

साहित्यप्रतिष्ठान	१
श्री. छा. मा. जमदार	
१००० नं. साहित्यप्रतिष्ठान	६
श्री. छा. मा. जमदार	
मुम्बईप्रान्त मद्रासप्रान्त साहित्य मंडल	८
कविसंज्ञा मद्रासप्रान्त, इंदूर	
अभिराम	१०
श्री. ट. ग. इंदूर	
हरी म. पु. म. लं. साहित्य अभिराम	१८
पुस्तकप्रतिष्ठान	२२
म. प्र. पुस्तक	
नवीन साहित्य	२६
पुस्तकप्रतिष्ठान नवीन	२७
म. प्रान्त पु. प्रतिष्ठान	२८
म. प्रान्त पु. प्रतिष्ठान	२९

मेगविनेर सहायता व्यापक	३१
विश्वमध्यस्थता मंडल विभाग	३२
ग्रहण विधि विधानीय	३३
विश्वमंडल इतिहास	३४
ग्रहणमंडल विभाग	३५

દરેક ઘરમાં તથા લાયબ્રેરીમાં વસાવવા યોગ્ય નવાં પુસ્તકો

માંધીજી સાથે અકવાડિયું	૨)	જીવનસખી	૪૧	પ્રમાનો બાઇ	૭
પ્રવચ્ચોક માંધીજી	૪૧	ભાતભાતનું નરતકમ	૧	માનવ દેવો	૧૧
હિંદુધર્મ	૪૧	રાસનંદિની	૦૧	રાહિણી	૭
વિસમી સદીનું પાઠ્યાભ	૨૧	વનિતા વિનોદ	૭૧	પતિમંદિર	૧૧૧
મસ્તકકીરનાં હાસ્યરત્નો	૭	મારું જીવન અને કાર્યક્ષેત્ર	૧૧૧	સોરઠી ઝવાહીર	૨૧
વેદની વિચારધારા	૨૧	નાના ફકતવીસ	૧	મંગળાળી જીવન અને કવન	૧
ભારતજનની કસ્તુરખા	૧૧	શ્રીમતી સીતા	૭૧	પ્રજાપચક્ર	૨૧
શુદ્ધિધન બીરબલ	૬૧	વારસદાર	૭	ભીખો ચોટ્ટો	૨
ભગવાન શુદ્ધન્તેમના ઉપદેશો	૨૧	મિલન	૭	રૂપાની માપ	૧
ગૃહિણી મિત્ર	૪	અભિમાન	૭	કથાંકુ	૨
વિક્રમની વાતો	૪૧	ચરદવાણી	૨	શુદ્ધિધન બીરબલ ભા. ૧-૨	૬૧
શુદ્ધિવિલાસ	૪	રૂપમાધુરી	૭	બીરબલની ચિત્રમય બાલવાતો	
જવાહર-કમલા	૭	કુળવતી	૨૧	ભા. ૧-૨-૩	૭
સાધના	૨	શરદવંદના	૨૧	મારી નોકપોથી	૨૧
માંધીજીના જીવનપ્રસંગો	૨૧	વિવાહિતા	૭૧	અક્ષલના ખાં	૨૧
માંધીજીને જન્મવંદના	૭	ચાંદમુખ	૨૧	હાસ્ય મંજીલ	૭
ધર્મોત્તમ મિલન	૪	કમલિની	૭	સનમની શોધમાં	૭
પશુનામાં પંચમાં અને		જયશ્રી	૭૧	હું રામ હોઈ તો	૨૧
ખીજ વાતો	૭૧	ગાનદા	૨૧	રમતા રામ	૨૧
ચિત્રકેખા	૭૧	પથેરદાખી ૧/૨	૪૧	દોહડોહાપણ સાગર	૧૧
પ્રેમનલ ભાગ ૧-૨	૪	શોષપ્રમ્લ	૭૧	હાસ્યખંડા ૧-૨	૦૧
ફૂલ મેળાપ	૪	રેણી મા	૪૧	આનંદ તરંગ	૦૧
ફીરાની ખાણ	૭	નગરલક્ષ્મી	૭૧	મારાં માસીયા	૭૧
શુદ્ધિ પીનર	૨૧	વિભાવરી	૨૧	લગ્ને લગ્ને કુવારા	૨૧
માનો જીવ	૨	આનંદી	૨૧	નયોતિપદસાસને લગતા અન્યો	
ખાલી ખોળા	૨૧	ભાઈમહેન	૭૧	મારું ભવિષ્ય ૧-૨-૩-૪	૮૧
મારતી	૨૧	ભાભી	૭૧	ભવિષ્યવાણી	૬૧
સંમાય	૨૧	સ્વામલી	૭૧	સરીર સામુદ્રિક	૭
નતંકી	૪૧	મોક્ષદા	૭	વેપારી ભવિષ્ય અને આયોદ્ય	૪
જમનીની આત્મકથા	૪૧	પતિપત્ની	૨	હાથની ખાપા	૪
મયરદાન	૭	બહેન	૪૧	વેપારી આલમને ઉપયોગી	
બહુનપ્રવાસ	૭	શીદેવી	૭૧	એવા દરેક વિધવાના અન્યો	
પ્રેમકથા	૨	અનપૂર્ણાનું મંદિર	૨૧	આધુનિક બાપારી મિત્ર	૬
હાસ્યમંજીલ	૭	કુણ્ડકાન્તાનું નીલ	૨૧	કમાણીની કળા	૭
આમંત્રણ ભા. ૧/૨	૬	કુર્મીશનંદિની	૭	એક કદમ આગે	૭
પટેલ પટલાણી	૭	બાતારી	૨૧	પૈસા તમારા છે	
આયુષ્ય	૨	મંચરી પ્રસાદ	૧૧	માને	
ચિત્રા	૭૧	સુનીતા શ્રી	૦૧	વેચાણકળા	
માલવિકા	૨૧	સુલેખા વાંસો	૪	ખીડનેસ માપડ	
પ્રેમદાનું પતન	૭૧	પદ્મલતા	૪	માને	
સંસ્કારલક્ષ્મી	૬૧	એને ચરણે	૧૧	વેપારી ભોમિયો	૪૧
ધરતી, રાણી	૬૧	રતની ને ખીજ વાતો	૧૧		

મંગળાવવા લખો-એન. એમ. ઠક્કરની ફાં. ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨

પુસ્તકાલય

પુસ્તક ૨૦ મું

[જાન્યુઆરીથી ડિસેમ્બર ૧૯૪૫]

લેખોની અલ્પક્રમણિકા

અમર યાદ		ગ્રીનના સર્વશ્રેષ્ઠ વર્તમાનપત્રની વાત	
શ્રી. હરગોવિંદ મ. દવે	૧૭	શ્રી. છોટાલાલ મા. કામદાર	૫૨૮
અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદ	૩૦	જંગતભરનાં પુસ્તકોમાં કટોકટીભરી સ્થિતિ	૨૩૬
અર્વાચીન સાહિત્યનાં વહેણ		જાહેરખબર પાછળ અમેરિકામાં શું ખચાય છે ?	
શ્રી. માધવ મો. ચૌધરી	૧૪૭	શ્રી. છો. મા. કામદાર	૪૮૬
આઝાદ અમેરિકાનાં અખબારો		શ્રિદેગી	૧૮
શ્રી. છો. મા. કામદાર	૯૮	જીવન અને સાહિત્ય	
આપણાં નાનાં પુસ્તકાલયો		શ્રી. માધવ મો. ચૌધરી	૧૬૬
શ્રી. જી. મો. પટેલ	૩૮૩	હિન્દીની કથા	
ઈંગ્લેંડની ફિલ્મ લાયબ્રેરી	૧૪૯	શ્રી. છો. મા. કામદાર	૪૮૭
ઉત્તમ સાહિત્યના નિર્માણ માટે		દૂરાપુરા પરિષદનાં સંસ્મરણો	
શ્રી. દ. કે. ટેલકર	૨૮૬	શ્રી. રતિલાલ ક. ત્રિવેદી	૮૫
ક્રી મહાલ પુ. પરિષદનું આદમું અધિવેશન	૧૮	દહેમામ મહાલ પુ. પરિષદઃ ખીણ અધિવેશન	૧૯૯
કલંકાપી : એક અભ્યાસદષ્ટિ		દશહિતરવી દાન (કાવ્ય)	
શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ	૪૯૦, ૫૩૩	શ્રી. મોજીદાન મં. ગઢવી	૪૩૮
કેટલાંક ભીતપત્રો		નવીન કાલ ૨૬, ૯૨, ૧૩૩, ૧૬૨, ૨૧૧, ૨૫૯, ૨૯૪, ૩૫૯, ૩૮૭, ૪૬૭, ૫૨૧, ૫૫૪	
શ્રી. ખમલભાઈ મહેતા	૨૪૨	પશ્ચિમના સાહિત્ય પર ભારતીય સાહિત્યની અસર	૧૯૭
ગાંધીજીના "મંગલ પ્રભાત"નો પ્રભાવ	૫૩૧	મહેતો મુદ્દખબરપત્રો	
ગુજરાતના મહાકવિની સાહિત્યસેવા	૯, ૧૦૫	શ્રી. છો. મા. કામદાર	૩૪૭
ગુનેગાર ગ્રંથપાલ			
"ધૂળધોયો"	૧૬૭		
ચાર પાઠોશ્રી (કાવ્ય)			
શ્રી. મોજીદાન મં. ગઢવી	૫૦૦		
ચાણુઆ મહાલ પુ. પરિષદ	૫૪૪		

પાદરા તાલુકાની ઐતિહાસિક માહિતી
 શ્રી. વિશ્વપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા ૧૧૫
 પુરતકાલ્ય આમંત્રણ (કાવ્ય)
 શ્રી. રમણલાલ અં. બટ ૩૫૧
 પુસ્તકપરિચય ૨૨, ૬૦, ૧૨૮, ૧૫૭,
 ૨૦૫, ૨૫૪, ૨૬૦, ૩૫૪,
 ૪૬૧, ૫૫૦

મ. પ્ર. વ્યાસ, 'અદ્રષ્ટા' ના. નં.,
 'દ્રષ્ટા' શં. સો., 'દ્રષ્ટા' લા. ભ. ગાંધી,

અધ્યાત્મતત્ત્વાલોક ૫૫૨, અમારી ઇન્કુબુ
 શિક્ષણ ૧૨૬, આચાર્ય આનંદશંકર કુવ-
 રમારકમંથ ૨૫૫, આત્મનિરીક્ષણ અને
 સંકલ્પ ૨૨, આદ્યમતે અજવાળે ૧૩૦,
 આપણો ધરસંસાર ૫૫૧, આરોગ્ય-તનતુ,
 મનતુ અને દેશનુ ૨૩, આલોચના ૧૬૧,
 આહાર અને પોષણ ૨૫૭, ઉત્તરગીતા ૪૬૫,
 હિમા ૫૫૩, એશિયાના ધર્મદીપકા ૨૩,
 કંકાવટી ૧૬૧, ૩૫૭, આદિવિદ્યા પ્રવેશિકા
 ૧૫૭, અણિત પ્રવેશિકા ૪૬૬, ગિરધર (શ્રી)
 કૃત રામાયણ ૧૨૮, ગીતા ગીતમંજરી
 ૨૬૦, ગીતાસંકલન (શ્રી) ૨૬૨, ગુજરાત-
 બોની શરીરસંપત્તિ ૨૫૮, ગોમતીચક્ર ૨૬૩,
 ગાંધીજી સાથે અઠવાડિયું ૨૪, ગાંધીજીની
 સ્વરાજસાધના ૧૫૭, ગૃહજીવનનાં દરજે
 ૪૬૫, હળજીવિયાં ૧૩૧, જગતના પ્રતિહાસનું
 રેખાદર્શન ખંડ ૧ લો ૨૫૬, જગતમાં
 જાણુવા જેવું ૨૦૮, જનકકુલારી ૩૫૮,
 જયસિંહ સિદ્ધરાજ ૫૫૦, જાપાનની ખેતી-
 વાંડી ૩૫૬, જીવનની કલા ૧૬૦, જીવનનો
 આનંદ ૨૫૬, જીવનનાં ઝરણાં ૨૬૦, જીવ-
 નનાં વહેણ ૪૬૩, દૂકું ને ટ્ય ૫૫૧,
 ડાયરી-રોજનીશી ૪૬૬, તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૫૫૨,
 દુલ્હનીદાસ ૪૬૧, દયારામ રસયાળ ૪૬૫,
 દેવકુસુમ ૨૬૨, ધરતીને મથાળે ૨૫૭, નર્મદ
 ૪૬૪, નિત્યનો આચાર ૪૬૪, પડછાયા ૨૪,

પલટાતા નકશા ૩૫૫, પશ્ચિમના સમરાંગણે
 ૪૬૪, પંડિત માલવીપણ સાથે ત્રીસ દિવસ
 ૨૦૫, પ્રકાશનાં પગલાં ૧૫૮, પ્રેમજ્યોત
 ૨૫૪, પ્રેમધનુષ્ય ૬૦, ખાદશાહ જહાંગીર
 ૪૬૨, ખાતવાચનમાળાનાં ૬ પુસ્તકો ૧૩૧,
 ખીલીપત્ર ૨૫૫, ૨૦૦૨ (સં.)ની સાલનું
 પંચાંગ ૪૬૫, બ્રહ્મચર્યશ્રમ ૧૬૦, બક્ત
 નરસિંહ ૧૬૦, 'ભારત ખાલુખલિ' રાસ ૧૩૧,
 ભોતપત્રોદારા લોકશિક્ષણ ૧૨૬, મરધાઉછેર
 ૨૦૬, માણુસાધના દીવા ૫૫૧, મીરાં પ્રેમ-
 નિવાની ૫૫૦, મીરાં અને નરસિંહ ૧૨૮,
 મોહમમ્મદ (શ્રી) ૨૦૬, મુન્શીકટિક ૬૦,
 ફ. કે. સી. સી. અને હિન્દ ૩૫૫, યુવાનોની
 સંસ્કારસાધના ૨૬૧, રચનાત્મક કાર્યક્રમઃ
 તેનું રહસ્ય અને સ્થાન ૨૫૭, રસપોષી ૨૬૧,
 રસોષનું રસાયણ ૩૫૬, રાખની ઢગલી ૧૫૬,
 રાસતરંગિણી (આઠમી આટ્ટિ) ૪૬૨, રાષ્ટ્ર-
 ભાષા વિષે વિચાર ૨૫૭, રુપિયાનું ભાવિ
 ૨૫૪, લોકભાગવત ૨૦૬, લંબોદર શર્મા
 ૨૦૭, વાચનસીડી ૪૬૬, વાચિનીદેવી ૨૪,
 વિક્રમાદિત્ય હેમુ ૨૬૨, વિદ્યાર્થી વાચનમાળા-
 શ્રેણી ખીજ ૨૦૬, વિવેકાનંદસાર ૧૨૬,
 વેદાન્ત અને યોગ ૨૦૭, વ્યાપારી ગ્રાનસંગ્રહ
 ૨૦૭, વ્યાપારી નામાનો ભોમિયો ૨૬૧,
 ચકારિ (વિક્રમાદિત્ય) ૩૫૮, ચરહખાણુનો
 ખાળવાતો (ખીજ આટ્ટિ) ૩૫૭, ચરદિની
 ૪૬૩, શશિ જતાં ૪૬૩, શ્રીમદ્ભાગવતનો
 એકાદશસ્કંધ ૪૬૨, શ્રીમન્સિંહાચાર્યજી
 ૪૬૧, સાંધાવા (શ્રી) ૨૦૮, સોનલ ૨૨,
 સોહાગણ ૩૫૪, સંકલિતા ભગવદ્ગીતા ૨૫૭,
 સંપ્રામ ૬૧, સ્વામી રાવ ૧૩૦, હારયતરંગ
 ૧૫૬, હિંદની આર્થિક કુદંશા ૧૩૦, હીરાની
 ખાણ ૩૫૬.

સામચિકો

ભૂમિ-નવરચના ૩૫૮, કોડિયું ૩૬૦,
 ગીતાધર્મ (અધ્યાત્મરામાયણિક બા. ૨) ૨૧૦,

પ્રૌઢશિક્ષણ પત્રિકા ૩૬૦, બકુલ ૫૫૩,	૨૦૦૦ નું બાલસાહિત્ય
વિશ્વમંગલ (બકુલ) ૨૧૦.	શ્રી. છા. મા. કામદાર ૨
પુસ્તકાલય (કાવ્ય)	મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો માટે નવો
શ્રી. શાખાનઅલી ડી. ખાલીઆની ૫૪૩	કાર્યક્રમ
પુસ્તકાલય પર્ણવી	શ્રી. ધર્મચરમાધ ના. પટેલ ૩૪૨
ના. નં. ચોકસી ૧૨૪	મહેસાણા મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ
પુસ્તકાલયનું બજેટ અને પુસ્તકપસંદગી	(ચતુર્થ અધિવેશન) ૧૧૯
—તંત્રીચાનેથી ૧૩૫	મુબમમાં વેકેશન માટેનું બાલવાચનાલય ૨૮૫
પુસ્તકાલય નોંધ ૨૭, ૬૩, ૧૩૫, ૧૬૩,	મહાલ મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ ૩૯૦
૧૩૪, ૨૬૧, ૨૬૬, ૪૬૧,	મુદ્દતું અદ્વિત વર્તમાનપત્ર
૩૬૧, ૨૬૬, ૫૨૪, ૫૫૬	શ્રી. છા. મા. કામદાર ૪૩૭
પુસ્તકાલયનો કામકાજનો આદર્શ	લોકોપયોગી પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ: એના
શ્રી. નંદલાલ પુ. ત્રિવેદી ૩૫૨	વિકાસની રૂપરેખા
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. નો	શ્રી. પુરુષોત્તમ છ. શાહ ૧૧૨
વાર્ષિક હેવાલ ૩૬૩	વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. ની	પત્રિકા ૧ લી ૨૯
વાર્ષિક સા. સભામાં પસાર	વ. પ્રાંત પાંચમી પુ. પ. સં. અહેવાલ ૪૨
થયેલા ફરિયાદો ૪૪૫	" " સ્વાગતપ્રમુખનું ભાષણ ૪૭
પુસ્તકાલયોની તપાસણી	" " પ્રમુખનું ભાષણ ૫૫
શ્રી. ના. નં. ચોકસી ૮૭, ૧૩૭, ૨૬૦,	" " સન ૩૬-૩૭ થી ૪૩-૪૪
૨૬૫, ૩૬૨, ૪૭૧, ૫૭૩	મુધીનું નિવેદન ૭૧
પુસ્તકો: ચિરંજીવ અને ક્ષણજીવી	" " હાજર રહેલા પ્રતિનિધિ-
શ્રી. રવિશંકર મહારાજ ૨૨૫	એની પત્રિકા ૭૫
પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાનું પરિણામ ૨૧૫	" " ઉત્પન્ન અર્થનો હિસાબ ૭૭
પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળોની વા. સભાઓ ૫૦૧	" " સ્વાગત મંડળ ૭૯
પ્રોટેનું શીઘ્ર શિક્ષણ	વ. રા. પુ. મંડળની બહેરાત
શ્રી. જુગતરામ દવે ૫૫૭	નં. ૧ / ૪૪-૪૫ ૧૩૮
બજેટ બનાવતાં બાનમાં રાખો	" " નં. ૨ / ૪૪-૪૫ ૧૬૭
—તંત્રીચાનેથી ૨૭૭	" " નં. ૩ / ૪૪-૪૫ ૨૬૮
૨૦૦ વર્ષની લંડનની પુસ્તકવિકેતા	" " નં. ૪ / ૪૪-૪૫ ૨૬૯
પેદી ૨૩૮	" " ના કાર્યકર્તાઓને ૪૩૯
	" " મંડળની વા. સભા ૪૪૧
	" " ૧૯૪૪-૪૫ નો
	અહેવાલ ૪૪૩

વાચન વાનગી	૨૪૧	“ સાડું થયું કે— ”	
વાચનની કળા		શ્રી. કિશોરચંદ્ર પારેખ	૨૮૮
નોર્મન દ્યુસન	૪૫૭	સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિનાં વહેણ	૧૬૪
વીસ લાખ પુસ્તકો ધરાવતું જોડલિયન		સાહિત્ય ને સંગીતનો ઉપાસકઃ ગ્રંથપાલ	
પુસ્તકાલય		ઈ. ન.	૨૪૮
શ્રી. છો. મા. કામદાર	૪૭૪	સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું	
વિજયાલક્ષ્મી(શ્રી.)પંડિતનું જ્ઞેયમાં વાચન	૪૬૦	શ્રી. છો. મા. કામદાર	૧, ૩૯, ૬૫,
વિજાપુર મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ	૫૪૮		૧૪૨, ૧૯૩, ૨૩૩, ૨૮૧,
શ્રી. શ્રેયઃસાધક અધિકારી વર્ગની			૩૩૭, ૩૮૦, ૪૩૨, ૪૮૪
સાહિત્યસેવા		સ્વ. મો. ન. અમીન સા. ના તૈલચિત્રનો	
શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ	૩૪૪	અનાવરણવિધિ (ચ. એ. સેદ માં)	૮૮
શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની કલાભાવના	૧૫૫	સ્વતંત્ર ચર્ચાનું પ્રતીકઃ અમેરિકાનું આઝાદ	
શ્રીમંત શાન્તાદેવી મહિલા અને ખાસ		પત્રકારિત્વ	
પુ. ના મકાનનો ઉદ્ઘાટનસમારંભ	૧૫૦	શ્રી. છો. મા. કામદાર	૧૪૩
		હે ગુજરાતી કવિતારાણી (કાવ્ય)	૫૪૨

લેખકોની અનુક્રમણિકા

શ્રી. ઉમેદભાઈ મો. પટેલ		મહેરખખર પાછળ અમેરિકામાં	
આપણાં નાનાં પુસ્તકાલયો	૩૮૩	શું ખર્ચાય છે ?	૪૮૬
શ્રી. હરિવરભાઈ ન. પટેલ		ડિક્શનરીની કથા	૪૮૫
મહાલ પુ. મંડળો માટે નવો કાર્યક્રમ	૩૪૨	પહેલો યુદ્ધખખરપત્રી	૩૪૫
શ્રી. ઇ. ન.		યુદ્ધનું અદ્ભુત વર્તમાનપત્ર	૪૩૭
સાહિત્ય ને સંગીતનો ઉપાસકઃ		વીસ લાખ પુસ્તકો ધરાવતું	
ગ્રંથપાલ	૨૪૮	જોડલિયન પુસ્તકાલય	૪૭૪
શ્રી. કિશોરચંદ્ર પારેખ		સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું	૧, ૩૯, ૬૫,
“ સાડું થયું કે— ”	૨૮૮		૧૪૨, ૨૮૧, ૩૩૭, ૩૮૦,
શ્રી. છોટાલાલ મા. કામદાર			૪૩૨, ૪૮૪
આઝાદ અમેરિકાનાં અખબારો	૯૮૦	સ્વતંત્ર ચર્ચાનું પ્રતીકઃ અમેરિકાનું	
ચીનના સર્વશ્રેષ્ઠ વર્તમાનપત્રોની		આઝાદ પત્રકારિત્વ	૧૪૩
વાત	૨૨૮	૨૦૦૦ નું બાલસાહિત્ય	૧

તંત્રીરથાનેથી	
પુસ્તકપ્રયત્ન બજેટ અને	
પુસ્તકપસંદગી	૩૩૫
બજેટ બનાવતાં ધ્યાનમાં રાખે	૨૭૭
શ્રી. દ. કે. ડેળકર	
ઉત્તમ સાહિત્યના નિમોણ્ય માટે	૨૮૬
શ્રી. “ ધૂળધોયો ”	
ગુનેગાર મંથપાલ	૧૬૭
શ્રી. ના. નં. ચોક્સી	
પુસ્તકાલયોની તપાસથી	૮૭, ૧૩૭,
૨૬૦, ૨૯૫, ૩૬૨, ૪૭૧	
પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાનું પરિણામ	૨૧૫
શ્રી. નંદલાલ પુરુષોત્તમ ત્રિવેદી	
પુસ્તકાલયના કામકાજનો અંદાજ	૩૫૨
શ્રી. પુરુષોત્તમ જી. શાહ	
લોકોપયોગી પ્રકાશન પ્રવૃત્તિ:	
એના વિકાસની દૃષ્ટિએ	૧૧૨
શ્રી. બબલભાઈ મહેતા	
કેટલાંક ભૌતિકત્વો	૨૪૨
શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીવાળા	
વ. રા. પુ. મંડળના કાર્યકર્તાઓને	૪૩૬
શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ	
શ્રેયઃસાધક અ. વર્ગની સાહિત્યસેવા	૩૪૪

શ્રી. માધવ મો. ચોધરી	
અર્વાચીન સાહિત્યનાં વહેણ	૧૪૭
જીવન અને સાહિત્ય	૧૯૬
શ્રી. મોજીદાન મં. ગઢવી	
ચાર પાડોશી (કાવ્ય)	૫૦૦
દેશહિતસ્વી દાન	૪૩૮
શ્રી. રતિલાલ ક. ત્રિવેદી	
દરાપુરા પરિષદનાં સંસ્મરણો	૮૫
શ્રી. રમણલાલ અં. બઈ	
પુસ્તકાલય આમંત્રણ (કાવ્ય)	૩૫૧
શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ	
કલાપી : એક અભ્યાસદષ્ટિ	૪૬૦, ૫૩૬
શ્રી. રવિશંકર મહારાજ	
પુસ્તકો: ચિરંજીવ અને હાથજીવી	૨૨૫
શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા	
પાઠરા તાલુકાની ઐતિહાસિક	
માહિતી	૧૧૫
શ્રી. શામાનઅલી ડી. ખાડીઆની	
પુસ્તકાલય (કાવ્ય)	૫૪૩
શ્રી. હરગોવિંદ મ. ત્રિવેદી	
અમર યાદ	૧૭

સામયિક દોહન અનુક્રમણિકા (લેખવાર).

આજનું અમેરિકા		એક દેશસેવકનું આત્મચરિત્ર	૧૮૫
શ્રી. ગગનવિહારી લ. મહેતા	૧૮૦	ઓ તોફાનો કુંકાર!	૩૭૮
આટલું તો જાણીએ	૩૬૫	કાણે વધે ? પ્રારબ્ધ કે પુરુષાર્થ ?	૨૭૪
આધુનિકતા અને પ્રગતિ		અન્નદ્રોષ (ગાંધીજીની નજરે)	
શ્રી. ગાંધીજી	૨૧૮	શ્રી. ગાંધીજી	૩૦૧
આંધળા વિગાનનું નેતૃત્વ	૫૬૭	ગામડાંમાં જતા વિદ્યાર્થીઓને	
એક સૂચના		શ્રી. બબલભાઈ મહેતા	૧૮૬
શ્રી. બબલભાઈ મહેતા	૪૮૨	સુજાતમાં ઝેસના ઉદ્યોગની શક્યતા	૪૮૧

ગ્યાસતેલની ઉત્પત્તિ	૩૦૪	મદ્રિસામરને તીરે તીરે	
નેપાલ	૩૦૫	શ્રી. મેધાણી	૨૧૯
જડવાડી ધર્મ વિ. જગત ધર્મ	૩૬૬	સુકિતપંથ (કાવ્ય)	
જાંણુ		શ્રી. ' ધૂળધોયો '	૧૯૨
શ્રી. વૈષ્ણ જલવજી નરભેરામ	૩૧૧	મેનિનજાઈસ (ગરદનનોડ જુખાર)	
જીવનજરનું રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ	૧૭૩	શ્રી. વૈષ્ણ જલવજી નરભેરામ	૨૨૩
જેવી પ્રગ્ન તેવું તેનું શિક્ષણ	૨૬૭	યુદ્ધમાં હિંદી વિજ્ઞાનીઓ	૩૬
ટૉનિક દવાઓ	૩૦૨	રાષ્ટ્રભાષા	૩૦૪
હંડી નિષ્કુરતા	૫૭૧	રિક્ષા	
છાપાંજળી દુનિયા	૩૭	શ્રી. ખુરશીદ	૨૬૬
દીનદાન		ક્ષોદ્રમત નખળો હોય તો-	૨૭૦
શ્રી. પ્રિયબાળા ચાહ	૩૬૩	વાનરોની ઘોષણા	૩૭૨
ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ		વિશ્વખંધુતવનો મહાન ઉપાસક:	
શ્રી. મો. ક. ગાંધી	૩૦૨	૨૧. રોમાં રોમાં	૩૩
પહાડી પ્રદેશની લગ્નપ્રથાઓ	૪૭૯	શિક્ષણની પુનર્રચના અને શિક્ષકોનો પ્રશ્ન	
પાછલી કેમરે વિવાહ		શ્રી. હંસા મહેતા	૧૭૫
શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મશરૂવાળા	૩૩૯	સમૂહપ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ	
પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલયો	૨૭૨	ગાંધીજી	૨૧૭
પ્રેમનું સોનું		સામરનાં પાણી	
શ્રી. વિનોદ જાહારી	૩૧૦	શ્રી. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી	૫૬૨
પ્રૌઢાનું શીર્ષાશિક્ષણ		સાચો મોહન (કાવ્ય)	
શ્રી. જુમતરામ દવે	૫૫૭	શ્રી. ચિમનલાલ પ્રા. ભટ્ટ	૪૩૭
બાપાઓ (૫૯) નો જાણકાર	૨૨૮	સાહિત્યકારના હાથ બાંધો નહિ.	
બિશુકનો પ્રતિનિધિ	૩૭૭	શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી	૫૬૫
બોતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ		સાહિત્યના સર્જકોને	૨૬૯
શ્રી. અમલભાઈ મહેતા	૩૦૮	સુધડતાની ખામી	
જૂતપૂન		શ્રી. શંકરભાઈ સો. પટેલ	૧૮૧
શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મશરૂવાળા	૪૭૨	સોવિયેટ રશિયાનાં બાળકો	
ભારતીય સંસ્કૃતિનું પ્રતીક: કમળ		શ્રી. ગો. રા. ફ.	૩૧
ડૉ. સાકરલાલ શુ. પામિક	૧૭૪	હાથરમાલ	
બોળા લોકોને ધૂતલી સૌંદર્યવર્ધક		શ્રી. કાકા કાલેલકર	૪૭૬
દવાઓનું ધર્તીંગ	૨૨૯	હોમિયોપથી સારવારની વિશિષ્ટતા	
મક્ત માગવાનું કંઈ કારણ ?	૨૭૬	ડૉ. બદાયાઈ	૩૭૬

સામયિક દોહન : લેખકવાર

શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી		શ્રી. જુગતરામ દવે	
“ સાહિકારના હાથ બાંધે નહિ. ”	૫૬૫	પ્રૌદોત્તું શીઘ્ર શિક્ષણ	૫૫૭
શ્રી. કિશોરલાલ ઘ. મશરવાળા		મેનિનગ્રામીસ (ગરદનતોડ છુખાર)	૨૨૩
પાછલી ઉંમરે વિવાહ	૩૬૯	શ્રી. ઝવેરચંદ કા. મેઘાણી	
જૂનપૂજન	૪૭૨	મહીસાગરને તીરે તીરે	૨૧૯
શ્રી. કાગેલકર (દ. બા.)		શ્રી. ‘ધૂળધોયો’	
હાથરમાલ	૪૭૬	મુક્તિપંથ (કાવ્ય)	૧૬૨
શ્રી. ખુરશીદ		શ્રી. પ્રિયયાળા શાહ	
રિક્ષા	૨૬૬	દીન દાન	૩૬૩
શ્રી. ગગનવિહારી લ. મહેતા		શ્રી. બખ્શબાઈ મહેતા	..
- આઝાનું અમેરિકા	૧૮૦	ગામડાંમાં, જતા વિદ્યાર્થીઓને	૧૮૯
ગાંધીજી (શ્રી.)		ભીંતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ	૩૦૮
આધુનિકતા અને પ્રગતિ	૨૧૮	શ્રી. ડૉ. બદામ્યાઈ	
ગન્ધેન્દ્રમોક્ષ	૩૦૧	હોમિયોપથી સારવારની વિશિષ્ટતા	૩૭૬
ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ	૩૦૨	શ્રી. વિનોદ કેહારી	
સમૂહપ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ	૨૧૭	પ્રેમનું સોતું	૩૧૦
શ્રી. ગો. રા. ફ.		શ્રી. શંકરબાઈ સો. પટેલ	
સોવિયેટ રશિયાનાં આળોકો	૩૧	સુખડતાની ખામી	૧૮૧
શ્રી. ચિમનલાલ પ્રા. બટ		શ્રી. શિવપ્રસાદ કુ. ત્રિવેદી	
સાચો મોહન (કાવ્ય)	૪૭૩	સાગરનાં પાણી	૫૬૨
શ્રી. જાદવજી નરભેરામ		શ્રી. ડૉ. સાકરલાલ તુ. યાસિક	
ગાંધી	૩૧૧	ભારતીય સંસ્કૃતિનું પ્રતીક : કમળ	૧૭૪
		શ્રી. હંસા મહેતા	
		શિક્ષણની પુનર્રચના અને	
		શિક્ષકોનો પ્રશ્ન	૧૭૫

ગુજરાતી સાહિત્યનું ચિંરંજીવ મહાસજ્જન

પચાસ પચાસ વર્ષો વીત્યા છતાં જે અમર ગ્રંથ આજે પણ એના રસપિંપાસુઓને
નિત્ય નૂતન કાવ્યાનંદની રસદહાણુ અર્પે છે.

રાજવી કવિ કલાપી વિરચિત

કલાપીનો કેકારવ

ઘણાં વર્ષોના ગાળે પ્રસિદ્ધ થાય છે: નૂતન સજ્જવટ સાથે નવી આવૃત્તિ

* સાક્ષરશ્રી. રમણુદાસ વ. દેસાઈની વિવેચનભરી નૂતન દ્રષ્ટિ દાખવતું
વિસ્તૃત મૂલ્યાંકન.

* ગુજરાતના ચિત્રગુરુ શ્રી. રવિશંકર રાવળચિત્રિત ભરત અને મૃગતું ભાવવાહી
ત્રિરંગી ચિત્ર.

* શ્રી કલાપીના મુખ્યોત્તર ચિત્રકાર કુમારશ્રી મંગલસિંહજીએ ખાસ તૈયાર કરેલું
શ્રી કલાપીની ભાવવાહી તસ્વીરયુક્ત કવર જેકેટ.

* શ્રી કલાપીની ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓની ત્રણ તસ્વીરો.

* શ્રી કલાપીના પરમમહત્ત્વ સ્વ. શ્રી. સાગરે તૈયાર કરેલ આ મહાગ્રંથના આખ્યરૂપ
આમુખ, શબ્દોના અર્થ તેમ જ ટિપ્પણો.

* ઉપરાંત શ્રી કલાપીનો પરિચય કરાવતા એમના સમકાલીન સાક્ષરોની જે
મહાન નરને અંજલિ અર્પતાં ભાષણો અને લેખો.

આ બધી શ્રી. કલાપી અને એમનાં કવનને લગતા પરિચય માટેની સંપૂર્ણ સામગ્રી
સહિત લગભગ ૮૦૦ પૃષ્ઠોના મહાગ્રંથ કાગળની મોંઘારતમાં છપાયા છતાં

મૂલ્ય માત્ર રૂપિયા સાત

ટપાલ વી. પી. ખર્ચ ભુલું.

તમારી પ્રત મેળવી લેવા આજે જ લખો :—

પુસ્તકાલય સહાયક સ. મંડળ લિ

પા. ભા. ૧૦, —વડોદરા

સ્તક ૨૦ મું

જાન્યુઆરી-૧૯૪૫

અંક ૧ લો

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

- †યુરોપિયન સાહિત્યની માર્ગદર્શિકા—યુરોપના દેશોના સમકક્ષીન સાહિત્યની વિવિધ માહિતીભરે તોંધ ટૂંક વખતમાં અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે. આ ગ્રંથમાં ત્રીસ દેશોના આધુનિક તથા તેમની પહેલાના લેખકોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે. અને જુદી જુદી યુરોપિયન ભાષા તથા સાહિત્યના બેસો જેટલા પ્રમાણભૂત લેખકોના લેખો તેમાં આવશે. લોકોની રીતભાતની માર્ગદર્શિકા બનવા ઉપરાંત, તેના અભ્યાસથી અમેરિકનોને યુરોપના દેશોના યુદ્ધોત્તર પ્રશ્નો સંબંધી વધારે સ્પષ્ટ માહિતી મળશે.
- ★તારાની યાદી—જે યાદી તૈયાર કરતાં તેર વર્ષો લાગ્યાં તે હમણાં જ પ્રગટ થઈ છે. તેમાં હુશિયાર નિરીક્ષકોએ ખૂબ મહેનત લઈને તૈયાર કરેલ તારા-નક્ષત્રોની યાદી છે. આ પુસ્તકનાં ૧૩૦૦ પાનાં છે અને તેમાં ૩૩,૦૦૦ તારાનાં સ્થાન તથા ગતિનું વર્ણન છે. આ યાદીમાં આપવામાં આવેલ તારા (નરી આંખે તેો આપણે ૧૦,૦૦૦ થી પણ ઓછી સંખ્યા જોઈ શકીએ છીએ.) ની સંખ્યાનું પ્રમાણ ન વર્ણવી શકાય તેવા કરોડોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં અતિ અદ્ય છે. આ ગ્રંથ ખગોળવેત્તાઓને અમૂલ્ય નીવડશે.
- ★હિંદનો ઇતિહાસ—હિંદી ઇતિહાસ કોંગ્રેસ તરફથી હિંદનો વૈદિક સમયથી ૧૯૧૯ સુધીનો ઇતિહાસ ખાર મોટા ગ્રંથોમાં તૈયાર થઈ રહ્યો છે. આ ગ્રંથનું પ્રકાશન ૧૯૪૬ ની અંધવચમાં થશે.
- ★યુનાઇટેડ સ્ટેટસ (અમેરિકા) માહિતી ખાતા તરફથી હિંદમાં મુખ્ય ખાતે માહિતી પુસ્તકાલય ખુલ્લું ચૂકવામાં આવ્યું છે. હિંદ ખાતે આ પુસ્તકાલય પહેલવહેલું છે. ૧૯૪૨થી યુનાઇટેડ સ્ટેટસની સરકારે મેક્સિકો, નિકારાગુઆ, ન્યુઝીલેંડ, દક્ષિણ આફ્રિકા તથા સ્પેનમાં પુસ્તકાલયો ખોલ્યાં છે.
- ★હિંદી પણ સાહિત્યના પિતા તરીકે એક નવા હક્કદાર શોધવાનું માન શ્રી. પી. ડબલ્યુ. જીર્ધરેશેને ફાળે જાય છે; આદમા તથા નવમા સદીના જૈન કવિ ચતુર્મુખ સ્વયંભૂના ફાળે તે માન જાય છે. તેણે ૫૦,૦૦૦ પદ્યોનાં, રામ તથા કૃષ્ણ ઉપર, બે મહાકાવ્યો લખ્યાં છે.
- ★ઈ. સ. ૧૮૦૦ થી ૧૯૩૭ સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં મરાઠી પુસ્તકોની યાદી, ' મરાઠી-ગ્રંથ સર્વિ'ના નામથી બહાર પડેલ છે. આ ગ્રંથ હજાર છે. તેના પહેલા ભાગના ૧૦૭૨ પાનામાં ૧૮૦૦૦ થી વધારે પુસ્તકો સંબંધી અગત્યની માહિતી આપવામાં આવી છે. બીજા

ભાગનાં ૩૭૬ પાનાંમાં અંશસ્તી તથા અંશોની સૂચિ છે. સંપ્રાદક પૂનાના શ્રી. શંકર ગણેશ દાતે પ્રસ્તાવનામાં આ પુસ્તકની શરૂઆત, પ્રગતિ, પ્રકાશનની મુશ્કેલી તથા મરાઠી સાહિત્યના પ્રચારમાં આવી પડતાં વિષ્ણુ સંજ્ઞાથી હકીકત આપે છે.

આઠ વર્ષ સુધી એકલા હાથે મૂકે મોટે આ કાર્ય ચલુ છે તેની આપણને જાણ થતાં સંપ્રાદક પ્રત્યેનું આપણું માન વધી જાય છે. શ્રી. દાતેએ દરેક મરાઠી પુસ્તકાલયની સુલાકાત લીધી હતી.

પરંતુ શ્રી. દાતે આ ક્ષેત્રમાં અગ્રણી નથી. છેક ઇ. સ. ૧૮૬૪ માં રવ. જરિસ રાનડેએ આવા પ્રકારના એ ક્ષેત્રે પ્રગટ કર્યા હતા. તે સમયે તો સાહિત્યનો વિકાસ મર્યાદિત હતો. ૧૯૧૯ માં શ્રી. વાણ. આર. દાતે તથા દેશમુખે 'મહારાષ્ટ્રીય વાક્યમય સૂચિ' તૈયાર કરવામાં વધારે પદ્ધતિસરનો ચલન કર્યો હતો. એટલે આ ત્રીજો અને સંપૂર્ણ ચલન છે.

હવે પછી અંશસૂચિ તૈયાર કરનારનું કાર્ય વધારે સુગમ થશે. આ અંશની કિંમત રૂ. ૬૦ છે.

★ મુશ્કેલ સરકારની પ્રૌઢ શિક્ષણની યોજના હેઠળ સ્થાપવામાં આવેલ ગ્રામ પુસ્તકાલયોની સંપૂર્ણ યાદી તાજેતરમાં બહાર પડેલ છે. તેમાં જણાવ્યા મુજબ ૩૧ મી માર્ચે આ પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૧૫૩૫ ની હતી.

કાનડા પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૬૬૫, મરાઠીની સંખ્યા ૬૧૩, ગુજરાતીની ૨૩૬, ઉર્દૂની ૨૬ અને એક ભાષા કરતાં વધારે ભાષાવાળાની સંખ્યા ૧૫ ની છે.

★ પશ્ચિમ જવાદરજાલ નેડરની આત્મકથા તેમના કારાવાસ દરમિયાન લખવામાં આવી હતી. અત્યારના કારાવાસનો ઉપયોગ તેઓ તે પુસ્તકમાં છેલ્લામાં છેલ્લા રાજકીય બનાવોની નોંધ લખવામાં કરી રહ્યાનું સંભવાય છે. ચોડાં વર્ષો પહેલાં ત્યારે આત્મકથા પ્રસિદ્ધ થઈ ત્યારે ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકા અને બીજા દેશોમાં તે ખૂબ વખણાઈ હતી. આ પુસ્તકની છેલ્લી આવૃત્તિ યુદ્ધ દરમિયાન હિંદી રાજકારણનો લોકોને વધારે સારો ખ્યાલ આપશે.

★ યુદ્ધસંચાલનનો ભાર યોજો માથે હોવા છતાં ઇંગ્લેન્ડના વડા પ્રધાન મિ. ચર્ચિલ પોતે હાલો સંજ્ઞાઓ ત્યારથી રમરણે લખી રહ્યા છે. વડા પ્રધાને તેના કેટલાક મિત્રોને વાત કરી છે કે 'યુદ્ધ પૂરું થયા પછી નિવૃત્ત થઈને હું સાહિત્યની પ્રવૃત્તિમાં પડવાનો છું', પરંતુ સંભવ એવો છે કે તેઓ તો રાજકારણમાં જ ચાલુ રહેશે.

★ તુર્કેસ્તાનમાં તાજેતરમાં પ્રગટ થયેલ પુસ્તકો બેનાં તેમાં નવું વસ્તુ દેખાય છે. તે યુદ્ધ પછી તુર્કેસ્તાનનું મહત્ત્વ બેનાં બીજા દેશોને પણ ઉપયોગી થઈ પડશે. ૧૯૩૯ થી ૧૯૪૨ સુધી ધર્મવિચારક ફકત ૧૦૪ તથા લઘુલેખકો સંખ્યાથી ફક્ત ૧૭૫ પુસ્તકો પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં હતાં. પરંતુ ઇનિયાસ-બૂગોળ વિષે ૬૬૭ તથા સાહિત્યવિષયક ૧,૩૧૬ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં હતાં. મોટામાં મોટા આંકડો તો સમાજવિજ્ઞાનનાં પુસ્તકોનાં હતાં. ચાર વર્ષ દરમિયાન તે સંખ્યા ૧,૮૪૫ ની હતી.

★ એડિસ અખાત્રામાંથી ઇટાલિયનોને હાંકી કાઢ્યા પછી ઇથિઓપિયન લોકોને એક લાભ એ થયો કે સુસોલિનીના વસાહતીઓ એડીસ અખાત્રામાં છાપવાની પ્રુબ્લેશ સામગ્રી લાવ્યા હતા, તે ત્યાં પડી રહી હતી. હવે તેના ઉપયોગ થાય છે. તેના વડે અમેરિકી ભાષામાં 'એડિસહેમાન' સરકારી ગેઝેટ 'નાગરિક ગેઝેટ' અને બીજાં પત્રો કાઢવામાં આવે છે. મી. હોય સિમ્પ્સનના તંત્રીપદે હેઠળ અંગ્રેજી ભાષાનું પત્ર 'ઇથિઓપિયન હેરલ્ડ' પણ કાઢવામાં આવે છે.

—છાપાસાલ માનસિંગ કામદાર

૨૦૦૦નું બાલસાહિત્ય

મિત્ર લાલચી,

શરૂઆતમાં તો મને લાગતું હતું કે કદાચ આ પત્ર બહુ જ ટૂંકો તથા પુનર્મુદ્રણોની યાદી પૂરતો જ લખવો પડશે. આસો મહિના સુધી મને લાગતું હતું કે પ્રકાશકો - મોટાં પુસ્તકોનાં પ્રકાશન આટે બાલસાહિત્યને તો આ વર્ષે જરૂર વીસરી ગયા હાશે છે. પરંતુ ન્યૂયોર્ક મેં તેમને દર વર્ષની માફક ચિનતિ મોકલી અને થોકમુંધ પુસ્તકો આવવા લાગ્યાં ત્યારે મારી માન્યતા ભ્રમમૂલક હોવાનું મને જણાયું. નવાં પ્રકાશનો તથા પુનર્મુદ્રણોની માંગ-ખેતાં આપણે ત્યાં હજુ બાલસાહિત્યનાં પુસ્તકોની ખાવા ભેટલી ભૂખ જણાય જ છે.

બાલજીવન કાર્યાલયની કિશોર સાહિત્યમાળાની પહેલી શ્રેણીનું છેલ્લું પુસ્તક 'બબ્બ ભારત' પ્રગટ થયું છે. તે પુસ્તકમાં 'અજન્તા' 'કૈલાસ' 'વેંગિનાં શુદામંદિરો' 'કાંતો' 'ઝંકારેશ્વર,' 'અંબરનાથ,' 'દેવગિરિની દંતકથાઓ' તથા 'પંદરપુર' વિશે સચિત્ર ચિત્રો આપવામાં આવી છે. આ સ્થળોની મુલાકાત લેવા ઇચ્છા ધરાવનારાઓને આ પુસ્તક 'ભોમિયા' ની ગરજ સારે તેવું છે.

આ શ્રેણી પૂરી થતાં જ શ્રી. રમણલાલ શાહે બાલજીવન હાસ્યવિનોદ પુસ્તકમાળા શરૂ કરી છે. તે માળાનાં પહેલાં બે પુસ્તકો તરીકે 'હાસ્ય-ગાંગા' ના બે ભાગો બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. મનુષ્યજીવનમાં હાસ્યરસનું સ્થાન ઓછું અગત્યનું નથી. આ બંને ભાગોમાં હાસ્ય ઉત્પન્ન કરે તેવા સંખ્યાબંધ દુયકાઓ આપેલા છે. જે દરેક વાચકને ગમી જાય તેવા છે.

શ્રી. નાગરદાસ ઇ. પટેલ દ્વારા સંચાલિત અશોક બાલ પુસ્તક માળાનાં, નવમી વર્ષનાં પ્રકાશનો ગયા વર્ષમાં પૂરાં પ્રગટ થઈ શક્યાં નહોતાં તે ચાલુ વર્ષે પ્રગટ થયાં છે. નવમી વર્ષનાં ૫-૬ પુસ્તક તરીકે 'ચોપગાંની ચતુરાઈ ખંડ ૪ થો' પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. આ ખંડમાં હિંટ, લામા, વિક્રતા, આદ્યાદિ, છરાદ વગેરે પ્રાણીઓ સંબંધી ઉપયોગી માહિતી આપી છે. હિંટના મોઢે જ તેની આત્મકથા કહેવાતી છે અને તે ચોપડીનો મોઢો ભાગ રોકે છે. તેને 'હિંટ-સર્વસ્વ' કહી શકાય તેટલી માહિતી તેમાં ભરી છે. સાતમું પુસ્તક હર્ષદ પટેલનું 'ભોધો' છે. તેમાં આપેલી વાતો એક યા બીજા સ્વરૂપે અગાઉ આપણી સમક્ષ આવી ગયેલ છે. આઠ-નવ પુસ્તક તરીકે 'ચાંદામામા' ની દ્વિતીય આવૃત્તિ આપવામાં આવી છે. આ પુસ્તક બીજી સરેશ્વા દ્વારા પહેલી વખત પ્રગટ થયું ત્યારે તે વિશે લખાઈ ચૂક્યું છે. દશમા પુસ્તક તરીકે 'કોણ, કેમ અને શું ? ખંડ ૩' પ્રગટ થયો છે. આપણી સામાન્ય જનતાને અવારનવાર જે માહિતીની જરૂર પડે છે તે આ પુસ્તકમાંથી મળી આવશે. 'નવી નવાઈઓ ખંડ ૩' માં પણ 'આલમની અજબબીઓ' કહી શકાય તેવી વાતોને સરળ ભાષામાં સમજાવવામાં આવી છે. બેઠ પુસ્તક 'શામળમંદે' માં તેમનું ટૂંકું જીવનચરિત્ર તથા છાપ્પા અને સમસ્યા આપવામાં આવેલાં છે. અત્યારે અલ્પતન કહેવાતી વાચનમાળાઓમાં આ સમસ્યાઓ ભાગ્યે જ દેખાય છે. અગાઉની જૂની વાચન-માળામાં શામળમંદેના છાપ્પા તથા સમસ્યા ડેર ડેર જોવામાં આવતા હતા. આ માળા નવમી વર્ષમાં પ્રકાશન ચાલુ રાખવાની છે તે આનંદનો વિષય છે.

બાલવિનોદમાળાના બે સેટમાં એંશી પુસ્તકો પ્રગટ કરી શ્રી. પટેલે ત્રીજા સેટના પ્રકાશનનું કામ માથે લીધું છે. અને તેનાં પાંચ પુસ્તકો બહાર પડી ગયાં છે. ' મંજરી ' એક પરીકથા છે અને તેમાં તેનો બાપ દિસારામ મંજરીને શાંધી કાઢવા કેટલાં સાહસ ખેડે છે તેનો ચિતાર છે. ' અક્ષાદીન ' ની વાત ખૂબ જાણીતી છે. નાનપણમાં આત્મેષ્વરે ગુજરાતી ' અરબિયન નાઇટ્સ ' વાંચેલ ત્યારે એવકું મોડું પુસ્તક ન ખરીદી શકે તેવા માટે તે પુસ્તકની વાતો જુદી જુદી છપાવવાની જરૂરત તેને જણાઇ હતી. પરંતુ અભાર મુધી ' અલિબાબા ' અને ' અક્ષાદીન ' સિવાય બીજી વાતો છપાઇ હોય તેવો ખ્યાલ નથી. ' સુદામો ' માં પ્રેમાનંદના આખ્યાનમાંથી ઠેકઠેકણે ઉતારા કરી વાતને રસદાયક બનાવી છે. વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ ધોરણમાં જઈને ' સુદામા આખ્યાન ' શીખે ત્યાર પહેલાં જ તેને થોડો ખજો પરિચય થઇ જાય તે ઇચ્છનીય છે. ' વડોદરા ' માં શ્રી. પટેલે વડોદરાનાં જોવા જેવાં સ્થળોનું વર્ણન આપેલ છે, અને વડોદરા પહેલી વખત જનારને તે પુસ્તક બોમિયા જેવું થઇ પડે તેમ છે. ' હીરામણ ' એ પોપટ બનેલા રાજકુમારની વાત છે. આ રીતે માત્ર છ જ પુસ્તકોમાં સારી વિવિધતા જળવાઇ રહી છે. બાકીનાં પુસ્તકો સત્વર બહાર પડવાનાં છે.

શ્રી. નાગરદાસ પટેલે અગાઉ પ્રસિદ્ધ કરેલ અક્ષરમાળાની શૈલી પર ' શબ્દમાળા ' પ્રગટ કરી છે. બબ્બે અક્ષરોના શબ્દોથી માંડીને નાનાં નાનાં વાક્યો તેમાં આપેલાં છે. સગબગ શબ્દે શબ્દે ચિત્ર હોવાથી તેમાં લગભગ બસો જેટલાં ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે.

બાલ રૂપરંગમાં, તથા આકર્ષક ગેઠવણીમાં કોઇ અંગ્રેજી પ્રકાશકનું પુસ્તક લાગે તેવું પુસ્તક ' ઇન્ડિયન ફેરી ટેઇલ્સ ' (અંગ્રેજીમાં) શ્રી. નાગરદાસ પટેલે તૈયાર કરીને રાજકોટના કિતાબખર પાસે પ્રગટ કરાવ્યું છે. ચિત્રકાર જગમેહનદાસ મિસ્ત્રીનાં ચિત્રોથી આ પુસ્તક અલંકૃત કરવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકની અંદર દસ વાતો આપવામાં આવી હોઇને તેમાંની એકે એક અંગ્રેજી વાચકોને પસંદ પડશે.

બાલવિનોદ કાર્યાલયનાં આ નવીન પ્રકાશનો ઉપરાંત પુનર્મુદ્રણોની સંખ્યા ૮૭ જેટલી થવા જાય છે. કેટલાંક પુસ્તકો આઠમી નવમી આવૃત્તિએ પહોંચ્યાં છે તે જ તેની ભોક્ષિયતા-બાલપ્રિયતા-ની નિશાની છે.

શ્રી. રમણલાલ શાહ રચિત ' તુલસીદાસ ' સયાજી બાલજ્ઞાનમાળામાં પ્રગટ થયું છે, માત્ર છ આનાની કીમતે મળતા આ સચિત જીવનચરિત્રને દરેક વાચકે વસાવવા જેવું છે.

શ્રી ભારતીય સાહિત્ય સંમે જાણીતા લેખકો નિરંજન વર્મા તથા જયમલ પરમાર પાસે તૈયાર કરાવીને કિશોરોને રસ પડે તેવી પક્ષીપરિચયમાળાનાં છ પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે. દરેક પક્ષી સંબંધી પ્રચલિત લોકકથા વાચકને આપે છે, અને તેના દ્વારા આનંદમાં ને આનંદમાં પક્ષીનાં વિશિષ્ટ લક્ષણોનું જ્ઞાન કરાવવામાં આવે છે. આ યોજનામાં લેખકો સફળ થયા છે, તે વિષે બે મત નથી. પુસ્તકોનાં નામ તથા બાલરૂપરંગ પછી પુસ્તકોને અનુરૂપ છે. એક જ પુસ્તકના નામ વિષે પાછળથી વિચાર ફરો હોય કે ગમે તેમ પણ પૂઠા પર ' વગડામાં વસનારાં ' તથા અંદર ' વગડાનાં વાસી ' છાપેલ છે. બીજી એક શરતચૂક લેખકોની એ થઇ કે, રેલ્વેના પાટા સાથે ચાલ્યા આવતા થાંભલાઓ ટેલિફોનના નહિ પણ તોરણો હોય છે. કને દરેક પુસ્તકમાં ક્યાં ક્યાં પક્ષીનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે તે

જોઈએ. ‘આંગણનાં શંભુગાર’માં ‘અકલી કાચર તથા પારેવા’ ‘હોડતાં ભાંગી’માં કાગડો, ગીધ તથા ‘સમળી’, ‘વગડામાં વસનારાં’માં હોસો, લેલાં તથા લકડડખોદ, ‘રૂપરૂપના અંધાર’માં મોર પોપટ તથા કલ્પકલિયો, ‘કંઈ સોહામણી’માં કૈયલ, અપેયો, તથા કાળિયો કોશી તથા ‘ત્રેમી પંખીડા’માં હંસ સારસ તથા કુંજનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. માત્ર બાળકોને માહિતગાર કરવા જ નહિ પરંતુ પોતે પણ માહિતગાર થવા માટે માંગ્યો આ સેટ વસાવી લેવા જોવો છે.

હવે પ્રકાશન પ્રકાશનો લઈએ. કિશોર ચરિત્રમાળાનાં ત્રણ ગુચ્છ ચરોતર કેળવણી મંડળે બહાર પાડેલા છે. તે ખૂબ કિશોરપ્રિય થઈ પડ્યાં છે. ચાલુ વિશ્વકુદને અંગે તે કામ ખોરબે પડતાં તે જ માળાના લેખક શ્રી. રસૂલભાઈ વહોરા પાસે લખાવીને ‘ભારતના સંતો’ વડોદરાના પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળે બહાર પાડેલ છે. આ પુસ્તકમાં ‘ભક્ત નરસિંહ’, ‘તુકારામ’, ‘રામદાસ સ્વામી’, ‘સંત તુલસીદાસ’, ‘ચૈતન્ય મહાપ્રભુ’ તથા ‘સ્વામી વિવેકાનંદજી’ એમ છ ચરિત્રો કિશોરોને ગમી જાય તેવી શૈલીમાં આપેલાં છે. શ્રી. રસૂલભાઈની કલમે કિશોરોને ઉપયોગી બીજાં ચરિત્રો પણ સત્વર બહાર પડે તેમ આપણે ઇચ્છીએ.

બીરબલ સંબંધી બે પુસ્તકો તાજેતરમાં બહાર પડ્યાં છે. વર્ષો પહેલાં સુબંધની સુવિચાર દર્શક મંડળીએ ‘બાદશાહ અને બીરબલ’ છ ભાગોમાં બહાર પાડેલ હતું. ત્યારબાદ ‘ગુજરાતી’ પત્રના માજી મેનેજર સ્વ. પેરતનજી જમશેદજી સક્ષાએ રૂ. ૨-૮-૦ની કિંમતે સાડાત્રણસો પાનામાં ‘અકબર-બીરબલ’નો વિનોદી વાર્તાસંગ્રહ ૧૯૨૭ માં બહાર પાડેલ હતો. હેઠ્ઠા પુસ્તકમાં બીરબલની વિનોદી વાર્તાઓ ઉપરાંત હિંદના બીજા રાજાઓના હાજર-જવાબી કીવાનો-તેનાલીરામ, રમણ, આપાજી, કેમાટી વગેરેની વાર્તાઓ પણ સંગ્રહ કરાયો હતો. ઘણે ભાગે આ પુસ્તક અસારે અપ્રાપ્ય છે. શ્રી. એન. એમ. હકકરની કં. તરફથી ‘બીરબલની ચિત્રમય બાળવાર્તા’નું પુસ્તક ‘પ્રકાશન રાવલ’ પાસે તૈયાર કરાવીને બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. મોટા અક્ષરો, ચિત્રો તથા જાડું પૂઠું આ પુસ્તકની વિશિષ્ટતા છે. ૧૬૮ પાનાંની અંદર-બીરબલની ૬૫ વાર્તાઓ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૩ છે. સર્વ સાહિત્ય વર્ષક કાર્યાલયનો આવી વાર્તાઓ સંગ્રહ ‘બીરબલ અને બીજા’ના નામથી સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે, એમ. એ. પાસે તૈયાર થઈને બહાર પડ્યો છે. ૨૫૦ ઉપરાંત પૃષ્ઠમાં ‘બીરબલ સંબંધી ૩૮ વાર્તાઓ સંગ્રહ કરાયો છે. પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ અને વિવિધ અંચમાળાના ગ્રાહકોને તો તે માત્ર અગિયાર આનામાં જ મળી શકે છે. ‘અકબર બીરબલ’ના પુસ્તકની માફક જોગજાણિદાસ કે વીર-વિક્રમની વાર્તા પણ સસ્તી કિંમતે પ્રગટ થવાની જરૂર છે.

મેસર્સ એન. એમ. હકકરે સાહિત્યનાં બીજાં ક્ષેત્રોની માફક બાલસાહિત્યમાં પણ ચાલુ વર્ષે પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. ‘બીરબલની ચિત્રમય વાર્તા’ ઉપરાંત, શ્રી. રમણલાલ સોનીનાં ‘પટેલ-પટલાણી અને બીજા વાર્તા’ તથા ‘જાડું ચક્રી અને બીજા વાર્તા’ પણ પ્રગટ કર્યાં છે. પહેલા પુસ્તકમાં વીસ બાળવાર્તાઓ આપેલી છે. તેમાંની કેટલીક પહેલી જ વાર અંચરથ થઈ લાગે છે. બીજા પુસ્તકમાં પણ તે જ પ્રમાણે આપેલ છે. પુસ્તકની પહેલી

વાત ઉપરથી પુસ્તકને નામ અપાયેલ છે. બન્ને પુસ્તકોમાં અનુક્રમણિકાની ખાટ સાથે છે. બન્ને પુસ્તકો મોટા અક્ષરોમાં છાપેલાં છે તથા સચિત્ર બતાવવામાં આવ્યા છે.

અમદાવાદના નવચેતન સાહિત્ય મંદિરે ' ભરત મંચાવણિ ' શરુ કરીને તેના પહેલા પુસ્તક તરીકે ' ચોખવટથી વાત કરજો ' પ્રગટ કર્યું છે. અગાઉ પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલ આ પુસ્તકમાં સુધારા વધારા કરી, બીજો ભાગ બહાર પાડ્યો છે. ' બાલજગત 'માં આ વાત છપાતી ત્યારે બાળકો તેને હોંસે હોંસે વાંચતા હતા. પરંતુ તે હોંસ ૧૪૦ પાનાનાં બહી રહ્યાં આખી પુસ્તક બરીદવા પૂરતી ચાલુ રહેશે કે કેમ તે શંકાસ્પદ છે, અત્યારે કાગળ તથા છાપકામની મોંઘવારી છે તેની કાંઈથી ના કહી શકાય તેમ નથી, છતાં પણ આ કીમત તો અતિશય આકરી લાગે તેવી છે.

જાણીતા રાસલેખક શ્રી. મૂળજીભાઈ પી. શાહે ' બાલવીણુ ' નામક બાલકાવ્ય સંગ્રહ બહાર પાડ્યો છે. તેમાં ' બાલવીણુ ' તથા બાળકોને સહેલાઈથી યાદ રહી જાય તેવાં બીજાં ત્રીસ કાવ્યો છે. આ પુસ્તકની કિંમત માટે પણ ફરિયાદ કરવી પડે તેમ છે. બીજાં પાનાની કિંમતના બાર આના બહુ વધારે પડતા લાગે છે.

આ ઉપરાંત ન મળેલાં પ્રકાશનોનો પણ ઉલ્લેખ કરી લઉં. શ્રી. આર. આર. શેઠે સ્વ. ગિજુભાઈનું ચરિત્ર ' મૂછાળી મા 'ના નામથી બહાર પાડેલ છે તથા શ્રી. નાનાભાઈ પાસે ' રામચંદ્ર ' લખાવીને બહાર પાડેલ છે. મુંબઈના પરિમલ પ્રકાશન મંદિર તરફથી શ્રી. હરિલાલ પંડ્યાનો બાલકાવ્યોનો સંગ્રહ ' સુરજમુખી ' યુગાંતર કાર્યાલય તરફથી ' બાલ-રંજના ' ગુજરાત બાલવિકાસ સંસ્થા તરફથી સ્વ. ગિજુભાઈ ફતે ' આફ્રિકાની સફર ' વગેરે બહાર પડેલ છે. આ ઉપરાંત આમાં ન નિર્દેશ કરાયેલ પણ કેટલાંક પુસ્તકો બહાર પડ્યાં હોય તેમ પણ બને.

છેવટે જે જે લેખકો તથા પ્રકાશકોએ પોતાનાં પ્રકાશનો 'મોકલી મારું' આ કાર્ય સરળ બનાવ્યું છે તેમનો આભાર માનું છું તથા ભવિષ્યમાં તેમના તરફથી તેવા જ સહકારની આશા રાખું છું.

—છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

પરિશિષ્ટ

બાલજીવન હાસ્યવિનોદ પુસ્તકમાળા

૧ હાસ્યગંગા ખંડ ૧ લો	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૬-૦
૨ હાસ્યગંગા ખંડ ૨ જે	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૬-૦

બાલજીવન કિશોર સાહિત્ય માળા

૧ બલ્ય ભારત	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૧૦-૦
-------------	--------------------	--------

બાલવિનોદ કાર્યાલય, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રોટ-મુંબઈ ૨

અશોક બાલ પુસ્તક માળાના પુસ્તકો

૧ ચોખવાંની ડુનિયા	(નાગેશલાલ પટેલ તથા રમણલાલ શાહ)	૦-૮-૦
૨ કોણ કેમ અને શું ?	(પુરુષોત્તમદાસ હ. પટેલ)	૦-૪-૦
૩ નવી નવાઈએ ખંડ ૩	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૮-૦

૪ બોધો	(હર્ષદ પટેલ)	૦-૪-૦
૫ ચાંદા મામા	(નાગરદાસ પટેલ)	૦-૮-૦
૬ શામળબહે		૦-૪-૦

બાલવિનોદ માળાનાં પુસ્તકો દરેકની કિંમત ૦-૪-૦

લેખક : નાગરદાસ ઇ. પટેલ

(૧) મંજરી, (૨) અવાદીન, (૩) સુદામો, (૪) વડોદરા, (૫) હીરામણ.

૧ શબ્દમાળા	(નાગરદાસ ઇ. પટેલ)	૦-૬-૦
------------	---------------------	-------

મેસર્સ એન. એમ. ઠક્કરની કં. તરફથી મળેલાં

૧ ખીરખતી ચિત્રમય બાલવાતો	(પ્રકાશમ રાવળ)	૩-૦-૦
૨ પટેલ પટ્ટણી અને ખીજ વાતો	(રમણલાલ સોની)	૩-૦-૦
૩ બહુધ યકી અને ખીજ વાતો	(રમણલાલ સોની)	૩-૦-૦

શ્રી ભારતી સાહિત્યસંઘની પક્ષી-પરિચય ગ્રંથાવલિ

૭ પુસ્તિકાના સેટના રૂ. ૪-૦-૦ છુટક કિંમત ૦-૧૦-૦

લેખકો : નિરંજન વર્મા તથા જયમલ પરમાર.

૧ આંગણનાં શણુગાર	૪ રૂપરૂપનાં અંબાર
૨ હોડતાં બંગી	૫ કંઠે સોહાંમણાં
૩ વગડામાં વસનારાં	૬ પ્રેમી પંખીડાં

આર. આર. શેઠની કંપની સુખધર

૧ મૂળાળી મા	(ગિરીશ ભટ્ટ)	૦-૧૨-૦
૨ રામચંદ્ર	(નાનાભાઈ)	૨-૮-૦

પ્રકાશક પ્રકાશનો

૧ ભારતના સતો	(રસૂલભાઈ ન. વહેરા)	૧-૮-૬
૨ તુલસીદાસ	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૬-૦
૩ ઇન્ડિયન ફેરી ટેકસ (અંગ્રેજી)	(નાગરદાસ પટેલ)	૫-૦-૦
૪ ગિરખ અને ખીજ	(જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે)	૧-૮-૦
૫ ચોખવટથી વાત કરજો	(દિનેશ ઠાકોર)	૨-૮-૦
૬ બાલવીણા	(મૂળજીભાઈ પી. શાહ)	૦-૧૨-૦

યુનિવર્સિટી

૧ બાળકોનું રામાયણ	રમણલાલ ના. શાહ (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૧-૦-૦
૨ જગતી રાણી	મોંધી બહેન (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૦
૩ બાળકોનું જલિદાન	સ્વ. જોશીભાઈ ચૌધરી (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૦
૪ અંબુ નવાજ	રમણલાલ ના. શાહ (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૦
૫ વરુણ સંગીત અને બીજી વાતો	રમણલાલ ના. શાહ (બીજી આવૃત્તિ)	૩-૧૦-૦
૬ રાગજનો અન્નનો અને બીજી વાતો	રમણલાલ ના. શાહ (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૧૦-૦
૭ સફેલી વાતો	રમણલાલ શાહ અને ખીજાઓ (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૬-૦
૮ ચાલક ચોર	રમણલાલ ના. શાહ (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૪-૦

બાલવિનોદ કાર્યાલય, ૧૪૯ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

૭ીજી આવૃત્તિ—(૧) ભારત કથાઓ, (૨) પોયણી, (૩) હીરકણી, (૪) ઢાણ, કેમ, શું ખંડ ૨, (૫) નવી નવાઈઓ ખંડ ૨, (૬) ગંગામૈયા, (૭) ચાંદામામા, (૮) હાથતરંગ ખંડ ૪, (૯) ગંગો ગાંધી, (૧૦) વડવાઈઓ ખંડ ૨, (૧૧-૧૨) ચોપગાંની દુનિયા ખંડ ૨-૩, (૧૩) સુમરતી રાણી, (૧૪) ત્રણ હંક.

૮ીજી આવૃત્તિ—(૧) દુદારી, (૨) ચિત્રરેખા, (૩) હેમરાજ, (૪) સોનાનાં પગલાં, (૫) અક્ષરમાળા, (૬) લંકાની લાડી, (૭) વહેંતિયો, (૮) ગરવી ગુજરાત, (૯) ધરતીમાતા, (૧૦) રાજકંસ (૧૧) દગાખાત દુસ્મન, (૧૨-૧૩-૧૪) અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૪-૫-૬, (૧૫) હાથતરંગ ખંડ ૧, (૧૬) નરસૈયો, (૧૭) મેનાવતી, (૧૮-૧૯) આપણી મહાસભા ખંડ ૧-૨, (૨૦) છેતરાતી નજર ખંડ ૧, (૨૧) લેનિન, (૨૨) ઢાણ, કેમ, શું ખંડ ૧, (૨૩) અક્ષરમાળા.

ગ્રાંધી આવૃત્તિ—(૧) આપણા મિત્રો, (૨) મુદારાક્ષસ, (૩) ગમતગીતો, (૪) વિજ્ઞાન વિદાર ખંડ ૧, (૫) મુંબઈ, (૬) કાળિયો, (૭) રૂપીના બાગમાં, (૮) અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૩, (૯) કુદરત ખંડ ૧, (૧૦) અમચુ દુનિયા, (૧૧) સુંદરપુરી, (૧૨) નાની મોટી વાતો ખંડ ૧, (૧૩) ગણિત ચમત્કાર, (૧૪) અવળચડો, (૧૫) કાગળના કામીયા, (૧૬) કેશુડાં, (૧૭) વિજ્ઞાન વિદાર ખંડ ૨, (૧૮) નાગકુમાર, (૧૯) સુંદર સંવાદો, (૨૦) ચંદ્રબાગ, (૨૧) ચિત્તાનો શિકર, (૨૨) ભોળા સુબદા, (૨૩) મકનિયો, (૨૪) નરતીર નેપોલિયન, (૨૫) બાળકોનું સ્વર્ગ, (૨૬) સમ્રાટ સિંકદર.

પાંચમી આવૃત્તિ—(૧) રણધીર, (૨) શા માટે? (૩) રાવણ, (૪) સુંદરિયો, (૫) સથુર, (૬) મહારાષ્ટ્રનો મહારથી, (૭) બાલવિનોદિની (૮) ત્રણ તપેલાં, (૯) ચતુરો.

છઠ્ઠી આવૃત્તિ—(૧) બગો, (૨) ગંગારામ, (૩) કાલાંધેલાં, (૪) ઉધણુશી, (૫) અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૧. (૬-૭) રંભાનું રસોઈ ધર ખંડ ૨-૩, (૮) હેમવતા.

સાતમી આવૃત્તિ—(૧) બાણિયો, (૨) પંડિતજી, (૩) મરઘાભાઈ, (૪) રંભાનું રસોઈધર ખંડ ૧.

આઠમી આવૃત્તિ—(૧) મેતિયો, (૨) મણિયો.

નવમી આવૃત્તિ—(૧) રતનિયો.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર-સુરત

(૧-૪) બહેર પટેલ બા. ૧-૪ (૮ીજી આવૃત્તિ), (૫) શિકારિકા, (૬) ચામે બનવીએ બાગ ૪, (૭) નીલમ બાગ ૧, (૮) વચબજરંગ, (૯) મિઆંઈ, (૧૦) વાધનું વન, (૧૧) મધપૂડો, (૧૨) પ્રાણીપુરાણ ૧, (૧૩) વિજ્ઞાનિકા ૧, (૧૪) અકકલ કથાઓ, (૧૫) માલિયાનું મંડળ (૧૬-૧૭) સુગધિકા ૧-૨, (૧૮) ચાંદા પર ચઢાઈ.

આર. આર. ડોડ-પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ દ્વારા પુનઃ પ્રકાશન પામેલાં

દક્ષિણામૂર્તિનાં પ્રકાશનો

૧ દબમડી	ગિજુભાઈ	૦-૩-૦	૨ વસંત આવી	ગિજુભાઈ	૦૦૩-૦
૨ તારાબેનના પાડો	તારાબેન	૦-૩-૦	૪ બાળજોડકણાં	ગિજુભાઈ	૦-૩-૦

ગુજરાતના મહાકવિની સાહિત્યસેવા

અમદાવાદના પ્રેમાભાઈ હોલમાં મળે તા. બીજી ડિસેમ્બરને શનિવારે ઇસ્વીસન ૧૮૩૩ થી ૧૯૪૪ સુધીથી ૧૧૧ વર્ષની દલપતવંશની અખંડ જ્યોત કાવ્યોપાસના સમારંભ ઉજવાયો. એ પ્રસંગે ગુજરાતવિસત્રાંશ ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિએ આપેલા કાવ્યભૂમાંનાં મહત્વનાં ટાંચણો અત્રે ઉતાર્યાં છે.

આવો, તમને ગૂજરાતની ગૌરવકથા કહું. અમારી છે; એટલે ગુણવાચન ન કરાય, પણ હકીકતો કહેવાય.

૧ ઉપોદયાત

૧૮૩૩માં, નર્મદના જન્મવર્ષમાં ને દલપતનાં ૧૪મા વર્ષમાં દલપતકવિતા પ્રગટી, ને ૬૫ વર્ષો-૧૮૯૮ પર્યંત દલપતમાધુરી કિસ્સોહી રહી. '૬૨ માં ન્હાનાલાલે કવિતાની બારાખરી છૂટી ને ૧૮૯૭માં, કવીશ્વરના બાણસ્યાના વર્ષમાં, એનાં ગદ્યપદ સામયિકમાં છપાયા માંડ્યાં, અને હવે ૧૯૪૪ સુધી તેા છપાતાં એાસધોં નધો. વિશ્વ વિશાળ છે, ને કાષ્ઠી યે વિશ્વ વીણાઈ રહ્યું નથી. ૧૯૦૩ થી પ્રેમભક્તિ પ્રવમાળા છપાય છે, અને ૪૧ વર્ષમાં એ માળાના ૭૮ મણકા પ્રગટયા છે; પંદર-વીસેક આયુષ્ય હશે તેા હજી પ્રગટશે. કુરુક્ષેત્રનું Epiq-મહાકાવ્ય છપાઈ ગયું છે; હરિસંહિતાના વિરાટકાવ્યનાં ૪૫૦૦૦ ચરણોમાંથી ૧૮૦૦૦ રચાયાં છે, અને એને અંગે અમિનવ અગમ્યવાદના અધ્યાત્મમંત્રો-નવીન એકાદશ લખનિષદો શ્રીહરિએ હમણાં ગયા ભાદરવામાં લખાવ્યાં છે.

સરસ્વતી રણુકતી'તી વીણા,

લેખિની હની અનુરણુલે;

સરસ્વતી વીણા વગાડે છે, અને એ વીણાસ્વર જીલી જીલીને મુજ લેખિની અનુરણુલુ કરે છે. કાલે નહિ તેા પરમે મારી લેખિની વિશ્રામઘાટે જાળને ખેસશે. પણ સરસ્વતીનું વીણારણુલું તેા સનાતન છે. એ અનુરણુલુને અમેા પિતાપુત્રે ઝીંધ્યું છે એથી અદોર તમ મંડળમાંથી સદ્ભાગીઓ ઝીંસજો એ અમ આચા ને આશીર્વાદ છે.

સરસ્વતી કુમારિકા છે, પણ એની વંશવેદ અમરવેદજીની છે.

૧૮૩૩ થી ૧૯૪૪-દલપતવંશની અખંડજ્યોત કાવ્યોપાસનાને ૧૧૧ વર્ષ થયાં છે; હરિ અર્પણે એટલાં હજી વધશે. અમારું નહિ; ગૂજરાતનું એ ગૌરવ છે. શ્રીહરિતો એ મહિમા છે; અમે તેા નિમિત્ત છીએ. ગૂજરાતે ઝીંધ્યા તેા અમે ગાયું; શ્રીહરિએ પિતાને ૭૯ નું ને પુત્રને ૬૮ નું-એમ દીધાંયુએા અક્ષ્યાં, તેા એઃએટલી વસન્તો કલ્પેાલ ક્યાં-કરાવ્યા.

અને વસન્તોત્સવ હજી છપાયો નહોતો, હસ્તલેખ હતો ત્યારથી '૬૮ ની ચરદથી તેા મિત્રને બાખેશે કાઅમનોરય હતો જગતવેધનો-જગતકવિતામાં ગુજરાતી કવિતાની સ્થાપનાનેા ફજસિદ્ધિ મળ્યા કે ન મળ્યા-ખરી રીતે મારે એ પ્રશ્ને ન હોય. બગવાને તેા શ્રીમુખે ભાખ્યું છે કે કર્મજ્ઞેષાધિકારસ્તૈ, મા ફલેષુ કદાચન ।

કર્મમાં જ અધિકાર તાકરો,
ના, નહિ જ ફક્તમાં કદાપિ ચે.
વિદ્યાર્થીબંધુઓ ! આવો; ગુજરાતની કહું એ ગૌરવકથા.

૨ ત્રણ સાચા આક્ષેપો

ને પ્રથમ પગલે જ કેટલાક સાચા આક્ષેપો સ્વીકારી લઉં.

મારે માથે ત્રણ આક્ષેપો મૂકાય છે, અને ત્રણેય છે સાચા.

પહેલો આક્ષેપ એ છે, કે આખાં આમંત્રણો સ્વીકારતો નથી. સાચું છે; પૃથ્વી પોકારે છે, પણ મેં છે છોછરા.

ખરું છે, વય અને દેહજરારને કારણે મુંબઈ કે અમદાવાદમાં શાળામાં કે મંડળમંડળમાં જવાનું નથી. અંતર્ય સાહિત્યપ્રવૃત્તિઓને કારણે પણ શહેરશહેર ફરવું નથી. હવે તો વખત થોડો ને વેશ ઝાઝા નેવું ભાસે છે.

ઘેર કે મળવાને આવે તારે હવે Recess પડે છે; વ્યાખ્યાન કાળે જાઉં આરે Vacation પડે છે.

બીજો આક્ષેપ છે પ્રેમભક્તિ-અંશમાળાનાં કાવ્યાં પૂંઠાંઓનો, ‘છપાછ સારી છે; કામળ સારા છે; પણ પૂંઠાં કાવ્યાં કામળનાં.’ ખરું છે. કવીશ્વરની પેઠે હું ચે માતું છું કે ‘રૂપથી ગુણ મોટા રે:’ હજારેક ખરચીને હું પાંચ-છતાં પાકાં પૂંઠાં કરાવું ? કે ત્રણેક તવા અંશે છપાવું ? છતાં ત્રિપાઠી કંપનીવાળા બાઇથી પરમસુખારમે, સ્વયંભાવે ને મારા કંઈક કચવાતા મને મને કંઈક કીધું છે.

અને ત્રીજો આક્ષેપ છે ચર્ચામૌનનો. સાવ સાચો. મારા પ્રેમકુંજ નાટકમાંના એક પાત્રે છત્તિશ્મને વીસ વર્ષ અખંડ મૌન સેવ્યું હતું. ૧૮૯૯ થી ૧૯૨૩-૨૨ થી ૪૬-ની વચ્ચે બરબોવનની પચ્ચીસીમાં હું પણ સાવ મૂંગો હતો. અને પછી ચે, જવલ્લે ને અપવાદ-રૂપે ચર્ચામાં પડું છું. ઘાદે ઘાદે જાયતે તરવઘોષ: એ ઠાક કાળે ખરું હશે. આને તો બહુધા ઘાદે ઘાદે જાયતે ચે ચિત્તંદા.

પણ આપણે સાક્ષરી ઇતિહાસ કહે છે, કે નરસિંહરાવની બેઠણી-ચર્ચામાં, શ્રી. કાન્તની પ્રિયતી ચર્ચામાં, શ્રી. મણિલાલની અનેકવિધ ચર્ચાઓમાં, કવિતા એસરી ગઈ: નહિ તો એમની કાવ્યભરતીઓ એાર ચડી હોત, ને ગુજરાત એમની કાવ્યછાંદકોએ અધિક છલકાવું હોત.

કોઇને મારી કવિતા કે શૈલી કે કાવ્યકલા ન રૂચે તો હું ચર્ચાપત્રે દોડતો નથી: પૂર્વોચ્ચોએ ગાએલું એને હું પ્રચીનોં ધૈચ્ચિવ્યામ્ માતું છું. “૨. મારાં નયણાંની આજસ રે ! નિરખ્યા હરિને જરી” એ કાવ્ય પ્રે. બળવન્તરાય કાકોરને ન ગમે, ન નરસિંહરાવને ને પદ્યપારજને બહુ ગમે. એ કાવ્યપરીક્ષા નથી, કાચિમેદ છે. પદ્યપારજ ને નરસિંહરાવ ભક્તજનો હતા.

છપરાંત: ચર્ચામાં ન પડતાં સાક્ષરોને પરસ્પરનો માલિન્યછેદ ઉઘાવવા હવું છું, મારી ડોલનશૈલીમાં બાઇ રામદાસજી પાઠકના કાનને Rhythm સંભળાતી નથી, એટલે ડોલનશૈલીને પાઠક ગદ્યકાવ્ય કહે છે. હોય; બાળે એ બાળે. એ જ ડોલનશૈલીના કંદર

ઉપક્રાંતક બાઇ ખબરદાર ડાહનશૈલીને ગદ્યે નહિ ને પદ્યે નહિ—અપદ્ય+અગદ્ય=અપદ્યાગદ્ય કહે છે. ત્હારે પેલા પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી કહે છે કે ‘ ડાહનશૈલીમાં Blank Verse મળ્યા ગુણો છે એ ન જોવામાં ગુજરાતની વિવેચનાની અધુરપ છે. ’ એ સૌ પરસ્પરનો ઉદ્ભવ ઊડાડી રહે પછી મ્હારે આપવાનો ઉત્તર કેટલોક રહે છે ?

પરસ્પરનો ઉદ્ભવ ઊડાડવાની એક બદ્ધબદ્ધિયા વાત કહું. વર્ષો પૂર્વે મુંબઈમાં બનેલી છે. ૧૯૩૦માં મ્હારે પ્રથમ અન્ય છપાયેલા કૈટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો. વ્યક્ત નામ નામ લખ્યા વિના, પણ

આજે સુદિન તુજનામિંતી પૃથ્વીમાનો એ કાવ્યપંક્તિમાંના ધ્વનિબોલથી સૌ, માણેક-લક્ષ્મીને એ કાવ્યઅન્ય અર્પણ કીધેલો છે. પછી એકદા મુંબઈમાં બે ધુધી સાંજે મળ્યા હતા. યજ્ઞમાને વાત માંડી: ‘ આ તો વાત વધી. વહુનું નામ મોઢે બોલતાં તો રૂઢિદાસેતવ નડે; પણ લખતાં ચે ન્હાનાલાલને એનું એ રૂઢિદાસતવ ? ’ પછા પેરે અતિથિએ ઉત્તર વાળ્યો: ‘ એવું ટીકાવેણુ મા બોલશો—મોઢા પડશો. ત્હમારી પેઠે ન્હાનાલાલે પત્નીને નામ દધને બોલાવે છે. ’ યજ્ઞમાને પૂછ્યું: ત્હમે એ ક્યાંથી જાણો ? આગન્ટુકે કહ્યું કે ‘ એ કારણે તો રાત્રિએ નવ વાગતાં વર્ષોમાં મ્હારે ન્હાનાલાલનો સાદરનો અંગશે છોડવો પડ્યો હતો. ’ એ વાર્તાલાપમાં મ્હારે પછી ઉમેરવાપણું શું રહે છે ? એ તે કવિતાપરીક્ષા હતી, કે સંસારસુધારકપરીક્ષા ?

વસ્તુતઃ ચર્ચા એ કવિધર્મ નથી; કવિધર્મ છે મન્ત્રોચ્ચાર. વ્યાસ કે વૈદ્યમીકિ, કાસિદાસ, માધ કે બાણુ એમના ટીકાકારોને આજ ઉત્તર આપવા ક્યાં આપવાનું હતા ?

૩ ગૂજરાત પ્રાન્ત કે દેશ ?

દેશ ગૂજરાત દુનિયામેં જૈસો દોસે લાગ.

ગૂજરાત દેશ છે કે પ્રાન્ત ? એ ભૌગોલિક પ્રશ્નનો ચિરંજીવ ઉત્તર આજથી આઠ હાથકા પૂર્વે અપાયેલો છે, અને ત્હારે કવીશ્વરે નિજ અવણુખ્યાનમાં આપણા ગૂજરાતને દેશ બાંધેલો છે. પછીનો ને પૂર્વનો આપણો ઇતિહાસ દલપતબોલની સાક્ષી પૂરે છે.

પૃથ્વીવાસી સૌ મહાપ્રજાએને પોતાનો દેશ, પોતાનો ધર્મ, પોતાનો ઇતિહાસ, પોતાનું સાહિત્ય વ્હાલું હોય છે; ગૂજરાતીઓને પણ એ વ્હાલું છે. ઇંગ્રેજોને ઇંગ્રેજોનો દેશ, ઇંગ્રેજોનો ધર્મ, ઇંગ્રેજોનો સંસાર, ઇંગ્રેજોનો ઇતિહાસ, ઇંગ્રેજોનું સાહિત્ય, ઇંગ્રેજોની કવિતા વ્હાલું છે, એટલાં જ ગૂજરાતીઓને ગૂજરાતીઓનો દેશ, ગૂજરાતીઓનો ધર્મ, ગૂજરાતીઓનો સંસાર, ગૂજરાતીઓનો ઇતિહાસ, ગૂજરાતીઓનું સાહિત્ય, ગૂજરાતીઓની કવિતા વ્હાલું છે.

ભારતમાં પ્રાંતો કહેવાય છે, એવએવડા યુરોપમાં દેશો છે. ચારેક કરોડનો વસ્તીયાંણુ એટલિટન—ઇંગ્લાંડ ને સ્કોટલેન્ડ—છ કરોડના ખંગાળા જેવડો નથી. ત્યાં ભાગીરથી ચે નથી કે બ્રહ્મપુત્રા ચે નથી. સ્વીડન, નોર્વે, ડેનમાર્ક, હોલેન્ડ, બેલજિયમ, પોર્ટુગલ, સ્વીટ્ઝરલેન્ડ, આલ્બેનિયા, રમાનિયા, બલ્ગેરિયા, ગ્રીસ: એ અગિયારમાંના કાંઈયે યુરોપી દેશથી વસ્તીએ ગૂજરાત વડેરો છે. ઇંગ્લાંડ—સ્કોટલેન્ડમાં નથી એટલી લાંબી નદીઓ અને એટલા ઉંચા પર્વતો ગૂજરાનમાં છે. આદિકાળના ઇંગ્રેજ મુસાફરો Park-like land of Gujarat કહેતા. રસમાગામાં ફારસ ગૂજર ઇતિહાસનો સાર સારો છે કે The Solanki of

Anhilvara was, at least equal to the Parmar of Dhar, the Rathod of Kanoj, & the Chauhan of Ajmer. અહિલવાર, નવસારીની હાકુસપાલરી, અમદાવાદનો કિનખાખ, દારિકાનાં મોતી, ગિરનાં સિંહસિંહણો નથી કાન્સવાડીઓમાં, કે જર્મનીનાં વનકંડાણોમાં, કે છટાલી-રશિયાનાં પ્રાચીન ઉદ્યાનોમાં. ગુજરાત પૃથ્વીનું ગૌરવ છે.

મહારાષ્ટ્રની સલાદ્રિમાળાનાં શિખર શિખરે છે શિવાજી મહારાજના ગિરિદુર્ગો; ગુજરાતના શિખરશિખરે-પાવાગઢ ઉપર, સિદ્ધાચળ ઉપર, ગિરનાર ઉપર, અર્જુનદાયળ ઉપર-હરકે છે ધર્મમંદિરોના ધર્મધ્વજો. એ છે એ એ દેશોના ઇતિહાસમેદ ને સંસ્કૃતિમેદ. નર-સિંહનો, મોરનો, દ્યારામનો, સ્વામીસંપ્રદાયના આધુસંતોનો, દ્યાનંદ સરસ્વતીનો, શ્રી કૃષ્ણચંદ્રનો ગુજરાત ધર્મદેશ છે.

આત્મારામ બૂખણ ને અર્જુનજી તરવાડીનો, મહેરાળ ને હરિભક્તિનો, નગરશૈલ પુશાલચંદ ને હરકુંવર શેઠાણી ને જગાભાઈ શેઠનો, ગુજરાત વ્યાપારી દેશ છે.

વિમળશાહ, વસ્તુપાળ-તેજપાળ, હીરો કડિયો, પ્રેમચંદ સલાટનો ગુજરાત શિશ્વમય દેશ છે. દક્ષિણ આફ્રિકા, પૂર્વ આફ્રિકા, જંગબાર, એડન, મરકબ, કરાંચી, દીવ, સુબહ, કોચીન, મલખાર, મદ્રાસ, સિંહલદીપ, કલકત્તા, રંગુન, બયા, સુમાત્રા, અને છેક ચીનખપાન સુધી અર્ધો પૃથ્વી ધૂમી રહેલાં ગુજરાતી-ગુજરાતણોનો મહાગુજરાત સાગરસફરી દેશ છે.

બાદશાહોના શાહજહાંઓ ગુજરાતની સૂચાગિરિને બાદશાહી ગૌરવ માનતા. અઈબર-શાહની ચાર સોનાટકશાખોમાંની એક સોનાટકશાખ અમદાવાદમાં હતી. તાજ પૂર્વે સુમતાજ શાહજહાનનો રાજમહેલ સામરકાંઠે હતો; ૧૬૧૬-૧૭ માં બાદશાહતને મોહ પમાડનાં ગુજરાત કવિતાદેશ છે.

ગુજરાતને કોઈક ન યોગ્યે એ બને; સહુ કંઈ સર્વજ નથી હોતા, પણ ગુજરાત યોગ્યે એ માનવતા તો મોહ પામે. ગુજરાતી કવિતાને પણ કોઈક ન યોગ્યે એમું હો પણ યોગ્યે એ કવિતારસિયાઓ તો ચંદનીમાં ચંદ્ર તરે એમ, આનંદતરતાં થાય.

કલ્યાણીના જીવનાક્રિયાના રાજદરબારમાં પંચાસરના રાજકવિ શંકર બારોડે કાલ હાકલ પાડી હતી કે

બ્રહ્મસાર પારસમની, ઉચ્ચસાર ગુજરાત.

શાહનશાહ અકબરશાહના નવરત્ન દરબારમાં અમારી પડાના અધીશ શ્રી હીરવિગ મુરીએ મંત્રીચાર ઉચ્ચાર્યો હતો કે

ધ્રોયધરમું મુહૂં વૌત્તમેન । જગત્ક્રતાડકારિ ચિલાસવેરમ. ॥

ગુજરાત પૃથ્વીનું ગૌરવ છે, તેમ ગુજરાતી કવિતા પણ જગતકવિતાનું ગૌરવ છે અનેકદા મેં તો કહેલું છે, અને પેલી જગતતટકી એના પાવશેવાએ સાક્ષી પૂરી લે કેટલાંકે મોનેવું છે, કે ગુજરાતજીની સાડી જીજગતની અજોડ પરિધાનશોભા છે. બ્યાં અભ્યારે પારસની રસરસિયા અને જર્મનીની ધરરખુ ગૃહિણીનો સુયોગ થશે, ત્યાં અને ત્ય મુરોપ અમેરિકામાં ગુજરાતજી જન્મશે. મુરોપ-અમેરિકાનાં બાંધ નવ્યોમાં ગૃહીતના કવિ ચંકરિયા આધુર્વસંજમ થશે ત્યારે ત્યાં ગુજરાતજીના રાસ જન્મશે. ગુજરાતજીની રાસ ન

તનાં સર્વોત્તમ Lyrics છે. ગુજરાતના દારિકાધીશ કુરુક્ષેત્રમાં ગાયેલી ગીતા માનવવંશના ધર્મમંત્રોમાં The Divine Song છે. એ ગુજરાતની કવિતા જગતકવિતામાં માગે સુકાવે એમાં આશ્ચર્ય શાં હોય !

ધન્ય હો ! ધન્યજી પુણ્યપ્રદેશ, આપણા ગુણિયલ ગુર્જરદેશ;
કૃષ્ણચંદ્રની કૌમુદીકલ્પજો, કાષ્ઠ પ્રભુએ ય સ્વદેશ:
આપણા ગુણિયલ ગુર્જરદેશ.

૪ દક્ષપત્યવંશની કાવ્યોપાસના

વાગે છે રે ! વાગે છે, અમરવાદીમાં ડંકા વાગે છે,
અમરવાદીમાં ડંકા વાગે છે. (સાહગીત)

કળીશ્વર અમરાવતીમાં છે, દેવધામમાં આજે દેવ છે.

ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે,
બંસરી બજાવી કાના ! ધીરે ધીરે.
ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે, યસુનાને તીરેતીરે;
બંસરી બજાવી કાના ! ધીરે ધીરે.
ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે.

ટીપે ટીપે સરોવર નશાય ને કાંકરે કાંકરે પાજ બધાય. ધીરે ધીરેના પરમ હોપાસક ધીરપુરુષ કળીશ્વરની જીવનકથા લોકજાણીતી છે. ઇ. સ. ૧૮૨૦ એમની જન્મસાલ અને ઇ. સ. ૧૮૭૭ એમની કાવ્યજન્મની સાલ. એ સામના ઉત્તરાર્ધમાં, વિ. સ. ૧૮૮૯ માં, વયને ૧૪મે વર્ષે કિશોર દક્ષપતે વતનમાં સ્ત્રીચરિત્રની શામળશાયી બે વાર્તાઓ લખી; હીરાદન્તી ને કમળલોચની. અમારા પશા મામા એમાંના દોહરાઓપાઠ ગાતા; આજે તો એ દક્ષપત કાવ્યવાદીઓ નામશેષ જ છે. '૭૪ની વસંતપંચમીએ કિશોર દક્ષપત પ્રેમાનંદ મામા સંગાથે મૂળીએ સમૈયે ગયા, ભૂમાનંદ સ્વામીએ ત્યાં પંચવર્તમાન ધરાબંધા, એગ્નિહોત્રીનો પુત્ર સ્વામીસંપ્રદાયી થયો. ઉમ્ર ત્યાગ વૈરાગ્ય ને ધર્મનીતિપરાયણતાનો એ ધર્મ ત્યારે જીવનમુક્તોનો ધર્મ કહેવાતો. કિશોર દક્ષપતમાં એ પવિત્રતાએ વાસો કીધો ને સાહિત્યપાનકારી એ પવિત્રતા પછી જીવનભર પ્રકાશતી રહી. સમૈયેથી ઘેર વહવાણુ આવ્યે એ ઉગતા કમ્બો અફર સંકલ્પજ્વોત જલાવી, અને હીરાદન્તીને ને કમળલોચનીને અગ્નિદાહ કીધો. અગ્નિહોત્રી ડાહ્યા રેઢિયાના સપૂતે ત્યારે આપણા સાહિત્યજગતની પવિત્રતાનો અદ્ભુત અગ્નિહોત્ર પ્રજ્વળાળ્યો; જે મહારાષ્ટ્રે ને ગુર્જરદેશે પૂજ્યો; અને સોએક વર્ષે પૂનામાંની મહારાષ્ટ્રીય સાહિત્ય પરિષદે અને અમદાવાદમાંની બારમી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદે પણ દક્ષપતપ્રજ્વળાળેલા સાહિત્યની પવિત્રતાના એ યગ્ગાગ્નિને પૂજ્યો. એ હીરાદન્તી ને કમળલોચની હતાં કળીશ્વરનાં પ્રથમ કાવ્યો. ઇતિહાસ કહે છે કે નર્મદના જન્મવર્ષમાં દક્ષપતકાવ્યગંગા પ્રગલ્ભી હતી.

પછી '૭૪ના આવજી માસમાં મામા વતી મહેશ્વરને બીલીપત્ર ચઢાવવાને દક્ષપત મૂળી મન્દિરમાં રહ્યા, બલગ્યારીને ચોકે બોલિયા પેરે સેવા કરતા, ને જમતા. ત્યાં દેવાનંદ સ્વામીનો સમીગમ થયો. દેવીમંદિર સ્વામી ચીરંજીવ હતાં, સિતારી હતાં, મૂળી મન્દિરની ચક્રાન્તે

હતા, સંપ્રદાયના અણકવિમંડળમાંના હતા. દલપતની કાવ્યપ્રેરણા શ્રીહરિએ પ્રગટાવી હતી; દેવાનન્દ સ્વામી કનેથી કાવ્યકલાની દીક્ષા પામ્યા. કકડે કકડે સાતેક વર્ષ દલપતે મૂળીમાં કાવ્યશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કીધો. સ્વામીએ કાવ્યકલાથી દલપતરામને સંન્યા ને દલપત વેદ્યાના દલપંત કવિ કીધો. મૂળી એટલે પરમારો ને ચારણોનું ધામ. બૂજમાં ત્યારે કાવ્યકલાની પોશાળ પ્રયજ હતી, કાવ્યરસિકો ત્યાં ભણવા જતા, પછી સ્નાતક પેરે રાજસન્માન પામતા. એવા એક ચારણ કુસુમ કવિ સંગઠ્યે દલપતરામને મૂળીમંદિરમાં કાવ્યવિવાદ થયો, ને ત્યારથી દલપતરામ સંપ્રદાયના સમાજિત કવિ થયા. શીઘ્ર કવિતાની કહણ કાવ્યકલા પણ કવીશ્વરે સાધી હતી. દૈવી શક્તિ પારખી અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજ એમને મને નિર્વાહના અભ્યાસાર્થે અમદાવાદ તેડી લાવ્યા. અમદાવાદમાં નગરશેઠ હેમાભાઈનો, હરકુંવર શેઠાણીનો, શ્રી. સારાભાઈનો પરિચય થયો. સારાભાઈના કહેવાથી કવીશ્વરે ભોળાનાથભાઈને ધિંગળાસાથે શીખવ્યું. એ ગુરુકાંધે પછી એમને મહાશુણ્કારી નીવડ્યું.

૧૮૪૬ માં ભારતવર્ષમાં ત્યારે હજી રાણીનું રાજ્ય ન હતું; કંપનીનું રાજ્ય પણ જામતું હતું. પંજાબ હજી જીતાયો ન હતો, સિન્ધ જીતાયે જોડ વર્ષ થયાં હતાં. અમદાવાદમાં સારે કંપનીનો એક અમલદાર હતો. રોકેટલાંડવંશી એલેક્ઝાન્ડર ક્રિન્ડોલક ફોર્મસ. ફારબસને શુજરાતના ટાંડ થવાના કેડ જાળ્યા હતા ને શુજરાતના જ્ઞાનચંદ્રજી જતીને એ શોધતો હતો. બેએક વર્ષ પ્રયોગદશાનાં ને અસંતોષનાં વીલાં, ફારબસ હતા અમદાવાદના આસિસ્ટન્ટ સેશન્સ જજને ને ભોળાનાથભાઈ હતા અમદાવાદના સદર અમીન-મુનસફ. એકદા ફારબસ ખંગલે ભોળાનાથભાઈ મળવા ગયા હતા. ત્યાં ચાકેલા ફારબસે પૂછ્યું: 'કોણ કવિ જાણુમાં હોય તો જોઈએ છીએ. ભોળાનાથભાઈએ પોતાના કાવ્યચુરુનું નામ દીધું. દેશમાં સારે ટપાલ નહોતી, તાર નહોતા, રેલવે નહોતી; ફારબસે સુદામ તેડાગર બેપિયો વઢવાણુ મોકલ્યો. '૪૮ની શરદમાં દલપતરામ પગપાળા વઢવાણુથી અમદાવાદ આવ્યા. ફારબસના કાવ્યચુરુ થયા, ઇતિહાસસંશોધક થયા, કવીશ્વર થયા.

'૪૮ના નવેમ્બરથી કવીશ્વરે અમદાવાદ વાસ કીધો.

દેવાનન્દ સ્વામીએ દલપતહીરલાને પહેલ પાડ્યા હતા; ફારબસે દલપતહીરલાને શુજરાતને ઓળખાવ્યો.

દલપતરામ દેશકોળના વિચારક હતા. બેસતા યુગને એમણે પ્રીછ્યો. પાણી ગરણે ગાળીને પીતા એમ નવયુગને મેઘાગરણે ગાળીને પીધો, અને ૧૮૪૮ થી ૧૮૬૮-અર્ધો સદીબર શુજરાતને પાયો. મુંબઈથી દાંતા ને ઇડરથી ભાવનગર જુનાગઢ પર્યંત શુજરાતમાં ધૂમી ધૂમી કાન્તદ્રષ્ટા કવીશ્વરે નવયુગ ઓળખ્યો અને ઓળખાવ્યો, જીલ્લો અને જીલાવ્યો.

દલપત-ફારબસે ઇતિહાસસંશોધન આદ્યું; શુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી સ્થાપી; રાસમાળા લખી; સભાઓ ભરી; પુસ્તકાલયો ઉઠાડ્યા; છાપાં કહાડ્યા; શુજરાતમાં નવયુગની વાડીઓ વાવી, ઉછેરી, પ્રસ્તવિત કીધી. પછી ૧૮૫૫ માં નર્મદના કાવ્યજન્મની સાત્રમાં દલપતરામે સાહિત્યસંન્યાસ લીધો, સરકારી નોકરી છોડી સોસાયટીને જીવાડવાને. એ કામ્ય-ધન્વન્તરી આવ્યા, અને ચક્ષુઓએ ચારી આપી ત્યાં સુધી 'ફારબસની કળંરરૂપ સોસાયટીની મુજબરભાવે' સેવા કીધી. દરમિયાન દલપતધિંગળ રચી નવકવિઓ જન્માવ્યા, ને પછી

હોય વાચનમાળા દ્વારા ઉછરતી ગુર્જરપ્રજાને કાવ્યમાળા સમર્પી, જેણે ૧૮૫૨ થી ૧૯૦૭ વર્ષની બાળમાળાઓની ગુર્જરપદીઓ ઘડી ને ગ્રાણ્યમાં ગ્રાણ્ય પૂર્ણ.

એ અર્ધી સદીમાં ગૂજરાતે દલપતકવિતા ઘેરઘેર ઘૂંટી અને ગામ.

૧૯૬૩માં કારખસ મુંબઇ હાઇકોર્ટમાં ન્યાયમૂર્તિપદે હતો. ખુદિવર્ધક વેરણુછેરણુ ચઇ ગઇ હતી; નર્મદ મુંબઇવાસ તણ સુરતવાસની પૂર્વતૈયારીમાં હતો; મુંબઇમાં ધનના ઢગલા ઢોળાતા. ગુ. વ. સોસાયટી જેવી મુંબઇમાં કારખસ ગુજરાતી સભાના સ્થાપનમંત્રણાર્થે કારખસે કવીશ્વરને મુંબઇ તેડાવ્યા. નિજ જીવનપવિત્રતા, કાવ્યપવિત્રતાની ને દેશપવિત્રતાની મહદ્ ભાવનાઓને અંગે ૧૯૫૬માં મુંબઇમાં નર્મદ ઝગડો થયો હતો, ને દલપતરામ મુંબઇનગરીમાં ડોકા વગાડી ગયા હતા. મુંબઇ એમને કે એ મુંબઇને અગમ્યમાં ન હતાં. પણ અમદાવાદે ના પાડ્યે ૧૯૬૩માં મુંબઇમાં રોકાવાયું નહિ. બેઠ વર્ષમાં કારખસ પણ હાથતાળી આપી જતો રહ્યો. પાંખકપાયેલા પંખી જેવા કવીશ્વરે કારખસવિરહ ગાયો.

પછી ૧૯૭૬માં દલપતકાવ્ય છપાયું; સોસાયટીસેવા છોડી, પણ કાવ્યસેવા છોડી નહોતી. વાનપ્રસ્થાવસ્થામાં ગુર્જર કુમારિકાઓને કાળે કચ્છ ગરબાવળી ને ગુર્જરચુવતિઓને કાળે માંગલિક ગીતાવલિ રચી; છેલ્લી બાર લહેરો પૂરીને પ્રવીણસાગરના ખૂટતા મહેરામણને પૂર્ણ; ને પછી સંપ્રદાયનાં ઝણુ વાળ્યાં. પ્રથમ શ્રીજી મહાદાનના જીવનચરિત્રનો પુરુષોત્તમ ચરિત્ર નામનો હિન્દી અંથ લખ્યો. તે પૂર્વે પિતૃદેવો ભવ, માતૃદેવો ભવના મંત્રાવ્યારનો અવણુખ્યાનનો હિન્દી કાવ્યઅંથ રચ્યો હતો. ૧૯૮૪ થી ૧૯૯૪નો તે પછીનો દાયકો હરિસીલામૃતનો સાંપ્રદાયિક મહાઅંથ ગૂંથવામાં વીત્યો. બન્ને અંથોની સંપ્રદાયનાં ધર્મમંદિરોમાં આજ કયા થાય છે.

૭૫મું વર્ષ બેઠું હતું. રાજસ્થાનો નહોતરતાં ને જતા. મિત્રો ને પ્રતિપક્ષીઓ ચે સિધાવ્યા હતા. કવીશ્વરને કાળઘંટા સંભળાઇ. ૧૯૯૬ના ડિસેમ્બરમાં પક્ષાઘાત થયો. સવા વર્ષ બાણુશય્યામાં રહ્યા. 'કવિશ્વરભક્તિ અધૂરી છે, કીધા ન પરહિપકાર 'નું' છેલ્લું કાવ્ય ૧૯૯૮ બેસતાં લખ્યું. ૧૯૯૮ના માર્ચ આખરે દલપતરામ કાર મઢી અક્ષર થયા.

૭૯ વર્ષના દલપતદીર્ઘાયુષ્યનો એ સારસરવાળો; અને ૧૮૩૩ થી ૧૮૯૮ : ૬૫ વર્ષની કવીશ્વરની એ કાવ્યોપાસના.

જતાં જતાં બાણુશય્યામાંથી કવીશ્વરે છેલ્લે કાવ્યટૂંકકાર કીધો એ પૂર્વે ૭ આઠ માસથી આ કવિપુત્રના ગવપદ્યેબો માસિકોમાં છપાવા માંડ્યા હતા; ગદ્ય ખુદિપ્રકાશમાં ને પદ્ય જ્ઞાનસુધામાં; ૧૯૯૭ની અધવિયાળથી.

૧૯૦૩ થી ૧૯૪૪—ચાર દાયકાનો નાનાઘાલનો પ્રકાશનપ્રતિહાસ પ્રેમભક્તિ-અંથમાળાની નકસે નકસે જહેરખરનાં પ્રથમનાં ચાર પાનાંઓમાં ગુજરાતગહેર છે. તે પૂર્વેનાં ચાર વર્ષનો સરવાળો લાંબો હોય નહિ, ને છે નહિ; પણ ધરની બેસણી સમે બારઝીલણો છે.

અમદાવાદમાં અમારું એક જૂનું બાળગીત છે:

પતાસાની પોળમાં પંદર પગથિયાં,
પંદર ચકડવાં, પંદર બતરવાં;
મંદિ મહાદેવનાં દર્શન કરવાં.
મહાદેવ પગારી ઝોટલો,
ને વાળ્યો સીતાનો ઝોટલો.

પતાસાની પોળની હવેલીને પગથિયાં છે, પોળને નથી. પતાસાની પોળમાં આલીશમ જૈનમંદિર છે, રડીખડી કે બેત્રણ હાથની શિવદહેરી હોય તે ખરી. પતાસાની પોળનો ને સીતાજીનો શો સંબંધ છે એ તો સ્વયં રામચન્દ્રજી બાપે તો સમગ્રજ. પતાસાની પોળ એટલે કંદોઈકાટનાં પતાસાની પોળ નહિ; જો કે કંદોઈપોળ સમીપમાં જ છે. એ તો ક્તા-શાહતું ક્તાશા-પતાસા અપભ્રંશ થયેલ છે. છતાં બાળપણમાં કોઈ વરત નાખે તો એ જૈનપોળમાં જૈનમંદિરોને સ્થાને શિવમંદિરને સ્થાપી શિવમંદિરને ઝોટલો સીતાજીનો ઝોટલો વાળી આપતા ને એમ પંદર પગથિયાં ચકડતા ને બતરતા.

મહારા કવિતાવિકાસનાં કાવ્યપગથિયાં પણ કંઈક એવાં છે. એ છે સીતાસૌભાગ્ય-શાં અગમ્ય મંડિલાં પગથિયાં.

પ્રથમ તો 'દલપતધરતું' ને 'દલપતપોળતું' વાતાવરણ કવિતામય હતું. પોળના મધ્યસ્થ ઝોટલે અમે છાકરાઓ ગજરામાઝ સદેવન્તસાવલિંગા ચન્દનમલયાંગેરી ગુલબકાવલી જોખીચન્દની કાવ્યવાલીઓ લલકારતા; ને ધરમાં

કૃષ્ણ વળાવી હું વળી રે । જીશી જમનાતીર;
આસુડે ભીંજ્ય મહારો હંચેનો, મહારાં હસણી ચીર;
રે મધુવનતા વાસી ।

એ હાળથી આરંભાતો ભગવતપ્રસાદ વિરહ ગાતા. દલપતકૃળમાં પ્રભાત પડતું દલપત-ગાયાં પ્રભાતિયાંઓથી ને સ્વામીમંદિરનાં પ્રતિઃ સોહડિયાં ને મંગળા આરતીથી; અને રાત પડતી દેવાખાનાં ને વીજખાનાં કીર્તનોથી ને ધરકામ પરવારી કબીચરની ચંપી કરતાં બહારાટ નોકરને મુખપાઠ કરાવેલા બ્રહ્માનન્દ સ્વામીના રેણુકી ને પહરી છન્દલલકારથી. પ્રભાતે પ્રભાતે પાડોશના ઘંટીધોર ચતા ને ગીત સાથે પુરાવી ગાજતાં. પડતી રહવારે રાવણહથ્યાવાળો ભરથરી આવી પ્રભાતિયું ગાઇ જતો. દશેક વાગતાં પાડોશીઓના ધરપરમાંથી દેવસેવાની દેવધંડીઓ વાગતી ને ધૂપદાનોમાંથી હૈયાધૂપ ફેરી ઊઠતા. મધ્યાહ્નોત્તર દલપતખાંચામાં સ્ત્રીઓનું જીમખાનું ભરાતું. કોઈ કાંતવું, કોઈ હીર કહાડવું, કોઈ ધૂપેલ નંખાવી ઝોટલા હોળાવવું, કોઈ દહાડો ત્યાં 'જીવરામ ભટ્ટ' આવી હસાવી જાય; જૂંગળભટ્ટિયો ગરોડો ઓવી કોક-કોકના જોષ જોઈ જાય; છીદરીસાડલાવાળો છીદરીસાડલા વેચી જાય; બે પટપટિયાં વગાડતા દારિકાવાસી આવી કીર્તન ગાઇ જાય; એમ સ્વામીમંદિરના ચાર વાળ્યાના ઉત્થાપન થયે એ નારીજીમખાનું વેરાય. રહાંજે છાકરાછાકરીઓની ઘેરા ને રમતો જામે. રાત્રિ પડ્યે ચન્દનાં ઢોળાતાં ચન્દનિયાંમાં બાળાઓ તલકછાંપડી રમતી, મરખા ગાતી, એક તોલતીને અબરાપરાવી ખડખડાટ હસતી કે 'મેં ટો આજે કીકાંટાં પટરવેલિયાં રે લોલ; મંદિ મેલ્યો'ટા હેંગનો વગાડ; મેં ટો આજે કીકાંટાં પટરવેલિયાં રે લોલ.' એમ દલપતનોખું કવિતાખાનન્દે ગાજવું.

(અપૂર્ણ)

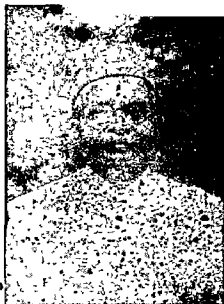
અમર યાદ

સ્વ. મો. ન. અમીન સાહેબની

૬૬ી સંવત્સરીનું

પુણ્યસ્મરણ

(તા. ૧-૨-૪૫)

સ્વ. મો. ન. અમીન સાહેબ

હિંદુ ધર્મમાં “ કર્મ અને જ્ઞાન ” એ ઉપર ખાસ મહત્ત્વ આપાયું છે. ધર્મનું લક્ષ્યબિંદુ પણ તે જ છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના ગીતાના ઉપદેશમાં ‘કર્મ’ અને જ્ઞાન વિભાગને ખાસ મહત્ત્વ આપાયું છે તે નજીવું છે. જેથી સત્તરમી સદીમાં છત્રપતિ શિવાજી મહારાજે, ગુરુ રામદાસ સ્વામીની મદદ ને સદુપદેશથી, હિંદુ ધર્મને ઉદ્ધાર કરી સ્વરાજ્ય સ્થાપી કર્મવિભાગ સમાપ્ત કર્યો ને ત્યારપછી આ બંને મહાપુરુષો. સ્વર્ગમાં સીધાવ્યા તે ઇતિહાસ-પ્રસિદ્ધ છે. સ્વર્ગમાં રહ્યા પછી “ ક્ષોળે પુણ્યે મૃત્યુલોકે વિશન્તિ ” મુજબ પુણ્ય ક્ષીણ થતાં અવતાર લેવાની જરૂર નજીવાથી અને ‘ કર્મ ’ પછી જ્ઞાન આપવા “ કર્મવિભાગ સમાપ્ત કર્યો હોવાથી જ્ઞાનવિભાગનું કર્તવ્ય કરવા સ્વર્ગસ્થ શ્રીમંત મહારાજ સા. સયાજીરાવ ત્રીજા અને સ્વ. મોતીભાઈ અમીન નામે ધારણ કરી પુસ્તકાલયો સ્થાપી ખીલવ્યાં ને સમૃદ્ધ બનાવી પોતાનું ઇષ્ટ કાર્ય પૂરું થયું માની, વડોદરા રાજ્યની પ્રજાને જ્ઞાનની ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર મૂકી આ બંને મહાપુરુષો કૃત પાંચ દિવસને અંતરે (તા. ૧-૬ ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૯) આ જગત છોડી પરલોકમાં સિધાવ્યા. એટલે લગભગ સાથે જ અવસાન પામ્યા એ ઉપયુક્ત સમાન યોગને લીધે જ છે તેમ હું માનું છું.

આપણા ધર્મમાં શ્રાદ્ધ, સંવત્સરીઓને સ્થાન છે. તે દિવસે બ્રાહ્મણો જમાડવા તે ગોમ્મસ વગેરે ગ્રાણીઓને અર્પી શ્રાદ્ધકાર્યનો રિવાજ પ્રચલિત છે. પરંતુ ખરાં શ્રાદ્ધો ને સંવત્સરીઓ ઉજવવી હોય તો પિતૃઓ તથા અન્ય સ્વર્ગસ્થ મહાપુરુષોનાં કર્તવ્યને ઓળખી કાઢી તે કર્તવ્યો બજાવતાં તેમનો દેહ પડી જતાં તેમનાં અટકી પડેલાં કર્તવ્યો બરી રાખવામાં જ છે. આજે સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય મોતીભાઈ અમીન સાહેબની ૭૬ી પુણ્ય-સ્મરણતિથિ-સંવત્સરી છે. આપણા રાજ્યમાં ૧૫૦૦ ઉપરાંત પુસ્તકાલયો છે. આથી વધુ પુસ્તકાલયો સ્થપાય, પુસ્તકાલયો પગભર થવા સાફ કાયમનિધિનું બંડોળ વિસ્તૃત થાય, પુસ્તકાલયો માટે સ્વતંત્ર મકાનો બંધાય અને લોકો પુસ્તકાલયમાં અવિરત-રસ લેતાં થાય તેવાં કાર્યોની આપણે ખાસ જરૂર છે, અને તે કાર્યો આગળ વધશે-ખીલશે તો જ સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબના આત્માને શાંતિ થશે; ને ત્યારે જ ખરી સંવત્સરીઓ-મૃત્યુ-તિથિઓ ઉજવાઈ ગણાશે.

શિક્ષકો ઉપર જેમને અનકંઠ ત્રેમ હતો, એથી તેમણે પુસ્તકાલયોનું કામ શુદ્ધ શિક્ષકોને સોંપ્યું. શિક્ષકોએ પૂજ્યશ્રી અમીન સાહેબની આ ભાવનાને વધારી લઈ સેવાભાગ ખીસવી છે તે નજીવું છે.

વડોદરા પુરુષ અધ્યાપન પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરતા શિક્ષકોનું આસ કરીને ગરીબ જીવન હોય છે. પાઠશાળામાં વિદ્યાર્થીઓની રજાઓ પડતાં શિક્ષકોને પોતાના વતનમાં જવા થાય. કોઈ શિક્ષક પાસે પોતાના વતનમાં જવા સાર વાટખર્ચી—માડીભાડું ના હોય; તો સ્વ. પૂજ્ય શ્રી મોતીભાઈ સાહેબ પાસે જાય, માડીભાડાના પૈસાની માગણી કરે ત્યાં પ્રુફ્યરમશીન સ્વ. મોતીભાઈ અમીન સાહેબ પૈસા આપી તેની માગણી સંતોષે, બદલામાં એટલું જ કહે કે “શિક્ષક-બંધને પુસ્તકાલયનું કામ સારી રીતે કરજો.” તેઓશ્રીની શિક્ષકો ઉપરની દેહલી હૃદયભાવના—લાગણી ગણાય !

તેઓ રાજ્યના પુસ્તકાલય ખાતામાં મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સાહેબ હોવાથી વડોદરા રાજ્યનાં ગામોમાં પુસ્તકાલય ખાતાની કામગીરી સારૂ વડોદરાથી જતા. આગાડીમાં બેસત રસ્તામાં વર્તમાનપત્રોના ફેરિયાઓ જે વર્તમાનપત્રો વેચતા હોય તે ખરીદી લે, અને પોતાં વાંચે, પાસે એટલા ખીજા છંદોને વાંચવા આપે, તથા સમાચારો કહે, પછી આગાડી બદલાવાનું કે છતરવાનું સ્થળ આવે એટલે લીધેલાં વર્તમાનપત્રો સાથે ન લેતાં પોતાનાં બેઠકે રહેવા દે કે જોને ઉપયોગ આગાડીમાં બેસનાર હરકોઈ મનુષ્ય વિના મૂલ્યે કરી શકે સ્વ. પૂજ્ય શ્રી. અમીન સાહેબનું જીવનચરિત્ર ઉપયુક્ત અનેક સેવા તથા પરાંપકારનાં કાર્યોથી ભરપૂર છે તે નજીવું છે.

શિક્ષક બાઈઓએ આ પ્રવૃત્તિને વધારી લઈ સેવાભાવથી ખીસવી છે, પણ હજુ અ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વધુ ફાલે-ફલે, સારી સ્થિતિમાં પુસ્તકાલયો મુકાય, પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કરી, પુસ્તકોના વધુ સારો ઉપયોગ થાય તેવી ભાવનાઓ રાખી, સેવાભાવે કર્તવ્ય બજાવી, સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય શ્રી મોતીભાઈ અમીન સાહેબના જીવાત્માને શાંતિ આપશે તેવી મારી નક્કી કરાઈ છે. ને ત્યારે જ ખરી મૃત્યુતિથિ-સંવત્સરી ઉજવાઈ ગણાશે.

—હરગોવિંદ મહાદેવરામ દવે

જિંદગી

માણસ જન્મ લે છે ને આ જગતમાં આવે છે. એની સંમતિ વગર માણસ મરણ પામે છે અને જગત છોડી જાય છે. પોતાની મરણ વિરુદ્ધ દુનિયામાં જીવે છે ત્યારે સાચા રૂપે કોઈ તેને સમજવું નથી.

વાળવયમાં એ ‘દેવનો દીધેલો’ મનાય છે; જુવાનીમાં તે ‘બડો કાદર’ ગણાય છે. પુરુષ બને છે ત્યારે તે ‘મુરખો’ કહેવાય છે.

કુટુંબકામીલાવાળો હોય તો તે ‘ગોઠિયો’ છે, વંદો રહે તો ‘અમાતુષી’ છે, પીઠામાં દાખલ થાય તો એ ‘દારૂઝિયો’ છે, પીઠામાં ન જાય તો એ ‘લોભિયો’ છે.

જો બુદ્ધિશાળી હોય તો તે પક્ષો છે પણ અપ્રમાણિક છે જો મંદિરમાં દર્શન જાય તો તે ‘દંભી’ છે. જો મંદિર ન જાય તો ‘પાપીયો’ છે.

ન્યારે તે પૃથ્વી પર અવતરે છે ત્યારે સૌ એને ચૂમીએ. લે છે અને ન્યારે એ દુનિયાની વિદાય લે છે ત્યારે સૌ એને લાત મારીને કાઢે છે.

જો વહેલી હાથે મરી જાય તો કહે કે એની આગળ હજુ તો મહાન ભાવિ હતું. જો પછી છુટી બનીને જીવે છે તો સૌ માને છે કે ડોસાએ પોતાનું વસિયતનામું બનાવી લીધું છે.

કડી મહાલ પુ. પરિષદનું આઠમું અધિવેશન (નાની કડી)

ઉપર્યુક્ત સંમેલન તી. ૧૦-૧૨-૪૪ ના રોજ નાની કડી મુકામે કડી વિભાગ નાથપ સુખા શ્રી. એફ. એસ. કાલેના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. એ પ્રસંગે મહાસનાં પુસ્તકાલયોના પ્રતિનિધિઓ, પુ. ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ પટેલ, સાક્ષરશ્રી ભરતરામભાઈ, શેઠશ્રી ધડાવાળા વગેરે હાજર હતા.

પ્રારંભમાં સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. મલેકભાઈએ પધારેલા સૌનું સ્વાગત કર્યો બાદ તેમનું સ્વાગતવ્યાખ્યાન વંચાયું હતું, જેમાં શ્રીમંતે પ્રગટે જ્ઞાનચક્ષુ આપ્યા બદલ ઉપકાર અને આભારની લાગણી તરી આવતી હતી.

ત્યારબાદ મે. દોશી સાહેબની દરખાસ્તથી પ્રમુખ સાહેબે પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું હતું. બાદ પ્રમુખ સાહેબે પોતાનું બાષણ વાંચી બતાવી સારી ગ્રેરણા આપી હતી. ત્યાર પછી સંદેશવાચન થતાં મે. માણ મ. શા. શ્રી. વારીલાલ શાહ સાહેબે પરિષદને જ્યવંત કતેહ ઇચ્છી હતી. ત્યાર બાદ કડી મહાલ મંડળના મંત્રી શ્રી. શાંતિલાલે પોતે મહાલ મંડળની કારદારી કહી બતાવી હતી. તેમાં મહાલ મંડળનો ક્રમાંક મોખરે આવતો હોવાનું જણાવ્યું હતું. ત્યાર બાદ નાની કડી શાળાનાં સુ. શિ. શ્રી. બાપુલાલ નાથકે રશ્માનિક માહિતી આપી હતી, જે પછી શ્રી. દુર્ગાશંકરભાઈએ શ્રીમંત ગુણાનુવાદ ગાયો હતો. મે. ઉમેદભાઈ સાહેબે પુસ્તકાલય ખાતાની સારી જેવી માહિતી આપી હતી. અને સાઈ માર્ગદર્શન કરાવ્યું હતું. ત્યાર બાદ શ્રી. ભરતરામભાઈએ પોતે બોમડા, બહેરા તથા ૨૦મી સદીનું સંસ્કૃત, સન્નામ વગેરે પ્રયોગો વડે બધી સભાને પેટ પકડીને હસાવ્યાં હતાં. તેઓ પરિષદને સફળ બનાવવામાં ખૂબજ ઉપયોગી નીવડ્યા હતા. તેઓ સાહેબે પોતાને અત્રે નિમંત્રવા માટે શ્રી. મ. શા. દોશી સા. તથા મ. મંડળના મંત્રી શાંતિલાલનો આભાર માન્યો હતો. ત્યારબાદ દરોવોનું કામ હાથપર લેવાયું હતું, જેમાં થોડા પણ ઉપયોગી દરોવો ચલા હતા. ત્યારબાદ આભારદર્શન થઈ રાજગીત ગવાઈ શ્રીમંતના જ્યથોષ વચ્ચે પરિષદ પૂરી થઈ હતી.

પ્રમુખશ્રીનું લાપણુ

કડી મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદના આઠમા અધિવેશનના આજના સુમંગળ પ્રસંગે અને જે આપે પ્રમુખપદનું માન આપ્યું છે તે માટે હું સર્વેનો હાર્દિક આભાર માનું છું.

આવા જ્ઞાનચક્ષુમાં ભાગ લેવાનો પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો છે તે બદલ મને ખૂબ આનંદ થાય છે. હિંદુસ્તાનમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના આગ્રવર્તક આપણા સદ્ગત, પતિત-પાવન રાજ્યપિતા કે. શ્રી. સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબ હતા. તેઓશ્રીએ પ્રથમ આપણા રાજ્યમાં પ્રાથમિક ફરજિયાત ડેળવણી દાખલ કરી. ડેળવણીને વેગવાન બનાવવા માટે અને ગ્રામ્યજનતા ભણેલું બૂલી જઈ ફરી નિરક્ષર દશા પામે નહિ તે માટે પુસ્તકાલયો સ્થાપી પ્રગટને સંસ્કારી બનાવવા તેઓએ અમેરિકાથી પુસ્તકાલયના નિષ્ણાતને મોકાવી, વડોદરામાં સુખ્ય પુસ્તકાલયની સ્થાપના કરી. અમેરિકાની ધરતી ઉપર ગ્રામ્ય પુસ્તકાલયો (Village

Libraries) ફરતી લાયબ્રેરીઓ (Travelling Libraries) સ્થાપવામાં આવી; લાયબ્રેરીમાં સ્ત્રીવિભાગ, બાલવિભાગ સ્થાપવામાં આવેલાં છે. સહગત કે. શ્રી મહારાજ સાહેબે મે. કુમારકર સાહેબને પુસ્તકાલયના ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે અમેરિકા મોકલી ત્યાંથી આવ્યા પછી વડોદરા મુખ્ય લાયબ્રેરીના ક્યુરેક્ટર તરીકે નિમણૂક કરી. તેમના પછી કે. મહારાજ સાહેબે ન્યુટન દત્ત સાહેબને વિદ્યાપતમાંથી બોલાવી ક્યુરેક્ટર બનાવ્યા. તે વખતે મોતીભાઈ અમીન સાહેબને પણ પુસ્તકાલય સંબંધી તાલીમ શ્રીમંતે આપી. ઉપરના બધા અધિકારીઓની મહેનત કુનેઠ અને ખંતથી આપણા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિએ વ્યાપક સ્વરૂપ પકડેલું છે. હાલના ક્યુરેક્ટર મે. વાકનીક સાહેબ તથા તેમના મદદનીશ મે. પટેલ સાહેબ આ પ્રવૃત્તિને અણુમોલ મદદ-પ્રોત્સાહન અને દોરવણી આપે છે. આપણા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ જોવા માટે અને તેના અભ્યાસ કરવા માટે બીજા દેશી રાજ્યો અને ધ્વિ. દિગંધાથી લોકો આવે છે. જગતવિખ્યાત વિદ્વાનો, રાજ્યો તથા વાઇસ-રોયોએ મુકતકંઠે આ રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની પ્રશંસા કરેલી છે, એ આપણને મગરૂર થવા જેવું છે અને તેનું બધું શ્રેય આપણા વિદ્યાવિદ્યારી સહગત કે. શ્રી સયાશરાવ મહારાજ સાહેબને ઘટે છે; તેમજ વર્તમાન લોકપ્રિય આપણા શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજ સાહેબ પોતાના પૂજ્ય પિતામહે વાવેલા કલ્પવૃક્ષને યથાર્થ પરિપાલન સંભાળે છે અને તેથી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના વિકાસ અને વિસ્તાર દિવસે દિવસે વધે છે.

પ્રાંતમાંનાં પુસ્તકાલયો સફાર અને સંગ્રહનથી કામ કરે છે એ માટે પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ અને જૂથ મંડળો સ્થાપવામાં આવેલ છે. આ બધાં મંડળોના મુખ્ય હેતુ માત્ર પુસ્તકાલયોને સંગીન પાયા પર કામ કરતાં કરવાનો છે.

પ્રજાને સુસંસ્કૃત બનાવવી હોય તો ફરજિયાત કેળવણી સિવાય બીજો માર્ગ નથી શિક્ષણનું મુખ્ય મ્યેય લોકોને કાપમતું અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું છે. પરંતુ પુસ્તકાલય વગરન ગામોમાં પાચનના સાધનના અભાવે ફરી નિરક્ષર દશામાં આમ્પજનતા આવી જાય છે અને શિક્ષણ પછળ થયેલા ખર્ચ બરબાદ જાય છે. એટલે શાળા અને પુસ્તકાલય અનુવર્ગી છે તેથી આપણા રાજ્યમાં જ્યાં જ્યાં શાળા છે ત્યાં ત્યાં પુસ્તકાલય સ્થાપવાની ઉદાર નીતિ શ્રીમંત સરકારે અપભ્રમ કરી છે અને તેની પાછળ રૂ. ૩ લાખનો આશરે ખર્ચ થાય છે

જે દેશમાં પુષ્કળ વાચનાલયો હોય છે તે દેશ જ્ઞાન, કલા, વિજ્ઞાનમાં આગ જલદી વધે છે. અમેરિકામાં રથે રથે પુસ્તકાલયો છે. તેથી તે દેશ જગતના બધા દે. કરતાં આગળ વધેલો છે. મહાપુરુષોનાં વચનામૃતો પુસ્તકોમાં સંઘેલાં હોય છે. મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો વાંચવાથી મનુષ્યજીવન ઉચ્ચતર થાય છે. ધર્મગ્રંથો વાંચવાથી ધર્મ અને નીતિનો બોધ થાય છે.

પ્રભુએ જેને સંપત્તિ આપેલી છે તે પોતાની સંપત્તિનાં સદુપયોગ અને સદ્બુદ્ધિ પુસ્તકાલયોને મદદ કરવામાં અને કેળવણીના શુભ માર્ગે કરે એ ઇચ્છવા જોગ છે. સર્વ દાનોમાં જ્ઞાનદાન શ્રેષ્ઠ છે. શાસ્ત્રમાં-કહેલું છે. સર્વવામેષદાનાનાં જ્ઞાનદાન વિશિષ્ટ છે

પસાર થયેલા ઠરાવો -

ઠરાવ ૧—ઘર હાથે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને પોષવા માટે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને આભાર માની કીર્ધાયુ કર્ચ્છતો પસાર થયો હતો.

ઠરાવ ૨—શ્રીમંત સરકાર તરફથી હાલ પુસ્તકાલયને જે મદદ મળે છે તે ઘણી ઓછી છે તેથી ઘણાં પુસ્તકાલયો મદદથી વંચિત રહી જાય છે, જેથી હાલની મદદમાં વધારો કરીને દરેક પુસ્તકાલયને તેની માગણી પ્રમાણે મદદ આપે એવી આ પરિષદ પુસ્તકાલય ખાતાને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

ક. મ. જયન્તીલાલ નરસિંહભાઈ અનુ. વિઠ્ઠલભાઈ લાલજીભાઈ બારેટ

ઠરાવ ૩—મહાલની કેટલીક ગ્રામપંચાયતો જે તે પુસ્તકાલયોને મદદ આપે છે તે સંતોષની વાત છે, પરંતુ હજી તે પૂરતી નથી. અને કેટલીક પંચાયતો હજી મદદ આપતી પણ નથી; જેથી આ પરિષદ ગ્રામ પંચાયતોના કાર્યકરોને વધુ ઘર હાથે મદદ આપે એવી સલામતી કરે છે.

ક. મ. અંબાલાલ રઘુદાસ (સુરજ) અનુ. રતિલાલ અંબાશંકર (કચ્છાણપુરા)

ઠરાવ ૪—શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે પોતાની પ્રજા ભણેલું શુદ્ધી ન જાય અને ગ્રામજનતામાં પણ સરકાર પોષક સાધનો પ્રાપ્ત થાય તે હેતુથી જ ગ્રામ પુસ્તકાલયો સ્થાપાયાં છે પરંતુ એ હેતુ ત્યારે સિદ્ધ થાય કે લોકો આ પુસ્તકાલયોનો પૂરેપૂરો લાભ લેતા થાય, જેથી પ્રજા પુસ્તકાલયોનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરે અને બાળકો તથા પ્રીટાને સાચું વાચન મળે અને તેઓ પોતાનું જ્ઞાન હમેશાં તાજુ રાખી શકે એવા પ્રયત્ન કરવા આ પરિષદ પુસ્તકાલયોના મંત્રી વ અધ્યક્ષોને આગ્રહપૂર્વક બલમણ કરે છે.

ક. મ. સીદ્ધિકભાઈ ઉસમાનભાઈ (હાંશિરવા) અનુ. સોમનાથ રણુછોડદાસ
વિ. અનુ. નાનજીભાઈ જેડીદાસ

ઠરાવ ૫—પુસ્તકાલયોના તમામ કામકામની જવાબદારી ફરજિયાત શિક્ષકોને શિરે છે અને વગર મહેનતાણી તેઓ કામ કરતા આવ્યા છે અને કરે છે; પરંતુ જ્યાં જ્યાં સ્વતંત્ર મકાનો હોય ત્યાં ત્યાં પુસ્તકાલયોનું કારોબારી મંડળ ઠરાવે છે તેટલું મહેનતાણું આપે છે પરંતુ સાળાખાતા તરફથી પરદાનગી મેળવવાની આંટ લેવાય છે. જ્યાં શિક્ષકને ફરજિયાત કામ કરવાનું છે અને જે પુસ્તકાલયોને સવડ હોય તે પુસ્તકાલયો મહેનતાણું આપતા હોય તેને માટે પરવાનગીની અપેક્ષા રહેવી જોઈએ નહિ, એમ આ પરિષદ માને છે. જેથી મે. રા. ના વિદ્યાધિકારી સા. ને વિનંતિ કરે છે કે કાયદાની કાંઈ આંટ હોય તે દૂર કરીને શિક્ષકોને શાંત આપવી.

ક. મ. કચ્છાણપુરા નારજીજી (રાજપુર) અનુ. દુર્ગાશંકર અંબાશંકર

ઠરાવ ૬—નાની કડી ગામે સંમેલન બરવા માટે ગામનો તથા ઠરાવ ૭—પ્રમુખશ્રીના આભારના પસાર થયા હતા.

મુસ્લિમ પરિચય

૧ આત્મનિરીક્ષણ અને સંકલ્પ—લેખક: શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ, પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યોલય, બદ, અમદાવાદ. કાળિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૬૦, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય એક રૂપિયા. ૧૯૪૪.

“ શારદા ” માસિકમાં લેખકે “ આત્મનિરીક્ષણ અને સંકલ્પ ” શીર્ષકે લખેલી લેખમાળાના લેખો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયા છે. આપણા સાક્ષર શ્રી. રમણલાલ દેસાઈ જેમ એક ચિદ્રહસ્ત નવલકથાકાર છે તેવા જ એક અચ્છા કટાક્ષલેખક પણ છે, એ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાવેલા લેખો વાંચતાં સહજ જ સમજી શકાય તેમ છે. આ પુસ્તકમાં લેખકે પ્રાસંગિક બતાવેા અને પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો એમની લાક્ષણિક અને વેધક શૈલીએ આપણને ઠીક પરિચય આપ્યો છે. એમાંના એકેએક લેખમાં, લેખક આપણા આગેવાનો તેમ જ સમાજના માનજનું સ્પષ્ટ દર્શન કરાવ્યું છે. બહાર ઉજળા દેખાતા માનવીઓ કેટલીક વાર અંદરથી કેવા ખરડાયેલા હોય છે તેનું લેખકે આ લેખોમાં અચ્છું અવલોકન કરાવ્યું છે. અને લેખક કહે છે તેમ, દરેક વાચક પોતાનું પણ આત્મનિરીક્ષણ કરે તો પોતે કેટલા પાણીમાં છે તે સહજ સમજી શકે. “ આત્મનિરીક્ષણ ” ના અવલોકન પછી પોતે શું સંકલ્પ કરવો-ધટે તે પણ લેખકે “ સંકલ્પ ” શીર્ષક લેખોમાં જણાવ્યું છે.

આવા લેખો વાંચીને વાચકો આત્મનિરીક્ષણ કરતાં શીખે તો પોતે કેટલા કાળા કે ઉજળા છે, ને સહજ જ હૃદય પર હાથ મૂકીને પોતાની જાતને પૂછી-કહી શકે.

આવું આત્માવલોકનશક્તિની પ્રેરણા આપનારું પુસ્તક નાના-મોટા દરેક પુસ્તકાલયમાં હોવું ઘટે.

૨ સોનલ—લેખક: શ્રી. પ્રાણલાલ ઠાકોરલાલ, મુનશી; પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, ચારંગપુર, ધાણીરામની પોળ, અમદાવાદ. કાળિન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૫૦, સચિત્ર કવર આજ્ઞાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૪-૦-૦. ૧૯૪૪.

શ્રી. પ્રાણલાલ મુનશી એક અચ્છા કલમકસ લેખક છે. એમણે આ અગાઉ લખેલ નાટક “ બલિદાન ” એ આપણા સાહિત્યમાં ઠીક સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ત્યાર પછી ઘણે નવે એમની લેખિની દારા એમણે આજના સામાજિક પ્રશ્નોમાં અગત્યનો ગણાય તેવો અનુસંધાનનો પ્રશ્ન છેડીને આ નવલકથા આપી છે.

આજે દિવસ ઊગે છે ને ભાગેડુ લગ્નોના સમાચારો વર્તમાનપત્રોમાં વાંચવામાં આવે છે. એવા ભાગેડુ લગ્નને કથાવસ્તુ તરીકે ઉપાદી લેખકે આ નવલકથામાં ગૂંથી છે. ધનવાન

પિતાની પુત્રી સોનલ એના પ્રેમીના પ્રેમ પાછળ ગાંડી થઇ ઘર છોડી તેની સાથે ભાગી જઈ રહેલગ્ન કરે છે અને પાછળથી અનેક ઘટનાઓ ઘટી જઈ એ લગ્નનું કેવું પરિણામ આવે છે તે આજનાં અવિચારી કાળો કરી બેસતાં જીવનારને બોધપાઠક છે. અંતે નવલકથાની નાધિકા સોનલ સમાજસેવાના કાર્યમાં અંપલાવી પોતાનાં પાછલાં કૃત્યોનું આત્મપ્રાપચિત્ત કરે છે.

આખીય નવલકથા શરૂ કર્યા પછી હેઠે મૂકવાનું મન ન થાય તેવી હોઇને કથારસ અંત પૂર્ણ એકધારે જળવાઇ રહે છે.

ભાગેકુ લગ્નો સામે લાલ બતી ધરતી આ નવલકથા આપણા અગ્રગણ્ય નવલકથાહિત્યમાં એનું સ્થાન જમાવી લે તેવી છે.

૩ આરોગ્ય-તનુનું, મનનું અને દેશનું—લેખક: શ્રી. ડૉ. હરિપ્રસાદ મનશાય દેસાઈ; પ્રકાશક, કદ, પૂર્ણ, ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૨૪૪+૧૬, મૂલ્ય રૂ. ૩-૪-૦. ૧૯૪૪.

અમદાવાદના જાણીતા સમાજસેવારત્ન અને દેશસેવક ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ દેસાઈએ આ પુસ્તક લખેલું છે. છેલ્લાં આઠાસેક વર્ષો થયાં લેખક સમાજસેવામાં એકધારે જોતપ્રોત થયેલા છે. કાઠ પથુ સામાજિક કે દેશહિતના કાર્યમાં તેઓ અગ્રભાગે હોય છે. તેઓશ્રી આરોગ્યપ્રચારના એક અચ્છા હિમાયતી હોઇને તેમણે એ દિશામાં વિશિષ્ટ કામ કરેલું છે. એવા એ જ વિષયમાં રચ્યાપચ્યા રહેનાર પ્રજાસેવકે આ પુસ્તકમાં દેશજનોની શારીરિક, માનસિક અને દેશવિષયક આરોગ્યસાચવણીને લગતી ઠીક ઠીક માહિતી લોકભોગ્ય ભાષામાં આપી છે.

આપણે ત્યાં સમાજ, વ્યક્તિ કે સ્થળમાં ક્યાં ક્યાં ગંદકી ધર કરી બેસે છે તે તે લેખકે આ પુસ્તકનાં અઢીસો ઉપરાંત પૃષ્ઠોમાં દર્શાવ્યું છે. આરોગ્યની બાબતમાં ક્યાં ક્યાં ભયરથાનો છે તે તરફ તેમણે આંગળી ચીંધી છે. ઉપરાંત આર્ય સંસ્કારોના આપણે વારસો સાચવી રાખવામાં આપણે કેટલા પાછળ રહી ગયા છીએ તે પણ દર્શાવ્યું છે. પુસ્તકને અંતે આપણા માનસપટ પર અંકિત કરવા જેવાં સોનેરી સૂચનો પણ આપ્યાં છે. આખું પુસ્તક આપણી શહેરી તેમ જ ગ્રામ જનતાને ઉપયોગી નીવડે તેવું છે. એમાં દર્શાવેલાં ભયરથાનો જો આપણી જનતા લક્ષ્ય પર રાખે તો વ્યક્તિ, સમાજ કે દેશના અનારોગ્યનો પ્રશ્ન આજે છે તેટલો મુજબજીભર્યો ભાગ્યે જ રહેવા પામે.

કર્યા તેમ જ ગ્રામ પુસ્તકાલયો સૌ વસાવે.

૪ એશિયાના ધર્મદીપકો—મૂળ મરાઠીમાં લેખક: શ્રી. ગોપીનાથ ગણેશ તળવલકર; અનુવાદિકા: શ્રી. સૌ. માલતીબાઈ બાકરે; પ્રકાશક: ગૂર્જર મંથરત્ન કાર્યોલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૬૦+૨૪, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ. ૧૯૪૪.

પુસ્તકના શરૂભાગમાં વૈદિક, બૌદ્ધ, જૈન, અને ખ્રિસ્તી પ્રાર્થનાઓ આપી તે પછી ધર્મનું મૂળ સ્વરૂપ, તેનું આંતરૌદીય સ્વરૂપ અને અવતારવાદને લગતી વિવેચના આપી છે. તે પછી એશિયાના મહાન ધર્મપ્રવર્તકો-ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ, બુદ્ધ, મહાત્મા,

ધમ્મ ચિસ્ત, હમરત મોહમદ પયગંબર, અને અપો જરથુસ્તનાં જીવનચરિત્રોની રૂપરેખા આપી છે. તે પછી તેમના જીવનપ્રસંગોની વિવેચના આપી છે. આ વિવેચના તે તે મહાન વિશ્વતિઓનાં ચરિત્રોને વિશિષ્ટ પ્રકારે સમજાવવામાં ઠીક સફાવજૂત થાય તેવી છે. આખું પુસ્તક એશિયાના વિવિધ ધર્મ, ધર્મપ્રવર્તકો અને તેમનાં જીવનના આદર્શ અને તેમાંથી મળતો તત્ત્વબોધ વાચકને સર્વધર્મસમન્વયમાં ઠીક ગદદંષ્ટ થઈ પડે તેવાં છે. જીવનચરિત્રો અને ધાર્મિક સાહિત્યના વાચકો માટે આ પુસ્તક ઠીક ઉપયોગી નીવડે તેવું છે. એવા જિગ્ઞાસુ વાચકો માટે પુસ્તકાલયોમાં વસાવી લેવાય.

૫. વાચિનીદેવી—લેખક અને પ્રકાશક: શ્રી. ધૂમકેતુ; પ્રાપ્તિસ્થાન ઉપર પ્રમાણે. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૫૨, સચિત્ર આનંદાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦, ૧૯૪૪.

શ્રી. ધૂમકેતુનાં વિશિષ્ટ સર્જનો—ચૈત્રદેવી; રાજસંન્યાસી, કણ્ઠાવલી અને રાજકન્યા અંતરે અંતરે પ્રસિદ્ધ થતાં લેખકની એ લોકાર્પક શૈલીએ ગુજરાતના ગૌરવને પ્રકાશિત કરતી નવલકથાઓ પ્રસિદ્ધ થતાં એક પછી એક એ નવલો મેળવવા એના વાચકો ઉત્સુકતા સેવતા. તે જ પ્રમાણે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયાની બેઠરાત થતાં ખૂબ પૂછપરછ ચાલુ હતી, આજે એ મળી ચકે છે. ઉપરનાં ચાર પુસ્તકોમાં લેખકે જીમદેવના સમય પછીની ઇતિહાસગાથાઓ એમની રાચક અને લોકબોધ્ય શૈલીએ આપી છે, ત્યારે વાચિનીદેવીનું કથાવસ્તુ આપણને જીમદેવના દાદા ચામુંડરાજના રાજત્વકાલનો ઇતિહાસ આપી જાય છે. ચામુંડરાજના સમયમાં ગુજરાતનો ગૌરવભંગ થવાનો વખત આવતાં એની બહેન વાચિનીદેવીએ ભાષના કરતાં દેશને વહાલો ગણ્યો હતો અને એનું ગૌરવ અખંડિત રાખવા માટે એણે શું શું કર્યું, ભાષનો વધ કરાવવા સુધીની એની તત્પરતાની વીરગાથા લેખકની ઓજસ્વી કલમ આપણને કહી જાય છે. આગલાં પુસ્તકોમાં અસ્સલ ચાલુક્ય સરખો લાગતો દામોદર મહેતા અહીં રાજશેતરંજની બાજમાં પોતાનું વિશિષ્ટ સ્થાન જમાવવા પ્રયત્ન કરતો આપણને જણાય છે.

ગુજરાતના ગૌરવનાં ઐતિહાસિક પૃષ્ઠોભર્યું આ પુસ્તક પણ દરેક પુસ્તકાલય અવશ્ય વસાવી લે.

૬. પડછાયા—(બીજી આવૃત્તિ) લેખક, પ્રાપ્તિસ્થાન અને કદ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૦૦, બોર્ડપટ્ટીનું સચિત્ર પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. સવા. ૧૯૪૪.

શ્રી. ધૂમકેતુએ છેક ૧૯૩૧માં લખેલી આ પૌરાણિક કિશોર વાર્તાવલિની આ નવી આવૃત્તિ છે. પૌરાણિક કથાઓને કેટલાકો ઠંડા પહેરનાં ગણ્યાં ભલે માનતા હોય, પરંતુ એ કથાઓને પણ જો સમયના વહેણ સાથે બંધાયેલતી રીતે ઘટાવી તેના ઉપયોગ કરી, ઉછરતાં માનસમાં એમાંના શુભ સંસ્કારો અપાય તો તે ઉત્તમ ફળદાયી પણ નીવડે છે.

બહુ વયોના ગાળે પ્રસિદ્ધ થતું આ પુસ્તક ઘણાં પુસ્તકાલયોમાં આજે જીર્ણ દશામાં હશે. તેને સ્થાને આ નવી આવૃત્તિ કુમાર-કિશોર વાચકો માટે અવશ્ય સંપ્રદી લેવી ઘટે.

૭. ગાંધીજી સાથે અઠવાડિયું—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: શ્રી લુઇ રીશર; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; પ્રાપ્તિસ્થાન: એન. એમ. કચ્છરની કે. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. ૨ કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૧૪, સચિત્ર આનંદાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ ૧૯૪૪.

નળીતા અમેરિકન પત્રકાર લુઇ શ્રીયર ૧૯૪૨ માં હિંદના પ્રવાસે આવેલા ત્યારે તેમણે સેવામામમાં રહી એક અઠવાડિયું ગાંધીજીના સમાગમમાં માણ્યું હતું. ત્યારે હિંદના રાજકારણનાં વહેતાં પાણીમાં કંઈ કંઈ પરિવર્તનો નળીતાં હતાં. હિંદને 'ક્રીપ્સ ઓફર 'નું અર્પણ કરવા ઇંગ્લેન્ડનો એ મુત્સદ્દી હિંદમાં આવી એ વહેતાં પાણીને ડહોળા ગયો હતો. એને લગતી આ પુસ્તકના લેખકની ગાંધીજી સાથેની વાતચાત અને એ આશરેના ગાંધીજીએ કેમ અસ્વીકાર કર્યો વગેરે વાર્તાલાપ આ પુસ્તકમાં છે.

અત્યાર સુધી શ્રી. લુઇ શ્રીયરનાં લખાણો પ્રગટ કરવા માટે હિંદી સરકારનો પ્રતિજ્ઞા હતો. આ પુસ્તક એ સરકારની પરવાનગીથી પ્રસિદ્ધ થવા પામ્યું છે. એમાં સ્થળે સ્થળે લેખકની રમુજભરી વર્ણનાત્મક લેખનકળાનો અચ્છો પરિચય મળે છે. ઉપરાંત, ગાંધીજીના પ્રમામની એ કેવી છાપ લઇ ગયો તે પણ આ પુસ્તક વાંચવાથી જાણવા મળે છે.

મૂળ અંગ્રેજીમાંથી આપણી લોકભોજ્ય ભાષામાં પુસ્તકને અવતાર આપવામાં અતુલાદક સારા સરળ થયા છે. પુસ્તકાલયો વસાની લે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

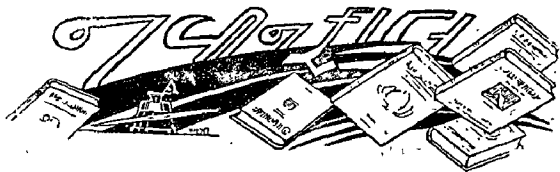
પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ., વડોદરા

રજીસ્ટ્રોની યાદી (જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ થી જુન ૧૯૪૫)

ન્યુ પ્રપર્સ ૩	૧ લી જાન્યુઆરી	સોમવાર	૧
સ્વ. મહારાજ સાહેબનો હોરક મહોત્સવ દિન	૩ જી	બુધવાર	૧
શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના જન્મદિવસ નિમિત્તે			
હત્સવ દિન ૬ મી	,,	મંગળવાર	૧
મહારસંક્રાંતિ	૧૫ મી	સોમવાર	૧
વસંતપંચમી	૧૮ મી	શુક્રવાર	૧
શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો ગાદીનો વાહદિવસ	૭ મી ફેબ્રુઆરી	બુધવાર	૧
ફોળા	૨૬ મી	સોમવાર	૧
પૂર્ણિમા	૨૭ મી	મંગળવાર	૧
ગુડી પંચો	૧૫ મી માર્ચ	શુક્રવાર	૧
ગુડ ફ્રાઇડે	૩૦ મી	શુક્રવાર	૧
રામનવમી	૨૦ મી એપ્રિલ	શુક્રવાર	૧
અક્ષય તૃતીયા	૧૪ મી મે	સોમવાર	૧
વટસાવિત્રી	૨૫ મી જુન	સોમવાર	૧

વડોદરા,
તા. ૧૦-૧-૧૯૪૫ }

વા. ના. અમીન
મંત્રી.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧ વિજ્ઞાનની પરિભાષા—શ્રી. મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ, મૂલ્ય ૦-૮-૦

૨ Hind Swarajya—By M. K. Gandhi, ૦-૮-૦

૩ ગીતામંથન—લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ધનસ્યામલાલ મરાઠવાળા; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

સંદેશ પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૪ સોનલ—લેખક: શ્રી. પ્રાણલાલ ઠાકોરલાલ મુનશી; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૫ મહિલિકા—(નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૬ આયમતે અજવાળે—લેખક: શ્રી. ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈનાં પુસ્તકો

૭ ગાંધીજી સાથે અઠવાડિયું—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: લૂઈ કિશર; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૮ હિંદુ ધર્મ—મૂળ લેખક: સર રાધાકૃષ્ણન; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રા. શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦

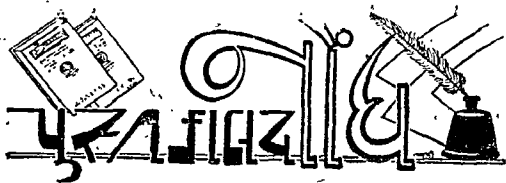
નવચેતન સાહિત્ય મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૯ ચિરામદેવ—(ઉત્તરાધ) લેખક: શ્રી. ધનશંકર હિ. ત્રિપાઠી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફથી

૧૦ અણુતુળધ—લેખક: શ્રી. સીતારામ શર્મા, પ્રકાશક: સુબદ્ધ ગ્રંથાવલિ, બાલિઆની પોળ, રાયપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

પુ. સ. સ. મંડળની પ્રકાશન યોજના

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. ની મહ વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં, ફેબ્રુઆરી વખતથી પુસ્તક પ્રકાશનનું કાર્ય જે મંદ હતું તેને વેગ આપવા માટે લોકભોજ્ય પુસ્તકો પ્રકટ કરવાને લગતો ઠરાવ પસાર થયો છે.

મંડળનાં વિવિધ કાર્યોના અંગરૂપ પુસ્તકપ્રકાશન પણ એક અંગ છે. અને તેમ લગભગ કામકાજ હાથ પર લેવાયું છે, પરંતુ તેટલું જ પૂરતું નથી, એવું લક્ષ્યમાં લઈને મંડળે ઉપયુક્ત ઠરાવ પસાર કર્યો છે અને પ્રકાશન અંગેની વિવિધ યોજનાઓ જાહેરમાંથી માગવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

આજના કાળની કરકસરના સમયમાં પુસ્તકપ્રકાશનનું કામ જરા કપરું થયું છે; પરંતુ સારો વખત ઉપસ્થિત થતાં તે કાર્ય તત્કાળ હાથ ધરાવ તેને લગતી યોજનાની રૂપરેખા જાહેર લેખકો અને વાચનપ્રચારમાં રસ લેનારાઓ તરફથી મોકલી અપાય તેવી મંડળના વ્યવસ્થાપકોની ઇચ્છા છે.

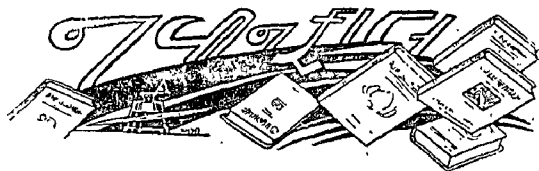
યોજના તૈયાર હશે અને તદનુસાર પુસ્તકોની હસ્તપ્રતો હાથ પર હશે તો એ કામને, સારો વખત ઉપસ્થિત થતાં તત્કાળ હાથ ધરી શકાશે. એટલે લેખકો, અને શિષ્ટ વાચકપ્રચાર-ત્રેમીઓને મંડળની વિનંતિ છે કે, લોકભોજ્ય શિષ્ટ પ્રકાશનને લગતી પોને નિષ્ચારી હોય તેવી યોજનાઓ મંડળ પર મોકલી આપે.

આશાં છે, મંડળની આ વિનંતિને યોગ્ય સહકાર મળશે.

પત્રો-માસિકો શરૂ થશે.

જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની લોકમદદ તા. ૧૮-૧૨-૪૪ ની સાંજ સુધીમાં મંડળમાં પહોંચી ગઇ છે તેમને તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ થી તેમના બજેટમાં મંજૂર રહેતાં વર્તમાનપત્રો-સામયિકો મોકલવાની વ્યવસ્થા થઇ ગઇ છે, અને તેમને તે નિયમિત મળતાં થઇ ગયાં હશે; ન્યારે તા. ૧૬-૧૨-૪૪ થી ૨૦-૧-૪૫ સુધીમાં જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની લોકમદદ મંડળમાં પહોંચી ગઇ હશે તેમને તા. ૧-૨-૪૫ થી વર્તમાનપત્રો-સામયિકો મળવાનું છે.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧ વિજ્ઞાનની પરિભાષા—શ્રી. મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ, મૂલ્ય ૦-૮-૦

૨ Hind Swarajya—By M. K. Gandhi, ૦-૮-૦

૩ ગીતામંથન—લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ધનસ્યામલાલ મશરવાળા; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

મંદેશ પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૪ સોનલ—લેખક: શ્રી. પ્રાણલાલ ઠાકોરલાલ મુનશી; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૫ મહિલકા—(નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૬ આયમતે અજવાળે—લેખક: શ્રી. ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબંધનાં પુસ્તકો

૭ ગાંધીજી સાથે અઠવાડિયું—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: લૂઈ દિશર; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

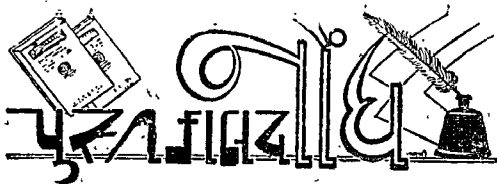
૮ હિંદુ ધર્મ—મૂળ લેખક: સર રાધાકૃષ્ણન; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રા. શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૯ બિરાજાદેવ—(ઉત્તરાધ) લેખક: શ્રી. ધનશંકર હિ. ત્રિપાઠી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફથી

૧૦ જ્ઞાનુપનિષદ—લેખક: શ્રી. સીતારામ શર્મા, પ્રકાશક: સુભદ્રા ગ્રંથાવલિ, બાલુઆની પોળ, રાયપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

પુ. સ. સ. મંડળની પ્રકાશન યોજના

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. ની અઢ વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં, ફેટલાક વખતથી પુસ્તક પ્રકાશનનું કાર્ય જે મંદ હતું તેને વેગ આપવા માટે લોકભોગ્ય પુસ્તકો પ્રકટ કરવાને લગતો ઠરાવ પસાર થયો છે.

મંડળનાં વિવિધ કાર્યોના અંગરૂપ પુસ્તકપ્રકાશન પણ એક અંગ છે. અને તેમી લગતું કામકાજ હાથ પર લેવાયું છે, પરંતુ તેટલું જ પૂરતું નથી, એવું લક્ષ્યમાં લઈને મંડળે ઉપર્યુક્ત ઠરાવ પસાર કર્યો છે અને પ્રકાશન અંગેની વિવિધ યોજનાઓ જાહેરમાંથી માગવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

આજના કાગળની કરકસરના સમયમાં પુસ્તકપ્રકાશનનું કામ જરા કપરું થયું છે; પરંતુ સારો વખત ઉપસ્થિત થતાં તે કાર્ય તત્કાળ હાથ ધરાય તેને લગતી યોજનાની રૂપરેખા જાહેર લેખકો અને વાચનપ્રચારમાં રસ લેનારાઓ તરફથી મોકલી અપાય તેવી મંડળના વ્યવસ્થાપકોની ઇચ્છા છે.

યોજના તૈયાર હશે અને તદનુસાર પુસ્તકોની હસ્તપ્રતો હાથ પર હશે તો એ કામને, સારો વખત ઉપસ્થિત થતાં તત્કાળ હાથ ધરી શકાશે. એટલે લેખકો, અને શિષ્ટ વાચનપ્રચાર-ત્રેમીઓને મંડળની વિનંતિ છે કે, લોકભોગ્ય શિષ્ટ પ્રકાશનને લગતી પોતે જિજ્ઞાસી હોય તેવી યોજનાઓ મંડળ પર મોકલી આપે.

આશા છે, મંડળની આ વિનંતિને યોગ્ય સહકાર મળશે.

પત્રો-માસિકો શરૂ થશે.

જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની લોકમદદ તા. ૧૮-૧૨-૪૪ ની સાંજ સુધીમાં મંડળમાં પહોંચી ગઈ છે તેમને તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ થી તેમના બજેટમાં મંજૂર થયેલાં વર્તમાનપત્રો-સામયિકો મોકલવાની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે, અને તેમને જે નિયમિત મળતાં થઈ ગયાં હશે; બ્યારે તા. ૧૯-૧૨-૪૪ થી ૨૦-૧-૪૫ સુધીમાં જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની લોકમદદ મંડળમાં પહોંચી ગઈ હશે તેમને તા. ૧-૨-૪૫ થી વર્તમાનપત્રો-સામયિકો શરૂ

કરવાની તબવીબ રાખવામાં આવી છે. પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓને આ વિષે હવે પૂછપરછ કરવાનું રહેશે નહિ.

***

૫. રા. પુ. મંડળ

મહેસાણા પ્રાંતમાં નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા માટે મળેલું દાન

મહેસાણા પ્રાંતમાં બાકી રહેલાં શાળાવાળા ગામે, નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા માટે, રૂ. ૧૨૦૦ ની મદદ, લાડોલ તા. વિજયપુરના રહીશ. શ્રી. સુનીભાઈ ધનજીભાઈ પટેલ તરફથી પોતાના સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીના સ્મરણાર્થે કલોલ વિભાગ શાળાધિકારી શ્રી. માલ્હે સાહેબની પ્રેરણાથી પુ. ખાતાને મળ્યા છે. એ બદલ દાતાને ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે.

***

૫ડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ

દરાપુરા તા. પાદરા મુકામે ઉપર્યુક્ત પરિષદ બરવાની તા. ૨૧-૨૨ રવિ, સોમ ચોક્કસ થઈ ગઈ છે. પરિષદનું કાર્ય તા. ૨૧મીએ સંજના મણુ વાગે શરૂ થનાર છે. શ્રી. બી. એસ. રેલ્વેની કન્સેશનની કરેલી માગણી પણ મંજૂર થઈ છે. આ સંબંધી વિશેષ માહિતી આપતાં પત્રિકા ૪થી આજ અંકમાં અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તે તથા પાછળના અંકોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી ૧ થી ૩ પત્રિકાઓ, પરિષદમાં આવનાર દરેક પ્રતિનિધિભાઈ જરૂર વાંચે.

***

વર્તમાનપત્રો-સામયિકોના તંત્રીઓને

પડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ અંગે બરાનાર પ્રદર્શન માટે પોતાનો હિસ્સો અંક “મંત્રી, પડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રદર્શન સમિતિ; મુ. પો. દરાપુરા, તા. પાદરા” એ સરનામે ચોક્કસ આપવા જે તે પત્રો-સામયિકોના તંત્રીઓને ખાસ વિનંતિ છે.

***

અમરેલી પ્રાંત ત્રીજી પુસ્તકાલય પરિષદ

ઉપરોક્ત પરિષદ અમરેલીમાં જ ફેબ્રુઆરીના પહેલા અઠવાડિયામાં બરવાનું હાલ તો નક્કી થયું છે. એ સંબંધીની આજ અંકમાં પ્રકટ થયેલી પહેલી પત્રિકા તરફ અમરેલી પ્રાંતનાં પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓનું ખાસ ધ્યાન દોરોએ હોય અને એ પરિષદને સફળ બનાવવા સૌને બલામણુ કરીએ હોય.

***

દુર્ભાષના

“પુસ્તકાલય” માસિકનું હાપકામ શરૂ થયા પછી એના તંત્રીનાં માતૃશ્રીની માંદગી અને અવસાનના કારણે ચાલુ અંકમાં જે કંઈ ક્ષતિ-ત્રુટિઓ રહી જવા પામી હોય તે સુધારી લેવાયા હોયકે તંત્રીની નમ્ર વિનંતિ છે.

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ

સ્થળ : દરાપુરા તા. પાદરા

પત્રિકા ૪ થી

૧ ઉપરુક્ત પરિષદ ભરવાની તારીખો જાન્યુઆરી '૪૫ ની તા. ૨૧-૨૨ રવિ-સોમ બોક્સ થઇ ગઇ છે

૨ પત્રિકા ૨ જામાં પરિષદનું કાર્ય, સાંજના ૪૫ વાગે શરૂ થવાનું જે જણાવેલું તેને બદલે સાંજના ૩ વાગે શરૂ થવાનું નક્કી થયું છે, જેથી પરિષદમાં પધારનાર બાપ્તિસ્ટો વડોદરા તરફથી આવનારે વિશ્વામિત્રી તરફથી સવારના ૧૦-૨૫ અને બપોરના ૧-૩૦ એ ઉપડતી ટ્રેનમાં તથા પાદરા મહાલમાંથી આવનારે જાન્યુસર તરફથી ઉપડતી સવારની ટ્રેનમાં પાદરા થઇ દરાપુરા આવી જવું.

૩ પરિષદમાં રજુ કરવા જેવા નિબંધો તથા કારો જે તે બાપ્તિસ્ટ મોકલી આપે.

૪ જી. બી. એસ. રેલ્વે તરફથી કન્સેશન મળવા અમોએ કરેલી માગણી મંજૂર થઇ છે. અને તેથી જે બાપ્તિસ્ટોએ કન્સેશન ફોર્મની માગણી કરી હશે વા કરશે તે બાપ્તિસ્ટોને ફોર્મ મોકલી અપાશે. આ ફોર્મ, જી. બી. એસ રેલવેના જે સ્ટેશનેથી બેસવાનું અમને લખી જણાવ્યું હોય તે સ્ટેશનના સ્ટેશન માસ્ટરને બતાવવું. એટલે તેઓ એક વખતનું બાકુ લઇ પાદરાની ટિકિટ કાઢી આપશે, અને ફોર્મ પણ પરત આપશે. આ ફોર્મ અને ટિકિટ પાદરા સ્ટેશને બતાવતી વખતે ટિકિટ આપી દઇ ફોર્મ દરેકે પાછું લેવું. એટલે પાછા જતી વખતે એ ફોર્મ બતાવેથી પાદરા સ્ટેશન માસ્ટર વગર ચાલે ટિકિટ કાઢી આપશે.

૫ પુસ્તકાલય અંગે ભરાનાર પ્રદર્શન માટે પત્રો, માસિકોના તંત્રીઓને, પોતાના હેતુને અંક " મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રદર્શન સમિતિ, સુ. પો. દરાપુરા તા. પાદરા. " એ સરનામે મોકલી આપવા ખાસ-આમહૂર્વક વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

પત્ર બંધારનું સરનામું
મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ
C/O સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી, વડોદરા
વડોદરા તા. ૭-૧-૪૫

ચિમનભાઇ હા. અમીન
મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળ
ચિમનભાઇ દા. અમીન (દરાપુરા)
હાદાલાલ ના. પરીખ (પાદરા)
ઉપરુક્તો, સ્વાગત મંડળ

અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદ

સ્થળ-અમરેલી

પત્રિકા પહેલી

તા. ૨૬-૧૧-૪૪ ના રોજ અમરેલી સાર્વજનિક પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિની બેઠકમાં દરાવ અંક ૩૬ તા. ૨૬-૧૧-૪૪ થી અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદનું અધિવેશન બજવાનું નક્કી કરવામાં આવેલ છે.

આ અધિવેશન અમરેલી મુકામે ઇ. સ. ૧૯૪૫ ના જાન્યુઆરી માસના છેલ્લા અઠવાડિયામાં બરવાનું નક્કી થયેલ છે, પણ તે દિવસોમાં વડોદરા પ્રાંત પુ. પરિષદનું પાંચમું અધિવેશન બંરવાની જાહેરાત થઈ હોવાથી આ પરિષદ ફેબ્રુઆરીના પહેલા અઠવાડિયામાં રાખવા પાડું છે.

ચોક્કસ તારીખો નક્કી થયે હવે બહીની પત્રિકામાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

આ પરિષદને અંગે સ્વાગત સમિતિ સ્થાપવામાં આવી છે; અને તેના સમાસદો નોંધવાનું કાર્ય હાથ પર લેવામાં આવ્યું છે. સ્વાગત સભ્યનું લવાજમ ઓછામાં ઓછું રૂ. ૩-૦-૦ રાખવામાં આવેલ છે.

ટૂંક સુદતમાં જ સ્વાગત સમિતિની પ્રથમ બેઠક બોલાવી, હોદ્દાદારોની નિમણૂક કરવામાં આવશે; અને તે જ વખતે પરિષદના કામકાજ અંગે નાની મોટી સમિતિઓ નીમી પ્રત્યક્ષ કામ શરૂ કરવામાં આવશે.

આ પરિષદમાં બંધારણ પ્રમાણે કર્યા પુસ્તકાલય ત્રણ, ગ્રામ, મહિલા અને બાળ પુસ્તકાલયો દરેક એ, અને વાચનાલય એક, એ સંખ્યા પ્રમાણે પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકશે.

પ્રતિનિધિઓનું લવાજમ સ્વા. સમિતિની પહેલી બેઠકમાં નક્કી કરવામાં આવશે.

પ્રતિનિધિઓ તથા બહારથી આવનાર મુલકરો માટે રહેવા તથા જમવાની સગવડતા આપવામાં આવશે તેનું લવાજમ હવે પછી નક્કી થયે જાહેર થશે.

આ પરિષદની ખુલ્લી બેઠકમાં વાંચવા માટે નિર્ણયો, જે બાઈ બહેનો મોકલવાના હોય તેમણે જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ ની તા. ૨૨ થી સુધીમાં મોકલી આપવા. પરિષદમાં રજૂ કરવાના દરોનો તથા ચર્ચવાના વિષયો સંબંધમાં, જેમને કંઈ સૂચનો કરવાના હોય તેમણે ઉપજી સુદત સુધીમાં મોકલી દેવાનાં છે. નિર્ણયો ખાસ કરીને પુસ્તકાલય ઉપયોગી થઈ શકે તેવા વિષયો પરજ લખવા વિનંતિ છે.

પરિષદમાં ભાગ લેવા ઇચ્છનાર શિક્ષકભાષ્યો તથા શિક્ષિકા બહેનો માટે પરિષદનું દિવસી કામગીરીના ગણાય તેવી તજવીજ કરવામાં આવશે.

લો. ના. મહેતા

હંસરાજ વી. ભદ્રેશ્વરી

મંત્રીઓ, પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ, અમરેલી.

સામાયિક દોહન

સોવિયેટ રશિયાનાં બાળકો

સોવિયેટ રશિયામાં જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અદ્ભુત પ્રગતિ થયેલી જોવામાં આવે છે. મયાં પચીસ વર્ષમાં તે દેશે જે પ્રગતિ કરી છે તેની જોડ દુનિયાના ઇતિહાસમાં જોયે જ જોવા મળતો. પ્રગતિ માટે પ્રયત્ન કરના ભારતવર્ષને સોવિયેટ રશિયાના પ્રયોગોમાંથી ઘણું નવું જાણવાનું મળે તેમ છે. રાજકીય, આર્થિક અને સામાયિક ક્ષેત્રોની જેમ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પણ સોવિયેટ રશિયાએ નવી ભાત પાડી છે. આશા છે કે વાચકોને એ માહિતી બોધપ્રદ નીવડશે. આ માહિતી દીના લેવિન નામનાં અમેરિકન શિક્ષિકાએ જાતઅનુભવથી લખેલી પુસ્તિકાને આધારે લીધી છે.—૯૦

આપણા દેશમાં માળાપ બાળકોની કેળવણીમાં ઘણો જ ઓછો રસ લે છે, એ વાત સહુ જાણ કરશે. ઈંગ્લંડ જેવા સુધરેલ દેશમાં પણ “ હેડમાસ્ટરને મળવાની જરૂર હોય તો જ માળાપોએ શાળાના મકાનમાં આવવું; એ સિવાય બીજા કારણસર માળાપોને શાળામાં આવવાની મનાઇ છે. ” એવી જાતની નોટિસ શાળાના મકાન પર લગાડેલી જોવામાં આવે છે. પણ સોવિયેટ યુનિયનમાં શાળાની સાથે નિકટ સંબંધમાં રહેવું એ માળાપોની એક અનિવાર્ય ફરજ ગણાય છે. રશિયામાં કદાચ માળાપ પોતાની એ ફરજ પ્રત્યે બેદરકાર નહિય તો શાળા તેમને તેમની ફરજનું જાન કરાવવામાં હમેશ જાગ્રત રહે છે. વખતોવખત માળાપોને શાળામાં બોલાવવામાં આવે છે અને ચાલતા વર્ગોમાં હાજરી આપી શિક્ષકો કેવી રીતે શીખવે છે તે જોવાનું તેમને કહેવામાં આવે છે. બાળકોના બોજનના સમયમાં માળાપ શાળામાં હાજર રહી મદદ કરે છે. માળાપ વખતોવખત જુદા જુદા વિષયો ઉપર શાળામાં બાધણો પણ આવે છે.

પ્રત્યેક શાળામાં માળાપોની એક કમિટી હોય છે. આ કમિટીની ચૂંટણી માળાપોની સામાન્ય સભામાં દર વર્ષે થાય છે. આ કમિટી ઉત્સવો અને બાળકોની પાર્ટીઓ ગોઠવે છે, અન્ય રીતે શાળાના કાર્યક્રમમાં મદદ કરે છે અને શાળાના તંત્ર ઉપર એક જાતનું નિયંત્રણ રાખે છે. દરેક સૂત્રમાં માળાપોની જે સભા થાય છે તેમાં શાળાના આચાર્ય શાળાના કામકાજનો અહેવાલ આપે છે, અને તેના ઉપર માળાપો રસપૂર્વક ચર્ચા કરી ચૂચનાઓ આપે છે. આવી સત્રાંત સભાઓ ઉપરાંત દરેક મહિને પ્રત્યેક વર્ગની સભા થાય છે. આ સભામાં માળાપો શિક્ષકોના કામ પ્રત્યે પોતાના સ્પષ્ટ અભિપ્રાયો દર્શાવે છે. આમાં શિક્ષકો

દેખ, કહ્યું દીકા પણ થાય છે. બારી એક સભામાં શિક્ષકનું શિક્ષકનું વર્ગ પ્રત્યે જે વક્તવ્ય હતું તેના ઉપર માળાપોએ સખ્ત ટીકા ચલાવી. પ્રિન્સિપાલે માળાપની ટીકાનું સાચાપણું સ્વીકારી કહ્યું કે “ ઉક્ત શિક્ષક સભામાં હાજર નહિ હોવાથી આ ચર્ચા આવતી સમા ઉપર મુકતવી રાખવી, જેથી કરીને તે શિક્ષક પોતે જ એ ચર્ચામાં ભાગ લઈ શકે.” શિક્ષકની હાજરીમાં માળાપો તેના દોષો વિશે ચર્ચા કરે અને શિક્ષક પોતે તેમાં ભાગ લે એ પરિસ્થિતિ શિક્ષકવર્ગ અને માળાપ બન્ને વચ્ચે અસંત નિકટ સંબંધ વગર સંભવતી નથી. રશિયાએ પ્રયત્નપૂર્વક એ સંબંધો સ્થાપિત કર્યાં છે.

માળાપે ત્યાં ઘણી શાળાઓમાં થાય છે તેમ, દરેક વિદ્યાર્થીની પ્રગતિનો અહેવાલિક અહેવાલ ડાયરીમાં લખી માળાપ ઉપર મોકલી આપવામાં આવે છે. આ અહેવાલ જાંચી, પોતાની ઠાંઈ સૂચના હોય તે માળાપ તે લખી જણાવે છે. વર્ગમાં પાઠ ચાલતો હોય ત્યારે ઠાંઈ બાળકની મા કે પિતા વર્ગમાં પહોંચાડેના બાંકડા ઉપર બેસી પાઠનું નિરીક્ષણ કરે એ પાત રશિયામાં સામાન્ય છે; શિક્ષકને તો એ અત્યંત સ્વાભાવિક લાગે છે. આ નિરીક્ષણને અંતે માળાપ પોતાના બાળકની દૃષ્ટિએ તેમ જ કેળવણીની દૃષ્ટિએ શિક્ષક સાથે એ પાઠના ગુણદોષોની ચર્ચા કરે છે.

રશિયામાં દરેક વર્ગનો એક સલાહકાર રહે છે. તેની ફરજ દરેક બાળકના ધરની પરિસ્થિતિનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ રાખવાની હોય છે. અને અંગે તે વારંવાર બાળકોનાં ઘરોની મુલાકાત લે છે. આ સલાહકાર ન્યારે માળાપો પાસે જાય છે ત્યારે પોતાનાં બાળકોનો ઠાંઈ મિત્ર આવ્યો હોય એવા હેતુથી તેનું કુટુંબોમાં સ્વાગત થાય છે. આ મુલાકાતોમાંથી કેટલું મુંદર પરિણામ આવે છે તેનો એક દાખલો અહીં આપવો ઠીક થશે. એક શિક્ષિકા-સલાહકાર એક બાળકને ઘેર ગઈ. ત્યાં એનું અદ્ભુત સ્વાગત થયું. તેને ત્યાં જમાડવામાં આવી. બાળકને લગતી ચર્ચામાં મા પાસેથી જણાવું કે બાળક નિશાળ છૂટ્યા પછી સીધો ઘેર જતો ન હતો. તેને અંગે શિક્ષિકા અને બાળક વચ્ચે નીચે મુજબ સંવાદ થયો:—

શિક્ષિકા—તમારી મા કહે છે તે સાચું છે ?

બાળક—હા.

શિક્ષિકા—તમને વાંચવું ગમે છે ?

બાળક—બહુ નહિ. મને સફ કરતાં રોટિંગ વધુ ગમે છે. ઉનાળામાં માછલી પકડવાનું પણ ગમે છે. સાંજે ટું રોટિંગ માટે જઈ છું તેથી ઘેર આવતાં મોડું થાય છે.

આ પછી મા, શિક્ષિકા અને બાળક ત્રણેએ મળી બાળકનો સાંજનો કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો. પછી બાળકનો પિતા શિક્ષિકાને પોતાની ગાડીમાં બેસાડી તેને ઘેર મૂકી આવ્યો.

રશિયન શાળામાં દરેક વર્ગનું ભીંત-પત્ર હોય છે. આ છાપામાં વર્ગને લગતી માહિતી, વર્ગનાં બાળકોના લેખો, વગેરે હોય છે. આમાં બાળકો પોતાનાં માળાપોની માહિતી પણ આપે છે. ઠાંઈ બાળકનો માતા પા પિતા ઠાંઈ બાળકમાં કથી ખાસિયત ધરાવનાં હોય તે તો તેના ફોટો પણ આ ભીંતપત્ર પર ચોટાડવામાં આવે છે. આ વસ્તુ બાળકને એટલી બધી મહત્વની લાગે છે કે જે બાળકના માળાપનો ફોટો એ રીતે ભીંતપત્ર પર

ન ચડે, તે બાળકને કુખ માથે છે અને માળાપને તે પંજી કાઢે છે. જે માળાપ Shook-worker એટલે કે કોઈ નવી યોજના પ્રવૃત્તિ યા કલ્પનાનાં ધુરીષ્ઠ હોય તેના જ ફોટા મોટે બાગે આ બીંતપત્ર પર ચાલી શકે છે. એક જાળકે પોતાની માને એવી તો પંજી કે છેવટે એને પણ Shook-worker ની જવાબદારી પોતાને માથે લેવી પડી !

એક દસ વર્ષના બાળકનો પિતા ખૂબ જ ખિન્ન હતો; એ બાળક તોફાની હતો. એક દિવસ એ બાળકને એના બાપે એક તમાચો માર્યો. બાળકે ખીજ એ બાળકો સાથે પોલિસ સ્ટેશને જઈ પોતાના બાપે પોતાને તમાચો માર્યો છે એ વાતની ફરિયાદ કરી. બીજે દિવસે પોલિસ ઓફિસર બાળકના પિતા પાસે ગયો. બંધી વિગતો જણાયા પછી પોલિસ ઓફિસરે સમજી લીધું કે બાપ કોઈ અસંસ્કારી માણસ ન હતો. પણ બાળકના અસાધારણ તોફાનને લીધે મિળજ ઠેકાણે ન હોવાથી એણે બાળકને એક તમાચો માર્યો હતો. બાળકે પણ કબૂલ કર્યું કે એના પિતાએ એને જિંદગીમાં પહેલી જ વાર માર્યો હતો. પણ એ બાળકે ઉમેર્યું કે મારા પિતા સોવિયેટ વકીલ છે તે છતાં બાળકને માળાપથી ન મરાય એ કાયદો તે કેમ જૂલી શકે ?

દસ વર્ષના બાળકના આ વર્તનથી આપણને નવાઈ લાગશે, કદાચ બાળક ઉપર ઘુણા પણ આવશે. પણ આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે રશિયામાં જીવનનું આખું મૂલ્યાંકન જ તદ્દન બદલાયેલું છે. ઉપરાંત રશિયામાં બાળકો માટે જે પોલિસખાતું છે, તેમાંના નોકરો સુશિક્ષિત અને સંસ્કારી હોય છે, અને તે ખાતાના અધિકારીઓ તો માનસશાસ્ત્ર અને શિક્ષણશાસ્ત્રના જાણકાર કેળવણીકાર હોય છે !

—ગો. રા. ફ.

("શિક્ષણ પત્રિકા"માંથી)

વિશ્વખંધુતવનો મહાન ઉપાસક : સ્વ. રોમાં રોલાં

ત્યારે વિલાસનગરી પેરિસ ફ્રેંચ બળવાની ગર્જનાએ ગાળતી હતી. નજીકની નહેરને કિનારે આવેલા એક ગામમાં રહેતા બાળક રોમાંને આ સાથે કરી સેવાદેવા ન હતી. એ તો એક અદ્ભુત જાદુગરના સહવાસમાં લીન રહેતો. એ પોતાના ચરિત્રમાં લખે છે કે, રોમાં અવસ્થામાં યા હૃદયવ્યથાને સમયે કું પિપાતો ઉઠાવી બીથોવને રચેલી રાગ-રાગણીઓની ઉપાસનામાં લીન થઈ જતો. જાદુગરમાં ક્રાંતિકારી લેનીનની પાંપણો બીંબવવાની પણ તાકાત હતી. એ જાદુગર તે બીથોવન. સંસારનો એ સર્વશ્રેષ્ઠ સંગીતકાર હતો: રોમાં રોલાં.

*

પ્રારંભિક શિક્ષણ કલેમેંસીમાં પૂરું કર્યા બાદ રોલાંને પેરિસ મોકલવામાં આવ્યા. પેરિસનું વાતાવરણ તેમની સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિ માટે ઘણું અનુકૂળ હતું. અહીં તેમને કેટલાક એવા મિત્રો સાથે દોસ્તી થઈ જેઓ તેમના પાછલા જીવનમાં તેમની માફક જ ક્રાંતિના લોકપ્રિય લેખકો બન્યા.

શિક્ષણ પૂરું કર્યા પછી તેમની સામે જીવનના ધ્યેયનો પ્રશ્ન આવ્યો. તેમણે સાહિત્ય

અને કળાના ક્ષેત્રમાં માર્ગ દાખવવા તે સમયના મહાન પુરુષ ટોલસ્ટોયને પંચ દ્વારા પ્રાર્થના કરી. પણ દિવસો સુધી તો પત્રનો જવાબ ન મળ્યો.

*

એક દિવસે જ્યારે તેઓ બહારથી ફરીને પાછા આવ્યા ત્યારે તેમણે ટેબલ પર એક મોટું કવર પડેલું જોયું. ફ્રેંચ ભાષામાં ૮૨ પાનામાં લખાયેલો એ પત્ર હતો. 'મિયબુ'થી આરંભાયેલો એ પત્રને અંતે 'લિયો ટોલસ્ટોય'ની સહી હતી.

તેમના આનંદનો પાર ન રહ્યો. પત્રમાં લખ્યું હતું - " તમારો પત્ર મળ્યો... કળાકાર બનવા માટેની મુખ્ય શરત આ છે-કલાપ્રેમ કરતાં પણ મનુષ્યમાત્ર તરફ પ્રેમ રાખવો. "

*

જસ. એમનો માર્ગ ખૂલી ગયો. તેમણે માનવમાત્રની સેવાના કાર્યને પોતાના જીવનનું જીવ પતાવ્યું. આ નિશ્ચય પરથી કદીએ પાછા ન હઠવા તેમણે નિશ્ચય કર્યો.

*

ફ્રાંસના પ્રખ્યાત શાસ્ત્રનકાળ દરમિયાન એક વાર તે વખતના ફ્રેંચ સેનાપતિ ડ્રેકુસને મોઝ ગુન્ડાસર કળાપાણીની સન્ન કરવામાં આવી. ખરી રીતે ડ્રેકુસ તદ્દન નિર્દોષ હતો. એનો પક્ષ લેવાની મોઝનામાં હિંમત ન હતી. તે વખતના એક લેખક એમિલ ઝોલાએ એનો પક્ષ લીધો. રોલાએ પણ સરકારના કોપને વહોરી લઈ એમને સાથ આપ્યો. મનુષ્યમાત્રના સેવક બનવાની ઇચ્છા ધરાવતા એ મહાપુરુષે આ રીતે નીકરતાથી પોતાના જીવનને પગરથું બાંધ્યો.

*

તેમણે ૧૮૪૪ માં શરૂ થયેલા યુદ્ધનો પણ માનવતાને નામે સખત વિરોધ કર્યો. અને યુદ્ધવિરોધી અનેક પત્રિકાઓ છપાવી સભ્યતા અને સંસ્કૃતિની સંહારહીણને રોકવા અથાક જહેમત ઉઠાવી. જ્યારે એમને લાગ્યું કે શાંતિ સ્થાપવાનું કાર્ય મારી શક્તિની બહાર છે ત્યારે શત્રુ-મિત્રનો ભેદ છોડી તેઓ ધામધોની સેવા કરવા લાગ્યાં. કેટલીક વાર તો તેઓ જીનીવાની આંતર-રાષ્ટ્રીય રેડક્રોસ સંસ્થાની કચેરીમાં કલાકો સુધી બેસી યુદ્ધપીડિતાના હજારો પત્રોના જવાબ આપવામાં લીન થઈ જતા.

*

સને ૧૮૬૭માં તેમણે 'જીન ફિરોલર' નામનો એક સુંદર નવલકથા બહાર પાડી-જેના પર તેમને નોબેલ પ્રાઇઝ આપવામાં આવ્યું. એ પૈસાનો ઉપયોગ પણ તેમણે યુદ્ધ પીડિતાની સેવામાં કર્યો.

આમ-નાટકોનો પ્રચાર થાય એ માટે એમણે જાતે અનેક નાટકો લખ્યાં; પણ એમાં એઓ અક્ષણ ન થયા. એમનું જીવન આરંભથી તે અંત સુધી નિષ્કળતાની ગાથા સમુદાય રહ્યું છે. છતાં તેઓ કદી નિરાશ થયા નથી; તેમણે લૌકિક વિજયને કદીએ વિજય માન્યો નથી. એમની નજરે તો આશા વિજયની આકાંક્ષા એ મનુષ્યસમાજનાં બધાં દુઃખોનું મૂળ છે. એમની બધી રચનાઓનો પ્રધાન હેતુ પણ એવી મદત્તાકાંક્ષાને જન્મજીવી બિખેરી નાખવાનોજ રહ્યો છે.

*

પડેલા મહાયુદ્ધની સમાપ્તિ પછી પણ ખીમ મહાયુદ્ધના અંકુરો ન ફૂટે એ માટે

એમણે સતત પ્રયત્નો કર્યા હતાં. એ સિવાય
યુદ્ધવિરોધી પ્રચારકાર્ય માટે તેમણે સંસાર-
ભરના મહાન પુરુષો સાથે મૈત્રી સાધવા પણ
જહેમત ઉઠાવી હતી. જીવનની પાનખર બેડી
એ ગાળામાં એમની વૃત્તિઓ “ વસુધૈવ
કુટુમ્બકમ્ ” તરફ વળી હતી. સંસારને કોઇ પણ
પૂણેથી અન્યાય અને જુદમની યીસો એમના
કાને અચકાતી તો એમનું હૃદય બેબાકળું
બની જતું. હિન્દી ચીનમાં જ્યારે એક
દેશભક્તને ફાંસીની સજા કરવામાં આવી તથા
મીરત કેસના ચુકાદાની જ્યારે એમને જાણ
થઇ ત્યારે તેમણે એના વિરોધ તરીકે પોતાનો
અવાજ રજૂ કરવામાં મણા રાખી નહોતી.

છેલ્લે છેલ્લે તેમણે પોતાના વિચારોને
મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા મેક્સિમ ગોર્કી, મહાત્મા
ગાંધી, રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, બાણુ રામાનંદ
એટલું, પં. જગદીશચંદ્ર નહેરુ વગેરે મહા-
પુરુષો સાથે પોતાનો મિત્રતાભર્યો સંબંધ
સ્થાપ્યો હતો. ગાંધીજીનું તો એમણે ચરિત્ર
પણ લખ્યું છે. ભારતની સંસ્કૃતિ તરફના
એમના જાણત પ્રેમનું ઉદાહરણ એમણે
સ્વેચ્છા ‘ રામકૃષ્ણ પરમહંસ ચરિત્ર ’ છે.
જીવનની એકસરતી જાગે પણ એઓ કદી
પોતાના કર્મ-માર્ગથી ચલિત થયા નથી.
‘ વિરામ સેવો મુજને ઘટે ના ’-એ જીવન-
સૂત્રને એ કદી વિસર્યા નથી.

આજે એ વિરામને ન સેખનારો અમર
આત્મા અહ્યવિરામ માટે તો શું ચિરવિરામ
માટે પોડ્યો છે. ઘડીભર તો એમનું મૃત્યુ
થયું માની ચકાતું પણ નથી; છતાં એટલું
તો નહીં છે કે જ્યાં સુધી સમ્યક્તા અને
સંસ્કૃતિની આ ઘોર સંહારલીલાનો પાર નહીં
આવે ત્યાં સુધી એનો આત્મા કદી વિરામ
સેવાનો નથી.

(જીવનસાતિય તથા જીવનસાતકપણમાંથી)

શા માટે ? કેને માટે ?

હું શા માટે લખું છું તથા કેને માટે લખું
છું એ બંને પ્રશ્નોને મારાથી જુદા પાડી શકાય
તેમ નથી. એક પછી એક એ બંને પ્રશ્નોનો
ઉત્તર મારે એકસાથે જ આપવો જોઈએ.

હું શા માટે લખું છું ? કારણ કે લખ્યા
બિના મારાગી રહી જ ન શકાય; કારણ કે
કાળ પર હું ન લખું તોપણ મસ્તિષ્કમાં તો
હું લખતો જ હોઉં; કારણ કે લખવું એ મારે
માટે વિચાર અને કાર્યની સર્વોત્તમ અભિવ્યક્તિ
છે; કારણ કે લખવું એ મારે માટે આસપ્રઆસ
છે, જીવન છે.

આ કારણપરંપરામાં કોઈ પ્રકારનો ‘ આદર્શ-
વાદી નિરાશાવાદ ’ નથી. પ્રત્યેક વ્યક્તિ તેનાં
પોતાનાં ફેફસાંથી જ આસ લઇ શકે છે. દરેકની
કામ કરવાની રીત તેની પોતાની હોય છે.
વ્યક્તિ સ્વયં જોવી હોય છે તેવી જ તેની ક્રિયા
હોય છે-પણ તે નિરાશાવાદી હોય તથા આશાવાદી,
સ્વાર્થાત્મક હોય તથા લોકસંમુદાત્મક.

મારું કાર્ય હમેશાં અને હરપ્રસંગે શક્તિપ્રદ
અને ઓળખપૂર્ણ રહ્યું છે. મેં હમેશાં એવા લોકો
માટે લખ્યું છે જે ગતિશીલ હોય. હું સદેવ
ગતિશીલ રહ્યો છું અને જ્યાં સુધી જીવતો રહીશ
ત્યાં સુધી સ્થિરગતિ નહિ બનું. જિંદગી જે
ગતિશીલ ન હોય તો મારે મારે એનો ‘ કરો
અર્થ ’ નથી જીવનની વધુ પ્રગતિ એણે સાધવી જ
જોઈએ. માનવતાના નૃવાણનું પગલિગણ કરવાની
પ્રેરણા મારામાં છે અને એવી અદ્યત્થ પ્રેરણા
ધરાવનારાઓ સાથે હું મારું મસ્તક નમાવું છું.

હું કેને માટે લખું છું ? એમના માટે કે
જેઓ આગળ ને આગળ ઘપતી રહેલી ફોજના
અગ્રમાર્ગીઓ છે; એમને માટે કે જેઓ સીમા-
રહિત અને વર્ગવિહીન એવા આંતરરાષ્ટ્રીય
માનવસમાજનું આદ્યોજન કરી રહ્યો છે. શોષ
એ અગ્રમાર્ગીઓની પાછળ પાછળ ચાલી આવશે,
પછી સહે એમાં ફેલાઈકો પાછી પાની કંડે કે
સુદ ફોજને પણ કેટલીક વાર પીછે હઠ કરવી
પડે. આપણે બુદ્ધમગાદોને ફોજી કે કૌતવજ
કરો, પણ એમને માટે ઉત્તિભર રહેવાની જરૂર
નથી; આપણને ગિરફતાર કરવા પોતાનું કાર્ય
એ બતાવશે જ. પરંતુ આગેદમી કરી રહેલી
માનવફોજના કદમ તેમનાથી હરબિજ નહિ
રોકી શકાય.

—રેમાં રેલાં

[“ પ્રત્યક્ષ ” માંથી]

યુદ્ધમાં હિંદી વિજ્ઞાનીઓ

આ યુગ તો વિજ્ઞાનયુગ છે. એટલે યુદ્ધના આ આપદકાળમાં સફળતા મેળવવા માટે વિજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિઓ પૂર ઝડપથી ચાલતી રહે છે. એ પ્રગતિમાં ફાળો આપનારા જનતંત્રમાં જે વિજ્ઞાનીઓ કામ કરી રહ્યા છે તેમનો ફાળો નાનોમનો નથી. આજે હિંદના પચાસ પ્રતિભાસંપન્ન વૈજ્ઞાનિકો (જેમાં એક દુનિયાભરનો પ્રખરમાં પ્રખર ખગોળશાસ્ત્રી છે) અમેરિકામાં અને અન્ય વૈજ્ઞાનિકો હિંદમાં વૈવકીય તેમજ રસાયણવિજ્ઞાનના કાર્યમાં તનમનથી લાગી ગયા છે, અને અવનવી સિદ્ધિઓ મેળવી છે. તેમની શોધખોળનું થોડુંક ખ્યાન ઉચિત લેખારો.

પ્રો. સર શાંતિસ્વરૂપ ભટનાગરે એરોપ્લેનમાંથી નીચે કાણુ બોંબ પર ફેંકવામાં આવે તો પણ ન ભાગે એવા વાસણની શોધ કરી છે, આથી વિકટ કે શત્રુદળમાં ઘુસી અથવા આપણા સૈનિકોને આવાં વાસણોમાં પ્રવાહી ખાવ ભરી અંતરિક્ષમાં ઊડતા એરોપ્લેનમાંથી નીચે ફેંકી પહોંચતું કરવામાં ઘણી સફળતા મળી છે. સર શાંતિસ્વરૂપ અખિલ હિંદ સાયન્ટિફિક અને ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ રિસર્ચ બોર્ડના ડિરેક્ટર છે; તેમણે દીવાસળીના ખોખા જેવડા એક એવા રટવની શોધ કરી છે, કે જે નક્કર બળતણથી બાર કલાક પર્યંત સળગ્યા કરે છે. આ ઉપરાંત ઝેરી ગેસથી અભેદ એવું કાપડ વિદ્યુતરોધક તથા ઊન જેવા ગરમ સુતરાઉ કાપડની અનેખી શોધ કરી છે. શત્રુ સામે સંહાર બ્લાઝાઓ ફેંકવાનું નવું વજ્ર શોધવાનું માન અમેરિકાવાસી ડૉ. આલમજિત ડી. સિંઘના ફાળે ગય છે. ડૉ. કાલ્પુએ (અન્ય અમેરિકન સાયોઓના સહયારમાં) ઇન્ફ્રારેડ ફોટોમાશીની મદદ વડે પણ ન પારખી શકાય એવા લીલા ને અન્ય રંગો ઉપભવવામાં ફલદ મેળવી છે. તેથી સૈનિકો વગેરે લીલાતરીમાં છુપાઈ શકે.

વખારમાં કે વહાણમાં લાંબા સમય પર્યંત તરણુચ સારી દીતે જળવાઈ રહે એવા કિમિયાની શોધ લોસ એન્જેલિસવાસી ડૉ. જગન્નાથ શર્માએ કરી છે. કેટલાંક વર્ષો પહેલાં તેમણે રસમયો પણ ફિક્કા રંગનાં મીઠાં લિંથુને રંગવાની કળા જાહેરમાં મૂકી હતી. આથી ફોરોરિડાના બાગાયતીઓની આવકમાં ૪૪ લાખ ડોલરનો વાર્ષિક વધારો થયો છે. જીવલેણ કાલાઝાર નામના જ્વર માટે સર ઉપેન્દ્રનાથ બ્રહ્મચારીએ રામનાથ ઔષધ શોધ્યું છે. આથી બ્રહ્મદેવ ઉપર વિજયદ્રુય કરનારા અમેરિકન સિટિસ ઐનિકોના ડેકરશ્નનું અતિ અગત્યનું કાર્ય ગણવાયું છે.

આ ઉપરાંત ડૉ. વી. કે. કોકટનર, ડૉ. સકલાતવાળા, ડૉ. શરદકુમાર રાય, ડૉ. ચેલાપ્રગાડા, સુભાશવ, પ્રો. સુબ્રહ્મણ્ય ચંદ્રશેખર અને અન્ય વૈજ્ઞાનિકો વિજ્ઞાનનાં વિધવિધ ક્ષેત્રોમાં અમેરિકામાં સંશોધનકાર્ય કરી રહ્યા છે. ત્યાંના પત્રનું કથન છે કે હાલમાં અમેરિકામાં સંશોધનકાર્ય કરી રહેલા વિજ્ઞાનીઓમાં તેજસ્વી, પ્રતિભાસંપન્ન અને ખ્યાતનામો હિંદી વિજ્ઞાનીઓની સંખ્યા વધુમાં વધુ છે. આ ખીના આપણા માટે ગૌરવ સેવા જેવી છે.

છાપાંળવી દુનિયા

ચાલો, આજે હું તમને છાપાંળવા શબ્દોની દુનિયામાં લઇ જાઉં. તમને એમ લાગતું હશે કે અમુક બનાવ અને ત્યારે પત્રકારો ચપોચપ તેને અનુરૂપ શબ્દો કયાંથી શોધી કાઢી લખતા હશે ? પણ વાત એમ છે કે તેઓ એક મસ મોઢું રજીરટર રાખે છે. તેમાં કયો શબ્દ કોની સાથે મૂકવાથી શોભી જાઉં છે, અને પ્રસંગનો આગ્રેહજી બાવ લાવી શકે છે તે દર્શાવવાનું હોય છે એટલે જ્યારે એક બાજુ બનાવો બનતા જાય છે ત્યારે બીજી બાજુ તેના બાવનું નિરૂપણ કરે એવા શબ્દો પત્રકારના મગજમાં વિચારાતા હોય છે. ને એ શબ્દો બરાબર છે કે નહિ તે જોવા આ રજીરટર સહાય થાય છે.

કયો શબ્દ કયા શબ્દ સાથે સારો લાગે તે જોઇ લ્યોઃ જંગ શબ્દ પહેલાં ખૂનખાર આવવું જ જોઇએ. અકસ્માત હંમેશાં પ્રાણહાતક જ હોય, કુલ્લડ ગંભીર હોય, અને આગ મોટી હોય. હોનારત ગંભીર હોય તો જ શોભી જાઉં. ખૂન કરપીણ હોય તો જ તે ઠીક લાગે. આંચકો ધરતીકંપનો જ આકર્ષક નીવડે ને ધડાકો મોટો ભાગે જોખનો હોય તો જ ડકડક લાગે.

કુદરતી અકસ્માતોમાં વરસાદ મુશળધાર હોય કે ઘોઘમાર હોય તો સારો લાગે. વાવા-ઝોડું પ્રચંડ હોય તો જ છાપવા જેવું લાગે. ' હોડી ઊંધી વળી ' એવા સમાચાર પહેલાં ' નદીમાં ડૂબી મૃત્યા ' એવું આવવું જ ઘટે. અથડી પડવાનો બનાવ બે મોટરો વચ્ચે ને તે વચ્ચે ખાસ મીલીટરીની હોય તો વધારે વાસ્તવિક લાગે. સળગી જાકનાર વાહન વિમાન હોય તો જ અનુરૂપ કહેવાય.

બળવો હંમેશાં ' ફાટી નીકળે; ' અમલ લરકરી કે કડક જ હોય; કાયદાની કલમ ૧૪૪મી હોય તો જ શોભે; બંગ મનાઇ હુકમનો, કાયદાનો કે સચિનય હોય તો જ છાપવાની મંજૂ આવે. આખલાપ્રવૃત્તિ વાઘસરોયની જ કહેવાય. જવાબ પહેલાં ' હડાહિ ' શબ્દ ને તે પહેલાં ' હોમ મેમ્બરનો ' એવી રચના થાય તો કેવું સારું લાગે છે ?

ધારાસભા વડી હોય તો જ તેની ચર્ચા થાય ને ત્યાં ચે સભામેમ્બરીની દરખાસ્ત સત્યમૃતિની હોય પછી જોઇ લ્યો મજા !

ટપાટપી સભામાં જ ચાય; ત્યાં બાપણુ ભક્તે બસણુ જેવાં ચર્ચાં હોય પણ મનનીય જ લખાય. ને તે ચે કોઇ દેશનેતાએ કયું હોય તો તે પહેલાં ' જાણીતા ' શબ્દ મુકવો અનિવાર્ય છે. એ સભા મોટે ભાગે ' વિરાટ ' જ હોય ને પરિસ્થિતિ પર પ્રવચન હોય તો તે પહેલાં ' ચાલુ ' અને ' રાગકીય ' એમ હોવું જરૂરી છે. એ સભામાં કોઇ પ્રમુખનો આભાર માને તો તે અધકચરો હોય જ નહિ, હંમેશાં અંતઃકરણપૂર્વકનો જ હોયઃ સભા પૂરી થયા પછી તે કોઇ આકારમાં ફેરવાય તો તે મોટે ભાગે સરઘસના જ, ને તે સરઘસ પણ ' બબ્બ ' જ શોભે. કામદારોની સભા લાલપાગમાં, કે નાણુ સંચાળની વાડીમાં જ હોય એ વમરકલે સમજી શકાય એમ છે.

ફંડકાળાની વાત થાય એ પહેલાં ' સંકટનિવારણ ' એ લખાવું જોઇએ. એ માટે ' સંદરાગાલ્લ હોસ ' જ નિશ્ચિત હોય. બાવ વેપારના જ અપાય, વેચવાલી શેરોની ને તેજ-મંદી-સોના-ચાંદીની શોભી જાઉં. બનાવ ચોંકાવનારો જ હોવો જોઇએ.

ત્યારે કિરસાની વાત આવે ત્યારે તે સામાજિક હોવા જોઈએ. “ સીતમની બઢીમાં ” એમ લખવા કરતાં “ સમાજસીતમની સુગતી બઢીમાં ” એમ લખવાથી તેની ગંભીરતા સમજાય. એ બઢીમાંથી કોઈને બચાવવાની વાત હોય તો તે બાળાની જ; ને તે ય ‘ કુમળી કળી ’ જ રોમે. તેની કહાણી કાયમ ‘ કશ્ચુ ’ હોય; મોટે ભાગે તો ‘ પોકાર ’ની વાત હોય. અને તે વૃદ્ધજન સામે હોય તો બધો બધો. આટલું જ અમ છાપાવાળાએને જોઈએ. એ માટે કંઈ પગલું ભરાય તે ‘ પ્રસંશનીય ’ જ હોય; ધણે ભાગે તો સ્થાનિક યુવક-મંડળનું આ કિરસાથી જે ‘ સનસનાટી ’ ફેલાય તે બારેજ હોય તો જ સાર્યક કહેવાય.

‘ ફારડો ’ દમનનો હોય ને તે કિસાનો પર ‘ વીંઝાતો ’ હોય તો નાના ચોરડામાં બેસી તેના ‘ સણસણતા ’ અહેવાલો લખવાની અમને મોજ આવે.

શ્રી. ચંદ્રકાન્ત સુતરીઆ

—જે વસ્તુની તું અપેક્ષા રાખે છે અને તારા આત્મા તથા તારા અસ્તિત્વને માટે આવશ્યક છે તે દૂરથી તારી પ્રતિક્ષા કરી રહી છે, તું તેને પાત્ર બન, તેને બોલાવ, એટલે તે તારી પાસે આવશે.

—ઇલા બહીલર બિલ્કોકસ

—જવાબદારી બરેલાં કાચેં હાથ ધરવાને ડરો નહિ. તમારા યોગ્ય ધંધાના માર્ગમાં આવતું કોઈપણ જવાબદારી બરેલું કામ માથે લેવાનો અને તમારી પૂર્વે બીજા કોઈપણ માણસે તેને પાર પાડ્યું હોય તે કરતાં સારી રીતે પાર પાડવાનો નિશ્ચય કરો.

—ઓરીસન સ્પેટ મોર્ડન

—જો તમને કોઈ બદમાસ સાથે કામ પડે તો તેના ઉમદા ગુણોના લાભ મેળવવાનો એક જ રસ્તો એ; તેને માનવંત ગૃહસ્થ માની તેની સાથે વતો. તે તમારી જ પંક્તિનો છે એવું વર્તન દર્શાવો. આવા વર્તનથી તે એટલો બધો ખુશ થઈ જશે કે તેના પર કોઈ વિશ્વાસ રાખનાર છે તે માટે મગર થઈને તે તમારી ધારણા પ્રમાણે જ જવાબ વાળશે.

—વોર્ડન હોસ

—જ્યારે તમે ધરમાંથી બહાર જવા નીકળો ત્યારે જાણે મસ્તકે ચાલજો, જાડા શ્વાસ લેજો, સૂર્યના પ્રકાશથી આનંદ પામજો. તમારા મિત્રોનો રિમતભર વદને સંતકાર કરજો. અને દરેક જણ સાથે ખરા હાથરના ઉત્સાહથી હાથ મિલાવજો. તમારે વિશે કોઈની ગેર-સમજ થાય તેથી ડરતા ના અને તમારા દુશ્મન સંબંધી એક પગ પછી વિચાર ના કરતા. તમને શું ગમે છે તેનો મનમાં નિશ્ચય કરજો અને પછી સહેજ પછી જીવનમાં તમને જે જે પ્રાપ્ત થાય છે તેનું કારણ તમારામાં જ છે; તમારામાં જ તેની ઉત્પત્તિ થાય છે. જે વસ્તુની તમે તીવ્ર ઇચ્છા ધરાવો છો અને જોને માટે તમે ઉદ્યોગ કરો છો તે જ તમને પ્રાપ્ત થાય છે.

—ઓરીસન સ્પેટ મોર્ડન

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧ મકાનવાળાં તેમજ માટાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોએ ચોતાની સંસ્થાને લોકોપકારક મંડળમાં નોંધાવવા બાબત હજી સુધી તજવીજ ન કરી હોય તો તે માટે પશુ તજવીજ કરે.

૨ જાન્યુઆરી માસ આખર પૂરા થતા ત્રિમાહીની હકીકત પાછલી હકીકત સાથે ઉમેરી તુલ્ના મોકલશે.

૩ તમારા પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકો વિષયવાર ગોઠવો. આ માટે સને ૧૯૪૨ ના જાન્યુઆરી માસની લેખ તથા સૂચના વાંચો.

૪ વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદમાં જવા માટે પ્રતિનિધિઓ મોકલવા અંગેની ખાતાની સૂચના અવશ્ય વાંચો અને તે પ્રમાણે પ્રતિનિધિ મોકલવા તજવીજ કરે.

વડોદરા,
તા. ૬-૧-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મહાનગર બ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૮ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

દરાપુરા તા. પાદરામાં ભરાનારી પુસ્તકાલય પરિષદમાં
ભાગ લેનાર શિક્ષકો બાબત

દરાપુરા તા. પાદરા. મુકામે વડોદરા પ્રાંત પત્રી પુસ્તકાલય પરિષદ તા. ૨૧ તથા ૨૨ જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ના રોજ મળવાની છે. સદર પરિષદમાં જે શિક્ષકો મંચપાળ કે મંત્રી તરીકે કામ કરતા હોય તે હાજર રહે તો તેમની બધાભાડા સિવાયની કામગીરી બાબત મંજૂરી માગતાં મે. રા. રા. વિદ્યાધિકારી સા. ના સૂચિઅંક ૩૨ / ૪૪-૪૫ તા. ૨૮-૧૨-૪૪ આધારે મંજૂરી મળી છે તથા લખાઈ આવ્યું છે કે,

“ દરેક શાળામાંથી એક શિક્ષક કરતાં વધુ શિક્ષકે જવાનું નથી, અને એક શિક્ષકવાળી શાળાના શિક્ષકે પોતાના શાળાના કામકામનો જવાબદારી રા. રા. પ્રાંત શાળાધિકારી સા. તરફ લખી દેવાવવા તેમની જવાબદારી મેળવ્યા સિવાય જવાનું નથી. ”

ઉપર પ્રમાણેની સૂચનાને ચુસ્ત અમલ કરવા અમે તમામ પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકોને વિનંતિ કરીએ છીએ અને શિક્ષકોને જણાવવામાં આવે છે કે, એક કરતાં વધુ પ્રતિનિધિનો ખર્ચ પુસ્તકાલય ખાતે પડી શકશે નહિ. તેમ લોકમંદલમાંથી કે પસંદ વેચાણમાંથી પણ વધુ ખર્ચ પાડવા મંજૂરી મળી શકશે નહિ.

વડોદરા,
તા. ૧૫-૧૨-૪૪ }

કે. મો. ખટલ
મંદદ વ્યવસ્થાપક

અમે બધાં

હું સરલા ને મિત્રમંડળ

વિનોદવિહાર

સરી જતું સુરત વગેરેના લેખક

સાક્ષરશ્રી ધનસુખલાલ મહેતાની

શ્રેષ્ઠ નવલિકાઓ

ભૂતના ભડકા

કિં. ૨-૧૦-૦ પૂર જીકું.

: : આજેજ મંગાવો : :

ઈશ્વરલાલ વીમાવાળા સ્થાપિત

ત્રિશક્તિ કાર્યાલય,

નવલથોક, કેળાપીઠ, સુરત.

આ પુસ્તકો તમામ લાયબ્રેરીઓમાં
હોવાં જ જોઈએ.

મિલન,	નારાયણબાણુ કૃત	૩-૦-૦
વારસદાર	"	૩-૦-૦
પતિમંદિર	"	૧-૧૨-૦
શરદ્વાણી	ચરદ્વાણુ કૃત	૨-૦-૦
વિજયા	"	૨-૮-૦
શેષપ્રશ્ન	"	૩-૮-૦
જ્ઞાનદા	"	૨-૮-૦
માધવી	રવીન્દ્રનાથ ટાગોર	૧-૮-૦
બાણી	"	૩-૮-૦
બાઈબહેન	"	૩-૮-૦
કૃષ્ણકાન્તનું વિલ	"	૨-૮-૦
	બંદિમબાણુ કૃત	
દુર્ગેશનંદિની	"	૩-૦-૦
પતિપત્ની	નિરૂપમાહેવી કૃત	૨-૮-૦
મોક્ષદા	"	૩-૦-૦
શક્તિવર્ધક આસનો	"	૩-૦-૦

(પુષ્કળ વિત્રો સહિત)

ન્યોતિધનાં નવાં પુસ્તકો

હાથની ભાષા	૫-૦-૦
શરીર સામુદ્રિક	૩-૦-૦
પાપારી ભવિષ્ય અને ભાગ્યોદય	૫-૦-૦
ઉર્ફલિપિ પરિચય	૦-૮-૦
હિંદુસ્તાની પ્રારંભ	૦-૮-૦
ટોકીઝ ગાઈડ	૩-૦-૦
ભાતાસી- બંગ્લોર નવલિકા	૨-૮-૦
પ્રણયયજ્ઞ	૨-૮-૦
કલમ ચાણુક	બેકાર ૧-૮-૦
પ્રેમકન્યા	" ૨-૮-૦
સનમની શોધમાં	" ૩-૦-૦
અક્ષતના ખાં	" ૨-૮-૦
હું રાજા હોઉં તે	" ૨-૮-૦
રમતારામ	" ૨-૮-૦
હાસ્ય મંઝીલ	" ૩-૦-૦
બલૂત પ્રવાસ (જૂલેવર્ન)	" ૩-૦-૦

શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય, ટાવર રોડ, સુરત

व. भ्रांत पांचमी पु. परिषदना सूत्रवाङ्मो.

વ. પ્રાંત પ મી પુ. પરિષદના પ્રમુખ
ડૉ. આ. હરિભંસાદ મ. દેસાઈ

વ. પ્રાં. પુ. પરિષદના સ્વાગતપ્રમુખ
શ્રી. ભાઈલાલભાઈ દાદાભાઈ અમીન

વ. પ્રા. પુ. મંડળના સ્વાગત હિપ્રમુખ
શ્રી, ચિમનભાઈ દાદાભાઈ અમીન

વડોદરા પ્રાંત પુ. પરિષદના
સ્વાગતમંત્રી
શ્રી. ડાહ્યાભાઈ ના. પરીખ

પુસ્તક ૨૦ મું

ફેબ્રુઆરી-૧૯૪૫

અંક ૨ જે

સાહિત્યસુધિનું અવનવનું

★યુદ્ધને અંગે જાપાનમાં પુસ્તકો તથા માસિકોના પ્રકાશકોમાં ૬૦ ટકા ઘટાડો થયો છે. ગયા વર્ષની ૧લી જાન્યુઆરીએ ૧૦૭૫ પ્રકાશકો પૈકી આજે માત્ર ૧૭૨ રહ્યા છે. ટેકનિકલ વિષયોનાં માસિકોની સંખ્યા ૧,૩૯૧૫૨ થી ઘટીને ૬૬ ની થઈ છે.

★શ્રી. રમણ મહર્ષિના જીવન અને ઉપદેશો સંબંધી ડૉ. હિન્નિક આર. ઝીવરે જર્મન ભાષામાં 'Der Weg Zum Selbest' અથવા 'આત્મમાર્ગ' નામે પુસ્તક લખ્યું છે. આ પુસ્તક સ્વિટ્ઝરલેન્ડમાં મિ. રાસ્ચર વર્લેંગ તથા શ્રી. નિરંજન સ્વામીના સંયુક્ત હકોધી પ્રગટ થયું છે. ઝુરિચના જગવિખ્યાત માનસશાસ્ત્રી ડૉ. સી. જી. જંગે જર્મન ભાષામાં તેની પ્રસ્તાવના લખી છે.

★યુનાઈટેડ રેડક્રસના લશ્કરની વૈદ્યકીય ટૂંકડી સાંપ્રત યુદ્ધનો વૈદ્યકીય ઇતિહાસ તૈયાર કરી રહેલ છે. તેમાં દરેકની અસાધારણ સારવારની હકીકત તથા શસ્ત્રક્રિયાની નવી શોધોના ફોટોગ્રાફો તથા ચિત્રકામ આવશે.

★તામિલ ભાષામાં પોલેન્ડ તથા ફિન્લેન્ડ પર પ્રથમ મૌલિક પુસ્તક પ્રગટ થયું છે. મદ્રાસના રાનડે જાહેર પુસ્તકાલયના મંથપાલ, યુરોપી રાજ્યકારણના અભ્યાસી શ્રી. ડી. કૃષ્ણમૂર્તિએ આ પુસ્તક લખ્યું છે. પુસ્તકમાં પોલેન્ડ વિષે અગત્યની માહિતી આપી છે.

★વિદ્યાર્થીઓમાં પુસ્તકવેચાણ વધારવા માટે હિંદની ખ્રિસ્તી સાહિત્ય સમાજે એક નવીન અખતરો કયો છે. તે 'મેળા' ને મળતો આવે છે. ત્રણ વર્ષ પહેલાં મદ્રાસની એક કન્યાશાળામાં ભરવામાં આવેલ-મેળાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે:

“ નિરાળના હોલમાં સાડીથી આચ્છાદિત છ ટેમલો મૂકવામાં આવ્યાં હતાં અને દરેક ટેમલ પર જુદા જુદા પ્રકાશકોનાં વિવિધ પ્રકારનાં બાળસાહિત્યનાં અંગ્રેજી તથા તામિલ પુસ્તકો ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. સગમગ સો બાળાઓની ટૂંકડી આવતી અને

અધી કલાક રોકાતી. દરેક દુકાનીને મેળામાં મૂકેલાં પુસ્તકો સંબંધી થોડો પરિચય આપવામાં આવતો હતો. ત્યારબાદ બાળાઓને મરજી મુજબ તે પુસ્તકો જોવાની તથા વાંચવાની છૂટ આપવામાં આવતી અને પસંદ પડે તે પુસ્તકો એ ખરીદી લેતી. ”

આનું પરિણામ અતિ સંતોષજનક આવ્યું. પુસ્તકોની હેરફેર સારી રીતે થઈ હતી તથા યુવતીઓનો સામાન્ય વાચનમાં રસ વધ્યો હતો; પરંતુ મેળામાં મૂકવાનાં પુસ્તકોનાં પસંદગી કરવામાં અત્યંત સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, જે આમ કરવામાં આવે તો આવ મેળા સંસ્કૃતિના યોગ્ય વાહનરૂપ થઈ પડે,

★આપણી વિશાળ પ્રમાણમાં પ્રસરી રહેલી નિરક્ષરતા નિવારણનો ઉપાય ગ્રામ્ય શાળામાં અક્ષરજ્ઞાન આપવાથી જ માત્ર સરતો નથી. શાળા છોડ્યા પછી જે વાચનની શક્તિનો અમલ કરવામાં ન આવે તો, અશિક્ષિત અને તેની વચ્ચે કશો તફાવત રહેતો નથી. દેશની સામાન્ય ગરીબાઈ જોતાં, વાચન લોકોને પ્રાપ્ય બનાવવાનો એક જ રસ્તો જાહેર પુસ્તકાલયનો છે.

હેલા એ સૈકામાં પશ્ચિમના દેશોમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિએ જે ફાળ ખરી છે તે જોતાં હિંદ ખૂબ પછાત છે. કલકત્તામાં મુખ્ય આફ્રિકા ધરાવતા હિંદી પુસ્તકાલય મંડળે ૧૯૭૮ માં ‘ હિંદનાં પુસ્તકાલયોની ડિરેક્ટરી ’ તૈયાર કરી હતી. તેમાં માત્ર ૨૭૦ પુસ્તકાલયોની યાદી હતી. જે નાની સંસ્થાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવે તો આ સંખ્યામાં ઠીક વધારો થઈ શકે, પરંતુ તે સંખ્યા આપણી જરૂરિયાત પૂરી પાડવા જોટલી તો નથી જ. આમાં માત્ર એક અપવાદ વડોદરા રાજ્યનો છે. તેનાં ૩૦૦૦ ગામડાંઓમાં પુસ્તકાલયો છે.

મુખ્ય સરકારે ૧૯૭૯ ના ડિસેમ્બરમાં ટ્રિન્સિપાલ એ. એ. એ. ફ્રીડના પ્રમુખપદે એક ‘ પુસ્તકાલય વિકાસ કમિટી ’ નીમી હતી. આ કમિટીનો રિપોર્ટ ૧૯૪૧ ના એપ્રિલમાં પ્રગટ થયો છે. કમિટીની દરખાસ્તો નીચે મુજબ હતી: (૧) મુખ્યમંત્રીના પ્રાંતિક પુસ્તકાલય સાથે સંકળાયેલ પુસ્તકાલયોની ઠેર ઠેર સ્થાપના કરવી, (૨) અમદાવાદ, પૂના તથા ધારવાડમાં પ્રાંતિક મધ્યસ્થ પુસ્તકાલયો સ્થાપવાં. (૩) દરેક તાલુકામાં અને છેવટે ૨,૦૦૦ થી વધુ વસ્તીવાળા દરેક ગામમાં પુસ્તકાલય સ્થાપવું.

આ રિપોર્ટ પ્રગટ થવાને સાઝાનજી વર્ષ થઈ ગયાં, પરંતુ તે દિશામાં હજી કંઈ થયું નથી.

★ધણા પ્રખ્યાત વિદ્વાનોના સહકારથી ડૉ. રઘુવીર ‘ મહાન અંગ્રેજી-હિંદી (ઇન્ડિયન) ટ્રેપ તૈયાર કરી ’ રહ્યા છે. તેનો પહેલો ભાગ બહાર પડી ગયો છે. આ ભાગમાં ‘ ખનીજ રસાયણ ’ (Inorganic Chemistry) નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને તે બંગાળી દેવનાગરી, કાનડી, રોમન તથા તામિલ લિપિમાં છે. લાહોરની ઇન્ટરનેશનલ એજુકેશી આફ ઇન્ડિયન કલ્ચર તરફથી દર મહિને આ વિભાગનો હપ્તો પ્રગટ થાય છે અને તેનું વાર્ષિક લવાજમ ત્રીસ રૂપિયા છે,

★ મોગલ સમયનો ઇતિહાસ લખવા માટે ના. નિઝામે હિંદી ઇતિહાસ પરિપદને રૂ. ૨૫,૦૦૦ આપ્યા છે. આ ઇતિહાસ ના. નિઝામને અર્પણ કરવામાં આવશે.

★ રેવાના અત્યારના મહારાજના દાદા મહારાજ રધુરાજસિંઘના રમરજીયે સ્થાપવામાં આવેલ રધુરાજ સાહિત્ય પરિષદનું પ્રમુખ પદ 'આંધવ', બાધેલ ખંડના સાહિત્ય, ભાષા, સંસ્કૃતિ, ઇતિહાસ તથા અવશેષો માટે મહત્વનું કાર્ય કરી રહેલ છે. પ્રગટ થયેલ બાર અંકોમાં લેખોની ખૂબ વિવિધતા મળી આવે છે.

★ નાગપુર વિશ્વવિદ્યાલયના ૨૪ મા પદવીદાન સમારંભ વખતે સેન્ટ્રલ કોલેજના મરાઠીના પ્રોફેસર ડૉ. એમ. જી. દેશમુખને, તે પ્રાંતમાં ૧૯૪૦-૪૨ દરમિયાન પ્રગટ થયેલ શ્રેષ્ઠ પુસ્તક 'મરાઠીયે સાહિત્ય-શાસ્ત્ર' માટે "કમલા નારાયણ બેહરે સાહિત્યવિષયક પારિતોષિક' તથા સુવર્ણચંદ્રક આપવામાં આવ્યા હતા.

★ થોડા વખત પહેલાં 'ન્યુ ઓરિસા' માં આવેલ 'ઓરિસાનું' પત્રકારિત્વ 'વાળો લેખ આપણને ઠીક માહિતી આપે છે. ઉડીઆમાં પહેલું જાપેલ સામયિક 'ચાનાડુણ' ૧૮૪૭ માં શરૂ થયું હતું. તેનો મુખ્ય હેતુ મિશનરીઓના પ્રચારકાર્યોનો હોવા છતાં તેમાં કોઈ વાર ટીકા સહિત ખબરો પણ પ્રગટ થતા હતા. ૧૮૮૦ સુધીમાં તે બધાં પત્રો પ્રગટ થવા લાગ્યાં. તેમાં શ્રી. ગૌરીશંકર રાયે પ્રગટ કરેલ પ્રથમ પંક્તિનું સાપ્તાહિક 'ઉત્કલ દીપિકા' શ્રેષ્ઠ હતું. ૧૮૮૭ માં રાજ્યાશ્રય હેઠળ બમરા રાજ્યમાં નવું ઉડિયા સાપ્તાહિક 'સંબલપુર હિતૈષિણી' શરૂ થયું અને ૧૮૯૨ માં મયૂરભંજના દરબારી છાપખાનામાંથી "ઉત્કલ પત્રિકા" શરૂ થઈ. 'સંબલપુર હિતૈષિણી' માં ગદ્ય તથા પદ્ય લખાણો આવતાં હતાં. તેના સક્રિયતા તંત્રી, પંડિત નીલમણિ વિદ્યારત્ને 'પ્રગળ્ધ' તથા 'ગંજમ ગુણદર્પણ' પત્ર સંકાની આખર પહેલાં ચાલુ કર્યાં હતાં. ૧૯૧૩ માં સાપ્તાહિક તરીકે શરૂ કરવામાં આવેલ 'આશા' પહેલું ઉડિયા દૈનિક થયું. તેનું પ્રતિસ્પર્ધી 'સમાજ' હતું. તે ૧૯૧૯ માં પંડિત ગોપબંધુ દાસના તંત્રીપદ હેઠળ સાપ્તાહિક તરીકે ચાલુ થયું હતું. ત્રીજું ઉડિયા દૈનિક સરકારી મદદ મેળવતું 'નવમારત' છે. કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષનું 'સુકિતયુદ્ધ' તથા 'નવીન' નો ઉડિયાના સાપ્તાહિકોમાં સમાવેશ થાય છે. ઓરિસામાંથી બે અંગ્રેજ પત્રો-સાપ્તાહિક 'ઓબ્જર્વર' તથા દૈનિક 'ન્યુ ઓરિસા' નીકળે છે.

★ લાહોરનું વિશ્વેશ્વરનાથ વેદિક રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટ અત્યારે ત્રણ પ્રકારનાં કાર્યોમાં રોકાયેલું છે: 'વેદના વિષયોની અનુક્રમણિકા', 'વેદિક ડિક્શનરી' તથા 'વેદિક સર્વસંગ્રહ' તૈયાર કરવામાં સ્ટાફના લગભગ ૨૦ માણસો રોકાયા છે.

★ હિટલરના પુસ્તકનો નવો ઉપયોગ—પેરિસમાં ન્યુસપ્રિન્ટની ખૂબ જ તંગી હોવાથી પેરિસનાં વર્તમાનપત્રો હિટલરના આત્મકથાંત 'મીનકમ્ફ' પર છપાય છે. વર્તમાનપત્રોની તાજીદની જરૂરિયાતને પહોંચી વળવા માટે ફ્રેન્ચ પુસ્તક બંડારમાં મળી આવેલ હિટલરના આત્મકથાંતની ચાર લાખ અણવેચાયેલ નકલો જપ્ત કરવાનો હુકમ કર્યો. આ પુસ્તકોનો માવો કરી પેરિસનાં પત્રો માટે ન્યુસપ્રિન્ટ તૈયાર કરવામાં આવ્યો.

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ—સંમેલન

દરાપુરા, તા. પાદરા (તા. ૨૧-૨૨ / ૧-૪૫)

અહેવાલ

સંક્ષેપ પરિષદ :

જાહેર થયા પ્રમાણે આ પરિષદનું અધિવેશન જાનેવારી માસની તા. ૨૧-૨૨ ના રોજ પાદરા મહાલના દરાપુરા ગામે, અમદાવાદના જાહેર દેશબંધ સંમાજસેવક ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ મજરાય દેસાઈના પ્રમુખસ્થાને ભરાઈ ગયું. વ્યવસ્થા તેમ જ કાર્યવાહી ઉભય દષ્ટિએ આ પરિષદ સંક્ષેપ નીવડી ગણાય.

પરિષદમાં ભાગ લેવાને પ્રાંતના જુદા જુદા મહાનોંધમાંથી ૧૩૬ પ્રતિનિધિઓ ઉપરાંત પુસ્તકાલય ખાતાના મુખ્ય વ્યવસ્થાપક શ્રી. વાકનીસ સાહેબ અને મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ સાહેબ, વ. રા. પુ. મંડળના પ્રમુખ રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ છો. દેસાઈ સાહેબ, કલાભવનના માણ ત્રિન્સિપાલ શ્રી. વડોરા સાહેબ, પાદરા મહાલના વહિવટદાર શ્રી. છોટાલાલ મો. બારોટ સાહેબ, પાદરા હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્ટર શ્રી. મોડક સાહેબ તથા પાદરા મહાલના સમાજસેવક શ્રી. વિનુભાઈ શાહ, વ. રા. પુ. મંડળની કાર્યવાહીના વડોદરા પ્રાંતના સભાસદો શ્રી. સુનીલાલ પુ. શાહ, શ્રી. નટવરલાલ ગિ. શાહ, શ્રી. મણિલાલ મંગળજી કારીવાળા, શ્રી. હરિવંદ્સભદ્રાસ યુ. શાહ, શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલ, શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન, પુ. સ. સ. મંડળના મંત્રી શ્રી. વાધજીભાઈ ના. અમીન, પુસ્તકાલય ખાતાના, પુ. સ. સ. મંડળના તથા રાજ્ય પુ. મંડળના સ્ટાફના માણસો, 'નવયુગ'ના સાપ્તાહિકના પ્રતિનિધિ શ્રી. જયંતિલાલ શાહ વગેરે આવ્યા હતા. મહાલનાં જુદાં જુદાં ગામેનાં નોંધાયેલા સ્વાગતસભ્યોની હાજરી પણ ભરચક હતી.

સભાસ્થાન :

પરિષદની બેઠક માટે સ. ગુ. શાળાના પટાંગણમાં રોનકદાર સુવિશાળ સભામંડપ ખંતપૂર્વક બેઠો કરવામાં આવ્યો હતો અને તેને ધન્યપતાકા, તથા સુશોભિત ચિત્રો અને બોધક સૂત્રોથી શણગારવામાં આવ્યો હતો.

પ્રદર્શન :

સ. ગુ. કન્યાશાળાના મકાનમાં પરિષદને અંગે આકર્ષક પ્રદર્શન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. એના ઓટલા પર બેઠો કરવામાં આવેલ કેળવેલ કલાત્મક દરવાજો પ્રદર્શન બેઠો આપનારાનું ચિત્ર પ્રથમ દષ્ટિપાતે જ દરી લેતો હતો. સંગેરમરતી કારીગીરીનો ભાસ કરાવતો એ સુંદર કદલીમંડપ રણુના શિક્ષક-શ્રીયુત માધવભાઈ પ્ર. પટેલની કલાસિકતાનો પરિચય કરાવતો હતો. ઓટલા પર બેઠેલ અર્ધગીને ગોઠવાયેલા કાળા પાટિયા પરનાં સુંદર સાક-ચિત્રો ૧૪ વર્ષના બેળતા ચિત્રકાર વડોદરાવાંસી ચિ. નરેન્દ્રકુમાર એકનાથ પટેલની ક્રિયાળુ આપતાં હતાં. ઓટલાને ખૂણે હરણુમાળ મામની ખાદીપ્રેમી મંડળી પ્રસક્ષપિંજળ હાંતલુની વિધિમાં મરચુત જાનેલી જણાતી હતી. પ્રદર્શનવિભાગના બે ખંડો પૈકી એકમાં ૪૨]

વિવિધ વિષયનાં, વિવિધ ક્ષેત્રોનાં અને વિવિધ પ્રકાશનસંસ્થાઓનાં નવીન પ્રકાશનો, માસિકોનો અંકો, નકશાઓ અને શિક્ષણકામના નમૂનાઓ તેમની રમતગમતનાં સાધનો આકર્ષક રીતે ગોઠવાયલાં હતાં. ખીજા ખંડમાં ધંધે ચિત્રકાર નહિ પણ શોખી ચિત્રકારનાં સુંદર ચિત્રકામ-પેન્સિલનાં તેમ જ રંગનાં ચિત્રોનાં આદર્શો, ફેબ્રુવર્ષના નમૂના, ભરતકામ, માટીકામ તેમ જ ખાદી કામના વિવિધ નમૂનાઓ, સિક્કાસંમ્રહ, ટિકિટસંમ્રહ મિસેલસર ગોઠવાયલાં હતાં. ઉપરોક્ત ચિ. નરેન્દ્રકુમારનાં 'ઝરો' 'માતાની મુકિત' અને 'માતાની વહોરે' વગેરે ભાવાત્મક ચાકચિત્રો ઉપરાંત રણાપુર આશ્રમવાળા શ્રી. નવલભાઈનાં 'જીવનપ્રવાહ' 'હિંસા સામે ખંડ પોકારો' 'જીવનન્યોત્તિ' 'વણુઝારાનો પ્રવાસ' અને 'શાંતિ' નાં પેન્સિલ ચિત્રો, તામ્રપુરા તા. પાદરાના બાઈશ્રી મણિભાઈનાં 'સખીવૃન્દ' 'આનંદ મંગળ' 'શોક ખરીદો' 'દામ્ને દેવ' 'કેસરિયા કંથને વિદાય' અને 'રોમન કલાકૃતિઓ'નાં ચિત્રો, અને પાદરાના ચિત્રશિક્ષક રા. બહુધાન્યેનું 'આધુનિક શિક્ષકો'નું ભાવાત્મક ચિત્ર, ઉપરાંત નવસારી પ્રાંતના કઢોરનિવાસી રા. મોતીલાલ ર. ભગતજી તરફથી રજૂ કરાયેલી 'સાક્ષરોની ચિત્રાવંશી' તથા 'હિંદના નેતાઓ'ની છબીઓ વગેરે સામગ્રી આ વિભાગની દિવાલોને દીપાવી રહી હતી. ભરતગૂંથણ અને ભરતકામના નમૂના શ્રી. વત્સલા હ. જીવ વડોદરાવાળા, શ્રી. મહાલક્ષ્મી સી. પટેલ પાદરાવાળા, શ્રી. શારદાબેન ચતુરભાઈ પટેલ વણુછરાવાળા, તથા શ્રી. ઝવેરબેન ગોરધનભાઈ પટેલ તરફથી રજૂ થયા હતા. ટૂંકા વખતમાં પણ પરિષદનાં ઉત્સાહી કાર્યક્ષેત્રો-ઓએ નમૂનેદાર સહકાર સાધી વિવિધતાભરી સુંદર સામગ્રી એકઠી કરી કલામય રીતે પ્રદર્શિત કરી હતી, એ વાત નિર્વિવાદ.

પહેલા દિવસનું કામકાજ :

પહેલા દિવસનું કામકાજ ત્રણ વાગે શરૂ કરવાનું હતું. તે મુજબ પરિષદ મંડિત વંચાણા પ્રમુખ ઇતર સન્માનનીય મંડળી સાથે પ્રદર્શન બેઠા ગયા, અને બન્ને વિભાગોના નમૂનાઓનું ધ્યાનપૂર્વક અવલોકન કરી સંતોષ પ્રદર્શિત કર્યો હતો. પ્રમુખાદિ મંડળી સભામંડપે આવી પહેલિયાં સાડાત્રણને સુમારે પરિષદની ખુલ્લી બેઠકનું કામકાજ સ્વાગતગીત અને હિંસપ્રાર્થનાથી શરૂ થયું. ત્યાર બાદ સ્વાગતાધ્યક્ષ રા. રા. બાઈલાલભાઈ દાદાભાઈ અમીને, પાદરા અને દરાપુરાની ઐતિહાસિક માહિતી, પોતાના અમીન ખાનદાનનો ચરિત્ર્ય તેમ જ સ્થાનિક અને પ્રાંતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના સુવિકાસ માટેની સૂચનાઓથી ભરપૂર છાપેનું બાપણ વાંચી સંબળાયું, જે આખું જ આ અંકમાં અન્યત્ર છપાયું છે. તે પછી પ્રમુખની વરણીને ઔપચારિક વિધિ હાથ ધરાયો, અને 'સાહિત્ય, સંગીત, કલા છત્યાદિ વિવિધ ક્ષેત્રોના રસિક યાતા, તથા આરોગ્યશાસ્ત્રના અનુભવી ઉપાસક અને પીઠ સમાજસેવક' તરીકે ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈની પિછાન આપી પ્રમુખસ્થાને તેઓથીની વરણી કરવાની દરખાસ્ત પેટલાનિવાસી રા. રા. હરિવલ્લભદાસ યુ. શાહે રજૂ કરેલી દરખાસ્તને, રાત્રની પુ. પ્રવૃત્તિના જાણીતા સેવક શ્રીયુગ મણિલાલ મંગળજી કારીવાળા તથા સત્કાર સમિતિના મંત્રી શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા તરફથી ટેકા મળ્યા બાદ તાળીઓના ગડમઠા વચ્ચે ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદભાઈએ પ્રમુખાસનનો રીતસર સ્વીકાર કરી પોતાનું વિવિધ વિચારોથી ભરપૂરું સુત્રાન્ન અને મનનીય બાપણ એમની પોતાની લાક્ષણિક રમુજભરી શૈલીથી વાંચી

સંભળાવ્યું. એ આખું જ બાપણ પ્રસ્તુત અંકમાં અન્યત્ર છપાયું હોય પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં રસ ધરાવતા એકેએક જણને વાંચી જવાની બલામણુ છે.

પ્રમુખશ્રીનું બાપણ વંચાઇ રહેતાં પ્રાંત મંડળના મંત્રી શ્રી. ચિમનભાઇ હ. અમીને પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનાં નિવેદન તથા હિસાબ વાંચી સંભળાવ્યાં, જે આ પછીનાં પૃષ્ઠોમાં છપાયાં હોય જિજ્ઞાસુઓને જોઇ લેવા વિનંતિ છે.

પ્રાંત મંડળનાં નિવેદન-હિસાબની રજૂઆત પૂરી થતાં પુસ્તકાલય ખાતાના મુખ્ય વ્યવસ્થાપક શ્રી. વાકનીસ સાહેબ તથા રા. પુ. મંડળના પ્રમુખ શ્રી. મોતીલાલ છો. દેસાઇ સાહેબ, સંલેગવશાત્ બીજા દિવસની બેઠક માટે રોકાઇ શકે તેમ નહિ હોવાથી, વિદાય લેવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. એ પ્રસંગે એ બન્ને સાહેબોને પોતપોતાનો સંદેશ પરિષદને સંભળાવતા જવાની વિનંતિ પ્રમુખશ્રીનેથી કરવામાં આવી.

શ્રી. વાકનીસ સાહેબનું પ્રવચન :

એ વિનંતિને માન્ય રાખી શ્રી. વાકનીસ સાહેબ જિભા થયા અને બીજા દિવસની બેઠક માટે રોકાઇ નહિ શકવા બદલ ક્ષમા માગી, તથા પરિષદના કાર્યકર્તાઓના ઉત્સાહ અને પ્રદર્શન વ સભામંડપની આકર્ષક ગોઠવણુ બદલ આનંદ પ્રદર્શિત કરી જણાવ્યું કે “ પ્રમુખશ્રીના ઉચ્ચ ને કલાત્મક વિચારોથી ઉભરાતું, બાપણુ સાંભળી મને જે પ્રેરણા ઉદ્ભવી છે તે શ્રીમંત સરકાર આગળ તટસ્થ ભાવે રજૂ કરવાની મારી સુરાદ છે. પ્રમુખશ્રીની અજબ અને મોહક વાણીએ મળેલા સદેશાથી મારા મનમાં જેવો વિચારદોભ જીભો થયો છે અને જેવી પ્રેરણા મને મળી છે, તેવો જ પ્રકાર આપ સૌની જ બાબતમાં બન્યો હશે એની મને ખાતરી છે. સંલેગવશાત્ મારાથી રાત રોકાઇ શકાય તેમ નથી એટલે પ્રમુખ સાહેબના પ્રધાન સૂર સાથે મારો સૂર મિલાવી મારા વિચાર ટૂંકમાં દર્શાવું છું. પ્રમુખશ્રીના જણાવ્યા પ્રમાણે ૩૫ વર્ષ આપણી પુ. પ્રવૃત્તિને થયા છતાં આપણી એ પ્રવૃત્તિને પૂરતી સફળતા નથી મળી એ તો દેખીતું છે. પુસ્તકાલયો ખોલીને રાત્રે ૮૬% વસ્તીને લાભ પહોંચતો કયો છે, એમ કહેવાય છે ને દર્શાવાય છે, એ આંકડાઓની દૃષ્ટિએ ઠીક છે. પરંતુ યથાર્થતાની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો વસ્તીના એટલા ટકા પુસ્તકાલય સંસ્થાઓનો લાભ લેતી કે એ પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતી બની નથી. વાચનપ્રચારના આંકડા વસ્તીના પ્રમાણમાં ખૂબ જ ઓછા છે, એ હકીકત છે. આમ હોવાનાં જે કારણો મને લાગે છે તે આ પ્રમાણે છે: એક તો પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની જે યોજના અમેરિકન નિષ્ણાતને હાથે ધડાઇ ને સ્વ. પૂજ્યશ્રી અમીન સાહેબને હાથે અમલમાં મુકાઇ તે પ્રવૃત્તિના પ્રચારની દૃષ્ટિએ જરાજાર હતી. પરંતુ પ્રવૃત્તિના મૂળમૂલ ઉદ્દેશની દૃષ્ટિએ એ યોજનાના ઘડતરમાં તેમ અમલમાં શી શી જીજ્ઞાસો કર્યાં-ક્યાં રહી છે તે વિચારવાનો સમય હવે પાછો ગયો છે. મને લાગે છે કે ઉત્પન્નની દૃષ્ટિએ લવાજમી સમાસદોનું ધોરણ જે અમલમાં છે ને તેને અંગે લવાજમ-સમાસદોને વાચક તરીકેના જે વિસિષ્ટ હક્કો બક્ષવામાં આવે છે, તેને પરિણામે બીજા સામાન્ય આમવાચકો સંસ્થાના વહિવટ-વિકાસમાં પૂરતો રસ લઇ શકતા નથી. માટે વાચકવર્ગના એ બેદભાવ ટળી જવા જોઇએ. તેવી જ રીતે ધનિકો પાસેથી નામ જોડવાની

ચરતે દેણગીઓ મેળવીને સંસ્થાઓનાં મકાન બિમાં કરતાં આપણને આનંદ તો જરૂર થાય છે, પણ એવી ચરતી દેણગીઓ એ પણ એક જાતની અહિતકર પ્રવૃત્તિ છે, એમ મારું માનવું થયું છે. એથી કરીને બીજા પ્રજાજનો સામાન્ય રીતે એમ જ માનતાં રહે છે કે 'આપણે શું ? સંસ્થા જેની છે તે ફાડી લેશે.' અને પરિણામે સંસ્થા તરફ લોકસમૂહનું મમત્વ બંધાતું નથી. એટલે પુસ્તકાલયને અમુક એક વ્યાકૃતિનું નામ આપવાની પદ્ધતિ પણ નાજૂદ થવી જોઈએ, એમ મારું માનવું છે. શિશિલતાનું બીજું જે કારણ મને લાગે છે તે કાયમ ફંડના ઉત્પન્નમાંથી સંસ્થાનો નિભાવ કરવાની વૃત્તિમાં રહેલું લાગે છે. કાયમ ફંડનું ધોરણ સફેદતુથી ધણાયું છે અને અમલમાં મુકાયું છે એની ના નહિ. પણ સંસ્થાની ખીલ-વણી તથા સંસ્થાસ્થાપનના મૂળભૂત ઉદ્દેશની સિદ્ધિમાં તે હરકતકતી ન બને એ જોવાનું જોઈએ. કાયમનિધિ લોકોનો છે અને એના ઉત્પન્નમાંથી સંસ્થા નિભાવી શકાય એની ના નહિ, પણ એના પર મદાર રાખતા વ્યવસ્થાપકો જે આમજનતાની ગરજ ન રાખે અને પરિણામે આમજનતા સંસ્થાને પારકી ગણવા માટે એ વૃત્તિ સાંખી ન લેવાની જોઈએ. અમારી તપાસણી દરમ્યાન ધ્યાનમાં આવ્યું છે કે પુસ્તકાલયોનું આયુષ્ય જેમ જેમ વધતું જાય છે, તેમ તેમ એના સભાસદોની સંખ્યા વધવાને બદલે ઓસરતી જાય છે. અને એનું કારણ એ જ છે કે કા. ફંડ અને તેના ઉત્પન્ન પર મદાર રાખી બેઠેલા વ્યવસ્થાપકો સભાસદોની સંખ્યા વધારવાની દરકાર જ કરતા નથી. માટે મારી માન્યતા તો દિવસે દિવસે દદ બનતી જાય છે કે કાયમ ફંડનો ઉપયોગ current expenses અને ચાલુ ખાતે ન થવા દેવા જોઈએ. અને એવો ઉપયોગ કરવો જ હોય તો કાયમ ફંડમાંથી ઉપાડાતી રકમને લોકમદદ તરીકે ગ્રાહ્ય ન રખાવી જોઈએ. થીમંત સરકારનો ઉદ્દેશ તો ગ્રામ-લોકો પ્રતિવર્ષે સક્રિય મદદ સંસ્થાને કરતા રહે અને સ્થાનિક સંસ્થા પ્રત્યેની તેમની મમતા ચાલુ રહે એટલું જ નહિ પણ ઓર ખીલતી જાય, એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. અને એ ઉદ્દેશ કેવળ કાયમનિધિ પર જ આધાર રાખી કારભાર ચલાવવાથી કેવળ માર્યો જાય એ તો ઉપાડી વાત છે. પ્રત્યેકકારક આપણી પુ. પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેની લોકઉદારીનતાનાં આ બે જ કારણો મને મુખ્ય લાગે છે. અમથુ-મથેલાંના તેમ જ ઉચ્ચ-નીચના ભેદભાવ પણ આપણી સંસ્થાઓના વહીવટમાંથી નીકળી જવા જોઈએ. પરિપદની સફળતા મારી મુખેચ્છા છે. "

મી. મોતીલાલ દેસાઈ સા. તું પ્રવચન :

" મારી જ પ્રેરણાથી યોગ્યપદી આજની આ પરિપદમાં મારાથી પૂરેપૂરો ભાગ નહિ લઈ શકાય એ તો મને ખ્યાલ સરખો નહોતો. ઘર આમજનની અનિવાર્ય અડચણોને લઈને મારાથી આવી શકાય એમ જ નહોતું. છતાં આમદને વશ થઈને આવ્યો છું. મારી આરંભની કારકિર્દીમાં પૂરતો રસ મારાથી પુ. પ્રવૃત્તિમાં લઈ શકાયો નથી એ મારે કબૂલ કરવું જોઈએ. સ્વ. શ્રી. ગોવિંદભાઈ સાહેબની પ્રેરણાથી હું છેલ્લાં થોડાંક વર્ષોથી એમાં રસ લેતો થયો છું અને થોડા વખત બાદ વધારે લેતો બનીશ. પ્રમુખશ્રીના જણાવ્યા પ્રમાણે ચાલુ વિશ્વયુદ્ધની સમાપ્તિ પછી વિવિધ ક્ષેત્રોમાં જે પુનર્રચનાં થવાની છે તેમાં પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિનો પણ વિચાર થવાની બેશક જરૂર છે. આપણી પુ. પ્રવૃત્તિના મુદ્દોત્તર વિકાસની

એવી એક યોજના શ્રી. વાકનીસ સાહેબે શ્રીમંત સરકાર આગળ રજૂ કરી છે, અને મને આશા છે કે શ્રીમંત સરકાર તે પર ધ્યાન આપશે જ. ”

આ પ્રમાણેનાં પ્રવચનો કરી શ્રી. વાકનીસ સાહેબ અને શ્રી. મોતીલાલ દેસાઈ સાહેબ વિદાય થઈ ગયા. બાદ પ્રાંત મંડળના મંત્રીએ કારણવશાત્ પરિષદમાં નહિ આવી શકેલાં નીચેના શુભેચ્છકોના સંદેશ વાંચી સંભળાવ્યા:—

(૧) રાજમિત્ર શ્રી. તુલસીભાઈ ખડેરભાઈ અમીન, (૨) રાજમિત્ર શ્રી. ભાઈલાલભાઈ દાણભાઈ અમીન, (૩) શ્રી. ગોકળદાસ ડા. રાયસુરા, (૪) શ્રી. નરેન્દ્રસિંહજી મહીડા, (૫) શ્રી. નંદલાલ બોડીવાળા-તંત્રી ‘સંદેશ’, (૬) શ્રી. રમણુલાલ ના. શાહ-તંત્રી ‘બાલજીવન’ (૭) શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ-મુ. વિદ્યાપીઠ, (૮) શ્રી. કાવસજી એ. ગણદેવ્યા-ગણદેવી, (૯) શ્રી. સીતારામ શર્મા-ચરોતર એ. સોસાઈટી, આણંદ, (૧૦) શેઠશ્રી-ચતુર્થેન્દ્રદાસ ઝવેર લક્ષ્મીચંદ્રવાળા, (૧૧) શ્રી. મણિલાલ મો. પાદરાકર-મુંબાઈ, (૧૨) શ્રી. હિંમતલાલ કા. વ્યાસ-મુંબાઈ, (૧૩) શ્રી. મૂળચંદ્રભાઈ લ. પટેલ-મુંબાઈ (૧૪) શ્રી. પ્રકાશન અમલદાર-વડોદરા (૧૫) શ્રીમતી જયવતીબેન દેસાઈ (૧૬) શ્રી. મણિલાલ પરીખ (૧૭) શ્રી. ચિમનલાલ દેસાઈ (૧૮) શ્રી. રસુલભાઈ વહોરા.

પૈકી મુ. વિદ્યાપીઠવાળા શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ, તથા મુંબાઈની પિપ્પલસ શ્રી રીડીંગરૂમ અને લાઇબ્રેરીના ઉત્સાહી અંચાલ શ્રી. હિંમતલાલ કા. વ્યાસના સંદેશોએનો પ્રેરણાત્મક બાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ પુસ્તકાલય માત્ર પુસ્તકદાન નહિ, પુસ્તકવાચન દ્વારા શ્રવણુયુગી પણ ચલાવે તો ઘણો ફાયદો થાય. એ બાજુ સૌનું ધ્યાન તો છે જ; એનું સક્રિય કામ ઉપાધર્મ વિચારવું જોઈએ. ”

—શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ

“ ખંભાળમાં, આંધ્ર દેશમાં અને બિહારમાં આ પ્રવૃત્તિની પ્રેરણા માટે આપણા રાજ્યની પુ. પ્રવૃત્તિ દર્શાવેલી જાતી છે, એમ માનવું અરથાને નહિ મળાય. આમપુસ્તકાલયોના વિકાસ દિનપ્રતિદિન થતો જાય છે. મુંબાઈ સરકારની પુસ્તકાલય-વિષયક યોજના મુંબાઈ છાકા માટે, અને પૂ. મહાત્માજીની, ‘રચનાત્મક કાર્યક્રમના એક અંગ સમી રાષ્ટ્રભાષા સુક્ત પુસ્તકપ્રચાર યોજના ગામડાંઓ માટે ભાવિમાં એક ચા ખીજ સ્વરૂપે મદદરૂપ થતાર છે જ. સુદૌત્તર પુનરંચનાના અંગરૂપે પણ પુ. પ્રવૃત્તિનો અગ્ર તેટલો જ અગત્યનો હોઈ ચર્ચાત્મક સ્વરૂપે તે નામદાર સરકારના આંજણમાં જઈ જશે છે. એટલે હવે પુ. પ્રવૃત્તિનો વિકાસ આમજનતા માટે ભાવિમાં સુખદ સ્વરૂપે પરિણમવાનો હોઈ જીવનના વિકાસમાં તે સારા સાધનરૂપ અને એટલું જ ધરજીવું આજના પ્રસંગે બસ થશે. ”

—શ્રી. હિં. કા. વ્યાસ.

સંદેશવાચન બાદ ધોરણસરની વિષયવિચારણી સમિતિના સભ્યોનાં નામો જાહેર કરવામાં આવ્યાં. અને તેમને પ્રમુખ સાહેબને ઉતારે સાંત વાગે હાજર રહેવાની સૂચના આપી તે દિવસની ખુંદલી બેઠકનું કામ સમાપ્ત થયેલું જાહેર કરાયું.

સ્વાગત પ્રમુખનું ભાષણ

ભાઈઓ અને બહેનો

આજે આપણે શા હિદયથી ભેગા મળ્યા છીએ તે આપ સર્વને વિદિત છે જ. એટલે તે સંબંધમાં વિશેષ વિવેચન ન કરતાં મારી માતૃભૂમિ દરાપુરામાં પધારેલા પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતાં મહેમાનોને આવકાર આપવાની તક લઉં છું; અને મને એ તક આપવા બદલ મારા ભાઈઓ તથા સ્નેહીઓનો આ સ્થળે ધણો જ ઉપકાર માનવા સાથે જુદે જુદે સ્થળેથી તકલીફ લઈ આ શિયાળાની ઠંડી સહન કરી અને પધારી અમારા ગામને પાવન કરવા બદલ પધારેલા બધાં ભાઈબહેનોનો પણ આભાર માનું છું. પધારેલાં તમામ મહેમાનોને અંતઃકરણપૂર્વક આવકાર આપું છું. અનેની હાજરી દરમિયાન ઢોહના સ્વાગતમાં કાંઈ બિશુપ જણાય, તો તે બદલ આપ સૌ ઉદાર દિલથી ક્ષમા આપશો એવી આશા રાખું છું.

પુસ્તકાલય માસિકના નવેમ્બરના અંકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દરાપુરા તથા પાદરા એ ઐતિહાસિક સ્થળોને ઇતિહાસ વડોદરા રાજ્ય સાથે સંકળાયેલા હોવાથી મારી માહિતીની કેટલીક રસપ્રદ વાતો આપની સમક્ષ રજૂ કરવાની રજા લઉં છું.

શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારે વડોદરા જીતી લીધા પહેલાં અને તેઓની ગાદી સોનાગઢ

હતી તે પહેલાંથી એટલે કે સત્તરમી સદીની શરૂઆતમાં

દરાપુરા તથા પાદરાનો અમારા ધરડેરા આ ગામે સોજીત્રાથી આવી વસેલા

વડોદરા રાજ્ય સાથેનો હોવાનું જણાય છે. તે વખતે વડોદરામાં બાળી નવાબનું

સંબંધ

મુસલમાની રાજ્ય હોય તે વખતના રાજકર્તાના સાળાના

તાબાનું આ ગામ હતું. તે વખતે ગામનું નામ દલાલપોર

હોવાનું જૂના દસ્તાવેજો ઉપરથી માલમ પડે છે. અમારા વડવાઓ નસીબ

અન્નમાવવા આ તરફ આવ્યાનું અને અહીં બાગ્યબગે આગળ વધી સાધનસંપન્ન

થવાનું તથા ધીમે ધીમે જમીન જગીર સંપાદન કરી હોવાનું જણાઈ આવે છે. આ

વખતે પાદરા, બાપંધી વગેરે ગામોમાં પટેલોની સારી વસ્તી હોઈ તેઓ રાજકીય વાતાવર-

ણમાં આગળ પડતા હોવાનું લાગે છે. આ અરસામાં પાદરામાં દેસાઈ દલાલપટેલ નામના

પટેલ સારી લાગવગ ધરાવતા હતા. મુસલમાની અમલ દરમિયાન તે વખતના વડોદરાના

રાજકર્તાના દિવાન ઇમામમેદદીએ, દલાલપટેલની દીકરીનું અપમાન કર્યું. તેથી નારાજ થયેલા

પાદરાના દલાલપટેલે વીરસદના વાઘજી પટેલ તથા વડોદરાના સુરેશ્વર દેસાઈની લાગવગ તથા

મદદ મેળવી, પછી એ ત્રણે જણે વસાઈના દાજી પટેલ કે જેઓને પણ સુગતખાને તેમની

દીકરીને કરેલા અપમાન બદલ વેર લેવાનું હતું, તેની સાથે મેળ સાધ્યો. ત્યારબાદ ચારે જણા

યાત્રા નિમિત્તે સોનગઢ ગયા અને ત્યાં શ્રીમંત પિલાજીરાવ ગાયકવાડને મળી વડોદરા જીતી લેવાનો તેમને આગ્રહ કર્યો, અને તે કામે મદદરૂપ થાય તેવી માહિતી પૂરી પાડી. પરિણામે વડોદરા ઉપર ચઢાઈ થઈ ને આ પટેલોની મદદ તથા પોતાના લશ્કરી બળે શ્રીમંત ગાયકવાડે વડોદરા જીતી લીધાની અને સોનગઢથી વડોદરે માદી લાવ્યાની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. “ વડોદરાના રાજકર્તા ” નામના સદ્ગત ઇલીયટ સાહેબે વખેલા ઐતિહાસિક ગ્રન્થમાં પણ આ વાતનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે. આ પ્રમાણે વડોદરામાં શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની સત્તા સ્થપાયા પછી પણ દલા પટેલનો સંબંધ શ્રીમંત સરકાર સાથે ચાલુ રહેલો હોવાથી પાદરા એ મહત્વનું સ્થાન ગણાવા લાગ્યું હોવાનું ઇતિહાસ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. જૂના વખતમાં આ સ્થળે રાજકર્તા પ્રસંગોપાત રહેતા હોવાનું તેમજ શ્રીમંત સરકારનું ચાલું હોવાનું પણ જણાય છે. કારણ કે શ્રીમંત સરકાર વિરૂદ્ધ કાવતરાં કરનાર કાનોજીને ઈ. સ. ૧૮૧૨ ના અરસામાં અત્રે નજરકેદ રાખવામાં આવ્યો હતો. વળી કૈં શ્રીમંત ખડેરાવ મહારાજની કારકિર્દીમાં, કૈં શ્રીમંત મહારરાવને પણ અત્રે જ નજરકેદ રાખવામાં આવેલા; આ પ્રમાણે પાદરા એ વડોદરા રાજ્ય સાથે શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના અમલની શરૂઆતથી જ જોડાયેલું રહ્યું છે.

આ દરાપુરા ગામ પણ જૂના વખતમાં જહોજલાલી ભોગવતું અને આખા હોવાનું અત્રેનાં મકાનો, ખડેરા ઉપરથી જણાય છે. આ ગામમાં પહેલાંનાં વખતમાં તમામ પ્રકારની વસ્તી હોવાનું જૂના ખડેરાનાં ઓળખાતાં નામે ઉપરથી, જેમ કે કંસારાનું ડેલું, તંબોળી વાડ, કંદોઈનું ડેલું વગેરેથી જણાય છે. વળી, આ ગામનું રંગાડીઆ કામ પણ એ વખત ખૂબ વખણાતું હોઈ અહીંનું રંગાયેલું કાપડ આબુખાજીના પ્રદેશમાં દૂર સુધી જઈ હતું. હાલના જૈન દેરાસર તથા જૈનોની વસ્તી ઉપરથી જૈનોની પણ સારી જેવી વસ્તી તે સમયે પણ હોવાનું જણાઈ આવે છે. કાછીઆ દોઢાની વસ્તી પણ સારા પ્રમાણમાં હતી. પણ કાળની ગતિ બળવાન છે, એ કહેવત અનુસાર આ ગામની આખાદી ઉત્તરોત્તર ઘટતી ગઈ અને આ ગામ જેની વસ્તી સને ૧૮૮૧ માં ૨૫૮૯ હતી, તે ૧૯૦૧ માં ૨૨૭૭, ૧૯૧૧ માં ૧૬૮૧, ૧૯૨૧ માં ૧૭૨૫, ૧૯૩૧ માં ૧૭૧૨ હતી, તે સન ૧૯૪૧ માં ૧૪૯૧ ની થઈ છે. વસ્તીના આ આંકડા ઘટતી જતી આખાદીના પુરાવારૂપ છે. આ ગામમાં ૧૯૦૧ માં ૫૮૦, ૧૯૧૧ માં ૪૯૮, ૧૯૨૧ માં ૫૦૪, ૧૯૩૧ માં ૪૮૩ ને ૧૯૪૧ માં ૪૦૦ ઘરો વસ્તીગણતરી પ્રમાણે નોંધાયાં હોવાનું જણાય છે. તે ઉપરથી પણ ઉપરની હકીકતની ખાતરી થાય છે. આ ગામમાં પાટીદાર, વાણીઆ, જ્ઞાણણ, જૈન, કાછીઆ, બાવસાર, વગેરેનાં ઘરો સારા પ્રમાણમાં હતાં. સને ૧૯૦૧ પહેલાં ૬૦૦ ઉપરાંત અને ૧૮૮૧ માં તથા તે પહેલાં ગામની પૂરી આખાદીના અસંગે વસ્તીવાળાં ઘરો એના કરતાં પણ વધારે હોવાનું લાગે છે. આ ગામને ફરતી ખાઈ તથા કોટના નિશાન અત્યારે પણ મોજૂદ હોઈ જૂના વખતમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ગામ મહત્વનું સ્થાન ભોગવતું હોવાનું લાગે છે. વળી, ગામમાં આવેલા કુવાની સંખ્યા જોતાં ખેતીવાડીમાં પણ એ ઘણી આખાદી ભોગવતું હોવાનું નિશ્ચિત થાય છે. વેપાર ઉદ્યોગમાં પણ આ ગામ અગ્રસ્થાને જૂના વખતમાં હોવાનું લાગે છે. અહીંના વેપારી સંબંધ દૂર દૂર સુધી હતો. પરંતુ કાળચક્રની ગતિએ અને પશ્ચાત્યેલી પરિસ્થિતિએ વેપાર-ધંધાએ પડેલા ખાધાથી અહીંના કંદોઈ, કંસારા, તંબોળી, કાછીઆ, જૈન,

બ્રાહ્મણ વગેરે આગાદ થતાં શહેરોમાં તથા ખીજે જ્યાં રોજ મળી તે ગામોમાં જઈ વસેલા છે. અહીંના કાઠીઆ ઠેક નર્મદાકિનારા સુધીનાં ધણુંખરાં ગામોમાં વસેલા જણાય છે. વળી સને ૧૮૮૧ નો વસ્તીગણતરીનો રિપોર્ટ જોતાં સોખડા થાણે દરાપુરા એવો ઉલ્લેખ મળી આવે છે. તે ઉપરથી આ રાજ્યની શરૂઆતમાં આ ગામ થાણું મુખ્ય ગામ હોઈ અમર્યાન ભોગવતું હોવાનું જણાય છે. ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ પણ વડોદરા રાજ્ય સાથે એ શરૂઆતથી જ જોડાયેલું હોવાનું લાગે છે.

આટલી આ ગામની માહિતી આપી મારા કુટુંબનો આ ગામ સાથેનો તથા શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના સંબંધનો ટૂંક ખ્યાલ આપી હું આજના દરાપુરા ગામના અમીન વિષય ઉપર આવીશ. મારા વડાઓ, ઉપરના ફકરામાં કુટુંબનો ઇતિહાસ જણાવ્યા પ્રમાણે, સોજત્રાથી સં. ૧૭૨૫ પછી આ ગામે આવી વસ્યાનું જણાય છે. આ તરફ આવ્યા પછી બાળ્યબળે કુટુંબની પરિસ્થિતિમાં ધણો સુધારો થઈ સાધનસંપન્ન થઈ ઉત્તરોત્તર જમીનજમીર સંપાદન કર્યાનું, અને વડોદરામાં સુસલમાની રાજ્યનો અંત આવ્યા પછી હાલના દરાપુરા ગામની બધી જમીન સંપાદન કરી આ ગામનો કુલ ભોગવટો તેઓ કરતા હોવાનું અને શ્રીમંત સરકારને દરાવેલો આંકડો આપતા હોવાનું જણાઈ આવે છે. એટલે કે આ ગામ તે વખતે નરવા વહીવટનું ગણાતું હતું. આ વહીવટ પ્રમાણે ગામનો ભોગવટો અમારા વડીલોના હતા. અમારા કુટુંબની સ્થિતિ સુધારી પછી અને વડોદરામાં શ્રીમંત સરકારનું રાજ્ય સ્થપાયા પછી આ રાજ્યના તાલુકાઓનો મહેસુલી વહીવટ ઇજારા પદ્ધતિથી ચાલુ થયો. તે વખતે અમારા વડીલોએ ગામે તેમજ તાલુકાના ઇજારાઓ રાખી રાજ્ય સાથે સારો સંબંધ કેળવ્યાનું જણાય છે. ઇજારા વહીવટ દરમિયાન અમારા વડીલ મરહુમ કહાનદાસ વાઘજીભાઈ અમીન, એમને સરકાર તરફથી અમીનનું બહુમાન મળ્યાનું વ તે દરમિયાન અમીનાત અંગે ઇજારાવાળાં તાલુકાનાં ગામોમાંથી વતનની જમીનો સંપાદન કર્યાનું તથા વડોદરા તાલુકાનું તરસાળી ગામ સંપાદન કર્યાનું જણાય છે. તરસાળી ગામે હજુ પણ અમારા ભાયાતો રહે છે. પણ અત્યારે આ ગામ સરકાર વહીવટનું ખાલસા ગામ છે. ઇજારા વખતમાં અને તે દરમિયાન કહાનદાસભાઈએ વડોદરાના દેસાઈ બાળ્યદેભાઈની બાગીદારીમાં વડોદરાના બાળ્યદે કહાનદાસના નામની સરાઈ પેદી શરૂ કરેલી. એ પેદીની શાખાઓ ગોધરા, અમદાવાદ, ખાવનગર, નાંદોદ વગેરે ડેકાણે હોઈ વડોદરાના તે વખતના અમગણ્ય શાહુકારો જેવા કે હરિભક્તિ, લક્ષ્મી બકાદર વગેરે આગેવાન શરાફોની પેદીઓની હરોળમાં સારામાં સારી પેદી ગણાતી હતી. એ પેદીએ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારનો વિશ્વાસ સંપાદન કરેલો હોવાથી વડોદરાની રેસીડેન્સીની તીજેરીનું કામ પણ અમારા વડાઓની પેદીને મળ્યું હતું. રેસીડેન્સીના ખજાનાની તમામ લેવકદેવક અમારી પેદી મારફતે જ થતી અને રેવાકાંકા વગેરેના ઠાકોરોની ખંડણીનું બરણું પણ આ પેદીમાં જ થતું. એટલું જ નહિ પણ આ પેદી તે વખતના આર્ય જમાદારો કે જેઓ પૂર્ણ સત્તામાં હતા તેમને પણ ખેડી રકમોની ધીરધાર કરતી હતી. મતલબ કે આ પેદી તે સમયે પૂર્ણ જયેજ્ઞવાલીમાં હતી. પેદીના સારા કામથી સતોય પાત્રી નામદાર અંગેજ સરકાર તરફથી પેદીના માલીકોનો વખતોવખત સારો સત્કાર થઈ જોઈતી મદદ

વડોદરા રાજ્ય તરફથી ઉપરના પેરામાં જણાવ્યા પ્રમાણે પુસ્તકાલય ખાતું સને ૧૯૧૧ માં સ્થાપન થઇ હોય તેનો ઘણો જ વિસ્તાર થયેલો રાજ્ય પુસ્તકાલય તથા છે. સદર ખાતું સ્થાપન થયું તે સાથે એટલે કે ૧૯૧૧ માં વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકા- રાજ્યની કુલ વસ્તી સોળ લાખની હોઇ પુસ્તકાલયોની સંખ્યા લગભગ ૨૭૫, પુસ્તકોની સંખ્યા ૮૪,૦૦૦ અને વાચકોની સંખ્યા ૧૨,૦૦૦ હતી, ત્યારે ૧૯૪૧ આખરે વસ્તી ૨૮ લાખની હોઇ પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૧૩૭૧, અને પુસ્તકોની સંખ્યા ૧૧,૫૦,૦૦૦ અને વાચકોની સંખ્યા ૨,૦૦,૦૦૦ હતી. ચાલુ સાલ એટલે કે ૧૯૪૪ આખરે પુસ્તકાલયો ૧૪૮૫ હોઇ વાચક તથા પુસ્તકોની સંખ્યામાં પણ પ્રમાણમાં વધારો થયેલો છે. આ અંકકા સદર પ્રવૃત્તિનો વધતો જતો વિસ્તાર બતાવી આપે છે. આ રાજ્યના પ્રાંતવાર પુસ્તકાલયો ૧૯૪૩-૪૪ આખરે મામોના મુકાબલે નીચે પ્રમાણે છે:—

પ્રાંતનું નામ	કુલ ગામો	પુસ્તકાલય	ટકા
૧ વડોદરા	૮૫૨	૫૭૪	૬૫
૨ મહેસાણા	૧૦૩૮	૫૨૬	૪૯
૩ નવસારી	૭૮૯	૨૩૬	૩૩
૪ અમરેલી ઓખા સાથે	૨૬૦	૧૪૯	૫૪
	૨૬૧૯	૧૪૮૫	

વડોદરા પ્રાંત પૈકી પાદરા તાલુકાનાં કુલ ગામો ૮૨ પૈકી શાળાવાળાં ૭૨ ગામોમાં આ પ્રવૃત્તિ હોઇ તે બદલ ખુશી થવા જેવું છે.

ઉપર પ્રમાણે રાજ્યનાં કુલ ગામો ૨૬૧૯ પૈકી ૧૪૮૫ ગામોમાં પુસ્તકાલયો હોઇ પચાસ ટકા ગામોમાં આ પ્રવૃત્તિ છે. તેની પાછળ સરકાર તથા પંચાયત-મદદ રૂ. ૮૫૦૦૦ ને આશરે તથા લોક-મદદ ૭૫૦૦૦ ના આશરે વપરાય છે. આ પુસ્તકાલયો પૈકી ૧૮૨ ગામો સ્વતંત્ર મકાનવાળાં પુસ્તકાલયો છે, અને બીજાં ચાળાસિક જેટલાં ગામોની લોકમદદ મકાન માટે આવેલી હોઇ સરકાર અને પંચાયત મદદ મળેથી બંધાવા ઉપર બાકીમાં છે. રાજ્યની કુલ વસ્તીની દૃષ્ટિએ વસ્તીના ૮૩૨ ટકાને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ પહેંચી મળે છે. તે પૈકી વડોદરા પ્રાંતમાં ૬૫, અમરેલી પ્રાંતમાં ૯૦, મહેસાણામાં ૭૮, નવસારીમાં ૭૦ અને ઓખામાં ૬૨ ટકા વસ્તીમાં આ પ્રવૃત્તિ પહેંચી છે. આ પુસ્તકાલયો પૈકી ૫૦ ટકા ફક્ત રૂ. ૧૦ થી ૫૦, ૨૦ ટકા ૫૧ થી ૭૫ અને ૧૦ ટકા ૨૦૧ થી ૨૦૦૦ સુધી ખર્ચ કરી શકે તેવાં છે. આ ઉપરથી જણાશે કે ચાલુ પુસ્તકાલયોમાંથી ૮૦ ટકા પુસ્તકાલયોની ખર્ચ કરવાની શક્તિ રૂ. ૧૦૦ થી વધુ ન હોઇ આટલી રકમમાં પુસ્તકાલયોનો નિભાવ મહામુશ્કેલીયતે થઇ શકે છે. એવાં પુસ્તકાલયોની ખર્ચ કરવાની શક્તિ વધે તે સાથે આવકનાં સાધનો વધારવાની જરૂર છે.

આ પ્રવૃત્તિ ઉપર પુસ્તકાલય ખાતાની દેખરેખ અને દોરવણી છે. પુસ્તકાલયોની આખાદી, વૃદ્ધિ વગેરે વધી તે સારી રીતે ટકી શકે તે સાથે રાજ્યમાં વડોદરા રાજ્ય

પુસ્તકાલય મંડળ ઉપરાંત પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળો, મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો અને જૂથ પુસ્તકાલય મંડળો અસ્તિત્વમાં આવેલાં છે. આ બધાંની મુખ્ય નેમ પ્રવૃત્તિની ઉન્નતિ સાધી ને શિષ્ટ વાચનનો ફેલાવો કરવાની છે. આ મંડળોની પરિષદો બપોતોબપોત મળતી રહે છે. પૈકી રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ દર પાંચ વર્ષે, પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદ દર ત્રણ વર્ષે અને મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ દરવર્ષે ભરવાની સાધારણ નીતિ સ્વીકારાઈ છે. અત્યાર લગીમાં આ પ્રાંતની ચાર પરિષદો આ પહેલાં ભરાઈ ગઈ હોઈ આ પાંચમી પરિષદ છે. આ મંડળોના તથા ખાતાના પ્રયાસોને લઈને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ પ્રવૃત્તિ ઘણી વધી ગયેલી છે. લગભગ આખા રાજ્યમાં આ પ્રવૃત્તિ ફેલાયેલી છે, એમ કહીએ તો ચાલી શકે. મામડાંની દૃષ્ટિએ ૫૦ ટકા ગામોમાં આ પ્રવૃત્તિ છે. આ પ્રવૃત્તિ સિવાયનાં ગામો આછો વસ્તીવાળાં હોઈ ત્યાં શોળા વગેરેનું સાધન ન હોવાને કારણે, સરકારી નીતિ અનુસાર, આ પ્રવૃત્તિ પહોંચી શકી નથી, એમ લાગે છે. એટલે હવે ન્યાં ન્યાં આ પ્રવૃત્તિ નથી ત્યાં તેનો ફેલાવો ઠેવી રીતે કરવો, ન્યાં પ્રવૃત્તિ છે ત્યાં તેને સંગીન અને સમૃદ્ધ કેમ કરવી, તેને ટકાવી રાખવા શું કરવું, અને લોકો વધુ લાભ લેતા કેમ થાય, તે વિષે આપણને આજના માનવતા પ્રમુખ સાર્વજનિક તથા અન્ય વક્તાઓ દોરવણી આપશે એવી આશા છે. આ પ્રવૃત્તિને મદદ કરતી વડોદરા પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ પણ વડોદરામાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને તે પુસ્તકાલયોની કીમતી સેવા બજાવે છે. બહેનો અને બાઈઓ !

રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની સ્થિતિ ઉપર પ્રમાણે હોઈ હવે પુસ્તકાલય એ શું છે અને તેની ઉપયોગિતા શી છે તે વિષે બે અક્ષર કહી હું 'માડું' વક્તવ્ય પૂરું પુસ્તકાલય તથા તેની કરીશ. પુસ્તકાલયનો અર્થ શબ્દ ઉપરથી 'પુસ્તકો રાખવાનો ભંડાર' ઉપયોગિતા છે. આ ભંડારમાં રાખેલાં પુસ્તકો જુદા જુદા વિષયનાં, જુદી જુદી ભાષાનાં, જુદા જુદા ધર્મનાં અને અને અનેકવિધ ફુનર ઉલોમ તથા વૈદક વગેરે વિષયનાં હોય છે. તેમાં મહાત્માઓ તથા સાધુ પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો પણ હોય છે. એટલે આ ભંડારમાંથી જોને જો વિષય પ્રત્યે રુચિ હોય તેણે સાહિત્ય મળી રહે છે. માણસ માત્રને સુખી અને સંપૂર્ણ જીવન માટે તન અને મનની જોગવણી ઉપરાંત ધનની પણ આવશ્યકતા રહે છે. આ બધી એટલે કે તન અને મનની જોગવણી તથા ધનપ્રાપ્તિના માગે દર્શાવનારાં પુસ્તકો તેમાં હાજર હોય, તો તેના ઉપયોગથી મનુષ્યમાન પોતાનું જીવન સુખી બનાવી શકે છે. તેથી પુસ્તકાલયમાં જો સાહિત્યનો અભાવ હોય તે સાહિત્ય વસાવી દરેક રીતે તે પુસ્તકાલય ઉપયોગી થાય તેવા પ્રયત્નો દરેક સંસ્થાએ કરવા ધટે છે. જરૂરી બધાં જ સાધનો વસાવ્યાં છતાં તેનો ઉપયોગ ન થાય તો તે ન વસાવ્યાં બરાબર છે. માટે ન્યાં આણું તમામ સાહિત્ય હોય ત્યાં લાભ લોકો તેનો લઈ અંદરની વસ્તુ આચરણમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરે, તો જ પુસ્તકાલયની સ્થાપના સાર્યક ઠરે.

ઉપરના પેરામાં હું દરાપુરાની આખાદીના સંબંધે કહી ગયો છું. પણ તે દિવસે દિવસે ધટતી જળાપ છે તેનાં શા કારણે છે અને તે દૂર કેમ ચઢી શકે તથા આખાદી કેમ વધે તેને માટે અંજેના બાઈઓએ વિચાર કરવો ધટે છે. સારાં પુસ્તકોનું વાચન આવી સ્થિતિમાં જરૂર માર્ગ-

દર્શક થઇ પડે. એવું સાધન આપણે ત્યાં હોવા છતાં આ ગામમાં, મારે દિલ્લીરી સાથે કહેવું પડે છે કે અંદરો અંદરના મતભેદ, એક ખીજા પ્રત્યેના સહકારના અભાવ, સારાં કામ પ્રત્યેની ધર્મી, મિથ્યાભિમાન, ખોટી મોટાઈ, સારું કામ કરવાની વૃત્તિના અભાવ અને પોતાનો ધણેખરો વખત ખોટાં ગપ્પાંમાં કાઢવાની ટેવો વધતી જતી હોઇ ગામની આખાદીમાં અંતરાયરૂપ થાય છે. છતાં પુસ્તકાલયનો લાભ લઈ લોકો સુધરવાની વૃત્તિ દેખાડતા હોય એમ જણાવું નથી. આ પરિસ્થિતિ પ્રાંતનાં ખીજાં ઘણાં ગામોની પણ હોય એ સંભવિત છે. લોકો આશા રાખું છું કે સારા વાચનનો લાભ લઇ આખાદાના અંતરાયરૂપ કારણો દૂર કરી તેની વૃદ્ધિ માટે લોકો પ્રયાસ કરશે અને તેને માટે પુસ્તકાલયમાં તથા ઇતરૂરી તે જ્ઞાન મેળવી ગામની ઉન્નતિના કાળામાં, દરેક પોતાનો હિસ્સો આપશે. તેમ થશે તો જ પુસ્તકાલય સ્થાપન થયાનું સાર્થક થયું ગણાશે. પુસ્તકાલયના કાયદા વિષે જેટલું કહીએ તેટલું આજે છે. આ સંબંધી વધુ વિવેચન ખીજા ગૃહસ્થો કરશે તે લક્ષમાં લઇ તેને આચરણમાં મૂકવા આપણે પ્રયત્ન કરીશું એવી આશા રાખી આ પ્રવૃત્તિના જન્મદાતા કૈલાસવાસી શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબ તથા તેના પોષક વિદ્યમાન મહારાજ શ્રીમંત પ્રતાપસિંહરાવ મહારાજનો ઉપકાર માની પધારેલા મહેમાનોને સ્વાગત-સમિતિના સભ્યો તથા આ ગામ તરફથી અંતઃકરણપૂર્વક આવકાર આપી અત્રે પધાર્યા બહુ સૌનો આભાર માની હું ખેસી જઈ તે પહેલાં જણાવવાની રજા લઈ છું કે હું વક્તા નથી તેમ જાહેરમાં બાપણો આપવાનો મને મહાવરો નથી. એટલે મારા આ વક્તવ્યથી હું આપને સંતોષ ન આપી શક્યો હોઈ, તો તે બદલ પણ ઉદાર દિલથી મારી આપશે એવી વિનંતિ સાથે આ પરિવહન આગળનું કામ શરૂ કરવા બલામણુ કરું છું.

દરાપુરા, તા. પાદરા ૨
તા. ૨૧-૧-૨૫

ભાઈલાલભાઈ દાદાભાઈ અમીન

કવિવર રવીન્દ્રનાથની વિચાર-કૃષિકાઓ

- ★ સામસામા કિનારા અતલ આસુના ગાનમાં એમના અવાજને મેળવી દે છે.
- ★ જેમ નદી સાગરમાં, તેમ કાર્ય આરામમાં હંડાણમાં એની સિદ્ધિ મેળવે છે.
- ★ મારી આ કાગળની હોડીઓ કણબરનાં મોળાંઓ પર નાચવા માટે છે, કોઈ લક્ષ્ય-સ્થાને પહોંચવા માટે નહિ.
- ★ સ્વર્ગાંતર કરનારાં ગીતો મારા હૃદયમાંથી પાંખ ફેલાવતાં ઉડી જાય છે, અને તારા પ્રેમાળ અવાજમાં એમને માળો શોધી લે છે.
- ★ માણસની નિશ્ચિતતાના નાનકડા ટાપુની આસપાસનો ભય, શંકા અને ઇન્કારનો સાગર એને અજળની શોધમાં નીકળી પડવાને પડકારી રહે છે.
- ★ એજ સૂરજ નવા નવા દેશોમાં અનંત ઉપાનાં વર્તુળોમાં નવજન્મ પામે છે.
- ★ પ્રભુની દુનિયા એના અવસાનથી નવજન્મ પામતી રહે છે: રાક્ષસની દુનિયા એના જ અસ્તિત્વ હેઠળ કચડાઈ મરે છે.
- ★ ધૂળ ખુદતો આગિયો ફડી જાણતો જ નથી કે આકાશમાં તારા ગળે છે.

(“ યુવાન્તર ” માંથી)

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ

[તા. ૨૧-૧-૪૫ : સ્થળ : દશપુરા]

પ્રમુખનું ભાષણ

ભાઈઓ અને બહેનો !

વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે આપે મહેને છેક અમદાવાદથી આવવાની આજ્ઞા કરી તે માટે હું આપનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનું છું.

આ સંજોગ મ્હારે મન ભવિષ્યની કોઈ શુભ પ્રવૃત્તિના સંકેત રૂપ હોય એમ લાગે છે. કારણ કે ઇશ્વરની ઇચ્છા વિના તો એક પાંદડું પણ હાલતું નથી એમ હું માનનારો છું.

સ્વ. મોતીભાઈ અમીનની ઇચ્છા, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય જેવી પ્રવૃત્તિ પાછળથી તો સમગ્ર ગૂજરાતમાં ફેલાય એ જોવાની હતી. એ પોતે મ્હારા સ્વ. મિત્ર હીરાલાલ પારેખ પાસે આવી ગૂજરાતમાં અને અમદાવાદમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવા અનેક ભલામણો કરી ગયા હતા.

દરમિયાન કોન્ટ્રેસ સરકાર સત્તા પર આવી અને એમના અનુભવોનો લાભ બ્રિટીશ ગૂજરાતમાં લેવાની તૈયારીઓ ચાલતી હતી ને એ મહાન ગૂજરાતીની જીવનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

છતાં અમારે મન વડોદરા કે બ્રિટીશ ગૂજરાતમાં બેઠું નથી. ૧૧ વર્ષ પર આપના માજી દીવાન સાહેબ, સર મનુભાઈ મહેતાના અધ્યક્ષપણા નીચે ગૂજરાત પુસ્તકાલય પરિષદનું પ્રથમ અધિવેશન અમે અમદાવાદમાં બન્યું હતું. પછી પુણ્યસ્થાન મોતીભાઈના આત્માને સંતોષ થાય તે માટે એક બીજી પુસ્તકાલય પરિષદ બે વર્ષ પર સૌ. સરલાદેવી અં. સારાભાઈના પ્રમુખપદ નીચે પણ ભરી હતી.

એ પરિષદની બેઠક પૂરી થયા બાદ આજ મુધી અમદાવાદ શહેરને લતે લતે ફરી અમારાં પ્રમુખે પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની અને ફરતી પેટીઓ રાખવાની કંઈક ગોઠવણ કરી છે. એ પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી અમારી માણેકલાલ નેઠાભાઈ લાયબ્રેરી-જેને અમે ધીમે ધીમે તમારી સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી જેવી કરવા માગીએ છીએ-તેના ઉત્સાહી અંશપાલ શ્રીયુત કીકુભાઈ દેસાઈ છે. થોડા જ વખતમાં ત્રીજી પરિષદ અમે અમદાવાદમાં જ મેળવી શહેર પૂરતી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વધારે વ્યાપક કરવા ધારીએ છીએ.

જમાલપુર, માંડવીની પોળ, શાહપુર, કાળુપુર, રાયપુર અને અસારવા લતાઓમાં નવાં પુસ્તકાલયો સ્થાપ્યાં છે. અસારવાના નીલકંઠ મહાદેવના નવા મહાંત જમાનાની સાથે ચાલે એવા છે. પોતે દેશકોળની જરૂરીઆતોને સમજે છે. એમણે ગાદી પર આવતાં જ, મંદિરને અંગે એક નાની પણ સુંદર લાયબ્રેરી અને આયુર્વેદ દવાખાનું કહાડ્યાં છે.

એ મુજબ સ્વામીનારાયણના આચાર્ય અને ગીતા મંદિરના વિદ્વાનદંડ મહારાજને પોતપોતાનાં ધર્મનાં ધામેમાં હિતમ વિદ્યામંદિરો સ્થાપવા અમારે વિનંતી કરવી છે. કારણ કે અસહનનાં મંદિરો માત્ર ધાર્મિક ક્રિયાકાંડને માટે ન હતાં.

ત્યાં પરિષદો, લોકસભાઓ, યાત્રા અને ઉત્સવો થતાં. સંગીત, સાહિત્ય અને કલાઓની ઉપાસના થતી. દત્ત, નાટક કથાવાતાં, શાળા, પાઠશાળા અને પુસ્તકાલયો દ્વારા

ગ્રનસમાજમાં ઉત્તમ સંસ્કાર ફેલાવાતા અને ધર્મ કે જાતિના ભેદભાવ વગર સમસ્ત પ્રજા-જીવનને સમૃદ્ધ અને વિકાસ પામવું રાખવામાં આવતું હતું.

મંદિરોનાં શિક્ષણ, સ્થાપત્ય, ચિત્રસંગ્રહ ઇલાદિ પ્રજાઓની રસવૃત્તિને હાલનાં સંગ્રહ-સ્થાનો કરતાં એ વધારે સારી રીતે જાળવતાં હતાં.

વળી અમદાવાદ અને ગૂજરાત આ હાથે દરમિયાન ખૂબ કમાયું છે. પાટણમાં એની બહોળલાલીના સમયે કહે છે કે ૧૮૦૦ ડોટીધવળે હતા. એવા અનેક ડોટીધવળે આજે અમદાવાદમાં છે.

આ સ્થળેથી મ્હારો અવાજ એમના અને ગૂજરાતના બીજા ધનવાનોના કાન સુધી પહોંચે, તો હું વિનંતી કરવા માગું છું કે આપણાં નગરો અને જામોને આપ સરસ્વતી મંદિરોથી અલંકૃત કરો.

અમદાવાદના ઠાકરીઆ તળાવની ત્રણ બાજુ ટેકરીઓ પર અમારે ખૂલતો બાગ કરવો છે અને દક્ષિણની આખી બાજુ સંગ્રહસ્થાન, મહિલા પુસ્તકાલય, બાળમંદિર અને સરસ્વતી મંદિર ગૂજરાતના પાટનગરને શોભા આપે એવાં બનાવવાની મહત્વાકાંક્ષા અને સેવી રહ્યા છીએ.

બાળકો, સ્ત્રીઓ, ખેડૂતો અને મજૂર વર્ગ સુદામાં આજે જ્ઞાનની કોઈ અજગ પિપાસા જાગી છે !

આરોગ્ય, હુન્નરકળા, ખેતી, અર્થશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, લલિતકલાઓ, રાજકારણ અને ધર્મની સાચી સમજ લોકો માગી રહ્યાં છે. અત્યારની ચુલામી દશાથી લોકો કંટાળ્યાં છે અને સર્વદુઃખનું ઓસડ જ્ઞાન છે તે એમને લોખંડે છે.

હમણાં જ અમદાવાદમાં એક ઇતિહાસ સંમેલન થઇ ગયું. એના પ્રમુખ મુનિશ્રી જીન-વિજયજી હતા. એમણે જગતના ઇતિહાસમાંથી એક મળ્ય સંદેશો ઓંધ્યા છે. તે ગૂજરાતના રાજકર્તાઓ અને ધનિકો લક્ષમાં લે તો સાફ એ સંદેશો એ છે કે જ્યારે જ્યારે કોઇપણ દેશમાં ધનિકો, કેવળ અર્થદાસ અને છે, ત્યારે ત્યારે તરત જ એમનો નાશ થાય છે.

સંસ્કૃતિ અને માનવતાના ઉચ્ચ જીવનના નાશની ધડી, ગૂજરાત જો સન્માર્ગે પૈસાનો વ્યય નહીં કરે તો આવી ચૂકી છે.

લોકશક્તિ જાગૃત થવાની તૈયારીમાં છે અને તેવે સમયે અન્યાયથી પ્રાપ્ત કરેલાં સામ્રાજ્યો, સિંહાસનો કે સોના રૂપાના ઢગ કોઇની પાસે સલામત રહી શકશે નહીં.

ઝારોના મહેલોમાં આજે રંગભૂમિઓ અને પ્રજાકીય હોટેલો થઇ છે. મૂડીદારોના સંગ્રહ વિદેશી પ્રજાઓએ, હુંતાયલા લોકોના કલ્યાણ માટે વહેંચી નાખ્યો છે.

અહીં એક મહાત્માજી હજી ધનવાનોને બચવા માટે હેલ્લી નોટીસ આપી રહ્યા છે કે “ તમે સમસ્ત પ્રજાજનોના દુસ્તીઓ છો એમ મનો, ધનનો સદુપયોગ કરો, કેવળ પોતાના ભોગવિલાસને માટે એ ધન છે જ નહીં એમ સમજી જવ ! ”

મંદિરોના પણ કાઢ અને ખાલી ભપકા બંધ થવા લોખંડે. સોમનાથની પશ્તી, મૂર્તિ બાગવાના જનન કરતાં ચે વધારે તો ત્યાં સંગ્રહી રાખેલાં સોના અને મણિ માણેકને લૂંટી લેવા માટે થઇ હતી.

કુમારપાળે એકલા પાટણમાં ૧૪૦૦ મંદિરો બાંધ્યાં હતાં અને ૨૧ જ્ઞાનભંડારો સ્થાપ્યા હતા. વસ્તુપાળે એકલાએ ૧૮ કરોડને ખર્ચે ત્રણ મહોટા મહોટા જ્ઞાનભંડારો પાટણમાં બનાવ્યાંને ઉલ્લેખ છે. પુસ્તકાલયોની આ પરંપરા ગૂજરાતમાં છેક ઈંગ્રેજ સમય અમલ સુધી ચાલુ હતી. હજારો તાડપત્રો, હસ્તલિખિત પુસ્તકો, ચિત્રપત્રો, વિનંતીપત્રો ઇત્યાદિમાંથી થોડાંક અમારા ઇતિહાસ પ્રદર્શનમાં હમણાં જ મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

બહેનો અને ભાઈઓ !

આ ગામમાં આપને જોઇને, મહેને ૩૦ વર્ષ પર હું અમદાવાદ પાસેનાં નરોડા. અડાલજ અને ઉવારસદ ગામોમાં પુસ્તકાલયોની સ્થાપના કરવા જતો, એ દિવસો યાદ આવે છે. ૪૦ વર્ષ પર એટલે ઇ. સ. ૧૯૦૫ થી અમે અમદાવાદમાં એક સ્વદેશી મિત્રમંડળ કહાડ્યું હતું. તેણે ૧૯૧૯ માં ખાડિયા ચાર રસ્તે દાદાભાઈ લાલખેરી સ્થાપી. એમાં જોભે જોભે વંચાય એવાં ટેચરો અમારા મંત્રી મહારા મિત્ર શ્રીયુત કીરપાશંકર પંડિત ત્હમારી સેન્ટ્રલ લાલખેરીમાંથી, વ મોતીભાઈની સલાહ મુજબ, દૈનિકાને માટે જોઇ ગયેલા તે ઉપરથી કર્યાં હતાં.

દાદાભાઈ લાલખેરી, રાત્રિશાળાઓ અને અંગ્રેજી નિશાળો, અમે એક પૈસા ફંડ કહાડેલું તે પરથી ચાલતાં. ઇ. સ. ૧૯૩૦ પછી ડેંગ્રેસ પક્ષે ભ્યારે અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીનો કચ્છો લીધો ત્યારે દાદાભાઈ લાલખેરીને અમે મ્યુનિસિપાલિટીને સોંપી. તે હાલ હંસરાજ ટ્રાંગલ હોલની નીચે પાનકોરને નાકે પોતાના મકાનમાં ચાલે છે.

ત્યારે અમદાવાદની લાલખેરીઓમાં રાજદારી વિષયો ખાતે છેક જ મવાલ સાહિત્ય આવતું. તે અમારા પ્રમુખ સ્વ. જીવજીલાલ ખેરીરસ્ટરથી ખમાયું નહોં. એમણે પોતાના પુત્ર શ્રી. બાણરાજ અને એના મિત્ર ડો. ચંદુલાલ દેસાઈ જોઓ તે વખતે વિલાયત અભ્યાસ માટે ગયા હતા, તેમની મારફતે ઘણું ગ્રાણુવાન સાહિત્ય સુવકો માટે મંગાવ્યું. એ સાહિત્યના પ્રતાપે, રશિયાની ક્રાન્તિનાં વીર અને વીરાંગના, હિન્દી બળવાનો ઇતિહાસ, ઇટાલીના ઉદ્ધારક મેઝીની અને ખેરીમોહરી, અમેરિકાનું સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ, ફ્રાન્સનાં સ્વાધીનતા, સમાનતા અને પ્રગતિય સંપ, રાજકીય સાહિત્યમાં સમ્રાટ કેવિ શિરોમણી શીલર. જેને મેઝીની શેક્સપિયર કરતાં પણ મહોટા ગણે છે તે; રશિયન ઝારનું પદબ્રજ થવું. સમાજવાદની સ્થાપના, તુર્કસ્તાનને સ્વતંત્ર કરનાર મુસ્તફા કમાલ પાશા; ઇરાનને જમાનાની જોડે લાવનાર રીઝા પાશા પહેલવી; ચીનની જાંઘ ઉરાડનાર ડો. સુન્યાત સેન; વગેરે વિષયોને સમગ્રવનાર અમૂલ્ય ગ્રંથો અમે ખાળ્યા.

આ બધું પાંચીને અમારી દષ્ટિ જીલ્લી ગઇ. હિન્દ બકાર શું શું ચાલે છે તે જોયું, અને પ્રજાએને સ્વરાજ્ય લેવાં હોય તો કેવા આત્મભોગ આપવા પડે છે તે જાણ્યું. કાપદાની હદમાં રહીને સ્વરાજ્ય મેળવવાની જૂની ડેંગ્રેસની રાજ્યનીતિમાંથી અમારી અદા જીડી ગઇ.

નવા યુગની દીક્ષા આપનાર, અમારાં જીવનમાં નવા ગ્રાણુની પ્રતિષ્ઠા કરનાર-એ પુસ્તકાલયને ફું આજના શુભ પ્રસંગે પ્રણામ કરું છું. તે વખતના સુવકો, એ લાલખેરીને પ્રતાપે યુગધર્મ સમજ્યા. લોકશક્તિને જનગૃત કરવા પોણે પોણે અને ગામડે ગામડે એમણે સમાજોના કાર્યક્રમ ચોળ્યા; સ્વદેશ-કીર્તિનાથી, દેશભક્તિનાં કાવ્યોથી, લોકનાયકોનાં જીવન ચરિત્રો અને ઉદ્દેશોધન માસિક પ્રસિદ્ધ કરીને જનજગત રાષ્ટ્રીય આંદોલન અમે શરૂ કર્યું.

દેવદેવીઓને સ્થાને અમે હિન્દદેવીની સ્થાપના કરી અને તમામ ધર્મોના નીચેડ કરીને એક સ્વદેશધર્મ ધંડોળો હતો. ત્યારના સુવકોએ, મહાત્મા ગાંધીજીના આવતાં પહેલાં અમદા-

વાદ અને ગૂજરાતની રંગશૂભિ પર એક પૂર્વરંગ તો ભજવી માણેલો, એવું શ્રેય એ પુસ્તકાલયને જાય છે.

પુસ્તકાલયો મ્હારે મન જડ વસ્તુ નથી. એમાં તો ચેતન અને વીર્યાના ઘોષ ભર્યા છે. પ્રજાજનોને એવું વાંચે એવું વિચારે છે અને વિચારે એવાં થાય છે. દેવી સરસ્વતી પણ જોગમાયા છે. એની યુગ, પરિવર્તન કરવાની શક્તિ હું બરાબર પિછાનું છું.

વીર કાર્તિકસ્વામી, એ કલા અને વિદ્યાનો સ્વામી છે, અને તે જ યુદ્ધોનો પણ દેવ છે !

ગૂજરાતની ઇષ્ટ દેવતા મહાકાળી, મહાલક્ષ્મી અને મહાસરસ્વતી છે. ચાંપાનેર તો પક્ષ્ય પણ એ શક્તિ હજી પાવાગઢ પર બિરાજે છે. એની જ મહાપૂજમાં આપે મ્હને છેક અમદાવાદથી બોલાવ્યો તે માટે હું આપનો ઋણી છું.

પુસ્તકોનું ઋણ મ્હારે માથે એટલું બધું છે કે આજની સેવાથી એ ચતુર્કિંચિત પણ દેકારો તો મ્હને પરમ સંતોષ થશે.

ભારત માતાનો પુકાર સાંભળી મ્હેં ચાર વખત કારાવાસ સેવ્યા છે. ત્યાં જો મ્હને વાચનનો શોખ ન હોત તો મ્હારી શી વસ્ત્રે ચાત તે હું કદાપી શકતો નથી. પુસ્તકોના સત્સંગથી મ્હેં વિદ્યાનમાં રહેલું તત્ત્વજ્ઞાન જાણ્યું; પુરાણોમાંથી આપું સમાજશાસ્ત્ર સમજવાની દૃષ્ટિ મેળવી; રામે રોલાં, મેકસીમ ગોર્કી, અષ્ટન સીકલર અને લીન ઉટાંગને જાણખ્યા અને બીજા પણ અનેક મહાનુભાવોના કેવા કેવા લાભ લીધા તે કહેતાં પાર આવે એમ નથી.

એ લાંબા-કંટાળાભરેલા એકાંત વાસમાં પુસ્તકો જ અમારા મિત્રો અને ગુરુઓ હતા, અને એમની જ પ્રેરણાથી અમે દુઃખમાં ધીરજ રાખીરહ્યા એટલું જ નહીં પણ નવી નવી પ્રેરણાઓ લઈને બહાર આવ્યાં.

* * *

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને પણ હવે તો ૩૫ વર્ષ જેટલો લાંબો સમય વહી ગયો છે. છતાં એ પુસ્તકાલયવાળાં ગામે અને શહેરો સંસ્કૃતિનાં કેન્દ્ર પૂરેપૂરાં બન્યાં નથી એ વાત આપણે સ્વીકારવી જોઈએ.

આપણને અદ્યક્ષતોથી થવાની બહુ ટેવ છે અને જરા જરામાં ફુલાઈ જઈએ છીએ.

ત્હમ્હારાં પુસ્તકાલયોનો આખોએ કાર્યક્રમ હું જાણું છું. એનાથી જે સિદ્ધિઓ વડોદરાની પ્રજાએ મેળવી છે તેની પણ મ્હને ખબર છે, અને એ આખીયે યોજના ત્હમે જેવી રીતે પાર પાડી છે તેવી હિન્દુસ્તાનમાં તો કોઈએ પાર પાડી નથી તે પણ હું સ્વીકારું છું.

ત્હમ્હારી ફરજિયાત કેળવણી અને પુસ્તકાલયોને લીધે બીટીરા ગૂજરાતનાં જે જે ગામોની સાથે સાથે આવેલાં ત્હમ્હારાં ગામો મ્હેં જોયાં છે ત્યાં પ્રમાણમાં વધારે વિકાસ અને જીવિની તેજસ્વિતા મ્હેં જનસમાજમાં અનુભવ્યાં છે.

પરંતુ આવો ! એક વાર આપણે આપણાં પ્રાચીન સંસ્કૃતિનાં કેન્દ્રો અને જ્ઞાન-ભંડારો સાથે આપણી નવી લાયબ્રેરીઓને સરખાવી જોઈએ !

આપણા ગૂજરાતનાં ધર્મોરણ અને બ્રહ્મજ્ઞેનની પાવનકારી કથા આપ જરા સાંભળો.

સ્વ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, આખી આપણી આર્યસંસ્કૃતિનો ઉદ્ભવ અરણ્યોમાંથી થયો હતો એમ કહે છે. એ નૈમિષારણ્ય, ધર્મોરણ અને બ્રહ્મજ્ઞેન; ગુરુકુલો અને ઋષિ આશ્રમો હાલનાં યુનીવર્સીટી સેન્ટર્સ-એટલે વિદ્યાપીઠો કરતાં વધારે ઊંડી અને બડોળી અસરો ઉપજાવતાં હતાં, એમાં શક નથી.

હાલનાં વિદ્યાર્થીઓ બહુ બહુ તો વસ્તીના પાંચેક ટકાને પરાયે ધરે; ત્યારે લાપણેરીઓ જે જ્ઞાન દેલાવે છે તેના ટકા કદાચ તો મુશ્કેલ છે, પણ કુલ વસ્તીના દસેક ટકા સુધી એવી અસર બહુ-બહુ તો પડેલેલી હશે એમ માનીએ. પણ અરજ્યોની, તીર્થોની અને મંદિરોની સુધારણા તો હજીએ સમસ્ત પ્રગ્ન જીવન પર અદ્ભુત છે એમ હું માનું છું અને આપણી હાલની લાપણેરીઓ એટલે વિદ્યાધારો-એવી જવલંત અને જીવંત અસરો આપાવદદ તમામ લોક સમુદાય ઉપર કરે એ દિવસ જોવા હું બહુ ઉત્સુક છું. તેથી જ મહે, આપણે અલ્પ સંતોષી છીએ, એમ ઉપર કહ્યું છે.

ધર્મોત્સવ પાટણ પાસે મોઢેરાનું સૂર્યમંદિર છે. તેની આસપાસ માધવો સુની દેવાયલું હતું અને બ્રહ્મક્ષેત્ર હાલ ઇડર રાજ્યના ખેડબ્રહ્મણની પાસે આવેલું હતું.

ત્યાં યજ્ઞસમારંભો થતા; પરિપદો બરાતી, જ્ઞાનચર્યાઓ મેળા વગેરે પ્રસંગોપાત્ત થતા અને જીવનના તેમ દેશના ગૂઢ પ્રશ્નો ઉકેલાતા હતા. બાળકોને નામકરણ, સુડણ, જન્મેષ વગેરે માટે આજ દિનસુધી ત્યાં લઈ જવામાં આવતાં. લગ્ન પછી વરકન્યા ને ત્યાં પગે લગાડતાં, સીમંત વિધિ, શ્રાદ્ધ, વ્રત, નિયમ, તપ અને અને તીર્થ માટે લાખખો લોકો ત્યાં આનંદપૂર્વક જતાં અને પવિત્ર થઈને ઘેર આવતાં હતાં.

એ રચનાને પ્રતાપે પ્રજામાં શ્રદ્ધા, ભક્તિ, શુદ્ધિ, નીતિ, સદાચાર અને શાન્તિ ઠીક પ્રમાણમાં જળવાયાં હતાં.

ધર્મોત્સવમાં સૂર્યપૂજા રહી ત્યાં સુધી ગૂજરાતીઓમાં વીરતા, સ્વદેશભક્તિ, કર્તવ્ય-નિષ્ઠા વગેરે બહુ સારા પ્રમાણમાં રહ્યાં હાગે છે. એકલા, ક્ષત્રિઓ જ દેશરક્ષા કરતા અને ખીજ વરણો લગાડઓમાં જામ નહોતી લઈ શકતી એ આખી માન્યતા જ ૧૩-૧૪ મી સદી સુધી તો ખેડી ફરી છે.

અદલાહદીન ખીલજના લશ્કરે મોઢેરાના ગઢને ઘેરા ધાલેલો તે સામે છ મહિના સુધી ચારે વર્ણના લોકોએ ઉત્તમ બચાવ કર્યો હતો.

ઔરંગઝેબના વખત સુધી ગૂજરાત ઉત્તમ યોદ્ધા પૂરા પાડતું અને ધનદોલતની પણ મોગલ સમ્રાટોને વધારેમાં વધારે મદદ ગૂજરાતમાંથી મળતી. એવા એના વેપાર ઉદ્યોગ ખીલેલા હતા. આમ ૧૮ મી સદી સુધી આપણાં ગામડાં કે શહેરોના લોકો દીલીશાહના ખાનદાર કે પોતાયાદાસ નહોતા. છેક દુર્ભાજતા કે કાપરતા હાલમાં જે જણાય છે, તે બહાદુર ખીલીશ સામ્રાજ્યની સાથે સાથે આવેલી છે.

મોઢેરાના પતન પછી પણ પ્રજાજીવન ફરીથી ચેતનવંતું રાખવાના પ્રયત્ન તે વખતના આગેવાનોએ કર્યા છે.

ગોદામી પંદરમી સદીમાં સૂર્યમંદિર નવું બંધાય છે, જેની સ્થાપત્ય અને શિલ્પકળાને નોંધે જનતામાં મળવો મુશ્કેલ છે. ગૂજરાતની રસવૃત્તિ, ભક્તિભાવ, અને સૌન્દર્યભાવના તે સમે કેવાં ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપે પડેલ્યાં હતાં, તે હાલનાં ખંડેરા પરથી પણ સમજી શકાય છે. જરા નિરાંત મળ્યે બ્રાહ્મણો પાછા અગ્નિહોત્ર લઈને રહેતા. અને ચાતુર્માસાદિક યજ્ઞો, ધર્મ, ધ્યાન અને સ્વાધ્યાય વગેરેમાં નિમજ્જ રહેતા. સ્માર્તકર્મ નિરંતર કરતા અને પુરાણ, ન્યાયશાસ્ત્ર અને વેદ-વેદાંતની જ્ઞાનચર્યાઓ ચાલ્યા કરતી. બાળકોને પણ સંસ્કૃત વિદ્યામાં પારંગત કરવાનું કામ ચાલતું હતું અને ધર્મયુક્ત આચાર વિચાર હજી ચાલુ હતા.

મોઢેરાનો આંતર વલીવટ ગ્રામ પંચાયતથી થોડો દુરો અને મોઢેરો બાગે

અધિકારની સમ સૌથી વધારે પ્રચલિત હશે એમ લાગે છે. ધર્મોરણ્ય મહાસ્થાનને વિષે ન્યાય અન્યાયનો નિર્ણય વિદ્વાનો કરતા. સરખંચ ચતુર, શાસ્ત્રજ્ઞ અને જેણે કોષને જીત્યો હોય અને પ્રસન્નાત્મા હોય એવાને કરવામાં આવતો.

મદિરાપાન, અભક્ષ્ય ભક્ષ, ધર્મત્યાગ, વગેરે દોષોને માટે સ્મૃતિ અનુસાર દંડ કરાવ્યા હતા.

પ્રજ્ઞમાં વર્ણસંકરતા આવે નહીં અને કળિકાળમાં પણ નીતિ, ધર્મ, દેશચાર અને કુલાચારો નષ્ટ ન થાય એ ત્યાંના આગેવાનોની ચિંતા હતી.

જનમાલની સલામતી, પ્રજાની શુદ્ધિ, સુપ્રજનન વગેરે સાચવવાના નિયમો લાંબા હતા, અને એક સર્વમાન્ય ધોરણ એટલું તો નહોતું યહું હતું કે કુલના રક્ષણ માટે વ્યક્તિનો લાગ કરવો, ગ્રામના રક્ષણ માટે કુલનો, જનપદને અર્થે ગ્રામનો, અને આત્માની રક્ષા અર્થે પૃથ્વીનો ત્યાગ કરવો.

“ત્યજેદેકં કુલસ્યાર્થે ગ્રામસ્યાર્થે કુલં ત્યજેત્ ।

ગ્રામં જનપદસ્યાર્થે ગ્રામમાર્થે પૃથિવીં ત્યજેત્ ॥

હાલ જ્યાં જ્યાં યાત્રાનાં ધામો છે, તે અર્ધાં એક કાળે તો અરણ્યો જ હતાં. તક્ષ-શીલા, નાલન્દા, વલ્લભી, બનારસ, વિક્રમશિલા, ઉદ્યોતપુરી જગદલ, મિથિલા અને નવદ્વીપ વગેરે ઉત્તરમાં—અને દક્ષિણ ભારતમાં મદુરા, કાંચી, વિજયનગર, રામેશ્વર ઇત્યાદિ તીર્થો ઉચ્ચશિક્ષણ, અને પ્રજા સમસ્તનું શિક્ષણ સદાકાળ આપે જતાં.

નાલન્દામાં હાલ ભાગલો સ્તૂપ હજી ઉભો છે. એની બાજુમાં નવ નવ માળના ત્રણ ગ્રંથાગારો હતાં. એ આખા વિભાગનું નામ ધર્મગંગ હતું. પણ એક એક ખંડને પણ જુદાં જુદાં નામ હતાં, જેમાં કે—રત્નસાગર, રત્નદર્પિ અને રત્નરંજક.

ભુએનત્સંગના કહેવા પ્રમાણે, નાલન્દા સાહિત્ય, અને જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિથી ગાજી રહેતું. સાધુઓ અને વિદ્યાર્થીઓ ઉચ્ચ શુદ્ધિવાળા અને શક્તિશાળી હતાં. એમની કીર્તિ અને પ્રતિષ્ઠા જામેલાં હતાં અને સેંકડોની નામના દૂર દેશો સુધી વ્યાપેલી હતી.

હટાદાર વક્તા તરીકે કે વિદ્વાન તરીકેની જાતી છાપ મેળવવા દૂર દૂરનાં શહેરોમાંથી મોટા મોટા વિદ્વાનો નાલન્દા આવતા હતા.

નાલન્દાનો જ્ઞાન સ્રોત આખા હિન્દુસ્તાન ઉપરાંત જવા, સુમાત્રા, લંકા બ્રહ્મદેશ, ચીન, જાપાન, ઇરાન, અફઘાનીસ્તાન, ખેતલ અને ટીબેટ સુધી પ્રસરી હતો. નાલન્દા માત્ર ભારતવર્ષનું જ નહોતું પણ સમસ્ત એશિયાનું સુપ્રસિદ્ધ વિદ્યાપીઠ હતું; અથવા વિશ્વ વિદ્યાલય. નામમાં પણ અતિશયોક્તિ જેવું કંઈ નહોતું.

વિદ્યારનું શાન્ત અને પવિત્ર વાતાવરણ વિદ્યાનું પોષક હતું. સ્થાપત્ય અને શિલ્પ બન્ધ્ય હતાં. મૂર્તિઓ સુંદર અને પ્રેરક હતી, અને સૃષ્ટિસૌન્દર્ય અતુલ્ય હતું.

***

ચીનને મહાન શુદ્ધ ધર્મ ઉપરાંત વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, કળા, સ્થાપત્ય, સંગીત, નૃત્ય વગેરે જે જે સંપત્તિ પ્રજાજીવનને સંસ્કારી અને પ્રભતિમાન કરે છે, તે બધું હિન્દે આપેલું છે.

આપણા સગબગ ૧૦,૦૦૦ અમૂલ્ય ગ્રંથોનાં ચીની ભાષામાં ભાષાંતર થયેલાં છે અને તે લાંબા ગ્રંથખંડોમાં હજી જોવા મળે છે.

બૌદ્ધ સાહિત્યના તમામ ઉત્તમ ગ્રંથો ઉપરાંત પ્રાચીન હિન્દની ધણી વિદ્યાઓની ઉત્તમ ગ્રંથસંપત્તિ ચીનમાં છે. ખગોળ, ગણિત, વૈદક, નૈયાયન પંચાંગ ઇત્યાદિ ગતિ

બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાંના અલ્પવાદ; ગાંધારેયના પુરાણ ગ્રંથો અને યોગસિદ્ધિઓ ત્યાં છે. આમાંના ઘણાં અહીંથી જે અદબ થયા છે, તે ત્યાં મોજૂદ છે.

શાન્તિનિકેતનના તાનયુતસાન લખે છે કે “ એને તમારા અમૂલ્ય ગ્રંથોને સાચવી એનો આદરપૂર્વક અભ્યાસ પણ કર્યો છે.

* * *

વિદ્વાનોના પ્રેમી, આદિત્યરસિક સિદ્ધરાજે ૩૦૦ લહિયાઓ પાસે સર્વદર્શનના ગ્રંથો લખાવી રાજકીય પુસ્તકાલયની સ્થાપના કરી હતી. એણે હેમાચાર્ય પાસે જે સિદ્ધ-હેમ વ્યાકરણ લખાવેલું, તેની સેઠકો પ્રતિઓ તેા એણે અભ્યાસીઓને, તથા અંગ, બંગ આદિ દેશોને ભેટમાં આપી હતી.

સિદ્ધરાજ ઘણો વિદ્યાપ્રેમી હતો. પંડિતોને રાજસભામાં બહુ વાર ખોલાવતો. ભારતનાં સર્વ પ્રદેશોમાંથી પ્રૌઢ પંડિતો ગુર્જર રાજધાની પાટણમાં પોતાની વિદ્યાનું પ્રદર્શન કરવા આવે જ જતા.

સિદ્ધરાજની વિદ્યાસભા આંખા ભારતવર્ષમાં આદર્શ સભા ગણાતી અને એનો પ્રમુખ ઠવિરાજ શ્રીપાત્ર હતો.

* * *

કુમારપાળે એકલા પાટણમાં ૧૪૦૦ મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં અને ૨૧ જ્ઞાનમંડિરો સ્થાપ્યા હતા.

વસ્તુપાળે ૧૮ કરોડને અર્થે મોટાં મોટાં તથા પુસ્તકાલયો બનાવ્યાં હતાં.

* * *

બહેનો અને બાઇઓ !

આપણા તેજસ્વી ભૂતકાળની આ બધી મહિમાવાન સામગ્રી આગળ આપણા હાલના પ્રયાસો કેવા નજીવા લાગે છે એનો વિચાર કરો !

૩૫ વર્ષની આપણી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને હવે આપણે વધારે ભવ્ય બનાવો ! એને વધારે ઉન્નત અને ફળદાયી કરવા માટે આજના શુભ દિવસથી આપણે હરાવ કરો. પુસ્તકાલયો, એ હવે, આપણી સંસ્કૃતિનાં સાચાં કેન્દ્રો બનવાં જોઈએ.

દરેક ગામે, જીવનના અને દેશના મહાન પ્રશ્નો સમજી શકે એવા જ્ઞાનીઓ લાયબ્રેરીઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય એવી તજવીજ આપણે કરો ! માત્ર નવલકથાઓ જ મ્હોટે બાગે હાલ વંચાય છે, તેને અદ્વેષ ઇતિહાસ, જીવનચરિત્રો, વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, શુદ્ધિને સ્વતંત્ર કરે એવો ધર્મ, સમાજને સુધારી શકે એવાં સંસારમુધારાનાં પુસ્તકો, હાલની રાજકીય પરાધીનતા સમજાવે એવાં રાજકીય સાહિત્ય બાળુનારા, એમ જુદા જુદા વિષયના અભ્યાસીઓ, આ લાયબ્રેરીઓ દ્વારા, એકે એક ગામે ઉત્પન્ન થવા જોઈએ.

એ જાણાં દરેકજ દિવસમાં એક વખત બેઠાં થાય અને પોત-પોતાના ગ્રામના પ્રશ્નો નક્કી કરે. પુસ્તકાલયો સંસ્કૃતિનાં કેન્દ્ર અને એટલું જ નહીં, પણ દેશ સમસ્તનાં રચનાત્મક કાર્યો પણ ત્યાંથી જ શરૂ થાય એ જોવાની હવે આપણે મદત્તવાકાંક્ષા રાખવી જોઈએ.

નવી પ્રજાસત્તાક રાજ્યવ્યવસ્થા જ્ઞાનીઓથી દોરવાયેલી રહેવી જોઈએ. નહીં તેા એ હાલની કદેવાતી લોકશાહી સંસ્થાઓને નામે થોડીક તકસાધુ પ્રપંચીઓના હાથમાં જીલમગાર નીવડશે.

૬મથાં શરોપ અને અમેરિકાના અને અહીંના રાજ્યમાન રાજપ્રતિઓએ, માત્ર પૈસાના લોભ, સત્તાના લોભ, મુડીવાદ, અને સામાન્યવાદને સેવી બપંકર મુદ્દોની પરંપરા ઉપજતી છે,

એમણે ધરાદાપૂર્વક લોકસેવકો, દૃષ્ટાઓ, કલ્પિઓ, સાક્ષરો અને તત્ત્વજ્ઞાનીઓને દેશનિકાલ કર્યા છે અને કેદમાં પૂર્યા છે. કારણ કે એ ધોકાખાઈ કરનારા બન્યા છે કે સબમરીનો અને તોર્તીંગ તોપો કરતાં એ વાણી સ્વાતંત્ર્ય અને કલમની સત્તા વધારે છે.

સ્વતંત્ર વર્તમાનપત્રોને મોઢે એમણે ડૂંધા માર્યા છે અને પોતાનાં ખરીદી લીધેલાં છાપાં એમણે નિરંકુશ વહેતાં મૂક્યાં છે.

આ બધી કાળી પ્રપંચલીલા સામે, હું લાયબ્રેરીઓને સક્રિય સેવા કરતી બનાવવા માગુ છું, કે જેથી કરીને સ્વરાજ્ય આપણાં એકે એક ગામ અને શહેરના હાથમાં આવી જાય.

વિકાસો અને સાક્ષરો દૂર બેઠા બેઠા સંસારના પ્રવાહને માત્ર જોયા કરે કે બહુ તો બાળ્યો કરીને આમ કરે ને તેમ કરે એટલું કહે કે લખે એટલું બસ નથી. વિદ્યા એ માત્ર મોજશોખની કે વિકાર કરવાની વસ્તુ નથી, પણ એણે તો વ્યક્તિગત અને સામાજિક લાક્ષી વધારવાની તાકાત મેળવવી જોઈએ. માત્ર કાવ્ય અને શાસ્ત્રના વિનિદેશો જ્ઞાનીઓએ સમય વિતાવે જોઈએ. પણ જુદી જુદી સમિતિઓ રચીને એમણે ગામ તથા શહેરનાં આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ દૂર કરવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. મહાકાળી, મહાકલ્પી અને મહા સરસ્વતી એ ગૂંજરાતની ઇષ્ટ દેવતા છે.

પુસ્તકાલયોએ ફેલાવેલી વિદ્યા વાંઝણી ન રહેવી જોઈએ, પણ એ આમોદારમાં ફળદ્રુપ બનવી જોઈએ.

અમેરિકાનો તત્ત્વજ્ઞાની હંફ કહે છે કે જ્યાં જ્ઞાનીઓ રહેતા હોય તે સ્થળ બળવાન, સ્વાશ્રયી, કર્તવ્યનિષ્ઠ અને સંઘબળ ધરાવનારું બનવું જોઈએ. હું કહું છું કે જ્યાં જ્યાં લાયબ્રેરી હોય, ત્યાંના શિક્ષકો બાળકોના પૂર્ણ વિકાસ કરે; ત્યાંની મ્યુનિસિપાલિટી કે લોકસભા, સ્વચ્છતા, આરોગ્ય અને લોકશિક્ષણનાં કામ સુવ્યવસ્થાપૂર્વક કરે; ત્યાંના દાકતરો નિર્દોષી અને દયાવાળા હોય. એ માત્ર રાગોને મટાડે એટલું જ નહીં પણ ચતા અટકાવે. વેપારીઓ પ્રામાણિક અને સેવાભાવી હોય, યુવક યુવતી વીર, નીડર અને સ્વદેશભક્ત બનવા જોઈએ. અખાડા માત્ર તાબોટા ન પાડે કે પહેલવાનોનાં પ્રદર્શન ને સરકસના ખેલ ન કરે, પણ ગામોનાં બહારવટીઓ અને ચોરો, કે રક્ષકોને બદલે બક્ષકો અનેલા સામે બચાવ કરે.

નવી ધારાસભાઓ આવવાની કે પચો સ્થંભાવાની તમે રાહ શું કામ જોઈ રહ્યા છો? એ સંસ્થાઓ ઉપરથી આવવાની નથી. લંડન કે દીલ્હી કે વડોદરાથી સ્વરાજ્ય નથી આવવાનું. એ તો તમારી પાસે જ છે. માત્ર લોકશક્તિ જાગૃત કરો અને ગ્રામસેવાની નિઃસ્વાર્થપણે વ્યવસ્થા કરો, એટલે સૌ સારાં વાનાં થશે.

ગામનાં દૂધ ઘી અને શાક ને ફળો ગામમાં રાખવાની, વહેા રાખવાની, ખેતી સુધારવાની, વેપારનો વિનિમય કરવાની, આરોગ્ય, કેળવણી, અખાડા અને આનંદ વિનાદની, ખાદી ઉત્પન્ન, ગોશાળા, મધનિર્મેધ, હરિજનોની સેવા, હિન્દો પ્રચાર, હિન્દુ-મુસલમાનના સંપ, ગૃહ ઉદ્યોગો, પ્રસંગિક, વેદક મદદ, ધર્મના સંસ્થાઓના વહીવટ જવરઅવરના રસ્તા અને વહાન વ્યવહાર, અને દાન પ્રપંચનાં ચોખ્ખાં રસ્તા શોધે એવી એવી જરૂરી સમિતિઓ ગામે લોક જ ભેગાં થઈને સીધી ચૂંટણીથી વર્ષે વર્ષે બહુમતીથી ચૂંટી કહાડે અને પોતપોતાની પાલીમેન્ટ રમે, તો કાણ રાજનાર છે? પ્રજાઓ પોતાને બળે જ અને છે. આત્મબળ ને સંપથી જ એ પ્રજાસેવાનાં કામ સફળ થશે અને લાયબ્રેરીઓ સ્થાપવાને હેતુ પરિપૂર્ણ થશે.

હાલમાં અધા દેશ અને ઉદ્યોગપતિઓ લડાઇ પગી શું શું કરવું તેની ચેતનાઓ ઘડી રહ્યા છે ત્યારે આપણે પણ આવેા, આપણાં ગામોની પુનઃરચના લડાઇ પૂરી થવાની રાહ જોયા વગર આજથી જ કરવા માંડીએ.

જ્યાં જ્યાં લાયબ્રેરી હોય, ત્યાં ત્યાં સ્વરાજ્ય સ્વપાઓ, એવી મહારી પ્રાર્થના છે.

શિક્ષકસભા :

પ્રાંત પરિષદની ખુલ્લી બેઠકનું કામ પરિસમાપ્ત થતાં સભામંડપમાં પ્રાંતના શિક્ષક-ભાઈઓની સભા શ્રીયુત ચિમનભાઈ હ. અમીનના પ્રમુખપદે શરૂ થઈ અને ચાલુ અસલ મેમ્બરીની સામે ગરીબ શિક્ષકવર્ગને ટકાવી રાખવાની ધા શ્રીમંત સરકારને સુચાવાઈ. વિષયવિચારણી સમિતિ અને મનરંજન :

ધોરણસર ચુંટાઈથી પ્રમુખસહ ૨૧ સભ્યોની વિષયવિચારણી સમિતિના શિક્ષક-સભ્યો શિક્ષક સભામાં રોકાયેલા હોવાથી સમિતિનું કામ ૭ ને બદલે ૮ વાગે શરૂ થયું હતું. તેમાં, પ્રવૃત્તિમાં રસ ધરાવતા જુદા જુદા ભાઈઓ તરફથી આવેલી દરખાસ્તોએક એક પછી એક વંચાણમાં લેવાઈ અને યથાયોગ્ય વાટાઘાટ બાદ સ્વીકારાઈ, પાછી ખેંચાઈ યા પડતી મુકાઈ. સવારની બેઠકમાં રજૂ કરવાના દરવાના મુસદ્દા નક્કી કરી ૧૦ ને સુમારે વિ. વિ. સમિતિ વાળુ માર્ટે બીડી. તે દરમ્યાન દરેલા કાર્યક્રમ પ્રમાણે સભામંડપમાં મનરંજનનો કાર્યક્રમ શરૂ થઈ ગયો હતો. મનરંજનનો કાર્યક્રમ આમજનતાને સર્વત્ર રસપ્રદ થઈ પડે છે, એ વાત આપાકવૃદ્ધ સ્ત્રી-પુરુષોથી બિભરાઈ ગયેલા સભામંડપથી અને અડખેપડખે ડોકાં બાંધ્યાં કરી કરી નિહાળી રહેલી જનમેદનીથી સાબિત થતું હતું. કાર્યક્રમમાં સંવાદ, રાસ, દુહા, ગરબા, મહિયારીનું સાબિત્ય નૃત્યગાન વગેરેને સ્થાન હોઈ નામ પ્રમાણે એ કાર્યક્રમે જનતાનું સાચેસાચ મનરંજન કયું હતું.

બીજા દિવસનું કાસકાજ :

બીજા દિવસના કામની શરૂઆત, ભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યાએ ‘ પાદરા મહાલની ઐતિહાસિક માહિતી ’ નામની એમણે શ્રમપૂર્વક તૈયાર કરેલી ને છપાવેલી પત્રિકાના વાચનથી, કરી હતી. તાલુકાઓની એવી માહિતી આવકારપાત્ર હોઈ ન્યાં ન્યાં પરિષદો કે સમ્મેલનો ભરાય, ત્યાં ત્યાં ખતીલા અભ્યાસીઓ એકઠી કરે એ બહુ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. ત્યારબાદ મહાલ પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. ડાહ્યાભાઈ ના. પરીખે પાદરા મહાલ પુ. મંડળનું નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યા પછી દરવાનો કાર્ય હાથ ધરાયું.

ઠરાવો પરનાં વિવેચનો :

પસાર થયેલા કુલ ૧૧ ઠરાવો ચાલુ અંકમાં અન્યત્ર છપાયા છે. તે પૈકી પ્રણેપકારક પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પોષક શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને સુખારોગ્ય ઇચ્છનાર ૧ લો ઠરાવ, રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના હિતચિંતક રા. બ. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ, શ્રી. ગોકળદાસ મથુરાદાસ શાહ, તથા શ્રી. ચુનીલાલ મગનલાલ દેસાઈનાં એવસાન બદલ શોકપ્રદર્શનનો ૨-જો ઠરાવ, તથા પ્રેરક હવનચરિત્રોનાં અમુક અમુક પુસ્તકોનો છૂટથી પ્રચાર કરવા સંબંધીનો ૬ઠ્ઠો ઠરાવ બિનચર્ચારૂપ હોઈ તે પ્રમુખરચનાથી રજૂ કરાયા અને સર્વાનુમતે પસાર થયા. બાદ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના નિભાવ માર્ટે સરકારી માન્ટના ચાલુ બજેટમાં વધારો કરી આપવા બાબત શ્રીમંત સરકારને આગ્રહભરી વિનંતિ કરતો ૩જો ઠરાવ રજૂ કરવાને શ્રી. હરિવલ્લભદાસ બિભા થયા અને ઠરાવ વાંચી સંભળાવ્યો. તેના સમર્થનમાં બેઠકમાં એમણે ન્યાયનું કે “ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો સ્થાપવાના નિયમોમાં ઠરાવાયેલી યત્નાને

ધોરણે નાનાં મોટાં પુસ્તકાલયોને સરકારમદદ આપવાની ચાલુ અજેટમાં સવડ દેખીતી રીતે જ નહિ હોવાથી પુસ્તકાલય સંસ્થાઓ તરફથી મોઢવાઈ આવતાં અંદાજપરો મંજૂર કરવાનું પુસ્તકાલય ખાતાથી નથી બનતું અને પરિણામે અનિચ્છાએ પણ ખાતાના અધિકારીને આવેલી માગણીઓ પર કાપફૂપની છરી ચલાવવી પડે છે. ગઈ સાલ કર્યા પુસ્તકાલયોને બીજા બિલની રકમ આપી જ નહોતી ચકાઈ તે આ જ કારણે. આ દુઃખદ પરિસ્થિતિ ટાળવા ખાતર આ ઠરાવનો આવશ્યકતા હોઈ બહુ જ મહત્વનો છે. " અને " રાજ્યના પૈસા ધણી ધણી રીતે ખર્ચાય છે. જુદાં જુદાં ખાતાઓમાં જુદી જુદી રીતના અર્ચવધારા માલ્ય રખાય છે, તેવી જ રીતે કેળવણીની સંસ્થાઓ પાછળ પણ સવિશેષ ધ્યાન અપાતું થાય તો શ્રીમંતનો હેતુ વધારે ફળિભૂત થશે. " એવી મતઘબનો ટેકા શ્રીયુત મ. મં. કાશીવાળા તરફથી અને " ઠરાવ સામે વિરોધ ઠાકનો જ ન હોઈ-કારણ કે પુ. પ્રવૃત્તિ-એ રાજ્યને શોભારૂપ છે ને શ્રીમંત સરકારના ગૌરવસમ છે, એટલું જ નહિ પણ હવે તો વાચનશૂબ પણ સોડોની બગી છે, અને સાહિત્યસર્જન પણ દિનપ્રતિદિન વિકસતું જાય છે એવે વખતે- બીજાં ખાતાંઓના અજેટવધારાની તુલનાએ સાર્વ. પુ. પ્રવૃત્તિના નિભાવ માટેનું અજેટ શૂળના ધોરણનું જ રહ્યા કરે એ દેખીતી રીતે જ અણુધટતું છે. એટલા માટે સાર્વ. પુ. સ્થાપનાના નિયમોમાં ઠરેલી યત્તાને પૂરેપૂરી સંતોષી રાકાય એવા ધોરણે માન્યતા વધારો થવાની ખાસ અગત્ય છે. " એ મતઘબનો વિશેષ ટેકા શ્રીયુત રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ તરફથી મળ્યા બાદ પરિપક્વનો મત પૂછી પ્રમુખશ્રીએ ઠરાવ મંજૂરને સર્વાનુમતે પસાર થયેલો જાહેર કર્યો.

ઠરાવ પસાર થયા પછી પુ. ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ સાહેબે આશ્વાસનરૂપે બહુબુદ્ધિ હવું કે " ઠરાવ મંજૂરવનો છે એમાં શક નહિ. પાંચ છ વર્ષના અનુભવ પરથી ઠરાવમાં રજૂ કરાયેલી માગણી વાસ્તવિક હોવાનું મને પણ લાગે છે. અને એ દૃષ્ટિએ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના સુદૃઢતર વિકાસ માટે ખાતાએ ૧૪૦૦૦ ની યોજના આગળ મોકલી આપી છે. લોકમદદ વધારે બીજી થતી રહે અને રચને રચનાનાં પુસ્તકાલયો આદર્શ સંસ્થાઓ બની રહે-એ જોવાની અમારી ખાપેશ છે. "

તે પછી જાનના જુદા જુદા વિષયોના અભ્યાસીઓ તૈયાર થવાની આવશ્યકતા દર્શાવતો ચોથો ઠરાવ શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ રજૂ કરતાં તેના સમર્થનમાં બહુબુદ્ધિ કે " પાદરા, ચિનોર અને બીજા ઘણા મહાત્મોમાં ' રાજા ત્યાં પુસ્તકાલય ' ની શ્રીમંત સરકારની નીતિ પૂરેપૂરી અમલમાં આવી ગઈ છે. એ સંસ્થાઓની અમરાઈએ પર કાવ્ય, જ્ઞાનચરિત્ર, વિજ્ઞાન, ગણિત, ઇતિહાસ વગેરે વિવિધ વિષયોનાં પુસ્તકો ધૂળ ખાતાં પડ્યાં રહે છે. જ્યાં જ પુસ્તકોને વર્ગીકરણપૂર્વક વિષયવાર જુદાં જુદાં મોઢવાઈ છે. પણ તેમાં વંચાય છે તો મેટ્રે બામે નવસકથાનાં જ. આને બદલે જુદા જુદા વિષયોના નિહાળ એક અભ્યાસી જામ દીક નીવડી આવે એ બહુ જ ઈચ્છવાયેલ છે. એ ઠરાવને બીજાપુરવાળા રા. રતિલાલ કરુણાચંદર ત્રિવેદી તરફથી વચ્ચેયોય ટેકા મળતાં એ ઠરાવ પસાર થયેલો જાહેર કરાયો.

બાદ પાંચીસ વર્ષવ્યાપી વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વધારે બચ્ચ અને વધારે સંગીન બનાવવા સંબંધીતો પ્રયો ઠરાવ શ્રી. મુખ્યમેન વિનુભાઈ યાદે રજૂ કર્યો, તેને

અનુમોદન આપતાં શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીને જણાવ્યું કે “ હરાવનો હિદેશ બર આવવા માટે સ્ત્રી-બાળકોમાં વાચનરસ વિકસાવવાની ખાસ જરૂર છે. પુ. પ્રવૃત્તિના વિકાસ માટે એમ થવું ખૂબ જ જરૂરનું છે. આજ તો ઘણીખરી સંસ્થાઓની અભ્યર્થના પર ધૂળના ચર નમેલા જણાય છે. સ્ત્રીબાળક સુદ્ધા, આમનનતામાં વાચનરસ ગમત કરી શકે એવા શક્તિશાળી અને ખતવાળા મંથપાલ તો વિરલ મળી આવે; તેથી ધમશવાળા શિક્ષકભાઈઓને મારી અપીલ છે કે બહેનોને તેમ જ વિદ્યાર્થીઓને વાચનનો નાદ લગાડજો. શિક્ષક તરીકે પણ એમ કરવાનો પરમ ધર્મ છે. દરબાર સાહેબ રાજવૈભવનો ત્યાગ કરી શક્યા તે શ્રી. બકિતલક્ષ્મીબેન જેવાં સુગૃહિણીને પ્રતાપે જ. એવી સુગૃહિણીઓ ઠેર ઠેર પેદા કરવા ખાતર પણ બહેનોમાં વાચનરસ વિકસાવવાની જરૂર છે. બાળકોને વાંચતાં કરવા ખાતરમાં ઘણાંને એવી ખીક રહેતી લાગે છે કે બહારનું વાંચ્યા કરે ત્યારે પછી નિશાળના અભ્યાસમાં ચિત્ત ન ચોટે. પણ અનુભવ જુદું જ કહે છે. છતર વાચન જેમનું વધારે હોય છે, તે બાળકો અભ્યાસમાં પણ આગળ તરી આવે છે. બાળકોને વાચનના મર્ગે લઇ જવા રમતરમતનાં સાધનો પણ વસાવવાની જરૂર રહે છે ને તેટલા ખાતર ધમશવાળી સંસ્થાઓને એ ખાતે વિશેષ મંજૂરી આપવાની પણ ખાતાને વિનંતિ કરું છું. બાળપણમાં જાગેલો રસ મોટપણમાં ચાલુ રહી જીવનવિકાસમાં મદદકર્તા થઇ પડે છે. બાળક પર સારામાં સારી છાપ સુશિક્ષકો જ પાડી શકે માટે એવા સુશિક્ષક બનવાની અને બાળકો સાથે આત્મીયતા સાધવાની શિક્ષક-સમુદાયને વિનંતિ કરું છું. ”

હરાવ મંજુરનું પુરોગામીએ જે શબ્દોથી હરાવનું સમર્થન કર્યું તેમાં સાચ પુરાવી શ્રી. પ્રહલાદભાઈએ સ્વાનુભવનાં દષ્ટાન્તપૂર્વક વિશેષ ટેકા આપ્યા પછી હરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયેલો જાહેર કરાયો.

તે પછી શ્રી. વ. સોસાયટીનાં ભેટપુસ્તકો મેળવવા માટે પોસ્ટેજનો રૂ. ૧-૮-૦ લેવાના નવા ધોરણ પ્રત્યે અસંતોષ બતાવનારો ૭ મો હરાવ પીપળોળના શિક્ષક ભાઈ અંબાલાલ દા. પટેલે રજૂ કર્યો અને છંછવાવાળા ભાઈ અંબાલાલ જમખાણે તેને યથાયોગ્ય ટેકો આપ્યો ને તે સર્વાનુમતે ગ્રાજી રખાયો. પછી પ્રાચીન પદ્ધતિના કથાકાર, ધાર્મિક પ્રચારક વ કીર્તનકારોનું ધોટીના નૂતન સાહિત્યની વાનગી પીરસનારા નિષ્ણોતોને સેવાકામે લગાડવાની અગત્ય પ્રતિષ્ઠાદન કરતો ૮ મો હરાવ મંજીરાવાસી શ્રીયુત જમનભાઈ મુ. પટેલે રજૂ કરી તેના સમર્થનમાં જણાવ્યું કે એ પ્રાચીન પદ્ધતિનો સ્વાદ જેમણે ચાખ્યો છે તેઓ એની ઉપકારકતાની સાક્ષી પૂરશે. શહેરી બાળકોને પણ ‘ પ્રેમાનંદ, નરસિંહ મહેતા અને ખીજા સંત બક્તોની માહિતી ન હોય એ કેવું ખેદજનક ગણાય ? ” રજૂ કરાયલા એ હરાવને સીમળીવાળો શ્રીયુત શાંભળભાઈ પ્ર. નો યથાયોગ્ય શબ્દોમાં ટેકો મળતાં તે પણ પસાર થયેલો જાહેર કરાયો.

ત્યારબાદ હરાવ નં. ૬ મો આજકાલ વર્તમાનપત્રોમાં સતત દેખા દેતી સબ્વોરસની હરિકાષ્ઠ્યોની પ્રસિદ્ધિ સામે અસંતોષ પ્રકટ કરવા સંબંધીનો વસોવાળા શ્રીયુત હરગોવિંદદાસ બમવાનદાસ શર્માએ પ્રભાવશાળી બાતીમાં રજૂ કર્યો, અને તેના સમર્થનમાં જણાવ્યું કે “ આ અનિષ્ટ પદ્ધતિ સામે પૂન્ય મહાત્માજીએ પણ પોતાનો અસંતોષ પ્રકટ કર્યો છે ને તે પરથી પ્રેરણા મેળવીને જ આ હરાવ ધાર્યો છે. ‘ ટાઇમ્સ ’ જેવું પત્ર પણ આ બદીથી મુક્ત

માનવજાતી સમજવાની છે. જેમ માનની એકાદ મજબૂત ડોશની સલાહ સેવા સાર પ્રસંગ પડ્યે બધાં જ હોંસે હોંસે દોડી જાય છે, તેમ ઇતિહાસ, જીવનચરિત્ર, આરોગ્ય કે વિજ્ઞાન જેવા વિષયોની આંટીધુંટી ઉઠેલી શકે કે જરૂરજોગી માહિતી પૂરી પાડી શકે એવા મજબૂતારો મામે મામ ઉત્પન્ન થાય એ અત્યંત ઇચ્છવા યોગ્ય છે. મારા મિત્ર શંકરલાલ બેંકર વાચનના બારે શોખીન હતા. વિવિધ વિષયોનું પુષ્કળ સાહિત્ય એ વાંચતા. પણ મહાત્માજીના સહવાસમાં આવ્યા પછી મહાત્માજીએ એમની એ ટેવ યુકાવી દીધી અને કેવળ તુલસીદાસ રામાયણ જ હાથમાં પકડાવી દીધું. એ પંમસાને શ્રી. બેંકર આજે વારંવાર વખાણે છે. એકેએક પુસ્તકનો વાંચનાર ખોળા કાઢવો જોઈએ, અને જે પુસ્તકોનો ધરાક કેમે કરતાં પણ મળે તેવી આશા ન હોય, તો તેવાં બધાં જ પુસ્તકો ખીજે ન્યાં ઉપયોગ સર્જી શકે તેમ હોય તેવી સંસ્થાએને સોંપી દેવાં જોઈએ.

સંત-મહતોના જીવનપ્રસંગોની અને વાણીની જે અસર જનતા પર પડે છે તે અપૂર્વ હોય છે. સંત લોકોએ જ દેશને જીવંતો રાખ્યો છે. એમ કહેવામાં જરા નોટણી પણ અંતિયયોક્તિ કવાનો હર નથી. એવા સાચા સંતો અને શ્રોતાજનોનાં મેળ સાધી આપવો એ પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોનો ધર્મ સ્વયં પડવો જોઈએ. કહેવાતા સમાજસેવકો માથાઠૂટ કરી કરોને મરી જાય છે ને છતાં જે પરિણામ નથી નિપજાવી શકતા તે સંત-મહાત્માઓ ચપટી વગાડતામાં નિપજાવી શકે છે. એવા તો અનેક દાખલાઓ આપણી નજર સમક્ષ હમેશાં જનતા રહે છે. એકતારા, ગરબા, બાટચારણોનાં કવિતો, અને લોકસાહિત્યના દાયરા એ તો મુજરાતની વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ છે. કવિવર ટાગોરના મન પર એકતારા અને ગરબાની પ્રવૃત્તિઓએ અદ્ભુત પ્રભાવ ઉપજાવેલો. એવો પ્રભાવ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના સંચાલકો અને સેવકોએ એવા કલાવંતોની સેવા કામે લગાડીને ઠેરઠેર પેદા કરવો જોઈએ. સ્ત્રીઓ એ જન્મદંતારૂપ છે. એમની શક્તિને જાગ્રત કરનાર-જાદુગર મળી જાય તો તેઓ કેવું અદ્ભુત તેજ દર્શાવી શકે છે એ તો આપણે મહાત્માજીના આગમન પછી જોઈ જ રાખીએ છે. માટે “જે હાથ ઝુલાવે પારણું તે જગત પર શાસન કરે” એ મહાન સૂત્રને યાદ રાખીને સ્ત્રીશક્તિનો વિકાસ સાધતા રહેવાનું લક્ષમાં રાખી એમનો વાચનરસ પોષતા રહેજો. હિંદુ પ્રજા અક્ષયવટ સમી હોઇ યોગ્ય સિંચન મળતાં તે ઝટ ફાલી બિહારે. આ બધાં કાર્ય સંઘ-શક્તિથી જ સ્વયં શકે એવાં હોઇ સંઘશક્તિ કેળવવી જોઈએ.” એમ કહી “જાં ભારત ! સંઘ-શક્તિ જાગી છે” એ ઉદ્બોધક કાવ્યકડી લલકારી પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહારનું વકતવ્ય પૂરું કર્યું.

છેવટે આમાર-પ્રતિઆમારના ઔપચારિક દરોવો રીતસર પસાર થઇ દારકલમીના ધણોગ્ય સત્કાર સાથે પરિવહની સમાપ્તિ જાહેર કરાઇ.

વિખરાતાં પહેલાં પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહારના વકતવ્યમાં કહેતાં કહેતાં વિસરાઇ ગયેલી એ વાતો સંભળાવતાં જણાવ્યું કે “દરાપુરાની આ યાદગાર પરિવહને અનેક સિદ્ધિઓ વરી છે, જેમાંની એક પ્રદર્શન વિભાગનો સુંદર કેળવેલો મંડપ છે. એની રચનામાં વપરાયેલાં ચાતુર્ય અને કલા બંને પ્રશંસાપાત્ર છે. એવી જ રીતે ચિ. બાઇ નરેન્દ્ર પટેલની ચિત્રકલા પણ વખાણ માગી લે એવી છે. ચિત્રકલા અને ચિત્રશોખ એ એના ‘નિનિયસ’માં છે-એના સ્વભાવમાં છે. એનો ધર્મોગ્ય વિકાસ થાય તો તે જીજ્ઞાસાતના એક આચાર્યક ચિત્રકાર સંપિણ સામેના પૃષ્ઠને ઠેર]

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ ૧ છે—કેળવણીના પરક અંગ તરીકે રાઈ થયેલી પ્રત્યેકકારક પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિને કદાચતાથી પાંચવા બદલ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો આ પરિપદ અતઃસંજ્ઞાપરક આભાર માને છે, અને તેઓશ્રીનું આરોગ્યમધુ" દીપાયુ વાંચે છે.

—પ્રમુખસ્થાનેથી

ઠરાવ ૨ છે—વડોદરા પ્રાંતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ સાથે ગાઢ સંબંધ ધરાવનાર (૧) શ્રી. જી. મોહિલાદાસ દામીલાદ દેસાઈ, (૨) શ્રી. જુનીલાલ મનલાલ દેસાઈ, (૩) શ્રી. મોકળદાસ મહુરાદાસ શાહનાં શૌકજનક અવસાન બદલ આ પરિપદ બેઠાં બેઠાં કરે છે અને આ ઠરાવની નામ સ્વર્ગસ્થનાં કુટુંબીજનો તરફ મોઢી આપવાની મંત્રીને સત્તા આપવામાં આવે છે.

—પ્રમુખસ્થાનેથી

ઠરાવ ૩ છે—“જ્યાં સાગા ત્યાં પુસ્તકાલય”ની શ્રીમંત સરકારની સ્તુત્ય રાજ્યનીતિને પરિણામે રાજ્યમાં પુસ્તકાલયોની સંખ્યા પ્રતિવર્ષ વધતી જાય છે, જે જલ્દી આગામી વાત છે, પણ વિસ્તારમારે સાથે આવકના સાધનમાં વધારો ન થાય તો ભૂખે મરવાવારો આવે છે એવા પ્રકારે વડોદરા રાજ્યની કૃષી ક્ષેત્રી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ બાળવર્ગી બનવા ન પામે એની કાળજી રાજ્યની જરૂર ઉપરિચિત થઈ હોવાનું આ પરિપદ માને છે અને તેથી પુસ્તકાલયોના નિભાવ માટેની શ્રીમંત સરકાર તરફથી અપાતી માનની રકમમાં, સાંવર્જનિક પુસ્તકાલયો સ્થાપનાના નિમિષમાં કરેલી મદદની ચત્તા પ્રમાણે મદદ આપી સકાય એ રીતે સરકારી બજેટમાં વધારો કરી આપવાની શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની સરકારને આ પરિપદ સચિનય વિશ્લેષિત કરે છે.

દ મ. શ્રી. હરિવંશજીદાસ સાહુ-ચેટલ.દ મ. આ શ્રી. મ. મં. કાશીલાલ-વાઘેડીઆ

„ શ્રી. રા. કા. પટેલ-ચત્રો

ઠરાવ ૪ છે—હવે એવા સમય આવ્યો છે કે જ્યાં જ્યાં પુસ્તકાલયો હોય ત્યાં ત્યાં જ્ઞાનના જુદા જુદા રિપયોના અભ્યાસીઓ તેવાર થવા જોઈએ, એમ આ પરિપદ માને છે અને તે માટે પુસ્તકાલયોના કાર્યકર્તાઓ ખાસ ધ્યાન આપે એમ ઠરાવે છે.

દ મ. વિશ્વપ્રસાદ મ. પંડ્યા-વાઘરા અ. આ. શ્રી. રતિલાલ કનુલાલ કનુલાલ ત્રિવેદી
—બીલાપુર

ઠરાવ ૫ છે—પાંત્રીસ વર્ષથી આપણી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વધારે જન્ય, વધારે સંમીન અને વધારે ફળદાયી બનાવવાના ખાસ પ્રયત્ન થવાની હવે જરૂર છે, એમ આ પરિપદ માને છે અને તે સાથે જ તે સ્થળનાં શ્રી તેમ જ બાળસમુદાય સહિત બહેલી

[સામેના પૃથ્વી માલ]

ખો. પાદરા મહાલની ઐતિહાસિક માહિતીનો સંચય એ પણ એક પરિપદની સિદ્ધિ મળી શકાય. ઇતિહાસ એ કંઈ રાજ્યોની વંશાવળીઓ માત્રથી બનતો નથી. એટલે બાઈ વિશ્વપ્રસાદની એ યોજના અસુસ આવડેને પાત્ર છે. એ પ્રવૃત્તિ તેઓ-બાઈ-હજી આગળ ચલાવવાના છે એ જલ્દી પુરી થવા જોવી વાત છે. ગુજરાતનાં બીજા મહાત્મા પણ એમનું અનુકરણ કરે એ ખાસ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

ના. નં. ચાકરી

નવતામાં વાચન-રસ નમત કરી તેમને ઉપકારક સાહિત્ય પૂરું પાડવાની વિવિધ યોજનાઓ વિચારી કાઢી અમલમાં મૂકવાની સ્થાનિક કાર્યકંઠાઓને સલામતુ કરે છે.

દ. મુ. શ્રી. મધુસૂદન-પાદરા. અ. આ. શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન-વરલાભા.

શ્રી મહતાલ-ખાકરાળ

કરણ ૧ કો—પ્રાન્ત મંડળના મંત્રીશ્રીએ ચોતાના નિવેદનમાં સલામતુ કરેલાં ભારતના સતો, 'હું ભદ્ર', 'રણછોડલાલ છોડાલાલ' વગેરે જેવાં બોધક અને પ્રેરક પુસ્તકોનો ખૂબ છુટથી પ્રચાર કરવા પ્રાન્તના એકેએક પુસ્તકાલયને આ પરિપદ સલામતુ કરે છે અને તેમની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા રાખવા પ્રાન્તના મહાલ મંડળોને સૂચના કરે છે.

—મધુપરથાનેથી

કરણ ૭ મો—શ્રુ. વ સોસાઇટીમાં બેઠ પુસ્તકો રજીસ્ટર પુસ્તકાલયોને મોકલવા બદલ રૂ. ૧-૮-૦ ચોરટજ ખર્ચનો લેવાનાં નવાં ધોરણથી પુસ્તકાલયો જેવી સાપ્તનિક સંસ્થાને નાહકના જે ખર્ચમાં ઉતરવું પડે છે એ બચાવવા માટે કરેલાં કન્ડો મારફત બેઠ-પુસ્તકો મોકલી આપવાનું પ્રથમ ધોરણ પુનઃ ચાલુ કરવાની શ્રુ. વ. સોસાઇટીને આ પ્રતિપદ વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. શ્રી. અખાલાલ દા. પટેલ-પિપળોઇ અ. આ. શ્રી. અખાલાલ જગ-નાથ-છંછવા.

કરણ ૮ મો—પટેલાના વખતમાં પુરાણની અને પરાક્રમ-પુરુષાર્થની જે કીર્તન-કથાઓ ધાર્મિક કથાકારો તથા ભાટ-ચારણાદિ વાર્તાકારો દ્વારા આમળનતા સમક્ષ રજૂ થતી અને તેથી દેશનાં નિરક્ષર આબાલવૃદ્ધ સોને જે લોકશિક્ષણ મળતું તે દેશનો સંસ્કૃતિ અને સહાયારને સંરક્ષવા અને પોષવા માટે અત્યંત ઉપયોગી અને અનિવાર્ય હતી. તે જ મુજબ આજે પણ આધુનિક જમાનાને અનુકૂળ રહીને એવા કથાકારો, કીર્તનકારો અને વાર્તા-કારોને શોધી તેમને ઉત્તેજન આપવાની તથા તેમને પૂરતાં સાધન-સમ્પત્તિ પૂરાં પાડીને આગળ લાવવાની અને તેમનો સર્વત્ર ઉપયોગ કરવાની રાજ્યની પ્રથમ ફરજ છે, તે તરફ આ પરિપદ શ્રીમંત સરકારનું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. તથા આનો નેહલો અમલ રાજ્યની મહા વિદ્યા પણ કરી રાજ્ય એમ દોષ તેટલો વલકાળ અમલ કરવાની તેમ જ એવા પ્રકારના ઉપયોગી સાહિત્યની રસમય ચૂંટણીના સંજોડા તથા કરાવવાની યોજના કરવા રાજ્ય પુ. મંડળને વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. છગનભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ-મંભીરા અ. આ. શામળભાઈ મ. પટેલ-સીમળી.

કરણ ૯ મો—આજે વર્તમાનપત્રોમાં સહચારસતી હરિમય આવી છે, તે એક પ્રકારની જીવારપ્રવૃત્તિ છે, એવો જે અભિપ્રાય પૂ. મહાભાઈએ બક્ષ કર્યો છે, તેને આ પરિપદ વધાવી લે છે, અને તેને બંધ કરવાની, વર્તમાનપત્રનો વંત્રીએને સલામતુ કરે છે તેમજ અસ્લીલ નહેરખરોને પણ બંધ કરવાની વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. શ્રી. હરગોવિંદદાસ ભ. રામ-વસો, અ. આ. શ્રી. વિશ્વપ્રસાદ મ. પંડ્યા-પાદરા.

કરણ ૧૦ મો—આજની પરિપદનું સુક્ષ્મ હાથમા લઇ, તેની કલ્પવાહીને સંગો-પાંચ પાર મારવા માટે લીધેલી તરદી બદલ મધુપ શ્રી ડૉ. હરિપ્રસાદ મજરામ દેસાઈ સાહેબનો હાર્દિક આભાર માનવામાં આવે છે.

દ. મુ. સુનીલાઇ પુ. શાહ-વડોદરા, અ. આ. શ્રી. લાઇલાલભાઈ. અમીન-દરાપુરા.

શ્રી. ભવેરભાઈ શ્રુ. પટેલ-ડોલોઇ.

કરણ ૧૧ મો—દરાપુરાએ ચોતાને અતિવે પાંચમો પ્રાંત પુ. પરિપદ નોતરી, તે સંકળ બનાવવામાં પાદરા મહાલની જનતાએ, દરાપુરાના નાગરિકોને જે સુદર સાથ આપ્યો છે તે બદલ તેઓનો તથા દરાપુરાના ઉલ્લાહી યુવાનો અને અન્ય નાગરિકોએ જે અવિરત અમ લીધો છે તે બદલ તેઓનો આ પરિપદ આભાર માને છે.

દ. મુ. ચિમનભાઈ હ. અમીન-વરલાભા. અ. આ. શ્રી. નટવરલાલ ગિ. શાહ-સિનેર.

શ્રી. હાદાભાઈ રા. પટેલ-પીપળોઇ.

વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ (સન ૩૬-૩૭ થી સન ૪૩-૪૪ સુધીનું)

નિવેદન

સ્થાપના અને ઉદ્દેશ :

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેવટના બંધારણને અનુસરીને, સન ૩૦-૩૧ થી આ પ્રાંત મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. અને તેનો ઉદ્દેશ, રાજ્ય પુ. મંડળના જે ઉદ્દેશો છે તે ઉદ્દેશોને પોતાના પ્રાંત પૂરતા અમલમાં મૂકવા તે છે.

• મંડળનું કાર્ય :

૧ મહાલ અને જૂથ મંડળો

રા. પુ. મં. ના ઉદ્દેશ પ્રમાણે, પ્રાંતના અગિયારે મહાલોમાં મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ તો સ્થપાઈ ચૂક્યાં છે. એ મંડળો વર્ષમાં એક વખત વાર્ષિક સભા પણ બરે છે. અને બની શકે તેટલું કામ પણ કરે છે. પણ વર્ષ આખરે આ મંડળોનાં કાર્યોનો સરવાળો કરવા જઈએ છીએ ત્યારે એ એટલો બધો તો એછો થાય છે કે તે આપણને સૌ કેાઈને ખરેખર શરમાવા જેવો હોય છે. અને એટલા માટે તો સન ૪૪-૪૫ ની પ્રાંત મંડળની વાર્ષિક સભામાં મંડળને એક ઠરાવ પણ કરવો પડ્યો છે અને તે એ છે કે, “ વડોદરા પ્રાંતના તમામ મહાલ મંડળોએ, પોતાના મહાલના એકે એક ગામનું બજેટ અને તેવી કાળજી રાખવા તથા ન્યાં શક્ય હોય ત્યાં શિ. વા. ની વિદ્યાર્થીઓ માટેની પરીક્ષા લેવા તથા ભારતના સતો, જમશેદજી ટાટો, રણછોડરાવ છોટાલાલ, તથા ઝંકુ બટ એ ચાર પુસ્તકોનું બંધારેમાં બંધારે વાચન જે તે પુસ્તકાલયો પાસે કરાવવા આ સભા જે તે મહાલમંડળોને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે. અને ઉપર જણાવેલી હકીકત પોતાના મહાલમાં મેટલા પ્રમાણમાં અમલમાં મુકાઈ છે તેનું નિવેદન વર્ષ આખરે પ્રાંત મંડળને મોકલવા આગ્રહ કરે છે. ”

આ ઠરાવની નકલ પ્રાંતના દરેક મહાલમંડળોને મોકલી આપી છે. આશા રાખું છું કે, મહાલમંડળો આ ઠરાવના અમલ માટે જરૂર પ્રયત્ન કરશે જ અને જે તે મહાલનાં પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ પણ એમાં સુંદર સાથ આપશે જ.

કેળવણી ખાતાએ શાળાઓ માટે જે સેન્ટર ઠરાવ્યાં છે તે જ સેન્ટર પુસ્તકાલયો માટે જૂથમંડળ તરીકે ઓળખાય છે. આવાં જૂથમંડળો વડોદરા પ્રાંતમાં ૧૫૫ છે. આ જૂથમંડળો પણ જોઈએ તેટલાં જાગ્રત તો નથી જ; વર્ષમાં એક વખત પોતાના જૂથનાં પુસ્તકાલયોની જે વાર્ષિક સભા ભરવી જોઈએ તે પણ ભરતાં નથી. આ સ્થિતિ ખરેખર શોચનીય છે. સન ૩૭-૩૮ માં ૧૩; ૩૮-૩૯ માં ૧૯; ૩૯-૪૦ માં ૨૧; ૪૦-૪૧ માં ૨૩; ૪૧-૪૨ માં ૧૮; ૪૨-૪૩ માં ૧૫ અને ૪૩-૪૪ માં ૧૨ જૂથમંડળોની સભા ભરાઈ છે.

રાજ્ય અને પ્રાંતમંડળનાં, જૂથ અને મહાલમંડળો મુખ્ય અંગો છે. એ અંગો ન્યાં સુધી સિધ્ધિ હશે ત્યાં સુધી મંડળના ઉદ્દેશોને જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં અમલમાં મૂકી શકાવાના નથી એ ચોક્કસ છે. જૂથમંડળ એ આપણા મંડળનું પ્રથમ પગથિયું છે. જૂથના મંત્રીઓ જે જાગ્રત હશે તો એ મહાલમંડળોને પણ સતેજ કરશે. અને એટલા માટે જૂથ-

મંડળના મંત્રીઓને પણ આમહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, તેઓ પોતાના જૂથની વાર્ષિક સભાઓ ભરે, જૂથના એકેએક ગામનું નિવેદન-અન્ટ બતાવડાવે, પ્રાંતમંડળની વાર્ષિક સભાએ જે ચાર પુસ્તકો વંચાવવાનો આમહ ક્યો છે તેનો પણ બરાબર અમલ કરે અને એ રીતે પોતે જામત થઈ મહાસમંડળને પણ જામત કરે.

૨. પ્રાંત અને મહાસભા પરિષદો.

સન ૩૬-૩૭ માં તા. ૨૦-૧૨-૩૬ ના રોજ વાઘોડીઆ મુકામે, વડોદરા પ્રાંત ચોથી પુસ્તકાલય પરિષદ સ્વ. રા. બ. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે ભરાઈ હતી: તથા સન ૩૬-૩૭ થી આજ સુધીમાં વડોદરા મહાસભા ૩, પેટલાદ મહાસભા ૩, જિનાર મહાસભા ૨, કરજળ મહાસભા ૨ અને સખેડા, પાદરા, પેટલાદ, ભાદરજી, ડભોઈ તથા સાવલી એ દરેક મહાસભાએ એકેક મળી કુલ ૧૬ મહાસભા પરિષદો ભરાઈ છે. છેલ્લાં બે વર્ષથી તો મુદસંજોગોને લઈને એકેય મહાસભા પરિષદ ભરાઈ નથી.

૩. પગારદાર અને માનદ પ્રચારકો.

પુસ્તકાલયોની તપાસણી તથા પ્રચારકાર્ય માટે સન ૩૫-૩૬ થી પગારદાર પ્રચારક રોકવાની યોજના રાફ થઈ છે. અને તે અવાપિ પર્ષત ચાલુ પણ છે. પગારદાર પ્રચારકોએ સન ૩૬-૩૭ માં ૬૬; ૩૭-૩૮ માં ૧૨૫; ૩૮-૩૯ માં ૧૬૮; ૩૯-૪૦ માં ૧૫૬; ૪૦-૪૧ માં ૧૨૮; ૪૧-૪૨ માં ૧૬૬; ૪૨-૪૩ માં ૧૨૬ અને ૪૩-૪૪ માં ૧૫૬ પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરી છે.

માનદ પ્રચારકોએ પણ સન ૩૬-૩૭ માં ૮૮; ૩૭-૩૮ માં ૫૮; ૩૮-૩૯ માં ૫૨; ૩૯-૪૦ માં ૬૪; ૪૦-૪૧ માં ૪૪; ૪૧-૪૨ માં ૩૩; અને ૪૩-૪૪ માં ૫૨ પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરી છે.

હાલના પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. હનુમાઈ મથુરભાઈ પટેલ તા. ૧૬-૫-૩૮ થી પ્રાંત પ્રચારક તરીકે કામ કરે છે. તેઓને ૮ મહિના વડોદરા પ્રાંત ખાતે અને ૪ મહિના નવસારી પ્રાંત ખાતે કામગીરી કરવાની હોય છે.

૪. પુસ્તકાલયપર્વણી

આમ જનતાને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં રસ લેતી કરવા સાર, આ "પર્વણીદિન" દરેક દરેક ગામે ઉજવવાની ખાસ જરૂર છે. આ દિન ઉજવવાથી એક તો લોકોનું ઓના તરફ લક્ષ્ય ખેંચાશે. અને બીજું તે દિવસે કંઈ ને કંઈ દાન ગેળવવાની પ્રથા પણ દાખલ કરવાથી લોકોનામાં એ પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે દાન આપવાની વૃત્તિ પણ જામત થશે.

આ પર્વણી દિનો સન ૩૬-૩૭ માં ૧૭; ૩૭-૩૮ માં ૨૦; ૩૮-૩૯ માં ૧૫; ૩૯-૪૦ માં ૧૬; ૪૦-૪૧ માં ૧૫; ૪૧-૪૨ માં ૬; ૪૨-૪૩ માં ૬ અને ૪૩-૪૪ માં પણ ૬ ગામે ઉજવાયા હતા.

નવીન પુસ્તકાલયો

સન ૩૫-૩૬ આખરે શાળાવાળાં ૯૬ ગામે પુસ્તકાલય ખોલવાનાં બાકી હતાં. તે પછી સન ૩૬-૩૭ માં ૧૫; ૩૭-૩૮ માં ૭, ૩૮-૩૯ માં ૧૫; ૩૯-૪૦ માં ૮; ૪૦-૪૧ માં ૧૭, ૪૧-૪૨ માં ૧૩, ૪૨-૪૩ માં ૧૬ અને ૪૩-૪૪ માં ૩ મળી કુલ ૯૪ નવીન પુસ્તકાલયો, મહાસભા પુ. મંડળો તથા રાજ્ય અને પ્રાંત પ્રચારકોની મદદથી ખોલવામાં આવ્યાં.

છે. એટલે હવે ખરી રીતે જોતાં ફક્ત બે જ બાકી રહેવાં જોઈએ; પણ આ પ્રાંતમાં જે તે વર્ષે દરમ્યાન નવીન શાળાઓ કુલ ૮ ઉઘડવાથી હજુ ૧૦ શાળાવાળાં ગામો પુસ્તકાલય વિનાનાં રહે છે. અને એ પણ એક બે વર્ષમાં પૂરાં થઈ જશે.

ગ્રામવાચક મંડળ

“ પુસ્તકાલયમાં વાચકો વધે અને તે નિયમિતપણે શિષ્ટ પુસ્તકો વાંચતા થાય ” એ હેતુથી રા. પુ. મંડળે, ગ્રામવાચક મંડળની યોજના પ્રસિદ્ધ કરી છે અને તે નીચે પ્રમાણે છે:

૧ અઠવાડિયામાં નિદાન એક ચોપડી વા ૨૦૦ પૃષ્ઠો જેટલું વાચન કરવાની ટેક લેનારા શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ અને અન્ય વાચકોનું આ મંડળ બને.

૨ મંડળના સભાસદો દર અઠવાડિયે વા પંખવાડિયે ભેગા મળે અને તે સુદત દરમ્યાન પોતે શું વાંચ્યું, કેટલું વાંચ્યું, શું સમજાયું, શું ન સમજાયું, શું ગમ્યું, શું ન ગમ્યું એ બાબતો વિષે છૂટથી વિવરણ અને ચર્ચા કરે, ઉપયોગી વિષય પર નિર્મધવાચન પણ કરી શકાય.

૩ રાત્રે રાત્રે પ્રચારપાત્ર ઉપયોગી પુસ્તકોના વાચનવર્ગો પણ ફળીઆવાર ઉત્સાહી વાચક દ્વારા યોજી શકાય.

૪ સ્ત્રીઓ, બાળકો તેમ જ વૃદ્ધજનોનો વાચનરસ જાગ્રત કરી તેમને ઘેર બેઠાં વાચન-સાહિત્ય પૂરાં પાડવાના માર્ગ યોજવા.

ઉપરોક્ત યોજનાનો પ્રચાર કરતાં છેલ્લાં બે વર્ષથી ૪ અને ૧૦ મળી કુલ ૧૪ ગ્રામ વાચક મંડળો બનાવવામાં આવ્યાં છે.

શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા

લોકોમાં શિષ્ટ વાચનનો બહોળા પ્રમાણમાં પ્રચાર કરવા માટે રાજ્ય અને મહાસ પુ. મંડળ તરફથી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ લેવાય છે. નિવેદનના આ આઠ વર્ષ દરમ્યાન બાદરણ મહાસે ૨, પેટલાદ મહાસે ૩, વડોદરા મહાસે ૨, શિનેાર મહાસે ૫, કરજણ મહાસે ૪, વડોદરા મહાસે ૪, પાદરા મહાસે ૪ અને ડભોઇ મહાસે ૧ મળી કુલ ૨૪ પરીક્ષાઓ લીધી છે.

ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ

શ્રેષ્ઠ શ્રી. ચિમનલાલે આપેલી ૫૦૦) ની રકમમાંથી ફ. પુ. ની ૭૨ પેટીઓ બનાવી પ્રાંતના ૧૮ સ્થળોએ મોકલી આપી છે. આમાંનાં પુસ્તકો પણ ઘણાં જૂનાં થઈ ગયાં છે. અને એ કારણે હવે એક ને એક સ્થળમાં એતું બહુ વાચન પણ થતું નથી. એટલે એ પેટીઓ આ વર્ષથી પાછી મંગાવવા દરાવ કર્યો છે. અને તે આવવા પણ માંડી છે. એટલે હવે એ બાબતમાં શું કરવું, તે પ્રશ્ન આજની આ પરિષદમાં સૌ વિચારશે એવી આશા છે.

મહાસ મંડળોની ફાળવણી

રા. પુ. મંડળ તરફથી મહાસની પ્રવૃત્તિ ચલાવવા માટે, જે ફાળવણી દર વર્ષે મળે છે તે દર વર્ષે જે તે મહાસ મંડળને અલાર લગી નિયમિત મોકલી આપી છે. પણ એ ફાળવણીને જોઈએ તેટલો ઉપયોગ કેટલાંક મહાસ મંડળો તરફથી થતો નથી, અતે શિક્ષક ખાતે એ રકમો વધતી જાય છે; જેથી આજની પરિષદમાં એ પ્રશ્ન પણ આપ સૌની સમક્ષ વિચારવા મૂકે છું. દર વર્ષેની ફાળવણી, દર વર્ષે જ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રચાર પાછળ ખર્ચો એવી કોઈ યોજના આજે વિચારશે એવી આશા છે.

આભાર

વખતોવખત સલાહ અને સૂચના આપવા બદલ પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી સાહેબો, રાજ્ય પુ. મંડળના મંત્રીઓ, તથા પોતાના મહાક્રમાં સેવાદત્તિથી પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરનાર માનદ પ્રચારકોનો આભાર માનવામાં આવે છે.

ચિમનલાલ હ. અમીન

મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ

પરિશિષ્ટ ૧ હું

સન ૧૪૩-૪૪ આખરે શાળાવાળાં પુસ્તકાલય વિનાનાં બાકી રહેલાં ગામો ૧૦

વડોદરા મહાલ ૩

૧ ઉટિયા પીંગળવાડા ૩૨૪

૨ રાધવપુરા ૨૬૭

૩ સુભાનપુરા ૪૮૧

સાવલી મહાલ ૩

૧ આયુંદીનું મુવાડું ૩૩૪

૨ કુનપાડ ૫૦૭

૩ રાસાવાડી ૨૫૪

વાઘાડીઆ મહાલ ૪

૧ આમોદર ૬૬૫

૨ તરવા ૬૪૧

૩ ફસોડ ૫૦૪

૪ મહલીપુરા ૩૫૦

પરિશિષ્ટ ૨ જી

વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળનો હિસાબ

(સન ૩૬-૩૭ થી સન ૪૩-૪૪ સુધીના)

જ	ઉ
૪૪૬-૬-૬ પાછલી સાલની શિલક	૨૮૭૪-૧૨-૬ મહાક્ર મંડળોને ફાળવણીના આખા
૩૬૭-૬-૬ મંડળની	૨૦૭૫-૦-૦ પ્રાંત પ્રચારકનો પગારખર્ચ
૪૬-૩-૦ ફ. પુ. ની પેટીઓની	૩૩-૬-૦ પ્રાંત પ્રચારકના પ્રો. ફંડના
૧૦-૦-૦ ચોથી પ્રાંત પરિષદની પ્રતિનિધિ	૬-૨-૦ ફનિયરના
શીના ફાળાના	૩૬-૧-૬ મંત્રીનો મુસાફરીખર્ચ
૩૮૭૩-૧-૦ રા. પુ મં. તરફથી પ્રાંત તથા	૨૨-૦-૦ છપામણી ખર્ચ
મહાલ મંડળો માટે મળેલી	૪૦-૧-૬ કંટીજન્ટ તથા પોસ્ટેજ ખર્ચ
ફાળવણી (વર્ષ ૮ ની)	૨-૦-૦ પુસ્તકખરીદી
૪-૬-૦ ફનિયર વેચાણ	૨૩-૮-૬ ચોથી પ્રાંત પરિષદ ખાતેનો ખર્ચ
૮૮૪-૦-૦ પ્રાંતપ્રચારક ખાતે રા. પુ. મં.	૦-૧૨-૦ ફ. પુ. ની પેટીઓ ખાતે
તરફથી મદદના	૫૧૧૬-૧૨-૬
૨-૮-૦ ફ. પુ ની પેટીઓ ખાતે ઇસ્કુ-	૬૩-૧૫-૦ શિલક
બૂકના વેચાણના	૧૨-૧૫-૬ મંડળની
૫૧૮૦-૧૧-૬	૫૦-૧૫-૩ ફ. પુ. ની પેટીઓની
	૫૧૮૦-૧૧-૬

ચિમનલાલ હ. અમીન

મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ

હાજર રહેલા પ્રતિનિધિઓની યાદી—૧૩૬

(૧) પાદરા મહાલ ૪૦

- ૧ શ્રી. હીરાલાલ અંબાદાસ શાહ-પાદરા
- ૨ „ સોમાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ-પાદરા
- ૩ „ મોહનલાલ રણછોડાસ વૈદ્ય-પાદરા
- ૪ „ રામભાઈ જીવાભાઈ પટેલ-સાંગમા
- ૫ „ શાંતિલાલ ભોગીલાલ શાહ-ગણપતપુરા
- ૬ „ બાલુભાઈ શંકરભાઈ ત્રિવેદી-મોભારોડ
- ૭ „ હીરાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ-મુંવાલ
- ૮ „ મોતીભાઈ મીઠાભાઈ પટેલ-ગવાસદ
- ૯ „ નાથાભાઈ મથુરભાઈ-મોભા
- ૧૦ „ તલભાઈ ગુલાબભાઈ પટેલ-દૂધવાડા
- ૧૧ „ મોહનસિંહ હરિસિંહ-ચોકારી
- ૧૨ „ અન્નસિંહ મહીજીભાઈ-વિશ્રામપુરા
- ૧૩ „ રાંવજીભાઈ હીરાભાઈ-કુરાલ
- ૧૪ „ પ્રતાપસિંહ મહીજીભાઈ પરમાર-મૂળપુરા
- ૧૫ „ મણિલાલ શંકરભાઈ-મહમદપુરા
- ૧૬ „ બહેચરસિંહ પહાડસિંહ-ડબકા
- ૧૭ „ શરીપ્રહીન રમુભિયાં-નેદરા
- ૧૮ „ ચતુરભાઈ નારણભાઈ પટેલ-વણછેરા
- ૧૯ „ મથુરભાઈ જવેરભાઈ પટેલ-કણ્ઠટ
- ૨૦ „ મોહનલાલ દારકાદાસ-મોભા
- ૨૧ „ બકોરભાઈ નાથાભાઈ-માસર
- ૨૨ „ મગનભાઈ પુરુષોત્તમદાસ-સાંપલા
- ૨૩ „ ચિમનલાલ હિ. બારોટ-એકલબારા
- ૨૪ „ ચતુરભાઈ પ્રભુદાસ-સોમજીપુરા
- ૨૫ „ મૂળચંદભાઈ હરિવલ્લભદાસ-હરણમાળ
- ૨૬ „ ભાઈશંકર-અંબાલાલ-ગોરીઆદ
- ૨૭ „ કૃલાભાઈ પ્રભુદાસ-ગોરીઆદ
- ૨૮ „ હીરાલાલ નરસિંહરામ વ્યાસ-ચાણુસદ
- ૨૯ „ રવંદાસ નાગરદાસ ઠક્કર-લોલા
- ૩૦ „ પરંપતસિંહ સરદારસિંહ-વડુ
- ૩૧ „ બહેચરભાઈ જવેરભાઈ-બ્રાહ્મણવરી

- ૩૨ શ્રી. મથુરભાઈ ધર્મદાસ-અંબાડા
- ૩૩ „ ગોરધનભાઈ કેશવભાઈ-જલાલપુર
- ૩૪ „ ચંદુલાલ અંબાલાલ વ્યાસ-સાદરા
- ૩૫ „ રામકૃષ્ણ મોતીરામ-રણું
- ૩૬ „ મોક્ષસિંહ બીમસિંહ-વડલા
- ૩૭ „ ઈશવદન મણિલાલ-પિંડાપા
- ૩૮ „ શિવશંકર નારણજી-કોટણા
- ૩૯ „ નંદવરલાલ માણેકલાલ-કરણીકુવા
- ૪૦ „ બહેચરભાઈ મનજીભાઈ-તાળપુરા

(૨) કરજણ મહાલ ૧૮

- ૧ શ્રી. છોટાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ-મોતેજ
- ૨ „ અંબાલાલ ગોવિંદભાઈ પટેલ-રોપા
- ૩ „ છોટાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ-રોરોદ
- ૪ „ ઈશ્વરભાઈ નાગજીભાઈ પટેલ-ખાવટ
- ૫ „ ખુશાલભાઈ ચતુરભાઈ-સાંસરોદ
- ૬ „ મહમદભાઈ-હળદરવા
- ૭ „ જગન્નાથ પુરુષોત્તમદાસ-પાછીઆપુરા
- ૮ „ ઉમેદભાઈ કેસુરભાઈ-એસલામ
- ૯ „ બાબરભાઈ ગોરધનભાઈ-કોલીઆદ
- ૧૦ „ અંબાલાલ જગન્નાથ-છંછના
- ૧૧ „ રણછોડભાઈ ભવાનભાઈ-ગણપતપુરા
- ૧૨ „ બળદેવ શિવરામ-ગણપતપુરા
- ૧૩ „ ઉમરભાઈ મહમદભાઈ વોરા-મેથી
- ૧૪ „ નાથાલાલ બળદેવરામ ભટ-કરણ
- ૧૫ „ ડાલાભાઈ આશાભાઈ પટેલ-સણીઆદ
- ૧૬ „ હમનભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ-કહોણા
- ૧૭ „ બાલાશંકર ગણપતરામ-હડોદ
- ૧૮ „ શ્રી રામજીભાઈ પ્રભુદાસ-સોમજી

(૩) પેટલાદ મહાલ ૧૩

- ૧ શ્રી. છોટાભાઈ ભાઈલાલભાઈ પટેલ-મમંજ
- ૨ „ બીખાભાઈ નરસિંહભાઈ-ગાલા
- ૩ „ પ્રદંતાજી મગનલાલ વ્યાસ-પાંદ્રોત

- ૪ શ્રી. હીરાલાલ ગંગાદાસ શાહ-શિહોલ
 ૫ „ શાંતિલાલ મૂળજીભાઈ-શિહોલ
 ૬ „ બાબરભાઈ મયુરભાઈ-પાડગોલ
 ૭ „ કુલાભાઈ પ્રભાતસિંહ પરમાર-સીમરડા
 ૮ „ ચામલાલ અંબાલાલ-ભડકદ
 ૯ „ ઈશ્વરભાઈ પૂંજભાઈ-રામોલ
 ૧૦ „ સુનીભાઈ મોતીભાઈ-રામોલ
 ૧૧ „ હરગોવિંદ ભગવાનદાસ શર્મા-વસો
 ૧૨ „ ડાહ્યાભાઈ વ. પટેલ-વિશ્રામપુરા
 ૧૩ „ રામનારાયણ જટાણકર-કાવીઠા

(૪) લાદરણ મહાલ ૮

- ૧ શ્રી. મણિભાઈ લક્ષુભાઈ પટેલ-ઝારિયા
 ૨ „ ઉમેદભાઈ પરધુભાઈ ભટ-રીણુવ
 ૩ „ અંબાલાલ દારકદાસ પટેલ-પીપળાઈ
 ૪ „ સુનીભાઈ મણિશંકર પંડ્યા-ગંભીરા
 ૫ „ હનનભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ-ગંભીરા
 ૬ „ ડાહ્યાભાઈ રામદાસ પટેલ-પીપળા
 ૭ „ મનનભાઈ જીવાભાઈ પટેલ-રણેલી
 ૮ „ નરસીભાઈ હનનભાઈ પટેલ-રણેલી

(૫) વડોદરા મહાલ ૧૮

- ૧ શ્રી. શનાભાઈ લક્ષુભાઈ-વરણુમા
 ૨ „ વલ્લભભાઈ આચાભાઈ પટેલ-વરણુમા
 ૩ „ ગંગાશંકર લક્ષુશંકર પંડ્યા-ઉડેરા
 ૪ „ ડાહ્યાભાઈ પુરુષોત્તમ પાઠક-ગાન્વા
 ૫ „ મનનન કૈશવરામ શર્મા-સમસપુરા
 ૬ „ ચિમનભાઈ દરિભાઈ અમીન-વરણુમા
 ૭ „ દીપસિંહ સરદારસિંહ-દશરથ
 ૮ „ નર્મદાશંકર ગણપતરામ દવે-આગેડ
 ૯ „ શાંતિલાલ પુરુષોત્તમ જાની-અટલાદરા
 ૧૦ „ રામભાઈ બહેચરભાઈ-ધનીઆવી
 ૧૧ „ જસભાઈ કાળીદાસ-તરસાળી
 ૧૨ „ છોડુભાઈ રાયજીભાઈ પટેલ-ભાણેજી
 ૧૩ „ શનાભાઈ ગેરધનભાઈ-ભાણેજી
 ૧૪ „ વિદ્યદાસ લક્ષુભાઈ કાકર-વેમાલી
 ૧૫ „ અંબાલાલ જીવાભાઈ-આમલીઆરા
 ૧૬ „ રસિકશોભ હનનલાલ-આમલીઆરા

- ૧૭ શ્રી. ચિમનલાલ હી. જોશી-અલ્હાદપુરા
 ૧૮ „ ગોરધનભાઈ દેવજીભાઈ-કારીપુરા

(૬) વાઘોડીઆ મહાલ ૩

- ૧ શ્રી. સોમાભાઈ દરભાઈ પટેલ-સાંગારોલ
 ૨ „ રતિલાલ હાથીભાઈ દેસાઈ-ખેરવાડી
 ૩ „ હનનલાલ ત્રિ. સાધુ-પીપળાઆ

(૭) ડહોઈ મહાલ

- ૧ શ્રી. કવેરભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ-ડમોઈ
 ૨ „ રતિલાલ કરણાશંકર ત્રિવેદી-ભીલાપુર
 ૩ „ મનનલાલ નરમેરામ પંડ્યા-ખોરીઆદ
 ૪ „ જીવજીલાલ બાલાશંકર-કુકડ

- ૫ „ કરશનભાઈ અમયાભાઈ-અંશુકજી
 ૬ „ મહીજીભાઈ ધનજીભાઈ-અંશુકજી
 ૭ „ જેસંગભાઈ શંકરભાઈ-મંડાળા
 ૮ „ બાલાશંકર ગંગારામ-મંડાળા
 ૯ „ ચિમનલાલ ત્રિભોવનદાસ દવે-ધમેલી

(૮) શિનોર મહાલ ૬

- ૧ શ્રી. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ-શિનોર
 ૨ „ સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે-શિનોર
 ૩ „ મનનભાઈ રાયજીભાઈ-આનંદી
 ૪ „ હરગોવિંદભાઈ કૈશુરભાઈ પટેલ-આનંદી
 ૫ „ મૂળજીભાઈ બહેચરભાઈ-સાહલી
 ૬ „ રામભાઈ જેસંગભાઈ-ઉતરાજ

(૯) સાવલી મહાલ ૮

- ૧ શ્રી. નસીરુદીન કમરુદીન કાઝ-સાવલી
 ૨ „ કમરુદીન ઇમામખાન સૈયદ-ગોહડા
 ૩ „ સોમાભાઈ ગરમડાભાઈ-વેળપુર
 ૪ „ કાળીદાસ બીખાભાઈ-નાની બાડોલ
 ૫ „ નરમેરામ અંબારામ-સમલાયા
 ૬ „ મણિલાલ હરગોવિંદ-નમીમરા
 ૭ „ પ્રભુદાસ રાયજીભાઈ પટેલ-મંજુસર
 ૮ „ હનનલાલ સોમેશ્વર જોશી-છંદાડ

(૧૦) તિલકવાડા મહાલ ૪

- ૧ શ્રી. લક્ષમણજી નાદવજી દવે-કરનાળી
 ૨ „ રસિકલાલ પ્રભુલાલ વ્યાસ-કરનાળી
 [સાંખલ સામેના ગૃહને છેડે]

ઉત્પન્ન ખર્ચના હિસાબ

૨૧૨૨-૦-૦ શ્રી સ્વાગત સમ્પ્રદાના લવાજમ
ખાતે
૬૮-૦-૦ શ્રી પ્રતિનિધિ શી ખાતે
૨૪૪-૦-૦ શ્રી ભોજન શી ખાતે
૨૪૩૪-૦-૦

૧૦૭૮-૧-૩ શ્રી ભોજન ખર્ચ ખાતે
૫૭-૧૫-૦ શ્રી મજૂરી ખર્ચ ખાતે
૧૭૩-૭-૦ શ્રી મંડપ તથા શણગાર ખર્ચ
ખાતે
૧૬-૬-૦ શ્રી પોસ્ટલ ખર્ચ ખાતે
૬૩-૧૩-૦ શ્રી ફિરકાળ ખર્ચ ખાતે
ફલહાર, બત્તી, ગાડાભાડાં
વગેરેના
૬-૧૪-૬ શ્રી કન્ટીનન્ટ ખર્ચ ખાતે
૨૫-૧૫-૦ શ્રી મનરંજન ખર્ચ ખાતે
૨૫-૧૪-૦ શ્રી પ્રદર્શન ખર્ચ ખાતે
૬૭-૩-૦ શ્રી ગાડીભાડા ખર્ચ ખાતે
૨૦૧-૦-૦ શ્રી પ્રિન્ટિંગ ખર્ચ ખાતે
૧૭૫૨-૮-૬
૪૫-૦-૦ સ્વાગતસમ્પ્રદાના લવાજમના
આવવાના બાકી
૬૩૬-૭-૩ બાકી સિલક
૨૪૩૪-૦-૦

(ઉપરનો હિસાબ આજ અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવાના કારણે, ઑડિટરો પાસે ઑડિટ કરાવાયો નથી, જે હવે પછી ઑડિટ કરાવી, સ્વાગત સમિતિ સમક્ષ મંજૂર કરવા મૂકવામાં આવશે.)

[સામેના પૃષ્ઠ પર ચાલે]

૩ શ્રી. સુનીભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ-આમરોલી
૪ ,, ગોરધનદાસ ગો. સુધાર-આમરોલી
(૧૧) સંખેડા મહાલ દે.
૧ શ્રી. ભીખાભાઈ અમૃતભાઈ-સંખેડા
૨ ,, પીતાંબર છીતાભાઈ-કાટા
૩ ,, ઈશ્વરભાઈ મગનદાસ જોશી-માણ

૪ શ્રી. ચંદ્રસિંહ કુબેરસિંહ ચૌહાણ-બોડેલ
૫ ,, રામસિંહ કુબેરસિંહ ચૌહાણ-બોડેલ
૬ ,, ભાઈલાલભાઈ વજ્રભાઈ-બોડેલી
૭ ,, શંકરભાઈ છીતાભાઈ પટેલ-વાસણ
૮ ,, વલ્લભભાઈ મિત્રભાઈ પટેલ-કાવીઠ
૯ ,, સુનીભાઈ કરસનભાઈ પટેલ-ચીખેદ

સ્વાગતમંડળ

(૧) મોલાચૌડ : રૂ. ૪૦)

- ૫૦ શ્રી. મગનભાઈ મોતીભાઈ પટેલ
- ૩) ,, જોરાભાઈ નાનાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, નટવરલાલ નરસિંહદાસ શાહ
- ૩) ,, ડૉ. રતિલાલ એમ. શાહ
- ૫) ,, વલીભાઈ અહમદભાઈ શેઠ
- ૫) ,, સીતારામ ઠાકોરદાસ
- ૩) ,, શ્રીજીભાઈ સી. પટેલ
- ૩) ,, નાયાભાઈ મથુરભાઈ પટેલ
- ૫) ,, ખુશીલાભાઈ કાળીદાસ પટેલ
- ૩) ,, ડૉ. મગનભાઈ ગોકળભાઈ

(૨) મોલા : રૂ. ૪૧)

- ૭) શ્રી. મગનભાઈ ત્રિભોવનદાસ અમીન
- ૫) ,, વિઠ્ઠલભાઈ મથુરભાઈ અમીન
- ૩) ,, નાયાભાઈ મથુરભાઈ પટેલ
- ૭) ,, છોટાભાઈ રેવનદાસ પટેલ
- ૫) ,, વિઠ્ઠલભાઈ ભવાનભાઈ પટેલ
- ૩) ,, મોતીભાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ
- ૩) ,, કાળીદાસ રણછોડદાસ પટેલ
- ૩) ,, શાંતિલાલ મણિલાલ શાહ
- ૫) ,, જગનભાઈ અવેરભાઈ અમીન

(૩) માસરૌડ : રૂ. ૮૨)

- ૨૫) શ્રી. વનમાળીદાસ નયુભાઈ શાહ
- ૧૧) ,, છોટાલાલ રવચંદ શાહ
- ૬) ,, મંગલાલ દુદ્ધવજી શાહ
- ૫) ,, મનોરુભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૧૫) ,, ડૉ. સૈકુદિન મહમદઅલી મરજ્યાન
- ૫) ,, ડૉ. મુજીભાઈ અમયાભાઈ
- ૫) ,, મોતીભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ
- ૫) ,, રમણલાલ જગનલાલ શાહ
- ૫) ,, ડૉ. વિઠ્ઠલભાઈ અવેરભાઈ

(૪) અસાળ : રૂ. ૪૪)

- ૩) શ્રી. રામદાસ ગોરધનભાઈ પટેલ
- ૧૧) ,, અંકુલાલ કિશોરદાસ શાહ
- ૫) ,, છોટાભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ
- ૫) ,, ભાઈલાલભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ
- ૫) ,, અંબાલાલ દામોદરદાસ પંડ્યા
- ૫) ,, પરસોત્તમ છોટાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, અંબાલાલ કાશીભાઈ પટેલ
- ૫) ,, મહીજીભાઈ કાશીભાઈ પટેલ

(૫) કુરાલ : રૂ. ૪૨

- ૧૧) શ્રી. નાગજીભાઈ લાલદાસ પટેલ
- ૧૧) ,, મગનભાઈ લક્ષુભાઈ પટેલ
- ૫) ,, તલજીભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ
- ૫) ,, ધોરીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૫) ,, ગોકળભાઈ લક્ષુભાઈ પટેલ
- ૫) ,, બાણુભાઈ ચંદ્રભાઈ પટેલ

(૬) લુણા : રૂ. ૨૦)

- ૫) શ્રી. હીરાભાઈ નાયાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, શનાભાઈ મોપાળદાસ પટેલ
- ૫) ,, મગનભાઈ વહેરીભાઈ પટેલ
- ૫) ,, ચંદ્રભાઈ વસનતભાઈ પટેલ

(૭) રણ : રૂ. ૮૯)

- ૧૧) શ્રી. તળજીભાઈ પુરુષોત્તમદાસ પટેલ
- ૧૧) ,, મંગળભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ
- ૧૧) ,, શાંતિલાલ કરજીચંદર જાની
- ૭) ,, ડૉક્ટર શમૂનભાઈ એમ. મરજ્યાન
- ૫) ,, રણછોડભાઈ લક્ષુભાઈ પટેલ
- ૫) ,, નરસિંહભાઈ ત્રિશ્વભાઈ પટેલ
- ૫) ,, મંગળભાઈ બિખાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, પુરુષોત્તમદાસ દરજીવન ગાંધી
- ૫) ,, માધવભાઈ પ્રજ્ઞાદાસ પટેલ

- ૩) શ્રી. ગોરધનભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ
- ૩) ,, ત્રિભોવેનદાસ આશાભાઈ પટેલ
- ૩) ,, શંકરભાઈ વેસનભાઈ પટેલ
- ૩) ,, કેશુભાઈ મેથુરભાઈ પટેલ
- ૩) ,, શિર્વાભાઈ નરોત્તમદાસ પટેલ
- ૩) ,, ભિખાભાઈ ગોપાળભાઈ પટેલ
- ૩) ,, મંગનભાઈ સખીદાસ પટેલ
- ૩) ,, મેહીજીભાઈ દરભાઈ પટેલ

(૮) વડોદરા : રૂ. ૫)

- ૫) શ્રી. હિમેશભાઈ મોતીભાઈ પટેલ

(૯) નરસીપુરા : રૂ. ૧૪)

- ૨) શ્રી. ભૂપતસિંહ ખોડાભાઈ પઢીઆર
- ૫) ,, શુભાચભાઈ મહુકભાઈ
- ૩) ,, નાગજીભાઈ જેસંગભાઈ પઢીઆર
- ૭૩) ,, અમેસંગ રતનસંગ પઢીઆર

(૧૦) પાંદરા : રૂ. ૬૭)

- ૫) શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર: પડયા
- ૫) ,, મોતીલાલ ભગવાનદાસ ઠક્કર
- ૫) ,, સુનીલાલ આશારામ ઠક્કર
- ૫) ,, શંકરલાલ નયચંદ શાહ
- ૫) ,, ખાંડુભાઈ રણછોડભાઈ દેસાઈ
- ૫) ,, ડાહ્યાલાલ નાથાલાલ પરીખ
- ૫) ,, હીરાભાઈ અંબાદાસ શાહ
- ૫) ,, અનંત કેશવ જોશી વકીલ
- ૫) ,, શંકરભાઈ જોરાભાઈ પટેલ વકીલ
- ૩) ,, વિશ્વાસરાવ રામરાવ મોરે
- ૩) ,, ભાઈલાલભાઈ જેઠાભાઈ વકીલ
- ૫) ,, અંબાલાલ લીલાધર જોશી
- ૩) ,, ભીખાભાઈ તલજીભાઈ પંચાલ
- ૫) ,, મેસર્સ અંકુલાલની કંપની
- ૩) ,, રમણલાલ સોમેશ્વર જોશી

(૧૧) ડહાસા : રૂ. ૫૦)

- ૭) શ્રી. આંધારામ કુલંજી ભટ્ટ
- ૭) ,, ખડેચરભાઈ તળજીભાઈ પટેલ

- ૫) શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ જીવાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, શંકરભાઈ અહેચરભાઈ કાછીઆ
- ૫) ,, કેશવલાલ ભિખાભાઈ શાહ
- ૫) ,, અંબાલાલ વેણીદાસ પટેલ
- ૫) ,, રાવજીભાઈ શામળદાસ પટેલ
- ૫) ,, દેસાઈભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ
- ૩) ,, ચતુરભાઈ કાભઈ સિધા
- ૩) ,, ડાહ્યાભાઈ ઝીણાભાઈ પટેલ

(૧૨) સાંગમા : રૂ. ૫)

- ૫) શ્રી. રામભાઈ જીવાભાઈ પટેલ

(૧૩) દરાપુરા : રૂ. ૨૪૯)

- ૭૫) શ્રી. ભાઈલાલભાઈ દાદાભાઈ અમીન
- ૨૫) ,, ચિમનભાઈ દાદાભાઈ અમીન
- ૧૫) ,, પન્નાલાલ ન્યાલચંદ શાહ
- ૧૧) ,, ખંડુભાઈ બાલાભાઈ અમીન
- ૧૧) ,, નિપૂણચંદ જસભાઈ અમીન
- ૧૧) ,, જગદીશચંદ ભાઈલાલભાઈ અમીન
- ૧૧) ,, કિશોરભાઈ કિલાભાઈ પટેલ
- ૭) ,, ઝવેરચંદ હીરાચંદ શાહ
- ૬) ,, અરવિંદભાઈ મણિભાઈ અમીન
- ૫) ,, વીરેન્દ્ર મણિભાઈ અમીન
- ૫) ,, હિરાલાલ હરખચંદ શાહ
- ૫) ,, વહેરીભાઈ દરભાઈ પટેલ
- ૫) ,, શિવાભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ
- ૫) ,, રાવજીભાઈ જેઠાભાઈ
- ૩) ,, મૂળજીભાઈ સાંકજેશ્વર જાની
- ૩) ,, નર્મદાશંકર જયશંકર વ્યાસ
- ૩) ,, અંબાલાલ જીવાભાઈ પટેલ
- ૩) ,, લક્ષ્મીશંકર ખાત્રાશંકર જાની
- ૩) ,, શંકરલાલ શીલાભાઈ શાહ
- ૫) ,, અમૃતલાલ સુનીલાલ શાહ
- ૫) ,, હાથીભાઈ દારમદાસ પટેલ
- ૩) ,, ગોરધનભાઈ હીરાભાઈ પટેલ
- ૧૧) ,, મગજાઈ પ્રસાદ પટેલ
- ૩) ,, ગોરધનભાઈ તુળસીભાઈ પટેલ

- ૫) શ્રી. ત્રિભોવનદાસ ચંકરભાઇ પટેલ
 ૩) " અંબાલાલ છોટાભાઇ પટેલ
 ૫) " લક્ષ્મીભાઇ દેસાઇભાઇ પટેલ
 ૩) " ભીખાભાઇ ગરબડસિંહ ચૌહાણ
 ૫) " નાનાભાઇ ભાઇલાલભાઇ અમીન
 ૧૧) " ચંદુભાઇ ગોરધનભાઇ અમીન
 ૭) " ત્રિભોવનદાસ હરગોવિંદદાસ શાહ
 ૫) " મોતીભાઇ કેવળભાઇ રાણા
 ૩) " વિઠ્ઠલભાઇ લક્ષ્મીભાઇ
 ૩) " પ્રભુદાસ નારણભાઇ

(૧૪) વક્ર : ૩૧. ૯૦)

- ૨૦) શ્રી. જગનલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ
 ૫) " હિરાલાલ મોતીલાલ શાહ
 ૫) " સુદરલાલ છોટાલાલ શાહ
 ૫) " ડાહ્યાલાલ હિરાલાલ શાહ
 ૫) " દલસુખભાઇ રાયચંદ શાહ
 ૫) " નરોત્તમદાસ જયચંદ શાહ
 ૫) " જેઠાભાઇ મોતીભાઇ પટેલ
 ૫) " ઇશ્વરભાઇ હરિભાઇ અમીન
 ૫) " મણિલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ
 ૩) " જેઠાલાલ રાયચંદ શાહ
 ૩) " ચંકરભાઇ મીઠાભાઇ પટેલ
 ૩) " ડોક્ટર નટવરલાલ કેશવલાલ
 ૩) " ગોરધનભાઇ હિરાભાઇ પટેલ
 ૩) " અંબાલાલ છોટાલાલ પટેલ
 ૩) " જયચંદ પુલચંદ બીન પીતાબર-
 દાસ શાહ
 ૩) " ડૉ. ગોવિંદસિંહ રૂપસિંહ ચૌહાણ
 ૩) " ઇશ્વરભાઇ મયુરભાઇ પટેલ
 ૩) " ગિરધરભાઇ નાયાભાઇ પટેલ
 ૩) " ભાઇલાલભાઇ તળાવભાઇ અમીન

(૧૫) તાળપુરા : ૩૧. ૬)

- ૩) શ્રી. રણછોડભાઇ ગોકળભાઇ પટેલ
 ૩) " દાદાભાઇ પ્રભુદાસ પટેલ
 (૧૬) સાધી : ૩. ૫૮)
 ૫) શ્રી. મગનભાઇ મોતીભાઇ પટેલ

- ૫) શ્રી. વલ્લભભાઇ મૂળજીભાઇ પટેલ
 ૫) " અંબાલાલ જેસંગભાઇ પટેલ
 ૫) " ચતુરભાઇ મયુરભાઇ પટેલ
 ૫) " બિખાભાઇ ચતુરભાઇ પટેલ
 ૫) " મનુભાઇ દેસાઇભાઇ પટેલ
 ૫) " હીરાભાઇ મયુરભાઇ પટેલ
 ૫) " મણિભાઇ માધવભાઇ પટેલ
 ૫) " સિનાભાઇ મોતીભાઇ પટેલ
 * ૫) " છોટાલાલ ગોરધનભાઇ શાહ
 ૩) " રામભાઇ જેઠાભાઇ પટેલ
 ૩) " ગોરધનભાઇ જેઠાભાઇ પટેલ
 ૩) " નાગજીભાઇ મયુરભાઇ પટેલ

(૧૭) વક્રલા : ૩. ૫૦)

- ૧૧) શ્રી. જીવજીલાલ હરિલાલ શાહ
 ૭) " ત્રિભોવનદાસ જેઠાભાઇ પટેલ
 ૭) " મોકમસંગ ગુમાનસંગ રોડોડ
 ૫) " છોટાભાઇ ઝવેરભાઇ પટેલ
 ૫) " અમરસંગ ભગવાનસંગ રોડોડ
 ૫) " નાયુગાવા સગજસંગ રોડોડ
 ૫) " અમેસંગ ગુમાનસંગ રોડોડ
 ૫) " હમીરભાઇ રાયસંગ રોડોડ

(૧૮) લતીપુરા : ૩. ૯૫)

- ૧૧) શ્રી. મહીજીભાઇ પ્રભુદાસ પટેલ
 ૭) " જહોરભાઇ હીરાભાઇ પટેલ
 ૭) " ઇશ્વરભાઇ વલ્લભભાઇ પટેલ
 ૭) " મોતીભાઇ તળાવભાઇ પટેલ
 ૫) " ઝવેરભાઇ ગોરધનભાઇ પટેલ
 ૫) " અંબાલાલ આધવભાઇ પટેલ
 ૫) " ભાઇલાલભાઇ પુનમભાઇ પટેલ
 ૫) " ચતુરભાઇ દારકાદાસ પટેલ
 ૫) " તળાવભાઇ ધોરીભાઇ પટેલ
 ૫) " ખોડેભાઇ મીઠાભાઇ પટેલ
 ૫) " અંબાલાલ ઝવેરભાઇ અમીન
 ૫) " જેઠાભાઇ ચંદરભાઇ પટેલ
 ૫) " તળાવભાઇ સોમભાઇ પટેલ

- ૩) શ્રી. પરસોત્તમ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૩) „ કુલાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૩) „ દેસાઈભાઈ સોમાભાઈ પટેલ
- ૩) „ ભાઈલાલભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ
- * ૩) „ મથુરભાઈ કરચનદાસ પટેલ
- * ૩) „ મંગળભાઈ તળસીભાઈ પટેલ

(૧૯) બ્રાહ્મણવંશી : ૩. ૨૧)

- ૩) શ્રી. સોમાભાઈ શંકરભાઈ પટેલ
- ૩) „ ધૂળાભાઈ બાજભાઈ પટેલ
- ૩) „ રેવાશંકર દાજરામ બટ
- ૩) „ વિક્રમભાઈ કીલાભાઈ શાહ
- ૩) „ પરબતસિંહ ઝીણાભાઈ
- ૩) „ હગનભાઈ કાળીદાસ પટેલ
- ૩) „ મોહનભાઈ કાળીદાસ પટેલ

(૨૦) માસર : ૩. ૧૧)

- ૫) શ્રી. માધવભાઈ કાળીદાસ પટેલ
- ૩) „ રણુકોડભાઈ ગિરધરભાઈ પટેલ
- ૩) „ રણુકોડભાઈ નરોત્તમદાસ પટેલ

(૨૧) સાંપલા : ૩. ૨૩)

- ૫) શ્રી. અંબાલાલ કાશીભાઈ પટેલ
- ૩) „ મગનભાઈ વિક્રમભાઈ પટેલ
- ૩) „ અંબાલાલ વિક્રમભાઈ પટેલ
- ૩) „ નાથાભાઈ હરજીવનદાસ પટેલ
- ૩) „ પોપટલાલ મનસુખરામ પાઠક
- ૩) „ મહીજીભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ
- ૩) „ લક્ષ્મીભાઈ દાજરામ પટેલ

(૨૨) ભાણુપુર : ૩. ૨૨)

- ૫) શ્રી. હોટાભાઈ નાથાભાઈ પટેલ
- ૫) „ પૂનમચંદ નાથાભાઈ શાહ
- ૩) „ નાનાલાલ મનસુખરામ પાઠક
- ૩) „ હગનલાલ ઈશ્વરભાઈ શાહ
- ૩) „ ભીખાભાઈ ભગવાનભાઈ પટેલ
- ૩) „ લક્ષ્મીભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ

(૨૩) મુવાલ : ૩. ૨૬)

- ૫) શ્રી. ડાહ્યાભાઈ વહેરીભાઈ પટેલ
- ૫) „ જેઠાલાલ ત્રિભોવનદાસ શાહ
- ૫) „ અંબાલાલ ભગવાનભાઈ પટેલ
- ૫) „ હગનભાઈ ગિરધરભાઈ ઠક્કર
- ૩) „ કુલાભાઈ બાવાભાઈ પટેલ
- ૩) „ ચંદુલાલ જેઠાલાલ ઠક્કર

(૨૪) આમળા : ૩. ૨૧)

- ૧૧) શ્રી. વિશ્વપ્રસાદ ભોગીલાલ ત્રિવેદી
- ૫) „ શાંતિલાલ બાલાભાઈ ત્રિવેદી
- ૫) „ મોતીભાઈ જ્ઞાનદાસ

(૨૫) સોનકુવા : ૩. ૬૨)

- ૧૧) શ્રી. કાન્તિલાલ મથુરભાઈ અમીન
- ૭) „ જસભાઈ ઝવેરભાઈ અમીન
- ૫) „ ભાઈલાલભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ
- ૫) „ ડૉ. ચતુરભાઈ બહેચંદભાઈ
- ૫) „ ચિમનભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ
- ૩) „ પરસોત્તમ મોતીભાઈ પટેલ
- ૩) „ ઈશ્વરભાઈ ભાઈલાલભાઈ અમીન
- ૩) „ મણિભાઈ વિક્રમભાઈ અમીન
- ૩) „ શિવાભાઈ કાળીદાસ પટેલ
- ૫) „ મહમદ જૂલાભાઈ બેઠારા
- ૫) „ અંબાલાલ હરિશંકર ડૉક્ટર
- ૩) „ શાંતિલાલ હોટાભાઈ મોદી
- ૩) „ મંગળભાઈ મથુરભાઈ પટેલ

(૨૬) સોજ : ૩. ૧૧)

- ૫) શ્રી. સુનીલાલ નાથાલાલ શાહ
- ૩) „ શામદાસ શાંતીમામ મહંત
- ૩) „ ત્રિભોવનદાસ હીરાભાઈ પટેલ

(૨૭) વિશામપુરા : ૩. ૧૮)

- ૫) શ્રી. ડાહ્યાભાઈ મથુરભાઈ પટેલ
- ૫) „ સુનીલાલ હોટાલાલ શાહ
- ૫) „ તળસીભાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ
- ૩) „ ચંદાબસંજ રામસંજ

(૨૮) ગવાસદ : ૩. ૧૮)

- ૫) શ્રી. અંબાલાલ ખુશાલભાઈ પટેલ
- ૫) ,, પુરુષોત્તમદાસ બહેચરભાઈ પટેલ
- ૫) ,, વિઠ્ઠલભાઈ શંકરભાઈ પટેલ
- ૩) ,, શંકરભાઈ કદાનદાસ પટેલ

(૨૯) ચિત્રાલ : ૩. ૧૫)

- ૫) શ્રી. અંબાલાલ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ
- ૫) ,, હનનભાઈ હીરાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, અમૃતલાલ હરજીવનદાસ શાહ

(૩૦) ગયાપુરા : ૩. ૨૬)

- ૮) શ્રી. ચતુરભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ
- ૭) ,, મોતીભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ
- ૫) ,, મોતીભાઈ કેવળભાઈ પટેલ
- ૩) ,, બહેચરભાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ
- ૩) ,, મોતીભાઈ જ્વેસંગભાઈ

(૩૧) અંબાડા : ૩. ૩૭)

- ૧૧) શ્રી. કૃષ્ણચંદ હરગોવિંદદાસ શાહ
- ૫) ,, દેસવભાઈ નાથાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, રાવજીભાઈ રણજીભાઈ પટેલ
- ૫) ,, શંકરભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ
- ૫) ,, મનોરભાઈ રૂપનાથ પટેલ
- ૩) ,, ઈશ્વરભાઈ શામળભાઈ પટેલ
- ૩) ,, મોતીભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ

(૩૨) જલાલપુર : ૩. ૨૭)

- ૧૧) શ્રી. રણજીભાઈ નારણજી ઠક્કર
- ૭) બાપ ડાહી તે ઠક્કર પ્રભુદાસ પિતાંજરની વિધવા
- ૭) ,, જ્ઞેદાલાલ મોતીલાલ ઠક્કર
- ૩) ,, જીવાભાઈ દેસવભાઈ પટેલ
- ૩) ,, હરમાનભાઈ શામળભાઈ પટેલ

(૩૩) કલ્યાણકુંડ : ૩. ૧૦)

- ૫) શ્રી. ચત્રાભાઈ પ્રાગદાસ પટેલ
- ૫) ,, મોતીભાઈ નાથાભાઈ પટેલ

(૩૪) કાંદા : ૩. ૩૫)

- ૧૧) શ્રી. રામભાઈ શંકરભાઈ પટેલ
- ૭) ,, રાવજીભાઈ વહેરીભાઈ પટેલ
- ૭) ,, શંકરભાઈ નરોત્તમદાસ પટેલ
- ૫) ,, મોતીભાઈ કલ્યાણભાઈ પટેલ
- ૫) ,, છોટાભાઈ કદાનદાસ પટેલ

(૩૫) રાજુપુરા : ૩. ૫)

- ૫) શ્રી. હનનભાઈ નારણભાઈ પટેલ

(૩૬) નેદરા : ૩. ૫)

- ૫) શ્રી. ઈશ્વરભાઈ દાદાભાઈ પટેલ

(૩૭) વણજરા : ૩. ૨૫)

- ૨૫) વણજરા ગામ સમસ્ત તરફથી

(૩૮) કોટણા : ૩. ૨૭)

- ૮) { શ્રી. હીરાભાઈ ઈશ્વરભાઈ
- { ,, સોમાભાઈ હિરાભાઈ
- ૫) શ્રી. છોટાભાઈ ધેલાભાઈ
- ૫) ,, દરુભાઈ ઈશ્વરભાઈ
- ૫) ,, રામસંગભાઈ કાળીદાસ
- ૩) ,, અંબાલાલ નરભેરામ બદ

(૩૯) દણોદી : ૩. ૩૩)

- ૧૦) શ્રી. હનનલાલ નેમચંદ શાહ
- ૫) ,, હકીરભાઈ વરધાભાઈ
- ૫) ,, મોતીભાઈ લક્ષ્મીભાઈ
- ૫) ,, માધવભાઈ સોમાભાઈ
- ૫) ,, ભીખુભાઈ ડાબાભાઈ
- ૩) ,, ચીમનલાલ સુનીલાંબ બાવસા

(૪૦) સાણપુટ : ૩. ૩૧)

- ૩૧) સાણપુટ ગામ સમસ્ત તરફથી

(૪૧) કરોમડી : ૩. ૪૬)

- ૧૧) શ્રી. લક્ષ્મીભાઈ હિરોભાઈ પટેલ
- ૭) ,, મણીજીભાઈ શંકરભાઈ પટેલ

- ૫) શ્રી. છોટાભાઈ પ્રજ્ઞાસ પટેલ
- ૫) " સોમાભાઈ બહેચરભાઈ પટેલ
- ૫) " ધર્મદાસ કુલાભાઈ પટેલ
- ૫) " રાવજીભાઈ ભાઈલાલભાઈ અમીન
- ૫) " તળભાઈ જેસંગભાઈ પટેલ
- ૩) " શનાભાઈ જોરાભાઈ પટેલ

(૪૨) હવેલાડા : રૂ. ૩૭)

- ૭) શ્રી. ભગવાનભાઈ દરભાઈ પટેલ
- ૫) " ભાઈલાલભાઈ પ્રાણજીવનદાસ પટેલ
- ૫) " છોટાભાઈ મથુરદાસ પટેલ
- ૫) " ત્રિભોવનદાસ ભાઈલાલભાઈ શાહ
- ૩) " આશાભાઈ નારણભાઈ પટેલ
- ૩) " મોતીભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ
- ૩) " નરહરિપ્રસાદ જોડાલાલ પુરોહિત
- *૩) " લાલભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ
- ૩) " અંબાજીભાઈ હીરાભાઈ પટેલ

(૪૩) મુળપુર : રૂ. ૮૫)

- *૧૫) શ્રી. ત્રિભોવનદાસ યુનીલાલ માધી
- ૧૫) " પ્રાણજીભાઈ પુરુષોત્તમદાસ દક્કર
- ૧૫) " રણજીદાસ શુભાચર્યદ શાહ
- ૧૩) " ચિમનલાલ રતનલાલ શાહ
- ૭) " જોડાલાલ પુરુષોત્તમદાસ દક્કર
- ૭) " હલસુખભાઈ જમનાદાસ શાહ
- ૫) " મથુરભાઈ વિહલભાઈ દક્કર
- ૫) " માધવલાલ મળલાલ શાહ
- ૩) " પૂંજલાલ નેરમેરામ શાહ

(૪૬) સાદરા : રૂ. ૪૬)

- ૫) શ્રી. રામચંદ્રદાસ નારણદાસ શાહ
- ૫) " ચિમનલાલ મહુચર્યદ તળસીદાસ શાહ
- ૩) " પ્રાણસંકર સતોકરામ
- ૩) " લાલભાઈ જેસંગભાઈ
- ૩) " છોટાભાઈ કામજીભાઈ
- ૩) " હરખાભાઈ ભાઈજીભાઈ
- ૩) " રણજીદાસ નાનાભાઈ

- ૩) શ્રી. મણિભાઈ કીલાભાઈ
- ૩) " મયનભાઈ ધર્મજીભાઈ
- ૩) " શંભુભાઈ માવસંગભાઈ
- ૩) " ગોરધનભાઈ કુલાભાઈ
- ૩) " છોટાભાઈ શંકરભાઈ
- ૩) " અંબાલાલ કીલાભાઈ શાહ
- *૨) " જોડાભાઈ શ્રીમંભાઈ

(૪૫) ડબકા : રૂ. ૩૬)

- ૧૧) શ્રી. સૌભાગ્યચંદ કાળીદાસ શાહ
- ૧૧) { " મળલાલ જમનલાલ શાહ
- { " સુદરલાલ જગનલાલ શાહ
- ૭) " પૂંજલાલ ત્રિભોવનદાસ શાહ
- ૭) " ભારમલસંગ બહેચરસંગ ચૌહાણ

(૪૬) કીકરીઆ મઠ : રૂ. ૩૨)

- ૧૧) શ્રી. રણજીદાસ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૧૧) " અંબાલાલ મથુરભાઈ પટેલ
- ૫) " હીરાગીર શિવલાલગીર મહંત
- ૫) " બકોરભાઈ પ્રજ્ઞાસ પટેલ

(૪૭) ચોકારી : રૂ. ૧૩)

- ૭) શ્રી. પ્રભાતસિંહ મહીજીભાઈ
- *૩) " રણજીદાસ સરદારસિંહ
- ૩) " માધવસિંહ કાળીદાસ

(૪૮) ચાણસદ : રૂ. ૨૭)

- ૫) શ્રી. હિમેશભાઈ લાલાજી પટેલ
- ૧૧) " જોડાભાઈ અમરજીભાઈ પટેલ
- ૩) " તળભાઈ સામજીભાઈ પટેલ
- ૩) " પ્રાણજીભાઈ મંગળભાઈ પટેલ
- ૫) " મૂળજીભાઈ પટેલ

(૪૯) પારોડ : રૂ. ૩)

- ૩) શ્રી. મોતીભાઈ મનોરભાઈ પટેલ

(૫૦) ગોરીઆદ : રૂ. ૫૭)

- ૭) શ્રી. અંબાલાલ મૂળજીભાઈ પટેલ
- ૭) " રણજીદાસ બહેચરભાઈ પટેલ

- ૫) શ્રી. મોતીભાઈ મધુરભાઈ પટેલ
 ૫) „ ગોરધનભાઈ તલગભાઈ પટેલ
 ૫) „ શિવાભાઈ પ્રભુદાસ પટેલ
 ૫) „ પ્રભુદાસ જોરાભાઈ પટેલ
 *૫) „ જોશાભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ
 ૫) „ વલ્લભભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ
 ૫) „ સોમાભાઈ બકોરભાઈ પટેલ
 ૫) „ શનાભાઈ કાળીદાસ પટેલ
 ૩) „ રણજીભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ

(૫૧) સરસવણી : રા. ૪૩)

- ૧૧) શ્રી. છોટાભાઈ શનાભાઈ પટેલ
 ૧૧) „ બહેચરભાઈ નાનાભાઈ પટેલ
 ૫) „ બહેચરભાઈ છોટાભાઈ પટેલ
 ૫) „ પુલાભાઈ નાથાભાઈ પટેલ
 ૫) „ મોતીભાઈ રવંદાસ પટેલ
 ૩) „ અંબાલાલ મલાખભાઈ પટેલ
 ૩) „ કાળીદાસ મોતીભાઈ પટેલ

(૫૨) હરજીભાઈ : રા. ૨૯)

- ૫) શ્રી. ફલાભાઈ મહીજીભાઈ
 ૩) „ મધુજીન વિનુભાઈ શાહ
 ૩) „ સોમાભાઈ ભગવાનદાસ પટ્ટીઆર
 ૩) „ કાળીદાસ ફલાભાઈ પટ્ટીઆર
 ૩) „ શંકરભાઈ મધુરભાઈ પટ્ટીઆર
 ૩) „ ધૂળાભાઈ નાથાભાઈ પટ્ટીઆર
 ૩) „ રંછજીભાઈ દોલાભાઈ પટ્ટીઆર

- ૩) „ મોહનભાઈ ઝીણાભાઈ પટ્ટીઆર
 ૩) „ સામજી રંછજીભાઈ પટ્ટીઆર

(૫૩) ઘાંચંજી : રા. ૬૮)

- ૫) શ્રી. અંબાલાલ જોશાભાઈ
 ૩) „ ગોરધનભાઈ વાલજીભાઈ પટેલ
 ૧૧) „ છોટાભાઈ ભવાનભાઈ પટેલ
 ૩) „ રામદાસભાઈ લંલુભાઈ પટેલ
 ૫) „ દેસાઈભાઈ દરભાઈ પટેલ
 ૧૧) „ અંબાલાલ છોટાલાલ પટેલ
 ૩) „ અંબાલાલ ઝવેરભાઈ પટેલ
 ૫) „ પ્રેમચંદ દેવચંદ શાહ
 ૩) „ રામચંદ માણિકલાલ પંડ્યા
 ૩) „ મંગળભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ
 ૩) „ જનનભાઈ શનાભાઈ
 ૩) „ હીરાભાઈ બહેચરભાઈ પટેલ
 ૫) „ મંગળદાસ કહાનદાસ પટેલ
 ૫) „ કાશીભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ

(૫૪) સોખ્ણાપુર્ણ : રા. ૪૪)

- ૩) શ્રી. મયારંકર દામેદર પંડ્યા
 ૭) „ મહીજીભાઈ કલ્યાણભાઈ પટેલ
 ૭) „ જનનભાઈ કલ્યાણભાઈ પટેલ
 ૭) „ ગણાભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ
 ૫) „ અંબાલાલ કુબેરદાસ પટેલ
 ૫) „ લાલાજી પરસોત્તમ પટેલ
 ૫) „ જોરાભાઈ રણજીભાઈ પટેલ
 ૫) „ રવજીભાઈ હીરાભાઈ માસ્તર

૨૧૨૨) ૫૪ મામના કુલ ૩૬૫ સંખ્યાના

જે ભાઈના પૈસા આવવા બાકી છે તેમના નામ સામે નું નિશાન કરેલું છે.

દરાપુરા પરિષદનાં સંસ્મરણા

છેલ્લાં વીસ વર્ષોથી પુસ્તકાલય પરિષદો બરાબ છે. મેં ઘણી પરિષદોમાં ભાગ લીધો છે. પ્રથમથી જ મને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ તરફ પ્રેમ છે, જેથી હું આવી પરિષદોમાં બધાં કામો પડતાં મૂકી નહિ છું. તે પ્રમાણે હું દરાપુરા જવા માટે તા. ૨૧-૧-૪૫ નાં રોજ સવારમાં રવાના થયો. અમે લગભગ સાડાબાર વાગે પાદરા રેલ્વેને ઊતર્યાં. લગભગ સો ઉપરાંત પ્રતિનિધિ ભાષ્યો ઊતર્યા હતા. વાતો કરતા સૌ ચાલ્યા. જેને માડામાં કે ડમ-ચિયામાં બેસવા ઇચ્છા હતી તે બેઠા, પણ ઘણાંએ તો ચાલવાનું જ પસંદ કર્યું; કારણ કે દરાપુરા ફક્ત એક જ માઈલ દૂર હતું. ગામની ભાગેણે પહોંચ્યા ત્યાં ખજા-પતાકાનાં દર્શન થયાં અને ગુજરાતી શાળાના મકાનના વિશાળ યોગાનમાં બાંધેલા બધા સભામંડપનાં દર્શન થયાં. અંતર્યામી એમ જ લાગે કે જલણે કોઇનાં લગ્ન નિમિત્તે ગાંડળ બાંધ્યો હશે. ખરેખર ! લગ્નસમારંભ જેવો જ ઉત્સવ દરાપુરાના આંગણે ઉજવતો હતો. અમે તો સીધા ઉતારા તરફ ચાલ્યા. મુકામ કરી નાહીધોષ સભામંડપના પાછલા ભાગમાં ન્યાં રસોડું હતું ત્યાં જમવા ગયા. છાંયડામાં પાટલાની જગોએ સાદહીમો ગોઠવી હતી અને નાના નાના પાણીથી બરેલા ફૂલ મૂકી દીધા હતા. સૌએ શાંતિથી ભોજનકાર્ય પતાવ્યું. જૈણે ભોજનપાસો નહોતા કઢાવ્યા તે પાસ લેવામાં રોકાયા અને બાકીના આરામ લેવા મુકામે ગયા. સભાનું કામકાજ ત્રણ વાગે શરૂ થવાનું હતું. ત્રણ વાગતાં પહેલાં સૌ સભાસ્થાને પહોંચી ગયા.

* * *

પરાખર ત્રણ વાગે પ્રમુખ સાહેબ આવી પહોંચતાં તેમને સૌએ ઊભા થઇ આવકાર આપ્યો. બાદ શિષ્ટાચાર પ્રમાણે પ્રમુખની વરણી થઇ અને પરસ્પર ઝોળખાણ અપાર્ધ. બાદ સભાનું કામકાજ શરૂ થયું. સ્વાગતપ્રમુખ તરીકે દરાપુરાના રહીશ અને રાજ્યના માનીતા એવા રા. રા. ભાઈલાલભાઈ અમીન હતાં. તેમણે પોતાનું બાપણ વાંચવું શરૂ કર્યું. આ બાપણમાં દરાપુરા ગામનો ઇતિહાસ સુંદર રીતે વર્ણવ્યો છે અને સાથે સાથે ગામડાની કરુણ પડતી કેમ થઇ તેના ચિતાર અપાયો છે. બાપણ આમજનતા સમજી શકે એવું અને પંચાવી શકે તેવું હતું. વડોદરા પ્રાંતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની પ્રગતિના આંકડા પણ જણાવા લાયક છે. સ્વાગતપ્રમુખના બાપણ બાદ પ્રમુખ રા. રા. ડૉ. હરિપ્રસાદ મનરાય દેસાઈ પોતાનું બાપણ વાંચવા ઊભા થયા. તેમણે શાંતિથી સ્પષ્ટ રીતે પોતાનું બાપણ વાંચવું શરૂ કર્યું. પ્રમુખ સાહેબે પોતાનું બાપણ તૈયાર કરવામાં ખૂબ શ્રમ લીધો લાગે છે. તેમના બાપણ પરથી તેઓશ્રીનું જ્ઞાન કેટલું અગાધ છે તે જણાઇ આવે છે. સભામંડપમાં શાંતિ હતી. આસ-પાસના ગામડાના ઘણાં માણસો આવ્યાં હતાં.

* * *

પ્રમુખ સાહેબના બાપણ પછી સંદેશવાચન શરૂ થયું અને પછી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનું નિવેદન વંચાઇ પ્રાસંગિક વિવેચનો થયાં. તેમાં મે. રા. રા. વાઙ્મીસ સાહેબનું પ્રવચન પ્રવૃત્તિમાં કામ કરનારાઓને આડું માંખે દર્શન કરાવે તેવું હતું.

તેમના કહેવાનો પ્રધાન સર એ હતો કે કાપમાં ૬૩ મોડું બંનુલું તેથી સંતોષ માનવાનો નથી, પણ સામાન્ય માણસોને પુસ્તકાલયનો લાંબ સેતાં કરી લોકમંદ્ર આપતાં કરવાં એવી વ્યવસ્થા બે પુસ્તકાલય તરફથી ચાલે તો પુસ્તકાલયની પાત્રતા સમવાય. બંનેલા અંતે શ્રીમંતો એકલા જ લાંબ લે તેથી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો હેતુ સંતોષ નથી. સાચેજ, હેન પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ગ્રેમીઓએ ધણું કામ કરવાનું રહે છે. આ ઉપરાંત બે-ચાર વક્તાઓનાં બાંધણે થયા બાંધ સભા પૂરી થઇ અને સૌ બાંધઓ પ્રદર્શન જોવા ગયા.

* *

પ્રદર્શનને આકર્ષક કરવા કાર્યકર્તાઓએ ખૂબ શ્રમ લીધો જણાતો હતો. ભાષા નરેન્દ્ર પટેલે નામના વિદ્યાર્થીની ચિત્રકલા આસપ્ધાન ખેંચતી હતી, એકઠે આવા પ્રદર્શનોથી ધણું જાણવાનું મળે છે, એ વાત સૌએ સ્વીકારવી પડે છે.

રાતે આઠ વાગે પ્રમુખ સાહેબના મુકામે વિષય વિચારણી સભાની શરૂઆત થઇ. આ સભામાં તાલુકા દીઠ બે પ્રમાણે મુદ્દાઓના અતિનિધિઓ, આંત પુસ્તકાલય મંડળના હોદ્દદારો, ખાતાના અધિકારી સાહેબ વગેરે હતા. આવેલા હરાવો વાંચી જવાનું અને હરાવ સ્વીકારવો કે કેમ તે પર ચર્ચા કરવાનું કામ શરૂ થયું. કેટલાક હરાવોની સંતોષકારક ચર્ચા બે. ઉમેદબાધ સાહેબે આપી, જ્યાં પાછા ખેંચાયા અને ગરમાગરમ ચર્ચાને અંત રાત્રે દસ વાગે પસાર કરવાના હરાવો નિયત થયા. આ ચર્ચામાં પ્રમુખ સાહેબે દાખલેલ શાંતિ અનુકરણીય હતી. સાચેજ, સ્વરાજ્યના સિદ્ધાંત પર ચર્ચાઓ વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના સંબંધમાં કાર્યકર્તાઓ અને ખાતાના અધિકારી સાહેબો કેટલું બુદ્ધિશીલ થી કામ કરે છે તે આ વખતની વિષયવિચારણી સભામાં હાજર રહેલાઓએ અનુભવ્યું છે.

* *

બીજો દિવસ સંવાદમાં સાંકળવ વાગે પરિષદનું કામકાજ સંભાળેલોમાં શરૂ થયું. પ્રથમે બાઇ વિશ્વંત્રસાહેબે પ્રવચન બોલ્યું અને લખ તૈયાર કરેલો પાદરા તાલુકાનો ઐતિહાસિક મહિતીવાળો નિબંધ વાંચ્યો. આવી પરિષદમાં રચણપૂરતી ઐતિહાસિક મહિતી આપવાનો પ્રયાં છે. પછી આ પરિષદમાં હરાપુરાનો અને પાદરા તાલુકાનો બીજા ગામોનો ઇતિહાસ પ્રકાશમાં લાવવા કાંઈ મહેનત કરી લાગે છે. આવાં રચણપૂરતી એકાં કરી વડોદરા રાજ્યનાં અનેક ગામોનો ઇતિહાસ દર્શાવતાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાનું કામ ખાતું સ્વીકારે તો ધણું જાણવાનું મળે. રાતે જ તે હરાવો પર ચર્ચાઓ થઇ ગએલી હોવાથી હરાવો ઉપર સંભાળી વિશેષ ચર્ચા થઇ ન હતી, પણ કાંઈક હરાવનું સંબંધને કરવામાં આવેલું હતું. એ પછી આ પરિષદની વિશેષતા હતી, હરાવોમાં ગામેગામે જુદા જુદા વિષયોના અભ્યાસીઓ તૈયાર કરવાનો અને આધુનિક ઢંગે પ્રણાલીઓ-કચાકરો તૈયાર કરવાનો હરાવો નવીન ભાંત પાડનારા હતા. અને બેઠે હરાવો ઉપર પ્રમુખ સાહેબ તરફથી સાંડું સંબંધન કરવામાં આવ્યું હતું. આ બે હરાવો અમલમાં આવે તો જ પરિષદની સાર્થકતા થઇ ગયામ.

હરાવોનું કામ પૂરું થયા બાદ બે. પાદરા મંદાલ વંદીવટદાર સાહેબ કે જ્યાં હાલમાં ખાતાના તાલુકાની સુદર સેવા બજાવી રહ્યા છે તેઓએ શિક્ષકબાઇઓને સેવાભાવે કામ કરવા

જે રચણસંગ્રહને લીધે આ નિબંધે આવતાં એક પ્રેસિડેન્ટ યશ. — તંત્રી

વિનંતિ કરી હતી. પરિપદને સફળ કરવામાં મે. વહીવટદાર સાહેબે સારી મદદ કરી છે એમ મને જણાયું છે.

* * *

પ્રમુખ સાહેબ સાડાખાર વાગે ઉપસંહારનું બાપણુ કરવા ઊભા થયા. તેમણે ઉપસંહારમાં પણ સારી રીતે બોધદાયક વચનો કહ્યાં. તેમની વાણી અનુભવી, જ્ઞાનથી ભરેલી અને રમુજ શૈલીવાળી હોવાથી શ્રોતાઓ શાંત રીતે સાંભળતા જતા હતા અને ગાનામૃતનું પાન કરતા હતા.

છેવટે રચાનિક કાર્યકર્તાઓનો પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિપદ મંડળ તરફથી તેમ જ સ્વાગત પ્રમુખ સાહેબ તરફથી આભાર મનાયો. બાદ સભાનું કામ પૂરું થયું અને રાષ્ટ્રગીત ગવાઈ સૌ વીખરાયા.

* * *

થોડી વારે તે જ મંડપમાં સૌ ભોજન લેવા બેઠા અને શાંતિથી જમ્યા. ભોજનવિધિ થઈ રહેતાં કેટલાક ભાઈઓ શ્વેકો બોલતા હતા અને હર હર મહાદેવ બોલાવતા હતા. છેવટે મહેમાનોનો આભાર મનાઈ સૌ છૂટા પડ્યા.

એકંદરે આ કટોકટીના વખતમાં દરાપુરા પરિપદ સંપૂર્ણ સફળ નીવડી છે. તે પરથી સંદેશ સમજાય છે કે કાર્યકર્તાઓએ ખૂબ શ્રમ લઈ એકસંપથી ઉદાર દિલે કામ કર્યું છે.

રતિલાલ ક. ત્રિવેદી

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પગારદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાલ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સંરચાઓ તપાસી છે, અને દફતરી કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાંચનપ્રચાર વૈધારવા સંબંધી કામગીરી ખજાની તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલય બોલાવવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

૧. વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. છગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલ-માહે ડિસેંબરમાં—પેટલાદ મહાલનાં (૧) બાકરાલ, (૨) મોગરી, (૩) તંબોલા, (૪) કાસર, (૫) વીરોલ, (૬) સીલવાઈ, (૭) ખણસોલ, (૮) કોઠાવી, (૯) સેખડી; દરાપુરા પરિપદ અંગની કામગીરી માટે પાદરા મહાલ (૧૦) લતીપુરા, (૧૧) ભાસા, (૧૨) રણ, (૧૩) વક્ર, (૧૪) નરસીપુરા, (૧૫) હરણમાળ, (૧૬) ભોજ, (૧૭) દરાપુરા.

૨. કોડીનાર મહાલ માનદ પ્રચારક રા. ભગવાનજી રાઘવજી દવે-માહે જાન્યુઆરીમાં (૧) દેવલપુર, (૨) છાહર, (૩) સરખડી.

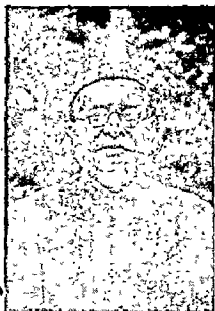
તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારી લેવી તથા જે સૂચના-સમજૂત આપી હોય તેનો યોગ્ય રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રી-ભાઈઓને બલામણુ છે.

ના. નં. ચોક્સી

સહમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ

સ્વ. મો. ન. અમીન સાંના તૈલચિત્રનો અનાવરણવિધિ

સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબના તૈલચિત્રનો અનાવરણવિધિ તેઓશ્રીની છઠ્ઠી સપ્તસરી-
દિન-તા. ૧-૨-૪૫ ના રોજ સવારના ૯-૩૦ કલાકે ચ. એ. સોસાયટીના વ્યાયામ મંદિરમાં

સ્વ. મો. ન. અમીન સાહેબ

નજીવીતા બીલસેવક અને મુંબઈ ધારાસભાના સભ્ય શ્રી. લક્ષ્મીકાંત શ્રીકાંત શેઠના વરદ હસ્તે રાખવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસંગને સદ્ગતતા ઇચ્છતા સંદેશાઓમાં મુખ્ય, મુંબઈ ધારાસભાના માણ પ્રમુખ શ્રી. માવલંકર, એલે-
મ્બીકવાળા શ્રી. ભાઈલાલભાઈ અમીન, તેમજ વડોદરા રાજ્ય પ્રજામંડળના પ્રમુખ શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ વગેરેના હતા.

આ સમારંભપ્રસંગે સ્વર્ગસ્થને જુદા જુદા વક્તાઓએ સાનાંજલિ અર્પણ કરતાં શ્રી. ભીખા-
ભાઈ કુ. પટેલ, અમદાવાદવાળા ડૉ. કેશવલાલ પરીખ, શ્રી ઇશ્વરભાઈ પોસે પ્રસંગોચિત સ્વર્ગસ્થના જીવન-
પ્રસંગો કહી સંબળાવ્યા હતા.

પ્રમુખશ્રીએ સ્વર્ગસ્થને અંજલિ અર્પતાં જણાવ્યું કે

પ્રમુખશ્રીનું પ્રવચન :

આ પ્રસંગે જે 'વૈજયવળન' ગવાયું તેણે મારા મનમાં છ વર્ષ પહેલાંના વાડીલાલ સારાભાઈ હૉસ્પિટલમાં ગવાયેલા વૈજયવળનની યાદ તાજ કરી છે. ત્યારે મારી સાંનિધ્યમાં પૂ. ઈસ્કર બાપા હતા. આજે જે હું પૂ. બાપા વતી જ આવ્યો છું એમ તમે માની લેજો. પૂ. બાપા દ્વારા જ મારી સાહેબ સાથે પહેલી ઓળખાણ થયેલી. પંચમહાલમાં ત્યારે કારમો દુષ્કાળ પડ્યો હતો અને બાપા કાર્યકરોની સૌધમાં હતા. તેમની આંખ સાહેબ ઉપર કરી અને સાહેબે જીવાન કૉલેજઅનોની દુકડી મોકલી આપી.

ત્યારપછી તો હું ધણી ધણી વખત એઓશ્રીના સંસર્ગમાં આવ્યો છું. અને દાહોદ જતાં આવતાં રામજી મંદિરમાં હું તેમને મળતો ત્યારે સમાજસેવા અને કેળવણીના ઉદ્દઘાટનની કેટલીએ યોજનાઓ તે મારી સાથે ચર્ચતા. આ બધા કરતાં પૂ. સાહેબની જે પ્રસંગથી મારા ઉપર છાપ પડેલી તે તો જુદી જ હતી.

'૨૧ ના અસહકારની આંધી દિંદભરમાં વ્યાપી હતી. હું મુંબાઈ મદાસભા સમિતિનો મંત્રી નેશીલો અને ગરમ હતો. ગામડાની સેવા કરવાની મને હોંશ હતી અને થોડા સ્થળની પસંદગી અર્થે આણંદમાં સાહેબને મળ્યો. મારી ગામડાની કલ્પના સ્વર્ગીય હતી- અને ખાદી સિવાયનો કાચકર તો મારી આંખને ખૂંચતો. પૂ. સાહેબને ખાદી નહિ પડેરતા નોંધ મને આવેશ આવેલો. પણ એ મને વસો લઈ ગયા-મારી કલ્પનાની એ આમ્યસૃષ્ટિનો

સદંતર નાશ થયો. મેં સાચું ગામડું જોયું અને ગ્રામસેવાની નવીન દૃષ્ટિ સાહેબે મને આપી. ત્યાં મેં ધૂળ, ગંદકી, લોઢાંતું રેઢિયાળપણું જોયું અને નવી દુનિયાનો મને ભાસ થયો. આજ સુધીનો મારો ખ્યાલ એવો હતો કે બટન દબાવતાં જેમ બત્તી ચાપ તેમ બટન દબાવતાં જ અગ્નિરૂપી અધિકાર દૂર થશે.

પૂ. સાહેબની કથા એ ચરોતરની ઘડતરકથા છે. એ સમાજના ઘડવૈયા હતા અને એ ઘડતરના પાયામાં પુરાએલા છે. ઠક્કર બાપા અને એમના જેવાઓએ પૈસાવાળાઓમાં ક્ષોભ પેદા કર્યો છે. પૈસાવાળા પોતાનો પૈસો સેવકોને ચરણે મૂકી દે એ પાઠ મને પૂ. બાપા અને સાહેબે પઢાવ્યો છે.

આ સંસ્થાના સંચાલકોને પણ મારી વિનંતિ છે કે તમે પૈસા પાછળ ન પડશો. સાહેબે જે બીજા વાળું છે તેને પાળવા અને પોષવા સમર્પણ અને સેવાની ભાવના તમે પોષજો. ત્યારે સેવકો છાશ-રોટલો ખાશે અને ખેડૂત વેળથી ખાતો થશે ત્યારે સાચી સ્થિતિ પેદા થશે.

આજે દેશમાં ગરીબી છે, ભૂખમરો છે, વસ્ત્ર નથી. તમારા ચરોતરમાં ધણું છે એટલે તમને એ નહિ સમજાય, પણ તમે ગરીબને અપનાવવા યત્ન કરજો. મોતીબાઈ સાહેબ અને બાપાનું સ્મરણ કરજો. અને પીડિતની સેવા કરજો. તેમને આંખો આપજો. ઘરને જેમ પિતા માતા હોય છે, તેમ સમાજને પણ હોય છે. મોતીબાઈ સાહેબ સમાજના પિતા હતા; સ્વ. કર્ણાશંકર માતા જેવા હતા.

x x x

તમે સેવાનો પંથ ન ભૂલશો-સેવા કરજો. તમે સેવા નહિ કરો તો આપણી વચ્ચે થયેલો ગાંધીજી, બાપા અને સાહેબનો અવતાર એળે ગયેલો ગણાશે.

બાદ શ્રી. રાવજીભાઈએ આભારદર્શન કરતાં વંદેમાતરમ ગવાયા બાદ સભા વિખેરાઈ હતી.

નોંધપાત્ર બીનાં એ હતી કે દા. ન. હાઇસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ તે દિવસે મોતીબાઈ સાહેબના જીવનચરિત્રનાં પુસ્તકો વેચવાને કામે લાગી ગયા હતા. અને સાંજ સુધીમાં રૂ. ૨ બે-વાળાં ૧૦૬ પુસ્તકોનું તેઓએ વેચાણ કર્યું હતું. અને એ રીતે તે પવિત્ર દિવસે તેમની જીવનપરિગત ફેલાવવા પ્રયાસ કર્યો હતો.

ચરોતર વિદ્યાર્થી બોર્ડિંગ હાઉસમાં સ્વ. સાહેબની સંવત્સરી

સ્વ. મો. ન. અમીન સાહેબની ફક્ત સંવત્સરી વડોદરા ખાતે તેઓશ્રીએ સ્થાપેલા ચરોતર બોર્ડિંગ હાઉસના યોગાનમાં ગઈ તા. ૧લીના રોજ સાંજના ૬ વાગે શ્રી. ગોકુલદાસ રાયસુરના પ્રમુખપદે ઉજવાઈ હતી, જે પ્રસંગે બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓ, આમંત્રિત શહેરીઓ તેમ જ પુસ્તકાલય ખાતાના કાર્યકરોએ ખાસ હાજરી આપી હતી.

મુખ્ય વક્તા તરીકે પુસ્તકાલય ખાતામાં સ્વ. અમીન સા. નું સ્થાન શોભાવતા શ્રી. ઉમેશભાઈ પટેલે, તેમ જ અન્ય વક્તાઓ અને પ્રમુખશ્રીએ માનાંજલિ અર્પણ કરી હતી, જેને પ્રાર્થના બાદ સૌ વીખર.

૧. મુસ્કાદિકું—અનુવાદ અને સંયોજક: શ્રી. સુન્દરમ્; પ્રકાશક:—પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડ, મુંબઈ. કાલેન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૪૪, મૂલ્ય: રૂ. ૨-૧૨-૦.

સૈકાઓથી જનતાની એકધારી પ્રશંસા પામેલા સંસ્કૃત નાટક મુસ્કાદિકનો આ મુક્ત અને સ્વતંત્ર છતાં સરળ અને સફળ અનુવાદ ગુજરાતી રંગભૂમિની હરહંમેશની માગણીને સારી રીતે સંતોષે છે. કવિ શ્લોકવિરચિત, વિવિધ પાત્રો અને પ્રસંગોથી ઉભરાતી આ કલાકૃતિનો અનુવાદ આપણા સિદ્ધહરત કવિ સુન્દરમને હાથે થયો છે. એવી કરીને મૂળનો ભાવ સાચવત જળવાઈ રહી અનુવાદ જીવંત અને રસવંત બન્યો છે.

રંગભૂમિ ઉપર રજૂ કરવાના ધ્યેયને અનુલક્ષીને એનું સમુચિત સંયોજન કરાયું છે, અને મૂળના દશ અંકને સાત અંકમાં સમાવ્યા છે; એટલું જ નહિ, પણ વસ્તુવિધાનના ખૂટતા અંગોડા સુંદર રીતે મેળવી લેવાયા છે. એમ કરતાં તેમાં અનેક વધારાધટાડા કરવા પડ્યા છે, મૂળના શ્લોકો છોડી દેવા પડ્યા છે, વસ્તુને પોષક નહિ એવા પ્રસંગો કાઢી નાખવા પડ્યા છે, કોઈક વાર આખો પ્રવેશ (અંક ૩ : દશ્ય યોથું) ગાંઠનો ઉમેરવો પડ્યો છે, ચારુદતની પત્ની ધૃતાના પાત્રને માત્ર સચિત રાખ્યું છે, છતાં એ બધા ફેરફારો ઔચિત્ય અને સામંજસ્ય ભર્યા છે, અને સુંદરમની નાટ્યકલાદષ્ટિની સુભગ પ્રતીતિ કરાવે છે.

આ સર્વ ફેરફારોને લીધે મૂળ કૃતિ તેના અક્ષુણ્ણ મૌલિક સ્વરૂપે રજૂ નથી થતી, અને મુસ્કાદિકના એક સંપૂર્ણ સમશ્લોકી અનુવાદની જરૂર ભભી રહે છે એ ખરું, છતાં રંગભૂમિ માટે સુગઢિત, સુસ્ત્રિષ્ટ અને સાતત્યવાળી કૃતિ આપણને મળે છે એ લાંબ જેવો તેવો નથી. અમદાવાદ એલિસબ્રિજ આરોગ્ય સમિતિએ આ નાટક સફળતાપૂર્વક બજાવ્યું છે, અને ઇતર સાહિત્યમંડળો કે કલામંડળોને પણ એ સરસ સામગ્રી પૂરી પાડશે. નાટકમાં પાંચેક ગીતો વ્યાખ્યાં છે તે પણ પ્રસંગોચિત, મધુર અને ભાવવાહી છે જેકેટ પરના શ્રી. કનુ દેસાઈના આકર્ષક ચિત્રથી અલકૃત, મનોહર ગેટ-અપ અને છપાઈવાળું આ પદ્યપ્રકાશન પદ્ય જેવું સોદામણું છે, જે કે મૂલ્ય કેંક વધારે પડતું ગણાય.

૨. પ્રેમધનુષ્ય—લેખક: શ્રી. કોલ્લક, પ્રકાશક: કવિતા કાર્યાલય, વિશેષારત્ને પૃ. ૧૦૪+૮, મૂલ્ય: દોઢ રૂપિયા.

ગુજરાતીમાં જે ગણ્યાગાણ્યાં સળંગ લાંબાં કાવ્યો છે તેમાં સાડીસતરસો પંક્તિના આ ભાવવાહી અને પ્રવાહી પ્રણયકાવ્યનો કિંમતી ઉમેરો કરવા માટે કવિ કોલ્લકને અભિનંદન ઘટે છે. પ્રેમધનુષ્ય એ મુઘ્ધ પ્રેમનું સળંગ કરુણાંત કાવ્ય છે, અને પ્રેમધનુષ્યના સાત રંગોની જેમ સાત ખંડમાં વહેંચાયેલું છે. એમાં નાયક પોતાના પ્રણયજીવનની કથા પોતે જ કહે છે, અને પોતાના વિવિધ અનુભવો અને મનોભાવોને યથાર્થ વ્યક્ત કરે છે.

નાયિકાના આગમને નાયકના પ્રણયજીવનની ઉપા ઉઘડે છે, અને નાયિકાને સત્કારતાં એની ઉરજિમ્મિઓ હેલે ચડે છે. જીવનયાત્રા સંગાથે કરવાના સંકલ્પે ઉભય અંતરમાં સંજીવન છંટાય છે, પણ નાયિકા એને પિયેર હોવાથી નાયક વિરહની વેદના અનુભવે છે અને વિરહી બપૈયાની જેમ ખૂંચે છે. ત્યાં તો કમલાએ વિરહ સદાના વિયોગમાં પરિણમે છે. નાયકનો ત્યાગ કરી નાયિકા અન્યના પ્રેમમાં પડે છે, અને એથી નાયકને અસહ્ય આઘાત લાગે છે. પરંતુ જીવનના રંગો અનેરા છે, અને જે નાયિકાએ દાર છોડ્યું હતું તે જ ફરી નાયકને આંગણે આવે છે ! નાયિકાનું પુનરાગમન નાયકના ઉરને પુનઃ પ્રકુલિત કરે છે. પણ એ મીઠું સુખ ક્ષણિક નીવડે છે. નાયિકાનું અવસાન થાય છે અને નાયકનું હૈયું ભાગી જાય છે. અંતે નાયક પ્રિયાની કબરની પૂજા કરે છે, અને મૃત્યુનું ચિંતન કરતાં એને એમાં સ્વર્ગની માધુરી દેખાય છે.

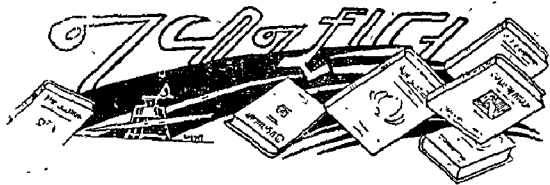
પ્રણયજીવનની આ સાદી કથાને દલિત અને મધુર શબ્દાવલીમાં રચી કરવામાં કવિએ સારી સફળતા મેળવી છે. ભાષા અને છંદ ઉપરનું એમનું પ્રભુત્વ અનેરું છે, એટલે કાવ્ય સરલ, વિશદ અને પ્રવાહી બન્યું છે. પરંતુ લાંબા કાવ્યમાં ઘણી વાર જાને છે તેમ અહીં પણ જિમ્મિની જીણપ જણાઇ આવે છે, એટલે ચોટ લાગતી નથી અને કાવ્ય નિર્જીવ અને શીસું પડી જાય છે. પહેલા જ ખંડમાં પ્રિયાના આગમનથી જ્યારે કવિની “ પ્રિયદર્શનની ઉપા જગી ”, ત્યારે અંતરની જે ઉત્કટ જિમ્મિ પૂરની પેઠે ઉભરાવી જોઈએ તે ખજરદારી શેલી અને વૃત્તાના શાન્ત સુધીર પ્રવાહમાં પરખાતી નથી. ભાઈશ્રી કોલક ઉપર કવિશ્રી ખજરદારની છાયા ઘણી-ગાઢ પડેલી છે, અને વિરહના ત્રીજા ખંડમાં તો એ-એટલી બધી ઉત્કટ દેખાય છે કે વૃત્તમાં અને વૃત્તાન્તમાં પદે પદે કલિકાના પડલા પડે છે.

છતાં કોલકને આ પ્રયોગ પરમ પ્રશંસનીય છે, અને ક્રમે ક્રમે એમની પ્રતિભા વધુ ને વધુ ઉન્નત બની આપણને અવનવા પ્રદેશોનાં સુભગ દર્શન કરાવશે એવી અપેક્ષા રહે છે.

ગ્રા. અ. શં. પટેલ

૩. સંત્રામ—લેખક: ‘ યદુનંદન, ’ પ્રકાશક: સુભદ્ર પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ; ૧-લી આવૃત્તિ, સં. ૨૦૦૦; કાઢિતું ૧૬ પેજ ૫. ૨૦૨; પૂઠું, કાડબોર્ડ પટ્ટીનું; કિ. રા.

સમાજસુધારાને આદર્શ વ્યવહારમાં ઉતારવાનું કામ અતિશય કપરું છે, છતાં દિલ્લની કામળ લાગણીએને ખરાખર-કાણુમાં રાખીને એ આદર્શને અડગપણે વળગી રહી અજૂમનારાં યુવક-યુવતીઓના એકધારા સંઘર્ષિત પ્રવાસથી રૂઢિચુસ્તોનાં-દિલ પર પણ-વખત જતાં ધારી અસર નિષ્ફળવાનું શક્ય બને છે, એ આ વાર્તાનું વસ્તુ હોઈ સમાજસુધારાને ચાહનારા વાચકોએ ખાસ વાંચવા જેવું પુસ્તક છે. ભારતર નામનો બ્રાહ્મણ યુવક કોલેજનો અભ્યાસ પૂરા કરી પોતાની કોલેજમિત્ર પુષ્પા નામની વણિક યુવતીને નિર્બંધ લગના અખતરા માટે વગરપરણ્યે પોતાની સાથે લઇને ઘેર પાછો ફરે છે. તે પરથી ગામના સમાજમાં, મહોદ્દાઓમાં તેમ જ ઘરમોખરે પ્રગટી નીકળતા વિવિધ સંત્રામો પરથી પુસ્તકનું નામકરણ થયેલું છે. પ્રમાણિક નિશ્ચયબળથી અને વિનયભર્યા અવિરોધી વતીવથી માખાપ ને સર્ગાસંબંધીઓનાં દિલ પીગળે છે અને વાર્તાનો સુંબદ અંત આવે છે. વસ્તુ એકંદરે બોધક ને પ્રેરક હોઈ વાર્તાસિક વાચકોએ એક વાર વાંચી જવા જેવું છે.

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. વડોદરા તરફનાં પુસ્તકો

૧ અમારી ઇન્દુનું શિક્ષણ—મૂળ મરાઠીમાં લેખક: શ્રી. તા. મ. પટવર્ધન;
અનુવાદક: શ્રી. ગણેશરાવ રામરાવ ભોક્રી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૨ સીંતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ—સંપાદક: શ્રી. જયલભાઈ મહેતા, મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૩ સીપુરુષમયાદા—લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મરાઠવાળા; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

મેસર્સ ઓન. એમ. ત્રિપાઠી લિ-મુંબઈ તરફથી

૪ ભોજ અને કાલિદાસ—સંપાદક: શ્રી. લક્ષ્મીનારાયણ ઓજલાલ પંડ્યા;
મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૫ દૂધગંભી—લેખક: શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૬ છબ્બખિયાં—લેખક હિપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદ તરફથી.

૭ આયમતે અજવાળે—લેખક: શ્રી. ધનસુખલાલ ઠાણલાલ મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

સોન. એમ. ઠક્કરની કું. મુંબઈ તરફથી

૮ હિંદુ ધર્મ—મૂળલેખક: સર રાધાકૃષ્ણન; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર
શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૯ સ્વામી રાવ—(સરદાર પૃથ્વીસિંહની જીવનકથા) લેખિકા: શ્રી. સુભદ્રા માંધી,
મુખ્ય વિકેતા: લોકપ્રકાશનગૃહ, સેન્ટ્રલ સ્ટ્રીટ રોડ, મુંબઈ-૪. મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

“આપણા તેજસ્વી ભૂતકાળની આ બધી માહિમાવાન સામગ્રી આગળ આપણા હાલના પ્રવાસો કેવાં નજીવા લાગે છે એનો વિચાર કરો !

“ ૩૫ વર્ષની આપણી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને હવે આપણે વધારે લગ્ય બનાવો ! એને વધારે જનતા અને ફળદાયી કરવા માટે આજના શુભ દિવસથી આપણે કરાવ કરો. પુસ્તકાલયો, એ હવે, આપણી સંસ્કૃતિનાં સાચાં કેન્દ્રો બનવાં જોઈએ.

“ દરેક ગામે, જીવનના અને દેશના મહાન પ્રશ્નો સમજી શકે એવા જ્ઞાનીઓ લાયબ્રેરી-ઓમાંથી જીવન થાય એવી તબવીજ આપણે કરો ! માત્ર નવલકથાઓ જ મહોટા ભાગે હાલ વંચાય છે, તેને બદલે ઇતિહાસ, જીવનચરિત્રો, વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, યુદ્ધિને સ્વતંત્ર કરે એવા ધર્મ, સમાજને સુધારી શકે એવાં સંસ્કારસુધારાનાં પુસ્તકો, હાલની રાજકીય પરાધીનતા સમજાવે એવાં રાજકીય સાહિત્ય નાણુનારાઓ, એમ જુદા જુદા વિષયના અભ્યાસીઓ, આ લાયબ્રેરીઓ દ્વારા, એકેએક ગામે જીવન થવા જોઈએ.

“ એ બધાં દરેક દિવસોમાં એક વખત ભેગાં થાય અને પોતા-પોતાના ગામના પ્રશ્નો નક્કી કરે. પુસ્તકાલયો સંસ્કૃતિનાં કેન્દ્ર અને એક જ નહિ, પણ દેશ સમસ્તતા રચનાત્મક કાર્યો પણ ત્યાંથી જ શરૂ થાય એ જોવાની હવે આપણે મહત્વાકાંક્ષા રાખવી જોઈએ. ”

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુ. પરિષદનો આદેશ

વડોદરા પ્રાંત પુ. પરિષદનું પાંચમું અધિવેશન દરારપુરા મુકામે તા. ૨૧/૨૨-૧-૪૫ ના રોજ મળી ગયું. એના સુકાની ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ દેસાઈએ ઉપર ટીકણું ઉદ્બોધન આપ્યુંને આપ્યું છે.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ક્ષેત્રમાં કામ કરનારાઓ માટે એમણે આ એક ઉત્તમ આદેશ આપ્યો છે. પુસ્તકાલયોની માત્ર સ્થાપના કરવાનો સમય હવે પૂરો થઈ ગયો છે. એ પ્રવૃત્તિના ઉપલા સોપાન પર આપણે આવી જીભા છીએ. અને ત્યાંથી આગળ પ્રગતિ સાધવાનો સમય આવી ગયો છે.

પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં લોકમદદ, સરકાર-પંચાયત મદદ, અત્યાર પધૂત આપણી સંસ્થાએને મળતી રહી છે. અને શ્રી. સરકારની પ્રગતિકાસની સર્વલક્ષી વિવિધ યોજનાઓના એક મહત્વના અંગભૂત એવી આ પ્રવૃત્તિને તેની મદદ તો મળતી જ રહેશે. પરંતુ માત્ર આર્થિક મદદ મેળવી, નવાં નવાં પુસ્તકાલયો સ્થાપીને જ આપણે હવે ઇતિકર્તવ્યતા ન માની લેવી

જોઈએ. તે પછીનું પગલું, એમાં વસાવાયેલા શિષ્ટ સંસ્કારી યથા પ્રમાણ એકેએક થર સુધી પહોંચી જાય તેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

આપણાં પુસ્તકાલયોમાં આવતો વાચકસમુદાય હવે માત્ર નવલકથાઓનાં જ પુસ્તકોમાં રાચતો રહે તેટલું જ બસ નથી. જ્ઞાનની વિધિવિધ શાખાઓમાં એ એની જિજ્ઞાસાસરિતિ પરાવતો ચાલે તેવાં સક્રિય પગલાં આપણા અંથપાત્રોએ લેવાં જોઈએ.

હજીએ આપણે ત્યાં નિરક્ષરતાનિવારણનો અને પ્રૌઢશિક્ષણનો પ્રશ્ન તો ઊભો જ છે. કેટલાક પ્રૌઢશિક્ષણના વર્ગોને પ્રતાપે નવા પ્રૌઢ વાંચતા થયા હશે તેઓ. તેમના વાચનમાં વધુ પ્રગતિ સાધી શકે તેવાં પુસ્તકો તેમની સમક્ષ સાદર કરાવાં જોઈએ, નિશાળેથી જીતે ગયેલા વિદ્યાર્થીઓને તેઓ. ભણેલું જુલો ન જાય તે માટે તેમનો વાચનરસ અખંડિત રહે તેવા પ્રયત્નો થવા જોઈએ અને એ રીતે ગામનો વાચનપ્રચાર વધુ ને વધુ વધતો ચાલે તેવા પ્રયત્નો થવા જોઈએ.

આપણા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રચારકોએ પણ માત્ર પુસ્તકાલયોની તપાસણીથી જ સંતોષ પામીને બેસી રહે હવે કેમ ચાલશે ? તેમણે પણ હવે મામળોનોનો સંપર્ક સાધી પ્રજામાં વાચનરસ વધુ કેળવાય તેવા પ્રયત્નો અતિમાન કરવા જોઈએ.

પુનઃ પ્રચારકો ગામડે ફેરવેલીમાં જાય ત્યારે પુસ્તકાલયોની તપાસણી જરૂર કરે, પરંતુ સાથે સાથે તે જે ગામમાં રહે તેટલા દિવસ રાત્રે લોકસંપર્ક સાધવા પ્રયત્ન કરે, પ્રજામાં વાચનરસ ફેલાય તે માટેના પ્રયત્નો અતિમાન કરવા એમની સાથે વાતોલાપો જોઈએ; અને જનતાના સંસ્કારધરતર માટે ગામના શિષ્ટ શિક્ષિત જુવાનોનો આ પ્રવૃત્તિના વિશેષ વિકાસમાં સાથ મેળવવા પ્રયત્ન કરે.

સા. પુ. ડેસરના અંથપાત્ર:—શ્રી. અમૃતલાલ કાળીદાસ તા. ૨૭-૧-૪૫ ના રોજ અવસાન પામ્યા છે. સદ્ગુણે દર્શાવેલા ૪૫ વર્ષ થયાં સદર પુસ્તકાલયનું કામ સંભાળતા હતા. તેઓશ્રીની એ કામગીરી દરમિયાન પુસ્તકાલયની પ્રગતિ સાધવામાં તેમણે ખૂબ મહેનત ઉઠાવી હતી, પ્રજા સહગતના આત્માને શાંતિ અપો એ અભ્યર્થના.

વ. રા. પુ. મંડળ

પ્રમાણપત્રની પરીક્ષા:—અગાઉ જાહેર થયા પ્રમાણે આ પરીક્ષા ફેબ્રુઆરી માસની ૨૫ થી ૨૬ મી તારીખોએ લેવાવાની હતી. પરંતુ કેટલાંક અનિવાર્ય કારણોસર પ્રચુત પરીક્ષા માર્ચ માસની ૧૦-૧૧ તારીખોએ લેવાનું હરાવાયું છે તેની સાગતાવળગતાઓએ નોંધ લેવી પડે. પરીક્ષા માટેના ઉમેદવારોને વ્યક્તિગત મોકલાવવા પરિપત્રો મોકલ્યા જવામાં આવી દેવાની ઉમેદવાર બાધોને ખાસ વિનંતિ.

પુસ્તક ૨૦ મું

માર્ચ-૧૯૪૫

અંક ૩ નો

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★યુદ્ધના સંદેશા પર સેન્સરની કાતર કેવી ચાલે છે તેનો એક દાખલો તાજેતરમાં જાણવામાં આવ્યો છે. અમેરિકાની એક આગેવાન ન્યુસ એજન્સીએ ૫૦૦ શબ્દોનો સંદેશો મોકલ્યો હતો. તેમાંથી અમેરિકન સેન્સરે ૩૮૮ શબ્દો કાઢી નાખ્યા. આઘાતીજ સેન્સરે ૧૦૪ શબ્દો કાઢી નાખ્યા. બાકી રહ્યા ફક્ત આઠ જ શબ્દો !

★એક વખત બહુ ગવાઇ ગયેલ સાધમન રિપોર્ટ સંબંધી એક હકીકત જાણીતા બ્રિટિશ કટારસેબક હેનર સ્વેકરે બહાર પાડી છે. તે કહે છે કે સર જોન સાધમનને તેના રિપોર્ટની રીતસર પહોંચ પણ મળી નહોતી.

તેણે મહિનાઓ સુધી મુસાફરી કરીને ખૂબ મહેનત લઇ એનો રિપોર્ટ તૈયાર કર્યો હતો. તેટલા સમયમાં તો તે કોર્ટમાં સહેલાઈથી ૨૦,૦૦૦ પૌંડ કમાઇ શકતો.

આ રિપોર્ટ જનતાના ખર્ચે છાપવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ પ્રધાનમંડળના એક પણ સભ્યે આ સંબંધી તેની સાથે કંઈ પણ વાત કરી નહોતી. સ્વીકાર પૂરતી ત્રણ લીટી પણ કોષ્ટકે લખી નહિ. રિપોર્ટને અજરાઇ પર ચડાવી દેવામાં આવ્યો.

★મેક્સિકોએ લખેલ મૂળ મિનિટોની ૧૦ કરતાં વધારે પ્રતો શાહી નોંધણીખાતામાંથી ગૂમ ચલી લાગે છે. બંડોમાંથી મળી આવતી સ્લીપો પરથી જણાય છે કે, આ પ્રતો છાપવા માટે ૧૮૯૪ માં સીમલા મંજાવવામાં આવી હતી; પરંતુ ત્યાર પછી તેનું શું ચલું તે સંબંધી કશી માહિતી મળી શકતી નથી.

★ઈંગ્લેંડના વડા પ્રધાન મિ. ચર્ચિલે હજુ તો 'યુદ્ધની કથા' પૂરી લખી નથી ત્યાં તો તે પુસ્તકના વેચાણદક્ષ માટે માગણીઓ આવવા લાગી છે.

અમેરિકાના 'ટાઇમ' સામયિકવાળા હેનરી લ્યુસે મોટામાં મોટી માગણી, ૨૫૦,૦૦૦ પૌંડની ક્યોનું સંભળાય છે.

★જર્મન ડેની ન્યુયૉર્કે પ્રકાશન સંસ્થાએ 'એશિયા પ્રેસ'ની સ્થાપના કર્યાની જાહેરાત કરી છે. 'એશિયા પ્રેસ' એશિયાના વિષયો પર એશિયાના લેખકોએ લખેલાં પુસ્તકોનું ફક્ત પ્રગટ કરશે. અત્યારે તો જર્મન ડેને મળતા કામગીના કવોર્ટા પૂરતાં જ આ પુસ્તકો છપાશે. સલાહકાર ડિરેક્ટર તરીકે પર્લ બેક પુસ્તકોની પસંદગી કરશે.

એશિયા પ્રેસ ૧૯૪૫માં દિલ્લ સંબંધી ત્રણ પુસ્તકો પ્રગટ કરશે. દિલ્લા વોર્નરનું

‘ એટલેમ ઇન ઇન્ડિયા ’, કુબ્જા નહેરુ ‘ વિથ નો રિસ્ટસ ’ તથા શ્રી. વિગ્યાસક્ષી પંડિતનું ‘ સનવાષ્ટ એન્ડ શેડો ’.

★ એક અમેરિકન પ્રેસ એજન્સીના જાણાવવા મુજબ, કુબ્જા હેઠળના જર્મન પ્રદેશમાં પહેલું વર્તમાનપત્ર આખેતથી પ્રગટ થયું છે.

ચાર પાનાંના આ પત્રમાં દરેક પનામાં ચાર મોટી કાલમ જર્મન ભાષામાં છે. ‘ પત્રનું ’ નામ ‘ આખેન ન્યુઝ ’ છે. મિત્રાજ્યોની દેખરેખ હેઠળ તેનું સ્થાપન જર્મન રદા કરે છે. આવારે તો તે દર અઠવાડિયે બહાર પડશે અને તેની કિંમત ૨૦ ફેનિંગ્સ-સગળમ એક આનો રહેશે.

પહેલા પાનામાં રશિયન આગેકૃત્ય, અમેરિકનોએ સેન્ટવિથ કેવી રીતે લીધું તે તથા અમેરિકન હવા વાહનોએ વૉન રન્ડરટેન્ડની પીછેહઠ વખતનાં સાધનોનાં કેવી રીતે નાશ કર્યો તેની હકીકત છે. બે કાલમના ચિત્રમાં જનરલ આઇઝન હોવરે તથા ફિલ્ડ માર્શલ ગોમરીને વાત કરતા બતાવવામાં આવ્યા છે. દ્વિતીયાધિ-સમાં અમેરિકાની આગેકૃત્ય તથા જર્મનીના જનતણનાં ઉત્પાદનકેન્દ્રો પર મિત્રાજ્યોના હવાઈ હુમલાની હકીકત પણ તેમાં આપવામાં આવી છે.

★ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં એક આંતરરાષ્ટ્રીય પુસ્તક મંડળ છે. આ સંસ્થા પ્રકાશકોની છે અને તેમાં નફાનો હેતુ નથી. અમેરિકન પુસ્તકોની આંતરરાષ્ટ્રીય વહેંચણી માટે આ સંસ્થા સ્થપાયેલી છે.

મંડળનો હેતુ, જાહેર નિવેદનમાં જાણાવવા મુજબ “ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં પુસ્તકો છૂટથી તથા કરકસરથી જનતબરમાં મળી શકે તે જોવાનો તથા અમારા રાજવણી, સંસ્કૃતિ રમત-મમત વખરેનાં શ્રેષ્ઠ પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિ સાપ અને પરદેશમાં સહેલાઈથી મળી શકે તે જોવાનો છે. ”

આ મંડળ પુસ્તકો લખાવશે અમર પ્રમટ કરશે નહિ, પરંતુ આ ક્ષેત્રમાં પડેલ એજન્સીઓ મારફત કામ કરશે.

★ આ માસિકના આમળના અંકમાં નિર્દિષ્ટ “ મહાન અંગ્રેજી-ફિંદી ચન્દ્રકોશ ”નો પહેલો ભાગ સંપૂર્ણ થતાં ૨૪ મી ડિસેમ્બર મુબ્જાના ના. એવરના પ્રમુખપદ હેઠળ તેનો મહોત્સવ ઉજવવામાં આવેો હતો. ડૉ. રઘુવીર તેના સંપાદક છે. આ મહોત્સવમાં ધણા વિદ્વાનોએ આ મહાન સાદસની પ્રશંસા કરી હતી. ગ્વાડીઅરના પ્રધાન રાજરાજેન્દ્ર એમ. એન. સિતોદેએ આ પુસ્તકનો ઇતિહાસ વર્ણવતાં કહ્યું કે આ કાપને પૂરું થતાં જોહામાં જોહાં દર વર્ષે લાગશે અને તેમાં ૧૫ થી ૨૦ લાખ રૂપિયાની જરૂર પડશે.

★ જાળકોને ક્યાં પુસ્તકો વાંચવાં ગમે છે ? સેન્ટ લુઇઝ (અમેરિકા)ના જાહેર પુસ્તકાલયમાં એક દિવસની પ્રવૃત્તિથી તેની કંઈક ઝાંખી થઇ હતી. એક વર્ષથી વધારે સમય પહેલાં ૧૯૪૩ના નવેમ્બરની ૧ લી તારીએ ૨,૪૦૭ જાળકોએ ૪,૪૮૭ પુસ્તકો લીધાં. આ પૈકી ૧,૬૦૬ ચિત્રપોથીઓ હતી, ૧,૭૬૭ વાર્તાનાં તથા ૧,૧૧૧ વાર્તા વિનાનાં પુસ્તકો હતાં. ઉપેક્ષી સંખ્યા પૈકી ૧૨૨ અન્યરિત્રો, ૧૦૮ પ્રવાસ તથા જૂનોગ, ૬૩ ઇતિહાસ, ૨૦૬ વિજ્ઞાન, ૧૦૪ સાહિત્ય, ૬૨ બીજું વિશ્વયુદ્ધ, ૨૪ ઉદ્ધવન, ૩૧ રમતમમત, ૫૩ ઉત્પાદનની

વસ્તુઓ સંગ્રહી, ૧૭ સંગીત, ૭ આયુર્વેદકથાઓ, ૪૪ સમૃદ્ધિવન તથા ૧૦ આકર-
ગ્રંથો હતા.

★ બંગાળી ભાષામાં પ્રગટ થતા બાલમાસિક ' રંગ મોશાસે ' ' સુકુમાર રૌય ' અંક પ્રગટ
કરીને લાયકને લાયક માન આપ્યું છે. અગ્રેજી બાલસાહિત્યમાં જે સ્થાન ગ્રીમ, હેન્સ
એન્ડર્સન, તથા હુક કેરોલનાં પુસ્તકોનું છે તે જ સ્થાન બંગાળી બાલસાહિત્યમાં સુકુમાર
રૌયનાં પુસ્તકોનું છે.

★ ગાંધીજીના જીવન અને કાર્ય સંગ્રહી પુસ્તક લખવા માટે દક્ષિણહિંદના ગાંધી સંઘે એક
હરિકાષ ગોઠવી હતી. તેમાં પહેલું ધનામ પડિતા ક્ષમારાવને તેના પુસ્તક ' ઉત્તર
સત્યાગ્રહ ગીતા ' માટે મળ્યું છે. આ પુસ્તકમાં ૧૯૩૬ સુધી મહાત્માજીના જીવનની
હકીકત આપવામાં આવી છે ૧૯૩૨ સુધી ગાંધીજીના જીવન વિષેનો તેમનો ગ્રંથ
' સત્યાગ્રહ ગીતા ' તે જ વર્ષમાં પારિસમાં પ્રગટ થયો હતો.

ગઇ તા. ૧૭ ડિસેમ્બરે મદ્રાસમાં એક સભા બરીને આ માન તેમને આપવામાં
આવ્યું હતું. ડૉ. રાધવન જેવા સંસ્કૃતના વિદ્વાને તેમને અંગ્રજિ આપી હતી. " ઇ. સ.
પૂર્વે ૫૦૦ ના વેદ સમયમાં હિંદી ઓઓની સંસ્કૃતિ " વિષે. ' સંસ્કૃત ઓડેમી '
સમક્ષ તેમણે વાંચેલા નિગંધની પણ પ્રશંસા કરવામાં આવી હતી. આ ધનામી કાવ્યને
અવતન બનાવ્યા પછી અગ્રેજી તથા તામિલ ભાષાંતર સાથે સંઘ તે પ્રગટ કરશે.

તિરુપેન ગોડેના સંસ્કૃત પડિત શ્રી. કે. એસ. રામસ્વામી શાસ્ત્રીઆરને ગાંધીજીના
તત્ત્વજ્ઞાન વિષેના તેમના કાવ્ય ' મહાત્મા ચિન્મય ' ને માટે પારિતોષિક આપવામાં આવ્યું
તથા તેમનું બહુમાન કરવામાં આવ્યું હતું.

★ બિરટલમાં એક સો વર્ષ જુની ' જૂઠ્ઠા કથન 'માં ફક્ત બાર જ સભ્યો છે. બ્યારે જૂના
સભ્યનું મૃત્યુ થાય ત્યારે જ નવા સભ્યને ચૂંટવામાં આવે છે. બધા જ સભ્યો પુરુષો છે
તથા ડોક્ટરો છે.

છાટાલાલ માનસિંગ દામદાર

લાઝોના લેખે ખપતાં અખબારો

દૈનિક	ફેલાવો	દૈનિક	ફેલાવો
ધી ટાઇમ્સ	૨,૧૦,૦૦૦	ન્યુયોર્ક ડેલી ન્યુઝ (અમેરિકા)	૧૭,૧૮,૦૦૦
ડેલી ટેલીગ્રાફ એન્ડ મોર્નિંગ પોસ્ટ	૮,૩૫,૦૦૦	એસાકા મૈનીવી	૧૬,૫૦,૦૦૦
ડેલી એક્ષ	૧૫,૨૫,૦૦૦	સીમ્બુન (જાપાન)	
ડેલી એક્ષપ્રેસ	૨૫,૪૩,૦૦૦	લવેટીટ પેરીસીન (ફ્રાન્સ)	૧૬,૫૦,૦૦૦
ન્યુઝ ઓનિકલ	૧,૩૫,૦૦૦	ઇન્ડિપેન્ડન્ટ (રશિયા)	૧૬,૦૦,૦૦૦
ડેલી હેરલ્ડ	૨,૦૦,૦૦૦		
ડેલી મિરર	૧૬,૮૫,૦૦૦		
ડેલી વર્કર	૭૦,૦૦૦		
પ્રવદા (રશિયા)	૧૬,૫૦,૦૦૦	સાપ્તાહિક	
પેરિસ-સાગર (ફ્રાન્સ)	૧૮,૦૦,૦૦૦	પીપલ	૩૦,૦૦,૦૦૦
		ન્યુઝ ઓફ ધી વર્લ્ડ	૪૦,૦૦,૦૦૦

આઝાદ અમેરિકાનાં અખબારો.

અમેરિકન લોકો વર્તમાનપત્રોના ખૂબ રસિયા છે. તેઓ દરરોજ વર્તમાનપત્રોની ૪૪,૦૦૦,૦૦૦ નકલો ખરીદ કરે છે, એટલે કે ૧૩૮,૦૦૦,૦૦૦ની વસ્તીમાં દર ત્રણ જણે એક જથ્થા સવાર, બપોર કે સાંજનું પત્ર ખરીદ કરે છે. બપોરનાં પત્રોનો ફેલાવો સવારનાં પત્રો કરતાં વધારે છે. સવારનાં પત્રોનો ફેલાવો ૧૭,૦૦૦,૦૦૦ નો છે, ત્યારે બપોરનાં પત્રોનો ફેલાવો ૨૭,૦૦૦,૦૦૦ છે. એટલે કે વધારે ખરીદી બપોરનાં પત્રોની થાય છે. આ પત્રો ઘેર લઈ જવામાં આવે છે અને માત્ર ખરીદનાર જ નહિ પરંતુ ઘરના એકાદ બે બીજા માણસો પણ તે વાંચે છે. એટલે કે વાંચી શકે તેવી જમરના લોકોની અર્ધી સંખ્યા હંમેશાં વર્તમાનપત્ર વાંચે છે તેમ કહેવામાં વાંધો નથી.

એક સિકા પહેલાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં માત્ર ૨૫૦ દૈનિકો હતાં. અને તેમનો સંયુક્ત ફેલાવો લગભગ ૭૦૦,૦૦૦ નકલોનો હતો. આ આંકડો આજે દેશના ધણીખરા દૈનિકોના ફેલાવા કરતાં પણ ઓછો છે. ઇ. સ. ૧૯૦૦માં પત્રોની સંખ્યા ૨,૦૦૦ કરતાં વધી ગઈ અને તેમના દૈનિક ફેલાવાનો આંકડો ફૂદીને ૧૫,૦૦૦,૦૦૦ સુધી પહોંચ્યો હતો.

ત્યારપછી પત્રોની કુલ સંખ્યાનો આંકડો ઘટ્યો છે, પણ તેમનો સંયુક્ત ફેલાવો ફૂદે અને જૂરે વધ્યો છે. ઇ. સ. ૧૯૪૨માં અમેરિકાને યુદ્ધમાં ભાગ લીધાને એક વર્ષ પૂરું થયું ત્યારે દૈનિક ફેલાવો ૪૩,૩૭૪,૦૦૦ નકલો પર પહોંચ્યો હતો.

અમેરિકન વર્તમાનપત્રના ઉલ્લોગ પર પ્રમાણભૂત ગણાતા માસિક 'એડિટર એન્ડ પબ્લિશર'ના જથ્થાવ્યા મુજબ તે વર્ષમાં અમેરિકામાં ૧,૭૮૭ દૈનિકો હતાં. તેમાં ૩૪૫ સવારનાં તથા ૧,૪૪૨ સાંજનાં દૈનિકો હતાં. આ ઉપરાંત ૪૭૪ રવિવારનાં પત્રો હતાં. તેનો કુલ ફેલાવો ૩૫,૨૯૬,૦૦૦ નકલોનો હતો.

રવિવારનાં પત્રોનો મોટો ફેલાવો હોવાનું કારણ એ છે કે આ પત્રો વાંચકોને વિધવિધ પ્રકારની માહિતી તથા રમુજ પૂરી પાડે છે. મોટા પ્રમાણના 'ખગર વિભાગો' ઉપરાંત રવિવારનાં ધણી પત્રોમાં રંગબોમિ અને બીજાં આનંદનાં સાધનો વિષે, બેકિંગ વિષે, રમતગમતના ખબરો વિષે કે રંગીન હાસ્યટૂંચકા વિષે બાર કે વધારે પાનાનો જુદો વિભાગ હોય છે. ઉપરાંત, પહેલા પાના પર મોટા અક્ષરોએ પત્રનું નામ છાપીને 'માસિક વિભાગ' પણ આવેલ હોય છે.

૧૯૪૩માં અમેરિકન પત્રોને પણ યુદ્ધની લંગી નદી અને વર્તમાનપત્રોના પ્રકાશનનો આંકડો ફરીથી ઘટી ગયો. પરંતુ આ ઘટ આગમાં બે વર્ષો નેટલી ગંભીર નહોતી; છતાં ૧,૭૫૪ નો આંકડો રહ્યો. તે આંકડાએ દૈનિક ફેલાવામાં ૧,૦૦૦,૦૦૦ નકલોનો વધારો બતાવ્યો. આ વધારો, અમેરિકાને પર ચપેલ યુદ્ધની અસરને અંગે તથા દરરોજ બનતા બનાવોમાં તથા યુદ્ધસમયગાળામાં શું બની રહ્યું છે તે જાણવાની તેમની આતુરતાને આભારી છે.

સવારનાં પત્રોનો ફેલાવો લગભગ હતો તે જ રહ્યો; કેમકે યુદ્ધને અંગે કામની પરિસ્થિતિને લઈને સવારનાં પત્રો વાંચવાનો સમય ઓછો રહેતો હતો. દરમિયાન બપોરનાં તથા રવિવારનાં પત્રોના ફેલાવામાં વધારો થયેલ. અમેરિકાને સાંજના તથા રવિવારે આરામ મળે છે તે વાતની આ સાબિતી છે.

પરંતુ અમેરિકામાં દૈનિક પત્રોનો વધારો ચતાં સાપ્તાહિકોનો પ્રભાવ ઘટી ગયો. પહેલાં તે આ પત્રો નાની પ્રમુખોને ખચર આપવાના પ્રમુખ સાધનરૂપ હતાં—આ પરિસ્થિતિનાં ધણાં કારણો છે. અવરજવરનાં સાધનોની વધારે સગવડ—ઝડપી વ્યાગમાહીઓ, મોટર ટ્રકો નથા ઓશોએનો—ને લઈને મોટાં શહેરનાં દૈનિક પત્રો છાપવાના સ્થળથી દૂર દૂર આવેલાં સ્થળોએ પણ જલદીથી પહોંચાડાય છે. તેમાં સામાન્ય માનની આખતોખું પ્રમાણુ વધવા લાગ્યું. સાપ્તાહિક પત્રોના વાચકોની તાજ તથા નવા ખબરો મેળવવાની ઇચ્છા તેમ જ દૈનિક પત્રોની ત્વરિત વહેંચણી—આ બન્ને કારણોને લઈને યુનાઇટેડ સ્ટેટસનાં સાપ્તાહિક પત્રોની સંખ્યા ૧૯૧૯ થી ૪,૦૦૦ની ઘટી ગઈ.

આમ છતાં આજે આખા દેશભરમાં શહેરો તથા ગામડાંઓમાં મળીને લગભગ ૬,૦૦૦ સાપ્તાહિકો પ્રગટ થાય છે. આથી નાના કર્યાઓમાં વસતા લાખો મનુષ્યોને સ્થાનિક ખબરો મળે છે. તેમનો સંયુક્ત ફેલાવો દર અઠવાડિયે ૧૩,૦૦૦,૦૦૦ નકલોનો છે. પરંતુ મર્યાદિત પ્રદેશોના ખબરને લઈને તેમનો ફેલાવો અમુક વિસ્તારમાં જ થાય છે.

ઘણે ભાગે આખા જગતના બીજા કેાઢ દેશમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટસ જેટલાં પરદેશની ભાષાનાં પત્રો નથી. આખા દેશમાં ૧,૩૦૦ થી વધારે પરદેશી ભાષાના પત્રો પ્રગટ થાય છે. તેમાંનાં ઘણાં ખરાં સાપ્તાહિકો છે, પણ પ્રમાણમાં તેમનો ફેલાવો વધારે છે. દેશના દક્ષિણ પશ્ચિમ વિભાગમાં મોટે ભાગે પ્રગટ થતા સ્પેનિશ ભાષાનાં પત્રોની સંખ્યા આ યાદીમાં મોખરે આવે છે. તે સંખ્યા ૨૮૦ની છે. ત્યાર પછી ફ્રેન્ચ ભાષાનાં પત્રો ૨૦૦, જર્મન ભાષાનાં ૧૭૫ તથા ઇટાલિયન ભાષાનાં ૧૩૦ આવે છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટસનાં અગ્રેજી તથા બીજી ભાષામાં પ્રગટ થતાં ઘણાં ખરાં પત્રો વ્યક્તિગત માલિકીનાં છે, છતાં ચાલુ સદીની છેલ્લી પચીસીમાં વર્તમાનપત્રોનું જૂથ ઉજું થવા પામ્યું છે. આ જૂથો પૈકી રિફર્સ, હાવર્ડ તથા હર્ટ જૂથ ખૂબ જાણીતાં છે. રિફર્સ-હાવર્ડ જૂથમાં ૧૯૪૩ માં ૧૮ શહેરોનાં ૨૧ દૈનિકોનો, તથા હર્ટ જૂથમાં ૧૪ શહેરોના ૧૬ દૈનિકોનો સમાવેશ થતો હતો. નાનાં શહેરોમાં બેથી માંડીને ડઝન પત્રો પ્રગટ કરનાર બીજા જૂથો—ફ્રેન્ક. ઇ. ગેન્નેટ જૂથ, ધી પોપ બ્લોક એસોસિયેટ જૂથ અને ધી બ્રશ-નોર, સેન્ટ્રલ અને લી સિટીઝેટો છે. એકંદરે દેશમાં લગભગ ૫૦ જૂથો છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં વર્તમાનપત્રોના ઉદ્યોગમાં ચાંચતી સંખત હરિદાઇમાં, અમેરિકાનાં દૈનિકો ખચર આપવા ઉપરાંત બીજું પણ ઘણું કાર્ય કરે છે. અગ્રણત, તેના વાચકોને તે સ્થાનિક, રાષ્ટ્રીય તથા આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતો પર, પોતાની ખચર સંસ્થા મારફત તથા એસોસિયેટડ પ્રેસ, યુનાઇટેડ પ્રેસ, અને ઇન્ટરનેશનલ ન્યુઝ સર્વિસ જેવી જગતને સાંકળતી સમાચારસંસ્થાની સગવડ મારફત મળેલી છેલ્લામાં છેલ્લી ખચર આપે છે.

પરંતુ તે તેના વાચકોને આનંદ પમાડે છે, રમુજ ઉપજાવે છે તથા કેળવણી પણ આપે છે. રાજકારણથી માંડીને કૂતરાની હરિદાઈ સુધીના હમરો વિષયો પૈકી મને તેના પર તંત્રીના વિચારો, તથા ખચરો આપવા ઉપરાંત, અમેરિકન દૈનિક જગ્યાના, મોટા ભાગ ચિત્રો, કાર્ટુન, રમુજ દ્રવ્યકો, વાચકોના પત્રો, રેડિયોનો કાર્યક્રમ, પુસ્તકોની સમાવેશના,

તેમ જ રંગભૂમિ સંબંધી નોંધ તથા ટીકા, ચલચિત્રો, બજારના રિપોર્ટો, સંધ્યુલ્કળા અને સ્ત્રીઓ તથા ગૃહિણીને ઉપયોગી ખજાનોમાં રહે છે.

અમેરિકન વર્તમાનપત્રનું સર્વસામાન્ય કદ લગભગ ૧૭x૨૩ ઇંચનું હોય છે, અને બે ઇંચ પહોળા તેના આઠ કોલમમાં સામાન્યતઃ તેના વિભાગો હોય છે, પરંતુ બધાં પત્રોમાં કોલમોની સંખ્યા સરખી હોતી નથી. સ્ટાન્ડર્ડ દરથી જુદું પડતું 'ટેલ્યોગ્રાફ' કદ છે. તે કદનાં પત્રોનું માપ ફક્ત ૧૨x૧૬ ઇંચ હોય છે અને તેનાં કકત પાંચ કોલમ પાડવામાં આવે છે. આમ ગમે તે જાતનાં પત્રોમાં કોલમની પહોળાઈ બધે સરખી હોતી નથી. ઘણાં પત્રોમાં તંત્રીની નોંધવાળા પાનામાં ફક્ત ૫ થી ૬ કોલમ જ હોય છે. આ કોલમો તે જ પત્રના ખજાને વિભાગની કોલમો કરતાં વધારે પડેલાં હોય છે.

લંડન 'ટાઇમ્સ' અને 'માન્ચેસ્ટર ગાર્ડિયન' જેવાં અગ્રેજી પત્રોથી લીધેલું અમેરિકન વર્તમાનપત્રો પહેલાં પાના પર જાહેર ખજાને છાપતાં નથી. સામાન્યતઃ આ પાનામાં દિવસના અતિ ઉપયોગી ખજાનો-અત્યારે તો ત્વરિત બદલાતી યુદ્ધ પરિસ્થિતિ આપવામાં આવે છે. આખા પત્રમાં જાહેરખજાને, ઘણે ભાગે તંત્રીની નોંધના પાનાને બાદ કરીને, બીજા પાના પર મૂકવામાં આવે છે.

અમેરિકાના અગ્રણી સવારના દૈનિક 'ન્યુયૉર્ક ટાઇમ્સ'ની તાજેતરની આકૃતિમાં ૪૪ પાનાં હતાં. સગવડ ખાતર તેને બે વિભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યાં હતાં. આગલા પાનામાં આઠ કોલમમાં ૧૧ ખજાનોના લેખ હતા. આખા પાના પર મોટા અક્ષરોમાં શીર્ષક કરેલ હતું આ શીર્ષકમાં યુદ્ધભોખરાના અતિ અગત્યના બનાવોનું મથાળું હતું. તેની વિમલો નીચેની કોલમોમાં તથા ત્યારપછીના પાનામાં આપવામાં આવી હતી. ત્રણ કોલમ ફોટોગ્રાફ તથા યુદ્ધના ખજાનોની તારવણીથી તે પાનું પૂરું થતું હતું.

બાકીના ૩૩ પાનામાં યુદ્ધભોખરાના નકશા અથવા લડાયક વિભાગના અથવા નામાંકિત વ્યક્તિ અથવા સમાના ફોટોગ્રાફો, તેમ જ ખજાને વિષેના લેખો હતા. ફક્ત જાહેર ખજાનેના પાના પર, આર્થિક વિભાગના પાના પર તથા તંત્રીનોંધના પાના પર જ ફોટા અથવા નકશા છાપવામાં આવ્યા નહોતા.

ન્યુયૉર્ક ટાઇમ્સની દૈનિક આકૃતિમાં બહુ થોડા વિભાગો હોય છે અને તેમાં હાસ્યનો વિભાગ તો હોતો જ નથી. સાધો રીતે ખજાનો આપનારા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના થોડા પત્રો પૈકીનું તે એક પત્ર છે. બીજાં પત્રો તો જેટલું સ્થાન ખજાને આપાય છે તેટલું જ સ્થાન વિશિષ્ટ લેખો, ફોટોગ્રાફો, રમુજ દૂચકા તથા બીજા વિષયોને આપે છે. કેટલાંક પત્રોની વિશિષ્ટતા વ્યક્તિ તથા બનાવોના ફોટોગ્રાફ આપવાની હોય છે ત્યારે કેટલાંક પત્રો વાચકોનો રસ જાળવી રાખવા માટે ખાસ કોલમો, ખજાનો તથા સાહિત્ય અને સંગીત જેવા વિશિષ્ટ વિભાગો રાખે છે.

ખજાને સિવાયના બીજા લેખો પૈકી કેટલાંક તો 'સિન્ડીકેટ' દ્વારા મેળવેલાં હોય છે. વિશિષ્ટ ક્ષેત્રોમાં લખનારાઓ પાસેથી આ લેખો મેળવાય છે. રાજધારણ, હાસ્ય, ગપ્પા, અથવા ગૃહવિજ્ઞાન વિષે લેખો લખનારાના લેખો આ સિન્ડીકેટ કરાવેલ દરથી વર્તમાન-પત્રોને પૂરા પાડે છે.

• યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં બધાં દૈનિકો અત્યારે તો પત્રના મોટા ભાગમાં યુદ્ધના તથા દેશના યુદ્ધપ્રવર્તનો સંબંધી ખબર આપે છે અને મોટાં શહેરોનાં પત્રો પોતાના દેશના સ્થાનિક તથા રાજકીય ખબરો મોટા ભાગમાં છાપે છે. આ પત્રોમાં ન્યુયૉર્ક ટાઇમ્સ તથા બોસ્ટનમાં પ્રગટ થતું ' ક્રિશ્ચિયન સાયન્સ મોનિટર ' તથા રાષ્ટ્રીય માવનાવાળાં છે.

પરંતુ અત્યારે તો લગભગ બધાં દૈનિક પત્રોમાં યુદ્ધના ખબરો બીજા ખબરોને તાગલા વાતાવરણથી દૂર કરે છે. દાખલા તરીકે કલીવેન્ડ (ઓહિયો)માં પ્રગટ થતા ત્રારના દૈનિક 'ક્લેઇન ડીલર'ની તાજેતરની આવૃત્તિમાં, સ્ટેટના ગવર્નર જ્ઞેકોન ડગ્લસ. મકરની પ્રમુખપદ માટેની ઉમેદવારી વિષ એક લેખના અપકાદ સિવાય, પકેલા આખા પાના પર યુદ્ધના ખબરો તથા દોટોમાદો હતા. સામાન્યતઃ આ પત્ર સ્થાનિક તથા રાજ્યના ખબરો વિષતથી પ્રગટ કરતું. તે ખબરો ટુંકાવીને અંદરના પાના પર છાપવામાં આવ્યા હતા.

બીજા બાજુ સાપ્તાહિકોમાં યુદ્ધના અથવા રાષ્ટ્રીય બનાવોના ટુંકા જ ખબર આવે છે. તેમાં મુખ્યત્વે સ્થાનિક ખબરો તથા નજીકમાં રહેતા માણસોને રસ પડે તેવી જાહેરખબરો આવે છે. યુદ્ધક્ષેત્રની રોજગરોજ ખબરો તથા રાષ્ટ્રીય બનાવોના ખબર દૈનિકો માટે અખવામાં આવે છે.

ન્યુયૉર્કના દૈનિક 'પી. એમ.'ના અપકાદ સિવાય યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં બધાં દૈનિકો જાહેરખબરો છાપે છે અને તેને અંગે તે પત્રોને મોટી આવક થાય છે. ઘણાં ખરાં પત્રો ત્રાય સેન્ટ (અઢી આના)ની કિંમતે વેચાય છે. હમેશાં ૫૦૦,૦૦૦ નકલો ખપે તો પણ વેચાણની આવક, આટલી નકલોનું સંચાલન કરી છાપી અને વેચવાના ખર્ચના પ્રમાણમાં મહુ જ. ઓછાં થાય. જાહેરખબરની જગ્યાના વેચાણની આવક-કોલમ દીઠ થોડા સેન્ટ-અમેરિકન દૈનિકોની આર્થિક સફળતા કે નિષ્ફળતાનો નિશ્ચય કરે છે.

અમેરિકન પત્રકારિત્વની વૃદ્ધિ સરકારની મદદ અથવા સરકારના કહેવા પ્રમાણે વર્તવા અથવા અંકુશ સિવાય થઇ છે. સરકારનું નિયમન ચોક્કસતા, રસવૃત્તિ વગેરે સંબંધે હોય છે.

જે પત્ર ધરાદાપૂર્વક તેના વાચકોને આડે રસ્તે દોરી જાય અથવા જે પત્ર દિનપ્રતિ-દિન બનતા બનાવોના ખબરો સાચા તથા સંપૂર્ણ આપવામાં નિષ્ફળ જાય તે પત્ર તરત જ તિરસ્કારપાત્ર બને છે.

અમેરિકન વૃત્તવાચકો મરજી પડે તે પત્ર પસંદ કરી શકે છે. પછી ભલે તે કોન્ઝર્વેટીવ પક્ષનું ન્યુયૉર્ક ' ટાઇમ્સ ' હોય અથવા ગરમાગરમ ભજિયાં પીરસતું પત્ર હોય. એક પત્રમાં આવેલ ખબરને તેઓ બીજા પત્રમાં આવેલ ખબર સાથે મેળવે છે અને છાપેલ ખબરોની સત્યતા વિષે તેઓની મરજી મુજબ નિશ્ચયો માંધે છે.

તંત્રોની નીતિ અથવા ખબરો આપવાની રીત માટે વર્તમાનપત્રોને તથા વર્તમાનપત્ર ખરીદવા સંબંધી વાચકોને જે પસંદગીની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થઇ છે તેને અંગે અમેરિકન પત્રલેખિય અમેરિકન સ્વાતંત્ર્યના પાયારૂપ થઇ પડ્યો છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં પત્રોએ યુદ્ધસમયમાંજુના ખબરો વિષે જનતાને અભિગ્ન રાખવામાં તથા સાથે સાથે ઘરઆંતરે યુદ્ધપ્રવૃત્તિમાં મહત્ત્વનો ફાળો આપીને પોતાની ફરજ બજાવી છે.

આ કાર્ય વર્તમાનપત્રોએ સીધી રીતે ખર્ચર આપીને 'બજબુ' છે. તેથી મહત્વમાં સહેજ ઓછું યુદ્ધનાં પગલાં પર જાહેર જનતાનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે. વાર મોડાનાં વેચાણના પ્રચાર માટે આ પત્રોએ લાખો ડોલરની કિંમતની જાહેરખબરની જગ્યા ફાળવે પાડી છે. મોટરો ચલાવવાને આવશ્યક ચરખા ટાપરો તથા પેટ્રોલિયમના ઉપયોગમાં કરકસર કરવા માટે ચરજ કરવામાં આ પત્રોએ 'આગેવાની લીધી હતી. સશસ્ત્ર સૈનિકોની ભરતી કરવા માટે, માપનધીના અંકુશો સ્થાપવામાં, ચરખી તથા તેલ જનાવવામાં, અમેરિકન રોકેટસ લોહીની બેઠોની જાહેરાતમાં તથા ખીજાં તાત્કાલિક પગલાંમાં તેઓએ સ્વેચ્છાએ તેમની સેવા અર્પણ કરી છે.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રોને સત્વર વિજય પ્રાપ્ત થાય તે માટે તેમનો યત્ન ખાસ તરી આવે તેવો છે. તેઓએ કંઈ પણ ગંભીર ફરિયાદ કર્યાં સિવાય માથુંસો તથા સાધનોની તંગીથી ચલાવી લીધું છે. દુશ્મનને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી કોઈ પણ ખર્ચ ન હાપવાના સ્વેચ્છાએ માથે વહેારી લીધેલ સીધા સાદા કાયદાને તેઓ ચીવટથી વળગી રહ્યા છે. યુદ્ધકાળમાં પણ તંત્રીઓ તથા ટીકાકારોને જાહેર આંકડા તથા જનાવોની ટીકા કરવાની છૂટ છે, છતાં જ્યાં સીધા ખર્ચરને લાગેવળગે છે ત્યાં દરેક તંત્રી પોતે પોતાનો 'સેન્સર' બની જાય છે.

આ સુરક્ષાને દૂર કરવા વર્તમાનપત્રો તથા ખર્ચરસંસ્થાએ એક સંયુક્ત મંડળની સ્થાપના કરી. તેમાં બધા ખર્ચર લેખો, રિપોર્ટો તથા ફોટોગ્રાફો મોકલવામાં આવે છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં પત્રો તથા ખર્ચરસંસ્થાએ આ મંડળમાંથી ખર્ચર મેળવે છે. પરિણામે દરેક પત્રને બધા ખર્ચરો તથા સમગ્ર જોખમો પર બેગા થયેલ ફોટોગ્રાફો મળે છે. અલગત, આ બધા પર તેના ઉદ્બવસ્થાને, યુદ્ધ સેન્સર હોય છે.

આ રીતે દેશના નાનામાં નાના દૈનિકને પણ અમેરિકાના મોટામાં મોટા દૈનિક જેટલા ખર્ચરો તથા ફોટોગ્રાફો મળી શકે છે. આ યોજના પહેલાં એક ખર્ચરસંસ્થા તરફથી તેને યુદ્ધખર્ચરો તથા ફોટોગ્રાફો-સામાન્યતઃ મળતાં હોય છે.

અમેરિકન પત્રોના પરદેશમાં કામ કરતા ૩૫૦ થી વધારે પ્રતિષ્ઠિત ખર્ચરપત્રીઓ છે. તેઓએ આર્ટિકલો માંડીને ઉજી કટિબધ સુધી, દરેક મોરચા પર ચાલતું યુદ્ધ જોયું હોય છે અને બીજી પ્રજાઓનાં તેમ જ પોતાનાં લશ્કરો સાથે ગયા હોય છે.

ખર્ચરોના બહુ થોડા જ ટકા પર સેન્સર હોય છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં પહેાંચતાં પહેલાં પરદેશના ખર્ચરો 'સેન્સર' થાય છે. યુદ્ધવિષયક રાષ્ટ્રીય ખર્ચરોની વહેંચણી થયા પહેલાં તે તપાસવામાં આવે છે. પરંતુ નિયમ તરીકે, યુદ્ધવિષયક પરિસ્થિતિ તથા સાદી સમજ પર ચચાયેલ સ્વૈચ્છિક સેન્સરશિપની અંદર અમેરિકન પત્રો અમર્યાદ સ્વતંત્રતા ભોગવે છે.

આ સ્વૈચ્છિક સેન્સરશિપના કાયદાના પાલનથી, દુશ્મનને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી કોઈપણ હકીકતનું પ્રકાશન અટક્યું છે. વર્તમાનપત્રોના વાંચકોના હિત માટે યુદ્ધસમાચાર તથા ફોટા એકત્ર કરીને આપવામાં આવે છે. ધરી સત્તાઓના વહેલા પરાજય માટેના કાર્યક્રમને આગળ ધપાવવામાં અમેરિકન પત્રોના ફાળોનો આ વિશિષ્ટ ફાળો છે.

રાજખર્ચરોનું આંતરરાષ્ટ્રીય ચિત્ર દોરવામાં, અમેરિકાના દરેક કુટુંબને યુદ્ધના ખર્ચરો આપવામાં તથા યુદ્ધ માટેના ધર આંગણે થતા યત્નોના પૂરેપૂરા ખર્ચર આપવામાં, અમેરિકાનું સ્વતંત્ર મુક્ત પત્રકારિત્વ વિજયની લડતમાં મોટો ફાળો આપી રહ્યું છે.

અમેરિકન પત્રો રજૂમાં, પોતાની વાર્તાઓ તથા તંત્રીઓની નોંધ લખવામાં, લવાજમ તથા જહેર ખચર લેતા તથા જરૂર પડે/ખીજાં ગોઠવવામાં મદદ કરતા. નાના ગામનો પત્રના તંત્રીથી માંડીને મોટા શહેરના પત્રમાં કામ કરતાં સેંકડો માણસોનો સમાવેશ થાય છે. ત્યાં કાર્યવિભાગ એવા કડક હોય છે કે એક માણસનું કામ ફક્ત નૃત્ય સંબંધી નોંધ લખવાનું જ હોય; જો કે સામાન્ય રીતે રિપોર્ટરો બહુશ્રુત હોય છે, ઘણાખરા પત્રકારો એ તોચી પાયરીથી જીવન શરૂ કરેલું હોય તેઓ અર્ધાં કામોમાં નિષ્ણાત થયેલા હોય છે. નિવૃત્ત કેળવણીના જૂના વખતના છાપાવાળાઓને બદલે તાજેતરનાં વર્ષોમાં કોલેજની કેળવણી લીધેલ માણસો તેમના સ્થાને આવે છે. આ લોકો પણ ' નક્ક કરનાર છોડરા ' થી શરૂઆત કરીને રિપોર્ટરના જીવનનું અનુકરણ કરે છે. અમેરિકન જીવનમાં ટાઇપરાઇટર એટલું સામાન્ય થઈ પડેલ છે કે જે પત્રકાર પોતાની વાર્તાઓ અગર તંત્રીનોંધ ટાઇપ ન કરી શકે તે અદ્યુત મનુષ્ય ગણાય છે !

મોટા પત્રમાં પત્રકારો તથા તંત્રીઓની સંખ્યા, પત્ર તૈયાર કરવામાં તથા પત્રની ધંધાદારી જાગ્રુમાં રાખવામાં આવતા માણસોની સંખ્યા કરતાં ઓછી હોય છે.

૧૯૩૦ માં ખાસ કરીને મોટાં શહેરોમાં અમેરિકન પત્રકારોની મોટી સંખ્યા સંઘમાં જોડાઈ, વ્યવસાયી પત્રકારોનો સ્વતંત્ર સંઘ ' ધી અમેરિકન ન્યુસપેપર ગીલ્ડ ' ની સ્થાપના થઈ. પાછળથી આ સંઘ ' ઔદ્યોગિક સંસ્થાની કોંગ્રેસ ' સાથે જોડાયો. માલિકો સાથે કંટાળાકટની શરૂઆત નક્કી કરવી, જ્યારે માગણીઓનો સ્વીકાર કરવામાં ન આવે ત્યારે હડતાલ પાડવી વગેરે રીતોથી ગીલ્ડ, પગારવધારો કરાવવામાં, કામના કલાકો ઓછા કરાવવામાં, તથા સંખ્યો માટે વિશિષ્ટ પ્રકારના લાભો મેળવવામાં સફળ થયું. કરકસર પાતર અથવા તેવા ખીજા કોઈ કારણસર નોકરને રજા આપવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તેની નોકરીનો સમય ધ્યાનમાં લઈને ગીલ્ડ તેને અમુક મુદતનો પગાર અપાવી શક્યું. ગીલ્ડના સભાસદ સ્વૈચ્છિક છે; પરંતુ કેટલાંક સ્થળોએ અમુક સમયમાં સભ્ય થવાની ગીલ્ડે ફરજ પાડી છે. ગીલ્ડના સિદ્ધાંત પ્રમાણે ચાલતી વર્તમાનપત્રની ઔદ્યોગિકમાં હુદ પડેલાં ચાળીસ કલાકનું અઠવાડિયું હતું. આ સમયને આઠ કલાકના પાંચ દિવસમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું હતું. જો અમુક દિવસે નોકર પાસેથી વધારે કામ લેવાની જરૂર પડે તો તે જ અઠવાડિયામાં તેને તેટલા કલાક મળે. મળે અથવા તો અઠવાડિયાની આખરે તેને વધારે પગાર મળે. લાંબા અનુભવવાળો અથવા વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિવાળો મનુષ્ય, નક્કી કરેલ ઓછામાં ઓછા પગારથી ઘણી વખત વધારે કમાતો હોતો.

આનો આર્થિક લાભના જદલામાં સંઘે પત્રકારત્વના ધોરણને ઊંચું ખનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે, સભ્યોની સભા નિયમિત ભરવામાં આવે છે, સભ્યો માટે સંઘ પોતાનું રાષ્ટ્રીય પત્ર પ્રગટ કરે છે અને જેને શ્રેષ્ઠ દરાવવામાં આવે તેને વાર્ષિક પારિનામિકો આપે છે. શરૂઆતમાં અર્ધા મજૂરસંઘોમાં થાય છે તેમ, ગીલ્ડને પણ તંત્રીઓ પ્રકાશકો અને ઘણા છાપખાનાના કાર્યદારો, તરફથી વિરોધ સહન કરવો પડ્યો હતો. કામદારોને એમ લાગ્યું કે સંઘની સ્થાપનાથી અમારાં વ્યક્તિત્વ પર કાપ પડે છે. ગીલ્ડમાં વ્યવસાયી પત્રકારોની બહુમતિ નથી, કેમકે વર્તમાનપત્રો છુટાં છવાયાં વિખરાયેલાં છે. પરંતુ વિરોધ મોટે ભાગે

શમી ગયો છે; કેમકે ગીદડ હવે પુખ્ત ચિચારનું થયું છે. તેમાં હાંમવાદીઓની સત્તા હેવાનો આરોપ તેણે ખૂંસી નાખ્યો છે.

અમેરિકન પત્રકારત્વનું સ્થાન જિયે લાવવામાં, પત્રકારિત્વ પર ધંધા તરીકે ખ્યાન અપાયું છે. ઘણી કોલેજો તથા યુનિવર્સિટીમાં પત્રકારિત્વનો અભ્યાસક્રમ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે અને ત્યાં રનાતકની પદવી અપાય છે. કોલેજિયા યુનિવર્સિટીએ તો અનુરનાતક અભ્યાસક્રમ દાખલ કરી, તેની ડિગ્રી આપવાની ઘોષણા કરી છે. કોલેજિયા યુનિવર્સિટી તરફથી કળા અને સાહિત્ય માટે અપાતા પ્રખ્યાત પુલિટઝર પારિતોષિકમાં, અમગળ્ય રિપોર્ટર તથા તંત્રીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે આ પારિતોષિક યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં, આંતરરાષ્ટ્રીય નોબેલ પારિતોષકો જેટલાં જ માનાઈ ગણાય છે. તંત્રીઓની બીજી કક્ષો તથા એસોસીએશનો પણ આ પારિતોષકો આપે છે. હાર્વર્ડ વિશ્વવિદ્યાલય આખા દેશમાંથી દર વર્ષે બાર અમેરિકન પત્રકારોની પસંદગી કરી તેમને પસંદ પડે તે ક્ષેત્રમાં એક વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરવા દે છે. મિડ બેસ્ટર્નના એક પ્રકાશકની વિધવાએ આપેલા વીસ લાખ ડોલરના ફંડમાંથી તેમને તેમનો આગરો પગાર આપવામાં આવે છે ' નીમેન ફેમેશિય ' વ્યવસાયી પત્રકારને તેમની આગવી તાલીમમાં પડેલી ખાંચનો, પુસ્તકો લખવાનો તથા તેમની સમક્ષ ભાષણ આપવા માટે મોલાવવામાં આવેલા પ્રખ્યાત વિદ્વાનો તથા ગર્હર કાર્યકર્તાઓને મળવાનો સમય આપે છે અને સામાન્યતઃ તેમનું મેટિયુ કમાવામાં નવ મહિનાનો આવકારદાયક વિરામ આપે છે.

પત્રકારિત્વની સુધારણાનો બીજો રસ્તો, બીનામાં તથા બાહ્ય દેખાવમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા પત્રોને વાર્ષિક અંધર પારિતોષિક આપવાનો છે. જેવી રીતે પુસ્તકોના પ્રકાશકો પોતાનાં પુસ્તકોનો બાહ્ય દેખાવ કળામય દેખાડવાનો યત્ન કરે છે, તેમ વર્તમાનપત્રની આંતરિક આખતો તથા બાહ્ય દેખાવ માટે ખૂબ ખ્યાન આપવામાં આવે છે.

જો કે હોલીવૂડ તો પત્રકારને દાંડના પીકામાં સધળો સમય ગાળતો, દરકા માણસોના સંબંધમાં રહેતો અને દરેક વ્યક્તિ પ્રત્યે તોહડાઇમથું વર્તન દાખવતો ચીતરે છે, છતાં ખરો પત્રકાર તો ગંભીર અને ઉઘમો છે. પત્રકારિત્વ હજુ પણ, રાજનીતિ, પ્રકાશન અથવા સાહિત્ય જેવાં બીજાં ક્ષેત્રોની સહજતાના રસ્તાએ ચાલુ છે. જેઓ પત્રકારનું ક્ષેત્ર છોડી શક્યા છે અને તેથી વધારે સંખ્યામાં જેઓ ત્યાં રહ્યા છે તેમના માટે, પોતાનું નાચુના પત્રનું તંત્ર ચલાવનાર અને પ્રમુખો તથા રાજ્યોનો ટીકા કરવાની દિમ્મત કરનાર સ્વ. વિદિયમ એલન વ્હાઇટ, વીર પુરુષ તરીકે છે. (U. S. O. W. I.)

છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર.

ભારતને આંગણે

નોબેલ ધનામની છત્રનારી અને દેહે દિંદનું દિત ધરનારી શ્રીમતી પત્તં બેંક એક નવું નાટક લખે છે. એ નાટકનું નામ છે ' ભારતને આંગણે ' - At Home in India. આ નાટકનું વસ્તુ શ્રીમતી વિદ્યા વર્નદરની લખેલી ટૂંકી વાર્તાઓના પુસ્તકને આધારે ગોઠવ્યું છે અને એ પુસ્તકનું નામ છે " હિંદી કુટુંબની વચ્ચે મારી પુત્રીઓ. " પ્રસ્તુત પુસ્તકની વાનોઓ અમેરિકામાંથી પ્રગટ થતા 'એશિયા' માસિકમાં છપાઇ બદાર પડેલી હતી. આ નાટક થોડા જ માસમાં રંગમંચ પર રજૂ કરવામાં આવનાર છે અને તેમાં ચિત્તવત્ત નરી એલાઇન મેકમેડોન નાવિકાનો પાત્ર ભજવશે.

ગુજરાતના મહાકવિની સાહિત્યસેવા

[જાન્યુઆરી ૧૪૫ અંકના પૃષ્ઠ ૧૬થી સંપૂર્ણ]

સાંભળીને આશ્ચર્ય તો નહિં થાયને કે આપણી ડોહનશૈલીના સર્જનદારનો પ્રથમ વર્ષનો ઘણોખરો કાવ્યકાલ કાવ્યચિત્ર પ્રગ્લેષીનો હતો. 'જતાં છુસાખી ગુજરાત જાંખી' એક કાળે ગાયકવાડ સયાજીરાવ મહારાજના રાજકવિ લેખે જેમની વરણી થઇ હતી ને જેમને મરતકે હાથિણીએ કાવ્યકળશ ઢોળવાની પળો મળ્યાતી હતી એમના કાવ્યકૌરુભમાંથી નાગસિંગુપાનંધનું અનુચિતકાવ્ય એ મારી પ્રથમ કાવ્યપાપગલી. એની કે નકલ આજે ઉપલબ્ધ નથી એટલે

ચહો જ્ઞાન, ચૌહાન ! રામ રાવન ઉદયપ્યો

અને

દિન પલટયો, પલટો ઘહો, પલટો દૃશ્યકગાન

ચન્દ બિરહાથીની એ બિન્દાવલિસોદનતા પૃથુરાજ ચૌહાણના તારાગઢની ગિરિછાયામાંની એક અગારીમાં લખાયેલું કાવ્ય 'જન્મે ઘણુ, પણ જીવે એ શ્રેષ્ઠ' એ ન્યાંચે, મારે પ્રથમ કાવ્ય છે. એ કવિતા કાવ્યમૂલ્યે અદ્વપમૂડી છે, પણ ૧૬૬૨ના ૨૫૦ માછીમારોના મગ્મદેવીના ગામડાની છબિ આજની ૨૫-૩૦ લાખની મુંબઇ નગરીને કોઇ ભેટ ધરે એટલી ઇતિહાસમૂલી-છે.

પછી એ જ સાક્ષના ડિસેમ્બરમાં પ્રવીણસાગરનો મહાઅન્ય હાથ આવ્યે એમાંના ઘણાખરા પ્રગ્લેષાનાં સાચાં-ખોટાં પ્રગ્લેષઅનુકરણે ચીતધોં. પાંખો ફટતા બાલપંખીને થાય કે આમં ઓળંગું એમ મનમાં થતું કે જલદી જલદી ખીન્ને દલપતરામ થઇ જાઉં. મારે કાવ્યાનુભવ કહે છે કે Discipline પાળી જાણે, એ સ્વતંત્રતા માણી જાણે. શિક્ષણનો કે જીવનનો Discipline આદિ છે, અન્તે તો મુક્તિ છે.

'૯૩નું' વર્ષ મારા જીવનપલટાનું વર્ષ છે. યુરુ મળ્યા ને જીવનપલટો ફાંચો. દીવાળીના કાતરા જેવો વીંજાતો, તે બાપોરિયા જેવો થયો; વેરવિષેર મરતીખોર મટી એકલક્ષ્ય ને એકબેણુ થયો. સોળ વર્ષના નવજેનન જૂલન્ટાને અપચો થાપ એટએટલું આપણું નવસાહિત્ય એ વર્ષમાં વાંચ્યું. મેં પણ 'અર્થઘન કવિતા' લખી છે. કાવ્યયાત્રાના એ મારા ખીજા વર્ષમાં, કાવ્યકથોટી નહોતી બેઠી ત્યારે, સ્નેહમુદ્રાની અર્થઘનતાની છાયામાં ૧૮૯૩માં એવું અર્થઘન લખ્યું છે-એવું અર્થઘન લખ્યું છે કે એ વાંચતાં આજે મને યે કાવ્યજાણમાં અર્થ ધૂંવવાઇ ગયેલો ને ખોવાઇ ગયેલો બાસે છે, જડતો નથી. મારાં એ કાવ્યોનો અર્થ આજે મને ઉક્લતો નથી. અત્તર ફૂલોમાંથી નીકળે છે કે શિક્ષાઓમાંથી ? હેયામાંથી ? હાડકામાંથી ? કવિતા એ જીવનનું અત્તર છે.

'૯૪માં નર્મદ વાંચ્યો; પ્રેમભક્તિનું કાવ્યનામ લીધું; મહાકાવ્યની પ્રેરણા પીધી; મહાજનની શોધમાં નીકળ્યો. એ જ સાલમાં દત્તપત્તિ મિત્ર મહર્ષિ દાદાભાઈનાં મુંબઈમાં દર્શન કીધાં, ને સંસ્કૃતમાં શાકુન્તલ બજવાતું જોયું-કાલિદાસને નાટકતખ્તે દોઠો.

'૯૬માં જળતરંગસૂરીલા એક સાહિત્યમિત્રે કાન્તનો વસન્તવિજય ગાઇને સંસ્કૃત પૂતોની

મધુરપ દાખવી. '૯૭માં ગદ્યપદ્ય છપાતા માંડ્યાં. અને '૯૮માં વિશ્વમાં વસન્તચન્દ્રની વહતી હતી ત્યારે, દ્વિપતમ્ભુપૂર્વે ત્રણેક વ્યકતિઓ, 'ધિંગળાચાર્ય' સામેનો ડોલનશૈલીનો બળવો આવીસસો વર્ષે એક એકનીસ વર્ષના જુવાનડાને હાથે દ્વિપતમ્ભરમાંથી જ ભૂખી ઉઠ્યો. વસંતમાં ઇન્દુકુમાર પ્રગટ્યો, પણ અધૂરો રહ્યો. વર્ષોમાં પૈનામાં ઇન્દુકુમારે ડોલનના ટેકરી-મિનારમાં વસંતોત્સવ લખાવ્યો. ડોલનશૈલીમાં પ્રથમ જન્મેલું કાવ્ય એ ઇન્દુકુમાર; પ્રથમ છપાયેલું કાવ્ય એ વસંતોત્સવ. અમારા પાઠોશી સહૃદય મિત્રને વસંતોત્સવનો હસ્તલેખ '૯૮ની દીવાળીમાં' વાંચી સંભળાવતો હતો ત્યારે એ બોલી ઉઠ્યા કે અત્યા! તારે તે કરવું છે શું? જગતને જીતવું છે? મેં કહ્યું: ભલભલા સિકંદરોથી તો જગત જીત્યું ગયું નથી; પણ જગતની હારમાં તો બેસવું છે. બેસતી વસંતનાં મોર જેવા ત્યારે મોડ હતા તે કાવ્યલક્ષ્ય હતો જગતમેધનો.

'૯૯માં શેક્ષપિયર ભણ્યો, પણ ન ગમ્યો. પછી ગોષ્ઠથેરી યુરોપવિખ્યાત નવલકથા 'સોરોઝ ઓફ વર્થર' વાંચી, યુરોપી સાહિત્યમાં ડોકિયું કીધું: તોણે નવો સિકો મેડો. બાપાંતર કરવા મન થયું, વારી રાખ્યું. ટેનિસન મિલ્ટન ને શેક્ષપિયર, 'અંક' માર્ટિનો ને મેઇન ભણવાના હતા. પછી ૧૯૦૨ માં થયાં ગીતદર્શન. આદિમાં જ વિરાટદર્શન વાંચ્યું-તોણે આમ ઉઘડ્યાં! બાપાંતરમેલ ઝાલ્યો ન રહ્યો: 'દસે વર્ષે-૧૯૧૦ માં માર' સમશ્લેષી ગીતાબાપાંતર છપાયું. ૧૯૦૨ થી કાન્તપરિચય વધ્યો હતો; ૧૯૦૩ માં ઇન્દુ-કુમારનું પ્રથમ સંસ્કરણ સંપૂર્ણ થયું હતું. પ્રેમભક્તિ-અંધમાળાનું મેં અંધપ્રકાશન ત્યારે મંડાવ્યું. '૦૫ માં ઇન્દુનું બીજું સંસ્કરણ થયું ને વસંતોત્સવ અંધાકારે છપાયો. એ પૂર્વે ૧૯૦૨ માં ને ૧૯૦૫ માં મારી રાજમંત્રોની કાવ્યત્રિપુટી Trilogy માંના પ્રથમ મેં કાવ્યમંત્રો ઉચ્ચારાયા હતા. એ જ સાંજની પ્રથમ સાહિત્યપરિપદમાં સૌમાં આશ્ચર્ય વચ્ચે કાન્તે ભવિષ્યવાણ્ય બાખી જેને આજે ઉઠવો છે.

પછી ઇન્દુકુમારનું ત્રીજું સંસ્કરણ થયું ને ૧૯૦૬ માં પ્રથમે અંક અન્યાકારે છપાયો. ત્યારે એક મિત્રે મને લખ્યું કે ગુર્જર ગિરામાં અનુપમ છે. ઉત્તર વાળ્યો: એટલાને વિશ્વ માનતો નથી. ઈંગ્લેન્ડ કે સંસ્કૃત-જગતસાહિત્યમાં ઇન્દુકુમારનું સ્થાન શું? આજે તોથે દાયકે પણ એમનો પ્રત્યુત્તર લઈ આવવાનો છે.

એ જ સાંજમાં મારો રાસસંગ્રહ છપાયો. એણે નવજુગરાતને રાસરસિયું કીધું. '૧૧ માં મારી Political Trilogynું ત્રીજું કાવ્ય 'રાજરાજેન્દ્રને' છપાયું. એ વંચુ હતો હિંદુ ઇંદિનનાં છતિવાસમંથનો. એ પછી પૃથ્વીમંથનનાં રાજમંત્રોનો મારો અથ વીસેક વર્ષે લખાયો ને પચ્ચીસેક વર્ષે છપાયો: સારથી.

'૧૨ ના મેમાં તાપીને ઓવારે જ્યા-જયન્ત લખાયું; ને '૧૪ની શરદમાં કાદમીલી કુંજેમાં, દિવ સરોવરને કાંઠે, જહાંગીરના ચરમેશાહી ને વરજહાંનના પરીમહેલની પાડોશમાં, ઉપા લખાઈ. બાલકાદમ્ભરીમાં, અચ્છેદ સરોવર ત્યાંથી બહુ આવે નથી. વળી પાછો કાલિદાસ સાબયો; અને '૧૭ માં સોરાષ્ટ્રની ચાર વાટિકા-ચોરવાડના વડોવનની અને નાગરવેલીઓની વનથેરી છાયાઓમાં મેઘદૂતને ગુર્જરપરિધાનં ધરવ્યાં. અને પછી '૨૫ માં જગત્તાટકોની મદારાણી શકુન્તલાની ગુર્જરસાહિત્યે પંચરામણી કીધી.

એવામાં રત્ન દાશ મદમદ અધારખિયા શિવજીએ વીસમી સદીનું પ્રથમ સચિત્ર આસિક દાઝ્યું હતું. એમના ઘરની છઠ્ઠા માગની બંગલીમાં ત્યારે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અંગ્રેજ સાહિત્યકારો ને ચિત્રકારોનું મંડળ જામતું. એ ઉદારભાવી મુસ્લિમને એ ઇસ્લામી શોખ હતા: એક કમર ખપ્યામનો ને બીજો મુગલાઈ આદશાહતનો. દાશજીએ ખપ્યામરંગોથી મને રંગ્યો નહિ, પ્રજા મુગલપરસ્ત તો કર્યો. એટલે ૧૯૨૩ માં કુમ્મસની દરિયાકાંઠાની આંત્રકુળોમાં જહાંગીર-નૂરજહાન નાટકનો આદશાહનામનો એક મણકો લખાયો. અકબર-છેલ્લું પુનરાવર્તન ૧૯૩૦ માં માથેરાનશિખરે થયું હતું. જહાંગીર-નૂરજહાન છપાતું હતું ત્યારે એ અંથનો કાઠીરાહટ ખરીદવાને એકે દસ હજાર આપવા કહ્યું; મેં સામાર ના પાડી હતી.

પણ માથેરાનની શિખરઝાડીઓમાં મારો પ્રથમ જન્મેલો અંથ તે તો વિશ્વગીતા. ઓઁક વર્ષ પ્રવેશકારે જ પડી રહ્યા પછી '૨૬ માં એ જ માથેરાનશિખરે વિશ્વગીતાએ અંથરૂપ લીધું. માથેરાને મને બેસેલી છેલ્લી સાહિત્યપ્રસાદી તે તો સારથી: ૧૯૩૨ માં. પછી હૃદયરંગને કારણે દાકતરી મનાઈથી ગિરિયાનામે ત્યાગી ને જુહાકાંઠાની સાગર-વાત્રાઓ આદરી.

૭. જગતકવિતામાં ગુજરાતી કવિતા

ગુજરાતી કવિતા નર્મદા ને સાબરનાં નીચે સમી મીઠી છે, પ્રભાતના ને દારિકાના સાગર સમા ઉછળે છે. સૂરત, વડોદરા, આંદોદ, ડોહા, ડાકેરજી, સિંહજી, નડિયાદ, મહુધા, વાતલ, મૂળી, ગઢડા, અમદાવાદ, પાટણ, જૂનાગઢ, દારકાની નગરીઓ ગુજર કવિતાથી ગાળે છે; ગુજરાતીઓ અને ગુજરાતજી ગાય છે. એટલેટલી કવિતા અમેરિકનો કે અમેરિકજી ગાય છે ખરાં? ગુજરાતની આંત્રકુળે કવિતામય કુંજો છે.

જગતકવિતામાં ગુજરાતી કવિતા: મારો આ શબ્દોચ્ચાર આજ કાંઈ પહેલવારકો નથી. પા.સદી પૂર્વે એ દિવસ ઉપર ભારતનગરમાં જાહેર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. પ્રમુખશ્રીના તો કાનના કીડા ત્યારે ખરી પડેલા કે 'જગતકવિતા ને ગુજરાતી કવિતા'—એ શબ્દોચ્ચાર સંવાથે થાય જ કેમ? ન્હાનાલાલની આ તો Pasado 'patriotism' બેલે છે 'ખારતનું કે ગુજરાતનું—દેશનું કાંઈ સાર' બોલાય તો બડકી ઉઠતારો, ઇન્દુકુખારમાંની પ્રમદા જોવો, એક માનવી વર્ગ છે; જે છવે પેલાની આંખે પેખતાર નથી, પરઆંખે પેખે છે. સલામો જીવંતી ને જરવી પ્રધાનત: એને ટેવાયેલી કીડીઓ, અને પરિણામે નિશ્ચેતન-મૂર્છામાં પડેલો આત્મવિશ્વાસ: એની કારણમાળાનું ધડેલું હતું એ માનસધડતર, ત્રિશળ સારસમ-નવનની એ દૃષ્ટિ ન હતી.

પછી તો ગુજરાતી કવિતા કોલેજોમાં બજાવાંતી થઈ: દારસી, અંગ્રેજી, સંસ્કૃતની સરખામણીએ ગુજરાતી કવિતાની International value જણાતી થઈ. સાહિત્ય-વિવધો ન્પરવચતાનાં લોકપડલો ધીરેધીરે ઊતરવા લાગ્યાં. આપણા કવિવરોના સુવર્ણમહોત્સવો મણિમહોત્સવો ઉજવાવા માંડ્યા. સુશિક્ષિત જનતા સ્વપંપારખ થઈ. ગુજરાતનાં સુવક્યુવતિ-

એએ કહ્યું કે અમે ભાવનાશાળી છીએ, અમારો દેશ ભાવનાશાળી છે, અમારી કવિતા એ ભાવનાશાળી છે.

૧૮૯૬માં વસન્તોત્સવનો દસ્તવેષ મિત્રને પાંચી સંબળાતાં જગતવેધનો મનોરથ બાખ્યો હતો એ ભાવ દશે વર્ષો પછી ૧૯૦૮માં મંથરથ થયો. કેટલાંક કાવ્યો, બાળ ખીજની પ્રસ્તાવના ભોંતે છે કે : ' જેમ જેમ જંગતનાં સર્વોત્તમ કાવ્યોની દારમાં ઉભવું છે એ લક્ષ્યમાં લાવી પયમખૂરોની પેઠે આપણા કવિઓ સ્વર્ગના સંદેશ જેવાં જિતસાક્ષી, પ્રેરણાભર્યાં, પરમ શ્રેય દાખવતાં કટ્યાણુસ્તોત્રો ગાવા માંડશે વિ. પછી '૦૬ માં મું'ગમની શ્રી માંગરોળ સભામાં વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું: મદાગુજરાતની ભાવનાનું; જે ભાવના પછી '૧૭ માં ' ગુજરાત: એક ઐતિહાસિક કાવ્ય 'માં કાવ્યરથ ચઢ. ઇન્દુમારનો પ્રથમ અંક '૦૬ માં હપાયો ત્યારે પણ પ્રશંસક મિત્રને એ જ કહ્યું હતું કે ' ગુજરાતીમાં અદ્વિતીય ' એને પ્રશંસાભોજ માનતો નથી; અંગ્રેજ કે સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ઇન્દુવું સ્થાન શું એ કહો. ' એક દાયકે, ૧૮૨૦ માં ભાવનગરમાં જાતે જ વ્યાખ્યાન આપ્યું કે ' જગતકવિતામાં ગુજરાતની કવિતાનું સ્થાન, ' અને એમ જગતવેધની મારી ભાવના વિકાસ પામતી ગઈ. છેલ્લે છેલ્લે હમણાં ૧૯૪૪ ની રામનચમીના હિંદુ યીવનસંધના સમારંભમાં પ્રમુખપદેથી શ્રી. પ્રાણલાલ દેવકરજી નાનજીભાઈએ એ મુજ જગત મનોરથને સંભાળ્યો હતો, અને સાક્ષી પૂરી હતી.

એમ વર્ષો વીતતાં ગયાં. ૧૯૩૪ ની બેસતી તિથિઓમાં મું'ગમમાં સરસ્વતીચન્દ્રનો સારસ્વત સપ્તાહ ઉજવાયો, ને જગતકાવ્યનીઓમાં સરસ્વતીચન્દ્રનું સ્થાન નિશ્ચિત કરાયું. ગુજરાત World valuationને બોલતું ને ટેવાતું થયું. પછી ૧૯૩૭માં નર્મદાતીરે દ્યારમનગરી ચંદ્રપુરીમાંથી મંત્રાચાર કાપો કે જગતના વાઈ'ત્રમંડળે વાંસળીનું સ્થાન છે એ જગતકવિતામાં ગુજરાતી કવિતાનું સ્થાન છે. આવાં છે કંઈક મારા મનોરથમંદિરનાં ઇતિહાસપગથિયાં.

ત્યારે નર્મદા સંખનાદ છટક છટક ચઢ ગયા હતા. કુરુક્ષેત્ર (Epiqના કાંડો ગાજતા આવતા હતા. ને ગ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી પેસી અતિશયોક્તિ ઉચ્ચારતા થયા હતા કે ' કુરુક્ષેત્રમાંનું વિરાટદર્શન ગીતામાંના વિરાટદર્શન કરતાં વે વિરાટભૂતિ' છે. ' કુરુક્ષેત્રમાંના કુન્તાસંદેશનો બેરી નાદ કપાંકથી સર પ્રભાચંકર પટ્ટણીને કાને પડ્યો ને ૧૯૩૯થી ગુજરાતના એ Epiqને પાંચસોનું વર્ણસન ભાવનગર સંસ્થાન આપે છે. એ Epiq ત્યારે અડધર કે માંડ લખાયું હતું, એકાદ બે નવાં ઉપનિષદો પણ ત્યારે આવેખાવેલાં હતાં. ભાગવત સમા વિરાટકાવ્યનું સ્વપ્નું વે ત્યારે પડ્યું ન હતું.

મદાકવિ પ્રેમાનન્દનાં ચાર કાવ્યો મને ખૂબ-ખૂબાખૂબ ગમે છે: મુદામાચરિત્ર, મામેરુ, દશમ બાધાન્તર, ને નજાખ્યાન. ગુજરાતનાં નગરનગરે એ કાવ્યો ગાવાં મને ગમતાં. ભાવનગરમાં મામેરું વાંચ્યું ત્યારે રવ. દિવાન વિટ્તલભાઈ સાહેબ પ્રમુખપદે હતા ને પોતે આંખોને અશ્રુથી ખીજતી હતી. પ્રથમ પ્રગ્નપરિપદ ભાવનગરમાં મળી ત્યારે શામળદાસ કૌતેજમાં દશમબાધાન્તરમાંથી વીજેલાં કડવાં ચંચાં હતાં. મુદામાચરિત્રનાં જલદેરવાંચનો તો રાગજોડ, ભાવનગર, પોરબંદરમાં મુદામામંદિર સન્મુખે, અમદાવાદ, ડાકોરજી, મું'ગમમાં કીધાં છે.

પાંચેક વર્ષો પૂર્વે કલાપીનમગીમાંની કલાપીજ્ઞતામાં કલાપીચિરક્રમાંથી ગજસો ને પદો ગાયાં હતાં. ક્યારેક ક્યારેક કૃષ્ણનીચીમાં મારાં કાવ્યોની પણ કથા કરી છે. સં. '૯૮ના કૃષ્ણકાવ્યપર્વે દારિકામાં ને એટમાંના જગમોહન ચોકમાં હરિદર્શન ને વેણુવિહારની કથાઓ કીધી હતી; સં. '૯૯ના કૃષ્ણજન્મપર્વે ડાકોરજના હરિમંદિરમાં હરિસંહિતાના પ્રથમ મંડળની પાંચવાડિયાબર કથા કરી હતી; સં. ૨૦૦૦ના કૃષ્ણજન્મપર્વે ત્યાં હરિસંહિતાના દ્વાદશમંડળની હરિકથા કીધી હતી. હેયામંદિરે ને જ્ઞાપમંદિરે હરિના બાવ હોય તો હરિકથા સૌથી ચે થાય.

ધરવીઃ '૪૨ ના એપ્રિલથી હમણું હરિસંહિતા શ્રી હરિ લખાવે છે. ભાગવતવર્ણુ હરિસંહિતા બાર મંડળનું ચિરાટકાવ્ય છે. મનોરથ તો છે મેંતાણીશ-પિસ્તાણીશ હમર ચરણાવધિઓનો. પાંચેક મંડળો, સવામોક અધ્યાયો ને અઢારેક હમર ચરણો લખાયાં છે. હરિસંહિતાનું ચિરાટકાવ્ય, ભારત રામાયણુ ભગવાની પેરે, ૯૫ વસા અનુષ્ટુપ વૃત્તમાં છે; અને વચ્ચે વચ્ચે વેરાયેલાં આપણું દાળ ગરબી ગીતોની છાંટ એને ગુજરાતી રૂપ આપે છે. બાળસ્વરૂપ, યૌત્તસ્વરૂપ, દારિકાપ્રલયસ્વરૂપ, ને યોગેશ્વરસ્વરૂપ; એ ચાર મહાસ્વરૂપોમાંથી કૃષ્ણચન્દ્રનું યોગેશ્વરસ્વરૂપ હરિસંહિતાના કાવ્યમંદિરે મધ્યવર્તી મહામૂર્તિ છે. મહાભારત-અંતર્ગત જેમ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા છે, તેમ હરિસંહિતાઅંતર્ગત અભિનવ અગમ્યવાદનાં એકાદશ ઉપનિષદો છે.

કવીશ્વરનું અધૂરું મૂક્યું પૂરું કરવા એમ મચ્યો છું, પણ કોઇથી કોઇનાં ચે પૂરાં કરાયાં છે ?

એમ Epiro ની ધાટીઓમાં ગુજરાતી કવિતા ચિરાટકાવ્યના કાવ્યખંડમાં વહતી થઇ છે. ૨૦મી સદીમાં દુનિયાભરમાં કાળકુંદુભિઓ વાગે છે; ને ગુજરાત કાંઇ દુનિયાપાર નથી, કાન હોય તો સો સાંભળે. એ કાળકુંદુભિઓની જગત્પોષણા ગ્રેરે છે ગુજરાતી કવિતાનું જગત્કવિતામાં સ્થાન.

ત્યારે કોક પ્રાથમિક પ્રશ્ન પૂછશે કે જગત્કવિતા એટલે શું ? વિદગપાંખે જરા જગત્કવિતામાં ધૂમી વંગીએ. હું બૂવનો હઇશ, પણ મારું જગત્સાહિત્યદર્શન આવું છે.

યુરોપમાં હોમર છે, વર્જીલ છે, ડાન્ટે છે; ને એ વર્ગમાં છે મિલ્ટન ને ગોષ્થે. યુરોપ સ્વયં હોમરને સર્વશ્રેષ્ઠ માને છે. પણ ઇલ્લિયડમાં નથી ગીતા કે નથી શાંતિપર્વ.

નાટકકારોમાં ગ્રીક નાટક છે, શેક્ષપિયર છે, રેસીની છે, લૂગો છે, વેગ્નર છે. ઇંગ્લાંડમાં શેક્ષપિયર શ્રેષ્ઠ મનાય છે. વર્ષો પૂર્વે મેં કહેલું છે કે નાટકોની મહારાણી છે શકુંતલા. શેક્ષપિયર ને વેગ્નર વણાઈ જાય તો કાલિદાસ થાય.

કાદંબરી શે લૂગો છે, ગોષ્થે છે, ટોલસ્ટોય છે, ટોર્ગેનિફ છે, રોઝા છે; અને પ્રાચીનમાં પ્રાચીન બાણુ છે, બાણુ ગ્રંથે તો એ વર્ગને નામ અધ્યું છે.

Lyricમાં સેફે છે, સીઅદી-હાશીઝ છે, ઇંગ્લાંડની ગોલ્ડન ટ્રેઝરી છે, અમેરિકાનું રેવન છે. અને આપણે ત્યાંનાં મેઘદૂત ને ગીતગોવિંદ.

ડાન્ટેની ડિવાઇન કોમેડી, રૂમીની મનસવી, વ્હીટમેનના જાસ લીવ્ઝઃ એમના કાવ્ય-પરિમળો ન્યારા ન્યારા છે.

સીતા ને હેલનમાં ફેર છે; રામ ને મેનેલસમાં ફેર છે; તાર્ય ને એકિલીઝમાં ફેર છે; એવે ભારતસાહિત્ય અને જગત્સાહિત્યમાં ફેર છે.

કુરાને શરીફ, નવા-જૂના ક્ષિત્તી કરાર, અશોઃ અરથસના મન્ત્રોચ્ચાર, ભુદનાં ગ્રોધીસત્તે, આપણાં ઉપનિષદોઃ ધર્મો નિરાળા એમની કવિતાને મૂલવનારાં તુલાપદ્ધતિ તો કે મન્ત્રદ્રષ્ટાની મેઘામાં હોય તો બન્ને.

અને દવે ગુજરાતનું સાહિત્ય પણ જરા નિરાળિયે.

ગોષ્ઠ્યે દયગો ને બાણુની દારે સરસ્વતીચન્દ્ર સિંદાસને બેસે એ તો મારો ચર્ચાગુરો સાહિત્યોચ્ચાર છે.

અને દયારામની ગરબીઓ. લોકગીતોના રાસ ને રાસડા, નદસિંદખીરોનાં લખ્યુરી દરિકીતોનાં Lyricsની દુનિયામાં એમનાં રચના શાં ?

દક્ષપતની Puritanism મિટનવર્ડ ઝૂલઈ કને ન શરમાયઃ નર્મદના સંખનાદ Charge of the Light Brigade સમીપે ન ઝખવાય.

Poetic pathosમાં ઇતેક આડન ચડે ? કે સુદામાચરિત્ર ? કે મામેર ? મેં તો એ કાવ્યત્રયી વારંવાર બાવથો વાંચેલી છે; ને એ સાદિત્યકાયડો દજી મારે નો અણુકેલ છે.

એમાં પછી ઉમેરો આપણી સંસ્કૃત કાવ્યત્રયીઃ પાટણુનું દ્વાયત્રય, શ્રીમાળનું માધકાવ્ય (૧૫૮૮ સુધી શ્રીમાળ ગુજરાતમાં હતું); અને દારિકાધીશે ગાયેલી શ્રીમદ્ બગવદ્ગીતા. એ સદૃ અવલોક્યે જગત્કવિતામાં ગુર્જરકવિતાએ વગાડેલા જયડા જાહેરાને પણ સંબળાશે.

હું વીસરતો નથી કે ઘઘુરના ઘસુઘરા એ પૃથ્વીનું મદાસત્ય છે ને મારાંથી એ પણ વિસરાતું નથી કે કાનિદાસનામ્યાં ' પરતીનો માનદડ દેવતામા ' દિમાસ્ય ભારતવર્ષમાં છે એ પણ પૃથ્વીનું નિત્યસત્ય છે.

૮. ઉપસંહાર

એક ઇંગ્લેજ શબ્દ છે Gentleman. Gentleman એટલે Man of Gentility-વિવેકસાગર સમગ્રન. ઇન મેમોરિયમ કાવ્યના એક ચરણમાં રેનિસને એ શબ્દનો મહિમા અપે છે કે

The grand old name of Gentleman

Gentleman શબ્દનો મહિમા ઘિટનનો મદામન્ત્રી ગ્તાડરટન પ્રોહનો, અર્થ માકર્વોસ ડચકને એ સમગ્રતા પણ પોને આજીવન મિ. ગ્તાડરટન રણી દતો.

મદર્પિ ધ્યાનદે Gentlemanને કહેવો છે મદાશયઃ મદાઆશયવન્તો સત્પુરુષ. આર્થ શબ્દનો મહિમા ગાયો છે ચાટખીકજ્યે; આર્થો શબ્દનો મહિમા ગાયો છે જન સંધે-નિજ સંન્યાસિનીઓને આરગ્ન-આર્થો નામાભિધાને સંજોષોને.

આપણા સૌ સાદિત્યકારોને ગવરવાખીઓને પવપ્રણુઓને ગવકવિઓને અપવાગવ-આનંદીઓને સૌ ગુર્જર સાહિત્યોપાસકોને મારો તો એક જ-રિનતિ કહું ? કે આશિય કહું ? મ્મ્મે કે મદાશય ધાર, મદાઆશયમાં આનંદો. તમને, તમારા સાદિત્યને, તમારા દેશને, તમારો મદાપ્રગ્નને મદાઆશય મદિમાર્ચતાં કરશે.

આપણું એક લોકગીત છે:

સાજ પડશે માળાશે આવે, ને ફૂલડાં લાવે, બહાલમિયા !

મૂલવનારા મોંધા, ને ફૂલડાં સોંધાં, બહાલમિયા !

સુંદરીઓ સાચું ગાય છે; આજે તો ફૂલ સોંધાં છે, ને મૂલવનારા મોંધા છે. જગતે આપણા બે મહાગ્રંથો છે. સરસ્વતીચંદ્ર ને રાસમાળા. સરસ્વતીચંદ્રનો છ દાયકે ને રાસમાળાનો નવ દાયકે મલ્લીનાથ કોણ પાક્યો ?

પણ હું તો દલપતમંત્રને ગુણાનુરાગી છું કે 'કવિતા ને કસ્તૂરી તે સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય.' રાસમાળા ને સરસ્વતીચંદ્રના કસ્તૂરીમુગંધો છાગડે ઢાંક્યા રહ્યા ? ક્યારેક -મૂલ કોણે નથી ખાધી ? પ્રધાનતઃ ગુજરાત સોનાપારખ છે, મોતીપારખ છે, માનવપારખ છે.

અર્ધી સદ્ગીઅધિકી કાવ્યોપાસનાને પરિણામે એમ મારી કાવ્યછાગ બરાઇ-ગિબરાઇ; અને તદ્દ્વારા વિરાટને વધાવી વિરાટપૂજન કીધું. એ અર્ધશતાબ્દીઅધિકી મુજ કાવ્યોપાસનાનાં હજી ચે કોક પૂછશે કે લક્ષ્ય શાં હતા ? બે નવવસંતની ટહેલ અને જગતવેલ. બે દાયકાબરની સરસ્વતીચંદ્રની સાહિત્યોપાસનાથી ગોવર્ધનમાઇએ આપણા ગલમેધને જગતસાહિત્યને મંદિરઝૂમે રથાખ્યા. મારી કાવ્યોપાસનાના મદાશય હતા વસંતમહિમાને ગાવો ને ગુર્જર કાવ્યપુષ્પોએ જગત્કાવ્યદેવીને વધાવવી. ગોવર્ધનમાઇએ ગલદેશે કીધું, એ કાવ્યદેશે કરવું એ હતાં મારાં ધ્યેય ને ઉદ્દેશ. હું જીત્યો છું કે હાર્યો છું એ ગુજરાત કહે છે, ને કાળ સાક્ષી પૂરશે.

ને હવે શોધું છું મુજ વિશ્રામઘાટ; પણ જડતો નથી હજી. એ તો પેલાવાળા વાત છે કે માળાનો માળાડો જીવે ત્યાં સુધી વાવે, વીણે ને સમર્પે.

સારી-નરસી, અધૂરી-પૂરી, એવી છે મારી ફૂલગામ. વિશ્વ વીર્યુ છે, ને છાગ બરી છે.

કોઈ ફૂલ હતો, મુજ ફૂલ હો !

એના પરિમલ કરશે પ્રકુલ્લ હો !

કોઈ ફૂલ હતો, મુજ ફૂલ હો !

રસરસિકો ઓ સુન્દર ! રસના સારસ-સારસી ?

એ ફૂલફૂલને પ્રાણ છે પરજલ્લની યેરણા.

વિશ્વરાસ રસલોલ રથોને રામેશ્વર રમે;

એ-એ હરિવરને હિન્ડોલ ડોલે પાખણ-પાંખડી.

એના પાંચના પડછન્દા, ઝીલે સૂરજ ને ચંદા;

ઝીલે ડોલનફોરી મહોરી મોરી ફૂલડાં કટારી,

પછી પમરે આનંદકંદ વૃંદકવિતા બદાનંદ.

કોઈ ફૂલ હતો, મુજ ફૂલ હો !

એના પરિમલ કરશે પ્રકુલ્લ હો !

કોઈ ફૂલ હતો, મુજ ફૂલ હો !

(સંપૂર્ણ)

—નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

* ગુર્જર મહાકવિ, દલપતરામની અખંડ કાવ્યોપાસનામહોત્સવ પ્રસંગે મહાકવિશ્રી, નહાનાલાલે આપેલું વ્યાખ્યાન.

લોકોપયોગી પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ : એના વિકાસની રૂપરેખા

[" પુસ્તકાલય "ના લાન્યુઆરી '૪૫ના અંકમાં અમે પુ. સ. સ. મંડળ લિમિટેડે હાથ ધરવા ધારેલ પુસ્તકપ્રકાશન અંગે એ પ્રવૃત્તિમાં રસ લેનારાઓ તરફથી સૂચનો અંકમંથ્યાં હતાં. એના જવાબરૂપે આ નીચેનો લેખ અમને પ્રાપ્ત થયો છે. પુસ્તકપ્રકાશનના વ્યવસાયમાં રસ લેતા અન્ય સમજનોને પોતાના વિચારો મોકલી આપવા અમારું હાર્દિક નિમંત્રણ છે.—ત.ત્રી.]

પુસ્તકપ્રકાશન એ ખીજ ઉદ્યોગો જેવો જ મહાન અને લોકોપકારક ઉદ્યોગ છે. આપણા દેશમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાત પ્રાંતમાં એ હજી બાધ્યાવસ્થામાં છે. તેથી ખીજ ઉદ્યોગોની માફક યુદ્ધોત્તર સમયમાં એના વિકાસ અર્થે ચોક્કસ યોજનાઓ થાય એ રાષ્ટ્રોત્થાનિ માટે થતી વિવિધ યોજનાઓની ત્વરિત સફળતા માટે જરૂરનું છે. આ દષ્ટિએ ' પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. 'ની ઉપરોક્ત બહેરાત આવકારપાત્ર છે.

આ બહેરાત " લોકભોગ્ય શિષ્ટ પ્રકાશનને લગતી " યોજનાઓ માંગે છે. પરંતુ લોકજીવનની સમગ્ર ઉન્નતિનો વિચાર કરીએ તો માત્ર કહેવાતા લોકભોગ્ય શિષ્ટ સાહિત્ય ઉપરાંત શિષ્ટ તેમ જ વિશિષ્ટ સર્વ પ્રકારના સાહિત્યના પ્રકાશનને વેગ આપવાની જરૂર છે. (આપણે ત્યાં) અન્નવસ્ત્રની માફક પુસ્તક આપણા જીવનની એક અનિવાર્ય જરૂર હજી નથી બન્યું, કારણ કે આપણી પ્રગતિને ઘણો મોટો બાગ નિરક્ષર છે અને જે પુસ્તકોનો ઉપયોગ કરી શકે તેમ છે તેને તેની ટેવ પડી નથી. આ વસ્તુરિયતિ આપણી પ્રગતિને કેટલી બધી બાધક છે તે તો અનુભવી જ સમજી શકે છે. એનો ઉપાય શિક્ષણનો અને પુસ્તકોનો સાર્વજનિક પ્રચાર કરવો એ જ છે.

આ દષ્ટિએ જોતાં આપણે લોકોની જરૂરિયાતો લક્ષમાં લઈ, જીવનવ્યવહારને સરળ, કાર્યસાધક અને સંસ્કારી બનાવે તેવાં સર્વ પ્રકારનાં પુસ્તકો રચી, રચાતી તેનો ફેલાવો કરવાનું કર્તવ્ય સ્વીકારવું જોઈએ. જે જે શિષ્ટ અને વિશિષ્ટ મનાય છે તે સર્વ લોકભોગ્ય થઈને અર્થ આ રીતે વ્યાપક કરવો જોઈએ.

પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને વેગ આપવા માટે એક ખીજ મુદ્દા તરફ લક્ષ દોરવાની જરૂર છે. એકંદરે જોતાં પુસ્તક સર્જનાર વર્ગ આપણામાં અતિ અદ્ય સંખ્યામાં છે. પરંતુ જે યોગ્ય સ્ત્રીપુરુષો આ પવિત્ર કાર્ય કરી શકે છે અને તે કરવાની હોંશ ધરાવે છે તેમની શક્તિઓ ઉત્તેજનને અભાવે નિરર્થક વેદફાઈ બાપ છે. તેથી પુસ્તકપ્રકાશનને લોકહિતનું એક પ્રવિત્ર કર્તવ્ય સમૂજનારે પુસ્તકના સર્જનને ઉત્તેજન આપવાની અને લાયક સામિત થતા ઠાણ પણ સર્જનને પ્રકાશનનો લાભ આપવાની પોતાની દૂરજ સમજવી જોઈએ.

ઉપરની દષ્ટિએ કેવાં પ્રકાશનોની આપણને જરૂર છે તે ટૂંકમાં જ વર્ણવીશું. કાવ્ય, નાટક, વાત્તો, વિવેચન વગેરે જે શિષ્ટ સાહિત્ય ગણાય છે, તે ઠાણ પણ જીવંત પ્રભામાં [૧૧૨]

સતત સર્જન થે જાય છે અને તેથી તેના પ્રકાશન માટે હમેશ અવકાશ રહે છે. માત્ર એ સાહિત્યને પારખનાર અને એના પ્રકાશનને ઉત્તેજન આપવાની વૃત્તિવાળા પ્રકાશકોની જ આવશ્યકતા રહે છે. એટલે પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. પોતાની પ્રવૃત્તિની યોજનામાં કાયમને માટે આ પ્રકારના સાહિત્યપ્રકાશનને સ્થાન આપી શકે છે.

શિક્ષણના પ્રચાર સાથે દરેક ધંધાને અને જીવનના દરેક અંગને ઉપયોગી વિશિષ્ટ સાહિત્ય ખીલે છે. એવા સાહિત્યના પ્રકાશન માટે ખર્ચ ધણું કરવું પડે અને એની ખપત મર્યાદિત હોય, છતાં સાધનવાળા, જાગૃત અને પ્રતિષ્ઠિત પ્રકાશનસંસ્થા જે ઉપર આશ્રયેથી દૃષ્ટિ અને વૃત્તિ ધરાવતી હોય તે પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં આ પ્રકારને પણ સ્થાન આપી શકે. અને તે માટે વિશિષ્ટ ધારાધોરણો રાખી વ્યવહાર યોજનાઓ કરી શકે.

ઉપર કહ્યું તેમ શિષ્ટ તેમ જ વિશિષ્ટ સાહિત્યપ્રકારોને લોકભોજ્ય બનાવી શકાય અને બનાવવા જોઈએ. તે માટે લોકોની જરૂરિયાતોનો ખાસ અભ્યાસ થવો જોઈએ. ખીજા કારીગરો પોતાનો માત્ર ખપાવવા માટે જ જાતનો પ્રચાર કરે છે, તે જ જાતનો પ્રચાર પુસ્તક વાપરવાની ટેવ પાડવા માટે કરવો જોઈએ. શિષ્ટ અને વિશિષ્ટ ગણાતું સાહિત્ય દુકાનીને, સસ્તી આટલિઓ કાઢીને, સંગ્રહો કરીને વગેરે સ્વરૂપે પ્રકટ કરવાની નીતિ અખત્યાર કરવાથી આ દિશામાં પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને વેગ આપી શકાય.

વિશિષ્ટ સાહિત્યનો એક પ્રકાર આકરમંથો (Reference Books) છે. યુગ્મચાત્રની લોકસંસ્કૃતિની તાત્કાલિક અને પ્રાથમિક જરૂરિયાત એક અતિસસ્તો લોકોપયોગી શબ્દકોષ અને એક જ્ઞાનકોષ પ્રકટ કરવાની છે. આ બંને પ્રકારના આકરમંથો અંગ્રેજીમાં કેટલા બધા વિવિધ પ્રકારના મળી શકે છે તેના વિચાર કરીશું તો આપણી પ્રગતિનાં સાંસ્કારિક કળાસિંધુનું માપ એકદમ સમજાશે અને તે દૂર કરવા માટે પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને વેગ આપવાની જરૂરનો પણ ખ્યાલ આવશે.

લોકો ભણેલું જૂઠું ન જાય, એટલું જ નહિ પણ શાળા-પાઠશાળામાં ન બણી શકાયું હોય તે જાતે બણી શકે અને સતત પોતાના જ્ઞાનમાં વધારો કરતાં રહે તે માટે વિવિધ રીતે રાચક અને આકર્ષક પુસ્તકો સતત પ્રકટ થતાં રહેવાં જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ શાળા-કોલેજોમાં શીખવાતા વિષયમાત્રને લગતાં પુસ્તકો-ટૂંકામાં, સચિત્ર, સ્વપ્રયત્ને સમજી શકાય તે રીતે પ્રમાણભૂત માહિતી રજૂ કરીને પ્રકટ કરવાં જોઈએ. યુગ્મચાત્રની પદ્ય પ્રકાશન સંસ્થાએ આ પ્રકારનાં પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં પ્રકટ કરવા માંડ્યાં છે. રા. મીનુ મસાલુંકૃત ' Our India ' અને હમણાં પ્રકટ થયેલ ' Your Food ' જેવા નમૂનાઓ યુગ્મચાત્રોમાં સર્જન એ આગની તાત્કાલિક જરૂરિયાત છે.

આ ઉપરાંત લગ્ન, મરણ, તહેવારો, ઉત્સવો, મેળાઓ વગેરે સામાજિક પ્રસંગોએ વપરાતાં ગીતો, વાર્તાઓ, વિધિઓ, આખ્યાનો, ભજનો, ભીતપત્રો, ટૂંકી પત્રિકાઓ, પંચાંગો, નોંધપોથીઓ વગેરે પ્રકારનાં સંસ્કારઆધારો શિષ્ટ અને આધારભૂત માહિતી સાથે સરતામાં સસ્તો ભાવે મળી શકે તેવાં પ્રકાશનો થવાં જોઈએ.

લોકસાહિત્યનો ખીજો પ્રકાર બાળસાહિત્ય અને પાઠ્યપુસ્તકો છે. આ પ્રકારનું સાહિત્ય ઉત્તમ અને સસ્તામાં સસ્તું પ્રગળે મળી શકે તે માટે ઉપર આલેખેલી દૃષ્ટિ અને વૃત્તિવાળી પ્રકાશનસંસ્થાની ખાસ જરૂર છે. અને પુસ્તકાલય સ. સ. મં. લિં ની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ માટે એ એક વિશાળ ક્ષેત્ર છે.

પુસ્તકપ્રકાશન સાથે જ તેને ઉપકારક થઈ પડે તેવા ખીજો પ્રકાર સામયિક પ્રકાશનોનો છે. આ પ્રકારનું પ્રકાશન આપણા પ્રાન્તમાં મૂડીને અમાલે મહાસુશીલિતે આવે છે. હાલનાં આશુ સામયિકોમાંથી જે ઉત્તેજનપાત્ર લાગે તેમને શિષ્ટ અને લોકોપકારક બનાવી શકાય તે માટે કાં તો અપનાવી લેવાય, તેમને સદર બનાવવા ગ્રાન્ટ આપવાની પ્રથા શરૂ કરવામાં આવે, અથવા તેવાં સામયિકો સ્વતંત્ર રીતે યોજવામાં આવે, તો પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને માટે આ પણ વિશાળ ક્ષેત્ર છે.

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિં ની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને માટે આ રીતે વિશાળ કાર્યક્ષેત્ર છે. તેને પહોંચી વળવા એ મંડળ શું કરી શકે તે વિચારવું હવે રહે છે.

એ મંડળનું ખંધારણ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને સહાય કરવા પૂરતું અને વડોદરા રાજ્યની પ્રજાની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા પૂરતું મર્યાદિત છે. એ મર્યાદાઓ વિકસાવવામાં આવે તો જ પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ ખીલી શકે તેમ છે, તે માટે તાત્કાલિક વ્યવહાર તેવી એક નાનકડી યોજના પસાર કરી તેનો અમલ શરૂ કરી દેવો જોઈએ. તે માટે એક પ્રકાશન ખાતું અલગ પાડી તેને માટે એક મંત્રી, અને જરૂર જણાય તો એક પ્રકૂરીડર નીમી તેના ખર્ચની જવાબદારી મંડળે ઉપાડવી જોઈએ. અને લાયક ગૃહસ્થોનું સલાહકારક મંડળ નીમી તેની દોરવણીથી પ્રકાશનપ્રવૃત્તિનું હાલ થઈ શકે તે કાર્ય હાથ ધરવું જોઈએ. જે કુશળતાથી કાર્ય કરવામાં આવે તો આ પ્રવૃત્તિ થોડા સમયમાં સ્વાચ્છ થઈ શકે.

ઉપર અલેખેલી સર્વ પ્રકારની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ ખીલવવી હોય તો તે માટે વિદ્વાનો, લેખકો, કલાકારો, વેપારીઓ, પુસ્તકાલયો અને છાપખાનાના કારીગરોના સહકારવાળું એક અલગ મંડળ રચાવવું જોઈએ. અને પ્રકાશનને જરૂરી એવાં સાધનો છાપખાનું, બ્લોક્સ બનાવવાની સગવડ, ટાઇપ ફાઉન્ડ્રી અને એક પુસ્તકાલય એણે પ્રાપ્ત કરવાં જોઈએ.

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળના રચાપકે એક વખત આવી સંસ્થાની યોજના ધડી હતી * તે વખતે તેને માટે સમય અનુકૂળ નહોતો. તેથી તે અસ્તિત્વમાં આવતી રહી ગયેલી. આજે એને માટે અનુકૂળ સંજોગો આવી રહ્યા છે. પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ એના રચાપકની છઠ્ઠી સંવત્સરીના પુણ્ય સ્મરણમાં આ દિશામાં એક પગથું ભરવાનો સકલ્પ કરશે તો એના રચાપકની બાવનાનું તેમ જ એની પોતાની રચાપનાનું ઉત્તમ સાર્થકય થશે અને ઈશ્વરકૃપા હશે તો એના રજત મહોત્સવને પ્રસંગે ઉપર કલ્પેલા મંડળરૂપે તે નવઅવન પ્રાપ્ત કરવા બાંધ્યશાળી થશે ! તથાસ્તુ. તા. ૨૬-૧-૪૫.

—પુરુષોત્તમ ઇ. શાહ.

(એમ. એ. ખી. ટી.)

પાદરા તાલુકાની ઐતિહાસિક માહિતી

ઈતિહાસ એટલે પ્રકાશ મુર્ચા જન્મતને દ્વિત દિવસે જ પ્રકાશ આપે છે, ન્યારે ઇતિહાસ તે રાત્રિ અને દિવસ અને ટાણે પ્રકાશ આપે છે. જે પ્રદેશમાં આપણે રહીએ, જે પ્રદેશમાં આપણે સચરીએ અને જે પ્રદેશને આપણે આપણું કાર્યક્ષેત્ર બનાવીએ તે તમામ પ્રદેશનો ઇતિહાસ જાણવો જ જોઈએ. ઇતિહાસના મુખ્ય બે પ્રકારો છે: (૧) પ્રાચીન (૨) અર્ધાચીન. વળી ઇતિહાસ એ એક સાદિસનો વિભાગ પણ છે. તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે- તામ્રપત્રો, તાડપત્રો, જૂના લેખો, શિલાલેખો, પાળીઆઓ, કીર્તિસ્થંભો, જૂનાં ખંડેરા અને તેના અવશેષો, સિક્કાઓ, વડીવંચાના ચોપડાઓ, દંતકથાઓ, જૂનાં મંદિરો વાવો વગેરે અનેક સાધનો હોય છે.

પાદરા તાલુકો કાનમ, વાકળ, અને ચારુતર: ગુજરાતના આ ત્રણે પ્રદેશોનું જોડાણ કરતો પ્રદેશ છે. પાદરાનો પૂર્વભાગ વાકળ પ્રદેશ છે, ઉત્તર ભાગે ચારુતર ભાગેનું છે, દક્ષિણ પ્રદેશ કાનમનો અને પશ્ચિમ પ્રદેશ બાઘનો ભાગ છે. એટલે તે વહેપાર માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ કેન્દ્ર છે. આગુઆગુનાં થકેરો જેવાં કે જંબુસર, બોરસદ, બાદરણ, આગોદ, કરજણ ને વડોદરા આ તમામ કરતાં પાદરાનો વહેપાર વધારે છે, એ તેની સાબિતી છે. ખેતીવાડોની બાબતમાં પણ પાદરા તાલુકામાં દરેક પ્રકારની જમીન હોવાથી કપાસ, તમાકુ, દરેક જાતનાં અનાજ, તેલી બીયાં, કડોળ તથા આશપત ખેતી ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં થાય છે. એટલે પાદરા તાલુકો-વહેપાર અને ખેતીની બાબતોમાં ઉચ્ચ કોટીનો અને સમૃદ્ધ છે.

પાદરા એ તાલુકાનું મુખ્ય સ્થળ છે. ઇ. સ. ૧૨૫૭ પહેલાં આ સ્થળે ટંકણપુર નામે ગામ હતું. હાલમાં બળીઆ કાકાના દહેરામાં ઇ. સ. ૧૨૫૭ નો લેખ મળી આવે છે. વળી એ જ દહેરામાં બ્રહ્માજીની મૂર્તિ પણ છે. ટંકણપુર પછીથી તેનું નામ પદ્મપુર પડ્યું છે. પદ્મપુર એ નામ પદ્માવતી દેવી (પદ્મસદ દેવી) ઉપરથી પડેલું છે. પદ્મપુરનું વસીઆણુ હાલના પાદરાથી દક્ષિણ દિશાના ભાગમાં હતું. હાલનું પાદરા તે ટંકણપુર ને પદ્મપુરના પાદરે વસેલું છે. હાલના પાદરાને વસાવનાર દલા પટેલ છે. તેઓ મૂળ આણપુરી (પેટલાદ પાણેનું પીપલાવ) ગામના વતની હતા. હાલના સમય જેવાં રેલવેનાં સાધનો પ્રથમ ન હતાં ત્યારે વણજારા સોડો અનાજ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે પોડો પર લઇને લઇ જતા હતા. તેવો એક લાખો નામનો વણજારો માળવામાંથી અનાજની પોઠ લઇને પીપલાવ પાસે લઇને જતો હતો. તે વખતે પીપલાવના વાંધજમાઇ પટેલનો દલામાઇ નામનો દીકરો પોઠમાં ચાલી નીકળ્યો. ફરતાં ફરતાં પોઠે, હાલના પાદરાના ઝંડા બજારનો ભાગ છે તે સ્થળે મુકામ કર્યો. રાત્રિના મધ્યભાગે સિપાળો બોલવા લાગી. લાખા, વણજારાએ પોતાની સાથેના ચણીને પૂછ્યું કે “ સિપાળ શું બોલી ? ” ચણીએ જણાવ્યું કે “ સિપાળ બોલી કે આ વખતે જે કોઇ ગામ વસાવવાનું ખાતમુહૂર્ત કરે તો ત્યાં મોડું ગામ વસે અને તેનું નામ અમર થાય. ” વણજારાએ ‘ ઠીક ’ કહી પોતાનો ઢુકો ગમડાએ રાખ્યો. વિચિક્ષણ બાળક દલામાઇએ તુર્ત એક ગાડાનું ઘુસર કાઢી તેને રોપી ગામ વસાવવાં માટેનું ખાત-

મૂલુત ક્યું. બીજે દિવસે પોઠ તે પોતાને માર્ગે ચાલી ગઇ. પણ દલાભાઇએ તે પોતાનો સુકામ અહીં જ જમાવ્યો. દિનપ્રતિદિન તેમની પ્રગતિ થઇ અને પોને ગામની જગીરદાર દેસાઇ બન્યા.

આ વખતે વડોદરામાં બાપીઓનો અમલ હતો. શેરખાન બાપી તે વખતે અધિકાર હેપર હતો અને ગુજરાતનો સુબો અમેસિંહ હતો. દલાભાઇ તે સમયે સારા ધનવાન બેખાતા. તેમને માટે કહેવત હતી કે “ ઉપર અદલા ને નીચે દલા.” પોતાના પૈસાને બજે તેમણે રાજ્યકારોઆરમાં ઘણી સારી લાગવગ જમાવી અને વડોદરા પ્રમણુના મોટા કારભારો થઇ પડ્યા. આ વસ્તુ અમેસિંહને ખટકતી હતી. તેમાં ઇ. સ. ૧૭૨૬ માં ડોહાઇથી પાછા ફરતાં વડોદરા આવી કપટથી દલાભાઇને ઠેક કરવા માટે યોજના કરી અને વડોદરામાં દલાભાઇને ધેરવા માટે ગાજી રચાઇ. તેમને વડોદરા મોત્રાવવામાં આવ્યા. વડોદરા આવતાં દલાભાઇને શક પડ્યો એટલે પોતાની પવનવેગી ઘોડી ઉપર સ્વાર થઇ લાંચો તે નાસી છૂટ્યા. આ કપટનો બદલો વાળવા દલાભાઇ તક શોધતા હતા.

પિલાજીરાવ મહારાજના બાઇ મહેમાજી (મહાદજી) આ વખતે જલુસરનો કબજો કરીને બેઠા હતા. તેમને વડોદરાનો કબજો લેવા માટે દલાભાઇ સુમજાવી લાવ્યા. પોતે તથા મુજપુરના ડાંગભા બંને જણાઓએ પૂરતી મદદ કરી. વળી સોનગઢથી દામાજીરાવે પશુમદદ મોકલી. બાપી શેરખાન આ વખતે પોતાના પતન વાડાશિનેાર ગયેલો, તેને પૂરતો લાંબ ઉઠાવ્યો અને વડોદરાનો કબજો કાયમને માટે ગાયકવાડ સરકારને અપાવ્યો. આ રીતે વડોદરા રાજ્યની સ્થાપનાના ઇતિહાસમાં દલાભાઇનો અને પાદરાનો કાળો મોટામાં મોટો છે.

આજે પણ વડોદરાની દલા પટેલની પોળ, પાદરાની દલા તલાવડી એ બંને સ્થળો દલાભાઇના નામનાં અમર સ્મારકો છે. પાછળના વખતમાં દલાભાઇ દલા પટેલને બદલે પાદરાના દેસાઇ દલાભાઇ તરીકે ઓળખાતા. દલાભાઇને પ્રજા ન હતી. દાહમાં પાદરાના અને સેજકુવાના અમીન કહેવડાવતાં કુટુંબો પોતાને દલાભાઇના વંશજો તરીકે ઓળખાવે છે.

પાદરાની હાલની ગુજરાતી શાળા છે તે અસલમાં દલાભાઇની કચેરી હતી. અને તેના સામે હાલ સુધરના ખાંચાના નામે ઓળખાતા મહોદલામાં જૂની પોસ્ટ ઓફિસના નામે ઓળખાતું મકાન તે દલાભાઇનું મકાન હતું. દલાભાઇ ક્યારે ગુજરો ગયા તેનું કોઈ પ્રમાણ મળતું નથી. પાદરાના નીલકંઠ મહાદેવના હથેરોનો લેખ ઇ. સ. ૧૭૩૦ નો છે અને લેટિથર મહાદેવનો લેખ ઇ. સ. ૧૭૦૦ નો છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે આ બંને દેવાલયો દલાભાઇના સમયમાં બંધાયેલાં હશે.

આજથી લગભગ દોઢસો વર્ષ ઉપર પાદરા ઉપર ધાડપાડુઓના એક ટોળાએ આક્રમણ કર્યું. પાદરાના વણિક બાપુલાલ અને જુદેવ શિવરામભાઇએ આગેવાની લઇ આખા ધાડપાડુઓના ટોળાને હઠાવી પાદરાની હલંબદાર હાંકી કાઢ્યા. જે સ્થળ સુધી તેમને હઠાવી નાકાબંધી કરી તે સ્થળ આજે પણ ધાડીઆ કુવાના નામે ઓળખાય છે. અને બંને વ વીર નરેના વંશજો ધાડીઆના નામે ઓળખાય છે. ધાડીઆ કુવો વિશ્વામિત્રિ તરફ રેલવેના સિગ્નલથી થોડેક દૂર છે.

તે જ સમયમાં સેવકસાથ વેદ થઇ ગયા કે જેમની આયુર્વેદ પાઠશાળામાં ૭૫-૧૦૦ સુધી વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાભ્યાસ કરતા. ત્યારપછી જ્યોતિષી ધનેશ્વર શિવરામ થયા. તેઓ પ્રખર કવિ અને મહાન જ્યોતિષી હતાં. તેમણે ધણું આખ્યાનો રચ્યાં છે. ગોરજી પ્રતાપવિજયજી પણ તે સમયે મહાન જ્યોતિષી હતા. લક્ષ્મીબાઇ રામજીમજી તેમના સમયના મહાન ઝવેરી હતા અને પરદેશ સાથે મોટા વડેપાર ખેડતા. અહીંના કાળીદાસ સાધીઆ ગુજરાતભરમાં પ્રથમ ગુજરાતી-હરદાસ કથાકાર હતા. ઉપરાંત સારામાં સારા સંગીતકાર પણ હતા અને ઠેક મદ્રાસ ને કલકત્તા સુધી કથા કરવા જતા. વળી તેઓ અચ્છા કવિ પણ હતા તેમના પુત્ર હિંમતલાલ સાધીઆ એ પણ એક સંગીતશાસ્ત્રી હતા, અને ઠાઇ પણ વાજીત્રને તેઓ વગાડી શકતા. બટ હરગોવિંદ નાનાબાઇ જેઓ મત વર્ષે જ ગુજરી ગયા તેઓ શ્રી. ગજનરના શિષ્ય હતા અને સારા રસાયણશાસ્ત્રી હતા. તેમને હાથે તૈયાર થયેલી પેટલાદની અને રંગશાળાઓ એ તેમની અમર નામના છે. પાદરાના સાહિત્યકારોમાં ૨૧. મોહનલાલ હિમચંદ મોખરે છે. તેમણે લગભગ સો ઉપરાંત પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. બીજા ૨૨. લક્ષ્મીબાઇ કાળીદાસ પંડ્યા હતા. તેમણે શિવપદ સંગ્રહ અને તીર્થયાત્રા દિગ્દર્શન એમ બે પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે. ત્રીજા પાઠક હરિશંકર કઠુણશંકર કે જેમણે ' ઇન્ડીય ટુ ગુજરાતી ' નામની ગુજરાતમાં પ્રથમ ડિક્શનરી તૈયાર કરી હતી.

x

x

x

તાલુકાનાં કેટલાંક ઐતિહાસિક ગામો

મુજપુર—પાદરા તાલુકાનું મુજપુર પણ પુરાતની ગામ છે. મુંજ રાખના નામ ઉપરથી તેનું નામ મુજપુર પડ્યું હશે. મુંજકુવાના નામે ઓળખાતો કુવો જૂનો ને પુરાતની છે, અને આજે તેની સાખ દે છે. ઇ. સ. ૧૮ માં સૈકામાં આ ગામે ડાંગબા નામે એક ઘરવીર જમીનદાર થઇ ગયો. તેને ડાંગબા સરકારના નામથી સદુ કોઇ ઓળખતા. તે પોતાને ત્યાં હાથી અને કોળી લોઢાનું મોટું લશ્કર રાખતો. વળી તેણે પોતાના નામના સિકકાઓ પણ પડાવેલા. પોતાના ગામની-અહેસૂલ તેણે ગુજરાતના સુબાઓને આપવી ખર્ચ કરી. ઇ. સ. ૧૭૦૬ માં હંદર કૂચીનખાને તેની ઉપર ચડાઇ કરી. લશ્કરને મોખરે ફાજલ બેગખાન નામે વડોદરા પ્રમથુને નાયક ફોજદાર હતા. ડાંગબા પોતાનું કોળીઓનું લશ્કર લઇ તેની સામે થયો. લડાઇ થયું દિવસ લંબાઇ, તેમાં કાઝી બેગખાન કપાળમાં ગોળી વાગવાથી મરાયો. તેના બાઇ રઝાકુલીને બામની જગ્યા પૂરી લડાઇ ચાલુ રાખી. આ લડાઇમાં હમ્મરો માણસો મરાયા. છેરે એક રાત્રે ડાંગબાને લાંબું કે હવે ટકાશે નહિ એટલે માથમિલકત વાંકનાં કુંડાંઓમાં (યુધ્ધીઓમાં) ભરી સામા કિનારે મોકલી પોતે નાસી છૂટ્યો. રઝાકુલીને ડાંગબાના મકાનને આગ લગાડી અને ગામ લૂંટી લીધું. આનો ખદ્દો એણે પાદરાના દલાબાઇ સાથે મળી જઇ સને ૧૭૨૬ માં દામાજીરાવને વડોદરાનો કબજો અપાવવામાં મદદ કરીને વાંચ્યો. આ ખખતે વડાશિનોરથી શેરખાનને વડોદરા આવવા માટે મહીસાગર જિતરવી પડે તે ડાંગબાએ પોતાના કોળી લશ્કરથી મહી કિનારો રોડી શેરખાનને મહીપાર જિતવવા ન દીધો ને સલામત રીતે વડોદરાનો કબજો મરાઠા સરદારોને અપાવી પોતાના વેરની વસુલાત લીધી. ડાંગબાએ

હેવટની જિંદગી નિવૃત્તિમાં ગાળા. તેને છેલ્લી અવસ્થામાં પાહું નીકળ્યું હતું. તેથી મહી નદીના કિનારે એક ખૂપડી બંધાવી ત્યાં જ બાકીની જિંદગી તેણે પ્રભુભક્તિમાં પૂરી કરી. મુજપુરનું ડાંગા ટેકરું ને ડાંગિયું ખેતર વીર ડાંગભાની યાદ આપતાં આજે ય મોજૂદ છે.

માસર—મહાસર—મોડું સરોવર. માસરનું તળાવ મોટા સરોવર જેવું છે અને તેના ઉપરથી ગામનું નામ માસર પડ્યું જણાય છે: શુજરાતી ભાષામાં રામાયણને શુજરાતી કાવ્ય-કૃતિમાં ઉતારનાર કવિ ગિરધર આ માસરમાં જન્મેલા હતા. ગિરધરકૃત રામાયણ કવિ ગિરધરની અમર નામના છે.

દુધવાડા—આ ગામ જૂનું પુરાતણી છે. ગામ બહાર એક મહાદેવનું મંદિર છે અને નજીકના ખેતરમાં જૂના સથપનો કુવે છે બંને જોતાં નિદાન ૭૦૦ વર્ષ પૂર્વેનાં હોય એમ જણાય છે. મંદિર પાસે એક પથ્થરનો પાળિયો છે, તેની ઉપર “ સુત વિજયસિંહ ” આટલા શબ્દો વંચાય છે. બાકીના અક્ષરોની જગ્યાએ મૂર્ખ લોકોએ હથિયારો ઘસી તેનો નાશ કર્યો છે. અનુમાન પ્રમાણે કોઈ મોટા શહેરનો આ નેસડો હોય અને તે ઉપરથી જ ‘ દુધ-વાડા ’ નામ પડ્યું હોય એમ લાગે છે.

રણુ—અહીં તુલજા માતાનું સ્થાનક છે. દક્ષિણમાંથી તુલજા માતાને એક ગોસાંઈ લાવેલા કહે છે. વળી પૂજ્યપાદ સદ્ગનનંદ સ્વામીની (સ્વામીનારાયણ ભગવાન) એક ગોદડો પણ તુલજા માતામાં છે. દંતકથા એમ કહે છે કે તુલજા માતાના પૂજારીના મનની વાત સદ્ગનનંદ સ્વામીએ જાણી લીધી. તે વાત એ હતી કે “ સદ્ગનનંદ સ્વામીએ ગોસાંઈને ગોદડી બોલાડી ” અને તે ઉપરથી સદ્ગનનંદ સ્વામીએ ગોદડી બોલાડી લીધી. ત્યારથી તેને ગોસાંઈ રણુ પોતાના સ્થાને લાવ્યા ને હવે પણ તે મોજૂદ છે.

મહમદપુરા ને સુલતાનપુરા—આ બંને ગામો આજે બિલકુલ લનાનાં છે, છતાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેમનું મહત્વ વિશેષ છે. શુજરાતના સુબાએ ખંભાતના અખતરે, રસ્તેથી આ ટેકણે થકને ઊતરતા. તે સમયે પાવડા ગામ મોડું બંદર હતું અને મહીસાગરનું વહેણ હાથ વાલવેડ તરફ ખેંચાઈ ગયું છે તે આ તરફ હતું. જ્યારે જ્યારે મુલતાન મદમદ આ જગ્યાએથી વહાણો દ્વારા ઊતરતો, ત્યારે ત્યારે પોતાનો સુકામ મહેમદપુરાની ટેકરી ઉપર કરતો અને તેનો સથળો સરંજામ સુલતાનપુરાની ટેકરી ઉપર ઊતરતો. ખરેખર, બંને સ્થળોનાં હવાપાણી આજે પણ એટલાં ઉત્તમ છે કે ઉનાળામાં ત્યાં જઈને રહેનાર સિમકાને પણ જૂદી જળ. પાછળથી આ બંને જગ્યાએ ગામો વસેલાં છે: મદમદ પોતે ઊતરતો તે ટેકરી ઉપર મદમદપુર અને બીજી ટેકરી ઉપર સુલતાનપુર એ પ્રમાણેનાં ગામો વસેલાં છે.

ડખડા—મહી નદીના કિનારા ઉપર આવેલું આ ગામ છે. ગામ જૂના વખતનું છે. પ્રથમ તે ઉમેટા દરબારને તાબે હતું. હવે પણ ઉમેટા દરબારને તે પેટે તોડા મળે છે. અહીં મોડું શિકારખાતું છે. શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારનો મહેલ અને કેમ્પ બંગલો એમ બે મુખ્ય મકાનો છે. જ્યારે જ્યારે શિકાર માટે વડોદરાથી શ્રીમંત સુવારી અહીં પધારે છે ત્યારે ત્યારે આ બંગલો અને મહેલમાં સુકામ કરે છે. *

—વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા

મહેસાણા મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ (ચતુર્થ અધિવેશન)

ઉપર્યુક્ત અધિવેશન મહેસાણા મહાલના બહોલ મુકામે મહાલ વહીવટદાર શ્રી. શં. દ. અગાશેના સા. ના પ્રમુખપદે તા. ૪-૨-૪૫ ને રવિવારના રોજ મળ્યું હતું, જે પ્રસંગે મહાલનો પુસ્તકાલયના પ્રતિનિધિઓ ઉપરાંત પુસ્તકાલય ખાતાના મદદ. વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ પટેલ, તેમ જ વ. રા. પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ વગેરેએ હાજરી આપી હતી.

સંવારના નવ વાગે કાર્યનો પ્રારંભ થતાં પ્રથમ પ્રાર્થનાગીતો ગવાઈ બાળકોના સંવાદ-અરખાનો કાર્યક્રમ થઈ સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. ત્રિભોવનદાસ જીવજીવાલ પટેલે મહેમાનોનું સ્વાગત કરતાં, બહોલ ગામનો પ્રાચીન ઐતિહાસિક પરિચય આપી રચાનિક પુસ્તકાલયની માહિતી પૂરી પાડી પોતાની મહેચ્છા વ્યક્ત કરતાં જણાવ્યું હતું કે, " સંસ્કારવાંચકુ જિગતી પ્રજામાં જ્ઞાનશૂન્ય જાગે અને પુસ્તકાલયો વડે તેઓનામાં સંસ્કારિતાનું સિંચન થઈ તેઓ ચારિત્ર્યવાન નાગરિકો થાય. "

ત્યાર બાદ શ્રી. સાંકળચંદ્રભાઈએ શ્રી. અગાશે સા. ની લોકલાગણી અને પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના તેઓના આદરભાવનો પરિચય આપી પ્રમુખપદ માટે તેઓશ્રીની વરણી કરવા દરખાસ્ત મૂકી હતી, જેને શ્રી. શિવુભાઈએ અનુમોદન આપતાં શ્રી. અગાશે સાહેબે પ્રમુખપદ સ્વીકારી તેઓશ્રીએ પોતાનું હાથેલું વ્યાખ્યાન વાંચી બતાવ્યું હતું.

પ્રમુખશ્રીનું ભાષણ

તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે, દિન્દના નેતાઓ-દિન્દના સ્વાતંત્ર્ય માટે ભગીરથ પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, પરંતુ તેઓને સંપૂર્ણ યશસ્વી થવા માટે પ્રત્યેક વ્યક્તિ જ્ઞાની, વિચારશીલ હોવો જોઈએ તે પોતાના મત આપવાનાં અધિકાર (franchise) નો ઉપયોગ સમજીને કરે એ જીજ્ઞાસુ છે. તે હેતુ સાધ્ય કરવા માટે પુસ્તકાલયનો ફાળો અમિત છે.

આજની કેળવણી ઉપર ખૂબખૂબ ટીકાઓ આવે છે. આજની યાગાઓ પાઠ્ય પુસ્તકો ઉપર જ નિર્ભર રહે છે, અને તેથી કુમળાં બાળકોના સંપૂર્ણ વિકાસ થતો નથી. પુસ્તકાલય એ ઉલ્લેખ દૂર કરે છે. પહેલાના વખતમાં વિદ્વાન પુરુષ ' જહ્નુશ્રુત ' કહેવાતો; કારણ કે એ જમનામાં ગુરુમુખે શ્રવણ કરીને જ જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં આવતું. આજે મુદ્રણકળાએ એ દિશામાં મોટું સ્થિત્યન્તર કર્યું છે, અને તેથી જહ્નુશ્રુતતા સંપાદન કરવા માટે પુસ્તકોની સામગ્રી અત્યંત સુલભ થઈ પડી છે.

એક જ ધ્યેયની ધણી સંસ્થાઓ વચ્ચે હંમેશાં મતભેદ જોવામાં આવે છે અને તેથી અંતઃકલહને લીધે દેશને કલ્યાણકારક થવાને બદલે તે સંસ્થા ધાતક નીવડે છે; પરંતુ પુસ્તકાલય એ એવી પરંપરા એ અદ્વિતોયમ પ્રવૃત્તિ છે કે જેનાં મંદિરો વચ્ચે જાતિભેદ નથી, મતભેદ નથી, કોઈપણ જાતનો વિરોધ નથી. આત્રી સર્વપ્રિય અને સર્વમાન્ય સંસ્થાનો વિકાસ કરવામાં પોતાનો યથાશક્તિ ફાળો-આર્થિક, શારીરિક-આપવો તે પ્રત્યેક નાગરિકની પરમ પવિત્ર ફરજ છે. કારણ કે જ હિ જ્ઞાનેન સદશં પવિત્રમિદં વિષતે. (ગોતા)

(પુસ્તકાલય એ એક વહેતી નદી છે. ધણી જ કામમાં હોય છે તે પણુ આપણા નિત્યના વ્યવહારો આપણે કરવા ભાગ્યે જ ચૂકીએ છીએ. તેવી જ રીતે વહેતી આ નદીમાં દરરોજ નાહી લેવાનું આપણે ચૂકવું નોંધએ નહિ. શારીરિક ક્ષુદ્ધિની માફક માનસિક શુદ્ધિની જરૂર તો છે જ. આ ચાનંગામાં નાહવાની જરૂરિયાત હરકોઇને છે-પછી તે બાળક હોય, સ્ત્રી-હોય, જુવાન હોય કે વૃદ્ધ હોય અને એ દષ્ટિએ વિચાર કરતાં

પુસ્તકોની પસંદગી એ બહુ મહત્વની વાત છે.

બાળકોનાં કુમળાં મન એ કુમળા હોડ જેવાં છે. તેને જેમ વાળવું હોય તેમ જાણી શકાય-અર્થાત્ બાલસાહિત્યની પસંદગી આદર્શ ચારિત્ર્ય ધરાવતી દષ્ટિએ નેમજ પ્રત્યેક વ્યક્તિની સહજત પ્રવૃત્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ થાય તે તરફ બહુ જ સાવચેતી રાખીને કરવાની છે. બાલમંદિરોના સંચાલકોના, બાલ સાહિત્યના લેખકોના અને બાળકોના પોતાના અભિપ્રાય આ બાબતમાં મદદરૂપ થશે. બાળકો એ ભવિષ્યના રાષ્ટ્રના સ્તંભ છે અને તેઓ આવતી કાલના નાગરિકો છે. તેઓ ઉત્તમ નાગરિકો નીવડે એ આપણું લક્ષ્યબિન્દુ હોવું જોઈએ. બાલ્ય તેમ જ કિશોર અવસ્થામાં બાળકોને વધારે સહવાસ માતા સાથે જ હોય છે. માતા એ જ એમની પ્રથમ શિક્ષિકા છે, એ દષ્ટિએ સ્ત્રીવિભાગનાં પુસ્તકોની પણ પસંદગી થવી જોઈએ.

આજના જીવનકલહની સાર્વત્રિક અનિષ્ટ અસરથી બચવા માટે પ્રત્યેક થોડીક કુરસદ મેળવવી જોઈએ. આપણો નિત્યવ્યવસાય આપણને કંટાળાભરેલી અસુકુ ધરડમાં ઘસડી નાખે છે; ત્યારે કુરસદ આપણને તેમાંથી બહાર કાઢીને તાઝગી બક્ષે છે. જીવન-કલહમાંથી આવશ્યક કાળજી પડતી પળેા હિતકર શિષ્ટ પુસ્તકોના વાચનમાં રોકવી એ પ્રત્યેક પ્રૌઢ નાગરિકની ફરજ છે. અંથપાલ, વાચક અને જનતા એ

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ત્રિકોણ

કહેવાય. ત્રણેના સહકાર વિના આ પ્રવૃત્તિ વેગવાન થઈ શકે નહિ. અંથપાલ એ પુસ્તકાલયનો પ્રાણ છે. પુસ્તકાલયને લમતી પ્રત્યેક બાબતમાં અને વિધિમાં તે નિષ્ણાત હોવો જોઈએ. તેને વાચનની અભિરુચિ હોય તો જ વિવિધ ક્ષેત્રમાં ઉત્સાહથી કાર્ય કરી શકે. પુસ્તકો એ ઉપયોગની વસ્તુ છે, સંગ્રહી રાખવાની નથી, એ તેણે બ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. વપરાયલાં પુસ્તકોની સંખ્યા જેમ મોટી તેમ તેની કાર્યક્ષમતાની કક્ષા ઊંચી છે એમ કહેવાય. પુસ્તકોની લેવડદેવડ ઉપરાંત પ્રચારકાર્ય કરવાની પણ ખોસ જરૂર હોય છે.

વાચકના સહકાર વિના પણ ચાલી શકે નહિ. અંથપાલના નિયમોનું પાલન કરવામાં તેણે તત્પર રહેવું જોઈએ. પુસ્તકો વખતસર ન પહોંચાડવાથી તેમનો નેટલો ઉપયોગ થવો જોઈએ તેટલો થતો નથી. ગંજમાંના કૂતરાની વૃત્તિ સદૈવ હાનિકારક છે. અંથપાલને ખોટી શરમમાં નાખી બીજા વાચકોને અતરોયરૂપ થવું ગર્હણીય છે. સુઘ વાચક પુસ્તકાલયમાંનાં પુસ્તકો પોતાનાં હોય તેમ વાપરે છે, અને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો વિકાસ કરવામાં મદદરૂપ થાય છે.

આનુષંગિક પ્રવૃત્તિઓ

અથવા અને વાચક ઉપર જેટલી જવાબદારી મानीએ તેથીએ વધુ ઈતર નામરિકાની પણ છે. સંવર્ધનમ્યાઃ તન્દુલાઃ પ્રસ્થમૂલાઃ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને પણ પૈસાની જરૂર તો ખરી જ. પ્રત્યેક માંસિક પ્રસંગે પુસ્તકાલયને મદદ કરવાનો ધારો પાડવામાં આવે તો પુસ્તકાલય માટે સારું બંડોળ થાય. પુસ્તકાલયના આશ્રય નીચે કેટલીક આનુષંગિક પ્રવૃત્તિઓ દિતાવહ હોય છે. દા. ત. રચાનિક પુસ્તકાલય દ્વારા એક હસ્તલિખિત માસિકનું પ્રકાશન થાય તો ઉગતા કવિઓ તથા લેખકોની સર્જનશક્તિ ખીલવામાં તે મદદરૂપ થઈ શકે. આ હસ્તલિખિત માસિકમાં પુસ્તકાલયમાં આવતાં માસિકોમાં કે વર્તમાનપત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખોના અનુવાદ કે સારને સ્થાન અપાય તો સામાન્ય વાચકોનું વાચન પણ પદ્ધતિસર થઈ શકે. આ માસિકની પ્રવૃત્તિથી સાહિત્યપ્રેમી આજો, સ્ત્રીઓ અને ઈતર જનતા એકમીગના નિકટ-સહવાસમાં આવીને વિચાર-વિનિમય કરી શકે અને યુરોપ જેવા દેશોમાં જે અભ્યાસકોનાં (STUDY-CIRCLES) સ્થપાય છે, તેવાં નાનાં સાહિત્યમંડળો નિર્માણ થશે અને રચાનિક પુસ્તકાલયમાં સ્વાર્થત્યાગની ભાવનાથી કાર્ય કરનારા કાર્યકર્તાઓ નિર્માણ થશે. સામાન્ય જ્ઞાનની વાર્ષિક હરિદ્વાર રાખવામાં આવે તો વાચકોની સંખ્યા અપારાધ વધે. આવી હરિદ્વારમાં ઇનામ માટે તેમ જ અન્ય પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિ યોજનાઓ માટે ઉપર જણાવેલ બંડોળનો ઉપયોગ થઈ શકે.

વિદ્યાર્થીઓનો સહકાર

ખીચું, ચતુર અથવા પોતાના કાર્યમાં વિદ્યાર્થીઓની મદદથી આ પ્રવૃત્તિનું કામ સારી રીતે કરી શકે. દા. ત. જુદી જુદી દૃષ્ટિએ પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કરવામાં, અનુક્રમ અંક પ્રમાણે પુસ્તકો ગોઠવવામાં, પુસ્તકાલયનો એરડો પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને પોષક સુભાષિતોથી શયુગારવામાં, કેટલીક જવાબદારી તેમના ઉપર નાખે તો તે પ્રવૃત્તિમાં વિદ્યાર્થીઓ જરૂર અદ્યુત કામ કરી શકશે. માત્ર તે કામ યુક્તિથી કરાવી લેનાર અથવા હોવા જોઈએ. યોજકસ્તરે દુર્લભ એટલું જ નહિ પણ પુસ્તકો બંધાવવાનું કામ કરાવના વખતમાં વિદ્યાર્થીઓ કરી શકે તેમ હોય છે. આ અખતરો કરવા જેવો છે. પુસ્તકાલયને આર્થિક દાયદો થાય, વિદ્યાર્થીઓને પણ મહેનતાણું મળે અને વિદ્યાર્થીઓ સ્વાશ્રયી બની શકે. આ પ્રમાણે કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર થાય તો અથવાજની ગેરહાજરીમાં પણ પુસ્તકાલયનું કાર્ય સરળ રીતે ચાલી શકે અને વાચકોની જિજ્ઞાસા અને જ્ઞાનપિપાસા કદી પણ કુણ્ઠિત થાય નહિ. એટલે એવા રસિક વિદ્યાર્થીઓને કાર્યકારી મંડળમાં દાખલ કરી લેવા જોઈએ. એમ-થાય તો અથવાજને રાહત મળવાથી પુસ્તકાલયનાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાંની પ્રવૃત્તિ ઉપર પૂરું આન આપી શકાય.

એ દેખીતું છે કે રાજ્ય એકલાની મદદ કરતાં રાજ્ય પ્રજા ઉમયના સહકારથી એ પ્રવૃત્તિ જોઈએ તેવી રીતે આગળ ધપાવી શકાય. આવી આપણી મહાલ પરિપદથી આપણે બાણી રાષ્ટ્રીએ કે ક્યાં પુસ્તકાલયમાં કેટલા પ્રમાણમાં કામ થયું છે અને હજી થઈ

શકે તેમ છે. પરિપક્વી એ પણ નાણી શખીએ કે આપણા મહાત્મમાં કોણ કોણ વ્યક્તિ કામ ઉપાડી શકે તેમ છે. એ બધું આ પરિપક્વી નાણી વિચારી વ્યવહાર યોજનાઓ ઘડી શખીએ છીએ.

આવા જ્ઞાનમંડસ્થાપન કરવાની પહેલ આપણા પ્રાતઃસ્મરણીય વિદ્યાવિલાસી સ્વ. સવાચરાવ મહારાજએ સને ૧૯૧૦ માં કરી. ત્યારથી આજ ૩૫ વર્સ જેટલા દૂરે સમયમાં વડોદરા રાજ્યની પ્રવૃત્તિ વડોદરા રાજ્ય જેટલા વિસ્તાર અને વસ્તીવાળા દુનિયા ઉપરના કોઈપણ રાજ્યમાં થયેલી નથી. તેથીજ કે. સવાચરાવ મહારાજ સાહેબને “હિંદની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતા” એ યશસ્વી ખિરદ આપવામાં આવે છે. આ યોજના દીર્ઘ દષ્ટિએ દાખલ કરી તેઓશ્રીએ રાજ્યની તમામ પ્રજા માટે એક અમૂલ્ય વારસો મૂક્યો છે.

x

x

x

આ કાર્ય માટે આપણે બધા અહોરાત્ર મથાશું તોજ એક વખતે જે હિંદુસ્તાન વૈભવની ટોચે પહોંચી ગયું હતું તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા આપણે સમર્થ થઈશું. એટલે “સદશ્રીયં કરવાવદ્દે, સદનાવદ્દતુ, સદનો મુનંક્તુ” એ સૂત્રની મશાલથી આપણે ઐયમિન્દુ સાધવાનો નિશ્ચય થશે તો મારા આ અર્થ પ્રયત્નને/સફળ થયેલો માનીશ.

પ્રમુખશ્રીનું વ્યાખ્યાન યથ રહેતાં મહેસાણા પ્રાંત પુ. મંડળના મંત્રી રાં નાનજીભાઈએ પરિપદને સફળતા ધરજતા સંદેશાઓ વાંચી સંભળાવ્યા હતા, જેમાં સાક્ષર શ્રી અવેરચંદ મેઘાણી, શ્રી. સુનીલાલ પુ. શાહ, વ. રા. પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. રામભાઈ પટેલ, સહમંત્રી શ્રી. ચોકસી, શ્રી. ભરતરામ મહેતા, અને શ્રી. ખેતશી ગઢવીના સુખ્ય હતા.

બાદ મહાત્મ મંડળના મંત્રી શ્રી. શિલુભાઈએ મંડળનું નિવેદન રજૂ કર્યું હતું. નિવેદન વંચાઈ રહ્યાબાદ પુસ્તકાલય ખાતાના મદદ. વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈએ જણાવ્યું કે, મહેસાણા પ્રાંતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ છેલ્લાં ૧૦ વર્ષથી ઝડપથી આગળ વધી છે તેનો યથ શિક્ષકોને જ છે.

આજે આ પરિપદને મળી આવેલા પ્રમુખ સોનામાં સુગંધ મળવા જેવું છે. તેમનું વ્યાખ્યાન જોતાં, તેમના જ્ઞાન માટે સૌને માન ઉપજે તેમ છે—આવા જ્ઞાનસત્રના કાર્યમાં તેઓ સાહેબ ક્ષમતા તેમના ઘણા કામમાંથી મુક્ત થઈને આવે છે એ ખૂબ ખુશ થવા જેવું છે. જ્ઞાનભૂખ તો લોકોમાં ખત્રત યથ જ છે, પણ તે ભૂખને સંતોષવામાં ગ્રંથપાત્રોએ ખૂબ ચતુરાર્થ દાખવવાની છે. ગુજરાતી સાહિત્યનો જે ઉત્કર્ષ યથ રહ્યો છે અને, દિશા બદલાઈ રહી છે તેનો સદુપયોગ કરાવતાં શીખો, પુસ્તકાલય વડે લોકોનું જીવન વધુ ઉચ્ચતર અને સંગઠિત બને એ બાંટના દાખલ કરવાની પ્રમુખ સાહેબની સૂચના ખાસ આદરણીય જણાય છે. આપું સુંદર વ્યાખ્યાન આપી નૂતન કાર્યપ્રદેશનું સૂચન કરવા બદલ પ્રમુખ સાહેબનો ખૂબ આભાર માનવા જેવો છે.

ઉપર પ્રમાણે કાર્યક્રમ પૂરો થઈ રહ્યા બાદ વિષયવિચારિણી સભા મળી હતી. બાદ

તથા વાગે સમાનું કામ સારૂ થતાં બાળકોના ગરબા-સંવાદ થઈ ઠરાવોનું કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું.

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ ૧—શ્રીમંત મહારાજ સા. તું દીર્ઘાયુ ઇચ્છતો પ્રમુખરયાનેયો રત્ન ધર સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

ઠરાવ ૨—મહેસાણા પ્રાંતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના એક અગ્રગણ્ય સેવક અને સાહિત્યના ઉપાસક શ્રી. મહાસુખમાધ શેઠ તથા આ મહાલની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના એક વખતના કાર્યકર શ્રી. અમીનાથ પુલંદરાધ અજમેરીના અવસાન બદલ આ પરિષદ શોક દર્શાવે છે અને તેમના આત્માને શાન્તિ ઇચ્છે છે.

—પ્રમુખરયાનેથી

ઠરાવ ૩—મહાલમાં જે જે રથોએ દલાલની દરેજની રિવિવરી છે ત્યાં ત્યાં રથોએ રથોનાં પુસ્તકાલયોમાં આવતાં દૈનિક પેપરો અનિયમિત મળે છે, જેથી તે પ્રમાણે ન થતાં નિયમિતપણે મળે તેવી તત્ત્વનીય કરવા આ પરિષદ પોસ્ટ ખાતાને વિનંતિ કરે છે.

૬ મુ. જીવજીલાલ બાપુલાલ-પાંચોલ અ. આ. મોહનલાલ નાનચંદ-છઠી બારડા.

ઠરાવ ૪—શ્રીમંત સરકાર તરફથી રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને પોષવા માટે પુસ્તકાલય ખાતાને હાલ જે મદદ મળે છે તે ઘણી ઓછી છે અને તેથી ઘણાં પુસ્તકાલયો મદદથી વંચિત રહી બચ છે, જેથી હાલની મદદમાં વધારો કરાવવા તથા જે તે પુસ્તકાલયની માગણી પ્રમાણે બનેલ મંત્ર કરવા પુસ્તકાલય ખાતાને આ પરિષદ બહામણ કરે છે.

૬ મુ. હિરાલાલ હલમુખમાધ શાહ-બલોલ અ. આ. શિવાજી સાહુજી વાધેલા-સામેત્રા

ઠરાવ ૫—ગુજરાત વનિક્યુલર સોસાયટીની પુસ્તકો વચ્ચે કક્ષાનાં આવે છે, જેથી સામાન્ય બહેણી આમળતામાં તેનો નોંધ એ તેટલો ઉપયોગ થતો નથી. તેથી આ પુસ્તકો શ્રેણીઓની બને તેવા પ્રતિષ્ઠ કરવા ગુ. વ. સોસાયટીને આ પરિષદ બહામણ કરે છે.

૬ મુ. શિવુજી સાહુજી-સામેત્રા. અ. આ. હિરાલાલ અંબાલાલ-જગુહન.

ઠરાવ ૬—મહાલની જે ગ્રામ પંચાયતો, પુસ્તકાલયોને મદદ આપતી સારૂ થઈ ગઈ છે તે ગ્રામ પંચાયતોને આ પરિષદ આભાર ગાને છે અને જે ગ્રામ પંચાયતો પોતાના બનેટમાં રકમ મંત્ર કરવા છતાં વેળાસર ન આપતી હોય તેવી ગ્રામ પંચાયતોને વેળાસર મદદ આપવા આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

૬ મુ. મણિલાલ મોહનલાલ-બલોલ. અ. આ. ભગવાનદાસ વિઠલદાસ-વડરમા.

ઠરાવ ૭—ગ્રામજનતા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં હજુ નોંધ એ તેટલો રસ થતો થઈ નથી, જેથી આ પરિષદ મહાલનાં જે તે પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોને, પુસ્તકાલયપર્વગીદિન ઉજવવા, રા. પુ. મ. ની યોજના પ્રમાણે વાચક મંડળો ઊઠાં કરવા તથા શિક્ષ વાચનની પરીશોઓને પ્રચાર કરવા આગ્રહપૂર્વક બહામણ કરે છે.

૬ મુ. શ્રી. રણુનાથ મહારિય મીમાકર અ. આ. ધી. નાનજીમાધ લેહીદાસ પટેલ

કરાવ ૮—આજની આ પરિવહના પ્રમુખશ્રી આગરો રાહેએ, પ્રમુખપદ સ્વીકારી પરિવહની કાર્યવાહીને ફતેહમંદ બનાવી છે તે બદલ આ પરિવહ તેઓનો આભાર માને છે.

દ. મૂ. અંબાલાલ બી. પટેલ

અ. આ. નાનજીભાઈ

કરાવ ૯—ચોથી મહાસ પુ. પરિવહને પોતાને આંગણે નોતરી બલોલવાસીઓએ આ પરિવહને સફળ બનાવવા માટે જે અંત અને હત્સાહ દર્શાવ્યા છે તથા અમ લીધા છે તે બદલ આ પરિવહ બલોલવાસીઓનો આભાર માને છે.

કરાવ નં. ૪ ચર્ચાર્થક બનતાં બલોલના ભાઈ જોષ્ઠતારાએ જણાવ્યું હતું કે બજેટની કાપકૂપ બિલકુલ નભાવી લેવા જેવી નથી. તેને માટે મજબૂત આંદોલનો વડે વધુ રકમ શ્રીમંત સરકાર પાસેથી મંજૂર કરાવવાની જરૂર છે. તેને માટે એક દિન ઉજવી તે દિવસે રાજ્યભરમાંથી તે બાબતની માગણી જવાની જરૂર છે. મે. ઉમેદભાઈ સાહેબે તેનો ખુલાસો આપતાં જણાવ્યું કે, શ્રીમંત સરકાર બનતી ઉદારતાથી આ પ્રવૃત્તિમાં મદદ કરી રહી છે. પુસ્તકાલયોએ પગભર થવું જોઈએ. ઉપરાંત, પુસ્તકાલયની સાચો ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી બતાવવી જોઈએ. તો શ્રીમંત સરકાર તમારી માગણી જરૂર સ્વીકારે. પરિવહમાં જે ઉત્સાહ બતાવાય છે તે ઉત્સાહ ગામની સંસ્થાના ઉત્કર્ષમાં ૧૨ માસ દરમિયાન રાખો તો તમે જરૂર સફળ થશો. કરાવ નં. ૭ વિષે બોલતાં શ્રી. નાનજીભાઈએ જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલયપર્વણી અને વાચક-મંડળ દ્વારા ગામડાનાં પુસ્તકાલયો વધુ સક્રિય બનાવો. સરકારી મદદ વધુ મળે ત્યારે તેનો સાચો ઉપયોગ કરી બતાવવા સાફ પણ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ તરફ આંદરભાવથી જુઓ અને તે કામ વેઠિયું નહિ પણ સાચી લાગણીથી કરતા થાઓ.

પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહારમાં જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલયનો ખેનો લાભ લેતી નથી તેથી ગામડામાં પણ બાળકો તેમ જ સ્ત્રીઓ માટે અઠવાડિયામાં એક ખાસ દિવસ રાખવા સચવ્યું હતું.

‘ અર્થ ’ની ઉત્પત્તિ

‘ અર્થ ’ શબ્દ શા પરથી આવ્યો તે જાણો છો ? જૂના જમાનામાં કાગળની શોધ થઈ નહોતી ત્યારે લોકો કાગળની જગાએ તાડપત્ર કે બોજપત્ર વાપરતા. તેના પર લખ્યા પછી છૂટાં પાનાં રખડી ન જાય તે માટે તેમને એક ખૂણે કાચું પાડી તેમાં દોરો પડેલી ગાંઠ વાળવામાં આવતી. આ ગાંઠને સંસ્કૃતમાં ‘ અર્થિ ’ કહે છે. એ ‘ અર્થિ ’ પરથી ‘ અર્થ ’ (પુસ્તક), શબ્દ બન્યો.

(“ જાંઘવ ”)

પુસ્તકાલય પર્વણી

કુદધાણીકારી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો સંદેશ ઘેર ઘેર પહોંચતો કરી બહુલી જનતાનો વાચનન્સ જાગ્રત કરવાના તથા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની ઉપયોગિતા જનહૃદયમાં ઠસારી સ્થાનિક પુસ્તકાલયસંસ્થાને યોષવાની કસનું જાન. આમજનતાના દિલમાં પ્રગટાવવાના શુભાશયથી, પડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે, દરસાત વસંતપંચમીને દિવસે, પુસ્તકાલય પર્વણી ઉજવવાનો શિરસ્તો પાડ્યો છે. તદનુસાર રાજ્યનાં અનેક પુસ્તકાલયો એ દિન પુસ્તકાલયોનાં સાદસૂરી ને શણગાર, પ્રજાતદેરી વા. સરધસો, પુસ્તકપ્રદર્શન, વાચનશ્રવણના વર્ગો, વાર્તાકથન, જાનનમંડળીઓ, જાહેરસભા, ગરબા-સંવાદ ને ઇતર મનરંજનના કાર્યક્રમો, રોશની વગેરે પૈકી સવડ પડતા વિધવિધ કાર્યક્રમોથી ઉત્સાહભેર ઊજવે છે.

ચાલુ સાથે પણ એ પર્વણીદિન તા. ૧૮-૧-૪૫ ને શુરુવારે રાજ્યનાં અનેક પુસ્તકાલયોએ ઊજવ્યો હતો. પૈકી જમના અહેવાલ અમારા તરફ આવ્યા છે, તેમની જરૂર જોગી નોંધ આ નીચે પ્રગટ કરીએ છીએ. ઇચ્છા તો જ્યાં જ એવી રાખે કે અમારા અહેવાલને સંપૂર્ણ સ્થાન અપાય. પરંતુ રચણસંકોચને કારણે અને કાર્યક્રમોમાં લગભગ સરખાપણું રહેતું હોવાને લીધે મામતું નામ તેમ જ સમાના પ્રમુખના નામનિર્દેશ ઉપરાંત વિશિષ્ટ કાર્યક્રમ અને મજેલી આર્થિક મદદનો ઉલ્લેખ માત્ર કરી સંતોષ માનવો રહે છે.

૧. વસો ખાતે પુ. :—સાલાનુબાદ મુજબ પુ. પર્વણી સાથે બાલદિન ઉજવાયો હતો. ગામની જાણી શાળાઓમાં ભણતાં તેમ જ શાળા બહારનાં બીજાં બાળકોનો મેળાવડો દરબારઆગમાં રાખવામાં આવ્યો હતો અને એ વખતે ગરબા, બાલસંવાદો તથા સ્વચ્છતાની દરિદ્રાઇના કાર્યક્રમો રખાયા હતા. મેળાવડાનું પ્રમુખસ્થાન વસો વિભાગના શાળાધિકારી સાહેબને ઐનાયત થયું હોઇ તેઓઓના દરતે ઇનામ વહેંચાયાં હતાં તેમ જ મિડાઇ પણ વહેંચાઇ હતી.

૨. કંડારી તા. કસનુબાદ :—સ્વચ્છતા ને સાદસૂરી: પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તક ગામનાં આબાલ વૃદ્ધજનતાને ઘેર બેઠાં દરેક લતામાં પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા થઇ અને તે કામ વિદ્યાર્થીઓ-વિદ્યાર્થિનીઓના દ્વારા લેવામાં આવ્યું. સ્તુત્ય !

૩. કારવણ તા. ડભોઇ :—સાદસૂરી ને ધજપતાકાનો શણગાર; સવારમાં બાળકોને રીડીઓરકોપનાં ચિત્રો બતાવ્યાં. બપોરે સરધસ અને રાત્રે જાનનકીર્તનના કાર્યક્રમો રખાયા.

૪. મંડાળા તા. ડભોઇ :—સાદસૂરી-શણગાર. બપોરે સરધસ અને સમા ઇશ્વરસ્તુતિ, બાલસંવાદ તથા ગરબાના કાર્યક્રમ ઉજવાયા તથા યુ. તિમ્મકે પ્રાસંગિક પ્રવચન થયું.

૫. કસનાળી તા. તિલકવાડા :—સાદસૂરી ને શણગાર, શ્રીમંતના તથા સરસ્વતીના દોડાઓનું પૂજન, સમામાં પુસ્તકાલયનું નિવેદન-હિસાબ રજૂ કરાયાં, ઇશ્વરસ્તુતિ, શ્રીમંત-પ્રથમસા તથા રાજગીત ને પ્રાસંગિક પ્રવચનો થયાં. રાત્રે જાનનકીર્તન થયાં.

૬. વેળપુર તા. સાવલી:—સાક્ષી ને ધનપતાકાના શણગાર. વાચનપ્રવચ્ચ બાદ પ્રસાદ. રાત્રે રોશની.

૭. મેવડ તા. મહેસાણા:—સાક્ષી શણગાર સાંજે જાહેર સભા જેમાં મંત્રીએ નિવેદન રજૂ કર્યું અને પ્રમુખશ્રીએ પ્રાસંગિક પ્રવચન કર્યું. મંત્રી વ મુખ્ય શિક્ષક શ્રી. મોજીદાન ગઢવીએ “ દેશહિતનું જ્ઞાન ” નામનું

“ સુદ્ધ સેવક તું ચારદાના રે, ધરજે ઉરે ધ્યાન;
ગેબી કાષ્ઠ જ્ઞાનના દાની રે, બલેજે રાંધે ભાન.”

એ ટેકવાળું સ્વરચિત કાવ્ય ગાઇ સંબળાયું. મિહાઇ વહેંચાઇ.

૮. ચંદ્રમાણ તા. પાટણ:—સાક્ષી ને શણગાર. બાળકોનું સરઘસ અને રમતગમતની હરિશાઇ થઇ શ્રી. માણેકલાલ હરિશંકર વ્યાસના પ્રમુખસ્થાને જાહેરસભા ભરાઇ જેમાં પ્રભુપ્રાર્થના, ગરબા અને પ્રાસંગિક વિવેચનો બાદ ધનામવહેંચણી થઇ ગોળની પ્રસાદી વહેંચાઇ.

૯. વાલ્મ તા. વિસનગર:—સાક્ષી અને ધનપતાકાનો શણગાર સવારના દસ વાગે શેઠ શ્રી. લક્ષ્મીભાઈ નારાયણદાસના પ્રમુખપદે સભા ભરાઈ. જેમાં ગામના આખાલવૃદ્ધની સારી હાજરી હતી. ઇશસ્તવન અને શ્રીમંત પ્રશંસા બાદ રાજધ્વજનું પૂજન થઇ મંત્રીએ સંસ્થાનું નિવેદન રજૂ કર્યું બાદ પ્રાસંગિક વિવેચનો બાદ પ્રસાદ વહેંચાઇ શ્રીમંતના ન્યાનાદ સાથે વિસર્જન.

૧૦. ઉનાઉ તા. કલોલ:—સ્વચ્છતા ને શણગાર, પુસ્તકોનું પ્રદર્શન અને મન-ગમતું પુસ્તક વાંચવાની છૂટ મૂકી ધેર વાંચવા પછી અપારો, વાચન પ્રેમ કરવું તેનો ખ્યાલ અપાયો. વિષયવાદી પત્રક પૂરું કરી દેવામાં આવ્યું. પર્વણીનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું.

૧૧. લોચણુરોડોડ તા. કલોલ:—ગામમાં સરઘસ ફેરવ્યું. બાળકોને સ્ત્રીરીઓરોપનાં ચિત્રો બતાવાયાં. શેઠ મહતલાલના પ્રમુખપદે જાહેરસભા ભરાઇ.

૧૨. બ્રાહ્મણવાડા તા. ચાણુરમા:—સાક્ષી-શણગાર, સવારે સ્કાઉટો સાથે બાળકોનું સરઘસ, સાંજે સાડાપાંચે મેળાવડો થયો, જેમાં બાલસંવાદ, ગરબા તથા મુખ્ય શિક્ષક અને સ્ટેશન માસ્ટરના પુસ્તકાલયોના લાભાલાભ સંબંધી પ્રવચનો બાદ સાકરનો પ્રસાદ વહેંચાઇ વિસર્જન.

૧૩. ઊંઝા તા. સિદ્ધપુર:—રાત્રે બ્રાહ્મણવાડાના મોગાનમાં પાટણના આરોગ્ય ધામના સંચાલક શ્રી. પુનમચંદ શાહ, શ્રી. ભુષાલાલ શેઠ, વાસુદેવ ડાકટર, બેક એજન્ટ શ્રી. દીપે, પોસ્ટ માસ્ટર વગેરે ગૃહસ્થોના સહકારથી જાહેર સભા ને મનોરંજનનો સુંદર કાર્યક્રમ રખાયો હતો. નર્પત પંડિતનું બજન, કુ. ઝવેરનાં નૃત્ય ગીત, તથા પુનમચંદ શાહનીં લોકગીતે શ્રોતૃવર્ગનાં દિલ ડોલાવ્યાં હતાં. પ્રમુખસ્થાનેથી પ્રવચન કરતાં શ્રી. છોટુભાઈ પંડિતે જણાવ્યું હતું કે “ પુસ્તકાલયથી જ્ઞાનગંગાનું સૌએ છૂટથી પાન કરવું જોઇએ. સામાજિક સંકાય અને ખેાટી ચરમેા છોડી બહેનોએ બહાર આવવું જોઇએ. લગ્નમાં મોટે

ઘાંટે ગાતાં કે મરણ પાછળ છાન્નિયાં ફૂટતાં જે બહેનો શરમાતી નથી તેઓ આવા નિર્દોષ - આનંદના કાર્યક્રમોમાં ભાગ લેતાં શાને શરમાય છે ? કુ. ઝવેરના જેવો જ કાર્યક્રમ ઊંજાની બાળાઓ અને મહિલાઓ કાં ન બતાવી શકે ? સ્વ. કસ્તુરબા ગાંધી કુંડમાંથી બહેનોના વિકાસ માટે યોગ્યતા યોજનાઓનો લાભ ઊંજાની બહેનો જરૂર ઉઠાવે. "

શ્રી. નગીનબાઇએ પણ પ્રાસંગિક પ્રવચનને અંતે જણાવ્યું હતું કે " આ જાતના કાર્યક્રમો ખાલી તમાશાની રીતે નહિ પણ છવનવિકાસનાં સાચાં સાધનો તરીકે યોગ્યતાં અને યોગ્યતાં જોઈએ. "

૧૪. સિદ્ધપુર:—સી. કાન્તાબેન સા. મહિલા પુ. તરફથી પર્વણીઉત્સવ તા. ૧૮ થી ૨૨ સુધી ઉજવાયો. પુસ્તકાલયની આંતરઆજ્ઞા સાક્ષરશ્રી અને શણગાર, તા. ૧૮ મી પ્રાર્થના, શ્રીમંત પ્રયાસ, ગરબા અને કન્યાસંગેલન યોજાયાં હતાં. તા. ૨૧ મીએ સ્ત્રીસમાજ ભરી તેમાં સંભાષણો, ગરબા વગેરેનો રંજન કાર્યક્રમ ગંગાવાડીના વિશાળ મેડા પર રખાયો હતો. સફળત શેઠ શ્રી. ચિમનલાલ વિક્રમદાસનાં ધર્મપત્ની શ્રી. લક્ષ્મીબેન તરફથી તેમનાં દીકરી શ્રી. નિર્મળાબેને બાળાઓને હનામની લઢાણી કરી હતી. વડોરાકામની બેનોએ પણ ભાગ લીધો હતો.

૧૫. કામરેજ:—અંદર બહારની સર્વોંગી સફાઈ ને શણગાર. સવારે શ્રીમંતના તેમ જ સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનના ફોટાઓને પુષ્પહાર પડેરાવી ધૂપદીપ કરી સરઘસ ગામમાં ઘૂમી વળ્યું. બપોરે પુસ્તકો, સામયિકો, ચિત્રપોથીઓ, રમતગમતનાં સાધનો વગેરેનું પ્રદર્શન બુદ્ધિ મૂકવામાં આવ્યું અને દસ્યચિત્રોનો લાભ નાનાંમોટાં સર્વ કોષ્ટને આપવામાં આવ્યો. બાદ બહેર સભામાં પ્રાસંગિક વિવેચનો અને બહુકવીરેના વ્યાયામના પ્રયોગો થયા. રાત્રે ભજન મંડળીતો કાર્યક્રમ હતો.

૧૬. શાખપુર તા. દામનગર:—સાક્ષરશ્રી ને શણગાર. બાળકોને પૂર ઉત્સાહપૂર્વક છૂટથી પુસ્તકો વંચાવ્યાં. શાખપુર નાપય વૈદ્યકીય અમલદારનાં પત્ની અ. સી. કુસુમબેનના પ્રમુખપદે બહેર મેળાવડો યોજાયો જેમાં સંવાદ, કાવ્યો વગેરેનો કાર્યક્રમ બાળાઓએ રજૂ કર્યો. મંત્રીએ સંસ્થાનું નિવેદન વાંચી સંબળાવ્યું.

૧૭. બેટ:—આંતરઆજ્ઞા સ્વચ્છતા ને શણગાર, બહારની ગેલેરીમાં પુસ્તકપ્રદર્શન, બપોરે ૧૧ વાગે શ્રી સરસ્વતી માતા તથા શ્રીમંતની છત્રીઓ સાથેનું સરઘસ જેમાં બાળકો ઉપરાંત નાગરિકો તથા રચાનિક અમલદારો પણ જોડાયા હતા. પુસ્તકાલયના પ્રમુખ શેઠશ્રી ગોપાલદાસ દરજીવન તરફથી બહુક-બાળાઓને મિઠાઈ વહેંચાઈ. બપોરે મહિલા સંગેલન મદાલકરીઓનાં ધર્મપત્ની સી. સુમતીબેનના પ્રમુખપદે ભરાયું, જેમાં કન્યાઓના ગરબા, મહિલા પુ. ના નિવેદનની રજુઆત અને પ્રાસંગિક પ્રવચનો થયાં. સાંજે દિલ્હી-મુસ્લીમ પ્રજાજનોનો બહેર મેળાવડો મદાલકરી શ્રી. નાથાલાલ બટ સાહેબના પ્રમુખપદે યોજાયો જેમાં ગાયન-સંભાષણ મંત્રીનું નિવેદન અને ભૌતિક વિવેચનો થયાં.

પુસ્તક પરિચય

૧. ઔગિરધરકૃત રામાયણ—(આવૃત્તિ બીજી) પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વર્ષક

કાર્યાલય, ભદ્ર, અમદાવાદ. ડેમી આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૭૪૪+૧૬, બોર્ડનું સચિત્ર સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.

યુક્તપ્રાંત અને ઉત્તરહિંદમાં તેમ જ આજના યુગરાતમાં જે સ્થાન તુલસીકૃત રામાયણનું છે તે સ્થાન આપણાં મામડાંમાં આ ગિરધરકૃત રામાયણે પ્રાપ્ત કરેલું છે.

આપણા મામડે નિવૃત્તિના દિવસોમાં અથવા અવારનવાર રાત્રે સૂતા પહેલાં ધરનાં અને પડોશનાં ભણેલાં—અભણ નાનાં મોટાં ભેગાં મળી આ ગિરધરકૃત રામાયણનું વાચન—શ્રવણ કરતાં. ત્યારે આ પુસ્તક કહીએ કહી છૂટી પાડીને છપાયેલું એવું અપ્રાપ્ય હતું. તેને એવા સ્વરૂપમાં સ્વ. સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીએ બહાર પાડતાં એ સારા લોકાદર પામ્યું હતું. અને તે વખતે, સદૃશ સ્વામીજીએ આવા વાચન—શ્રવણને મહિમા આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં આપ્યો હતો તેની યથાર્થતા આજે આપણને સમજાય છે, અને આપણી પુસ્તકાલય પરિષદો આવા વાચન—શ્રવણને ઉત્તેજન આપવાને લગતા દરવેગ કરવાની પ્રેરણા પામે છે.

રાગરામણીમાં રચાયેલી આવી પદ્યકથાઓ સારા કથાકીર્તનધારના મુખે લોકસમૂહમાં ગવાય અને તેના દ્વારા આપણાં મનચારિત્ર્યનો વિકાસ થાય તેમ થવાની જરૂર છે.

વર્ષો થયાં અપ્રાપ્ય રહેલું રામાયણકથાનું લોકભોજ્ય શેલીએ રચાયેલું આ પુસ્તક નાનાં મોટાં દરેક પુસ્તકાલયો અચૂક વસાવી લે.

૨. મીરાં અને નરસિંહ—સંપાદક : ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. હરસિંહભાઈ વ. દિવેદીઆ, પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. ડેમી કદનાં પૃષ્ઠ ૯૬+૮, સચિત્ર સાદું પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦. ૧૯૪૪.

પુસ્તકનું ઉપરનું નામ વાંચી રખે કાંઈ માની લે કે એ બન્ને ભક્ત વિશ્વતિઓનાં ચરિત્રો કે તેમનાં કાવ્યવિવેચનનું આ પુસ્તક હશે. આ બન્ને ભક્તાત્માઓએ તાદાત્મ્યસિદ્ધિ પામતાં અને તેમના જીવનપ્રસંગોમાં અનુભવેલા અનુભવ-જ્ઞાનમોલની વાણી આ પુસ્તકમાં સંગ્રહેલી છે. આજે બન્ને ભક્તકવિઓનાં વિવિધ સર્જનો જુદા જુદા રીતે પ્રકટ થયેલાં મળે છે. પરંતુ તેને નીરક્ષીરવિવેક પ્રકટ કરવાના પ્રયત્નો ઓછા થયા છે. એવા કંઈક પ્રયત્ન, આ પુસ્તકના સંપાદકે કર્યો જણાય છે.

એ સર્જકોની સમકાલીન ભાષા કેવી હતી અને તે એ જ જૂની ભાષામાં એના જુદા જુદા સંશોધકોએ આપણને આપેલ છે. છતાં આપણી આમજનતાને સમજતી સુઝમ પડે તેવી રીતે તૈયાર કરેલાં આ ભજનો—પદો—વગેરે આપણા લોકસમૂહમાં અરસ્ય આદર પામશે.

પુસ્તકના પ્રવેશકમાં એના સંપાદકે, બન્નેનાં સર્જનોનું વિવેચનનિરૂપણ કર્યું હોયને કેટલેક અંશે પ્રમાણભૂત જીવનચરિત્ર પણ આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૩. વિવેકાનંદસાર—સંપાદક: શ્રી. મનુ સુમેદાર; પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણે. કાલિન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૬૮+૪, ખોડાપટીનું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. બે. ૧૯૪૪.

આ પ્રકાશનસંસ્થા તરફથી આજસુધીમાં સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશોનાં તેર ભાગો પ્રસિદ્ધ થયા હતાં. તેમાંના વિશિષ્ટ ઉપયોગી અને વાચન-મનન-પાત્ર સામગ્રી આ પુસ્તકમાં સંપ્રદવામાં આવી છે. એમાં સ્વામીજીએ અમેરિકામાં આપેલાં ધર્મવિષયક પાંચ વ્યાખ્યાનો તેમ જ કર્મયોગ, ભક્તિયોગ, વ્યાવહારિક અધ્યાત્મયોગ, વેદાંત અને ઈતર વ્યાખ્યાનો આપેલાં છે. ઉપરાંત, તેઓ સાથેની મુલાકાત અને પ્રત્યોત્તરીમાંથી તરી આવેલાં બોધ પત્ર એમાં સંગ્રહી છે.

સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશોના સઘળા ભાગો વસાવી-વાંચી ન શકે તેવાઓ માટે આ પુસ્તક આશીર્વાદરૂપ નીવડશે. નાનાં મોટાં સઘળાં પુસ્તકાલયો વસાવી લે.

૪. અમારો ઇન્દુલુ શિક્ષણ—મૂળ મરાઠીમાં લેખક: શ્રી. ના. મ. પટવર્ધન; અનુવાદક: શ્રી. મણેશરાવ રામરાવ બોહરી; પ્રકાશક: પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. પો. બો. ૧૦, વડોદરા. કાલિન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૦૪+૧૬, સચિત્ર કવર આગ્રહાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨). ૧૯૪૫:

સ્વ. મો. ન. અમીન અમારક મંથમાળાના ત્રીજા પુષ્પ તરીકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. લેખકે, સરળ શૈલીએ આજનાં માળાપોને મૂંઝવતા શિક્ષણના પ્રશ્નની સુંદર છણાવટ કરી છે.

ખરી રીતે તો બાળકના વ્યાવકાળથી જ એક યા બીજા પ્રકારે તેના શિક્ષણની શરૂઆત થાય છે અને તે પછી તે સમગ્રજીવ ઈશ્વર સારાનરસાનો ખ્યાલ કરતું થાય ત્યાંસુધીની તેની જીવનસરણીને તેનાં માળાપોએ અવરોધી તેને યોગ્ય માર્ગે દોરવાની રહે છે. એવા ક્રમિક વયે પોતાના સંતાનની કેળવણી કયા પ્રકારે ઉચ્ચતર બનાવવી તેનું લેખકે પોતાની રસમરી અને કેટલેક સ્થળે માર્મિક શૈલીએ આમાં દર્શન કરાવ્યું છે.

શિક્ષણશાસ્ત્રમાં રસ લેનાર સૌએ અને તેમાં પણ, અધ્યાપનક્ષેત્રને પોતાના પવિત્ર વ્યવસાય તરીકે સ્વીકારનાર સૌને માટે આ પુસ્તક એક યા બીજા રૂપે ઉપયોગી નીવડે તેવું છે. એમાં રચેલે રચેલે નજરે પડતાં બાળકનાં માનસદર્શનનો આપણને અચ્છો ખ્યાલ મળે છે. સૌ શિક્ષણરસિકો આ પુસ્તક વસાવી લે.

૫. ભીંતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ—સંપાદક: શ્રી. બળદલાલ મહેતા; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે, કાલિન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૮૮+૨૪, સચિત્ર કવર આગ્રહાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ. ૧૯૪૫.

સ્વ. બાઇલાલ વ્યાસ અમારક મંથમાળાના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે આ પુસ્તક પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. એમાં આપણા ગ્રામસેવાના બેખધારી અને “માડું ગામડું” સરખા લોકમોખ્ય સર્જનના લેખક શ્રી. બળદલાલએ ગ્રામજનોના નિત્યજીવનને સ્પર્શતા પ્રશ્નો આમજનતા સમજી શકે તેવા સ્વરૂપમાં ગામના બહારે રચેલે દરેક ભીંત પર.

લખવાનું ધોરણ રાખેલું. તેના ઉતારાના સંગ્રહરૂપ આ પુસ્તક છે. એમાં, લેખકે માન-જીવનને સ્પર્શતી ઝીણામાં ઝીણી વિગતો ત્યાં વસનારાઓના જીવનમાં કેવો ભાગ ભજવે છે તે દૃષ્ટિ રીતે બતાવ્યું છે. અને એ રીતે જે ગામને પોતાના કાર્યક્ષેત્રરૂપે સ્વીકારેલું તેની નોક તેમણે કેવી ફેરવી નાખેલી તેનો અચ્છો ખ્યાલ આપેલ છે.

આ પુસ્તકમાં અપાયેલાં સૂત્રો અને સહબોધનો ગામડેગામડે ખૂબખૂબ પ્રચાર થાય તો આપણાં આગનાં કલુષિત જણાતાં ગામડાં અવસ્ય સુખી નીવડે.

દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક પોતાને ત્યાં વસાવી લઈ એનો ઘેર ઘેર પ્રચાર થાય તેવો પ્રયત્ન અવસ્ય કરે.

૬. આથમતે અજવાળે—લેખક: શ્રી. ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા, પ્રકાશક: ગુર્જર મંચરત્ન કાર્યોલય, ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૬૦+૮, કવર આજીવાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

આ પુસ્તક કમે કમે “નવચેતન”માં ૭૫૫નું હતું ત્યારે શ્રી. ધનસુખલાલભાઈના પ્રશંસકો એને હોંશિ હોંશિ વાંચતા-વધાવતા હતા. આજે એ પુસ્તકાકારે પ્રકટ થયું છે.

આપણા સાહિત્યજગતમાં વખતોવખત ચમકી જઈ માર્મિક દાર્શનિક પીરસતા બળીતા દાર્શનિક લેખક શ્રી. ધનસુખલાલે પોતે લખેલી આ આત્મકથા છે. એ મર્મોળા લેખકના ભરતીઓટભર્યા વિવિધ જીવનપ્રસંગો જણાવા માટે અને એ દાર્શનિક વહાવનાર સર્જકની સર્જનકળા અને જીવનપરિચય પામવા ઇચ્છનાર માટે એ પુસ્તક ઉપયોગી નીવડશે. આપણા ગણ્યમાન્ય સાક્ષરોની આત્મકથા લખવાની આ પરિપાટીને ગુર્જર વાચકસમુદાયે કિતોમન આપવા પાત્ર છે.

૭. સ્વામી રાવ—(સરદાર પૃથ્વીસિંહની જીવનકથા) લેખક: શ્રી સુભદ્રા ગાંધી, પ્રકાશક: કૃષ્ણલાલ મણિલાલ હક્કર, દેરી રોડ, કૃષ્ણનગર, બાવનગર. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૭૨+૪, સચિત્ર કવર આજીવાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ચાર. ૧૬૪૫.

કાઠિયાવાડના જીવાનોમાં એક કાજે “ સ્વામી રાવ ” નું નામ ખૂબ જ પ્રિય થઈ પડ્યું હતું. કારણ, એણે એ જીવાનોને વ્યાયામનાં પ્રેરણાનીર પાયાં હતાં. ઉત્તરદિલ્હિસ્તાનના આ ‘ભૈયાજી’નું મૂળ નામ પૃથ્વીસિંહ. એના બાળપણની અજણતા, પર્યટનપ્રિયતા, દેશદાન, ક્રાંતિની ધધુપર અને તેને માટે છેક મોતના પગ્ન સુધી પહોંચી જવાની તૈયારીવાળા આ વીરનરની જીવનઝરમર આપણી ઊમતી પેઢીમાં દિંમત અને આશાનો મંચાર કરે તેવી છે. અદ્ભુત રસનો અનુભવ કરાવે તેવા આ રોમાંચક જીવન જીવનાર વીરને માટે ‘ધનવાદ’ના એ શબ્દો સહેજે વાચકનાં મુખેથી નીસરી પડે.

આપણા જીવાનો આવાં જીવનચરિત્રો વાંચી તેમાંથી વીરતા, ધીરજ, દિંમત અને ખંતની પ્રેરણા મેળવે.

૮. દિંદની આર્થિક દુર્દશા—લેખક: શ્રી. કુંભરજી ધરમજી સંપટ, પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. કાઉન મોળ પેટ કદનાં પૃષ્ઠ ૭૨+૮, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

“ સંદેશ ” પ્રકાશન મંદિર તરફથી શરૂ થયેલ આર્થિક અંચમાળાનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. એમાં, આપણા જાણીતા અર્થશાસ્ત્રનિષ્ણાત લેખક શ્રી. કુંભરશીભાઈએ, આપણા દેશની આર્થિક કુદંશા શાંથી થઈ અને તેમાં પરદેશી રાજતંત્ર હેઠળ પ્રજા કરવેરાના બોળથી કેટલી કચડાયેલી છે તેનું આંકડાસહ નિદર્શન કરાવ્યું છે. અર્થશાસ્ત્ર જેવા અભ્યસનીય વિષયમાં રસ ધરાવનાર માટે આ માહિતીભર્યું પુસ્તક ઠીક ઉપયોગી સામગ્રી પૂરી પાડશે.

સંદેશ આર્થિક અંચમાળાના સંપાદક શ્રી. જયંતિલાલ મહેતાના સંપાદન દ્વારા ગુજરાતને અર્થશાસ્ત્રની ઓળખ આપતાં પુસ્તકોની આપણે ત્યાં વૃદ્ધિ થાય એવી ભાવના સહિત અમે આ પુસ્તિકાને આવકારીએ છીએ.

૯. બાલવાચનમાળાનાં ૬ પુસ્તકો—શબ્દપોથી ૧-૨, બાલપાઠો, સુંદરપાઠો, જોડાક્ષરપોથી, નાનામોટા પાઠો, દરેકના લેખક:—શ્રી. સોમાભાઈ કિશાભાઈ પટેલ; મૂલ્ય અનુક્રમે ૧, ૨ ૩, નું ૦-૩-૦, ૪ અને ૬ ના ૦-૫-૦ તથા ૫ ના ૦-૪-૦

ઉપર્યુક્ત વાચનમાળા આપણાં પ્રાથમિક શાળામાં પ્રવેશતાં બાળકોના વાચનની શરૂઆત માટે તેમ જ તેમને ક્રમિક વાચન શીખવવામાં ઉપયોગી નીવડે તેવાં હોઇને આ વાચનમાળા પ્રાથમિક શાળાઓ માટે પાઠ્યપુસ્તક રૂપે ચલાવાય તે બાળકોનું વાચન ક્રમેક્રમે વિકસાવવામાં મદદરૂપ થઇ પડે તેવી છે. પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ન સ્વીકારી શકે તેવી પ્રાથમિક શાળાઓમાં આ બાલવાચનમાળા વાચનેત્સુક બાળકોના ઇતર વાચનના વિકાસમાં સારી મદદરૂપ થઇ પડે તેવી છે. એટલે પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઇતર વાચન માટે તેમ જ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયમાં આવતાં વાંચતાં શીખેલાં, શીખતાં કે શીખવવાને ઉત્સુક એવાં બાળકો માટે આ વાચનમાળા અવશ્ય વસારી લેવા જેવી છે. ૬ પુસ્તિકાઓની માત્ર ૧-૮-૦ કિંમત અજના કાગળની કપરી તંગીના વખતમાં સસ્તી જ કહેવાય.

નાનાં મોટાં સૌ પુસ્તકાલયો પોતાને ત્યાં વસાવવા પ્રયત્ન કરે.

૧૦. છબ્બછબિયાં - લેખક: શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ, પ્રકાશક: એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ રૂટીડ, મુંબઈ ૨. કાઢિન કવનાં ૫. ૩૨, સાદુ પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૮-૦.

શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ આપણા ગીતકારોમાં અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે. એમણે બાળકો માટે એવાં બાલગીતો પણ લખ્યાં છે. અને આ પુસ્તકની વિશિષ્ટતા તો એ છે કે, એ ગીતો સાથે આપેલાં ચિત્રો બાલચિત્રકારનાં હોરેલાં છે. એમાંનાં ત્રાવણનાં છબ્બછબિયાં, છુક છુક ગાડી, સાત તાળી, દિવાળી વગેરે બાલગમ્યગીતો બાળકોને ગમી જાય તેવાં છે.

પુસ્તકાલયમાં આવતાં બાળકો માટે સુખે વસાવાય.

‘મણિલાલ પ્ર. વ્યાસ

૧૧. ભારત-બાહુબલિ રાસ - સંપાદક-અનુવાદક: પં. લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી, પ્રકાશક: અભયચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી, ભારતનગર. પૃષ્ઠ ૮૬+૬૩=૧૫૨; કિંમત ૧-૪-૦.

ઉપર્યુક્ત રાસ પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં સં. ૧૨૪૧ માં કવીશ્વર શલિભદ્રસુરિએ લખેલો છે. એટલે બાપાની દૃષ્ટિએ અત્યંત પ્રાચીન છે. પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં સૌથી પ્રાચીન કૃતિ આ એક મળી આવેલ છે. ઇતિહાસમાં આજસુધી આથી વધુ પ્રાચીન કૃતિ ખીજ મળી જાયમાં નથી.

આ રાસ કવિત્વમય છે. તેમાં ચમક અને અનુપાસ આદૃશક છે. વાંચતાં ચિત્ત આકર્ષે છે. વીરરસપ્રધાન આ કાવ્ય મનમોહક પણ છે.

તે વખતમાં ગુજરાતી ભાષાનું અત્યુન્ન હતાવધ કાવ્ય લખાયું છે તે પરથી એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે ગુજરાતી ભાષા તે પહેલાં પણ ઘણા સમયથી શરૂ થઈ હતી અને રાસ લખાવાના સમયે તો તે ખૂબ પરિપૂર્ણ બની ચૂકી હતી.

આ રાસે ગુજરાતી ભાષામાં એક નવીન પ્રકાર પાડ્યો છે.

એનું સંપાદન તથા કાવ્યને અનુરૂપ છાંદપૂર્ણ અનુવાદ પણ પં. લાલચંદ્ર ગાંધીએ કર્યો છે. ઉપરાંત ભાષાનો જોડો ઇતિહાસભર્યો વેધક પ્રકાર પાડ્યો છે. બંને ગુજરાતી ભાષા માટે આ દિશામાં આજ સુધી જે કાર્ય કેાષ્ટ્યે નથી કર્યું તે પંડિતશ્રીએ કર્યું છે. ગુજરાતી કાવ્યની પ્રસાદી જનસુલભ કરવા માટે આને ભોજાતી પ્રચલિત ગુજરાતી જૂની કવિતામાં અનુવાદ કરીને ગુજરાતી વાચકજનતા ઉપર પણ ઉપકાર કર્યો છે.

આમ છતાં પંડિતશ્રી ગુજરાતી ભાષા સંબંધી મદત્તવનું અને ચિરંમરણીય બને એવું કાર્ય તો છે એમની આ રાસની પ્રસ્તાવના.

ગુજરાતી ભાષાના સંશોધનમાં ૧૯૭૭ થી એ રસ લઈ રહ્યા છે. એમની આ પ્રસ્તાવનામાં અત્યંત ખંત, એકધારો પરિશ્રમ, પ્રમાણ અને વિદ્વાનો પરિચય મળી આવે છે.

તેમાં ગુજરાત અને ગુજરાતી ભાષાનો પ્રમાણપૂર્વક સતીવાર ઇતિહાસ છે. અદ્ય દેશી ભાષા સંબંધી પણ પાંચમી સદીથી આજ સુધીની સતીવાર છણાવટ છે. દેશી સાથે પરદેશી ભાષાઓના સંબંધો વિષે ઝીણવટ બર્યો જિહ્વાપોહ છે. અને પ્રાચીન ગ્રંથોના આધારોનો તો મજા ખડક્યો છે. એ એમનું ઉકૂ અવમાહન બતાવે છે.

પ્રસ્તાવના વાંચતાં લાગે છે કે પંડિતશ્રી ગુજરાતી ભાષાવિજ્ઞાન માટે એન્સાઇક્લોપીડીઆ સરખા છે. ગુજરાતી સાક્ષરો માટે આ પ્રસ્તાવના મહત્ત્વનું અંગ બની જાય છે.

સાથે સાથે ભરત બાહુબલિ માટે કષ્ટ કષ્ટ સદીમાં ક્યાં, કેાણે, શું અને કેટલું લખ્યું છે તે પણ ગ્રંથોના નામનિર્દેશપૂર્વક સતીવાર બતાવ્યું છે.

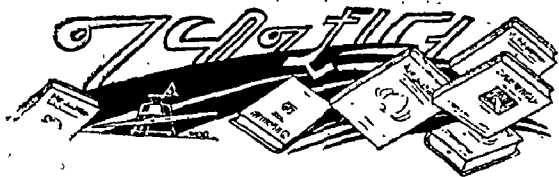
ભરત બાહુબલિના શિષ્ય-સ્થાપત્ય ચિત્રો વગેરેનાં સમારોહ પણ ક્યાં ક્યાં ઉપલબ્ધ થાય છે તે પણ જણાવ્યું છે.

ગુજરાતી ભાષા માટે આજસુધી આટલી છણાવટ અને ઝીણવટભરી આલોચના હજી કરી નથી. યુનિવર્સિટીમાં પરીક્ષાઓ આપનાર B. A., M. A ના વિદ્યાર્થીઓ તેમ જ ગ્રેડેસરો માટે આ પ્રસ્તાવના અત્યંત ઉપયોગી નીવડે તેવી છે.

પ્રસ્તાવના વાંચતાં આપણને એવી આશા બંધાય છે કે જો એનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કરવામાં આવે અને થોડા ગુજરાતી ભાષાના નિયમો, શબ્દો વગેરેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે અને થોડાં પરિશિષ્ટો વધારવામાં આવે તો દિંદ અને યુરોપની યુનિવર્સિટીઓમાં આદર્શ પાઠ્યપુસ્તક બની શકે એવી બધી યોગ્યતા આ પુસ્તકમાં છે.

ગુજરાતી ભાષાના અભ્યાસને જે દાવો કરે છે, અને જેને ગુજરાતી ભાષા માટે રસ અને પ્રેમ છે તેણે દરેકે આ પુસ્તક વસાવી લેવું જોઈએ.

દ્રુતેશ્વર્યદ (ન્યાય-આકરણ તીર્થ)

અસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧ ગિરધરકૃત રામાયણ—(બીજી આવૃત્તિ) મૂલ્ય રા. ૪-૮-૦

૨ મીરાં અને નરસિંહ—સંપાદક: ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. હરસિદ્ધભાઈ વ. દિવેડીયા; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

૩ વિવેકાનંદ સાર (સંકલિત)—મૂલ્ય રા. ૨-૦-૦

૪ પ્રકાશનાં પગલાં—લેખક: શ્રી કરસનદાસ માણેક; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૫ રાખની હગડી—લેખક: શ્રી. " સાગન્ય " મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૬ હાસ્યતરંગ—લેખક: શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવે; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૭ જીવનની કલા—લેખક: શ્રી. રવિચંદ્ર મહેતા; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૮ ચૂપ નહિ રહેવાય—(મૂળ લેખક: ટોલ્સ્ટોય) અનુ. શ્રી. ચન્દ્રચંદ્ર પ્રાણયંકર શુક્લ; મૂલ્ય રા. ૨-૦-૦

૯ ખાદીવિદ્યા-પ્રવેશિકા—સંપાદક: શ્રી મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ; મૂલ્ય રા. ૧-૮-૦

૧૦ સંકલિત સ્વગવદગીતા - સં. શ્રી. દત્તાત્રય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર; મૂલ્ય રા. ૧-૪-૦

૧૧ સ્ત્રીપુરુષ મર્યાદા—લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મથરવાળા; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧૨ શાબ્દપોથી-૨-૨—દરેકનું મૂલ્ય ૦-૩-૦; ખાલપાઠો-મૂલ્ય ૦-૩-૦, સુંદર પાઠો-મૂલ્ય ૦-૫-૦, જોડાક્ષરપોથી-મૂલ્ય ૦-૪-૦, નાના મોટા પાઠો-મૂલ્ય ૦-૫-૦ દરેકના લેખક: શ્રી. સોમાભાઈ કિશાભાઈ પટેલ.

૧૩ વ્યંજિતા—(નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ, મૂલ્ય રા. ૪-૮-૦;

૧૪ તણખા-મંડળ બીજું—(નવી આવૃત્તિ) લેખક ઉપર પ્રમાણે; મૂલ્ય રા. ૩-૦-૦.

૧૫ રાણે પ્રતાપ—મૂળ લેખક: શ્રી. દિનેન્દ્રલાલ રૌપ, અનુ. શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રા. ૨-૮-૦.

૧૬ કંઠાવટી—(મંડળ બીજું) સંપાદક: શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રા. ૧-૮-૦

૧૭ અક્ષયપાંચમ—લેખક: શ્રી. કનૈયાલાલ મા. મુનશી; મૂલ્ય રા. ૧-૪-૦.

૧૮ સુન્દરાતણેની શરીરસંપત્તિ—લેખક: શ્રી. રણજિત મ. પટેલ; મૂલ્ય રા. ૧-૮-૦

જીવન સાહિત્ય મંદિર-મુંબઈનાં પુસ્તકો

- ૧૯ ગોમતીચક્ર અને બીજાં નાટકો—લેખક: શ્રી. ઇન્દુલાલ ગાંધી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦
 ૨૦ પ્રજ્ઞાસુધિતાં પંચો—લેખક: શ્રી. ભોળીલાલ ગાંધી; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦
 ૨૧ ત્રેમપત્રો—મૂળ લેખક: શ્રી. 'ઉમ્મ'; અનુવાદક: શ્રી. ચન્દ્રકાન્ત શાહ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦
 ૨૨ જીજીજી—મૂળ લેખક ઉપર પ્રમાણે. અનુવાદક: શ્રી. મુરલી હાકર; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦
 ૨૩ વનવગડાની વાતો—લેખક: શ્રી. ગોવિંદભાઈ હાકર; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦
 ૨૪ પંદર દિવસેનો પ્રવાસ—લેખક: શ્રી. લાલુખડેન મહેતા; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦
 ૨૫ ત્રેમમૂર્તિ કસ્તુરબા—લેખક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦.
 ૨૬ ભગવાનની ભેટ લેખક: શ્રી. જીવનમ જોષી; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦.
 ૨૭ પદ્મવી - લેખક: શ્રી. કુમ્હર શેઠ; મૂલ્ય ૦-૮-૦.

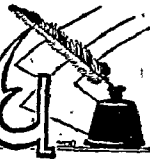
એમ.એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ૦-મુંબઈનાં પુસ્તકો

- ૨૮ ભોળા અને દાસિદાસ—સંપાદક: શ્રી. લક્ષ્મીનારાયણ મોહિલાલ પંડ્યા; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.
 ૨૯ દૂધગંગા—લેખક: શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.
 ૩૦ છબ્બખિયાં—લેખક: ઉપર પ્રમાણે; મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦.

એન. એમ. ઠક્કરની કું. મુંબઈ તરફથી

- ૩૧ હિંદુ ધર્મ—મૂળલેખક: સર રાધાકૃષ્ણન; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રા. મુકુલ મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦.
 ૩૨ વેદની વિચારધારા—મૂળલેખક અને અનુવાદક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦
 સંદેશ પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ તરફથી
 ૩૩ હિંદની આર્થિક હુદ્દશા - લેખક: શ્રી. કુંગરશી ધરમશી સંપદ; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦
 અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

- ૩૪ ભક્ત નરસિંહ—લેખક-મંગળજી ઉદવજી શાસ્ત્રી; પ્રકાશક: ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, સલાપોસ રોડ, અમદાવાદ; મૂલ્ય ૧-૪-૦
 ૩૫ સર્પચંદ્ર—લેખક: શ્રી. 'મધુર'; પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, દાણપીઠ બાવનમર. મૂલ્ય ૦-૧૨-૦
 ૩૬ દાખ્યપરિચય—લેખક: શ્રી. સુરેન્દ્રનાથ દાસગુપ્તા; અનુવાદક: શ્રી. નગીનદાસ પારેખ; પ્રકાશક: ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ તરફથી બારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈ. મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦.
 ૩૭ આચાર્ય આનંદશંકર કુવ રેમારકમધ—સંપાદકો: શ્રી. રસિકલાલ જી. પરીખ, શ્રી. રતિલાલ મો. ત્રિવેદી, શ્રી. ઉમાશંકર જી. જોષી; પ્રકાશક: ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, બદ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૮-૦-૦.

પુસ્તકાલય

વડોદરાને આંગણે અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ

અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ, એ સમગ્ર હિંદની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના વિકાસ-વિસ્તાર અર્થે સ્થપાયેલી સંસ્થા છે. એ સંસ્થા વખતોવખત અધિવેશનો ભરી અખિલ હિંદની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિસ્તાર અર્થે પ્રયત્નો કરતી રહે છે; અને પુસ્તકાલય-વિજ્ઞાનને યથા સાહિત્ય તેમ જ તેને લગતા પુસ્તકોના વર્ગીકરણ તેમ જ ઇતર વિષયને લગતી મંત્રણાઓ-અચાંચો કરે છે.

મયાના આગલા વર્ષે એનું અધિવેશન મુંબઈ યુનિવર્સિટીના કોન્વોકેશન હોલમાં મળ્યું હતું અને તે પછી મયા વર્ષે જયપુર રાજ્યના આમંત્રણથી જયપુર મુકામે મળ્યું હતું.

એ અધિવેશનમાં આપણા પુસ્તકાલય ખાતાના અવસ્થાપક શ્રી. વાકનીસ સાહેબે હાજરી આપી હતી અને તે પછીનું અધિવેશન વડોદરામાં મળે તે ઇચ્છનીય હોવાનું તેઓશ્રીએ શ્રી. સરકાર સમક્ષ પોતાનું નિવેદન સાર કર્યું હતું. એ નિવેદન લક્ષ્યમાં લઈને શ્રીમંત સરકારે સદર અધિવેશનના ખર્ચ માટે રૂ. ત્રણ હજારનો ફાળો આપવાની હદાર દેણી જાહેર કરી છે. સમગ્ર અધિવેશનનો ખર્ચ રૂ. ૭ હજારનો અંદાજવામાં આવ્યો હોયને જાણીતા ત્રણ હજાર રૂપિયા પ્રજા દ્વારા એકત્ર થાય એ ઇષ્ટ મણાયું છે.

વડોદરા રાજ્ય શિક્ષણ અને સંસ્કાર-પ્રચારના કાર્યને હમેશાં વેગ આપતું આવ્યું હોયને આગલાં વર્ષોમાં પ્રત્યેક વિદ્યા પરિષદ, વિજ્ઞાનપરિષદ વગેરેનાં અધિવેશનોને આમંત્રવામાં જારી સહાય આપી હતી. અરે, મધ્યે વર્ષે જ વડોદરાને આંગણે મુન્નરાતી સોહિત્ય પરિષદનું ઇષ્ટ અધિવેશન મળ્યું મળ્યું. અને આશુ વર્ષે નાતાલના દિવસોમાં અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદને આમંત્રણ આપવાની તૈયારીઓ ચાલુ થઈ હોવાના સમાચાર મળે છે.

એ અધિવેશનમાં અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદના કાર્યવાહકો-પ્રતિનિધિઓને વડોદરા રાજ્યની અનુભવમુક્ત પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાંથી ઘણું જાણવાનું મળશે અને તે જ પ્રમાણે વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના કાર્યકરોને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ દ્વારા થતા કાર્યનો પરિચય મેળવવાની આ સૈનિરી તક સાંપડશે-પરસ્પરના અનુભવો અને જ્ઞાનનો લાભ શો આપશે-શેશે.

અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદને અરી નોતરવાના અતિમાન થયેલા પ્રયત્નોને અમે હાર્દિક આશંકારીએ હીએ અને આપણે ત્યાંના આ પ્રવૃત્તિના કાર્યકર્તાઓને આજથી એ દિશામાં કાર્યપ્રવૃત્ત થવા વિનંતિ કરીએ હીએ.

મુંબઈનો પૌપત્સ ફ્રિ રિડિંગ રૂમ અને લાયબ્રેરી

ઉપર્યુક્ત પુસ્તકાલયનો મકાનનો મુખ્ય સરકારના નાગરિક પૂરવઠા ખાતા માટે કબજે લેવાનો, મુંબઈના કલેક્ટરે તેના સંચાલકો પર પત્ર પાઠવ્યો હતો. મુંબઈ સરખા મહાનગરમાં જ્યાં સંખ્યાબંધ આશીશાને મકાનો છે, સરકાર પોતાને માટે ધારે સારે વ્યક્તિગત મકાનો કલમના એક જ સપાટે તે મેળવવા શક્તિમાન છે તેને આવા સંસ્કારપ્રચારક મકાનનો કબજે લેવાની શુદ્ધિ સ્વીકારી ! સરકારે લોકશિક્ષણ માટે આવા નવા મકાનો આંધવાનું તો ક્યાંય રહ્યું, પરંતુ માત્ર ગણ્યાગાંઠ્યાં છે તેને પણ આમ લઈ લેવા તરફ પોતાની નજર દોડાવી તે અનચ્છનીય જ હતું. પરિણામે એ વિષે રચે રચેથી વિરોધના અંગને ઉઠાવાયા, સર્વમાનપત્રોએ એ બાબત સરકારને ઉધડી લીધી, કેદ મધ્યસ્થ ધારાસભામાં પણ શ્રી. મનુ સુમેદાર જેવાએ એની સામે સખ્ત દુનરો કર્યો સારે આખરે, મુંબઈના કલેક્ટરે એ મકાન કબજે લેવાનો વિચાર પડેનો મુક્યો.

આમ આખરે, આમજનતાનું આ સંસ્કારધામ-સરકારના કબજે જતું હાલ બંધ રહ્યું છે અને વાચનપ્રિય જનતાના વિનય થયો છે.

આ સાર્વજનિક કાર્યમાં એક યા બીજે રસ્તે આ વિરોધમાં સાથ આપનારાઓને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

દહેગામ મહાલ પુ. અગ્નિષઠ—તા. ૮-૪-૪૫ ના રોજ દહેગામ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળનું બીજું અધિવેશન સોનારડા મુકામે, મે. રા. રા. કલેલ વિભાગ યાજ્ઞાધિકારી. શ્રી. દામોદર ગો. માલશે સા. ના પ્રમુખપદે મળનાર છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. પુ. મોરડ (તા. પેટલાદ)ને મકાન ફંડ માટે નીચેના ગૃહસ્થોએ ઉદાર દેણગી આપી છે તે માટે ધન્યવાદ.

૫૦૧) સુનીલાલ ભોધાભાઈ-સદેશર, ૧૫૫) નાથાભાઈ ગોપાળભાઈ-મોરડ, ૧૫૧) રણછોડભાઈ ભોધાભાઈ-સદેશર, ૧૩૦) દાજીભાઈ દેસાઈભાઈ-મોરડ, ૧૨૫) અંબાલાલ પ્રમુદાસ-કરમસદ, ૧૧૫) નાથાભાઈ છાયાભાઈ-મોરડ, ૧૦૧) કાશીભાઈ ખુશાલભાઈ-કરમસદ, ૧૦૧) મોતીભાઈ નાથાભાઈ-મોરડ, ૧૦૧) ડાલાભાઈ શકરભાઈ-કરમસદ, ૫૫) નાથાભાઈ જોડળભાઈ-મોરડ, ૫૧) કાશીભાઈ શ્રીકમભાઈ-મોરડ, ૫૧) કાશીભાઈ વહેરીભાઈ-મોરડ, ૫૧) રણછોડ નારણ સુયાર-મોરડ, ૫૧) કાભાઈ બાપુજી-મોરડ, ૫૧) મણિલાલ નરોત્તમદાસ-મોરડ, ૫૧) મણિલાલ શકરલાલ-મોરડ, ૫૧) ભાઈજીભાઈ લક્ષ્મીદાસ-મોરડ, ૪૧) રણછોડભાઈ દેસાઈભાઈ-આંધળી, ૨૫) ચતુરભાઈ ઝવેરભાઈ-મોરડ, ૨૫) મણિલાલ વલ્લભભાઈ-મોરડ, ૨૫) મણીભાઈ સોમાભાઈ-મોરડ, ૨૫) ચતુરભાઈ ડાલાભાઈ-ધુટેલી, ૨૦) બહેચરભાઈ ચામળભાઈ-મોરડ, ૧૬) મંજળભાઈ વંદેરીભાઈ-મોરડ, ૧૫) વાપટભાઈ લક્ષ્મીભાઈ-મોરડ, ૧૫) મોતીભાઈ ભાઈજીભાઈ-મોરડ, ૧૫) રેવ-દાસ બાપુજી-મોરડ, ૧૫) કુલાભાઈ મનોરભાઈ-મોરડ, ૧૫) ગિરધરભાઈ મૂળજીભાઈ-ધુટેલી, ૧૧) મંજળભાઈ મર્યાભાઈ-મોરડ, ૧૧) ડાલાભાઈ ચતુરભાઈ-કરમસદ, ૧૧) રણછોડભાઈ જોશાભાઈ-કરમસદ, ૧૧) છોટાભાઈ

[સાંખજ સામેના પૃષ્ઠને ઠેડ]

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પ્રજારદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાલ પ્રચારક નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સ્થિતિઓ તપાસી છે, અને દરેકની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી બગતી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં ધાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આદર્યક, પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

૧. મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. ભાઈશંકર દી. ઠાકર—માહે ડિસેમ્બર ૧૯૪૪ માં-ચાણુરમા મહાલનાં (૧) રણેલા, (૨) નેતપુર, (૩) બહુચરાજી, (૪) અરિયક; મહેસાણા મહાલનાં (૫) બેરિયાવી, (૬) મેવડ, (૭) લાખવડ, (૮) મોલીસે હેડે કવા. પુ. મહેસાણા, (૯) પાલાવાસણા, (૧૦) ભાસરીઆ, (૧૧) સોભાસણ, (૧૨) નાગલપુર, (૧૩) દેદીઆસણ, (૧૪) તાવડીઆ. કા. દિ. ૧૯.

—માહે જાન્યુઆરી ૪૫ માં-મહેસાણા મહાલનાં (૧) દેલા, (૨) બલોલ-પરિધં અંગે (૩) મોટી દાંડિ; સિદ્ધપુર મહાલનાં (૪) ઉનાવા, (૫) જીઝા મહિલા સા. પુ.; વિંસનગર મહાલનાં (૬) ભાંડુ; કા. દિ. ૨૩.

૨. કલોલ મહાલ માનદ પ્રચારક રા. ડાહ્યાલાલ અ. બ્રહ્મભટ્ટ—માહે આગસ્ટથી ડિસેમ્બર ૧૯૪૪ સુધીમા (૧) દીડાડા, (૨) તાંત્રાપુર, (૩) શેરવા, (૪) સૈજ. તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે તે વેળાસર સુધારી લેવા તથા જે સૂચના-સમજૂત આપી હોય તેનો યોગ્ય રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રીભાઈએને બલામણુ છે.

ના. નં. ચોક્કસી

સહમત્રી. વ. રા. પુ. મંડળ

[કામેના પૃષ્ઠનું ચાહું]

શિવાભાઈ-કંરમસદ, ૧૧) ડાહ્યાભાઈ ભાઈલાલ-કંરમસદ, ૧૧) શનાભાઈ ખામરભાઈ-સદેશર, ૧૧) મગનભાઈ હાથીભાઈ-ધુટેલી, ૧૧) નરસીભાઈ રેવાભાઈ-કંરમસદ, ૧૦) મગનભાઈ સા. પુ. નાના કરાળા (તા. શિનોર) ને રૂ. ૧૦૦) સમડા તલાવના, પા. મોતીભાઈ લક્ષ્મીભાઈ તરફથી.

સા. પુ. રણાપુર (તા. કરજળ) ને રૂ. ૭૫) ચોરદાના પટેલ કમ્પેન્ડમાઈ ભગવાન તરફથી, રૂ. ૭૫) છંછવાના પટેલ પરસોતમભાઈ ગોવિંદભાઈ.

સા. પુ. ધ્રમાસણા (તા. કલોલ) ને રૂ. ૪૧) ઇસંડના જેવી. દલસુખરામ રણછોડ ભગત, ૫) રાંચડાના પટેલ મૂળજીભાઈ નાથાભાઈ તરફથી.

—“ સ્ત્રીશક્તિ ”ના વ્યવસ્થાપક જણાવે છે કે, “ તાજેતરમાં જીવન સાહિત્ય, મુબઈ તરફથી પ્રકટ થયેલ પુસ્તક “ પાણીના સાવિયા ” તે સને ૧૯૩૩-૩૪ માં “ કોને પરણું ? ” નામથી જે પુસ્તક સ્ત્રીશક્તિ તરફથી છપાયું છે તે જ છે. એક જ મૂળ પુસ્તકના બન્ને અનુવાદ છે, ને “ કોને પરણું ? ” માં મૂળ લેખકનો ઉલ્લેખ પણ છે. ”

વિષય : મહાલ અને પ્રાંત મંડળને મળનારી ફાળવણી બાબત

'પુસ્તકાલય' માસિકના મે સન ૧૯૩૮ ના અંકમાં ૫૫૪ ૩૧૪ ઉપર, પ્રસિદ્ધ થયેલી જાહેરાત નં. ૨ પ્રમાણે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મહાલ અને પ્રાંત પુ મંડળને ચાલુ સાથે મળનારી ફાળવણીની રકમ, જે તે પ્રાંતનાં મંડળો તરફ માર્ચ '૪૪ આખર સુધીમાં મોકલી આપવામાં આવશે. મહાલ મંડળોએ પોતાની ફાળવણી મેળવવા સાર, પોતે પોતાના પ્રાંત મંડળો તરફ, અત વર્ષના અહેવાલ દિસામ ન મોકલ્યા હોય તો તે મોકલી તેની સાથે ફાળવણીની માગણી કરવી, અને તે પછી પ્રાંત મંડળોએ જે તે મહાલમંડળોને, તેમની ફાળવણી, એપ્રિલ '૪૫ આખર સુધીમાં મોકલવાની આપવા તબવીજ કરવી.

જે તે મહાલનાં પુસ્તકાલયો તરફથી લવાજમની આવેલી રકમ અને તે ઉપરથી મંડળના બધારણુ પ્રમાણે પ્રાંત અને મહાલ મંડળોને મળનારી ફાળવણીની રકમ નીચે પ્રમાણે છે:—

વડોદરા પ્રાંત

મહાલનું નામ	લવાજમની આવેલી કુલ રકમ	ફાળવણીની મળવાની રકમ	મહાલનું નામ	લવાજમની આવેલી કુલ રકમ	ફાળવણીની મળવાની રકમ
૧ કરજણ	૮૪-૦-૦	૪૭-૪-૦	૭ વડોદરા	૮૭-૦-૦	૪૮-૧૫-૦
૨ ડભોઇ	૫૧-૦-૦	૨૮-૧૧-૦	૮ વાંધોડીઆ	૩૨-૦-૦	૧૮-૦-૦
૩ તિલકવાડા	૬-૦-૦	૫-૧-૦	૯ સિનેર	૫૬-૦-૦	૩૧-૮-૦
૪ પાદરા	૭૬-૦-૦	૪૪-૭-૦	૧૦ સંખેડા	૫૮-૦-૦	૩૨-૧૦-૦
૫ પેટલાદ	૧૪૫-૦-૦	૮૧-૬-૦	૧૧ સાવલી	૪૭-૦-૦	૨૬-૭-૦
૬ બાદરણ	૫૨-૦-૦	૨૬-૪-૦		૭૦૦-૦-૦	૩૬૩-૧૨-૦

મહેસાણા પ્રાંત

૧ આતરસુળા	૨૩-૦-૦	૧૨-૧૫-૦	૮ મહેસાણા	૭૬-૦-૦	૪૨-૧૨-૦
૨ કડી	૫૮-૦-૦	૩૨-૧૩-૦	૯ વિળપુર	૬૪-૦-૦	૫૨-૧૪-૦
૩ કથોલ	૬૨-૦-૦	૩૪-૧૪-૦	૧૦ વિસનમર	૬૪-૦-૦	૩૬-૦-૦
૪ ખેરાળુ	૬૧-૦-૦	૩૪-૫-૦	૧૧ સિદપુર	૬૬-૦-૦	૩૮-૧૩-૦
૫ ચાણુરમા	૬૭-૦-૦	૩૭-૧૧-૦	૧૨ હારીજ	૮-૦-૦	૪-૮-૦
૬ દહેમામ	૩૮-૦-૦	૨૧-૦-૦		૬૮૦-૦-૦	૩૮૨-૮-૦
૭ પાટણ	૬૦-૦-૦	૩૩-૧૨-૦			

નવસારી પ્રાંત

૧ કામરેજ	૧૨-૦-૦	૨૬-૪-૦	૬ માંમરેજ	૨૫-૦-૦	૧૪-૧-૦
૨ અણવી	૪૩-૦-૦	૨૪-૩-૦	૭ બ્યારા	૨૧-૦-૦	૧૧-૧૩-૦
૩ નવસારી	૬૮-૦-૦	૩૮-૪-૦	૮ સોનમઠ	૬-૦-૦	૩-૬-૦
૪ પલસાણા	૩૭-૦-૦	૨૦-૧૩-૦		૨૮૦-૦-૦	૧૫૭-૮-૦
૫ મહુવા	૨૮-૦-૦	૧૫-૧૨-૦			

અમરેલી પ્રાંત

૧ અમરેલી	૭૬—૦—૦	૪૧-૧૨-૦	૧. ધારી	૩૧-૦-૦	૧૭-૭-૦
૨ ડોડીનાર	૧૬-૦-૦	૧૪-૧૦-૦	૬ ભીમકટા	૧-૦-૦	૦-૬-૦
૩ ખાંભા	૮-૦-૦	૪-૮-૦	૭ રતનપુર	૬-૦-૦	૩-૬-૦
૪ હામનમર	૨૭-૦-૦	૧૫-૩-૦		૧૭૫-૦-૦	૬૮-૭-૦

ઓખામંડળ મહાલ

ઓખામંડળ	૨૮-૦-૦	૧૪-૧૨-૦
	૨૮-૦-૦	૧૧-૧૨-૦

કુલ પાંચે પ્રાંતોનું

પ્રાંતનું નામ	લવાજમની રા. પુ. મં. ના કુલ રકમ	રા. પુ. મં. ના કાળે જતી રકમ	પ્રાંત મંડળના મહાલ મં. ના કાળે જતી રકમ	મહાલ મં. ના કાળે જતી રકમ
૧ વડોદરા પ્રાંત	૭૦૦-૦-૦	૧૭૫-૦-૦	૧૩૧-૪-૦	૩૬૩-૧૨-૦
૨ મહેસાણા પ્રાંત	૬૮૦-૦-૦	૧૭૦-૦-૦	૧૨૭-૮-૦	૩૮૨-૮-૦
૩ નવસારી પ્રાંત	૨૮૦-૦-૦	૭૦-૦-૦	૫૨-૮-૦	૧૫૭-૮-૦
૪ અમરેલી પ્રાંત	૧૭૫-૦-૦	૪૩-૧૨-૦	૩૨-૧૩-૦	૬૮-૭-૦
૫ ઓખામંડળ પ્રાંત	૨૮-૦-૦	૭-૦-૦	૫-૪-૦	૧૫-૧૨-૦
	૧૮૬૩-૦-૦	૪૧૫-૧૨-૦	૩૪૮-૫-૦	૧૦૪૭-૧૫-૦

વડોદરા,
તા. ૨૧-૨-૪૫ }

રામભાઈ ઠા. પટેલ
મંત્રી, વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ

પટ્ટકમ અંક ૧ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

મદદ ઉત્તરોત્તર મદાડવા બાબત

સાર્વજનિક પ્રસ્તકાલેખના નિયમની કલમ ૨૭ અન્વયે રાજ્યનાં પ્રાંત-લઘા કરના પ્રસ્તકાલેખોના વ્યવસ્થાપકને આથી જાણવામાં આવે છે કે મામ.પુરતકાલેખોની દર વર્ષે થતી જતી મદદની મામણીઓને પડોંચી વળવા ખાતર રાજ્યનાં પ્રાંત અને કરના પ્રસ્તકાલેખો અપાતી સરકાર પંચાયત મદદ પટ્ટાડવાનું મોર્મત સરકાર કુકમથી મંજૂર થયું છે અને તે ધારણે અંદાજપત્રો મંજૂર કરવામાં આવે છે અને આવંચે તેની મંત્રીઓએ નોંધ લેવી.

વડોદરા,
તા. ૨૮-૨-૪૫ }

હ. ન. બાક

ઠા. મો. પટેલ
મદદ. વ્યવસ્થાપક

વટહુકમ અંક ૨ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

સને ૧૯૪૫-૪૬ થી પુસ્તકાલયોને મદદ આપવા માટે અમલમાં રહેનારાં ધોરણો રાજ્યનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોએ મદદ મેળવતા પહેલાં નીચે પ્રમાણે તજવીજ કરી હશે તે જ તેમને સને ૧૯૪૫-૪૬ થી મદદ મળશે.

૧. સરકારમદદ મેળવવા માટે જેટલી રકમની માગણી કરી હશે તેટલી જ રકમ પુસ્તકાલય કાયમનિધિમાં મૂકવી પડશે.

૨. કાયમનિધિનું ઉત્પન્ન એ લોકમદદ તરીકે ગણી શકાશે નહિ; પરંતુ તે પુસ્તકાલય નિભાવણીમાં ખર્ચી શકાશે માટે ખર્ચ કરવો હોય તે તે ઉત્પન્ન ઇલાહિદા બનાવવું જોઈએ.

૩. પસંદ વેચાણ કે પુસ્તકાલયની કોઈ પણ જાતની હરરાજ ચયેલી મિસ્તનું ઉત્પન્ન પણ લોકમદદ તરીકે ગણી શકાશે નહિ.

૪. વટહુકમ અંક ૮ તા. ૧૯-૬-૪૩ પ્રમાણે પુસ્તકાલયોને નિર્દેશ કરેલી ટકાવારીનાં ધોરણો તેમજ ખર્ચનું અંદાજપત્ર બનાવવું જોઈએ.

૫. પુસ્તકાલયનું દકતર દરાવેલા ધોરણે ચોક્કસ હોવું જોઈએ અને દર વર્ષે પુસ્તકોનું મેળવણી કરેલી હોવી જોઈએ.

૬. બહેનો અને બાળકોમાં વાચનપ્રચારની ચોક્કસ યોજનાનો અમલ થતો હોવો જોઈએ.

૭. વર્ષમાં નિદાન ત્રણ વખત ગ્રામ પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપક મંડળની સભા થઈ હોવી જોઈએ, અને કસ્ટોડિયન પોતાના વ્યવસ્થાપક મંડળની સભાદરમાંસે બોલાવેલી હોવી જોઈએ.

ઉપરનો વટહુકમ કાઢવાનું કારણ એ છે કે પુસ્તકાલયો પોતાં કાયમનિધિના ઉત્પન્ન ઉપર અગર તેના વ્યાજને લોકમદદ ગણી તેમાંથી ઉપાડ કરી અંદાજપત્ર બનાવવાની કોશીલ કરે છે અને કાયમનિધિમાં પૂરતી રકમ મૂકતા નથી. આમ થવાના કારણે લોક પાસેથી સ્વેચ્છાપૂર્વક જે દાનવેણી લેખી થતી જોઈએ તે લેખી થતી નથી અને પુસ્તકાલય પ્રગતિમાં બની શકતું નથી. આમ છતાં તેઓ સરકાર પંચાયત મદદ મેળવી શકે છે, જેથી પ્રગતિમાન પુસ્તકાલયોને પૂરતી મદદ મળતી નથી અને કેટલાંક મદદ વિના રહી જાય છે.

વડોદરા,
તા. ૨૮-૨-૪૫

હ. ન. ભટ્ટ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના અંક ૯ ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

સુદંત બહારનાં અંદાજપત્રો નામંજુર કરવા બાબત

રાજ્યનાં તમામ મદદ મેળવતાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને આથી જણાવવામાં આવે છે કે, સને ૧૯૪૫-૪૬ થી જેમનાં અંદાજપત્ર માટે ડિસેમ્બરની તા. ૩૨ મી પછી આવશે તે સ્વીકારવામાં આવશે નહિ અને તે ઉપર સરકારપંચાયત મદદ પણ આપાશે નહિ.

વડોદરા,
તા. ૨૮-૨-૪૫

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વિષય

નવીન પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકોની ભલામણની વિષયવાર યાદી

(ક) તત્વજ્ઞાન અને (ઙ) ધર્મ

રામાયણ અંક ભા. ૧-૨	પ્રકા. પોત્ત ગો. લા. કાશી	૫-૦-૦
રામકૃષ્ણ કથામૃત	સ. સા. વ. કા. અમદાવાદ	૫-૦-૦
જીવનમુક્તિ વિવેક	" "	૧-૦-૦
અષ્ટાવક ગીતા	" "	૧-૦-૦
સુખોધિનીજી તામસ પ્રકરણ	અનુ. ગો. હ. બટ	૪-૦-૦
ધર્મોનું મિશન	અનુ. શુક્લ ચં. પ્રા.	૫-૦-૦
વેદની વિચારધારા	" "	૨-૪-૦
હિંદુધર્મ	વોરા. અને કં. મુંબઈ	૪-૪-૦
શ્રાવનચરિત્ર માનસ	મુંદર કાપડ પ્રકા. રામાયણ પ્રચાર સમિતિ અમદાવાદ	૦-૬-૦

(ચ) વિજ્ઞાન

મનને જોખે	વર્મા નિરંજન અને પરમાર ભા. સા. સંઘ અમદાવાદ	૩-૮-૦
વિજ્ઞાનની પરિભાષા	નવજીવન કો. અમદાવાદ	૦-૮-૦

(ઢ) સમાજશાસ્ત્ર (ઠ) રાજનીતિ (ણ) અર્થશાસ્ત્ર

પાકીસ્તાન	એ. અમીઝ	ઓ. પ્ર. કં. મુંબઈ	૦-૧૨-૦
ગાંધીજીની સ્વરાજસાધના	(લુહા શીશર) અનુ. શુક્લ ચં. પ્રા.	શ્રી. શાન્તિલાલની કં.	૩-૮-૦
ગાંધીજી સાથે અહવાડિયું	જેશી પ્રા. સો.	ભા. સા. સંઘ અમદાવાદ	૩-૮-૦
દક્ષિણ આફ્રિકાની રંગભૂમિ	દર્શક ર. જ.	વોરાં ચં. ચી. અમદાવાદ	૪-૦-૦
કાપડ નિયમન	ઓઝા ર. ક.	એન. એમ. ઠક્કર	૩-૦-૦
કમાણીની કળા		શાહે એમ. એચ.	૦-૧૪-૦
રાજ્યપ્રધારણ (હિંદ અને બ્રિટનનું)			

(ટ) શિક્ષણ

બીજીપરેશ દ્વારા લોકશિક્ષણ	મહેતા બમલબાઈ	પુ. સ. સ. મં. વડોદરા	૧-૮-૦
---------------------------	--------------	----------------------	-------

(ન)

સંગીતકલા	દેવે એ. એસ.	પ્રકા. કર્તા ધૈધુકા	૨-૮-૦
----------	-------------	---------------------	-------

(મ) કાવ્ય

ઉપજી	ગાંધી ધન્ડુલાલ	કરોચી	૨-૦-૦
ઉર્વશી અને ધાત્રી	શુક્લ કુ. દ્વ.	વદવાણ	૨-૦-૦
વરદાન	ગાંધી સુરેશ	કરોચી	૨-૦-૦
રવિદ્ર વીજી	મેઘાણી જ. કા.	ભારતી સાહિત્ય સંઘ	૨-૮-૦
રાસપદ્ય	સ્વામી દરગોવિંદ	પાટણ	૦-૪-૦

(ય) નવલકથાઓ

બંદીવાન-યુગ્મેન ચીરકોવ	સી. શારદાદેવી		૨-૮-૦
ફૂલ ('પ્રીતનર'નો અનુવાદ)			
દરિયાવાદ	આચાર્ય, યુ. પો.	આર. આર. શેઠ મુંબઈ	૪-૦-૦
દંકાર	ધનંજય	ન. યુ. પુ. બં. રાજકોટ	૩-૦-૦

રાજવાડ	રાધચુરા મો. દા.		૨-૦-૦
ધરતીને મહાવે	બદ, મુ. મો.	સા. મં. બાવનગર	૩-૦-૦
સેતુમંથ	(અનુ.) ચોકસી, ના. નં.	માં. સા. મં. સુરત	૨-૮-૦
ઝાણામંથ	શમી, સોતારામ	એન. એમ. ઠક્કર મુંબઈ	૨-૮-૦
હસ્તમેળાપ	દેસાઈ, મં. સા.	'સદેશ' લિ. અમદાવાદ	૪-૦-૦
પટેલ પટલાણી અને બીજી વાલો	સોની, ર. પી.		૩-૦-૦
અડિત કહેવરો	વમો, નિરંજન અને પરમાર	ફલજાળ ઠા. રાણપુર	૨-૮-૦
દીપનિર્વાણ	દસક	બા. સા. સંધ	૩-૦-૦
સખચોરાશી	પટેલ, પન્નાલાલ		૩-૦-૦
બીલીપત્ર	પરમાર મકનજી		૩-૦-૦
નીલકંઠનું બાણ	ચાક મુ. વ.	માં. સા. મંદિર	૩-૮-૦
ડિટેક્ટિવ પ્રબલ	હણિક, મા. બા.	હરિદર પ્ર. સુરત	૩-૦-૦
અડિત માગખાં	વડેરા, બા. મા.	શરદમંદિર, મુંબઈ	
વૈશાળી પૂનમ	મજર	શરદવતી પ્ર. મંદિર	૮-૪-૦
જળજળિયાં	બાસ, અવિનાય	નિપાકી લિ., મુંબઈ	૦-૮-૦
દેબી વાટે	ઝાકર, સુધાનંદાસ	આર. આર. શેઠ મુંબઈ	૩-૮-૦
બરકતુ રણ	(અનુ.) સુરેન્દ્ર પટેલ		૨-૦-૦
રવાનો વર	માંધી ભોમીલાલ		૧-૪-૦
સુવર્ણ મુખ	પાઠક, રા. ના.	બા. સા. સંધ અમદાવાદ	૩-૮-૦
પશમી અને બીજી વાલો	સોમિયા હરજીવન		૨-૮-૦
બરદરિયે			૧-૦-૦
પ્રાચીન શીલકથાઓ	પટેલ, જો. જી.	પ્રકા. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ	૦-૬-૦
પ્રેમને નામે	બદ મોહનલાલ	પ્રકા. શ્રી પ્ર. મં. અમદાવાદ	૦-૮-૦
	(૨) હાસ્યકથાઓ	વમેરે	
લંબેદર શમી	બાસ, હરિપ્રસાદ	માં. સા. મંદિર સુરત	૨-૪-૦
છુદિવિલાસ	બદ, આનંદકુમાર	ઠક્કર એન. એમ. મુંબઈ	૫-૦-૦
મસ્તકીરીનાં હાસ્યરત્નો	મસ્તકીરી		૩-૦-૦
કમંડલુ	ખંડયા, મુ. કે.	અશ્વ કાશીલય મોડાસા	૨-૦-૦
સાહિત્ય અને સંસ્કાર	માંધી ભોમીલાલ અને	બા. સા. સં. અમદાવાદ	૩-૦-૦
	બાસ બનુભાઈ		
સાંભલાના સુર	રાણે		૨-૮-૦
રંજ છે પારાઈ	"		૨-૮-૦

(ક) જીવનચરિત્ર

જવાહર કળા	મહેતા, રા. રા.	ઠક્કર, એન. એમ. મુંબઈ	૩-૦-૦
દિંદના ધમોચાર્યો	રો. હ. મ. દેસાઈ	સ. સા. વ. ઠા. અમદાવાદ	૪-૦-૦
મીરાં અને નરસિંહ	હ. વ. દિવેદીઆ	"	૦-૧૨-૦

(ઘ) જીવનચરિત્ર

માંધીજી તેમનું જીવન અને કાર્ય ઇ. બ. ઠાકોર	પ્રભાતપ્રેસ, અમદાવાદ.	૧૨-૮-૦
પુણ્યપ્રેક્ષ માંધીજી શુક્લ, ચં. પ્રા.	વોરા, એન્ડ કં. મુંબઈ	૪-૦-૦
સ્વમીરાલ (સરદાર પૃથ્વી-સિંહની જીવનકથા) માંધી, સુભદ્રા	ઠક્કર, કૃ. મ. બાવનગર	૪-૦-૦
ઈશ્વરની શોધમાં સ્વામી રામદાસ	મુ. મં. ર. ઠા. અમદાવાદ	૧-૮-૦
સંસ્કારાચાર્ય સોમિયા, હરજીવન	બા. સા. સંધ અમદાવાદ	૦-૮-૦

વડોદરા,
તા. ૧૦-૨-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
પદ. અવરણપા

પુસ્તક ૨૦ મું

એપ્રિલ-૧૯૪૫

અંક ૪ થો

સાહિત્ય સૃષ્ટિનું અવનવનું

★ 'લંડન ટાઇમ્સ' તા. ૨૫ નવેમ્બરે પોતાનો પચાસ હજારમો અંક પ્રગટ કર્યો છે. ૧૭૮૫ ના જન્મ-ચુઆરીની પહેલી તારીખે તે શરૂ થયું ત્યારથી તેનો એક પણ અંક બંધ રહ્યો નથી. જ્યારે નાનો પિટ્ટ વડો પ્રધાન હતો ત્યારે આ પ્રસિદ્ધ દૈનિક એક નાના પાનામાં પ્રકટ થતું હતું. ત્યારે એનું નામ 'ડેઇલી ટાઇમ્સ' રાખવામાં આવ્યું. છેક ૧૮૨૯ માં તેની તંત્રીઓંધને અંગે તેને 'ચંડરર' (ગર્જના કરનાર)નું ઉપનામ મળ્યું. તે રવિવારે પ્રગટ થતું નથી.

★ ન્યૂયૉર્કનાં વકીલ લુઇ નીઝરે લખેલ પુસ્તક 'જર્મનીનું શું કરવું?' (What to do with Germany?) ની દશ નકલો પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ મિ. ચર્ચિલ તથા તેના સાથીઓ માટે મોકલી છે.

★ વર્ધોના સત્પત્રમાજ સત્યાગ્રમના સ્થાપક સ્વામી સત્યબક્તે એક લિપિની શોધ કરી છે. તે પાંચ જ મિનિટમાં શીખી શકાય છે અને આખા હિંદુઓમાં તેનો ઉપયોગ થઈ શકે તેમ છે. સ્વામીજીએ તેનું નામ 'ભારતલિપિ' રાખ્યું છે.

'ભારતની લિપિ' દેવનાગરી બાંધા માટે છે. તેનાં બીજાં સહેલાઈથી ગોઠવી શકાય તેવાં છે અને છાપકામમાં તેનો સહેલાઈથી ઉપયોગ થઈ શકે છે.

★ શ્રી. હુદ્દેવ જોડના તંત્રીપણા હેઠળ પ્રગટ થતા ત્રિમાસિક 'કવિતા'નો આખો અંક બંગાળીના મહાન જીવંત કવિ કાઝી નઝરુલ હસનામ સંબંધેનો છે. શરૂઆતમાં તંત્રીએ કવિનાં રમરણો આપ્યાં છે. શ્રી. નસિનીકાંત સરકારે એ મહાન કવિના જ્ઞેયજીવનની ઝાંખી કરાવી છે. અંકને અંતે કવિનાં લગભગ પચાસ પ્રકાશનો-મુખ્યત્વે કાવ્યસંગ્રહો તથા બહુ જ થોડાં નાટકોની યાદી આપી છે.

★ મુંબઈના પી. ઇ. એન. મંડળે પ્રગટ કરેલ 'બંગાળી સાહિત્ય' માંથી 'આધુનિક બંગાળી સાહિત્ય'ના વિભાગનું સાંતિનિકેતનના ચીની બચનવાળા મિ. અને મિસિસ વુએ ચીની ભાષામાં ભાષાંતર કર્યું છે.

★ મુંબઈના કણોટક સંઘે કણોટક સંબંધી એક અગત્યનું અને પ્રમાણભૂત પુસ્તક તૈયાર કરવાનું માથે લીધું છે. તેમાં દરેક દર્શિષિદુશી કણોટકનું જીવન, જૂતકાલીન ઇતિહાસ, અત્યારનો લગત, ભાવિ આશાઓ તથા મુંબઈમાં રહેલા કણોટકવાસીઓની દૈનિક ચરિતાવલિ આવશે. સંઘ પુસ્તકનો પહેલો ભાગ તો થોડા વખતમાં પ્રગટ કરવા બારે છે.

★મહાન પરિપત્તિ કવિ હિરેદાસીના સ્મારક પૂનજાનો પાયો થોડા સમય પહેલાં તેહરાનમાં નાખવામાં આવ્યો હતો. હિંદમાં રહેતા પારસીઓના શાળામાંથી આ પૂતળું તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

★સંસ્કૃત પરિપત્તિ ત્રીજી એકઠા મિત્રપુરમાં ૨૬-૨૭ ડિસેમ્બરે માંજોરના પંડિત અનંતાચાર્યના પ્રમુખપદ હેઠળ ભરવામાં આવી હતી. મુખ્ય હાઈકોર્ટનો જજ મિ. જસ્ટિસ એન. એસ. લોકુરે તેની ઉદ્ઘાટનક્રિયા કરી હતી. પ્રમુખ તરીકેના પોતાની ભાષણમાં પંડિત અનંતાચાર્યે પ્રાચીન હિંદમાં સંસ્કૃત ભાષા વિચારનું વાહન હોવાનું જણાવ્યું હતું. સંસ્કૃત ભાષાના ઉત્કર્ષ માટે કરાવેા કરવામાં આવ્યાં હતા.

★ધર્મ વિષે અઢાવીસ નિબંધો લખનાર આસામી લેખક પીતાંબર સિદ્ધાંત બાગીશ વિષે બહુ જ થોડું જણાયેલ છે. તે સોળમી સદીના છેલ્લા ભાગમાં તથા સત્તરમી સદીની શરૂઆતમાં થઈ ગયા. કામરૂપના કોચ રાજાના તે સભાપંડિત હતા. તેના ફક્ત પાંચ જ નિબંધો પ્રગટ થયા છે. પણ તેમાં જોડે અભ્યાસ તથા સંસ્કૃતપરનું પ્રભુત્વ દેખાઈ આવે છે.

★જુદી જુદી ભાષાઓનાં વર્તમાનપત્રો તથા સામયિકોનાં પ્રદર્શનોની વધતી જતી સંખ્યા આપણા માટે આનંદનો વિષય છે. તાજેતરમાં દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં-માંસી, સંયુક્ત પ્રતિ તથા બેંગલોરમાં-આવાં પ્રદર્શનો, પરિપત્તિ સાથે અથવા સ્વતંત્રપણે ભરવામાં આવ્યાં હતાં.

★પૂનાના ભાંડારકર ઓરીએન્ટલ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટ મહાભારતની સંશોધિત આવૃત્તિના પ્રકાશનમાં મદદ કરવા માટે થોડા પ્રાન્ત આપવા કલકત્તા યુનિવર્સિટી પાસે માગણી કરી છે. સંસ્થાએ આ કાર્ય ૨૩ વર્ષથી ઉપાડ્યું છે.

ચાર લાખ રૂપિયાથી વધારે ખર્ચે પહેલાં છ વર્ષ તૈયાર થઈ ચૂક્યાં છે. આવતા પંદર વર્ષ સુધીમાં એ કામ પૂર્ણ થતાં લગભગ ૫ થી ૭ લાખ રૂપિયાની જરૂર પડશે. યુનિવર્સિટી છેલ્લાં ૨૫ વર્ષથી વાર્ષિક ૩,૦૦૦ રૂ. પ્રાન્ત આપે છે. ત્રાવણકોર રાજ્ય ૧૯૪૧ થી દર વર્ષે ૫૦૦ રૂ. આપે છે. આ કાર્યને સ્થિર ઓડેમીની સંમતિની મંજૂર મળી છે.

—છાટાલાલ માનસિંગ હામદાર

વિખ્યાત વિવેચક નવલરામનું સ્મારક

નીચેનું પ્રસિદ્ધિ અર્થે મળ્યું છે:—

સુરતના ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળે સ્વ. સાક્ષર અને વિવેચક નવલરામ પંડ્યાનું થોડા સ્મારક કરવા માટે ગુજરાતના વગદાર સાહિત્યકારોની એક સમિતિ નીમી છે અને તેમની સાથે સંપર્ક સાધી ઉપયુક્ત ખર્ચને લક્ષ્યને કામકાજ ચક્ર કરવા માટે શ્રી. ઈશ્વરદાસ વીમાવળા, નટવરદાસ શાસ્ત્રી, શ્રી. હસમુખ પંડિત, શ્રી. મુરારીસિંહ યાવડા તથા શ્રી. નટવરદાસ દેસાઈની એક સમિતિ વધુ સભ્યો કે. આપ્ત કરવાની સલાહ સાથે નીમી છે. આથી સ્વ. નવલરામ પ્રત્યે બહિષ્કાર તથા અમાનની લાગણી પરાવનાર સર્વે સાહિત્ય પ્રેમી સભ્યોને વિનંતિ છે કે તેઓ ઉપયુક્ત સમિતિમાં શ્રી. ઈશ્વરદાસ વીમાવળા, (કે. નવલચોક, કેળાપીઠ, સુરત) ની સાથે એ સંબંધમાં પત્રવહેવાર કરે તથા પોતાના તરફથી ખર્ચને હંડ ફાલો મોકલી આપે.

સ્વતંત્ર ચર્ચાનું પ્રતીક : અમેરિકાનું આઝાદ પત્રકારિત્વ

અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ૧,૭૫૪ દૈનિક વર્તમાનપત્રો છે. જરા પણ મજાક વિના આપણે કહી શકીએ કે તેથી ૧,૭૫૪ જુદાં જુદાં દષ્ટિબિંદુઓ છે. એમાં ૬,૭૬૩ સાપ્તાહિકોનો તથા ઓછાવત્તા અંતરે પ્રસિદ્ધ ચર્ચા 'બીબી' સંખ્યાબંધ પત્રોનો ઉમેરો કરતાં વિરોધ મારેલી સંબંધિતતા વધારે પ્રમાણમાં છે.

સમાજવિજ્ઞાનના અભ્યાસીઓને, અમેરિકાનાં પત્રોની સંખ્યાવૃદ્ધિને લીધે, અમેરિકાના પ્રજાતંત્રવાદનું તે જીવન યજ્ઞ પડ્યાં છે તેને અંગે તથા સ્વતંત્ર ચર્ચાના પ્રતીકને અંગે અમેરિકાનાં સ્વતંત્ર પત્રો સમાજવિજ્ઞાનના અભ્યાસીઓને અભ્યાસનો વિશિષ્ટ વિષય યજ્ઞ પડેલ છે.

આ ૧,૭૫૪ દૈનિક પત્રોમાં ફેટલાંક સવારે પ્રગટ થાય છે અને ટ્રેનમાં, ટ્રામમાં, ગસોમાં તથા જૂગર્મ રેલવેમાં રસપૂર્વક વંચાય છે. સાંજે કામ પરથી ઘેર આવતા લોકો 'બીબી' છાપાં ખરીદે છે. અમેરિકન ગૃહદાર પાસે છાપાનો ફેરિયો સવારમાં જ છાપું નાખી જતો હોય એ હંમેશનું પરિચિત દ્રશ્ય છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં પત્રો ખાનગી માલિકીનાં છે અને નફો કમાવા માટે તે પ્રગટ કરવામાં આવે છે. પ્રકાશકોએ પોતાની આવકના જથ્થા માટે જાહેરખજાર પર આધાર રાખવાનો હોય છે. સારો ફેલાવો હોય તેવાં પત્રોને જાહેરખજાર મળે છે. પત્રની અંદરની વિમતો વાચકોને ટેવી આકર્ષી શકે છે તેના પર ફેલાવનો આધાર રહે છે. એટલે દરેક પ્રકાશક અલગત ખર્ચો મેળવીને એવી રીતે રજુ કરવા પડે છે કે જેથી વાંચકોની મોટી સંખ્યા તે પત્ર વાંચવાને આકર્ષાય.

જાહેર પ્રત્નો માટે ધણીખરાં અમેરિકન પત્રોની વિશિષ્ટ નીતિ તથા દષ્ટિબિંદુ હોય છે. આ નીતિ તેમની તંત્રીનીંધમાં અને ધણી વાર ખર્ચરને અપાતા મહત્ત્વમાં દેખાય છે. એક અમેરિકન વર્તમાનપત્રના ફેલાવાથી તેની નીતિની લોકપ્રિયતાનું માપ અનિવાર્યપણે નીકળી શકે નહિ. ધણા વાંચકો અમુક જ પત્ર તેના રમતગમત વિભાગ માટે, અથવા તે જાન્યર વિભાગ માટે અથવા તે રાષ્ટ્રીય તથા આંતરરાષ્ટ્રીય ખર્ચો આપવાની રીત માટે ખરીદ કરે છે. સ્ત્રીઓ પોતાને પસંદ પડતા વિષયો-ગૃહશિક્ષણ, ફેશન કે એવા બીજા ખર્ચ માટે-અમુક પત્રની પસંદગી કરે છે. ધણી વાર બાળકને જે વિષયમાં રસ પડતો હોય તેવું ૭ પત્ર કુટુંબમાં ખરીદ કરવામાં આવે છે.

અમેરિકાના ધણીખરા વાંચકો બિનબિન તંત્રીનીતિ માટે એકથી વધારે દૈનિક પત્રની ખરીદી કરે છે. વાંચકો જે પત્ર હમેશાં વાંચતા હોય તેની નીતિને અનુસરે છે.

ધરના તથા આંતરરાષ્ટ્રીય બનાવો વિષે અનેક જાતના મત હોય છે. ચૂંટણીના આ વર્ષમાં ફેટલાંક પત્રો રૂઝવેલ્ટને ફરી ચૂંટવાની તરફેણમાં હતાં તો ફેટલાંક ટૉમસ ઇ. ડયુધની તરફેણમાં હતાં. ધણી પત્રો યુદ્ધ પશ્ચાદ જનતામાં સમસ્ત આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારના મતનાં છે તો ફેટલાંક મનોદિત સહકારના મતનાં છે. ફેટલાંક અલગપણાની નીતિમાં માનનારાં પણ છે.

અમેરિકાનાં અતિ પ્રસિદ્ધ વર્તમાનપત્રોનાં નામ તથા ફેલાવો વગેરે હકીકત આ પ્રમાણે છે:—
 ન્યુયૉર્ક ટાઇમ્સ-ફેલાવો ૪૨૦,૦૦૦ સ્થાનિક કરતાં વધારે રાષ્ટ્રીય છે. બીજું બુદ્ધ અટકાવવાને આ પત્ર આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારની તરફેણમાં છે.

ન્યુયૉર્ક હિરલ્ડ ટ્રિબ્યુન-ફેલાવો ૩,૩૯,૦૦૦. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં પૂર્વનાં રાજ્યોમાં 'રિપબ્લિકન' (ગણતંત્રીય) પક્ષનું અગ્રગણ્ય પત્ર ગણાય છે. રાજકીય રીતે રૂઝવેલ્ટના વહીવટની વિરુદ્ધ છે, પણ આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારના ક્ષેત્રમાં સંખ્યાબંધ વહીવટી કાર્યોને ટેકો આપે છે.

ન્યુયૉર્ક સન-ફેલાવો ૨,૭૭,૦૦૦. એક વખત રૂઝવેલ્ટના રાજવહીવટને ટેકો આપતું હતું. સુસ્ત અસમર્થતાવાદી છે.

ન્યુયૉર્ક વર્લ્ડ ટેલિગ્રામ-ફેલાવો ૩,૯૦,૦૦૦. રિક્સ-હાવર્ડ મંડળ ૧૯ શહેરોમાં ૨૧ દૈનિકા પ્રગટ કરે છે તે પૈકી ન્યુયૉર્કનું પત્ર.

ન્યુયૉર્ક પોસ્ટ-ફેલાવો ૧૮૨,૦૦૦ ઉદારમતવાદી. લગભગ બધા મોટા સુદાઓમાં રૂઝવેલ્ટના વહીવટને ટેકો આપે છે. જાગૃતતા બનાવવામાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના સહકારને ટેકો આપે છે.

ન્યુયૉર્ક વર્તમાન-અમેરિકન-ફેલાવો ૬૪૧,૦૦૦ સુસ્ત પૃથક્તાવાદી; રાજવહીવટની લગભગ બધી નીતિનું વિરોધી. ૧૪ શહેરોમાં ૧૬ દૈનિકા પ્રગટ કરતા હર્સ્ટ માલિકીનું પત્ર. રિક્સ-હાવર્ડ પત્રોની માફક, હર્સ્ટ પત્રોની નીતિ પણ મધ્યસ્થ વ્યવસ્થા મંડળ નક્કી કરે છે.

પી. એમ.-ફેલાવો ૧૪૪,૦૦૦. ઉદારમતવાદી, લોકશાસનવાદી. રૂઝવેલ્ટના વહીવટને સંપૂર્ણ ટેકો આપે છે. જાહેરખબર ન હોય તેવું યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનું આ એક જ દૈનિક છે. એના પ્રકાશક માર્શલ શીલ્ડ. ચિકાગો સન પણ પ્રગટ કરે છે.

ક્રિશ્ચિયન સાયન્સ મોનિટર-ફેલાવો ૧૪૬,૦૦૦. મોસ્ટનમાંથી પ્રગટ થાય છે. પ્રમુખપદ માટેના એકેય ઉમેદવારને ટેકો આપતું નથી, પરંતુ ગણતંત્રીય પક્ષની તરફેણમાં કેટલાક તંત્રીયો લખ્યા છે.

વૉશિંગ્ટન (ડી. સી.) સ્ટાર-ફેલાવો ૧૮૫,૦૦૦ રૂઢિચુસ્ત પક્ષનું છે. અસારના વહીવટની ધણીબરી શૂઢનીતિમાં વિરુદ્ધ છે, પણ આ આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતો માટે વધારે વિશાળ દૃષ્ટિથી જુએ છે.

વૉશિંગ્ટન પોસ્ટ-ફેલાવો ૧૬૧,૦૦૦. પહેલાં રાજવહીવટને મોટો ટેકો આપનાર હતું. સરકારી બાબતો સંબંધી તેની ખબર પ્રમાણભૂત મહુવામાં આવે છે. પ્રમુખપદ માટેના કોઈ પણ ઉમેદવારને હજુ ટેકો આપ્યો નથી.

વૉશિંગ્ટન ટાઇમ્સ-હિરલ્ડ-ફેલાવો ૨,૧૮,૦૦૦ સ્વતંત્ર મતવાદી. પરંતુ રૂઝવેલ્ટના વહીવટનું કડક ટીકાકાર અને ડબ્બને ખાસ ટેકો આપનાર.

હર્ટફોર્ડ (કનેકટીક) કુરન્ટ-ફેલાવો ૪૮,૦૦૦. મહાન ઔદ્યોગિક પ્રદેશમાં પ્રગટ

વાય છે. યુદ્ધ પહેલાં પૃથક્તાવાદ તરફ વલણ હોવા છતાં હવે શાંતિ માટે વિશ્વસંસ્થાની હિમાયત કરે છે.

ફિલોડિટ્રિયા રેકર્ડ—ફેલાવો ૨૪૦,૦૦૦. આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોની સારી પકડ છે. શાંતિ માટે વિશ્વસંસ્થાની તરફેણમાં છે. ડ્યુધને ટેકો આપવાનું જાહેર કયું હતું.

ચિકાગો (ઇલિનોઈ) ટ્રિબ્યુન—ચિકાગોના ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રનું સૌથી મોટું પત્ર. ન્યૂયૉર્ક ડેઇલી ન્યુસ તથા ટ્રિબ્યુનની માફક ચુસ્ત પૃથક્તાવાદી છે અને અત્યારના રાજ્યહીનતાનું વિરોધી છે. આંતરરાષ્ટ્રીય બાજતોમાં ભાગ લેતાં પહેલાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે ખૂબ સાવચેતી રાખવાનું જણાવેલ છે.

ચિકાગો સન—ફેલાવો ૨૯૧,૦૦૦. ન્યૂયૉર્કના ' પી. એમ. 'ની માફક ઉદાર મતવાદી; રૂઝવેલ્ટના રાજ્યહીનતાને ટેકો આપે છે.

ચિકાગો ડેઇલી ન્યુસ—ફેલાવો ૪૧૨,૦૦૦. ઉદાર મતવાદી, ગણતંત્રીય પક્ષનું છે. આંતરરાષ્ટ્રીય તથા જગતની બાજતોમાં મર્યાદિત ભાગ લેવાનું હિમાયતી-તેના આગલા પ્રકાશક કર્નલ ક્રેકના કેસ રૂઝવેલ્ટના વહીવટ મંડળમાં હતો છતાં આ પત્રે ડ્યુધને ટેકો આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

ક્લીવલેન્ડ (ઓહિયો) પ્લેઇન ડીલર—ફેલાવો ૨૧૮,૦૦૦. ૧૦૪ વર્ષમાં બીજા વખત ગણતંત્રીય પક્ષના પ્રમુખપદ માટેના ઉમેદવાર માટે ટેકો આપ્યો છે. ૧૯૧૦ માં પહેલાં વખત વિરોધીને ટેકો આપ્યો હતો.

ક્લીવલેન્ડ પ્રેસ—ફેલાવો ૨૫૪,૦૦૦. રિપબ્લિકન ટ્રાન્સનું પત્ર પરંતુ તે આખા સમૂહમાં અત્યંત ઉદારમતવાદી પત્ર ગણાય છે. મગ્દોરો-તરફ સહાનુજૂતિ ધરાવે છે.

સેન્ટલુઇ (મિસુરી) ગ્લોબ-ડેમોક્રેટ—ફેલાવો ૨૫૭,૦૦૦. પહેલાં રૂઝવેલ્ટને ટેકો આપતું હતું. તાજેતરમાં ડ્યુધને ટેકો આપતું થયું છે. જગતના બનાવોમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ભાગ લે તેનું હિમાયતી.

કન્સાસ સીટી (મીસુરી) સ્ટાર એન્ડ ટાઇમ્સ—સવાર તથા સાંજનો ફેલાવો ૬૬૬,૦૦૦ તેના ક્ષેત્રમાં બીનહરીફ છે. ગણતંત્રીય પક્ષનું ગણાતા છતાં તે પક્ષની પરદેશ-નિતિની ટીકા કરે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારને પસંદ કરે છે.

મિનિઆપોલીસ (મિનેસોટા) સ્ટાર-જર્નલ ફેલાવો ૨૪૮,૦૦૦ પ્રગતિવાદી ગણતંત્રીય પક્ષનું પત્ર. ડ્યુધને ટેકો આપે છે. પણ પરદેશ સંબંધી રૂઝવેલ્ટવહીવટની નીતિને ટેકો આપેલ છે.

લુઇસિયે (કેન્ટકી) કુરીઅર જર્નલ—સવાર તથા સાંજનો આદ્યતિને ફેલાવો ૨૮૭,૦૦૦. રાજ્યહીનતાને ઘણીખરી બાજતોમાં ટેકો આપે છે. સંપૂર્ણ આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારની તરફેણમાં છે. રૂઝવેલ્ટની ફરી ચનારી ચૂંટણીને ટેકો આપ્યો હતો.

ડીટ્રોઇટ (મિશિગન) ફ્રી પ્રેસ—ફેલાવો ૩૬૯,૦૦૦. મોટર બનાવવાના ક્ષેત્રમાં પ્રમુખ યુગ્મ હોઈ મગ્દોરો પ્રત્યે ઉદાર મતવાદી છે. પ્રમુખપદ માટેના ઠાકરિયું ઉમેદવારને ટેકો જાહેર કર્યો નથી, પણ ડ્યુધ પ્રત્યે વલણ લાગે છે.

ડીટ્રાઇટ ન્યુઝ—ફાલો ૩૮૭,૦૦૦. સ્થિતિયુક્ત પક્ષનું છે. ડ્યુઇને ટેકા આપે છે.
 ૬ મોહન (આયોવા) રુલર-રેન્ડ એન્ડ ટ્રિબ્યુન—ફાલો ૩૧૨,૦૦૦. આંતરપ્રદેશના
 ખેતીપ્રધાન પ્રદેશમાં પ્રગટ થતું હોય તે પ્રદેશના સ્થિતિયુક્ત વિચારોનું પ્રતિબિંબ પાડે છે
 પરંતુ વિશ્વસાંતિ તથા પ્રગતિ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારની તરફેણમાં છે.

આટલાંટા (ઓહાઈયો) કોન્સ્ટિટ્યુશન—ફાલો ૧૫૩,૦૦૦. રૂઝવેલ્ટને ટેકા
 આપે છે. દક્ષિણના સામાજિક પ્રશ્નો પરત્વે હુદાર વલણ ધરાવે છે.

દલાસ (ટેક્સાસ) ન્યુઝ—ફાલો ૧૨૮,૦૦૦. દક્ષિણ પશ્ચિમના ખેતીપ્રધાન, તેલ-
 ઉત્પાદક રાજ્યનું અત્યંત પત્ર. સ્થિતિયુક્ત પરંતુ ધણાખરા પ્રશ્નોમાં રાજ્યવહીવટને ટેકા
 આપે છે. વેપારના પ્રતિબંધો દૂર કરવાનું હિમાયતી છે.

ન્યુ ઓરલીન્સ (લુસીઆના) ટાઇમ્સ-પિકેટ—ફાલો ૧૪૫,૦૦૦ રૂઝવેલ્ટના
 વહીવટને ટેકા આપે છે. પરંતુ સામાજિક તથા આર્થિક બાબતોમાં સ્થિતિયુક્ત છે.

મેમ્ફિસ (ટેનેસી) કમર્શિયલ અપીલ—ફાલો ૧૪૫,૦૦૦. દક્ષિણના જૂનાં તથા
 પ્રભાવશાળી પત્રો માંહેનું એક રાજકીય બાબતોમાં સ્વતંત્ર મતવાદી છે.

સાનફ્રાન્સિસ્કો (કેલિફોર્નિયા) કોનિકલ—ફાલો ૧૨૨,૦૦૦. સ્થિતિયુક્ત, રાજ્ય-
 કીય બાબતોમાં સ્વતંત્ર મતવાદી, પરંતુ ડ્યુઇને ટેકા આપવાનું જાહેર કર્યું છે. અત્યારના
 રાજ્યવહીવટની પરદેશી રાજનીતિ તથા શાંતિ માટે વિશ્વસંસ્થાની તરફેણ કરે છે.

સેક્રામેન્ટો (કેલિફોર્નિયા) વી—ફાલો ૭૮,૦૦૦ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પશ્ચિમમાં
 જરનાં પ્રભાવશાળી પત્રોમાંનું એક. આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતોમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ બામ લે તેની
 હિમાયત કરે છે. રૂઝવેલ્ટની ફરી ચૂંટણીને ટેકા આપ્યો હતો.

લોસ એન્જલિસ (કેલિફોર્નિયા) ટાઇમ્સ—ફાલો ૨૬૬,૦૦૦. સ્વતંત્ર પ્રગ-
 મણતંત્રવાદી પત્ર તે અતના હિમેદવાર તથા મુદ્દાઓને એકસરખો ટેકા આપે છે.

પોર્ટલેન્ડ (ઓરિગોન) જર્નલ—ફાલો ૧૬૩,૦૦૦. રાજકીય રીતે સ્વતંત્ર ૧૯૪૦
 માં વીલકીને ટેકા આપ્યો હતો પરંતુ હવે રૂઝવેલ્ટને ટેકા આપે છે.

પોર્ટલેન્ડ (ઓરિગોન) ઓરિગોનિયન—ફાલો ૧૬૪,૦૦૦. દેશની તથા પરદેશની
 નીતિમાં સ્થિતિયુક્ત. શાંતિ માટે વિશ્વસંસ્થાને ટેકા આપે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોમાં
 રચનાત્મક વલણ ધરાવે છે. ડ્યુઇને ટેકા આપે છે.

ડેન્વર (કોલોરાડો) પોસ્ટ—ફાલો ૧૭૯,૦૦૦. દેશી સ્વતંત્ર પ્રદેશનું અતિ અત્ય-
 ત્વનું પત્ર. દેશની તથા પરદેશ તરફની અત્યારના વહીવટની નીતિનું કડક ટીકાકાર.

સીએટલ (વૅશિંગ્ટન) પોસ્ટ-ઇન્ટેલીજન્સર—ફાલો ૧૧૯,૦૦૦. ૬૨૪ પત્રોનું
 સભ્ય પરંતુ ફરેક બાબતમાં તેની નીતિ પ્રમાણે ચાલતું નથી. મજૂરો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવે
 છે. તંત્રીનેશિમાં પ્રતિયોધ છે. ડ્યુઇને ટેકા આપે છે.

અર્વાચીન સાહિત્યનાં વહેણુ

પાશ્ચાત્ય દેશોના સંસ્કૃતિમાં આખા પછી ભારતની સંસ્કૃતિ, આચારવિચાર અને ભાવનામાં રિચત્યન્તર થયું છે; સૌથી વધુ રિચત્યન્તર તો ભારતીય સાહિત્યમાં થયું છે અને એ અસર ગુજરાતી સાહિત્યમાં પણ થવા પામી છે.—પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય અને અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં ખૂબ પરિવર્તન થયું છે. તેમાંથી છેલ્લા બે-ત્રણ દાયકાના સાહિત્યમાં તો પાશ્ચાત્ય સાહિત્યનું અર્થોત્ અર્થ સાહિત્યનું અનુકરણ થવા માંડ્યું છે. અર્વાચીન સાહિત્યનો મુખ્ય ભાગ એ અસર તળે લખાઈ રહ્યો છે; થોડાક અપવાદ સિવાય હાલના સિદ્ધહસ્ત લેખકોને હાથે એવું સાહિત્ય ધડાવું હોઈ જીમતા લેખકો પણ એ જ માર્ગે વળે છે અને અર્વાચીન સાહિત્ય એવી એક જ ધરેડમાં લખાઈ સર્વાંગી વિકાસથી વિરુદ્ધ બને છે.

એ અસર તળે પ્રમટ થયેલ સાહિત્યમાં મુખ્ય ભાગ નવલકથાઓ અને નવલિકાઓના સાહિત્યનો છે. હમણાં હમણાં એ પ્રકારનું સાહિત્ય પૂરપાટ લખાયે જાય છે. ધણીખરી નવલકથાઓમાં થોડાક રૂપાન્તર સાથે-પ્રજુલ્લીલાનું ચિત્રણ હોય છે. નવલકથાઓનો વાચક મુખ્યત્વે યુવાનવર્ગ હોય છે; આ યુગની ડેજવલ્લી, ફેશનેબલ-નૂત્રિમ જીવન અને એવી પ્રજુલ્લી નવલકથાઓનું વાચન એ યુવાનવર્ગને કુમાર્ગે દોરી જાય છે. એ વાચકવર્ગની ભુદ્ધિ પરિપક્વ કે ફેરલ હોતી નથી; તેથી તેના હૃદયમાં પડેલી વાચનની એ છાપ ભુંસાતી નથી; એને પેતાનું નિતજીવન રસિક લાગતું નથી અને એવી નવલકથાઓના વાચનની મદદથી ધડાયેલું કાલ્પનિક જીવન એને ગંધેસણું આવતું નથી. આ રીતે એ વર્ગને પણ નવલકથાઓનું વાચન ધાતક નીવડે છે. વળી એ વર્ગ એવા સાહિત્યમાંથી ઉચ્ચ તત્ત્વ મહણ કરી શકતો નથી—કારણ, ઉચ્ચ તત્ત્વ મહણ કરવાની શક્તિ ધણા ઓછામાં હોય છે; એવા સાહિત્યના વાચનથી એ વર્ગ અધોતત્ત્વ મહણ કરી અવનતિને પ્રાપ્ત કરે છે. એ વર્ગને નવલકથાઓનું વાચન યુવાનીના સ્વાભાવિક ગુણે કરી આકર્ષે છે; બાકી સમજપૂર્વકનું વાચન ધણા ઓછાનું હોય છે—નવલકથાઓનું સાહિત્ય લોકભોજ્ય નથી બન્યું; કારણ કે પ્રોટો તેને પ્રેમલા-પ્રેમલીની વાત તરીકે મળી તેનાથી દૂર બાગે છે. અમુક વાચકવર્ગને પાદ કરીને ભેદ્યું તો નવલકથાઓનું વાચન અદર્પણી જાણી આવે છે; છતાં અર્વાચીન સાહિત્યમાં એનું પ્રકાશન સૌથી આમળપડતું છે અર્વાચીન લેખકમંડળ પ્રધાનતઃ એ સાહિત્યસર્જનમાં રોકાયું હોય સાહિત્યનાં બીજાં અંગોનો વિકાસ થોડા રીતે થતો નથી, એ નિર્વિવાદ છે. આથી એમ માનવાનું નથી કે, તેના પ્રકાશનની અમત્ય નથી. મૌલિક નવલકથાઓના પ્રકાશનની અમત્ય છે, પણ તે મર્યાદિત અંશે જ ઉપયોગી છે. એવા એક જ ધરેડના સાહિત્યના પ્રકાશનની અમત્ય ઓછી છે. એવા એકાંગી સાહિત્યના લધરેપડના પ્રકાશનથી પ્રળને અજીજ થવા સંભવ છે; અને પ્રળને પોષક સર્વાંગી સાહિત્ય ન મળવાથી પ્રળ ફુગલ બનવાની શક્યતા છે.

અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યમાં મુખ્યત્વે આત્મલક્ષી કાવ્યો, જિમિમીતો Lyrio અને સોનેટોનો છે. આત્મલક્ષી કાવ્યોનો પ્રળના ધડતર સાથે સંબધ ઓછો છે એટલે એ સાહિત્ય કવિએને રાચવા નેવું છે! કેટલાક કાવ્યરસિક વાચકો સિવાય પ્રળ એવા સાહિત્યને વાંચવા ઓછી તરફી લે છે. ધણીખરા અર્વાચીન કાવ્યોને સમજવા અશક્ત છે. અને એ સાહિત્ય

તો વિદ્વદ્ભોજ છે ને ! ગણ્યાગાઠ્યા વિદ્વાનો નવરાશે તેનો ઉપયોગ સમય વીતાવવા કરે છે; જો કે કવિશ્રી ન્હાનાલાલ અને શ્રી. ખોટાદકરના રાસ લોકભોજ બન્યા છે.

આમ છતાં અર્વાચીન સાહિત્યમાં કેટલુંક મૌલિક સાહિત્ય પણ પ્રગટ થયું છે. એ જૂલવા જેવું નથી. સરસ્વતીચંદ્ર સરખી મૌલિક નવલકથાઓ ઘડાઈ છે; એ ગુજરાતી નવલકથાના સાહિત્યની પ્રગતિ સૂચવે છે. એ કૃતિ પ્રગ્નના ઘડતરમાં ઠીકઠીક મદદ આપે તેમ છે. શ્રી. મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથાઓ પણ પ્રગ્નના ઘડતરમાં યોગ્ય ભાગ ભજવે તેમ છે. અન્ય લેખકોની પણ કેટલીક નવલકથા-કૃતિઓ મૌલિક છે. શ્રી ધૂમકેતુની નવલિકાઓ, અને અન્ય અર્વાચીન નવલિકાકારોની કેટલીક નવલિકાઓ પણ ઉચ્ચ કોટીની છે.

અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યનાં કેટલાંક કાવ્યો અદ્વાયુષી છે; પણ રાષ્ટ્રમક્ષિતોનાં ગીતો ખરેખર આ યુગના કાવ્યસાહિત્યની જ પ્રસાદી છે. શ્રી. ખચરદાસનો ભારતનો ટંકાર અને શ્રી. મેઘાણીરચિત રાષ્ટ્રમક્ષિતોનાં ગીતો અમર કૃતિઓ જેવાં છે. અન્ય કવિઓનાં પણ કેટલાંક કાવ્યો અમર કૃતિઓ તરીકે દેખા દે છે. આ યુગનાં પીડિતલોકોનાં ગીતો પ્રશંસાપાત્ર છે. શ્રી. મેઘાણી અને શ્રી. રાયચુરા તરફથી મળેલું લોકસાહિત્ય ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. વિજ્ઞાન, હાસ્યરસ અને વિવેચનનું સાહિત્ય પણ ઠીક છે. છતાં નવલકથાઓના-નવલિકાઓના સાહિત્યની સરખામણીમાં આવા સાહિત્યનું પ્રમાણ-અલ્પ છે, એ નિર્વિવાદ છે.

ગુજરાતી સાહિત્યનો સર્વોચ્ચ વિકાસ અદ્યપિ પર્યંત યોગ્ય રીતે થયો નથી, એમ કહીએ તો પણ ચાલે. પ્રગ્નના ઘડતરમાં સાથ આપે એવા સાહિત્યની હજી ખોટ છે. ઉચ્ચ જીવન ચરિત્રો, ઔદ્યોગિક સાહિત્ય, આધ્યાત્મિક સાહિત્ય, શારીરિક સુધારણાનું સાહિત્ય, મહાકાવ્યો, ઐતિહાસિક સાહિત્ય, નાટ્યસાહિત્ય વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય અને પ્રગ્નને ગ્રાધ્વગામી બનાવે એવા નૈતિક સાહિત્યની શું ખોટ નથી ? સાહિત્યની ઉન્નાતિ-અવનતિ સાથે પ્રગ્નની ઉન્નતિ-અવનતિ અવલંબે છે. એટલે પ્રગ્નનું ઉચ્ચ ઘડતર કરે, પ્રગ્નને ઉન્નત બનાવે એવા સાહિત્યની આવશ્યકતા છે અને એ દિશામાં અર્વાચીન સાહિત્યનાં વહેણ વાળવાની આવશ્યકતા છે.

—માધવ મો. ચોધરી

—વિશ્વવિખ્યાત સાહિત્યકારોમાં બર્નાડ શોએ હમણાં ૮૮ વર્ષ પૂરાં કર્યા, ન્યારે એચ. જી. વેલ્સે ૭૮ વર્ષની નિદ્રાગીની મગસ પૂરી કરી છે. આ મહાન લેખક પ્રતિવર્ષ બે-ચાર પુસ્તકો લખ્યે જ જાય છે. એ સિવાય પણ આ શ્રીમાન નવરા એસના જ નથી ! ' ડૉક્ટર ઓફ સાયન્સ ' અને ' ડૉક્ટર ઓફ લિટરેચર 'ની માનદ ઉપાધિઓ તે ધરાવે છે, પણ હમણાં તેણે એ જ ઉપાધિઓ મોટેના યિસિસ " મહાનિબંધો " લંડન વિદ્યાપીઠને મોકલી આપ્યા છે.

૭૮ વર્ષની વય દરમ્યાન તેણે ૭૧ મંથો લખ્યા છે, અને કદાચ બે વર્ષ દરમ્યાન તેનાં સર્ગનોની સંખ્યા તેની વયનાં વર્ષોની સંખ્યા કરતાં આમળ નિકળી જાય તો નવાઈ નહિ ! આ શ્રીમાને લખેલી પત્રિકાઓનો સમાવેશ થતો નથી. યુરોપ-અમેરિકાના અનેક લખકપ્રતિષ્ઠિ સાહિત્યકારોમાં કોઈ તેની આ પ્રકારની લેખનપ્રવૃત્તિની બરાબરી કરી શકે તેમ નથી. આ અવરથાએ તેને મહાનિબંધો તૈયાર કરવામાં રસ પડ્યો એ ખતાવે છે કે તે કેટલી દહે અભ્યાસમગ્ન છે.

[૨-૪-૧૫ ના " પ્રવાસી "માંથી]

હંગેરીની ફિલ્મ-લાયબ્રેરી

જૂની થઈ ગએલી ફિલ્મોનું શું કરવું એ બાબત તરફ આપણે હજુ કશું ધ્યાન નથી ખેંચાયું, પરંતુ ઇંગ્લેંડમાં તો ત્યાંની જૂની અને જિનયક્ષણી ફિલ્મોમાંથી 'રાષ્ટ્રીય ફિલ્મ-લાયબ્રેરી' ઊભી કરવામાં આવી છે. બ્રિટિશ ફિલ્મ ઇન્સ્ટીટ્યુટ તરફથી એ સંસ્થાનું આયોજન થયેલું છે અને એના તરફથી નિમાએલી વરણીસમિતિના ચુનંદા ફિલ્મ-નિષ્ણાઓ દર મહિને નિર્ણય કરવા બેસે છે કે ચાલુ માસની ફિલ્મમાંથી કઈ ફિલ્મ ભવિષ્યની પ્રજાને માટે જાળવી રાખવા યોગ્ય છે. હંગેરીની મોટી મોટી ફિલ્મકંપનીઓ ત્યાંની વોર્ડર સ્ટ્રીટમાં આવેલી છે અને એથી થોડે જ દૂર ઉપર્યુક્ત ફિલ્મ-લાયબ્રેરી આવેલી છે. ફિલ્મોની ઐતિહાસિક અથવા ઉદ્યોગ-વિશિષ્ટ મૂલ્યવત્તા મુજબ તેમની પસંદગી કરવામાં આવે છે. કોઈ વાર વર્ગી ફિલ્મમાં કંઈ વસ્તુઓ નિષિદ્ધ ગણાય તેનાં ખુદ ફિલ્મોમાંથી જ મળી આવતાં ઉદાહરણો પણ જાળવી રાખવામાં આવે છે.

ઇ. સ. ૧૯૩૬-થી આ ફિલ્મ-લાયબ્રેરી ઊભી કરવામાં આવી છે અને ઇ. સ. ૧૯૬૭ ની રાષ્ટ્રી વિક્ટોરિયાની ડાયમંડ જ્યુબિલીથી માંડીને છેલ્લામાં છેલ્લી 'સોંગ ઓફ બનીડેટ' સુધીની લગભગ ત્રણ હજાર ફિલ્મો આજ સુધીમાં ત્યાં સંઘરાવા પામી છે. એના ઉત્સાહી કથૂરેટર અને સ્ટે લિન્ડગ્રેનના સંચાલન હેઠળ એ સંસ્થા ખરેખર ઉપયોગી કાર્ય બજાવી રહી છે. તેની ફિલ્મોની પસંદગીની રીત આ મુજબની છે:

કોઈ પણ ફિલ્મને જાળવી રાખવાનું નક્કી થયા પછી વરણીસમિતિ એ માટે ફિલ્મ-કંપનીને અથવા તો તેનો હજી ધરાવનારને લખી જણાવે છે. એ પસંદગીના ક્ષેત્રમાં પૂરી લગાઈની ફિલ્મથી માંડીને નાનકડું ન્યૂસરીલ સુધી આવી જાય છે. ફિલ્મ કંપનીઓ માટે આગે પોતાની વપરાઈને જૂની થઈ ચૂકેલી ફિલ્મો વિનામૂલ્યે આપી દે છે, પરંતુ ધંધાદારી હક્ક ધરાવનારાઓ કવચિત્ તે વેચાતી પણ આવે છે. 'સ્ટોરેજ વોલ્ટ'માં એવી ફિલ્મને લઈ જવામાં આવે છે અને તેની કુલ લંબાઈ નોંધી લઈને પાચેક ઇંચના ફેટલાક ટુકડા તેમાંથી કોરી કાઢવામાં આવે છે. આવા ટુકડાઓને ટેસ્ટટ્યુઓમાં નાખી, તેમને ગરમી આપીને બે કલાક સુધી તેમની પરીક્ષા થાય છે કે તે લાંબો સમય રહી શકે તેમ છે કે નહિ. બે રહી શકે તેવી ન જણાય તો તરત તેની 'કુર્બીકેટ નેગેટિવ' લઈ લેવામાં આવે છે. ફિલ્મને લગતી શક્ય એટલી ઓછેઠ્ઠેક વિગત એક કાર્ડ પર નોંધી રાખવામાં આવે છે. તેનાં ડાયરેક્ટર, પ્રોડ્યુસર, અભિનેતાઓ તથા કથાનક સુધાંની નોંધ રાખવામાં આવે છે, અને એ નોંધ સંપૂર્ણ થયા પછી જ તેને વોલ્ટમાં સંઘરવામાં આવે છે. આગ લાગે અને જ્યાં વોલ્ટમાં એકી સાથે ન વ્યાપી જાય એટલા માટે દરેક વોલ્ટમાં આગ સામે અલગ અલગ સાવચેતી રાખવામાં આવેલ છે.

બ્રિટિશ ફિલ્મ ઇન્સ્ટીટ્યુટના બંડોળમાંથી ચાલતી આ સંસ્થા પાછળ વરસ દિવસે ૭૦૦૦ પૌંડ ખર્ચાય છે. બ્રિટનમાં તો આવી એક જ સંસ્થા છે, પરંતુ અમેરિકામાં તો એવી ત્રણ સંસ્થાઓ છે; અને એમાંની 'યુનિયમ ઓફ ઓર્ગન આર્ટ' નામક ન્યૂયૉર્કની એક જ સંસ્થાની ફિલ્મ-લાયબ્રેરી ઉપર્યુક્ત બ્રિટિશ ફિલ્મ-લાયબ્રેરીના કરતાં ત્રણગણી વિપુલ છે. આવી સંસ્થાઓથી ચનારો લાભ એ હોય છે કે તે શિશુલુથી માંડીને ફિલ્મ-ટેકનીશિયનો કેળવવા સુધીનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં સહાયક નીવડે છે.

(“પ્રભબુ”)

: : : : શ્રીમંત શાન્તાદેવી મહિલા અને બાલ

શ્રી. સૌ. શાન્તાદેવી મહિલા અને બાલપુસ્તકાલય નવસારીના મકાન-શ્રી. દિનપાઠ દાણુ ભવન-ની ઉદ્ઘાટનક્રિયા તા. ૧૬-૩-૪૫ ને ગુરુવારના રોજ શ્રીમંત મદારાણી શાન્તાદેવી સાહેબના વરદ હસ્તે કરવામાં આવી હતી.

શ્રી. સૌ. માણુશ્રી મદારાણી શાન્તાદેવી સાહેબ તા. ૧૬મીએ નવસારી પધારતાં, રેશન પર સુખા સાહેબ શ્રી. લાલસિંહરાવ ગાયકવાડ વગેરેએ ભવભીતો સત્કાર કર્યો હતો. સાંથી ધડાકા બંગલે પધારી બાદ શહેરમાં નીકળતાં ઠેર ઠેર શ્રી. મદારાણી સાહેબનો જનતાએ કૂલહારથી સત્કાર કર્યો હતો.

શહેરમાં રસ્તાઓ, મકાનો, મહોદ્દાઓને સારી રીતે શણગારવામાં આવ્યાં હતાં ને બધાં હારતોરા કરવામાં આવ્યાં સાં ત્યાં પણ સુંદર શણગાર સંગવવામાં આવ્યો હતો.

શ્રી દીનપાઠ દાણુ ભવનનું શ્રી. સૌ. મદારાણી સા. ના હસ્તે ઉદ્ઘાટન

સાંજે શ્રી. મદારાણી શાન્તાદેવી મહિલા ને બાલ પુસ્તકાલય માટેના શ્રી દીનપાઠ દાણુ ભવનની ઉદ્ઘાટનવિધિ મદારાણી સાહેબે કરી હતી.

આ સમારંભ-ઉદ્ઘાટન વિધિના સમારંભ માટે બધા શામિયાનો ઊભો કરી તેને સુંદર રીતે શણગાર્યો હતો. શ્રીમંત માણુશ્રી પધારતાં શેઠ કેકેગાદ દાણુ, શ્રીમતી બાપભાઈ દાણુ, શ્રીમતી નંદસુખગૌરી મજુમદાર વિ. એ આવકાર આપ્યો હતો.

કાર્યક્રમ શરૂ થતાં ઈશ્વરસ્તુતિ ને સત્કાર બાદ સંવાદ ચર્ચા સંસ્થાના પ્રમુખ શ્રીમતી નંદસુખગૌરીએ સત્કારનું બાપણુ કર્યું હતું. બાદ વૃત્ત્યસંવાદ હિન્દી ને ગરબાનો મનોરંજક કાર્યક્રમ હતો.

કાર્યક્રમ આગળ ચાલતાં સંવાદ વાઘવાદન થયા બાદ શ્રીમંત મદારાણી સાહેબને ઉદ્ઘાટન માટે વિનંતિ કરતાં શ્રી. બાપભાઈ દાણુએ બધાનું કે,

આપ નામદારનાં પવિત્ર દર્શનનો લડાવો લેવા નવસારીની પ્રજા ખાસ કરી અમે મહિલાઓ, ઉત્સુક બની રહી હતી, તે મીઠી મુરદ, આ શુભ પ્રસંગને લઈને, આને ફળીભૂત થાય છે. એ પ્રસંગ તે આ " બાલ દીનપાઠ રતનજી ક્રામજી દાણુ ગિરિડંગ "ને આપ નામવરના કરકમતોથી પુરસ્કૃત મૂળી, એમાં " શ્રી. મદારાણી શાન્તાદેવી સાવજનિક મહિલા અને બાલ પુસ્તકાલય "ને કાયમનું સ્થાપન કરી, આપના ગુમાસિયા આપવાનો મુપ્રસંગ છે. એ પ્રસંગને મારા અદના જીવનનો અને પુસ્તકાલયના જીવનનો એક બધા પ્રસંગ માનું છું.

પુસ્તકાલયનો મહિલા

આગળ ચાલતાં મકાનને લગતી હકીકત દર્શાવતાં તેમણે બધાનું કે:—

પ્રગતિમાન વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ, ભારતભરમાં, અન્દેઝ અને અનુકરણીય છે. વડોદરા રાજ્યની વિશિષ્ટતાઓ માટેની એ એક વિશિષ્ટતા છે. દેશાસવાસી મદારાણી શ્રીમંત મદારાણ સયાશ્રાવ, પોતાના અમેરિકાના પ્રવાસ દરમિયાન, સાંની પ્રગતિઓનાં, ૧૫૦]

પુસ્તકાલયના મકાનનો ઉદ્ઘાટન સમારંભ : : :

નવનવીન ખીજે બેઠાં પુસ્તકાલયથી ખીજે પણ લાગ્યા. કયુરેટર સાહેબો, સ્વર્ગસ્થ મોતીભાઈ અમીન અને મિ. બોરડન જેવા કુશલ માસોઓએ એ જ્ઞાનખીજેને ઉછેરી સુંદર બગીચો, ૧૯૧૦ ની સાલથી ખીલવી, શહેર શહેર અને ગામડે ગામડે ન્યાં શાળા ત્યાં પુસ્તકાલયો સ્થાપ્યાં. આજે તો એ જ્ઞાનવાટિકા ફાલીફલી સર્વત્ર સુવાસ પ્રસરી રહી છે.

૧૯૩૧-૩૨ નો સાલમાં સ્વર્ગસ્થ મોતીભાઈ સાહેબે, મહિલા પુસ્તકાલયસંબંધી અસરકારક વાટાઘાટ અમારી સાથે કરી, અને પરિણામે, શ્રી. સરકાર મદદ, સ્થાનિક સુધરાઈ, પ્રાંત પંચાયત અને લોકમદદ સાથે ચાલતા, ખીજ પુસ્તકાલયો મુજબનું, સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ડિપાર્ટમેન્ટનાં ધારાધારણ હેતુ અને નિયમને અનુસરીને, સ્વતંત્ર મહિલા પુસ્તકાલય સ્થાપવામાં આવ્યું. મહિલા વિશ્રામનાં ટ્રસ્ટી સાહેબોએ મરહુમ કેમ્પરફ બામણનું નામ જોડવાની તથા વગરભાડે પોતાના મકાનમાં થોડી જગ્યા પુસ્તકાલય બેસવા આપવાની શરતે વાર્ષિક રૂ. ૨૦૦) આપ્યું વખત જતાં, જગ્યાની તંગીને કારણે, સયાજી વૈભવ લાયબ્રેરીનો પણ આશરો લેવો પડ્યો. છ વર્ષ બાદ, માનવંત ટ્રસ્ટી સાહેબો અને અમારી કમિટિ વચ્ચે, સિદ્ધાંતને લઈને મતફેર પડ્યો, અને રૂ. ૨૦૦) મળતા અટક્યા. સાલ ૧૯૩૯ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં, તે વેળાના માનવંત મુખ્ય સાહેબ તે મજકુર ટ્રસ્ટી સાહેબોના પ્રમુખ શ્રી કસાલકર સાહેબે, અપેક્ષાત લવાઈ બની મતફેરનો માનભર્યો નિવેડો લાવી, પુસ્તકાલયને શુભ આશીર્વાદો સહિત સ્વતંત્ર ઈલાયદી જગ્યામાં લઈ જવા દરમાન્યું. ત્યારથી આજસુધી, બાડાના મકાનમાં સંસ્થાનું કામ, આગળ વધતું ચાલ્યું નવ્ય છે. મહેરબાન શ્રી. કસાલકર સાહેબની આપેલી પ્રેરણા અને આશીર્વાદ મુજબ શ્રીમંત નામદાર મહારાજ સાહેબને, આપ રાજમાતૃથીના મુખારક નામ સાથે, સંસ્થાને જોડી “ શ્રી મહારાણી શાન્તાદેવી સાર્વજનિક મહિલા અને બાલ પુસ્તકાલય ” નામ વાપરવા દેવાની પરવાનગી બક્ષવાનો અરજપત્ર અમે મોકલ્યો. ૧૯૪૦માં સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ડિપાર્ટમેન્ટના માનવંત કયુરેટર સાહેબો મિ. વાકનીસ, અને મિ. પટેલ, પુસ્તકાલયની બારોકખીન તપાસ માટે આવ્યા. તે વેળાના માનવંત મુખ્ય સાહેબ રાજરત્ન પીલાઈરાવ માયકવાડ, કયુરેટર સાહેબો અને શેઠ કંકોબાદ રતનજી દાણુએ વાટાઘાટ કરી, અને મુખ્ય સાહેબની સલાહને સ્વીકારી શેઠ કંકોબાદે રૂ. ૧૦૦૦) દર સાલ સંસ્થાને મદદ આપવાનું ચાલુ કર્યું.

૧૯૪૦ ના એપ્રિલ માસનો મુખારક તે દિન ! કે જે દિવસે નામદાર મહારાજ સાહેબ તરફથી, સંસ્થાને “ શ્રી મહારાણી શાન્તાદેવી સાર્વજનિક મહિલા અને બાલ પુસ્તકાલય ” નામની નવાજેશ કરીનો શાહી પરવાનો અમોને મળ્યો.

યુદ્ધ સમયે, જમીન અને સામગ્રીઓનાં ભાવ આકાશે ચડ્યા. એટલામાં પરમકૃપાળુ દાદારની દયાથી ઘર બેઠાં લક્ષ્મીજી પધાર્યાં. નવસારીના સહમદસ્થ, શેઠજી નરીમાન માણેકજી પોઢવાલાએ સંસ્થાનાં કામે અને જરૂરીઆતોની માહિતી લઈ, પોતાની આ “ પાઠનયામ ” નામે ઓળખાતી જમીન, બક્ષિસ આપવાની તીવ્ર ઇચ્છા દર્શાવી. આ બાબતનું સર્વ સમાધાન લાવવા શેઠ પોઢવાલાને, દાણુ શેઠ સાથે મેળવી આપ્યા. પરિ-

સાધન ગણાય અને તેમાં સાધનસામગ્રી પણ એવાં જ રહેવાં જોઈએ. કેવળ મનરંજન કરતું સાહિત્ય ફલદાયી નથી, એ યાદ દેવાની જરૂર નથી. હું ધન્ય હું કે ત્યારે આપે પ્રેરક થઈ પડે એવી પ્રવૃત્તિ કરી છે તો તે સર્વાંગે જાણે ઉદ્દેશ યર આવે એવી યોજના રખાવશો જ.

પુસ્તકસહવાસ એ સાચો સંતસમાગમ છે.

પુસ્તકાલય એ પુસ્તકસહવાસનું સ્થાન છે અને વિદ્વાન વિચારક લખે છે તેમ, 'પુસ્તકસહવાસ' એ સાચો સંતસમાગમ છે. તેના દ્વારા ભૂતકાળમાં થઈ ગયેલાં અમર-સંતો, મહાત્માઓ, ફિલસૂફો, ઇતિહાસકારો વિજ્ઞાનીઓ સાથે આપણે મુલાકાત કરી શકીએ છીએ. તેમના આનંદમાં આનંદ લઈ શકીએ છીએ. તેમનાં અશ્રુઓમાં અશ્રુ મેળવી શકીએ અને તેમની સાથે સાથે જાણે ને જાણે જઈ શકીએ.

ઉદાર સન્નનોને વિનંતિ

હું સમજી શકું છું કે 'સ્ત્રીસમાજ' નવસારીની ખરી સેવા કરવા ઉદ્દીકૃત છે અને આવા ઉમદા કાર્યમાં સર્વાંગે હજી આપને વધારે સહાય મળે, એવી શુભ વાંચના ફરજવાની તક લઈ છું. આપની પ્રવૃત્તિમાં સહાય કરનાર ઉદાર સન્નનોને મારાં અભિનંદન છે.

માતૃ-પ્રેમના સ્મારકસ્થંભ

આ સુંદર મકાન જે 'બાઈ દીનબાઈ રતનજી દાણુ ગિર્દિગ' ના નામે ભવિષ્યના જમાનાઓ ઝોળખશે અને જે માતૃ-પ્રેમના સ્મારક સ્થંભ તરીકે અમર થઈ, ખરી દેશ-સેવાતી તમન્ના જગવશે, તેનો લાભ અનેક સ્ત્રીઓ બાળકો લેતાં રહે, એ શુભ વાંચના સાથે આજે ખુલ્લું મુકાયલું જાહેર કરું છું. (તાળીઓ.)

શ્રીમંતે મકાનને ખુલ્લું મૂકેલું જાહેર કરી ભવનમાં જઈ ફરી પૂછપરછ કરી હતી.

આભારદર્શન

બાઈ શ્રીમતી બાયમાય દાણુએ શ્રીમંતેના તરફી લઈ વધારવા માટે ને ઉદ્દાટનવિધિ કરવા માટે આભાર માન્યો હતો.

પુસ્તકાલય ખાતાના વ્યવસ્થાપક શ્રી. વાકનીસ સાહેબે પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી ટૂંક વિવેચન સહ આભાર માનતાં જણાવ્યું હતું કે,

વડોદરા રાજ્યના સ્ત્રીસમાજમાં જેમ શ્રીમંતે મહારાણી સા. તું રચાતું અગ્રસ્થાને છે તેમ આ પુસ્તકાલયનું રૂચાન રાજ્યનાં મહિલા પુસ્તકાલયોમાં અગ્રસ્થાને રહે એવી મહેત્તો વ્યક્ત કરું છું.

આગળ ચાલતાં તેઓશ્રીએ પુસ્તકાલયોના મહિલાકરણ સંબંધે જોણતાં જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલયોને હેતુ યર લાવવા માટે પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓ જ વધારે યશસ્વી થશે. કારણ, અંધપાલ માટે જે શુણેની આવશ્યકતા હોય છે તે શુણે પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં સ્વાભાવિકપણે વધારે સારી રીતે ખીલેલા હોય છે. સ્વચ્છતા, નિયમિતતા, ટાપડીપ,

શ્રીમંત મહારાજ સા. ની કલાભાવના

મુંબાઈમાં તા. ૨૯-૩-૪૫ ના રાજ ઇન્ડિયન આર્ટ એકઝીબીટર્સ સમક્ષ શ્રીમંત મહારાજ પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડે નીચે પ્રમાણે બાપણુ આપ્યું હતું:

બાનુઓ અને ગૃહસ્થો,

આજે સાંજે આપણી સમક્ષ હાજર થતાં મને ઘણો આનંદ થાય છે, અને હિંદી કલા પ્રદર્શકોના મંરથાપકોએ તેમણે કરેલા પ્રયત્નનીય કૃષ્ણની કદર કરીને તેને ઉત્તેજન આપવાની તક મને આપ્યા બદલ હું તેમનો આભાર માનું છું.

આપણી આસપાસના ચેતનહીનતા અને કંઠાદિયતપણાની વચમાં માનવીના ઇવનને મીઠાશ આપીને આપણા કુરસદના સમયને વિશુદ્ધ આનંદથી ભરી દેવાની શક્તિ માત્ર કલામાં જ છે. કલા અને તેની સિદ્ધિઓ રાષ્ટ્રના સાંસ્કારિક વારસાના ઉત્તમ ખજાનાઓમાંના એક છે. અને કોઈ પણ રાષ્ટ્ર પોતાના આત્માની શ્રેષ્ઠ અને ઉમદામાં ઉમદા સિદ્ધિઓનો નાશ નોતથી વગર તેની અવગણના ન જ કરી શકે. પોતાની સ્વતંત્ર અસ્મિતાનું જાત જોને થવા માંહેલું હોય તેવું પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર, હાલના રાક્ષસી મહાયુદ્ધને લીધે થતા અથવા વિનાશ છતાં પણ, પોતાના કલાના ખજાનાઓના સંરક્ષણ અર્થે અત્યંત પ્રયત્નશીલ રહે છે.

હિંદો કલા અને સંસ્કારનો વારસો કોઈ પણ રાષ્ટ્રને માટે મગરૂરીનો ત્રિપય થઈ પડે તેવા પ્રકારનો છે. આપણે કલાની ઉત્તમતાની ઊંચી કક્ષા પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જો કે છેલ્લાં ૩૦૦ વર્ષ દરમિયાન આપણે ભાગે એવા સમય સહન કરવાનું આપ્યું છે કે, જેમાં તેની અધોગતિ નહિ તો પણ પડતર દશ આપણે ભોગવવી પડી છે, તો પણ ફરીથી રાષ્ટ્ર-જનશ્રુતિના એક મહાન સમયમાં આપણે અત્યારે વિચરી રહેલા છીએ. આપણી કલાનો પુનર્જન્મ પોતાની બધી હવદશક્તિ સમેત પાછો વ્યક્ત થઈ રહેલો હોવાનાં જે અનેક ચિહ્નો દેખાઈ રહેલાં છે તેમાંનું એક તમારું પ્રદર્શન છે.

હિંદના દરેક ભાષાભાષી વિસ્તારને પોતાના આગલા સંસ્કાર અને કલાવિષયક સિદ્ધિ છે. ઉત્તરપૂર્વના મણિપુરી નૃત્યથી માંડીને દક્ષિણના કથાકળા નૃત્યોની પરિશીમામાં આપણી પાસે જે વૈવિધ્ય અને વિપુલતા છે, તે દુનિયાના ઘોડા જ દેશોને ઉપક્રમ્ય છે.

છતાં આ બંધા પૃથક્ પૃથક્ કલાવિકાસો દિંદના જુદો જુદા સાંસ્કારિક પ્રદેશોને એકતામાં ગૂંથનાર સમગ્ર દિંદના સર્વસામાન્ય આત્મામાંથી ઉદ્ભવેલા છે. વસ્તુતઃ કલાને કશી પણ ભૌગોલિક સીમાઓ નથી. માનવના આત્માની એપણુઓ એવી પ્રવળ હોય છે કે આનંદની શોધમાં એ એને ધરતીના છેડાઓ સુધી પણ લઇ જાય. આવી રીતે - કલા સમગ્ર માનવ-મતિનું સર્વસામાન્ય સૂત્ર છે.

માનવપ્રગતિનાં બધાં પાસાં સંબંધે દિંદમાં આગેવાની લેવાની મુંબાઇની પરંપરા છે. લલિત-કળાઓના સંબંધમાં પણ તેની આગેવાની દિંદની પ્રતિભાનાં શ્રેષ્ઠ તરફોને આગળ લાવશે એ બાબતમાં કશી શંકા નથી. આ બાબતમાં તમાકું પ્રદર્શન એક ઉમદા હેતુને સિદ્ધ કરશે. મને આશા છે કે દિંદના આ પ્રથમ નગરના આગેવાન નાણાંરિકો માનવ-જીવનની આ ઉત્તમોત્તમ બાજુને પોતાના ઉત્તેજનથી એકાગ્રપણે પોષણ આપશે એમ ધારવું વધારે પડતું નથી.

લડાઇનો છેડો જલદી આવશે, અને સુદૃઢજનિત રાષ્ટ્રો કાયમની શાંતિ તથા આબાદીની ધર્મારત ધીરજથી ચણવાના કામમાં લાગી જશે, અને મને ખાતરી છે કે, જુદા જુદા દેશોની એકબીજાની કલાની કદર કરવાની બાબત કાયમી શાંતિના પાયાને વધારે મજબૂત બનાવશે.

આ ઉત્સવને ખુલ્લો જાહેર કરતાં તેના સ્થાપકોને પૂરેપૂરી સફળતા ઇચ્છું છું.

[યુ. ૧૫૪૬ ચાલ]

મિલનસાર સ્વભાવ, જણવા-જણાવવાની ઇચ્છા અને સેવાભાવ એવા એવા ગુણો સ્ત્રીઓ સ્વભાવતઃ જ ધારણ કરે છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પુસ્તકાલયોનું મહેકમ નેતું ટકા જેટલું સ્ત્રીઓથી બનેલું હોય છે; તેનું પણ એ જ કારણ હોઇ શકે. એવી પરિસ્થિતિમાં બનાવ એવો પણ બનવાને સંભવ છે કે પડોદરા રાજ્યનાં મહિલા પુસ્તકાલયોનું સંગીન કાર્ય જોઇ રા. રા. કનૈયાલાલ મજબુદાર જેવા ધારાશાસ્ત્રીઓ ધારાસભામાં, એવો ઠરાવ લાવે કે શ્રીમંત સરકાર પુસ્તકાલયોનું મહિલાકરણ કરવાની નીતિ જેમ બને તેમ જલદી અખત્યાર કરે.

આગળ ચાલતાં શ્રી. વાકનીસ સાહેબે વધુમાં જણાવ્યું કે સ્ત્રીઓના ઉપરના ગુણોથી જ પુસ્તકાલયોનું કાર્ય આગળ વધશે એમ નહિ, પણ તેમના કહેવાતા દોષોથી પણ પુસ્તકાલયો ફળદ્રુપ થશે. એમ કહેવાય છે કે સ્ત્રીઓ બહુ ભોંસે છે. દરેકજ, પુરુષોને એક (particular-lecture) એટલે પડદા આડની ઝાટકણી સાંભળવી જ પડે છે. પણ તેથી જ તો ગિયારા પુરુષો દિનપ્રતિદિન બહુશ્રુત થતા જાય છે ! સ્ત્રીઓને ટાપડીપ કરવા તેમ જ વેપમૂખા કરવા બહુ વખત લાગે છે, એવો પણ એક આલોષ લેવાય છે. તેથી તેમની સાથે જનાર પુરુષને ઘણીવાર રાફ જોતાં ખેસી રહેવું પડે છે. -એવા રાફ-જેવાના વખતે પુરુષો ને ગર્જવામાંથી (Pocket-size) ચોપડી સાથે રાખે અને મદામારત જેવા મોટા ગ્રંથ વાંચવાનું શરૂ કરે તો ત્રણેક માસની અંદર તેઓ ભારતીયાર્થ જેટલું જ્ઞાન સહેજે મેળવી શકે.

છેલ્લે વક્તાએ શ્રી. સી. મદારાણી સાહેબો પુસ્તકાલયનું મહાન ખુલ્લું મૂકવા માટે આભાર માની પુસ્તકાલયને મહાનનું દાન કરનાર દાનાને અભિનંદન અર્પણ કરી પોતાનું વક્તવ્ય સમાપ્ત કર્યું હતું.

૧. ખાદીવિદ્યાપ્રવેશિકા—સં. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ મંથાવલી, પ્રકાશક: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. આદત્તિ બીજી. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૯૨, સાદુ પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

ખાદી કાર્યકર્તાઓના અનુભવે તૈયાર થયેલું આ ખાદી વિષેનું પુસ્તક છે. આપણા ગ્રામઉદ્યોગે, -ધંધા હજી સુધી શાસ્ત્રીય દબે રચાયેલા નથી. દા. તરીકે જોઈએ તો ખેતી.

પુસ્તકમાં કપાસથી માંડી કાંતણના સાધન વગેરેની પૂર્ણ માહિતી આપી છે. ગ્રામશાળાઓમાં ગણિતના દાખલા શિખવાડવા પુસ્તકમાંનું ખાદી ગણિત ઉપયોગી થઈ પડે એવું છે. ખાદીની જેમ અન્ય ગ્રામઉદ્યોગ-ધંધાનાં પુસ્તકો ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તૈયાર કરાવે તો આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે. અખિલ ભારત ગ્રામઉદ્યોગ સંઘ, વધાંએ કેટલાક ઉદ્યોગોનાં પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે.

ખાદીપ્રવેશિકાની સાથે સાથે હવે વધુ જરૂર આગળનાં પુસ્તક વજાટપ્રવેશિકાની છે. આ યુદ્ધના સમયમાં સૌએ પોતપોતાનાં પહેરવાનાં કપડાં તૈયાર કરવામાં માર્ગદર્શન આપે તેવું આ પુસ્તક છે.

—વિપ્રસાદ

૨. ગાંધીજીની સ્વરાજ્યસાધના—લેખક: શ્રી. શાંતિ શાહ અને મહેન્દ્ર સિંહા; પ્રકાશક: સી. શાંતિલાલની કું.; પ્રિન્સેસ રફ્રીટ, મુંબઈ ૨. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૧૨+૧૨, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦

ગાંધીજીના હાથે થયેલા દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહથી માંડી ૧૯૪૨ સુધીના સત્યાગ્રહોનાં વર્ણનો આમાં આવી ગય છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહો-ચંપારણ્યનો સત્યાગ્રહ, મિલમનૂર સત્યાગ્રહ, ખેડા સત્યાગ્રહ, અસહકાર, ખેરસદ, નાગપુર, ખારડોલી, ૩૦ ને ૩૨ ના સત્યાગ્રહો અને છેવટ ૧૯૪૨ ની લડત એ બધું આ પુસ્તકમાં સરળ ભાષામાં આલેખાયું છે. આ બધા સત્યાગ્રહોથી છેલ્લાં કેટલાંયે વર્ષોથી હિંદુસ્તાનની સ્વરાજની લડતનું બાન આપણને થાય છે. ૧૯૪૨ ની લડતના સંબંધમાં લેખક વધારે વ્યગ્ર થયેલા-આવેશમાં આવી ગયેલા લાગે છે. અને પોતાના વિચારો વાચક પર ઠસાવવા પ્રયત્ન કરેલા જણાય છે. ૧૯૪૨ ની લડત પરત્વેનો આખરી નિર્ણય બહેર કરવાને હજી થોડી વાર છે. આ પુસ્તક ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી હોઈને ગુજરાતી ભાષાના રાજકીય સાહિત્યમાં રેકર્ડ-સ તરીકે કામ લાગે એવું છે. નાગપુર અને ખેરસદનો ઇતિહાસ જરાં વધારે વિસ્તૃત આપવા જેવો હતો. પુસ્તકમાં આપેલા બન્ને નકશા પણ એ લડતો સમજવામાં મદદગાર થાય તેમ છે.

—ચુ. પુ. શાહ

૩. કૌશલ્યવધ—મૂળલેખક: શ્રી. વિ. સ. ખાંડેકર; અનુવાદક : શ્રી. ગોપાળરાવ ગ. વિદ્યાસ; પ્રકાશક : શ્રી. હરિલાલ ર. શેઠ. પ્રતાપગંજ, વડોદરા; સન ૧૯૪૪; કાઢિન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૪૧૨+૩૬; સચિત્ર કવરપેજ સહિત બોર્ડ પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

મહારાષ્ટ્રના જાણીતા લેખક શ્રી. વિ. સ. ખડેકરની રાષ્ટ્રીય ભાવનાયુક્ત નવલકથાનો આ અનુવાદ છે. ચાર જ પાત્રોની આસપાસ ગુંથાયેલી અને ચાર ખંડમાં વહેંચાયેલી આ કથાના પહેલા ખંડમાં પ્રેરિસર દાદાસાહેબ, બીજા ખંડમાં પ્રેરિસરનાં પુત્રી સુસાયના (સુસુ), ત્રીજા ખંડમાં પ્રેરિસરને ત્યાં અભ્યાસાર્થે રહેલ દિનકર અને ચોથા ખંડમાં પ્રેરિસરના જમાઇ-સુસુના પતિ-ડૉ. ભગવંતરાવ શંકાણેની જીવનકથા આવે છે. પ્રેરિસરને ત્યાં અભ્યાસાર્થે રહેતા દિનકર સાથે સુસાયનાનો ગાઢ રત્ન જામે છે. પણ એ રત્ન લગ્નમાં પરિણમે તે પહેલાં, પુરાણમાં 'કૌંચવધ'ની આવતી વાર્તાની માફક સમાજમાં અત્યારે નિર્દોષ પ્રત્યે ચાલી રહેલો જીવન અને અન્યાય દિનકરને અસહ્ય લાગતો હોય, એ અભ્યાસ છોડી દઈ દેશસેવામાં જોડાવે છે. દિનકર આમ અચાનક પોતાને ત્યાંથી ચાલ્યો જતાં અને ટેટલાય. વખત સુધી પાછો ન દેખાતાં, પિતાની ધૃષ્ટાથી એક નાનાં રોટલા દરબારી સત્યજીન ભગવંતરાવ શંકાણે સાથે સુસુ પરણી જાય છે. સુસુ સાસરે આવ્યા પછી, દરબારી માનસ સેવતા ડૉ. ભગવંત અને દેશસેવક બનેલ દિનકરના જીવનમાં આભજીવીનું અતર જુએ છે અને દિનકરના સહવાસમાં આવી તેના સ્વાતંત્ર્યપ્રિય અને દેશસેવાની ભાવનાઓમાં રમી રહેલી સુસુને, ડૉક્ટરની સાથેનું દાંપત્યજીવન ખાઈ ખાઈ લાગે છે. એમાં એક પ્રસંગ એવો બની જાય છે કે, ડૉક્ટર પોતાની ગેરહાજરીમાં દિનકરને પોતાને ઘેર જુએ છે. અને ત્યાંથી જ ડૉક્ટર શંકાશીલ બને છે. દિનકરને રાષ્ટ્રસેવા અંગે કાંસીની શિક્ષાનો પ્રસંગ આવે છે. સુસુ એ સમાચાર સાંભળે છે. અને એના હૃદયમાં જળાગરજત આત્મમંથન ચાલે છે. એ સાસરે છોડી ફિર આવે છે. ત્યાંથી પણ પિતાને કહ્યા વગર ક્યાંય ચાલી જાય છે. પ્રેરિસર સાહેબ સુસુની લખેલી આત્મકથા જુએ છે. અને તેમાં તેના ગમરાટ જોઈ, પ્રેરિસર સાહેબ સુસુની તપાસ માટે ડૉક્ટર પાસે જાય છે. અહીં- ડૉક્ટર પણ સુસુના ચાલ્યા જવાથી ચિંતામગ્ન થયેલા જણાય છે. પ્રેરિસર સાહેબ સુસુની આત્મકથા ડૉક્ટરને વાંચવા આપે છે; ડૉક્ટરે તે પહેલાં કાંસીને માંચડે ચઢતા પહેલાં જોલમાંથી જ દિનકરે પોતાની સખી મોકલેલી આત્મકથા વાંચી છે. છેવટમાં આમ બનેલી કથાઓ વાચતાં અને સુસુ તથા દિનકરના જીવનનો નિર્દોષ પ્રેમ અને રોહની ખાતરી થતાં ડૉક્ટર પણ પોતાના પશ્ચાત્તાપરે પોતાની કથા પ્રેરિસર સાહેબને કહી તરત જ જોલમાં જઈ કાંસીને માંચડેથી દિનકરને છોડાવી ઘેર આવે છે. સુસુ પણ ઘેર આવી જાય છે. છેવટે સર્વ એકઠાં થાય છે અને આનંદ આનંદ થઈ રહે છે.

શ્રી. ખડેકરની આ વાર્તા વાચકોને ખરેખર કોઈ અનેરો જ રસ પીરસે છે. રાષ્ટ્રની મુક્તિ કાળે, રાષ્ટ્રના યુવાનોને, રાષ્ટ્રસેવામાં જોડાવવાને, આ કથા દ્વારા લેખક સુંદર હાકલ કરે છે. વાર્તાની શૈલી પણ અનેખી અને આકર્ષક છે. લેખકે મનનપૂર્વકનાં ટેટલાંક ચિન્તનો વાર્તામાં રજૂ કરી, વાર્તાને ઉચ્ચ કોટીની બનાવવા સુંદર પ્રયત્ન કર્યો છે, લેખકનું ૩૬ પાનનું શરૂઆતનું નિવેદન પણ દરેકે ખાસ વાંચવા જેવું છે.

—અ-દ્રશી

૪. પ્રકાશનાં પગલાં—લેખક: શ્રી કરસનદાસ માણેક; પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યોલય, બદ. અમદાવાદ. કાગિન કદનાં ૫૫૫ ૧૨૬, સચિત્ર-સાદું પૃષ્ઠ ૦-૧૦-૦

આ પુસ્તકથી સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યોલય સંસ્થા પોતાની પ્રગતિનાં સોપાનોમાં એક સોપાન આગળ વધે છે અને એને દોરી લઈ જનાર છે આપણા સાહિત્યસર્જકોમાંના એક

શ્રી. 'સોપાન.' એ સંસ્થા તરફથી સર્વોપયોગી સાહિત્યશ્રેણી નામક એક નવી જ શ્રેણી શરૂ કરવામાં આવી હોઈને તેના દ્વારા ગામઝાના ઓછું ભણેલા લોકો પણ સમજી શકે તેવાએને " નવા પ્રકાર "નું સાહિત્ય આપવાના ઉદ્દેશથી આ શ્રેણી શરૂ કરવામાં આવી છે. એ શ્રેણીનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. એમાં લેખકે દેશ-વિદેશની ૧૪ ધર્મકથાઓ કથાશ્રવણ શૈલીએ રજૂ કરી છે.

ઓછું ભણેલા વાચકો એ વાંચવા જરૂર પ્રેરાશે; કેમકે એમાં આપણાં પુરાણોના કથાપ્રસંગો આપ્યા છે; ઉપરાંત, ધરદામ અને ખ્રિસ્તી ધર્મકથાના પ્રસંગો પણ ઉપયુક્ત શૈલીએ રજૂ કર્યાં છે. છતાં, એ ઓછું ભણેલા વાંચવા પ્રેરાનારને વાંચવામાં, વચ્ચે વચ્ચે આવતા સંસ્કૃત શબ્દો રથળે રથળે અર્થસમગ્રૂત માટે થોભાવશે, એ પણ ચોક્કસ જ છે. એવે રથળે એ ઓછું ભણેલાએને લક્ષ્ય સામે રાખી સરળ લોકભોગ્ય શબ્દોનો ઉપયોગ લેખકે કર્યો હોત તો આ કથાશ્રવણ શૈલીને બદલે કથાવાચનપ્રેરક શૈલી જરૂર નીવડી શકત.

પુસ્તકમાંનું વસ્તુ જોતાં એ " ઓછું ભણેલા વર્ગ " વાંચવા જરૂર પ્રેરાશે, અને નહિ સમજી શકે તેવું આવશે ત્યાં તેનું શ્રવણ કરવા પ્રેરાશે તો પણ સંસ્થાની આ યોજના જરૂર બર આવશે.

૫. રાખની ઠગડી—લેખક : શ્રી. "સૌજન્ય"; પૃષ્ઠ ૧૪૮; પ્રકાશક, કદ, પૂઠાં, મૂલ્ય વગેરે ઉપર પ્રમાણે. સચિત્ર.

શ્રી. સૌજન્ય આપણા સાહિત્યના એક સિદ્ધસ્ત નવલલેખક છે. એમણે આપેલું 'રસિયો જીવ' આપણે ત્યાં સારો લોકાદર પામ્યું છે. એ જ લેખકની આ કૃતિ, એટલો જ લોકાદર પામે તેવી છે. એમાં અપાયેલી પાંચ સમાજકથાઓ, આપણા ગ્રામજીવનને સ્પર્શતી હોઈને ત્યાંના નિત્યજીવનમાં વાચકને એવા પ્રસંગો રથળે રથળે જોવા મળે છે. એવા જ પ્રસંગોને લેખકે, પોતાની વિશિષ્ટ લોકભોગ્ય શૈલીએ તળપદા રૂઢ બાબાપ્રયોગોથી સમૃદ્ધ કરી હોવાથી એ એકધારે વાચનરસ વહી લાવે છે. શ્રી. 'સૌજન્ય'ને લેખનની આ વિશિષ્ટ કલા વરેલી છે; અને તેના અહીં વાચકને પ્રત્યક્ષ પરિચય થાય છે.

આપણા સમાજમાં જોવા મળતાં બિન્ન બિન્ન દર્યોમાંથી પાંચ પ્રસંગદ્રશ્યો અહીં લેખકે આપ્યાં છે. વાતી વાંચતાં, લેખક વાચકની સમક્ષ અરસણ વાતાવરણે રજૂ કરી દહ વાચકને તનમય બનાવી દે છે, એ આ લેખનની વિશિષ્ટતા છે.

આ પાંચેય રસભરી વાર્તાઓ આપણા ગ્રામવાચકોને જરૂર આકર્ષશે. ગ્રામપુસ્તકાલયો અવશ્ય વસાવે.

૬. હાસ્યતરંગ—લેખક : શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવે; પ્રકાશક, કદ, પૂઠાં, મૂલ્ય ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૫૨, ૧૯૪૫.

ઉપયુક્ત શ્રેણીનું આ ત્રીજું પુસ્તક છે. એના લેખક શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવેનો, હવે ગુજરાતી વાચકજનતાને બાંધે જ પરિચય આપવાનો રહે છે. એમણે આપેલા રંગતરંગના પાંચ ભાગોથી આપણું હાસ્યસાહિત્ય ઠીક સમૃદ્ધિને વધુ છે. એ સાહિત્યમાંથી વીણી-પસંદ કરીને ૧૩ હાસ્યપ્રસંગોને અહીં લોકભોગ્ય બાબામાં રજૂ કર્યો છે. રંગતરંગના પાંચેય

બાગો વાંચવા વસાવી શકે તેમ ન હોય તેમને માટે આ પસંદગી પામેલા પ્રસંગો તો આટલી અલ્પ કિંમતે અપાય છે તે સાચે જ ઉપકારક લેખાશે. પુસ્તકમાં આપેલાં કટોકચિત્રો એને વધુ આકર્ષક બનાવે છે. હરકાંઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થા આ પુસ્તક ધરીબર મગજને તંદુરસ્તી આપવા માટે અવસ્ય વસાવી લે.

૭. જીવનની કલા—લેખક: શ્રી. રવિશંકર મહેતા; પ્રકાશક, કદ, પૂઠાં, મૂલ્ય ઉપર પ્રમાણે. ૧૯૪૫.

ઉપયુક્ત શ્રણીનું આ ચોથું પુસ્તક છે. એમાં લેખકે, નિત્યજીવન જીવવામાં—હળવા-મળવામાં અને કાર્યો કરવામાં શું શું કરવાથી સફળતા મળે તે સરળ ભાષામાં સમગ્રવ્યું છે. એનાં સત્તર પ્રકરણો નિબંધરૂપે લખાયાં હોઈ ઉપદેશાત્મક વાચન પૂરું પાડે છે. એમાં અપાયેલી શિખામણો સર્વજનને કેટલે દરજ્જે આકર્ષશે તે તો એ વાચકને એ ઉપદેશ કેટલે અંશે રુચિપ્રદ નીવડે છે તે પર રહે છે. પુસ્તક પર, લેખક કહે છે તેમ, “ હાઉ ટુ મેક ફ્રેન્ડઝ ” ની છાયા જણાઈ આવે છે. આ અંગ્રેજી પુસ્તકનું ગુજરાતી ભાષાંતર “ જિંદગી જીવવાની જડીબુટ્ટી ” નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૮. ભક્ત નરસિંહ—લેખક: પં. ઉદ્ધવજી મંગલજી શાસ્ત્રી; પ્રકાશક: ભક્તિમાર્ગ કાર્યોલય, સલાપસ કોસરોડ, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૬૦+૮, સચિત્ર કવર આમ્બ્રાન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૨-૪-૦.

ભક્તિમાર્ગ કાર્યોલય તરફથી કેટલાંક ભક્તિધર્મ અચારક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે તેમાં આથી એક વધુ ઉમેરો થાય છે. નરસિંહ મહેતાનું જીવન આજે ધર્મપ્રાણ એવા ભાષે જ કોઈ ગુજરાતીથી અગ્રણ્ય હશે. લેખકે આ પુસ્તક પ્રથમ હિંદીમાં લખેલું અને હિંદી “સંજય” માસિકમાં પ્રકટ થયેલું તેને ગોરખપુરના ગીતા પ્રેસે પ્રસિદ્ધ કરેલું. આજે એ જ ચરિત્ર ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે. ભક્તિભાવ ધરાવતાં વાચકોને આ જીવનચરિત્ર ગમશે. અને બુદ્ધિની કસોટીએ વાંચનાર એમાંના ચમત્કારોને સાચા માનવા કદાચ ન પણ પ્રેરાય. ગ્રામ-જનતાને એ ગમશે. પુસ્તકાલયો વસાવે.

૯. જ્ઞાનચર્યાશ્રમ—લેખક: શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી; પ્રકાશક: ગૂર્જર અંધરાલ કાર્યોલય, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૬૦+૮, સચિત્ર સાફું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૧-૪-૦.

શ્રી. મુનશી જેમ એક અગ્રણ્ય નવલનવેશ છે, તેમ એક પ્રહસનલેખક પણ છે. એમણે એમના ચરોડાના કારાવાસ દરમિયાન લખેલ આ પ્રહસ ૧૯૩૧ માં પ્રસિદ્ધ થયું ત્યારે, એને જોઈજીવન ગાળનારા કેટલાકોના માનસનું પ્રતિબિંબ દર્શાવનાર આરસીરૂપે કેટલાકે એ જોળખાવ્યું હતું. એમાં એમણે એમના સાથીદારો, ગાંધીજી અને ખુદ પોતાની પણ મગ્મત-ટેકડી કરી છે, એમ એઓ પોતે જ કહે છે.

આજ સુધી અપ્રાપ્ય રહેલું એ પુસ્તક આજે લાંબા ગાળે ફરી પ્રસિદ્ધ થયું છે. હાસ્યસાહિત્યપ્રસિદ્ધો આજે આ પુસ્તક ઉપલબ્ધ થતાં હવે વસાવી લે.

૧૦. કેટલાંક ત્રિવેચનો—(આવૃત્તિ બીજી) લેખક: રવ. નવલરામ ત્રિવેદી; પ્રકાશક કદ ઉપર પ્રમાણે. પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૩-૮-૦.

સ્વ. નવલરામ ત્રિવેદી આપણા અર્વાચીન વિવેચકોમાં અગ્રસ્થાનને હતા. તેમણે અવારનવાર માસિકોમાં આપેલાં વિવિધ સર્જનોનાં વિવેચનોને આ સંગ્રહ આ અગાઉ ૧૯૩૪ માં પ્રસિદ્ધ થયેા હતા. આને એની નવી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઇ છે. એમાં સ્વ. સાક્ષર શ્રી. મણિલાલ નશુભાઈથી લઇને સ્વ. ગોવર્ધનરામ, સ્વ. રણજિતરામ, શ્રી. મુનશી, શ્રી. રમણલાલ દેસાઇ, તેમ જ કવિ જોટાદકર અને મહાકવિ ન્હાનાલાલ તથા શ્રી. ખંબરદાસ અને કવિ લલિતજીનાં સર્જનોનાં વિવેચનો આપ્યાં છે. પુસ્તકાલયોએ આવા વિવેચનમયો અવસ્ય વસાવી લેવા જોઇએ. અને તેના પરથી કયાં સર્જનો કઇ કક્ષાનાં છે તે જાણી લેવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

૧૧. તણુખા મંડળ બીજું (ચોથી આવૃત્તિ)—લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; પ્રકાશક કદ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૨૪૪+૧૬, સચિત્ર કવર આગ્રહાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ.

શ્રી. ધૂમકેતુના તણુખા આપણા વાચકવર્ગમાં એટલા લોકપ્રિય થઇ પડ્યા છે કે એની એક પછી એક આવૃત્તિઓ વખતોવખત પ્રસિદ્ધ થયે જાય છે. 'તણુખા'ના બીજા મંડળની ચોથી આવૃત્તિ એના લોકાદરને તાદૃશ પુરાવો છે. જે પુસ્તકાલયોમાં એ જીર્ણ થઇ ગયેલ હોય તેમને આ પુસ્તક ફરીવાર પ્રસિદ્ધ થતાં એ વસાવી લેવા બલામણુ છે.

૧૨. આલોચના—લેખક: શ્રી. રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક; પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, પો. જો. ૬૭૮, મુંબઇ. ૧. કાઢિન કદનાં ૧૭૪ ૨૫૮+૮, સચિત્ર કવર આગ્રહાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦. ૧૯૪૫

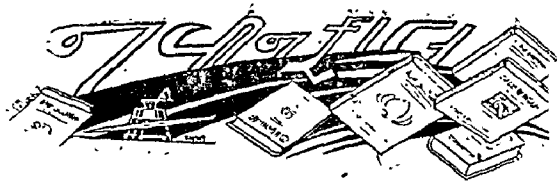
ઉપરના " કેટલાંક વિવેચનો "ની જેમ આ પુસ્તક પણ આપણા સાહિત્યવ્યાપારનું વિવેચનાત્મક અવલોકન કરાવે છે. તેમાં પણ શ્રી. પાઠકનું સક્ષમ નિરીક્ષણ જે તે વિષયના તત્ત્વસ્પર્શી અભ્યાસ આપી જાય છે. એમણે વખતોવખત લખેલાં પુસ્તકોનાં વિવેચનો તેમ જ "પૂર્વાલાપ"ને લગતો લેખ અને ૬ વસંતવિજય 'ને લગતો લેખ આપેલ છે. ઉપરાંત તેમણે સાહિત્ય અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિશે પરત્વે આપેલ વ્યાખ્યાનોને પણ અહીં સંગ્રહી લેવાયાં છે.

ગુજરાતી સર્જનોના નિરીક્ષણપ્રેમીએને આ ' આલોચના ', એ પુસ્તકો સમજવામાં ઠીક માર્ગદર્શક નીવડશે. ઉપરાંત, સાહિત્યના અભ્યાસીને પણ એમાંથી કંઈ ને કંઈ જાણવાનું મળી આવશે.

૧૩. કંકાવટી—મંડળ બીજું (આવૃત્તિ બીજી) સંપાદક: શ્રી. ઝવેરચંદ ગેધાણી; પ્રકાશક, કદ ઉપર પ્રમાણે. સાફ પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

શ્રી. ગેધાણીએ આપણા સાહિત્યમાં લોકસાહિત્યની જે વિપુલ સમૃદ્ધિ આપી છે—અને આપે જાય છે—તેનું ઋણ આંકીએ તેટલું આણું છે. એમણે આપણા પદ્ધતિમાં છુપાયેલા એ બંડારો ઉઘાડી તેને બહાર લાવવાની જે અને જેટલી પ્રવૃત્તિ કરી છે તે ન થઇ હોત તો આપણા એ અમૂલ વારસાથી આપણે વંચિત હોત.

' કંકાવટી ' પણ એવું જ આપણા એ લોકધનમાંનું અમૂલ રત્ન છે. એમાંનાં મત-ઉપાણાં આને પણ ગામડાંમાં સ્ત્રીઓ-બાળાઓ ગાય છે—સાંભળે છે. લોકજીએ મવાયેલું અને અહીં અંચર થયેલું એ સાહિત્ય આપણી જનતામાં ઠીક આદરપાત્ર નીવડ્યું છે. એ કંકાવટીના બીજા મંડળની આ બીજી આવૃત્તિ દરેક પુસ્તકાલય અને સંસ્કારી શ્રદ્ધામાં અવસ્ય હોવી ઘટે.

નવલકથા-નવલિકા-નાટક

૧ વેવિશાળ—સમાજજીવનના પ્રશ્નોને સ્પર્શતી શ્રી. મેઘાણીની અગાઉ પ્રાચીન નવલકથાની નવી આદતિ; પ્રકાશક: ગૂર્જર મંચરતન કાપોલય, અમદાવાદ, રૂ. ૩-૮

૨ જનમટીપ—શ્રી. ઈશ્વર પેટલીકરે ગામડાની ધરતીની ધૂળમાંથી કથાપ્રસંગ ઉપાડી આમજીવનના 'સૌવનધનનાં પાત્રો વડે મૂલેલી આમજીવનની વિવિધતા દર્શાવતી' નવલકથા, પ્રકાશક: લોકપ્રકાશન લિ. અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. અઢી.

૩ શકારિ—સમ્રાટ વિક્રમાદિત્યના જીવનકાળને લગતા પ્રસંગોને મૂળી છે બંગાળી નવલકથાનો ગુજરાતી અનુવાદ. અનુવાદક: શ્રી. ભીમભાઈ દેસાઈ; પ્રકાશક: ગાંધી સાહિત્ય મંદિર, સુરત. મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦

૪ કાંતિનાદ—ભા. ૧-૨, ગ્રંથીતા નવલલેખક શ્રી. દિવ્યાનંદ રચિત નવલકથા ૨ ખંડમાં. પ્રકાશક: નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ભદ્ર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ત્રણ

૫ પશમી અને બીજી વાતો—લેખક: રત્ન. હરજીવન સોમૈયા; પ્રકાશક: ભારત સાહિત્ય સંઘ-સુપ્રજ. ૧૨ ટૂંકી વાર્તાઓનો સંગ્રહ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૬ અમરૂલાતૂન લેખ—વિનોદ-રમણ અને હળવા દાસ્યયુક્ત પ્રસંગકથાઓ સંગ્રહ. લેખક: શ્રી. નજીર; પ્રકાશક: કિતાબપર-રાજકોટ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

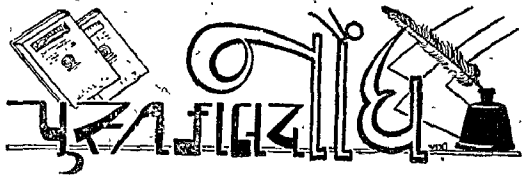
૭ વેશાખી પૂનમ—શ્રી. 'મપૂર' ઉપનામથી લખતા ગ્રંથીતા વાર્તાકાર શ્રી મગનલાલ રયામજી ત્રિવેદીએ લખેલી જૂતકથાઓનો આ સંગ્રહ છે. પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, ખાતનગર. મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦

૮ આવતી કાલ—મૂળ મરાઠીમાં પ્રકટ થયેલ પ્રિન્સિપાલ પ્રતાપ કેશવ અંરચિત " ઉર્ષાંચા સંસાર " નાટ્યકૃતિનો ગુજરાતી અનુવાદ. અનુવાદક: શ્રી. અંજુ વરદી; પ્રકાશક: ત્રિશક્તિ કાપોલય, સુરત. મૂલ્ય રૂ. ત્રણ.

વ્યાપાર-હુનર-ઉદ્યોગ

૯ વ્યાપારી સર્વજ્ઞાનસંગ્રહ—અર્થશાસ્ત્ર વિષયના ગ્રંથીતા લેખક શ્રી. કુંજરાય સંપટે લખેલ વ્યાપારવિષયક માહિતીઓ અને અન્ય બાબતોના વિપુલ સંગ્રહયુક્ત મેલ પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૧૦-૪-૦

[સપ્તમ ૧. ૧૧૧ને છે]

સામાર-સ્વીકાર

પુસ્તકાલય-સ. સ. મંડળ લિ. અને વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ દ્વારા અવારનવાંરે પુસ્તકાલયોને માર્ગદર્શક ચક્ર પડે તેવાં પુસ્તકો-સાહિત્ય વખતોવખત પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તદ્વુસાર આજ સુધીમાં વાર્તાઓનાં પુસ્તકોનો પરિચય, બાલસાહિત્ય સર્વસંમૂહના બે ભાગો તેમ જ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ-માપણો અને લેખો તથા ૮૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલિ વગેરે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને પ્રેરક અને માર્ગદર્શક પુસ્તકાલયવિજ્ઞાનને લગતાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

આજે તો ગદ્યો તરફ કરે તેવાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવા આડે એવાં વૈજ્ઞાનિક અને ઓછી ખર્ચવાળાં ગણાય તેવાં છતાં ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવા તરફ કોઈ પ્રકાશક આમર્શ આવતું નથી; એવે વખતે આ બંને મંડળોએ એ દિશામાં પોતાની પ્રવૃત્તિ આશુ જ રાખી છે.

આ શુભ પ્રવૃત્તિને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સુખમના શ્રી. માધવભાઈ કાલિદાસ પટેલ તરફથી પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. ને પુસ્તકોનો પરિચય લખાવવાના કામમાં વાપરવા માટે શ. રૂપ૧) મોકલવામાં આવ્યા છે તેનો મંડળની વ્યવસ્થાપક સભાએ સામાર સ્વીકાર કર્યો છે અને પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ આડેનો કાગળનિયમનધારો બિડી જતાં એ પ્રકાશનનું કાર્ય હાથ ધરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. પુ. એથી (તા. કરજળ) ને ૫૧) ચાણસદ (તા. પાદરા) ના પટેલ પરાગભાઈ મંગળભાઈ, રૂપ૧) કુરાલી (તા. કરજળ) ના પા. છોટાભાઈ કૃશ્વરભાઈ, ૧૦) શાહપુરા (તા. બરૂચ) ના પા. પુરુષોત્તમ છીતાભાઈ તરફથી.

સા. પુ. સાઠલી (તા. શિનોર) ને ૫૧) ગણપતપુરાના પટેલ કેશુરભાઈ રાયછ-ભાઈ તરફથી.

સા. પુ. પાનસર (તા. કલોલ) ને ૧૧૩-૮-૦ શેઠ મહીપતરાય જાદવજી તરફથી પુસ્તકોના તથા ૪૦) "વદેમાતરમ્" ના વાર્ષિક લવાજમના.

સા. પુ. ઘંડીઆ (તા. આતરસુઆ) ને ૧૧) શેઠ સાંકળચંદ હગનલાલ, ૧૧) શાહ સોમચંદ શિવલાલ, ૧૧) પટેલ નાથાભાઈ કલ્યાણદાસ, ૧૧) પટેલ નરસિંહભાઈ શિવાભાઈ, ૭) શા. કેશવલાલ અમરચંદ, ૭) પા. વેલાભાઈ કાળીદાસ તરફથી.

સા. પુ. ડીંગુઆ (તા. કલોલ) ને ૧૦) પા. બેહતાદાસ પ્રભુદાસ, ૧૦) પા. ખોડીદાસ રથદાસ.

સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિનાં વહેણ

★વડોદરા-પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા તરફથી દર ત્રણ માસે એક વિવેચનવિભાગ "પુસ્તકાલય" માસિકમાં પ્રસિદ્ધિ અર્થે આપવાનું કરાવ્યું છે. અને તેનું પ્રથમ પ્રકાશન જીન માસના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થશે. વડોદરાના જાણીતા વધુ સાક્ષરોની વિવેચનકળાનો "પુસ્તકાલય"નાં વાચકોને પરિચય મળશે.

★અ. દિં. મહિલા પરિષદની વડોદરા શાખા તરફથી વડોદરા રાજ્ય પ્રથમ ઓપરિશ વડોદરાના ન્યાયમંદિર હોલમાં મળી હતી, એવું ઉદ્ઘાટન શ્રી. સી. મા. ગદારાણી ચાન્તરેવી સાહેબે કર્યું હતું.

★પન્ડીઅન આર્ટ એક્ઝીક્યુટિવ સમક્ષ ગુજરાતેશ શ્રીમંત પ્રતાપસિંદ મદારાણ સાહેબે ગઈ તા. ૨૬મીના રોજ કલાભાવનાને પ્રેરક એવું બાનાવુક્ત બાળક આપ્યું હતું.

★ગુજરાત પ્રાથમિક કેળવણી સંમેલનનું પ્રથમ અધિવેશન શ્રી. હંસાબહેન મહેતાના પ્રમુખપદે ગઈ તા. ૩૧મીના રોજ અમદાવાદમાં મળ્યું હતું; જેમાં કેળવણીની પુનર્વર્ધના અને શિક્ષકોના દરજ્જાને સગતા પ્રત્યેની ઇચ્છાવટ કરવામાં આવી હતી.

★ગુજરાત મધ્યસ્થ સ્ત્રીસંસ્થા તરફથી સામાજિક કાર્ય કરતી સંસ્થાઓની એક કોન્ફરન્સ તૈયાર કરવાની યોજના પડાઈ છે.

★પંડિત જવાહરભાણે જોડના વસવાટ દરમિયાન ૧૧૦૦ અને રાષ્ટ્રપતિ મોહાના આગ્રા ૮૦૦ પુસ્તકોનો સમૃદ્ધ કર્યોની વાત બહાર આવી છે.

★દિંદની યુદ્ધોત્તર કેળવણી વિષેની સાર્વજનિક યોજનાના આધારે પ્રાંતીય ભાષાઓમાં પણ તેવાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થાય તે માટે સરકાર તરફથી યોજ. પ્રોત્સાહન મળતું હોઈને શ્રી. વ. સો. તરફથી એવું એક પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનું વિચારાયું છે. કેમકે આ પેઢી કદનાં ૨૦૦ પૃષ્ઠના એ પુસ્તકની કિંમત રૂ. એક રહેશે. કહે છે કે, તે જીજ્ઞાસુની ચર્ચાઓમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

★પાયાની કેળવણીના પ્રખર પ્રવર્તક શ્રી. જાજીરદુસેન ભોપાલ રાજ્યના શિક્ષણ સલાહકાર નિમાયા છે.

★એક પરદેશીનું હિન્દને દાન—શાંખીજીના એક આશ્રમ ઝોડીયા સદગત પ્રેમનેમનું વસીઅતનામું પ્રકટ થયું છે. એને આધારે હિન્દની સંસ્થાઓમાં વહેંચણી માટે એક દાનર રૂલિંગ એટલે કે સગમય પંદર દાનર રૂપીઆ ને નાનાવના 'દિનીકસ સેટલમેન્ટ ટ્રસ્ટ' માટે ત્રણસો રૂલિંગ એટલે રૂ.૫૦૦ રૂપીઆનું દાન તેઓ મુકરર કરી ગયા છે. આ પાછળ દાન મદાતમા શાંખીજીના જીવન અને કાર્ય અંગેનાં પુસ્તકો અને શાંખીજીના પુસ્તકોની ખરીદી અર્થે વાપરવાનું મુચવાયું છે.

★સાપાશામની પ્રગતિ માટે પૂનામાં એક સંસ્થા રચાઈ છે. એવું નામ 'પન્ડીઅન ૧૧૪' [

દ્વાદશીશોનિકલ એસોસિયેશન ' રાખવામાં આવ્યું છે. આ સંસ્થા ભાષાઓના અભ્યાસ અને તેમના સંશોધનને, ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિને ઉત્તેજન આપશે. એ માટે ચર્ચાઓ અને બાંધણી, ગોઠવણ; સામયિક પત્રો, વાર્ષિક નિવેદનો, વગેરે બહાર પાડશે તથા ભાષાશાસ્ત્રના વિષયને ઉપયોગી એક પુસ્તકાલય બંધ કરશે.

★હિન્દી સાહિત્ય સંમેલનના અધિવેશન પ્રસંગે રૂપિયા ૫૦૦ નું ' સેકસરિયા મહિલા પારિતોષિક ' સ્ત્રીશૈક્ષિકાની ઉત્તમ હિન્દી કૃતિ બદલ આપવાનું ચાલુ કરવાનું છે. એ બાબતની નિયમાવલિ પ્રચાગના સંમેલન કાર્યાલયના પ્રધાન મંત્રી પં. મૌલિચંદ્ર શર્માને લખવાથી મળશે.

★રશિયાનું બાણીનું અખબાર " વૉર એન્ડ વર્કિંગ ક્લાસ " પં. જવાહરલાલને જ્વેલમાં હવેથી મળે તેવી યોજના કરવામાં આવી છે.

★રશિયન વિદ્યાપીઠમાં હિંદી તત્ત્વજ્ઞાન વિષે વ્યાખ્યાનો આપવા માટે બૌદ્ધ પંડિત રાહુલ સાંકૃત્યાનની રશિયન સરકારે નિમણૂક કરી છે. ત્યાં તેઓ લેનિનગ્રેડ વિદ્યાપીઠના સનાતન આર્ય સંસ્કૃતિનો વિભાગ સંભાળશે. સદર વિદ્યાપીઠે " મહાભારત "નું રશિયન ભાષાન્તર તૈયાર કરવાનું કાર્ય હાથ ધર્યું હોઇને બીજા મહાગ્રંથોનાં ભાષાન્તરો પણ કરાવશે.

★તક્ષશીલાનું ખોદકામ કરતાં ત્યાંથી ઈ. સ પૂર્વે ૩૧૭ સાલ જેટલા જૂના-પ્રાચીન સિક્કાઓ અને રૂપાના કકડા તથા આમળાના આકારના મણકા હાથ લાગ્યા છે. કહે છે કે, તક્ષશીલાના તત્કાલીન હિંદી રાજવીએ આ સિક્કાઓ સિકંદરને ભેટ આપેલા તે છે.

★કસ્તુરબા સ્મારકનિધિ દ્વારા સંચાલિત સ્ત્રીકાર્યકર્તા તાલીમવર્ગનું ઉદ્ઘાટન ગઇ તા. ૫ મીના રાજ મુળદ નજીક ભેરીવલી મુકામે મુળદ ઇલાકાના માજી વડા પ્રધાન શ્રી. ખેરના હસ્તે થયું હતું.

★હિંદમાં હિંદી સમાચાર સંસ્થાનો આજ સુધી અભાવ હતો. હવે ઇન્ડીઅન લેંગ્વેજસ ન્યુસપેપર્સ એસોસીએશનના પ્રયત્નથી એક એવી સંસ્થાનો ઉદ્ભવ થયો છે.

★હિંદી સરકારે રાષ્ટ્રીય યુદ્ધસમયના પ્રવૃત્તિને સમેટી લેવાની બહિરાત વડો ધારા-સભામાં કરી છે. તેને બદલે એક પ્રચારસંસ્થા બની કરવાનું વિચારાતું હોવાનું કહેવાય છે.

કવિવર રવીન્દ્રનાથની વિચાર-કણિકાઓ

—મારાં વાદળ અંધકારને લીધે દુઃખ અનુભવી રહ્યાં છે; પણ તેઓ જૂલી જાય છે કે એમણે પોતે જ સૂરજને ઢાંકી દીધો છે.

—તારું સ્મરણ મારા વિરહરૂપી એકાંત દીવાને ઝગમગાવી જાય છે.

—ચિત્ર એટલે છાયાએ સાચવી રાખેલું પ્રકાશનું સ્મરણ.

—ત્રેમ વ્યક્ત થતો હોવા છતાંય ગુપ્ત રહે છે, કારણ કે પોતાને કોઇ ચાહે છે એનું સાચું જ્ઞાન એકલા ત્રેમીને જ હોય છે.

વિષય : પ્રાંત પ્રચારકો સાથેની લેતીદેતીની વિગતો મંગાવવા બાબત

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોની મુખ્યવર્યા અને સંગીનતા માટે પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રચારકોની સેવા કામે લગાડવામાં આવી છે. આ પ્રચારકો પોતાની દરમ્યાન સંસ્થાઓ માટે જરૂરી લોકમદદ ઊભી કરાવવાની તેમ ઊભી થઈ હોય તે મોડકાની આપવાની તેમ જ પુસ્તકાલયોનાં દફતર માટે ફોર્મો પૂરાં પાડવાની કામગીરી પણ બજાવે છે. આ સંબંધમાં ફોર્મો પ્રત્યક્ષ તૈયાર ન હોય તેને માટે પણ પૈસા અપાતા લેવાતા હોવાનો પ્રકાર બનતો જ્યાન પર આવ્યો છે, તો તે પ્રથા સદંતર અંધ પાડવાનું લાગતા-વળગતા સર્વ કોષ્ટને સૂચવવામાં આવે છે.

જે સંસ્થાઓના સંબંધમાં એવો પ્રકાર બન્યો હોય યાને પૈસા અગાઉથી અપાયા હોય અને ફોર્મો પૂરાં પડ્યાં ન હોય તેમણે, તેમ જ મદદ મંડળે કે બીજા કોઈ સંસ્થાઓની બીજા કોઈ પણ પ્રકારની લહેણી રકમો પ્રાંત પ્રચારકો પાસે નીકળતી હોય તેમણે રકમનું પ્રમાણ, બાબત તથા આખ્યાની તારીખ સાથે, વહેલામાં વહેલી તકે આ તરફ જણાવવું, જેથી આજ સુધીની એવી લેતીદેતીનો નિકાલ કરી નંખાય.

રામલાલ કા. પટેલ

મંત્રી, રા. પુ. મંડળ

[૫. ૧૧૨૩ આહ]

કવિતા

૧૦ પ્રાચીના—કવિ શ્રી. હિમાચંદ્ર રચિત ૭ સળંગ કાવ્યોનો દિપ્તિપુ સંદિતનો સંગ્રહ. પ્રકાશક : ભારતી સાહિત્ય સંઘ, મીમરાજ પ્રિન્ટિંગ, કાલ્યાણદેવી, મુંબઈ. મૂલ્ય રૂ. ૨૫

વિવેચન

૧૧ આલોચના—સાક્ષરશ્રી રામનારાયણ વિ. પાઠકે લખેલા વિવેચનલેખો અને વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ. પ્રકાશક : ગૂર્જર મંચરતન કાપોત્તય, ગાંધીરાડ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૩૫

૧૨ ફેટલાંક વિવેચના—સ્વ. વિવેચક શ્રી. નવલરામ ત્રિવેદીશ્રિષ્ટિત ગુજરાતના અમગળ્ય દસ સાક્ષરોનાં સર્જનોનો જે વિવેચનસંગ્રહ ૧૯૩૪ માં ગૂર્જર મંચરતન કાપોત્તયે પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો તેની નવી આવૃત્તિ તેમના અવસાન બાદ પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

૧૩ જગતના ઇતિહાસનું રેખાદર્શન—પણિત નવાદરવાજ નહેરૂએ જગતના ઇતિહાસનું રેખાદર્શન Glimpses of World History કારાવાસ દરમિયાન લખેલું તેના ગુજરાતી અનુવાદનો પ્રથમ ખંડ. પ્રકાશક : નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૫૦.

“ ગુનેગાર-ગ્રંથપાલ ”

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાં અનેક પ્રકારના લોકો આવે છે. તેમાં કેઈ કંઈ સ્વભાવના તો કેઈ કંઈ સ્વભાવના. એ બધાયની આંધે ગ્રંથપાલને કામ પાડવાનું હોય છે. તેના પરિણામે તેની સામે મંત્રી સમક્ષ ફરિયાદો પણ થાય છે. તેનો કંઈક ખ્યાલ આપતું કવ્ય આ નીચે આપ્યું છે.—તંત્રી.

જન:—

‘ મુણે તમે ફરિયાદ મંત્રીજી ’ બોલ્યા મહાજન લોક રે
‘ ગ્રંથપાલે અમને દુશીઆ, મંત્રીજી રે ’ એમ મહાજન કે’ છે !

મંત્રી:—

ઉરનાં તાળાં ખોલ ગ્રંથપાલ વિતક વાતો ખોલ રે
મહાજન દિલે શે’ દુશિયાં ? ગ્રંથપાલક રે એમ મંત્રી કે’ છે !

ગ્રંથપાલ:—

આવે મહાજન લોક મંત્રીજી આવે વડેરા લોક રે
નવરાશે ગ્રંથ-ધામમાં; મંત્રીજી રે એમ ગ્રંથપાલ કે’ છે !
દૈનિક ધરવા હાથ મંત્રીજી કરતાં ખેંચાતાણ રે
ચરચર છાપાં ચીરતા; મંત્રીજી રે એમ ગ્રંથપાલ કે’ છે !
પકડી પત્તાં હાથ મંત્રીજી ટેળલ ચડાવે પાચ રે
ખુરસીના ટેકણે બૂલતા; મંત્રીજી રે એમ ગ્રંથપાલ કે’ છે !
સોના, ચાંદીના ભાવ મંત્રીજી - અળત્રી, રૂના દાવ રે
વાયદાની ચરચા વેરતા; મંત્રીજી રે એમ ગ્રંથપાલ કે’ છે !
આખ્યા મેહ્યાના કાલ મંત્રીજી લીધા લીધાના ખોલ રે
પુસ્તકધામે શુંજતા; મંત્રીજી રે એમ ગ્રંથપાલ કે’ છે !
વાચનરસિયાં લોક મંત્રીજી પુસ્તકપ્રેમી લોક રે
દંગલ ન્યાળી ધર વળે; મંત્રીજી રે એમ ગ્રંથપાલ કે’ છે !
કહું જોડીને હાથ મંત્રીજી ફરજ બળવા કાજ રે
“ હોલ નહિ, ગ્રંથ-ધામ આ; ” મંત્રીજી રે એમ ગ્રંથપાલ કે’ છે !
કોષ કરી તત્કાળ મંત્રીજી ઉચર્ચા મા’જન લોક રે
“ અલ્યા ખોરવાઈ જશે ચાકરી, ” મંત્રીજી રે એમ ગ્રંથપાલ કે’ છે !

મંત્રી:—

ફરજ બળવ્યા કાજ ગ્રંથપાલ દહીં તને ધન્યવાદ રે
તારી ચાકરીનો પાયો નહિ ડગે ગ્રંથપાલક રે એમ મંત્રીજી કે’ છે !

“ ધૂળધોયો ”

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળે પ્રસિદ્ધ કરેલાં હાલ મળતાં પ્રકાશનો

૧ ૮૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલિ ૮ -૦-૦	૧૮ આદ્યારશાસ્ત્ર ૦-૧૪-૦
૨ વડોદરારાજ્યની પુસ્તકાલય- પ્રવૃત્તિ ૩-૮-૦	૧૯ બાળકેળવણી ૦-૧૩-૦
કુમારનાં ઓરતો આ. ૩ જી કાચી ૧-૪-૦	૧૯ વૈયાસિક ન્યાયમાળા ૧-૮-૦
૩ શ્રેષ્ઠ સલાહકાર બા. ૨ જી ૦-૬-૦	૨૦ મોન્ટેસોરી પદ્ધતિનો આત્મા ૧-૨-૦
૪ મધુમક્ષિકા અને ભમર ૦-૧૧-૦	૨૧ તારાશાસ્ત્ર ૦-૧૨-૦
૫ ઉત્તર દિગ્વિસ્તારની સંગીતનો ઇતિહાસ ૦-૧૪-૦	૨૨ રામાયણરહસ્ય ૦-૬-૦
૬ કસરત અને આરોગ્ય ૦-૧૪-૦	૨૩ હાડપિંજર ૦-૮-૦
૭ ફેલાહ રોગો-બા. ૨જી ૦-૧૩-૦	૨૪ વીર ગાદીદહઃ ૨ જી આટલિ ૧-૮-૦
૮ પ્રગતિને પંથે ૧-૧-૦	૨૫ આયોની ઓળખાણ ૦-૫-૦
૯ શૂરયત્ના ૦-૧૧-૦	૨૬ વાર્તાનાં પુસ્તકોનો પરિચય બા. ૨ જી ૦-૮-૦
૧૦ જ્ઞાનસંશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શિક્ષણકલા ૦-૧૪-૦	૨૭ પરિગલ ૦-૫-૦
૧૧ રોગ અને આરોગ્ય ૧-૫-૦	૨૮ જ્ઞાનવિજ્ઞાન-બા. ૩ જી ૧-૮-૦
૧૨ માટીનો પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ ૦-૧૩-૦	૨૯ અવૌચીન સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો ૨-૦-૦
૧૩ વિવારાળા ૧-૧-૦	૩૦ ૪૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલિ ૫-૦-૦
૧૪ શિક્ષણનો સામ્રાજ્ય ૦-૧૧-૦	૩૧ પુ. પ્રવૃત્તિ બાપથો અને લેખો બા. ૧ જી ૧-૮-૦
૧૫ સિંદ ૦-૬-૦	૩૨ જુહર દી. વૉસિંગટન ૧-૧૨-૦
૧૬ દિંદના ઇતિહાસની વાતો ૦-૧૨-૦	૩૩ જ્ઞાનકુંજના પાટો ૦-૪-૦
	૩૪ સારો રોતભાત ૦-૪-૦

લેખ—

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મં. લિ.

પા. બો નં. ૧૦; રાયપુરા—વડોદરા.

સામાયિક દોહન

જીવનભરનું રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ

આજ સુધી આપણી જીવણી જે કે નવી એટલે કે પાપની જીવણી હતી તોપણ આપણે એક રીતે આપણું વહાણ અખાતમાં હંકારી રહ્યા હતા. ખુલ્લા દરિયાથી ઉપસાગર વધારે સુરક્ષિત હોય છે. તેમાં કેટલુંક રક્ષણ આપોઆપ મળે છે. આપણો કાર્યક્રમ મર્યાદિત હતો. હવે આપણે ઉપસાગરમાંથી નીકળીને ખરદરિયામાં ધોલાઈ રહ્યા છીએ. ત્યાં કુવતારો વિના ખીન્ને કાંઈ તારક આપણે મારે નથી. એ કુવતારો તે હાથે કરવાનો આભોલોગ છે. હવે આપણું ક્ષેત્ર ૭ થી ૧૪ વરસનું બાળક નથી પણ માતાના પેટમાં બાળક પેદા થાય છે ત્યારથી માંડીને તે મરણ પામે છે ત્યાં સુધીનું આપણું, એટલે કે નવી જીવણીનું ક્ષેત્ર છે. તેથી આપણું કામ ધણું વધુ છે, પણ કામ કરનારાઓ તો એ ને એ જ છે.

આની ચિંતા આપણે કરવાની નથી. આપણો સાચો સાથી સત્યસ્વરૂપ ધર્મર છે. તે આપણને કંઈ દોષ દેશે નહિ. અને જે આપણે ખીજ કયાની ચિંતા કર્યા વિના એ જ સત્યને નિષ્ઠાપૂર્વક વળગી રહીશું તો જ તે સત્ય આપણું સાથી બની શકશે. આમાં નથી બાંધબંધને રચના, નથી અહંકારને, કે નથી કામક્રોધને. આપણે બધા આમવાસીઓના શિક્ષક બનતા જંગીએ છીએ. એટલે કે આમવાસીઓના સાચા સેવક બનીએ છીએ. આમાં ઈનામ અંકરામ હોય તો તે આપણા અંતરનું સમાધાન હશે, બહારનું કશું નહિ હોય. સત્યની ખોળમાં આપણને સાથી મળે તો ય ઠીક છે, ન મળે તો ય ઠીક છે.

આ નવી જીવણીનો આધાર પૈસા પર નથી રહેવાનો. નવી જીવણીનું ખર્ચ નવી જીવણીમાંથી જ કાઢવાનું છે. અને તેવી ટીકાઓ બહેં થાય, હું જાણું છું કે સાચી જીવણી સ્વામી જ હોય. તેમાં ચરમાવા જેવું કશું નથી; પણ તેમાં નવીનતા જરૂર છે. જે આપણે એમ બતાવી ચક્રીશું કે આત્મી દ્વંદ્વ જ સત્ત્વરે એટલે કે શુદ્ધિરે, સત્યે, નિષ્ઠા રાખ છે, તો આજે જેઓ આપણને હસી કાઢે છે તેઓ જ નવી જીવણીની તારીફ કરતા થશે અને નવી જીવણી સર્વવ્યાપક બનશે. અને આજે આપણાં સાત લાખ ગામડાં જે બધી જાતની દરિદ્રતા બતાવે છે તે જ ગામડાંઓ સમૃદ્ધિશાળી થશે. એ સમૃદ્ધિ બહારથી નહિ આવે, પણ અંદરથી આવશે. આપણા દરેક આમવાસીનાં મુદ્દ ઉલોગમાંથી તે આવશે. આ સ્વપ્ન હોય કે કેવળ દ્રમત હોય, નવી જીવણીનું આ ધ્યેય છે. એથી ઊતરતું કશું તેવું ધ્યેય નથી. આ ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવાના અવતરમાં સત્યસ્વરૂપ પરમેશ્વર આપણને સહાય આપે. બાપાની દૃષ્ટિથી બાપા સ્વતંત્રપણે નવી જીવણીનો વિષય નથી, તો પણ આત્મની સ્થિતિમાં માધ્યમ તો માતૃભાષા જ હોય. આ વાત પર બાર મૂકવો જ પડશે. એ જ રીતે રાષ્ટ્રભાષાનું. પણ અંગ્રેજ કદી પણ આપણી રાષ્ટ્રભાષા ન બની શકે.

અંગ્રેજ રાષ્ટ્રભાષા છે, કેપારી ભાષા છે, પણ રાષ્ટ્રભાષા તો હિંદી-હિંદુસ્તાની જ છે.

હિંદની પંદર ટકા જેટલી સાક્ષરતા

આપણા દેશમાં તો ન્યાં પંદર ટકા જેટલી પણ સાક્ષરતા નથી, ત્યાં કેળવણીની પ્રવૃત્તિ કરવી એમ કહેવા કરતાં કેળવણીની રચના કરવાની છે એમ કહેવું વિશેષ યોગ્ય છે. ઉદ્યોગપતિઓની યોજનામાં તો આજનું શિક્ષણ ને પ્રમાણે અપાય છે તેને ફરજિયાત કરવું અને એને અંગે કેટલો અર્થ ચાપ તેના આંકડા સિવાય વિશેષ કંઈ આપ્યું નથી; ન્યારે સાજન્ટ યોજનામાં આજની પદ્ધતિ અને ક્રમમાં ખૂબ ફેરફારો સૂચવ્યા છે, અને શિક્ષણ રાષ્ટ્રીય હોવું જોઈએ, એ પર ખાસ બારે મૂક્યો છે. રાષ્ટ્રીયની વ્યાખ્યા એ રીતે આપી છે કે રાષ્ટ્રની જરૂરિયાતો અને સંજોગો ધ્યાનમાં લઇને જે શિક્ષણ અપાય તે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ ગણાય.

ઉદ્યોગપતિઓની યોજનામાં શિક્ષણનું સ્થાન

ઉદ્યોગપતિઓની યોજના પંદર વર્ષની છે. એ પંદર વર્ષમાં પ્રાથમિક-શિક્ષણ સારા દેશમાં ફરજિયાત ચાપ એ રીતે યોજના ઘડાઈ છે. સાજન્ટ યોજનાએ ચાળીસ વર્ષ જેટલી લાંબી મુદત રાખી છે, એ તે યોજનાની મોટામાં મોટી ખામી છે. પરંતુ પંદર વર્ષની યોજનામાં પ્રાથમિક શિક્ષણનો પાંચ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ ગણ્યો છે અને એ ફરજિયાત કરવાની બલામણુ છે, ન્યારે સાજન્ટ યોજનામાં આઠ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ ફરજિયાત કરવાની બલામણુ છે. આઠ વર્ષના અભ્યાસક્રમને પાયાની કેળવણી Basic Education નામ આપ્યું છે અને એના સાજન્ટ યોજનાએ બે વિભાગ પાડ્યા છે; એક પ્રાથમિક શિક્ષણનો-Upper Division વર્ષો યોજનામાં પાયાની કેળવણીના સાતથી ચૌદ એટલે સાત વર્ષનો અભ્યાસક્રમ લખવામાં આવ્યો છે, અને એ કેળવણી ફરજિયાત કરવાની આવશ્યકતા દર્શાવી છે. અહીં રૂબ એ ઉપરિચિત ચાપ છે કે પ્રાથમિક શિક્ષણ એટલે શું ? અને એને માટે કેટલા વર્ષનો અભ્યાસક્રમ આવશ્યક ગણાય ?

સારા શિક્ષકની વધુ જરૂર છે.

યુનિવર્સિટીમાં માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ અપાય તો પ્રાથમિક શાળા માટે શિક્ષકોના પ્રશ્ન પણ સરળ થશે, એવી મારી માન્યતા છે. પ્રાથમિક શિક્ષણને અંગે શિક્ષકોના પ્રશ્ન મહત્ત્વનો છે. શિક્ષકો સારા હશે તો જ જાણકાર શિક્ષણ સારું આપી શકશે. મને તેવા સારા અભ્યાસક્રમને એક ખરાબ શિક્ષક બગાડી શકશે. ન્યારે એક સારા શિક્ષકના હાથમાં મને તેવા અભ્યાસક્રમ પણ સારું જ પરિણામ લાવશે, એટલે અભ્યાસક્રમના કરતાં પણ શિક્ષકને હું વધારે મહત્ત્વ આપું છું. અને એ જ કારણથી શિક્ષકની પસંદગી એ એક મંબીર પ્રશ્ન છે, એમ માનું છું. આજે શિક્ષકોની જરૂરીમાં સરકાર તરફથી જે યોગ્ય ધોરણ ઠાપવું કરવામાં આવ્યું છે તે શિક્ષણની દૃષ્ટિએ તદ્દન અનુચિત છે. યોગ્યતા એ જ ધોરણ હોઈ શકે; અધિક ભાગમાં જન્મ એ તો નહિ જ. શિક્ષકના સંબંધમાં ત્રણ મુખ્ય પ્રશ્નો મણી શકાય. શિક્ષકોનું ઉત્પાદન, શિક્ષણ અને વેતન.

શિક્ષણ ફરજિયાત થશે તો—

આજે પ્રાથમિક શિક્ષકોની સંખ્યા આખા જ મુબાઇ હંવામાં મોટાં સહેરા બાક

કરતાં આશરે ત્રીસ હજારની હતી. પરંતુ શિક્ષણ ફરજિયાત કરવામાં આવે તો બાળકોની સંખ્યા વધશે; એટલે શિક્ષકોની સંખ્યા પણ એવડી કે એવડી વધારવી પડશે. તે ઉપરાંત, અંબાસકમ નો સાત વર્ષનો રાખવામાં આવે તો આને ને એક શિક્ષકની સાળાથી સલાવાય છે, તે નહિ ચાલી શકે. ગામડાંમાં તો લગભગ પચાસ ટકાથી વધારે સાળાઓ એક શિક્ષકસાળાઓ છે. આ એક-શિક્ષકસાળાઓ તો જની નોંધએ. પરંતુ એ સાથે બીજી દિશામાં કરકસર કંપી સિવાય છૂટકો નથી. એટલે પ્રાથમિક સાળામાં સહશિક્ષણ અથવા તો ચારપાંચ મામડાં વચ્ચે એક સાળા એવી કાંઈ યોજના ઘડવામાં નહિ આવે તો આ આખો પ્રશ્ન આર્થિક દૃષ્ટિએ બહુ વિકટ થશે, એ તરફ શિક્ષણના વહીવટમાં રસ લેનારનું ધ્યાન ખેંચું છું.

શિક્ષકની તાલીમ માટે આને છે તેના કરતાં શિક્ષણસંસ્થાઓ વધારવી પડશે. બાળની મજૂતરી એ દર વર્ષે આશરે બેએક હજાર શિક્ષકો તૈયાર થતા હશે. શિક્ષકોની સંખ્યા હજારોનો નોંધશે ત્યાં આ સંખ્યા ફેટલી નહીં છે એનો ખ્યાલ આવશે. પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત કરવામાં આવે તો ફેટલા શિક્ષકો નોંધએ ? હવે આંકડો નક્કી કરવા માટે એક શિક્ષકદીઠ ફેટલાં બાળકો હોવાં નોંધએ એ ધોરણ નક્કી કરવાની જરૂર છે. સાન્ટ યોજનામાં લોઅર બેઝીક-પ્રાથમિક માટે ત્રીસ બાળકે એક શિક્ષકની. આ આખો પ્રશ્ન શિક્ષણની સાથે આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ વિચારવો પડશે.

શિક્ષકના વેતનનો અતિ મહત્ત્વનો પ્રશ્ન

શિક્ષકના ઉત્પાદન કરતાં શિક્ષકના વેતનનો પ્રશ્ન વિશેષ મહત્ત્વનો છે. એને અંગે આને ખૂબ જ અસંતોષ જાણ્યો છે. વગર તાલીમ પામેલા શિક્ષકનો પગાર આપણા ઇલાકામાં પંદર રૂપિયા મનાય છે. બીજા પ્રાંતોમાં તો એથીયે ઓછો છે. તાલીમ પામેલા શિક્ષકને વધારે પગાર આપવો પડે એ ખાતર ક્યાં સરકારે અમુક ટકાથી વધારે, તાલીમગ્રહ શિક્ષકો રાખવાની લગભગ મનાઇ જ કરી હતી. શિક્ષકના પગાર સંબંધેનો આખો વહીવટ અતિશય ગૂંચવણ બરેલો છે; કારણ કે શિક્ષકોની કક્ષા હજી જુદી જુદી છે. કેવળ સાત ધોરણમાં ઉત્તીર્ણ થયેલાની ત્રેડ જુદી છે. ઉપરાંત પ્રાથમિક શિક્ષણનો ૧૯૨૩ ની સાલનો કાયદો અમલમાં આવ્યો તે પહેલાં અને તે પછીના શિક્ષકોની જુદી ત્રેડ વગેરે આંદોલનો છે. આ પ્રશ્નના સંતોષકારક ઉકેલ માટે અનેક સમિતિઓ અત્યાર સમયમાં નિમાઇ છે. અને છતાંયે એનો નિર્ણય હજી સુધી આવ્યો નથી. તેમાં આજથી મોંઘવારીને લીધે આ પ્રશ્ન ખૂબ જ વિકટ જાયો છે. એક નિરક્ષર મજૂરને આને પગાર અને બેનસ મળી પચાસ રૂપિયા કરતાં વિશેષ માસિક આવક હશે, ત્યારે શિક્ષકને જેનું જીવનધોરણ જોયું ગણાય તેને પૂરા પચાસે મળતા નહિ હોય ! એક સામાન્ય પટ્ટાવાળા કરતાં યે શિક્ષકની હાલત આને તો અતિશય ખૂરી છે. *

—શ્રી. હંસા મહેતા

છે, તેઓએ જે વિચારો ધરાવે છે એનાથી હવેનું આપણો દેશ અપરિચિત છે. આપણે અમેરિકાને હોલીવુડની ફિલ્મોથી ઊંઘવાને દેવાએલા છીએ, જખ્ખરમાં જખ્ખર રજુઆત માટેની તેમની ધમશથી આપણે અમેરિકાને ઓળખતા રહીએ છીએ. તેમનાં રકાર્ડ રકેપર્સ, વાદળ સાથે વાત કરતી તેમની ધમરાટોથી આપણે અમેરિકાનું કુખ નિહાળીએ છીએ. રાક્ષસી કદ એ તેમનો ખાસ શોખ હોય છે, એ કબૂત્ર. અમેરિકાની આ વસ્તુ નીચેના દ્રવ્યકાથી બરાબર સમજાશે:—એક આંતરાષ્ટ્રીય સંસ્થામાં જુદી જુદી પ્રગતિના વિદ્યાર્થીઓને હાથી ઉપર નિર્બંધ લખવાનું કહેવામાં આવ્યું. અંગ્રેજ વિદ્યાર્થીએ હાથીના શિકારની વાત લખી. ફ્રેંચ વિદ્યાર્થીએ હાથીના પ્રણયની વાત લખી. જર્મન વિદ્યાર્થીએ હાથીના અભ્યાસ માટેના છ મંથો જેટલી પ્રસ્તાવના લખી. પોલાંડના વિદ્યાર્થીએ હાથી અને પોલાંડના પ્રજા વિશે લખ્યું; પણ અમેરિકન વિદ્યાર્થીએ તો મોટા વધુ મોટા, સારા વધુ સારા હાથીની માંગણી જ લખી નાખી. યંત્રોના વિત્તાદનમાં અને યંત્રોના કારભારની બાબતમાં અમેરિકાએ મધ્ય કામ કયું છે, પણ સાહિત્ય, કલા, સમાજવાદી અભ્યાસના ક્ષેત્રમાં પણ અમેરિકાએ ખૂબ વહેલાં બીજ નાખ્યાં છે.

અમેરિકન બોલી એ એક જીવતી જમતી સીધી દંબ વિનાની નવા શબ્દોવાળી બચાવો આપનારી બોલી છે.

અમેરિકાનાં લોહો બધાં ક્ષેત્રમાં અખતરાઓ કરવામાં મગે છે. નકામી ચીજોને ફેંકી દેતાં તેઓ જરાય અચકાતા નથી. સાદસ અને પરાક્રમનો જુસ્સો એમને પસંદ છે, એનો એમને વારસો મળ્યો છે.

અમેરિકાના લોહો માણસજૂખ્યા છે, પરાજીત કરવામાં મોજ લેવે તેવા છે, શિષ્ટાચાર તેમને સતાવતો નથી.

વેપારધંધામાં પણ તેઓ તેમનાં પાનાં તમારી સામે ખુદશાં કરી આપે છે અને તમને જેવી અને જેટલી જોઈતી હોય તેટલી વેપાર માટેની માહિતી આપે છે.

એનો ચોતરો

અમેરિકાની ઓઝો જવાબદારીભરેલી જગ્યાઓ રોડી રહેલી છે અને કામની કુશળતામાં પુરોગામી જરાય ઊતરતી નથી.

જમાલભાષાને જુદો ચોતરો એવી અસમતાની વસતુ અમેરિકાનાં દિલમાં ઊંઘે વસતી હોય છે. એ એમ માનતો હોય છે કે અમેરિકા નહિ હોય ત્યાંથી બધી વસ્તુ ઊભી કરી રશે.

જુદી જુદી પ્રજાઓના આવશ્યક અકાંડોને એને હજુ જરાબર ખ્યાલ પણ આવ્યો નથી.*

ડૉ. ગગનવિહારી લ. મહેતા.

* ઔદ્યોગિક ઇન્દ્રિયા રાજ્યોના કલકત્તા મથકથી આપણે વાર્તાલાપ; ઔદ્યોગિક ઇન્દ્રિયા રાજ્યોના આંધ્રપ્રદેશ રાજ્યો.

સુધડતાની ખામી

સુધડતા એ સંસ્કારિતાનું મુખ્ય અંગ છે. ધણા માણસો પૈસાદાર હોય છે, તેમ છતાં તે સુધડ હોતા નથી તથા તેમનાં ઘર પણ સુધડ હોતાં નથી. કેટલાક ધણું બહેલા થોડો પણ સુધડ હોતા નથી તેમ જ તેમનું કુટુંબ પણ સુધડ હોતું નથી. આવા થોડા સુધડતાને અમારે જોઈએ તેટલા સંસ્કારી કહી શકાય નહિ.

સુધડતા એટલે સ્વચ્છતા, ગૌરવણુ, કળા. આ સુધડતા શરીર, કપડાં, ઘર, મહેલો, મામ એ બધે જ જરૂરી છે.

આપણાં ઘણાં ભાઈજાહેનો તથા બાળકો દાંતણુ બરાબર કરતાં નથી. આનું મુખ્ય કારણ સારાં દાંતણુ જ. આપણાં ઘરમાં હોતાં નથી એ છે. બાવળ, કણુજી, વડની મૂળી એવાં, સારાં કૂચો યાય તેવાં, દાંતણુ લાવવાની કાળજી ધણા થોડાને હોય છે. ગ્રામજનો ખેતરમાં જાય છે, છતાં દાંતણુ લાવવાની કાળજી એછી રાખે છે. કેટલાક તો સવારમાં દિશાએ જઈને આવતાં બરાબર હાથપગ સાફ કર્યા સિવાયને હાથે વરખડાની સોટી દાંતણુ મારે હોતા આવે છે; આ વરખડાના દાંતણુનો કૂચો બિલકુલ યતો નથી તથા તેની ચીરી પણ કંઈ બરાબર થતી નથી.

મહેમાનને આપણે આડે દહાડે કે લગ્નપ્રસંગે કંસાર-પૂરમાં જમાડીએ છીએ; છતાં તેમને માટે પણ આપણે સારા દાંતણુની તજનીજ કરતાં નથી.

દાંતણુ કરીને જલવાળા ચીરીએ આપણે ગમે ત્યાં ફેંકીએ છીએ. આ ચીરીએથી જતાં આવતાં આપણા તથા આપણા પાંડોશીઓના પગ ખગડે છે, અને તે પગે આપણે સૌ ઘરમાં જઈએ છીએ. આ ચીરીએ લઈ આપણાં નાનાં છોકરાં ઘણી વાર રમવા મંડી જાય છે. આમ ન બને તે માટે આપણે ચીરીએને ધોઈ નાખીને એક જગ્યાએ એકઠી કરી તેનો ચોખ્ખ નિકાલ કરવો જોઈએ.

આપણે દાંતણુ સંબંધી જેમ બેદરકાર છીએ તેમ નાહવા સંબંધી પણ બેદરકાર છીએ. આપણે દરરોજ નાહીએ છીએ તો ખરા; પણ બરાબર જોઈએ તેવું નાહતા નથી. આપણા કોઈ કોઈ ઘરમાં નાહવાની ચોકડી જ હોતી નથી. આથી ગમે ત્યાં બેસી બે હોતા પાણી રેડીને નાહવાનું પત્તાની દેવું પડે છે. નાહવાની ચોકડી હોય છે તો પણ તે નાની હોય છે તથા ધણું ખરાં ઘરમાં તે દાદરા નીચે પાણિયારા સાથે જ હોય છે. આથી ત્યાં આખો અવરજવર રહે છે અને પીવાનાં પાણીનાં વાસણુને છાંટા ઉઠે તેમ હોય છે. એથી ડિલના બધા ભાગ ચોળીને તથા પૂરતું પાણી રેડીને તેમ જ બરાબર કોમળા કરીને નાહી શકાતું નથી.

નાહા પછી ડિલ સાફ કરવા કુવાલ વાપરવાનો રિવાજ હજી આપણે ત્યાં નહિ જોવા છે. આથી આખો દિવસ તથા રાત વપરાયેલું ધોતિયું જ નીચોલીને તે વડે ડિલ જેવું તેવું કોરું કરવામાં આવે છે.

નાહવામાં કે ધોવામાં સાણુ વાપરવો એને આપણાં ધણાખરા થોડા હજી શીખ્યે નહિ છે; આથી આપણે બરાબર નાહીધોઈ શકતાં નથી. આને પરિણામે દાદર, ખસ, ખરજવું એવા રોગો આપણે ત્યાં જોવામાં આવે છે.

પાટીદારો મોટાં મોટાં મંકાન બાંધવા લાગ્યા છે. એમાં તેઓ વિશાળ દિવાનખાનું પણ રાખે છે. દિવાનખાનામાં હિંચકો, કાચતાં બારીબારણાંવાળાં કપાટ, ખુરશીઓ, ટીપા, વગેરે પણ જોવામાં આવે છે. આમ છતાં એમાંનાં ઘણાંખરાં મકાનોમાં બાયરમ (નાહવાની એરડી) હોતી નથી. આથી નહાવાની સવડ સારી સચવાતી નથી. સ્ત્રીઓને તો તેથી ઘણી તકલીફ પડે છે.

આવાં આશ્વેશન મકાનોને અંગે જનજનની પણ કોઈ કોઈ જગાએ સવડ હોતી નથી. આથી ઘરમાં કોઈ માંદું કે વૃદ્ધ હોય તેને ઘણી અગવડ પડે છે. વહેલા મોડા દિશાએ જવું હોય તેને પણ મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. વહેલામોડા દિશાએ જવું હોય તો બાળકો તથા સ્ત્રીઓને ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. ચોમાસામાં તો હરકતનો પાર નહિ: એતરોમાં અવરજવર બંધ થઈ જાય તથા બીજા પાણી ભરાઈ જાય. જનજનને અમાને મહેમાનોની સવડ પણ ખરાબર સચવાતી નથી.

આપણાં મકાનો તથા મહેલાઓમાં મોટામાં મોટી અડચણ પેશાખ કરવાને લગતી હોય છે. આપણાં ઘરોમાં પેશાખની ચોકડી હોય છે તો તે ઉઘાડી હોય છે તથા અવર-જવરવાળી જગાએ હોય છે. આથી તેનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. મહેમાનો આવે એમને ઘણી વાર ખબર પણ હોતી નથી કે ઘરમાં પેશાખની ચોકડી છે કે કેમ? અથવા હોય તો ક્યાં છે? આ બાબતમાં મહેમાન ઘણી વાર મુંઝાય છે. આપણી એ ફરજ છે કે મહેમાનને આ બાબતમાં મુંઝાવું પડે નહિ તે માટે આપણે યોગ્ય તે કરવું જોઈએ.

આપણી પેશાખની ચોકડીમાં પૂરતું પાણી રેડવાની તબવીજ આપણે કરતા નથી. તેથી ઘણી વાર તો તે અંધાય છે.

કેટલાંક વિશાળ બપકાદાર ઘરોમાં જનજન ઘણાં નાનાં, અંધારાવાળાં તથા ગંદાં હોય છે. આ આપણી વિવેકશક્તિની ખામી બતાવે છે. જનજન જવાનાં, ઘોડા નાનાં, કાણાં, કાના વગરનાં, કાળામેંસ પણ કોઈકોઈ જગાએ જોવામાં આવે છે. કોઈકોઈ જગાએ કાઠ ચેડેલાં, ડાઘાડુલીવાળાં, ચૂતાં ડગલાં રાખેલાં હોય છે. કેટલાંક જનજનનાં બારણાં મોટી ફાટવાળાં, બરાબર વસાય નહિ તેવાં તથા નીકળી ગયેલી સાંકળવાળાં હોય છે.

દિશાએ જઈ આવ્યા પછી હાથ ધોવા માટે ચોખ્ખી માટી કે ચોખ્ખા કાંતી પણ કેટલાંક સવડ રાખતા નથી.

આપણે ત્યાં પેશાખની ચોકડી હોતી નથી, તેથી કોઈની ભેંસ આગળ કે ખડકીનાં કમાડ પાછળ કે કોઈના ઘરની ભીંત આગળ ચોરીછૂપીથી પેશાખ કરવા લોકો ભેસી જાય છે. સ્ત્રીઓને આ બાબત ઘણી અડચણ પડે છે. એકાએક કોઈનો અવરજવર ચૂનાં તેમને અધૂરી હાજતે ઊંઘાં થઈ જવું પડે છે, તથા તેમને શરમાવા જેવી સ્થિતિમાં મુકાવું પડે છે.

પેશાખ કરવો, દિશાએ જવું, હાતણ કરવું, નડાવું, આવી જીવનની નિયમની બાબતોમાં પણ આપણે હજી પ્રાથમિક સ્થિતિમાં છીએ. આ બાબતનો યોગ્ય નિકાસ આપણાં ઘરોમાં, આપણાં મહેલાઓમાં, આપણાં ગામોમાં થવો જોઈએ.

આપણે ત્યાં પાણિયારું તથા પાણિયારાનું માટી તથા તાંબાપિત્તળનાં વાસણ કોઈ કોઈ જગાએ જોઈએ તેવાં સાદું હોતાં નથી.

ગાળામાંથી પાણી લેવાનું વાસણ જુદું અને પાણી પીવાના પ્યાલા જુદા, એમ ઘણી

જગ્યાએ હોતું નથી. પાણી પીવાના જ પ્યાલા ગોળામાં બેળવામાં આવે છે. વળી પાણી પીવાના પ્યાલા માણસ દીઠ જુદા જુદા રાખવાનો રિવાજ તો બાગ્યે જ કોઇ પાટીદારને ઘેર હશે.

મહેમાનો આવે તેમને એક જ પ્યાલે પાણી પાવામાં આવે છે તે તો દીક; પણ એકના પી રહ્યા પછી તે પ્યાલો વીછળ્યા વગર જ બીજાને, ત્રીજાને, ચોથાને એમ આપવામાં આવે છે. આરોગ્યની દૃષ્ટિએ આ નુકસાનકારક છે.

દુકાનો પીવામાં પણ આપણા લોકો આવા જ બેદરકાર હોય છે. એકની મોંમાં ધાંચેલી નેહ બીજાને મોંમાં ધાંચે, ત્રીજાને મોંમાં ધાંચે એમ ચાલ્યા જ કરે છે.

બીડી પીનારા પણ ઘણાખરા સુઘડ હોતા નથી. બીડી ન પીનાર તરફ પોતાની બીડીનો ધુમાડો ન જાય તેની તેઓ કાળજી રાખતા નથી. બીડી પીતાં-પીતાં તેની રાખ તેઓ ગમે ત્યાં પડવા દે છે. પીધેલી બીડીનું હુંકું તેઓ ગમે ત્યાં ફેંકે છે. બીડી હોલવવા પણ તેઓ તેને ગમે ત્યાં ઘસે છે. આ બધી રીતભાત ગંદી છે. દુકાનાં ગલ નાખવા તથા બીડી હોલવવા તથા તેની રાખ તેમ જ હુંકાં નાખવા સુઘડ લોકોની માફક આપણે પણ 'અંશ ટ્રે' (રાખ નાખવાની રકાબી) આપણી બેઠકમાં રાખવી જોઈએ.

આપણાં જન્મવાનાં વાસણુ જમી રહ્યા પછી દર વખતે જીટકવાને બદલે કેટલાંક તેને ઘોળને જ મૂકી દે છે અને અઠવાડિયામાં એક વખત જીટકે છે.

વાસણુ જીટકવા માટે ચોખ્ખી માટી દડ કે રાખ વાપરવાને બદલે કેટલાંક તેમને આંગણામાં કે મહેલામાં પડેલી ગમે તેવી ધૂળથી જીટકે છે. આથી આરોગ્યની દૃષ્ટિએ લાભ થવાને બદલે પુષ્કળ નુકસાન થાય છે.

મોટાં શહેરોમાં વસતા આપણા પાટીદારોમાંથી કોઇ કોઇ એમને ટેબલ ઉપર જન્મવાનું રાખે છે. ઘોળીને ત્યાં ઘોળેલું કડકડતું કપડું પણ ટેબલ ઉપર તેઓ પાથરે છે. પાણી પીવાં ત્યાં કાચના પ્યાલા હોય છે. ચમચા પણ ત્યાં આપવામાં આવે છે. આમ છતાં એમનું રસોડું, પાણિયારું, નહાવાની ઓરડી, રાંધવાનાં તથા ખાવાપીવાનાં વાસણુ જોઈએ તો આપણને એમની સુઘડતા માટે બિલકુલ માન ઉત્પન્ન ન થાય એવું પણ ઘણી વાર હોય છે.

આપણે ત્યાં જન્મતી વખતે પાપડ ઘણી વાર બોંય ઉપર ચૂકવામાં આવે છે. આ પણ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ તથા સુઘડતાની દૃષ્ટિએ ખરાબર નથી. એને માટે ચાળી મોટી રાખવી કે પાપડના કકડા કે પાપડ જુદા ઢાંકણમાં કે રકાબીમાં આપવો; આ એનો ઇલાજ છે.

કેટલાંક લોકો કાદનાં છોડાં, ફેરીના ગોટલા, વધેલાં દાળભાત વગેરે બહેર રસ્તામાં જ્યાં ત્યાં ફેંકી ગંદકી કરે છે. આ વસ્તુઓનો નિકાલ બીજી સારી તથા ઉપયોગી રીતે થઇ શકે.

આપણે ત્યાં મોટાં મકાનો બંધાવા માડ્યાં છે. એમાં ફર્નિચર પણ વસાવવામાં આવે છે; પરંતુ એ ફર્નિચર જોઈએ તેવું સાફ રહેતું નથી. કેટલીક વાર તો મહેમાન આવ્યાની બખર પડે ત્યારે જ તે ફર્નિચર ઉપર ચડેલા ધૂળના ચરને ઝાપટવાનું શરૂ કરવામાં આવે છે. આથી જણાઇ આવે છે કે આપણે ફર્નિચરનો ઉપયોગ હંમેશા કરવાને બદલે બીજાને તે ખતાવવા પૂરતો જ કરીએ છીએ.

આવાં મોટાં મકાનોમાં પણ રાત્રે જે ફાનસ સળગાવવામાં આવે છે તેમના ઉપર ધૂળ જમી હોય છે, તે બડક બડક થતાં હોય છે, તેમની ખત્તી વાંકીચૂકી હોય છે તથા તેમના ગોળા સાફ કરેલા હોતા નથી.

આવાં મંકાનોમાં માદલાંમેદલાં હોય છે ખરાં, પણ ચાદરોની મારામારી હોય છે, અને તે હોય છે તો મેલી હોય છે.

આપણે ત્યાં મહેમાનને ચા પાવાનો ચાલ બહુ વધી પડ્યો છે. મહેમાનને ઉતાવળ હોય, ઉનાળાનો ધોમ ધખતો હોય તો પણ તેને ચા પીવા માટે આપણે આમક હરીએ છીએ. પછી આપણે એને ચા આપીએ છીએ ત્યારે તે મોટે ભાગે પિત્તળના કાપા વમરના પ્યાલા તથા રકાતીમાં ઊતો ઊતો છલકાતો રહેતો હોય છે. આ ચા પીવાં એ બારે સળ જેવું છે. મહેમાનને ચા પાવો હોય તો તે દમાય નહિ તથા તે જટ ઠડે. થાય તે માટે ચિનાઇ માટીનાં પ્યાલારકાતીમાં તે આપવો નેહએ. 'ચિનાઇ માટીનાં પ્યાલારકાતી વારે વારે ટૂટી જાય છે' તેમ કહેવું એ આપણું તથા આપણા ઘરનાં માણસોનું અણુધણણું સચવે છે.

આપણાં લગ્ન વખતે જાનવાઓને ધર્મશાળાઓમાં ઉતારે આપવામાં આવે છે. ત્યાં ગોદાં પાધરવામાં આવે છે તથા પાણીનાં માટલાં મૂકવામાં આવે છે. આ ગોદાં બમડે નહિ તેની કાળજી બિલકુલ લેવાતી નથી. એના ઉપર ગમે તેવા ધૂળવાળા પત્રે ચાલવામાં આવે છે, પાન બનાવીને કાચાવાળા હાથ તેના પર ધસવામાં આવે છે, કેટલાક તો બીડી હોલવવા પણ એને એના ઉપર જ ધસે છે, અને કોઈ કોઈ વાર તો ઢુકો પીનારના ઢુકામાંથી તણખા પણ એમાં પડે છે.

પાણી પીવાના માટલા ઉપર માટીનું લોટું મૂકેલું હોય તેનાથી જ ઘણા પાણી પીએ છે તથા ત્યાં આમળ ઘણું પાણી ટોળે છે. પાણી પીવા કે દિશાએ જવા કામમાં આવે તે માટે સાચે પોતાનો લોટો લાવવાનું હવે ઘણું ઓછું થઈ ગયું છે. આવા બેદરકાર તથા ડોળી લોટો પોતે ઘણી મુશ્કેલીમાં મુકાય છે, તે ઉપરાંત બીજાઓને પણ મુશ્કેલીમાં મૂકે છે. તેઓ બીજાઓના લોટા ઝડપી લે છે તેથી બીજાઓને એના ઉપયોગ માટેની મુશ્કેલી ઊભી થાય છે. વળી જમતી વખતે તેઓ બીજાઓના લોટા વડે પાણી પીએ છે, તેથી તેમને તથા લોટાવાળાઓને સ્વચ્છ અને સુધડ રીતે પાણી પીવાનું મળતું નથી. આને બદલે જો મધા જ જાનવા પોતપોતાના લોટા લેતા આવે તો કેટલી સવડ, સ્વચ્છતા, તથા સભ્યતા સચવાય.

આપણે ત્યાં ઘણી વાર જાનમાં જમતા પહેલાં હાથપમ તથા મોં ધોવાની અગત્ય હોય છે. જાનવા આવીને પાટલા ઉપર બેસે કે કેટલીક વારે પતરાળાં મૂકવામાં આવે છે. વાળદ લોટા આપે તથા પાણી આપે ત્યારપછી હાથપમ ધોવાનું બને. વળી ઘણી જગ્યાએ તો બે સામસાગી હારો વચ્ચે જમા ઘણી થોડી હોય છે અથવા જમવાની જગા હાળવાળી હોય છે તેથી હાથપમ ધોવાનું પાણી ક્યાં જાય તેની મુશ્કેલી હોય છે.

આપણાં જમણ ઘણાં ખર્ચાળ હોય છે, પણ જમતી વખતે બેસવાનું ઘણી વાર ધૂળવાળી જગ્યાએ હોય છે. એક પગલ જમી મધ હોય તેનું એકું પડ્યું હોય તેની જગ્યામાં પણ જમવા બેસવાનું હોય છે. વળી ઘણી વાર પુષ્કળ ખર્ચો થતો હોય છે અને જમવાની જગ્યાની આજુબાજુ માંડવો ખાંધી એને બધિયાર કરી ટિપ્પી હોય છે. જમણવાર આપણે આપણા વાંકાચૂકાં, સાંકડા, ધૂળવાળા, હાથમૂતરથી મધાતા મહેમાનોમાં કરવાને બદલે મામ બહાર વિશાળ ધર્મશાળાઓમાં કે ખેતરોમાં કરીએ તો ઘણી સવડ સચવાય. પણ એમ કરવું હોય તો પીરસણ આપવાની કડાકૂટ કાઢી નાખવી નેહએ.

આપણે ત્યાં લગ્નમાં ગુજરાતી ગોરમટી લેવા માટે સ્ત્રીઓ જાણે પછી ખરા તાપમાં જાય છે. તે વખતે તેઓ પુષ્કળ ધરણું અને કિનખામતી તથા તેની કીમતી સાડીઓ પહેરે છે. આ સ્ત્રીઓમાંથી કોઈ કોઈના પગમાં સપાટ કે ચંપત હોતાં નથી તેથી તે દગાય છે. એ રીતિત બહુ-વિચિત્ર લાગે છે. વળી આવાં પુષ્કળ કીમતી ધરણું તથા કપડાં પહેરનાર સ્ત્રીઓ હરહંમેશ મેલાદાટ તથા ફોટોગ્રાફો સાથે પહેરે છે ત્યારે આપણને આપણી ખરી સુધડતાની ખચર પડી જાય છે.

આમ આ લેખમાં આપણામાં સુધડતાની ખામતમાં જે ખામીઓ મને લાગી છે તે મેં બતાવી છે. આ ખામીઓ આપણે બને તેટલી સુધારીએ તો આપણે વધુ સુખી તથા સરકારી બનીએ એમ મને લાગે છે. *

—શંકરલાઈ સો. પટેલ.

એક દેશસેવકનું આત્મચરિત્ર

“ હરેક જન્મ નાના-મોટા, પ્રસિદ્ધ-અપ્રસિદ્ધ, વિદ્વાન, સમાજના કોઈપણ ઘરનાં કોઈપણ ધંધાવાળાં સ્ત્રીપુરુષ વગેરેએ આત્મચરિત્ર લખવું જોઈએ, એમ મને કેટલાંક વરસોથી લાગેલું હતું. કુટુંબનો ઇતિહાસ જે હોવો જોઈએ તો વ્યક્તિનો શા માટે ન જોઈએ ? ‘ માવલંકર સરદેસાઈ ’ કુટુંબનો ઇતિહાસ ત્રણ ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. પણ તેનો હેતુ અને ફેલાવો બન્ને જુદાં છે. આત્મચરિત્ર માટે અને જીવનના ભૂતકાળનું સર્વેશું ગણીને અવિષ્યમાં દિશામૂલ્યક બને એ રીતે આત્મચરિત્ર લખનાર વ્યક્તિને અને કુટુંબની ભાવિ પેઢીને તે ઉપયોગી નીવડે એમાં મને શંકા નથી અને મુખ્યત્વે કરીને આ જ દષ્ટિએ, પરંતુ અંતતઃ ‘ સામાન્ય ઇતિહાસ ’ની દષ્ટિએ પણ તે જરૂરી છે. ”

ઇતિહાસ અને આત્મચરિત્ર વિષે મારા ઉપર પ્રભાવેલા વિચારો હોવાથી મારા મનમાં પણ આત્મચરિત્ર લખવું (ટાંચણ કરવું-કારણ કે ‘ સાહિત્યકોમાં મળાઉં ’ એવો લેખક નથી) એમ મણું વરસોથી થોળાયા કરતું હતું. વકાલાતનો ધંધો અને તેની સાથે સાર્વજનિક કામ કરવાનું તેથી કેટલાંક વરસો-૧૯૧૪ થી ૧૯૩૬ સુધી દિવસના ચોદ કલાક બસ કરીને પણ બધો વખત મૂલ્યવજીબથી વાંચનમાં જ ગાળવો પડ્યો.

વહીવટના કામજો વાંચવા કે મુનિસિપાલિટીનાં, એસેમ્બલીનાં પ્રકરણો વાંચવાં પણ એમાં સાહિત્ય, કાવ્ય, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે કયાંથી લાભવાનાં ?

ખાત્રી એક દષ્ટિથી જોઈએ તો તેમાં જ એ સર્વ કાંઈ છે. તે વખતે પુસ્તકોનું વાચન મમતું હોવા છતાં પણ પુસ્તકો-લણાંખરાં મરાઠી-ખરીદવા કરતાં વધુ પ્રગતિ ઘર્ષ નહિ !

વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ વખતે (૨૭-૧૧-૪૦ થી ૧૮-૧૧-૪૧) ઇન્દિરકૃપાએ સરકારના મહેમાન બનવાનો જોમ સાંપડ્યો અને આત્મચરિત્રના ટાંચણ શરૂ કર્યાં. તે જોમ યાદ આવે તેમ બંધારણપૂર્વક લખ્યાં. જોમ લાગે કે લખ્યું હોય તેમ સ્પષ્ટ લખવું; પોતાની જૂથો, બીજાની જે જણાઈ હોય તે જૂથો ખુલ્લા દિલે લખવી એમ ફરાજ્યું. કારણ કે આ ટાંચણ પ્રસિદ્ધિને માટે ન હતાં, અક્રમસંતોષ માટે-કુટુંબને માટે હતાં. અને મને લખવાની રેવ નહિ હોવાને કારણે (મયાં ૨૨ વર્ષનાં લઘુમેખક ઉપર જ આધાર રાખવાની રેવ

હોવાથી) લખવાનું બહુ બની શકતું નહિ. પહેલી વારની મહેમાનગીરી વખતે સને ૧૯૧૮ સુધી આન્ધ્રો અને હજી બહુ જ થોડી પ્રગતિ કરેલી છે. ૧૯૨૨ ની સાલ પૂરી કરી અને ત્યાં જ કામ અટકી રહ્યું છે. પણ તે હાથમાં લેવું અને પૂરું કરવું એવો વિચાર માત્ર કાપમ છે.

વચમાં આ કામને ખીજા પણ એક વિચારની પુષ્ટિ મળી. સરદાર વલ્લભભાઈની અને મારો નિકટ પરિચય અને સાર્વજનિક કાર્યમાં સહયોગિતા સને ૧૯૧૫ ની સાલથી છે. એક દિવસે અમારી ચર્ચામાં એવું ક્યું કે, ગુજરાતી પ્રજાજીવનનો મધ્ય રૂપ વર્ષનો (સને ૧૯૧૫ થી ૧૯૪૦) ઇતિહાસ તૈયાર કરવો. આ ઇતિહાસ એટલે ગુજરાતમાંના ગાંધીયુગનો ઇતિહાસ-સામાજિક, આર્થિક, શિક્ષણવિષયક, રાજકીય, સાહિત્યવિષયક વગેરે સર્વ પ્રકારનો. આનાં સાધનો એટલે ગાંધીજી ગુજરાતમાં આવ્યા તે વખતે જે જુદાં જુદાં ક્ષેત્રમાં કામ કરનારા સેવકો ગુજરાતભરમાં હતા અને જેમણે પાછળથી ગાંધીજીની સાથે સેવા ચાલુ રાખી, તેમનાં અને ખીજાં સાર્વજનિક કાર્યકર્તાઓનાં જીવનચરિત્રો. ભારે તો પ્રથમ સરદાર વલ્લભભાઈથી જ શરૂઆત કરવી એટલે ' ચેરવડા ' મંદિરમાં (સને ૧૯૪૧) તેમની સાથે હતો ત્યારે તેમના જીવનચરિત્રમાંના મુદ્દાઓનાં સંપૂર્ણ ટાંચણ કર્યું. તે ખૂબ જ સંક્ષિપ્ત છે. સને ૧૯૧૫ થી ૧૯૨૯ સુધી તેમનું મુખ્ય ક્ષેત્ર મ્યુનિસિપાલિટી અને ઇટલીક ખીજાં કાર્યો કે બ્યારે તેમની સાથે હું હતો જ (સને ૧૯૨૮ ની આરંભેલી લાલ સિવાય કે બ્યારે હું ઇંગ્લંડમાં હતો.) તેથી કરીને આવા સંક્ષિપ્ત ટાંચણથી ઉદ્ભવ્યું અને પછીથી તે સવિસ્તર લખાય એ પાઠ્યથી તેમના જીવનનાં મુખ્ય મુખ્ય કાર્યોની મેય કે ૧૯૪૧ સુધી કરી.

આ રીતે મારા મનમાં આત્મચરિત્ર લખવાની જરૂરીઆત એક જુદી રીતે જાણાય અને કામને આગળ ચાલુ રાખ્યું.

મારા પિતા મહાડ અને રામપુરીમાં મુન્સફ હતા. મહાડમાં ૧૮૯૬-૯૭ સાલમાં કે બ્યાં માંડ મરાઠી પહેલું ને ખીજું ધોરણ થયું. પછીથી તે દેવરખ (સંગમેશ્વર ઠાકર) માં સુમારે ચાર વર્ષ હતા. ત્યાં માંડ મરાઠી પાંચમું ધોરણ અને અંગ્રેજી પહેલું, ત્રીજું, પાંચમું ધોરણ થયું. પછીથી ૧૯૦૧ થી ૧૯૦૪ સુધી કે જે વર્ષમાં તેઓનું અવસાન થયું ત્યાંસુધી તેઓ રામપુરીમાં હતા. અંગ્રેજી ચોથું ને પાંચમું ધોરણ મેં રામપુરીમાં ૧૯૦૧ અને ૧૯૦૨ માં કર્યું. તેથી કરીને ટાંચણમાંનાં એ રચાતો મને સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રિય લાગે છે. ' જીવનકથા ' વાંચતાં અને અત્યારે એ લખતાં તે સમયની અનેક મધુરી સ્મૃતિઓ આંખ આગળ ખડી થાય છે અને મળે કે હું કંઈ રામપુરીની જ શાળામાં છું એમ ત-મયતા અનુભવાય છે. જીવનકથાનો ખીજો ઉપયોગ નથી એમ જે કાલુજીર માનીએ તો પણ તે આનંદ આપનારી, મતકાસને પાકો લાવનારી, યોવનદોષક (સ્મૃતિથી જ હોય તો પણ) નથી એમ કોણ કહેશે ? આ એક જ અનુભવને ખાતર પણ ' મર્ધ લાલ ' લખવી જ.

કે. વે. શા. સં. દત્તરાઓ નિયુક્તકર અમારે ત્યાં ' ભાગવત ' વાંચવાને રાજ રત્ને નિયમિત રીતે આવતા હતા, તે પણ આંખ આગળ આવીને ખડું થયું. શ્રી. રઘુનાથરાવ કૃષ્ણ પાટણકર એ મારા કરતાં મોટા, પણ તેમના બત્રીજા ખંડુનાના એ મારા સમવયસ્ક (મારી પાછળ એક વર્ષ) અને મિત્ર એરંડોલના પુસાગકર વડીલ (હાલમાં દારદમાં છે) તેમનો સહુથી નાનો બાપ (૧૯૦૫ માં જ ગુજરી ગયો) વાસન એ પણ મારી આગળ એક વર્ષ પણ સમવયસ્ક અને મિત્ર. મરાઠી વાંચનનો તેને ખૂબ જ નાદ અને તેણે અમને પણ તે નાદ લાગાડો. મતે કવિ-આદર્શ દિવ્ય. તેણે મને ૧૯૦૫ ની સાલમાં મારા પ્રથમ

વિવાહપ્રસંગે એક ' બાલમોષિની ' દીકરાળી ' ત્રીમહામગવદ્ગીતા 'ની (પાઠકચાત્રીવાળી) નકલ મોકલી. તેની ઉપર પોતનો જ રચેલો નીચેનો સંસ્કૃત શ્લોક તેણે લખેલો હતો:—

ગીતા મયા તુભ્યમિયં લખ્યમિ । ધર્મસ્ય સાત્યન્ત નિકૃષ્ટકાલે ॥

તત્ત્વં સમાલોક્ય કુરુષ્વ કાર્યમ । મા ત્વં સત્ત્વે વિહમર યામનં મામ્ ॥

તે પ્રેમળ 'વામન'ની યાદદાસ્ત થતાં તે આજ હતા તેા મારે વિષે શું કહેત ? હું એને જુલો ગયો નહિ, પણ તેણે કહ્યા પ્રમાણે " કુરુષ્વ કાર્યમ " ક્યાં સુધી 'બન્યુ' ? વગેરે વગેરે સંસ્મરણો, તરંગ, " રાગપુર " પ્રકરણની હકીકત વાંચતાં મનમાં જનમતાં હતાં. હું ફરીથી હાઇસ્કૂલનો. તદ્દન બેળવાખદાર એવો, પિતાના માયાળુ છત્રવાળો અને સ્વચ્છંદથી ખગડનાર વિદ્યાર્થી બન્યો એમ મનેરાજ્યમાં રહ્યું છે.

મહાત્મા ગાંધીજીનું તત્ત્વજ્ઞાન અને તેની યોગ્યતા, એની ' જીવનકથા 'માં માર્ગિક અને યથાંતર્ય ઉતારેલી છે. આ સત્પુરુષના નિકટ સાન્નિધ્યમાં આવવાનું ધ્વજે મારા નસીબે સપેશું એ મારું, સર્વથી મહાન એવું સદ્બાગ્ય હું સમજતો આવ્યો છું. શ્રીસમર્થ, લુકા-રામ, શિવાજી મહારાજ વગેરે મહાન વિભૂતિઓ વિષે વાંચતાં જેમ લાગે છે કે તેમના પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં આવીને તેમના કાર્યમાં તદ્દન નહિ જેવો પણ બાગ લેવાનું જેમના નસીબે આવ્યું તે કેટલા ધન્ય ? તે જ પ્રમાણે આવતી પેઢીને પણ મારા સરખાને વિષે લાગશે એ વિચાર જ ખૂબ સુખદાયક લાગે છે.

લોકમાં શીઘ્ર હોય એ વિચાર તદ્દન બરોબર છે. સાર્વજનિક કાર્યમાં હું ૧૯૧૩ થી છું. સાર્વજનિક કાર્યકર્તાઓ ' Power Politics 'માં પડેલા છે અને પરિણામ મેળવ-વાની દૃષ્ટિએ " ચેન કેન પ્રકારેણ "—' End justifies the means '—વર્તે છે, એનું મને દુઃખ થાય છે. આ બાબતમાં મ્યુનિસિપાલિટી, કાયદામંડળ વગેરેના કંઈક અનુભવ મેં લીધેલો છે, જે કડવો છે.

સંશોધનાત્મક લેખ કેવળ મરાઠીમાં જ (માતૃભાષામાં) લખાય અને પછીથી લોકો તે ન જુએ તો પણ હરકત નહિ, આ તરવ સાથે મારો થોડો મતભેદ છે. આપણું સર્વ લખાણ માતૃભાષામાં અને આપણા લોકોને માટે જ હોવું જોઈએ, એ મને સો ટકા માન્ય છે. પણ સંશોધનાત્મક લેખોને માટે અપવાદ જોઈએ એમ મને લાગે છે. તે મરાઠીમાં તો લખામ જ, પણ અંગ્રેજીમાં ય હોવા જોઈએ. સંત્યાન્વેષણ માટે આ જરૂરી છે. પરપ્રાંતીય અને પરરાષ્ટ્રીય વિદ્વાનોનો વિચારવિનિમય થઈને સત્ય શું એ સમજવાને માટે આ જરૂરી છે, એમ મારા નષ્ટ મતને લાગે છે. સંશોધનકાર્યમાં એકાંગીપણું ના આવે, નિષ્કર્ષ જૂલમરેસો ના રહે, જનતાના વિદ્વાનોનો વિચારવિનિમય થાય એ માટે એ જરૂરી છે. અર્થાત્ એ જે બાબત વિષે સર્વ વિદ્વાનોનો એકમત થયો હોય તે વિષય માતૃભાષામાં લખાય એ માન્ય છે— હજી નહિ પણ જરૂરી છે. માતૃભાષામાં પુસ્તકો લખાયા સિવાય લોકોમાં ગાનની દૃદ્ધ ચનાર નથી.

.....મને પણ પ્રવાસ બેઠવાનું ખૂબ મમે છે. મારા વિદ્યાપતના પ્રવાસની રાજ-નિશી (તા. ૫ મી મે થી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮) મેં પરનાં માણસો માટે જરા લંબાણપૂર્વક અને વર્ણનાત્મક લખેલી હતી. (રાજનિશી ૧૯૨૭ થી લખેલો.) તેમાંના ઉતારા-રાગપુર સાથાના " રત્નદોષ " વિમાસિક માટે લાંબા શિક્ષક બાઇઓએ લીધા હતા. તે જ જુદા છાપીને બંધવેલા હતા.

પ્રવાસ અને જોડમાં વિચાર-પ્રદર્શનને માટે મર્યાદા છે-તેથી વંધારે લાગતો નથી.

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧. વેદેશનમાં મોટી ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓની સહાયથી પ્રાંત, કસ્ટો અને ગ્રામ પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તકોની મેળવણી કરી વ્યવસ્થિત ગોઠવી કરી કરાવવા જેવાં પુસ્તકોની યાદી તૈયાર કરી કરી કરાવવા તજવીજ કરવી.
૨. શ્રીક શિક્ષણ દ્વારા તૈયાર થયેલા શિક્ષિતો તેમ જ શાળામાંથી બહી હિકી અથેલા બાળકોમાં વાચનપ્રચાર કરવા ઘટતા ઇલાએ તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોએ ધડી, તેમને જામીનમીડી સિવાય બાળેપયોગી પુસ્તકો આપવા તજવીજ કરે; જેથી બહેલું બૂલી ન જાય.
૩. ત્રિમાસિક નિવેદનો તા. ૫ મી મે સુધીમાં જૂથ મંડળોએ એકત્રિત કરી મહાલ મંડળમાં મોકલવાં અને મહાલ મંડળોએ એ હકીકત ખાતા તરફ તા. ૧૫ મી પહેલાં મોકલવી. આ બાબતમાં અરરપરસ સહકારથી કામ કરવાનો મહાલ મંડળો નિષ્ક્રિય ઠરે. જો મહાલ મંડળનું કામ ચિવિલ હોય તો પરમાય નિવેદનો મોકલો.

વડોદરા,
તા. ૧૦-૪-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મહાનીય વ્યવસ્થાપક

મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય સાખા

સૂચના અંક ૧૧ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

નાણાં નહિ મોકલવા બાબત

ચાલુ સાલે હવે સરકાર મહાની સવડ નહિ હોવાથી પુસ્તકાલયોની રકમ સ્વીકારવાની આવશે નહિ અને જેમની રકમ અત્રે આવી છે તેમને સવડ પ્રમાણે મોકલવામાં આવશે. હવેથી રકમનો મનીએકર અને મોકલવો નહિ. મોકલશે તો પરત મોકલવામાં આવશે. નાણાં મોકલવાં હોય તો પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાં મોકલવાં.

વડોદરા,
તા. ૫-૪-૪૫ }

મ. ક. દીક્ષિત

ઉ. મો. પટેલ
મહાનીય વ્યવસ્થાપક

ગામડાંમાં જતા વિદ્યાર્થીઓને

આજકાલ રચનાત્મક કાર્યક્રમ માટે એક વાતાવરણ તૈયાર થયું છે. વિદ્યાર્થીઓ પ્રશ્ન એ કાર્યમાં હાથ નિડાવવા ઇચ્છે છે. એ અંગે અનેક ચોજનાઓ ઘડાય છે, એમાં એક વિચાર રજાઓમાં ગામડાંમાં જઈને કાંઈક કરવું એવો પણ છે. આ એક શુભ ચિહ્ન છે.

ગામડાંમાં જતાં પહેલાં એના પ્રશ્નોનું કાંઈક જ્ઞાન મેળવી લેવું ઘટે. આ જ્ઞાન મેળવી લેવાનાં સહેલાં સાધનો બે ગણાય: ગામડાના અનુભવી અને અભ્યાસી પાસેથી સાંભળવું અને ગામડાં અંગે બહાર પડેલું સાહિત્ય જોઈ જવું.

પહેલા સાધનને માટે ગામડે જતાં પહેલાં ૫-૭ દિવસ માટે, આ અંગેની સારી તૈયારી થઈ રહે એવો, એક તાલીમવર્ગ કાઢવો એ ઠીક પડે. એ વર્ગ દ્વારા અનુભવીઓ અને અભ્યાસીઓનો લાભ તો લેવો જ; પણ ગામડાના ખડતલ જીવનમાં નબી શકાય, ત્યાંના જીવનમાં આપણી મારફત ઠોષ વધારાની બી ન ફેલાવા પામે એ અંગે સાવધતા કેળવાય અને લાં વસતાં સોફોને કાંઈક ઉપયોગી થઈ પડાય એવું સ્વાવલંબી, સાદું અને શ્રમવાળું જીવન જીવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવો.

મદદગાર કેટલાંક પુસ્તકોની યાદી નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) ગામડાની વહારે, (૨) લોકજીવન, (૩) મારું ગામડું, (૪) દીકું મેં ગામડું ન્યાં, (૫) ગ્રામચિત્રો, (૬) ગામગોષ્ઠી, (૭) ભીંતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ, (૮) આપણી ગરીબાઈ, (૯) આખા હિંદુસ્તાન, (૧૦) ખેડૂતનો શિકારી, (૧૧) મધુકર, (૧૨) રચનાત્મક કાર્યક્રમ, (૧૩) સેક્રેટરીસની સફર, (૧૪) માતર તાલુકાની આર્થિક તપાસ, (૧૫) આપણું હિંદુસ્તાન.

હવે આપણે ગામડામાં જવાના પ્રકારો વિષે વાત કરીએ. ગામડામાં એકલા પણ જવાય, બે ત્રણની ટુકડીમાં પણ જવાય, અને ૨૫-૩૦ ના સમૂહમાં પણ જવાય. એક દિવસ માટે પણ જવાય અને પાંચ પંદર દિવસ માટે પણ જવાય. એક જ ગામડામાં પણ રહેવાય અને ઘણાં ગામડાંમાં પણ ફરાય.

મને લાગે છે કે, વિદ્યાર્થીઓને એકલાં કરતાં બે ત્રણની ટુકડીમાં અગર સમૂહમાં જવાનું વધારે પસંદ પડે. મોટા સમૂહમાં જવું હોય તો એક ગામમાં એક દિવસથી વધારે ન રોકાવું એ જ ઇચ્છ ગણાય. ને આખો કાફલો એકથી બીજો અને બીજેથી ત્રીજો ગામ એમ આગળ વધવાનો હોય તો તેમ પણ થઈ શકે. અને એક દિવસ એક ગામડે જઈને પાછા આવવું, ફરી એક દિવસ ઘેર રોકાઈ ત્રીજો દિવસ નજીકના જ બીજા ગામમાં જવું: એ રીતે નજીક નજીકનાં પાંચ સાત ગામોમાં પણ જઈ આવી શકાય.

પણ આમ સમૂહમાં જતારે ગામડા ઉપર ભારરૂપ ન થઈ પડાય એની ખાસ કાળજી લેવી જોઈએ. એ માટેનો સહેલો રસ્તો તો એ જ થઈ પડે કે, ન્યાં જઈએ ત્યાં ખીચડી શાક કે બાખરી રોટલા જેવી સારી રસોઈ આપણે જાતે પકાવી લેવી. ને એક જ દિવસ ગામડામાં રોકાવાનું રાખ્યું હોય તો ઘેરથી દેખરં જોળ જેવું કાંઈક લઈને પણ જવાય. ઘણા ગામડામાંથી મેળવી શકાય.

“સંસારચક્રે અંથાવલિ”નાં અતિ ઉપયોગી સિદ્ધ થઈ ચૂકેલાં બાર પુસ્તકો
 (પતિદેવ, અ. સૌભાગ્યવતી, તીર્થસ્વરૂપ પિતાશ્રી, ચિ. કુમાર, માંગુશ્રી,
 ચિ. સુકન્યા, નથુદંબા, ભાણી, પુત્રવધૂ, સાસુજની સેવામાં,
 ભાઈ અને બેન, સૌ સગાંને) અંથસ્વરૂપે.

પ્રેમ અને પુરુષાર્થ

લેખક : શ્રી૦ સોપાન

જેને જોતાં જ ગૃહજીવનની મંગળભાવના પ્રગટે છે.

● ૧૨ મનોરમ દ્વિરંગી આર્ટપેપર ચિત્રો ● સુંદર સુશોભનો
 ● ભાવનામય રેખાચિત્રો ● ૫૦૦ પાનાં ● કાપાતું પાકું
 બાઇન્ડિંગ ● મઢી લેવાતું મન ધાય તેવું ત્રિરંગી મનોહર
 કવર ● કાયમ માટે વસાવી લેવા જેવો અંથ.

કિંમત : રૂા. ૭-૮-૦

ટપાલ વી. પી. ખર્ચ સાથે રૂા. ૮-૨-૦

લખો :

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨

— અમારા અન્ય યોજનાબદ્ધ સાહિત્ય માટે પુછાવો —

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★મુક્ત થયેલ દેશોમાં છિન્નભિન્ન થઈ ગયેલાં પુસ્તકાલયોને પુસ્તકો પૂરાં પાડવા માટે અમેરિકાના યુનાઈટેડ સ્ટેટસમાં એક સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે. જર્મનીએ અમૂલ્ય ગ્રંથોનો નાશ કર્યો છે, પણ સદ્ભાગ્યે ધણીની નકલો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આવાં પુસ્તકો જેમ અને તેમ જલદીથી પૂરાં પાડવા માટે દરેક પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે.

આમ જ્યારે યુનાઈટેડ સ્ટેટસમાં ઈંગ્લેન્ડીય વિષયક સંસ્થાઓ, પુસ્તકાલયો અને સંસ્કૃતિ કેન્દ્રો, મુક્ત થયેલ પ્રદેશોને પુસ્તકો પૂરાં પાડવા માટે એક થયા છે, ત્યારે બીજા મિતરાભ્યોના દેશોમાં નહિવત કરવામાં આવ્યું છે. એવી સૂચના કરવામાં આવી છે કે, છિન્નભિન્ન થઈ ગયેલાં પુસ્તકાલયો માટે અને જે પ્રદેશોમાં પૂરાં પુસ્તકો ન હોય ત્યાં પુસ્તકો પૂરાં પાડવા માટે તેવા જ પ્રકારના યત્નો કરવા જોઈએ.

વસ્તુતઃ આજે એક જ વસ્તુની જરૂર છે તે એ કે જુદા જુદા રાષ્ટ્રોએ પોતાની સંસ્કૃતિનાં પ્રતીકરૂપ પુસ્તકોનો વિનિમય કરવો. આને અંગે આંતરરાષ્ટ્રીય સમજણનો રસ્તો યશી.

★વર્તમાનપત્રો વિષે નીચેની વાતો નોંધપાત્ર છે:—

“ હિંદમાં મોઝલયાસન પહેલાં પણ વર્તમાનપત્રો અસ્તિત્વ ધરાવતાં હતાં. સરકાર તરફથી નિયમિત સાપ્તાહિક ગેઝેટ ‘ વાકિયા ’ પ્રગટ થતું હતું.”

“ જાતનું પહેલું હાપેલ વર્તમાનપત્ર ‘ એસિવા રીલેશન ઓડર ઝીટુંગ ’ (Asiya Relation Oder Zeitung) (સ્થાપના ૧૬૦૯) છે; ઇંગ્લંડનું પહેલું હાપેલું વર્તમાનપત્ર ‘ પબ્લિક ઇન્ટેલીજન્સર ’ (Public Intelligencer (૧૬૩૩) છે, અમેરિકાનું ‘ પબ્લિક અફરન્સીઝ ’ (૧૬૯૦) છે અને હિંદનું ‘ કલકત્તા ગેઝેટ ’ (૧૭૮૦) છે.

“ ઇંગ્લંડના પ્રખ્યાત વડાં પ્રધાન રોબર્ટ વોલ્પોલે હાપખાનાના ભાડામાં દર વર્ષમાં ૫૦,૦૦૦ પૌંડથી વધારે ખર્ચ કર્યું હતું.”

“ કેનેડાના દરેક શહેરમાં એક દૈનિક છે.

“ અમેરિકાના યુનાઈટેડ સ્ટેટસનું પુલિટઝર પારિતોષિક મેળવનાર એક જ હિંદી-મિ. ગોવિંદ બિહારીલાલ માથુર છે. આ પારિતોષિક પત્રકારિત્વ માટે અપાયું છે,

“ જનતાનો પક્ષ લેવા માટે ચીનના પત્ર ‘ પેકીન ગેઝેટ ’ના સત્તર તંત્રીઓને દેહાંત દેડ આપ્યો છે.

“ હિંદ પર જાપાનના આક્રમણના પહેલા ખબર આપનાર રૂટેરના હિંદી પ્રતિનિધિ મિ. માન્કેર છે.

★ આસામ સાહિત્ય પરિષદની વાર્ષિક બેઠક ગયા સપ્ટેમ્બરમાં શિખસાગર ખાતે શ્રી નીલમણિ કુકનના પ્રમુખપદ હેઠળ મળી મળી હતી. આ બેઠકની વિશિષ્ટતા એ હતી તેમાં નવાં તથા જૂનાં હસ્તપ્રતોનું પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું.

★ શ્રી. સ્વીન્દ્રનાથ ટાગોરનાં લખાણોના અભ્યાસને ઉત્તેજન આપવા, જુદીજુદી ભાષાઓ દ્વારા તેના વિચારોને ફેલાવવા તથા ખીજ અનેક રીતે સંસ્કૃતિમાં તેમના ફાળાના અભ્યાસને આગળ ધપાવવા; ખંગાળા ભાષાના જે વિષયમાં કવિશીત્રે રસ હતો તેમાં મૌલિક શોધઓ કરવા તથા હિંદી કોષપથ ભાષામાં અપ્રતિમ પુસ્તક માટે યોગ્ય પારિતોષિક આપવા કવિનું નામ જોડીને એક મહાન બાંધવા અથવા મેળવવા અને તેમાં વ્યાખ્યાન હોય પુસ્તકાલય, સંગ્રહસ્થાન, આર્ટ ગેલેરી માટે સંગવડ રાખવા અને વિશ્વભારતી જેવી સંસ્થા જેમાં કવિને ખાસ રસ હતો તેવી કોષ સંસ્થાને મદદ કરવા માટે ગયે વર્ષે સ્વીન્દ્રનાથ સમિતિની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. નલિનીરંજન સરકાર છે.

★ જાન્યુઆરીની ૧૬ મી તારીખે કેરાલા પુસ્તકાલય મંડળે ખીજ મંડળોના સહકાર સાથે સ્વ. કવિ એન. કુમારન આસનના સ્મરણાર્થે ‘આસનદિન’ ઉજવ્યો હતો. કવિનું ૧૯૨૪માં મહાવાના અકસ્માત અંગે મૃત્યુ થયું હતું. જુદાં જુદાં સ્થળોએ યોગ્ય સ્મારક કરવા માટે ઝડપભેર તૈયારીઓ થઈ રહી છે.

★ ધી ડક્કન વનોક્યુલર ટ્રાન્સફેશન સોસાયટી, પૂનાનો રજતમહોત્સવ ૨૦મી ફેબ્રુઆરીએ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. મરાઠી સાહિત્યની પ્રગતિ માટે ૧૮૯૪ના ઑક્ટોબરની ૨૯મી તારીખે સ્વ. જર્નિસ એમ. જી. રાનડેએ તેની સ્થાપના કરી હતી. સોસાયટીએ પોતાના જીવનકાળનાં પચાસ વર્ષો દરમિયાન ૧૯૨૭ પુસ્તકોને પારિતોષિક આપ્યાં છે. ૨૦મી ફેબ્રુઆરીએ ઉજવવામાં આવેલ ઉત્સવ વખતે ફફટનના રાજા શ્રીમંત સંર માલોજી રાજે પ્રમુખપદે હતા.

★ મહારાષ્ટ્રમાં ‘ કિરાત ’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલ એક અમગવ્ય નાટ્યકાર તથા કવિ, શ્રી. કૃષ્ણજી લક્ષ્મણ સોમનંત બેલગામ ખાતે ૮૧ વર્ષની ઉંમરે મૃત્યુ થયું છે. જીવનના છેલ્લા દશ વર્ષથી તે આંધળા હતા. તેમણે ઐતિહાસિક તથા પીરાણિક મળાને ૨૫ નાટ્યો લખ્યાં છે. તેમાંનાં કેટલાંક બહુ જાણીતાં છે; પણ તેમાંનાં બહુ થોડાં જ બચવાયાં છે. આખા મહાભારતને નાટકનું સ્વરૂપ આપવાની તેમની મહત્વાકાંક્ષા હતી. તેણે ભાસનાં બધાં નાટકોનું મહાન ભાષાંતર કર્યું છે. તેમના મૃત્યુથી મરાઠી સાહિત્યને મોટી ખોટ મળે છે.

★ કિર્તોસ્કરવાડીવાળા શ્રી એસ. વી. કિર્તોસ્કરે માનસસાત્ર પર શ્રેષ્ઠ મરાઠી પુસ્તક લખવા માટે રૂ. ૫૦૦ના પારિતોષિકની જાહેરાત કરી છે. આ પારિતોષિક દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર સાહિત્ય પુરસ્કારસમિતિ, સાંગલી તરફથી આપવામાં આવશે.

★ સરકારી પ્રકાશનો-જેને બેનુબૂક્સ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે તેમાં પ્રગટ થયેલ બિવરીજ યોજના જેટલી ખપત કોષ પણ પ્રકાશનની થઈ નથી. તેના સંપૂર્ણ જર્નાલની બીજી લાખ

નકલો તથા સંક્ષિપ્ત આવૃત્તિની સાઠાજણ લાખ નકલો અને અમેરિકન આવૃત્તિની બેતાલીસ હજાર નકલો તે પ્રસિદ્ધ થયા પછી થોડા અઠવાડિયામાં જ વેચાઈ ગઈ હતી. આ વેચાણ આગલા કોષ પછી વેચાણને ટપી મળ્યું છે.

★ન્યુયોર્કના એક શહેરી મિ. વિલિયમ બેટિને 'આખાડી (વસ્તી) નિબંધ હરીશાઈ' ગ્રંથની છે. હિંદની વિશ્વવિદ્યાલયોના માનસહિત પસાર થયેલા ગ્રંથન્યુઓટા તથા એમ. એ. માટે આ હરીશાઈ ખુલ્લી છે. હાલ તુરત તે કલકત્તા, ઢાકા તથા પટણા યુનિવર્સિટીના ગ્રેન્ડ્યુઓટા જ આમાં ભાગ લઈ શકશે.

હિંદની વસ્તી સંબંધીના કોષ પછી પ્રશ્ન પર આ નિબંધ લખવાનો છે, અને માટે રૂ. ૪૦૦) નું ધનામ છે. અને તે ધનામ દર વર્ષે ઑક્ટોબરની બીજી તારીખે આપવામાં આવશે.

★યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની ૫૬૦૦૦ સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સંસ્થા Bnai Britg ની સ્ત્રીઓની સુપ્રીમ કાઉન્સિલે વાર્ષિક સભામાં બહેરાત કરી છે કે, કેંકલિન કેલાનો ફ્રેન્ડેટના સમારકરૂપે 'ચાર સ્વાતંત્ર્ય'નું પુસ્તકાલય બિંદુ કરવું.

ઉર્બીના (ઇલિનોઇસ પરમણા)માં ઇલિનોઇસ વિશ્વવિદ્યાલયના મહાનના હોલમાં આ પુસ્તકાલય સ્થાપવામાં આવશે. તેમાં ચાર સ્વાતંત્ર્યને લગતાં બધાં ખતપત્રોની મૂળ નકલો તથા બીજાં સાધનો સહાને માટે રાખવામાં આવશે. ઉપરાંત, તેમાં મનુષ્યની સ્વતંત્રતા તથા આંતરરાષ્ટ્રીય સાંસ્કૃતિક એકપત્રે લગતાં પુસ્તકો, પુસ્તિકાઓ, હસ્તપત્રો, કળામય વસ્તુઓ તથા સંબંધ ધરાવતાં બીજાં સાધનો પણ રાખવામાં આવશે.

—છોટાલાલ મોનસિંગ દામદાર

આસ પુસ્તકાલયો માટે જ :

“નવગુજરાત”નું બેટપુસ્તક

પંડિત માલવીયાજી સાથે
ત્રી સ દિવસ

કિંગ્ડમ રૂ. ૩૫

૩૧ મે ૧૯૪૫ સુધી “નવગુજરાત”ના લેખાંબના રૂ. ૩૫

ભરી ગ્રાહક થનારને પુસ્તક મફત મળશે.

આ પુસ્તકને પુસ્તકાલયોના શાળાગાર સમાન વસાવવાનું રહે ચૂકતા.

લખો : વ્યવસ્થાપક—“ નવગુજરાત ”—વડોદરા.

જીવન અને સાહિત્ય

સાહિત્ય એ માનવજીવનનું પ્રતીક છે. કોઈપણ પ્રજાના સાહિત્યના અવલોકન ઉપરથી તે પ્રજાના જીવનનો ખ્યાલ આવે છે. અને એ નિયમે સાહિત્ય એ પ્રજાજીવનને પરખવાની રંગ છે; એમ માનવું યથાર્થ છે. જાતકાળમાં વિદીન ચચેલી પ્રજાઓનું જીવન તેનું રહું સહું સાહિત્ય જ દર્શાવે છે. અત્યારે પણ રામાયણ આપણને કર્તવ્યનિષ્ઠ અર્ધમનિષ્ઠ પ્રજાજીવનનું અનુમાન કરાવે છે. મહાભારત ઉચ્ચ જીવનાદર્શ 'રત્ન' કરી સમયના સંસ્કારઅંકિત આર્ષ જીવનનું દર્શન કરાવે છે. આયોવર્તના સુવર્ણયુગ-અંશો અને વિક્રમાદિત્ય યુગ પણ એ યુગના સાહિત્ય વડે જ સાબિત થયા છે. આ તો આપણ દેશની-આયોવર્તની વાત થઈ, પરંતુ સામાન્યતઃ કોઈ પણ દેશમાં એ દેશનું સાહિત્ય એ દેશના પ્રજાજીવનનું દર્પણ છે એ પણ એટલે અંશે યથાર્થ છે.

સંસ્કારયુક્ત આદર્શ માનવજીવન એ સાહિત્યોત્થાનનું પ્રધાન અંગ છે. સાહિત્યકાર પોતાની પ્રજા વડે માનવજીવનમાંથી સર્જન તત્ત્વ ચૂસે છે, અને તે પ્રતિભાઅંકિત રસયુક્ત મધ્યુગાર્ષ્યે પ્રજાના હસ્તમાં સાદર રજૂ કરે છે. તેમાં સાહિત્યકારનું જીવન તો અવસ્ય આદર્શ હોવું જોઈએ. આદર્શ જીવન સિવાય પ્રતિભા સંપન્ન થવું અશક્ય છે. એક કોઈ પડોના વધના કરુણાર્દ્ર પ્રસંગથી રામાયણ આપનાર વાલ્મીકિ મુનિની પ્રજા આદર્શ જીવન સિવાય સંભવે ખરી ? અને એ યુગનું પ્રજાજીવન જો સંસ્કારી વૈવિધ્યપૂર્ણ, કર્તવ્યનિષ્ઠ અને ધર્મનિષ્ઠ ન હોત તો રામાયણ જેવું અમર કૃતિનાં દર્શન થાત ખરાં ? કદાચ બહુ બહુ તો એકાદ ભિમ્ભીત કે ખંડકાવ્ય જ જન્મતને સાંપડ્યું હોત. રાજશેખર કવિઓના ત્રણ વર્ગ પાડે છે. તે આપણે કવિ-સાહિત્યકાર-સંભવને માટે માન્ય રાખીએ તો પહેલા વર્ગનો સારસ્વત સાહિત્યકાર સરસ્વતીની કૃપા સિવાય અસંભવિત છે. પરંતુ બીજા વર્ગનો આભ્યાસિક સાહિત્યકાર સ્વશિક્ષણ, સંસ્કારિક જીવન અને પ્રજાજીવનના અભ્યાસ વડે સંભવિત છે, અને બીજા વર્ગનો સાહિત્યકાર પહેલા વર્ગના સાહિત્યકાર કરતાં કનિષ્ઠ છે એમ નથી; કોઈ કોઈ બીજા વર્ગનો સાહિત્યકાર પહેલા વર્ગના સાહિત્યકારના સમોત્તર અથવા શ્રેષ્ઠ પણ થાય છે. ત્રીજા વર્ગના ઔપચારિક સાહિત્યકારનું ખાસ મહત્ત્વ નથી, સારસ્વત સાહિત્યકારને પણ સ્વશિક્ષણ, સંસ્કારિક જીવન અને પ્રજાજીવનના અભ્યાસની અગત્ય છે; અને એ સુવર્ણમાં સુરંધ્ર ભળ્યા જેવો જ મદાયોગ છે. કોઈ પણ સાહિત્યકાર ઓછાવત્તા અંશે પ્રજાજીવનમાંથી-વાતાવરણમાંથી પ્રેરણા મેળવે છે એ નિર્વિવાદ છે.

પ્રજાજીવનની છાપ સાહિત્ય પર અને સાહિત્યની છાપ પ્રજાજીવન પર અનાવાણે પડે છે. જીવન અને સાહિત્યનો વિકાસ પરસ્પરની મદદ વડે જ થાય છે એ નહીં છે. કોઈપણ પ્રજાએ મહાન થવા પહેલાં તેણે પોતાનું સાહિત્ય પ્રાણવાન બનાવવાની અગત્ય છે. પ્રાણવાન સાહિત્ય એ-એ: જેમાંથી વર્તમાન પ્રજાને પ્રેરણા મળે, જીવનમાર્ગ મળે, જો અધ્યાત્મિક અટકાવે, પ્રજાનું ધક્કર કરે અને ભાવિ પ્રજાનો પ્રાણ બને એ પ્રાણવાન સાહિત્ય છે. અને એવા સાહિત્યનો દરેક પ્રજાને જરૂર છે.

માધવ મો. ચૌધરી

પશ્ચિમના સાહિત્ય પર ભારતીય સાહિત્યની અસર

આપણે અમેરિકનો માનીએ છીએ કે આપણને આપણા સંસ્કારનો વારસો ઇંગ્લેન્ડ, મધ્યયુગના યુરોપ, ગ્રાવીન ગ્રીસ અને રોમ તરફથી મળ્યો છે. આટલે સુધી આપણું ઝાણ રપટ છે, પરંતુ આ તો અડધી જ વાત થઈ. પૂર્વના દેશોનું આપણું ઝાણ આ વાર્તાનો બાકીનો અડધો ભાગ છે અને અત્યાર સુધી તે બંધ જ રહેવા પામ્યો છે. પૂર્વના દેશોમાં પશ્ચિમ તેમ જ પૂર્વમાં પોતાની સંસ્કૃતિની છાપ પાડનાર દેશ તરીકે હિંદ અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે.

પેઠી દર પેઠી અમેરિકન નિયાજિયાઓ ક્રેંચ લેખક જન ડલા ફેરોને જેને પ્રખ્યાતિ મેળવી આપી છે તે માયાં પર દૂધ લઈ જતી છોકરીની વાત આનંદ અને લાભ સાથે વાંચે છે. હવાઈ કિસ્સા રચનારચનાં તેણીએ પોતાનું દૂધ ઢોળ્યું અને નદી ગુમાવી બેઠી. આ બાળકોમાંનું બાળ્યે જ કાંઈ જાણતું હશે કે આ વાર્તાનું મૂળ પંચતંત્રના પાંચમા પુસ્તકમાં છે. તેમાં એવી વાત આપવામાં આવી છે કે એક બ્રાહ્મણે શેષમસ્ત્રીના વિચારો કરતાં કરતાં અનાજથી ભરેલું બિક્ષાપાત્ર ડંકુકાથી ભાંગી નાખ્યું અને તે સાથે પોતાના નફાના સ્વપ્નાનો શુક્રો કરી નાખ્યો.

અમેરિકનોને ગમતી સેંકડો વાતો જે લાંબા વખત પર હિંદમાંથી યુરોપ માર્ગે આવી છે તેમાંની આ તો એક વાત છે.

ઈ. સ. પૂ. ૬૦૦ વર્ષ પહેલાંની ઇસવી પછીની વાર્તાઓનું મૂળ હિંદમાં મળી આવ્યું છે. ઇ. સ. ૬૦૦ માં પંચતંત્રનો પેઢલવીમાં તરજુમો કરવામાં આવ્યો. આમાંથી અરબી ભાષામાં તરજુમો થયો, અને અરબીમાંથી જર્મન તરજુમો ૧૪૮૩ માં થયો. જર્મન સાહિત્ય પર તેની ઊંડી અસર થઈ એટલું જ નહિ, પરંતુ ડચ, ડેનીશ અને આઈસલેન્ડીક ભાષામાં તેનો તરજુમો કરવામાં આવ્યો હતો. ઇટાલિયન તરજુમાનો ઉપયોગ કરી, સર થોમસ નોર્થે એસીઝાએથના જમાનાના ઇંગ્લેન્ડમાં આ વાર્તાઓની પીછાણ કરાવી. ૧૮૭૮ માં લા ફેરોને પોતાની વાર્તાઓ બીદપાઈ-વિદ્યાપતિને નામે પ્રગટ કરી.

આફ્રોની અસર

આફ્રોની અસર તો આખી પણ વધારે થતી છે. હોમરની અરણ અને તેના જેવા બીજા સવાલોને લગતી સારી ફિલસૂફીને બાળ્યે રાખીએ તો, વહેલામાં વહેલી ગ્રીક ફિલસૂફી એશિયા માઇનોરના ગ્રીકો થેક્સ, ઝોનોકેન્સ, ફાર્મનાઇડઝ, એનો અને પાઇથેગોરાસથી શરૂ થઈ હતી. (ઇ. સ. પૂ. ૬૦૦). આ ફિલસૂફીએ એક જ પરમ સત્યની શોધ ચાલુ રાખી હતી અને તેમાં આખરે અધું સમાઈ જાય છે, એ જ્યતની જે ફિલસૂફી વેદોમાં અને તે પહેલાનાં ઉપનિષદોમાં (ઇ. સ. પૂ. ૧૦૦૦ થી ૭૦૦) માલમ પડે છે તેનો ફેલાવો કર્યો હતો. ગ્રીક અને હિંદી ફિલસૂફીઓ વચ્ચે બીજું પણ ઘણું મળતાપણું છે. હેસની ઝમે પુદ્ધ ફિલસૂફીમાંથી પ્રેરણા મેળવી હતી. આ ફિલસૂફી નીઓપ્લેટોનીઝમના રૂપમાં પશ્ચિમની વિચારઅરણીમાં ઉચામાં ઉચી કક્ષાએ પહોંચી હતી.

હૃદયમાંની વાતો તથા બાહ્યલક્ષમાંની વાર્તા એ વચ્ચે પણ બહુ નોંધપાત્ર સુદૃઢ સંબંધ છે.

હિંદના આદર્શો યુરોપમાં કેવી રીતે ફેલાયા છે તેનું સુંદર વર્ણન ' પશ્ચિમની વિચારસરણી પણ હિંદની વિચારસરણી 'ની અસર એ નામના સ્વામી અશોકાનંદની પુસ્તકમાં મળી આવે છે. આ પુસ્તક ૧૯૩૧ માં માયાવતી, આદ્યારો ખાતેના અદ્વૈત આશ્રમે પ્રગટ થયું છે.

અમેરિકામાં ઇમરસન, વ્હીટમેન વગેરેની વિચારશ્રેણી પર ઉપનિષદ અને ભગવદ્ગીતા જેના તરજુમાથી તેઓ સારી રીતે વાકેફ હતા તેની વિચારસરણીએ હડી અસર કરી છે. દાખલા તરીકે ઇમરસને પોતાની કવિતા ' ઘસ 'માં નીચેની કડીઓમાં

" If the red slayer thinks he slays

Or if the slain thinks he is slain,

They know not well the subtle ways

I keep, and pass, and turn again. "

એ ગીતાજ્ઞના શ્લોકનો પડઘો પાડે છે.

એને (એટલે શરીરમાં રહેનાર આત્માને) જે કાંઈ એમ માને છે કે તે મોરનાર છે અને જે કાંઈ એમ માને છે કે તેને મારી નાખ્યો છે તે બંને અજ્ઞાન છે, કારણ કે તે મારતો નથી તેમ મરતો નથી.

કેટલાંક વર્ષો પર હું અમેરિકાની એક મોટી લીબરલ આર્ટ્સ કોલેજમાં ભાષણ કરવા ગયો હતો. ત્યાં મ્હાપાણી લેવાતાં હતાં તે વખતે અંગ્રેજ સાહિત્યના એક ગ્રેફેસરે જણાવ્યું હતું કે, ' હિંદ વિષે ઇશારો કરવા માટે પુષ્કળ શોધખોળ કરી વગર હું અંગ્રેજ સાહિત્ય પર ભાષણ આપી શકું નહિ, હું તો ખરા જીગરથી ઇચ્છું છું કે " અંગ્રેજ અને યુરોપીયન સાહિત્યમાં હિંદનો ફાળો " એ વિષે એક પુસ્તક લખાય. ' આ વિષય એટલો વિશાળ છે કે તે વિષે અત્રે માત્ર ઇશારો જ થઈ શકે.

' અરેબીઅન નાઇટ્સ 'ના અંગ્રેજી તરજુમાઓ અને બેંગ્ગાલિમાં હિંદમાંની ઘણી વાતો સમાઈ જાય છે. ત્રણ કારકેટો અને એક રતલ માંસની જ માગણીની વાતો શેકસપિયરે અગાઉ જણાવેલા સર થોમસ નોર્થ પાર્સેસી મેળવી હતી. પુરાણ કાળમાં મુસાફરી કરનારાઓ હિંદમાંથી ઘણી વાતોઓ અને રમ્યાનિક વિગતો લઈ આવ્યા હતા. હિંદી વિષય વિષેનું પહેલું હિંદી નાટક દાષડનનું ' ઓરંગઝેબ ' (૧૬૭૫) હતું. મિલ્ટન હિંદ વિષે આલેખો કરતાં કંટાળતો જ નહિ.

આપણા પોતાના જમાનામાં આપણે એંગ્લો-ઈન્ડિઅન સાહિત્યનો મોટો ફાલ જોઈએ છીએ. કોપલીંગ, રેટ્સ, એ. ઇ. રસેલ, સર એડ્વિન આનોલ્ડ, ઇ. એમ. ફોર્ટર અને એફ. ડાલ્સુ. એને તેમાં મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે.

' હિંદનો વારસો ' - તંત્રી જી. ટી. ગેરટ, ' આધુનિક હિંદ અને પશ્ચિમની દુનિયા ' - તંત્રી એલ. એસ. એ. મેલીમાં અને રોબર્ટ સેન્કેટના ' અંગ્રેજ સાહિત્યમાં હિંદ ' અને જુલાસસિંહના એંગ્લો-ઈન્ડિઅન ' વાતોનું અવલોકન 'માં આ સવાલ જલ્દ સંભાળ-પૂર્વક ઇજ્જવામાં આવ્યો છે.

[સાંપણ સામેના પૃષ્ઠને ડેક]

દહેગામ મહાલ પુ. પરિષદ : બીજું અધિવેશન

દહેગામ મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદનું બીજું અધિવેશન સોનારડા મુકામે તા. ૧-૫-૪૫ ના રોજ ક્ષેત્ર વિભાગ યાજ્ઞાધિકારી શ્રી. દા. ગો. માલશે સાહેબના પ્રમુખપદે ભરાવાનું અગાઉથી જાહેર થયું હતું. અધિવેશનને સફળ બનાવવા સ્થાનિક શિક્ષક શ્રી. રવિશંકર ઠાકર અને સ્વાગત મંડળે પૂર્વતૈયારીઓ પૂર્વક સારી વ્યવસ્થા કરી હતી. અને અધિવેશનમાં બહારગામથી આવનાર મહેમાનો પ્રતિનિધિઓ તેમ જ સ્થાનિક પ્રેક્ષકો માટે પણ યોગ્ય વ્યવસ્થા સાચવી હતી. સભાસ્થાન ઘાટી વૃક્ષઘટા હેઠળ સ્વચ્છ અને મનોહર વાતાવરણમાં રચાવા ઉપરાંત સામેના એસારામાં સામયિકોનાં પ્રદર્શનથી અધિવેશનની અનુરૂપતા ખાસ તરી આવતી હતી. આ અધિવેશનમાં ભાગ લેવા માટે મહાલનાં પુસ્તકાલયોના પ્રતિનિધિઓ ઉપરાંત, વ. રા. પુસ્તકાલય મંડળના સદસ્ય શ્રી. નાણુકલાલ ચોકસી, વ. રા. પુસ્તકાલય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ, " પુસ્તકાલય " માસિકના તંત્રી શ્રી. મણિલાલ વ્યાસ તેમ જ પુસ્તકાલય ખાતાના અધ્યવેક્ષક શ્રી. એકનાથ પટેલ વગેરે પણ વડોદરાથી ખાસ આવ્યા હતા.

અધિવેશનના વરણેલા પ્રમુખ શ્રી. માલશે સાહેબ અનિવાર્ય કારણવશાત્ હાજર રહી શક્યા નહોતા, પરંતુ તેમનો પ્રેરક સંદેશો તેો અધિવેશનમાં આવનાર પ્રતિનિધિઓને પ્રાપ્ત થયો હતો.

પ્રારંભમાં ઈશ્વરસ્તુતિ અને સ્વાગતગીત ગવાઈ રહેતાં, દહેગામના બાલ મંદિરની એક નાની બાલિકાએ પુષ્પોસહ સુંદર અભિનયગીત રજૂ કર્યું હતું. ત્યારબાદ, સભાના કામકાજની ચર્ચાત યત્તાં સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. અંબાલાલ વઢીયે અધિવેશનમાં પધારેલા સૌ કોઈનું સ્વાગત કરતાં જણાવ્યું કે,

સ્વાગતપ્રમુખનું લાપછા

સન્નનો અને સન્નારીઓ,

આપ સર્વે આટલી મોટી તકલીફ તેમ જ તરફી લઈ દૂર દૂરના ગામોમાંથી પધારી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ તરફ જે રસ વ્યક્ત કર્યો છે તે જોઈ હું ધણેજ ખુશ થયો છું. આપ સર્વને આવકારતાં મને અનંદદ આનંદનો અનુભવ થાય છે.

[સામેના પૃષ્ઠનું ચાલ]

જેશક, આધુનિક જમાનામાં હિંદે પશ્ચિમના સાહિત્યમાંથી પ્રેરણા મેળવી છે. છેલ્લા બે દાયકામાં સ્વતંત્ર સાહિત્યની રચનામાં જોર વધ્યું ત્યાં સુધી શુદ્ધિશાળી હિંદે પર પશ્ચિમના સાહિત્યની ભારે અસર ચાલુ રહી હતી.

‘ અરેબીઅન નાઇટ્સ ’ અને ઇસપની વાર્તાઓ, જેનું મૂળ હિંદમાં હતું તે આખરે ૧૯ મી સદીના પહેલા અઢધા ભાગમાં યુરોપમાંથી પાછી ફરી અને તેના તરણુમા આધુનિક હિંદીમાં થયા. હોયનર્પો, બેટહાઈટ, ઓ હેરી, શેક્સપિયર, ફો, માલ્સવર્ધી વગેરે અંગ્રેજ અને અમેરિકન લેખકોના તરણુમા પણ થયા છે. (U. S. O. W. I.)

—હોરેસ આઇ. પોલમેન

(તાલમેરી આફ કોમેસ-વૉશિંગ્ટનના હિંદી વિભાગના વડા.)

ધીમે ધીમે પણ મહત્તમ પગલે પુસ્તકાલયો પ્રત્યેનો જનતાનો પ્રેમ વધુ ને વધુ મઠાયતો જાય છે, એમ આજની હાજરીની સંખ્યા જોતાં ઉદય જણાઈ આવે છે. હવે એવો જમાનો આવ્યો છે કે પુસ્તકાલયોમાં રસ લીધા સિવાય આપણો છૂટકો જ નથી; કારણ, દિન-પ્રતિદિન વિશ્વના બીજા દેશો એટલી પ્રગતિ કરી રહ્યા છે કે તેના દિસાએ આપણી પ્રગતિનું માપ કાઢવા બેસીએ તો પાશ્વરમાં પહેલી પૂણી નેટલી જ આપણી પ્રગતિ છે.

પ્રગતિનું મૂળકારણ

પશ્ચિમના દેશો તેમ જ જગતમાં સમૃદ્ધમાં સમૃદ્ધ ગણાતો દેશ-યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકામાં જે પ્રગતિ થયેલી આપણે જોઈએ છીએ તેનું મૂળકારણ જ્ઞાનના ફેલાવામાં જ રહેલું છે. જ્ઞાનના પ્રચાર માટે પુસ્તકાલય જેવું એક ઉત્તમ સાધન નથી.

આજે અમેરિકન ખેડૂતો ખેતી સંબંધી પુસ્તકો વાંચી ધણી જ ચીવટથી યાત્રીય પદ્ધતિથી ખેતી કરી આપણા કરતાં લગભગ ચારથી પાંચગણું ખેતીનું ઉત્પન્ન લે છે. સાં દરેક ખેડૂતને ખેતીવિષયક જ્ઞાન પુસ્તકાલયોમાંથી તેમ જ બીજી સંસ્થાઓ મારફતે સહેજે મળી રહે છે. તેવી જ રીતે ઉદ્યોગો સંબંધી, વેપાર સંબંધી ઇતિહાસ, વૈજ્ઞાનિક વિ. તમામ જાતના વિષયોનું જ્ઞાન સૌ સૌની રુચિ અને જરૂરીયાત પ્રમાણે પુસ્તકાલય આપી શકે છે.

મેટે ભાગે નવલકથાઓ

આજે આપણાં પુસ્તકાલયોમાં ધણેખરે ભાગે જે પુસ્તકો જોઈએ છીએ તે પૈકી ધણી ખરી નવલકથાઓ જ મેટે ભાગે માલમ પડશે. અને વાચકનો મેટે ભાગ તે જ જાતનાં પુસ્તકો વાંચે છે, એમ મારા અનુભવ ઉપરથી હું કહી શકું છું. ધણી ખરાં પુસ્તકાલયોમાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર જોઈએ તેવાં પુસ્તકો હોતાં નથી, તેમ તેટલાં વસાવવા કંડ પણ હોતું નથી. ઉપરાંત, લોકરુચિને જામત કરી ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચવા માટે જનસમૂહને પ્રેરે એવા પ્રત્યેપાલો તથા પ્રચારકો પણ આપણી પાસે ઘણા ઓછા છે. આ બધાં કારણોને લઈને તથા હાલના કટોકટીના સંજોગોમાં કે ન્યારે આપણને અન્ન અને વસ્ત્ર મેળવવા મુશ્કેલીઓ નડે છે તેવા સંજોગોમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને અપનાવવી-જો કે મુશ્કેલ તો છે જ, તેમ છતાં જે આપણે આપણા તાલુકાનું, આપણા બાળકો અને આપણા દેશનું ગૌરવ વધારવા માગતા હોઈએ, જે આપણે જગતના દેશોની સમક્ષ તેમની દરોશમાં ઊભા રહેવા માગતા હોઈએ તો આપણે આવી પ્રવૃત્તિને સંપૂર્ણ રીતે આપવો જ પડશે. જે બીજા દેશોએ કરી ખતાવ્યું છે, જેવી રીતે બીજા દેશોની પ્રગતિઓએ ઉન્નતિ સાધી તેવી જ રીતે આપણે પણ એકકક્ષ ઉન્નતિના શિખરે પહોંચવું હોય તો આજથી જ શરૂઆત કરવી જોઈશે. આ પુસ્તકાલયપ્રચાર જેવી ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ હાય ધરવા! દરેકને મારી નમ્ર વિનંતિ છે. આજે આપણું સેવાનું કાર્યક્ષેત્ર આપણો તાલુકો છે. આપણા તાલુકામાં ગામેગામ સુંદર પુસ્તકાલયો સ્થાપી તેમાં ઉત્તમ પુસ્તકો વસાવવાં જોઈએ. જે કે ગામેગામ પુસ્તકાલય સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ તો લગભગ પૂર્ણ થવા આવી છે. પરંતુ બીજી જરૂરીયાત કે જે અતિ મહત્વની છે તે ઉત્તમ પુસ્તકો વસાવવાની છે તે તરફ પૂરતું લક્ષ દોરવાનું છે.

દરેક વ્યક્તિને ઉત્તમ સાહિત્ય સંબંધી તેમ જ બીજા જાતનાં પુસ્તકો મળે તેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આપણા તાલુકામાં એક પણ વ્યક્તિ નિરક્ષર ન હોવી જોઈએ-આ

પ્રમાણેની ભાવના કેળવી ને આપણે સાચા દિક્ષથી પ્રવર્તન કરીશું તો આવતા વર્ષ સુધીમાં આપણે ધણી જ પ્રગતિ કરી શકીશું.

આ મહાલમાં મકાનવાળાં પુસ્તકાલયો તથા મકાન વખરનાં પુસ્તકાલયો છે તથા આજે ગ્રામ તેમ જ કરંયા પુસ્તકાલયો ને કે કેટલેક સ્થળે સારી રીતે કામ કરી રહ્યાં છે છતાં ઘણેખરે જેકાણે નોંધણી તો ફંડના અભાવે સારાં પુસ્તકો ખરીદી શકતાં નથી. પુસ્તકાલયનું અંદાજપત્ર કંગાલ હોય છે. તે અંદાજમાંથી અંચપાલનો પગાર અદા કરવાનો હોય છે અને બાકી ને જૂજ રકમ વધે તેમાંથી પુસ્તકો ખરીદ કરવાં પડે છે. એટલે આપણે ફંડના અભાવે તેમ જ સાચા દિલના સેવાભાવી કાર્યકરોના અભાવે પુસ્તકાલયનો લાભ તથા પ્રચાર નોંધતા પ્રમાણમાં આપી શકતા નથી. હવે દરેક ગામે પોતપોતાનું ફંડ બિંદુ કરી પોતાના પુસ્તકાલયને સારા પાયા ઉપર મૂકવું પડશે. તેમાં જ ગામનું અને ગામના બાળકો તથા યુવાનોનું હિત છે. તેથી જેટલી રકમ ખર્ચીશું તેનો બદલો હળસગણો જરૂર મળી રહેશે. સેવાભાવી કાર્યકરો ઉપર આધાર રાખવાનો જમાનો હવે માનશો નહિ. આ યુદ્ધ-કાળમાં ઘણાખરા વેપારીઓ તથા ખેડૂતો સારી રીતે કમાયા છે. હુંકા પગારના શિક્ષકભાઈઓ કે પ્રચારકો પાસેથી આપણે વધુપડતી આથા રાખીએ છીએ, પરંતુ તેમને શી શી અડચણો છે, તેમની આર્થિક સ્થિતિ કેવી છે, તેમને ખરેખર પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિમાં રસ છે કે કેમ, તે સંબંધી ઘણો જ થોડો વિચાર ચાલે છે. આવી સ્થિતિમાં આપણે પ્રગતિની કેટલી આથા રાખી શકીએ ?

શિક્ષકની લાયકાત

શિક્ષક પોતે ને શીખવાને હંમેશાં તૈયાર ન હોય તો એ કદી વિદ્યાર્થીઓને સાચું શિક્ષણ આપી શકે નહિ. એક દીવો પોતે ને જલતો ન રહે તો બીજા દીવાને પ્રગટાવી ન શકે. ને શિક્ષક પોતાના વિષયને છેડે આવી બિલો હોય, ને પોતાના જ્ઞાન સાથે જીવંત સંપર્ક વ્યવહાર રાખતો નથી પણ કેવળ વિદ્યાર્થીઓના મગજ પર બોલે જ લાઘા કરશે એ એમના મગજને સ્પર્શિત નહિ કરી શકે, જીવંત નહિ બનાવી શકે. સત્ય દ્વારા કેવળ જ્ઞાન નહિ પણ ટ્રેરણા પણ મળવી જોઈએ. ટ્રેરણા મરી જાય ને કેવળ માહિતીના ઢગલા જ ખડકાયા કરે, તો સત્યનો અનંતતા ગુમાઇ જાય છે. આપણી શાળાઓમાંનું ઘણુંખરું બહુતર નકારું બને છે, કારણ કે આપણા ઘણાખરા શિક્ષકોને માટે એમના જ્ઞાનના વિષયો જાણે કાંઈ એક-વારની જીવંત વસ્તુઓના મરેલા તમુના લેવા બની રહે છે, જેમની સાથે એમની વિદ્વતાભરી ઓળખાણ હોય છે પણ જેમની સાથે જીવન અને પ્રેમને સંબંધ હોતો નથી.

—કવિવર ટાગોર.

હવે વિશ્વયુદ્ધના ઓળા ધીમે ધીમે વિદીન થતા જાય છે. યુદ્ધોત્તર યોજનાઓ ઘડવા માટે વિશ્વના દરેક દેશો પૂર્ણ ધગથથી તન્મય થઈ રહ્યા છે. યુદ્ધ બાદ આપણે હવાઈ કિલ્લાઓમાં આકાશમાં વિચરીશું, બેડતી મોટરોમાં મુસાફરીની સહેલ માણીશું, અને કાશીની યાત્રાએ કરી આવવામાં જેટલો વખત જાય છે તેટલા વખતમાં આપણે દુનિયાની મુસાફરી કરી શકીશું—આવા આવતા જમાનામાં આપણે જીવન જીવવાનું થશે. હવે ગાડાને બદલે વિમાન બેસવા મળશે તે માટે આપણે તૈયાર થવું જોઈએ—બીજા દેશોએ ને કયું છે, જેની રીતે કરી બતાવ્યું છે તે જ્ઞાન આપણને પુસ્તકાલય ઘેરબેઠાં આપે છે. ઉત્તમ પુસ્તકો

પશુને મનુષ્ય અને મનુષ્યને દેવ બનાવે છે. આવી પુનિત પ્રવૃત્તિ માટે આપણે તત્ત્વ, મન અને ધન અર્પાએ તો પશુ ઝોણું છે. ”

અધિવેશનના વરાયેલા પ્રમુખશ્રીની અનિવાર્ય કારણસરની જરૂરોને કારણે તેઓશ્રીનું સ્થાન, દહેગામ મુનસદ કોર્ટના વકીલ અને દહેગામના આગેવાન નાગરિક તેમ જ ત્યાંના પુસ્તકાલયના પ્રમુખ શ્રી. વકીલ મણિલાલ ચતુરભાઈ અમીન માટેની દરખાસ્ત રજૂ કરાતાં અને તેને દહેગામ મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. ચિમનલાલ ગાંધીએ અનુમોદન આપતાં તેઓશ્રીએ પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું હતું.

પ્રમુખશ્રીએ તેઓશ્રીના વ્યાખ્યાનમાં જણાવ્યું કે, આ અધિવેશનના પ્રમુખપદ માટે શ્રી. માલશે સા. નો વરણી થઈ હતી તેઓ નહિ આવી શકવાને કારણે આ સ્થાને આર્પે. મારી પસંદગી કરી છે તે માટે આપનો આભારી છું. આગળ ચાલતાં તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિ એ તો કેળવણીનો એક ભાગ છે. આપણા રાજ્યમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો પ્રચાર કરનાર રવ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતા હતા એમ કહેવામાં અતિચર્યાકૃત નથી. તેઓશ્રીએ સ્થળે સ્થળે પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં પ્રત્યક્ષ સહકાર આપ્યો હતો. તે જ પ્રમાણે આપણે સહકાર કરી ગામડે ગામડે પુસ્તકાલયનો ભોધ પાઠવવો જોઈએ. એમણે ચરોતરમાં, ગોખલેની ડેક્કન એન્ડુકેશન સોસાયટિ જેવી ચરોતર એન્ડુકેશન સોસાયટિ સ્થાપી હતી. તે ઉપરાંત, સ્થિતિ વગરના છતાં હિંમત અભ્યાસના મોહક અભિલાષ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓને લેખ આપવાની સગવડ કરી પરદેશ અભ્યાસ કરવાં જવામાં પણ મદદ કરી હતી. એમણે સ્થાપેલી એ સંસ્થાઓ દ્વારા સીવીલીઅનો, એમ. ડી. ડૉક્ટરો, અને અન્ય હિંમત પદવીધરા પાડ્યા છે.

પ્રગતિનું ખાતું

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ એ પ્રગતિનાં ખાતાંઓમાંનું એક છે. એની સાથે વડોદરાનું પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ સહકારપૂર્વક સારું કામ બજાવે છે. એનાથી પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિને અનેક ફાયદા થયા છે. કેટલાકો હજી પણ આ સંસ્થાથી અજાણ્ય હશે. એ મંડળ મારફતે વર્તમાનપત્રોનાં લવાજમો ભરવાથી તેમ જ તેના દ્વારા પુસ્તકો મંગાવવાથી આપણને સારો જેવો ફાયદો થાય છે.

અહીં વક્તાએ દહેગામ કરતા પુસ્તકાલયનો દાખલો ટાંકી જણાવ્યું કે, અમારા પુસ્તકાલયના પ્રથમને મંડળ મારફતે અમુક નહિ મંગાવવાથી પુસ્તકાલયને થોડુંક ખર્ચ વધારે આવ્યું અને તેથી મારે તેને ટપકો દેવો પડેલો કારણ કે મંડળના સહકારનો લાભ તેણે લીધો નહિ. એટલે આ મંડળના લાભો લેવાય તો આપણા કામમાં આપણને સરળતા અને ફાયદો પણ થાય.

દરેક શાળાવંળા ગામે પુસ્તકાલય જરૂર હોવું જોઈએ. શિક્ષક શાળામાં બાળકોને બહુવધા ઉપરાંત જીવન પણ કામો કરવાનાં હોય છે. એટલે એ કેટલોક પહેંચી વળી શકે ? એટલે ગામની જનતા જો એને સાચા આપે તો તેનું કામ દીપી જશે.

આમ પુસ્તકાલયોને પોષવા માટે સરકારે કર્યા પુસ્તકાલયોની મદદ ઓછી કરી છે. તેનો લાભ આમ પુસ્તકાલયોએ લેવાવો જોઈએ. વળી આ પ્રવૃત્તિને સ્થાનિક સંસ્થાઓ,

તરફથી પણ મદદ આપાય એમ હરહું છે. એ; રવા. સંસ્થાઓમાં જાહેર પ્રવૃત્તિને મદદ કરવાનાં બે ધોરણો છે: ફરજિયાત મદદ અને મરજિયાત મદદ આપણી આ પ્રવૃત્તિને મરજિયાત મદદ આપવા હરાવાયેલું છે તે ફરજિયાત ચાલ એ હજી છે.

એટલે લોકમદદ તેમ જ સરકાર પંચાયતમદદ મેળવી શિક્ષક બાઇઓ તેમનાં બગેટ બનાવશે, તેઓ એમાં સારું કામ કરી તેને દોપાવશે.

પુસ્તકોની પસંદગી

નિરક્ષરતાનિવારણનું કામ એ પુસ્તકાલયનું જ એક કામ છે, એટલે જે નિરક્ષરો વાંચતાં લખતાં શીખ્યા હોય તેમને વાંચવાં સુગમ પડે તેવાં પુસ્તકો પુસ્તકાલયમાં વસાવવાં જોઈએ. પુસ્તકોની પસંદગી બાબત પણ કાળજીની જરૂર છે. આમ પુસ્તકાલયમાં જ્યાં અંગ્રેજી વાચકો જવલ્લે હોય ત્યાં મોટાં મોટાં અંગ્રેજી પુસ્તકોને રચન ન હોઈ શકે. ત્યાં તો આમજવનના પ્રબોધાળાં, આમોન્નતિને લખતાં તેમ જ આમવિકાસ વગેરેને લગતાં પુસ્તકો હોવાં ધટે.

આવા આમ પુસ્તકાલયના આમમાં રહેતા બધાંએ સમ્યક ચલું જોઈએ. એથી તે સમાસદને વખતોવખત પુસ્તકો ઘેર વાંચવા લઈ જવાનો લાભ પણ મળે છે.

અંતમાં પ્રમુખશ્રીએ જણાવ્યું કે, આવાં અધિવેશનો આમડે ગામડે બરવાં જોઈએ. એથી પુસ્તકાલયના પ્રચારકાર્યને સારો વેગ મળે છે.

બાદ, દહેગામ કસ્ટા પુસ્તકાલયને જૂદા પુસ્તકાલય બનાવવાને લગતી વાત રજૂ કરી તેઓશ્રીએ તેમનું વક્તવ્ય સમાપ્ત કર્યું હતું.

ત્યારબાદ મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીનું નિવેદન રજૂ થઈ સોનારડા આ. પુસ્તકાલયનું નિવેદન પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. નિવેદનો થઈ રહેતાં શ્રી. પૂજલાલ કે. શાહ, શ્રી. પૂજલાલ પ્રે. શાહ, તેમ જ શ્રી. રામજીભાઈ અને શ્રી. કેશવલાલ ચતુરભાઈ તથા નટવરલાલ શાહે પ્રાસંગિક વિવેચનો કર્યાં હતાં.

બાદ, હરાવેલું કામ હાથ ધરવામાં આવતાં નીચે પ્રમાણેનાં હરાવો રજૂ થઈ પસાર થયા હતા.

પસાર થયેલાં હરાવો

હરાવ ૧ હો—સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને પોષવા બદલ શ્રીમંત પ્રજાપસિંદરાવ મહારાવ સાહેબનો આ પરિષદ આશાર માને છે. અને તેઓશ્રીને દીધાંયુ હજી છે.

—પ્રમુખસ્થાનેથી

હરાવ ૨ એ—રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો તરફથી પુસ્તકાલય ખાતામાં મોકલતાં બજેટમાં મેળણી પ્રમાણેની સરકાર-પંચાયત મદદ મંજૂર ન થતાં હાપકુર કરી મંજૂર કરવામાં આવે છે. તે પ્રત્યે આ પરિષદ પોતાની નાપસંદગી દર્શાવે છે અને મારણી પ્રમાણે બજેટ મંજૂર કરવા અને તે માટે શ્રીમંત સરકાર પંચાયતી માન્દની વધુ રકમ મેળવવાની વચ્ચીબ કરવા આ પરિષદ પુસ્તકાલય ખાતાને વિનંતિ કરે છે.

૬. મુ. અંબાલાલ ઘાભાઈ બારોડ-દહેગામ. અનુ. શિવાજી કુલાલ ઠાકોર-નિહોલી

હરાવ ૩ એ—નિરક્ષર પ્રબળનેને અક્ષરજ્ઞન આપવા નિધે બ્યાં રાહ્ય દે.વ

ત્યાં પ્રૌદશિકાણુ વર્ગો યોજવા મહાલના જે તે ચિક્ષક બાધ્યોને આ પરિષદ આગ્રહપૂર્વક બલામણુ કરે છે.

૬. મુ. રવિશંકર મ. ઠાકર-સોનારડા. અનુ. ચીમનલાલ ન્હાનાલાલ શાહ-દહેગામ.

કરાવ ૪ મે—બાધક તેમ જ હિતકર વાચનના પ્રચાર માટે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી ગ્રામ વાચક મંડળની યોજનાને આ પરિષદ આવકારે છે અને આપણા મહાલના સોનારડા ગામે એ યોજના અમલમાં મૂકી સોનારડાની ગ્રામ જનતાને જે લાભ આપ્યો છે તેવો જલાલ મહાલના દરેક ગામને મળે તે માટે જે તે ગામે ગ્રામ વાચક-મંડળ સ્થાપવા મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને આ પરિષદ ખાસ બલામણુ કરે છે.

૬. મુ. પ્રતાપભાઈ રસૂલભાઈ ચીર-મહુડરા. અનુ. બાધશંકર છ. જોશી-પીપળજી વિ. આ. રવિશંકર મ. ઠાકર-સોનારડા.

કરાવ ૫ મે—ગ્રામ જનતામાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનું મહત્ત્વ સમજાવવા તથા તેના પ્રત્યે લોકોનો રસ કેળવવા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી વસંત પંચમીના દિને પુસ્તકાલયપર્વણી દિન ઉજવવાની જે યોજના રખાઈ છે, તે યોજના મુજબ, આ પરિષદ મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયોને, પર્વણીદિન ઉજવવાની ખાસ બલામણુ કરે છે. —અનુપસ્થાનેથી.

કરાવ ૬ મે—દહેગામ મહાલનાં જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોને ગ્રામ પંચાયત મદદ મળતી ન હોય તેને ગ્રામ પંચાયત મદદ મળે તેવી તજવીજ કરવા આ પરિષદ મહાલના મે. વહીવટદાર સાહેબને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

૬. મુ. મહેસુખલાલ શંકરલાલ ભટ્ટ-મગોડી. અનુ. પ્રતાપભાઈ ર. ચીર-મહુડરા.

કરાવ ૭ મે—ગુ. વ. સો. માં જે પુસ્તકાલયો નંધાયા છે તે પુસ્તકાલયોને સોસાયટી તરફથી જે પુસ્તકો મળે છે તે ઉચ્ચ કક્ષાનાં હોઈ ગ્રામ જનતા તેનો નહિ જ લેવો લાભ લે છે, જેથી આ પરિષદ સોસાયટીના કારોબારી મંડળને, લોકોનો પુસ્તકોના પ્રકાશનને સ્થાન આપવાની નીતિ સ્વીકારવા વિનંતિ કરે છે.

૬. મુ. ધર્મજીરાલ મયારામ વ્યાસ-છાલા. અનુ. મણિલાલ વાડીલાલ શાહ એડવોકેટ-દહેગામ.

કરાવ ૮ મે—રા. પુ. મંડળની યોજના અનુસાર દહેગામ મહાલ પુ. મંડળ, વિદ્યાર્થીઓ માટે શિક્ષક વાચનની જે પરીક્ષા લે છે, તેનો વિદ્યાર્થીઓ પાસે બહોળા લાભ લેવાવવા આ પરિષદ મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને તથા તે તે શિક્ષક બાધ્યોને ખાસ વિનંતિ કરે છે. —અનુપસ્થાનેથી.

કરાવ ૯ મે—આ પરિષદ સર્વાનુમતે કરાવે છે કે દહેગામ મહાલ માટે દહેગામ કર્ણામાં એક દહેગામ મહાલ જુહડુ પુસ્તકાલયની સ્થાપના કરવી અને હાલના દહેગામ સાવંજનિક પુસ્તકાલયને આ દરજ્જો આપવો. જે પ્રવૃત્તિ માટે દહેગામ સાવંજનિક પુસ્તકાલયનું મકાન વિશાળ બનાવી ચકાચ તેટલા દરજ્જે સહર પુસ્તકાલયને આધુનિક આંદોશ પુસ્તકાલયના રૂપમાં ફેરવી નાખવું અને આના માટે શરતો તથા નિયમો તૈયાર કરી પ્રચાર કરવા તથા ફંડ એકઠું કરવા નીચે પ્રમાણે આઠ સદસ્યદસ્થોની સમિતિ નીમવામાં આવે છે.

૧ મણિભાઈ ચતુરભાઈ વડીલ-દહેગામ. ૫ બાધશંકર છગનલાલ જોશી-પીપળજી ૨ અંબાલાલ કેરાવલાલ વડીલ-દહેગામ. ૬ નાથાભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ-મહુડરા. ૩ ગોરધનેભાઈ મરઘાભાઈ અમીન-દહેગામ. ૭ કાલીદાસ જેઠાભાઈ પટેલ-આંતીજ ૪ ચિમનભાઈ તણાલચંદ શાહ-દહેગામ. ૮ મણિલાલ વાડીલાલ શાહ-દહેગામ.

૬ મુ. અંબાલાલ વાલોધ ખારોડ, અ. આ. અંબાલાલ કેવલાલાલ શાહ-દહેગામ. મંત્રી મહાલ-દહેગામ. નાથાભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ-મહુડરા. મણિલાલ વાડીલાલ શાહ-દહેગામ.

૧. પંડિત માલવીયજી સાથે ત્રીસ દિવસ—લેખક: પં. રામનરેય ત્રિપાડી.
અનુવાદક: શ્રી. નટવરલાલ દવે, પ્રકાશક: શ્રી. મગનભાઈ ચંકરભાઈ પટેલ, નવચુજરાત
કાર્યાલય, રાવપુરા, વડોદરા. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૬૦નં.૪, કાચું પૂઠું, કિંમત રૂપિયા ત્રણ.

ભારતભૂપણ પંડિત માલવીયજી સાથે નિકટના સંસર્ગ અને સાથમાં રહી પં. રામનરેય ત્રિપાડીએ 'તોસ દિન માલવીયજીકે સાથ'—પંડિત મદનમોહન માલવીયજીનું જીવનચરિત્ર હિંદીમાં લખ્યું છે તેનો ચુજરાતી અનુવાદ આણુંદના જાણીતા કેમ્બ્રિજ કાર્યકર શ્રી. નટવરલાલ દવેએ કર્યો છે. પંડિત માલવીયજીનું આ જીવનચરિત્ર ક્રમબદ્ધ નથી, પરંતુ લેખકે એમની સાથે રહી વાર્તાલાપ અને અન્ય માહિતી દ્વારા તૈયાર કરેલું આ જીવનચરિત્ર એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું જીવનચરિત્ર છે. નિકટ 'સંસર્ગ'ના કારણે લેખક પંડિત મદનમોહન માલવીયજીના સફળતા, સ્વભાવ, ચરિત્રનું સુંદર અને સ્વાભાવિક દર્શન કરાવી શક્યા છે. લેખકે પંડિત માલવીયજીના જીવનવિકાસ, અને હિંદુ ધર્મ અને દેશાદાર માટે ભારતભૂપણે કરેલા સતત પ્રયાસોનું વર્ણન આપ્યું છે. તેમાં 'માલવીયજીના વ્યક્તિત્વ અને નીડરપણે કાર્યની સફળતા માટેની ચિંતા સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે છે. બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી એ પંડિત મદનમોહન માલવીયજીનું 'પ્રિયસંતાન' છે. હિંદુધર્મનો ઉદ્ધાર, અસ્પૃશ્યતા નિવારણ, સામાજિક સુધારા અને રાજકીય ક્ષેત્રમાં તેમણે એકાગ્રચિત્તે કરેલી સેવાઓ અને પ્રયત્નો પ્રેરણાદાયક છે.

આ જીવનચરિત્ર પંડિત માલવીયજીના સર્વોત્તમ જીવન ઉપર વેધક પ્રકાશ પાડતું હોઇને સાથે સાથે તેમના સમયથી ચાલતી આવેલી હિંદીનાં સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિનો પણ ખ્યાલ આપી જાય છે. મહાન પુરુષોનાં જીવન પ્રેરણાદાયી હોય

[સામેના પૃષ્ઠનું ચાલ]

કરાવ ૧૦ મો—ગ્રામ પુસ્તકાલયોને બંને પ્રમાણે પુસ્તકો અને વર્તમાનપત્રો પાતાની પસંદગી પ્રમાણે મંગાવવાનો હક્ક છે અને તે પ્રમાણે મંગાવવામાં આવે છે. છતાં ખાતા તરફથી પાતાની મરજી પ્રમાણે ફેરફાર કરવામાં આવે છે. અને તેથી ફેરફાર નકામાં નકામાં પુસ્તકો અને પેપરો આવતાં હોવાથી ગ્રામ મદદ આપનાર મદદ આપતા અરજી લખે છે, જેથી તે પ્રમાણે ન યતઃ ગ્રામ પુસ્તકાલયની માંગણી પ્રમાણે પુસ્તકો અને વર્તમાનપત્રો મળે તે પ્રમાણે પ્રબંધ કરવા આ સહા કરાવે છે.

૬. ગ. ચિમનલાલ ન. રાઉ.

અ. આ. અંબાલાલ દાગાઈ-બારોડા.

ઉચ્ચે પ્રજાપ્રીતું ઉપસંહારનું વક્તવ્ય થઈ રહેતાં આભારદર્શન થઈ અધિવેશનનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

છે; પંડિત માલવીયજીનું જીવન દેશોદ્ધાર અને સમાજસેવામાં રસ લેતી ઉગતી પ્રજાને માર્ગદર્શક છે. પંડિત માલવીયજીના જીવનચરિત્રની રચનાતો એટલી સુંદર રીતે થયું છે કે તે વાંચતાં કંટાળો ન આવતાં રસપૂર્વક આગળ ને આગળ વાંચવાનું મન થાય છે, અને આવી સરળ રીતે આ મહાન વ્યક્તિનું જીવનચરિત્ર રચી કરવા માટે લેખક અનિવંદનપાત્ર છે.

સામાન્ય રીતે વર્તમાનપત્રો બેટપુસ્તકોમાં નાટકો, નવલિકાઓ કે નવલકથાઓ તેના માહકોને બેટ આપે છે. “ નવચુગરાત ”—વડોદરાના આ જાણીતા રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક પત્રે આશ્વો આવતો ચીકો બદલી પ્રજામાં સમાજ અને દેશસેવાની તમન્ના જાગે અને પ્રજા રાષ્ટ્રીય કાર્યોમાં રસ લેતી થાય એ હેતુથી આવાં રાષ્ટ્રીય પુસ્તકો તેના માહકોને બેટ આપવાનું શરૂઆત કરી છે, એ પ્રયાસને અમે આવકારીએ છીએ. વાર્ષિક ત્રણ રૂપિયાના નજીવ લવાજમમાં ૫ સારા કાગળો ઉપર લગભગ ૨૮૦ પાનાનું સચિત્ર પુસ્તક તેના માહકોને બેટ આપવાના આ સાહસિક પ્રયત્ન માટે અમે “ નવચુગરાત ”ના સંચાલકોને અભિનંદન આપીએ છીએ. આ રીતે તો માહકોને “ નવચુગરાત ” વિના મૂલ્યે જ મળ્યું કહેવામાં સંકેત નથી. અમે સર્વ પુસ્તકાલયોને ભારતભૂપથ પંડિત માલવીયજીનું આ જીવનચરિત્ર વસાવવા ખાસ આમંત્રણ કરીએ છીએ.

“ અજ્ઞાત ”

૨. વિદ્યાર્થીવાચનમાળા—(શ્રેણી બીજી ૧-૨૦ પુસ્તકો) (૧) આલોકિક વાલ્મીકિ, (૨) મહાયુગિ અગત્ય, (૩) શકુન્તલા, (૪) દાનેશ્વરી કથા, (૫) મહારથો અર્જુન, (૬) વીર અભિમન્યુ, (૭) સત્યવાદો હરિશ્ચંદ્ર, (૮) ભક્ત પ્રહલાદ, (૯) પિતૃભક્ત શ્રવણ, (૧૦) જેલેયો, (૧૧) મહાત્મા તુંલરીદાસજી, (૧૨) રાજયોગી ગોપીચંદ, (૧૩) સતી પદ્મિની, (૧૪) સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસ, (૧૫) સ્વામી વિવેકાનંદ, (૧૬) સ્વામી રામતીર્થ, (૧૭) શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, (૧૮) પં. મદનમોહન માલવીયાજી, (૧૯) સરદાર વલ્લભભાઈ, (૨૦) શ્રીમતી સરોજિની નાયક. નં. ૧, ૨, ૪, ૫, ૬, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ના લેખક: શ્રી. ધીરજીલાલ ટોઠરશી શાહ; ૩ તથા ૮ નાં લેખિકા: શ્રીમતી બાલા મજસુદાર, ૭ તથા ૧૩ ના લેખક: શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, નં. ૧૨ ના લેખક: શ્રી. સુનીલાલ વ. શાહ, તેમ જ ૧૯ તથા ૨૦ ના લેખક: શ્રી. રમણલાલ પી. સોની. પ્રકાશક: મૂર્તિ પ્રેસર્સ કાર્પોરેશન, મુંબઈ રસ્તા અમદાવાદ. આપી. શ્રેણીનું મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦.

શ્રી. ધીરજીલાલ ટોઠરશી શાહ તરફથી અગાઉ શરૂ થયેલી વિદ્યાર્થી વાચનમાળાની આ શ્રેણીઓ હવે ચૂનંદ પ્રેસર્સ કાર્પોરેશન તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય છે.

આ શ્રેણીઓમાં કિશોરભોજ્ય જીવનચરિત્રો આપવામાં આવેલાં છે. આ બીજી શ્રેણીમાં ઉપર જણાવેલ હિંદની મહાન વ્યક્તિઓનો ચરિત્રો આપેલ હોયને તે કિશોરોમાં બહોળા પ્રમાણમાં પ્રચાર કરવા યોગ્ય છે. જીવન ચરિત્રોનો મહિમા હવે આવે પડે તેમ નથી. મોટા માણસોનાં જીવનચરિત્રો વાંચી તેમના ગુણવશુઓ જાણી યોગે શ્રવણ કરવાં યોગ્ય જીવનની વિવિધ ખાસિયતો મહત્વ કરવાની કે ત્યાજ્ય બાજતો તમજવાની તેમાંથી વાચકને પ્રેરણા મળે છે. તદુપસાર, આ બાલ-કિશોરભોજ્ય શ્રેણીએ લખાયેલાં જીવનચરિત્રો એ બાળકો કિશોરોને વંચાણી સેમનાં જીવનપરંપરામાં કાર્ય દરેક ખાખાપ કરે એ હમ્મતીય છે. આથી રાખીએ

દરેક માખાપ જીવનચરિત્રોની આસપાસ સર્માં આ પુસ્તકો પોતાના ધરમાં વસાવી પોતાનાં સંતાનોને સુસંસ્કાર આપવા પ્રયત્ન કરે. પુસ્તકાલયો તો પોતાને ત્યાં હજીય એ વસાવાઈ ન હોય તો સત્વર વસાવી દે અને જીર્ણ સ્થળે મથાં હોય તો નવેસર મંજાવી દે. આરૂપિયામાં આ વીસ પુસ્તકો સસ્તાં જ લેખાય.

કોઈ કોઈ રચણે છાપખૂસો રહી જવા પામી છે તે સુધારીને એ વાચકોના હાથમાં મુકાય એ ઇચ્છ છે.

૩. લંબોદર શર્મા—લેખક: શ્રી. હરિપ્રસાદ વ્યાસ, પ્રકાશક: ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૩૮, કવર આચ્છાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૨-૪-૦.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિરના સંચાલક અને જાણીતા હાસ્યલેખક શ્રી. હરિપ્રસાદ વ્યાસના સહકારથી આપણા જાલસાહિત્યને હાસ્યરસનો જેટલો લાભ મળ્યો છે તેટલો અન્ય કોઈ તરફથી મળ્યો જ મળ્યો હશે. આ અગાઉ પ્રસિદ્ધ ચંદ્ર મહેલા બકોર પટેલના માર્ગે અને ગાંડીવ જાળકોમાં ખૂબ વંચાય છે અને એમને આનંદવિનોદમાં તરબોળ બનાવી દે છે. એવા જ જાલમોગ્ય ભક્તે ઓછો છતાં લેખકે આ પુસ્તકમાં સર્વભોગ્ય હાસ્યરસ આપ્યો છે. વિનોદની પ્રયુક્તતા પામવા માટે આ પુસ્તક હરકોઈ વસાવી લે. પુસ્તકાલયોમાં પણ આવાં નિર્દોષ હાસ્યનાં પુસ્તકો હોવાં ઘટે. ઇચ્છીએ લંબોદર શર્મા સુકલકડી માણસોને તાત્કાલિક બનાવી તેમના વાચકોને પણ તેમના જેવા ગણેયસ્વરૂપ બનાવે.

૪. વેદાન્ત અને યોગ—લેખક: સ્વામીશ્રી. માધવતીર્થ, પ્રકાશક: સદૈશ પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૪૬+૩૨, સચિત્ર કવર આચ્છાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૫-૦-૦.

“ સદૈશ ” પ્રકાશન મંદિર તરફથી હમણાં હમણાં ઠીક પ્રમાણમાં વિવિધ સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. એની સદૈશ અંશમાળા અને આર્થિક અંશમાળા દિન પર દિન ઠીક સોકાદર પામતી જતી હોઈને હવે એ પ્રકાશનસંસ્થા તરફથી વેદાન્ત અંશમાળા પણ શરૂ કરવામાં આવી છે. તેનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે.

સ્વામી માધવતીર્થે આ દિશામાં ‘ હું કોણ ’, ‘ તું કોણ ’, ‘ તે કોણ ’ વગેરે આધ્યાત્મિક અંશે આપણને આપ્યાં છે. તે પછી વેદાન્તને લગતું—જ્ઞાન અને યોગનો સમન્વય-તુલના કરતું આ પુસ્તક એમણે આપણને આપ્યું છે.

એમાં લેખકે અરવિંદ ધોયના પૂર્ણયોગ અને શ્રીમત્ શંકરાચાર્યના જ્ઞાનયોગની બૌદ્ધિક તુલના, સંવાદાત્મક શૈલીએ આપી છે. અધ્યાત્મ જિજ્ઞાસુઓને એમાં અવશ્ય રસ પડશે અને તુલનાત્મક દષ્ટિ પ્રાપ્ત થશે. પુસ્તકાલયો, પોતાને ત્યાં આવતા અધ્યાત્મ-જિજ્ઞાસુઓના વાચનાર્થે સુખે વસાવે.

૫. વ્યાપારી સર્વજ્ઞાનસંગ્રહ—(બિજનેસ એન્સાઇક્લોપીડિયા)—લેખક: શ્રી. કુંગરસી ધરમસી સંપટ; પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. કાઢિન આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૪૭૨ + ૮, કવર આચ્છાદન સહિત પાકું છોટનું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૧૦-૪-૦; ૧૯૪૫.

શ્રી. કુંગરસી સંપટ પોતે જ આપણા ગુજરાતમાં એક સર્વજ્ઞાનસંગ્રહ સરખા જ છે, એમની પાસે દરેક વિષયને લગતું એટલું તથસ્પર્થી જ્ઞાન છે કે તેમના એ જ્ઞાનનો

જેટલો પણ લાભ ગુજરાત લે તેટલો ઓછો છે. દરેક વિષયમાં એમણે આપણને કંઈ ને કંઈ સામયિકો દ્વારા તેમ જ પુસ્તકરૂપે સારું જ્ઞાન આપ્યું છે.

એવા એમના વૈવિધ્યમય જ્ઞાનના સંદર્ભરૂપ આ પુસ્તક છે. એમાં લેખકે વ્યાપારવિષયને લગતી મોટામાં મોટી અને ઝીણામાં ઝીણી વિગતો સભર ભરી દીધી છે. વ્યાપારને લગતી કંઈ પણ માહિતી એમાંથી સહેજે મળી શકે તેમ છે. એટલે, શ્રી. મતુ સુળેદાર આ પુસ્તકના આશુખમાં જણાવે છે તેમ, “ પોતાનું જ્ઞાન વિશાળ કરવા માગતા, દષ્ટિશિન્દુ વિસ્તૃત બનાવવા ઇચ્છતા અને અણીશુદ્ધ વિચારશક્તિ ખીલવવા અંખતા વેપારીઓ, ધંધાદારીઓ અને ખીજાઓ માટે આ પુસ્તકનો સતત ઉપયોગ આવશ્યક છે. ” સંગીન જ્ઞાનની ભૂમિકા ધરાવતું આ પુસ્તક દરેક કર્યા પુસ્તકાલયમાં આકરઅંશ તરીકે અવશ્ય હોવું ધો. અને વ્યાપારી-ધંધાદારીને માટે તો એ એક ચાવીઓના ખૂંટાની ગરજ સારે તેમ છે. એટલે દરેક વેપારી પાસે તો આ અમૂલ્ય અંશ હોવા જરૂરી જ છે.

કર્યા પુસ્તકાલયો અવશ્ય વસાવી છે.

૬. શ્રી સાધ્વિઆખ્યા—લેખક: શ્રી. વામનરાવ પ્રા. પટેલ; પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાપોલય, ભદ્ર, અમદાવાદ. કાઉન સોળ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૪૪૦નં.૧૦, બોર્ડ પટીનું પાકું પૂઠું, રા. ત્રણ.

અહમદનગર જિલ્લાના શિરડી ગામે યદ્ય ગયેલા આ સંત અને એમના ભક્તમંડળમાં ઈશ્વરતુલ્ય લેખાતા મહાત્મા શ્રી સાધ્વિઆખ્યાનું જીવનચરિત્ર આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું છે. લેખકના મતાનુસાર, આ મહાત્મા રવ્યંજી હતા અને તેથી તેમનાં જન્મ, કુળ વગેરે અજ્ઞાત કહે છે. એ ગમે તે હો, પરંતુ એ સંતના સમાગમ દ્વારા લેખકે પોતાને મળેલો જ્ઞાનલાભ આ પુસ્તકમાં, એ મહાત્માના ચરિત્ર સાથે સંકલિત કરેલો છે. એટલે અધ્યાત્મવિદ્યાવાંછુઓને એમાંથી કંઈક પણ તેમની જિજ્ઞાસાતૃપ્તિ પૂરતું મળી રહેશે. આ સંત મહાત્માનું અદ્વિત ઘટનાઓ દાખવતું ચરિત્ર વસાવી લઈ એ મહાત્માના જીવનપરિચય અને સત્સંગનો લાભ સુખે મેળવી શકાય.

૭. જગતમાં જલજીવા જેવું—લેખક: શ્રી. છોટાલાલ માનસિંઝ કામદાર શ્રી. એ. પ્રકાશક: કદ ઉપર પ્રમાણે. સાદું સચિત્ર પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

શ્રી. ફુંગરસી સંપટની જેમ શ્રી. કામદાર પણ આપણા સાહિત્યના એક અમૂલ્ય અભ્યાસી લેખક છે. એમના વિશાળ વાચનનો નિતાર ગુજરાતી સાહિત્યના વાચકોને દર મહિને એક ચા ખીજ સામયિકમાંથી અવશ્ય મળે છે. એ જેવા તત્ત્વરપર્યાં વાચક છે જેવા જ અન્ય વાચકોને એમના વાચનનો લાભ આપનાર પણ છે.

“ પુસ્તકાલય ” માસિકના વાચકોને એમના એ બહુવાચનનો લાભ દર માસે નિયમિત મળતો જ રહે છે. એ જ પ્રમાણે એમણે, આ પુસ્તકમાં પણ જગતમાંની અનેક જાણવા જેવી બાબતોમાંની કેટલીક અમત્યની ગણી શકાય તેવી આ પુસ્તકમાં લોકબાણમાં રજૂ કરી છે. મોટી મોટી વૈજ્ઞાનિક હકીકતો જે આપણે આમવર્ગ પુસ્તકોમાં વાંચીને સમજી શકીએ નથી તેવી કેટલીક બાબતો એમણે આ પુસ્તકમાં સૌ કોઈ સમજી શકે તેવી રીતીએ રજૂ

કરી છે. જગતમાં આજે નિત્ય નવું જાણવા જેવું બને છે તેવે તથાકે આવું આવું લેખક આપણને આપતા રહે એમ ધ્યેય છે.

૮. શ્રી મોક્ષમાળા—લેખક: શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પ્રકાશક કદ ઉપર પ્રભાણે: ૫૫૬ ૧૭૦+૨૦, સાદું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૧-૪-૦.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જૈન સાહિત્યના એક પ્રખર તત્ત્વચિંતક, વિચારક અને શિક્ષક હતા. તેમના વિચારોની છાપ ગાંધીજી પર પણ પડેલી, એમ ગાંધીજીએ પોતે પણ અનેક સ્થળે કહ્યું છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ આ પુસ્તક તેઓની ' ૧૬ વરસ અને પાંચ માસ 'ની ઉંમરે લખેલું. એટલી ઊંઘરતી વયે આવું આધ્યાત્મિક પુસ્તક લખવાનું કોઈ પૂર્વના યોગીને જ સૂઝે અને સાચે જ, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પૂર્વના કોઈ યોગી જ હતા. તેમણે આ પુસ્તક વાંચનારને બલામણુ કરતાં કહ્યું છે તેમ ' ભાષાજ્ઞાનનાં પુસ્તકોની પેઠે આ પુસ્તક પંદ્રેન કરવાનું નથી, પણ મનન કરવાનું છે. ' આ અધ્યાત્મચિંતનયુક્ત આ પુસ્તકમાંથી મુમુક્ષુજનોને જૈન શાસ્ત્રનાં વચનો મનન-નિદિધ્યાસન માટે મળી આવશે.

મહાત્માજીએ લખેલું આ પુસ્તકમાં આપેલું 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી' જીવન પણ વાંચવા અનુસરવા જેવું છે.

૯. લોકભાગવત—લેખક: શ્રી. નાનાભાઈ ભટ્ટ; પ્રકાશક: આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨, કાઉન કદનાં ૫૫૬ ૬૮૦, સચિત્ર કવર જેકેટ સહિત પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

શ્રી. નાનાભાઈ એક લોકસેવક હોઈને એઓ લોકમાનસના અચ્છા જાણુકાર પણ છે. એમણે આપણો આમર્ગ વાંચી-સમજી શકે તેવી લોકભાષામાં રામાયણ અને મહાભારતનાં પાત્રો આપણને આપ્યાં છે. હવે, આ પુસ્તકમાં તેઓશ્રીએ શુજરાતના વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમાં ધીર ધીર વંચાતા શ્રીમદ્ ભાગવતને લોકભાષામાં રજૂ કર્યું છે. એમની એ લખાવટ લોકભોજ્ય હોઈને હરકોઈ ઓણું ભણેલા લોકો પણ સહેલાઈથી વાંચી-સમજી શકે તેવી હોય છે. અને આવા ધાર્મિક ગ્રંથને એમણે આ રૂપે તૈયાર કરી જનતા સમક્ષ રજૂ કરવા માટે શુજરાતની પ્રામજનતા જરૂર તેમની ઝાણી રહેશે. દરેક ગ્રામ પુસ્તકાલયમાં આ પુસ્તક અવશ્ય વસાવી લેવાય.

શ્રી. નાનાભાઈનાં આવાં લોકભોજ્ય પુસ્તકો જેમ બને તેમ અદ્ય મૂલ્યે પ્રકટ થાય તો આ પુસ્તક જે કિંમતે હાલ પ્રેકટ થયું છે તેના કરતાં વધુ પ્રચાર થાય એ નિષિંવાદ છે. આવું લોકભોજ્ય અને ગામડે ગામડે વંચાવવા જેવું સાહિત્ય જનતાને ઓછામાં ઓછા મૂલ્યે મળવું જોઈએ.

મ. પ્ર. વ્યાસ.

૧૦. મરધાં ઉછેર—લેખક અને પ્રકાશક: જમશેદ જહાંગીરજી સાગર, એમ. આર. એ. એચ. એસ. અનાવવ ૫. ૨૨૪, પૃષ્ઠ કાચું, પ્રથમ આવૃત્તિ (સચિત્ર), (૧૯૪૩) કિંમત: ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૩-૦.

' મરધાં'ઉછેર આ પુસ્તક મરધાં ઉછેરનાર હરકોઈ વ્યક્તિને ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે. કિંદનાં ગામડાંમાં મોટે ભાગે ગરીબાઈ વિશેષ છે. ગરીબ લોકો પેટપોષણ અને

ખોરક' તરીકે નાના ઉદ્યોગો શોધે છે. પોતાના જોડિયા ધર્મ' તરીકે આ ધર્મો વિકસાવવામાં આવે તો સાંજે સહેજે રૂપિયો રોડો કમાઈ શકે.

આ પુસ્તકને ' મરઘાં મહિમા ' કહીએ તો ખોટું નથી. વિધવિધ દેશનાં મરઘાં, દેશી મરઘાં, દરેક જાતનાં મરઘાંના રોગો અને તેની ભાવજન-ઉપાયો વગેરે માહિતી આમાં છે.

પ્રકરણ ૧૨ માં તો " મરઘાં ઉછેરમાં, કરવાના કામતું માસિક વખત પત્રક " પણ આપવામાં આવ્યું છે. આ ધર્મો કરવા માગતા પ્રત્યેક જણે આ પુસ્તક વસાવવા જેવું તો ખરું.

' મરઘાં 'ને લગતું આ વૈજ્ઞાનિક પુસ્તક પહેલવહેલું ગુજરાતી ભાષામાં ઉતરે છે.

મરઘાં ઉછેરનારે એ જરૂર જોઈ જવું ઘટે, અમે ભાઈ ' સાગર 'ને આવાં ખીજાં પુસ્તકો સમ્પન્ન થેરીએ છીએ. ' ૬૬૫ '

સામયિકો

૧. ગીતાધર્મ (અધ્યાત્મ રામાયણકં ભા. ૨)—સંપાદક: ગીતાધર્મ કાપોલય, સાક્ષી વિનાયક, કાશી. રાયલ સોળપેજી કદનાં પૃષ્ઠ ૪૨૮, કવર આજ્ઞાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૫-૦-૦.

સ્વામી શ્રી વિદ્યાનંદજીના ઝાનોપદેશ પીરસતું અને અન્ય ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક સાહિત્યને રસાસ્વાદ પણ આપતું " ગીતાધર્મ " માસિક છેલ્લાં દસ વર્ષથી પ્રકટ થાય છે. એ દરવર્ષે ખાસ વિશિષ્ટ અંક પણ પ્રસિદ્ધ કરે છે. આગલા વર્ષે એના દ્વારા અધ્યાત્મ-રામાયણનો પ્રથમ ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો અને આજી વર્ષના જાન્યુઆરી માસનો અંક એના ખીજા ભાગરૂપે દળદાર ગ્રંથમાં ચિત્રો સહિત પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

અધ્યાત્મ રામાયણ એ હિંદુ શાસ્ત્રોના તત્ત્વજ્ઞાનના સાગર સરખું છે. એનું આ સંસ્કરણ એના મુખ્યુઓને મનન-નિદિધ્યાસન કરવા માટે ઠીક ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. " ગીતાધર્મ " માસિકના ગ્રાહકોને એ વિનામૂલ્યે અપાયું છે.

કાગળ-છપાઈ-સફાઈ જેવા ગિતરતા પ્રકારનાં છે.

૨. વિશ્વમંગલ (ભક્તોંક)—સંપાદક: શ્રી. ઉદવજી મંગલજી શાસ્ત્રી; પ્રકાશક: ભક્તિમાર્ગ કાપોલય, સલાપસ રોડ, અમદાવાદ.

" ભક્તિમાર્ગ " માસિક શરૂ થયું સારે એના વાચકોને સહેજે ખ્યાલ મળેશે કે એ દિદી ' કલ્યાણ 'ની કક્ષાનું માસિક થશે. અને ત્યાર પછી તો એનું રૂપાંતર " વિશ્વમંગલ "માં થયું. એ " વિશ્વમંગલ "નો આ ખાસ અંક છે. ભક્ત, ભક્તિનો મહિમા અને અન્ય તત્ત્વજ્ઞાનયુક્ત ચિંતન સામગ્રીથી આ અંક સભર ભરેલો દેખીને ભક્તિપ્રેમી માનવોને એમાં આપેલું સાહિત્ય વાંચવું ગમશે. લગભગ બધા જ લેખો સરળ ભાષામાં લખાયા હોઈને એણે ભણેલા વાચકોને પણ એમાંથી એમને મનગમતું જ્ઞાનમાર્ગ-પ્રેરક વાચન મળી આવશે.

ચિત્રસંખ્યા પણ સારા પ્રમાણમાં છે. આવો દળદાર અંક પ્રસિદ્ધ કરવા માટે ભક્તિમાર્ગ કાપોલયના સંચાલકોને અભિનંદન.

મ. મ. વ્યાસ

જીવનચરિત્રો

૧ વિદ્યાર્થી વાચનમાળા-શ્રેણી બીજી:—સંપાદક: અને પ્રકાશક: મૂળેર મંથરત્ન કાર્યોલય, ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ, મૂલ્ય આખી શ્રેણીનું રૂ. ૪-૦-૦.

૨ માલવીયજી સાથે ત્રીસ દિવસ—મૂળ હિંદીમાં લેખક: શ્રી. રામનરેણજી ત્રિપાઠી; અનુવાદક: શ્રી. નટવરલાલ દવે; પ્રકાશક: નવચુજરાત પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

૩ શ્રી સાધુ બાબા—લેખક: શ્રી. વામનરાવ મા. પટેલ; પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યોલય, ભદ્ર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

ધાર્મિક-તત્ત્વજ્ઞાન

૪ મોક્ષમાળા—લેખક: શ્રીમદ્ રાજવ્યંદ્રજી, પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૧-૦-૦.

૫ જીવન પગલે—લેખક: શ્રી નંદલાલ ભોગીલાલ શાહ; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે, મૂલ્ય ૦-૧-૦-૦.

૬ વિચારસૂર્યોદય—લેખક: શ્રી. સ્વામી માધવતીર્થજી; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૦.

૭ મનને—સંપાદક: શ્રી. હેમંતકુમાર ગુણાભાઈ નીલકંઠ; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય ૦-૩-૦.

૮ ગીતાશ્લોક—સં. રમણ મહર્ષિ; પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૦.

૯ વેદાન્ત અને યોગ—લેખક: શ્રી. સ્વામી માધવતીર્થજી; પ્રકાશક: સદેશ પ્રકાશન, મદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય ૫-૦-૦.

અર્થશાસ્ત્ર

૧૦ રૂપિયાનું લાવિ—લેખ: શ્રી. સી. એન. વકીલ; પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

૧૧ ગાંધીવાદી આર્થિક યોજના—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: શ્રી. પ્રિન્સિપાલ અમવાલ; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશેખર મા. શુક્લ; પ્રકાશક: એન. એમ. કંકરની કું. પ્રિન્સેસ રહીટ, મુંબઈ ૨.

નવલકથા-નવલિકા

૧૨ પરામી અને બીજી વાતો—લેખક: સ્વ. હરજીવન સોમૈયા; પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંપદ; મીમરાજ પ્રિન્ટિંગ, કાલગાદેવી, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

[સંપાદ ૫૫૩ ૨૧૧૨ ૭૩]

વરાયેલા પ્રમુખશ્રીનું ભાષણ

માહજો અને બેનો,

દહેગામ મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે વરણી કરી આપે મને નિમંત્રણ આપ્યું છે તે માટે હું આપનો અતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

આ મહાલની પ્રથમ પરિષદ તા. ૨૦-૪-૩૮ ના રોજ દહેગામ મુકામે માટ ક્ષેત્ર વિભાગ શાળાધિકારી સ્વ. ચુનીભાઈ દેસાઈ સાહેબના પ્રમુખપદે બરાઈ હતી. એ વાતને આજે સાત વર્ષનાં વહાણાં વીતી ગયાં છે. આજે સોનારાગામે બીજી પરિષદ પોતાને આંગણે ભરી પુસ્તકાલય પરિષદને સજીવ કરી બદલ ગ્રામજનોને ધન્યવાદ ઘટે છે. ગામના નામની સુવર્ણનો અંશ આ પરિષદ દ્વારા ઉતારે એમ ઇચ્છું તો તે અરથાને યશ નહિ.

દહેગામ મહાલમાં કુલ ૬૬ ગામે હોઈ, તેમાં શાળાવાળાં ૫૧ છે. દરેક શાળાવાળા ગામે પુસ્તકાલય યા વાંચનાલય છે. એકંદરે આખા મહાલમાં ૬ મકાનવાળાં અને ૨૮ મકાન વિનાનાં પુસ્તકાલયો અને ૭ વાંચનાલયો છે. આ ઉપરથી જોતાં હજી ઘણાં ગામે પુસ્તકાલયના લાભ વિનાનાં રહ્યાનું જણાય છે. આપણા વિભાગમાં શાળાવાળું એક પણ ગામ પુસ્તકાલય કે વાંચનાલય સિવાય બાકી નથી, તેમ જ દર વર્ષે નિયમિત પુસ્તકાલયપરિષદ ભરી પ્રવૃત્તિને વેગ આપવામાં આવે છે. દહેગામ મહાલને લગોલગ સંયોજિત ચણેલા ગામનો વધારો થયેલો હોઈ દહેગામ મહાલના આ પ્રવૃત્તિના પ્રચારકોએ તે ગામોએ પણ રસ ઉત્પન્ન કરી પુસ્તકાલયો કે વાંચનાલયો ખોલવા તબ્બીજ કરવાની છે.

આજે જ્યાં જુઓ ત્યાં અગ્નિતાનાં પડોપડળ હવાઈ ગયાં છે, અગ્નિતાનું મૂળ નિરક્ષરતા છે. નિરક્ષરતાનું એસડ અબજીને શિક્ષણ આપનારી સંસ્થાઓ છે. શિક્ષણની સંસ્થાઓ ચલાવવા લોકસેવકોની જરૂર છે. એટલે આજે નિરક્ષરતા દૂર કરવા તમારા જેવા ખાસ શિક્ષક બંધુઓ કે જોઓ લોકસેવક તરીકે સારું કામ કરી શકે, તેમની છે. એટલે સમાજ શિક્ષકવર્ગનો ઝણી હોઈ, શિક્ષક બંધુઓએ પણ પોતાની ફરજ અદા કરવાની છે. નિરક્ષરતા દૂર કરવા માટે પ્રૌઢશિક્ષણ પ્રવૃત્તિ આપણા રાજ્યમાં દાખલ કરવામાં આવેલી છે. અને તે પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા શિક્ષક બંધુઓ તરફથી સહકારની આશા રાખી, શાળા-શિક્ષકોને જ મધ્યમિક સમજવામાં આવ્યા છે. એટલે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ આગળ ધપાવવા માટે પ્રથમ પગથીયું નિરક્ષરતા દૂર કરવાનું છે, અને તે કાર્ય પ્રૌઢશિક્ષણ વર્ગ મારફત થઈ શકે તેમ છે. એટલે વધુ પ્રમાણમાં પ્રૌઢશિક્ષણના કાર્યને વેગ આપવાની દરેક નામરિકની ફરજ છે.

તમારે માથે અનેક બારણો છે. અનેક પ્રવૃત્તિઓનો બોજો તમારે માથે લદાએલો છે. આ બધું સાચું. પરંતુ તમારે દરેક પ્રવૃત્તિ રસપૂર્વક કરી, રસ ઉત્પન્ન કરવાનો છે. હાલ ક્રિસ્ટીયન ઉપરાંત બીજી ધર્મી પ્રવૃત્તિઓ શિક્ષકે કરવાની છે. તેમાંની એક પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ છે.

આ પ્રવૃત્તિને તમે જેટલી ફળપ્રદ બનાવશો તેટલી તે સખળ ફાલશે. લોકોએ પણ આમાં સાથ આપવાની જરૂર છે. દિનપ્રતિદિન વાચકોની સંખ્યા વધે તેમ થવાની ખાસ જરૂર છે. પુસ્તકાલયનું બજેટ બનાવવામાં પણ ઘણાં પુસ્તકાલયોને મહાન અઘડત જેવું લાગે છે. ગામમાંથી પૂરતી રકમ મળતી નથી અને બજેટ નહિ જેવું થાય છે. એટલે નાગરિકોએ આ બદલ સારો સહકાર આપી વધુ પ્રમાણમાં સમાસદો બની સારા પ્રમાણમાં રકમ ભેગી કરી બજેટ બનાવી સારાં સારાં પુસ્તકો મળે તેવો પ્રયત્ન કરવાની ખાસ જરૂર છે. એટલે બજેટની રકમ સારા પ્રમાણમાં થાય, વધુ સમાસદો બને, વાંચનાલયમાં સારાં સારાં દૈનિક પત્રો, અઠવાડિકો આવે, ગામને દરેક જુનિયાના બનાવો ભણવા મળે તેવી તબીબી કરવાની ખાસ જરૂર છે. પુસ્તકો વાંચનારા વધે, અને તેનો સફળપ્રયોગ થાય તે બેવાની પ્રયત્નપાત્રની ખાસ ફરજ છે.

પુસ્તક લેનાર વ્યક્તિના માનસને ધિછાણી તેને યોગ્ય પુસ્તક વાંચવા આપે અને રસ પેદા કરે. શરૂઆતમાં નક્કર વાંચનારા ઘણા થોડા હશે પરંતુ પછીનાં વર્ષોમાં પ્રવૃત્તિ પૂરજોશમાં ચાલશે અને જે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું ખ્યેય છે તે પહોંચી શકશે.

આપણે ત્યાં મહિલા માટે વાંચનની બંધી જેવી સ્થિતિ જણાય છે. સમાજનો મોટો ભાગ એમ જ માને છે કે સ્ત્રીઓએ મહિલા પુસ્તકાલયમાં જવું શું અને પુસ્તકો વાંચવા કેવાં ? પરંતુ હાલના જમાનામાં સ્ત્રીઓને પણ જુનિયાના સંસર્ગથી અગ્રાન રાખવાનું પાલવે તેમ નથી. તેમના દ્વારા જ નાના બાળકોને સંસ્કાર પાડવાના હોવાથી સ્ત્રીઓને માટેનાં યોગ્ય પુસ્તકો પુસ્તકાલયમાં રાખી તેમને પણ વાંચન પૂરું પાડવાની ખાસ જરૂર છે.

નિશાળમાં ભણતાં બાળકો ફરજિયાત પૂરું થાય છે એટલે ઘણાં ખરાં પોતપોતાને ધંધે વળગી જાય છે. અને ભણેલું જૂઠું જાય છે. એઓ તેમના યોગને તાજું રાખવાના ખાતર અને જુનિયામાં શું ચાલી રહ્યું છે તે બદલ સંસર્ગમાં રાખવા સારાં સારાં પુસ્તકો પૂરાં પાડી તેમણે તેમનું ચારિત્ર, તેમની શક્તિ વગેરે ઢેળવવાની ખાસ જરૂર છે.

પુસ્તકાલયોમાં ખેતીને લગતાં, દુન્યર ઉદ્યોગને લગતાં, ધર્મને લગતાં, ઐતિહાસિક વગેરે પુસ્તકોનું વાચન મળ્યા છકે છે. એટલે દરેક માણસને જેને જેવી રુચિ હોય તેવું વાચન પૂરું પાડી શકાય છે. યુરોપ વગેરે બીજા દેશોમાં તમે જેશો તો થોડામાં થોડું કામ કરનાર માણસ પણ સાંજ પડે એકાદ ચોપાનીઈ ખરીદી સમાચારથી જુનિયાનાં સંસર્ગમાં રહેશે. ત્યારે આપણે ત્યાં હજુ પણ સમાજનો મોટો ભાગ એવો છે કે જેણે કદી ચોપાનીઈ પુસ્તકાલયમાં જઈને કે બીજે કદી હાથમાં લીધું જ ન હોય.

છેવટે આપણા શિક્ષક બાઇઓમાંથી, દરેક ગામને, એકેક મિશ્રબાઇ અને મેતીબાઈ મળ્યા રહે, અને કોઇપણ ગામ પુસ્તકાલય કે વાંચનાલય વિના બાકી ન જ રહે તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ આગળ ધપે એવી આશા સાથે વિરથું છું.

દા. ગા. માલસ

પ્રમુખ

હેંગામ મહાલ બીજી પુસ્તકાલય પરિષદ

પુસ્તકાલયોની ધરાધીનતા

યોગાક વખત પર, મુખ્યર્થના વર્ષોજૂના પુસ્તકાલય-ધી પોપલ્સ ફ્રી રિડિંગ ક્લબ એન્ડ લાયબ્રેરીના મકાનનો કબજો લેવાની સરકારની ખાહેશ સંબંધે નોંધ અંગે લખી હતી. એ સંબંધે જાહેર પ્રજામાંથી અને વર્તમાનપત્રો દ્વારા ભારે ઉલાપોહ ચતાં સરકારે એ પુસ્તકાલયના મકાનનો કબજો લેવાનું માંડી વાળ્યું હતું.

હમણાં વર્તમાનપત્રો પરથી જાણવા મળે છે કે, અમદાવાદ ખાતેનાં ત્યાંની સુધરાઇ દ્વારા-ચલાવાતાં પુસ્તકાલયોમાં અમુક પ્રકારનું સાહિત્ય મંગાવવા સંબંધે એ સુધરાઇના સત્તાવાળાઓ તરફથી સદર સુધરાઇની મદદ મેળવતી સંસ્થાઓને દરમાન કરવામાં આવ્યું હતું અને તે નહિ મંગાવવામાં આવે તો તેને અપાતી મદદ બંધ કરવાને લગતી ધમકી અપાયાનું કહેવાય છે.

પ્રજાજીવનના હિતકર્ષ અર્થે અને તેના માનસિક વિશુદ્ધિ અને વિકાસની સાધના અર્થે આવાં પુસ્તકાલયો ચલાવવામાં આવે છે. એ પુસ્તકાલયોનું સંચાલન જેઓના હાથમાં હોય છે તે બ્યવસ્થાપક મંડળો પોતાના પુસ્તકાલયમાં આવતા વાચકોની રુચિ અને સારા-સારતાનો વિચાર કરીને જ વખતોવખત જે તે સાહિત્ય મંગાવતા હોય છે. તેને માટે, અમુક તો વસાવણું જ એ આમલ શામાટે આ મદદ આપનારે ભારપૂર્વક ઠોકી જેસાડવો જોઇએ ?

પુસ્તકાલયો એ ઠાકપણ રાજદારી કે સામાજિક વાતાવરણથી પર રહેતી જ્ઞાનપ્રચારનું કામ કરતી સંસ્થાઓ છે. તેમાં ઠાકપણ પ્રકારના વાદને ભાગ્યે જ રચાને હોય છે, છતાં અમુક જ પ્રકારનું સાહિત્ય કેમ વસાવવામાં નથી આવતું એવા પ્રકારનું દબાણ એના સંચાલકો પર લાવવું, એ દરગીજ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી.

એ મદદના હાતાઓ ભમે એવું પોતે વસાવવા યોગ્ય લાગતું સાહિત્ય પુસ્તકાલયમાં વસાવવા માટે એના બ્યવસ્થાપક મંડળને જવાબદારી કરે, પરંતુ એના પર દબાણ લાવવાનું કામ તો એ સંસ્થાના આત્માને શુંગળાવવા સરખું છે.

મદદ આપનાર સંસ્થા વા સરકાર પોતે દાન કયોધી તેના પર પોતાનો આધી રોતે હકક ઠોકી જેસાડવા સરખું વલણ દાખવે એ ઠાક પ્રકારે ઇચ્છ નથી.

આપણે આપા રાખીએ કે સત્તાવાળાઓ પોતાનું એ વલણ દર્શાવું કરી પુસ્તકાલયોના બ્યવસ્થાપકોને, તેમના વાચકોને રુચિકર અને, ર્થ સાહિત્ય વસાવવા દેવાના હકકની આડે દાણાં નહિ.

—નંત્રી

પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાનું પરિણામ

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના કામ અને વ્યવસ્થાની આવડતનું પ્રમાણપત્ર આપવા માટેની પરીક્ષા સને ૧૯૪૫ ના માર્ચ માસમાં લેવાઈ ગઈ. તદ્દર્થે (૧) પુ. પ્રવૃત્તિનો ઇતિહાસ અને બીજા લેખો, (૨) બજેટ-નિવેદન, (૩) નિયમો-નકલક્રમો, તથા (૪) પુસ્તક-વિધિ અને વર્ગીકરણ-એમ ૪ પ્રશ્નપત્રો વડોદરા રાજ્યનું પુસ્તકાલય ખાતું તથા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના સહકારથી નજીદ કરવામાં આવ્યા હતા. પરીક્ષા માટે જોઈએ ઉમેદવારી નોંધાવી હોય તે દરેકને રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુસ્તકાલય શિક્ષણની યોજના અંગે તૈયાર થયેલા આવશ્યક પાઠો મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા, અને તેમાં શાસ્ત્રીય વર્ગીકરણના પાઠો પરત્વે ખાસ દુદારવણી આપવામાં આવી હતી. નોંધાયેલા ૨૪ ઉમેદવારો પૈકી ૧૯ જણે પરીક્ષામાં ભેસવાની તૈયારી બતાવ્યાથી તેમને માટે નક્કી થયેલા નિરીક્ષકો તરફ પ્રશ્નપત્રો મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ અત્રે માત્ર ૧૪ જણની ઉત્તરવહીઓ આવેલી હોવાથી ૧૪ જણે જ આ પરીક્ષાનો લાભ લીધો ગણાય.

જોડેલા ઉમેદવારોનું પરિણામ નીચે પ્રમાણે હોઈ ચિહ્નવાળા ઉમેદવારો પ્રમાણપત્ર મેળવવાને પાત્ર થયાં છે. અથા જ ભાષાઓને શાસ્ત્રીય વર્ગીકરણ એ વિષયનો મહાવરો રાખવાની અને જણાવેલી કે જણાતી ગૂંચોનો ઉકેલ મેળવી લેવાની સલાહ આપીએ છીએ.

પરિણામ

ક્ર. નં.	નામ	ગામ	પુ. પ્રવૃત્તિનો ઇતિહાસ અને બીજા લેખો ગ્રંથ ૧૦૦	બજેટ-નિવેદન ગ્રંથ ૧૦૦	નિયમો-નકલક્રમો ગ્રંથ ૧૦	પુસ્તકવિધિ અને વર્ગીકરણ ગ્રંથ ૧૦૦	કુલ ગ્રંથ
*૧	પ્રભાશંકર રણછોડ જાની	માલસરમ તા. કોડીનાર	૩૩	૭૦	૩૧	૮૫	૨૧૯
*૨	અંબાલાલ વીરાદાસ પટેલ	કણ્ઠુમરી તા. કડી	૨૪	૭૫	૩૨	૭૦	૨૦૧
*૩	હરજીવનદાસ મોહનલાલ સોની	વિસલવાસણ તા. પાટણ	૨૨	૬૩	૩૯	૫૫	૧૭૯
*૪	ચંદુલાલ કેશવલાલ દવે	રંગપુરડા તા. કડી	૩૨	૫૪	૩૨	૫૬	૧૭૪
*૫	અંબાલાલ ગોવિંદભાઈ પટેલ	રોપા તા. કડી	૨૧	૬૧	૨૫	૬૦	૧૬૭
*૬	જોષ્ઠતારામ અમલારામ પંડ્યા	તા. કરજણ મોખાસણ તા. કડોલ	૨૫	૫૭	૨૨	૬૦	૧૬૪

૧૭	રવિશંકર મગનલાલ ઠાકર	સોનારગઢ	૨૫	૬૭	૩૦	૪૫	૧૬૨
૧૮	દલે હરગોવિંદ મહાદેવરામ	તા. દહેગામ					
		બોરતવાડા	૨૮	૫૭	૩૪	૪૨	૧૬૧
	વહાલજીભાઈ મોહનલાલ પટેલ	તા. હારીજ					
		કમ્બાળા	૧૬	૨૫	૨૪	૩૬	૧૦૧
૧૦	મોતીભાઈ બાપજીભાઈ પટેલ	તા. વિસનગર					
		કારવણ	૧૫	૩૪	૨૦	૨૫	૬૪
		તા. ડભોઈ					
૧૧	કંસારા સોમાલાલ ચુનીલાલ	વિસનગર	૧૬	૧૮	૧૮	૩૨	૮૭
૧૨	પા. શંકરલાલ મગનલાલ	પરાંતિયા	૧૫	૨૪	૧૫	૧૪	૬૮
		તા. દહેગામ					
૧૩	અંબાલાલ બાપુલાલ ભટ્ટ	કામલી	૧૧	૨૫	૧૦	૧૬	૬૫
		તા. વડોદરા					
૧૪	મગનલાલ અંબાલાલ બારોટ	બલોલ	૫	૮	૬	૪	૨૬
		તા. મહેસાણા					

પ્રમાણપત્રી તૈયાર થયે ને તે ઉમેદવાર બાઈ તરફ મોકલી આપવામાં આવશે.
તા. ૮-૫-૧૯૪૫.

રા. કા. પટેલ

મંત્રી,

વ. રા. પુ. મંડળ

ઉ. મો. પટેલ

મદદનીશ વ્યવસ્થાપક,

પુસ્તકાલય ખાતું

[૫૪૩ રાશ્ટ્ર સંધિ]

૧૩ ઉપમા—લેખક: શ્રી. બાણુભાઈ પ્રા. વૈલ; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૧૪ યૌવન—ભા. ૧-૨ લેખક: શ્રી. પન્નાલાલ પટેલ; પ્રકાશક: આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦ દરેકના.

૧૫ જીવનપરિવર્તન—લેખક: શ્રી. સોપાન; પ્રકાશક: સરત સાહિત્ય વ. કાર્યાલય, બદ્ર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૦-૦.

૧૬ મનોજીવ—લેખક: શ્રી. સીતારામ શર્મા, પ્રાપ્તિસ્થાન: એન. એમ. કચ્છરની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

૧૭ હીરાની ખાણ—લેખક: શ્રી. ચંદુલાલ પટેલ, પ્રાપ્તિસ્થાન ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

૧૮ પંડિતજીની હાસ્યપ્રભા—લેખક: શ્રી. નાગરદાસ પટેલ; પ્રાપ્તિસ્થાન ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૧૯ આસ્થા—લેખક: શ્રી. બાલકૃષ્ણ જોષી, પ્રકાશક: ત્રિશક્તિ કાર્યાલય, સુરત. મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦.

સાહિત્ય

૨૦ સાહિત્ય અને પ્રગતિ—અંચ ૨ જો; ૬ લેખકો; પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ; શ્રીમરાજ બિલ્ડિંગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

સામાયિક દોહન

સમૂહપ્રાર્થનાનું મહત્વ

બહારના ધોંધાટ અને ધોંધાટ વચ્ચે પણ અંતરનાદ સાંભળવાની ટેવ પાડવાનો મેં ઘણો પ્રયત્ન કર્યો છે અને એમાં ઠીકઠીક સફળતા પણ મેળવી છે.

પણ આખરે હું તો અપૂર્ણ વ્યક્તિ રહ્યો. એમાં હું પૂરેપૂરો સફળ નથી થઈ શક્યો. દરેક વસ્તુને માટે ઉચિત સમય અને સ્થાનની મર્યાદા હોય છે.

હું બધું છોડી શકું છું. ખોરાક વગર દિવસો સુધી હું ચલાવી શકું, પણ પ્રાર્થના વગર એક પણ દિવસ ચલાવી શકતો નથી.

પ્રાર્થના આત્માનો ખોરાક છે. શરીરને આહારની જેટલી જરૂર છે, તેના કરતાં વધારે આ આધ્યાત્મિક ખોરાકની માનવીને જરૂર છે.

હું દક્ષિણ આફ્રિકામાં હતો ત્યારથી સામુદ્રિક પ્રાર્થના ચલાવતો આવ્યો છું, ત્યાં મારા હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, પારસી એમ અનેક સાથીઓ હતા. તેમાંના કેટલાક ઘણા ધર્મચુસ્ત પણ હતા છતાં પ્રાર્થનામાં તેઓ બધા ભળતા.

તેમાંના કેટલાકે કેટલાક દિવસ એમ લાગ્યું નહોતું કે ઈશ્વરનું નામ લેવામાં આવી રીતે ભાગ લઈને તેઓએ કશું ગુમાવ્યું હોય, ઉલટું મેળવ્યું હતું એમ લાગતું.

હિંદુસ્તાનમાં હું જ્યાં જ્યાં ગઈ છું ત્યાં હજારો સ્ત્રીઓ અને પુરુષો જાહેર પ્રાર્થનામાં આવે છે. એમ મને કહેવામાં આવ્યું છે કે તેઓ કંઈ પ્રાર્થના ખાતર નથી આવતા, પણ મારા “દર્શન” માટે આવે છે.

પણ એમ હોય તો પણ હું તો એનો એ જ અર્થ કહું કે તેમના કરતાં કંઈક વધારે ઈશ્વરમય પુરુષ તરીકે તેઓ મને જુએ છે તેથી ભારી તરફ તેઓ આકર્ષીત આવે છે, એટલે પ્રાર્થનામાં ભાગ લીધો ગણાય.

હું જાણું છું કે સંપૂર્ણ સત્ય અને અહિંસાથી હું હજી દૂર છું. જો સંપૂર્ણ સત્ય અને અહિંસા મેં મેળવ્યાં હોત, તો વાણીથી કશું બોલવાની જરૂર ન રહેત. સત્ય અને અહિંસા મારા ચહેરા પરથી બધા જોઈ શકત, આંતરિક અનુભવ દ્વારા તેને ઓળખી શકત.

મેં તો એટલે સુધી કહ્યું છે કે એક પૂર્ણ પુરુષના સત્ય અને અહિંસા આખા જગતને સારૂ બસ છે. શરીરધારીઓ સંપૂર્ણતાને પહોંચવું અશક્ય છે.

મોંરે તો તમને એટલું જ કહેવું છે કે સત્ય અને અહિંસાની સિદ્ધિમાં મેં જેટલી સફળતા મેળવી છે, તે પ્રાર્થનાના પ્રતાપે જ છે.

મનુષ્ય એક સામાજિક પ્રાણી છે. આપણે હિમાલયની ટોચ પર નથી રહેતા; સમા-

જમાં રહીએ છીએ. આપણે એકઠા રહીએ છીએ, એકઠા જમીએ છીએ, એકઠા રમતગમત કરીએ છીએ; તો પછી એકલી પ્રાર્થના જ છાનામાના કે વ્યક્તિગત રીતે શા માટે કરવી ?

માત્ર શરીર અને તેની ક્રિયાની દૃષ્ટિએ તો માણસ અને પશુ સરખાં છે. પોતાના સર્જનહારને ઓળખવામાં જ મનુષ્યની વિશેષતા રહી છે.

પ્રાર્થના કોઈને કદીએ વેઠરૂપ લાગવી ન જોઈએ. તેમાં રસ હોવો જોઈએ. ઈશ્વર મનુષ્યમાત્રની સ્તુતિ કે પ્રાર્થનાનો ભૂખ્યો નથી.

તે સમદ્રષ્ટા છે. તે પાપીમાં પાપીને પણ સહન કરે છે. કારણ કે તે પ્રેમસ્વરૂપ છે. પણ જો આપણને એમ લાગે કે પ્રભુ જ સર્વેનો કર્તા હરતા અને પોષણહાર છે તો આપણું ઋણી હૃદય પોતાની મેળે જ તેની સ્તુતિનું ગાન કરશે.

પછી કોઈ શું કહે છે, કે પુરુષ થાય છે કે નાપુરુષ, તેની આપણને દરકાર જ નહિ રહે. ઈશ્વરનું નામ લેવું એ કંઈ પાપ નથી, કે જોથી મોટેથી કે જાહેરમાં એનું નામ બેતાં આપણને શરમ આવે; તેમ જ કોઈની ખીકથી તો તેનો ત્યાગ કરાય જ કેમ ?

પેગંબર દાનિયલનો કિસ્સો તમે જાણતા હશો. તે હંમેશા ઘરમાં તો ઈશ્વરપ્રાર્થના કરતા જ હતા. તે યહુદી હતા. તેથી ઈશ્વરને તે જુહોવાને નામે ઓળખતા.

પણ જ્યારે દેશના રાજા નેબુયાડનઝરે હુકમ કાઢ્યો કે કોઈ જુહોવાનું નામ નહિ લા શકે ત્યારે પેગંબર દાનિયલે મોટેથી અને જાહેરમાં પ્રાર્થના કરવાનું શરૂ કર્યું.

એટલે હું તો તમારી પાસે એવી આશા રાખીશ કે જાહેર પ્રાર્થના માટે તમને કોઈ બંદર પણ કાઢી મૂકે તો તમે હસના મોઢે અને પ્રસન્નચિત્તે તેને સહન કરશો. તમે એકલ નો કદી હશો જ નહિ, કેમકે ઈશ્વર તમારી સાથે રહ્યો છે. —ગાંધીજી

આધુનિકતા અને પ્રગતિ

હું તો એમ સમજ્યો છું કે સામાજિક બંધનો તમને કચડી નાખે અથવા તમારી અધોમતિનાં કારણભૂત થાય એ બધાં બંધનો તોડવાં એ તમને પ્રથમ પાઠ તરીકે અહીંયાં શીખવવામાં આવે છે.

પણ હું તમને સૂચવવા છત્તું છું કે બંધનાથી મુક્ત થવું એટલે સ્વછંદી થવું એમ નથી.

આજે આધુનિકતા અને પ્રગતિને નામે અનેક અનાચારો સમાજમાં પ્રસરતા જાય છે. જોઓ કાચદા દ્વારા એકપત્નીમત દાખલ કરાવવાની મોટી મોટી વાતો કરે છે, તે પોતે જ એ નિયમનું પાલન કરતા નથી.

અને હવે કોઈ જીઓ પણ એ જ પંથ પર ચડી છે. બચેલી, મુશિક્ષિત સ્ત્રીઓના એવા કેટલાક દાખલા મારી પાસે છે કે જે પત્ની હયાત છતાં પોતે તેનો પતિને પરજીતી આંચકો ખાતી નથી.

આને હું પ્રગતિ નહિ, પણ સ્ત્રીઓની અધોગતિ ગણું છું. વહેમી ચાલ તથા સામાજિક સડાને નાશુદ્ધ કરવાને નામે આવી વિચારપ્રણાલીનો બચાવ ન થઈ શકે.

સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યનો અર્થ એમ તો ન જ કરાય ને કે પુરુષોના અનાચારોનું અનુકરણ કરવાની સ્ત્રીઓને છૂટ હોય ? આ માર્ગે ચાલીને હિંદુસ્તાનને કેટલું દિવસ સ્વરાજ મળવાનું નથી. જે સ્વરાજને માટે હું ઝંખી રહ્યો છું તે તો નહિ જ.

સામાજિક બંધનો તોડવાની અધિકાર હરકેશને પ્રાપ્ત નથી થતો. હિંદુની પવિત્રતા એની પહેલી શરત છે.

માત્ર પવિત્ર હૃદયવાળા જ અંતર્નાદને સાંભળી શકે છે. એટલે હરકેશ આંતરેશના નામે સ્વચ્છંદી આચરણ કરવા લાગે તો એનું પરિણામ સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય નહિ પણ નૈતિક અરાજકતા જ થાય.

—ગાંધીજી

(ભોરીવલી ખાતે ઉપાડવામાં આવેલા સ્ત્રીભર્યકર્તા તાલીમ વર્ગને સંબોધીને આપેલું વહાણબંધન)

મહીસાગરના તીરે તીરે

‘ દરિયા ! ઓ, દરિયા ! ’

‘ શું છે મહી ? ’

‘ મારી જોડે પરણું. ’

‘ નહિ, પરણું. ’

‘ કેમ નહિ ? ’

‘ તું કાળી છે તેથી. ’

‘ જોઈ લેજે ત્યારે. ’

એમ કહીને મહી પાછી વળી, ને પછી મંડી પથરા તાણવા. તાણી લાંબીને મંડી દરિયો પૂરવા. દરિયો તોચા પોકારી ગયો. રખે આ કાળવી મને આખોય પૂરી વાળશે ! કહે કે ચાલ આણું ! તને પરણું. પરણ્યાં. મહી-સાગરનાં એ લગ્નની ચોરી તરીકે વાસણા પાસે એક એટો બતાવાય છે.

***

આવી ડરકામણી મહીને મેં દીડી-ચાંપોલ અને જલપુર નામનાં બે ગામોની પાસે દીડી તે સાથે જ ખાતરી થઈ કે દરિયાને ગળે પડીને જ પરણી છે આ ચંડી. ને આ મહી-સાગરનું લગ્ન તો કાળા કેપલું નીવડ્યું લાગે છે. હું જ્યારે મહીની વતસલા જોતો તરીકેની કલ્પનામાં મગ્ન હતો ત્યારે મારગમાં જ મહારાજ વારંવાર બોલતા આવતા હતા કે ‘ આ મહી નથી પીવાના ખપની, નથી ખેતીના ખપની, નથી નહાવાના ખપની: છે ફક્ત સોળાંદ ખાવા પૂરતી જ કામની ’ ત્યારે મને સાચો ખ્યાલ આવતો નહોતો. પણ તારીખ ૨૦-૮-૪૫ ની સાંજે જલપુરના લોચા દીબાચી પોણાએક માઉની ઝિન્નમિન્ન પૃથ્વી

વટાવ્યા પછી જ્યારે અમે મહીના પટમાં ઊતરી ત્યારે મહી વિકરાળ, કાવતરાખોર; કઠરપી કુમારજી લાગી. પુરુષબાઇ તરીકે દરિયાની મને દયા આવી.

* * *

ખલ્લપુરથી લઇને અમારી મુસાફરી પાંચ સાત ગાઉ સુધી કાંઠે કાંઠે જ ચાલી. મહીસાગરનાં તટવાસી ગામોની અને મહીની વચ્ચે માઇલ દોઢ દોઢ માઇલ સુધીની ધરતી ખોદાઈ ગઈ છે. પૃથ્વીની સપાટીથી પાંચ છ માથોડાં પેટાળમાં ત્યાં ગાડામારગો ચાલે છે. દસ વીસ વર્ષ પર આ મહીકાંઠે અકબંધ ગામડાં ઊભાં હશે, તેને મહી તરફ ઢળતા ચોમાસુ જળપ્રવાહોએ ચૂંથી નાખ્યાં છે, ને આજે એ છૂટા પડેલા ગામડુકડા અકેકેકે ઉચે ટેકે એવી રીતે ઊભા છે કે જાણે કદી આંખની ય ઓળખાણ નહોતી ! બાલાને ટેકરાઃ હાલાને ટેકરાઃ જુદા જુદા નિવાસીઓના નામના ટેકરાઃ વચ્ચે પાંચ-છ માથોડાં ઊંડાં ખોદાણાં.

* * *

એ પાંચ માથોડાં ઊંડું પૃથ્વી-દળ તદ્દન માટીનું જ બનેલું છે. ત્રણ હાથ ઊંડે ખોદાએ ને 'ટ્રેપ'નો કાળમોઢ આવી ઊભો રહે એવી મારી સોરઠી ધરતીથી ઊલટા જ પ્રકારની આ નર્મી કાંપની જ બનેલી રસાળ કંઠાળ પૃથ્વી છે. એ પૃથ્વીનું આ સોંકડો એકરેલું ખોદાણુ એટલે કેટલો વિનાશ ? અકેકેક વીધું જ્યાં પાંચ હજારના ભાવનું ખોદાણ છે, તે જ પ્રદેશમાં આવો ધરતી-વિનાશ ? શું એ વિનાશ કોઈ ઇજનેરી ઉપચારે ન રોકી શકાયો હોત ? મને કહેવામાં આવ્યું છે કે આવો ઉગાર તદ્દન શક્ય અને સરલ હતો-મહીમાં વહેવા જતાં વર્ષા-નીરને પૃથ્વીનું પેટ ખોદવું ન પડે તે રીતે મારગ આપી શકાયો હોત.

* * *

ને મહી વધુ ભયંકર લાગી. કારણ કે એને કાંઠે મેં દરિયાળી કદવી હતી, ઝળુંખતી વનરાજીનું માનચિત્ર આંકી મૂક્યું હતું. એથી ઉલટી જ આ કાંઠાની સ્થિતિ છે. મહીકાંઠે સુનકાર છે. ઊંડાં કેાતરામાં ચઢને બહાર નીકળવાના માગો બિહામણા છે. મહીકાંઠે પાંખીડાં બોલતાં નથી. સામે કિનારો (ભરૂચ જીલ્લાનો) ત્રણેક ગાઉના ગમગીન પટની આરપાર નિસ્તેજ ઓળા જેવો દેખાય છે. કોઈ મનોજાં ' રેખાળાં માનવી ' મહીપાર ઊતરતાં નહોતાં. સોરઠી લોકકથા માયલી એ રાવણ નદી, કે જેને પ્રેમભગ્ન રમારી યુવાન રાણી એક વાર પોતાની આહિરાણી પ્રિયા વિશે પૂછતો હતો—

પાતળ-પેટાં ને પીળરંગાં પરાવને પારે;

રાવણા રેખાળાં માનવી ઊતર્યાં ક્યે આરે !

અર્થાત્ હે રાવણ નદી ! પેટે પાતળિયાં, પીળરંગાં, ને ઉદર પર પડતી ત્રિવલ્લી વડે શોભતાં હરણ સરીખાં સુકુમાર મારાં માનવી-મારી કુંવર્ય-તારે ક્યે આરે ઊતરી ? એવો કોઈ પિયુ આંહી મહીને પ્રશ્ન પૂછે તેવું વાતાવરણ નહોતું.

* * *

રેજીંદા એક વાર ચડતા 'ઉધાન'નાં સાગર-નીરને સમય આજે રાતના ૧૧-૧૨ નો છે. અત્યારે પાણી સાથળ સમાણું ને ક્યાંધક ક્યાંધક ઘૂંટણ સમાણું છે. દર દર કં

પંક્તિબંધ માણસોને મહીજળ ઝાળંગીને સામે પાર જતાં-જોષ રહું છું. આ ગામગામના આરા સિવાય વચ્ચે તો મંઘી ઉતરાય તેમ છે નહિ. આરે હોડીઓ રહે છે. ને ઉધાન હોય ત્યારે એ પાર જવાના અપમાં આવે છે.

મહીના શયનમંદિરમાં સાગર રોજ પ્રવેશે છે. એ દરિયાઈ ભરતીને 'ઘોડો' કહે છે. ઘોડાતું. રૂપક જેને સૂઝયું હોય તેને ધન્ય છે. નદીમાં આવતો સાગરનો જીવાળ ઘોડાનો જ ઘાટ રજૂ કરે છે. કેશવાળીશી, શ્વેત શીશુાળી તંરંગ ટોચ, વિલાસમસ્તીના ઉઝાળા મારતા નીર-કદમો, અને હડહડ એવા હણહણાટઃ ઘોડો આવવાનો યાય ત્યારે આરેઆરેથી માછીઓ પોતપોતાની નાવડીઓને ઘોડાની સામે બેક માછલ લઇ જાય, ને નાવનો અને ઘોડાનો ન્યાં સંપર્ક થાય ત્યાં ઘડીભર તો નાવડીને પોતાના પાછલા પડખામાં લપાવી દબને પછી ઘોડો એને પોતાની માણેકલટને રથાને, અગર તો કાનસૂરી વચ્ચેના ડોહક કૂમતાબંધ શણુંગારની અદાથી રમાડતો ખુલાવતો હીહોટા દેતો દેતો ધસ્યો આવે છે નદીની શયન-સોડમાં.

* *

એ દેખાવ કદપનામાં છે ત્યાં સુધી સુંદર છે. પણ મહારાજે મને એવા એક મહી-ઉતરાણુનો કિરસો કહ્યો હતો તેણે મનને ઉદાસીથી ભરી મૂક્યું છે. પોતે વડોદરેથી આવતા હતા. સાથે એક ભંગી ને એની દીકરી યયાં. બાઈના હાથમાં બાળક હતું. સાથે વાંસનો ભારો હતો. આરા પર આવ્યા કે તુરત એક માણસે જૂમ મારી, જલદી જિતરો નહિતર ઘોડો આવે છે. મહારાજ તો બાળક તરેયા, શરીરે પાવરધા, તે પાણીમાં ચાલ્યા. પછવાડે પેલો ભંગી જિતર્યો, ને એ વાંસનો ભારો પાણીમાં ખેંચતો ચાલ્યો. મનમાં એમ કે બાઈ બાળકને લઈને પાછળપાછળ ચાલી આવે છે. પેલે કાંઠે બેઉ પહોંચી ગયા પછી પાછળ જુએ તો દૂર દૂર બાઈ પાણીની અંદર સજ્જડ બેતીને જિભી થઇ રહેલી, પાસે છે બાળક. જૂમ પાડી, 'અરે બાઈ, ઝટ ચાલી આવ !' પણ બાઈના મોંમાં બોલ નથી, શરીરમાં સંચરાટ નથી. જૂમો પડે છે: 'ઘોડો આવે છે ! વાધુ આવે છે !' ને માણસ જૂમો પાડતો આવ્યો તેને પેલા ભંગીએ કહ્યું: 'બાઈ, મારી દીકરીને તું ઉતારી લાવ.' માછી કહે 'શું સ્વપ્ન ?' ભંગી કહે 'મારી બે ને, આત્મા કે ને, આ. યે..'. 'એટલે તો ચાલે જિતારે !' એમ કહેતો એ તો હબ્બજતો ચાલ્યો ગયો, ને મહારાજ એ ભંગીને, અને પછી એની પાણીમાં દૂર થંભી રહેલી બાળકવંતી પુત્રીને જોષ રહ્યા. બેમાંથી ડોહમાં જાણે ચેતન નથી. ને સિર ઉપર સદાની વિદાય તોળાઈને જિભી છે. મહારાજ પાછા ગયા, બાઈ પાસે પહોંચ્યા, બાઈને કહે છે કે 'આંહી આવ !' બાઈ બોલતી ન નથી. એ તો જાણે કે જીવન-મૃત્યુ વચ્ચે બેઠ જ ત્યજી જિભી છે. મહારાજે જઈ બાળકને, હાથમાં લીધું, બાઈનો હાથ પકડી ચડતા પાણીમાં દોરી, બાઈ રસ્તે ફક્ત એટલું જ બોલી ચડી: 'બાપજી ! મારું તો ને ચપું હો તે યાવ, પણ મારી છોકરીને કંઈ યવા દેશો ના હોં કે !' મુસીગતે બાઈને સામે કાંઠે પહોંચાડી ત્યારે બાઈનો બાપ બોલ્યો:

"બાપજી ! તમારાં તો ઘી ગોળનાં હાડ ખરાં ને !" એ તો ઘી ગોળનાં હાડવાળા તેથી ન તમે આને લઇ આવ્યા, અથવા તો જુ કરી ચંકીએ !"

તે દિવસે એ ભંગીના જોડા પર જેવા પોતે મરકયા હશે તેવા આજે પણ મંદમંદ મરકાને મહારાજ કહે છે: ' ઘી ગોળનાં હાડકાં ! ' વસ્તુતઃ તો એણે વર્ષોથી નરી ખીચડી સિવાય, કંગાલ ધરના ખરાબ દાળ-ચોખાના એ મૂડી ખાઈશુના એક ટંકના જોળન સિવાય કંઈ કંઈ જોયું નથી.

* *

ગમગીન એને નિર્જન મહી-આરા પર મળી ગયેલો એક ખારવો તડાકાખંચ વાતો કરતો કરતો એએક માસ પર મહીસાગરમાં ઘસડાઈ આવેલા મચ્છની વાત કહી ગયો. ૫૦-૬૦ હાથ લાંબો, મોં ફાટે તો મહી આપણે જિભા ને જિભા ચાલ્યા જઈએ તેવડા પેટવાળો એ મગરમચ્છ આંહી ચાંપોલ સુધી આવી ચડ્યો હતો. મોંમાંથી પાણી ઉછાળતો હતો. પછી જોડ થયો. જળ છીછરું બન્યું. મચ્છે બહુ બહુ બરાડા પાડ્યા, બહુ તડાકાડા નાખ્યા, છેવટે કમોતે મરી ગયો.

વાત સાંભળીને મને સોન-હલામણુથી લોકકથામાંના એ હુહા સાંભર્યા—

મચ્છ માંજળ હોય, (આઈ) કિયે અવગુણે આચિયો;
લેવાણે હોટે, કે સમયર સંધર્ષા નહિ !

દેશવટે ચાલી નીકળેલી સોનવિજોગી હલામણુ સિંધ તરફ જતાં એક સોરઠી નદી (દેશર કે વસ્તુ)ના સંગમસુખ પાસે મચ્છને જોઈ કહે છે કે ભાઈ ! તું મચ્છ તો મહાજળમાં હોય, તું અહીં નદીનાં છીછર નીરમાં, ક્યાંથી આવ્યો ? શું તું ભરતીના તરંગોમાં ઘસડાયો ? કે દરિયે તને સંધરવા ના કહી ? શું તું ચે મારા સરીખો દેશવટે કાઢેલ છો ?

મચ્છ એનો જવાબ આપે છે—

ગઈ વીળ વળે, નીળે વાળણું નહિ;
સોનાની સંઘાથે, હાલીતલ હળણું પરણું.

હે ભાઈ ! ભરતી (વીળ)માં હું આંહી સુધી નાનકડા માછલાની સાથે સાથે ભૂલથી ચાલ્યો આવ્યો. આ વેળા પાછી જિતરી જશે એ જાણતો નહોતો, જિતરતી વેળામાં હું પાછો ન વળી શક્યો. આમ હું મહાન, એક નાના-મુદ-માછલાની સોયતમાં હાલવાથી હલકો પડ્યો. *

૮

—અવેરચંદ ગ્રેધાણી

મેનીનજાઈટીસ : (ગરદનતોડ બુખાર)

આ રોગ લગભગ છેલ્લા દશકાથી ગુજરાતમાં ત્રાસ ફેલાયો છે અને અનેક માનવોના લોગ લીધા છે. એનો પરિચય અને ઉપચારને લગતો આ લેખ જનહિતાઈ લેખકે “ સંદેશ ”માં છપાવેલો તે એ જ આશયથી પ્રચાર ખાતર અહીં ઉતાર્યો છે.

જનતાની જીએ અને ચિકિત્સકોના હાથે ચડેલા આ સેરિકો સ્પાઇનલ મેનીનજાઈટીસ રોગનો ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ફેલાવો પામ્યાને હજી ગણ્યાં માંઠ્યાં વર્ષો જ વીત્યાં છે. તેનો પ્રથમ ઉદ્ભવ સને ૧૮૦૫ થી ૧૮૩૦ સુધીમાં યુરોપના દેશોમાં અને સાંથી આગળ વધી અમેરિકામાં થઈને તે એક વખત શાંત થયો. ફરીથી સને ૧૮૩૭ થી ૧૮૫૦ સુધીમાં યુરોપના દેશોમાં ફેલાયો અને ૧૮૭૫ માં આફ્રિકા થઈને આ વ્યાધિ એશિયા ખંડમાં આવી પહોંચ્યો. સને ૧૯૦૭ માં એણે પ્રથમ હિન્દમાં દેખાવ લીધો અને સને ૧૯૧૪ માં તે એ હિન્દના ઘણા ભાગોમાં દેખાયો. સને ૧૯૩૪ માં તે ગુજરાતના પાટનગર સમા અમદાવાદ શહેર અને એના આશુઆશુના વિસ્તારમાં એણે પોતાની ભયંકરતાનો પ્રત્યક્ષ પરચો આપીને મેનીનજાઈટીસના નામનો શોર મચાવી મૂક્યો.

હવે તો એ કાયમનો આ દેશનો જ રહેવાસી હોય એમ જુદા જુદા પ્રાન્તોમાં શરૂ થાય છે અને પ્રયત્નોને પરિણામે એવું શમન પણ થાય છે. કેટલાક ચિકિત્સકોનું માનવું છે કે ખાસ કરીને જોડખાનાં-શરણુસંસ્થાન, સિપાહીઓને રહેવાનાં સ્થળો અને બેજવાળી જગ્યાએ આ વ્યાધિ ખાસ કરીને ફાટી નીકળે છે. આ રોગ થવાનું કારણ આંગૂઝ વેદક કહે છે કે મોતીઝરા-લાઘ તાવ, ગરમી, શરદી અને બેજથી જંતુ ઉત્પન્ન થઈ મેનીનજાઈટીસ શરૂ થાય છે.

ત્રિદોષ સિદ્ધાન્તને મુખ્ય માનનાર આયુર્વેદશાસ્ત્રનિષ્ણતો માને છે કે વૃદ્ધ પિત્ત, વૃદ્ધ વાત અને હીન કફરૂપે ફેરવાઈ જઈને આ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે. ખાસ કરીને અતિ ઠંડા તથા ઊંચા (ફરસાણુ-ચવાણુ યિ.) બોજન, શીતળ વાયુ, ધૂણીથી ભરપૂર અસ્વચ્છ અને ગંદું હવામાન, ઋતુવિપર્યય, શરીર પર ચોટ લાગવી, મસ્તકમાં ફેડકા થવા, મોતીઝરા અને ઉપદેશના વ્યાધિવાજાને આ વ્યાધિ તત્કાળ પોતાના પંજમાં પકડી લે છે.

આ વ્યાધિની શરૂઆત થઈ ત્યારથી અમે જોતા આવ્યા છીએ કે ખાસ કરીને શિશિરઋતુને ઉતરવાનાં અને વસન્ત ઋતુને ખેસવાનો સમય એ જ આ વ્યાધિની મોસમનો પણ સમય મોટે ભાગે હોય છે. અર્થાત્ જાને ઋતુના ગુણધર્મ ન્યારે સાથે બોગવાતા હોય છે. ગરમી અને ઠંડી જાને ઋતુનાં સમન્વય વખતે આ વ્યાધિની શરૂઆત હોય છે. તેની સાથે ઋતુમાં પણ હીનયોગ, મિથ્યાયોગ કે અતિયોગ થાય છે ત્યારે ખાસ કરીને આ વ્યાધિ અને આવી જ જાતના બીજા સંક્રામક વ્યાધિ જરૂર પેદા થાય છે.

આ વખતે કૃતાશ્ણી ગઈ છતાં ઠંડી હતી અને અચાનક તા. ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી

પછી સખ્ત ગરમી શરૂ થઇ ગઇ. બારેક દિવસ એ રીતે ગરમી પડી અને એકદમ અચાનક ઋતુનો હીનયોગ થયો, ત્યારે ખીજી ઋતુએ મિથ્યાયોગ લીધો અને સખ્ત ઠંડી પડવા લાગી. વળી તા. ૨૫ મી માર્ચ પછી પાછી સખ્ત ગરમી શરૂ થઇ ગઇ. આ રીતે ઋતુના સંધિકાળ વખતે માનવીએ ખૂબ સંભાળથી રહેવું જોઇએ. પણ વૈદકશાસ્ત્રથી અગણ્ય મતુષ્યો ખૂબ એકરકાર હોય છે. ઋતુએના ફેરફાર તરફ એમની નજર નથી હોતી. તેની સાથે માનવીઓ અસહનશીલ સ્વભાવનાં પણ એટલાં જ થઇ ગયાં છે.

પૂરી-ગરમી-સંપૂર્ણ ઉષ્મા આવતાં પહેલાં તો શહેરીજીવન જીવતાં માનવીઓ જાણે ગરમીથી ત્રાસી જતાં હોય તેમ બરફનાં પીણાં, લેમન અને સરખત, પંખાની હવા, શિખર અને બરફ નાખેલી લસસીઓ તથા બરફમિશ્રિત પાણી પીવા લાગી જાય છે; અગારીમાં તદ્દન ખુશ્વામાં સુવાતું શરૂ કરી દે છે; અને મધ્યરાત્રિ પછી ઠંડી પડવા છતાં, આઝળ વરસવા છતાંય સારી રાતભર એ હવાનાં મોં સાથે રમત રમવા માટે ખુશ્વામાં સૂઈ રહે છે અને એ જ રીતે દિવસનો બપોરનો તડકો ખાવો, બરફનાં કૃત્રિમ પીણાં અને રાતનું ખુશ્વા આઝળમાં પડી રહેવું અને ઉપરથી ઋતુનું મિશ્ર હવામાન અપાટા દંધ રહું હોય, ન્યારે પેટમાં તો વધો જૂનો મળસંચય થઇ રહેલો હોય ! પછી મેનીનગ્ગ્રાડીસ આવી પડે એ તો એમાં નવાઇ પણ શી ?

ગરમી ચાલુ થયા પછી ન્યારે ઠંડીનું મોણું આવી પડ્યું-માર્ચની તા. પાંચમીની આસપાસ-સારે અમારા નિકટના રહેનાર માનવીઓને અને દરદીઓને અમે એતવેલા કે : " સંભાળજો; ઋતુએ પક્ષે લીધો છે " અને સંભળાણું કે, મોરબી, જમનગર અને ધ્રાંગધરામાં મેનીનગ્ગ્રાડીસ શરૂ થયો છે અને ત્યારપછી તો મુંબઇ, ભરૂચ અને ગુજરાતનાં પણા પ્રદેશમાં એની શરૂઆત થઇ ગઇ; એટલે અમારું તો ચોક્કસ માનવું છે કે શીતકાળ અને ઉષ્ણકાળની સંધિ વખતે મેનીનગ્ગ્રાડીસ ફાટી નીકળે છે.

ચરકોક્ત વાતન્વરનાં લખાણોથી મેનીનગ્ગ્રાડીસ ઠીક ઠીક મળતો હોવા છતાં કેટલાક પુરંધરો મેનીનગ્ગ્રાડીસ અને ' પાકલ સન્નિપાત ', ' ભએત્રય સન્નિપાત ', ' સંયોગિતક વ્વર ', ' આદ્યેપક વ્વર ', ' મસ્તિકાવરણ્ય પ્રલદ ' માન્યો છે.

પમીસમું નિખિલ ભારતવર્ષીય 'વૈદ્યસંમેલન અમદાવાદમાં ભરાયેલું' ત્યારે નૂતન વ્યાધિ વિચાર સંભાષા પરિપદના સમાપતિ માનનીય વૈદ્યવર પં. કનૈયાલાલજી આયુર્વેદ આચાર્ય (જયપુર સ્ટેટ) એમણે મેનીનગ્ગ્રાડીસને સન્નિપાતાન્તર્ગત અભિન્યાસ ત્રિદોષનાં લક્ષણો સાથે સરખાવેલાં.

એટલે જુદા જુદા મતો હોવાથી દૃશ્ય આયુર્વેદિક વૈદ્યરાજો મેનીનગ્ગ્રાડીસ માટે કેાઇ જાતના ચોક્કસ નિર્ણય ઉપર આવ્યા નથી, છતાં પ્રધાનપણે વાતાદિક દોષ કુપિત વાતન્વર આ વ્યાધિને કહેવાં એ ચરક મતાનુસાર વધુ બંધગેસતું છે.

દરદીની ચરૂઆતમાં પ્રથમ દરદીને ગભરાટ જેવું જણાય છે અને ક્રુધા મંદ પડી જાય છે; માથામાં ચક્કર આવતાં હોય એમ લાગે છે અને કાનની નીચેની નસો અને ગરદનની નસો બારે જણાવા લાગે છે તથા કુખાવો શરૂ થાય છે; આ એનું પૂર્વસ્વરૂપ છે.

એકાદ દિવસ આ વાત જાણ્યા પછી મરતકપીડા વધવા લાગે છે અને એની સાથે તેની ગરદનમાં પણ પીડા શરૂ થાય છે. ગરદન પાછળથી જેમ જેવાંતો હોય એવું જણાય છે. જેમ ધતુવીતનો દરદી કામઠું અને છે તેમ ગરદનનો ભાગ પાછળ જેવાએલો જણાવા લાગે છે. તેની સાથે દરદી માનસિક શક્તિ ખોષ ખોડેલો તથા ખેડોશ બની જાય છે. શુદ્ધિમાં આવનાં કુઝાવાની બૂમો મારે છે, સાંથે જ બિલ્ડી અને બકારી શરૂ થાય છે. ત્રણ દિવસમાં કમ્મરમાં પણ દર્દ શરૂ થઈ જાય છે. તાવ ૧૦૨° અને વધારેમાં વધારે ૧૦૩° થી વધતો નથી. દરદીને અંધારામાં પડી રહેવું ગમે છે, બંધમાં પડે છે તો પણ બિલ્ડી અને બકારી શરૂ જ હોય છે. ઝાડો-પેસાળ ધણું ખટું બંધ જ હોય છે અને અસાધ્ય બનતા દરદીનાં મળ-મૂત્ર પથારીમાં જ થઈ જાય છે. કેટલાક દરદીને હોઠ ઉપર મોતીના જેવા દાણા જણાય છે અને શરીર ઉપર લાલ રંગના દાણા કેટલાક કેસોમાં જોવા મળે છે. બધાં લક્ષણોમાં દરદી પોતાનો ડોક જે પાછળ જેવાએલો હોય તેને કોષ્ટ પણ પ્રકારે સીધી રાખી શકતો નથી-કરી શકતો નથી. ગરદનનો ભાગ કઠણ ચએલો અને સોજવાળો જણાય છે, ધીરે ધીરે આખું શરીર અછકડ થઈ ગયેલું માલમ પડે છે, દરદી રડે છે, લવારી કરે છે, આંખો લાલ થયેલી માલમ પડે છે, કીકીનો ભાગ મોટો ચએલો જણાય છે.

મેનીનગ્રાઈડીસના દરદીનો એક પગ વાળવાનો આપણે પ્રયત્ન કરીશું તો બંને પગ સાથે જ વાળી શકાશે. એક પગ નહિ જ વળી શકે; કારણ કે આ રોગીની રનાયુપ્રણાલી વિશેષ ઉત્તેજિત થતી હોવાથી તેમાં જડત્વ આવી જાય છે. અને કેટલીક વખત દરદી અહેરો કે અંધળો થઈ જશે એમ જણાય છે. કારણ કે રોગીની શરૂઆત પછી થોડા જ કલાક બાદ રનાયુશક્તિની ક્રિયા અક્ષોપ થતી જાય છે અને ધણું કરીને સ્થાનિક રક્તસંચાલન ક્રિયા વધી પડે છે અને એથી જ દરદી પ્રધાપ કરતો જણાય છે. નાડીની ગતિ કોષ્ટ વખતે તાપમાન સાથે વધતી જણાય છે તો કોષ્ટ વખતે તદ્દન મંદ પડી જાય છે. કેટલાક રોગીના પેસાળમાં “આલ્બ્યુમિન”નું પ્રમાણ વધેલું માલમ પડે છે.

મેનીનગ્રાઈડીસના રોગીને ચાર પ્રકારમાં વહેંચી શકાય:—

(૧) રોગના આક્રમણની સાથે ખેડોશી, સખત જ્વર અને અસંજલ વેદનાવાળો દરદી ખોતેર કલાકમાં જ ઉપડી જાય છે.

(૨) શરૂઆતમાં સખત વેદના થાય છે અને તીવ્રતા પણ માલમ પડે છે, પરન્તુ ઉપચાર શરૂ કરતાં સત્તલાભ થવા લાગે છે. આવો દરદી કેટલાંક સપ્તાહ પથારી સેવીને બેઠો થાય છે, પરન્તુ એના રનાયુને સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી પાછી મેળવતાં કેટલાક મહિના લાગે છે.

(૩) બહુ જ સાધારણ લક્ષણો સાથે વ્યાધિની શરૂઆત થાય છે અને બહુ આગળ વધતો પણ નથી-તેમ થોડાક સમજપૂર્વકના ઉપચારોથી દરદી સારો પણ થઈ જાય છે.

(૪) તીવ્ર વેગનું શમન થયા પછી પણ રોમી અત્યંત નિર્બળ બની જાય છે અને મહિનાઓ સુધી દરદી પથારીવશ રહે છે, યા તો મુનકાર ક્રિયાવિહીન, ચન્મનરક, ચેતના-વિહીન, દેહમાંનું ચેતન કોષ્ટએ હરી લીધું હોય તેવા, મરવાની આગસે આવતો હોય છે, આવો દરદી કેટલાક મહિનાઓ સુધી આ દશા ભોગવે છે.

આ રીતે મેનીનગઇડીસના વ્યાધિનો કાષ્ટ એક જ પ્રકાર અને રૂપ કહી શકાય તેમ નથી, પરંતુ આકરા હુમલાવાળો દરદી તો પ્રથમ સપ્તાહમાં જ ખતમ થઇ જાય છે. છેલ્લામાં છેલ્લી શોધનાં ઇન્જેક્શનો અને પીચકારી વડે રસી ખેંચવાના ઉપાયો કામે લગાડવા છતાં સો કેસમાંથી માંડ ચાળીશ કેસો જ બચાવી શકાય છે, અને સાઠ કેસો તો પૂરતા ઉપચાર કરવા છતાં ય બચી શકતા નથી, એમ આંકડાઓના તારણ ઉપરથી કહી શકાય.

આ દરદને કેટલાક સંક્રામક (એપી) માનતા નથી અને કેટલાક માને પણ છે કે આ બ્યાધિ ફેલાવનારો જરૂર છે. તેના જાંતુને “ મેનીગો કોક્સ ”નાં નામે ઓળખવામાં આવે છે.

આંગ્રેજ પદ્ધતિ પ્રમાણે ગરદન અને કમ્બરના કરોડરજી પાસેથી પિચકારી વડે રસી ખેંચવામાં આવે છે. અને એ વખતે દરદીના કુખજીવન બ્યાન આંખમાંથી આંસુ સરી પડે તેવું કટુણ છે. રસી ખેંચવી અને “ એન્ડીમેનીગો સિરમ ”નું ઇન્જેક્શન આપવું એ આ દરદની મુખ્ય ઉપચારપદ્ધતિ છે. દરદની શરૂઆતમાં આ ઇન્જેક્શન આપવામાં આવે તો અમોઘ ઔષધ બની જાય એમ ડોક્ટરો માને છે. દરદીને બચાવવા માટેનો આ સિરાય ખીજો હલાજ એસોપથીમાં નથી, પછી અલુપાંગિક ઉપચાર તરીકે ક્લોમાઇડ ઓફ સોડા, કલોરલ જેવી રનાયુ શૈથિલ્યકૃત દવાઓ, મોરફીઆનું સૂક્ષ્મ માત્રાનું ઇન્જેક્શન, દરદીની ઉત્તેજનાનું યમન કરવા આયોડિન અને બેન્ઝોઇનની વરાળ આપવાના ઉપચારો શુદ્ધિપૂર્વક દરદીના પ્રારબ્ધ ઉપર હાથ મૂકી કરવામાં આવે છે.

રાણપુરનિવાસી ડૉ. વોરા કે જેઓ મારા મિત્ર છે એમનું ચોક્કસ માનવું છે કે દરદની શરૂઆતથી જ જે સમજ-વિચારી એમ. ખી. ફક્ત ની ટીકડીની મોજના કરવામાં આવે તો દરદી ચોક્કસ બચી જાય છે. ગયા વર્ષમાં ત્રણેક દરદીને આ ટીકડી આપીને એમણે સાફ પરિણામ મેળવેલું.

આટલે સુધી તો દરદની શરૂઆત, લક્ષણ સ્વરૂપ અને થઇ રહેલી ચિકિત્સા સંબંધમાં હકીકત આપી. દેશી વૈદકતા ઉપચારોનો દરદી અને પરિચારકો બંને શ્રદ્ધાવાન હોય અને વૈદ પથ પોતાની જવાબદારી બરાબર સમજીને સંપૂર્ણ કાળજીપૂર્વક ઉપચાર કરે તો સોએ એંશી ટકા કેસમાં વિજય મેળવી શકે.

છતાં એ કલા વગર નથી ચાલતું કે સાધારણ મનુષ્યે મેનીનગઇડીસ જેવા મંભીર રોગમાં ધરગથ્થુ ઉપચારના વિધાસે રહીને દરદીને રીખાવા દેવો એના કરતાં તો કુચળ વૈદ કે ડોક્ટરની સારવાર નીચે લઇ જવો અથવા નજીકની સારી હોસ્પિટલમાં ખસેડવો તે વધુ દિનવિદ છે એકાદ કેસ ચહેર ગામડામાં કે મહોલ્લામાં થયેલ સંબંધાય કે તરત જ આમનનતા અને મ્યુનિસિપાલિટીએ સનેજ બની જઈ સોફ્ટકયાજીની બાવનાવાળા અમલદારોએ ફરજિયાત સહાય, સ્વચ્છતા, અને મંદણ દૂર કરવા તરફ પૂરતું ધ્યાન આપવું જોઈએ. જાહેર શોમાગો, હોટલો, ખાણાં-પીણાંની દુકાનો, શુસા અને મિઠાઇવાગાઓને દુકાને તાળાં મરાતી ફરજિયાત આરામ કરવા માટે સખત ફરમાન કરવું જોઈએ.

અઠવાડિયા પહેલાં હું ભાવનગર ગયો ત્યારે મેં 'સાંભળ્યું' કે મેનીનગ્રાધીસના ચાર છ કેસ થયા અને મ્યુ. હેલ્થ ઓફિસર ચોંકી ઉઠ્યા. શહેરની બધી જ હોટલો, સિનેમા, નાટ્યગૃહો, મિઠાઇની દુકાનો, સપ્ત જાંખતા સાથે ફરજિયાત બંધ કરાવી અને ગલીએ ગલીએ અને નાકે નાકે લીમડો, ગુગળ અને લોગાનની લારીઓમાં ધૂણી બનાવી ફેરવવા માંડી અને મેનીનગ્રાધીસ સામે સખ્ત હાથે કામ લઇને મજબૂત મોરચો રચ્યો તથા વ્યાધિની વ્યાપકતા વધે એ પહેલાં વિનય મેળવ્યો. જનતાની સુખાકારી માટે અઢાર અઢાર કલાક સાપ્તકલ ઉપર દોઢ ચૂકી શહેર પૂરતી તંદુરસ્તી જળવાય એ માટે સતત પહેરો બરનાર ઓફિસરો આપણા શહેરે શહેરમાં હોય તો કેટલું સાફ ?

દરદી વેદકના ઉપચારો.

(૧) દરદીના ગળા અને કમ્બર ફરતું ગરમ કપડું વીટાળવું.

(૨) ગરદન ઉપર નીચેનો લેપ કરવો:—

એરંડાનાં મીંજ તો. ૮, અડદનો લોટ તો. ૮, લસણ તો. ૪, આહન તો. ૪, અશીણ તો. ૧, કપૂર તો. ૧.

ઉપરની બધી ચીજોને જુદી જુદી ખાંડી પછી પાણીમાં ખદખદાવી નીચે ઉતારી તેની અંદર મહાનારાયણ તેલ મેળવી કાનની નીચેથી ગરદનના બધા ભાગમાં ખડો લેપ કરી ઉપર ગરમ કપડું વીટવું.

બાર કલાક લેપ રહેવા દઇને ત્યાર પછી કાઢી ગરમ પાણીથી ઘોષ ડુખતા બધા ભાગ ઉપર વિષગર્ભ તેલ તથા નારાયણ તેલ મેળવી ધીરા હાથે માલીશ કરવું. (તેલ ચામડીમાં ઊતરી જાય એ રીતે.) આ તેલોનો આખા શરીરે પણ એક હાથ મારી દેવો.

(૩) કવાથ

સાચું કુષ્ઠ, કચુરો, બારંગી, ત્રાયમાણ, ગળો, કાકડશીંગી, પુનર્નવા, એરંડમૂળ, દશમૂળ જવાસો: આ સર્વ વસ્તુને સરખા વજને લઈ ખોરકૂટ ખાંડી તેમાંથી પાંચ તોલા શુદ્ધ લઘ્વજીસ તેલા પાણીમાં નાખી ઉકાળવું અને દસ તોલા પાણી ખાંડી રહેતાં તેમાં તાજું ઝોમૂત તેલા ૧૦ નાખી ફરી પકાવવું અને દસ તોલા બાકી રહેતાં કપડે માળી તેના ત્રણ ભાગ કરી ચાર ચાર કલાકને અંતરે દરદીને આપવું.

(૪) વાત સંજવની મિશ્રણ

અનંદવંત ચિંતામણિ રતી ૨, ચતુર્થાંજ રસ રતી ૨, કરતુરી ભેરવ રતી ૨, પોડપ ગુણ ગંધક બરિત ચંદ્રોદય રતી ૨, સંજવની વટી ગોળી ૨૦, હિરણ્યગર્ભ રતી ૧.

ઉપરની બધી ચીજો ખરલમાં ઘૂંટી તેના સરખા પ્રમાણમાંનાં પડીકાં કરી, આદુ તુલસી અને નાગરવેલના પાનના રસમાં જરા મધ મેળવી એક પડીકું મિશ્ર કરી ૭-૭ કલાકને અંતરે દરદીને આપવું. ઉપરનો કવાથ અને આ ઔષધ બંને સાથે ચાણુ કરવાં, અથવા પ્રતાપલંકેશ્વર રસ રતી ૧, ગળોસત્વ રતી ૧, બહદ, કરતુરી ભેરવ રતી ૧ મેળવી મધ સાથે ચાર ચાર કલાકે આપવું અને તેના ઉપર બન્ને ગોળી યોગરાજ ગુગળની આપવી.

કહેવાનું રહી જાય છે કે ઉપચારની શરૂઆત કરતાં પહેલાં દરદીના પેટમાં-આંતરડામાં જીનો મળ હોય તો એનિમા અથવા સૂક્ષ્મ રચન આંખી કાઠશુદ્ધિ કરી લેવી બહુ જરૂરી છે. ઉકાળેલા દારૂવા પાણી સિવાય દરદીને બીજું કશું જ ન આપવું. સંપૂર્ણ લંબન એ પણ એટલું જ જરૂરી છે.

પુખ્ત મનોબળવાળા, સરાકત અને હુંશિયાર પરિવારક સિવાય વધુ માનવીઓના સંસર્ગથી દરદીને ખાસ બચાવવો. ઘરમાં દરદી હોય તો ઘરમાં બીજાં માણસોએ જુદો વસવાટ કરવો અને સંસર્ગજન્ય ચોંપ ન ફેલાય એની સંપૂર્ણ કાળજી રાખવી.

વિદ્વાન અને પ્રવીણ વૈદ્યરાજો ઉપરના ઉપચારો જાણતા જ હોય છે એટલે આ સેવક બીજું તો શું કહેવાનો હતો, પણ મેનીનજાઇડીસ જેવા વ્યાધિ ઉપર દેશી વૈદક-વિનય મેળવી કેસો સારા કરી શકે એ વૈદ્ય સમાજને વધુ ખુશી હાંસલ કરવા જેવું અને આશુવેદની કીર્તિને વધારવા સમાન છે.

જનસમાજ આક્રમણકારી આવા વ્યાધિ સામે સતેજ બને, જીવનરક્ષાના ખર્ચને સમજે, આહાર, વિહાર અને રૂઢિના ધર્મથી જાણકાર બને તો હિન્દુનું મરણપ્રમાણ જરૂર ઘટાડી શકાય અને અવનવા વ્યાધિઓ ફાટી નીકળીને આજે દેશનું નિકંદન કાઢી રહેલ છે એનાથી બચી જવાય.

વૈદ્ય જાદવજી નરસેરામ પાટીવાળા
(" સંદેશ " માંથી)

પદ ભાષાનો જાણકાર શ્રી. કે. અમૃત રાવ !

હિન્દુસ્તાનનો કિનારો છોડ્યા વિના અને વિદ્યાપીઠોમાં રીતસરનો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ ક્યાં વિના એક-એ નહિ, પાંચ-પચીસ નહિ, પણ ઓછામાં ઓછો ઓગણસાઠ ભાષાનું જ્ઞાન ધરાવનાર હિન્દુમાં એક વિદ્વાન છે. એમનું મુખ્યારક નામ છે શ્રી. કે. અમૃત રાવ ને ઉંમર હાલ છે પાંસઠ વર્ષ. " બેંગલોર ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સાયન્સ " ના એ આજ્ઞસૂધી માનનીય અન્યપાલ હતા ને સર સી. વી. રામન જેવા " નોબેલ પારિતોષિક " વિજેતાએ મુક્તાકંઠે એમની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું હતું કે તેના અનેકવિધ માણસોના વર્ણોના પરિચયમાં આવનારાઓમાં આવી અનન્ય શક્તિવાળો માણસ તેમના જોયા-જાણ્યામાં આવ્યો નથી. હાલની જીવનસંધ્યાએ પણ તેમણે પૂણાની વાડીઆ કૌલેજનું ભાષાશાસ્ત્રનું માનદ અધ્યાપક પદ સ્વીકાર્યું છે ને હાં તેઓ લૅટિન, જર્મન અને ફ્રેન્ચ ભાષાઓ શીખવે છે. બીજી અનેક ભાષાઓમાં સંસ્કૃત, ગ્રીક અને જાપાની સુદાં તે જાણે છે. આ ભાષાઓ પૈકી કોઈ પણ એકાદ પર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરવું એ એક મદાન સાધ્ય છે, પણ અમૃત રાવે તો અનેક સાધ્ય પ્રાપ્ત કરેલાં છે અને મુરોપની ભાષાસમૃદ્ધિના જ્ઞાનમાં હજી ૫ તેઓ ઉત્તરોત્તર રૂદ્ધિ જ કરતા રહ્યા છે.

ભાષાજ્ઞાનપ્રાપ્તિની આવી આશ્ચર્યજનક શક્તિના મૂળમાં રહેલું રહસ્ય સમજાવતાં તેઓ કહે છે કે તે તો તદ્દન સાદું-સીધું છે: " જાગક શીખે તેમ ભાષા શીખે; શક્ય હોય તો તો જાગકને જ તમારા શિક્ષક બનાવી તેની પાસેથી ભાષા શીખો. "

આવો વિદ્વાન એ દેવનું ભૂપણ છે ને ઇલાકાનું નાક છે.

(" મુનાન્દર " માંથી)

બોળા લોકોને ધૂતતી સૌન્દર્યવર્ધક દવાઓનું ધર્તીંગ

આપણા દેશના અમલુ અને અજ્ઞાન લોકોને ધૂતવા માટે તરેહવારે આકર્ષક નામો હેઠળ નીકળતી દવાઓનો આજે આરે તરફ રહેડો ફાટ્યો છે; પરંતુ આ દવા વેચનારાં ઉપર કોઈ જાતનો કાયદેસર અંકુશ કે તપાસ નથી. પરંતુ ઈંગ્લેન્ડ કે અમેરિકામાં તો આવી દવાઓ સરકારી સર્ટિફિકેટ સિવાય વેચી શકાતી નથી. અને ખોટી દવાઓ વેચનારાતો કાયદેસર કેવો ફેજ થાય છે તેનો આ એક તાલ્લે કિસ્સો અહીં ટાંક્યો છે. આપણા દેશમાં પણ શક્તિવર્ધનને નામે ચાલતા ધર્તીંગો ઉપર કડક સરકારી નિયમનની કેટલી જરૂર છે તે છાપાં વાંચનાર દરેક સહેલાઈથી સમજી શકે તેમ છે.

કોઈ પણ જાતનો ખોરાક કે બનાવટી સાધનોથી સ્ત્રીઓની છાતીનો વિકાસ થતો નથી એવી દોકતરી તપાસ અને ખાતરી કર્યા બાદ અમેરિકામાં ચીકગોની કોર્ટે ડૉ. જનપોલ ફર્નલને “ બ્રેસ્ટ એફ યુથ ” નામની નાની ટીકડીઓ વેચવા બદલ અને એ રીતે સ્ત્રીઓને છતરવા માટે ગુન્હેગાર ઠરાવ્યો હતો.

ન્યુયોર્કના પત્રમાં નીચે મુજબની જાહેરાતથી આ પ્રકરણની શરૂઆત થાય છે
x x x સિવાયની આકૃતિ એ રંગ વિનાના ચિત્ર સમાન છે. પણ x x x x સ્ત્રીને યોગ્ય સ્થાને મૂકો.....અને તેનો પૂર્ણ વિકાસ થશે. ડૉ. જન પોલ ફર્નલનો ત્રણવાર ડોક્ટર તરીકેનો પરવાનો ખૂંચવી લેવામાં આવ્યો હતો. ગયા માસમાં ખોરાક અને તપાસ ખાતાંએ ચીકગોની ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટમાં તેની સામે કેસ માંડ્યો.

“ બ્રેસ્ટ એફ યુથ ” નામની ટીકડીઓની જાહેરાત “ બ્યુટી અને હેલ્થ ” નામના ત્રિમાસિક પત્રમાંથી મળી આવી. x x x x

યુ. એ. ડિસ્ટ્રિક્ટના વકીલ મંડળે જણાવ્યું કે એ બનાવટ નામ પ્રમાણે ગુણો ધરાવતી ન હતી અને એને જે નામ આપવામાં આવ્યું હતું તે ખરખર નહોતું. એમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે વિકાસ થયો હોય, લીલી અને અસ્થિર છાતી માટે અસરકારક અને મજબૂત કે સારી વિકસિત યુવાનોની છાતીને વધારે વિકસાવનાર આ ટીકડીઓ છે.

મીસીસ-લુસાઇલ મુટી નામની એક બાઇ જેણે ખાનગીમાં આનો ઉપયોગ કર્યો હતો તેણે કોર્ટમાં આવીને હિંમતભરે સાક્ષી આપી, કે તેણી હંમેશાં પાતળી અને અણવિકસિત હતી અને આ ટીકડીનું એક પેકેટ વાપરવા છતાં નોંધવા યોગ્ય પરિણામ આવ્યું ન હતું. અને એમ તેણીએ બીજું પેકેટ વાપરવા માંડ્યું, પણ આમાં એને કંટાળો લાગ્યો અને ખોરાક અને દવાના ઇન્સ્પેક્ટર પાસે તેણી ગઈ.

કોર્ટને માલુમ પડ્યું કે “ બ્રેસ્ટ એફ યુથ ”માં સામાન્ય મીઠું, મેગ્નેશિયમ અને અંડાશયને મજબૂત કોઈ અર્જીત પદાર્થ આવેલા છે. બીજા એક વૈજ્ઞાનિક પ્રોફેસર ડૉ. વીલાડ થોમ્સને તેની પરીક્ષા કરી “ માત્ર છાતી ઉપર કે તેના વિકાસ માટે કોઈપણ ખોરાક અસર કરે એવું મારી જણાવ્યું નથી. ” ફર્નલની બીજી પાંચ જરૂરિયાતોની વધારે તપાસ પછી કહ્યું કે જવાબદાર સાત કારણો માટે દોષિત છે અને ૫૦૦ ડોલરનો દંડ અને દરેક કારણ માટે એક વર્ષની સજા ફરમાવવામાં આવે છે.

ટોનિક દવાઓ

- 'ટોનિક' એ સાચે જ એક મોટી ભ્રમ છે, એ દલીલોનું આ લેખમાં વાસ્તવ રીતે સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે. 'ટોનિક'ના ભ્રમમાં પડેલા માનવસમુદાય વ્યાયામ, સ્વચ્છ હવા, સાદો તત્ત્વવાળો ખોરાક અને પોષક તત્ત્વોનો ઉપયોગ કરી 'જીવન શક્તિ'ને લાગવી રાખવાનું કરે તો કેટલું સારું!

વૈદ્યકીય લોકોના જગતમાં રોગીઓના સંબંધમાં 'ટોનિક' (શક્તિવર્ધક વસ્તુ) તથા શક્તિવર્ધક ખોરાકને બહુ મોટી યોજ ગણવામાં આવે છે. અને તેને બહુ જ મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે. પરંતુ જો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોઈએ તો તે એક બહુ મોટી ભ્રમ છે.

માનવશરીર અમણિત તત્ત્વોથી બનેલું છે. આ તત્ત્વો પ્રતિદિન માનસિક અને શારીરિક કાર્ય કર્યે જાય છે. તેથી એ તત્ત્વો થોડી થોડી સંખ્યામાં નાશ પામતા જાય છે અને તેની જગા નવા તત્ત્વોથી ભરાતી જાય છે. તત્ત્વોની આ જોડતી હેરફેર બનવું અને નાશ પામવું એવું જ નામ જીવન છે. શબ્દોમાં તત્ત્વોનું બનવું અને આવડવું એ ક્રિયા અટકી જાય છે. તત્ત્વ જેટલું ઉત્તમ મોટીનું હોય, બળવાન હોય તેટલી માનવશરીરની શક્તિ વધારે.

અચાનક વૈદ ડોક્ટરો પોતાના દર્દીને ધાતુ પૌષ્ટિકની અને તાકાતની દવાઓ આપે છે. એ એમ માને છે કે આ દવાથી દર્દી તાકાતવાન બનશે. આવા વૈદ ડોક્ટરો જાણતા નથી કે એ દવામાં તાકાત નથી હોતી. તાકાત તો હોય છે ઉત્તમ શક્તિથી મેળવેલા, શુદ્ધ લોહીથી બનેલા મુંઠર, સ્વચ્છ તત્ત્વો જે શરીરમાં પેદા થાય છે તેમાં. ધણા એવી માન્યતા સેવે છે કે અમુક પદાર્થ ખાવાથી કે અમુક દવાથી વધુ તાકાત મેળવાશે, પણ એ બરાબર નથી. તુકસાનકારક ખાનપાનના કારણે જ્યારે જીવનશક્તિ ડુધિર અસ્વચ્છ-ઝેરી બની જાય છે અને આવા લોહીથી શરીરમાં જે તત્ત્વો જન્મે છે તે સારા નથી હોતા અને તેમાંથી રોગનો જન્મ થાય છે અને આથી જ માનવી રોગી અને બલહીન બને છે. શુદ્ધ લોહીથી બનેલા લોહીનાં રજકણો કે તત્ત્વો તંદુરસ્ત અને મજબૂત હોય છે. અને આવાં શુદ્ધ તત્ત્વો ધરાવનાર નીરોગી અને બળવાન હોય છે. જેવો શુદ્ધ-અશુદ્ધ ખોરાક પ્રમાણે શુદ્ધ-અશુદ્ધ લોહી બનશે તેવું જીવનજીવન-તત્ત્વ શરીરમાં પેદા થશે અને પરિણામે મનુષ્યનું મન અને શરીર પણ આ જ પ્રકારે તંદુરસ્ત કે રોગી બનશે.

વિખ્યાત ડોક્ટર બ્રાન્ડ જેન્ટનો એવો મત છે કે 'ડોક્ટરોમાં એવો ભ્રમ છે કે ટોનિક-અથવા ઉત્તેજનાશનક દવાઓ દર્દીઓને તાકાત આપે છે અથવા તેમને તંદુરસ્તી અને સ્મૃતિ આપે છે. પરંતુ આ વિચારણાથી જનતાને હાલ કરતાં હાનિ વિશેષ થાય છે. ટોનિકનું પરિણામ ચાલુકના જેવું છે. ધોડો ચાલુકના ફટકાથી જરાક વધુ તેજ અતિ પડે છે, પણ પાછળથી તેની શક્તિ પ્રથમ કરતાંય ઓછી જાય છે. એમ શક્તિની દવાઓનું પણ પરિણામ આવું જ બને છે. 'ધોડાને ચાલુકને બદલે સારું અનાજ કે ઘાસ નથી અપાતું કે જે તેની શક્તિ વધારનાર નીવડે. એવી જ રીતે ટોનિક દવાઓનું છે. ઉત્તેજન પદાર્થો અથવા જે વસ્તુઓ સદગતમાં પ્રાચીન ન થઈ શકે તેવી વસ્તુનું સેવન શરીર માંડેના લોહીને અસ્વચ્છ, ગરમ અને ઝેરમિશ્રિત જેવું કરી મૂકે છે અને તેથી લોહી માંડેનાં તત્ત્વો નિર્ગળ બની જાય છે. સાચું 'ટોનિક' તો તાજી હવા, શુદ્ધ પાણી, સાદો અને પૌષ્ટિક ખોરાક અને શ્રેષ્ઠીરોગી મારફત પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ડોક્ટરોની યીચો આ દારા નહિ. પ્રકૃતિની

શક્તિ મૌલિક છે; મનુષ્યોએ ઉપગમવેલી ' ટેનિક ' તો નક્કી વસ્તુ છે. પોષક તરવેલાળો ખોરાક, સૂર્યનો નિર્મળ સિન્ધ પ્રકાશ, સ્વચ્છ વાયુ, અમૃતતુલ્ય જળ તથા વ્યાયામ અને આરામને જ અસલી અને નિર્દોષ ' ટેનિક ' સમજવું.

એક દાખલો હોય. કોઈ લોકોમોટિવ એન્જનમાં બ્યારે આપણે જરૂરીઆત કરતાં અધિક કોલસા તથા પાણી કે તેજ નાખીએ તો તે પોતાની જરૂરીઆત અનુસાર તેમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી ગરમી કે વીજળાથી કામ લેશે. વધુ ગરમી વીજળા નકામી વેડફાઈ જશે. કામથી વધુ પ્રમાણમાં કોલસા ભજોલા અથવા અર્ધભજોલા બહાર ફેંકાઈ જશે. કદાચ કોઈ મૂર્ખ ડ્રાઇવર અજ્ઞાનતાથી એન્જનમાં વધુ તે વધુ કોલસા, તેજ, પાણી, નાખતો જ જાય તો સ્ટીમનું પ્રમાણ હદ બહાર જતાં તેનો કોઈ ભાગ નકામો બની તૂટી જાય અથવા ફાટી જાય અથવા એન્જન આપું નકામું બની જાય. એવી જ રીતે આપણે હદબહાર ખાઈએ અથવા વધુપડતા પ્રમાણમાં પૌષ્ટિક વસ્તુનું સેવન કરીને આપણી જીવનશક્તિનો નકામો વ્યય કરીએ અને તેના મારફત આપણા શરીરને વિના જરૂર વિજ્ઞતીય દ્રવ્યનો ભંડાર ખતાવીએ તો છેવટે એ બધું ભયંકર નીવડે છે.

પ્રકૃતિ હંમેશાં આપણી આ ભૂલને ઠેકાણે લાવવા પ્રયત્ન કરતી રહે છે. અથવા ખીનજરૂરી ખાલોને પોતાની જગત પ્રખળ પાચનશક્તિથી પચાવવાની કોશીસ કરે છે; પરંતુ ત્યાંસુધી શરીરનાં પાચનયંત્રો તંદુરસ્ત અને શારીરિક જીવનશક્તિ પ્રખળ હોય છે ત્યાંસુધી જ આ ક્રિયા ચાલી શકે છે. એટલે કે ગમે તેમ ખોરાક લઈએ તો પણ પાચન-શક્તિ અને જીવનશક્તિ પ્રખળ હોય છે ત્યાંસુધી શરીરમાં કોઈ ગરબડ દેખાતી નથી; પરંતુ આપણે આપણી મૂર્ખતાથી આપણે આપણી પાચનશક્તિને વધુપડતા અનાવશ્યક ખાદ્ય પદાર્થોથી નખળી પાડીએ છીએ ત્યારે પાચનશક્તિ નષ્ટ થઈ જાય છે. અને પછી તે પોતાનું કાર્ય બરાબર નથી કરી શકતી: પરિણામે આપણે જે ખોરાક પેટમાં નાખીશું તે પાચન થયા વગર જ શુદ્ધ માર્ગે બહાર આવશે. અને જીવનશક્તિ આ પ્રકારે અકારણ નષ્ટ થતી જશે.

પૌષ્ટિક ઔષધિઓ કે ટેનિકથી આપણે બળવાન નથી થઈ શકતાં, એ નેટલું સાચું છે તેથી વધુ કઠોર સત્ય એ છે કે, આહારમાત્રી જીવનશક્તિ પ્રાપ્ત નથી થતી, ઉલટું એ તો આપણા શરીરમાં પહેલેથી જ હોય છે. શારીરિક જીવનશક્તિ આપણને ભોજન પીણું, પોષક ખાદ્ય અને પોષક ઔષધિઓથી પ્રાપ્ત થાય છે એ સમજણ ભૂલભરેલી છે.

ભોજન અને જીવનશક્તિ

વિખ્યાત પ્રાકૃતિક ચિકિત્સક ડૉક્ટર લીન્ડલહર્સનું કથન એવું છે કે " રોગી અવસ્થામાં કંઈ ખાતા પીતા રહેવાના પોતાના દર્દીને સલાહ આપે એના જેવી ડૉક્ટરની બીજી ગંભીર ભૂલ કંઈ ગણાય ? " ખીન એક ડૉ. શમો લખે છે:—

" વાંસતવમાં આ કેટલી સમજ વગરની વાત છે કે એક ખિમારને ભોજન ઝેર જેવું લાગે છે છતાં અમે તેને કંઈક ખાવા માટે દબાણ કરીએ છીએ, અને તે પણ તેની તાકાત કમી ન થઈ જાય તે કારણે. કારણ કે તાકાત કાંઈક ખાવામાં જ સમાઈ ગઈ છે. ભોજન તો શરીરમાં નેટલું રક્ત એટલું જ કામ કરે છે, નેટલું એક મકાન બાંધણીમાં ચુનો, ઇંટ, સીમેન્ટ કરે છે. આથી શરીર માટે ભોજનનું બીજું મહત્ત્વનું કાર્ય નથી જ. જીવનશક્તિ એક જુદી જ વસ્તુ છે કે જેના વગર ન તો ભોજન પચી શકે છે ન તો શરીર ઊભું રહી શકે છે કે બીમાર પડ્યા બાદ ફરી સાજા થવાની આશા રાખી શકાય છે. ભોજન અને જીવનશક્તિનો એટલો જ સંબંધ છે કે ભોજન સામગ્રી છે અને જીવનશક્તિ એ સામગ્રીનો ઉપલોગ કરનારું તત્ત્વ છે. (" હિમાન્તર " માંથી)

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧ તમારો વર્ગીકરણ ન કર્યું હોય તો રજા દરમિયાન તે કરી નાખવા તજવીજ કરશો. આ કામ માટે પુસ્તકાલય વર્ગમાં તાલીમ પામેલા શિક્ષક બાઈએ પોતાની આભુખાભુનાં ગામડાંના તાલીમ પામ્યા સિવાયના અંધપાલોને પણ મદદ કરશે એવી આશા છે.

૨ વર્ગીકરણ કરતી વખતે આ પ્રમાણે અવશ્ય કરજો:—

(૧) પુસ્તકની પીઠે નીચેથી બે આંગળ છોડી પટ્ટી ચોઢવી. (૨) પુસ્તકના પૃંઠાની અંદરની બાજુએ પુસ્તકાલયના નામ છાપેલાં પત્તાં ચોઢવાં. (૩) પુસ્તકના છેવટના પૃંઠની પાછલી બાજુએ પુસ્તક આખ્યાની તારીખ જણાવતું પત્તું ચોઢવું. (૪) પુસ્તકના મુખપૃંઠની માછલી બાજુએ પુસ્તક ખરીદાની તારીખ, માસ, સન નાખવો તથા કિંમત લખવી તેમ જ પુસ્તકનો રજીસ્ટર નંબર તથા વર્ગીકરણનો અક્ષર અને સંજ્ઞા લખવી. (૫) પુસ્તકના ૧૧, ૧૧૧, ૨૧૧, ૩૧૧ એ પૃંઠો પર સિક્કા મારી પુસ્તકનો રજિસ્ટર નંબર તથા વર્ગ લખવો વગેરે બે બાકી હોય તો તે પણ પૂર્ણ કરવું.

૩ જૂથ મંડળમાં ત્રિમાહી નિવેદનો મોકલવા ચૂકશે નહિ.

૪ જુલાઈ આખર સુધીમાં માગણી પ્રમાણેનાં મળી શકે તેટલાં બધાં પુસ્તકો મોકલવાની તજવીજ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારો મંડળ કરશે જ. માટે આ બાબતમાં પત્રવ્યવહાર કરી વિનાકારણ ખર્ચ કરશે નહિ.

૫ પુસ્તકાલયોએ ચાલુ વર્ષના અંદાજમાં મંજૂર કરાયેલી રકમની પુસ્તકોની યાદી બાકી હોય તેમણે અમારા તરફ તુરં મોકલવી. જુન સુધીમાં યાદીઓ આવશે નહિ તો અત્રેની પસંદગીનાં પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે.

૬ પુસ્તકોની મેળવણી કરે અને કમી કરવા પાત્ર પુસ્તકોની યાદી અવશ્ય મોકલો.

વડોદરા,
તા. ૮-૫-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

પુસ્તક ૨૦ મું

જુન-૧૯૪૫

અંક ૬

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★ ફ્રેન્ચ બીપુરો પર જર્મનીએ તથા તેમના ફ્રેન્ચ સાથીઓએ જે જુલમ ગુળ્યાં છે તે સંબંધી નજરે જોનારાઓ પાસેથી સોગંદ પર નિવેદન લેવા માટે ક્રાન્સબરમાં શોધકોનાં મંડળોને મોકલવામાં આવ્યાં હતાં. આ મંડળોએ જુલમોની વિગતનાં તેર પુસ્તકોનું એક પુસ્તકાલય તૈયાર કર્યું છે.

રૂટરના એક ખબરપત્રીને આ પુસ્તકો જોવાની તથા પૂરાં વાંચવાની તક પ્રાપ્ત થઇ હતી. તેમાં આપેલ ચિત્રોને તે વિસ્મિત નયને જોઇ રહ્યો હતો.

આ પુસ્તકમાં દૂરતાના વિવિધ માગોનું વર્ણન આપેલ છે.

★ હિંદ સંબંધી એક પુસ્તક લખવા માટે યુનાઇટેડ રોટ્સમાં પારિતોષિક-હોનોલુલુ તથા લોસ એન્જલિસના વાટુમલ ફાઉન્ડેશને હિંદ સંબંધી યુનાઇટેડ રોટ્સમાં પ્રગટ થયેલ એક પુસ્તક માટે દર ત્રણ વર્ષે પાંચસો ડોલરનું પારિતોષિક આપવાની જાહેરાત કરી છે. આ પારિતોષિક અમેરિકન ઐતિહાસિક મંડળની મારફતે આપવામાં આવશે. ડૉ. માય રોન્ટન ફૅડ' તેના કાર્યવાહક મંત્રી છે. પહેલવહેલું પારિતોષિક આ વર્ષે આપવામાં આવશે. ડૉ. તારકનાથ દાસ (પ્રમુખ) હેરી. જે. માર્મન તથા ફૅબર્ટ એલ. ગુલરની કમિટી, આ મંડળની ડિસેંબરમાં ભરવામાં આવનાર વાર્ષિક સભામાં પોતાના નિર્ણયની જાહેરાત કરશે.

આ પારિતોષિક માટેનાં પુસ્તકો વૉશિંગ્ટનમાં કોંગ્રેસ લાઇબ્રેરી એનેક્સમાં આવેલ એસેસીએશનની આફિસમાં તાબડોલ મોકલી આપવા જણાવવામાં આવ્યું છે. ૧૯૪૩ પહેલાં પ્રગટ થયેલ કોઇ પણ પુસ્તક પર ધ્યાન અપાશે નહિ.

★ રશિયામાં શેક્સ્પીઅરનાં નાટકો કેવાં લોકપ્રિય છે તથા રશિયાના વિદ્વાનો તેનો કેવી ઝીલુ-વટથી અભ્યાસ કરે છે-તે 'ઇન્ટરનેશનલ લિટરેચર' (આંતરરાષ્ટ્રીય સાહિત્ય) ૧૯૪૪ના ચોથા અંકમાં માઇકલ મોરોઝોવની ટૂંકી નોંધ પરથી જણાય છે. શેક્સ્પીઅરનાં કેટલાંક નાટકોનો તો રશિયાની ૨૪ ભાષાઓમાં અનુવાદ થયેલ છે, અરેબર, મહાન પુસ્તકો સંસ્કૃતિ વચ્ચેના એક એલચીએ છે.

★ બંગાળના 'વીરભૂમ' પરગણા સાથે ત્રણ મેહાન કવિઓનાં નામ સંકળાયેલાં છે. 'વીરભૂમ'નો અર્થ 'વીરોની ભૂમિ' થાય છે. આ ત્રણ કવિઓ જ્યદેવ, ચંડીદાસ તથા રવીન્દ્રનાથ.

★ સંસ્કૃત ભાષના કવિ જ્યદેવનો જન્મ 'કેંદુલી' ખાતે થયેલો મનાય છે. હાં સૈકાઓ થયાં તેના નામથી દર જન્મસુઆરીમાં એક મેળો ભરવામાં આવે છે. આ મેળાની ગણતરી બંગાળના સૌથી મોટા તથા પ્રાચીન મેળામાં થાય છે. આ વર્ષે યુદ્ધ પરિસ્થિતિને અંગે માણસોની સંખ્યા કંઈક ઓછી થઈ હતી. તેમ છતાં આઊઠો તથા વૈષ્ણવોની મોટી સંખ્યામાં હાજરી હતી. તેઓએ જ રોપેલા એક પ્રાચીન વટવૃક્ષ નીચે તેઓ દિવસે મોજન તથા આરામ લે છે અને રાત્રે ગાય છે.

કવિવર રવીન્દ્રનાથે શાંતિનિકેતન ખાતે પોતાના મેળાની યોજના કરી હતી. દરવર્ષે ડિસેમ્બરમાં ત્યાં મેળો ભરાય છે. દેશની પરિસ્થિતિને અંગે વર્ષો સુધી બંધ રહ્યા પછી ચાલુ વર્ષે તે મેળામાં ભરાતા અતિથિઓની સંખ્યા 'રેકર્ડ' સમાન હતી.

કેંદુલીના મેળા કરતાં આ મેળો નાના પ્રમાણમાં હોવા છતાં ત્યાં આવેલ પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓને અંગે તે ખૂબ પ્રખ્યાત થયો છે. આ વર્ષે શ્રીમતી સરોજિની નાયડુએ તેમાં હાજરી આપી સાહિત્યવિષયક ઘણી સમાઓનું પ્રમુખપદ લીધું હતું.

આ પ્રાંતમાં બીજા અસંખ્ય મેળાઓ ભરાતા હોવા છતાં ચંડીદાસ નામથી મોટું મેળો ભરાતો નથી તે શોચનીય છે.

★ જોરહાના મહારાજના આશ્રય હેઠળ શ્રી. લોકનાથ ત્રિવેદી સિલાકારીએ તુલસીદાસ પર એક મહાન ગ્રંથ પ્રકટ કરવાની યોજના કરી છે. આ ગ્રંથ સાત મોટાં પુસ્તકોમાં પ્રગટ થવાનો છે અને તેમાં હિંદી સંસ્કૃતિ, ધર્મ વગેરે પર જાણીતા વિદ્વાનોના લેખો આવશે.

★ કણોટક વિદ્યાવર્ધક સંઘનું મુખપત્ર 'વાઘ્મણ' થોડા સમયમાં સાપ્તાહિક તરીકે દેખાવ દેશે. તેમાં માત્ર કાનડાની સાહિત્યવિષયક પ્રવૃત્તિઓ જ આવશે એમ નહિ, પરંતુ કણોટકના આજના બૃહદ્ પ્રશ્નો વિશે પણ ચર્ચા આવશે.

★ મદ્રાસની ટેક્સ્ટ બુક અને લિટરેચર સોસાયટીએ તાજેતરમાં કાનડાના લેખકોને તેમનાં ૧૯૪૪ નાં પુસ્તકો માટે થોડા પારિતોષિકો આપી તેમનું સન્માન કર્યું છે. બિન્નપુરના સંસ્કૃત ભાષાના પ્રખર વિદ્વાન અને આયુર્વેદ પદ્ધતિ પર પ્રમાણભૂત ગણાતા આયુર્વેદ-તીર્થ શ્રી આલ અનંતાચાર્યને તેમના પુસ્તક ચરકસંદિતા, ચિકિત્સાસ્થાન ભાગ ૧ માટે રૂ. ૨૫૦ શ. નું પારિતોષિક આપ્યું છે. શ્રી. વી. કે. જવલીના પુસ્તક 'હિંદી રમતો' માટે રૂ. ૧૫૦), શ્રી. એમ. ટિઆમ્પેવાના 'સમસ્ત ભારત સાર' માટે રૂ. ૧૦૦), શ્રી. એમ. હરિદાસના પુસ્તક 'ઉચ્ચિના મનુષ્ય' માટે રૂ. ૭૫) તથા શ્રી. લક્ષ્મીનારાયણને 'મધમાખના ઉચ્ચેર સંબંધી પુસ્તક માટે રૂ. ૭૫) આપવામાં આવ્યા છે. સાહિત્યનાં વિવિધ અંગો માટે આ હનાઓ આપવામાં આવ્યાં છે તે સંતોષજનક છે.

★ અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસ સાથે આપણે સંબંધ વધતાં, અમેરિકન સાહિત્યનાં

બાષાંતરોથી મરાઠી સાહિત્યને સમૃદ્ધ કરવાની ઇચ્છા થાય તે સ્વાભાવિક છે. અષ્ટન સિંકલેરની બધી નવલકથાના બાષાંતરના હક્કો શ્રી. વી. એસ. વઘીલે મેળવીને મુંબઈના મરાઠી મંથસંપ્રદાયને સોંપી દીધા છે. અત્યાર સુધી ફ્રેન્ચ, જર્મન, અંગ્રેજી તથા રશિયન સાહિત્યમાં અમેરિકન સાહિત્યનો ઉમેરો થયો છે. મુંબઈના શ્રી. બી. ડી. સંતોરકરે 'પર્લ' બકના 'મધર'નો અનુવાદ 'આષ'ના નામથી કર્યો છે. મૂળ લેખકની મૌલિકતા તથા પ્રતિભાને આંચં આંચ્યા વિના જો આવા અનુવાદો મંથસંપ્રદાયમાં કરવામાં આવે તો તે ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

★ પી. ઇ. એન. ના સક્રિય કેન્દ્ર પ્રાગ્લિષ ખાતે પુસ્તકોનું પ્રદર્શન બરવામાં આવ્યું હતું. આ બીજા પ્રદર્શનમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સાહિત્યનાં ૪૦,૦૦૦ થી વધારે પુસ્તકો ખતાવવામાં આવ્યાં હતાં. રિઓ દે જનરોના મધ્યભાગમાં, સરકારે આપેલી જમીન પર આકર્ષક પેનિલિયનો બનાવ કરવામાં આવ્યાં હતાં. સરકારે બધા કર માફ કર્યો હતા. આ પેનિલિયનોમાં-એકાદ-કેવન પુસ્તકોના સ્ટોલો હતા. તેમાં ખતાવવા માટે અથવા વેચાણ માટેનાં પુસ્તકો મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

★ પ્રાચીન કાળમાં પણ પુસ્તકાલયમાં અપ્રમાણિક વાચકો હતા. આથેન્સના ટ્રોગન પુસ્તકાલયમાં 'કોષપથુ માણસને પુસ્તકાલયની બહાર પુસ્તક ન આપવાનો' હુકમ હતો.

★ ફ્રેન્ક હોગન પુસ્તકાલયના જાહેર હરરાજમાં ૧૧૮,૮૪૭ ડોલર ઉપજ્યા છે. તેમાં એકગર એકન પોની 'હેમ્ફ્રીઝન એન્ડ અધર પોએમ્સ'ની પહેલી. આંવૃત્તિ હતી. તે એક જ પુસ્તકેના ૧૫,૫૦૦ ડોલર ઉપજ્યા હતા.

આ પુસ્તક ૧૮૨૭માં બોસ્ટન ખાતે છપાયું હતું. જે દિવસના વેચાણના છેલ્લા દિવસે ન્યુયૉર્ક તથા ફિલાડેલ્ફિયાની રેસેનએક કંપનીએ તે ખરીદ કરી લીધું.

જાહેર હરરાજમાં વેચાયેલ ૭૪૪ વસ્તુઓ પૈકી અમેરિકન લેખકોનાં પુસ્તકોની પહેલી આવૃત્તિઓ, સહીવાળા કામળો તથા લખાણોની હાયપ્રતો હતી.

પોનાં બીજા પુસ્તકોની પણ સારી કિંમત ઉપજી છે. 'ધી રપેકટેક્સ'ની હાયપ્રતના ૭,૦૦૦ ડોલર, 'ટુ મિસ લુઇસા ઓલિવિયા હન્ટર'ની હાયપ્રતના ૩,૬૦૦ ડોલર તથા 'ધી ડોમેઇન ઓફ આર્નલ્ડીમ'ની હાયપ્રતના ૪,૨૦૦ ડોલર ઉપજ્યા હતાં. રેસેનએકની પેલીએ જ બધી માગણીઓ કરી હતી.

છાટાલાલ માનસિંગ કોમ્પોઝર

જે માણસ અતિ ડાહ્યો નથી, અને ગાંડો પણ નથી, એ માણસ જ સંસારનું ઉપયોગી અંગ છે. બાંધકામની નીતિ જેની પાસે નથી એનું યરાતન પ્રશંસા લાયક છે, પણ કુનિયાને દોરનારા શસ્ત્રી કરતાં પણ વધારે તો, શીર્ષને સંયમમાં રાખનારા હોય છે.

—ધૂમકેતુ

જગતભરનાં પુસ્તકોમાં કટોકટીભરી સ્થિતિ

જર્મનીએ કીવનો કબજો રાખ્યો તે દરમિયાન તેઓએ એંશી લાખ પુસ્તકોનો નાશ કર્યો હતો, અને આ તો અધુરી વાત છે. છેલ્લાં પાંચ વર્ષ દરમિયાન હિટલરના જર્મનીએ મોટા પ્રમાણમાં પુસ્તકાલયોને લૂંટ્યાં છે અને પુસ્તકોનો બાળાને નાશ કર્યો છે.

ઇંગ્લેન્ડની જ વાત લઈએ તો દુસ્મનના કાર્યને અંગે મોટાં શહેરોનાં મધ્યભાગમાં આવેલ ભંડારો તથા પુસ્તકાલયોનાં હજારો પુસ્તકોને બાળી નાખવામાં આવ્યાં છે અને વહાણવટાની મુશ્કેલીને અંગે કાગળની એવી તંગી પડી ગઈ કે પુસ્તકોની સામાન્ય માત્રાણીને પણ પહેંચી વળાવું નહિ. યુદ્ધ પહેલાં કરતાં હાલતું હિતવાદન અધુરું ઘટી ગયું છે. સેંકડો ગ્રંથો અપ્રાપ્ય ઘટી ગયા છે.

આનો અંત એવો તો નથી આવવાનો ને કે પુસ્તકોનો દુકાળ પડે અને પાછો અધિકારમુખ આવે ?

પુસ્તકોની માગ વધતી જાય છે અને તેમને લાગતો ધસારો પણ વધે છે. નાગરિક રક્ષણના, બંબા ખાતાના, યુદ્ધના અને વેપારી કાફલાના પુરો તથા શ્રીએને પુસ્તકોની જરૂર છે. તેવી જ રીતે પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખતા યુવકોને પણ તેની જરૂર છે. સામાન્ય નાગરિકો પણ અગાઉ કરતાં હવે વધારે વાંચે છે.

આ દર્શાવવાને થોડા આંકડા અહીં આપ્યા છે:

પુસ્તકાલય મંડળ કહે છે કે વસ્તીના માથા હીઠ, ફોઈ પણ વર્ષ કરતાં ગમે વર્ષ વધારે પુસ્તકો વાંચવા માટે આપવામાં આવ્યાં હતાં. કેટલાક કિસ્સામાં તો આ વધારો ૧૦૦ ટકા હતો.

દાખલા તરીકે, માયોરટરમાં ગમે વર્ષે ૭૧,૭૧,૯૨૧ પુસ્તકો વાંચવા માટે આપવામાં આવ્યાં હતાં. લીડઝમાં ૧૯૪૦ માં ૩૩,૬૦,૧૩૨ પુસ્તકો વાંચવા આપવામાં આવ્યાં હતાં. તે આંકડો વધીને ગમે વર્ષે ૪૩,૦૦,૬૪૩ નો થયો હતો.

લંડનના વિસિટ પરમણા હેકનીએ ૧૯૪૩ ના ૩૧ મી માર્ચે ૧૬,૫૩,૫૭૪ પુસ્તકોનો આંકડો જાહેર કર્યો હતો. પુસ્તકાલયના અધિકારીઓ પૂરતી સંખ્યામાં પુસ્તકોનો ઉમેરો કરી રહ્યા નથી અને કુદરતે જાદુ જલ્દી ફાટી જાય છે.

નાનાં શહેરોએથી પણ એવી જ હકીકત પ્રાપ્ત થાય છે. ચૌકશાયર પરમણાના બેવર્લીમાં ૧૫,૦૦૦ ની વસ્તીના ૩૭ ટકા પુસ્તકાલયમાં વાચકો તરીકે નોંધાયેલા છે. ચૌકશાયરમાં આવેલ ખીબ ગામ હેકમન્ડ વાઇકની ૬૦૦૦ ની વસ્તીમાં ૩,૩૬૦ વાચકો છે.

દરમિયાન ઘણાં પુસ્તકાલયોનો પુસ્તકસંગ્રહ ઘટી ગયો છે. લંડનના મેલેટ પ્લેસના રાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થ પુસ્તકાલયમાં ૮૧,૫૮૧ ગ્રંથો છે. દુસ્મનના આક્રમણ પહેલાં તે સંખ્યા ૧,૭૬,૭૭૭ ની હતી. સેન્થેસ પેલેસ તથા માન્ચેસ્ટર હિટરરી એન્ડ રિસેસોરિક સોસાયટીનાં પુસ્તકાલયોને પણ ખૂબ સહન કરવું પડ્યું છે.

પુસ્તકોને સારી સ્થિતિમાં રાખવાનાં તથા જગતભરના બાનગી માલીકોનાં અર્ધવિરમ્ભ પુસ્તકોને તથા વપરાયા વિના પડી રહેલાં પુસ્તકોને ફરતાં કરવા માટે પગલાં લેવાઈ રહ્યાં છે.

પુસ્તકાલયનાં મકાનોમાં ગરમી તથા પ્રકાશ ઉત્પન્ન કરવાની રીતોમાં એવો સમજૂતી ફેરફાર કરવામાં આવેલ છે કે આગ લાગવાનો ભય ઓછામાં ઓછો હોય છે અને અપૂર્ણ સાધનો અથવા માણસોની બેદરકારીને અંગે આગ લાગવાનો સંભવ નથી. માયેસ્ટર, ડ્યુટન, લીડર વગેરે સ્થળોએ વિશિષ્ટ આગસંરક્ષકદળની સેવાનો પુસ્તકાલયોને લીધે મળે છે. પાણીથી પુસ્તકોને આગ નેટલું જ નુકસાન થતું હોવાથી તથા તેમનો નાશ થતો હોવાથી ધણીખરાં પુસ્તકાલયોમાં રાસાયણિક અગ્નિ છુટવતાર યંત્રો રાખવામાં આવ્યાં છે.

પુસ્તકોનો સંગ્રહ

પુસ્તકોના સંગ્રહ માટે ઘણી યોજનાઓ પૂરઝડપે ચાલી રહી છે.

યુદ્ધની શરૂઆતથી ' સર્વિસીઝ પુસ્તકાલય ' તથા ' બૂક ફંડ ' લગભગ એશીયાખ પુસ્તકો ભેગાં કર્યાં છે.

પૂરવઠા ખાતાના પ્રધાનમંડળે ' રાષ્ટ્રીય પુસ્તકપ્રાપ્તિ જોડાદ ' શરૂ કરી છે. તે આર્થિક યુદ્ધ પ્રધાનમંડળને જોડતાં પુસ્તકોનો માવો થતો અટકાવે છે એટલું જ નહિ પરંતુ ખીમ બધા પ્રકારના સાહિત્યને જાળવીને તેનું વર્ગીકરણ કરીને અમૂલ્ય કાર્ય કરી રહેલ છે.

પુસ્તકો મેળવવા માટે આ શિયાળામાં જુદા જુદા દેશોમાં પુસ્તકો માટેની જોડાદ શરૂ થઈ છે અને આખા દેશનાં પુસ્તકાલયો આમાં સહકાર આપી રહેલ છે. હસ્તપ્રતો તથા પુસ્તકોની પુનઃ પ્રાપ્તિનું પુસ્તકાલય એસોસીએશને આ પુસ્તકોની વિગતવાર વહેંચણી કરી છે. આ કમિટીમાં, બ્રિટિશ સંગ્રહસ્થાન, બ્રિટિશ કાઉન્સિલ, મધ્યસ્થ પુસ્તકાલય તથા બ્રિટિશ રેકર્ડ્સ એસોસીએશનનું પ્રતિનિધિત્વ છે.

લસ્કરો માટે યોજનામાં આવેલ યુદ્ધ પુસ્તક યોજનાનો તેો આખો ઇતિહાસ લખી શકાય. સીટીરોડના તેના હીપોમાં દર અઠવાડિયે હજારો પુસ્તકો આવે છે અને જાય છે.

રેડ ક્રોસ સોસાયટી પણ લસ્કરનાં માણસોને પુસ્તકો મોકલે છે. યુદ્ધકેદીઓને મોકલાતાં પુસ્તકો, આની અગત્યની સાખા છે.

દરીઆઇ પુસ્તકાલય એ ખીજે અગત્યનો પ્રકાર છે. શાંતિના સમયમાં પણ તે ચાલુ છે. છેવટે, નેશનલ બૂક કાઉન્સિલની મદદથી, ધણીખરા મિત્રરાજ્યો યુદ્ધ પછી પોતાનાં પુસ્તકાલયોને ફરીથી ભરી દેવાનાં પગલાં લઈ રહેલ છે. આ કાર્યમાં બ્રિટને પોતાના દેશનું કાર્ય વ્યવસ્થિત કરવા ઉપરાંત મહાન ભાગ ભજવવો પડશે.

—છાટાલાલ માનસિંગ કામંદાર

પ્રસ્તાવનાનો મોહ ઉગતા લેખકોને થાય છે; પ્રસ્તાવના લખવાનો મોહ પ્રતિષ્ઠિત લેખકોને થાય છે. બનેનેમાંથી કદાચ કોષ્ટનામાં મોહ નહિ હોય; ને મોહ એ વધારે પડતો આકરો શબ્દ હશે, તેો પણ, ગુજરાતી સાહિત્યમાં અવેશેલી આ ઘેલછાએ હવે અટકવું જોઈએ. ને સાફ છે તે વિવેચકો અને વાચકોને સાફ લાગવાનું જ છે. ને નરસું છે તે પ્રસ્તાવનાથી સાફ થવાનું નથી. ને કાચું છે તે કાચું રહેવાનું જ છે. તેો આ ઘેલછા-જોને પ્રકાશકો હદ બહારનું મંદસ્વ આપે છે-અટકવી જોઈએ. ના કહેવામાં અવિવેક છે એ ખરું; પણ હા કહેવામાં સત્ય છે !

—ધૂમકેતુ

૨૦૦ વર્ષ જૂની લંડનની પુસ્તકવિક્રેતા પેઢી

પ્રખ્યાત વૉશિંગ્ટન ઇવિંગ્સનું 'વેસ્ટ મિનિસ્ટર એથીમાં સંભાષણ' નામનું દક્ષ લખાણ તમે કદી વાંચ્યું છે કે કેમ તેનું મને આશ્ચર્ય થાય છે. તે લખાણમાં તેણે એ બીના પુસ્તકાલયની અમરાણ પરથી લીધેલા પુસ્તક અને પોતાની વચ્ચે જે કાલ્પનિક સંવાદ થયેલો તેની નોંધ લીધી છે.

ઇવિંગ્સ લખે છે કે 'મે' અકસ્માત પકડ દીલી કરી. નાની પુસ્તિકાએ ભરહથમાંથી ઉઠતી હોય તેમ બે તથુ બગાસાં ખાધાં અને આમરે બોલવાનું શરૂ કર્યું... મોટી દેખાવાની ડેાળ કરતી મહાભારત જેવડી પુસ્તિકાએ પોતાનાં પાનાંની કરચલી વાળતાં કહ્યું 'સાહેબ, હું આખા જગત માટે લખાયેલ હતી. એક હાથમાંથી બીજા હાથમાં હું કરું તેવા ઇરાદાથી હું લખાઈ હતી, પરંતુ અહીં હું બે સિકા થયાં સપડાઈ ગઈ-હું અને મારો નાથ થઈ ગય તે ખહેલાં થોડા છેલ્લા શબ્દો બોલવાની તમે મને તક ન આપી હોત તો મારા આંતરડા સાથે વૈરવૃત્તિથી રમત કરતાં આ જંતુઓનો હું મૂંગે મોઢે ભોગ થઈ પડી હોત.'

જૂની હુકાન

શ્રિટનમાં સોધેબી નામે લીલામ કરનારાઓની એક પ્રસિદ્ધ પેઢી છે. વૉશિંગ્ટન ઇવિંગ્સે એથી (દેવળ)માં તે પુસ્તક માટે જે કહ્યું તે જ જગતની અમૂલ્ય હસ્તલિખિત પ્રતો માટે આ પેઢી કરી રહી છે. તે સિકાઓ થયાં જુના સંતાવાના રચનામાંથી તેમને બહાર લાવે છે જેથી કરીને જગતને તેના સૌંદર્યની કદર થાય અને તે લખનારાઓ વિશે તેઓ કંઈક સાચું શીખે.

વિરલ જૂની હસ્તપ્રતો ઉપરાંત સોધેબી બીજી ઘણી અમૂલ્ય વસ્તુઓ વેચે છે, તેમની વિશ્વભરની કીર્તિનું મંડાણ પણ તેમના પુસ્તકના વેચાણ પર છે. અત્યારે તે ૨૦૦ વર્ષ થયાં પુસ્તકો વેચી રહ્યા છે. વસ્તુતઃ તેમના પ્રકારના લીલામવાળાની જગતભરમાં તે જૂનામાં જૂની પેઢી છે. આ વર્ષની શરૂઆતમાં તેમનો બસેામવર્ષનો મહોત્સવ ઉજવાયો ત્યારે સફળ અને ઉચ્ચ સિદ્ધાંતવાળા કામકાજની કારકિર્દીને તેઓ મમરૂઓથી નિદાગતા હતા.

લંડનના ફેશનેબલ વિભાગે બોન્ડ સ્ટ્રીટમાં સોધેબીનું મકાન આવેલું છે. આ લતામાં લલિત કળાના વિક્રેતાઓ, જગપ્રસિદ્ધ ઝવેરીઓ તથા કપડાં વેચનારાઓ બેસે છે. 'બ્લેક હોર્સ'ના નામથી ઓળખાતા થોડાઓની માવજતના રચનાની પાસે એક વિચિત્ર દેખાતું જૂનું મકાન આવેલું છે. શાંતિના સમયમાં ત્યાં આખા જગતના કળામંત્રી તથા પુસ્તક વેચનારાઓ જાય છે. આ વ્યક્તિઓનું ત્યાં આકર્ષણ થાય તેમાં જરા પણ નવાઈ નથી, કારણ કે પોતાના લાંબા કાળ દરમિયાન સોધેબીએ જાવિખ્યાત લેખકો તથા કળાકારોના મૂલ્યો વેચ્યા છે. વધારેમાં વધારે કિંમત

માન સોધેબીની પેઢીએ જ શેકરપીઅરની અરસણ સડોવાળું લખાણ વેચ્યું છે. સેન્ટ હેલેનામાંથી ખસેડવામાં આવેલ પહેલા નેપોલિયનનું પુસ્તકાલય પણ તેણે જ વેચ્યું હતું. નેતા ફ્રાંક સાડાચારસો પાઉંડ ઉપન્યા હતા. સોધેબીના લીલામમાં એક જ પુસ્તક માટે ચત્તારેલ કિંમતની સરખામણીમાં આ રકમ ઘણી નાની લાગે છે.

દાખલા તરીકે લુઇ કેરાલની જગવિખ્યાત કથા 'એલિસ ઇન વન્ડરલેન્ડ'ની સહીવાળી હસ્તલિખિત પ્રત લાખએ. મૂળ એલિસ, મિસિસ એ. પી. હાર્મોએ ૧૯૨૮ માં તે વેચી હતી. આ એક જ પ્રતના સોધેખીએ તેના પંદર હજાર પાઉંડ ઉપજાવી દીધાં હતા. ત્યારપછી શેકરપીઅરના મથોની ૨૧, રોઝબરીના અર્થના કંચનની પહેલી હસ્તલિખિત પ્રત હતી. તે ૧૬૨૩ ની સાલની હતી. સોધેખીએ ૧૯૩૩ માં તે પ્રત સાડાચાદહજાર પાઉંડમાં વેચી.

સોધેખી મારફત વેચાયેલ હસ્તપ્રતની વધારેમાં વધારે કિંમત, એડ્વોર્ડના ડયુક જોહનના પુસ્તક 'બુક ઓફ અવર્સ' માટે ૧૯૨૯ માં તેનીસ હજાર પાઉંડ ઉપજી હતી. આ અમૂલ્ય પુસ્તક અત્યારે બ્રિટિશ સંગ્રહસ્થાનમાં રાખવામાં આવ્યું છે.

સોધેખી મારફત વેચાયેલ એક પુસ્તકાલય એટલું મોટું હતું કે તેનાં પુસ્તકોની કિંમત ૭ લાખ પાઉંડ ઉપજી હતી અને એનું વેચાણ દશ વર્ષ સુધી ચાલ્યું હતું.

બીજું જગત

જૂની એન્ડ રફીટમાં ૩૪-૮૫ નંબરમાં આવેલ સોધેખીનો વેચાણવિભાગ, સાહિત્ય અથવા કળાનું કોષ અપ્રતિમ પુસ્તક લાંબેલા જનારાઓ ઉપરાંત, યુદ્ધ સમય દરમિયાન તે સામાન્ય જનતા માટે અગત્યનું સ્થાન યદ્ય પડેલ હતું. ગમે તે લીલામમાં કંઈક તો આકર્ષક હોવાનું. ખાસ કરીને લીલામ ન્યારે સોધેખી જેવી પેઢીના એકાંત વિભાગમાં થતું હોય અને ન્યારે વેચાતી ઘણી વસ્તુઓ અમૂલ્ય ખગના જેવી હોય. આ વસ્તુઓને જગતના ચાર ખૂણાઓમાંથી એકઠી કરવામાં આવી હોય છે અને કેટલીક વાર તો સદીઓ સુધી તેને સાચવી રાખવામાં આવી હોય છે.

યુદ્ધસમયના લંડનના મધ્યભાગમાં સોધેખીના મકાનની મુલાકાત લેવી તે બીજા જગતમાં જવા જેવું છે. મધ્યયુગમાં જે લોકો કામ કરતા અને જીવી ગયા તેમની વચ્ચે કલ્પનાવિહાર કરે છે. દાખલા તરીકે, હંગરીના રાજા માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ એનેમલની કિનારીવાળા રૂપાના છનના પાવડાની હરરાજી થતી હોય ત્યારે કેવાં કેવાં સ્મરણો જન્મત થાય છે !

ત્યારબાદ, સ્કોટની મહારાણી મેરી-જેનો પાછળથી ચિરચ્છેદ કરવામાં આવ્યો-ની તપાસ ચલાવવા માટે તાજના વકીલ સર જોહન પોક્ષામને એકસો પાઉંડ આપવાનો રાણી ઇલિઝાબેથની ડાહ્યો સરને મૂળ ફક્ત હતો. સોધેખીએ આ ઐતિહાસિક અમૂલ્ય વસ્તુ ૨૪૦ પાઉંડમાં વેચી.

આગળપડતું વેચાણ

તમને સોધેખીને ત્યાંથી બખ્તર અથવા ચીનની શેતરંજ, વિરલ પ્રાચીન રૂપાની ખાંડની ચાળણી અથવા ફ્રેંચ જનાવટના છુદ્દાદાર પડદા મળશે. વસ્તુતઃ તાજેતરનાં વર્ષોમાં, ચિત્રો તથા છાપકામ સહિત કળાના મથોનું વેચાણ હજારો પાઉંડથી વધીને પેઢીના કુલ વેપારનો મોટો ભાગ યદ્ય પડેલ છે. છતાં પુસ્તકોનું વેચાણ આ પેઢીના ધંધામાં આગળ પડતું રહ્યું છે. અને સોધેખીની પેઢી પુસ્તકપ્રેમીઓના 'મક્કા' તરીકે સદાને માટે યાદ રહેશે.

મૂળ તો સેમ્યુઅલ બેકર નામના મંથવિક્રેતાએ ૧૭૪૪ માં આ પેઢીની સ્થાપના કરી હતી. શરૂઆતના દિવસોમાં તો તેણે પોતાના પુસ્તક વેચવાના મુખ્ય ધંધા ઉપરાંત,

ગૌણ ધંધા તરીકે અવારનવાર હરરાજીનું કાર્ય શરૂ કર્યું, પરંતુ દર વર્ષ પછી તેણે કોવેન્ટ ગાર્ડનમાં, પુસ્તકહરારાજના ખાસ હેતુ માટે એક ઘર લીધું. ૧૭૭૮ માં બેઠર મૃત્યુ પામ્યા ત્યારે તેણે પોતાની માલમિલકત પોતાના બાણેજ નહોતો સોંપેલીને આપી અને એ રીતે આ જમવિખ્યાત નામની શરૂઆત થઈ.

રૂઝમાં વેલિંગ્ટન રફીટના ખૂલ્યા ઉપર સો વર્ષ સુધી કામકાજ કરી, અથા યુદ્ધના બરાબર અંત પહેલાં, આ પેઢી જુનાબોડ રફીટના પોતાના મકાનમાં આવી. મકાન ખસેડવાના છેલ્લા દિવસે મિલ્ટનના 'પેરેડાઇઝ લોસ્ટ' ની ૧૬૬૭ ની પહેલી આવૃત્તિની એક નકલ ૧૬૪ પાઈડમાં વેચાઈ હતી.

અપ્રતિમ કેટલોગ

આજે લંડનમાં સોંપેલીની 'પેટીનું' નામ પ્રખ્યાત છે. ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ, મહાન કળાકારો તથા લેખકોનાં પુસ્તકોને ફરતાં રાખીને તે માત્ર ક્ષિતિન માટે જ નહિ પરંતુ આખા જગત માટે પ્રથમનીય કાર્ય કરી રહેલ છે. લીલાંમવાળાઓની થોડીધણી મોટી પેટીઓમાં તેનો સમાવેશ થાય છે. યુદ્ધ પહેલાં તે જગતભરના જાણીતા માલિકો પાસેથી તારથી મંગેલ માગણીઓનો સ્વીકાર કરતી હતી.

પ્રસંગોપાત, સોંપેલીના જે ખાતાએ આંતરરાષ્ટ્રીય કીર્તિ સંપાદન કરી છે તે પુસ્તકોની માહી તૈયાર કરી તેના પર નોંધ કરનાર ખાતું છે. આ કાર્યમાં પેટી સાહિત્યની સેવા બળવી રહેલ છે. આવી રેકર્ડનું મહત્ત્વ પિહાનીને બ્રિટિશ સંપ્રદરશ્યાનમાં સોંપેલીનાં બધાં કેટલોગોની નકલ સાચવી રાખવામાં આવી છે.

આ કાર્યમાં સોંપેલી કેટલી ચોવટ રાખે છે તેનો ખ્યાલ મેળવવા માટે પહેલી આવૃત્તિવાળું કેટલોગ જોવું. આ વિષે સોંપેલીએ જણાવ્યું હતું કે, 'અમારી પાસેની નકલ સંપૂર્ણ સારી સ્થિતિમાં અને તદ્દન સ્વચ્છ છે. પણ બહુ ચોક્કસાઈ કરીએ તો અમારે જણાવવું જોઈએ કે છેલ્લા પાનાનું અધુરું અલ્પવિરામ બાંધણીમાં કંપાઈ ગયું છે ! "

—છાટાલાલ માનસિંગ દામદાર

વિદ્યાર્થીઓને તો ગુજરાતી વાંચતાં ન આવડે, પણ શિક્ષકોને પણ એ વાંચતાં નથી આવડતું એ જણ્યા પછી તો આશ્ચર્ય થાય છે. બાવના, લાગણી, ભાર, ઉચ્ચારણ ને અર્થશુદ્ધિ, અલંકાર ખુબી ખામી એ બધું જાણે અંગ્રેજી માટે હોય ને ગુજરાતીમાં તો કેવળ રગશિયું આડું જ હાંકવાનું હોય એવી રીતે નિશાળોમાં ગુજરાતીનો વિષય ભેવનો હોય તો કેવળ નિશાળોમાં કે કેસેન્સેમાં એ વિષય દાખલ કરવાથી ગુજરાતીનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી. વિષયની મદત્તા એ ખરી રીતે તો વ્યક્તિની મદત્તા છે. બાયાભિમાનથી પ્રેરાઈને ગુજરાતીને રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન જ્યાં સુધી નહિ થાય, ત્યાં સુધી બાયાનો પૂરા વિગ્રાસ પણ નહિ થાય. આવતી પેઢીને જાણવાના વિષયો એટલા વૈવિધ્યમયો હશે-કે આજથી જ બાયા-ધ્રુવર ઉપર ખાન દેવું ધટે છે.

—“ધ્રુમકેલુ”

વાચન-વાનગી

“ આપણા ઘરમાં જેમ આપણે સર્વંગ માણસને આવવા દેતા નથી, એને બહાર રાખીને ઘરની અંદરના વાતાવરણની શુદ્ધતા જાળવીએ છીએ, તેમ જ ચોપડીઓની બાબતમાં પણ હોવું જોઈએ. જે પુસ્તકો હીનતા તરફ દોરે છે, હીનતાને આકર્ષક કરી બતાવે છે એવી ચોપડીઓ આપણે ટાળવી જ જોઈએ. ઘરમાં કે પુસ્તકાલયમાં એમને રચાન ન હોય. સર્વંગ માણસ એની આંખથી ઓળખાય. કોઈ વખતે પોતાનો વિવેક છોડી હલકાઈ જાહેર કરે અને એ રીતે ઓળખાય. પણ હીન સાહિત્ય તો એ બધું પ્રયત્નપૂર્વક રૂપ લેળવે છે, એથી થઈ ગુસ્સાન ખરેખર બચાવક હોય છે. ”

“ જીવનસંસ્કૃતિ ”

* * *

“ એક જ વિષય ઉપર એ પુસ્તક લખાયાં હોય તો એક વાર સસ્તાં દામમાં નમાણું પુસ્તક લીધા પછી વધારે કિંમત આપીને બીજું સાઈં પુસ્તક લેવા જેટલો ઉત્સાહ માહકવર્ગમાં ક્યાંથી હોય ? આજે તો નથી જ, અને આ કારણથી સાહિત્યના ઉદ્ધાનમાં એટલાં બધાં જાળાં જાંબરાં ઊભી નીકળ્યાં છે કે રૂળ-ઝાડોને અને કાવ્યલતિકાઓને તો જીવવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. ”

“ જ્યારે પતિત સમાજ માણસજાતિ ઉપર આવતી બધી જ આપત્તિઓનું કુદૈવી સમઠરચાન બન્યો હોય, કરોડો બૂખે યા નિરાશાથી પીડાતા હોય, પુરુષાર્થની જ્યાં ત્યાં ઝોટ જ દેખાતી હોય અને અગ્નિ, ચોમાસાની કાળી રાત જેવું ચોમેર ફેલાયું હોય, એવે વખતે તો હૃદયની કુર્બાનતા વધારનાર, નહારી વાસનાઓને રૂપાળી કરી બતાવનાર, અને અનેક હીન વૃત્તિઓનો બચાવ કરનાર હત્યાઈ સાહિત્ય પેદા ન જ કરીએ. ચડ્યા પહેલાં જ પડવાની તૈયારી કેવી ?

“ સિંહાસન બગીચી અને મડાપચીસીના વાતાવરણમાંથી આપણે માંડ ઉગયો છીએ. તો એ જ વાતાવરણની સુધરેલી અને ઠાવડી આદૃત્તિઓ કાઢીને શું આપણે ચડી ચકવાના હતા ? કુર્ચુથ્રુવું કહેવર રૂપાળું હોય, તેનો પોષાક પ્રતિષ્ઠિત હોય, એટલા પરથી તે ઝાંછા મારક નથી થતો, બલકે વધારે જોખમકારક થાય છે. ”

“ યથા માપકક્તયા માપા. સાહિત્યની ઉન્નતિ કરવી હોય તો જીવનની ઉન્નતિ કરીએ. સાહિત્ય એ જીવનની છાયા છે, જીવનની સુમંથ છે. ”

“ જીવનભારતી ”

—મગનલાલ નાગરજી મહેતા (સંપ્રાદક)

—મનને મુક્ત કરવા ઇચ્છનારે પોતાના મનમાં ઊભી નીકળતા વિચારોનો ઇતિહાસ તપાસવો જોઈએ.

—ધૂમકેતુ

વિદ્યાર્થી અવસ્થા

કહેવાય છે કે માણસના જીવનમાં નિર્દોષ, પવિત્ર અને નફરતી અવસ્થા એ વિદ્યાર્થી અવસ્થા છે; એમાં ઘણું સત્ય છે. વિદ્યાર્થી અવસ્થા એ ઉત્તમ અવસ્થા છે. એ વખતે માણસ ઊગતી ઠળી જેવો હોય છે. એ વખતે એનામાં એક જાતનો તરવંરાટ હોય છે. આકાશમાં ઊડીને વાદળ સાથે રમવાની, ચાંદો સુરજ અને તારાઓને પકડી પાડવાની કે કોઈ દુષ્ટને પકડીને નીચે પટકવાની એ વખતે એનામાં હોંશ હોય છે. પણ સાથે સાથે વિદ્યાર્થી અવસ્થા એ આખા જીવનનો પાયો છે. એ વખતે માણસે હસતાં રમતાં જે જે સદ્ગુણો, સારી ટેવો કે સદ્વિચારો હાંસલ કર્યાં એ એની જીવનભરની મૂડી બને છે. ભવિષ્યના જવાહર, ગાંધી કે સરદારના સંસ્કારો અને તૈયારીઓ એની બાહ્યાવસ્થામાં જ થતાં હોય છે. જવાહરલાલ નાના હતા ત્યારથી એ જહાજના વાચનના શોખીન હતા, અન્યાયના વિરોધી હતા અને દેશના પ્રેમી હતા. સરદાર નાના હતા ત્યારથી દૃઢ નિશ્ચયી હતા, ભારે મહેનતુ હતા, અને હીધું કામ પાર પાડ્યે જ જાય એવા હતા. ગાંધીજી નાના હતા ત્યારથી સત્યના પૂજારી હતા અને સાદું, ખડતલ અને તેજસ્વી જીવન જીવવાવાળા હતા. માણસ મોટો એકાએક નથી થઈ જતો. એણે ક્રમે ક્રમે વિકાસ કરવો પડે છે. મુશ્કેલી વચ્ચે પણ માણસ ભારીને એને રસ્તો કરવો પડે છે. નાનપણથી જ મહાન બનવાની એણે મહત્ત્વાકાંક્ષા સેવવી પડે છે. આપણે ત્યાંના વિદ્યાર્થી મિત્રો પણ એ જ રીતે જાગૃત, પ્રયત્નશીલ અને ઉત્સાહી બનીને વિકાસ સાધતા જાય એ આશા શું વધારે પડતી છે ?

લેખક :

આપણે ત્યાં એક ચિત્રકાર આવ્યા છે

બે દિવસથી આપણા ગામમાં કલાના ઊંડા અભ્યાસી એવા એક ચિત્રકાર આવ્યા છે. એમનું નામ શ્રી. જનુભાઈ શાહ છે. તેઓ પહેલાં શ્રી. ભુગતરામભાઈ પાસે વેડછામાં કામ કરતા અને હાલમાં ભાવનગરની ઘરશાળામાં કામ કરે છે. ચિત્રકળાની છેલ્લી પરીક્ષાઓ આપ્યા પછી એમણે ઠેરઠેર ફરીને આપણા દેશનાં અનેક કલાધામોનો લાલ લીધો છે. એમની હોશિયારી અને કલા વિષેનો રસ તો છેલ્લા બે દિવસથી એમણે આપણા પુસ્તકાલયની પરસાળની દિવાલ ઉપર જે કળા બતાવવા માંડી છે એ ઉપરથી પણ તમે જોઈ ગયા હશે. ચિત્રકળા મારફત દેશસેવા કરવી એ એમની ઉમેદ છે. આપણે ત્યાં આવા કળાકાર આવે અને એમની કળાનો આંટલી સહજ રીતે લાભ આપે એમાં હું તો આપણા ગામનું સદ્ભાગ્ય જ સમજું છું.

એમનાં ચિત્રો ઉપરથી આપણાં મકાનો ઉપર કેવાં ચિત્રો હોવાં જોઈએ એનો આપણને પાઠ મળ્યો. ગેરૂ, પીળી માટી, ઠેલસાની ભૂકી અને ખડી જેવી સાદી અને સસ્તી ચીજો વડે પણ આપણે આપણાં મકાનો શી રીતે શણગારી શકીએ એનો આપણને આગેહૂબ પદાર્થ પાઠ મળ્યો.

હજુ એ બે દિવસ અહીં રહેવાના છે. એ દરમિયાન આપણને એમની બીજી ઘણી કળાઓ જોશ મળશે. આવતી કાલે સાંજે પાંચ વાગ્યે શાળાના પ્રાર્થનામંદિરમાં તેઓ આપણા વિદ્યાર્થી ભાઈ બહેનોને રંગોળી, સાથિયા, અલ્પના વગેરે કેટલી સહેલાઈથી ઘસી શકે છે એ બતાવશે તથા શીખવશે. તો એ બાબતમાં ઉત્સાહ ધરાવતા દરેક ભાઈબહેન બરાબર પાંચને ટકોરે શાળામાં આવી રહે.

શ્રી. બબલભાઈ મહેતા.

ચાંગાનો વર્ગ

એ મહિનો આખો મેં વિદ્યાર્થી તાલીમવર્ગોમાં ખાળ્યો. આ વખતે ગુજરાતમાં ઘણા વર્ગો નીકળ્યા હતા. વિદ્યાર્થીઓમાં સારો ઉત્સાહ જાળ્યો છે. મારા પંદર દિવસો ચાંગાના વર્ગમાં ગયા અને પંદર દિવસો ખીલ વર્ગોમાં ગયા.

ચાંગાના વર્ગમાં ૩૯ ગામોના ૮૯ ભાઈઓ તાલીમ લેવા આવ્યા હતા. એ વર્ગમાં આવેલા વિદ્યાર્થીઓ વર્ગ પૂરો થતાં ગયા ત્યારે એવી છાપ લેતા ગયા કે વર્ગમાં આવવાથી ઘણું જાણવાનું મળ્યું અને ન આવ્યા હોત તો પસ્તાવો થાત; એ એક આનંદની વાત છે.

આ વર્ગની ઉદ્ઘાટનક્રિયા શ્રી. માવલંકર દાદાના શુભ હસ્તે થઈ હતી અને પૂણોહુતિનો ઉત્સવ શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈના પ્રમુખપદે ઉજવાયો હતો.

ગામ ચાંગાના ભાઈઓએ આ વર્ગ ચલાવવામાં બહુ સુંદર સાથ આપ્યો કહેવાય. અમને કોઈ જાતની અગવડ પડવા નથી લીધી. એમનો વારંવાર આભાર માનવાનું મન થાય છે.

તા. ૨૭-૫-૪૫ ના રોજ લખેલા ત્યાંના એક વયોવૃદ્ધ આજેવાનનો મારા ઉપર એક પત્ર આવ્યો છે. એમાંની થોડી લીટીઓ આ સાથે આપું છું. એ વાંચવાથી તમને પણ ઉત્સાહ ચડશે. એ લખે છે કે:—

અહીં પંદર દિવસ સુધી અમોને જે જે આનંદ મળ્યો તે મારી જિંદગીમાં કોઈ વખત અત્યાર સુધી મળેલો નહોતો. આપની કામ કરવાની....અને હું ઇચ્છું છું કે આપના સહવાસમાં મારે હરહંમેશ રહેવાનું થાય તો મારી જિંદગીનો વધારો થઈ શકે. મને તો નાનપણથી કામજ વહાણું હતું અને હજુ પણ એ સિદ્ધાંત પ્રમાણે ચાલવાથી મારું શરીર નીરોગી રહે છે. અમારા ગામને આપ મીઠા સ્વાદ ચખાડી ગયા છો. એ માટે હું આપનો અંતઃકરણપૂર્વક

આભાર માનું છું. આવા વર્ગો દર વર્ષે ત્રીકળે તો ધીમે ધીમે વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં અને રહેણીકરણીમાં વિશેષ ફાયદો થતો રહે એ સ્વાભાવિક છે. પ્રભુ આપને આયુષ્ય લાંબુ આપે અને આપની પાસે આવાં સત્કાર્યો કરાવે એ જ મારી પ્રાર્થના છે.

ખીજું, આપે અહીંના કાર્યની જે નોંધ લીધી હતી અને પૂર્ણાહુતિની સભામાં વાંચી સંભળાવી હતી તેની પુરસદ્દે નક્ક કરાવી અમારા ગામના દક્ષતરે રહેવા મોકલી આપવા તરફી લેશેજી.

★

: ૪ :

સમયનો સદુપયોગ કરો.

માણસ કેટલો આગળ વધ્યો છે એનું માપ કાઢવું હોય તો નવરાશને વખતે એ શું કરે છે એના ઉપરથી કળી શકાય. જેનો પૂરો વિકાસ નથી થયો. એ નવરાશને વખતે ખીજની નિંદા કરશે, વાતોના ગપાટા મારશે, ગંજીયો કે સોગડાં ફૂટશે, આ ખીડીની હોટેલોના ઝોટલા ઘસશે કે કાંઈક બહાનું કાઢીને અંદર અંદર લડશે ઝગડશે.

જેનો વિકાસ થયો હશે એ દિવસનું સમયપત્રક નક્કી કરશે. વાંચવાને વખતે વાંચશે, રમવાને વખતે રમશે, ફરવાને વખતે ફરશે, કામ કરવાને વખતે, કામ કરશે. એનો વખત જતો નથી એવી ફરિયાદ પણ નહિ હોય અને ‘પ્રખત જતો રહ્યો; હવે શું કરીશ’ એવી ફરિયાદ પણ નહિ હોય. એ તો પહેલેથી નક્કી કર્યો પ્રમાણે પોતાનો કાર્યક્રમ પાર પાડશે.

વિદ્યાર્થી ભિત્રો, તમે પણ આવતી મે મહિનાની રજાઓ માટેનો તમારો કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો છે ને ?

પાણીના હેરાની વ્યવસ્થા

તાપ ખૂબ પડવા લાગ્યો છે. હવે તો થોડા દિવસમાં વરસાદ પણ આવશે. આપણા તળાવમાં હવે પાણી સુકાઈ ગયું છે એથી આપણી બહેનોનું કામ ખૂબ વધી ગયું છે. પીવા માટે તથા ઘર-વપરાશ માટે બેઠતું પાણી તો બહેનો ઊંડા કુવામાંથી ખેંચી ખેંચીને કાઢે છે. પણ હવે એમાં ચાર પાંચ ઢારને માવાનું પાણી ખેંચવાનું આવ્યું એટલે હવે વધારેપડતું થાય છે.

હેરાના પાણી માટે સારી સારી રકમો જમા થઈ છે. એમ છતાં હજુ હેરા શરૂ કેમ નથી થતો? એમ તપાસ કરી ત્યારે બાણવા મળ્યું કે “કેટલાક ઢારને પાણી પાઈ જનારા હેરાની રકમ નથી આપતા તેથી કોસ બેડનાર તૈયાર નથી થતા!” આં તો થઈ પખાલીને વાંકે પાડાને ડામ આપવા જેવી વાત. જે નિયમિત પૈસા આપતા હોય કે આપવા ઇચ્છતા હોય એનો શો ગુંડો કે એને પણ આવી સજા! ગામમાં હેન્ડ-પંપ તો બે ચાર જણના ઘરે હશે, પણ ખીલ બધાનું શું?

એટલે ગામ આગેવાનોને મારી ભલામણ છે કે આવેલી મુશ્કેલીનો ઉકેલ કરીને વહેલી તકે એ કોસ ચાલુ કરાવે અને બહેનો તથા ઢારો બંનેની હાઠમારી દૂર કરે.

આપણે ત્યાં થયેલાં નવાં ચિત્રો

ભાઈ જગુભાઈ આપણે ત્યાં આવ્યા અને ગયા. પણ એમનું મીઠું સંભારણું એ મૂકતા ગયા. એમણે આપણે ત્યાંની દિવાલો ઉપર ભીંતચિત્રો આલેખ્યાં છે એ અભ્યાસ કરવા જેવાં છે.

આપણા પુસ્તકાલયની એતરાતી પરસાળમાં એમણે બે ચિત્રો કાઢ્યાં છે. એમાં એક છે “જ્ઞાનદીપ”નું. જ્ઞાન મળે તો એ બધે

કેવો ઉત્તર ફેલાવે એના પ્રતિકરૂપ પુસ્તકાલયના પ્રવેશદ્વાર પાસે એ ચિત્ર બનાવવામાં આવ્યું છે. એની બાજુની દિવાલ પર “ બેકારીનો ઉપાય ઉઘોગો ” નામનું મોટું ચિત્ર છે. ભણીગણીને અરજીઓ કરી કરી નિરાશ થયેલા જુવાનને ભારતમાતા આગળી ચીંધીને હળ પતી જમીન ખેડતો ખેડૂત, રેંટિયો કાંતતી ડોશીમા, લોહું ધડતી લુહાર અને લાકડાં ચીરતો મજૂર બતાવે છે અને બેકારીનો ઇલાજ ઉઘોગો છે એનું ભાન કરાવે છે. અને સાથે સાથે શ્રમ-જીવનની પ્રતિષ્ઠા આંકે છે.

પુસ્તકાલયની ઉગમણી પરસાળમાં એક મોટું સુંદર અને ભાવભર્યું ચિત્ર ગોતમ બુદ્ધનું છે. એની આજુબાજુ કોસ ઉપર લટકતા ઇંચુ ખિસ્ત અને ફૂચ કરતા ગાંધીજીનાં ચિત્રો છે. ત્રણેય અહિંસાના પૂજારી અને ત્રણેય માનવતા ખાતર કાયાને ઘસી નાખનારા સંતો છે. બે ભૂતકાળમાં થઈ ગયા અને ત્રીજા આપણી વચ્ચે આજે પણ કર્મયોગ આચરી રહ્યા છે. ઉઘાડી આંખ હોય એને આજે પણ એ જીવનપંથ બતાવી રહ્યા છે. એની બાજુની દિવાલ પર એક મોટું ચિત્ર છે. ઘોરતા ભારતવાસીનું દેલાતું ખેતર (હિંદ) “ ખેતરના માળા પર ભારતવાસી સૂતો સૂતો ઘોરે છે એ વખતે અમેરિકાફી ઘોડો, જાપાનફી ગધેડો, યૂરોપ ફી ગોઢો અને વિદેશી વેપારી ફી બકરો લીલા ખેતરનો પાક લેલાડી રહ્યા છે. આપણી ચાલુ સ્થિતિનું એ આજેહૂણ ચિત્ર છે.

ધર્મશાળાના ઓટલા પર:—

“ હળવા કર્મના હું નરસિંયો વૈષ્ણવ તો મુજને વહાલા રે
હરિજનથી જે અંતર ગણશે તેના ફાગટ ફેરા ઠાલા રે ”

એ ભજનની ટૂંક સાથેનું નરસિંહ મહેતાની ભજનમંડળીનું ભાવભર્યું ચિત્ર છે. આપણા સમાજમાં ચાલતા આમકછેટફી કલંક તરફ નરસિંહ મહેતાનો શો ભાવ હતો એ આ ચિત્ર જોઈને કોઈ પણ માણસ સમજી શકે એમ છે.

આ ઉપરાંત રામજીમંદિરમાં એમણે રામ લક્ષ્મણ અને જાનકી વનમાં જાય છે એ ચિત્ર દોર્યું છે. આપણી શાળાના આર્થના-મંદિરમાં તો બીજાં ઘણાં ચિત્રો છે, પણ એ બધાં તો તમે જાતે જોઈને જોઈ આવજો.

આવાં ચિત્રો આપણા ગામનાં શણગાર ગણાય, સૌ કોઈ એને સાચવે.

સાહિત્ય ને સંગીતનો ઉપાસક : ગ્રંથપાલ

વૃજુ લાયબ્રેરિયન એટલે જીવંત પ્રુશામત જોષ લો. સાહેબોની પ્રુશામત કરનારા તો ઘણા હશે: વજુ તો સાહેબનાં છોકરાંઓની, સાહેબના પટાવાળાઓની, અરે ! સાહેબનાં કૂતરાંની પણ પ્રુશામત કરતો. નમતારાં-મનજારાં રહેવામાં નવ ગુણ, એ હતી તેની જીવનશૈલ્યશી.

સાહેબનો પટાવાળો છાપુ' લેવા આવ્યો હોય ત્યારે વાચકો પાસેથી છાપાનાં પાનાં ભેમાં કરતાં અને પટાવાળાને બે ધડી ખોટી ક્યો બદલ દયામણું મોઢું કરી, સલામ સાથે છાપુ' સોંપતાં વજુ ઓછો ઓછો થઈ જતો હોય તેમ લાગતું. 'કસૂર તો નથી કરી, છતાં કરી હોય તો મોઢું' મન રાખી માફ કરજો ' એ જાતનો ભાવ વજુના મુખ પર તરવરી રહેતો. અને પટાવાળાને ધડીભર લાગતું કે તેય કંઈ હોય તો હોય ! વજુના અંતરમાં ભીતિ હતી કે, સાહેબને કાને પટાવાળો પણ વાંકું ખાંચે તો, પડતો પોદળો ધૂળ ઉપાડે, એ ન્યાયે રોટલામાં કયાંક નુકસાન થઈ એસે.

વજુ જીવિશાળી હતો. લાયબ્રેરીનાં બધાં છાપાં અને ઘણાંખરાં પુસ્તકો તે વાંચી જતો: વાંચીને વિચારતો. રશિયન સામ્યવાદની માનવતાભરી વિગતો વાંચતાં એ મુગ્ધતા અનુભવતો. પણ વાસ્તવિક દુનિયાના તેના અનુભવે તેને શીખવ્યું હતું કે, પોથીમાંની વાતો પોથીમાં જ રાખવામાં મજા હતી. સમાનતા અને ન્યાયનાં સૂત્રો વાતો પર જ સરસ લાગતું હતાં. તેને નીચે ઉતારવામાં માફ ન હતો. એથી તો જીલટાં તે રજોડાતાં. એક વખત સાહેબના દીકરાને ચોપડી આપવામાં થોડી ઢીલ થઈ હશે તેમાં તો તેને દર વર્ષે ૩. ૧નો પગારવધારો ગુમાવવાનો પ્રસંગ આવી પડેલ. આવા પ્રસંગો ફરી ન આવે એ માટે તે ખનતી તકેદારી રાખતાં શીખી ગયો હતો. પટાવાળો કે કૂતરાંને ય પ્રુશ કર્યે' નુકસાન થાં જવાનું હતું ? માણસ ધડીભર હસે એટલું જ ને ! બંધે હસતાં: એથી કંઈ પગારવધારો ન અટકતો.

કેષ કૈષ સાહેબને તેની વધુપડતી નમ્રતા નાટકી લાગતી. વજુને તેઓ કહેતા પણ ખરા કે આટલા બધા લગીલગીને સલામો ભરવાની કેષ જરૂર નથી. પણ લગીને સલામો ભરવા માટે કેષએ તેના પ્રાચીન ઇતરાજ દર્શાવી ન હતી: સલામ ભરવામાં ભૂલ થઈ જવા બદલ સાહેબની વક્ર દષ્ટિ થયાના દાખલા તે જાણતો હતો. 'નમ્યું' તે પ્રશ્નને ય નમ્યું' નો અનુભવ વજુ જીવનમાં હરપળે કરતો.

સલામો અને દૈન્ય વજુના સ્વભાવમાં વણાઈ ગયાં હતાં. અને એમાં તેનો હોય પણ શું હતો ? તેને એ વારસો મળ્યો હતો. લખપતિના દીકરાઓ પોતાનો વારસો નથી છોડી દેતા તો વજુએ પિતાની પાસેથી મેળવેલ જીવનકલામાં સફળતાપૂર્વક ટકી રહેવાનો વારસો શા માટે છોડી દેવો જોઈએ !

તેના પિતા શિવરામ અદાના વખતમાં એક નાતીલો સાહેબ આવ્યો હતો. અદા એ નાતીલાના મુરખશી હતા, છતાં સાહેબનાં ઘરનાં બધાં તેમને વિદ્વષ્ટ માનતા. તેમની પાંધડી ઉડાડવી, તેમના મોઢામાં આખો લાડુ ભરી દેવો, તેમની મશ્કરીઓ કરવી એ બધું સાહેબ-કુટુંબને માટે વખતકાઢણીરૂપ હતું. સાહેબ-કુટુંબ એને નિર્દોષ મશ્કરી માનતું.

અદા અમસ્તા કોઇનો ટુંકારો. સહે તેવા ન હતા, ટંકણખાર જેવા હતા. પણ જામોનો બદલાઈ ગયો હતો. યજ્ઞમાનવૃત્તિમાં મંદી આવી હતી. ગોરખાપાનાં માન હટ્યાં હતાં. રોટીની મૂંઝવણ ઊભી થઈ હતી. અદા પૂરી સાત ચોપડી ય ભરવા ન હતા, એટલે માસ્તર થયાની કોઈ સંકયતા ન હતી. ભોળિયા અદા ઑફિસની કારકુનગીરીમાં કામ ન લાગે તેવા સાહેબનો અભિપ્રાય હતો.

આખરે અદા માટે લાયબ્રેરી ઉઘાડવામાં આવી. દરબારને સમજાવવામાં આવ્યું કે, ગોરા સાહેબ આવડા મોટા શહેરમાં લાયબ્રેરી ન હોવાથી નારાજ થયા છે. લાયબ્રેરી માટે વાર્ષિક રૂ. ૩૦૦ની રકમ મંજૂર થઈ. રૂ. ૧૫)ના પગારે અદા એ વૃત્તન-પુસ્તકાલયના લાયબ્રેરિયન બન્યા અને નોકરી અપાવનાર નાતીલાના જીવનભર ઓશિયાળા બન્યા. અદા પોતાની પ્રાથમી ઉઘાડાય તેમાં પોતાને ઘણું આનંદ આવે છે તેવો દેખાવ કરવા લાગ્યા.

લાયબ્રેરિયન એટલે દરેક સાહેબને ઘેર નિયમિત છાપાં પહોંચાડનાર વ્યક્તિ, દરેક સાહેબના ધરતું કામકાજ ચીવટથી કરનાર, દરબારી પગાર ખાતો અને છતાં શુદ્ધામગીરી કરતો સમવડિયો નોકર એમ બધા માનતા. અદા પણ એમ જ માનતા અને તદનુસાર જ વર્તન રાખતા.

અદા જીવનભર આવી જ રીતે લાયબ્રેરીની નોકરી કરી, સાહેબોને રીઝવીને મૃત્યુ વખતે રૂ. ૨૦ના પગાર સુધી પહોંચી ગયા હતા. અદાએ બજાવેલું દારૂ નોકરીના બદલારૂપે વળતરે અદાના મૃત્યુસમયના પગાર રૂ. ૨૦થી લાયબ્રેરીમાં રાખી લેવામાં આવ્યો હતો. મરતાં અદાને વળુ ટેકાણે પડ્યાની ધરપટ હતી, જીવનભર કરેલ પ્રયામતનો બદલો મળતો હોય તેમ લાગ્યું હતું. સેવા નિષ્કળ નહોતી ગઈ: ફળી હતી.

સાહેબોનાં કામ કરી નોકરી ટકાવી રાખવાનું અદા પાસેથી શિક્ષણ પામેલ વળુ યુવાન હોવાથી અદા કરતાં ય સાહેબોને વધુ વહાલો થઈ પડ્યો હતો. પેલા નાતીલા સાહેબ તો મયા હતા: પણ સાહેબોને રીઝવવાની કળામાં વળુએ કદી ઉણપ જણાવા નહોતી દીધી. પાંચ વર્ષમાં તે રૂ. ૨૫નો પગારદાર બન્યો હતો. અદાને પાંચનો પગારવધારો મેળવતાં ભવ મયો અને વળુએ તે પાંચ વર્ષમાં સિદ્ધ કરી ખતાવ્યું. વળુનો તરવરાટ અનેખો હતો. સાહેબ અને તેનાં સગાંને ખુશ કરવાની એને અનેક તરફીઓ મળી રહેતી.

વળુનાં સગાંઓએ કળહારું કે તે અદાથી દોરાવા ચડે તેમ હતો: કમ ન હતો.

વળુ સાહેબોને ગમે તેટલો વહાલો હોવા છતાં તેની લાયબ્રેરી સાહેબોને વહાલી ન હતી. ત્યારે ય લાયબ્રેરીના મકાનની કશા કામ માટે જરૂર પડે ત્યારે મકાન ખાલી કરાવાતું. ચાર કપાટ, સાત ખુરશી, એક બાંકડો અને બે ટેબલ લઇને વળુ વળી બીજા મકાનમાં લાયબ્રેરી ઊભી કરતો.

લાયબ્રેરી વસી ત્યારથી ચારનાં ચાર જ કપાટ હતાં. બધી ચોપડીઓને એ ચાર કપાટમાં જ સમાઈ જવું પડતું. એમાં સમાવાની આનાકાની કરતાં પુસ્તકોનું શું કરવું તે વળુ બરાબર સમજતો હતો. વધારાની ચોપડીઓ વળુને ફાલતુ આવક પૂરી પાડતી. કપાટ નવાં વસાવવાનો ખર્ચ ટાળી શકાતો. ચોપડીઓ ધડતી હોવા છતાં વળુની સલામો અને પ્રયામતથી તે સહીસલામત રહી ચકતો.

વળુને લાંબાંચેરી ફેરવાના પ્રસંગો વારંવાર ઉપરિચિત થતા. તેને લીધે પણ ચોપડીએ આઘીપાઘી કરવાનું ફાવતું. તેના પિતા શિવરામને નોકરીમાં દાખલ થયાં એ વખતે લાંબાંચેરી માટે ખાસ નવું મકાન બંધાવવામાં આવ્યું હતું. પણ એ મકાનની બીજાં કામ માટે જરૂર પડતાં, ત્યાંથી ફેરવી લાંબાંચેરી રાખ્યના ગેરેટહાઉસમાં લઈ જવામાં આવેલ: ત્યાંથી પાછી રોટારની એક નાની ચોરડીમાં; એમ ફરતી ફરતી એક કાળે લાંબાંચેરી ધર્મશાળાના મકાનમાં આવી પહોંચી. ધર્મશાળામાં રહેવા માટે નજીવું ભાડું આપવું પડતું, એટલે ગરીબજીવનાં તેના ચોખાનમાં ધામા નાખતાં અને તવાયફે વગેરે ઉપરની મેડીમાં ઊતરતાં. એ મેડીની બરાબર નીચેના ચોરડામાં લાંબાંચેરી આવી.

ધર્મશાળામાં લાંબાંચેરી આવ્યા પછી વાચકોને વર્ગ ફરી ગયો. કેટલાક વાચકો લાંબાંચેરીમાં આવતા બંધ થયા હતા. કેટલાક રંગીલા જીવાન આવતા થયા, પણ એ લોકો છાપાં પર ધ્યાન આપવાને બદલે ઉપરથી આવતા 'સારીમમ'ના સૂર પર વિશેષ ધ્યાન આપતા.

વળુને એટલી નિરાંત રહેતી. હવે કોઈ છાપું એ દિવસ સુધી કોઈ સાહેબને ત્યાંથી લાવવાનું રહી જતું તો વાંધો પાડનાર કોઈ ન હતું. રંગીલા જીવાને દશ દિવસનું જૂથું છાપું વાંધે કે દશ મહિનાનું એ બધું તેમને મન સરખું હતું. ઉપરથી આવતો પ્રગ્ભ સૂર બંધ થાય ત્યારે જ તેમને પોતાના હાથમાં છાપું હોવાનું બાન ચતું.

ધર્મશાળાના સંગીતમય વાતાવરણમાં વળુનો સંગીતકાર આત્મા પણ કોળી ઊઠ્યો. બચપણથી તેને ગાવાનો શોખ ખરો. સાહેબનાં છોકરાંઓ સાથે જે જે નાટકો તેણે મંદિરો ત્યાં જોયાં હશે એ બધાંનાં કોઈ ને કોઈ ગીત તેણે હૈયે કરી લીધાં હતાં.

ધર્મશાળામાં ફેરવાયાં પહેલાં વળુ એક વખત લાંબાંચેરીમાં 'રાજ સમી સાંજના સીધાવજે રે, સામી સડક પર બંગલો !' ગાતો હશે તેની ટીકા દેશી રાખ્યોનો સહે સાદ કરવા બહાર પડેલ એક નીડર વર્તમાનપત્રમાં આવેલ કે 'યુવાન લાંબાંચેરિયન લાંબાંચેરીના સમયમાં શૃંગારનાં ગીતો ગાવાનું બંધ કરે તો સાડું.' ત્યારથી તેણે લાંબાંચેરીમાં કદી ગણગણવું પણ નહિ તેવો સંકલ્પ કરી લીધો હતો. સાહેબોની કરડી નજરથી તે જેટલો ડરતો હતો તેના કરતાં અનેકગણો ડર તેને આ જમાનાનાં બાંડ સમાં વર્તમાનપત્રોનો હતો. એને પાને નામ ચડે તો તો આવી જ બને એ હતી તેની ભીતિ.

ઘણાં વર્ષો સુધી વળુએ લાંબાંચેરીમાં ન ગાવાનો નિયમ કડક રીતે પાળ્યો. પણ લાંબાંચેરી ધર્મશાળામાં આવી, વાંચવા આવનાર શોખીનો ક્યારેક તો કોઈનું ધ્યાન ન હોય તો લાંબાંચેરીને બદલે સીધા મેડી પર પણ જતા રહેતા: ઘણાખરા વાચકો વાંચવાને બદલે ગાયનની કડીઓ ગણગણતા: ઉપરથી તો સતત સંગીતનો ધોધ વહા જ કરેતા: એવા બધા સંજોગોમાં વળુનું હૈયું હાથ ન રહ્યું. તે ય નાટકનાં કોઈ ને કોઈ ગાયનની લીટી લહેરથી લલકારી લેતા.

'ત્રેમ તત્ત્વ કોઈ અજ્ઞ સનાતન વિરલ ત્રેમીજન જાણે' વળુ ગાતો અને તેના ગાનાની હલકથી વાચકો ખુશ થતા. વળુને ત્રેમસાહન મળતું અને તેનું મળું ચોર ખીલતું. નાટકનાં ગીતોની તે આગાધ નફલ કરી બતાવતો અને લાંબાંચેરીના વાચકો મુગ્ધ બની જતા.

એક દિવસ વળુ 'ત્રેમતત્ત્વ' વાળા લીંટી ગાતો હતો, ત્યાં ઉપરની મેડી પરથી બિતરતો એક નૈક મુસ્લિમ તેને સાંભળવા બેસી રહી ગયો. કંઈ વારે તેણે વળુને મિઠાશથી પૂછ્યું, 'બચ્ચાં, એ શું ગાય છે ?'

'એક અબળા' નાટકનું એ ગીત છે,' વળુએ પોરસથી કહ્યું, 'આપને કેવું લાગ્યું ?'

'શું ?' મુસ્લિમે પૂછ્યું.

'ગીત.'

'ગીતમાં કંઈ દમ નથી. પણ—' કહી એ અટક્યો.

'પણ શું ?' વળુએ ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું.

'તારું ગળું અફલાતુન છે. તારે સંગીત શીખવું જોઈએ.'

'સંગીત ?' વળુએ આશ્ચર્યપૂર્વક મોં ફાડી પૂછ્યું.

'કેમ ? નવાઈ લાગે છે ?'

'સંગીતનો તો હું જાણકાર છું,' વળુએ સહેજ ગર્વપૂર્વક કહ્યું, 'આપ કહો એ નાટકની તરજ માંઘ બતાવું.'

'બચ્ચાં, નાટકનાં ગીતોમાં જાતભરતું સંગીત નથી સમાઈ જતું. ખરું સંગીત તો એ દુનિયાની બહાર જ રહેલું છે. એ તો વિશાળ દરિયો છે.'

'એ વળા શું ?' વળુએ પૂછ્યું.

પેલા નૈક મુસ્લિમ ઉપર રહેલી તવાયફનો સંગીતનો ઉસ્તાદ હતો. વળુના મળાની મધુરતાએ તેને આકર્ષ્યો હતો. વળુને પણ તેની વાત નવીન લાગી. ઉસ્તાદ પાસે શાસ્ત્રીય સંગીત શીખવાની તેણે તત્પરતા દર્શાવી, પણ ઉસ્તાદ આકરો નીકળ્યો. સૌથી પહેલેા હુકમ તેણે વળુને નાટકી ગીતો કહી ન ગાવાનો કર્યો. પછી બાળકને બારાખડી શીખવે એ રીતે તેણે વળુને શાસ્ત્રીય સંગીતના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો શીખવવા માંડ્યા. ક્યારેક રંગમાં આવી જતા ત્યારે ઉસ્તાદ વળુને એકાદ રાગનું સ્વરૂપ ખૂટું કરી દેખાડતો. એવે સમયે વળુ સંગીતની શક્તિ પર મુગ્ધ થઈ જતો. આવું ગાતાં આવડી જાય તો જીવન ધન્ય બની જાય એમ તેને લાગતું. સામાન્ય તવાયફનો મામુલી ઉસ્તાદ પણ જ્યારે પોતાને પ્રિય રાગ છેડી રહ્યો હોય ત્યારે જે મસ્તી અતુલ્ય રહેતો તે અજબ હતો ! સાહેબોના મગતરાં સમા વળુને જીવનમાં આવી મસ્તી મેળવવા માટે મથવાની પ્રબળ ઇચ્છા થઈ આવતી.

વળુએ ઉસ્તાદ પાસેથી સંગીતનું જ્ઞાન મેળવી લેવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. લાયબ્રેરી ઉધાડીને તે સીધો ઉસ્તાદ પાસે પહોંચી જતો. દિવસનો ઘણેાખરો ભાગ એ ઉસ્તાદ સાંધે સંગીત-ચર્ચામાં ગાળતો. વળુ ઝડપભરે રાગરાગિણીઓ શીખી રહ્યો હતો. ભીમપલાસી તેના મળામાં આવ્યા બેસી મથો હતો, પણ ઉસ્તાદના મળામાં જે તાન હતો તે વળુના મળામાં નહોતો આવતો. પ્રણા પ્રપત્ન કરવા છતાં વળુ ગળું બરાબર મુગ્ધવી ચકતો નહિ.

ગળું મુગ્ધવવા વળુએ નવો રસ્તો લીધો. શિયાળામાં વહેલી સવારે તે નદીને કાંઠે જઈ મળા પર પાણી રેડીને ગાવાનું શરૂ કરતો. ઠંડીને અંગે ગળું ધ્રુજતું અને સંગીતમાં તાન આવતી. આ રીતે વળુ મળાતે કેળવી રહ્યો હતો, ત્યારે નદીકાંઠે રહેલા લોકો કહેતાં:

‘આપડા વળતું ચસકી ગયું હાગે છે. કડકડતી ઠંડીમાં નદીને કાંઠે બેસી રાગડા તાણે છે. બગવાન એની ભેરી સામું ભેંધને એને સાબો કરી દે તો સારું !’

ઉસ્તાદ રહ્યા ત્યાં સુધીમાં વળુએ શાસ્ત્રીય સંગીત પર સારો કાણુ મેળવી લીધો. પણ શાસ્ત્રીય સંગીતના શોખે તેને એક નુકસાન કયું. સાહેબોનાં કુટુંબીઓ પહેલાં તેનાં નાટકી ગીતો સાંભળવા ટોળે મળતાં. ઉસ્તાદને વચન આપ્યા મુજબ વળુએ નાટકી તરણે ગાવાનું ‘બંધ કયું’, એટલે તેનું એક મોટું આકર્ષણ તરી પડ્યું. તેના શાસ્ત્રીય સંગીતના તાન-પદ્ધતિમાં લોકોને રસ ન હતો; લોકોને ગમતું ન ગાવાની વળુએ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. ધોમે ધોમે તે ગાવા બેસતી વખતે પેલા ઉસ્તાદના જેવી મરતી અનુભવતો થયો હતો. લાયબ્રેરિયન વળુની પામરતાને સ્થાને સંગીતકાર વળુમાં શક્તિનું બાન પ્રકટી રહ્યું હતું.

સાહેબ લોકોને નાખુશ ન કરવાની વળુની નીતિ હજી અટક હતી. પિતાનો વારસો તેણે લાયબ્રેરી પૂરતો જાળવ્યો હતો. પણ યુરનો વારસો જાળવવા પણ તે હવે એટલો જ ઉત્સુક હતો. સંગીતના જ્ઞાનમાં તેને કોઈ ખજાનો મળી ગયો. હોય તેવું લાગતું હતું. એ ખજાનો હલકાં ગાયનો ગાળને વેડી નાખવા તે તૈયાર ન હતો. પહેલાં નવરાશને વખતે તે સાહેબોને ઘેર જઈ ટોળટપ્પાં લગાવતો અને ગાયનો ગાતો. એ તેણે બંધ કરી દીધું હતું. આથી તે સાહેબોની નજરમાં ન આવી શકતો એ ખરું, પણ ખીજે ઉપાય શું હતો ? સાહેબોને ખુશ કરવા ખીજું બધું કરી શકાય. છેક બોયે પડીને સલામો ભરવામાં પણ તેને વાંધો ન હતો; પણ વિદ્યાર્થી વ્યભિચાર ? એ કેમ થઈ શકે ? સંગીત તો આત્માના ઊંડાણની વાત હતી. એની મશકરી કેમ થવા દેવાય ? મોટા સાહેબ છતાં, સંગીત પૂરતા જે ગંધડા હતા તેમની સમક્ષ એ જ્ઞાન વ્યક્ત કરી સંગીતની હાંસી કેમ જ થવા દેવાય ? આવી હતી વળુની વિચારસરણી ! એક વળુમાં જાણે બે આત્માઓ આવીને વસ્યા હતા. એક હતો લાયબ્રેરિયન વળુ; સૌને નમતો ને ભજતો. અપમાનો સહતો અને છતાં ખુશ થવાનો ડોળ કરતો. ખીજો હતો સંગીતકાર વળુ પોતાની ધૂનમાં મસ્ત અને મગ્ન. સંગીતની પ્રતિજ્ઞાનું સ્થાપન કરવા તે ગમે તે કરવા ઉત્સુક હતો. ગમે તેની સાથે ઝઘડવા તત્પર હતો. કોઈપણ રાગનું સ્વરૂપ ખડું કરતાં બે મદબર અને મસ્ત જણાતો; સંગીતનું આધિપત્ય સ્વીકારતો કોઈ સમર્થ અભ્યાસી જણાતો.

એક વખત કોઈ સાહેબની બદલી થતાં તેમના માનમાં મેળાવડો ગોઠવવામાં આવેલ. દરેક સાહેબને એવો કંઈક ખ્યાલ હતો કે, વળુ સારું ગાઈ જાણે છે. મેળાવડામાં તેને બોલાવ્યો હોય તો રંગ જામે. સાહેબો બોલાવે અને વળુ ના કહી શકે કે ? બંધેને એ સંગીતકાર થયો હોય; લાયબ્રેરિયન મટી નહોતો ગયો; અદાનો વારસો, ઉસ્તાદનો વારસો મળતાં સંદંતર વિસરાઈ નહોતો ગયો.

વળુને સંગીતનો શોખ થયા પછી તેણે પોતાના સાજાંદાને પણ તૈયાર કર્યો હતો. લાયબ્રેરીનો લણી પડતો, કાલાવાલા કરતો, સલામો ભરતો વળુ અને સંગીતની ધૂનમાં તબક્કાઓને મૂંઝવતો, વાજીંકારને ગોટવી દેતો, તાન-પદ્ધતિની રમતથી સંગીતના શોખીનોને મુગ્ધ કરી દેતો વળુ બે ટુંકી જ વ્યક્તિઓ હોય એમ લાગતું. પણ સાહેબના નિમંત્રણને તે નકારી શકે તેમ ન હતો. સાહેબોની મીઠાશનીમાં ગાવાનું નિમંત્રણ મળે, એટલે

મક્ત જ જવાનું હોય. હારમોનિયમ-તબલાં ઉઠાવી લાવવાની બે-ચાર આના મજૂરી પણ વળુને પદરની જ આપવાની હતી.

સાહેબો લહેરથી ઝિરાળ્યા હતા અને વળુએ સરસ્વતીની કુર્મી રાગમાં પ્રાર્થના ઉપાડી.

‘ જય હો ! જય, દેવી માનસી ! આશાધ્યે અમ હૃદય સાંતિ છે.

ધન ક્રાંતિ’ ત્યજને ય પાંચી છે, જય હો ! જય દેવી માનસી ! ’

આટલું ગાતાં તો વળુએ પચીસેક મિનિટ લીધી હશે. ઉસ્તાદના સંપર્કથી, સંગીતની જે સાચી સમજ વળુ પામ્યો હતો તેને એ વ્યક્ત કરી રહ્યો હતો. વચમાં તેણે અમકની તાન પણ મારી, તબલચોથી પણ ‘ વાહ ! ’ બોલાવ મથું.

પણ સાહેબોને તો કોઇ પ્રાણી બાંબરડાં નાખવું હોય તેવું લાગ્યું. વળુની સંગીત-ખૂબીઓ તેમને સ્પર્શ્યા વિના વહી જતી હોય તેમ લાગતું હતું. કોઇએ વળુને પ્રેતસાહન આપવા ‘ વાહ ! ’ ન કહ્યું. એકાદ બે જણે બગાસાં ખાધાં : બે-પાંચ-જણે સંગીત સાંભળવાને બદલે અંદરઅંદર વાતો કરવાનું શરૂ કર્યું. થોડી વાર સંગીતની મરતીમાંથી બચત થતાં વળુ પરિસ્થિતિ સમજ્યો અને તેણે કુર્મીની સૂર-રેલ સમેટી લીધી.

વળુ ગાતો બંધ થયો કે તરત જ મેનેજર સાહેબે કહ્યું, “ વળુ, તારા આ-આ-આ-પ-પ-પ માં કાંઈ મજ ન પડી; ‘ અય હમીમો ’ થાવા દે. ”

વળુ પર ધર્મસંકટ આવી પડ્યું. એક તરફ પિતાનો સાહેબોને નાખુશ ન કરવાનો હુકમ હતો; બીજી તરફ ઉસ્તાદનો નાટકી તરજથી દૂર રહેવાનો આદેશ હતો. એક તરફ ભાણુમાં પાણો ફેંકવાની વાત હતી; બીજી તરફ પોતે જેને જીવનની પરમ પવિત્ર સાધના માની હતી તેવું ભયંકર અપમાન સહેવાતું હતું. વળુના અંતરમાં તુફાન ઢાંઢ મચી રહ્યું.

‘ કાં, વળુ ! થાવા દે ‘અય હમીમો’ ! ’ મેનેજર સાહેબે વળુને સાંત બોધ કરી વાર કહ્યું.

‘ સાહેબ, એ મને નથી આવડતું. ’ વળુએ દરેરાજ લખતો તેથી વિશેષ લળાને સલામ બરતાં કહ્યું.

‘ ઢેઢનાં છોકરાંને ય આવડે એ ગાયન તને નથી આવડતું ? ’ સાહેબે સહેજ કરડાકીથી કહ્યું.

વળુ ચૂપ રહ્યો.

‘ તારે એ નથી જ ગાવું એમ કહે ને ! ’ સાહેબે વળા કંઈ વારે કહ્યું.

‘ જી ! મારા એ વિષય નહિ, મને એવાં ગીત ન આવડે ! ’ વળુએ બને તેટલી નરમાશ રાખીને કહ્યું.

‘ ઠીક, તો હવે શીખી લેજે ! ’ સાહેબે હુકમ કર્યો. બધાની હાજરીમાં તેમને વાત વાળી લેવાતું ચોખ્ખું લાગ્યું હશે.

વળુ સાંત રહ્યો.

વળુએ પોતાની ફરમાવશ મુજબ ન ગાવું તેવું મેનેજર સાહેબને કુઝ તો થયું જ. પરિણામે એ રહ્યા લાંસુધી વળુને કંઈ પગારવધારો ન મળ્યો. પણ ઉસ્તાદને આધારે વચન પાળ્યાનો વળુને સંતોષ હતો. સંગીતની મહત્તા અભિશુદ્ધ રાખ્યાનો આનંદ હતો.

ધ. ન.

(“ઉમિ-નવરચના”માંથી)

૧. “રૂપિયાનું ભાવી” —મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખકો: પ્રો. સી. એન. વઝીલ અને પ્રો. જે. જે. અંજરિયા, “Future of the Rupee” ના અનુવાદક: શ્રી. શંકરલાલ હ. બટ, એમ. એ. એલએસ. બી., પ્રકાશક: પી સંદેશ લિમિટેડ, સારંગપુર - અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૪૬, કાચું પૂઠું, મૂલ્ય દસ આના. ૧૯૪૫.

“સંદેશ આર્થિક અંશમાળા” ના બીજા પ્રકાશનરૂપે આ પુસ્તિકા પ્રસિદ્ધ થઈ છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં આર્થિક વિષયોને સ્પર્શતાં પુસ્તકો નહિ જેવાં છે, એવે સમયે “રૂપિયાનું ભાવી” નામની આ પુસ્તિકા સંદેશ કાર્યાલયે બહાર-પાડી ગુજરાતી વાચક જનતાની ભારે સેવા બજાવી છે. વિશ્વયુદ્ધને લીધે સરકારની ચલણનીતિથી રૂપિયાની આવતી કાલ કેવી હશે, હુંડિયામણના શા હાલહવાલ થવા વધી છે અને તેના પરિણામે આપણા દેશના વેપારઉદ્યોગનું ભાવિ કેવું હશે તે અને તેને લગતા બીજા અટપટા પ્રશ્નો તરફ આ પુસ્તિકામાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાતી ઉદ્યોગપતિઓએ તેમ જ વેપારીઓએ આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા જેવું છે.

૨. India's Sterling Balances—(અંગ્રેજી પુસ્તક:) લેખક: પ્રો. વી. વાય. કોલ્હાટકર, પ્રિન્સિપાલ, પ્રતાપસિંહ કૌસેજ ઓફ કૉમર્સ, વડોદરા. પ્રકાશક: ઉપર મુજબ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૯૬, કાચું પૂઠું, મૂલ્ય સવા રૂપિયો. ૧૯૪૫.

યાદુ વિશ્વયુદ્ધના પરિણામે આ દેશમાંથી મિત્રરાજ્યોએ જે અનહદ ખરીદી કરી છે અને તેના પરિણામે એક તરફ અત્રે ચલણનો ભાર કુભાવો થયો છે અને બીજી તરફ હિન્દના નામે ઇંગ્લેન્ડમાં જે પુરાંત પૌંડના ચલણમાં જમા થયેલી છે તેને અનુલક્ષીને આ પુસ્તકના વિદ્વાન લેખક ધણાં અનુમાનો તારવીને તેમ જ યાદુ રાંજકીય પરિસ્થિતિ લક્ષમાં લઈને દિશાસૂચન કરે છે કે પૌંડનો આ અનામત જથ્થો જે ફક્ત હિન્દના હિતાર્થે જ ખર્ચવામાં આવે તો ઇંગ્લેન્ડના આંતરિક જીવનમાં મોટું ઘર્ષણ ઉત્પન્ન થાય તેમ છે; તેમ જ તેનો પરદેશ સાથેનો વેપાર વેરવિખેર થઈ જાય તેમ છે. વળી જે ઇંગ્લેન્ડનું જ હિત બોધે આ પુરાંતનો નિકાલ કરવામાં આવે તો હિન્દની બહુ ગવાયેલી ગરીબીમાં જ વધારો થશે. હિન્દની યાદુ-રાંજકીય પરિસ્થિતિમાં તેને માથે જે ઠોષ નિષ્ક્રિય ઠોષી બેસાડવામાં આવશે તેમાં હિન્દને જ નુકસાન છે.

અંગ્રેજી વાંચી શકતા ઉદ્યોગપતિઓએ તેમ જ વેપારીઓએ આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા જેવું છે.
વા. ના. અમીન

૩ બીલીપત્ર—લેખક—પ્રકાશક, મકનજી પરમાર, રાણપુર; આવૃત્તિ ૧લી. ૧૯૪૪; કાઉન ૧૬ પેજ ૫. ૮+૨૧૬; પૂ.કું કાર્ડ બોર્ડ પટ્ટીનું; કિ. રૂ. ૩-૦-૦.

આ પુસ્તક વાંતાસંમંહનું હોષ તેમાં (૧) અધૂરી વેણી, (૨) મૃદુ-અંદ્ર, અને (૩) ખડિત કલેવર—નામની ત્રણ સામાજિક નવલિકાઓ સંચિત થયેલી છે.

‘અધૂરી વેણી’માં શંકર નામનો એક અકિંચન ચિત્રકાર, સૌન્દર્ય હરીદાષ્ટમાં ઇનામ જીતનાર ‘અલકા’ નામની ગર્ભશ્રીમંત અને અભિમાની કાલિજીઅન બાળાનું ચિત્ર પ્રદર્શનમંડપમાં જ ચિતરી લે છે. પણ તેમાં એની કલામય મૂંચણીવાળી વેણીનો ભાગ અધૂરો જ રહી જાય છે. કલારસિક ચિત્રકાર એ અધૂરો ભાગ પૂરો કરી લેવા ખાતર અલકાના બંગલા સામે જ એક મેડો બાડે રાખી લઈ પોતાને જોષતી તક મેળવવા ખાતર રોજ અમુક અમુક સમયે પોતાના કઠેરામાંથી રરતે જતી આવતી અલકા તરફ તાકી રહે છે. અલકાને એની મંથ આવતાં તે વિનોદ નામના પોતાના એક કરોડપતિ પ્રેમી મારફત વગર પરવાનગીએ મોડેલ ઉતારવા બાબતનો ફેસ માંડી શંકરને જલગત્રાએ મોકલી આપે છે. જલમાંથી છૂટવા ટાણે શહેરમાં પ્લેગની મહામારી ચાલતી હોય છે અને અલકા તેમાં સપડાઈ ગઈ હોય છે. અલકાનાં માખાપ, સગાંવહાલાં, પ્રેમી, મિત્રો તમામ તેને એકઠીને નોકર ચાકરને સોંપી આધાં ખસી ગયાં હોય છે. એવે વખતે ધૂની કલાકાર શંકર જલમાંથી છૂટીને પરમારો અલકાને બંગલે જ આવી પહોંચે છે. ત્યાં અલકાની બચકર માંદગીથી વાકેફ બનતાં તે તેની સેવામાં લાગી જાય છે અને ખંતભરી સુશ્રુષાથી તેને મોતના યુગ્મમાંથી ઉગારી લે છે. સાથે સાથે તેનું દિલ પણ જીતી લે છે. પોતાના પરિચય માટે આગ્રહ થતાં તે એક ચિઠ્ઠીમાં પરિચય આપી તે રચણ છોડી પોતાને વતન જતો રહે છે. અભિમાની અલકા તેને શોધતી ત્યાં જઈ ચઢે છે. તે વારે શંકર પોતે પ્લેગથી પટકાઈ પડ્યો હોય છે. અધૂરી વેણી પૂરી કરવા માટેના એના કાઠ સંતોષવા અલકા શય્યાગાર સજી આવે છે. પણ તે જ ટાંકણે શંકરનું પ્રાણુપ્રેક્ષ જીડી જાય છે અને અધૂરી વેણી અધૂરી જ રહી જાય છે.

મૃદુ-અંદ્રમાં પણ મૃદુલા નામની તોરીલી અને ઉચ્છ્રંખલ શ્રીમંત કોલેજકન્યા અંદ્ર નામના અકિંચન પણ આદર્શ સમાજસેવકના આદર્શ જીવનથી મુગ્ધ બની પ્રથમ તેના સેવાકાર્યની સહભાગિની અને છેવટે તેના જીવનની સહચરી બની જાય છે, અને એ રીતે ‘પ્રેમ એ જ જીવનનો ભગમ અને અંત છે’ એ ગાંધીવાક્ય પૂરવાર કરે છે.

‘ખડિત કલેવર’માં કહેવાતા સમાજસેવકો વખત આવે, પોતે જેની સેવા કરવાનો દાવો કરતા હોય-છે તે જ વર્ગની સામે કેવું નિષ્કુર વર્તન ચલાવે છે અને તેનું કેવું દુઃખદ પરિણામ આવે છે તેનો બોધક ચિતાર મળે છે.

વસ્તુ ત્રણે વાર્તાઓનું સુરોચક અને બોધક હોષ વાર્તાસિકેને સરસ વાચન પૂરું પાડે છે.

મુદ્રણમાં પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે દેખાતા જોડણી તથા અનુસ્વરના દોષો બીજી આવૃત્તિ વખતે સુધારી લેવાની ખાસ બલામણ.

ના.

૪. આચાર્ય આનંદશંકર ધ્રુવ સમારક ગ્રંથ (યુજરાતી વિભાગ)—સંપાદકો: શ્રી. રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખ, રતિલાલ મોહનલાલ ત્રિવેદી, ઉમાશંકર જોશીલાલ જોષી;

પ્રકાશક: ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ. કાઉન આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૪૪૮+૧૨, સાફ પૃષ્ઠ, આચાર્યશ્રીની છબિ અને અન્ય ચિત્રો સહિત; મૂલ્ય રૂ. ૮-૦-૦

૨૧. આચાર્ય શ્રી. આનંદચંદ્રભાઈની ગુજરાત, વૃહદ્ ગુજરાત અને ઉત્તરાર્દિની શિક્ષણવિષયક સેવાઓ આને બાળ્યેજ ક્રોધ ઉચ્ચ શિક્ષિત ગુજરાતીને અગળ્યુ હશે. તેઓશ્રી ગુજરાતમાં રહ્યા ત્યાં સુધી શિક્ષણપ્રસાર અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં તેમણે બખવેલી સેવા ખાસ નોંધપાત્ર છે. તેમાં પણ 'વસંત' માસિક દ્વારા એઓશ્રીએ ગુજરાતી સાહિત્યની ખારે સેવા બજાવી છે. અને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના અધિકારપદે રહીને એ સોસાયટીના સંચાલનમાં પણ તેઓશ્રીએ ઠીકઠીક ફાળો આપેલો.

તેઓશ્રીના અવસાન બાદ શ્રી. વ. સોસાયટીએ તેમના સ્મારકરૂપે એક સ્મારકમંથ પ્રસિદ્ધ કરવા ઠરાવેલું તદ્દનુસાર આ મંથ પ્રસિદ્ધ થયો છે.

એમાં સંપાદકોએ, સ્વ. આચાર્યશ્રીના સંબંધે ગણ્યમાન બ્યક્તિઓએ લખેલાં એઓશ્રીના પરિચયપ્રસંગો આપ્યા છે. તે ઉપરાંત, એમના સ્મારકને અનુરૂપ એવો વૃહત્ લેખસંગ્રહ પણ આમાં સંગ્રહી છે. ખાસ કરીને, શ્રી. સારાભાઈ નવાખનો "અંદનમલયાગિરિ ચોપાઈ" અને એને અંગેનાં જૂની ચિત્રકલા ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

કરૂણા પુસ્તકાલયો સ્વર્ગસ્થના સ્મારકરૂપે પ્રસિદ્ધ થયેલ આ ઉચ્ચ સામગ્રીયુક્ત મંથ અવશ્ય વસાવે. અને પાકા પૃઠામાં બંધાવી એને સુરક્ષિત બનાવે.

૫ જગતના ઇતિહાસનું રેખાદર્શન—ખંડ ૧ લો, મૂળલેખક: શ્રી પં. જવાહરલાલ નહેરુ, અનુવાદક: શ્રી. મણિભાઈ બ. દેસાઈ, પ્રકાશક: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, ૩મી આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૬૭૬+૧૨, કવર આચ્છાદન સહિત પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૧૫.

પં. જવાહરલાલજીએ "ઇન્દિરાને પત્રો" લખી જગતની ઉત્ક્રાન્તિ-ઉત્પત્તિના ઇતિહાસની માહિતી એના અનેક વાચકોને આપી છે. અને આગળના ઇતિહાસરૂપે ફુનિયાના બિન્નબિન્ન દેશોના ઇતિહાસની રૂપરેખા દર્શાવતો આ મંથ એમણે એમના ઠારાવાસ દરમિયાન લખ્યો હતો. સમગ્ર મૂળ પુસ્તક મૂળ ૧૦ ભાગોમાં લખાયેલું. અને આ ગુજરાતી પુસ્તકમાં, યુરોપના નેપોલિયન કાળ સુધીની દેશદેસની ઐતિહાસિક માહિતી આપવામાં આવી છે. ફુનિયાના બિન્નબિન્ન દેશોની ઐતિહાસિક ઘટનાઓના અણુમૂલ સાધનરૂપ જનમાન્ય નેતાને હાથે લખાયેલો આ ગુજરાતી મંથ હરેક પુસ્તકાલયમાં હોવો ઘટે. ઇતિહાસપ્રેમીઓને વાંચવાની એ પુસ્તકાલયોએ તક પૂરી પાડવાનું બાળ્યે જ કહેવું પડે.

૬. જીવનનો આનંદ—ખંડ ૧ લો—(બીજી આવૃત્તિનું પુનર્ચંદ્રણ) લેખક: શ્રી. દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર, કદ, પૃઠાં ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૫૪૪+૧૬, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ.

કાકા કાલેલકરે આપણા સાહિત્યને જે નોંધપાત્ર ફાળો આપ્યો છે તે પૈકીનું એક વિશિષ્ટ આ પુસ્તક છે. કાકા સાહેબનું 'જીજીબટબયુ' હરેક વસ્તુનું નિરીક્ષણ એમાંથી કંઈક નવીનતા લઈ આવે છે. એમની એ સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણની કલામાંથી—એમની એ રૂઝડીઓમાંથી જે રત્નો મળ્યાં તે તેમણે આપણને આપ્યાં છે. આ પુસ્તકમાં એવાં જ જીવનમાં એક યા બીજા પ્રકારે જીવનને જીવવામાં—માણવામાં આનંદ આવે તેવા એમણે ઉપયુક્ત રીતે

સર્વેલા લેખોનો સંગ્રહ આપ્યો છે. ગુજરાત આ સાહિત્યકારનું જેટલું ઝાણી ગણાય તેટલું આણું છે.

પ્રાણલી આદૃતિ જે પુસ્તકાલયમાંથી જીવું થઈ ગઈ હોય ત્યાં આ નવી આવૃત્તિ અવશ્ય વસાવી લેવાય. નવાં પુસ્તકાલયોએ હજી એ ન વસાવ્યું હોય તો અવશ્ય વસાવી લે.

૭ સંકલિતા ભગવદ્ગીતા—સં. ઉપર પ્રમાણે. ૪૫૭ ના કદનાં પૃષ્ઠ ૨૩૦, બોડપટીનું પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના ૭૦૦ શ્લોકોના વિષયવાર વિવેચન માટે કાકા સાહેબે એનું આ સંકલન કર્યું છે. ગીતાના જુદા જુદા શ્લોકોનાં ચરણોને ન્યાં ન્યાં જે જે વિષયને અનુરૂપ ધટાવી શકાય તેવે રીતે તેનું સંકલન કરી તેની ચરણસૂચિ આપી મૂળગીતાના શ્લોકોને પથ આપ્યા છે.

ભગવદ્-ગીતાના મૂળ શ્લોકોનું આ સંકલનનું વિવેચન કાકા સાહેબ તરફથી મળશે કારે એની યથાર્થ ખુબીને ખ્યાલ આમવાચકને આવી શકશે. ત્યાં સુધી તો, સંસ્કૃત ગ્રંથો વાચકને એનો આનંદ આ સંકલનમાંથી મેળવવા ભાગ્યશાળી થશે.

૮. રાષ્ટ્રભાષા વિષે વિચાર—લેખક: શ્રી. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; પ્રકાશક, ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૩૬+૮, સાકું પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦. ૧૯૪૫.

રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રશ્ન છેલ્લા દાયકાથી આપણે ત્યાં એક અગત્યનો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે. એની તરફથી આંતરે અને વિરોધમાં અનેક આગેવાનો તરફથી જુદા જુદા મુદ્દાઓ ઊભા થયા છે. ત્યારથી હિંદી, હિંદુસ્તાની, ઉર્દૂ વગેરેને લગતી ચર્ચા ઉમપણે ઊભી થઈ હતી.

આ પ્રશ્નને ગાંધીજીએ હાથ પર લીધો ત્યારથી, તેઓશ્રીએ અને લગતાં જે વ્યક્તિઓ, લખાણો જનતાને આપેલાં તેનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યો છે. રાષ્ટ્રભાષા પ્રચારના રચનાકાર્યમાં યુવાયેલાઓ તેમ જ એના અભ્યાસીઓને મહાત્માજીનાં આ શ્રવ્યો જરૂર ઉપયોગી તીવડશે.

૯. આહાર અને પોષણ—લેખક: શ્રી. ઝવેરભાઈ પટેલ, પ્રકાશક, કદ, પૂઠાં, ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૬૪+૮, મૂલ્ય ૦-૮-૦.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના “ મામસેવા દીક્ષિત ” શ્રી. ઝવેરભાઈ પટેલ, લોકભોજ્ય ભાષામાં આપણા ખોરાકને લગતી માહિતી આ પુસ્તકમાં આપી છે. એની સંવાદાત્મક માંખેજો—આણું ભણેલાંએ પણ સમજી શકે તેવી શૈલી વાચનાર હરેકને સરળતાથી સમજાય તેવી છે. મામસોનાં અનેક ભાષ્યબંધોને જેઓ આપણા આહાર અને પોષણના વિષયથી પૂરાં જાણુકાર નથી તેમને એમાંથી ઠીક ઠીક જાણુવડું મળશે. નવાં વાંચતાં શીખેલાં પ્રોઢોને એ ઠીક વાચન પૂરું પાડશે. પુસ્તકાલયો અવશ્ય વસાવે.

૧૦. રચનાત્મક કાર્યક્રમ : તેનું રહસ્ય અને સ્થાન (ત્રીજી આવૃત્તિ): લેખક: મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; પ્રકાશક, પૂઠાં ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૩૨, મૂલ્ય ૦-૩-૦.

અમારું પ્રસિદ્ધ થયેલી બે આવૃત્તિઓ પછી હાલ એની આ ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ છે. આ આવૃત્તિમાં પૂરવણીરૂપે ગાંધીજીનાં બે મહત્વનાં લખાણો ઉમેરવામાં આવ્યાં છે. એ મહત્વનાં લખાણો માટે પણ આ નવી આવૃત્તિ વસાવી લેવી ધટે.

૧૧. ઘરેલીને મથાણે—મૂળ લેખક: જુમેવર્ન; ગુજરાતીમાં ઉત્તારનાર શ્રી,

મૂળશંકર મો. બદ, પ્રકાશક: આઝાદ બંડાર, બાવનગર, કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૧૦x૧૬, સચિત્ર કવર આયછાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ. ૧૯૪૪

મૂળ જૂલેવર્નિસ લખેલ પાતાળપ્રવેશ, બલૂતપ્રવાસ વગેરે પુસ્તકો આપણા શિશોર વાચકોમાં, સારો આદર પામ્યાં છે. એમાં આવતી સાહસકથાઓ આપણા જીવાન વાચકોને ઠીક ઠીક ગમી ગઈ છે. એવી સાહસકથા સરખી આ " ધરતીને મથાળે "ની વાતો પણ આપણા જીવાન સાહસપ્રિય વાચકોને આકર્ષશે. પુસ્તકની અનુવાદસૈદ્ધી સરળ હોય તે વાંચતાં પ્રેરણાદાયક બની રહે તેવી છે. જીવાનોમાં વંચાવવા માટે આ પુસ્તક પુસ્તકાલયોમાં સુખે વસાવાય. મ. પ્ર. વ્યાસ

૧૨. ગુજરાતજીવની શરીરસંપત્તિ—લેખક: શ્રી. રજુનિત પટેલ, પ્રકાશક: ગૂર્જર મન્યરત્ન કાપીલય અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

આશરે દોઢસો પાનાના આ પુસ્તકમાં વિષય નવા જેવો છતાં ગુજરાતી પ્રજા માટે ધણો જરૂરી છે. શ્રી. ડાહ્યાભાઈ જાનીએ આની પ્રસ્તાવના લખીને આ વિષય સમજાવવા સારો પ્રયત્ન કર્યો છે.

શરીરસંપત્તિ વગર પ્રજાનો વિકાસ થઈ શકે નહિ. સારું શરીર હોય ત્યાંજ સારું મનજ હોય. અને સંતાનના સારા શરીર માટે માતાનું શરીર સારું હોવું જરૂરી છે. માતાના રોગ અને માતાની આરોગ્યતા પોતાનાં બાળકો ઉપર અસર કરી વગર રહેતાં નથી. એ દષ્ટિએ અને ગુજરાતીઓ ખીજ બધી બાબતમાં આગળ હોવાનો દાવો કરતા હોવા છતાં શરીરસ્વાસ્થ્યમાં ઊતરતી કક્ષાએ છે તે વાત આજે ગુજરાતને હવે સમજાઈ છે.

યોગ્ય વખત ઉપર મુંબાઈમાં વસતા ગુજરાતીઓના શરીરસ્વાસ્થ્યની તપાસ કરવામાં આવી હતી અને તેણે કંઈ જાતનો ખોરાક લેવો અને તેમાં શું સુધારો કરવો જોઈએ તે સમજાવ્યું હતું. આ પુસ્તકમાં પણ આર્થિક સામાજિક અને શરીરની અસંભાગપણા ઉપર ખાર મૂકી જુદી જુદી જાતના રોગો કેમ થાય છે એ બધું બહુ સારી રીતે સમજાવ્યું છે. એમણે પોતાનો કામઠો બહુ સરસ રીતે નીચે પ્રમાણે મૂક્યો છે:

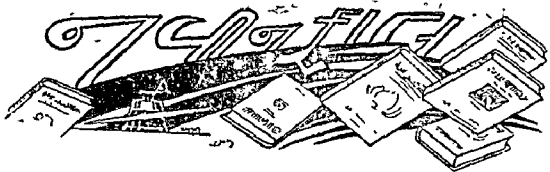
" અતિશ્રમ અપૂર્ણ ને અચોખ આદાર તથા આરામની ન્યૂનતા આ કારણની ત્રિપુટી—ગુજરાતના મોટા ભાગની શ્રમજીવી બહેનોની શરીરસંપત્તિની વિધાતક છે. ખીજે પક્ષે મધ્યમ વર્ગ પણ જીવનસંક્રામની કપરી કઠિનતા તથા પારાવાર અંગાનથી ખુવાર થઈ રહ્યો છે. જે વિકાસવૈભવે સાધનસંપન્ન વર્ગ છે તે શ્રમના અભાવ, અતિવિશ્રામ અને આદારના અતિયોગથી શરીરસંપત્તિના ક્ષેત્રમાં પાયામાલીને પંથે પળી રહ્યો છે. આમ સતેજ જઠરાગ્નિવાળા સમાજના મોટા વર્ગ પાસે મુદતે ય રોટલો નથી ને રોટલાના વિપુલ જથ્થા પર સ્વસ્થ ચિત્તે બેઠેલા સમાજના નાના વર્ગ પાસે સતેજ જઠરાગ્નિ નથી. "

એટલે અમે આશા રાખીએ કે આ પુસ્તક વાંચી રોટલાના વિપુલ જથ્થાવાળા પોતાની ઓંઓ અને બહેનોના આરોગ્યને સતેજ રાખવાનું જ્ઞાન મેળવે અને આખો સમાજને અજ્ઞાનનાં અને સામાજિક બંધનો ને એના આઠમાં આવતાં હોય તે દૂર થાય અને સૌ બેનોને આ જાતનું જ્ઞાન મેળવી શરીરસંપત્તિ વધારે સારી થાય એવો અદ્ય પ્રયત્ન કરશે તો આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરીને શ્રમ સંજ્ઞા યશે.

અમે આ પુસ્તકને વાચકો પ્રેમપૂર્વક વાંચે એવો આમદ કરીએ છીએ.

—યુ. ઇ. શાહ

૧ ગૂઝર અંધરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદ તરફનાં પુસ્તકો

૧ રઘિયાળી રાત-ભા. ૨ જો-સંપાદક: ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૨ રાજ-રાણી-મૂળલેખક: કવિવર ટાગોર, અનુવાદક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૨ એન. એમ. ઠક્કરની કું. સુંબઈ તરફથી

૩ યુવાનોની સંસ્કારસાધના-મૂળલેખક: સર રાધાકૃષ્ણન, અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રચંદ્ર પ્રા. શુક્લ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૪ બે નવલકથા-મૂળલેખક: ટોલ્સ્ટોય; અનુવાદક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૫ બ્યાપારી નામાનો લોભિયો-લેખકો: શ્રી. રવિશંકર ઓ. મહેતા અને શ્રી. દલપતરામ કે. દવે; મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦.

૩ સી. શાન્તિલાલની કું.-સુંબઈ તરફથી

૬ કેવડાના કાંટા-મૂળ લેખક: શ્રી. વી. સ. ખાડેકર; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

૭ દેશદેશની લોકકથાઓ-લેખકો: શ્રી નિરંજન વર્મા અને જયમદન પરમાર; મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

૪ ભારતી સાહિત્ય સંઘ-સુંબઈનાં પુસ્તકો

૮ ગોડ બંગાળની વાર્તાઓ ભા. ૧-૨, -લેખકો ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૯ પાંખ વિનાનાં-લેખક: શ્રી. ઉમેદભાઈ મણિયાર, મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

૧૦ અણખૂર ધારા-મૂલ્ય ૩-૦-૦

૪ નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧૧ આહાર અને પોષણ-લેખક: શ્રી. ઝવેરભાઈ પટેલ, મૂલ્ય ૦-૮-૦

૧૨ રાષ્ટ્રભાષા વિષે વિચાર-લેખક: મોદનદાસ કરમચંદ ગાંધી, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

૧૩ રચનાત્મક કાર્યક્રમ-લેખક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૦

૫ સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧૪ મેનાવતી અને ગાપીય દ તથા ભર્તૃહરિ ને વિક્રમ-લેખક: સ્વર્ણસ્ય કસાપી. મૂલ્ય ૦-૩-૦

૧૫ જેસલ તોરણ-લેખક, મૂલ્ય ઉપર પ્રમાણે.

૧૬ આપણે બોરાક-મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક શ્રી. એમ. આર. મસાણી; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦
[સાંખ્ય ૪. ૨૧૫ને ઉઠે]

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પુંગારદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાજ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની સુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સંરચાઓ તપાસી છે, અને દરેતરી કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી બજાવી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

૧. વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. છગનલાલ મથુરલાલ પટેલ-માહે ફેબ્રુઆરીમાં-શિનોર મહાલનાં—(૧) બાવરિયા, (૨) દોમલોદ, (૩) વરવા, (૪) અવાબલ, (૫) અચીસરા, (૬) તેરસા, (૭) સાઢલી, (૮) માંજરોલ, (૯) દામાપુરા, (૧૦) મુરાસામળ, (૧૧) માંડ્રવા, (૧૨) કુકસ, (૧૩) મોટાં રોહણીઆ, (૧૪) જાંઝડ, (૧૫) અંબાલી, (૧૬) કણજેમ, (૧૭) માલપુર, (૧૮) ભેખડા, (૧૯) પુનિયાદ: કા. દિ. ૨૧

—માહે માર્યમાં-શિનોર મહાલનાં (૧) દીવેર, (૨) તેનતમાવ, (૩) વણિયાદ (૪) સેગવા, (૫) સીમળા; કરજણ મહાલનાં (૬) કોમીયા, (૭) કાણુ, (૮) રતેપુર, (૯) દેરાબી, (૧૦) મેથી, (૧૧) કલા, (૧૨) લતીપુરા દોબી, (૧૩) બચાર, (૧૪) કંથારિયા; કા. દિ. ૧૯.

—માહે મે માસમાં-વ્યારા મહાલનાં (૧) કટાસવાણ, (૨) વાંસકુમ, (૩) રપવાડા, (૪) ખાનપુર, (૫) કાંજ્ય, (૬) મગરકુમ, (૭) કપુરા, (૮) ઘાટ, (૯) ખુટાડિયા (૧૦) અંબીઆ, (૧૧) ગડત, (૧૨) ટેજકુમ, (૧૩) બેડીત, (૧૪) વાંકલા, (૧૫) અધાર-વાડી, (૧૬) પાટી, (૧૭) કાકડવા, (૧૮) અંબાલીઆ, (૧૯) ઉમરવાવ દૂર, (૨૦) ડાલવાણ; મહુવા મહાલનાં (૨૧) કાન્હી, (૨૨) રાણુત, (૨૩) અમરોલી; (૨૪) આમચક, (૨૫) કુરેલ: કા. દિ. ૨૪.

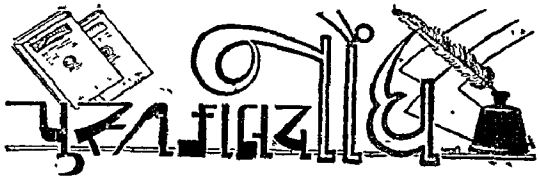
૨. મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. લાલશંકર દી. ઠાકર-માહે ફેબ્રુઆરીમાં-મહેસાણા મહાલનાં—(૧) તળેટી, (૨) કુકસ, (૩) દેવરાસણ, (૪) પાતોદર, (૫) બલોલ. પરિષદ અંગે: ઢહંગામ મહાલનાં (૬) ઢહંગામ, (૭) નાઠોલ.

—માહે માર્યમાં-ઢહંગામ મહાલનાં—(૧) ઉદણ, (૨) સલાટપુર, (૩) પાટણ-કુવા, (૪) જલુદા નાના (વા.), (૫) ધણીઓલ, (૬) ધારીસણા, (૭) વડવાસા (વા.), (૮) સાંપા, (૯) જળિયાનો મઠ (વા.), (૧૦) ઇસનપુર મોટા, (૧૧) ડબોડા, (૧૨) ચાહપુર, (૧૩) પાલજ, (૧૪) લવારપુર, (૧૫) પ્રાંતીયા, (૧૬) ચિતોડા, (૧૭) આલમપુર (વા.), (૧૮) સિહોલી મોટી, (૧૯) દશેલા (વા.), (૨૦) ધણપ, (૨૧) મગોડી.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારી લેવા તથા જે સૂચના સમજૂત આપી હોય તેનો ચોખ્ખ રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રીભાઈ એને જાણાવણુ છે.

ના. નં. ચેકરસી

સહમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ

કાગળ-કરકસર નિયમન હુકમ રદ કરવા શ્રી. સરકારને વિનંતિ

૧૯૪૪ ના જુન માસથી બ્રિટિશમાં કાગળ-કરકસર-નિયમન હુકમનો અમલ થયો અને તેની પાછળ તેના પમસે પમસે આપણે ત્યાં પણ એ હુકમ અમલમાં આવ્યો. અલગત, એ હુકમ એક રીતે આશીર્વાદરૂપ થયો તો બીજી રીતે કંઈક નુકસાન પણ લેતો આવ્યો. એના પરિણામે, અમે તેવાં ચોપડી-ચોપાનિયાં છપાતાં તેનો અંત આવ્યો, ત્યારે બીજા બાજુ, સારાં ઉપયોગી પ્રકાશનોને, એના પ્રકાશનોના મર્યાદિત ક્ષેત્રોના કારણે, પ્રસિદ્ધિ પામતાં વિશ્વજ વેઠવો પડ્યો; અને આમ કેટલાંક સારાં પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિનું કાંમ અટકી પડ્યું.

એક તો, એની પ્રાથમિક ગણના માટે જે વર્ષ 'કરાવાયેલું', તે વર્ષમાં કાગળની મર્યાદા અને તંગીને કારણે, પ્રકાશનકાર્ય ધણું જ ઓછું થયેલું હોય, અને એને પ્રાથમિક શ્રમિકાના વર્ષરૂપે નહીં કરાવાયો તેના ૩૦ ટકા જ કાગળ પોતાનાં પ્રકાશનો માટે ઉપયોગમાં લેવાનું જે તે પ્રકાશકોને ફરમાન થયું. પરિણામે, જૂની પ્રકાશનસંસ્થાઓને પણ, પોતાના પાછલા દરેલા વર્ષના ક્ષેત્રોના અભાવે પોતાની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને આજે તો વેગળા મૂકવી પડી છે.

ત્યારપછી, બ્રિટિશ પ્રદેશમાં ઉત્તરોત્તર વધુ ટકા-ત્રીસથી વધીને ૪૦ અને ૪૦ થી વધીને ૬૦ ટકા કાગળ વાપરવાની છૂટ મૂકવામાં આવી, તેમ જ બીજા પણ કેટલીક વધુ છૂટછાટો મુકાઈ; છતાં હજી આપણે ત્યાં, એ છૂટછાટો નહિવત્ બહાર પડી છે. બ્રિટિશમાં અત્યારે પાછલા વપરાશના ૬૦ ટકા અને પાઠ્ય પુસ્તકોમાં ૯૦ ટકા સુધી વાપરવાની છૂટ અપાઈ છે ત્યારે હજી આપણે ત્યાં એ ધોરણ ૪૦-૫૦ ટકાથી આગળ પ્રગતિ કરી શક્યું નથી, એ ખરેખર શોચનીય છે.

બ્રિટિશને ધોરણે આપણે ત્યાં નિર્બંધ-નિયમો વટકુકો અમલમાં આવે તેની ભાગ્યે જ કોઈ ના પાડી શકે, પરંતુ તેની સાથેસાથ જ, તેમાં જે તે સુધારા બહાર પડે તે પણ તાત્કાલિક જ અમલમાં આવવા ઘટે, કે નેથી તેને લગતાં જે કંઈ પગલાં લેવાનાં હોય તે તુરત જ લેવાય.

વળા, બ્રિટિશમાં પંચાંગો છાપવાની, ડાયરીઓ પ્રસિદ્ધ કરવાની તેમ જ સુવિપ્રતો છાપવામાં દર માસે રૂપ રતલ કાગળ વાપરવાની તેમ જ જાહેર સંસ્થાઓના હેવાલો પ્રસિદ્ધ કરવાની જે છૂટ અપાઈ છે તે સવલતોને લગતો હુકમ હજી પણ આપણે ત્યાં બહાર પડ્યો નથી, એ સાચું જ શોચનીય છે.

ખાતાવાર Through Proper Channel એ હુકમો આવતાં વખત લુગ્ગે એ

બનવા જોઈ છે, પરંતુ એ વખતની પૈથુ હદ હોવી ઘટે. એટલે હુકમના સુધારાને લગતો અમલ જાહેર કરવામાં આપણે ત્યાં જે વખત જાય છે તેનું પ્રમાણ ઘટે એ આત્મ અમલનું ચપ્ પડ્યું છે.

આપણે આશા રાખીએ, આપણી સરકાર, કામળનિયમન હુકમમાં, હવે જેને સિટિસ સરકારે ક્રમશઃ સંખ્યાબંધ છૂટછાટો આપવાની શરૂઆત કરી છે તેવી છૂટછાટો વિનાવિધને સત્વર જાહેર કરશે. અને હવે તો પરિસ્થિતિ એ પણ આવી રહી છે કે, કામળની પુષ્કળ વિપુલતા થતી ચાલી છે. કામળનાં કાળાં બગરો સહંતર નાખૂદ થયાં છે, એવે વખતે એ નિયમન અનાવસ્યક બન્યું છે. એ જોતાં પણ ઉપયુક્ત છૂટછાટો જાહેર કરી, એ હુકમને વેળાસર રૂબરૂ આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

સિદ્ધ પુસ્તકોના પ્રકાશનમાં અગવડરૂપ લેખી ચકાવ તેવા આ હુકમને હવે સત્વર પાછો ખેંચી લેવા શ્રી સરકારને વિનવણીપૂર્વક વિરમીએ છીએ. —ત્રી

***

પોસ્ટ બોક્સ નં. ૧૦ અવશ્ય લખવો.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. સાથે પત્રવ્યવહાર કરનાર સૌ માટે આથી જાણવાવતું કે, તેમણે મંડળ સાથે પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે તેના સરનામા પર પોસ્ટ બોક્સ નં. ૧૦ અવશ્ય લખવો. એ લખવાનું ચૂકવાથી મંડળની ટપાલ એતા પોસ્ટ બોક્સમાં વહેંચાવાને બદલે પોસ્ટમેનની ફેરણીથી વહેંચાય છે. તો હવેથી મંડળનું સરનામું કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે અવશ્ય લખવું:—

મંત્રી,

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ.

પો. બો. ૧૦, વડોદરા

ઉપર પ્રમાણે સરનામું લખવાથી મંડળની ટપાલ નિયમિત વખતસર મંડળને મળશે; અગે તેવા સરનામાથી ટપાલ ગેરવહેલે જવા સંભવ છે.

***

ગૂજરાત સાહિત્યસભા તરફની સાહિત્યસમીક્ષા

અમદાવાદની ગૂજરાત સાહિત્યસભા તરફથી દર વર્ષે કરાવવામાં આવતું સમીક્ષાનું કામ જે વિભાગમાં વહેંચી નાખી તે બંને વિભાગના નીચે પ્રમાણેના સમીક્ષકો નીમવામાં આવ્યા છે:—

વિભાગ ૧ લેઃ : (સાહિત્ય વિભાગ)

વિષય : કવિતા, નાટક, નવલિકા, નિબંધ, વિવેચન, જીવનચરિત્ર, ધર્મ તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, પુરાતત્ત્વ, ભાષાશાસ્ત્ર, ઝેજવણી, બાળસાહિત્ય, પ્રવાસ વગેરે.

સમીક્ષક:—

પ્રો. અનંતરાય મ રાવળ,
૧૦, હીરાબાગ, એલિસબિન,
અમદાવાદ.

વિભાગ ૨ જો : (વિજ્ઞાન વિભાગ)

સમીક્ષક :—

વિષય : વિજ્ઞાન, ભૌતિક વિજ્ઞાન, જંતુવિજ્ઞાન, પ્રાણીવિજ્ઞાન, શરીરવિજ્ઞાન, રસાયણશાસ્ત્ર, શાસ્ત્રીય સાહિત્ય વગેરે. ગ્રા. ધનજીભાઈ દ્વિરભાઈ કલ્યાણ સોસાયટી, એલિસબિન, અમદાવાદ.

તો દરેક પ્રકારનો તથા લેખોને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ છે કે તેઓએ પોતાનાં પ્રકાશનો તથા કૃતિઓ ઉપર જ્યાંવિલા-સરનામાં પ્રમાણે તે વિભાગના સમીક્ષકને મોકલી આપવાં;

* *

કૌલેજોનાં-વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને નિબંધહરિક્ષા માટે જાહેર નિમંત્રણ

સ્વર્ગસ્થ કરસનદાસ મૂળજી સ્મારક બંડોળની યોજના મુજબ તમામ ગુજરાતી બોલતાં કૌલેજોનાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા, મુંબાઈ, તરફથી જાહેર નિમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે કે એમણે ગુજરાતી ભાષામાં “ ગુજરાતી-ઓને ખોરાક અને તે સંબંધે મુધારા માટે અવકાશ ” એ વિષય ઉપર એક નિબંધ ૩૦ થી ૩૫ પૃષ્ઠસંકેપ કાગળના કદનો લખી તા. ૩૦-૬-૪૫ સુધીમાં નીચેના સરનામે સીલખંધ પરખીડિયામાં, રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટથી, જે કૌલેજમાં અને જે વર્ગમાં પોતે ભણતાં હોય તેની વિમત, સર્ટિફિકેટ અને પોતાનાં સરનામાં સાથે, મોકલવો.

વિદ્યાર્થીઓના એવી રીતના આવેલા નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાએ નીમેલી ત્રણ વિદ્યાનેની સમિતિ પસંદ કરશે તેને રૂ. ૫૦) સુધીનું એક, વિદ્યાર્થીની-ઓના નિબંધોમાંથી એ જ રીતે જેનો નિબંધ પસંદ થશે તેને રૂ. ૫૦) સુધીનું એક, એમ બે છનામે આપવામાં આવશે. એ બે નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ વધુ પસંદ કરવા યોગ્ય હશે તેનો નિબંધ તા. ૨૫-૭-૪૫ ની જાહેર સભામાં વાંચવામાં આવશે. પસંદ થયેલા નિબંધો પ્રકટ કરવાનો માલિકીહક્ક શ્રી કા. ગુ. સભાનો રહેશે. વિશેષ જરૂરી વિમત માટે નીચેના સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે:—

નોંધ—આ હરિક્ષા ગુજરાતી બોલતી સઘળા યે કામે માટે ખુલ્લી છે.

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભામંદિર, ૩૬૫, વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ, કૌંઝેસ લેફન, મુંબાઈ ૪.

* *

પ્રેમાનંદ સાહિત્યસભા-વડોદરા તરફથી સર મનુભાઈ દીવાન છનામી નિબંધ હરીફાઈને લખતું ૧૯૪૫ ના વર્ષ માટેનું પરિપત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે. સદર છનામી નિબંધ માટે “ મુદ્દ પછી ગુજરાતનું નવીન આર્થિક સંસ્કરણ ” એ વિષય પસંદ કરાયો હોયને તે નિબંધો મંત્રીને પડોંચાડવાની મુદત સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૫ ની હરલી છે. એ વિષે વધુ માહિતી મંત્રીઓ, પ્રેમાનંદ સાહિત્યસભા-દયાળ ભાઈનો ખાંચો વડોદરા, એ સરનામેથી મળી શકશે.

સ્વામી સ્વયંન્વોત્તિર્થી તરફથી ભેટ

સ્વામીથી સ્વયંન્વોત્તિ તીર્થ તરફથી વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોને ભેટ આપવા સારુ નીચેનાં પુસ્તકો પુસ્તકાલય ખાતાને મળેલાં છે—

૧ અદ્વૈત યાનનોકા	૨૦૦ અં	૦-૮-૦
૨ ત્રિપુરાસુર સ્થ યાનખંડ	૨૦૦ „	૦-૧૨-૦
૩ કિરણ કલાપ (કાવ્ય)	૨૫૦ „	૦-૮-૦
૪ ભર્મદર્શન (કાવ્ય)	૨૫૦ „	૦-૬-૦
૫ Maya	૧૦૦ „	૧-૦-૦

***

શિષ્ટવાચન પરીક્ષા

(૧) શિનોર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી શિષ્ટવાચનની ૮ મી પરીક્ષા - માયં માસમાં “ જમશેદજી ટાટા ” પુસ્તકની લેવામાં આવી હતી. તેમાં ૬૨ વિદ્યાર્થીઓએ ભાગ લીધો હતો; જેની ૩૨ ઉત્તીર્ણ થયા.

(૨) વિજાપુર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી “ પ્રવાસકથાઓ ” (લે. નાગરદાસ પટેલ) પુસ્તકની શિષ્ટવાચન પરીક્ષા તા. ૧-૭-૪૫ ના રોજ રાખવામાં આવી છે. સદર પરીક્ષા આપવા ઇચ્છનારે ૨૦-૬-૪૫ સુધીમાં વિજાપુર મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીને તે ખાતે લખી જણાવવું.

વિજાપુર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી એકાદશ અધિવેશન

ગોઝારીઆ મુકામે તા. ૨૪-૬-૪૫ ને રવિવારના રોજ રા. રા. વિજાપુર મહાલ પરીવટદારના પ્રમુખપદે રાખવામાં આવ્યું છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ *

શ્રી સયાજી વૈલવ પુસ્તકાલય-નવસારીને શ્રી. પાપભાઈ દાશુ તરફથી રા. ૧૫૧) નવસારીના મહિલા પુસ્તકાલયના ઉદ્દેશાટનપ્રસંગે.

સા. પુ. ટીંબા (તા. કામરેજ)ને ૨૫) શ્રી. પા. ભાયાભાઈ છીતાભાઈ, ૫) શ્રી. ભગવાનજી બહેચર પારેખ, ૫) શ્રી. નાગરજી ભૂલાભાઈ પટેલ, ૫) શ્રી. વલ્લભભાઈ ચિલભાઈ પટેલ તરફથી.

સા. પુ. જાખાના (તા. ચાણુરમા)ને ૨૫) રેડહીના શ્રી. પટેલ જ્યેષ્ઠદાસ દાનસિંહદાસ તરફથી.

શ્રી. લ. ના. સા. પુ. વાલમ (તા. વીસનગર)ને ૧૧) શાહ હેતાસાલ દર-જુલ-વાલમ, ૧૧) ગિરધરલાલ રામદાસ-વડનગર, ૧૧) પા. જાખાભાઈ ધનજીભાઈ-મથુર, ૧૧) રવે જાણુભાઈ કિરપાચંદર-વાલમ, ૧૧) શાહ મોહનલાલ પ્રમુદાસ-વાલમ, ૧૧)

૬ આ ચાલીમાં રા. ૫) અને તેથી વધુ રકમની નોંધ લેવામાં આવી છે.

ખાવા મોખવનજી ગોકળવનજી મહેસાણા, ૧૧) ખાવા મોહનગિરજી કુંગરગિરજી—આખજી, ૧૨) પા. કેવળભાઈ વીરચંદ—મણ્ડ તરફથી. ઉપરાંત રૂ. ૧૯-૬-૦ મુંબઈના શ્રી. મૂળચંદભાઈ લક્ષ્મીભાઈ તરફથી.

સા. પુ. પામોલ (તા. વિળપુર)ને ચોધરી મસોજી જલમ, ચોધરી સરદારજી મોંધજી, ચોધરી રામા કતાભાઈ, ચોધરી માધેવા મૂળજી, ચોધરી કેશવજી રામજી, બેચરજી રેવાભાઈ, ચોધરી હાથીભાઈ કતાભાઈ, ચોધરી સોમા ચલખાભાઈ, ચોધરી માધેવા કરસનજી, ચોધરી પુળજી કાનજી, ચોધરી, જ્ઞેશંગ મુળજી, ચોધરી મસોનજી દલશંગ, ચોધરી મોતીભાઈ, વક્તા, ચોધરી રેવાભાઈ ઉમેદ, ચોધરી બદશંગજી કુંગરજી દરેક તરફથી રૂ. ૫)

સા. પુ. જેપુર (તા. વિળપુર)ને ૫) પા. જનનદાસ બેચરદાસ, ૫) પા. અમયા-ભાઈ બાજદાસ તરફથી.

સા. પુ. ખેરવા (તા. મહેસાણા)ને ૫૧) દવે નારણજી મુરુષોત્તમ—ઉંઝા, ૫) રાવળ ચિમનલાલ હરગોવનદાસ—ઉનાવા, ૫) રાવળ નરોત્તમદાસ મોતીરામ—ઉનાવા, ૫) પટેલ રણછોડ શિવરામ—રણાસણ, ૫) શાહ નાથાલાલ સૂરચંદ—મૂળસણ, ૫) ધાંચી અમૃતલાલ મગનલાલ—ધીણોજી, ૫) પટેલ અમથારામ તથા નારણદાસ—ખેરવા, ૬) ધાંચી ડાહ્યાલાલ તથા પ્રભુદાસ—ધીણોજી, ૫) રા. મદતલાલ ભાઈશંકર પંચોલી તરફથી.

વ. રા. પુ. મંડળ

નોંધ લેજો—મહેસાણા—અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. લાઇશંકર ટી. ઠાકર, તબિયતને કારણે હાલ રજા પર છે, અને તે પછી નોકરીમાંથી છૂટા થવાના છે. તેા તેની લાગતાવળગતા સર્વ કોઇએ નોંધ લેવી.

[૫. ૨૫૬૫ નંબર]

૬ અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૧૬ ધરા ગુર્જરી—લેખક: શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતા; પ્રકાશક: આર. આર. શેઠની કં. મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૧૭ સાંદિપનીનાં રેખાચિત્રો—લેખક: શ્રી. રમણીક અરાલવાળા; પ્રકાશક: જીવન સાહિત્ય મંદિર, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૧૮ રસપાણી—લેખક, પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૯ બહિષ્કાર—લેખક: શ્રી. ' પલાય ', પ્રકાશક: આદર્શ પુસ્તક ભંડાર, મૂલ્ય રૂ. ૩)

૨૦ અબોલા—લેખક: શ્રી. દામુ સાંગાણી, પ્રકાશક: કિતાબગર—રાજકોટ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦

૨૧ શ્રીમદ ભગવત તત્ત્વચિંતામણિ (પ્રથમ ખંડ)—લેખક અને પ્રકાશક: શ્રી. રમણલાલ કૃષ્ણલાલ શાસ્ત્રી, દાદા દંડનો મહોદત્તો, નવસારી. મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦,

સામર્થ્ય દોહન

રિક્ષા

(નજમ)

એઈ એ દેખાવ આવે છે મને તો કમકમી,
આઢમીને ગાડીએ બેસાડી એઈ આઢમી !

ઘંટડીની ટનટનન, સાથે ત્વરાથી ઢોલવું !
હાંકવું, તૂટી જવું પણ મ્હેંય ના મચકોલવું !

ધોમ તપતા તાપથી દોઝખ બની ગઈ છે સડક !
ને ઉધારા પગથી તે દોડી રહ્યો છે બે-ધડક !

ટાઢમાં, વરસાઢમાં, તૈયાર છે, તલ્લીન છે,
એ તે માણસ છે કે કોઈ જૂત છે યા છન છે !

મોંટરો, ટ્રામો, ખટારા, ચોઠાગાડી, સાઈકલ,
લીડમાં લોકોની પેસી કાપતો બાંધે મજલ.

પેટની આ વેઠ ખાલી એક આના કારણે !
જલદી એ પહોંચારશે એને કઠાના બારણે !

આશરો આકાશનો છે ને હવાની એય છે !
જિંદગી એની ગળે વળગેલ જાણે લોથ છે.

એના માટે વિશ્વમાં ઉત્સવ કે આનંદો નથી !
જાણે તે માણસ નથી ! અલ્લાહનો બંદો નથી !

આઢમીને, કિંવા એના નેવા એના બાઈને,
આઢમીએ, એકલો તો ગાડીએ એંટાઈને.

નહિં તો વાહનનો કમી ક્યારે હતી ? ચાની હતી ?
શી જરૂરત તો પછી હુન્યામાં રિક્ષાની હતી !

બેસવું એમાં ગુનાહ, ના બેસવું પણ પાપ છે,
એ કોઈ ગાડી નથી ધન-સાનીયત પર શાપ છે.

—ખુરશીદ.

("મારો"માંથી)

જેવી પ્રજા તેવું તેનું શિક્ષણ

કોઈ પણ પ્રજાના ચારિત્ર અને સંસ્કારનો પરિચય જાણવો હોય તો તે એની શિક્ષણપદ્ધતિમાંથી મળી રહે છે. શિક્ષણ માણસનું તેમજ સમૂહનું માનસ ઘડે છે. જેણે જેણની શિક્ષણપદ્ધતિ અલગ અલગ હોય છે, અને એથી પ્રત્યેક જેણની પ્રજાનું માનસ પણ અલગ અલગ હોય છે. આ રીતે ઇંગ્લાંડનાં દુનિયાની મુખ્ય મુખ્ય પ્રજાઓનાં માનસ આજે કેવાં છે, એના પર આ હેતુ ઉઠતો દષ્ટિપાત કરે છે.

અંગ્રેજો માટે જીવન એ એક રમત છે. રમતના નિયમો પ્રમાણે જીવન જીવવું જોઈએ. દરેક પરિસ્થિતિનો ધીરજ અને હિમતપૂર્વક સામનો કરવો રહ્યો, અને દરેક પરાજયને પ્રફુલ્લ વદને અને દહતાથી સ્વીકારી લેવો જોઈએ, અને બીજી વાર વધારે સારું કરવાનો નિશ્ચય હોવો જોઈએ. અંગ્રેજ શબ્દપ્રયોગોમાં આ સ્વભાવ તરત દેખાઈ આવે છે. એમની શિક્ષણપદ્ધતિ પણ એ વ્યવહાર શુદ્ધિ ખીસવવા માટે જ રચાઈ હોય છે. તર્કશુદ્ધિ કરતાં એમને આ વાણિયાશુદ્ધિ વધારે ક્ષત્રી છે. તૈયારીઓ અને યોજનાઓ કરતાં લોખંડી ખંત એમનામાં નજરે પડે છે. સિદ્ધાંતોના હમલા કરતાં વ્યવહારનો એક કણ હમર દરજ્જે સારો છે, એવી એમની માન્યતા હોય છે. બ્રિટિશ શાસનતંત્ર પણ કંઈ તર્કશુદ્ધિ-યોજના પ્રમાણે ધડાધુ નથી; બનાવોના દબાણ પ્રમાણે એ ધડાધુ મધું છે. બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય પણ કોઈ યોજનાપૂર્વક વિચારાયેલી નીતિનું પરિણામ નથી; અકસ્માતોની પરંપરા આવી અને એમાંથી એની નીતિ આકાર પામતી મધ; એ જ ન્યાયે હિંદમાંની બ્રિટિશ શિક્ષણપદ્ધતિ પણ ધીમી, હેપશકિયા અને તર્કહીન છે.

* *

ફ્રેંચ લોકો માટે જિંદગી એ એક ક્રાંતિ છે, જેનો તર્કશુદ્ધ ઉદ્દેશ લાવવો જોઈએ. સિદ્ધાંતની ચોક્કસાઈ, તર્કશુદ્ધ સ્પષ્ટતા, મહત્તરોપૂર્વકની યોજનાઓ-એ બધું ફ્રેંચજનના સ્વભાવમાં વણાઈ મધું છે. આંદ્ર મોર્લોએ એક વાર લખેલું: 'લંડનને સમજી શકાય નહિ. પેરિસ જુમિતિને ઘોરણે ધડાધુ છે. લંડનમાં જસ બનાવો ઓગિતા બને છે. પેરિસમાં બધું હેતુપૂર્વક બને છે. અંગ્રેજ માણસ સામુદાયિક કાર્યની જરૂરીઆત તરીકે સમાધાન શીખે છે, તો ફ્રેંચજન અયોગ્ય બ્યક્તિવાદ પર અંકુશ મૂકવા માટે સામોજિક નિયમનને જરૂરી માને છે. એમની શિક્ષણપદ્ધતિ એમને રાષ્ટ્રીય સંસ્કારની સાથેસાથ સ્પષ્ટતાથી અને સ્વેચ્છાથી વિચાર કરતાં શીખવે છે. વિચાર અને વર્તનમાં ચોક્કસ યોજના અને સંવાદિતા સમજાવે છે.

* *

જર્મનોને માટે જીવન એ પરસ્પર વિરોધી વસ્તુઓની એક અથડામણ છે. અને એ અથડામણને વ્યવસ્થા, સંમતિ અને શિસ્ત દ્વારા દૂર કરવી રહી. સ્વભાવે જ જર્મન માણસ કડક અને વિચારશીલ છે. એક બાજુ એ તાર્કિક છે, તો બીજી બાજુ લામણીશીલ પણ

છે, રહસ્યવાદી પણ છે. હેગલ અને માર્ક્સ, ગોથે અને મોઝાર્ટ અને બીથોવન એ આ જુદા જુદા વર્ગોના પ્રતિનિધિ છે. આ સાથે જર્મનીમાં અથાક ઉદ્ભવ અને શિસ્તબદ્ધ યોજનાઓ પણ છે, અને એને કારણે જર્મની વિજ્ઞાન, દિદ્સુરી અને ઔદ્યોગિક-આર્થિક સિદ્ધિઓમાં સૌથી આગળ તરી આવ્યા છે. -

જર્મન શિક્ષણપદ્ધતિ જ એ રીતે રચાયેલી છે: ધ્યેયને અનુકૂળ બને એ રીતે સાધનોનું એકીકરણ. અંગ્રેજો અને અમેરિકનોને જે બંધનકર્તા લાગે છે એ શારીરિક માનસિક લેમ જ નૈતિક શિસ્ત જર્મનીને સ્વાભાવિક લાગે છે. એટલે જ લશ્કરી જીવન પણ એમને સ્વાભાવિક થઈ પડ્યું છે. પણ આ શિસ્ત અને સખ્તાઈની સાથે સાથે તેઓ સંમીત અને સૌંદર્ય પણ એટલી જ સરળતાથી માણી શકે છે. જર્મનીના જીવનમાંની વિરોધી ભાસ એમની શિક્ષણપદ્ધતિમાં પણ દેખાય છે.

* * *

છટાલિયનોને મન જીવન એ એક પ્રકારની વિધિ છે, જેમાં ફરજો, ક્રિયાકાંડ અને આનંદોત્સવોને મધ્યસ્થ સત્તાની દોરવણી હેઠળ એકત્રિત કરવાં રહ્યાં, આનંદ અને સૌંદર્ય-ભોગ માટે થોડું ક્ષેત્ર બાળુએ મૂકીને જે તંત્ર એમના પર વિધિક્રિયાઓની ફરજો લાદે એ એમને ગમે. એટલે જ શસિવાદ એમણે સહેલાઈથી અપનાવી લીધો. એમાં અમુક જાતની સલામતીને સ્થિતિની ખાતરી અપાઈ, ફરજો અપાઈ, મુસોલિનીના ‘શિસ્ત, કામ અને સંવહિતા’ જેવાં સૂત્રો એમને બરાબર ગમે બિતરી ગયાં. એ જ રીતે છટાલીની શિક્ષણપદ્ધતિ પણ રચાય છે. એમાં રોમન કેથોલિક ધર્મનો વારસો મળેલો છે.

* * *

અમેરિકનો માટે જીવન એ એક ચાપણુ છે, જે વ્યક્તિમાં સાહસ, આવડત અને શક્તિ હોય તો સારો નફો અપાવી શકે છે. આ જીવનદષ્ટિ અમેરિકનોને સદાના સહસિકોને નવીનતાપ્રેમીઓ બનાવી દે છે.

‘આગે બટો’ એ અમેરિકન વિચાર અને વર્તનનું સૂત્ર છે. એને જૂની દષ્ટિઓનાં બંધનો ગમતાં નથી. એને નવું નવું કરવું અને વિચારવું ગમે છે. એમાંથી અમેરિકનો માનવી એકસાથે બાળક જેવો અને સામર્થ્યવીર બની રહે છે. વ્યક્તિનો આદર્શ છે સફળતા, ને સમૂહનો આદર્શ છે ‘સેવા’.

અમેરિકાને મન શિક્ષણની પણ બમણું કિંમત રહેવી જોઈએ. એને પરિણામે એમનું શિક્ષણ વ્યાપક અને છે, પણ એટલું ઉડાણવાળું નથી બનતું. પણ એ વ્યક્તિને સાહસિક પરિશ્રમશીલ, ઉદાર અને ચેતનવંતી બનાવે છે.

* * *

રશિયનોને માટે નિંદગી એ જીભાર છે, જેમાં નાના નફાઓની સામે મોટી ખોટા પડી હોય છે. ધાર્મિક સખ્તાઈ અને વહીવટી દમનથી રશિયન સ્વભાવમાં શંકાશીલતા આવી ગઈ છે, ને એ સખ્ત પણ બન્યો છે.

એની આકાંક્ષાઓને કદી માર્ગ મળ્યો નથી. એની રસરુચિ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં જ છુંદાઈ ગઈ છે; એટલા માટે ક્રાંતિ પછી અને સામ્યવાદી સમાજરચના પછીની લાંબી

શિક્ષણપદ્ધતિમાં આ રૂંધનને દૂર કરવાનો પ્રયાસ મુખ્ય દેખાયો છે. રશિયાનાં નૂતન શિક્ષણનો આદર્શ માનવીને બધી રીતે સંપૂર્ણ બનાવવાનો છે. રશિયાને મન તો શિક્ષણ એ જ જીવન છે તે જીવન એ જ શિક્ષણ છે. નૂતન રશિયાને મન જીવન એ એક સાદસ છે, સામુદાયિક જીવનવ્યવહારનો એક પ્રયોગ છે.

આમ પ્રત્યેક દેશની શિક્ષણપદ્ધતિ તે તે પ્રજાના રાષ્ટ્રીય સંસ્કાર અને વારસામાં જે કાયમી લાગે તેને ટકાવી રાખવાની અને જે દૂષિત લાગે તેને પલટાવી નાખવાની હોય છે.

* *

પણ આ વાત માત્ર સ્વતંત્ર પ્રજાઓની જ છે. પરાધીનો માટે તો એથી ઉલટું જ છે. એમને તો એમના માલિકોની-પરદેશીઓની-પદ્ધતિને અનુસરવું પડે છે, જેને પરિણામે તેઓ નહિ અહીંના કે નહિ ત્યાંના એવા બની જાય છે.

પરાધીન હિંદુસ્તાનની આજ સ્થિતિ છે. વિદેશો સંસ્કારવારસો વિપુલ અને સમૃદ્ધ છે, પણ પરદેશી શાસનથી એ રૂંધાઈ ગયો છે, એટલું જ નહિ પણ એના માનવીઓ આ રૂંધનથી કંઈમા જીવનના બની ગયા છે.

એટલે આપણા જીવનનો સંપૂર્ણ અને સમૃદ્ધ વિકાસ ત્યારે જ સધાશે જ્યારે આપણી શિક્ષણપદ્ધતિનાં મૂળ આપણી પોતાની ધરતીનાં જ બનશે.

[તા. ૨૦-૫-૪૫ ના " યુગાંતર "માંથી]

સાહિત્યના સર્જકોને—

સાહિત્ય-સર્જકો દેશદેશમાં ક્રાંતિના પ્રતિદારીઓ મનાયા છે. યુજ્જરાતના સાહિત્યકારોએ એ માનવત્વ બિરૂદ પામવા માટે આપણાં જીવનનાં દરેકદરેક પાસાં તપાસી જોવાની-ઝીણવટથી અભ્યસી જોવાની જરૂર છે. સર્જકમાં સાચું સંવેદન જાગશે તો તે પ્રજામાં ઉકળાટ જન્માવશે. ઉકળાટ ક્રાંતિનું પ્રથમ પગથિયું છે.

દેશદેશના ઇતિહાસ જોઈ જમ્મે. ક્રાંતિની મથાલ લઈ આગળ ચવાની ફરજ સાહિત્યકારોને માથે જ આવી છે. બીજાની દૃષ્ટિ જ્યાં અટકી જાય ત્યાંથી સર્જકની દૃષ્ટિ ચડે ચાલે છે. જીવનનાં બજોને તે સાચી માનવતાની કસોટીએ ચઢાવી રાકે છે. શું કાંસમાં, કે શું રશિયામાં ક્રાંતિનો પ્રથમ નાદ સાહિત્યકારોએ જ જગાવ્યો હતો.

સમગ્ર પ્રજા ત્યારે જગ્યર જીવનપલટો કરે ત્યારે તેની પાછળ પ્રજાને ફેળવનાર કોઈ ને કોઈ સાહિત્યકીય બળ પડ્યું જ હોવાતું. તુર્કીમાં યુસ્તફા કમાલ પાયાની સરદારી નીચે સુધતાન અને ખિલાફતને ઉઠાવી દેવામાં આવ્યાં તેની પાછળ કયું સાહિત્ય-બળ હતું તેથી આપણે મોટે ભાગે અજાણ છીએ. તુર્કીના જાણીતા વિવેચક ધી. જેઝમી તાહિર કહે છે: સાચી હકીકતોથી અપરિચિત વ્યક્તિને તો એમ લાગશે કે તુર્ક પ્રજાનો બળવો કમાલ પાયાની બધી સરદારી મળી જતાં એકાએક ફાટી નીકળ્યો હતો. પણ વાસ્તવમાં એમ ન હતું. તુર્કીમાં નૂતન વિચારસરણીને વારિસિયન કરનારાં કેટલાંય બજો હતાં અને તેમાં સાહિત્યકારોનો દિરસો નાનોજનો નથી.

[" ફલકાળ "માંથી]

લોકમત નબળો હોય તો—

એવા કાષ્ટ સમાજ નથી હોતો કે જેમાં ઓપુરુષના મંબધ અંગે શિષ્ટાચાર અને મુશ્વિના કાષ્ટ નિયમો જ ન હોય. લેખી નિયમો ન હોય એમ જાણે; પણ શું, યોગ્ય અને શું અયોગ્ય એ વિષે કાષ્ટક પ્રકારનો લોકમત હોય જ છે. અને સાધારણ રીતે સમ્મત ઓપુરુષો તે લોકમતને અનુસરીને જ વર્તે છે. જો લોકમત બળવાન હોય છે, એટલે કે તેની વિરુદ્ધ વર્તન કરનાર ગમે તેવા મોટા, માણસ હોય, તોયે તેની સામે સમાજના પ્રતિષ્ઠિત માણસો સંકેત રાખ્યા વિના પોતાનો અણગમો કાષ્ટ પણ રીતે પ્રગટ કરે છે, તો તે મર્યાદાઓ આગ્રહપૂર્વક મનાય છે. જો લોકમત નબળો હોય છે, એટલે કે પ્રતિષ્ઠિત માણસો મર્યાદાભંગ સામે નિઃસંકેતપણે મોઢામોઢ વાત કે શાસન કરતા નથી, કે પોષાર હાવતા નથી, પણ તે વિષયને કેવળ કુચલીનો વિષય બતાવી છાની ટીકા કે ચર્ચા કરે છે, તો નિયમો પળાતા નથી.

***

મહત્વની વસ્તુ નિયમોને બાધાબદ્ધ કરવા કરતાં લોકમતને બળવાન અને વખર સંકેતે પ્રગટ થતો કરવાની છે. આપણા દેશમાં જે વિવિધ અનર્થો આજે યાત્રી રહ્યા છે (જેવા કે, કાળાં બળર, લાંચરૂસ્વત, કે ઓપુરુષનો શિયલ બ્વવહાર), તેનું કારણ યોગ્યપોષણની બાળતમાં સ્પષ્ટ મતનો અભાવ નથી, પણ અયોગ્યનો ભારપૂર્વક નિષેધ કરનાર લોકમતનો અભાવ છે. પક્ષાભિમાન હોય તો મોટા દોષોને પણ પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા માણસો છાવરે છે; પ્રતિપક્ષી હોય તો નિર્દોષ કે નજીવી વસ્તુને પણ મોઢું અને વિકૃત રૂપ આપે છે. જેમાંથી એકને સહ કે નીતિની ઝાઝી પરવા નથી હોતી, પણ સ્વપક્ષને બળવાન કરવા પૂરતો તેનો ઉપયોગ કરે છે એટલું જ. આ દંભ છે.

***

બહેલા, મધ્યમ વર્ગના સમાજમાં છેલ્લા બે-ત્રણ દાયકાથી ઓપુરુષમર્યાદાના સંબંધમાં આચારવિચારમાં ઘણો ફરક પડી ગયો છે. જૂનો સમાજ કેટલીક બાળતમાં સાંકડાઈલ હતો, અને બદલાયેલી પરિસ્થિતિમાં તે કાળના નિયમોનું અસરકારક પાલન અનવગમ્ય થયું છે. સાંકડાઈલના પ્રતિપરિણામ (રિ-ઓકેશન) રૂપે તથા નવી પરિસ્થિતિના જોશને લીધે, જૂના નિયમોની વિરુદ્ધ દિશામાં આગ્રહપૂર્વક જવા પ્રત્યે કેટલેક અંશે વલણ ઉત્પન્ન થયું છે. એ પ્રતિપરિણામની અસર હજી પૂરી થઈ નથી અને સમાજ હજી સ્થિર વિચારમાં જામ્યો નથી. તેથી કેટલાક દોષો ઉત્પન્ન થયા કરે છે.

***

ઓપુરુષસંબંધમાં એકાંત, સરીર-સંગ્રાહ (સમતીય કે વિખતીય) તરુણો કે કિશોરોએ એકબીજાને વગમગુ, તે પર પકડુ કે બીજી રીતે લાડના ચેનચાળા કરવા કે કામોદીયક દસ્મો, નાટકો, પુસ્તકો, સંખીત છત્રાદિમાં સાથે મળી ભાગ લેવા, ભાષ-ચર્ચા, મા-ગ્રાષ જેવા કોટુંબિક સંબંધ ન હોવા છતાં તેવા બાંધ્યા છે એવું મનને મનાતી,

સગાં બાપ-બહેન, મા-બાપ સાથે પણ ન ક્યાં હોય તેવાં લાડ કે લગાડ (intimacy) કરવાની છૂટ સેવી, વગેરેને મલિનતા કે ભયનાં સ્થાનો ગણવા શકાય. સગાં બાપ-બહેન-મા-બાપથીયે કે તેમની સાથે યે અમુક છૂટ તો ન જ લઇ શકાય એવો આગ્રહ ન હોય; તથા તેમનું શરીર એક પવિત્ર તીર્થ (ગંગાજળ કે મંત્રેલું જળ) અથવા ભૂમિ છે અને આપદ્ધર્મ વિના જેમ તીર્થ કે ક્ષેત્રને થૂંકે, મળમૂત્ર, પમનો સ્પર્શ વગેરેથી અપવિત્ર ન કરાય, અથવા પવિત્ર થઇને જ તેને અડાય, તેમ પોતાના શરીરનેયે-જેની જોડે પોતે વિવાહથી સંબંધ બાંધ્યો છે એવાં પતિપત્ની સિવાય-પવિત્ર રાખવાનો આગ્રહ ન હોય; વળી ભોગની બળવાન ઇચ્છા છતાં મને તે કારણસર પરણવાની હિંમત ન થતી હોય;-તો ક્યારેક પણ, જીવાનો વીત્યા પછી પણ મલિનતા ઉત્પન્ન થવાનો ડર રહે છે.

* * *

ખીજ બાળ્યથી એ પણ ખ્યાલમાં રાખવાની જરૂર છે કે, આપણો આખો સમાજ જ અપવિત્ર વ્યવહારોથી સારી પેઠે બગડેલો છે. જેઓ અનીતિની ધણી ચર્ચા કરે છે, તેમનો મોટો ભાગ જાતે ચારિત્રવાન હોય છે જ એમ ન કહેવાય. આમડાંઓમાંયે અભિચારના રાગો (venereal diseases)નું પ્રમાણ ધણું મોટું છે. “ કૂવામાં હશે તેટલું” હવાડામાં આવશે. ” ન્યાંસુધી સમસ્ત પ્રજાનું ચારિત્ર ઊંચું ન વધે ત્યાં સુધી સંસ્થાઓ-જીવાન છતાં કૂવામાં રહેલાં શ્રીપુરુષોની સંસ્થાઓ નીતિશુદ્ધ રહે એ શક્ય નથી.

[“ચિદ્દલ ન સાદિત્ય”] શ્રી. દિશેરલાલ મશાફવાળા અને શ્રી. નરહરિ પરીખ

આંધળાને આંખ આપવા માટે યોજાયેલું એક નવીન યંત્ર

એક દિવસ એવો આવશે જ્યારે આંધળાંઓને લાકડીની જરૂર નહિ રહે. વિજ્ઞાન એમને માટે એક રેડીઓ-પેટી તૈયાર કરી આપવાનું છે. આ પેટીની મદદથી તેઓ એમના માર્ગમાંના અંતરણો નેહ શકશે. આ દિશામાંનો પહેલો અખતરો સફળ થયો છે.

સર ઇઆન કેઝર નામના એક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી લંડનની એક પ્રયોગશાળામાં તેમ જ આસપાસની શેરીઓમાં આવા એક પ્રાયમિક યંત્રને લખી રહ્યા છે. આ યંત્ર વીજળીકે અવાજ અને પ્રકાશ ઝીલનાર એ સાધનોનું બનેલું છે. ૧૦ રતલ એનું વજન છે. એની સાથે એ કાનધુંગળીઓ જોડેલી હોય છે.

સર ઇઆને એક મુલાકાતમાં કહ્યું કે મારા માર્ગમાં ક્યાં ક્યાં થું થું ચીજો આવે છે તે હું કહી શકતો હતો. મારા રસ્તાની વચ્ચે જો કાંઈ અવરોધ આવે તો તરત જ મારું યંત્ર અવાજ કરી ઉઠતું.

આમાંથી માત્ર એક જ રતલનું અને ખિસામાં લઇ જઇ શકાય એવું યંત્ર બનાવવાની આશા રખાય છે. આ સિવાય આંધળો હોય અને જોતે હાથ પણ ન હોય એવા માણસને માટે સ્વપંચસાક્ષિત એવું યંત્ર બનાવવાના પ્રયોગો પણ ચાલે છે.

પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલયો

જાતકો અને બૌદ્ધ ધાર્મિક સાહિત્યમાંથી આપણને એ સમયનાં બૌદ્ધવિદ્યાર્થી અને વિશ્વવિદ્યાલયો વિષે રસિક ઉલ્લેખો મળે છે. ઉપરાંત કાશ્યાન, લુએનસંગ અને ઇલ્સિંગ જેવા વિશ્વવિખ્યાત પ્રવાસીઓએ આપેલા ઐતિહાસિક અહેવાલો હજી સુધી જળવાઈ રહ્યા છે અને તે સમયના શિક્ષણની ઉચ્ચતા અને વ્યાપકતાના એ સમર્થ પુરાવાઓ છે. વળી હાંફી અને સાતમી સદી સુધીમાં વિકસેલા બૌદ્ધ ધર્મના સુવર્ણયુગની એ શાખા પૂરે છે. શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં તો આ સુવર્ણયુગ છેક બારમી સદી સુધી અસ્ત થયો ન હતો એની કલ્પના તે સમયના વિશ્વવિદ્યાલયોમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ઉપરથી પણ સદંગ આવી શકશે. ઉદ્દાન્તપુરીના (અંગાળ) વિશ્વવિદ્યાલયમાં એક હજાર સાધુઓ અધ્યયન કરતા, વિક્રમશીલામાં (અંગાળ) ત્રણ હજાર હતા અને વજ્રસેનવિદ્યારમાં (બુદ્ધગયા) પણ એક હજારથી વધુ હતા.

પણ બૌદ્ધ ધર્મના સુવર્ણયુગનું સૌથી અગત્યનું વિદ્યાધામ એ તો નાલન્દાનો મહાવિદ્યાર જ. ચીની પ્રવાસી ઇલ્સિંગ જેણે નાલન્દામાં રહીને દસ વર્ષ સુધી અભ્યસ કરેલું, તેની કલમથી લખાએલા મધ્યયુગના આ સર્વશ્રેષ્ઠ વિશ્વવિદ્યાલય વિષેના અહેવાલની વિમતો વાંચતા ખાતરી થાય છે કે તે સમયની દુનિયાનું આ સૌથી મોટું વિદ્યાકેન્દ્ર હતું. આ વિદ્યાલયમાં એક હજાર અધ્યાપકો અને દસ હજાર વિદ્યાર્થીઓ હતા. વિદ્યાર્થીઓમાંના ધણા તો ચીન, ગાંધાર, તોખારા (મધ્ય એશિયા), કન્યાકુમારી, વગેરે દૂર દૂરનાં રજાઓથી આવતા. લુ-એન-સંગ એક રથે જણાવે છે કે, વિદેશી વિદ્યાર્થીઓ અહીં પોતાની ચંકાઓનું સમાધાન કરવા આવતા, અને નાલન્દાની માન્યતા મેળવ્યા બાદ પોતાના દેશોમાં પ્રખ્યાતિને પામતા. આ વિદ્યાપીઠના અધ્યાપકોમાં ધણાખરા સર્વશ્રેષ્ઠ બૌદ્ધ વિદ્વાનો અને તત્ત્વવેત્તાઓ હતા. ધર્મપાલ, દીપંકર, જનમિત્ર, શીલભદ્ર, પ્રભાકરમિત્ર આદિ અનેક સમર્થ વિદ્વાનોનાં નામો આ વિદ્યાપીઠ સાથે જોડાયેલાં છે.

નાલન્દાના અભ્યાસક્રમમાં માત્ર બૌદ્ધ ધર્મશાસ્ત્રો અથવા સાહિત્યને જ સ્થાન ન હતું. અહીં બૌદ્ધ શાસ્ત્રો ઉપરાંત વેદનું અધ્યયન પણ થઈ શકતું. ઉપરાંત બ્રાહ્મણો સાહિત્ય, વ્યાકરણ, ન્યાયશાસ્ત્ર, વૈદ્યકશાસ્ત્ર, આદિ જ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓનો અહીં વ્યાપક વિસ્તાર હતો. આ વિદ્યાપીઠમાં પ્રવેશનું ચોરસ ધણું જ ઉચ્ચ હતું. કાષ્ઠપણ વિદ્યાર્થી અહીં દાખલ થાય તે પહેલો પોતાની યોગ્યતા પરત્વે એણે દારપાલને સંતોષવો પડતો અને આ દારપાલોમાંના કેટલાક તો સમર્થ બૌદ્ધ વિદ્વાનો હતા. આમ અયોગ્ય વિદ્યાર્થીને પ્રવેશ મેળવવાનું લગભગ અશક્ય હતું. પ્રાચીન અને અર્વાચીન વિદ્યારાખાઓમાં જે નિષ્ણાત હોય તે જ આ વિદ્યાપીઠનો અન્તેવાસી થઈ શકતો. નાલન્દામાં સર્વ વિદ્યાઓની શાખાઓનાં પુસ્તકો ધરાવતું એક મોટું પુસ્તકાલય પણ હતું, જેનો લાભ હજારો વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિદિન લેતા.

તેરમી સદીમાં તુર્ક આક્રમણકારોના હાથે આ વિદ્યાધામનો વિનાશ થયો ત્યાં સુધી વિદ્વાતા મારેલી એની વિખ્યાતિ વિશ્વભરમાં એવી જો એવી જ રહી, અને આજે પણ

મધ્યયુગની આ મહાન વિદ્યાપીઠના મળી આવતા અવશેષો અને ખડેરા એક સમયની એની મહત્તા અને નવલંત કીર્તિની શાખ પૂરે છે. નાલન્દાના વિનાશ સાથે જ લગભગ બીજાં સમકાલીન બૌદ્ધ વિદ્યાધામો પણ ઘુઠેના હાથે જ નષ્ટ થયાં.

બૌદ્ધ ધર્મનાં વળતાં પાણી થયાં એટલે બ્રાહ્મણ ધર્મમાં ફરી નળૃતિ આવી અને બૌદ્ધ સમય દરમ્યાન ટકી રહેલાં બ્રાહ્મણધર્મનાં કેટલાંક વિદ્યાકેન્દ્રોમાં નવજીવનનો સંચાર થયો. આ સમયે કેટલાંક મંદિરો અને મઠોમાં વિદ્યાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો વિસ્તાર થતાં ક્રમેક્રમે તેઓ વિદ્યાનાં નવીન કેન્દ્રો બનતાં ગયાં. વસ્તુતઃ બ્રાહ્મણોનું પ્રત્યેક વસતિસ્થાન એ વિદ્યાના ધામ સમાન હતું. થોડા જ સમયમાં વારાણસી, નવદ્વીપ અને મિથિલા વિદ્યાપીઠો વિકસ્યાં. આમાંથી વારાણસી ઉદેં બનારસ વિશ્વવિદ્યાલયની બૌદ્ધિક પ્રણાલિકાઓ અવીચીન યુગની ઉપા સુધી જળવાઈ રહી અને આજે એ જ પ્રણાલિકાઓ જરા જુદા પણ નૂતન માગે જ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓનો વિસ્તાર કર્યે જાય છે, અને પ્રાચીન સાથે અર્વાચીનનો સમન્વય સાથે છે.

નવદ્વીપ અને મિથિલાની કીર્તિ આજે અંખવાણી પડી ગઈ છે, પણ મધ્યયુગમાં અને છેક ઓગણીસમી સદી સુધી દેશના દરેક ભાગમાંથી વિદ્યાર્થીઓ અહીં અધ્યયન કરવા આવતા. નવદ્વીપના ટોલ અને ચતુષ્પાડીઓ હિંદુભરમાં પ્રખ્યાત હતા. ઓગણીસમી સદીની શરૂઆતના સમયનું ટોલનું એક રસિક ચિત્ર આપણને વોર્ડ (Ward) નામના અંગ્રેજ લેખકની કલમથી મળે છે. નવદ્વીપમાં ૮૦૦ વિદ્યાર્થીઓવાળા ૩૦ ટોલનો એ ઉલ્લેખ કરે છે, પણ આ સમય તો એની કીર્તિનાં વળતાં પાણીનો હતો. નવદ્વીપ ન્યારે સમૃદ્ધિના સિખરે હશે ત્યારે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ત્યાં અનેકગણી વધુ હોવી જોઈએ. નવદ્વીપ ન્યાય-ન્યાયનું ખાસ ધામ ઘર્ષ પડ્યું હતું, પણ ત્યાં ન્યાય ઉપરાંત રમૃતિ, કાવ્ય, અલંકારશાસ્ત્ર વગેરે વિષયોનું અધ્યયન યથ ચકતું. નવદ્વીપની બૌદ્ધિક પ્રણાલિકાઓ આજ દિન સુધી સદંતર નાશ પામી નથી અને હજી પણ પ્રાચીન વિદ્યામાં પ્રવીણ એવા અનેક સમર્થ વિદ્વાનો ત્યાં છે જેમની પાસે ન્યાયશાસ્ત્રના વિશેષ અભ્યાસ માટે દેશભરમાંથી વિદ્યાર્થીઓ જાય છે. ભક્તશિરોમણિ ચૈતન્ય મહાપ્રભુ આ નવદ્વીપના જ પ્રકાશ પંડિત હતા, અને એ પ્રકાશ પંડિતે જ એક દિવસ જ્ઞાનની પાળો તોડી દેશભરમાં ભક્તિની સરિતાઓ શલાળી હતી.

આમ ઉચ્ચશિક્ષણ માટેનાં વિશ્વવિદ્યાલયોનો વિચાર નવીન નથી. ઉચ્ચશિક્ષણની પરંપરા આપણે ત્યાં પરાપૂર્વથી ચાલતી આવે છે અને આપણે જોયું તેમ, ઉચ્ચવિદ્યાની વિરાટ સંસ્થાઓ પ્રાગૈતિહાસિક કાલથી આ દેશમાં હસ્તી ધરાવતી હતી. આ પરંપરામાં ભરતી અને એટ સમયાનુક્રમે આવ્યાં કરતાં, પણ તેનો સંદતર વિનાશ તો કદી પણ થયો ન હતો. અલગત વિશ્વવિદ્યાલયોનું આધુનિક સ્વરૂપ પશ્ચિમની અનુકૃતિરૂપે જ આવે છે અને એના આરંભને હજી પૂર્ણ સો વર્ષ પણ થયાં નથી, છતાં જે જે નવીન વિશ્વવિદ્યાલયો દિન્દમાં દેવે પછી સ્થપાય એને આપણી પ્રાચીન પરંપરામાં ધણું જાણવા જેવું અને કેટલુંક સેવા જેવું પણ મળી આવશે. પ્રાચીન અને અર્વાચીન પરંપરાઓના સંજમમાંથી જ આપણા દેશને અનુકૂળ પડે તેવાં વિશ્વવિદ્યાલયનાં નવાં સ્વરૂપો ધરાશે.

(ગુજરાત વિશ્વવિદ્યાલય મંડળ પ્રચાર સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત)

કોણ વધે ?-મારબધું કે પુરુષાર્થ ?

ગ્રેટ દષ્ટાંત

એક સ્વતંત્ર દેશમાં જન્મેલો માણસ પોતાના લાંબા નિઃસ્વાર્થ જીવન દરમ્યાન કોઈ સાથે કેવી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે અને તે પણ મને તેવી હકીકત અને નિઃસંશય દશામાં જન્મીને પણ એનું ગ્રેટાવંત દષ્ટાંત જોઈને વોશિંગ્ટન કાર્વરનું છે.

તે છેક હકીકત દશામાંથી અત્યારના સમયના મોટામાં મોટા ખેતીવાડી સંબંધના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી બન્યા. તેમણે અર્ધી નેટલી પ્રજાની ખેતીવાડીનું અર્થતંત્ર પલટાવી નાખ્યું અને પોતાની સેંકડો શોધખોળોને પરિણામે એ દેશની ખેતીવાડીના વિજ્ઞાનમાં ખૂબ જ મહત્ત્વનો ફાળો આપ્યો.

શુભામવંશમાં જન્મ

કાર્વરનો જન્મ ૧૮૬૪ માં અમેરિકામાં કાયમન શાવ મીસરી પાસે દક્ષિણ સંયુક્ત રૅટના મધ્ય ભાગમાં થયો હતો. તેના માતાપિતા નીમો (negro) ગુલામ હતા; પણ કાર્વરને પોતાના માતાપિતા પિછાન નહોતી. તે ભાગ્યે જ ૭ માસનો થયો ત્યાં તો [તેણે બાપ પરસોડ સિધાવી ગયો હતો] તેને અને તેની માને બદમાસો છપાડી મથા. એક ઘેડાના બદલામાં બાળકને તો મુક્તિ આપવામાં આવી, પણ તેની માનો કદી પત્તો લાગ્યો નહિ. ૧૮૬૫ માં કાયદાથી ગુલામીનો અંત આવ્યો અને એક ગેરા જમીનદાર મોઝીક કાર્વર એ બાળકને પોતાના કુટુંબમાં લીધું, તેનું નામ પાડ્યું અને લિંકેયું.

કેળવણી મરેના પ્રયાસો

આ છોકરાએ પોતાની જ્ઞાનપિપાસા માટે સર્વત્ર ખાન ખેંચ્યું. પહેલાં તો એ ખેતરોમાં ધાસની ગંજીઓમાં અને અનાજનાં બગાંમાં સુઈ રહેતો અને ખેતરે ખેતરે જઈ કામ માગીને મળે તે કરતો; પછી માથાણુ ફેલવાળા મ્યુરીયા વોટ્ટીન્સે અને આઠરો આપ્યો; એટલે તે જોઈ કામ એને બતાવતી તે એ કરતો અને એ આમ્મીની નિચાળે બજાવે. પછી તે હાઈસ્કૂલમાં દાખલ થયો અને મોટે ભાગે પોતાનું કામ કરીને તેણે પોતાની જતન બરજીયોપણ કરવા શીખ્યું. વીસ વર્ષની વયે તેણે આયોવાની મુસાફરી કરી અને ત્યાં એક નાની ધોળીની ડુકાન ખોલી અને કોલેજમાં બજાવવા નેટલું કમાવા લાગ્યો. સીપ્પરન કોલેજનાં ત્રણ વર્ષો દરમ્યાન એણે મનુદીના કામકાજથી પેટ ભર્યું અને દિશજી લીધું; પછી તે એરસ ખાતેની આયોવા રૅટ કોલેજમાં ખેતીવાડી શિક્ષણનાં ચાર વર્ષો પુર્ણ કરવા માટે ગયો. ત્યાં જમીન અને હોડ સંબંધીના તેના ખાસ જ્ઞાનથી તેને કોલેજની દેશી પર રવાન મળ્યું.

શોધખોળ માટેનો પાયો

૧૮૯૧ની સાલમાં જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન કાર્વર અલગામાં ટરોજ ખાતે ગયા અને ત્યાં નવા રચાયેલા ટરોજ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં ખેતીવાડીની પ્રયોગશાળા ખોલી. આ પ્રયોગશાળા અને તેને લગતાં ૧૬ એકર શોધખોળ માટેનાં ખેતરોનો રચાવના એ કાર્વરની સર્જન-શક્તિ અને પ્રતિભાનાં કાયમી સંસ્મરણ છે. ટરોજ ખાતે મુશ્કેલીઓનો તો એને સામનો કરવાનો હતો જ. એક ખાલી મકાન મળ્યું હતું, પણ સરસામાન માટે પૈસા નહોતા. પ્રયોગ-

શાળા માટેનું 'શર્મ' રેતાળ પડતર જમીનનો ટુકડો હતું. કાર્વરે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને આસપાસના જંગલ-ઝાડીમાં મોકલ્યા અને તેઓ રોજ ને રોજ કાંપ ને પાનપાંદડા ડાલ બાદી વગેરે વાસણોમાં ભરીભરીને લાવવા લાગ્યા ને શર્મની જમીન પર ફાલવવા લાગ્યા, જેથી પડતર જમીનનું ઉપરનું પક ખેતીને 'લાયક થયું'. કાર્વરે ગરમી માટે ભટ્ટીની રચના કરી અને જે વસ્તુઓ હાથ લાગી-રસોડામાં વપરાતા પ્યાલા, જૂના શીશા, સહીના ખડીયા, કચરાના ઢગલામાંથી વીણી લીધેલા લોખંડ અને લાકડાંના કટકા વગેરેમાંથી પ્રયોગશાળાનાં સાધનો બનાવ્યાં.

પ્રયોગોનો આરંભ

હવે કાર્વરે પોતાના અખતરાઓની શરૂઆત કરી. ત્યાંની જમીન તો રેતાળ હતી તોપણ તે ઉપર દર એકરે "વધારે કપાસ ઉગાડી શકાય એવી તેને કષ્ટ રીતે બનાવી શકાય" એ એણે ત્યાંના ખેડૂતોને બતાવ્યું. પોતાની શાળાના શર્મ પર એક સુંદર દૃષ્ટાંતરૂપ કપાસની ખેતી કરી બતાવી. પછી દક્ષિણના પ્રદેશોમાં નવા ઉપયોગી પાકો દાખલ કર્યા અને ખેતીવાડીની નવી રીતો શીખવાડી. પાછળનાં વર્ષોમાં તેઓ કહેતા: બધા મને કહેતા કે જમીન ફળદ્રુપ નહોતી, પણ જમીન તો એ જ હતી-ખીજ ન હતી. એ ફળદ્રુપ ન હતી એમ નહિ પણ અણવપરાશવાળી હતી. " આજે કપાસ અને તળાકુ ઉપરાંત એ દક્ષિણના પ્રદેશોમાં ખીજ પાકો પણ સારા બિતરે છે.

અને એનો યશ કાર્વરને થતે છે. કાર્વરે દરેક પાક પર પ્રયોગો કરીને તેમાંથી સેંકડો ઉપયોગી વસ્તુઓ પેદા થઈ શકે એ બતાવી આપ્યું. ત્યાં જંગલની એક પેઢાશમાંથી એણે કાગળ બનાવ્યો. અને એને પરિણામે સખ્યાખંધ દક્ષિણનાં રાજ્યોમાં એ ઉલોગ ખીલી નીકળ્યો. આ સરમાળ માયાળુ હૈયુંશાળી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી કયામને ખીનઉપયોગી નકામું ગણતો નહિ. અનાજનાં કુંડાં લાકડાંનો વહેર અને કપાસનાં ટુંકાં અને ખેતરોમાં ફૂલોમાંથી એણે ઉપયોગી ચીજો બનાવી દેખાડી.

આકર્ષક સ્વદેશી

કાર્વરની માન્યતા હતી કે લોકો પોતાની આસપાસ સો વારની અંદર જે ચીજો બિંમલ હોય તેનો પર પોતાની આખી જિંદગી ચુગલો શકે. આના પુરાવા તરીકે તેણે સ્થોનિકે ધાંસ-ફૂલ, ફૂલ જંગલીફૂલ અને ઘરઆંગણે ઉગતા છોડવા એ બધું બેચું ક્યું અને એ નકામી જેવી વસ્તુઓમાંથી સુંદર પૌષ્ટિક વસ્તુઓ બનાવી. "કાર્વરે પોતાની શોષખોળો કઠોજ છુપી રાખી નથી, પણ એને પ્રતિકારરૂપે લખી. લોકોમાં તે છુટ્ટો વહેંચવામાં આવતો.

પહેલેની ફરતી શાળા

ખેડૂતને પોતાને જ ધેર પોતાની રીતો અને સિદ્ધિઓ બનાવવા માટે કાર્વરે એક ઉપાય બોલ્યો. કાર્વર તો મજમૂરજો-માનતા કે ખેડૂતોને તેમના શ્રમનો પૂરેપૂરો બદલો મળવો જોઈએ. આ માટે એક જૂની બગીચે એમણે ફરતી ખેતીશાળા બનાવી. ગાડીમાં પ્રદર્શન માટેની વસ્તુઓ ભરી અને એક-લોકો માંગી આપ્યો અને અલ્પમાત્રાના પ્રદર્શોમાં નિયમિત પર્પેટન કરવા માંડ્યું અને ખેડૂતો સમક્ષ ખેતરોમાં ને ખજાંમાં વ્યાખ્યાનો આપ્યા તથા ખેતીવાડીની પોતાની શોષખોળો કંઈ પણ બદલા વગર ઉઘાડી મૂકી. આવી 'ફરતી શાળા'ના પ્રયોજક કાર્વરે સોથી પહેલાં હતા. આજે યુનાઈટેડ સ્ટેટસના ખેતીવાડી ખાતા-તરફથી મોટર ટ્રક અને ટેલર મારફતે આવી 'શાળા' દક્ષિણના વિજ્ઞાન પ્રદેશમાં 'ધરે છે.'

કાવરે દહી જ કોઈ ખતના સ્વાર્થી હેતુસર કામ કર્યું નહોતું. એણે દહી જ પૈસાની દરકાર ન કરી. અમેરિકાના સુપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક થોમસ એ. એડીસને કાવરને પોતાની પ્રયોગ-શાળામાં પદ્મી આપવાની ઓફર આપી, પણ કાવરે એનો અસ્વીકાર કરી નહોતો. પોતાનું જીવનકાર્ય તો અવધામાં જ હતું. પોતાના ધંધાની સલાહ અને સેવાઓ તેઓ દયા જ બદલાની આશા વગર આપતા. વર્ષો સુધી એણે પોતાનો પત્રાર લીધો નહિ, પણ જમા થવા દીધો અને પોતાનું સર્વસ્વ-જીવનભરનો કમાણી નોર્મન વોશિંગ્ટન કાવરે હાઉન્ડેચન નામની સંસ્થાની સ્થાપના માટે આપી દીધો કે જેથી ખેતીવાડી ઉદ્યોગના પ્રયોગોનું કામ આગળ વધતું રહે.

વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આવી સિદ્ધિઓ બદલ કાવરેને રૂઝવેટ મેડલ ૧૮૮૬માં અર્પણ કરવામાં આવ્યો અને બીજા વર્ષે કાવરે સંસ્થાની સ્થાપના ચંદ્ર અને ત્યારપછીના સમયમાં એંશી વર્ષની વયે અપ્રસિદ્ધાવસ્થામાંથી સિદ્ધિ અને કીર્તિની ટાંચે પહોંચેલા આ જનસેવક તપસ્વી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ પોતાનો દેહ છોડ્યો. ['કમંધુમિ' માંથી]

મહત્ત માગવાનું કંઈ કારણ ?

કચ્છરખા સમારક દરદની કાર્યવાહક સમિતિએ દરદની મખ્ખરય કચેરીના સ્થાનમાં એક મોટા મંચામાર વસાવાનો જાહેરાત કરી છે અને તે માટે લેખો પ્રકાશો તેમ જ કલાકારો પાસેથી ગ્રીડ ચિત્રણમાં અપ લાગે તેવાં પુસ્તકો, કૃતિઓ, મોડેલ, નકશા, ચિત્રો વગેરેની મહત્ત ભેટની માગણી મૂકી છે. કારણમાં એમ જણાવ્યું છે કે આ સમયને સાર નાથું ખર્ચવાનું શક્ય નથી.

પ્રકાશનોની આવી મહત્ત માગણી રંજ સાથે સમજ પમાડે છે. આ સમારકમાં પ્રભુએ સવા કરોડ જેટલી બાંધાણી રકમ આપી છે. સમારકની યોજના અંગે અનેક કામો થઈ, મકાનો ચણાશે, ચીજો વસ્તુઓ લેવાશે, માણસો રોકવામાં આવશે. એમાંની કોઈ વસ્તુ કે બંધિત મહત્ત નથી મંગાવવાની એમ માનીએ છીએ. ઉટ, પથ્થર, ચૂનો, લાંબી, તખ્તની સામગ્રી, દવા, હામડાં, ખારી, સર્વ કંઈ વસ્તુ વેચાની લેવાશે, તો પછી સાદિત્ત-કલાની ખાસ શિષ્ટોણપણે કૃતિઓ મહત્ત માગવાનું શું કારણ ? શું ચોપડીઓ, ચિત્રો, પ્રકાશનો, એ મહત્ત નીપજે છે ? આકાશમાંથી વરસે છે ? યુદ્ધની કાળી નદાખોરીમાંથી પેદા થયેલ છે ?

સાદિત્તનાં સાધનો અને વાચનની સામગ્રીઓ એ ભેથક આ દેશમાં માગીને વાંચવાની સામાન્ય દેવ છે. એનું આ રીતે સ્થાન જ તદ્દન અનોખું સમાધાન છે. એ માગી લેતાં શરમ સંકોચ થતાં જ નથી. પત્નીને માટે સો નેડ કપડાં વસાવનારાઓ પણ પુસ્તકોના એકમ કપાડને પ્રત્યે પોતાને ધેર કરતા દોષ તો એ થોડા અપવાદરૂપ છે. આ એક અમમ વસજ છે. આમાં અરીજ તરખરેનો પ્રમ નથી દોનો.

આટલો એવી સમાધાન કે દેશનાં કલાસાદિત્તની કૃતિઓ પ્રત્યેનું ભોખું આત્મ દેવનીય વસજ નોડવાની સમગ્ર માજીએ અને સંસ્થાઓ રૂબ વિચારશે. તેને જાણે તો મુન કોષ્ટકપ્રતિનિધિઓનું સમાધાન અને સવા કરોડનું ધરૂં આ દરદ જ કીને આવી મંચશિષ્ટા માજવા નીકળે છે !

વળા એણે તો સર્વ કોષ્ટકની સાથે, જે કોષ્ટક કૃતિ સાંપડી રહે તેનો સવાધ નાખ્યો છે. આ પણ વિશેષકૃતિને સતોષની વાન નથી. આવા દરદે તો કૃતિઓની વિશેષમરી પસંદગી કરી લેએ, ને તેટલાં જ પૂરતી સાધનો પૈસા આપીને વસાવરી લેએ. ('દરદાન'માં)

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧ પુસ્તકાલયોના અંચાલોએ, જુદાઈ માસમાં પોતાનાં પુસ્તકોની મેળવણી કરી, પુસ્તકાલયના જનરલ રજિસ્ટરે શેરો કરવો.

૨ તમામ પુસ્તકાલયના અંચાલ અને મંત્રીએ પુસ્તકાલયના હક્તરની વ્યવસ્થા અચૂક વ્યવસ્થિત બનાવી દેવી. જ્યાં સ્વતંત્ર મકાન હોય ત્યાં શાળાના મુ. શિ. સાહેબને મળી ખાનગી ઇસમોએ હક્તરી વ્યવસ્થા સુધારી લેવી.

૩ કમી થવા પાત્ર પુસ્તકોની યાદીઓ વ્યવસ્થાપક મંડળના અભિપ્રાય સહ મોકલવા તજવીજ કરવી.

વડોદરા,
તા. ૮-૧-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

પુસ્તકાલય ખાતું

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા

સૂચના નં. ૧૦ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

પુસ્તકાલય ખાતા મારફતે ૩૩૬ ટકાની જમીનગીરીઓમાં રોકેલી કાયમનિધિની રકમો બાબત

વડોદરા રાજ્યનાં સરકાર પંચાયત મદદ મેળવતાં તમામ પુસ્તકાલયોએ કાયમનિધિની રકમ ૩૩૬ ટકાની જમીનગીરીમાં રોકવા કરેલું છે, તે અનુસાર રકમની જાહેરાત દરવર્ષે જેમના તરફથી એ રકમ જમીનગીરીમાં રોકવા માટે પુસ્તકાલય ઓગસ્ટ માસમાં થશે. ખાતા તરફ આવેલી છે તેની જાહેરાત દરવર્ષે માટે ઓગસ્ટમાં કરવામાં આવશે.

ઉપર જણાવેલાં નાણાંના વ્યાજની ફાળવણી હિસાબી ખાતેથી આવતાં વર્ષમાં એક વ્યાજની ફાળવણી વર્ષ- વખત જણાવવામાં આવશે. માં એક વખત જણાવવામાં આવશે.

જાન્યારીમાં રાકવા માટે જેમના તરફથી નાણાં આપ્યા હોય અને તે બદલ પુસ્તકાલય ખાતેથી મ- પુસ્તકાલય ખાતામાંથી તેમને જે પાવતી આપવામાં આવી જેલી પાવતી સાચવી હોય તેમણે તે પાવતી સાચવી રાખવી જોઈએ.

આ નાણાંનું બાજ કપી તારીખથી ગણવાનું છે તે માટે ઓગસ્ટ ૧૯૪૫ માં બહેર વ્યાજની તારીખ બહેર કરવામાં આવશે.

કરવા બાબત.
 ૧૩૬૨,
 તા. ૨-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
 મહાનીશ વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૧૧ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

નિરૂપણોની પુસ્તકો કમી કરવા બાબત

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાંથી નિરૂપણો થતાં પુસ્તકો કમી કરવા માટે અમે આ અમારું સૂચના દ્વારા જણાવેલું છે, છતાં હજીએ પુસ્તકોની સંખ્યાનો વધારો બતાવવાની ખાતર પુસ્તકોલયોના કાર્યકરો અમર મંત્રીબાઇઓ સમાજને નિરૂપણોમાં ઘણું પડેલાં પુસ્તકો અને જેમના વાચક તેઓ મેળવી શકતા નથી એવાં પુસ્તકો ઘણાં જૂનાં હોય તો પણ રાખી મૂકે છે. આના પરિણામે પુસ્તકાલય ઘણું અવ્યવસ્થિત દેખાય છે અને લોકોને જે વિદ્યાથીએ વાચનનો અભાવ થાય છે. આ સ્થિતિ ન રહે તે માટે પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે સને ૧૯૪૪-૪૫ આખર સંધીમાં પોતાના પુસ્તકાલયમાંથી તદ્દન ફાટી ગયેલાં, બહુ જ જૂનાં અને નિરૂપણોની પુસ્તકો તેમ જ બાળકોથી વંચાઈને ફાટી ગયેલી પુસ્તકોએ પુસ્તકાલયમાંથી વેળાસર કમી કરાવે અને દરવર્ષે નવીનમાં નવીન સાહિત્ય પુસ્તકાલયોમાં વસાવી વાચકોને રુચિકર વાચન પૂરું પાડે.

૧૩૬૨,
 તા. ૫-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
 મહાનીશ વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૧૨ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

પુસ્તકાલયોમાં દેખાતી ખામીઓ દૂર કરવા બાબત

રાજ્યનાં જુદા જુદા મકાનોનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની મુલાકાત લેતાં અમને નીચેની ખામીઓ ખાસ જણાઇ આવી છે:—

૧. પુસ્તકાલયમાંથી પુસ્તકોનો વાચન-પ્રચાર ઓછો થતો જાય છે.

૨. વાચકોનું રુચિકર રાખવામાં આવતું નથી.

૭. પુસ્તકોનાં કપાટોની બહાર અને અંદર ધૂળ-કચરો દેખાઈ આવે છે.
૮. કેટલેક સ્થળે હિસાબ નિયમિત લખાતો નથી.

પુસ્તકાલયોનું કામ શિક્ષકો કરે છે. તેઓ આ કાર્ય પોતાની ફરજ સમજીને કરે અને લોકોમાં તે પ્રીતિપાત્ર બનાવે એ ધ્યેય જ ધરાવવા ચોખ્ખું છે. જામડામાં કેટલાંક પુસ્તકાલયો એવાં જોવામાં આવ્યાં કે જેની લોકમજદદ અને કાયમકંડળી રહેશે. છેલ્લાં એ ત્રણ વર્ષથી ધણી મોટી જીબી ચાલે છે પણ વાચનપ્રચાર માટે કંઈ જ પ્રયાસ થતા નથી.

આ સંસ્થાઓના કરાબારમાં શિક્ષકોનો મહત્ત્વનો ફાળો છે. જેઓ સારું કાર્ય કરે છે તેઓ તો કંઈક નવીન સૂચન મળતાં પોતાથી અનુભવ કરે છે. શાળાના મુખ્ય શિક્ષકો સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોના વહિવટ સંભાળે છે અને તેનો ઉત્કર્ષ સાધે છે. તેમની નોકરીના અંગત જ કાર્ય છે, એમ જો તેઓ સમજે અને પોતે અગર તો જેનાથી સારું કાર્ય થઈ શકે એવા કોઈ પોતાના શિક્ષકને એ કાર્ય સોંપે તો આની અવ્યવસ્થા થવા પામે નહિ.

આ પુસ્તકાલયોની દેખરેખ રાખનાર રા. મહાલશાળાધિકારી સાહેબો. જ્યારે મામે જન્ય અને સાં. સુકામના પ્રસંગે પુસ્તકાલયોની બેદરકારી બરી પરિસ્થિતિ સુધારવા જોતોતો કાર્યકરોને ચેતન નહિ આપે તો આ સંસ્થાઓ પ્રગડશે. માટે કાર્યકર્તાઓ શિક્ષકો તેમ જ રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે જેનવણીના પૂરક ભંડોલમાં આ પ્રવૃત્તિને માત્ર બજેટનાં નાણાં જીભાં કરીને બેસી ન રહેતાં તેની અંદર રહેલો સડો દૂર કરી પોતાનાથી અનતી રીતે વેગવતી બતાવવામાં સહાયજૂત થશે.

વડોદરા,
તા. ૫-૬-૪૫

ઉ. મો. ખરેલ
મહાનિય અવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૧૭ સંને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

પુસ્તકાલય ખાતે ટપાલ મોકલતી વખતે સરનામામાં પોસ્ટ બોક્સ નંબર ખાસ લખવા આવત.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને આથી વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેમણે મોકલેલી ટપાલ પુસ્તકાલય ખાતામાં નિયમિત રીતે મળે તે માટે અધ્યવર્તી પુસ્તકાલય વડોદરા પોસ્ટ બોક્સ નં. ૧૫ એ પ્રમાણે ખાસ લખવા ચૂકવું નહિ.

વડોદરા,
તા. ૫-૬-૪૫

ઉ. મો. ખરેલ
મહાનિય અવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૪ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

પ્રૌઢશિક્ષણ પત્રિકાના પ્રચાર બાબત.

કેાઈ કેાઈ સ્થળે ગામડાઓમાં પ્રૌઢ શિક્ષણ વગી ચાલે છે. વળી ઘણાં ખર્શાં ગ્રામ-ડાંઓમાં ગુજરાતી તથા ચાર ધોરણ સુધી બણીને ઉડી ગયેલા બાળકો આ નવીન પ્રૌઢ શિક્ષણ જ બણેલા હોય છે, તેમને માટે પુસ્તકાલયમાંથી જુદા જુદા વિષયની છતર વાચનની નાની નાની પુસ્તિકાઓ વાચનપ્રચાર માટે આપી તેના બહોળો ઉપયોગ કરાવવા પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોને વિનંતિ કરીએ છીએ.

આજી માસથી પુસ્તકાલય ખાતાના મે. વ્યવસ્થાપક સાહેબની દોરવણી નીચે એક “ પ્રૌઢ શિક્ષણ પત્રિકા ” નામની માસિક પત્રિકા નવીન બણેલા પ્રૌઢોના વાચન માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે અને તે દરેક સેન્ટરની શાળાના મુખ્ય શિક્ષકને પહોંચાડવામાં આવે છે. તો તેમની પાસેથી કામ કરનાર શિક્ષકોએ આ પત્રિકા મેળવી વાચનપ્રચાર કરાવવા વિનંતિ છે.

વડોદરા,
તા. ૫-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મહાનિય વ્યવસ્થાપક

જાહેરાત નં. ૫ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

અમરેલી અને મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલયોના પ્રચારક બાબત

આથી અમરેલી અને મહેસાણા પ્રાંતના તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે અમરેલી અને મહેસાણા પ્રાંતમાં કામ કરતા પ્રચારક રા. ભાઈદાસ ઠાકર તા. ૧-૫-૪૫ થી રજા ઉપર ઉતર્યો છે અને તે છૂટા થવાના છે અને તેઓ હાલ નોકરી પર નથી તેની સદૃઢ લાગતાવળગતાઓએ નોંધ લેવી. અને અમારી બીજી જાહેરાત સુધી આ પ્રાંતોમાં પ્રચારક નીમાયા નથી એમ સમજવું.

વડોદરા,
તા. ૭-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
મહાનિય વ્યવસ્થાપક.

બજેટ બનાવતાં ધ્યાનમાં રાખો.

—તંત્રીસ્થાનથી

કાયમનિધિની રકમને રળે ભૂલતા

આ અંક સાથે વડોદરા રાજ્યનાં સઘળાં ગ્રામ અને કરખા પુસ્તકાલયોને બજેટ બનાવવાનાં અંદાજપત્રનાં તથા નિવેદનનાં ફોર્મ મળશે. એ બજેટ બનાવતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના થોડાક મુદ્દાઓ પરત્વે પુસ્તકાલયોના મંત્રી-અધિકારીનું અમોં ધ્યાન દોરીએ છીએ.

દર વર્ષે જુલાઈ માસ અને તે પછી પુસ્તકાલયોનાં બજેટ તૈયાર કરવાનો આપણે ત્યાં નિયમ છે. સમજુ સંચાલકો કરેલા ધોરણે પોતાના પુસ્તકાલયનું બજેટ તૈયાર કરે છે. એ પાછલા વર્ષનું નિવેદન એ બજેટ સાથે મોકલવાનું ચૂકતો નથી, અને સાથેસાથે પોતે જેટલી લોકમદદ એકત્ર કરી શક્યો હોય તેટલી જ રકમની યત્તામાં રહીને પોતાનું બજેટ તૈયાર કરે છે. પરંતુ કેટલાક સંચાલકો કરેલા ધોરણ તરફ ધ્યાન ન રાખતાં, પોતે એકત્ર કરેલી લોકમદદની યત્તા કરતાં પણ આગળ વધીને પોતાનાં બજેટ બનાવે છે.

પોતે જેટલી રકમ લોકમદદ તરીકે મેળવી હોય તેટલી જ રકમની નીચે રકમ કાયમનિધિ ખાતે પ્રથમ લઈ જઈને જ બાકીની રકમ પર સરકાર પંચાયત મદદનો અંદાજ બાંધવો ઘટે અને તેની મર્યાદામાં રહીને જેટલાં પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો તેમ જ ઇતર સામાન મેળવવા માટેની રકમનો મેળ સાધીને જ તેટલી જ વસ્તુઓ બજેટમાં આકારવી જોઈએ.

કાયમનિધિની રકમ એ ખાતે રાખ્યા સિવાય ખાતુ બજેટ મંજૂર કરતું નથી, એ હકીકત બાજુવા છતાં કેટલાંક પુસ્તકાલયોનાં સંચાલકો એ વાતને ટાળી દઇ પોતે એકઠી કરેલી લોકમદદ ઉપર જ સરકાર પંચાયત મદદની આધારણી કરે છે,

એ બરાબર નથી. એટલે એની જોગવાઈ તો સૌ પ્રથમ દરેક પુસ્તકાલયે અવશ્ય રાખવી જ નોંધએ. આવી જોગવાઈ ન રાખનાર પુસ્તકાલયનાં બજેટ મંજૂર થતાં નથી અથવા ખાતુ તે નિયમ પ્રમાણે નહીં કરી બાકીની રકમ પર સરકારનાં ચાલત મદદ કરાવે છે અને તેટલામાં તે પુસ્તકાલયે માગેલી પત્રો-માસિકો કે ઇતર વસ્તુઓ મંજૂર થાય છે. આવા સંજોગોમાં, સદર પુસ્તકાલયોના સંચાલકો વિરોધ નોંધાવતા આવે છે કે, અમારા બજેટની રકમ કાપી નાખી. પરંતુ તેઓ, પોતે કદેલી ઉપલી બૂલ તંરફ બાગ્યેજ જોતા હોય છે. હા, દસ રૂપિયા મુધીની રકમ લોકમદદ તરીકે મેળવી શકનારાં નાનાં પુસ્તકાલયોને કેટલીક વાર ખાતુ અપવાદરૂપે કાયમનિધિની રકમની રાહત આપે છે, પરંતુ તેથી કંઈ દરેક પુસ્તકાલયને એ રાહત મળે જ છે એવું માની લેવાનું ભાગ્યેજ હોઈ શકે. એટલે, બજેટ બતાવતી વખતે, કાયમનિધિનો મુદ્દો હંકેઈ પુસ્તકાલયના સંચાલકો ન ચૂકે એવી અમારી તેમને ખાસ લક્ષ્યમણ છે.

લોકસંપર્ક સાધી લોકોમાંથી મદદ ઊભી કરો.

કેટલાંક કસ્ટો અને મકાનવાળાં પુસ્તકાલયો મકાનભાડાની આવક અને વ્યાજને જ અને બહુ બહુ તો પુસ્તકાલયના સલાસદોના લવાજમને જ લોકમદદ તરીકે લેખે છે, પરંતુ તે બરાબર નથી. એ તો પુસ્તકાલયોની લગભગ કદેલી આવક કહી શકાય. પરંતુ લોકમદદને ખરો અર્થ તો, આપણે ત્યાં ચાલતા આવેલા ધોરણ પ્રમાણે, લોકસંપર્ક સાધી જનતામાં અવારનવાર આવતા સારા-માઠાં પ્રસંગે તેમની પાસેથી લોકમદદરૂપે નાણાં મેળવવાં એ છે. એથી પુસ્તકાલયના બે અર્થો સરે છે: (૧) જનતામાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને ખ્યાલ આવી તેનો પ્રચાર થાય છે અને (૨) આવા પ્રસંગે આ સંપર્ક દ્વારા જનતાની સહાનુભૂતિ પ્રાપ્ત કરાઈ આર્થિક મદદ પણ મેળવી શકાય છે. આ રીતે મેળવેલી લોકમદદ એ જ સાત્વિક લોકમદદ હોઈને વ્યાજ અને મકાનભાડાની આવકને વધારાની લોકમદદ તરીકે મુખે લેખી શકાય.

એકલા શિક્ષકને માથેજ શા માટે ?

અને આ લોકમદદ મેળવવા માટે માત્ર શાળાના શિક્ષક જ અંથપાલ છે તેને જ ફરજિયાત સોંપાય તે પણ ઈષ્ટ નથી; કારણ કે શાળાના શિક્ષક-અંથપાલ એ પુસ્તકાલયોનો સેવાભાવી માનદ અંથપાલ ઘણે જાગે હોય છે. તેને ગામના સંચાલકો પૈકીના જુવાનોએ આવી લોકમદદ એકઠી કરવામાં સક્રિય સાથ આપી પોતાની સેવાભાવનાની ધમશ દાખવવી નોંધએ. અંથપાલને પુસ્તકો પસંદ કરવામાં, નવાં નવાં કયાં પુસ્તકો પ્રકટ થયાં છે તેની એને જાણ કરવામાં, કયાં વર્તમાનપત્રો તટસ્થ વૃત્તિપૂર્વક યોગ્ય માર્ગદર્શન આપી સમાચારો આપે છે તેવાં વૃત્તપત્રો પણ આ જુવાન કાર્યકરો અંથપાલના ધ્યાન પર લાવી શકે. આ બધું જો પુસ્તકાલયના

અંધપાલ સાથે સહકારપૂર્વક કરવામાં આવે
તો તૈયાર કરવામાં આવેલું બજેટ ભાગ્યે જ
મંજૂર થયા વગર રહે.

વ્ય. મં. સાથે મંત્રણા કરીને જ
બજેટ બનાવો.

કેટલીક વાર, બજેટ બનાવતી વખતે,
માત્ર વર્તમાનપત્રો ઉપર જ બજેટ બનાવનાર
ભાઈઓ ધ્યાન આપે છે અને અનુક જ પોતાની
પસંદગીનાં વર્તમાનપત્રો જ મંગાવે છે અને
વ્યવસ્થાપક મંડળને તેની જાણ પણ હોતી
નથી; તેવું ન બનવું જોઈએ. પોતાની વ્યવ-
સ્થાપ સભા સાથે ચર્ચા-મંત્રણા કરીને વ્યવ-
સ્થાપક મંડળ નક્કી કરે તે વૃત્તપત્રો મંગાવવાં
હિતાવશ છે, કે જેથી પાછળથી કોઈને કંઈ કહેવાપણું જ ન રહે.

મ. ગાંધીજીનું વાંચન
તેઓ રચનાત્મક કાર્યને લગતું
જે સાહિત્ય મળે છે તે વાંચે છે.
તાજેતરમાં તેમણે “ત્રિદોષ”
ઉપરનું એક પુસ્તક વાંચ્યું:
“રાષ્ટ્રભાષા” એ બીજું પુસ્તક
પૂરું કર્યું. અને હવે હિંદના
પશુધનને લગતા અંધ વાંચી રહ્યા
છે. જેલમાં હતા ત્યારે તેમણે
રોક્સપીઅરનાં નાટકો વાંચ્યાં
હતાં. અને કાર્લ માર્ક્સના
“હાસ કેપીટલ”નું એમણે એવું
સરસ અધ્યયન કર્યું છે કે અત્યારે
પણ એ પુસ્તકનાં વાક્યો દાંડીને
તેઓ, સામ્યવાદીઓને ચકિત
કરી શકે તેમ છે !

પુસ્તકોની યાદીઓ

આ ઉપરાંત, પુસ્તકોની યાદી બાબત અમારે બે અક્ષર અહીં કહેવા પડે છે.
કેટલાક બજેટ તૈયાર કરનાર ભાઈઓ કેટલીકવાર પુસ્તકોની યાદી જ સામેલ કરવા
નથી; તો કેટલાક માત્ર એટલું સૂચન જ કરે છે કે, આપની પસંદગીનાં પુસ્તકો
મોકલશો. આતું પરિણામ એ આવે છે કે, આવાં અધુરો યાદીવાળાં પુસ્તકાલયોનાં
પુસ્તકો નજીક મોડાં થાય છે, અને ખાતાની પસંદગીનાં વા ભલામણનાં પુસ્તકો જ
તેમને મોકલાય છે. આતું પરિણામ એવું પણ કેટલીક વાર આવે છે કે, બજેટ
બનાવનાર ભાઈ પુસ્તકો પહોંચે તેટલામાં બદલાઈ ગયા હોય ત્યારે પેલા નવા આવેલા
ભાઈ ફરિયાદ કરવા નીકળી પડે કે, અમારી માંગણી નહિ છતાં પુસ્તકાલય મંડળે
પોતાને મન કાવતાં પુસ્તકો અમારે ત્યાં ‘ધકેલી’ નીધાં છે ! અને નાહક મંડળ
પ્રત્યે દોષારોપ આવે છે.

કેટલીક વાર ખાતાને પ્રજામાં વધુ પ્રચારપાત્ર જણાય તેવાં પુસ્તકો
તેના તરફથી પુસ્તકાલયોને મોકલવા જણાવવામાં આવે છે; કેટલીક વાર
રકમ વધુ હોય અને યાદીમાં પુસ્તકોની સંખ્યા જોણી હોય ત્યારે ખૂટતી રકમનું
ખાતાએ ભલામણ કરેલું પુસ્તક મંડળદારા મોકલાય છે ત્યારે પણ આવી ફરિયાદો
કરવામાં આવે છે. આવી બધી ફરિયાદો અસ્વાને જ લેખી ચકાય.

પુ. સ. સ. મંડળ સ્વેચ્છાએ એક પણ પુસ્તક મોકલતું નથી.

અમે લારપૂર્વક જણાવીએ છીએ કે, પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ એક પણ પુસ્તક પોતાની સ્વેચ્છાએ કોઈ પણ પુસ્તકાલયને મોકલી આપતું નથી; કાં તો ખાતા તરફથી મોકલવા લલામણ થઈ સૂચન થયું હોય, કાં તો કોઈ યાદી અધુરી હોય વા વધુ રકમ અને યાદીમાં પુસ્તકોની સંખ્યા ઓછી હોય ત્યારે આવે. પ્રકાર બને તે સ્વાભાવિક છે. આમ છતાં યાદી વગરનાં અથવા ખૂટતી યાદીવાળાં પુસ્તકાલયો આવાં પુસ્તકો મોકલતાં પહેલાં ‘પુસ્તકાલય’ દ્વારા જણાવવામાં પણ આવે છે.

ધ્યાનમાં રાખો

બજેટ બનાવતી વખતે નીચેના મુદ્દા અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખશો:—

૧. લોકમહદ્ભમાંથી નીમે રકમ કાયમનિધિમાં મૂકવાનું ભૂલશો નહિ;
૨. કાયમનિધિની ભેગવાઈ ક્યાં પછી, બાકીની રકમ પર સરકાર-પંચાયત મદદન ગણતરી કરજો;
૩. જેટલી રકમ ભેગી થઈ શકે તેમ હોય તેટલી જ રકમનો અંદાજ બાંધજો “આવી મળશે” એવી ખોટી આશાના તંતુએ બંધાઈ મોટી રકમનું અંદાજ પત્ર તૈયાર કરશો નહિ.
૪. પુસ્તકાલયની વ્ય. સભા સાથે મળીને વર્તમાનપત્રો-પુસ્તકો અને ઇતર સામાનની માગણી કરજો;
૫. પુસ્તકોનો યાદી મૂકવાનું ભૂલશો નહિ; નહિ તો ખાતાની પસંદગીનાં પુસ્તકો સ્વીકારવાં પડશે.
૬. રા. પુ. મંડળનું લવાજમ અને આવતા વષે અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદોદારમાં લારનાર હોવાથી તેને અંગેનું લવાજમ (હવે પછી જેની જાહેરાત થશે તેને) માટેની સવક પણ અંદાજપત્રમાં અવશ્ય રાખશો.

છેલ્લે, બજેટમાં પુસ્તકોની પસંદગી વેળા ગમે તેવું સાહિત્ય પુસ્તકાલયમાં થેસી જવા ન પામે તેની કાળજી અવશ્ય રાખશો. બાળકો અને નવાં શીખેલ પ્રૌઢોના વાચનને લગતાં પુસ્તકો-પુસ્તિકાઓ વસાવવાનું તો જાગ્યે જ યાદ આપવું પડે. કારણ કે પુસ્તકાલયોનો વધુ લાભ લેનાર વિશેષ જિજ્ઞાસુવર્ગ તો એ જ છે.

આટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખી આપનું અંદાજપત્ર તૈયાર કરવા પુસ્તકાલયોના સંત્રી-અથવાલો અને વ્યવસ્થાપક મંડળના સભ્યોને અમારી નમ્ર લલામણ છે.

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવનું

★ પ્રખ્યાત અમેરિકન કટારલેખક અર્નિંગ્સ્ટાઇન કટારે ૩૧૦ વર્તમાનપત્રોમાં અઠવાડિયામાં ૭ વખત છપાય છે. આ પત્રોનો કુલ ફેલાવો ૧૨,૨૫૫૦૦૦ નકલોનો છે. અમેરિકન ગૃહોમાં લોકો આ કટારો રસથી વાંચે છે. તેના પર પત્રો લખે છે અને તેની તબિયત તથા સહીસલામતી માટે વર્તમાનપત્રોને ટેલિફોન દ્વારા ખબર પુછાવે છે. પરદેશમાં પાલકના લોકો તથા સેનાપતિઓ, તે ન્યાં જય ત્યાં તેને ઓળખી કાઢે છે, તેને શાંતિ છે તથા તેનામાં વિશ્વાસ રાખી વાત કરે છે.

★ પુસ્તકવિક્રેતાઓને ત્યાં પુસ્તક ટપાલ આવે છે. તેમને મળતા કેટલાક પત્રો ખુબ રમુજ હોય છે. દાખલા તરીકે એક માણસે “ ખબર ન પડી જય તેવી રીતે ઝેર આપવા ” સંબંધી પુસ્તકની માગણી કરી હતી. બીજાએ કાટસના ‘ ઓડ ટુ ફોરેન્સ નાઇટિંગેલ ’ની માગણી કરી હતી (નાઇટિંગેલ એટલે બુલબુલ. તેને બદલે તેણે ફોરેન્સ નાઇટિંગેલ લખી કાઢ્યું); એક ગૃહસ્થે વડઝવર્ધના ‘ ઓડ ટુ ઇમ્મોરેલિટી ’ (અનીતિ)ની માગણી કરી હતી; બીજા પુસ્તકવિક્રેતાએ જવાબ આપ્યો કે અમારી પાસે તો ‘ ઓડ ટુ ઇમ્મોરેલિટી ’ (અમરતા) છે ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે તેવા પુસ્તકની મારે જરૂર નથી.

★ ચીની પ્રજાસત્તાકના પિતા ગણાતા ડૉ. સુન યાટ સેનના લખાણોને એક વધુ ગ્રંથ બહાર પડ્યો છે, અને અત્યારે તે અંગ્રેજ ભાષામાં મળી શકે છે. તેનું નામ ‘ ફન્ડામેન્ટલ્સ ઓફ નેશનલ રિકન્સ્ટ્રક્શન ’ (રાષ્ટ્રીય પુનર્રચનાના સિદ્ધાંતો) છે. ડૉ. બી. ટુંગે તેનું ભાષાંતર કર્યું છે અને મિનિસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ફર્મેશન તે પ્રગટ કર્યું છે. આ પુસ્તક માંહેના પચોસ લેખોનાં ભાષાંતરો અગાઉ ચંદ્ર ગર્ગા છે, પરંતુ મૂળ નામ સહિત અંગ્રેજીમાં તે પહેલી જ વાર પ્રગટ થાય છે. તેમાં ડૉ. સુનની પોતાની સમજૂતી તથા તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા ડૉ. સુનનાં ૧૫ નિવેદનો તેમ જ ભાષણો આપેલાં છે. ૮૬ પાનાની આ પુસ્તિકા હિંદમાં છપેલી છે.

★ બ્રિટિશ એન્ડ ફોરેન બ્રાઇઝલ સોસાયટીના માફિડના મકાનમાંથી તાજેતરમાં બ્રાઇઝલ તથા કરારોની ૧૧૦,૦૦૦ નકલોનો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો, એમ પાર્લામેન્ટના સભ્ય જી. બી. હિંડે લંડનના ‘ ડેઇલી હેરલ્ડ ’ને જણાવ્યું હતું.

★ સ્વ. રાષ્ટ્રકવિ શ્રી. સુબ્રહ્મણ્ય ભારતીના જન્મસ્થાન ઇતીયપુરમ્ ખાતે તેનું સ્મારક કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. ત્રણ મહિનાથી ઓછા સમયમાં ૪૨,૦૦૦ થી વધારે રૂપિયા ભેગા કરવામાં આવ્યા છે. તેમાંથી દશ હજાર રૂપિયા બાંધી મુદતના અનામત મૂકીને તેમાંથી આવતું વ્યાજ દર ત્રણ મહિને તેની વિધવાને આપવામાં આવશે.

બાણીની રક્ષામાંથી કવિ માટે ચોખ્ખા સ્મારક બિંદુ કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. ઇતિયપુરમ્ના રાજ્યે જમીન આપવાની હિદાયત દર્શાવી છે, તેના પર તેનું સ્મારક બિંદુ કરવામાં આવશે. તા. ૩ જુલાઈ શ્રી. રાજગોપાલાચારીએ તેનું ખાતમુહૂર્ત કર્યું છે.

★ આઈનીઝ ઇન્ફર્મેશન બુલેટીનના જણાવવા મુજબ, નેશનલ એકવન યુનિવર્સિટીની સાયન્સ કોલેજના ડીન ડૉ. ચૂ-હ-કુને આ વર્ષનું રસાયણિક વિદ્યાનું નોબેલ પારિતોષિક અપવાદમાં (૨૮૧

આવશે. આતું પ્રસિદ્ધ આંતરરાષ્ટ્રીય ધનામ ગેળવાનાર તે પહેલા જ ચીની છે. ચીનનાં પત્રોમાં આ ખજરને મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે. - ડૉ. ચુની ઉંમર ૪૧ વર્ષની છે. તે કિઓંગ્સુ પ્રાંતના યોંગ્હાવના રહેવાસી છે. તેણે ક્રાન્સ અને જર્મનીમાં રસાયણવિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો છે. ચીનમાં પાછા આવ્યા પછી તે દશે વર્ષ સુધી નેશનલ એકિયામ યુનિવર્સિટીમાં રસાયણવિદ્યાના પ્રોફેસર હતા. ત્યાર પછી તે નેશનલ એકવન યુનિવર્સિટીની સાયન્સ કોલેજના ડીન નિભાયા. ઇ.સ. ૧૯૪૩ માં બ્રિટિશ અધિકારીઓના આમંત્રણથી તે ઇંગ્લંડ બાપ્ત્ય આપવા તથા વધારે સંશોધનકાર્ય કરવા માટે ગયા. આ વર્ષના ફેબ્રુઆરીમાં તે ચીન પાછા આવ્યા. લંડનના સ્વીડીશ લીગેશનના જણાવવા મુજબ, આ ધનામની જાહેરાત નવેંબરમાં કરવામાં આવશે.

★ તેજપુરમાં થોડા મહિના પહેલાં ગાંધી સાહિત્ય પ્રચાર સમિતિની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ સમિતિનો હેતુ, તેનું નામ દર્શાવે છે તે મુજબ, ગાંધીજીનાં પુસ્તકોનું આસામી ભાષામાં ભાષાંતર કરીને પ્રગટ કરવાનો છે. અત્યારે તેા ફક્ત 'આત્મકથા' તથા 'હિંદસ્વારાજ' જ તે ભાષામાં મળી શકે છે. બીજા મંથોના ભાષાંતર માટે ફંડ ઉધરાવવામાં આવ્યું છે તથા ભાષાંતરકારોને રોજી લેવામાં આવ્યા છે.

★ મરાઠી પત્રકારો તથા તંત્રી પરિપદની પાંચમી બેઠક શોલાપુર ખાતે માર્ચ માસમાં 'કેસરી'ના સહતંત્રી શ્રી. ડી. વી. ગોખલેના પ્રમુખપદ હેઠળ મળી હતી.

★ માધવજામના બે જાણીતા પ્રકાશકો તથા મંદવિક્રેતાઓ તાજેતરમાં અવસાન પામ્યા છે. એસ.કે. પરચુરે પુરાણિક એન્ડ કંપનીવાળા શ્રી. એમ. આર. પુરાણિક પાંચઠ વર્ષની ઉંમરે મૃત્યુ પામ્યા. તેણે ચાળીસ વર્ષ પહેલાં પોતાની કારકિર્દીની શરૂઆત કરી હતી. બીજા શ્રી. વૃકારામ પુરંલિક રોહાયે ૭૧ વર્ષની ઉંમરે મૃત્યુ પામ્યા. તેણે ૬૦ વર્ષ પહેલાં ધંધાની શરૂઆત કરી હતી. તેઓ માત્ર ધંધાદારી વેપારીઓ નહોતા. જનતા માટે તથા ધાર્મિક સોશી માટે સાહિત્ય પ્રગટ કરવાની તથા તેના સર્જનને ઉત્તેજન આપવાની તેમનામાં ખરેખરી ધમ્મ હતી. તેમના મૃત્યુથી મરાઠી સાહિત્યને બારે ખેડ મઠ છે.

★ વિદર્ભ સાહિત્ય સંઘની આઠમી સાહિત્ય પરિષદ સાત વર્ષના ગાળા પછી ૩૦ મી માર્ચ અને ત્યાર પછીના દિવસોમાં આઠાટ (પ્રાંત આઠોલા) ખાતે યવતમાસના ડૉ. વા. ૧. દેશપાંડે, ડી. લિદ્દના પ્રમુખપદ હેઠળ બરવામાં આવી હતી. એસિયપુરના શ્રી. નાનાસાહેબ દેશમુખે સંઘને ૪૦૦ રૂ.નું દાન આપ્યું તથા પત્રોના રાજગદાદુર બાળાસાહેબ દેશમુખે તેમની સ્વ. દાદીના સ્મરણાર્થે વરાડમાં પ્રગટ થયેલ ઉત્તમ સાહિત્યકૃતિને દર વર્ષે ત્રણસો રૂપિયાનું ધનામ આપવાનું કબજા કર્યું છે. પરિષદની સાધોસાય, દસ્તલિખિત પ્રતો, પુસ્તકો તથા ચિત્રોનું એક પ્રદર્શન પણ બરવામાં આવ્યું હતું. આ બેઠકની વિચિત્રતા એ હતી કે અમરાવતી, નાગપુર તથા આઠાટની એમેચુર ક્લબોએ ત્રણ મરાઠી નાટ્યો સફળતાપૂર્વક બજવી ખતાવ્યાં હતાં.

★ નાગપુર વિશ્વવિદ્યાલયે તેના પુસ્તકાલયમાં દસ્તલિખિત પ્રતોનો વિભાગ ખોલ્યો છે. ઉદ્દાહરણ તરીકે પ્રસંગે ૧૦૦ થી વધારે દસ્તપ્રતો દેખાડવા માટે રાખવામાં આવી હતી.

★ મધ સહીના મદાન મરાઠી વેપારકર્ણીના સ્મરણાર્થે સ્થાપવામાં આવેલ શોળા પાંડુર

તરબકર પારિતોષિક, મુખ્ય યુનિવર્સિટી તરફથી એક જ લેખકને બીજી વખત આપવામાં આવ્યું છે. પોતાની નવલકથા 'સરાહી' માટે વિહારી (પોસ્ટ અપોસ્ટી)ના શ્રી. રઘુનાથ વામન દીધેને રૂ. ૨૪૦૦ નું રોકડ ઇનામ મળ્યું છે. ૧૯૪૪માં મુખ્ય યુનિવર્સિટીના શ્રેણ્યએટ્ટ લખેલ શ્રેષ્ઠ પુસ્તક તરીકે તેને ગણવામાં આવ્યું છે.

★ પૂનાનું વૈદિક-સંશોધન મંડલ વૈદિક સાહિત્યની મહાન સેવા બજાવી રહેલ છે. તે સંસ્થાએ ઋગ્વેદના ત્રણ ભાગ ટીકા સહિત પ્રગટ કર્યા છે અને છેલ્લે ભાગ અત્યારે છપાઈ રહ્યો છે. હવે મંડલે ' શ્રીત-કોશ 'નું કામ માથે ઉપાડ્યું છે. પ્રાચીન આર્યોના યજ્ઞની સંસ્થા વિષેનો આ કોશ યશો. આ કોશ પ્રો. હરિભાઉ ભડકંકરની સ્મૃતિને અર્પણ કરવામાં આવશે. પ્રો. ના પુત્ર શ્રી. આર. એચ. ભડકંકરે આ યોજનાને આર્થિક મદદ કરી છે.

★ કંબન, તામિલ લોકોના વાલ્મીકિ હતા. જનતા તેની દેવ તરીકે પૂજા કરે છે અને દક્ષિણ હિંદનાં કેટલાંક મંદિરોમાં કવિની મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. દરેક તામિલવાસી કંબન પ્રત્યેનું પોતાનું ઋણ સમજે છે અને હિંદુઓમાં ન્યાં ન્યાં તામિલો વસ્યા છે ત્યાં તેના દિનની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી.

★ શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્શી તથા શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શીએ ભારતીય વિદ્યાભવનને દૂર કરીને સારી રકમ ભેટ આપી છે. આ રકમનો ઉપયોગ અંશતઃ વાર્ષિક અખિલ-હિંદ સંસ્કૃતિ નિબંધ હરિશ્ચંદ્ર માટે આપવાના તાપીબહેન ચંદ્રક માટે થશે.

★ લક્ષ્મણ રેડિયોના જીજ્ઞાસુ મુખ્ય મે માસના પહેલા અઠવાડિયામાં જર્મન પ્રગ્ન માટેના વર્તમાનપત્રોનો ફેલાવો વધીને ૨,૭૫૦,૦૦૦ નો થયો છે. આમાં કોલોન, કેસલ, ફ્રેન્કફર્ટ, બ્રાન્સેક તથા હોલ્ડર્ગમાં પ્રગટ થતાં પત્રોનો સમાવેશ થાય છે.

★ સોવિયેટ રશિયા, હિંદ સાથે સાર્વજનિક સંબંધ શોધી કાઢવા માટે સામાજિક તથા રાજકીય ઇતિહાસની શોધખોળ કરી રહેલ છે. મૂળ ઉદ્યોગ ભાષામાંથી બાબરનામાનું રશિયન ભાષામાં ભાષાંતર થઈ રહેલ છે. 'બાબરનામા' ૧૫૨૦ લગભગ લખાયેલ હોવાની તેમની માન્યતા છે.

'બાબરનામા' પરિચય ભાષામાંથી પહેલું અંગ્રેજી ભાષાંતર ૧૮૨૬ માં લીડન અને અરક્કોને કયું હતું. લગભગ અર્ધ-સદી પછી ૧૮૭૦ માં યુવાન ફ્રેંચ વિદ્વાન પેટ્રે ડેટકુટ્ટીસે પેરિસમાં જર્મન ભાષાની સતત ગર્જના વચ્ચે રશિયન એન. આઇ. ઇસ્મિન્સ્કીએ થોડા જ સમય પહેલાં કરેલ મૂળ ઉદ્યોગ ભાષાંતર પરથી પોતાનું ભાષાંતર તૈયાર કર્યું હતું.

પ્રાચીન ઉદ્યોગ ભાષા ૧૫-૧૬ મી સદીમાં વિકાસની ટાચે પહોંચી હતી. તે સમયની ભાષા આજના ઉદ્યોગકા પૂરી સમજતા નથી. તેથી નવી આદ્યત્તિમાં અરૂં શબ્દોનો કોથ આપવામાં આવ્યો છે.

ભાષાંતરની સાથેસાથ ઐતિહાસિક તથા ભૌગોલિક નોંધના રૂપમાં વિસ્તૃત ટીકા આપવામાં આવી છે. ભાષાંતરનું કામ લગભગ પૂરું થવા આવ્યું છે અને તે ૧૯૪૫ માં પ્રગટ થવા સંભવ છે.

★ અંગ્રેજી ભાષામાં પહેલું પુસ્તક ૧૪૭૪ માં છપાયું હતું. તેનું નામ The Game and playe of the Chess (ધી ગેમ-એન્ડ પ્લે ઓફ ધી ચેસ) હતું.

★આવૃત્તી કાલનું મુદ્દ પુસ્તકાલયે કેવું હશે? તે પુસ્તકની અબરાહ, નોંધ કે ફિલ્મ શું હશે? સારી બાંધણીનાં પુસ્તકપ્રેમીઓને જૂની પ્રથા પસંદ પડશે પરંતુ જેને પુસ્તકની અંદરની બાબતો સાથે લેવાદેવા છે તેની પાસે વિદ્વાન બે વસ્તુઓ મૂકે છે.

યુનાઈટેડ સ્ટેટસના ફોટોગ્રાફિક એન્જિનિયરની શોધ પ્રમાણે હજારો, પુસ્તકો થોડી જગ્યામાં સમાઈ શકે છે, એક સામાન્ય મનુષ્યનું ૨૦૦ પુસ્તકોનું પુસ્તકાલય સાધારણ બિસ્ફીટની પેટીના કદની પેટીમાં સમાઈ શકશે.

મૂળ પુસ્તકના દરેક પાનાનો ખાસ ક્રિયાથી ફોટો પાડવામાં આવે છે. ૭x૫ ઇંચના પાનાની ૧/૮ ચોરસઈંચની ફિલ્મ થાય છે.

વાચક પોતાના પસંદ કરેલ પુસ્તકને વીજળીના સીને-પ્રોજેક્ટરમાં મૂકે છે અને છાપેલ પાનાની બે ફુટની પ્રતિકૃતિ દિવાલ પર (સૂતા સૂતા વાંચવા માટે) અથવા છત પર પડે છે.

‘ બોક્સનું પુસ્તક ’ ફિલ્મ પુસ્તક કરતાં કદમાં મોટું હોવા છતાં વાચક પાસેથી ઓછી મહેનત માગી લે છે. તેનો ખાસ ફાવેલ ગ્રામેફોન રેકર્ડનો સેટ બનાવેલ હોય છે. દરેક રેકર્ડ લગભગ એક કલાક ચાલે છે અને તેમાં ૪,૦૦૦ થી ૫,૦૦૦ શબ્દોનો સમાવેશ થાય છે, તે સામાન્ય પુસ્તકના વીસ કે તેથી વધારે પાના જેટલી હોય છે. પોતાના શુદ્ધ ઉચ્ચાર તથા મધુરતાવાળા વાચકોની આ માટે પસંદગી કરવામાં આવે છે.

રેકર્ડો ઇંચના સામાન્ય રીતે કરતા ૬૦ દોરારે બદલે ૨૦૦ દોરારની કાપવામાં આવે છે. તેની દરવાની ૪૬૫ મિનિટમાં ૭૮ વખતને બદલે ઘટાડીને ૨૪ વખતની કરવામાં આવે છે. તેથી સામાન્ય રેકર્ડ કરતાં તે છ ગણા સમય સુધી ચાલે છે.

★હિંદના લોકોએ લખેલા ‘ પંચતંત્ર ’ તથા ‘ હિતોપદેશ ’ જેવા અમર ગ્રંથોએ રશિયામાં ઠીક રસ ઉત્પન્ન કર્યો છે. પ્રાચીન રશિયન સાહિત્યને આ તથા બૌદ્ધધર્મની કથાઓની ભણુ હતી અને તેનો તેમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રાચીન રશિયા સાહિત્યની ‘ બાર્લેહમ તથા નોસેફેટ ’ની સુપ્રસિદ્ધ કથાનું મૂળ જાતકકથામાંથી લેવામાં આવેલું છે.

મહાન પીટરના સમયમાં રશિયન વિદ્વાનોએ પૂર્વના સાહિત્યનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. કેથારાઇન બીજીના સમયમાં નોવિકોલે મહાભારતમાંથી જગત્વર્ણીતા પ્રગટ કરી. આ પુસ્તક ૧૭૮૮ માં પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું. મૂળ સંસ્કૃતમાંથી ભાષાંતર કરી શકે તેવા વિદ્વાનો રશિયામાં ન હોવાથી ઓગણીસમી સદીના ત્રીજા અને ચોથા દશકા સુધી બહુ જ થોડું કાર્ય થઈ શક્યું હતું.

ત્રીજા દશકાની આખરે મહાભારત તથા કથાસરિતસાગરમાંથી રશિયન ભાષામાં હિતારા આવવા શરૂ થયા. ૧૮૪૧ માં મહાભારતમાંથી ‘ નળ દમયંતી ’ની વાત પ્રગટ કરવામાં આવી. તેનું ભાષાંતર તે સમયના વિદ્વાન રશિયન કવિ વાસિલિ બુખોબ્રીએ કર્યું હતું.

ફ. મેસોવિએ મહાભારતમાંથી ‘ સુદોપસુદ ’ કથાસરિતસાગરમાંથી ‘ વિલાધર ઇન્દ્ર

વાહન' અને ભાગવત પુરાણમાંથી 'ધ્રુવકથા'નું ભાષાંતર કર્યું. ૧૮૫૪ માં કાસોવિએ 'ભગવદ્ગીતા'નું ભાષાંતર કર્યું.

પ્રખ્યાત રશિયન ચાલકન મિનાયેને જાતકનું તથા તે વિષય સંબંધી પોતાનાં સંશોધન ૧૮૭૧-૭૨ માં પ્રગટ કર્યાં. હિંદની મુસાફરીઓથી પાછા આવ્યા બાદ તેણે 'ઇન્ડિયન રોરીઝ એન્ડ લીજેન્ડ' પ્રગટ કરી. તેના શિષ્યોએ તેનું કામ ચાલુ રાખ્યું અને ખાસ કરીને સર્જી ઓર્ડેનબર્ગે જાતકનું ભાષાંતર કરીને રશિયન ભાષામાં પ્રગટ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું.

૧૯૧૭ ના ઑક્ટોબરની ક્રાંતિ પછી શોકોનો રસ આ પુસ્તકોમાં વધવા લાગ્યો. હિંદની શોકકથાઓએ ખૂબ ધ્યાન ખેંચ્યું અને રશિયન ભાષાસાહી રાસેલી શોરે કરેલા પંચતંત્રના ભાષાંતર તથા બીજા ગ્રંથો પ્રગટ થવા લાગ્યા.

'વેચાલ પંચવિંશતિ'નું ભાષાંતર બે વખત પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું.

મહાભારતનું ભાષાંતર કરવામાં લાડિબિર કમ્પાનોવે જે શ્રમ લીધો છે તેનો ઉલ્લેખ નોંધપાત્ર છે.

—છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

મુંબઈમાં વેકેશન માટેનું બાલવાચનાલય

મુંબઈ પ્રાંતની વીએન્સ કાઉન્સિલ તરફથી શાળાઓની ઉનાળાની રજાઓ દરમિયાન બાળકો માટેના એક મહત્ત્વ વાંચનાલયની વ્યવસ્થા બે વર્ષથી કરવામાં આવે છે. આ વાંચનાલયમાં નાની વયનાં છોકરા-છોકરીઓને આકર્ષવા માટે અંગ્રેજી અને દેશી ભાષાઓનાં એવાં પુસ્તકો તથા સામયિકો રાખવામાં આવે છે કે જેના વાચનથી બાળકો જ્ઞાન અને ગમ્મત બેઠે મેળવે. બાળકોની સર્વ પ્રકારની લાક્ષણિકતા તથા રસવૃત્તિ સંતોષાઈ એ પ્રકારનાં પુસ્તકો તથા પત્રોની તે માટે પસંદગી કરવામાં આવે છે.

આ ટૂંકી મુદતનાં વાંચનાલયનો હેતુ બાળકોની વાચનાભિરુચિ જાગ્રત કરવાનો, તેને સંસ્કારી બનાવવાનો અને વારંવાર સિનેમા જોવા જવાની વૃત્તિને રોકવાનો છે. બાળકો રજાઓના દિવસોમાં સિનેમા તરફ વધુ આકર્ષાય છે ને તેની જે અનિષ્ટ અસરો મેળવે છે તેથી તેઓ દૂર રહીને આવા વાચન દ્વારા મનોરંજન મેળવે તો તેઓનું આનંદ હીલ્લી રુચિ તરફ ન વળવા પામે.

આવી વેકેશન-લાયબ્રેરીનો લાભ બાળકો તરફથી સારા પ્રમાણમાં લેવામાં આવે છે. શાળાઓની રજાના દિવસોમાં કેટલાક શિક્ષકો પણ આવા વાચનાલયની ગોઠવણી તથા વ્યવસ્થામાં મદદગાર બની શકે છે. ઘણાં કુટુંબો તરફથી પોતાનાં પુસ્તકો તથા સામયિકો આ વાચનાલયના ઉપયોગ માટે આપવામાં આવે છે. આ વર્ષે ૧૦૦૦ ગુજરાતી, ૧૦૦૦ મરાઠી અને ૨૦૦૦ અંગ્રેજી પુસ્તકો ઉપરાંત સંખ્યાબંધ સામાયિક પત્રો પૂરાં પાડવામાં આવ્યા હતાં.

મુંબઈમાં બાળકો માટેનું એક કાયમી વાચનાલય સ્થાપવાની વિનંતિ પ્રજાને કરવામાં આવી છે. બાળકો માટેની વેકેશન લાયબ્રેરીઓ સ્થાપવાનો મુંબઈનો આ સફળ પ્રયોગ બીજાં મોટાં શહેરો માટે અનુકરણીય યજ્ઞ પડે તેમ છે.

ઉત્તમ સાહિત્યના નિર્માણ માટે—

‘પૈસાથી ઉત્તમ સાહિત્યનું નિર્માણ કરી શકાય ખરું ?’ એ પ્રશ્ન ‘ખાતરથી ઉત્તમ પાક નીપજવી શકાય કે નહિ ?’ એ પ્રશ્નના જેવો છે.

પૈસા અને સાહિત્યનો સંબંધ ખાતર અને પાકના સંબંધના સરખો છે. ખાતરથી પાકને ઉછરવામાં સારી પેઠે મદદ મળે છે, પરંતુ એ પાક કેવા પ્રકારનો અને કેવી કાટિનો ઉત્પન્ન થશે, એ કેવળ ખાતર ઉપરથી નક્કી કરી શકાય નહિ. જે ખી વાવવામાં આવ્યું હોય તેના પિંડગત ગુણ ઉપરથી તે નક્કી થઈ શકે, એ પિંડગત ગુણના આવિષ્કારને યોગ્ય સામગ્રી પૂરી પાડવી તે ખાતરનું કામ છે. પિંડગત ગુણોમાં ફેરફાર કરવાનું સામર્થ્ય ખાતરમાં હોતું નથી એ જ દૃષ્ટાંત સાહિત્યનિષ્પત્તિ અને પૈસાનું છે. પૈસા એ સુખ-સમગ્ધ, સાધનસામગ્રી અને સ્વાસ્થ્ય મેળવવાનું સાધન છે; પણ એવાં સાધનો ગમે તેટલાં પૂરાં પાડવામાં આવે તો ય જેનામાં લેખનકલા પરતું સ્વામિત્વ નથી અને જે કાંઈ શક્તિ હોય તેનો પણ પરિશ્રમપૂર્વક વ્યાસંગ કરવાની તત્પરતા કે ચીવટ નથી, તેના હાથે ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય નિર્માણ થઈ શકતું જ નથી. મોટાં મોટાં છનામોની જાહેરાત કરીને અથો માગવામાં આવે છે એ આપણે જોઈએ છીએ, પરંતુ જાહેરાતોના હુકમને માન આપીને લખવામાં આવતા અથો ઉચ્ચ કાટિના નીવડતા નથી એવો જ સામાન્ય અનુભવ હોય છે. એનું કારણ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ અંથનિર્માણ થવાનું આલોકારણ અંથકારની ભુદ્ધિ જ છે; પણ ભુદ્ધિનો વિકાસ થવામાં પૈસા એટલે સુખસમગ્ધ અને સાધનસામગ્રી મદદમાર બનતાં નથી એમ કહેવું એ તો બૂલબરેલું છે.

કોઈ રાજ, મહારાજ કે ધનિકના આશ્રયની દરકાર રાખ્યા વિના કેવળ આત્મોદ્ધારની અને લોકોદ્ધારની ભાવનાથી પ્રેરાઈને સતો, ભકતો તથા કવિઓએ ઉત્તમ પ્રકારનું સાહિત્ય નિર્માણ કર્યું છે ખરું, પણ તેઓ નિષ્કાંચન હતા તેથી જ તેઓને હાથે ઉત્તમ સાહિત્ય નિર્માણ થયું હતું એમ કાંઈ નથી; કિંવા તેઓ સંત-ભક્ત હતા તેથી તેઓ ઉત્કૃષ્ટ કવિ હતા એમ પણ નથી. ભક્તિને લીધે જ કવિત્વ આવતું હોત તો બધા ભક્તો ઉત્તમ કાટિના કવિઓ જ હોત. ધણા ભક્તોએ પદો રચેલાં છે, પણ સુતેચર-તુકારામની ઉક્તિની રાખે ખીજાઓ પહોંચી શક્યા નથી. ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય માટે જરૂરી ગુણોમાંનો એક ગુણ સંતવૃત્તિ હોઈ શકે છે; તે ગુણ એટલે નિષ્કાં, શ્રદ્ધા અને તત્પરતા. પણ એ એક જ ગુણને લીધે કાંઈ ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય નિર્માણ થઈ શકતું નથી. તે માટે લેખનમાં કલાત્મક દષ્ટિ જોઈએ છે. ખીજો ગુણ એ કે ભક્ત કવિઓ અકિંચનવૃત્તિ રહે છે; પણ તેથી તેમની પ્રતિભા અધિક તેજસ્વી થાય છે એમ કહેવું એ બરાબર નથી. તેઓ નિષ્કાંચન હોય કે લક્ષ્મીવાન હોય એ મુલો તેમને માટે ગોણ છે. તેમનામાં તત્પરતા અને સામર્થ્ય હોય એ જ મહત્ત્વની વસ્તુઓ છે. નિષ્કાંચનત્વની ખાખતમાં એ પણ લક્ષ્મી રાખતું જોઈએ કે જનતામાં ધાર્મિક શ્રદ્ધા ભક્ત થવાથી ભક્ત કવિઓની આજીવિકાની કાળજી રાખનારા સિંચો તેવાર હોય છે; તેમની જરૂરીઆતો બહુ થોડી હોય છે અને તે બહુ સહેલાઈથી પૂરી પડતી હોય છે.

આ ભક્ત કવિઓના ઉદાહરણ ઉપરથી એમ અનુમાન કરવું કે નિષ્કાંચનૃત્તિમાં જ પ્રતિભા સારી પેઠે વિકસે છે એ જેવું અસમજસ છે, તેવી જ વાત છે ઉત્તમ સાહિત્યના નિર્માણ માટે પૈસાની જરૂરીઆતની. પૈસા એટલે સ્વાસ્થ્ય અને મુખસમવડ મેળવવાનું સાધન. એ સાધનસંપત્તિ અનુકૂળ હોય તો જેને લેખનકળાની દૃષ્ટિ મળી હોય તેને હાથે વધારે પ્રમાણમાં અને વધારે જાગી કોટિનું સાહિત્ય નિર્માણ થવામાં તે મદદગાર થયા વિના રહે નહિ. સાંપત્તિક સ્થિતિ બહુ હીણી હોય તો લેખકોની ધણી શક્તિ જીવન ટકાવવા માટે જ ખર્ચાઈ જાય છે, અને એવી હીન અવસ્થા ઉત્તમ સાહિત્યની નિષ્પત્તિમાં ઉપકારક બનતી નથી. એવી સ્થિતિમાં ય કોઈ કોઈની પ્રતિભા ચમક્યા વિના રહેતી નથી એ ખરું, પણ એ તો અપવાદ લેખાય.

*

પૈસાને ઉપર ખાતરની ઉપમા આપી છે તે ઉપરથી એક શંકા ઉત્પન્ન થશે કે જરૂર કરતાં વધારે ખાતર નાખવાથી પાક પુષ્કળ નીપજે છે, પણ તેમાં કસ ઓછો હોય છે; તેમ, પૈસા મળવાથી સાહિત્ય વૃદ્ધિગત થાય પણ તેનો કસ વધે નહિ એવું શું ન બને ? પ્રકાશક પાનાંની સંખ્યા પર પૈસા ગણીને આપે એટલે પાનાંની સંખ્યા વધારવાનો મોહ લેખકને થાય એ અશક્ય નથી, પણ આ મોહ ઉત્કૃષ્ટ લેખનને ભુલાવી દેતો નથી. જે લેખન કેવળ આજીવિકા માટે જ કરવામાં આવતું હોય ત્યાં આ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે. એ જ રીતે અભિરુચિને થોડી નીચી કોટિમાં મૂકીને પણ બે પૈસા વધુ મેળવવાનો મોહ થવાનો સંભવ હોય છે; પણ ઉત્કૃષ્ટ લેખનના માર્ગે આડે આ મોહ જઈ શકતો નથી. ઊલટું, બે પૈસા વધુ મળવાથી જે સમવડ ને સ્વસ્થતા મળે છે તે વિદ્યાવ્યાસંગ વધારવામાં મદદગાર બને છે.*

દ. કે. કેળાકર

મહાપુરુષનું મન ન્યાયને પિછાને છે; હુદ્દ પુરુષનું મન લાભને પિછાને છે.

*

માણસ સહને ખાતર જન્મેલો છે. જે કોઈ માણસ સત્ય જોઈ બેસે અને છતાં જીવતો રહે તો તે મરણમાંથી જાયી મરે એ સદ્ભાગ્યનું જ પરિણામ ગણાવું જોઈએ.

*

મને માછલીએ મળે છે અને રીંછનો પાંખે પણ મળે છે. જે આ બંને વસ્તુ એકસાથે મને મળે એમ ન હોય તો હું માછલીને જતી કરીશ અને રીંછનો પાંખે રાખીશ. એ જ પ્રમાણે મને જીવનપ મળે છે અને સત્ય પણ મળે છે. જે હું એ બંને બેમાં ન રાખી શકું એમ હોય તો હું જીવનને જતું કરીશ અને સત્ય પસંદ કરીશ.

—કૌન્ડપુશિયસ

“સારું થયું કે—” (કોણે શું સંજયું ?)

સારું થયું કે હું કનૈયાલાલ મુનશી ન થયો, નહિ તો મારે ‘સ્વપ્નદ્રષ્ટા’ બની ‘પૃથ્વીવસ્ત્રલભ’, ‘ગુજરાતના નાથ’ અને ‘પાટણની પ્રભુતા’થી અંગાંઠ ‘રાજધિરાજ’ બનાવવા પડત.

સારું થયું કે હું રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ ન થયો નહિ તો મારે ‘ઢાઢાલા’ને મેળવવા ‘હમ’ બેની, ‘દિવ્ય ચક્ષુ’ પ્રાપ્ત કરી, ‘બારેલો અગ્નિ’ પસાર કરી, ‘સંક્રિતિ હૃદય’ને છોડી દઈ, ‘સંયુક્તા’ને હરનાર પૃથ્વીરાજની પેઠે ‘જયંત’ બની તેમું હરણ કરવું પડત.

સારું થયું કે હું ‘ધૂમકેતુ’ ન થયો નહિ તો ‘રાજસુગટ’ને ખાતર ‘તણખા’ લેડાડી ‘પૃથ્વીશ’ બની, ‘રાજકન્યા’ પરણી અતે ‘રાજસન્ધ્યાસી’ બનવું પડત.

સારું થયું કે હું ઉમાશંકર જોષી ન થયો નહિ તો ‘શંભૂમેળા’માં ‘વિશ્વશાંતિ’ (૧) સ્થાપવા ‘ત્રણ અધું’ બે કરી ‘સાપના બારા’ વેચવા પડત.

સારું થયું કે હું જ્યોતીન્દ્ર દવે ન થયો નહિ તો ‘ગુપ્તાની નોંધપોથી’માંથી ‘રંગ’ પેદા કરી ‘તરંગ’ લહરિએ ચઢવું પડત.

સારું થયું કે હું ‘સ્નેહરસ્મિ’ ન થયો નહિ તો ‘તરેલા તાર’ વડે ‘આસો-પામ્રવ’ને ગાતા કરવા પડત.

સારું થયું કે હું ખળવંતરાય ઠાકોર ન થયો નહિ તો ‘ઉગતી જુવાની’ના બલુકાર સાંભળી ‘દર્શનિયા’ તરફ ભેખિની લંબાવવી પડત.

સારું થયું કે હું ખબરદાર ન થયો નહિ તો મારા સ્થાનની ખબરદારી રાખવા ‘સંદેશિકા’, ‘બળનિકા’, ‘પ્રકાશિકા’ વગેરે ચોક્કીદારણી રાખવી પડત.

સારું થયું કે હું ચન્દ્રવદન મહેતા ન થયો નહિ તો મારે ‘નાગા બાવા’ને ‘આગાડી’માં મક્કત છુસાડવા પડત.

સારું થયું કે હું ઝવેરચંદ મેઘાણી ન થયો નહિ તો ‘સૌરાષ્ટ્રની રસધાર’ રચવા ‘સોરઠી બહારવટીઆઓ’ની ‘પ્રતિમા’ઓ જોઈ ‘સત્યની શોધ’માં ફરવું પડત.

સારું થયું કે હું ઇન્દુલાલ ગાંધી ન થયો નહિ તો ‘પદ્મદાતાં તેજને’ સ્થાપી રૂપ આપવા ‘ખંડિત મૂર્તિઓ’ જોઈ ‘નારાયણી’ અને ખીળ નાટકો લખવાં પડત.

સારું થયું કે હું રામનારાયણ પાઠક ન થયો નહિ તો ‘દ્વિરેક’ અને ‘સ્વૈરવિહારી’ના ઉપનામથી ‘દ્વિરેક’ની વાતો લખી ‘સ્વૈરવિહાર’ કરવો પડત.

સારું થયું કે હું ચાંપશી હોદશી ન થયો નહિ તો ‘જંજીરને ઝલુકારે’ વળી જંજીર તોડી, ‘તાતી તસ્વાર’ વીંઝી, ‘આશાની ઇમારત’ ઊભી કરવા ‘માનવ હૈયાં’ના ઇમારતો સાંભળવા પડત.

સારું થયું કે હું અંબાલાલ બાલકૃષ્ણ પુરાણી ન થયો નહિ તો ‘પથિકનાં પ્રુખો’ બેરી ‘પથિકના પત્રો’ વાંચી ઠાક અહમુત લાગણી વડે પ્રેરાઈ ‘દર્પણના હુકા’ ફેરવા પડત.*

શ્રી. હિશોરચંદ પારેખ

જાહેરાત નં. ૭ સને ૧૯૪૪-૪૫

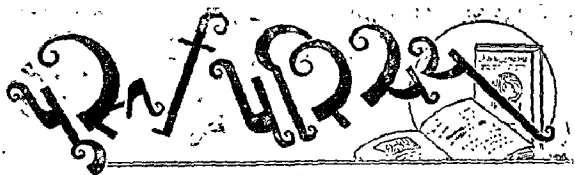
વિષય

સને ૧૯૪૪-૪૫ ની સાલમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાં યાજમાના તહેવારોની યાદી

	દિવસ		દિવસ
૧ દેવશ્યની એકાદશી	૧	૧૫ આષાઢી એકાદશી	૧
૨ દેવદિવાળી	૧	૧૬ શ્રાવણી	૨
૩ સ્વ. સયાશ્રાવ મહારાજનો		૧૭ શીતળા સપ્તમી	૧
હીરક મહોત્સવદિન	૧	૧૮ જન્માષ્ટમી	૧
૪ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના જન્મોત્સવના તહેવારો જે પ્રમાણે દરે તે	૫	૧૯ ગોકુલાષ્ટમી	૧
૫ ઉત્તરાયણ	૧	૨૦ ગણેશ ચતુર્થી	૧
૬ વસંતપંચમી	૧	૨૧ દુર્ગાષ્ટમી	૧
૭ મહોદય	૧	૨૨ અનંત ચોદસ	૧
૮ શિવરાત્રિ	૧	૨૩ સર્વશિવ અમાવસ્યા	૧
૯ શ્રી. મહારાજ સા. ના તખ્ત-નશીનનો દિવસ	૧	૨૪ દશેરા	૧
૧૦ હુતાશની	૨	૨૫ માણેકઠારી પૂર્ણિમા	૧
૧૧ ગુડી પડવો	૧	૨૬ દિવાળીના તહેવારો	
૧૨ રામનવમી	૧	ધનતેરસથી બીજ સુધી	૪
૧૩ ચૈત્રી પૂર્ણિમા	૧	૨૭ લોકોની અનુકૂળતા પ્રમાણે બીજ	
૧૪ અક્ષયતૃતીયા	૧	સ્થાનિક તહેવારો	૫
			૪૦

વડોદરા,
તા. ૧૨-૭-૪૫

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ અધ્યક્ષ

ગીતાગીતમંજરી—લેખક: શ્રી. જુગતરામ દવે; પ્રકાશક: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. કાલિન કલર્ના પૃષ્ઠ ૧૬૪ + ૧૬, સાદુ પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. એક, ૧૯૪૫.

જુગતરાતના લોકસેવકોમાં અમદરાસમાં આવતા શ્રી. જુગતરામભાઈએ ગીતાની ગીત-મંજરીઓનો આ ગજરો તૈયાર કર્યો છે. એની રચના માટે એમણે પસંદ કરેલા આપણા પ્રાચીન કવિઓનાં લોકજનજનોના હાળ ગીતાના સિદ્ધાંતને જાણે બળનેમાં ગોઠવી દઈ લોકભોગ્ય મણિય એવી સરળ સમજૂતરૂપે આપ્યા છે.

ખાલપણમાં માતા-પિતા તરફથી મળેલા સંસ્કારો તેને યોગ્ય સિંચન મેળતાં મોટપણે મળુસમાં કેવા વૃક્ષરૂપે ફૂલે ફાલે છે તેનો આ એક આખાદ નમૂનો લેખી શકાય. લેખકને વારસામાં મળેલા આ ગીતાસંસ્કારના મૂળમાંથી એમણે આ કેવી મનોહર મહેકવાળા યુગ્મહાર મંજરીઓનો ગજરો ગૂંથ્યો છે તે સહેજે સમજી શકાય છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે માયેલ ગીતામાં આવતા ૧૮ અધ્યાયો પૈકીના ૧૨ અધ્યાયોનાં, જીવનમાં આચરવા યોગ્ય લેખી શકાય તેવાં સૂત્રોને અહીં ગૂંથી લીધાં છે. સાથે સાથે આપેલા એને અલુરૂપ શ્લોકો અને એના ભાવાર્થ પણ એને વિશેષરૂપે સમજવામાં ઠીક સહાયરૂપ થઈ પડે, જેમ છે. મામજન પણ સમજી શકે તેવી આ ગીતાગીતમંજરી પુસ્તકાલયો સુખે વસાવે.

જીવનનાં ઝરણાં—લેખક: શ્રી રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ; પ્રકાશક, કક, પૂર્ણાં ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૪૦૦ + ૧૬, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦, ૧૯૪૫.

ગાંધીજી સાથેના પ્રસંગોને લગતાં હમણાં હમણાં આપણને ઠીક પુસ્તકો મળવા લાગ્યાં છે. તેમાં આ એક વધુ ઉમેરો થાય છે, એ આનંદની વાત છે. આ અગાઉ આ પુસ્તકના લેખકે આપણને “ગાંધીજીની સાધના” આપ્યું હતું અને તે પછી તેમનું લખેલું આ બીજું પુસ્તક આપણને મળે છે. એમાં લેખકે પોતાને પરાણે બાજુ પર રાખવાનો પ્રયત્ન કરીને ગાંધીજીનો પોતાને મળેલો નિકટ સંપર્ક સેવતાં સાંપડેલા પ્રસંગો આમાં સંમળા છે. ઠીક દક્ષિણ આફ્રિકાની ગાંધીજીની લડતથી લઈને આજ પર્વત એમની નિકટતા પામનાર પાસેથી આપણને ધણું ધણું જાણવાનું મળે. અને એ તેમણે એમના આ જીવનઝરણા દ્વારા આપણને આપ્યું છે. એમનાં આ જીવનઝરણાના મૂળમાં સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબનું અને પેટલાદ મોર્ડિયે હાઉસનું સંસ્કારપ્રદાન આવે છે, એ બન્નેને માટે ખરે જ, ગૌરવશીલ ગણી શકાય.

જુગતરાતના આ પ્રથમ પંક્તિમાં આવતાં લોકસેવકની જીવનઝરણા જાણવા પ્રથમ પુસ્તકાલયોમાં આ પુસ્તક આવકારપાત્ર છે.

વ્યાપારી નામાનો ભોમિયો—કર્તા: શ્રી. રવિશંકર ઝા. મહેતા; અને શ્રી. દલપતરામ ક. હલ્લુ; પ્રકાશક: ઝેન. એમ. ઇસ્કરની કું. પ્રિન્સેસ રોડ, મુંબઈ-૨. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૪૬+૮, કવર બેકેટ સહિતં પાકું સચિત્ર પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦ ૧૯૪૫

પોતાની આવકઅવકનો હિસાબ સૌ કામને રાખવો પડે છે. તેમાં પણ વ્યાપારીવર્ગ માટે તો એ અતિ આવશ્યક અને અમત્ય છે. એ ક્ષેત્રમાં કામ કરનારને એનાં નામાનાં તત્ત્વો કેટલીક વાર પૂરેપૂરાં જાણીતાં નથી હોતાં અને તેથી તેઓ મૂંઝવણમાં પણ મુકાય છે. તેવા હરકોઈ વેપારી ધંધાદારીને ઉપયોગી થઈ પડે-તેવા શરૂઆતથી લઈને ધંધાની છેવટની કક્ષા સુધીના વેપારી નામાનાં તત્ત્વો આ પુસ્તકમાં લેખકે આપ્યાં છે. જુદા જુદા ધંધાદારીએ પોતપોતાના ધંધાને યગતા હિસાબ-કિતાબ કેવી રીતે લખવા-રાખવા તેને લગતી સરળ માહિતી આ પુસ્તક પૂરી પાડે છે. નામું લખવાની અનાવડતવાળા તેમ જ પાકા નામાનો અભ્યાસ કરનારાઓ માટે આ પુસ્તક માર્ગદર્શક ભોમિયાશ્પ નિવડે તેવું છે. કિંમત જરા વધુપડતી લેખી રકાવ.

જુવાનોની સંસ્કારસાધના:—મૂળલેખક: સર રાધાકૃષ્ણન, પ્રકાશક: કદ ઉપર પ્રમાણે, પૃષ્ઠ ૧૫૨, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ. ૧૯૪૫.

સર રાધાકૃષ્ણન જેમ એક પ્રખર તત્ત્વવેત્તા છે તેમ એક પ્રથમ પંક્તિના કેળવણીકાર પણ છે. તેમણે છેલ્લાં વીસ વર્ષો દરમિયાન આપેલાં કેળવણીવિષયક ઉદ્દેશોનો પૈકાનાં ૧૪ તો આમાં સંગ્રહ છે-આવતી કાલના નાગરિકોના જીવનવ્યવસ્થામાં સંસ્કારનું વારિસિંચન કરે તેવાં આ વ્યાખ્યાનો દરેક બહેલા જુવાનને અવશ્ય વંચાવવાં જોઈએ અને તેમાંનાં ઉદ્દેશોનો તેમના ભાવિ જીવનમાં કેવાં માર્ગદર્શક નીવડે તેવાં છે તે તેમની ધ્યાન પર લાવવું જોઈએ. સર રાધાકૃષ્ણનનાં આ સંસ્કારપ્રેરક મંતવ્યો વિદ્યાર્થીઓમાં વિશેષ પ્રચારપાત્ર છે. કોલેજનું શિક્ષણ પામતાં-પામેલાં વિદ્યાર્થીઓ આ પુસ્તકને અવશ્ય વાંચી જાય.

રસયોગી—લેખક: શ્રી. રમણીક અરાલવાળા, પ્રકાશક: જીવન સાહિત્ય મંદિર, કાલબુદેવી રોડ, મુંબઈ. કદ, પૂઠાં; ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૪૪, મૂલ્ય ૦-૬-૦ ૧૯૪૫.

આપણે ત્યાં કેટલાક વખતથી બાલસાહિત્યને નામે જે કેટલુંક વધારા પડતું પ્રવેશ ચામી ગયું હતું તે હવે ઠેરઠેરથી થતા વિરોધને લીધે કંઈક અંશે ઓછું થતું ચામે છે, જે કે એ હજી સદંતર બંધ થયું નથી.

આ બાલભોગ્ય કાવ્યપુસ્તિકાના લેખક આપણા કવિઓમાંના એક શ્રી. રમણીક અરાલવાળા છે. એમણે લખેલાં બાલકોને ઝડ જીમે ચડી જાય અને હોંશે હોંશે ગાવા લલચાય તેવાં ગીતોનો આ સંગ્રહ છે. એવું પહેલું કાવ્ય રસયોગી બાળકોને રસયોગીના નમણું માટે આમંત્રતાં કાવ્યમય વાતાવરણ ખડું કરે છે. અને તે પછીનાં અન્ય બાલગીતો જેવાં કે, કામળ, સાબરનાં તીર, ચાંદરણી ગાય, શિયાળો, ઉત્તરાયણ, અમાસી, વરસાદ, ચડોલા વગેરે એકેએક ખીત કાવ્યરસબરપૂર હોઈને તે દરેકમાંથી એ વાંચતાં-ગાતાં બાળકને કંઈક ને કંઈક

નવીન જાણવાનું પણ મળે છે. આમ વિવિધ વિષયને સ્પર્શતાં બાલબોધ શૈલીએ લખાયેલાં આ ગીતકાવ્યો બાળકોમાં વધુ વંચાય તેવા પ્રયત્ન પુસ્તકાલયોના મંથપાત્રો અવસ્થ કરે.

દેવકુંડુમ:—લેખક: શ્રી, પારાશર્ય; પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર, કુદરકેપ સોળપેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૧૦૦, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂપિયો એક. ૧૯૪૫.

ભાવનગરના સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા “કદાની” માસિક માટે લખાયેલી ચાર પૌરાણિક વાર્તાઓનો આમાં સંગ્રહ છે. પહેલી વાર્તા ઇન્દ્રપદ પામવા પ્રયત્ન કરી તેને પામી અંતે પતન પામનાર નહૂપ રાજાની કથા લેખકે પોતાની શૈલીમાં રજૂ કરી છે. પૈકીની, બીજી વાર્તા નગ્નીકેતાને લગતી હોઈને ત્રીજી પક્ષને કુખેરે આપેલા અભિ-શાપની, અને ચોથી વાર્તા, સુષ્ટિનો ભાર ઉતારવા માટે ઉત્પન્ન કરેલી કન્યા “મૃત્યુ”ની જીવનકથા છે. પુરાણમાંનાં આવાં કથાનકો અલ્પતન શૈલીએ રજૂ કરવા માટે લેખકને અભિનંદન. કિંમત જરા વધુપડતી લાગે છે.

શ્રી ગીતાસંકલન:—સંકલનકાર: શ્રી રમણ મહર્ષિ; પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાપીલય, ભદ્ર, અમદાવાદ. કેદ ઉપર પ્રમાણે, પૃષ્ઠ ૫૨, મહાત્મા ગાંધીજી અને રમણ મહર્ષિનાં ચિત્રોવાળું સાદું પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૩-૦; ૧૯૪૫.

શ્રી રમણ મહર્ષિએ પસંદ કરેલા અને એમણે સારરૂપ ગણેલા શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના ૪૨ શ્લોકો કિશોરલાલબાઈનાં સમશ્લોકી અનુવાદ અને ગાંધીજીનાં અનાસક્તિ-યોગમાં આપેલા અનુવાદ સહિત આ પુસ્તિકા તૈયાર કરવામાં આવી છે. આજે ન્યારે જનતામાં ગીતાબ્ધાસની ભાવના પ્રધી છે ત્યારે આવાં સંકલનો આવકારદાયક લેખી શકાય; પરંતુ એમાં એક ભયસ્થાન રહેલું જણાય છે. સંભવ છે કે, આમ સંકલનકારો ક્રમે ક્રમે “એક શ્લોકો” ગીતા તૈયાર કરવા સુધીની તત્પરતા દાખવે તો નવાઈ નહિ. અને પરિણામે જનતા એ એકશ્લોકી ગીતામાં પણ રાચતી થઈ જાય. આવાં સંકલનો કરતાં શોકબોધ શૈલીએ અત્યાર અગાઉ એના અભ્યારીઓ તરફથી જનતાને મળેલાં અનુવાદો, સમજૂતીઓ વગેરે આપણે ત્યાં ક્યાં ઓછાં છે !

મ. પ્ર. વ્યાસ

વિક્રમાદિત્ય હેમુ:—લેખક: શ્રી. નયનિન્દ્રા; પ્રકાશક: મૂર્તિમંથરન કાપીલય, ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ; સન ૧૯૪૪; કાઉન ૧૬ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૪૧૨+૧૨; સચિત્ર આમ્બાદન સહિત બોર્ડ પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૫-૦-૦.

દિલ્હીનો હેમુ ઝવેરી નામનો—જેધપુર પાસેના મંડોલર મામનો—એક જૈન શ્રાવક, પૃથ્વીરાજ પછી દિલ્હીનો ગાદીપતિ બને છે. એ ઇતિહાસ, આપણે બધી ગણેલા અને વંચેલા ઇતિહાસોમાં પણ બહુ જ ઓછો ઉપલબ્ધ છે. ‘વિક્રમાદિત્ય હેમુ’ના જીવનની આ કથા વાંચતાં ભારતના ઇતિહાસના પેટાળમાં ક્યાંય જીડે જીડે દટાઈ ગયેલું, દિલ્હી એક અગ્રોધુર રત્ન, તથા આજે આપણને જરી આવડું ન હોય એમ આ પુસ્તક વાંચતાં લાગે છે. જુને વાણિયો છતાં, સાચી શાસ્ત્રવટ દાખવતો અને યુદ્ધજ્ઞા તથા રાજનીતિ તો તથા

એના બાપની જ; એવા નિપુણ એ વાણિયો, પોતાના બાલપણના સાચા સાથી એક અધ્યાની સેનાનો અગ્રેસર અને નાયક બને છે. અને શેરશાહની પાંખે ઉમો રહી મોગલોની સામે અનેક લડાઈઓ લડી મુશ્કેલીઓના પ્રસંગે શેરશાહને સાચી મદદ કરે છે. માના જળ્યા બે ભાઈઓ પશુ જોટલો પ્રેમ ન રાખે એટલો પ્રેમ આ બંને વચ્ચે છે. પશુ શેરશાહ દિલ્હીપતિ બને તે પહેલાં, કલિંજર ઉપરની લડાઈના સ્થળે મરણ પામે છે. હેમરાજ ત્યાંથી છૂટા પડે છે. શેરશાહ અને હેમરાજના જવાથી અધ્યાનોમાં અંદરોઅંદર કુસંપ પ્રવર્તે છે, અને શેરશાહના વંશજોની સત્તા નબળા પડે છે. પુત્ર શેરશાહના મિત્ર સલીમની વિધવા રાણીના આગ્રહથી હેમરાજ વછર તથા અધ્યાની સેનાના નાયકની સત્તા સંભાળી લે છે; અને પછી મોગલો સામે યુદ્ધ ખેડી, હુમાયુને હાંકી કાઢે છે. અને અધ્યાન સેનાના આગ્રહથી પોતે દિલ્હીપતિ બને છે. આવા રસમય અને શૌર્યભરપૂર હિંદુ-મુસ્લિમ મિત્રતાનું સાચું દર્શન કરાવતા ઇતિહાસને, ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠોમાં કેમ જોણું મહત્ત્વ અપાયું હશે તે નથી સમજાવું. વીર હેમુ સાથે આ પુસ્તકમાં તેના દિલોબન મિત્ર શેરશાહનો પશુ સુંદર ઇતિહાસ જણાવવા મળે છે. શેરશાહ ઉચ્ચ અને આદર્શ રાજા હતો. તેના અમલમાં હિંદુ મુસ્લિમો સમાનભાવે રહેતા હતા, એ વાત આ ઇતિહાસ પૂરવાર કરે છે.

આ પુસ્તકના લેખકે કેટલાક પ્રમાણભૂત ગ્રંથોના આધારે ઇતિહાસમાં અણુપ્રિયતા અને અપ્રસિદ્ધ એવા એક સાચા વીરનરને પ્રસિદ્ધિમાં લાવી તેને ચિરંજીવ બનાવવા કરેલો પ્રયત્ન સ્તુત્ય અને અભિનંદનીય છે.

‘વિક્રમાદિત્ય હેમુ’ની આ ઐતિહાસિક વાર્તા, હિંદુ-મુસ્લિમ દરેકે ખાસ વાંચવા જેવી છે. ‘અ-દ્રષ્ટા’

ગોમતીચક્ર:—લેખક, ઇન્દુલાલ ગાંધી; પ્રકાશક, ક્રાંતિસાધક હં. પરીખ, જીવનસાહિત્યમંદિર, મુંબઈ નં. ૨; ‘પહેલી આવૃત્તિ ઇ. સ. ૧૯૪૪; કાલેન ૧૬ પેજ પૂઃ ૮૫૧૭૪; પૂઠું સચિત્ર કાઠું બોર્ડનું. કિ. રૂ. ૨-૪-૦.

જીવનસાહિત્ય મંદિરની લલિત સાહિત્યમાળાનું આ પાંચમું પ્રકાશન એના નામમાં સૂચિત થયા પ્રમાણે ગીત નાટકોનું છે. એમાં ‘ગોમતીચક્ર’ ઉપરાંત ‘પરિશોધ’ ‘રાતરાણી’ ‘પ્રેમનું આગમન’ ‘આશા ભરેલી’ ‘ગીત રાણી’ ‘વાદળોનાં મોતી’ ‘ગીત વર્ષા’ ‘તપશોભના’ અને ‘અશોક’ નામનાં બીજાં ૯ મળી કુલ ૧૦ ગીતનાટકો સંગ્રહાયાં છે. પ્રસ્તુ કદપના-પ્રપૂણ અને સૌંદર્યલક્ષી હોષ સરકારી વાચકના દિલમાં જીર્મિની રસછાંચો ઉભરાવે એવી ગૂંથણી છે. એમાંનાં કેટલાંક ગીતનાટકો જાહેર તખ્તા ઉપર સફળ રીતે ભજવાયાં હોવાનું ‘હું કહું છું’ નામના પ્રસ્તાવનાલેખ તેમ જ ટિપ્પણીઓ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. નાટકોનાં પાત્રો મોટે ભાગે સ્ત્રીપાત્રો હોવાથી કન્યાઓ દ્વારા જ ભજવાવી શકાય. અને નર્તી વાચન કરતાં ભજવાતાં જોવામાં જ આમજનતાને આનંદ પડે. એ દષ્ટિએ વિચાર કરતાં લેખકે પોતાના ચેતવણી સૂરમાં ‘ભજવવા-ભજવાવવા’ની જે મના ફરમાવી છે તે બરાબર નથી લાગતી. કેવળ વાચનની દષ્ટિએ તો પ્રકાશનની ઉપયોગિતા કેવળ વિદ્ધ અને વિવેચકવર્ગ પૂરતી જ ગણાય.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૧ જીવનનાં ઝરણાં—લેખક: શ્રી. રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦
૨ ગીતાગીત મંજરી—લેખક: શ્રી. જીગતરામ દવે; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦
૩ વર્ણવ્યવસ્થા—લેખક: શ્રી. ગાંધીજી, મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૪ કંકાવટી—ભા. ૧ સંપાદક: શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦
૫ શાહજહાં (નાટક નવી આવૃત્તિ)—મૂળલેખક: દિગ્ગજલાલ રૌપ; અનુવાદક: શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦
૬ રાજ-રાણી—લેખક: શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦
૭ ખલકારા—લેખક: શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૮ સોહાગણ—લેખક: શ્રી. રમાકાન્ત ગોતમે, મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦
૯ પ્રેમળ જ્યોત—લેખક: શ્રી. મુરલી ઠાકુર; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૧૦ શ્રી ગીતાસંહલન—સંપાદક: શ્રી. રમણ મહર્ષિ; મૂલ્ય રૂ. ૦-૩-૦
૧૧ પ્રકાશનાં પગલાં—લેખક: શ્રી. કરસનદાસ માણેક; મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૦-૦
૧૨ આપણો ખેતરાક—લેખક: શ્રી. મીતુ મસાણી; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦
૧૩ સં. ૨૦૦૨ ના વર્ષનું કાર્તિકી પંચાંગ—કર્તા: પંડિત દિગ્ગજરામ મહાસંકર જ્ઞાની; મૂલ્ય રૂ. ૦-૪-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

- ૧૪ વૈશાખાચનની વાણી—ખડ ખીજો—લેખક: શ્રી. કરસનદાસ માણેક; પ્રકાશક: યશ પ્રકાશન મંદિર, ૫૪, સુતાર ચાલ, મુંબઈ ૨, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦
૧૫ શ્રીમદ્ ભાગવત માર્ગદર્શિકા—લેખક: સ્વામી શ્રી. માધવલીધંજી; પ્રકાશક: સદૈય પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦
૧૬ તારક મંડળ—સં. પ્રકાશક: ચરોતર એન્ક્યુપેડીયન સોસાયટી, આણંદ, મૂલ્ય રૂ. ૧)
૧૭ દેવકુંડુમ—લેખક: શ્રી. પારાચર્ચ; પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, દાણાપીઠ, બાવનગર, મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પ્રગરદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાલ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સંસ્થાઓ તપાસી છે, અને દરેકની કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી બજાવી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં સાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

૧ વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. છગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલ-
માહે જીનમાં-મહુવા મહાલનાં—(૧) ધોળાકુઈ, (૨) બામણીઆ, (૩) ગુણસવેલ, (૪) સાંબા, (૫) ઝેરવાવરા, (૬) વેલણપુર, (૭) બીલખડી, (૮) ખરવાસા, (૯) દેવવાસણ, (૧૦) ઘડોઈ, (૧૧) બારતાડ, (૧૨) કરચેલીયા, (૧૩) કુંગરી, (૧૪) શેખપુર, (૧૫) વાંસકુઈ, (૧૬) ઝોડચ; કામરેજ મહાલનાં (૧૭) ઉમેલ, (૧૮) માંકણા, (૧૯) લાડવી, (૨૦) કાસમાડા, (૨૧) કડોદરા, (૨૨) વાવ, (૨૩) કાસમાડી, (૨૪) વલણ, (૨૫) પરચ, (૨૬) હળધર, (૨૭) પાલી, (૨૮) આસ્તા, (૨૯) સેગવા, (૩૦) મોરયાણ, (૩૧) અહુરા, (૩૨) નનસાડ.

૨ મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. ભાઈશંકર ટી. ઠાકર-માહે એપ્રિલમાં-હલેગામ મહાલનાં—(૧) હાલીસા, (૨) સોનારડા, (૩) મહુદણ, (૪) જલુદ્રા મોટા, (૫) કડોદરા, (૬) વાસણા રોડા, (૭) બહિયલ, (૮) હાથીજી, (૯) કનીપુર, (૧૦) કરોલી, (૧૧) ધમીજ, (૧૨) ગીઓડ, (૧૩) છાલા, (૧૪) ચંદ્રાલા, (૧૫) વાસણા ચોધરી, (૧૬) જાંડવા.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારો લેવા તથા જે સૂચના સમજૂત આપી હોય તેના યોગ્ય રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રી બાઈઓને બલામણુ છે.

લીપ:—મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક ભાઈશંકર ટી. ઠાકરને નાકરીમાંથી છૂટા કરવામાં આવ્યા છે તેની લાગતા વળગતા યોગ્ય નોંધ લે.

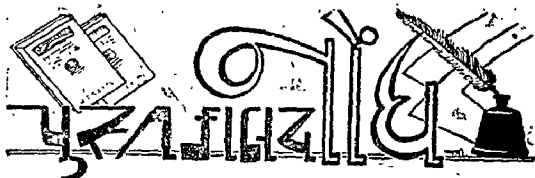
ના. નં. ચોક્સી

સહમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ.

—જ્યારે આપણે નમ્રતામાં મહાન બનીએ છીએ ત્યારે મહાન પુરુષોની છેક સમીપ આવીએ છીએ.

—“ ઈશ્વર મનુષ્યથી નિરાશ થયો નથી. ” એવા સંદેશા સાથે દરેક બાળક જન્મે છે.

—જળચર મૂંગાં હોય છે; જૂચર ઘોંઘાટ કરે છે; ખેચર કલરવ કરે છે; પંજુ માનવમાં સમુદ્રનું મોન, પૃથ્વીનો ઘોંઘાટ અને હવાનું સંગીત છે.

સા. પુ. ઉભોડામાં તૈલચિત્ર અનાવરણ

ઉભોડાના શ્રી. મોહનલાલ મનસુખરામ સા. પુસ્તકાલયમાં સ્વ. શ્રી. મોહનલાલ મનસુખરામ જીકસેલરનું તૈલચિત્ર સ્વ. ના સુપુત્ર શ્રી. અંબાલાલ મોહનલાલ તરફથી અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું. તેના અનાવરણવિધિ મહાત્મ વલીવટદાર શ્રી. બાપાલાલ બારોટના હસ્તે તા. ૨૮-૬-'૪૫ ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે, પુસ્તકાલયના સંચાલક સમ્રો, તથા અન્ય અમલદારવર્ગ અને મામના આગેવાનોએ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

શિષ્ટવાચન પરીક્ષા

વડોદરા મહાત્મ પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી વિદ્યાર્થીઓ માટેની શિષ્ટવાચન પરીક્ષા તા. ૨૬-૭-૪૫ ના રોજ સવારના ૮ થી ૧૧ સુધીમાં રાખવામાં આવી છે. સદર માટે " જંદૂ ભટ્ટ " પુસ્તક નમૂદ કરવામાં આવ્યું છે.

કરજણ મહાત્મ પુ. મંડળ તરફથી કરજણ મહાત્મનાં વિદ્યાર્થીઓ માટે ચાકુ વર્ષે શિષ્ટવાચન પરીક્ષા " જનશેદજ ટાટા " પુસ્તકની રાખેલી. સદર પરીક્ષાનો, ૨૫ વિદ્યાર્થીઓએ લાભ લીધો હતો; પૈકી, ૧૮ ઉત્તીર્ણ થયા.

' લગિની ' માસિક બંધ થયેલું હોવાથી, જે ગ્રાહકોએ ૧૯૪૫ માં પસંદ કરેલ તેમને, તેનું લવાજમ મળે એ આપવામાં આવ્યું છે, તેની લાગતાવળગતા પુસ્તકાલયોએ મોંઘ લેતી.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. પુ. ચંદ્રમણ (તા. પાટણ) ને રૂ. ૧૧) શ્રી. મોહનલાલ ખુશાભા બની તરફથી.

સા. પુ. ઢોરીઆ (તા. કડી) ને રૂ. ૭) પા. વીરચંદાસ મંગળદાસ રાંચરા વાળા તરફથી, ૫) ચારોલના પા. જગનદાસ શિવદાસ તરફથી તથા ૫) જગનદાસ લાલદા હરિપુરાવાળા તરફથી.

સા. પુ. બાલીસણા (તા. પાટણ) ને રૂ. ૫) પા. જલદભાઈ માધાભાઈ મજૂંદ, ૫) પા. કાશીદાસ ગંગારામ-વાલમ, ૫) બજાલદાસ બલાખીદાસ, વાલમ. પા. બબલદાસ જોરદાસ ભાન્ડુ, ૫) કરશનદાસ ધનજીદાસ, સંડેર, ૫) દારકાદાસ જીવીદા વાલમ. ૫) ગંગારામ માધવદાસ, વાલમ. ૫) શેઠ વિઠ્ઠલદાસ ભગવાનદાસ, પાનસર, ૫) ' ૨૬૬]

શાળવી ચંદ્રકાન્ત કચરાલાલ, પાટણ, ૫) પંચાલ ખેમચંદ વીરચંદ, ધીણેજ, ૫) પા. પ્રભુદાસ નારણદાસ ભાન્ડુ. ૫) શેઠ જોડાલાલ જગનલાલ કલોલ. ૫) પા. કાશીદાસ માધવદાસ, વાલમ. ૫) પા. મૂળચંદદાસ દેવચંદદાસ, વાલમ. ૭) શેઠ ગોરધનદાસ મગનલાલ, મહેસાણા.

સા. પુ. સુંદીઆ (તા. ખેરાળુ) ને ૫) પં. યુનીલાલ હરગોવન, ઉમતા. ૫) પટેલ અંબારામ રણછોડ, જરકા, ૫) શા. હાથીદાસ ગોપાળ, વાલમ. ૫) પા. જોડાલાલ તળશીદાસ, ઉનાવા. ૨૫) શા. મણિલાલ કાળીદાસ, સિદ્ધપુર, ૫) પા. શંભુદાસ રાઠોડ, ઉપેરા. ૫) પા. જસંત અવેરદાસ લાડોલ, ૫) પા. રામચંદ ભાવચંદ, જરકા, ૫) પા. ખોડા અમીચંદ, સુંદીઆ. ૧૪) વૈદ મણિલાલ મગનલાલ ખેરાળુ (જનો સાતના), ૫) રાત નયુભાઈ જગનલાલ, બલાદ. ૬) રાત બહેચર ભાવચંદ, પાનસર. ૫) પા. મોહન પ્રભુદાસ, સુંદીઆ. ૫) મનસુરી ભીખા જગન, કમાલપુર, ૭) પા. હરગોવિંદ પુંજદાસ, પલાસર, ૧૦) પા. મંગારામ વલ્લભરામ, પલાસર. ૨૦) પા. જોડાતારામ નરસિંહદાસ, લાડોલ.

૧. રા. પુ. મંડળના નવા આજીવન સભ્યો

—૧. રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળમાં આ વર્ષે, નીચે જણાવેલ ગૃહસ્થોએ દરેકે રૂ. ૨૫) આપીને—આજીવન સભ્ય તરીકે પોતાનાં નામ નોંધાવ્યાં છે:—

૧. રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ છોટાલાલ દેસાઈ—વડોદરા, ૨ શ્રી. છોટાભાઈ ખુશાભાઈ પટેલ—નાર, ૩ શ્રી. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ—શિનોર, ૪ શ્રી. હરિવલ્લભદાસ યુનીલાલ શાહ—પેટલાદ, ૫ શ્રી. મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા—વાઘોડીઆ, ૬ શ્રી. રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ—વસો.

—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના વ્યક્તિગત સભ્યો બનાવવાના કામે, રાજ્ય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલ તથા મહેસાણા પ્રાંત પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. નાનજીભાઈ જે. પટેલ મહેસાણા પ્રાંતના ચાણુરમા મહાલે, માહે એપ્રિલ માસમાં જતાં, નીચે જણાવેલ દરેક ગૃહસ્થે રૂ. ૨૫) આપીને આજીવન સભ્ય તરીકે પોતાનાં નામ નોંધાવ્યાં છે:—

૧ શ્રી. શંકરભાઈ રામસિંહજી ચેધરી—આલણવાડા, ૨ શ્રી. શિવલાલ મૂળચંદ સુધાર—ચાણુરમા, ૩ શ્રી. ભયુભાઈ અમલાલાલ પટેલ—ચાણુરમા, ૪ શ્રી. અંબાલાલ જોષ્ઠતારામ પટેલ—ચાણુરમા, ૫ શ્રી. જયંકર કાલુરામ—ચાણુરમા, ૬ શ્રી. જમીનદાસ મોતીદાસ—ચાણુરમા, ૭ શ્રી. પ્રહલાદજી તારાચંદ—ધીણેજ, ૮ શ્રી. ચંદુલાલ કાળીદાસ શાહ—ધીણેજ, ૯ શ્રી. પૂનમચંદ યુનીલાલ શાહ—ધીણેજ, ૧૦ શ્રી. પિતાચ્ચરદાસ ભજુતારામ—ધીણેજ, ૧૧ શ્રી. રમણલાલ દાગોદરદાસ શાહ—ધીણેજ, ૧૨ શ્રી. મોહનલાલ બાજીદાસ પટેલ ૧૩ શ્રી. ભગવાનજી ગોરધનદાસ ઠક્કર—અહ્યરાજ, ૧૪ શ્રી. પ્રહલાદજી હરગોવિંદદાસ પટેલ—અહ્યરાજ.

—ધિર મનુષ્યને કહે છે: “ હું તને સાન્ને કરી ચકું છું તથા ઈન્ન કરું છું; ચાહું છું તથા શિક્ષા કરું છું. ”

—જીવન આપણને આપવામાં આવ્યું છે; તે આપવાથી મળે છે.

જાહેરાત નં. ૩ / સન ૪૪-૪૫

વિષય:—જૂથ પુસ્તકાલય મંડળોએ વાર્ષિક સભા ભરવા આજ્ઞત

પુસ્તકાલય ખાતાના વટકુક્રમ નં. ૧૩ તા. ૮-૩-૩૦ થી રાજ્યમાં દરેક જૂથ પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા દર વર્ષે ઑગસ્ટના પહેલા રવિવારે ભરવાનું હયું છે તે મુજબ સન ૧૯૪૫-૪૬ ની નૂતન સાલની વાર્ષિક સભા ઑગસ્ટ '૪૫ ના પહેલાં રવિવારે તા. ૫-૮-૪૫ ના રોજે ભરવાનું અને તેમાં નીચે જણાવેલાં કામો કરવાનું રાજ્યના દરેક જૂથ પુ. મંડળના મંત્રીઓને ખાસ સૂચવવામાં આવે છે.

આ સભામાં, જૂથમાં આવેલાં તમામ પુસ્તકાલયો, વાચનાલયોના મંત્રીઓએ આવવાનું હોઈ, જૂથ મંત્રીએ સભાની તારીખના ચાર-પાંચ દિવસ અગાઉ, પોતાના જૂથના જે તે પુસ્તકાલય-વાચનાલયના મંત્રીઓને સદર તારીખે સભામાં આવવાનું આમંત્રણ મોકલી આપવું. જૂથમાં આવેલાં તમામ પુસ્તકાલયોનાં પૂરી થયેલી સાલનાં વાર્ષિક નિવેદન તથા નવીન સાલનું બજેટ તમામ મંત્રી બાઇઓએ એકઠા થઈને આજ સભામાં ભરવાનાં હોવાથી તેને લગતા સાધનિક કાગળો તથા બીજી જરૂરી હકીકત પણ સાથે લેતા આવવાનું દરેકને ખાસ સૂચવવું.

આ સભામાં નીચેનાં કામો કરવાની ખાસ ભલામણ છે:—

- ૧ જૂથમાંના દરેક પુસ્તકાલયે પોતાનું વાર્ષિક નિવેદન પોતાનાં પત્રકો ઉપરથી તૈયાર કરવું;
- ૨ સન ૧૯૪૦-૪૧ ના જુલાઈ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચના નં. ૨૮ માં જણાવ્યા પ્રમાણે (સહકારનાં ધોરણે બજેટ બનાવવાની યોજના) દરેક પોતાનાં પુસ્તકાલયનાં બજેટ બનાવવાં;

૩ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળના વ્યવસ્થાપક મંડળ માટે જે પ્રતિનિધિઓની ચૂંટણી કરતી અને મહાલ પુ. મંડળને તે નામોની ખબર આપવી;

- ૪ આ સિવાય (૧) જૂથમાં આવેલાં પુસ્તકાલય વિનાનાં શાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલયની ઉપયોગી સંસ્થા ઉઘાડવા (૨) જૂથમાં આવેલાં પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરવા તથા (૩) મહાલ અને રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી યોજાતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓનો લાભ લેવા લેવડાવવા તથા મામેરામ વાચકમંડળો સ્થાપવા વગેરે બાબતોના પ્રશ્નો પણ વિચારવા.

આ સભાના અહેવાલની હાજર રહેલા મંત્રી બાઇઓનાં નામ ત્રામ સાથેની એકેક નકલ મહાલ પુ. મંડળ, પ્રાંત પુ. મંડળ અને રાજ્ય પુ. મંડળ એ દરેક તરફે સભા ભરાઈ ગયા પછી દિન ૮ માં દરેક જૂથ મંડળના મંત્રીએ ખાસ મોકલી આપવી.

વસો,
તા. ૭-૭-૪૫ }
૨૬૮]

રામલાલ ઠા. પટેલ
મેંત્રી, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

જાહેરાત નં. ૪ / સન '૪૪-'૪૫

વિષય:—મહાલ પુ. મંડળોએ વ્યવસ્થાપક મંડળની વાર્ષિક સભા ભરવા બાબત

પુસ્તકાલય ખાતાના વટહુકમ નં. ૧૪/ તા. ૮-૭-૩૦ થી રાજ્યના દરેક મહાલ પુ. મંડળની વ્યવસ્થાપક સભા દર વર્ષે ઓગસ્ટના ત્રીજા રવિવારે ભરવાનું હયું છે. તે મુજબ સન ૪૫-૪૬ ના નૂતન વર્ષની વાર્ષિક સભા ઓગસ્ટ '૪૫ના ત્રીજા રવિવારે તા. ૧૯-૮-૪૫ એ, પોતપોતાના મહાલના અનુકૂળ પડતા સ્થળે ભરવાનું અને તેમાં નીચે જણાવેલાં કામેા કરવાનું, રાજ્યના દરેક મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીઓને ખાસ સૂચવવામાં આવે છે.

જે તે મહાલનું મહાલ વ્યવસ્થાપક મંડળ, જે તે મહાલનાં જૂથમંડળોએ પોતાની નૂતન વર્ષની વાર્ષિક સભામાં ચૂંટેલા બન્ને પ્રતિનિધિઓનું અને જે જૂથમંડળ તરફથી નવા વર્ષના પ્રતિનિધિઓનાં નામ-ગામ આવ્યાં હોય તે પ્રતિનિધિઓને, સભાની તારીખના એક અઠવાડીયા અગાઉ સભાની તારીખ, સ્થળ, ટાઇમ તથા કરવાનાં કામેાની યાદી સહિત એક આમંત્રણપત્રિકા મહાલ મંડળના મંત્રીએ મોકલવી. જે જૂથમંડળ તરફથી પ્રતિનિધિઓનાં નામ-ગામ આવ્યાં ન હોય ત્યાં તે જૂથમંડળના મંત્રી તરફ આમંત્રણ મોકલવું અને એમાં જે પ્રતિનિધિઓને ચૂંટીને મોકલવા જણાવવું.

આ સભામાં દરેક મહાલ મંડળે નીચેનાં કામેા ખાસ કરવાનાં છે:—

૧ મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીએ રજૂ કરેલાં પૂરી થયેલી સાલનાં નિવેદન તથા હિસાબ મંજૂર કરવાં.

૨ જૂથમંડળો તરફથી ચૂંટાઈ આવેલા પ્રતિનિધિઓમાંથી જ એક પ્રમુખ તથા મંત્રીની ચૂંટણી કરવી.

૩ પ્રાંત પુ. મંડળ માટે, કસબા પુસ્તકાલયોમાંથી એક અને ખામ પુસ્તકાલયો તરફથી એક એમ બે પ્રતિનિધિઓની ચૂંટણી કરવી, અને તે નામેા પ્રાંત મંડળ તરફ સમયસર મોકલી આપવાની મંત્રીને સત્તા આપવી.

૪ નવા વર્ષમાં મહાલે કરવા જોઈતાં કામેાની વિચારણા કરી કાર્યક્રમ જોડાવવો તથા તે માર્તનું અંદાજ બજેટ મંજૂર કરવું.

ટીપ:—નવા વર્ષના કાર્યક્રમમાં નીચેના પ્રશ્નો ખાસ વિચારવા:—

૧ મહાલ પુરતી શિ. વા. ની પરીક્ષા લેવા બાબત; ૨ શાળાવાળાં બાકી રહેલાં કામેાએ પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની તજવીજ કરવા બાબત; ૩ મહાલનું દરેક પુસ્તકાલય નવીન વર્ષનું અંદાજ બનાવે તથા પૂરી થયેલી સાલનું નિવેદન કરેલી મુદતમાં મોકલી આપે તેવી તજવીજ રાખવા બાબત; ૪ મહાલ માટે માનદ પ્રચારક વા આવેલાં પુસ્તકાલયોના અરરપરક

સહકાર સાધી સહકારના ધોરણે અંદાજપત્રો બનાવવા બાબત; તથા ૬ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી યોજાતી પરીક્ષાનો તેમ જ શિક્ષણવર્ગોનો લાભ સેવા-સેવરાવવા બાબત. વગેરે વગેરે

આ સભાના કામકાજના અહેવાલની, સભામાં હાજર રહેલાઓનાં નામ તથા દિસાન સાથેની વાર્ષિક નિવેદનની એક નકલ પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ તરફ અને એક નકલ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફ સભા બરાબ ગયા પછી દિન ૮ માં દરેક મંડળે ખાસ મોકલી આપવી.

તા. ૬.—ઉપર જણાવેલી તારીખે, કારમ (પાંચ પ્રતિનિધિઓની હાજરીનું) ન થવાના કારણે સભાનું કામ મુલતવી રહે અગર કોઇ કારણસર તે દિવસે સભા જ યોજાવવાનું મોકુફ રાખવામાં આવે તો તે પછીના રવિવારે તો સભા જરૂર બરવી.

વસો,
તા. ૭-૭-૪૫ }

રામભાઈ કા. પટેલ
મંત્રી, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

રજીઓની યાદી

જુલાઇ-ડિસેમ્બર ૧૯૪૫

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો જન્મદિવસ	...૧૦ મી જુલાઇ	મંગળવાર	...૧
અપાડી એકાદશી	...૨૧ " "	શનિવાર	...૧
૨૩ આવણી	...૨૨ મી ઓગષ્ટ	બુધવાર	...૧
આવણી, નાળિયેરી પૂનમ	...૨૩ " "	શુક્રવાર	...૧
જન્માષ્ટમી-ગોકુલાષ્ટમી	...૩૦ " "	શુક્રવાર	...૧
ગણેશ ચતુર્થી	...૧૦ મી સપ્ટેમ્બર	સોમવાર	...૧
શ્રી ગણપતિવિસર્જનરવારી	...૨૦ " "	શુક્રવાર	...૧
વિજ્યાદશમી	...૧૬ મી ઓક્ટોબર	મંગળવાર	...૧
	... ૨ જ નવેમ્બર	શુક્રવાર	} ...૬
	... ૩ જ "	શનિવાર	
દિવાળી	... ૫ મી "	સોમવાર	
	... ૬ થી "	મંગળવાર	
	... ૭ મી "	બુધવાર	
	... ૮ મી "	શુક્રવાર	} ...૧
પ્રબોધિની એકાદશી	...૧૫ મી "	શુક્રવાર	

વડોદરા,
તા. ૧૨-૭-૪૫ }

વા. ના. અમીન,
મંત્રી,

સામાયિક દોહન

ગજેન્દ્રમોક્ષ : (ગાંધીજીની નજરે)

પ્રાર્થના એજ મોટી મદદ છે.

મારી દૃષ્ટિએ પ્રાર્થના એ જ મોટામાં મોટી મદદ છે. કેટલાયે વર્ષોથી હું પ્રાર્થનાને ધંધો કહું છું. દ. આફ્રિકામાં મારા પર મુશીબતોના પહાડ ઓછા નહોતા. તે વેળાએ મને ખીજ મદદ નહોતી મળી એમ નથી, પરંતુ પ્રાર્થના દ્વારા જ સાચી મદદ મળી હતી.

આજે સવારે જ મેં શ્રી. દેશપાંડેને કહ્યું હતું કે, તેમણે ગજેન્દ્ર મોક્ષનું જે બજન ગાયું હતું તે મારા કાનમાં ગુંથ રહ્યું છે. ગજેન્દ્રમોક્ષ હિંદુ ધર્મનું એક મહાન કાવ્ય છે. પહેલાં મને તેમાં સમજ પડતી નહોતી. પરંતુ જેમ જેમ મારી પ્રાર્થના વધી, તેમ તેમ હું તેના અર્થ સમજતો ગયો. ગજેન્દ્ર મોક્ષ કાવ્યના શબ્દો અને તેની ગોઠવણ મને ખૂબ મધુર લાગે છે. તેનું સંસ્કૃત થોડું અટપટું છે, એ હું કબૂલ કરું છું.

પરંતુ તે વિષેનું હિંદીમાં જે બજન છે તેનો અર્થ સૌ કોઈ સમજી શકે છે.

ગજેન્દ્રનો દાખલો

ગજેન્દ્ર પાણી પીવાની ઇચ્છાથી જળાશયમાં જાય છે. ત્યાં વચ્ચે એક મોટો મગર તેનો પગ પકડી તેને પાણીના ઊંડાણમાં ખેંચે છે. ગજરાજના નાક સુધી પાણી આવે છે. તે લડે છે, પરંતુ અંદર ખેંચાતો જાય છે. મંદોન્મત ગજરાજ પહેલાં તો ઈશ્વરને સંભારતો નથી, પરંતુ છેલ્લી ઘડીએ તેને લાગ્યું કે હવે તો ઈશ્વરને જ સંભારવો જોઈએ. પૂર્વના સંસ્કાર વડે તે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરે છે.

આપણી સ્થિતિ

હવે હું એમ કહું છું કે, આપણી સ્થિતિ આ ગજરાજ કરતાંએ વધુ ખરાબ છે. તે તો સમયસર ચેતી ગયો હતો, પરંતુ આપણે એસા નથી અને છતાં હજી આપણે જીવતા પડ્યા છીએ.

જો તમારે ખરેખર ભાગ બળવવો હોય તો તમે ઘરમાં બેસીને અથવા આવા જાહેર સ્થળે મળીને પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરો. તમે ઈશ્વર પાસે એવું માગો કે તે કોંગ્રેસના અને મુસ્લીમ લીગના જ નેતાઓને નહિ પરંતુ વાયસરોય અને બીજાઓને પણ તે સન્મતિ આપે.

આપણે અત્યારે ડૂબવાની સ્થિતિમાં છીએ. નવા સુધારાઓના મારા વાંચન મુજબ તો આપણે સુવા પડ્યા છીએ અને તેથી જ હું તમને પ્રાર્થના કરવા કહું છું.

ગંદા માણસો પ્રાર્થના ન કરી શકે.

પ્રાર્થના કરવાની એક યત્ન છે. ગંદા માણસો પ્રાર્થના ન કરી શકે; તેમણે નાહવું જોઈએ. કેવળ શરીર સ્વચ્છ કરવું એવા અર્થમાં “ નહાવું ” એ તો દરેક માણસ નહાય છે અને જે ન નહાતા હોય, સ્વચ્છ ન રહેતા હોય તેઓ તો હેવાન કહેવાય. હું કહું છું કે

આપણે હૃદય શુદ્ધ કરવું જોઈએ અને ત્યાર બાદ મારી સાથે બેઠા મળી સાચા દિને પ્રભુને પ્રાર્થના કરો.

ગજરાજનો દાખલો દરેક માટે છે.

અહીં મજરાજનો દાખલો કેવળ હિંદુઓ માટે નથી. એ તો મુસ્લીમ, પારસી દરેકને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. મગરમઝનો દાખલો પણ બધી દુનિયાને લાગુ પડે છે. આ હકીકતને સાંવજનિક સમજીને સૌએ તેમાં ભાગ લેવો જોઈએ. —ગાંધીજી

ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ

મારી દષ્ટિ છે કે માણસ રાજ આગળ વધે છે અથવા પાછળ પડે છે, કદી રિસ્ત રહેતો નથી. જગત આખું અતિમાન છે. એમાં અપવાદરૂપે કોઈ નથી, કંઈ જ નથી. એટલે હું કાલે હતો એવો આજે છું અને એવો રહીશ, એવો દાવો કરું તો તે ખોટો છે. એવો મોઢ પછુ મારે ન રાખવો જોઈએ.

આટલું ખરું. મારાં લખાણો કે વચનો એવાં હોવાં જોઈએ કે તે કોઈને સમજામાં ન નાખે. એના બે અર્થ કે વધારે થઈ શકે એવું હું ન લખું. એટલે કે મારે લખવું, બોલવું, આચરવું, તે સત્ય અને અહિંસાને નજરમાં રાખીને જ. મારી માની સાથે વચનબદ્ધ થયો ત્યારથી હું આમ કરતો આવ્યો છું, એમ કહી શકું. ખરું જોતાં તો હું સમજાવ્યો થયો ત્યારથી જ સત્યનો ઉપાસક રહ્યો છું.

પણ આનો અર્થ એ નથી કે, સત્ય અથવા અહિંસાને મેં હમેશાં પૂર્ણપણે જોયાં છે, અથવા તો આજ જોઉં છું. સત્ય અને અહિંસા રાજ વધારે ને વધારે સ્પષ્ટ રીતે જોઉં છું, એવી મારી માન્યતા છે. તેથી વર્ણાશ્રમ હું આજે જોઉં છું તેમ હમેશાં જોયો છે એમ ન કહેવાય. વર્ણ અને આશ્રમ હિંદુ ધર્મની બેઠ છે એમ મેં કહ્યું છે, અને આજ પણ એ વચનને વળગું છું. મારી માન્યતાના નથી રહ્યા વર્ણ, નથી રહ્યા આશ્રમ. એ બન્ને હોવા જોઈએ ધર્મ. એમાં આશ્રમનો તો લોપ જ છે, એમ કહેવાય. વર્ણ કેરળ અધિકારરૂપે જોવામાં આવે છે. ક્ષાત્રજી, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય હોવાનો દાવો તે અધિકાર. ત્યાં ધર્મ ત્યાં અધિકાર કેમ ? યદની તો ગણતરી જ હયાં છે ? યદ્ર એટલે નીચ ? અને અતિયદ્ર એટલે નીચમાં નીચ ? આ ધર્મ નહિ, અધર્મ કહેવાય.

ગીતાના ચાર વર્ણ આજે કયાં ? વર્ણથી ભૂતિ નોખી વરદ છે. ભૂતિઓ અમૃતિત છે. તેને સાડુ ગીતામાં કે કોઈ બીજા પુસ્તકમાં આધાર હોય એમ હું જાણતો નથી. ગીતામાં ચાર વર્ણ કલા છે, ને તે ગુણ-કર્મ ઉપરથી ચાર ઉદાહરણરૂપે છે. એટલે ચારથી વધારે

• હિંદુ નામ અપાયેલું છે. ને હિંદુ ધર્મ ને નામે જાણાય છે, તેનું નામ માનવધર્મ છે; એટલે મનુષ્યમાનવો ધર્મ. એ ધર્મ નિત્ય શોધાય છે. એ અનંત છે. એ નંબો કહેવાતો વર્ણ કે નથી કહેવાતો મનુષ્યધર્મ. એ માનવહૃદયમાં છે. અને જ્યારે તે સરસાર પામે તેમ તેના હૃદયમાં ભરે.

પણ કહી શકાય અને એના પણ. આજે તો એક જ વર્ણ વર્તે છે, અને તે શ્રદ્ધાનો અથવા કહો કે અતિશ્રદ્ધાનો-હરિજનનો-અરપૂરનો. આ વસ્તુ ખરી છે એ વિષે મને શંકા નથી. બધા હિંદુને આ વાત સમજવી શકું તો હિંદુ જાતિમાં થતા બધા ઝઘડા થમી જાય. હિન્દુ મુસલમાન વગેરેના કેમી ઝઘડા પણ શમે અને હિન્દુસ્તાનની પ્રજા જગતમાં બહુ મોટું પદ ભોગવે. જેમ જાંચનીચપણું માનવું ધર્મ નથી, અધર્મ છે, તેમ રંગદેવ પણ અધર્મ છે. જાંચનીચપણું કે રંગદેવ કોઈ શાસ્ત્રમાં જોવામાં આવે તો તે શાસ્ત્ર નથી. શાસ્ત્ર ધર્મ વિરુદ્ધ વચન ન જ કહે, એવો નિશ્ચય કરીને જ માણસે શાસ્ત્રને અડકું જોઈએ.

જાતિભેદે એવી જડ ધાતી છે કે એના છાંટા મુસલમાન, ખ્રિસ્તી વગેરે બધા ધર્મો-એને લાગ્યા છે. એટલું ખરું કે, પ્રમાણમાં બધા ધર્મમાં વાડાઓ રહ્યા જ છે. એ ઉપરથી હું એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે મનુષ્યમાત્રમાં એ દોષ રહેલો છે. શુદ્ધ ધર્મથી જ એ દોષ ઘોષ શકાય. આવા વાડાઓ, જાંચનીચપણું મેં તો કોઈ ધર્મપુસ્તકમાં નથી જોયું. ધર્મની દૃષ્ટિએ મનુષ્યમાત્ર સમાન છે, વધારે બણેલો, વધારે છુદ્ધિવાળો કે વધારે ધનવાન, અબણ, મૂર્ખ કે ગરીબ કરતાં જાંચો નથી. જો તે સંસ્કારી એટલે ધર્મથી શુદ્ધ થયેલ હોય તો, પોતાનાં બણતર, છુદ્ધિ કે ધનથી, પોતાનાં અબણ, મૂર્ખ કે ગરીબ ભાઈ કે બહેનની તે સેવા કરશે, ને પોતે જે પામ્યો છે તે પોતાનાં ભાઈબહેનને એટલે આખા જગતને આપવા મથશે. જો ધર્મની આ સ્થિતિ છે તો આ ધર્મહીન સ્થિતિમાં વિશેષ કરીને અને સ્વેચ્છાએ અતિશ્રદ્ધા બનવામાં ધર્મ રહેલો છે. પોતાની પાસેની સંપત્તિનો તે સ્વામી નથી, પણ વાતી કે રક્ષક છે. તેનો ઉપયોગ તે જગતને સારુ કરશે. પોતાની મહેનત તરીકે પોતાને ભાગે જે આવે તે જ વાપરશે. આમ થાય તો કોઈ કંગાળ નહિ હોય, કોઈ ધનવાન નહિ હોય. આ વ્યવસ્થામાં સહેજે બધા ધર્મો સમાન ગણાશે; એટલે ધર્મના, જાતપાંતના, ધનિક ગરીબના ભેદ અને ઝઘડા મટશે.

આ રથજે આ વિચાર પણ કરવો પડે છે. પરતંત્ર પ્રજાનો એક સર્વોપરી ધર્મ એ છે કે પહેલી તકે તેણે પરતંત્રતા કાઢી નાખવી. જે પરતંત્ર છે તે પરાણે અતિશ્રદ્ધા છે. પછી બસે તેને ઇલાકાઓ અપાયા હોય, ન્યાયાધીશ બનાવ્યા હોય કે પટવાળો હોય, રાજા હોય કે રંક, જેમ વધારે ઉપાધિ તેમ પરતંત્ર રાજ્યમાં વધારે પરાધીનતા. આમ સ્વતંત્રતાને ધર્મની સાથે જોડતાં અને ધર્મને સર્વવ્યાપી રૂપ આપતાં ગયા દુકરામાં બતાવેલી સ્થિતિ સહજ આવવી જોઈએ.

એ સુંદર સ્થિતિ આજ આવે કે કાલ તેની પંચાતમાં જે પોતે ધર્મ પાળવા માગે છે તે નહિ પડે, અને જે ધણા માણસો તે ધર્મ પાળે તો પરતંત્રતા ટળે; એટલું જ નહિ, પણ સ્વતંત્રતામાંય અધાધૂધી નહિ રહે. મારા સ્વપ્નાનું આ સ્વરાજ છે. એની મને જાંબના છે. એ મેળવવાને ખાતર હું છત્રવા માથું છું, એ પ્રયત્નમાં મારો દરેક શ્વાસ જાય એમ મથી રહ્યો છું.*

—મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

રાષ્ટ્રભાષા

“ દરેક પ્રગ્નમાં જે ભાષા ખીલે છે તે તેની શક્તિઓને અનુકૂળ હોય છે—તેમના દેશની હવા, ખંધારણ ને રીતરિવાજને આંબેહૂણ વણુવે છે—તેમના ઇતિહાસ અને ભૂમિ સાથે અચૂક રીતે વણાઈ જાય છે. તેમના વિચારે વધારેમાં વધારે કુદરતી અને અસરકારક રીતે મૂર્તિમંત કરી શકે છે.

“ આવી પ્રગ્નના ઉપર પારકી ભાષા હસાવવામાં આવે છે ત્યારે તેનો ઇતિહાસ ભાષાંતરોની આંધીમાં આખડી જાય છે. પુરાણાં રચાનકો પરથી તેમનાં માહાત્મ્યના રંગ ઊપડી જાય છે—તેનાં તાદસ્ય અને ધાર્મિક નામોને બદલે અપ્તરંગી શબ્દો નિર્માણ થાય છે—પરંપરાથી ઊતરી આવેલા ભાવ ને ભાવનાઓ નષ્ટ થાય છે, પ્રગ્ન ને તેના પૂર્વજોની વચ્ચે મોટા મહાસાગર જેવડું અંતર પડી જાય છે—તેમની શક્તિઓ ખરબાદ થાય છે, અને તેની વાણીનો પ્રભાવ ક્ષીણ થાય છે.

“ પ્રગ્ન બાળપણમાં જે ભાષા શીખે તે જ તેની મહોનગી અને ધાપણને કુદરતી રીતે પૂરેપૂરો શોભે છે. જ્યારે માણસના બાળપણની ભાષા નષ્ટ થાય છે ત્યારે તે પોતે પણ દેહનને લાયક બને છે....

“ સ્વભાષા વિનાની પ્રગ્ન અપંગ જ ગણાય. દરેક પ્રગ્નએ પોતાની સરહદ કરતાં વધારે કાળજીથી પોતાની ભાષાની રખેવાળી કરવી જોઈએ—કોટ કે નદીના કરતાં પણ ભાષામાં જ પ્રગ્નનું વધારે પાકું રક્ષણ રહેલું છે...દરેક પ્રગ્નની ભાષા સાથે તેની સ્વતંત્રતા સદા એ અચૂક સંકળાયેલી છે.

“ જ્યારે કોઈ પરાધીન પ્રગ્ન તેના હાકેમની ભાષા બોલે ત્યારે તેમાં ગુલામીના સૂર જ સંભળાય. ” *

ગ્યાસતેલની ઉત્પત્તિ

જમીનની નીચે પાણી અને તેની નીચે તેલ કેટલાક દેશની ભૂમિમાં હોય છે. દુનિયામાં સૌથી વધુ પ્રમાણમાં અમેરિકામાં, પછી ઇરાન, અરબસ્તાન, ઇરાક અને રુસિયાના કોસસના પ્રદેશમાં તેલ નીકળે છે. હિંદમાં અટક પાસે અને આસામમાં ડીગ્રી પાસે તેલના કુવાઓ છે, પણ બ્રહ્મદેશમાં વધુ તેલ નીકળે છે. તેલવાળી જમીન પર વનરૂપિ ઊગતી નથી. યંત્રથી તેલવાળી જગ્યાઓ શોધી તે ઉપર બિંડાં કાણાં પાડવામાં આવે છે. વચ્ચે પાણી આવડું જાય તે બંધ કરાય છે, અને લગભગ ચાર-પાંચ હજાર ફીટ કાણું પડે ત્યારે તેમાંથી તેલ ઉપર ભૂંડી ઊઠે છે, કાણામાં પાછપો ને પંખાઓ ગોઠવાય છે અને તેલને પંખી બદાર કાઢી બંદરે લઈ જવામાં આવે છે. ત્યાં શુદ્ધ કરવાનાં યંત્રોમાં મેલા તેલને શુદ્ધ કરી ગ્યાસતેલ, પેટ્રોલ, કૂક આઈલ વગેરેના જથ્થા જુદા પાડે છે. શુદ્ધ કરતાં જે મેલ રહે તેના રસ્તા બનાવાય છે અને જુદી જુદી વસ્તુઓ ધૂણરણ કરતાં નીકળે તેમાંથી મીઝાવતી વગેરે બનાવવામાં આવે છે. *

—ચંદ્રલાલ વ્યાસ

હિમાચ્છાદિત પહાડીપ્રદેશમાં આવેલ

પ્રાચીન અને અજોડ શૌર્યભૂમિ.....

નેપાલ

જેની ઉત્તરે વિશાળ હિમસાગરનાં રાક્ષસી મોળાં સમી હિમાલયના પહાડી પ્રદેશની ટેકરીઓ આવેલ છે, જેની દક્ષિણે મંગા-બ્રહ્મપુત્રના વિશાળ મેદાનેનો સીમાપ્રદેશ આવેલો છે, અને પૂર્વમાં સીક્રીમ અને આસામથી માંડી પશ્ચિમમાં કામૌ ટેકરીઓ સુધી પથરાયેલો જે પહાડી પ્રદેશ આવેલો છે તેને આપણે નેપાળ તરીકે ઓળખીએ છીએ. ટુંકા ઘાટનાં, મજબૂત ખાંધાનાં, બહાદૂર, ધૈર્ય અને સહિષ્ણુતાભર્યા ગુરખા લોકો, આ પ્રદેશના વતનીઓ છે. વારસામાં મળેલ શૌર્યશીખ-પરાક્રમપ્રિયતાના કારણે તેઓ જુવાન જીંમરમાં લશ્કરમાં જોડાય છે. અને તેમાંના કેટલાક લડાઈના મેદાનમાં મહાન યોદ્ધાઓ અને વીર લડવૈયા નિવડે છે. ચક્રમક્તી બેયોનેટો અને કુકરી હથિયાર વડે હંમેશાં સજ્જ રહેતી આ કામ પોતાના અપ્રતિમ શૌર્ય બદલ હિંદની તો શું પણ દુનિયાભરની પ્રશંસા મેળવી ચૂકેલ છે. આ પ્રશંસા એક બહાદૂર કામ તરીકે તેણે કમયઃ મેળવેલ કીર્તિના પાયા સમી છે.

ઉ. બિહારની ખી. એન. રેલવેના છેલ્લા સ્ટેશન રક્ષાઉલથી અંદાજે ૬૦ માઇલ પર રાજધાની ખટમંડુ આવેલ છે. અહીંથી શરૂ થઈ અમલગંજ લગી નેપાલ રોડ રેલવે આવેલ છે. અમલગંજ બે ટેકરીઓની તળેટી પર આવેલું આ રેલવેનું મુખ્ય મથક છે. અહીંથી માત્ર વિશ્વાસલાયક મુસાફરોને જ પરવાનો અપાય છે. પંદરેક માઇલનો ભીંપડી સુધીનો રસ્તો પણ અહીંથી શરૂ થાય છે, અને તે રસ્તે પર્વતમાંથી કંડારી કાઢેલ ટનલ આવે છે. આ ટનલની ખીજ બાજુએ ધારસીંહ નજીક પૂલ ઓળંગીને મોટરના મુખ્ય મથક ભીંપડી પહોંચાય છે. અહીંથી ખટમંડુ વીસેક માઇલ દૂર છે અને એક નવી જ તરેહનો દોરડનો વાહનવ્યવહાર-અહીંથી શરૂ થાય છે. જે માત્ર ઇલેક્ટ્રીસીટીથી મુસાફરો નહિ પણ માલ લઈ જવા-લાવવા માટે જ વપરાય છે.

ખટમંડુ

પુરાણી પ્રમારતો, ખગીચા અને વિશાળ રાજભાગોથી સુશોભિત આ પુરાણું શહેર કુંગરાળ પ્રદેશની મધ્યમાં ખાતુમતી નદીના તટે આવેલ છે. સમુદ્રથી ૪૦૦૦ ફીટની ઉંચાઈએ આવેલ આ શહેરની વસ્તી અડી લાખની છે. અહીંના રાજ્યકર્તા ઉચ્ચ રાજપૂત કુટુંબના છે અને કુટુંબના બધા સભ્યો હિંદુ ધર્મ પાળે છે. શહેરમાં રહેતી બિન્નબિન્ન કેમો જુદા કે હિંદુ ધર્મ પાળે છે. પુરાણા કાળમાં તે સંસ્કૃત વિદ્યા અને સંસ્કૃત સાહિત્યના ભંડારનું મથક હતું અને હજી પણ ત્યાં કેટલાક પંડિતો, અભ્યાસીઓ વસે છે. સંસ્કૃત વિદ્યાનો એક વાર મગન સાથે વાતો કરતો વાવટો નીચો કેમ નમ્યો તેનું કારણ 'ધાસ્યમાંના શ્વાન' જેવી ધાણણોની નીતિ લેખાય છે, એટલે કે તે વખતની ચાતિવ્યવસ્થા મુજબ માત્ર ધાણણો જ આ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરી શકે એમ હતું; પરંતુ તેઓ ન તો ભંડુયા કે ન ખીખોને બચુવા કેવાં હામિક છોડી શક્યાં.

દેવળોનું શહેર

ભારતવર્ષના પવિત્ર ધામ વારાણસી (કાશી) ની જેમ આ શહેરમાં પણ જ્યાં ત્યાં હિંદુ દેવદેવીઓનાં અને બૌદ્ધ ધર્મનાં, દેવળો નજરે પડે છે. આમાંની કેટલીક પ્રતિમાઓ તો ખૂબ પુરાણી છે અને ખાસ કરીને ઉત્સવાદિ પ્રસંગોએ, મધુર ધ્વનનાં, વૈદિક મંત્રોચ્ચાર અને અસીમ ભક્તિભાવભર્યા સમગ્ર વાતાવરણ, આ બધું અવિરમરણીય દ્રશ્ય ખડું કરે છે. સમગ્ર નેપાલ પ્રદેશમાં મોટું અને ધર્મશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ સૌથી વધુ પવિત્ર ગણાતું 'પશુપતિનાથનું' દેવળ પણ અહીં આવેલું છે. અહીં દર વર્ષે મહાશિવરાત્રિએ દેશના ખુણેખુણાથી અને દૂર દૂરના પ્રદેશોમાંથી યાત્રિકો કોડિયારોની પેઠે આવે છે. પાસે જ મુસ્લિમોની મસ્જિદ ખડી છે. બૌદ્ધ માર્ગીઓ અને હિંદુઓની પૂજા, ભક્તિ વગેરે ધાર્મિક રીતરિવાજોમાં એટલું તો સામ્ય પડેલું છે કે 'જ્યાં ધર્મી-ભક્તે તેનાં નામો જુદાં હોય-ત્યાં મૂળ તો છેવટે એક જ છે' એ સૂત્ર તરત મનમાં રહે છે.

આખોડવાની દૃષ્ટિએ આ શહેર દુનિયામાં સૌથી વધુ તંદુરસ્ત સ્થળોમાંનું એક છે. ત્યાં ઉનાળાના સૌથી ગરમ માળામાં પણ ઠંડીનો પારો ૯૦ ડીગ્રી જેટલો હોય છે. હિંદુઓની જેમ શુરખાઓમાં પણ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર, એમ ચાર વર્ણો છે. બ્રાહ્મણો જન્મથી જ વધુ હઠી ભોગવે છે. અને જીવનની પ્રત્યેક બાબતોમાં તેમની સલાહ આવશ્યક ગણાય છે, જેમાંથી એમની આજીવિકા બેગુન એમને મળી રહે છે. લડવામાં વખતું કાર્ય ક્ષત્રિય કામના માણસો કરે છે, બપોરે શરૂ લડાઈમાં નોકરો તરીકે જોડાય છે.

જ્યોતિર્લિંગો

અહીં જ્યોતીર્લિંગોને ઠીક ઠીક માનપાન મળે છે. તેમની સેવાઓ ખાસ આવશ્યક ગણાય છે; પછી મને તે પ્રસંગ હોય-મકાનનું વારસું હોય, નવા ધંધાનો આરંભ હોય કે લગ્નાદિ શુભ પ્રસંગ હોય. નેપાલના હિંદુઓ યજ્ઞોપવીતનો પ્રસંગ બહુ ચાનદારપણે ઉભાવે છે. ૧૧ થી ૧૫ વર્ષનો પ્રત્યેક કિશોર યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરી બાદ હિંદુ તરીકેના દરેક ધર્મોને લાયક બની શકે છે. બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય કેમો છ તારની અને વૈશ્ય તથા તારની જનોઈ પહેરે છે, બપોરે ચૂંદને તે ધારણ કરવાની મનાઈ છે. નેપાલમાં માત્ર વૈશ્ય જ વેપાર કરે એવું કંઈ નથી. ધર્મ કે સમાજના કોઈપણ જાતના વાંધા સિવાય દરેક કોમ વેપારી બની શકે છે. આ કોમ પણ પોતાને સૂર્ય અને ચંદ્રના વંશજો માને છે. એથી વર્ગ ચૂંદ સમાજની વિધવિધ પ્રકારની સેવા હાથની પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય માને છે.

વિશિષ્ટ મતભેદો

નેપાલીઓમાં કેટલીક જાતના ભોજનાદિ બાબતના, ચાલિને લગતા કે સામાજિક મતભેદો હોય છે, જેમકે ધાણા કુટુંબ શુરાંગ સાથે રોટીવ્યવહાર નહિ રાખે, પરંતુ શુરાંગ સાથે રોટીવ્યવહાર રાખનાર મેવાર તેની સાથે રોટીવ્યવહાર રાખે છે. તેની જ રીતે બ્રાહ્મણ કોમમાં પણ એક બ્રાહ્મણ બીજા બ્રાહ્મણનું રંધિલું નહિ જામે, પછી ભલે તેનો સગો સંબંધી હોય; અને તે એટલે સુધી કે કેટલાક દાખલામાં તો સાસરે વેળાવેલી પુત્રીના દાણનો રંધિલો એણે તેના માતાપિતા પણ ત્યાગ્ય મણે છે. એક બીજા સાથેની જગજગવ્યવહાર અંગેની

ખાખતોમાં પ્રાદ્યક્ષે વારંવાર ઝડપતા પણ માલમ પડે છે, પણ તેમનામાં એક જાત એવી છે કે જેનું રાંધેલું કોમના બધા વિભાગોને સ્વીકાર્ય છે.

રજપૂત અને ગુરખા

તેના પશ્ચિમ વિભાગમાં પોતાને કાકોર રજપૂત ઓળખાવતા વર્ગમાં એક એવો વિચિત્ર રિવાજ પ્રચલિત છે કે તેમનાં લગ્નોમાં કોઈ પણ જાતની ધામધૂમ વિના કન્યાને તેમના ત્યાં લાવવામાં આવે છે અને તેની પુખ્ત ઉંમર બાદ લગ્નની વિધિ પતાવાય છે. કંડીની અતિશયતાને કારણે બધા નેપાલીઓ જો કે માંસ બક્ષણ કરે છે ખરા, કિંતુ ગોમાંસ નિષિદ્ધ ગણાય છે, અને તેના ભંગ બદલ રાજ્ય તેમને દેહાંત સુધીની શિક્ષા પણ કરે છે. નેવાર, થાપા, ગુરાંગ, અને માગર જેવી ગુરખા અને ગુરખાવધીઓમાં ઘણી પેઢાચાતિઓ છે. તેઓ બેચોન્ટ અને કુકરી સાથે ધૂમતા હોય છે અને પ્રામાણિક અને પરાક્રમી ખગીરવાળા હોય રાજ્યના અગર બ્રિટિશ હિંદના લશ્કરમાં જોડાય છે. પૂર્વ કે પશ્ચિમ વિભાગમાં રહેતા ઉચ્ચ પ્રદેશના રહેવાસીઓ હિમાલયની રખડુ ટોળાઓની માફક ચોરવાન, સાહસિક અને વશદાર હોય ગમે તે ઘડી માટે તત્પર હોય છે. કિંતુ તેમની આર્થિક અવદશાને કારણે મોટે ભાગે તેઓ પછાત રહે છે, તેમની શિક્ષણ અને સામાજિક પ્રગતિ માટે પ્રયાસો થાય તો તેઓ જરૂર દેશને અને સમાજને આશીર્વાદરૂપ નીવડે. હિંદી લશ્કરી પાયદળમાં તેઓનો મહત્વનો ફાળો છે, ગત અને આજુ વિમહમાં તેઓએ દાખવેલ અપ્રતિમ ચોરવાની હકીકત કોઈથી અજાણી રહી નથી, પરંતુ શ્રમિ પરની લડાઈનું સ્થાન આજે નીકા અને હવાઈ યુદ્ધના વ્યૂહોએ લીધું છે, જેથી ખુસ્કી દળનું મહત્વ અગાઉ કરતાં ઓછું થયું છે.

ધાર્મિકતા : સ્વભાવ

નેપાલી પ્રજા મોટે ભાગે વાતોમાં નમ્ર અને દરેક રીતે મૈત્રી-શિષ્ટચારવાળા હોય છે. તેઓ માયાળુ, સહીષ્ણુ અને સમ્ય હોય છે. પણ હક પર ત્રાપ પડતી હોય કે સ્વમાનભંગ થતો હોય ત્યારે વિકરાળતા ધારણ કરતાં તેમને કંઈજ વાર લાગતી નથી. તેઓ કોઈ ઉમદા કાર્ય માટે ગમે તેવા સંજોગોમાં કામ કરે તેવા ઉદાર અને ઉમદા માનસવાળા છે. પરંતુ તેમનાં સેવાભાવ, સહીષ્ણુતા અને ઉદારતાનો કોઈ ખોટો લાભ ઉઠાવવા પ્રયત્ન કરે તો તેમનું માથું ગરમ થતાં વાર લાગતી નથી. તેઓ ભગવતીદેવી-શુદ્ધિદાત્રી શક્તિ અને બવાની-યુદ્ધની દેવીને પૂજે છે, મહાન વીરકાવ્યનાં ગીતો ગાવામાં ઘણા ઉત્સાહ અને બકિત-બાવથી તત્કાલીન બને છે. રાય કે રંક સૌ વેદપ્રણીત ધાર્મિક રૂઢિઓના પૂજક છે અને તેની મરકરી કે ટીકા કરનાર વ્યક્તિ પર તેઓનો કોઈ ખૂબ બપંકરપણે ભઠ્ઠા લે છે.

કુદરતી રીતે જ આ શુદ્ધિશાળા કેમ છે અને પેઢી દર પેઢીની પ્રણાલિકાનુસાર તેઓ લશ્કરમાં જોડાય પોતાના વારસા પરાક્રમને દાખવવાનો માર્ગ કરી લે છે. નેપાલ રાજ્ય સ્વતંત્ર પ્રદેશ હોવા છતાં હંમેશાં બ્રિટિશ સરકારને વશદાર રહ્યું છે. કોઈપણ જાતની અતિશયોક્તિ વિના કહીએ તો 'Obedience only gives right to Command' એ કહેવત આ બહાદુર પ્રજા યથાર્થ દર્શાવે છે; લશ્કરમાં કે શાહી સરકારના કે વાઇસરોયના કમિશનમાં ગમે તે પ્રકારે અને સ્થળે સેવા બજાવતા તેઓ આજ્ઞાધીનતા અને અત્યંત વશદારીના પ્રતીક સમા છે.

ભીંતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ

આ પ્રકારના લોકશિક્ષણને પ્રોહ શિક્ષણનું નામ પણ આપી શકાય.

આ પ્રકારના ભીંતપત્રોની કલ્પના મૂળ સચી ક્યાંથી ? સામાન્ય રીતે ૧૯૩૦ ની લડતમાંથી આ વિચાર સૂઝેલો. આપણાં પ્રચારનાં સાધનો-છાપાં-પત્રિકાઓ બહુ જ સરકારે બંધ કરી દીધું હતું. લોકોને કાંઈક જે આપણે કહેવું હોય તેનો સંદેશ પહોંચાડવો તો જોઈએ જ. અને એથી એ અરસામાં જ દીવાલો ઉપર ડામરનાં કાળાં પાટિયાં થવા લાગ્યાં. લડત હતી ત્યાં સગી તો એમાં લડતના એક યા ખીજ પ્રકારના સંદેશ-સમાચાર અપાતાં, પરંતુ લડત બંધ થયા પછી ? એ પાટિયાં ઉપર લીટા થવા લાગ્યા; ગમે તેવું અયોગ્ય લખાવા લાગ્યું; એનો દુરુપયોગ શરૂ થયો.

આપણી કેવી દિશાત અન્યાય ?

રેલવેનાં જાજરમાં જે લખાણો દેખાય છે તે જોઈને તો ડોષ પણ વિચારવાનું હિંદીને શરમ આવે. ડોષ પરદેશી વાંચે તે આપણા રાષ્ટ્ર અને એના સમાજજીવન અંગે શી કલ્પના કરે ? હિંદના લોકોની નીતિનું ધોરણ કેવું કલ્પે ? આપણી માનસિક હાલત કેટલી વિકૃત છે એનું એને દર્શન ન થાય ? એ આપણે વિષે નીચો જ ખ્યાલ બાંધે.

આપણે સૌ પ્રવાસે જાઈએ છીએ, ફરવા જાઈએ છીએ ને જો ડોષ સારી દીવાલ જોઈ તો તરત નામ લખી નાખીએ છીએ. અને મનમાં જાણે અમર થઈ ગયા એવો ભાવ અનુભવીએ છીએ. આપણને મન ફાવે તે રીતે એમાં લખ્યું હોય; કાંઈ ટંકધડો ન મળે-આખી દીવાલ ગંદી ગંદી ચીતરી કાઢી હોય; આ એક જગરી કુટેવ છે. આ બધા ભીંત-પત્રોનો દુરુપયોગ છે.

વિચાર કરતાં કરતાં થયું કે આપણે એનો સદુપયોગ કરવાનો પ્રયાસ તો કરી જોઈએ ! અને એની શરૂઆત ચામણાથી કરી; નિયમિત ભીંતપત્ર લખવું એવો વિચાર થયો. ત્યારે રાજ્ય નિયમિત લખવું શું ? આ પણ એક પ્રશ્ન છે.

ભીંતપત્ર તો એક સાધન છે. જેમ છરીથી ગળું કાપી શકાય અને સુંદર મળતું શાક પણ સમારી શકાય એવું દરેક ચીજનું. એનો સદુપયોગ પણ હોય અને દુરુપયોગ પણ હોય; જેવી એનો ઉપયોગ કરનારની મનોવૃત્તિ. ડોષ પણ સાધનનો સારો અને નરસો બન્ને પ્રકારનો ઉપયોગ થઈ શકે. ભીંતપત્રનો આ રીતે આપણા કાર્યના એક સારો સાધન તરીકે ઉપયોગ કરવાનો નિર્ણય થયો.

ધણને થાય છે કે આ તો બહુ સહેલું કામ છે. પરંતુ જેટલું લાગે છે તેટલું સહેલું એ કામ નથી. એનો ઉપયોગ તો આપણે જે કાર્ય કરીએ છીએ તેને મદદરૂપ થાય એવા સાધન તરીકે આપણે કરવાનો છે. જેમકે ગંદકી છે. આપણે લોકોને ગંદકી દૂર કરવા પેલે વાળે તેવી રીતે પ્રેરવા છે. તો ગંદકીથી શું નુકસાન થાય, કઈ રીતે વાળવું, ડોણ વાળે, બંગી થી રીતે રાખવો, ડોણ રાખે, વગેરે બધું હું એમાં લખું તો મારું સંકાષ્ટનું કાર્ય સહેલું બને. જુદા જુદા માણસોના જુદા જુદા ખ્યાલ હોય છે. તેઓ અધિક કાર્ય અંગે અનેક વાતો વહેલી મૂકે છે. અને એથી સારો વાત લોકો પાસે રચી કરવી એ કામ પણ ભીંતપત્રોનું છે.

નધુ' જ્ઞાન-નવી સમજણ

માખાષ છોકરાંને બચાવતાં નથી. નજીવી બે ચાર આનાની મજૂરી મળે માટે એ એમ કરતાં હોય છે. એટલે જો એમને ખરું માન કરાવીએ કે એ બધું તો બે આનાને બદલે એ બાવીસ લાવશે, બેને બદલે ચાર આંખવાળો થશે; વગેરે તો એ બધું' વાંચે ત્યારે એને થાય ને ? કે આ વાતો તો આપણે પહેલાં જાણતા જ નહોતા ! એને ખરું માન થાય છે, પોતાનું' ખરું આર્થિક હિત શેમાં છે તે પણ એને સમજાય છે.

લોકમત કેળવવાનું' આ સાધન છે. આજે છાપાં દુનિયા આખીમાં લોકમત કેળવવાનું' જખરું સાધન છે. ફેટલાંક છાપાં આખા દેશનાં હોય, ફેટલાંક પ્રાંતનાં, ફેટલાંક જિલ્લાનાં ને ફેટલાંક શહેરનાં હોય. પરંતુ કાંઈ નાના ગામડામાં આવું' છાપુ હોતું નથી, ત્યાં એ આવી પણ ન શકે. ત્યારે ગામડામાં ભીંતપત્ર એ છાપું છે. બીજાં છાપાં ગામે ગામની વાત લખી શકતાં નથી. આ તો ગામની તમામ વાતો લોકોને જણાવે, એમના પ્રશ્નો સમજાવે, સામાન્ય નાનકડા છાપાની ગરજ આ ભીંતપત્ર સારી શકે છે.

બાકી, ગામડાંના લોકોનું' ખરું ને સૌથી વધુ અસરકારક છાપું તો આપણું' મોઢું' છે. જેટલું મોઢેથી સંભળાવે ને એ સાંભળે તે ખૂબ મોઢું' છાપું છે.

ત્યારે ભીંતપત્રોમાં લખવું' શું ? એનાં લખાણો કેવાં જોઈએ ? આ સૌથી કઠિન અને મહત્વનો પ્રશ્ન છે.

ખૂબ ટૂંકું, સાદું, સહેલું' એવું' લખાણનું' વસ્તુ જોઈએ. માલમલીલા તૈયાર કરીને આપ્યો હોય ને જેમ તરત જ કેળિયો ચૂકે કે ગળે ઊતરી જાય તેમ આમાં પણ બધો નીચોડ ટૂંકમાં ને સુંદર રીતે આપવો જોઈએ, જેથી વાચકના ગળે મલીધાની જેમ તરત ઊતરે એને બાવે-સ્વાદિષ્ટ લાગે. આ ખૂબ મહત્વનું' છે. છાપામાં આવતી હકીકતોનો વિચાર શહેરના લોકો તરત કરે છે ત્યારે ગામડાનું' છાપું તે આ ભીંતપત્ર-એમાં જે થાય તેવું' આપણે કરવાનું' છે.

અત્યંત સંયમની જરૂર

આ આપણા કાર્યના સાધનને કદી એજ ન લાગવી જોઈએ. અને એટલા માટે એમાં કદી બ્યક્તિગત આક્ષેપ ન આવે, કોઈને ઊતારી પાડવાનો પ્રયાસ એમાં ન હોય, ભૂલ કરનારને ઊતારી પાડવાને બદલે એની ભૂલ ક્યાં છે, એમાંથી એણે કેમ નીકળવું' અને ફરી ભૂલ ન કરે, તેનો માર્ગ બતાવવાનો એમાં પ્રયાસ હોવો જોઈએ. અને એટલે લખાણમાં અત્યંત સંયમ એ એનું' ખૂબ આવશ્યક અંગ છે.

બીજી આવશ્યક બાબત છે તે એ સ્વજન અંગેનો ખૂબ ઊંડો અભ્યાસ; ત્યાંના લોકોનો અભ્યાસ; એમના રીતરિવાજો ને મનોવૃત્તિનો અભ્યાસ. એમને શું' મમશે, શું' નહિ મમે, એ શું' કરીશું' તો આગળ વધશે; આ બધી બાબતોનો ખૂબ કીણવટબરો ને શ્વંત અભ્યાસ કરવો એ જરૂરી છે. અને તો જ સારી સફળતા આ કાર્યમાં પ્રાપ્ત થાય.

બોધપાઠ અને સમાચારો

આગળ કહ્યું તેમ, લોકમત કેળવવો એ મુખ્ય ઉદ્દેશ છે; પરંતુ એ લખાણો પાછળની જે ચોક્કસાઈની વાત કરી તે ન હોય તો એવાં લખાણો લખતાં પહેલાં એ ભીંતપત્રને માટે

હથોટી બેસારવા એની શરૂઆત ખીજી રીતે પણ કરી શકાય. 'બોધપાઠ' જેવાં લખાણો આપી શકાય. સહવિચાર મળે, સારી વાતો બજે, સુઆધિતો વાંચે, એ બધું એમાં લખી શકે. એનાથી લાભ થશે. અને એ કરવું સહેલું પણ છે. ખીજો પ્રકાર તે સમાચાર આપવાનો છે. ખૂબ જ ઉપયોગી ને લોકોને કાંઈક સમજાવું પાડે, માર્ગદર્શન આપે તેવા મહત્વના સમાચારનું તારણ કરીને આમાં લખો તો એ સહેલું કામ બને ને લોકોને રસ પણ પડે.

આ એનાં પ્રાથમિક પગથિયાં છે. મૂળ ઉદ્દેશ તો આગળ કહ્યો તેમ આપણા કાર્ય માટે લોકમત ફેળવવાનો છે, એ ન ભુલાય. ગામડાની દૂર દૂરની જનતાનું એ જીવંત હાથું બને તો લોકમત ફેળવવાનું એ એક ખૂબ અસરકારક સાધન છે એમાં શંકા નથી. *

—શ્રી. બબ્બલભાઈ મહેતા

પ્રેમનું સોનું

(૧)

રવિદાસ ચમાર ધૂળ વાળતો. બધો બધો રસ્તો એની આગળ પાલીખમ બની જતો હતો. રસ્તે જનારાં લોક એને ન અડી જવાય એવી રીતે ચાલતાં.

ચુરુ રામાનંદ પ્રાતઃસ્નાન પતાવીને દેવમંદિરને રસ્તે જતા હતા, ત્યાં દરથી ધૂળમાં માથું ઢાળીને રવિદાસે પ્રણામ કર્યો.

ઉત્તર મળ્યો, 'હું તો હું કોરી ધૂળ, પ્રભુ; ને તમે છો આકાશી મેષ. એમાંથી જો પ્રેમની ધારા ઝરે તો મૂંગી આ ધૂળમાં ઉઠે રંગબેરંગી ફૂલોનાં ગીત.'

રામાનંદે તેને છાતીએ ચાંધ્યો ને તેને દીધો પ્રેમ. એટલે રવિદાસના પ્રાણના ફેજવનમાં વસંતના ગીતની હવા લાગી.

(૨)

ચિતોડની રાણી ઝાઝી હતું તેનું નામ. તેને કાને એ ગીત પહોંચ્યું. તેનું મન ઉદાસ થઈ ગયું. કામકાજ કરતાં પણ કોઈ કોઈ વાર તેની બંને આંખોમાંથી પાણી વહેતું; કોણ જાણે તેનું મન ક્યાં ચ ઉડ્યું ચાલ્યું.

રવિદાસ ચમાર પાસે રાજરાણીએ દરિપ્રેમની દીક્ષા લીધી.

રાજમહેલના છુટ્ટા પુરોહિત સ્મૃતિ-શિરોમણિએ રાણી પર દિટકાર વરસાવ્યો: 'ધિરૂ! મહારાણી, ધિરૂ! રવિદાસ જેવો અત્યંત, જે રસ્તે રસ્તે ફરીને ધૂળ વાળે છે, તેને તમે ચુરુ કહી પ્રણામ કર્યો? તમારા રાજ્યમાં ધાનજીવું નાશ કપાયું!'

રાણી કહે, 'મહારાજ, હવે સાંભળો. આચારના વિધિ ને નિયમોની હગ્ગર હગ્ગર ગાંઠો વાળ્યાથી રાતદિવસ માત્ર બંધન જ સખત થાય. પ્રેમનું સોનું એમાંથી કોણ જાણે ક્યારે સરી પડ્યું તેની કે ખબરે ચ ન પડી!

'મારા ધૂળિયા ચુરુ મને તો ધૂળમાંથી જ ક્યાંક મળ્યા આવ્યા. અર્ધદીણા બંધનના અભિમાનમાં, મહારાજ, તમે તો એ ગાંઠો જેવા સખત જ યદ્યપે હવે રહો. મેં તો સોનાથી કંગાળ એવી ધૂળનું હાન માયે લીધું છે.' *

"પુનઃ"

વિનોદ કોઠારી

* સંજા ગ્રામ શિક્ષણમંડળમાં આપેલા બ્યાખ્યાનનો સાર. "ચુરુરાવ સમાચાર" પાસે.

* "કુમાર" માંથી.

વિવિધ વ્યાધિવિદારક

ઉમદા કૃષ્ણ.....

જાંબુ

જાંબુ આ દેશમાં બે જાતનાં મળે છે અને થાય છે: નાની જાત અને મોટી જાત. મોટી જાતને કેટલીક જગ્યાએ રા જાંબુ પણ કહે છે. ખાવામાં સ્વાદની દૃષ્ટિએ અને સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ પણ એ મોટાં જાંબુ સારાં છે. છતાં ગુણમાં તો નાનાં જાંબુ વધારે સુંદર અને સગવડભર્યાં છે. જાંબુની મોસમ શરૂ થયા પછી આખાજૂદ હરેક એના છૂટથી ઉપયોગ કરે છે. પરંતુ બે વ્યવસ્થાને 'જાંબુ શા માટે ખાવાં?' એમ પૂછવામાં આવે 'તો ખાવામાં એ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે એ માટે જ' એ સિવાય સાધારણ જનસમાજ પાસેથી બીજા જવાબની આશા ભાગ્યે રાખી શકીએ. તો પછી આપણી જાંબુ પ્રત્યેની એ સ્વાદપ્રીતિ યદ્યપિ, પણ ગુણપ્રીતિ તો નહિ જ.

x

x

x

આયુર્વેદની દૃષ્ટિએ જાંબુના ગુણ

રુચિકારક, મધુર, સ્તંબક, બારે, દોષશામક વગેરે ગુણ જાંબુના વર્ણવ્યા છે. ન્યારે વિજ્ઞાન અને અનુભવે સિદ્ધ થયેલ છે કે જાંબુ મધુ-પ્રમેહ, પથરી, સિવર, ખરાબ અને લોહીની અશુદ્ધિનો નાશ કરે છે, પેશાબની શુદ્ધિ કરે છે અને ખોરાકની સાથે દાખલ થયેલી હોળરી, આંતરડાં, મૂત્રાશય અને અન્ય સ્થાનમાં જમા થયેલ માટી, કાંકરી અને પથરીના પરમાણુએને ગાળીને શરીર બહાર ધકકે છે-એ ગુણોને આપણે વધુ સ્પષ્ટતાથી તપાસીએ.

મધુપ્રમેહ

પ્રમેહ ન્યારે જૂનો થાય છે ત્યારે અવશ્ય મધુમેહનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. મધુમેહની દિવસમાં અનેક વખત પેશાબ કરવા જવું પડે છે અને એને પેશાબ વાટે મુખ્યત્વે સાકરનો મોટો જથ્થો શરીરમાંથી બહાર ચાલ્યો જાય છે, અને દરદીનું શરીર દિનપ્રતિદિન ક્ષીણ થતું જાય છે. છતાં દહીં સાકર, ખાંડ કે સાકર-ખાંડના ગુણધર્મવાળા પદાર્થોનું સેવન છોડતો નથી, આથી મધુમેહ જડ ધાતીને જેસે છે. આવા દહીં માટે જાંબુ એ અપૂર્વ ઔષધ છે. જાંબુનો રસ શરીરમાં જઈને સીધી મૂત્રાશય ઉપર અસર કરે છે, અને પહેલી તકે મૂત્રશુદ્ધીકરણની ક્રિયા શરૂ કરી દે છે તથા શરીરમાંથી બહાર નીકળી જતી સાકરને અટકાવે છે. તેમ જ શરીરમાં રહેલ બહુપણતી સાકરને પોતાના રસ સાથે સંમિશ્રિત કરીને-એનું રૂપાંતર કરીને-શરીરના પોષણના કામે લગાડે છે. એની સાથે પોતાના સ્તંબક ગુણને લઈને વધુપણતી પેશાબની હાજતને અકુશમાં લઈને પેશાબનું પ્રમાણ ઘટાડે છે. વળી જાંબુના ફળ ઉપરાંત એના ફળિયામાં મધુમેહને મટાડવાનો કોઈ અજળ ચમત્કારિક ગુણ રહેલો છે. એ ફળિયામાંથી બનતો અજળ ચમત્કારિક પ્રયોગ આ લેખને અંતે આપીશું.

પથરી

જાંબુમાં રહેલાં એસિડનાં તત્ત્વો મૂત્રાશયમાં જમા થયેલી પથરી (અશ્મરી)ને ગાળી

નાખે છે. આમે આગળ જણાવી ગયા છીએ કે જાંજીની સીધી અસર મૂત્રાશય ઉપર થાય છે. એ રીતે જાંજીનો રસ રૂપાંતર પામી મૂત્રાશયમાં જઈ છેદન-મેદનક્રિયા શરૂ કરી, પથરીને આગળ માંડે છે, અને એનાં રજકણોને ધીમે ધીમે બારીક બનાવીને પેશાબમાંથી શરીરની બહાર ધકેલે છે. આ પથરીનું પ્રમાણ બહુ મોટું અથવા લાંબા વખતનું નથી હોતું તો એકાદ મહિનાનો જાંજીનો મોસમમાં હંમેશના જાંજીનો સેવનથી જરૂર નાબૂદ કરી નાખે છે, માટે પથરીના તાજા દર્દીને કે પથરી હશે એવી શંકા ધરાવતી બ્યક્તિને છૂટથી જાંજીનું સેવન કરવા માટે વિનવીએ છીએ.

લીવર અને બેલેસ

આ બે શરીરના બહુ જ અગત્યના અવયવો છે. ઘણી વાર મેલેરિયા જેવા વ્યાધિના હુમલાથી આ બંને અવયવો દૂષિત થઈ પોતાનાં રૂપ અને કદમાં વૃદ્ધિ પામે છે. અને મેલેરિયા પછી દરેક દર્દીના આ બે અવયવો થોડાઘણા પથુ દૂષિત થયેલા જેવામાં આવે છે જ. એની સવેળા સંબાળ અને સારવાર નથી થતી તો બંને અવયવ અથવા એકાદ એવો જ વૃદ્ધિ પામેલો અને હરહમેશ દુઃખાવાની ક્રિયા કરાવતો નજરે પડે છે તથા એને માટે પાશ્ચાત્ય શોધકો ' લિવર એક્સ્ટ્રેક્ટ ' જેવા આપાત કરેલા, મોંઘા અને વિગતીય દ્રવ્યો ઇન્જેક્શન દ્વારા શરીરમાં દાખલ કરી લિવર અને બેલેસને મટાડવાની ઉમેદ રાખે છે. આવા વ્યાધિમાં સસ્તા, સ્વાદિષ્ટ અને અપૂર્વ ગુણશાળી ફળોનો અર્થાત્ જાંજીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો કેવું મજાનું કાર્ય થાય !

પથર અને મૃત્તિકાવિદારણ

આપણા ખોરાકમાં વપરાતા આટાઓ મશીનમાં અથવા હાથથી કરતી ધંટીમાં પિસાય છે અને એ બંને રીતે પીસવાના કાર્યમાં પથરની ધંટીનો ઉપયોગ થાય છે. ધંટી-ચક્કો અનાજ પીસે છે, એની સાથે પોતે પણ ધસાય છે; અર્થાત્ આપણે જે આટામાંથી રોટલી, પૂરી, બજિયાં કે બીજા પદાર્થો બનાવીએ છીએ એ આટાના અંશે અંશનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરવામાં આવે તો પથરના અમુક ટકા આપણા શરીરમાં ગયેલા જણાશે જ. વળી એ સિવાય પણ માટી, ધૂળ, કાંકરા અનેક ખાદ્ય પદાર્થોની સાથે બેળસેળ પામી હમેશાં શરીરમાં જાય છે જ, અને કુદરતી રીતે શરીરરૂપી મશીનમાંથી અમુક અંશે બહાર નીકળી જાય છે; છતાં અમુક ટકા અંતરાવયવોમાં ભરાઈ પણ રહે છે અને રક્તવાહિનીઓમાં અંતરાવયવે દાખલ થાય છે. એ અવયવોને બગાડે છે, પથરી પેદા કરે છે અને રક્ત-રસની અશુદ્ધિ કરે છે. એ બધાંની શુદ્ધિ અર્થે અર્થાત્ મકાનમાંથી ઝાડુ કાઢીને જેમ સફાઈ કરવામાં આવે તેમ, જાંજીનો રસ આવા પદાર્થોને અપાટાજંથ બહાર કાઢી નાખવામાં એક ઉત્તમ ઝાડુ સરખું કામ કરે છે. અને જન્મા થયેલા તથા નડતર કરતા આવા પદાર્થોની પાછળ પડે છે અને ત્યાં ત્યાં એને સતાવી, હેલી, ભેદી ધકેલીને રસ્તાઓને સાફ કરી નાખે છે. નાનું બાળક દાંત આવવાની ચરઆતથી જ તે પાંચ વર્ષનું થાય ત્યાં સુધીમાં એને માટી ખાવાની બૂરી આદત એનાં મા-આપની બેઠકારીથી પડી જાય છે. હંમેશની માટી ખાવાની આદતથી માળકનું પેટ મોટું થવા લાગે છે, હાથપગ મળવા લાગે છે અને શરીર પીતું પડી જાય છે.

એ વખતે હાથમાં શીશી લઈને બાળકની માતાઓ એ બિભારીમાંથી બાળકને મુક્ત કરવા માટે વૈદ્ય-દાકતરોને ઘેર ધસી આવ્યા રાંડ કરી દે છે. એક તરફ દવા શરૂ થાય છે, બીજી તરફ બાળક લાગ મળ્યે માટીનો સફુપયોગ (!) ચાલુ જ રાખે છે અને એથી એની બિભાર અવસ્થા સંભાળે છે. આવા સંજોગોમાં જે બાળકને આવી ટેવ પડી હોય અથવા ટેવ મટવા છતાં પણ પેટ મોટું રહી ગયું હોય, બાળકમાં નવું લોહી ન ખરાતું હોય, એવા બાળકને ધીમે ધીમે એ ખાઈ શકે અને એને ભાવે એટલાં પાકેલાં જાંજુને જરા મીઠાવાળાં કરીને ખવરાવે અને મોસમ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી નિયમિત આપ્યા કરે તો સ્તાત્કાલિક દામદો થશે, પેટ તદ્દન નાતું થશે અને પછી આશ્ચર્ય તો એ હિપજે છે કે જાંજુ ખાનાર બાળક પોતાની મેળે જ માટી ખાવાની આદત ભૂલી જાય છે, અને એવી મૃતિકાભક્ષણની ડુગિ શમી જાય છે. વળી ખાધેલી માટીનો જમાવ જાંજુ કેવી સુંદર રીતે નાબૂદ કરે છે એ જોઈ આપણને એના ગુણ માટે અનહદ શ્રદ્ધા પેદા થાય છે.

રક્તની શુદ્ધિ

આગળ કહેવાઈ ગયું કે જાંજુનો રસ લિવર, બરોલની વિક્રિયાને ટાળી નાખવાનું કામ કરે છે. શરીરમાંના રસમાંથી રક્ત બનાવવામાં બને અવયવો સંપૂર્ણ કામે લાગે છે; પણ જો તેઓ જાતે પોતાની તંદુરસ્ત હાલતમાં હોય તો જ તેમને તંદુરસ્ત બનાવવા જાંજુ પોતાની સઘળી તાકાત કામે લગાડે છે. અને પૂર્ણ સ્વસ્થ થયેલા એ અવયવો નવું રક્ત બનાવવા લાગી જાય છે. એથી શરીરમાં રહેલ રક્તને નવા રક્તની મદદ મળવાથી આપોઆપ એની શુદ્ધિ થવા લાગે છે.

મોઢામાં જુદી જુદી અસર

તમે કોઈ પણ ફળ જમશો. પરંતુ જાંજુની ચાલાકી તો તમને હેરત પમાડશે જ. દરેક જાંજુ જમ્યા પછી તમે તમારું મુખ આપનાની અંદર જોશો તો કાળાશ લેતો જાંબડી રંગ તમારો આખી જીભ ઉપર, ગલોદમાં અને હોઠને બહુ મજબૂત રીતે લાગી ગયેલો જણાશે. ફળો પણ પોતાનાં રૂપ, ગુણ, ધર્મ જેવા બીજાને બનાવી નાખવાની આદત ધરાવતાં હોય એમ જણાશે. અને એ માગેલો રંગ તત્કાળ દૂર કરવા બંધે ગમે તેટલા ઉપાયો કરો પરંતુ એ રંગ એના ચોક્કસ વખત સિવાય જશેજ નહિ; રખે એ રંગ કાઢવાનો તમે યત્ન કરતા.

મોઢામાં થૂંકને ઉત્પન્ન કરનારી મંથિઓ જે તમતમતા, વિદાહી અને ગરમાગરમ પદાર્થો ખાવાની હમેશની આદતથી બિચારી એટલી નિર્જાળ થયેલી અને દાઝી રહેલી હોય છે કે એને આ જાંજુની કાલિમા આચ્છાદિત થઈ, અગ્નિથી દાઝેલા ઉપર ઠંડા ઔષધના પોતા જેવું જ કામ કરે છે. તેવી જ રીતે તેના ઉપર જાંજુનો આચ્છાદિત રંગ ઠંડક આપે છે, રૂઝવે છે, ઉરકેરાટને ઓછો કરે છે અને એને પોતાની મૂળ સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે. દાંતના પારાઓમાં એ જાડે જાડે પેસી જઈને પાયોરિયાના કીટાણુઓનો ત્વરિત નાશ કરે છે, દાંત ઉપર લાગેલા દૂષિત પદાર્થોને હોળેડી નાખે છે, ડુર્ગંધઉત્પાદક પદાર્થને હાંકી કાઢે છે. જીભ ઉપર રહેલા બારીક દાણા અને અંકુરો ઉપર શીતળ આચ્છાદનથી શાંતિ આપે છે, જીભ ઉપરના મેલને-ચીકાણને એમી લે છે, જીભને નિર્મળ બનાવે છે. ગળાના ચોરિયા ખરમીની હોય તો એને પણ બેસાડે છે. કંઈને નિર્મળ કરીને આલ્પતાથી બચાવી લે છે.

જાંબુ પ્રત્યેની ગુણગ્રીતિ

ત્યારે આપણે જાંબુ શા માટે ખાવાં ? “ મધુમેહને મટાડવા, પથરી નાબૂદ કરવા, વધેલાં લિવર અને બરોડાને ગળવા, પથ્થર-મૂત્તિકાને વિદ્યારવા, રક્તની શુદ્ધિ કરવા, મોઢાના એંદરના વિભાગને મદદ આપવા માટે. ” આલું સચોટ જણવા પછી પણ જાંબુ ખાવાથી રસાસ્વાદનો તમારો આનંદ તો જેમનો તેમ આપાદ રહેવાનો જ. પણ તમારી જાંબુ પ્રત્યે ગુણગ્રીતિ થવાથી અમારા અગાધિના કથન પ્રમાણે એના ગુણનો નિશ્ચય દઢ થયા પછી જ એ વસ્તુ આપના ઉપર જરૂર જુદા પ્રકારની અસર કરશે.

આ કથનમાં હવે શંકાને સ્થાન છે ખરું ? કેાલું પણ પદાર્થ એનો ગુણ જાણવાથી જ એની અસર કરે એમ હોય કે ? અજાણતાં પણ વિષમશુભ કરવામાં આવે તો એનો ગુણ શરીરમાં શું નહિ વ્યાપે ? પ્રતિષ્ઠિતરૂપે એટલું જાણાવવું જોઈએ કે ગુણ જણ્યા પછી, તમને એ વસ્તુ મુકરર અવયવ ઉપર અમુક જાતની ચોક્કસ અસર કરે છે એવી દઢ તથા બંધાયા પછી, એમાંથી તમારૂં સંકલ્પજન પ્રગટે છે અને એ સંકલ્પજન (વિશ્વ-પાવર) જરૂર સત્તાધીશ બની જડ ચૈતન્યને સ્વેચ્છાચરણ કરાવી શકે છે. વિચારને અંતે ઉદ્ભવતા સંકલ્પજનની શક્તિ મામૂલી નથી હોતી.

છેવટે જાંબુ નહિ ખાવા લાયક વ્યાધિની નોંધ કરી જાંબુના ઠગિયામાંથી બનતો મધુમેહનો ચોક્કસ ફળદાયી નુરખો લખી આ લેખ પૂર્ણ કરીશું.

શરીરે સોજા આવ્યા હોય, રસકપૂર સોમલ જેવી દેરી હવાઓ ચાલુ હોય, સુવા-વડમાંથી ઊઠ્યાં હોય, અત્યંત ઉપવાસી હોય, વમન થવાનો વ્યાધિ હોય એવાઓએ જાંબુ ન ખાવાં એ જ દિતાવહ છે.

પ્રયોગ બનાવટ

જાંબુના ઠગિયાનું ચૂર્ણ તો. ૨૦, ગોખર તો. ૨૦, બંગભરમ તો. ૨, સોહભરમ તો. ૧, રસસિંદૂર તો. ૦.૧, અમ્લકભરમ તો. ૦.૧.

પ્રથમની બને ચીજોનું ખારીક ચૂર્ણ કરી ખાડીની ચાર ચીજો એમાં મેળવી, ખાર કલાક ખરદ કરવું. મધુમેહના દરદીએ દિવસમાં ત્રણ વખત બપોળે વાસ મધ સાથે ચાટવું અને ખાડિ-સાકર તથા એના સમાન ગુણધર્મવાળા પદાર્થોની પરદેહ પાળવી.

—વૈદ્ય જાદવજી નરસેરામ પાટડીવાળા

ઋતુના ફેરફારની આપણા માનસ પર થતી અસર

“ તમે બરાબર કામ કરી ચકતા નથી, હમણાં કેમ તલન સિદ્ધિ બની ગયા છે ? ” એમ કહીને એક મેનેજરે તેના એક કાર્યકરને કપડો આપવાની સહચાત કરી.

“ હું પહેલાના જેટલી જ મહેનત કરું છું ” એ જવાબને પણ સ્વીકારવાની એ અધિકારીએ ના પાડી.

“ સાહેબ ! ગરમીમાં મારાથી વધારે કામ કરી ચકાવું નથી. ” એવા નમતાપૂર્વક અપાયેલ જવાબે તો સાહેબના મિત્તજની પતંગ ચમારી દીધી.

“ તમે કામ કરવા માટે બિલકુલ નાણાક છે, ઠંડીમાં કામ થાય ને ગરમીમાં જોણું થાય એવું તે હોય શું ? ”

આ ગુસ્સાને ઝીલી લેતાં પેલી વ્યક્તિએ ફક્ત એટલું જ કહ્યું : ‘ હવેથી કામની ઝડપ વધારીશ.

એ અધિકારીએ આ પ્રકારે ગુસ્સો વ્યક્ત કરીને પોતાનાં અગ્નિનું પ્રદર્શન કર્યું હતું, જ્યારે પેલા કાર્યકરે આપેલા જવાબમાં ફક્ત સાદી સમજ હોતી. એવું નિદાન તદ્દન ખરું હતું.

અધિકારી તેના માનસની સમતુલ્ય બધે ગુમાવે, પણ ઋતુની અસર માનવીના શરીર પર, તેના મન પર થાય છે, એ હકીકતને વૈજ્ઞાનિકોએ, અનેક અખતરાઓ દ્વારા પૂરવાર કરી બતાવી છે.

પહેલાં ઉંદરો પર અખતરા કરવામાં આવ્યા હતા. ઠંડી હવાવાળા ઓરડામાં રખાએલા ઉંદરો, ગરમ હવાવાળા ઓરડામાં રખાએલા ઉંદરો કરતાં વધુ તાજગી ધરાવતા માદમ પડ્યા હતા. ત્યારપછી કોયેજના વિદ્યાર્થીઓની કાર્યશક્તિનું નિરીક્ષણ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે તેઓ ગરમીના સમય દરમિયાન વધુ વિચારી શકતા ન હતા, જ્યારે ઠંડી ઋતુમાં તેમની શુદ્ધ ખીલતી હતી. ઠંડીમાં ધણું વધારે કામ થઈ શકે છે.

ઋતુની અસર

વૈજ્ઞાનિકોએ આ હકીકત આજે પૂરવાર કરી. પરંતુ “ ઉનાળો આળસનું ધર છે ” એ કહેવતમાં ઉપલી માન્યતા વ્યક્ત થઈ છે.

અને માનવીનાં કાર્યો પર—તેના વર્તન પર ઋતુની અસર જાત જાતની હોય છે. જેવો જેવો સ્વભાવ તેવી તેના પર અસર થાય છે. ભયંકર તોફાન ચલાવું હોય તે પહેલાં ફેટલાક માણસો અસ્વસ્થ થઈ જાય છે. અરે ! જીવમાં પણ અમુક વ્યક્તિને ખેતેનીનો અનુભવ થાય છે. ત્યાર પછી થોડા સમયે ખરેખર તોફાન ચડ્યું હોવાના દાખલા બન્યા છે. હવામાનનો પારો નીચે ઊતરી જાય ત્યારે પણ લોકો મૂર્ચ્છિત બન્યાના દાખલા છે.

વિસ્મૃતિનું વધતું પ્રમાણ

હવામાન હળવું હોય ત્યારે વિસ્મૃતિનું પ્રમાણ વધી જાય છે. વરસાદની ઋતુમાં પણ માણસ જલકણો બની જાય છે. ત્યારે દ્રામ કે બસમાં છતી, પાકીટો વગેરે ભૂલી જાય છે.

આમ માનવીની કાર્યશક્તિ પર ઋતુની, હવામાનની—ઠંડીની ગરમીની—અસર થાય છે. વ્યક્તિએ ઋતુને અનુકૂળ બનતાં શીખી લેવું જોઈએ, એમ વિદ્વાન કહે છે.

(“ ખેડા વલમાન ” માંથી)

વિદનમાં અંગ્રેજી વિષયમાં અધ્યાપકપદ પામનાર હિંદી—

(મિ. રાજન)

કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટીના અંગ્રેજી વિષયના સુપરવાઇઝર તરીકે એક હિંદીની નિમણૂક એ હિંદને મળેલું બહુમાન છે. અંગ્રેજી વિષયમાં જ નૈપુણ્ય પ્રાપ્ત કરી એ ખૂબ અંગ્રેજી વિદ્યાર્થીઓને શીખવવાની શક્તિ હાંસલ કરવી એ નાતુંસતું કાર્ય નથી. આ હિંદીનું નામ છે મિ. બી. રાજન.

કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટીના અધ્યાપક થવાનું માન મેળવનાર એ ત્રીજા હિંદી છે. ઓરિએન્ટાલ કોલેજ કમિશનર સર રધુનંદન પ્રાજપે ત્યાં ગણિતશાસ્ત્રના સીનિયર રેન્કર તરીકે હતા. ૩૩ વર્ષની વયે યુજરી જનાર વિચક્ષણુ પ્રતિભાશાળી શ્રી. રામાનુજન પણ ત્યાં અધ્યાપક હતા.

મિ. રાજન પ્રથમ વાર ૧૯૩૮ માં ઇંગ્લેંડ ગયા. એમણે અર્થશાસ્ત્રમાં પ્રથમ પગ મેળવ્યો અને પછી અંગ્રેજીમાં બેઠા. અંગ્રેજીના વિષયમાં ફેરો નીમાનાર એ પ્રથમ વ્યક્તિ છે. મિ. રાજનના પિતા આઇ. સી. એસ. અમલદાર છે. હમણાં જ એ નિવૃત્ત થયા. એમણે પણ કેમ્બ્રીજ ખાતે જ શિક્ષણ હાંસલ કર્યું હતું.

મિ. રાજન કવિ પણ છે. એમનો 'વર્ષા' નામનો એક કાવ્યસંગ્રહ અંગ્રેજીમાં પ્રગટ થયો છે.

ગણલ

નિત્ય જે પાથે પડે કલહારને !
તે શું સમજે આપણા ઉદ્ધારને !
તું યુવક ચાહે ભલા ઉદ્ધારને !
તો સજી દે અપના શણગારને !
તે હૃદય પાપાણુનાં પીગળી શકે ?
જે ન સમજે રંક આંસુધારને !
ના તું સાંધે કે ન સંધાવી શકે !
કોઈનાં તૂટેલ જીવન તારને !

ચાહ કેની કરતો કર એ રીતથી,
“જણજણાવે જે હૃદયના તારને !”
જે અનાથે-કામમાં આવે નહિ,
આગ લાગે એવા ધન ભંડારને !
કાળની તાકાત જગમગાહુર છે,
પળમાં પદટાવી દીધે સંસારને !
છેડતાં તારાં સદન પ્રગટી જશે,
રંકની આહો તણાં અંગારને !

કામ “યુમુક્” તારૂં ધાર્યું છે જશે
વસ્ત્રમાં રાજી કરે જે યારને !

—યુમુક્

(પ્રવચાલ સા. પુ. નાની નરોત્તી)

આવતા માસની કાર્યદિશા

- ૧ વાર્ષિક નિવેદનો ઑગસ્ટના પહેલા અઠવાડિયામાં તૈયાર કરી ખાતા તરફ તુર્ત મોકલી આપો.
- ૨ કાયમનિધિ અગર કોઈ પણ પ્રકારનું ઇતર બંડોળ ખાતગી ઇસમ પાસે નહિ રાખતાં ખાતાએ જણાવેલી રીતે રાકો.
- ૩ ઑગસ્ટના પહેલા અઠવાડિયામાં નવા વર્ષના અંદાજ માટે વાર્ષિક સભા બોલાવી તેમાં નવા વર્ષનું અંદાજપત્રક ખાતાના ધારાધોરણને અનુસરી બનાવો તથા નવા વર્ષનું વ્યવસ્થાપક મંડળ ચૂંટો.
- ૪ અંદાજપત્રો સાથે વર્તમાનપત્રો, પુસ્તકો, સામયિકો, લાકડીસામાન, રમતો ઇતર સાહિત્યની યાદીઓ જરૂર સામેલ રાખો. કાયમનિધિમાં રકમ મૂક્યાનો આધાર પણ સામેલ રાખો.
- ૫ જુલાઈ આખરે તમામ હક્તરો, શિલ્કી સામાન, પુસ્તકો વગેરે વ્યવસ્થિત કરો, શિલ્કી સામાન તથા પુસ્તકોની મેળવણી બદલ જે તે રજિસ્ટરો પર ચેરા કરી પ્રમુખ-મંત્રીની સહીઓ કરાવો.
- ૬ રાજમેળ અને ખાતાવહીઓ ઉપરથી સંસ્થાની મિલકતની તારીજ કાઢી નવા વર્ષે તેની ખાતાવહીમાં નોંધ લેવી.
- ૭ અંદાજપત્રો તથા નિવેદનોની બે પ્રતો આ માસિકના છેવટના ભાગમાં ભેડીને રાખ્યતાં તમામ પુસ્તકાલયોને મોકલી છે તેમાં હકીકત બરી મોકલો. નિવેદન અને બજેટ ભેગાં છે તે છૂટાં કરી લેવાં.
- ૮ અંદાજપત્ર તૈયાર કરવા માટે માર્ગદર્શક માહિતી આ અંકમાં તંત્રીસ્થાનેથી જણાવી છે તે તેમજ એને લગતી ખાતાની સૂચનાઓ વાંચો.

પુસ્તકાલય ખાતું

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા

અખિલ હિન્દ પુસ્તકાલય પરિષદ અંગે

વિજ્ઞાપિ

વડોદરા શહેરમાં આવતા શિયાળામાં અખિલ હિન્દ પુસ્તકાલય પરિષદને વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તથા વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય ખાતાએ આમંત્રણ આપ્યું છે, એ અધિવેશન ફોટોમંદ કરવા માટે જોઈતી રકમ ભરી કરવાનું વિચારાઈ રહ્યું છે, આ પરિષદને વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલયો સહજતા છે એ સ્વાભાવિક છે અને તે ફોટોમંદ થાય તેટલા માટે સરકારમદદ મેળવતાં રાજ્યનાં તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો પોતાના કુલ ખર્ચના સંકેડે ૧ ટકા પ્રમાણે અને સો રૂ. ની નીચેના ખર્ચવાળાં પુસ્તકાલયો પુસ્તકાલય દીઠ નિદાન રૂ. ૧) એક પ્રમાણે મદદ તરીકે તેમાં ફાળો આપે એ ધ્વજવા યોગ્ય છે. સખ્ય રાજ્યનાં તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેમણે પોતાના બજેટમાં ખર્ચના પ્રમાણમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની રકમ સાધવાની તજવીજ કરવી. આ વિનંતિ લાગતાવળગતાની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે.

વડોદરા,
તા. ૬-૭-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

કચં. દિ. ધાકનીલ
વ્યવસ્થાપક પુ. ખાતું.

સૂચના નં. ૧૫ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોનાં અંદાજપત્રો મંજૂર કરતી વખતે લક્ષમાં લેવાનારી બાબતો

રાજ્યનાં મદદ મેળવતાં તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે, પોતાનાં પુસ્તકાલયોનાં સને ૧૯૪૫-૪૬ નાં અંદાજપત્રો માટે સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૫ " પુસ્તકાલય " માસિકના માહે જુલાઈ ૧૯૪૫ ના અંકમાં આખરસુધીમાં અંદાજ-છાપેલા નમુના પ્રમાણેની બે પ્રતો તૈયાર કરી માટે સપ્ટેમ્બર પત્રો મોકલવા બાબત. માસની આખર તારીખ સુધીમાં મોકલનાં મોકલ મોકલી આપવા તેઓ મે. થી તજવીજ કરશે. જે પુસ્તકાલયોનાં અંદાજપત્રો સને ૧૯૪૩-૪૪ માં ન બન્યાં હોય અને તેમને આ સૂચનાની જાણ ન હોય તો તેમની નજીકનાં જૂથ પુસ્તકાલયોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેઓ આ બાબતની લેખી ખબર તે પુસ્તકાલયોને પહોંચાડે અને જરૂર પડે તો અંદાજપત્રની નકલ પુસ્તકાલય ખાતામાંથી મંગાવી લેવા તેમને જણાવે.

૨. પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી અંદાજ મંજૂર કરતી વખતે કોઈ પત્ર કે સામયિક કાઢી નાખવામાં આવે છે ત્યારે એમ માનવામાં આવે છે કે આ બાબતમાં ખાતાએ મનસ્વી તજવીજ કરી છે. ખરે જોતાં આમ થતું નથી. અંદાજ મંજૂર કરતો અગ્રે કોલેજીક મહત્વની બાબતો તરફ દર વર્ષે વ્યવસ્થાપકો

ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે અને એવી કોઈ બાબત જ્યારે તેમના તરફથી વિચારાત્મક હોય અને તેમ કરવાનું પુસ્તકાલયની દૃષ્ટિએ ઇષ્ટ હોય તો અંદાજ મંજૂર કરતી વખતે ઘટિત ફેરફાર થાય છે. મંજૂર કરેલું અંદાજપત્ર પુસ્તકાલય તરફ પહોંચ્યા બાદ નિયમને અનુસરીને ખીજ વધવટ કરવી હોય તો તે પણ કરાવી શકે છે. સખ્ય આ ગેરસમજૂત દૂર થાય તે માટે આ સૂચના પુસ્તકાલયોના જાહેર કાર્યકરોની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે.

૭. અંદાજપત્રો મંજૂર કરતી વખતે પુસ્તકાલય ખાતું નીચેની બાબતોનો ખનતા સુધી વિચાર કરી મંજૂર કરશે. તે આશા છે કે પુસ્તકાલયોના અંદાજપત્રો મંજૂર સંચાલકો આ બાબતો પ્રથમથી જ લક્ષમાં લઈ ચોંટાટનાં કરતી વખતે લક્ષમાં અંદાજો ધરશે. લેવાનારી બાબતો.

૧. જેટલી રકમની સરકારમદદ માગવી હોય તેટલી રકમ કાયમ ફંડ ખાતે મૂકી તેની પાવતીની નકલ અંદાજપત્ર સાથે જોડવી.
૨. પુસ્તકાલયનાં સ્થળ, સ્થિતિ, વાચકોનું પ્રમાણ, પુસ્તકાલયની વાર્ષિક નિવેદનો મોકલવાની નિયમિતતા, વાચનપ્રચારમાં આગુબાગુનાં ગામડાં સાથે સહકારના ધોરણે અમલ તથા તપાસણી અધિકારીઓ તરફથી લેવાયેલા વાંધા વગેરે બાબતોનો ઘટિત વિચાર કરી મદદ નકકી કરવામાં આવશે.
૩. અંદાજ ટકાવારીના ધોરણે બનાવવું જોઈશે અને તેમાં બાંતરણોગી પુસ્તકો અને સામગ્રિકો વસાવવાં જોઈશે.
૪. છેલ્લાં ત્રણ વર્ષની સરાસરી લક્ષમાં રાખી ખનતા સુધી મદદ આપવામાં આવશે.
૫. મદદ માટે વધારે માગણી હશે તો જેટલી રકમ કપાશે તેના પ્રમાણમાં ખર્ચની બાબતોમાંથી જરૂર તે કપાત કરવી પડશે.
૬. પુસ્તકાલયનાં સરવૈયાં અને હિસાબો વ્યવસ્થિત રીતે વ્યવસ્થાપક મંડળ પાસે મંજૂર કરાવેલાં હોવાં જોઈશે.
૭. કાયમનિધિની રકમ ખાતાએ માન્ય કરેલાં સ્થળોએ મૂકવી જોઈશે અને તેથી વિરુદ્ધ હકીકત હોય તો દર્શાવવી જોઈશે અને મંજૂરી મળી હોય તો તેનાં નંબર તારીખ જણાવવાં જોઈશે.
૮. પુસ્તકો, ડિક્શનરી તથા છતર મિલકતની વર્ષ આખરે મેળવણી કરી તેના રોડ ચયેલા હોવા જોઈશે.
૯. અખિલ હિન્દ પુસ્તકાલય પરિષદ મદદની આ માસિકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મદદ સાધવા તજવીજ કરવી.

સૂચના નં. ૧૬ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

વાર્ષિક નિવેદનો મોકલવા બાબત

સને ૧૯૪૫-૪૬ ની સાલનાં વાર્ષિક નિવેદનો વડોદરા રાજ્યનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો વેળાસર મોકલે તેમ જ હકીકત મોકલવામાં સને ૧૯૪૫-૪૬નાં વાર્ષિક અનુકૂળતા યાચ એ હેતુથી તેનાં ફોર્મો આ અંકના છેવટના નિવેદનો પુસ્તકાલય બાગમાં સંધિમાં છે તે દારી લઈ તેનો ઉપયોગ કરવો. આ ખાતા તરફ મોકલવા અંક રાજ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયોને મોકલવા “પુસ્તકાલય” માસિકના વ્યવસ્થાપક ઉદારતા ખતાવી છે.

૨. આશા છે કે આ નિવેદનો જે તે પુસ્તકાલયના મંત્રીઓ તૈયાર કરી એક પ્રત પોતાને ત્યાં રાખી બીજી પ્રત પુસ્તકાલય ખાતા તરફ પોતાના નિવેદનો તૈયાર કરવા જૂથ મારફત ઓગસ્ટ માસની તા. ૧૬એ મોકલી આપવા બાબત.

૩. રાજ્યનાં જુદાં જુદાં મહાલ અને જૂથ પુસ્તકાલય મંડળો તેમ જ રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબો પણ આ બાબતમાં પોતાની સ્વયં મહાલમંડળ અને મહાલ-સીમામાં આવેલાં પુસ્તકાલયોને ધટિત સૂચનાઓ આપી સૌને શાળાધિકારી સાહેબોએ જનમત રાખી ઉપર જથ્થાવેધી તારીખ સુધીમાં નિવેદનો સહકાર આપવા બાબત. પુસ્તકાલય ખાતા તરફ બીનચૂક મોકલી આપવામાં જરૂરી સહકાર આપશે.

વડોદરા,
તા. ૫-૭-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

જાહેરાત નં. ૬ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

લલામણનાં પુસ્તકોની યાદી

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને સને ૧૯૪૪-૪૫ ની સાલે અંદાજમાં નવીન પુસ્તકો માટે દર સાલ બહામણની યાદી રજૂ કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે આ નીચે યાદી મુજબમાં ખાતી છે. કર્યા પુસ્તકાલયોએ સાદિત્ય, સર્વસાધારણ અને અધ્યયનને ઉપયોગી એવાં પુસ્તકો તેમ જ બીજા અને ચારિત્ર્યને વિકસાવે એવાં પુસ્તકો તેમજ બાળોપયોગી પુસ્તકોને તમામ પુસ્તકાલયોએ પ્રથમ પસંદગી આપી તેનો પ્રચાર કરવા વિનંતિ છે. આરામ માટે વાંચનનાં વાલીસાદિત્ય જુદાં જુદાં પુસ્તકાલયોએ સહકારના ધોરણે જુદા જુદા સેખરનાં પુસ્તકો મંજૂરી તેનો યોગ્ય લાપક ઇસમોમાં ઉપયોગ યાચ તેમ કરે તો આવી યાદીઓ સાથે નીચે. આશા છે કે મંત્રી મંદપાસો અવશ્ય તેનો ઉપયોગ કરશે.

વડોદરા,
તા. ૫-૭-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

ધર્મ-સૂતિ-તત્ત્વજ્ઞાન

ગીતાધર્મ	૧-૦-૦
ધન્ય હવન	૧-૦-૦
પ્રમરની શોધમાં	૧-૮-૦
ગીતા વિષય પ્રબંધ	૦-૮-૦
યોગદક્ષિણ	૧-૪-૦
ઉપનિષદો બા. ૧-૨	૪-૦-૦-૦
શ્રી ગિરધરકૃત રામાયણ	૪-૮-૦
સંકલિત ભગવદ્ગીતા	૧-૪-૦
શ્રી-યોગવાસિષ્ઠ	૩-૦-૦
સ્ત્રી પુરુષ મર્મોદા	૦-૧૨-૦
લોક ભગવત	૫-૮-૦
શ્રી-મોક્ષમાળા	૧-૪-૦
હવન નીલા	૦-૧૦-૦
વિચાર સર્વોદય	૦-૩-૦
મનને	૦-૩-૦
ગીતા સંકલ્પ	૦-૩-૦
વેદાન્ત અને યોગ	૫-૦-૦
હવનનો આનંદ	૩-૦-૦
હિંદુધર્મ	૪-૪-૦
વેદની વિચારધારા	૨-૪-૦
રામાયણીક	૫-૦-૦
રાગદ્વિષ્ણુ કથાકૃત	૫-૦-૦
હવનસૂત્ર વિવેક	૧-૦-૦
અદ્વાત્તગીતા	૧-૦-૦
ધર્મોર્વ મિહન	૫-૦-૦

આપણા નેતાઓ

એક સાત્ત્વ વીરની કથા	૧-૦-૦
સોરઠી બહાદુરીઆ બા. ૧-૨ ચૂ. ૩. કા.	૦-૨-૦
સોરઠી શરવીરો	૫-૦-૦
એશિયાના ધર્મદોષપક્ષ	૦-૧૨-૦
પુરાણના પાત્રો (બા.)	૩-૦-૦
ભગવાન છુદ્ધ	૨-૪-૦
તુલસીદાસ (બા.)	૨-૮-૦
પૂણ્ય શ્લોક માંધીજી	૦-૮-૦
હિંદના આચાર્યો	૪-૪-૦
સ્વામીરાવ	૪-૦-૦
આચમતે અળવાળે	૫-૮-૦
પંડિત માલવીયાજી સાથે	૫-૮-૦
ચીસ ફિલસ	૫-૮-૦
શ્રી સાક્રબાળા	૫-૮-૦
હવનનાં ઝરણાં	૫-૮-૦
માંધીજી સાથે અઠવાડિયુ	૫-૮-૦
માંધીજી તેમજ હવન અને કાર્ય પ્રગળાવું	૫-૮-૦
ધરતીનું ધાવણ	૫-૮-૦
છંદુતે પત્રો (બા.)	૫-૮-૦
ગ્રહિણી મિત્ર. (સ્ત્રી)	૫-૮-૦
મિજબાઈના પહેરા (બા.)	૫-૮-૦
એક કદમ આગે	૫-૮-૦

હવનચરિત્રો

પદ પ્રકાશન	૧-૦-૦
નવહવન પ્રકાશન	૦-૨-૦
ચૂ. ૩. કા.	૫-૦-૦
”	૦-૧૨-૦
”	૩-૦-૦
યુગાન્તર કાર્યોદય સુરત	૨-૪-૦
એન. એમ. હક્કર, ચુંબા	૨-૮-૦
બાલહવન કાર્યોદય	૦-૮-૦
એન. એમ. હક્કર, ચુંબા	૪-૪-૦
સ. સા. વ. કા.	૪-૦-૦
ફ. મ. હક્કર, બાલનગર	૪-૦-૦
ચૂ. કા. અમદાવાદ	૫-૮-૦
નવજનરાત કાર્યોદય, વરોદરા	૩-૪-૦
સ. સા. વ. કા. અમદાવાદ	૩-૦-૦
નવહવન પ્રકાશન	૨-૮-૦
એન. એમ. હક્કર	૨-૦-૦
સાહિત્ય	૧૨-૮-૦
શ્રી. મેધાણી	૩-૮-૦
નવહવન પ્રકાશન, અમદાવાદ	૧-૪-૦
એમ. એન. હક્કર, ચુંબા	૫-૦-૦
ચૂ. ૩. ૨. કા. અમદાવાદ	૦-૧૨-૦
એન. એમ. હક્કર	૩-૦-૦

सांवेदाना' सर	२-४-००
दक्षिण्य आद्रिका रंअथूमि	३-८-००
साहित्य अने संस्कार	३-०-००
आरोअ तानुं, भननुं, देहनुं	३-०-००
आत्मनीरिक्षणु अने संकल्प	१-०-००
गंधी विचार देहिन	०-१४-००
(३७ व्यावृत्ति पुन'मुल्लु) नवछवन, प्रकाशन	०-१२-००
भरीशं अने नरसिंह	२-०-००
विवेकानंद सर	१-२-००
आलवायनभाणानो सेट (भा.) सोभाभाष दिशाभाष, सुखाव	४-४-००
विद्यार्थी वाचनभाणा अथी २ अ. का., अमदावाद	०-१०-००
अभतमां नलुवा नेवुं	०-१०-००
आचार्य आनंद'दंडर व्यापुभाष	८-०-००
दुप रमारक अंथ ३. व. सो., अमदावाद	०-१२-००
राष्ट्रभाषा विषे विचार	८-४-००
गज्जित, नयोत्तिथ, विज्ञान	०-१०-००
संदेश प्रकाशन मंदिर	०-१०-००
भारती सा. संथ	०-१०-००
वमदासां वसुनारा (भा.)	०-१०-००
प्रेमी पं'जीडा (भा.)	०-१०-००
आंगुलीना शलुमार (भा.)	०-१०-००
कडे सोडासमर्थ (भा.)	०-१०-००
इष्टपतेना अ'नार (भा.)	०-१०-००
छिस्ता भंभी (भा.)	०-१०-००
आराध	१-८-००
इस्तमय छवन (३७ व्यावृत्ति)	२-४-००

आपणो ओराध	०-१२-००
ओराध अने पोषणु	०-८-००
व्यापरे-उद्योग	
अन. ओम. इकर मुंणु	३-०-००
सदेश प्रकाशन. अमदावाद	१-०-४-००
अन. ओम. इकर, मुंणु	१-८-००
सदेश प्रकाशन, अमदावाद	१-४-००
अन. ओम. इकरनी कुं.	४-४-००
सदेश प्रकाशन, अमदावाद	०-१२-००
अन. ओम. इकर,	८-०-००
॥	५-०-००
उपयुक्त कणाओ	
वीसनी सदीनुं पाकशास्त्र	
(भा. श्री) नामरदास ४. परेव मुंणु	२-८-००
संजीतकला	२-८-००
इवे ओ. ओम. धंधुका	२-८-००
समानशान्ति, राजकारण वगैरे	
नवछवन प्रकाशन	०-२-००
सर्वेदय	०-२-००
रथनात्मक कार्यक्रमनुं रहस्य	०-२-००
संस्कार	१-८-००
परम सुणी यवना उपाय	२-०-००
राज्यधोरणु (हिंद अने जि.)	०-१४-००
अंधीछनी स्वराज साधना	३-८-००
छवता तहेवारी (३७ व्या. पु.)	१-०-००
युनवातयौनी थरीर संपत्ति	१-८-००
पापिस्तान	०-१०-००

કેળવણી

હિન્દુસ્તાની પાઠાવલી (બા.)	નવજીવન પ્ર. અમદાવાદ	૦-૬-૦
આયોના સંસ્કર અથવા		
હિંદની વિદ્યાભજા	સ. સા. વ. કા. અમદાવાદ	૨-૦-૦
અમારી છાત્રુકો શિક્ષણ	પુ. સ. સ. મંડળ વડોદરા	૨-૦-૦
બોતપત્રો દ્વારા શોધશિક્ષણ	"	૧-૮-૦
યુવોતેની સંસ્કર સાધના	એમ. એમ. ક. કં. સુબાઇ	૧-૮-૦
જૂથો		
લોકચાતા	નવજીવન પ્રકાશન અમદાવાદ	૦-૮-૦
આક્રીકાની સંસ્કર	બાલવિકાસ સંસ્થા સુબાઇ	૦-૧૦-૦
બહુન પ્રવાસ	હરિદર પુસ્તકાલય	૩-૦-૦
દતિહાસ		
જનમનીની આત્મકથા	એન. એમ. હક્કરની કં.	૪-૪-૦
જગતના ઇતિહાસનું રેખાદર્શન	નવજીવન પ્ર. અમદાવાદ	૫-૦-૦
કાવ્ય		
વિશ્વશાંતિ	નવજીવન પ્રકાશ	૦-૪-૦
કોશિકાખ્યાન	"	૦-૩-૦
બાલરંજના (બા.)	યુગાન્તર કાવ્યોલ્કય, સુરત	૦-૮-૦
રાતરાશ્મી (સ્ત્રી)	"	૧-૪-૦
અવધૂતગીતા	સ. સા. વ. કા. અમદાવાદ	૧-૦-૦
સ્ત્રી-સ્ત્રી	ભારતી સા. સંધ.	૨-૮-૦
નંદનિકા	અ. ક. ખપરદાર, સુબાઇ	
ભારત-બાહુબલિ રાસ	આ. બ. ગ્રાંધી, ભાવનગર	૧-૪-૦
અખજીયાં (બા.)	એન. એમ. ગ્રાંધી, સુબાઇ	૦-૮-૦

ચેનાવતી અને ગ્રાંધીચંદ
અર્પણર અને વિક્રમ
એસલ અને તોરલ
છંધણ
છિવંશી અને યાત્રી
રાસપદ
વરદાના
કુધર્મયા

સીતા

બકિતના બેલ

ધરતીની પુત્રી

રાણી પ્રતાપ

ગૌમતીચંદ અને બીજાં નાટકો

સંદેશ પ્ર. મં. અમદાવાદ

આદર્શ પુ. બં.

એન. એમ. ક. કં. સુબાઇ

સૌરાષ્ટ્રની રસધાર બા. જયો

વીક્રમની વલિ (બા.)

બીરજીવની ચિત્રમય બાલકવોતો

વિક્રમદિવ્ય હેમુ

એકો બળવો

દેશ દિવાન (નવી આવૃત્તિ)

સ. સા. વ. કા. અમદાવાદ ૦-૩-૦
" ૦-૩-૦
" ૦-૩-૦
ગ્રાંધી છંદુલાલ, કરાંચી ૨-૪-૦
કુલક ક. પ્ર. વડવાણ ૨-૪-૦
સ્વામી હરગોવિંદ, પાટણ ૧-૮-૦
ગ્રાંધી સુરેશ ૨-૦-૦
બાસ, અવિનાશ ૨-૮-૦
નાટક

પદ્ય પ્રકાશન, સુબાઇ ૨-૦-૦

એ. ના. દવે, કલોલ ૪-૦-૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી, સુબાઇ ૨-૦-૦

ગુ. મં. ર. અમદાવાદ ૨-૮-૦

જીવન સા. મં. સુબાઇ ૨-૪-૦

નવજીવન-નવલિકા

સંદેશ પ્ર. મં. અમદાવાદ ૩-૦-૦

આદર્શ પુ. બં. ૧-૮-૦

એન. એમ. ક. કં. સુબાઇ ૧-૧૨-૦

ગુ. મં. ર. કા. અમદાવાદ ૨-૪-૦

એન. એમ. ક. કં. સુબાઇ ૪-૮-૦

" ૩-૦-૦

ગુ. મં. ર. કા. અમદાવાદ ૫-૦-૦

" ૨-૦-૦

" ૪-૮-૦

વનવગણની વાતો (બા.)
ભગવાનની બેઠ

તલુખા (હથી આવૃત્તિ)
પછાયા (રજી આવૃત્તિ)

નવી વાતો (બા.)

નિરંજના

ચોલાદેવી (હજી આ.)

અમરયાદ

લંબોદર ચર્મા (બા.)

હસ્તમેળાપ

અંડીત માળામાં

ત્રીમતી

ધરે બાહિરે

અપસરા

ગોડ બંજળની વાતો.

(બા.) બા. ૧-૨ ભા. સંહિત સંધ, મુંબઈ ૨-૦-૦
પાંચ વિતાના " ૩-૦-૦
અજુખટ ધારા " ૩-૦-૦
તલુખા મંડળ (બીજી ન. આ.) ગુ. મં. ૨. કા. અમદાવાદ ૩-૦-૦
પ્રકાશનાં પત્રમાં સ. સા. વ. કા. " ૦-૧-૦-૦
રાખની દમલી " ૦-૧-૦-૦
પ્રજુપ સુદિનાં પાત્રો બા. સા. સં. મુંબઈ ૩-૦-૦
હજી " ૧-૬-૦-૦

નવલકથા

બંદીવાન યુદ્ધેન આટોળ

દરોયાપાર

ભીમી વાટે

ખરેલું રજુ

રેવાનો વર

દીપનિર્વાણ

લખચોરાસી

યોવન બા. ૧-૨

સુવર્ણ મૃગ

પશની અને બીજી વાતો

બરદરીયે (બા.)

પ્રાચીનશીલ કથાઓ (બા.)

મસ્તકપીરનાં દાસ્ય રત્નો

કમ ડહુ

સુદિવિવાસ

સેતુબંધ

નિલકંઠનું બાણ

રાજવાટ

બા. સા. સં. મુંબઈ ૦-૧-૦-૦
૦-૧-૦-૦

સૌ, શારદાદેવી ૨-૦-૦
આર. આર. શેઠ. મુંબઈ ૩-૦-૦
" ૩-૬-૦-૦
" ૨-૬-૦-૦
" ૧-૦-૦-૦
બા. સા. સં. મુંબઈ ૩-૦-૦-૦
પનાલાલ પટેલ મુંબઈ ૩-૦-૦-૦
" ૬-૦-૦-૦
બા. સા. સં. મુંબઈ ૩-૬-૦-૦
" ૨-૬-૦-૦
" ૧-૦-૦-૦
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ ૦-૬-૦-૦
જોન. એમ. હકર, મુંબઈ ૩-૦-૦-૦
અશુ કાપ્યાલય, મોડાસા ૨-૦-૦-૦
જોન. એમ. હકર, મુંબઈ ૫-૦-૦-૦
ગાંધીવ સા. મંદિર સુરત ૨-૬-૦-૦
" ૩-૬-૦-૦
એકલદાસ રાવપુરા, પોહરા ૨-૦-૦-૦

ઉ. એ. પટેલ,
મદદનીય અવસ્થાપક.

વડોદરા,
તા. ૫-૭-૧૫

સન ૧૯૪૪-૪૫ માં તથા તે પહેલાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકોમાંથી ચૂંટી કાઢેલાં પુસ્તકોની યાદી.

પુસ્તકનું નામ	કર્તા વા પ્રકાશક	કિંમત	પુસ્તકનું નામ	કર્તા વા પ્રકાશક	કિંમત
વાર્તા, નવલકથા			ધરતીને મધાળે	મૂ. મો. ભટ્ટ	૩-૮-૦
ધસરદાન	ગો. દા. રાયચુરા	૩-૦-૦	વાચિનીદેવી	ધૂમકેતુ	૪-૮-૦
સુનંદા	રમણુ ન. વકીલ	૧-૮-૦	ફેરાં	જયંત ખત્રી	૩-૮-૦
કાદવનાં કંકુ	અકુલેશ	૩-૦-૦	લતા	નવ લેખકો	૨-૮-૦
શુદ્ધિન ખિરખલ	રામચંદ્ર ઠાકુર	૬-૧૨-૦	નીલકંઠુ' ખાલુ	સુ. વ. શાહ	૩-૮-૦
અસાતા	સુ. વ. શાહ	૧-૮-૦	સેતુબંધ	શેલખનંદ	૨-૮-૦
ઉપવન	જયભિખુ	૨-૮-૦	ખંદીવાન	સૌ. શારદાદેવી	૨-૦-૦
સોરઠી ધરવીરો	જોધાણી	૦-૧૨-૦	ખંડિત માળખાં	ખા. મા. વડેરા	૩-૮-૦
બણેલી વઢું	ચુકુલ	૩-૦-૦	લંબોદર સમો	ગાંડીવ કા.	૨-૪-૦
નિરંજના	નિરંખાદેવી	૩-૦-૦	અમર યાદ	ગો. ટી. પટેલ	૨-૮-૦
પ્રાચીન શીલકથાઓ	નવજીવન કા.	૦-૬-૦	સોનલ	પ્રા. ઠા. મુન્શી	૪-૦-૦
બે મિત્રો	આર.આર.શેઠની કું.	૪-૦-૦	રાગ વિશળદેવ		
ક્રોચ વધ	અનુ. ગો. વિદ્યાંસ	૫-૮-૦	મા. ૧-૨	ધ. હિ. ત્રિપાઠી	૪-૦-૦
વિક્રમની વાર્તા	આનંદકુમાર ભટ્ટ	૪-૮-૦	ઝલ્લાનુબંધ	સીતારામ સમો	૨-૮-૦
ખિરખલની ચિત્રમય			બોજ અને કાલિદાસ		૪-૮-૦
ખાલવાર્તાઓ	પ્રકાશમ્	૩-૦-૦	રાખની ઢગલી	સૌજન્ય	૦-૧૦-૦
એક કદમ આગે	રસિકલાલ શાહ	૩-૦-૦	હાસ્યતરંગ	જ્યોતિન્દ્ર દવે	૦-૧૦-૦
વિક્રમાદિત્ય હેમુ	જયભિખુ	૫-૦-૦	જીવનપરિવર્તન	સોપાન	૦-૧૦-૦
ખેડો બળવો	"	૨-૦-૦	પ્રણયસંજ્ઞિનાં પાત્રો	મો. ગાંધી	૩-૦-૦
સોરઠી જવાહીર	જોધાણી	૩-૦-૦	પ્રેમપાત્રો	'ઉમ'	૧-૦-૦
દેશદિવાનં	ગુ. આચાર્ય	૪-૮-૦	જીજી	મુરલી ઠાકુર	૧-૮-૦
પડછાયા	ધૂમકેતુ	૧-૪-૦	વનવગડાની વાર્તા	ગોવિંદ ઠાકુર	૦-૧૦-૦
નવી વાર્તા	સ્વ. ગિજુભાઈ	૦-૮-૦	ભગવાનની ભેટ	જીવરામ જોશી	૦-૧૦-૦
વિવાહમંદિર	નારાયણ બટ્ટાચાર્ય	૩-૦-૦	પરલવી	કુસુદ શેઠ	૦-૧૦-૦
સંપ્રાપ્ત	યદુનંદન	૨-૮-૦	સર્પયજ્ઞ	મધુર	૦-૧૨-૦
દીપનિર્વાણ	દશક	૩-૪-૦	જનમટીપ	ધધિર પેટલીકર	૩-૦-૦
બીલીપત્ર	મકનજી પરમાર	૩-૦-૦	કાંતિનાદ	દિવ્યાનંદ	૩-૦-૦

પરામી	સોમૈયા	૨-૮-૦
અક્ષતુર્ન બેળા	નકીર	૨-૮-૦
વૈરામી પૂતમ	મધુર	૨-૧૨-૦
આવતી કાલ	પ્ર. કે. અન્ને	૩-૦-૦
બે નવલકથા	ટોલસ્ટોય	૨-૮-૦
કેવડાના કાંટા	ખાંડેકર	૩-૦-૦
છુદેલખંડની વાર્તાઓ		૧-૦-૦
ગૌડ બંગાળની વાર્તાઓ	બા. ૧-૨	૨-૦-૦
પાંખ વિનાનાં	ઉગેદમાત્ર મણિયાર	૩-૦-૦
અણુખૂટ ધારા	ફલછાબ કા.	૩-૦-૦
મેનાવતી અને		
ગોપીચંદ	કલાપી	૦-૩-૦
જેસલ અને તોરલ	"	૦-૩-૦
સાંદીપનીનાં		
રેખાચિત્રો	રમણીક અરાલવાળા	૨-૮-૦
બદ્ધિકાર	' પલાશ '	૩-૦-૦
અમોલા	દામુ સાંખાણી	૨-૧૨-૦
પ્રેમ અને પૂજા		
બા. ૧-૨	દર્શક	૫-૦-૦
વેરાનમાં	મેધાણી	૨-૦-૦
અમેલી	બો. દિવેદીઆ	૨-૮-૦
વિદાય	સોપાન	૨-૮-૦
સોરવણાં	ન. સા. મંદિર	૨-૮-૦
ત્રણ દેખાં	"	૨-૧૨-૦
કાંતિની ગાસરી	નવયુગ પુ. બં.	૩-૦-૦
રાધેશ્યામ	આર. આર. શે. કુ.	૪-૦-૦
દેશવટા બા. ૧-૨	ભારદ્વાજ	૫-૦-૦
ખંડિત કલેવરો	ફલછાબ કા.	૩-૮-૦
પરબનાં પાણી	આર. આર. શે. કુ.	૨-૮-૦
મેરાની વાતો	"	૨-૮-૦
દિલ્લીની શ્રેષ્ઠ		
વાર્તાઓ	બા. સા. સં.	૩-૦-૦
શોધને અને	"	૨-૪-૦
ઉપેન્દ્રની આત્મકથા ના. પારેખ		૧-૪-૦
પ્રમથતિથા	પ્રેમચંદ્ર	૩-૮-૦

કાવ્ય

કલાપીનો કેકારવ	કલાપી	૮-૦-૦
વિશ્વશાંતિ	ઉમાશંકર જોષી	૦-૩-૦
કૌશિકાખ્યાન	જુગતરામ દવે	૦-૩-૦
પ્રેમધનુષ	કેલક	૧-૮-૦
રાતરાણી	યુર્નાતર કા.	૧-૦-૦
ખાસરજના	જયમનગૌરી	૦-૮-૦
સંત કબીર	સ. સા. કા.	૧-૦-૦
રવીન્દ્ર વીણા	મેધાણી	૨-૮-૦
નંદનિકા	ખચરદાર	૩-૦-૦
દ્વધમંગા	અવિનાશ વ્યાસ	૨-૮-૦
છપ્પછપ્પિયાં	"	૦-૮-૦
ગિરધરકૃત રામાયણ	સ. સા. કા.	૪-૮-૦
મીરાં અને નરસિંહ	"	૦-૧૨-૦
રસપોળા	રમણીક અરાલવાળા	૦-૮-૦
ગીતા ગીતમંજરી	જુગતરામ દવે	૧-૦-૦
અખાની વાણી	સ. સા. વ. કા.	૩-૦-૦
દીવાને સાગર	"	૪-૮-૦
	ધર્મ	
ગીતાધર્મ	દ. બા. કામેલકર	૧-૦-૦
પ્રભુમય જીવનનું રહસ્ય	સ. સા. કા.	૧-૦-૦
પરમ સુખી યવાના ઉપાય	"	૨-૦-૦
અવધૂત ગીતા	"	૧-૦-૦
કૃષ્ણરની શોધમાં	સ્વામી રામદાસ	૧-૮-૦
યોગદીક્ષા	અરવિંદ કા.	૧-૪-૦
ગીતાભોધ	મંધીજી	૦-૩-૦
ગીતામંથન	દિ. ધ. મુશરવાલા	૨-૦-૦
વિવેકાનંદસાર	સ. સા. વ. કા.	૨-૦-૦
સંકલિતા ભગવદ્ગીતા	કામેલકર	૧-૪-૦
વેદની વિચારધારા	રાધાકૃષ્ણન	૨-૪-૦
વેદાન્ત અને યોગ	સ્વામી માધવતીર્થ	૫-૦-૦
શ્રીમદ્ભાગવત-		
માર્મદર્શિકા	સ્વા. માધવતીર્થ	૩-૧૨-૦
ગીતાસંકલન	સ. સા. કા.	૦-૩-૦
મનને	"	૦-૩-૦
વિચારમૂર્ચીદય	"	૦-૩-૦

ગોક્ષમાળા	શ્રી. રાજચંદ્રજી	૧-૦-૦
પુરાણનાં પાત્રો	યુગાંતર કા.	૨-૪-૦
સંપૂર્ણ મહાભારત		
ભા. ૧થી૭	સ. સા. વ. કા.	૪૫-૦-૦
ધર્મોત્તુ મિલન	રાધાકૃષ્ણન	૫-૦-૦
હિંદુ ધર્મ	"	૪-૪-૦
લિપિપદો	સ. સા. વ. કા.	૪-૦-૦
શિક્ષણ		
છંદુને પત્રો	જ્વાહરલાલ	૧-૪-૦
હિંદુસ્તાની પાઠાવલિ ગુ.	વિદ્યાપીઠ	૦-૭-૦
ગિજુભાઈના પાઠો	સ્વ. ગિજુભાઈ	૦-૧૨-૦
અંમરો છંદુતું		
શિક્ષણ	યુ. સ. સ. મં. લિ.	૨-૦-૦
બાલવાચનમાળા	સો. કિ. પટેલ	૧-૪-૦
યુવાનોની સંસ્કાર-		
સાધના	રાધાકૃષ્ણન	૧-૮-૦
અહિંસાની તાલીમ	ચં. શુક્લ	૦-૬-૦
આરોગ્ય		
આરોગ્ય તનતું, મનતું		
અને દેશતું	હરિપ્રસાદ દેસાઈ	૩-૪-૦
શક્તિવર્ધક આસનો	ભીમભાઈ દેસાઈ	૩-૦-૦
યુગ્મરાત્રીઓની શરીર-		
સંપત્તિ	ર. મ. પટેલ	૧-૮-૦
આહાર અને પોષણ	નવજીવન કા.	૦-૮-૦
આપણો ખેતર	મીનુ મસાણી	૦-૧૨-૦
વૈજ્ઞાનિક		
માઈ ભવિષ્ય		
ભાગ ૧-૨	ન્યોતિષી પંડ્યા	૮-૪-૦
કમાણીની કલા	ર. કે. ઓઝા	૪-૦-૦
પક્ષિપરિચય		
મધમાળા વર્મા + પરમાર		૩-૧૨-૦
મગનને ગોખે	"	૩-૮-૦
વિજ્ઞાનનો પરિભાષા	નવજીવન કા.	૦-૮-૦
જીવનની કલા	રવિશંકર મહેતા	૦-૧૦-૦
બાપારી નામાનો ભોમિયો		૪-૪-૦
રાષ્ટ્રભાષા વિષે		
વિચાર	ગાંધીજી	૦-૧૨-૦

મધ્યાસ		
લોકમાતા	દ. બા. કાવેશ્વર	૦-૮-૦
આફ્રિકાની સફર	સ્વ. ગિજુભાઈ	૦-૧૦-૦
દક્ષિણ આફ્રિકાની		
રમઝૂમિ	પ્રા. સો. જોશી	૩-૮-૦
પરિભ્રમણ	મેઘાણી	૩-૦-૦
પંદર દિવસનો		
મધ્યાસ લાભુબહેન		૦-૧૦-૦
સમાજશાસ્ત્ર		
સર્વોદય	ગાંધીજી	૦-૩-૦
વીસમી સદીનું પાકશાસ્ત્ર		૨-૮-૦
સંસ્કાર	ગાંડિવ કા.	૧-૮-૦
ગૃહિણીમિત્ર	કા. રા. મહેતા	૫-૦-૦
મનનભાઈના પત્રો		૨-૦-૦
હસ્તમેળાપ	મં. સા. દેસાઈ	૪-૦-૦
આત્મનિરીક્ષણ		
અને સંકલ્પ રમણલાલ દેસાઈ		૧-૦-૦
ભીતપત્રો દ્વારા		
લોકશિક્ષણ	બખ્તભાઈ મહેતા	૧-૮-૦
ઓ-પુરુષ-મર્ચાંદા	કિ. ધ. મશરવાળા	૦-૧૨-૦
ચૂપ નહિ રહેવાય	દાલરદાસ	૨-૦-૦
ખાદીવિદ્યા-		
પ્રવેશિકા	ગૂ. વિદ્યાપીઠ	૧-૮-૦
હિંદની આર્થિક		
ફુદૃશા કું. ધ. સંપદ		૦-૧૨-૦
રૂપિયાનું ભાવિ	સી. એન. વડીલ	૧-૪-૦
ગાંધીવાદી આર્થિક		
યોજના	અમવાલ	૧-૪-૦
રચનાત્મક કાર્યક્રમ	ગાંધીજી	૦-૩-૦
દીકું મેં ગામડું ન્યાં	ગ્રામસેવક	૩-૦-૦
સંસારમાં સુખ		
ક્યાં છે ?	સ. સા. વ. કા.	૧-૦-૦
ગ્રામચિત્રો	ધર્મશ્વર પેટલીકર	૨-૮-૦
હિંદનાં આર્થિક વિકાસની યોજના		૦-૮-૦
સ્વરાજશાસ્ત્ર	વિનોબા ભાવે	૦-૬-૦

જીવનચરિત્ર

એક સત્યવીરની કથા ગાંધીજી	૦-૨-૦
આપણા નેતાઓ યુસુફ મહેરબાની	૧-૦-૦
એશિયાના ધર્મ-	.
દીપકો તળવળકર	૩-૦-૦
તેલંગરવાળી સ. સા. કા.	૦-૮-૦
બમવાન જુદા ડા. રા. મહેતા	૨-૮-૦
આયમતે અજવાળે ધ. ફ. મહેતા	૫-૮-૦
ત્રિમૂર્તિ કસ્તુરબા લાજુખડેન મહેતા	૦-૬-૦
આનંદશંકર મુવ રમા. અંચ	૮-૦-૦
માલવીયાજી સાથે	
ત્રિસ દિવસ	૩-૦-૦
શ્રી સાંપળાયા સ. સા. કા.	૩-૦-૦
જીવનઝરણાં નવજીવન કા.	૨-૮-૦
ગાંધીજી-જીવન અને કાર્ય	૧૨-૮-૦
દયાનંદ સરસ્વતી મેઘાણી	૧-૮-૦
શમચંદ્ર નાનાભાઈ બદ	૨-૮-૦
ગાંધીજીના જીવનપ્રસંગો	૨-૪-૦
મૂછાળી મા	૦-૧૨-૦
ભારતના સંતો	૧-૮-૦
પુણ્યશોક ગાંધીજી	૪-૪-૦
આપણું ધર કલ્યાણ શ્રેણી	૦-૧૦-૦
આપણા ધરની	
વધુ વાતો	૦-૧૦-૦
મરેલાંનાં ડુધિર	૦-૧૦-૦
નાટક	
ધરા યુર્જરી ચંદ્રવદન મહેતા	૨-૦-૦
રાગ-રાણી મેઘાણી	૨-૦-૦
બ્રહ્મચર્યોથમ ક. મા. સુન્દરી	૧-૪-૦
વેનિસનો વેપારી હંસા મહેતા	૨-૦-૦
મૃચ્છકટીક સુન્દરમ્	૨-૧૨-૦
વરધોડા ઇલુલાલ યાજ્ઞિક	૧-૮-૦
શરતના થોડા યશવંત પંડ્યા	૧-૪-૦
ગોમતીચક્ર જી. સા. મંદિર	૨-૮-૦
બગતની બેઠી એન. એમ. ત્રિપાઠી	૨-૦-૦
સરી જાણું સુરત	૧-૪-૦

પ્રકીર્ણ

સાંભેલાના સૂર શાણો	૩-૦-૦
વ્યાપારી સર્વજ્ઞાનસંગ્રહ	૧૦-૪-૦
ગાંધીજીની સ્વરાજ-	
સાધના શાંતિ શાહ	૩-૮-૦
ગાંધીજી સાથે	
અડવાડિયું ચંદ્રશંકર શુક્લ	૨-૦-૦
સાહિત્ય અને	
સંસ્કાર ભોળીલાલ ગાંધી	૩-૦-૦
જીવનનો આનંદ દ. બા. કારેકર	૩-૦-૦
ધરતીનું ધાવણ મેઘાણી	૩-૮-૦
જુલંદ બયાવનામું નવયુગ પુ.	૩-૮-૦

લેખકવાર યાદી

મહાત્મા ગાંધીજી

આત્મકથા	૨-૦-૦
,, ખાદીકામળ	૩-૦-૦
ગોસેવા	૦-૫-૦
નીતિનાથને માર્ગે	૦-૮-૦
અનાસક્તિ યોગ	૦-૪-૦
ગીતાપદાર્થકોશ	૦-૪-૦
ગીતાબોધ	૦-૩-૦
ધર્મમંચન	૧-૮-૦
ત્યાગમૂર્તિ	૧-૦-૦
ગામડાની વહારે	૦-૨-૦
હિંદસ્વરાજ	૦-૪-૦
સર્વોદય	૦-૩-૦
એક સત્યવીરની કથા	૦-૨-૦
સો ટકા સ્વદેશી	૧-૪-૦
દેશી રાત્રીઓનો પ્રશ્ન	૧-૮-૦
રાષ્ટ્રભાષા વિષે વિચાર	૦-૧૨-૦
ગાંધી વાંચસરોય પત્રઅવહાર	૨-૮-૦
જાણીવ્યવસ્થા	૦-૧૨-૦
વ્યાપક ધર્મભાવના	૨-૦-૦
રચનાત્મક કાર્યક્રમ	૦-૩-૦

મહાદેવ દેસાઈ

મારડોલી સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ	૧-૧૨-૦
વિરાગવજ્ર	૦-૧૦-૦
પ્રથુ વાતોઓ	૧-૦-૦
સંત કાંસિસ	૦-૩-૦
એક ધર્મગુહ	૦-૬-૦
મારી જીવનકથા (જવાહરલાલ)	૪-૦-૦
કાકા કાલેલકર	
જીવનનો આનંદ	૩-૦-૦
સ્મરણયાત્રા	૨-૦-૦
લોકમાતા	૦-૮-૦
આતરાતી દિવાલો	૦-૬-૦
જીવતા તહેવારો	૧-૦-૦
દિમાલયનો પ્રવાસ	૧-૮-૦
સદ્વૃથ સતતકર્મ	૦-૧૨-૦
સંકલિતા ગીતા	૧-૪-૦
ગીતાધર્મ	૧-૦-૦

કિશોરલાલ મશરવાળા

મંદી વિચારદોહન	૧-૧૪-૦
કેળવણીના પાયા	૧-૦-૦
ગીતામંથન	૨-૦-૦
સ્વામી સહજાનંદ	૦-૧૦-૦
પ્રશુ પ્રિસ્ત	૦-૬-૦
સ્ત્રી-પુરુષ મર્યાદા	૦-૧૨-૦

જુગતરામ દવે

ગીતા ગીતમંજરી	૧-૦-૦
જેહૂતનો શિકારી	૦-૪-૦
કૌશિકાખ્યાન	૦-૩-૦
અધીજી	૦-૭-૦
ભારતસેવક ગોખલે	૧-૮-૦
લોકપ્રેમી	૦-૧-૦
નવજીવન કાર્યાલયનાં અન્ય પુસ્તકો	
પ્રાચીન શીલકલાઓ ગો. પટેલ	૦-૬-૦
શ્રીમદ્ભાગવત	૧-૮-૦
યોગરાસિક	૪-૦-૦
અહિંસાની તાલીમ	૦-૬-૦

વર્ધશિક્ષણ યોજના	૧-૦-૦
આશ્રમજનનાવલી	૦-૬-૦
જગતના ઇતિહાસનું રેખાદર્શન	
ભા. ૧-૨	૧૧-૦-૦
મધ્યકો	૧-૦-૦
બાપુ	૦-૧૨-૦
અમારા બા	૧-૮-૦
પુરાતત્ત્વ પુ. ૨-૩-૪-૫ દરેકના	૫-૧૨-૦
ગુજરાત વિલાપીઠ વાચનમાળા	
આઠ પુસ્તકો	૩-૧૦-૦
ખિરસાકોશ	૦-૧૪-૦
શ્રી, જ્યેષ્ઠચંદ્ર મેઘાણી	
સોરાષ્ટ્રની રસધાર	
ભા. ૧ થી ૫ (નવલકથા)	૧૨-૧૨-૦
સોરઠી બહારવટીઆ	
ભા. ૧ થી ૩	૭-૮-૦
રહીઆળા રાત	
ભા. ૧ થી ૪ (લોકગીત)	૫-૦-૦
પ્રથુ પંથારી (નવલકથા)	૨-૮-૦
તુલસીકથારો	૩-૮-૦
વેવીશાળ	૩-૮-૦
ગુજરાતનો જન્મ ભા. ૧-૨	૫-૦-૦
અપરાધી	૪-૦-૦
સમરાંગણ	૨-૮-૦
વસુધરાનાં વહાલાં દવલાં	૨-૮-૦
રા' મંગાજીઓ	૨-૮-૦
યુગવંદના (કાવ્ય)	૨-૮-૦
કેકાવટી ભા. ૧-૨ (લોકકથા)	૩-૮-૦
સ્વામીનાથ દાગોર	
વહુરાણી વિભા	૩-૦-૦
લાવણ્ય	૨-૮-૦
રાજધિ	૨-૮-૦
સમર્પણની કથાઓ	૦-૬-૦
ચાર અધ્યાય	૨-૮-૦
ધરે બાહિરે	૪-૦-૦
ગીતાંજલિ	૧-૮-૦

શ્રી. કનૈયાલાલ બુનરી

ભગવાન દોટીય	નવલકથા	૩-૮-૦
રાગધિરાજ	"	૫-૮-૦
ગુજરાતનો નાથ	"	૫-૦-૦
જ્યસોમનાથ	"	૪-૮-૦
કેનો વાંક ?	"	૨-૮-૦
અડધે રસ્તે	આત્મકથા	૩-૦-૦
સીધાં ચઢાણ બા. ૧-૨	"	૬-૮-૦
મારી બિનજવાબદાર કહાણી	"	૨-૮-૦

શ્રી. ધૂમકેતુ

ઓલાદેવી	નવલકથા	૪-૮-૦
રાજસંન્યાસી	"	૪-૮-૦
જીવતી	"	૪-૮-૦
જાનક્યા	"	૪-૮-૦
શિવિનીદેવી	"	૪-૮-૦
ત્રેમટો	નવલકથા	૧-૮-૦
જીખા મંડળ ૧ થી ૪	"	૧૧-૦-૦

શ્રી. શુભવંતરાય આચાર્ય

શિયાવાટ	નવલકથા	૪-૦-૦
નીલરેખા	"	૩-૮-૦
રામકહાણી	"	૩-૮-૦
જલસમાધિ	"	૩-૦-૦
પેરાતાં વાદળ	"	૨-૮-૦
દરિદ્રનારાયણ બા. ૧-૨	"	૬-૮-૦
વહેલી ગંગા	"	૨-૮-૦

શ્રી. રમણલાલ દેસાઈ

મામલકશી બા. ૧ થી ૪	૧૪-૮-૦
બારેલો અગ્નિ	૪-૮-૦
દિવ્યચક્ર	૩-૮-૦
અપ્સરા	૩-૮-૦

શરદ્દયાળુ કૃત

શીકાંત બા. ૧ થી ૪	૧૦-૮-૦
પથેરે દાખી યાને અપૂર્વભારતી	૫-૮-૦
નવી વહુ	૪-૮-૦
ચરિત્રદીન	૫-૮-૦
અનુરાધા	૪-૦-૦
નવીના	૪-૮-૦
જીવનયાત્રા	૧-૧૨-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦

ભેરવી	૩-૦-૦
શુભદા	૨-૮-૦

શ્રી. ચંદ્રવંદન મહેતા

નાગા બાવા	નાટક	૧-૦-૦
પ્રેમવું મોતી	"	૨-૦-૦
અખો વર વહુ	"	૧-૧૨-૦
મૂગી ઓ	"	૦-૧૨-૦
ધલાકાવ્યો	કાવ્ય	૨-૦-૦

શ્રી. ચુનીલાલ વ. શાહ

નીલકંઠુ બાણ	નવલકથા	૩-૮-૦
ભરમરેખા	"	૩-૮-૦
પ્રણય અને પરિણય	"	૪-૮-૦
રૂપાનો ઘંટ	દ્વેષી વાતો	૨-૮-૦
વિલોચના	"	૩-૦-૦
જીમર અને અમી બા. ૧-૨-૩	"	૫-૦-૦
કમથોગી રાજેશ્વર	"	૨-૦-૦
વિકાસ	"	૩-૦-૦

ગા. દા. રાયચુરા

ગરવો ગિરનાર	૨-૦-૦
રાજધાટ	૨-૦-૦
ધસરદાન	૩-૦-૦
હાસ્યદ્વંદ્વ	૧-૮-૦
કૂચમીતો	૦-૧૨-૦
કુહાની રમઝટ	૧-૮-૦
સોરઠને સીમાડે	૧-૦-૦
સોરઠી વીરાંમનાની વાતો	૨-૦-૦

શ્રી. તારાચંદ્ર અડાલજી

અગમીલ	૫-૦-૦
દંબી કુનિયા	૩-૮-૦
કીર્તિ	૨-૦-૦
ખાંડાના ખેલ	૩-૮-૦
વીરાંમનાની વાતો બા. ૨ ને	૪-૦-૦

સોપાન

લખસાધના	૨-૮-૦
સંજીવની	૨-૮-૦
પ્રેમ અને પુણ્યાર્થ	૭-૮-૦
ભગતા રે'ને પૂ. ઇ.	૩-૮-૦
અંતરની વ્યથા	૨-૦-૦
મણ પખાવા	૨-૮-૦
ઝાંઝવાની જાગ	૧-૮-૦

કુટુંબ સુવર્ણપાત્રો	૪-૮-૦	બાલરામાયણ ધર્મકથા	૧-૦-૦
મંગળમૂર્તિ	૨-૦-૦	આપણા દેશનો ઇતિહાસ	૦-૮-૦
આપશ્રિત પૂ. ઉ.	૫-૦-૦	મહાભારતનાં પાત્રો ૧૩ પુસ્તકો	૭-૮-૦
સ્ટીડિયોગી પુસ્તકો		રામાયણનાં પાત્રો ૬ પુસ્તકો	૫-૦-૦
અમારાં બા (કસ્તુરબા છ. ચરિત્ર)	૧-૮-૦	બાળવાર્તા ભા. ૧ થી ૫	૮-૧૨-૦
કુમારનાં ઓરતો	૧-૮-૦	બાળલોકગીત સંગ્રહ ભા. ૧-૨	૦-૧૨-૦
સ્ટીડિયો આરોગ્ય	૧-૦-૦	બાપુજી અને બીજી વાર્તા	૦-૧૨-૦
ભામિનીબૂધણ ભા. ૧ થી ૫	૬-૮-૦	મધેડાં	૦-૮-૦
હીરાધર સાયિયાપોથી ભા. ૧ થી ૪	૨-૮-૦	બાલસાહિત્યમાળા ૮૦ પુસ્તકો	૧૫-૦-૦
રંગોળી	૧-૦-૦	બાલસાહિત્ય ગ્રન્થ ૨૫ „	૫-૪-૦
ઉત્તમ ગૃંથલુકામ	૦-૧૨-૦	બાલસાહિત્ય વાર્તા ૩૫ „	૨૦-૦-૦
રંગાવું રસોઈ ધર ભા. ૧-૨-૩	૦-૧૨-૦	ચાલો વાંચીએ અક્ષરજ્ઞાન	૦-૪-૬
ચુંદડી ભા. ૧-૨	૧-૮-૦	આગળ વાંચો ભા. ૧-૨=૩ „	૦-૭-૩
વેણીનાં ફૂલ	૧-૦-૦	બાલવાનાં પરાક્રમ હંસા મહેતા	૧-૬-૦
ભારતની દેવીઓ ભા. ૧-૨-૩	૬-૦-૦	કિશોર રામાયણ દેસાઈબાઈ પટેલ	૧-૦-૦
સંસ્કારલક્ષ્મી	૬-૧૨-૦	શિશુકથાઓ	૦-૧૨-૦
ધરતી રાણી	૬-૧૨-૦	ગોળાબારની મુસાફરી હંસા મહેતા	૧-૬-૦
જીવનસપ્તી	૪-૪-૦	શુભાષ અને શિવલી પ્રદેશ પારેખ	૦-૧૨-૦
હિંદુધર્મની આખ્યાયિકાઓ ભા. ૧-૨ ૨-૦-૦	૫૬-૦-૦	કુરબાનીની કથાઓ મેઘાણી	૧-૧૪-૦
સીશક્તિ મંથમાળાનો સેટ	૫૬-૦-૦	ફોરમ ભા. ૧ થી ૧૨ ચારદાપ્રસાદ વર્મા	૪-૮-૦
કુલીન વિધવા રા. મ. પટેલ	૦-૬-૦	કિશોર ચરિત્રમાળા ભા. ૧ તથા ૮	૩-૦-૦
કંકાવટી ભા. ૧-૨ મેઘાણી	૩-૦-૦	અશોક બાલ પુસ્તકમાળા	
જીવનનાં વમળ	૧-૪-૦	ત્રેણી ૧ થી ૬ દરેકનાં	૩-૮-૦
અ. સી. કુમારી યશવંત પંડ્યા	૧-૦-૦	બાલવિનોદમાળા ત્રેણી ૧-૨ „	૫-૧૨-૦
મદનમંદિર „	૦-૧૦-૦	„ „ ૩૭	૦-૪-૦
કિશોર તથા બાલસાહિત્ય		બાલમનજાવલી	૦-૩-૦
માંડિવ બાલોદાનમાળા ૮૦ પુસ્તકો	૩૭-૮-૦	રાષ્ટ્રધ્વજ	૦-૪-૦
ચાલો બનવીએ ૧૨ પુસ્તકો	૧૨-૦-૦	ડૉન કવીકોલ્ટ	૦-૮-૦
બકોર પટેલ ભા. ૧ થી ૨૦	૧૧-૦-૦	વિવાદો વાચનમાળા	
માંડિવ કુમારમાળા ૧૬ પુસ્તકો	૨૦-૦-૦	ત્રેણી ૧ થી ૧૦ દરેકનાં	૩-૮-૦
ધર્મોત્તમાનાં ચરિત્રો	૧-૦-૦	જનપદ ભા. ૧-૨-૩ (મેઘાણી)	૩-૪-૦
કિશોરકથાઓ		રાવુ રસ	૩-૦-૦
ભા. ૧-૨ વાર્તા	૧-૮-૦	વિવાદોના ને યુવકોને	૦-૬-૦
ધનસાન મીટા કુંગા „	૦-૮-૦	પા પગી	૧-૦-૦
સાગરસપ્તાહ સાહસકથા	૧-૦-૦	બાલવાચનમાળા	૧-૪-૦
સાહસિકોની મુદ્દિ „	૧-૧૨-૦	નિસરણી ભા. ૧ થી ૬	૧-૬-૦
પાતાળપ્રવેશ „	૦-૧૪-૦		

સામયિકોની યાદી

પુસ્તકાલયોના કેટલાક મંત્રી-ગ્રંથપાલો સામયિકોનાં લવાજમ બાબત અમારા તરફ પૂછપરછ કરે છે, તેમની બધુ માટે હાલમાં પ્રસિદ્ધ થતાં મુખ્ય મુખ્ય સામયિકોનાં વાર્ષિક લવાજમનાં દર સહિતની યાદી આ નીચે આપી છે—

દૈનિક

વંદેમાતરમ	મુંબઈ	૩૮-૦-૦
જન્મભૂમિ	"	૩૮-૦-૦
સાંજવર્તમાન	"	૩૦-૦-૦
મુંબઈ સમાચાર	"	૪૦-૦-૦
નૂતન ગુજરાત	"	૨૮-૦-૦
બોમ્બે કોનીકલ (અંગ્રેજી)	"	૪૦-૦-૦
ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા	" "	૪૩-૦-૦
ફ્રી પ્રેસ જર્નલ	" "	૩૦-૦-૦
ગુજરાતસમાચાર	અમદાવાદ	૩૬-૦-૦
સદેશ	"	૩૨-૦-૦
પ્રભાત	"	૩૦-૦-૦
સેવક	"	૧૫-૦-૦
ગુજરાતમિત્ર અને		
ગ્રં. દર્પણ	સુરત	૨૨-૦-૦
પ્રતાપ	"	૩૬-૮-૦
ગુજરાત	"	૨૫-૦-૦

અર્ધસાપ્તાહિક

સપ્તાહવિનય	વડોદરા	૮-૦-૦
------------	--------	-------

સાપ્તાહિક

નવગુજરાત	વડોદરા	૪-૦-૦
ગુજરાતી	મુંબઈ	૬-૦-૦
મુંબઈ સમાચાર	"	૧૩-૦-૦
બોમ્બે કોનીકલ (અંગ્રેજી)	"	૧૩-૦-૦
પ્રવાસી	"	૧૩-૦-૦
યુગાન્તર	"	૭-૦-૦
પ્રતાપ	સુરત	૪-૮-૦
શ્રીશક્તિ	"	૬-૦-૦
દાંડીઓ	"	૬-૪-૦
પ્રજાગ્રણ	અમદાવાદ	૮-૧૪-૦
ગુજરાતી પંચ	"	૫-૮-૦

આરામ	અમદાવાદ	૮-૦-૦
નવસૌરાષ્ટ્ર	"	૮-૦-૦
નવી રાશની	મુંબઈ	૮-૦-૦
ફલજાબ	રાણપુર	૧૦-૦-૦
ગુજરાત મિત્ર અને દર્પણ	સુરત	૭-૮-૦
ખેડા વર્તમાન	ખેડા	૪-૮-૦
મુસ્લીમ ગુજરાત	સુરત	૭-૦-૦
જૈન	ભાવનગર	૮-૦-૦
કેશરી (મરાઠા)	પુના	૬-૧૦-૦
આર્યપ્રકાશ	મુંબઈ	૩-૦-૦

પાશ્વિક

માંડીવ	સુરત	૬-૪-૦
ન્યૈતિધર	અમદાવાદ	૩-૦-૦

માસિક

કુમાર	"	૬-૦-૦
કિશોર (મા. પુ. માટે)	અમદાવાદ	૩-૧૨-૦
" (કસ્ટ્યા પુ. માટે)	"	૪-૦-૦
પ્રસ્થાન (કસ્ટ્યા પુ. માટે)	અમદાવાદ	૫-૦-૦
" (મા. પુ. માટે)	"	૪-૮-૦
શરદા	વડોદરા	૬-૧૧-૦
પુસ્તકાલય	"	૩-૮-૦
નવચેતન	"	૬-૬-૦
વ્યાયામ	"	૨-૮-૦
બાળક	"	૨-૦-૦
બાલજીવન	"	૩-૦-૦
બાલમિત્ર	આણંદ	૩-૮-૦
બાલસખા	અમદાવાદ	૩-૨-૦
પુષ્પ (ગુજરાતી)	મુંબઈ	૩-૦-૦
પ્રતિમા	"	૫-૦-૦
માંડીવ (માસિક)	સુરત	૩-૧૨-૦
બાલવાહી	"	૧-૦-૦

આમજીવન	વડોદરા	૨-૦-૦	વૈદ્યકદ્વપતરુ (વૈદ્યકનું)	અમદાવાદ	૨-૦-૦
માનસી (ત્રિમાસિક)	ભાવનગર	૫-૦-૦	આગેકદમ ઉર્દૂ		
કદાણી	ભાવનગર	૬-૧૨-૦	(આલમાસિક) રાગકોટ	૪-૦-૦	
નવરચના-શ્રીમંતિ	મુંબઈ	૬-૦-૦	સમાજશિક્ષક	નવસારી	૨-૦-૦
શિક્ષણ અને સાહિત્ય	અમદાવાદ	૪-૦-૦	કમર (વિપારને લગતું માસિક)	સુરત	૩-૦-૦
ચિત્રમય જગત	પુના	૩-૧૨-૦	આનંદ (મરાઠી આલમાસિક)	પુના	૨-૦-૦
રાગપૂત	રાગપીપલા	૪-૦-૦	ગીતાધર્મ (ધાર્મિક)	અનારસ	૪-૦-૦
પાટીદાર	આણંદ	૨-૦-૦	વિશ્વમંડલ	અમદાવાદ	૪-૩-૦
નૂતનશિક્ષણ	સુરત	૨-૮-૦	કલ્યાણ (કેવળ હિન્દી)	ગોરખપુર	૪-૩-૦
શિક્ષણપત્રિકા	મુંબઈ	૧-૮-૦	વિશાળ ભારત	કલકત્તા	૬-૮-૦
ધરશાળા	ભાવનગર	૧-૮-૦	આલસખા	અમદાવાદ	૨-૮-૦
શુભસુન્દરી	વડોદરા	૫-૦-૦	સરસ્વતી	"	૪-૮-૦
સ્ત્રીબોધ	અમદાવાદ	૫-૦-૦	ચાંદ	"	૬-૮-૦
સ્ત્રીજીવન	"	૫-૦-૦	પુષ્પ (અંગ્રેજી)	મુંબઈ	૪-૦-૦
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	લિપ્પડી	૨-૦-૦	આમઉદ્યોગ સંવ પત્રિકા	વધી	૨-૦-૦
કારવાં	સુરત	૫-૦-૦	ઝાકન રિવ્યુ (અંગ્રેજી)	કલકત્તા	૮-૮-૦

પુસ્તકાલય સં. સં. મંડળ લિ. યો. ૧૦, વડોદરા.

બાળકો તેમજ મેટાઓ-સહુને એકસરખો આનંદ આપનાર દૂરબીનમાંથી જોવાનાં

સ્ટીરીઓગ્રાફ્સ

૧૦૦ કાર્ડની કિંમત રૂ. ૪૨-૦-૦ છુટક દરેકના રૂ. ૦-૮-૦

પુસ્તકાલયોની ભીંતોના શણગાર માટે વસાવો

પુસ્તકાલય સૂત્રો

૨૪ સૂત્રોના રૂ. ૦-૧૨-૦

ચિત્રસંગ્રહ

રૂપરેખા શ્રી. કનુ દેસાઈ	૩-૦-૦	વ્રતચિત્રાવલિ શ્રી. કનુ દેસાઈ	૨-૦-૦
શ્રીલેખા	" ૩-૦-૦	નૃત્યરેખા	" ૨-૮-૦
મીરાંબાઈ	" ૨-૮-૦	રંગલહરી ભા. ૧-૨	" ૪-૦-૦
લગ્નોત્સવ	" ૨-૦-૦	રંગચિત્રો ભા. ૧-૨	" ૫-૦-૦
મંગલોત્ક	" ૨-૦-૦	છાયાચિત્રો	" ૪-૦-૦

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. યો. ૧૦, વડોદરા.

અમારી એજન્સીનાં પુસ્તકો

કુલીન વિધવા	૦-૮-૦	કૂલછાબ	૨-૦-૦
ગ્રામચિત્રો ઇસ્વર પેટલીકર	૨-૮-૦	કુમારી હેલન રસૂલભાઈ વોરા	૦-૨-૦
સોરઠરાણી ગો. દા. રાયચુરા	૧-૮-૦	નાતકકથાઓ ચંદ્રશંકર ભટ્ટ	૦-૧૦-૦
નગાધિરાજ	૧-૮-૦	રામસિંહ રાઠોડ	૦-૬-૦
કુળદીપક	૧-૮-૦	કુમાર વીરસેન ભા. ૩	૦-૬-૦
સોરઠપતિ	૧-૮-૦	ક્રીસ્ટોફર કેલમ્બસ	૦-૬-૦
સોમનાથની સખાતે	૧-૮-૦	કથામણિ વીમાવાળા	૨-૮-૦
નવલખ સોરઠ	૧-૮-૦	આમદેવતા મ. કા. પટેલ	૧-૮-૦
સોરઠી વીરાંગનાની વાતો	૨-૦-૦	બલિદાન પ્રા. ઠા. મુનશી	૦-૮-૦
દાલચીવડાનું હાસ્યદક્ષતર	૧-૮-૦	ચાંદરણાં પ્ર. જિ. મહેતા	૦-૮-૦
કાઠિયાવાઠની લોકવાર્તા ભા. રજો	૧-૮-૦	વગર દોકડાનો વૈદ્ય	૨-૦-૦
હુકાની રમઝટ રાયચુરા	૧-૮-૦	પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા	૨-૦-૦
કૃચગીતો	૦-૧૨-૦	અ. સૌ કુમારી યશવંત પંડયા	૧-૦-૦
રાયચુરાની રસકથાઓ	૧-૮-૦	જીવનસંભારણાં (શારદા મહેતા)	૨-૮-૦
ગાંધીયુગની વાર્તાઓ	૦-૧૨-૦	બાલસાહિત્ય સર્વસંગ્રહ ભા. ૧-૨-૨-૨-૦	
દાલચીવડાની દશ વાર્તાઓ	૧-૮-૦	છત્રપતિ શિવાજી વા. મુકાદમ	૫-૮-૦
પ્રેમલીલા-ભાગ ૧	૧-૪-૦	સામાજિક શૃંખલાઓ	૦-૮-૦
લખેશરી	૨-૮-૦	મદન મંદિર યશવંત પંડયા	૦-૧૦-૦
રાસમંદિર	૧-૦-૦	ગજવે ધૂમતો ગુજરાતી શબ્દકોષ	૧-૪-૦
રસિયાના રાસ	૧-૦-૦	જવનિકા રેખા કાર્યાલય	૦-૧૨-૦
સોરઠને સીમાડે	૧-૮-૦	હંસી (નાટક) બી. પી. વૈદ્ય	૧-૦-૦
મો. ન. અમીન, જીવન અને કાર્ય	૨-૮-૦	ગ્રૂપી ગુજરાતી ભાષા	૧-૧૨-૦
Ugams of Health	૨-૦-૦	જાપાનની કેળવણી	૦-૮-૦
ઉનનુ ગૂંથણકામ	૧-૪-૦	કાચાં ફળ	૦-૮-૦

પુસ્તકાલય સ. સ. મહેળા લિ. પા. બા. ૧૦ વડોદરા

પુસ્તક ૨૦ મું

ઓગસ્ટ-૧૯૪૫

અંક ૮ મો

પુસ્તકાલયનું બજેટ અને પુસ્તકપસંદગી — તંત્રીસ્થાનેથી

વર્ષ આખર આવે છે અને પુસ્તકાલયના ઉત્સાહી મંત્રી-અધ્યાપકો ચોતાતા બજેટની તૈયારીઓ કરવા મંડી જાય છે. એ બજેટ-અંદાજ તૈયાર કરતા પહેલાં તેને પાછલા વર્ષનું નિવેદન પણ તૈયાર કરવાનું હોય છે.

આખા વર્ષ દરમિયાન પુસ્તકાલયની સેવાયે-પુસ્તકાલયમાં આવતા જનતા જનાઈનના વાચનવિકાસ અર્થે પોતે શું શું પગલાં લીધાં તે એ જાડતી નજરે નિહાળી જાય છે; પોતે લેગી કરેલી લોકમદદ અને સરકારપંચાયત મદદનો કેટલે દરજ્જે સદુપયોગ થયો તેનું એ નિરીક્ષણ કરે છે; ગયા વર્ષે પુસ્તકાલય માટે ખરીદાયેલાં પુસ્તકોમાંથી કયા કયા વિષયનાં કેટકેટલાં પુસ્તકો લોકાદર પામ્યાં તેનો એ અંદાજ કાઢે છે; તેમાં પણ, શિષ્ટ અને ઉપયોગી સાહિત્ય કેટલા ટકા વંચાણું તે તારવી કાઢે છે.

આ રીતે જનતાનું હિતાહિત વિચારનાર એ અધ્યાપક વીતેલા પાછલા વર્ષનું અવલોકન કરવાનું ચૂકતો નથી. એ માટે એ વાચક રજિસ્ટર તપાસી જાય છે, અને જુએ છે કે, નવલકથાનાં પુસ્તકો કેટલાં વંચાયાં, ધાર્મિક તથા તત્ત્વજ્ઞાન અને ઉન્નતિપ્રેરક પુસ્તકો કેટલાં વંચાયાં; તેમ જ સમાજશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, રાજ્યશાસ્ત્ર અને હુસ્તરઉદ્યોગને લગતાં પુસ્તકોનું પ્રમાણ કેટલું હતું; એનું પણ એ તારણ કાઢે છે.

આ બધા વિષયોમાંથી કયા કયા વિષયનાં પુસ્તકો વધુ વંચાયાં એનું એ પૃથક્કરણ કરે છે અને એ પુસ્તકો લોકાદર કેમ પામ્યાં તેનો ક્યાસ કાઢવાનું ચૂકતો નથી. ઉપરાંત, એ પુસ્તકો જનતાને ઉપયોગી અને જ્ઞાનપ્રેરક હતાં કે કેમ તે પણ તપાસી જાય છે.

• એ પરથી પોતે નવા વર્ષમાં કેવાં કેવાં પુસ્તકો મંગાવવાં તેનો ખ્યાલ ખાંધે છે. નવલકથાનું વાચન વિશેષ પ્રમાણમાં થયું હોય તો અલગત, એ નવલકથાનાં પુસ્તકો નવા વર્ષમાં મંગાવવાનો પ્રબંધ કરશે; પરંતુ સાથે સાથે, જો એણે પોતાને ત્યાં વાચકમંડળ સ્થાપ્યું હશે તો તે પરથી કયા કયા લેખકના કયા અંશોએ એ વાચકો પર કેવી છાપ પાડી છે તે જાણી જ લીધું હશે. અને નવા વર્ષે એ લેખકોનાં નવલ-સર્જનો પુસ્તકાલયમાં વસાવવાં મુનાસબ છે કે કેમ તેનો વિચાર કરશે.

હવે તો એને સમજાયું જ હોય છે કે, વાર્તા-નવલકથાનાં પુસ્તકોમાં જ રાચતા પુસ્તકાલયના વાચકોને કમેકમે ઇતર વિષયનાં પુસ્તકોમાં પણ રસ લેતા કરવા જોઈએ. અને એવું સાહિત્ય હવે તો આપણે ત્યાં સારા પ્રમાણમાં પ્રસિદ્ધ થવા પામ્યું છે. રાજકારણ એને અર્થકારણના રાચક શૈલીએ રજૂ થતાં તુલનાત્મક નિબંધો વાચકની બુદ્ધિતુલનાનો વિકાસ સાધે છે, ન્યારે સમાજશાસ્ત્રને લગતાં પુસ્તકો આપણા સમાજના અભ્યાસમાં સહાયરૂપ થઈ પડે તેવાં પણ પ્રસિદ્ધ થાય છે.

સાહિત્ય-વિવેચનનાં પુસ્તકોને અંથપાલ જોઈ જવાનું ચૂકતો નથી, કારણ, એ તો એના લોભિયાની ગરજ સારે છે. દરમાસે સાહિત્યનાં સામયિકો પણ એને નવાં નવાં ખહાર પડતાં પુસ્તકોનો પરિચય મેળવવામાં ઠીક સહાયરૂપ નીવડે છે. એટલે પ્રત્યેક માસે શિષ્ટ સામયિકોમાં આવતાં અવલોકનો પણ એ જોઈ જાય છે અને તેમાંથી પોતાના પુસ્તકાલયના વાચકોને ક્યાં પુસ્તકો રુચિપ્રદ અને પથ્ય નીવડશે તેની તુલનાત્મક નોંધ પણ પોતે રાખતો હોય છે.

પુસ્તકાલયનો આવો મંત્રી-અંથપાલ જે પોતાને ત્યાં ઉત્તમોત્તમ લોકલોચ્ય પુસ્તકો વસાવવાની ધગશવાળો હોય છે તે આટલું તો કરે જ છે. અને તેના પરિણામે તેનું પુસ્તકપસંદગીનું કામ સરળ બની જાય છે.

આ તો વાંચી-સમજી-વિચારી શકે તેવા વાચકો માટે વસાવવા યોગ્ય પુસ્તકોની વાત થઈ. પરંતુ હાલ ન્યારે પ્રૌઢશિક્ષણપ્રચારના પરિણામે નવા શીખેલા પ્રૌઢોનો પ્રશ્ન તેમની સામે ખડો છે ત્યારે તેમણે તેમનો તેમ જ બાલસાહિત્યનો વિચાર તો ખસૂસ કરવાનો રહે છે જ.

એ નવા થતા વાચકોને સરળતાપૂર્વક વંચાય તેમ જ સમજાય તેવી નાની નાની મોટા-અક્ષરવાળી અને જોડાક્ષર સિવાયની એવી પુસ્તિકાઓ-લોકપોથીઓ અને કમિક વાચનમાળાઓ વસાવાય તે માટે પણ કાળજી રાખવાની હોય છે.

આમ, નવા વર્ષ માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતી વેળા ઉપર્યુક્ત કાળજી અને ઉત્સાહ ધરાવનાર મંત્રી-અંથપાલનો દાખલો દરેક ગ્રામ તેમ જ કસ્ટા પુસ્તકાલયોના મંત્રી-અંથપાલો લે એ ઇચ્છનીય હોઈને આવશ્યક પણ છે.

એ હરગીજ એવું તો નહિ જ કરે કે, અસુક, લેખક આપણા મિત્ર છે કે ગામના છે માટે તેમનું સારું કે નરસું પુસ્તક અવશ્ય આપણા પુસ્તકાલયમાં વસાવો.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય કોઈ વ્યક્તિનું નથી કે તેમાં કોઈનો વ્યક્તિગત સ્વાર્થ સાધી શકાય. એ તો સમસ્ત જનતાનું છે, અને સમસ્ત જનતાને-જનસમૂહના મોટા ભાગને ઉપયોગી નીવડે તેવું શિષ્ટ પથ્યકર સાહિત્ય વસાવાય તે માટે ભાગ્યે જ કોઈને લલામણ કરવાની જરૂર હોય.

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★હિંદી અંગ્રેજીશાસ્ત્ર તથા વૈદકશાસ્ત્ર પર પ્રખ્યાત મુસ્લિમ વિદ્વાનવેત્તા અશુરરૈહાન મહમ્મદ અલખીરને લખેલ પુસ્તકની અલગથી હસ્તપત્રની ફોટો-પ્રિન્ટ કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયે મેળવી છે. આ હસ્તપ્રત છછપ્તના સ્ટેટ પુસ્તકાલયમાં રાખવામાં આવેલ છે. હસ્તપ્રત લગભગ એક હજાર વર્ષ જૂની છે.

હિંદમાં સંસ્કૃત વિશ્વવિદ્યાલય સ્થાપવાની હિલચાલ આગ્રા ખાતે શરૂ થઈ છે. થોડા સમય પહેલાં ભારતીય વિદ્યાપ્રચાર સમિતિની આગ્રા ખાતે ભરવામાં આવેલ 'કારોબારી સભામાં સંસ્કૃત વિશ્વવિદ્યાલય સ્થાપવાના તથા સંસ્કૃત ભાષા સંસ્થાન શરૂ કરવાના ફરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા છે. ઉપલા હેતુ માટે દશ લાખ રૂપિયા ભેગા કરવાનો પણ ફરાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

સમિતિના પ્રમુખ તથા સંયુક્ત પ્રાંતોના એડવોકેટ જનરલ ડૉ. નારાયણપ્રસાદ અસ્થાના, સી. આઇ. ઇ. એ જણાવ્યું કે 'સંસ્કૃત, આર્યસંસ્કૃતિનો પાયો હોવાથી, તેના પુનરુદ્ધારથી હિંદુઓનો સાંસ્કૃતિક ઉત્કર્ષ થશે. શિક્ષણના વાહન તરીકે-સંસ્કૃતને અપનાવવાથી કોઈ પણ પ્રાંતિક ભાષાને અપનાવવાની તકરાર બંધ પડી નથી છે. આ વિશ્વવિદ્યાલય પ્રથમ પંક્તિના કળા, વિજ્ઞાન તથા આનુષંગિક વિષયો માટે છે. આને મદદ કરવા તથા બીજા વિશ્વવિદ્યાલયો પ્રમાણે આ માટે કાપડો પસાર કરવાની હિંદી સરકારને વિનંતિ કરવામાં આવશે, જેથી આ વિશ્વવિદ્યાલય 'માન્ય' ગણાય અને તેમાંથી પસાર થનાર વિદ્યાર્થીઓનો દરજ્જો સમાન ગણાય. વિશ્વવિદ્યાલયની સાથોસાથ સંસ્કૃત ભાષા બોલનારાઓનું એક સંસ્થાન સ્થાપવામાં આવશે, જેથી કરીને સંસ્કૃત જીવંત ભાષા છે એમ લાગતું હિંદમાં ઓછામાં ઓછું એક સ્થળ તો હોય.

★અમેરિકન સામયિક 'એશિયા એન્ડ ધી અમેરિકાઝ'ની અંગ્રેજીમાં તથા હિંદીની વિવિધ ભાષાઓમાં હિંદમાં આવૃત્તિ કાઢવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. મુદ્દ પછી તરત જ અથવા તો તે પહેલાં નિયમિત હવાઇ વ્યવહાર શરૂ થાય તો તે પહેલાં આ યોજનાનો અમલ કરવામાં આવશે.

★મુંબઈના 'એશિયા પબ્લિશિંગ હાઉસ' સાથે આ બાબતનો ડે-ટ્રેકટ કરવામાં આવ્યો છે. તે સંસ્થા હિંદની આવૃત્તિઓ છાપીને હિંદ, સીતોન, બર્મો, મલાયા અને અફઘાનિસ્તાનમાં તેની વહેંચણી કરશે. યોજના એવી છે કે દરેક અંકની નકલ અગાઉથી ન્યુ યૉર્કથી મુંબઈ હવાઇ વિમાન દ્વારા મોકલવી; મુંબઈમાં 'ફોટોગ્રાફી વિધિ'થી તે નકલો છાપવી, જેથી કરીને હિંદના અને આસપાસના દેશોના અંગ્રેજી જાણનારાઓ, અમેરિકનો જે પાનાં વાંચે, તે જ પાનાં વાંચશે. હિંદની ભાષાઓમાં તેનું ભાષાંતર અને તેટલી ઝડપે કરવામાં આવશે.

★કારાવાસ દરમિયાન આપણા ધણીપણ નેતાઓએ પોતાનો સમય પુસ્તકો લખવામાં કાઢ્યો છે. આચાર્ય નરેન્દ્રદેવે કારાવાસના ૧,૦૪૧ દિવસો દરમિયાન ફ્રેન્ચ ભાષામાંથી વસુબંધુના પુસ્તક 'અભિધર્મકારા'નું હિંદી તથા અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કર્યું છે. આ પ્રંથ બીજાધર્મના

સર્વસંગ્રહ જેવો ગણાય છે અને ચીન, તિબેટ તથા મલાયામાં તેનો ખૂબ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

એમ જણાય છે કે મૂળ સંસ્કૃત પુસ્તક તો ગૂંચ થયું છે, પરંતુ ચીની તથા તિબેટી ભાષાંતરો મળી શકે છે. પુસ્તકના નામના ક્રેંચમેને ચીની ભાષામાં તેનું ભાષાંતર કયું છે અને આચાર્ય નરેન્દ્રદેવે તે પરથી પુનઃ ભાષાંતર કયું છે.

★મધ્યપ્રાંતના આગલા પ્રધાન પંડિત દારકપ્રસાદ મિશ્રે પણ સાહિત્યક્ષેત્રને સમૃદ્ધ કયું છે. તેમણે મુજબાયામાં 'કૃષ્ણાયન'ના પદ્યમાં સાત ભાગો લખ્યા છે. આ પુસ્તકમાં કૃષ્ણ પ્રજ્ઞની વાત આવે છે.

★પેરિસમાં ચોથું અમેરિકન દૈનિક ચક્ર કરવામાં આવ્યું છે. તેનું નામ 'પેરિસ પોસ્ટ' છે અને તે ન્યુ યૉર્ક 'પોસ્ટ'ની સાથે સંકળાયેલું નાના કદનું પત્ર છે.

'પેરિસ પોસ્ટ' અમેરિકાનું બપોરનું પહેલું દૈનિક છે, અને પેરિસમાં પ્રગટ થતું ચોથું અમેરિકન દૈનિક છે. બીજાં ત્રણ પત્રો 'ન્યુ યૉર્ક ટાઇમ્સ', 'ન્યુ યૉર્ક હેરલ્ડ અને ટ્રિબ્યુન' અને ચિકાગો 'ટ્રિબ્યુન'ની પેરિસની આદૃત્તિઓ છે. ન્યુ યૉર્ક 'પોસ્ટ'ની પેરિસ શાખાના મુખ્ય પૉલ રૅડ્ડેટ ગોવરેટ 'પોસ્ટ'ના તંત્રી તથા પ્રકાશક ઘરો અને 'રાયટ' પેલ તેના જનરલ મેનેજર ઘરો.

★બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ નવલિકાલેખિકા, બહેરામપુરવાસિની શ્રીમતી નિરુપમાદેવીને કવચતા વિશ્વવિદ્યાલયે 'જગતતારિણી ચંદ્રક' આપ્યો તેના માનમાં ૨૮ એપ્રિલે એક સમારંભ કરવામાં આવ્યો હતો. આ માન તેમને મોડું મળતું હોય વધારે આવકારદાયક છે. ત્રીસ વર્ષ મહેલાં લખાયેલ તેમનું શ્રેષ્ઠ પુસ્તક 'દીદી' આજે પણ તેટલું જ લોકપ્રિય છે.

સ્વ. સર આસુતોષ મુખરજીએ 'જગતતારિણી ચંદ્રક'ની રચાપના કરી છે. આ જાદુમાન મેળવનારાઓમાં રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, શરતચંદ્ર ચેટરજી તથા સ્વર્ણકુમારીદેવીનો સમાવેશ થાય છે.

★હિંદના સાહિત્યની કદર કરાવવાના હેતુથી, પી. ઇ. એન. નો માસ્ક શ્રી. વી. એન. મોરે તથા સી. એસ. મયૂરે 'ઇન્ડિયન લિટરરી ક્વાર્ટર્લી' ચક્ર કરવાની યોજના કરી છે. આ અંશેષ સામયિકનો પહેલો અંક ૧૯૪૫ ના ઑક્ટોબરમાં બહાર પડશે. આ અંકમાં હિંદી સાહિત્ય તથા તેનાં અંગોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.

★સામાન્ય વાચકને આજે, હિંદમાં તથા બહાર જે બનાવો બની રહ્યા છે તે વિષે સાચા ખબરની, અઘાઉ કરતાં વધારે જરૂર પડે છે. વસ્તીના દરેક શિક્ષિત વાચકને હિંદના જીવનના જુદા જુદા વિભાગો વિષે, તેના ઇતિહાસ, સંસ્કૃતિ તથા રાજકારણ વિષે તેમ જ બીજા દેશના લોકો વિષે સહેલાઈથી ખબર મળે તે જરૂરી છે. કુંવર કિશોર શેઠના તંત્રીપદ હેઠળ શરૂ થયેલા 'આજકાલ' નામના હિંદી માસિકે કેટલેક અંશે આ ખોટ પૂરી પાડી છે. ચોડા સમય પહેલાં પ્રગટ થયેલ એ માસના અંકમાં બીજા વિષયો ઉપરાંત હિંદની મૂળ જાતિઓ વિષેની નોંધ, તથા પાડોશી દેશો તિબેટ, અફઘાનિસ્તાન, ઇરાક અને મલાયા વિષે પણ નોંધ આપી છે. વાતો અને નાટિકા ઉપરાંત, પુસ્તકસમાધાનના, કાવ્ય

તથા પ્રાસંગિક ચર્ચા પણ આપી છે. જે હવે પછીના અંકમાં આવું જ ઉચ્ચ ધોરણુ સાચવવામાં આવશે. તો આ માસિકનું સ્થાન અનોખું થઇ પડશે.

★મદ્રાસની કેરાલા સમાજે દર વર્ષે મદ્રાસ યુનિવર્સિટીવાળા ડૉ. સી. કુન્ડન રાજના નામથી એક સુવર્ણચંદ્રક આપવાનો નિર્ણય કર્યો છે. આ ચંદ્રક મલાલમ શ્રેષ્ઠ પુસ્તકોના મુખપાઠ માટે આપાશે. સમાજ દર વર્ષે પુસ્તકની પસંદગીની જાહેરાત કરશે.

★મરાઠી ભાષામાં આત્મકથાની સંખ્યા બહુ નથી, પરંતુ તેમાં એનો હમણું ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે. બદલાપુર (યાલુ)ના મુપ્રસિદ્ધ મરાઠી લેખક શ્રી. એન. જી. ચાપેકરે તથા પૂનાના કાકા સાહેબ એકાંકરે પોતાની આત્મકથા બહાર પાડી છે.

★પચાસ વર્ષ પહેલાં પૂનાની ક્યુસન કોલેજના અંગ્રેજના પ્રેફેસર વી. બી. કેલ્કર તે સમયના અગ્રણ્ય વ્યક્તિ હતા. શેક્સ્પીઅર વિષેનાં તેમનાં ભાષણો શ્રેષ્ઠ ગણાતાં હતાં. ઉપરાંત તે નાટ્યકળાના શિક્ષક, લેખક, તંત્રી તથા નાટ્યકાર પણ હતા. શેક્સ્પીઅરના નાટક ' ટેમ્પેસ્ટ ' ઓફ ધી થ્યુ ' નું તેમણે કરેલ મરાઠી રૂપાંતર આજે પણ કોઈ વાર, સફળતાપૂર્વક બજવવામાં આવે છે. લલિતકળા મહામંડળ તથા ચાર્ટોપાસક મંડળ તરફથી પૂનામાં તેની સ્મૃતિને માન આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

★છેલ્લા ત્રીસ પાંત્રીસ વર્ષના મરાઠી સાહિત્યનું અવલોકન કરતાં બહુતે ખાતરી થઇ છે કે તે જીતરણુ જાય છે. આ ફરિયાદ ચારે બાજુથી કરવામાં આવી છે. પૂનાની વસંત વ્યાખ્યાનમાળાની તાજેતરની બેઠકમાં આ ચર્ચા પાછળ બે દિવસ માળવામાં આવ્યા હતા. પૂનાના પ્રો. એસ. એમ. માનેના પ્રમુખપદ હેઠળ ચાલેલી આ ચર્ચામાં મરાઠીના અનેક વિદ્વાનોએ ભાગ લીધો હતો. એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે હજારો પ્રકારના મરાઠી સાહિત્ય પર કોઈ પણ પ્રકારના અંકુશની જરૂર છે.

★તામિલ નાટ્યકળાને સજીવન કરવામાં બજાવેલ સેવાની કદર તરીકે મદુરાદેવી બાલવિનોદ સમાના નવાજ ટી. રાજમાણિકય પિલ્લેને રૂ. ૩,૫૦૦ થી વધારે કિંમતનો ચાંદોનો એક ખાલો ભેટ આપવામાં આવ્યો છે. રાજ્યના ઉચ્ચ અધિકારીઓ તથા જનતાએ આ કાળમાં રકમો ભરી હતી.

★બે યુવાન ફિલિપિન લેખકોએ અમેરિકામાં કેવી રીતે કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી તેનું વર્ણન ' બૂક્સ એન્ડાઈડ ' માં પી. સી. મોહાન્તેએ આપ્યું છે. ક્ષયમાંથી ન્યારે બચવાની આશા નહોતી ત્યારે લોસ એન્જલિસની જનરલ હૉસ્પિટલમાં પડ્યા પડ્યા કાલોસ જી લોસને લખવાનું શરૂ કર્યું. પોતાના પ્રશંસકોની મદદથી તથા કુશળ તખ્તીની સારવારથી તે માંદગીમાંથી સાજો થયો, પરંતુ જિંદગીબર અર્ધમ થઈ ગયો. પોતાના પ્રશંસકોના પોતામાં રહેલ વિશ્વાસને સાબીત કરવા તથા જે અમેરિકનોના ખર્ચે પોતે સારવાર પામ્યો હતો તેને કંઈક બદલો આપવા કાલોસ જી લોસને લખવાનું જરી રાખ્યું. ૧૯૪૩ માં ' સેટડે ' ઇવનીંગ પોર્સ્ટ ' ' ક્રીડમ ક્રીમ વૉન્ટ ' (તંત્રીમાંથી મુક્ત) નો તેનો લેખે ખીજ સ્વાતંત્ર્ય વિષેના પ્રસિદ્ધ લેખકોના લેખો સાથે છાપતાં તેને પ્રસિદ્ધિ મળી. તેની નવલિકાનો સંગ્રહ ' ધી લાઈટર ઓફ માઈ ફાઈર ' ની નકલો ખૂબ વેચાય છે.

શ્રી શ્રેયસ્સાધક અધિકારી વર્ગની સાહિત્યસેવા

આ વર્ગનું સાહિત્ય સમૃદ્ધિવાળું, વૈવિધ્યપૂર્ણ અને વિશાળ છે. અવગમ્ય ગણી શકાય એવું, અને તેના સર્જકોની જુદી જ તરીકે આવતી સ્પષ્ટ છાપવાળું, છતાં સ્વતંત્ર રીતે આવેખાએકું આ વર્ગનું સાહિત્ય, શુદ્ધરસી સાહિત્યમાં અનેરી ભાત પાડે છે. તે સાહિત્ય કોઇ ખાસ સંસ્થાગત કે વ્યક્તિગત પ્રયોજન પારં પાડવાના હેતુથી નહોતું લખાતું, એ હકીકત દીવા નેટલી સ્પષ્ટ છતાં, તેની સાધકવર્ગ અને ઇતર સમાજ પરની વ્યાપક અસર જોતાં, તે સાહિત્યની વિશેષ પ્રતિષ્ઠા કરતો તેના સાર્વાત્રિક સર્વોદ્દયને હેતુ પ્રશંસાને પાત્ર છે. કોઇ પણ એક વિશિષ્ટ જ્ઞાનશાખા કે વસ્તુપદાર્થનો યોગ્ય યામ તેના કરતાં સર્વ શાખાઓનું મૂળ, સર્વ વિદ્યા, વસ્તુ અને પદાર્થોનો યોગ્ય તથા તાત્પર્યજ્ઞાન જ્ઞેનાથી થવાનો સંભવ છે તેવી તત્ત્વવિદ્યાના રાજમાર્ગનો મનુષ્યને પરિચય કરાવવો જોઇએ; એ પરાપકારી પ્રયોજનથી પ્રેરાયેલું શુદ્ધ-તત્ત્વશુદ્ધ-સાહિત્ય આ વર્ગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતું ગયું છે. જે રાજપંથ પર પગ સ્થિર થવાથી, મનુષ્ય સર્વ માર્ગોનો માલિક બની જાય; જે સ્થળે ઊભા રહી, જીવાત્મા સર્વ રીતે ક્ષિતિજ પર્વત દષ્ટિને દોડાવી શકે, અને જેનું અનુશીલન કરવાથી મનુષ્ય સર્વ પ્રકારે ઉન્નતિ સાધી, દિતવર્ધક સુખની પોતે પ્રાપ્તિ કરી બીજાંઓને કરાવી શકે-એવા સત્ય જ્ઞાનનું અધ્યયન કરવું અને કરાવવું, એ જ્ઞાનની પરખ યોગી તેના સુવિસ્તાર કરવો, -એ આ વર્ગની, તેના સાહિત્યસર્જનમાં, વર્ગની સ્થાપનાના મૂળ હેતુ જેવી જ વિશુદ્ધ નેમ હતી. વિશાળ જનસમુદાયને અનેક રીતે પોતાના પ્રતિ આકર્ષી, આગ્રહપૂર્વક વર્ગમાં ભેળવી, વાડો વધારવાના યા પંથ સ્થાપવાના સંકુચિત ઉદ્દેશ પારં પાડવાના કે સાહિત્યકીય પ્રતિષ્ઠા પામવાના સ્વાર્થી હેતુથી, સાહિત્યને પ્રચારકાર્યનું સાધન બનાવવાનો, તેઓનો સેધ પણ આશય ન હતો, અને નથી. માત્ર મૂકબાવે, પોતાનાથી પીરસાય તેટલું સાહિત્ય તેમણે પીરસ્યા જ ક્યું છે.

વર્ગના સાહિત્યનો પ્રધાનસૂર

વર્ગના સાહિત્યનો પ્રધાન સૂર વિચારીએ. સમગ્ર ઐશ્વર્યના અભિવ્યક્તિ પદ્ધતિઓ પરમ ઐશ્વર્યની સત્તાનું દૈવી સામર્થ્ય-જે મનુષ્યમાત્રમાં સૂક્ષ્મ રીતે વ્યાપ્ત છે, અને જેને વર્ગની આગ્રહી વિમૂર્તિઓ ' ચિત્તિકૃતિ ' તથા ' સ્વભાવસામર્થ્ય ' એ નામથી ઓળખાવે છે-તેને જાણી, પ્રગટ કરી વિશેષપણે અનુભવવાનું દરેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. ઇશ્વરત્વની પ્રાપ્તિ, એ જ મનુષ્યોના, ઉત્પત્તિની દિશામાં કુદરતી રીતે કરાતા કે થતા વિવિધ પ્રયત્નોનો અવધિ છે. વર્ગના સાહિત્યના વાચકોમાં અજ્ઞાન અને અમાનનાં આચરણો દૂર કરી, તેમનામાં રહેલી સર્વોત્તમ ઉન્નતિની અનુભૂતિનાં સાક્ષીરૂપ આ ઇશ્વરત્વનો-મદાન અલૌકિક સામર્થ્યનો-આવિષ્કાર દ્વારા સાક્ષાત્કાર કેવી રીતે થાય; અને તે વડે અપૂર્વ આનંદ, શાંતિ અને સત્ય જ્ઞાનનો અધિક સ્પષ્ટ અનુભવ કરવાને મનુષ્ય કઇ સાધનશ્રેણી તથા રીતિથી સમર્થ થાય; તે વગેરે સંબંધી વિસ્તૃત વિવેચન કરવાનો વર્ગના સાહિત્યનો આશય હતો. આ હેતુ સિદ્ધ કરવાના ઉદ્દેશથી જ, વર્ગના સમર્થ પુરુષો તરફથી એકી વખતે ઉત્કૃષ્ટ કૌટિની ઝડપ ઉપરાંત પત્રો ચલાવવામાં આવતાં હતાં. ત્યારે (શુદ્ધરસમાં) પત્રકારિત્વ, સામયિક પ્રકાશન

નવીન અને જીગતી અવસ્થામાં હવું ત્યારે, શ્રી નૃસિંહાચાર્યજીની ૩૪ વર્ષની વયે, તેમના નેતૃત્વ નીચે, શ્રીમાન માર્સ્તર સાહેબે ' મહાકાલ ' નામનું માસિક - ઇ. સ. ૧૮૮૮માં શરૂ કર્યું. તેમાં મનુષ્યની શારીરિક, માનસિક તથા આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ થવાના ઉપાયો એટલા તો પ્રથમ પ્રકારે વર્ણવવામાં આવતા કે વિદ્વાનવર્ગમાં તો તે માસિક પ્રથમ પંક્તિનું લેખાવું. પાશ્ચાત્ય પ્રગમમાં જે જે નવા વિચારો પ્રવર્તતા તે સર્વનું, તથા આપણા દેશની તત્ત્વવિજ્ઞાનું રહસ્ય અનેક યુક્તિથી તેમાં વર્ણવવામાં આવ્યું. તે ' સમયમાં, ' મહાકાલ, ' ગુજરાતી ભાષામાં સર્વોત્તમ સામયિકનો આદર્શ હતું.

શરૂઆતમાં આ સાહિત્ય અધિકારયુક્ત જનોને ઉપયુક્ત એવું વૈયક્તિક અભ્યુદયના અર્થનું જણાવું. લોકહિતની સામુદાયિક દૃષ્ટિ તેમાં અંતર્હિત હતી, પણ પ્રકટપણે અધિકાંશે પ્રતીત થતી નહિ. તેનું કારણ તેના સ્વરૂપની ગંભીરતા હતી. સુશિક્ષિત, ઉચ્ચ સંસ્કારને પામેલા લોકો વિચાર કરી સમજી શકે એવી સંસ્કૃતપ્રચુર પ્રૌઢ ભાષાનો શરૂઆતમાં મુખ્યતઃ ઉપયોગ થતો હતો. એ ભાષાના પ્રયોગમાં, કુશળ વાચકને ઉચ્ચ વિચારતત્ત્વનો ખોરાક મળતો, છતાં, શૈક્ષીમાં સપ્રયત્ન પરિશ્રમે નજરે પડતો નહિ. ભાષાલેખન સામાન્ય વાચકવૃન્દને મુશ્કેલ લાગે તેમ હતું તો પણ, તેમાં કઠોરતાનો દોષારોપ કરવાની કોપથી હિંમત કરી શકાય તેમ ન હતું. વિષયની ગહનતાના પ્રમાણમાં, જ્ઞાનરસને આકાર આપનાર રૂપકલેખર પણ જરા વિશિષ્ટ પ્રકારનું ધારણ કરે એ સ્વાભાવિક છે. તેમ છતાં, સાક્ષર શ્રી. ગોવર્ધનરામ, સાક્ષર શ્રી નરસિંહરાવ દિવેદિયા કે પ્રો. બ. ક. ઠાકોરની ચિંતનપ્રધાન ગદ્યકૃતિઓની અર્થધન શૈલીથી જરાય ઊતરતી કે ક્ષિણ જનતી ' મહાકાલ ' આદિ આ માસિકોની ખાત્યાવસ્થાની ખોલી ન હતી. વિશેષતઃ તે તે માસિકોના વાચકોએ શરૂઆતની આકરી કસોટીમાંથી પસાર થયા પછી, તે પત્રોની ભાષારૌદ્રી આદિની વિશિષ્ટ ધોરણુરીતિને વિશેષ અનુકૂળ થતા હોવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યોનો જાહેર સ્વીકાર કર્યો અને તે સાહિત્ય તેમને સર્વ પ્રકારે સુખોચ્ચ અને હિતકારી હોવાનો નિર્ણય પ્રકટ કર્યો. આ સત્ય હકીકત જ તે સાહિત્યનું સાચું મૂલ્ય આંકે છે.

વર્ગસાહિત્યનાં પ્રચારક સામયિકો

' મહાકાલ ' ઉપરાંત વર્ગના સાધકો તરફથી ઉત્તમ રીતે વિવિધ વિષયો ચર્ચાતાં અનેક માસિકો પ્રગટ થતાં હતાં. શ્રી. જ્યોતીરાનંદાસ ગંગાદાસના અધિપતિપણા નીચે 'લક્ષ્મી' ઇ. સ. ૧૯૦૪ માં શરૂ થયેલું. તેણે અનેક સાહિત્યમંથનોનો પ્રકાશ કરેલો. શ્રી. જગન્નાથ પંડિતની વ્યવસ્થા વડે ઇ. સ. ૧૯૦૨ માં 'પ્રાતાઃકાળ'નો ઉદય થયેલો. અને ૧૯૦૬ માં 'યમહરુક' શરૂ થયેલું. તેના અનુષંગ રૂપે 'ધર્મદેવજન'નું પણ આરોહણ થયું. શ્રી કૌશિકરામ મહેતાના તંત્રીપણા નીચે 'સ્વધર્મજગૃતિ' થોડાં વર્ષો જગતું રહ્યું. 'મહાકાળ'માં ચર્ચાતા સિદ્ધાન્તોને, આ માસિકોમાં પ્રકારાન્તરે ચર્ચવામાં આવતા. માનવજીવનને વ્યવહારોપયોગી એવા અનેક વિષયો પણ સરળ અને રસયુક્ત ભાષામાં આ પત્રો દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતા. ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં વર્ગના વિદ્વાન સાધક શ્રી. નગીનદાસ સંઘવીજીએ શરૂ કરેલા 'વિદ્યાર્થીજીવન' નામના લોકપ્રિય માસિકમાં આર્થ સંસ્કૃતિને પોષક શિક્ષણશાસ્ત્રનાં તથા તરણોપયોગી પ્રખેનો અહીં ગંભીરતાપૂર્વક અને સ્પષ્ટતાથી વિચાર કરવામાં આવના. ત્યાર

પછી પાછળથી, 'જીવનોદય' 'સાગ્યોદય' 'હુન્નરઉદ્યોગ' 'દંપતિમિત્ર' 'આત્મોદ્ધાર' વગેરે અનેક સામયિકો દ્વારા શ્રી અને ખાસોપયોગી, સંસારસુધારાવિષયક અને આત્મકલ્યાણની પ્રેરક સાહિત્યવાનગીઓ મધુર શૈલીમાં પીરસવામાં આવતી. શ્રી ઉપેન્દ્ર બર્મવાન તરફથી 'ત્રેયસ્સાધક' પત્ર ચલાવવામાં આવતું. તેનો મુદ્રાલેખ 'જીવન ઘડો' એ હતો. તે પત્ર હમણાં જ વિરમ્યું છે. 'લોકપ્રિયલેખમાળા' નામની નિબંધપત્રશ્રેણી, શ્રી ભારતર સાહેબ તથા શ્રી. કૌશિકરામ મહેતાના સંયુક્ત સંચાલન હેઠળ શરૂ થઈ. વગેરે વગેરે પ્રતિષ્ઠા દ્વારા પણ સંસ્કારી સાહિત્યસર્જનને સારું ઉત્તેજન મળ્યું.

સર્વદેશીય સિદ્ધાંતોનું નિરૂપણ

ખાલી તત્ત્વજ્ઞાન કે યોગની જાંચી ભૂમિકામાં વિહાર કરવાની નિરુપયોગી શુષ્કતાનો આલેખ, આ સાહિત્યે પોતાને શિર આવવા દીધો નથી. બર્મના બાળકને કેમ પોપણ મને ત્યાંથી શરૂ કરીને ધર્મ, નીતિ, શિક્ષણ, વ્યવહાર ઉપરાંત, આ સાહિત્યનો સંદેશો, મૃત્યુની ભયાનક ક્ષણોમાં જીવાત્માએ કરવાની નિર્બંધતાપૂર્વકની તૈયારી, ત્યાં સુધી અને તદનન્તર કર્તવ્ય-સ્થિતિ સુધીનું શિક્ષણ પણ સુખમ હૃદયગમ શૈલીમાં, મનોરંજક-વ્યાવહારિક દષ્ટીએ અને દાખલાઓ વડે આપે છે. આજે સાહિત્યની અનેક શાખાઓ, ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ હોષ, ધર્મ, સંસ્કાર, રાષ્ટ્ર, કેવલ કલાપ્રચાર, આરોગ્ય, બાળક, આમ અને ઉચ્ચ અધિકારી, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, સમાજ, અર્થ વગેરે પ્રત્યેક ક્ષેત્ર માટે સ્વતંત્ર વિશિષ્ટ પ્રકારનાં સામયિકોનાં જન્મ અને જીવનસ્થિતિ જોવામાં આવે છે. અને તે તે પત્રોને ચલાવનારા સંચાલકોમાં, તે તે વિષયની જ અદ્વિત પ્રકારની વિશારદતા હોવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. પરંતુ ત્રેયસ્સાધક અધિકારીવર્ગનાં માસિકોમાં એક ધ્યેય હોવા છતાં, વિષય-વસ્તુ એક ન હતાં. તેમાં બધું જ હતું. તેનો અર્થ એમ નહિ કે તેમાં શંકુમેળો હશે અગર ધ્યેયવિહીન અરાજકતા હતી. પરંતુ આરોગ્યવિષયક લેખમાળા કે એવા જ અધ્યાસપૂર્ણ વ્યવહારવિષયક લેખો તો તેમાં હોય જ; શ્રી, સંસાર, નીતિ વગેરેની ચર્ચો ચાલુ જ હોય; પ્રકીર્ણ જ્ઞાન અને વૈજ્ઞાનિક માહિતીના વિદ્વાન સાધકોએ નિયમિત લખેલા નિબંધો તથા ધર્મશાસ્ત્ર અને સમાજશાસ્ત્ર સંબંધી પ્રશ્નોની શાસ્ત્રીય હથેલી તો આ વર્ગના સાહિત્યની અપ્રતીમ વિશિષ્ટતા હતી. ગુજરાતની ઠાંઈ પણ ધર્મસંસ્થાએ કે સાહિત્યિક સમુદાયે, આ વર્ગે જે રીતે શાસ્ત્રીય વિષયોની જાંઝાલપૂર્વક પર્યાપ્ત કરી છે તે રીતની અત્યાર સુધી બાંચે જ કરી દશે. આ ચર્ચાઓ, વાર્તિકો, વિવેચનો, નોંધો, સંસ્કૃત સમયની વિવેચનપદ્ધતિનું આદર્શ સ્વરૂપ આપણી સમક્ષ રજૂ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ તેથી ય આમળ વધીને, નૂતન સમાજને-નવીન યુગસંસ્કારને-રચિકર રીતે પ્રાયોગ સંસ્કૃતિને જે રીતે કદ દૃષ્ટિએ અવલોકી, તેનાં સાચાં મૂલ્યાંકન કયા પ્રકારે પામી શકાય, ... વગેરે આખા વિવેચનશાસ્ત્ર (કે કલા)ના કોષાને, (ન્યારે તે શાસ્ત્ર-કલાનું રહસ્ય ગુજરાતમાં અંકુર દશમાં ફૂટવા પામતું હતું ત્યારે) ઉઠેલી સ્થિતિમાં રજૂ કરે છે. ચર્ચાશૈલીના ઉદારરુપ માટે, આજે પણ પણ સાહિત્યકારો, વર્મના વિદ્વાન સાથે ત્રી કળિયાતએ વેદાંતમનવાદી પી. હીરાભાઈ શ્રી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કંપી હોના-તેનો ઉલ્લેખ કરે છે.

પ્રવર્તમાન યુગપ્રવાહના વમળમાં, વાસનાવિકારની ખીણ તરફ સ્વચ્છંદે ધસડાતી જનતાને, પોતે પકડેલા પંથની પોકળતા, અસત્યતા અને ભ્રામકતાનો ખરો ખ્યાલ કરાવી, તેને, તેની વૃત્તિઓને, તેની સુંદર શક્તિઓના વિનિયોગથી પૂરજોશથી ચાલતી પ્રવૃત્તિઓને યેચ દિશામાં વાળવી; સત્ય સુખનું સત્વર ભાન જામત કરવું, તે માટે જિજ્ઞાસા અને સાચી તમજા જગાવવી; નવી દિશામાં ઉપાડેલા પગ કાઢવામાં ખરડાઇ પડે તે પહેલાં તેને રાકી, અસહ્ય સ્થાનમાં રિચર કરવાની સાવધાનતા ઉત્તેજવી—આ સઘળી શુભ ભાવનાઓનો હેતુ શ્રેયસ્સાધક અધિકારી વર્ગના સાહિત્યસર્જનની પાછળ જાનપૂર્વક હતો, અને એ માટે અંશે ફલિત થયો હતો, એ સ્પષ્ટપણે પ્રતીત થાય છે.

વળી, આર્થ-અનાર્થ સંબંધી લાંબા સમયથી ચાલતી વિવાદારપદ પક્ષાપક્ષીને પોષણ ન આપતાં, ધર્મ તથા તત્ત્વજ્ઞાનને નામે ઉપજતાં અનેકવિધ વહેમો અને ભ્રમોથી ચાલતા કન્યાઓને નિર્મૂળ કરવા, આ વર્ગના સાહિત્ય-વર્ગીય કલહથી દૂર રહીને પુષ્કળ પરિશ્રમ કર્યો છે. જુદે જુદે સ્થળે ચાલતી વિવિધ પ્રકારની ધાર્મિક યા ઇતર-સંસ્થાઓનાં દોષદૂષણોનો નિંદાત્મક ટીકાપ્રહાર કે પ્રતિકાર કરવાની દ્રેષણુદ્ધિ રાખ્યા સિવાય, પોતાની સંસ્થામાં પણ એ-જ ખામીઓનું પુનરાવર્તન ન થાય તેની કાળજી કરવા, વર્ગના વિદ્વાનોએ અન્ય પ્રવર્તિત ધાર્મિક વૈજ્ઞાનિક અને ઇતર સાહિત્યપુષ્પોની સૌરભે પ્રહણ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે; એટલું જ નહિ પણ તેમની સાહિત્યકૃતિઓમાં તેને સારું સ્થાન આપ્યું છે.

સર્વ ધર્મસમન્વયનો સિદ્ધાંત

શ્રી નૃસિંહાચાર્યજી અને તેમના વર્ગનો એક સિદ્ધાન્ત એવો સુંદર હતો કે જે મનુષ્યોને તેમનામાં રસ લેતા કરવામાં કારણભૂત હતો. અને તે સર્વશ્રેષ્ઠ કથાણુસાધક છે એવાં પ્રકારની વર્ગીય સંકુચિત નીતિનો તેમણે સંપૂર્ણ બહિષ્કાર કર્યો હતો. સર્વ ધર્મોમાં સામાન્યપણે રહેલું સત્ય એક જ છે અને તેના વડે જ જે તે ધર્મ વિજયી રહ્યો છે. માટે તે સત્ય વંદનીય હોઇ, તે સત્યથી ઉજગવલ એવો પ્રત્યેક ધર્મ પણ પૂજ્ય છે. બાહ્ય સ્વરૂપ, આચાર, વિધિવિધાન અને ક્રિયાકાંડની દૃષ્ટિથી વિવિધ ધર્મોમાં ભિન્નતાનો આભાસ જણાય પણ વસ્તુતઃ તે બેદની ભૂમિકામાં તો એક જ સિદ્ધાન્તવસ્તુનો-સત્યનો-સાક્ષાત્કાર થતો હોય છે. માટે કોઇ ધર્મની, પંથની કે સંપ્રદાયની ટીકા, વગોવણી નહિ કરવામાં, તેમ જ પોતાના વર્ગની જ વિશિષ્ટતા સાબિત કરવામાં અત્યુક્તિયુક્ત, જ્વાલામાં નહિ તાણવામાં, શ્રી નૃસિંહાચાર્યજી તથા વર્ગે અસાધારણ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી છે... તદુપરાંત, તમામ ધર્મોના મૂળ સંસ્થાપકોને સર્વજ્ઞ અને કાન્તદર્શી હોવાનું વર્ગ પ્રામાણિકપણે સ્વીકારે છે. પણ તેથી વર્ગે કાયરપણું સ્વીકાર્યું કે પોષ્યું નથી. અન્યના દોષોને નિભાવવામાં, અંખ આડા કાન કરવામાં કે તેનો વિસ્તાર કરવામાં શક્તિનો દુર્વ્યય કર્યો નથી. મિથ્યાને મિથ્યા કહેવામાં, ખોટાને ખોટું જતાવવામાં તેઓએ પાછી પાની કરી નથી. તેમ જ, સાચાને ખોટું અને ખોટાને ખરું દર્શાવવાની અઠોરૂપમઠોષ્યનિઃની પરસ્પરપ્રશંસારીતિ પણ તેણે અખત્યાર કરી નથી. પરંતુ, કોઈ પણ વ્યક્તિ, ધર્મસંસ્થા કે સંપ્રદાયમાં દાખલ થયેલા દોષ કે અનિષ્ટ તત્ત્વને દર્શાવવામાં તેઓએ પ્રિય સત્ય વાણી વાપરવાની નીતિના અર્થબોધનો અમલ કરવામાં પૂરતી કુશળતા વાપરી છે. સત્ય સંભાષણ અને વિવેકનું

સંમિશ્રણ કરીને તેઓએ તેમની વિદ્વતાનો સમુચિત રીતે ઉપયોગ કર્યો છે. લાકડી તૂટે નહિ અને સાપ મરે નહિ એ રીતે નિંદાનું પાપ વડોણા વિના, આ વર્ગના સાહિત્યે, સર્વ ધર્મોની તુલનાત્મક અને પૃથક્ પૃથક્ પણ પૃથક્કરણાત્મક અભ્યાસપૂર્ણ સમાલોચના કરી છે. જરૂર પડે મૃદુ મધુર વચનોની મંદાકિની વહેતી મૂકી છે; અને સમય આવ્યે-આપ સંસ્કૃતિના સંરક્ષણના કારણસર-કઠણ (શ્રી સંઘવીજ જેવાની બાબતમાં તો કદી કઠોર પણ) ભાષાના પ્રયોગ કરવાનું તેઓ ચૂક્યા નથી. પણ એ સર્વમાં સંયમ, વિવેક, પરમતસદિષ્ટતાનો, પરખડનના અભાવની વૃત્તિ તથા શુદ્ધિપ્રયોગયુક્ત નિરૂપણપદ્ધતિ-આ તરવ અત્યંત આકર્ષણ અને પ્રશંસાને પાત્ર છે.

આ વર્ગના સાહિત્યસ્રષ્ટાઓએ સનાતન વેદધર્મના સિદ્ધાન્તો અને આર્પતની અસ્મિતાનું ઉન્નવણતાથી સમર્થન કરવા જતાં, કોષ્ટ પણ સ્થળે અનાર્પ બાવો કે અનિદ વિચારોનું પ્રતિપાદન કરવામાં, કે અનીતિ વિકાર અને મનુષ્યને દુઃખના હેતુરૂપ ફરિત વાસનાઓને પોષે એવી અકલ્યાણકારી ભૂમિઓને આકાર આપવામાં પોતાની પ્રતિભા અજમાવી નથી; પરંતુ સસ, શીસ, ન્યાય, નીતિ, કર્તવ્ય, ધર્મ, માનવતા, આત્મહાન વગેરે માનવજીવનને ઉત્તર કરવામાં સાધનરૂપ થઈ પડે એવું સાત્ત્વિક અને તાત્ત્વિક ક્રેટિનું સાહિત્ય સર્જીને પ્રગ્ભમાં ઇષ્ટ સત્તાની વ્યાપક ભાવનાનો, દૈવી જીવનની મદત્તાનો અને પરમેશ્વર તથા તેની કલાકૃતિરૂપ વિષ્ણુ પ્રત્યેના મનુષ્યમાત્રના કર્તવ્યનો સુંદર રીતે પ્રચાર કર્યો છે.

એકલે હાથે ઉપાડેલી પ્રવૃત્તિ

આ વર્ગે આત્મ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું વિસ્તૃત સાહિત્ય પ્રકટ કર્યું છે તેમાં, તેની પાછળ, વર્ગના પ્રણેતા પુરુષ શ્રી નૃસિંહાચાર્યજીની ચોક્કસ પ્રકારની કૃપા અને પ્રીતિ-પ્રેરણા સિવાય, અન્ય કોષ્ટપણ પ્રકારનો, સમાજનો, રાજ્યનો કે ઇતર સાહિત્યકાર્ય સંસ્થાઓનો-કે સમર્થ વ્યક્તિઓનો-આશ્રય ન હતો. વર્ગ પોતાની મેળે જ, પોતાના સ્વતંત્રજાથી જ, પોતાના ઇષ્ટ આચાર્યશ્રીના અનુગ્રહઅળમાં અખૂટ શ્રદ્ધાનું આરોપણ કરીને જ-આટલું વિશુદ્ધ અને વિશાળ જનઉપયોગી સાહિત્ય જનતા સમક્ષ રજૂ કરી શક્યો છે. નથી તે માટે વર્ગે કોઈની પાસે વ્યક્તિગત હાથ લંબાવ્યો, નથી કોઈ સામાજિક દિલચાસ દ્વારા ધનમંડોળ એકઠું કરવાની યોજના બીજી કરી, તેમ જ પોતે કર્યું છે તેના કરતાં અધિક તો 'શુ' પણ, તેના અંશમાં જ નેટલી ય સાહિત્યકૃતિઓના તથા સમાજહિતકર પ્રવૃત્તિઓનો જનતામાં શોરજોર યા જહેરાત-પ્રશંસા પણ નથી કરી, કે કરાતી. તેમણે ગચ્ચાર સરખો કરવાની ઇચ્છા પણ દર્શાવી નથી. બાકી, આટલાટલી અબોલ સેવા મૂંઝે મોઢે યથા કરતી હોય, જેમાં મિથ્યા આડંબરનો ગંધ સરખી ય ન હોય, ગુણપૂર્ણની અપેક્ષા ય ન રખાતી હોય, ગૂંચડાતની સાહિત્યઅગ્રેસર સંસ્થાઓ કે અગ્રણી સાહિત્યકારો તરફથી પણ યની જોષ્ઠી યોગ્ય કદર-મણના પણ ન થાય, અને છતાં ય વર્ગ પોતાનું કાર્ય અવિરતપણે, નિષ્કામપણે કર્યો જ કરતો હોય એ શું જતાવે છે ? તે જ સત્ય, આ સંસ્થાની સાહિત્યકાર્ય, સાંસ્કારિક અને ઇતર જનહિતવર્ધક સેવાઓની મદત્તા, શુદ્ધતા અને ઉપયોગિતાની બાંધી કડાનું સૂચક છે !

પરમ સદિષ્ટતા

વળી વધારે આદરપ્રેરક દર્શકત તો એ છે કે એવરસાધક વર્ગનાં મંત્ર્યો અત્યંત ઉદારતાના પાયા પર રચાયેલાં હોવાના હેતુથી, તેની સાહિત્ય-સંસ્કારનન્ય સૌરભ, ચાર

દેવાલની અંદર રૂંધી રાખવા મથીએ તો પણ તેમ થઈ શકે તેમ નથી. તેમાં રહેલા પ્રહિષ્ણુધર્મની અસર અન્ય છે. સનાતન ધર્મના પાયા ઉપર આખી ય ઈમારત યજુર્વેદી હોવા છતાં, પોતાના વિશાળ હૃદયમાં સર્વ લોકોનો અમાવેશ કરવામાં આવે છે. હિન્દુ, મુસલમાન, જૈન, બૌદ્ધ, પારસી, બૌદ્ધરા, ખેળ, ખ્રિસ્તી, -દરેક પંથ, પ્રાંતિ, ધર્મ કે વયના જિજ્ઞાસુઓને માટે વર્ગનાં પારીવારણાં ખુલ્લાં હોવાથી, સૌ પ્રાપ્તના ઐયસુને (અને ગૌણપણે શ્રેયસુને પણ) સાધનારી પ્રવૃત્તિઓનું એકાગ્ર આ વર્ગમાં જોવામાં આવે છે. અને તે જ પ્રમાણે, વર્ગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા સાહિત્યમન્થો અને પ્રામથિકોમાં, વ્યાખ્યાનો-લેખોમાં, એક જ ધર્મ, પંથ કે સ્થાંતિના મનુષ્યને જ ઉપયોગી થઈ પડે એવા ઉપદેશ વ્યક્ત કરવાનો દુરાગ્રહ રાખવાને બદલે, સઘળા સંપ્રદાયના સર્વ પ્રાધિકાને ઉપયોગી થઈ પડે અને તેમના કલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં સાધનરૂપ નીચે એવી વિવિધ પ્રામથી પીરસવાનો સુંદર આદર્શ મૂર્ત કરવામાં આવ્યો છે. આથી સર્વધર્મસમીકરણનાં મરસ તરવાનો સાર મહણ કરવા ઉપરાંત, વિશેષતઃ આપણે આપણી પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં ન્યાં જેમાં હોઈએ ત્યાંથી કેવી રીતે એકાદ ડગલું ભરી ઉન્નતિનું પગથિયું ચડવા પ્રેરણા પામી શકીએ-એ સામાજિક કલાદષ્ટિએ, પ્રત્યેક વૈયક્તિક ધર્મનો કે તટસ્થ વૃત્તિના મનુષ્યને પણ, ગ્રંથ ને ગ્રંથ શુભ (શિક્ષણ) પ્રાપ્ત થાય એવા બૃહદ્ માનવધર્મની અર્થો આ સાહિત્યમાં નેખાલસ અને નિષ્પક્ષ, સમભાવ અને સંવેદનશીલ રીતે નિરૂપેલી છે. જે કે તેમાં શાસ્ત્રી-સ્તાનો આગ્રહ-(પણ દુરાગ્રહ નહિ)-પ્રથમથી અંત સુધી રાખવામાં આવ્યો છે, તો પણ વૈજ્ઞાનિક શાસ્ત્રીયતાના એક જ કારણને પણ લક્ષ્યમાં લેવામાં આવે છતાં નિશ્ચયપૂર્વક કહેવું પડે તેમ છે કે આ વર્ગના સાહિત્યમાં એવું અપૂર્વ અને અનુપમ બળોત્પાદક બળ છે, પ્રાણપ્રેરક પ્રાણ છે કે જેના નેરે તે કોઈ પણ પ્રકારના આર્થિક કે સામાજિક સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ કલકાર વિના, યુગપ્રચલિત પ્રચારપાખંડ વિના, આજ સુધી અણુનમ ભણું છે, વિકસું છે, પ્રવૃદ્ધીને પામ્યું છે, એટલું જ નહિ પણ એનાં સુંદર રસપ્રદ રૂપો આખવાની પણ મનતાને ધન્ય તક સાંપડી છે.

પાશ્ચાત્ય રંગે રંગાયલાઓ પણ—

અંતમાં, એક ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે. આ સાહિત્ય, એક તદ્દન નવા વર્ગને આકર્ષનાર પણ થઈ પડ્યું. આંગ્રજ સાહિત્યની પદ્ધતિનો ઘસ બનેલો સમાજનો ટેડેલો સુશિક્ષિત વર્ગ, આર્થિક ધર્મસંસ્કૃતિ સંબંધમાં-સંસ્કારદૃષ્ટાને લીધે-એક આંતરિક અભિરુચિ શુભાવી બેઠેલો નથી હોતો. સ્મૃતિશ્રુતિપ્રતિપાદિત સદ્ધર્મોનાં રહસ્યોને સારી રીતે સમજાવતી વિવેચના વાંચવા પૂરતી જિજ્ઞાસા તેમાં હોય છે. પરંતુ પાશ્ચાત્ય શિક્ષણના સંસ્કારોએ પાડેલા પ્રત્યાઘાતની તેમનાં મનમંતિના વલણ પરની અસર, તેમનામાં સનાતન સિદ્ધાન્તોનું પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિથી પ્રતિપાદન થયેલું જોવાની આશ્ચર્યજનક ભાવે છે. રવધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનસંબંધી પથાર્ય જ્ઞાન મેળવવાની જિજ્ઞાસા જેમનામાં જાગી નથી એવા ભણેલા માનસમાં એ સંસ્કારો અગ્રત્ કરવાનું, તથા જેમનામાં એ જિજ્ઞાસા જાગેલી છે પરંતુ પશ્ચિમની તર્કરીતિથી આર્થસિદ્ધાન્તોનું સમર્થન નહિ થવાથી, જેઓની શ્રદ્ધા શિથિલ થવા વેગ પકડી રહી છે, એવી અર્ધદૃષ્ટ બનતી વિદ્વાન પ્રજાનું માનસ યોગ્ય રીતે ધડાવું, સુંદર સેવાકાર્ય શ્રેયસ્સાધકોના સાહિત્યે ક્યું છે.

પુસ્તકાલયના કામકાજનો આદર્શ

પુસ્તકાલયની જરૂર

‘પુસ્તકાલય’ એટલે સરસ્વતીની શુભસ્થાપના, જ્ઞાનની પરબ, જ્ઞાનનો ધન, આત્મસુધીમાં જન્મતની તવારીખમાં જે મહાપુરુષો અને મહાત્માઓ તેમજ મહાસાંખ્યો વગેરે યજ્ઞમંચોના જીવનની ચડતીના બનાવોના સત્ય ઇતિહાસોનું સુંદર સંગ્રહસ્થાન જેમ દેહને અન્નની જરૂર છે, તેમ આત્માને વિશુદ્ધ ઉત્તરંશીલ જ્ઞાનની જરૂર છે. તેવા જ્ઞાન વિના કોઇપણ પ્રમાણની સુકિત સંભવતી નથી. જ્ઞાનહીન પ્રજા દરેક દેશમાં દબાયેલી રહી છે, અજ્ઞાનની જાંજીર તૂટતાં પ્રજા એકાએક બળવાન બને છે, આત્મબળ અને આત્મજ્ઞાનનો અનુભવ કરાવવા તેમ જ જીવનના એવા ઉમદા આદર્શોને પહોંચી વળવા જરૂરી તેમ જ સાંખ્ય વર્તન એવા ઉચ્ચ પુસ્તકાલયની જરૂર છે.

પુસ્તકાલય કેવું હોવું જોઇએ.

પ્રજાને આરિત્રશીલ, નીડર, સત્યપ્રેમી હિંમતવાન વગેરે પોતાનામાં રહેલા ઉમદાગુણો પૂર્ણપણે વિકસાવવાની પ્રેરણા મળે, તેમ જ કુસંસ્કારિતા તેના કુસંગથી સહેજે નાશ પામે અને પારસમણિનું કામ કરે એવા ઉમદા પુસ્તકાલયો પ્રજાને આશીર્વાદ સમાન છે, કોઇ કંઈ અનિષ્ટ કે અસંસ્કારિતા કે એવી ભુરાઇ જે પુસ્તકાલયમંથી રીપે તે તેને માટે પુસ્તકાલય અને તેની સાથે સંકળાએલા વ્યવસ્થાપકો જ જવાબદાર ગણાય.

સિસેરા કહે છે કે—‘પુસ્તકો વિનાનું ઘર એ આત્મા વિહોણું જેલ જેવું છે’ પુસ્તકો એ યુવાનીમાં માર્ગ દર્શાવનારા મિત્રો છે, વૃદ્ધવસ્થામાં આનંદ આપનારાં છે, એકાંતનો આધાર છે, આપણી જાતને આત્મરૂપ થતાં અટકાવે છે, માણસોની અને વસ્તુની આઠાઇ બૂલાવી દેવામાં સહાય કરે છે, ચિંતાઓ અને દુઃખોઓ દબાવી દે છે, આપણી નિષ્ફળતાઓ વિસારે પાડે છે.

પુસ્તકાલયને લોકપ્રિય બનાવવાના ઉપાય

(૧) કોઇ પણ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયને લોકપ્રિય બનાવવા માટે સૌથી વધુ અગત્યનું તો ઉત્સાહી અને કુશળ મંત્રી અને અંદાપાલ હોવો જોઇએ.

(૨) પુસ્તકાલયના સંગ્રહમાં વખતોવખત નવીન પ્રગટ થએલાં પુસ્તકોનો ઉમેરો કરવો, કારણ કે પુસ્તકાલયમાં લોકો પુસ્તકો લેવા બધાં મેને કહેવામાં આવે કે તમે વાંચી ગયા છો તે સિવાય નહું કોઇ પુસ્તક આપું નથી તો તેમને સ્વાભાવિક રીતે જ નિરાશ થાય અને પુસ્તકાલયમાં કંઈ આકર્ષણ ન રહેવાથી ખીજ વખત આવતા અટકે.

(૩) પુસ્તકાલયનું મકાન સારા લતામાં સુશોભિત, વિશાળ અને આકર્ષક હોવું જોઇએ.

(૪) પુસ્તકાલયમાં આવતાં પેપરો વાંચવામાં અનુકૂળ લવાજમ બરનારાઓમાં વિદ્યાર્થી મારફતે ઘેર પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરવી,
૩૫૨]

(૫) દર મહિને વ્યવસ્થાપક મંડળની સભા ભરી પડતી મુશ્કેલીની ચર્ચા કરી નિર્ણય કરવો.

(૬) વાચકોની અનુકૂળતા પ્રમાણે લાયબ્રેરી ખુલ્લી રાખવી.

ઉપર દર્શાવેલા ઉપાયો ચોજવામાં આવે તો પુસ્તકાલયની મદદ મેળવવા કોઈ પણ મંત્રીને મુશ્કેલી આવે નહિ.

પુસ્તકાલયની જવાબદારી કોની ?

શિક્ષક શાળાનો આત્મા ગણાય. તેના હાથમાં બવિધ્યના નાગરિકાનું ઘડતર છે, એ કાંઈ ઓછી જવાબદારી નથી. બાળકની કલ્પનાશક્તિ ખીસે કે તુર્ત જ તેને ગ્રેરણા અને ફેળવણીનાં અમૃત પીવરાવી ઉછરેલા એ છોકરો શિક્ષક સમાજને ચરણે ધરે; આ દૃષ્ટિએ જોનારો સમાજ શિક્ષક પાસે ડેટલી લાયકાર્થી માગે ? આ દૃષ્ટિએ કામ કરનારા શિક્ષકનાં મૂલ્ય ડેટલાં અંકાય ? આ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા માટે શિક્ષકની ડેટલી તૈયારી હોવી જોઈએ, એનો ખ્યાલ શિક્ષકને હંમેશાં રહેવો અતિ જરૂરી છે.

શિક્ષક એટલે નીતિમાન ચારિત્ર્યમૂર્તિ. શિક્ષકના હૃદયમાં માઆપનાં વાત્સલ્ય ઉમરાતાં રહેતાં. જોઈએ; સમાજનાં પ્રગતિપૂરને મોખરે રહેવાની તેને તાલાવેલી રહે તેને માટે શિક્ષકને મોટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉપાય સિદ્ધ વાચન છે; બાળકને કેમ બજાવવું; આટલું જ જરૂર પૂરતો અભ્યાસ કરી પરીક્ષા પસાર કર્યે કંઈ વળતું નથી. હંમેશાં તેને કંઈક નવું બજાવવાનું હોય છે; નવું શીખવાનું હોય છે; સમાજ કે જગતમાં બનતા બનાવોથી વાકેફ રહેવાની જરૂર હોય છે; આ બધું બજાવવાને વાચનબળ ફેળવવું એ શિક્ષકની ફરજ છે; અને એ ફરજને પહોંચી વળાય તેટલી સવક તમારે આંગણે પુસ્તકાલયમાં છે જ.

પુસ્તકાલય શિક્ષકના પ્રમાદને લઈ મૃતપ્રાય જેવું પડી રહે, એવો હવે ન હવે યદ્ય જાય; સારે ઉત્સાહી અને સમાજને મોખરે ખડો ચએસો શિક્ષક પોતાનાં પુસ્તકાલયને બનતી શક્તિ વાપરી ઉંચે લઈ જાય. અને તેના રસ તે હંમેશાં લે છે.

આ બધું વાચનની ધમરા ઉપર આધાર રાખે છે. જેને વાંચવું એ જીવન કરતાં ચે વધુ કિંમતી લાગે છે; સારાં પુસ્તકો જેને પ્રાણુ સમાન વહાલાં છે, સારાં વર્તમાનપત્રો લોકોને સંબળાવે, તેમાં રસ લેતાં કરે, પોતાના તાલુકાથી માંડી દેશભરમાં બનતા બનાવો બજાવવાનું કુટુંબ પેદા કરે, પછીથી પુસ્તકો વાંચવા લઈ જવા બસામણુ કરે, તમારે મનપસંદ આ પુસ્તકો ન હોય તો વડોદરાથી સારાં સારાં પુસ્તકો મંગાવવાનું સમજાવે તેમ જ યાગામાં બજાવતાં બાળકોને વાચનનો શોખ જગાડે વગેરે કાર્ય શિક્ષક સેવામાંવથી કરવા ધારે અને અમલમાં મૂકે તો તેનું પરિણામ શક્તિઅનુસાર સારું આવ્યા વગર રહેશે જ નહિ.

ઉપસંહાર

૨૫. શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ સાહેબે પુસ્તકાલય પાછળ ખૂબ ખર્ચ કર્યો છે. અને હાલ પશુ તેવો જ ખર્ચ કર્યો જ જાય છે; પણ તેને પ્રગતિવાન, આકર્ષક, વ્યવસ્થિત અને પ્રાણુવાન બનાવવા આપણે પૂર્ણ સહકાર દરો તો જ શ્રેય ગણાશે.

—નંદલાલ પુરગાતામ ત્રિવેદી

માટે લેખકે ઉદ્ધવેશો શ્રમ સાર્થક હોઇને બાવિ ઇતિહાસકારને માટે આ પુસ્તકના ચારે ૫ બાજો એક યાદગાર ઇતિહાસસંશોધન-સામગ્રીરૂપે કિંમતી મદદ આપે તેવા નીવડશે એ નિઃશંક છે.

વ્યૂહબદ્ધ ખેલાયેલ આ યુદ્ધમાં સફળતા-નિષ્ફળતાનાં વહેણો અને આંતરરાષ્ટ્રી સંજ્ઞાસૂચી માહિતી તેમજ અભ્યાસ મેળવવાનાં રસિયાંઓને આ પુસ્તક ઠીક માહિતી આપશે પુસ્તકાલયો વસાવી લે.

૫. હીરાની ખાણ—લેખક: શ્રી. ચંદુલાલ પટેલ; પ્રકાશક: નાગરદાસ ઇ. પટેલ પ્રાપ્તિસ્થાન: એન. એમ. ઇસ્કરની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. કાઉન કદનાં ૫૦ ૨૪૦+૧૨, સચિત્ર સુંદર કવર આમ્બાદન સહિત પાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ. ૧૯૪૫.

શ્રી. ચંદુલાલ પટેલ આપણા વાતાવરણમાં ખાસ રચાન ધરાવે છે. વિવિધ સામયિકોનાં પૃથો પર અવારનવાર દેખા દેતી તેમની વાર્તાઓ, એમની એ વિશિષ્ટ વાર્તા કલાથી પ્રેરાઈને ઠીક લોકાદર પામતી. અહીં, એ સામયિકોમાં એમણે લખેલી મૌલિક અસૂચિત નવલોના સંગ્રહ છે. વાર્તાઓમાં કેટલીક કડુણ હોઇને વાચકના હૃદય સુધી સોંસરે જતરી જાય તેવી છે. આપણા સમાજના વિવિધ ચરોમાંથી ઉપાડેલાં પાત્રોના વાર્તા વિધાનમાંથી સર્જાયેલ આ કથાનકો વાચકોને જરૂર રોચક નીવડશે. પુસ્તકાલયમાં આવત વાર્તાસિક વાચકો માટે એ પુસ્તકાલયમાં રચાન પામે તેવી છે.

૬. રસોઇનું રસાયણ—લેખિકા: શ્રી. વંદિતાભૌરી દેસાઈ, પ્રકાશક: એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. મુંબઈ ૨. કાઉન કદનાં ૫૪ ૩૭૬, સચિત્ર આમ્બાદન સહિત પાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. ચાર. ૧૯૪૫.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ ૧૯૪૨ માં બહાર પડી ત્યારે એને સારો આવકાર મળ્યો હતો. આજે માત્ર ત્રણ જ વર્ષના ગાળે એની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય એ સાચે જ એ કેટલો લોકાદર પામી છે તેનો ઠીક ઠીક ખ્યાલ આપે છે. આપણા પુરાણકારો અને વાર્તાકોએ ભોજનની વિવિધ વાનીઓના જે પ્રકારો વર્ણવ્યા છે તે બધા જ બનાવવાની રીતો જાણે આ પુસ્તિકાનાં લેખિકાએ પુસ્તકમાં સંગ્રહેલા પરથી જાણાય છે. એ બનાવવાની પદ્ધતિસરની રીતો આપણી બહેનો અને પાકશાસ્ત્રીઓ જાણુતા ઘટ જાય તો એ જમવાને જાણે દેવ ઉપરથી જિતરી આવે તેવી સ્વાદિષ્ટ બને.

પુસ્તકના ચરમાગમાં આપેલ શ્રી. હંસાબહેન મહેતાનો આમુખ અને શ્રી. કાન્તિલાલ પંડ્યાનો પ્રવેશક આપણા આ શાસ્ત્રને લગતી ઠીક માહિતી આપે છે.

પાકશાસ્ત્ર પણ વિજ્ઞાન હોઇને એને તૈયાર કરવાની કળા પણ છે. સૌ ગુજરાતી બહેનો એ વિજ્ઞાનકળાને સાધ્ય કરવા આ પુસ્તક જરૂર વસાવે. મહિલા પુસ્તકાલયોમાં આ પુસ્તક અવસ્ય હોવું ઘટે.

૭. જાપાનની ખેતીવાડી—લેખક: શ્રી. અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠ; પ્રકાશક: જનમભૂમિ પ્રકાશન મંદિર, મેડોલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ. કાઉન કદનાં ૫૭ ૧૭૬+૨૮, કવર આમ્બાદન સહિત પાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. બે. ૧૯૪૫.

જાણીતાં “જનમભૂમિ” પત્રોના સંચાલક શ્રી. અમૃતલાલ શેઠે ૧૯૪૦ ના અરસામાં

જાપાનનો પ્રવાસ ખેડી ત્યાં કેટલોક વખત વસવાટ પણ કરેલો, ત્યાં તેમણે જાપાનના વિવિધ વ્યવસાયોનું અવલોકન કરેલું. તેમાં ખેતીવાડીને લગતી માહિતી પણ એકત્ર કરેલી. એ માહિતીઓથી ભરપૂર પુસ્તક તેમણે અંગ્રેજીમાં લખેલું તેનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે. લેખકે, એમાં ત્યાંની વસ્તી, ખેડૂતોની સ્થિતિ અને ખેતીવાડીના પ્રકારો, તેમ જ ખાતરો વગેરેને લગતી માહિતી આપી છે. ખેતીવાડી સાંથે અર્થતંત્ર પણ. કેટલો ફાળો આપે છે તે પણ લેખકે વિગતવાર આંકડા આપી સમજાવ્યું હોઈને ખાતરોમાં પણ મળ-મૂતજનિત ખાતર ખેતીવાડીના વિકાસમાં કેટલો ભારે હિસ્સો આપે છે તે જણાવ્યું છે. અને તેના સંગ્રહ અને ઉપયોગ બાબત લખાણ વિવેચન આપી આપણે સાં થતા એના દુર્વ્યયની તુલના પણ કરી છે.

પ્રવેશકમાં, શ્રી. મણિલાલ નાણાવટીએ પણ જાપાનની ખેતીવાડી અને આપણી ખેતીવાડીને લગતી ઠીક તુલનાત્મક તોષ આપી છે. બણેલા ખેડૂતો આ પુસ્તક વાંચી એમાંનું અપણે ત્યાં શું કેટલે દરજ્જે અજમાવી શકાય તેમ છે તે જાણી તેનો ઉપયોગ કરવા ટ્રેરાય. ખેતીવાડીના આ માહિતીઓ પુસ્તકને પુસ્તકાલયો અવસ્ય પોતાને ત્યાં વસાવી લે.

૮. કંકાવટી ભાગ ૧ લો—(છઠી આવૃત્તિ) સંપાદક: શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; પ્રકાશક: ગુર્જર મંથરન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ. કાઢિન ૬૬નાં પૃષ્ઠ ૧૨૦+૫૬, સાફ સચિત્ર પૂરું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

લોકસાહિત્યના પ્રખર સંશોધક શ્રી. મેઘાણીએ સંપાદન કરેલ આ કંકાવટીની છઠી આવૃત્તિ એ બહેનોમાં આ પુસ્તક કેટલો આદર પામ્યું છે તેનો આભાર પુરાવો છે. આપણે સાંની મતકથાઓ સુખપરંપરાએ સંભળાતી તેને શ્રી. મેઘાણીએ સંપાદન કરી મંથર્ય કરતાં એ સર્વસુલભ બનવા પામી અને તેનો સારો એવો પ્રચાર થયો છે.

મતકથાઓ એ તો આપણું લોકધન છે. એમાં આપણા પ્રાચીન સંસ્કારો પથરાયેલા પડ્યા છે. એને ઝીલવામાં સહાયરૂપ થઈ પડે. એવું આ મંથર્ય મતસાહિત્ય હજી પણ જે પુસ્તકાલયોમાં ન હોય તેઓ, આ અગાઉ પ્રસિદ્ધ થયેલ એનો બીજો ભાગ તેમ જ આ પહેલો ભાગ પણ અવસ્ય લઈ લે.

૯. શરદ્દ્યાણુની બાળવાતો (બીજી આવૃત્તિ)—અનુવાદક: શ્રી. રમણલાલ પી. સોની, પ્રકાશક: કદ, પૃષ્ઠ ૧૨૮, મૂલ્ય રૂ. સવાળે.

શરદ્દ્યાણુએ મોટાંઓને સામાજિક સમસ્યાઓના વિવિધ ઉકેલ દર્શાવતી નવસો આપી છે; અને તેના દ્વારા આજે માત્ર જંગાળમાંજ નહિ, પરંતુ ભારતભરમાં અને હમણાં હમણાં જો ગુજરાતી વાચકજનતાના પણ તેઓ પ્રિય લેખક ગણાઈ ગયા છે.

તેમણે મોટાંઓ માટેનું સાહિત્ય ઠીક પ્રમાણમાં પીરસ્યું છે; પરંતુ, કહે છે કે તેઓ બાળકો માટે કંઈ નહિ લખી શકવા બદલ દિલગીર થતા હોય તેઓના અવસાનકાળ અગાઉ તેમણે બાળકો માટે પણ વાતોઓ લખેલી. એવી તેમની પાંચ વાતોઓ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાઈ છે. પુસ્તકના શરૂમાગમાં અનુવાદકે બાલજોગ્ય શૈલીએ બાળકોને વાંચવી મનો જાણ તેવી શરદ્દ્યાણુની જીવનકથા પણ આપી છે. એ પણ એક અદ્ભુત વાતો જ હોઈને બાલ-વાચકોને એ અવસ્ય મમ્મો.

૧૯૨૯ માં આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થયેલી તે પછી આ બીજી આવૃત્તિ સચિત્ર પ્રકટ થઇ છે. ૭ વર્ષના ગાળે પ્રસિદ્ધ થયેલ આ બાલભોજ્ય વાતોપુસ્તક ને પુસ્તકાલયોમાં હોવા છતાં જીર્ણ થઇ ગયું હોય તેઓ તેમ જ હજી પણ જેમણે ન વસાવ્યું હોય તેઓ વસાવી લે.

૧૦. જનકદુલારી—લેખક: શ્રી. ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા; પ્રકાશક: એન. એમ. હકરની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. ૨. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૦૨, શ્રી. બદ્રા દેસાઈચિત્રિત ત્રિરંગી ચિત્રના કવર સહિત જોડેટ, મૂલ્ય રૂ. ૭૫.

સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી લેખક વિદ્યાવારિધિ સ્વ. ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર લિખિત સીતા-વનવાસના આધારે લેખકે આ પુસ્તકની રચના કરી છે. એમાં, શ્રીરામચંદ્રજીએ રાવણનો ઉચ્છેદ કર્યા પછી, વિજય પ્રાપ્ત કરી પાછા ફર્યા બાદ લોકાપવાદને કારણે સીતાજીનો ત્યાગ કર્યો ત્યારથી અશ્વમેધ યજ્ઞ પ્રસંગે લખેને મહર્ષિ વાલ્મીકિજીએ લવ-કુશને શીખવેલ રામકથાના ગાન સુધીનું ચરિત્રચિત્રણ આપ્યું છે.

લેખકે, પુસ્તક બહેનોને નજર સમક્ષ રાખી લખેલું હોઈને આર્થ સન્નારીના ઉચ્ચ આદર્શનું એમાં નિરૂપણ કર્યું છે. રામચંદ્રના આ મહાપ્રસંગને નજર સમક્ષ તરવરાવે તેવી સીતાકથા પુસ્તકાલયો નજર વસાવે; ખાસ કરીને મહિલા પુસ્તકાલયોમાં આ પુસ્તક અવશ્ય હોવું ધટે.

૧૧. શકારિ (વિક્રમાદિત્ય)—મૂળ લેખક: શ્રી. રાખાલદાસ બટ્ટાપાધ્યાય; અનુવાદક: શ્રી. બીમભાઈ દેસાઈ; પ્રકાશક: ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત. પૃષ્ઠાં, ૬૬ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૭૨+૨૪, સચિત્ર કવર આચ્છાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર દ્વારા સંચાલિત ગ્રંથશૌર્ય ગ્રંથાવલિનું આ બીજું પુસ્તક છે. સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી લેખક શ્રી. રાખાલદાસ બટ્ટાપાધ્યાયે ૧૯૩૭માં “મુવા” નામથી આ કથાનક બંગાળી સામયિક “પ્રવાસી” દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરેલું તેનો અનુવાદ હોઈને બારતવર્ષના પ્રાચીન સમ્રાટ શકસંહારક વિક્રમાદિત્યની ઇતિહાસકથા રજૂ કરી છે. આજે ન્યારે વિક્રમની આસપાસ અનેક કથા-દંતકથાઓ પ્રચલિત છે ત્યારે એ પરાક્રમશાળી વીર વિક્રમની ઐતિહાસિકતા પર પ્રકાશ પાડેતા શ્રી. સાંડેસરાનો પુસ્તકના પુરોવચનરૂપે આપેલો સંશોધનાત્મક લેખ વિક્રમની કથાની ઐતિહાસિકતા સમજવામાં ઠીક માર્ગદર્શક થઈ પડે તેવો છે.

આવું ઐતિહાસિક કથાત્મક પુસ્તક દરેક પુસ્તકાલયમાં અવશ્ય હોવું ધટે.

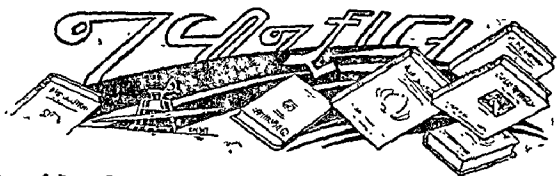
મ. પ્ર. વ્યાસ

સામયિકા

૧. ઊર્મિ-નવરચના—ઑગસ્ટ અંક: સંપાદક: શ્રી. ઇશ્વરલાલ દવે; ભારતી સાહિત્ય સંઘ. અમદાવાદ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬.

પંદર વર્ષ થયાં પ્રકટ થતા આ સામયિકે દિન પર દિન ઉત્તરોત્તર ઠીક પ્રગતિ સાધી છે. એમાં હેત્વા વરસંધી તો ગુજરાતી સાહિત્યના લગભગ તમામ લેખકોનો સહકાર એ મેળવવું થયું છે અને એ લેખસમૃદ્ધ સામયિકની પૃષ્ઠસંખ્યા તો ગુજરાતી દરરોજ સામયિકની [સાંધણ પ. ૩૬૦ને છે]

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. તરફનાં પુસ્તકો

૧ રસોઇનું રસાયણ (ખીજી આવૃત્તિ)—લેખિકા: શ્રી. વંદિતાગૌરી દેસાઈ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

૨ રાસતરંગિણી—(નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. દા. ખુ. મોટાદકર; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

૩ દેશભક્ત-ખંડ ૧-૨—મૂળલેખિકા: મિસિસ પર્વ ખક; અનુવાદક: શ્રી. કપિલા દાદાર; મૂલ્ય દરેક ભાગના રૂપિયા ત્રણ.

ગુજરાત ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય તરફનાં પુસ્તકો

૪ ગુજરાતનો જય—ખંડ ૧ લો—લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

૫ સોરઠ તારાં વહેતાં પાણી—લેખક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૬ શૌર્યનાં તેજ—લેખક: શ્રી. મનુભાઈ બેઘાણી, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૭ રાસદયાળુની બાળવારો—અનુવાદક: શ્રી. રમણલાલ પી. સોની; મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦

૮ સુખની સર્વસામાન્ય ચાવી—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: શ્રી. જૈસેફ પેન્ન વે, અનુ: શ્રી. શૂપતરાય મહેતા; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

એન. એમ. ઠક્કરની કું. મુંબઈનાં પુસ્તકો

૯ યુ. કે. સી. સી. અને હિંદ—પ્રો. એ. એન. અગરવાલ, પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

૧૦ જનકકુમારી—લેખક: શ્રી. ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

પદ્મ પ્રકાશન લિ. મુંબઈનાં પુસ્તકો

૧૧ ગુરુ ગોવિંદસિંહ—લેખક: શ્રી. ગોવિંદ હ. પટેલ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

૧૨ આપણી કોંગ્રેસ—લેખક: શ્રી. રમણીકલાલ શાહ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૧૩ ઠંડ પહેરો—લેખક: શ્રી. મુનિકુમાર મ. બદે; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિ-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧૪ હૃદયપોહાર—સંપાદક: શ્રી. નંદલાલ બોગીલાલ શાહ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૧૫ શ્રી ગંગાચરણ—સંપાદક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૧૬ વાચનસીડી—પ્રગથિયુ' ૧લું, ૨લું, ૩લું અને ૪લું; યોગક અને પ્રકાશક: શ્રી. સોમાભાઈ કિશાભાઈ પટેલ; યુ. સુણાવ.

૧૭ ગણિતપ્રવેશિકા—યોગક અને પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૮. જીવનહાસ્ય—લેખક: શ્રી. 'નકીર' પ્રકાશક: કિતાબધર, રાજકોટ, મૂલ્ય રૂ. એક.
 ૧૯. શશિકલા—લેખક: શ્રી. ખાલકુબ્જી જોષી; પ્રકાશક: ત્રિશક્તિ કાપોલય, નવલ ચોક, કેળાપીઠ, સુરત. મૂલ્ય ૦-૧૨-૦
 ૨૦. જાપાનની ખેતીવાડી—લેખક: શ્રી. અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠ; પ્રકાશક: જન્મભૂમિ પ્રકાશન મંદિર, મેડોઝ સ્ટ્રીટ, કોટ મુંબઈ.
 ૨૧. મેઘધનુષ—મૂળ લેખિકા: માન્દા વાસિલવસ્કા; અનુ. રમણલાલ સોની; પ્રકાશક: લોક-પ્રકાશન ગૃહ, મુંબઈ ૪. મૂલ્ય રૂ. ૪

[સાંધણ પૃ. ૩૫૮૯]

પૃથક્ષંખ્યાથી આગળ વધી જાય છે. એમાં આપણા શ્રી. રવિશંકર મહારાજ અને શ્રી. બળભાઈ મહેતા સરખા લોકસેવકોના, શિક્ષણશાસ્ત્રીઓના તેમ જ અન્ય સાહિત્યકારો-ગદ્યલેખકો અને પદ્યલેખકો-સૌના લેખોના સંભાર હોય છે. વિષયની વિવિધતા પણ એ સાચી શક્ય છે, અને હરકોઈ વિષયના વાચકને એમાંથી એની 'શિષ્ટ રસવૃત્તિને પોણે એવું' વાચન સહજે મળી આવે છે.

પુસ્તકાલયોના મંત્રી-અંધપાલો, પોતાના વાચકોને શુનરાત્રી સાક્ષરોની કલમનો વિવિધ આસ્વાદ અપાવવા માટે માહક તરીકે સુખે નોંધવે.

પ્રોફ શિક્ષણપત્રિકા—સંપાદક મંડળ તરફથી તંત્રી: શ્રી. નાગુડલાલ નં. ચોકસી; વડોદરા.

ઉપર્યુક્ત માસિક પત્રિકા આપણા પુસ્તકાલય ખાતાના બ્યવસ્થાપક શ્રી. વાકીસ સા. ના પ્રયુખપદે નિભાયેલી સમિતિ અને અન્ય સભ્યોની દોરવણી હેઠળ શરૂ થયું છે. એના અત્યાર આગમય પ્રસિદ્ધ થયેલા અંકો જોતાં એમાં અંખાતી વાચનસામગ્રી પ્રોઢોને ઉપયોગી નીવડે તેવી છે. છતાં નવા શીખેલા પ્રોઢોને સરજતાપૂર્વક વાંચવામાં સકાવરૂપ થવા માટે સહજ થંકા લાગે છે. કારણ, અક્ષરો નાના હોઈને જે વર્ગ માટે એ પ્રસિદ્ધ થાય છે એ વર્ગ એનો પૂરતો લાભ કદાચ નહિ ઉઠાવી શકે.

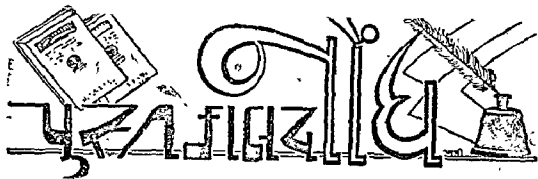
વળી તરતના શીખેલા અને શીખતાઓ માટે જોડાક્ષર રહિત વાચનસામગ્રી અપાય તે ઇષ્ટ છે. કારણ, નવું વાંચવા શીખનાર " શું વાંચું, શું વાંચું " એવી સહજ અંખતા રાખતો હોય છે. ઉપરાંત, વિષયોની પસંદગીનું ક્ષેત્ર, જે વર્ગ માટે એ પ્રસિદ્ધ થાય છે તેમની આસપાસના વાતાવરણ અને વિષયને લગતું હોય તો એ હૃદય વધુ સેવા બજાવી શકે.

પત્રિકાના સંપાદકમંડળને એમની આ પ્રવૃત્તિ બદલ અમારા હાર્દિક ધન્યવાદ.

કોઈથું—તંત્રી: શ્રી. નાનાભાઈ બટ્ટ, પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અમદાવાદ. વાર્ષિક સવાજમ રૂ. ત્રણ.

જાણીતા શિક્ષણશાસ્ત્રી અને ગ્રામસેવક શ્રી. નાનાભાઈ બટ્ટના સંપાદન હેઠળ આ માસિક પ્રસિદ્ધ થવા માંડ્યું છે. એમાં નૂતન રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ અંગેના પ્રાયોગિક અને પાયાની કેળવણીના પૂરક ગણી શકાય એવા લેખો આવે છે. એમાંનું શ્રી. નાનાભાઈનું " ધાર્તર અને ચણતર " ખાસ વાચનીય છે. આ માસિકને પણ અમે આવકારીએ છીએ.

સ. પ્ર. બ્યાસ

પુસ્તકાલયના મંત્રી-અંથપાલો અવશ્ય વાંચે—

રમાલ લખતાં ધ્યાનમાં રાખો—એક પુસ્તકાલય તરફથી જા. નં. ૧ તા. ૪-૮-૪૫થી રૉમ્સની માંગણી આવેલી છે. (ઇસ્તુ શુક ધા. ૮, વીઝીટ શુક નંગ ૧, પાવતી શુક નંગ ૧) દિલ્હીની સાથે જણાવવું પડે છે કે માંગણીના પત્રમાં મંત્રીની સહીતો લીસોટો જ છે પરંતુ કયા પુસ્તકાલયની એ માંગણી છે તેનું નામ-નિશાન એમાંથી મળતું નથી. દરેક પુસ્તકાલયે પોતાના નામનો સિક્કો વસાવવા ખાતા તરફથી ફરજી છે. માંગણીના પત્રમાં સિક્કો છાપ્યો હોત તો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત ન થાત. કંઈક આવાં લખાણો પુસ્તકાલયના નામ વગરનાં અમારા ઉપર આવે છે કે જેનો અમલ થઈ શકતો નથી. તો પુસ્તકાલયના મંત્રી-અંથપાલો પુસ્તકાલયનું નામ અને ગામ-તાલુકો પત્રવ્યવહારમાં અવશ્ય જ લખે.

વળી અત્રે આવતાં મનીઝોર્ડરનાં કુપનમાં મોકલનાર પુસ્તકાલયનું નામ લખેલું આવતું નથી. સૂચના સરકયુલરો દ્વારા જણાવવામાં આવે છે છતાં મંત્રી ભાઈઓ આ વાત લક્ષમાં લેતા નથી જેથી રકમો અવળસવળ જમાં થઈ જાય છે.

જે પંથુ પુસ્તકાલયના મંત્રી પુ. સ. સ. મંડળ તરફ જે કંઈ લખાણ કરે, કે મનીઝોર્ડર મોકલે એમાં અવશ્ય પોતાના પુસ્તકાલયના નામનો સિક્કો યા નામ લખેજ. પુ. સ. સ. મંડળના સરનામામાં ઠેકાણું રાવપુરા ઉપરાંત પોસ્ટ ઓફિસ નંબર ૧૦ અવશ્ય લખવાનું રાખે.

પુસ્તકાલયોને મદદ *

સા. પુ. જાસ્કા (તા. ખેરાળુ)ને ૭) શા. ચિમનલાલ પ્રેમચંદ-સીપોર, ૫) બારોડા મંગળજી પુરોહિતમં-મુઢિયા, ૨૫) જાસ્કા ગામના નાથી પંચ સમરત હા. નાથી જોષ્ઠતા દેવા-જાસ્કા, ૫) પા. શિવીદાસ બાજીદાસ-ગાંગલાસજી, ૫) કેશવદાસ માણેકદાસ-રણજીપુરા, ૬) પા. જેઠીદાસ અમરદાસ-જેતલવાસજી, ૭) પા. વેલદાસ ખેચરદાસ-મુઢિયા, ૫) પા. મગનદાસ નારણદાસ-ઉપેરા.

વ. રા. પુ. મંડળ

મહાલ પુ. મંડળની સલાઓ—ગતીકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ ગહેરાત નં. ૪ તા. ૭-૭-૪૫માં સૂચવ્યા પ્રમાણે મહાલ મંડળની વાર્ષિક સભાઓ તા. ૧૯-૮-૪૫ ના રોજ ભરી દધને તેના અહેવાલ-હિસાબ પ્રાંત પુસ્તકાલય તેમ જ રાજ્ય પુ. મંડળો તરફ મોકલી આપવા બાબત મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીભાઈઓનું આસ પ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

* આ યાદીમાં ફક્ત શા. ૫) અને તેથી વધુ રકમોનો જ ઉલ્લેખ કરાય છે.

પ્રાંત મંડળની વાર્ષિક સભાઓ—સાક્ષાત્કાર યાજ્ઞ વર્ષની પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભાઓમાં પણ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફના એક અતિનિધિ તેમજ પુ. ખાતાના અધિકારી સાથે જ હાજર રહેવાનો ધરોહો રાખતા હોવાથી જુદા જુદા પ્રાંતોની વાર્ષિક સભાઓ માટે નીચે પ્રમાણેની તારીખો નખૂદ કરી પ્રાંત મંડળને જાણવવામાં આવ્યું છે:—

- (૧) નવસારી પ્રાંત માટે તા. ૯-૯-૪૫ (૨) મહેસાણા પ્રાંત તા. ૧૬-૯-૪૫
(૩) અમરેલી પ્રાંત માટે તા. ૨૩-૯-૪૫ તથા વડોદરા પ્રાંત માટે તા. ૩૦-૯-૪૫

આ સંબંધમાં જરૂરી પરિપત્ર જે તે પ્રાંત મંડળ તરફથી લાખતાવળખતા સર્વ પ્રાંતને મળશે. એ મળેથી ઠરેલ તારીખ ધ્યાનમાં રાખી પ્રાંત મંડળોના સભાસદો પોતપોતાની પ્રાંતસભામાં હાજર રહે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

સુધારો—ગયા અંકમાં પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી સા. પુસ્તકાલયો માટે પાળવાના તહેવાર-રજાઓની યાદીને મથાળે ૧૯૪૪-૪૫ છપાવું છે તેને બદલે ૧૯૪૫-૪૬ એમ સુધારીને વાંચવું.

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પ્રચારદાર પ્રાંત તથા માનવ મહાલ પ્રચારક નીચેનાં સ્થળોની સુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાશ્રયોની સંરચાઓ તપાસી છે, અને દરેકરી કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી ખળવી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કયું છે:—

૧. વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. છગનલાલ મથુરભાઈ પટેલ-માટે જુલાઈમાં-કામરેજ મહાલનાં—(૧) જોખા, (૨) વેળાં, (૩) શેખપુર, (૪) અખામ, (૫) ભાદા, (૬) એલવડ, (૭) ઘોરણુ ચારડી, (૮) કરગણુ, (૯) ધલ્લા, (૧૦) કાલકા, (૧૧) કુંગરા, (૧૨-૧૩) ખોલેશ્વર, (૧૪) દેરોદ, (૧૫) કામરેજ, (૧૬) ભેરવ, (૧૭) કાળી બરયાણા, (૧૮) નેત્રંગ, (૧૯) દીગસ, (૨૦) ઝોરણા, (૨૧) સેવણી, (૨૨) દેલાડ, (૨૩) ટીંખા, (૨૪) શામપુરા, (૨૫) નગોડ, (૨૬) ખાનપુર, (૨૭) વિહાણ, (૨૮) ચીખણી: કા. દિ. ૨૪.

૨. સાવલી મહાલ માનવ પ્રચારક રા. છગનલાલ સોમેશ્વર જોશી-માટે જુલાઈમાં—(૧) વેમાર, (૨) સાંઢાસાલ.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારી દેતા તથા જે સૂચના-સમજૂત આપી હોય તેનો ચોખ્ખો રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રી ભાષ્યોને બલામણુ છે.

ના. નં. થોહરી
સક્રમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ

સામાયિક દોહન

દીન દાન

રાજસેવકે આવીને નિવેદન કર્યું કે “ મહારાજ, સાધુએષ્ટ નરોત્તમને આગ્રહપૂર્વક વિનંત્યા છતાં પણ આપના સોનાના મંદિરમાં આશ્રય ન લેતાં આજે માર્ગમાં વૃક્ષની છાયા તળે બળન કરે છે. બકતોનાં ટોળેટોળાં તેમને ઘેરી વળે છે. તેમનાં હૃદયો એકદમ ઉભરાઈ આવે છે. તે અશ્રુઓ ધરતીની ધૂળને ઘેસીને ધન્ય કરે છે. આપણું દેવાંગણ તદ્દન ખાલી છે. જેમ ભર, કમળની સુવાસ આવવાથી, મધથી ભરેલું સોનાનું પાત્ર એકદમ છોડીને પોતાની પિપાસા તૃપ્ત કરવા, પાંખો ફેલાવીને, મસ્ત બનીને દૂર જીડી જાય છે, તેમ નરનારીઓનો સમૂહ સોનાના મંદિરે તરફ જોયા વિના દોડી જાય છે; કારણ કે માર્ગમાં હૃદયકમળ ખીલી જઈયાં છે અને સ્વર્ગની સુવાસ પણ પ્રસરી રહી છે. દેવાલયમાં રત્નની વેદી પર ફક્ત એકલાઅદુલા દેવ છે. ”

રાજા ક્ષોભપૂર્વક આ નિવેદન સાંભળી રહ્યા. પછી તરત જ સિંહાસન પરથી નીચે જતરીને માર્ગમાં, વૃક્ષની છાયા હેઠળ, તૃણાસન પર જ્યાં સાધુ મહારાજ બેઠેલા હતા ત્યાં જઈને તેમને પગે પડ્યા અને કહેવા લાગ્યા: “ પ્રભુ, જીઓ, રાજાએ બતાવેલું સોનાના શિખરવાળું ગગનચુબી દેવાલય છે તે છોડીને આપ શા માટે માર્ગમાં બેસીને દેવની સ્તુતિ કરો છો ? ”

“ તે મંદિરમાં દેવ નથી, ” સાધુ સ્વસ્થતાથી બોલ્યા.

રાજા એકદમ ગુસ્સે યઈને કહેવા લાગ્યા: “ શું દેવ નથી ? હે સંન્યાસી, આપ નાસ્તિકની જેમ ના બોલો. રત્નજડિત સિંહાસન પર રત્નો ચમકી રહ્યાં છે. શું ત્યાં કંઈ જ નથી ? ”

સાધુએ જવાબ આપ્યો: “ રાજા ! તે રાજદંબથી ભરેલું છે; ખાલી નથી. તે ત્યાં પોતાનું સ્થાપન કર્યું છે; પરમાત્માનો ત્યાં વાસ નથી. ”

રાજા રાષે બરાઈને કહેવા લાગ્યા: “ વીસ લાખ સોનામહોરો ખરચીને, નિંદા ન થઈ શકે તેવું ગગનચુબી મંદિર કરાવ્યું છે. પૂજના મંત્રાચાર સાથે દેવાને તેલું મેં ઠાલ્યું છે. છતાં પણ આપ કહો છો કે ત્યાં દેવ નથી; તો ત્યાં કોણ છે ? બોલો ઝટ. ”

સાધુ મહારાજે શાંતિથી જવાબ આપ્યો: “ જે વર્ષે આમથી વીસ હજાર સોમેા ધરખાર વિનાનાં, અમ્બવચ વિહોણાં યજ્ઞને, તારા બારણા પાસે આવીને જિમાં રહ્યાં, અતિથય રડવાં, કંદન કરવા લાગ્યાં, અનેક આજીવ્ય પ્રાર્થના કરી, છતાં પણ કોઈ પણ નિવેદન આપ્ય તારી પાસેથી ન મળ્યા ! આખરે યાજ્ઞને તેઓ જંગલમાં, રસ્તામાં, મીઠામાં,

વૃક્ષની છાયા હેઠળ, પીપળાથી ફાટ પડેલા એવા જૂના મંદિરના કોઇ એક ખૂણામાં જઇ
વસ્યાં; અને તે જ વર્ષે તે વીસ લાખ સોનામહોરો ખરચીને સોનાથી મહેલું આ મંદિર
દેવાને અર્પણ કર્યું ! તે જ દિવસે ભગવાન બોધ્યા : ' મારા અનાદિ ધરમાં, અનન્ત
આકાશમાં, અતિશય પ્રકાશ ઝળઢળી રહ્યો છે. મારા ધરને સત્ય, શાંતિ, દયા પ્રેમની દિવાલો
છે. જે પોતાની પ્રજાને ધર આપી શકતો નથી તેવો ક્રુદ્ધ, કંજુસ મને દાનમાં ધર આપે
છે ! ' આ દેવવાણીની સાથે જ ગરીબોનો આશ્રય ગરીબોની સાથે માર્ગમાં વૃક્ષની નીચે
ચાલ્યો ગયો. અમાધ સમુદ્રમાં સરદે શીણ જેમ ફોગટ છે, તે જ પ્રમાણે તારું આ મંદિર
આખા વિશ્વમાં તારો પૈસો અને તારા અભિમાનનો જાણે કે પરપોશી છે. "

એટલે રાજા કોધાનલની જ્વાળામાં બળવા લાગ્યો. બળખળતો તે કહેરા લાગ્યો :
" રે ભામટા, પામર, આ જ પળે મારા રાજ્યનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યો જા. "

સંન્યાસીએ શાંતિથી ઉત્તર આપ્યો : " હે મહારાજ, તેં ભક્તવત્સલનો-પ્રભુનો-જ્યાં
દેશનિકાલ કરાવ્યો ત્યાં જ ભક્તજનોનો દેશનિકાલ કરાવ. " * —પ્રિયબાળા શાહ

(સાંધણ સામેના પૃષ્ઠનું)

—અનનસ, મરચાં, પોપૈયાં, સીતાફળ છતાંદિ ફળોનાં ઝાડ આપણા દેશમાં બહારથી
દાખલ થયેલાં છે; આ દેશનાં મૂળ વતની નથી. અનનસ 'બાઝીલનું' વતની છે.
ઈ. સ. ૧૫૯૪માં સૌ પ્રથમ બંગાળમાં ફીરંગીઓએ તે દાખલ કર્યું. અબુલ ફઝલ જેવા
હિંદી લેખકો પણ તેનો ખાસ ઉલ્લેખ કરે છે.

—આ દેશમાં પોપૈયાં દાખલ કરનાર પણ ફીરંગીઓ છે. ૧૫૯૮માં વલ્હો મુસાફર
લીન્સ ચોટન આ સંબંધી ઉલ્લેખ કરે છે. મેકમિલને ૧૯૨૦માં પ્રમટ કરેલ 'ટ્રોપિકલ
અને સબ-ટ્રોપિકલ ફ્રૂટ 'માં તેનો લેખક વિલ્સન પેપેનો પણ એવી જ માહિતી આપે છે.
વલંદાના હિંદી ટાપુઓમાંથી આ ફળ દાખલ થયું. દિલ્હિપાછંસ યા હુસીન્સથી મલાક્કામાં
લાવવામાં આવ્યું અને ત્યાંથી પછી હિંદમાં આવ્યું.

—સીતાફળ અને રામફળ ધણી પ્રાચીન કાળથી જાણીતાં છે. તેનું વાવેતર થાય છે.
આ ફળો ઠંડાં ગણાય છે. હિંદુઓ તેને પવિત્ર ગણે છે; કારણકે સીતા અને રામનાં નામ
તેમની સાથે જોડાયેલાં છે.

—મરચાં ફીરંગીઓએ આ દેશમાં દાખલ કર્યું, એમ માનવામાં આવે છે. પશ્ચિમ
હિંદી ટાપુઓમાંથી મરચાં આ બાજુ લાવવામાં આવ્યાં હોય એમ લાગે છે. ક્યારે આ
દેશમાં તે દાખલ થયાં તેને લગતી પૂરી માહિતી બરાબર મળતી નથી. x

ડૉ. એન. એમ. શાહ

* બંગાળી ' દાદિની 'માંથી. આ ભાવનાત્રી વાર્તા અગ્રા અને બાપી છે; પરંતુ આ
જરા વધુ વિસ્તૃત અને હૃદયગમ જણાવાથી અહીં ફરી કતારી છે —તંત્રી

x " કિશોર "માંથી.

આટલું તો બાણબો

૧૮૭૬નો એપ્રિલ માસ, અમેરિકાના મહાન નગર ન્યૂ યૉર્કમાં પાંત્રીસ-૩૫-રાસાયનિકોનું એક નાનું મંડળ ભેટું થયું. આ થઈ અમેરિકન કેમિકલ સોસાયટીની સ્થાપના. આ છે આજે દુનિયાની રસાયનને લગતી સૌથી મોટી માતબર સંસ્થા. તેના સભ્યોની સંખ્યા આજે ૩૮૦૦૦ ઉપરાંત છે.

૧૯૦૮માં કંપનીવાળાને સભ્ય તરીકે દાખલ કરવાનું નક્કી થયું. આ કંપનીઓએ મુદ્દતમાં નામ નોંધાવ્યાં. આજે ૬૦૦ કારખાનાં એના સભ્યોની યાદીમાં છે, અમેરિકન રાસાયનિકોના ઉદ્યોગોને હૃદયપૂર્વકના ટેકાનો પુરાવો આથી કયો બીજો જોઈએ ?

* * *

‘ ડી. ડી. ટી. ’નું નામ તમે સાંભળ્યું છે ? આ એક રાસાયનિક પદાર્થ છે. પ્રયોગશાળામાં બનાવી શકાય છે. તેનો વિશિષ્ટ ગુણ એ છે કે તે જંતુવિનાશક છે. ‘ ડી. ડી. ટી. ’નો ઉપયોગ માંકડ, જૂ, મચ્છર ઇત્યાદિ જંતુઓ કાઢવા માટે સફળતાપૂર્વક કરવામાં આવ્યો છે. ચાલુ યુદ્ધમાં આ પદાર્થ જંતુવિનાશક તરીકે ખૂબ વાપરવામાં આવે છે. બીજા યોગ્ય જંતુવિનાશક પદાર્થોને અભાવે આ શોધ થઈ ગઈ.

હવે ‘ ગામેક્સેન ’ની શોધ પ્રગટ થઈ છે. ગામેક્સેન ડી. ડી. ટી. કરતાં પણ જંતુવિનાશક તરીકે વિશેષ પ્રબળ માલુમ પડ્યું છે. ગામેક્સેનને ૧૧૬ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. આ પદાર્થની અસર ઉપરનાં જંતુઓ ઉપરાંત તીડ, માખી વગેરેને પણ થાય છે. ગામેક્સેન સ્થાયી પદાર્થ છે; વધારે ઉષ્ણતાએ પણ તેનું વિઘટન થતું નથી; તેના જંતુવિનાશક ગુણો ટકી રહે છે; એટલે વિમાનમાંથી ધુમાડા તરીકે જમીન પર છાંટવા તેનો ઉપયોગ કરી શકાય. ગામેક્સેનની શોધનું માન ઈંગ્લેન્ડની ઇમ્પીરિયલ કેમિકલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ નામની સંસ્થાના સંશોધનકારોને ધટે છે.

* * *

અમેરિકાની ઔદ્યોગિક પ્રગતિ અનન્ય છે. સુખરાતમાં મહૂડાંને આપીને તેનો દારૂ બનાવાય છે. એવી જ રીતે જુદાજુદા પદાર્થોને આપીને અમેરિકામાં અનેક ઉપયોગી ચીજો તૈયાર કરવામાં આવે છે. અમેરિકા નીચે પ્રમાણે ચીજો બનાવે છે:

૨૨૩૦૦૦,૦૦૦	ગેસેન ઔદ્યોગિક આલ્કોહોલ
૧૦૫૦૦૦,૦૦	પૉંડ સાષ્ટીક એસિડ
૫૦૦૦,૦૦	પૉંડ કેલ્શિયમ ગ્લુકોનેઇટ (દવામાં વપરાય છે.)
૬૦૦૦,૦૦	પૉંડ લેક્ટીક એસિડ (ખાવાનો)
૧૦૦૦,૦૦	પૉંડ સોરબોઇ (આમાંથી વિટામીન ‘સી’ બનાવાય છે.)

* * *

અઢી (૨.૫) કરોડ રૂપિયાની કિંમતનો પીવાનો દારૂ હિંદુસ્તાનમાં આયાત થાય છે ! !
(સંધિય સામેના પૃષ્ઠ પર)

જડવાદી ધર્મ વિં જાત્રતધર્મ

વર્તમાનપત્રો વાંચનારાં સૌ હોય. જાણતાં હશે કે હમણાં બિહાર પ્રાંતમાં અગિયાર હજાર માણસો કોલેરાનો ભોગ થઈ મરણ પામ્યાં. આ કણ કયની વાંચી સર્વનાં દિલ કેંખ્યાં હશે. આપણા દેશમાં દર ઉનાળે કોલેરા હજારોનો ભોગ લે છે જ. પણ એક જ પ્રાંતમાં ટૂંકા વખતમાં આટલી મોટી સંખ્યા એ ભયંકર રોગના પંખમાં આવી ગઈ એને માટે કોણક તો જવાબદાર હશે જ. અસારે પ્રગળે મળતું સહેલું અનાજ એ પણ એક કારણ હોઈ શકે. સરકાર, મ્યુનિસિપાલિટી, લોકલબોર્ડો વગેરેની સંયુક્ત જવાબદારી પ્રગળું આરોગ્ય સંભાળવાની છે જ, અને પ્રગળે તેનું ભાન કરાવવા પ્રયત્ન કરવા જ જોઈએ.

પણ એ સર્વ જે પોતાની ફરજ ન અજાણે તો પ્રગળી પોતાની કાંઈ જ ફરજ નથી ? સત્તાધીશોની બેદરકારી સંબંધી ફરિયાદો કરીને બેસી રહેવામાં જ આપણી ફરજ સમાપ્ત થઈ જાય છે ?

ગયે વર્ષે ઉનાળામાં અમેરિકાના એક પરગણામાં 'ઇનફેન્ટાઇલ પેરાલિસીસ' (બાળકોમાં પક્ષાઘાત)નો રોગ ફાટી નીકળ્યો, ત્યારે ત્યાંની પ્રજાએ કેવા ભયીર પ્રયત્ન કરેલો તે જાણવા જેવું છે.

જુન ૧૯૪૪ પહેલાં નોર્થ કેરોલીનામાં આવેલું સાડાતેર હજારની વસ્તીવાળું હિકરી શહેર એક શાંત સ્વાશ્રયી ગામ હતું. કુદરતની કૃપા હતી અને વસ્તી મહેનતુ હોઈ શહેર ધીમે ધીમે આગળ વધે જતું હતું.

પણ જુન મહિનામાં એને શિરે કલંક ચોંટ્યું. લાંબે પ્રવાસે નીકળેલા મોટરવાળા હિકરી ગામે આવતાં મોટરના કાચ ચડાવી નાકે ફમાલ દાખી ઝડપથી હંકારી જતાં રેલવેના ઉતાડ્યો હિકરીનું રોશન આવતાં ઝખ્ખાની બારીઓ ખંધ કરી દેવા મંડ્યા. રસ્તા ઉત્તર બન્યા અને ટુન્નરલોઇઝમાં છેક મંદી આવી ગઈ. શહેરને પાદરે નવી કબરોની દાર લાગી ગઈ.

૧લી જુનની રાતમાં ગામનો એક બાળક ભયંકર માંદગીમાં સપડાયો. એના પગ ઝલાઈ જઈ જોતજોતામાં ફીણ થઈ ગયો. રાતોરાત આવેલા ડોક્ટરે ચિકિત્સા કરી 'ઇનફેન્ટાઇલ પેરાલિસીસ' ને 'પોલીઓ' પણ કહેવાય છે, તે જાહેર કર્યો.

૨૪ કલાકમાં તો રોગ ચારે તરફ ફેલાવા મંડ્યો. એક અભરાયલી માતાએ વ્યાધિમાં ઝડપાયેલા પોતાના બાળકને ૬૦ માઈલ દૂર આવેલી હૉસ્પિટલમાં તત્કાળ લઈ જતા પ્રયત્ન કર્યો, પણ બાળક રસ્તામાં જ મરણ પામ્યું.

આ ધડીએ હિકરી શહેરની પ્રજા એક મહાન વિભૂતિ બની ગઈ. શહેરમાં તો જ જ કેસ નોંધાયા હતા, પણ આજુબાજુનાં ગામડાંમાં રોગ ઝડપથી ફેલાતો હતો. શહેરોએ પોતાની ફરજ સમજ લીધી. હિકરીમાં હૉસ્પિટલ હોય તો જ શહેરના અને આસપાસના સેંકડો બાળકોનો ભયરી શકે.

પ્રજાએ રાતોરાત આ ફરમનનો સામનો કરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. એના સ્વચ્છતા

હજી પૂરી કલ્પના નહોતી, એને હાલવાના હથિયાર વિષે માહિતી પણ નહોતી. પણ એની સાથે યુદ્ધ કરવું છે એ એક જ નિશ્ચય સર્વાનુમતે પસાર થયો. એકેએક વ્યક્તિના મનમાં “હું” ક્યે રસ્તે સેવા બળવું” એ જ તાલાવેલી લાગી. તે દિવસે બહાર નીકળેલામાંના અસંખ્ય લોકો મહિનાઓ સુધી પાછા ઘેર ગયા જ નહિ; સીધા પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવા દોડી ગયા.

શહેરની સમસ્ત પ્રજાના સહકારે ચમત્કાર કરી બતાવ્યો. કર્તવ્ય બજાવવા હાજર રહેલાંમાં દાકતરો, વકીલો, શરાફો, ઉલોગપતિઓ એ સર્વ હતા; યુદ્ધિણીઓ, મજૂરો, હાથરીઓ, શહેરની કલબોના સત્તાધીશો એ પણ હતા. બે દાકતરોએ શહેરનાં ઓપરેશને રોગીની શુશ્રૂષા કરતાં શીખવવાનું મુશ્કેલ કામ માથે લીધું.

મૃત્યુ સામેની લડત શરૂ થઈ ગઈ. નેશનલ ફાઉન્ડેશનના સંચાલક એક કલાકમાં આવી પહોંચ્યા. સવાર પડતા પહેલાં ગામના શિલ્પશાસ્ત્રીએ હૉસ્પિટલના મકાનને નકશો તૈયાર કરી દીધો. એ નકશો તૈયાર થતો હતો ત્યાં લાકડાં આવવા માંડ્યાં, વખારોના માલી-કોએ નોકરોને ફુકમ આપી દીધા કે “જે કોઈ આવે તેને જોઈએ તેટલાં લાકડાં મફત પૂરાં પાડજો.” અને એ લાકડાં ઉપાડનાર અને ખીલા ઠેકાણે બેસાડનાર સ્વયંસેવક મજૂરો પણ હતા ? કોઈ દાંતના દાકતર તો કોઈ ચિત્રકાર અને કોઈ સંગીતકાર ! ઓછો ઘેરઘેર ફરીને ખાટલા, ગોદડાં, કામળા, ચાદરો, તકિયા ઉઘરાવવા મંડી; ઓછોને નર્સ થવા સમજાવવા લાગી.

રાતદિવસ કામ ધમધોકાર ચાલતું. આસપાસના પહાડી પ્રદેશમાંથી પણ માતાઓ રોગી બાળકોને ઉપાડી લાવી હૉસ્પિટલની જેવી તેવી તૈયાર થયેલી પથારી પર સુવાડી દાકતરોને સોંપી દેતી અને પછી હૉસ્પિટલના કામમાં પ્રવૃત્ત થઈ જતી. કોઈ રાંધતી, કોઈ લૂગડાં ધોતી, કોઈ પાણી ગરમ કરતી અને કોઈ બાંધકામનાં લાકડાં ઉપાડવા પણ લામતી.

ખીજે દિવસે વરસાદ પડ્યો, પણ કાર્યકરો તો અડગ જ હતા. કામ એકસરખું ચાલુ રહ્યું. બધી વખારો ખાલી થઈ ગઈ, ત્યારે જ અલગમાંથી લીલાં ઝાડ કાપી લાવી તેને ઉપયોગમાં લીધાં. પંચાત્રન કલાકમાં પંચાત્રન બિજાનાંવાળા હૉસ્પિટલ સરસામાન સાથે તૈયાર થઈ ગઈ ! પણ હજી એ વ્યાધિની આગેકદમ ચાલુ જ હતી; એકેએક બિજાનું બરાબ મધું અને હજી તો ખીજ ૨૨૪ ક્લોઝ નોંધાયા હતા.

એટલે ફરી શિલ્પશાસ્ત્રીએ નકશો બનાવ્યો. સ્વયંસેવકોએ પાછાં ઓગર લીધાં ને હૉસ્પિટલને વિસ્તૃત કરવાનું કામ હપાટાગંધ ચાલ્યું. ૨૬મી જુને ૧૯૪૪ બાળકોને હૉસ્પિટલમાં સુવાડ્યાં. છાપરાના ખીલા ઠેકાણા જામ અને નવાં બિજાનાં ગોઠવાતાં જામ.

બહારની દુનિયાએ પણ સહાયતાનું કામ ઉપાડી લીધું. નેશનલ ફાઉન્ડેશન મારફત રેશના સર્વ બાગેમાંથી દાકતરો, નર્સો, સ્પેશિયાલિસ્ટો, સાધનો એ સર્વ આવી પહોંચ્યા. દૂર દૂરના કેલોફોર્નિયા પ્રાંતમાંથી નર્સો મોટા પથારી નોકરીઓ છોડી દઈ હિંકરીની વધારે આવી. યુનિવર્સિટીઓ, હૉસ્પિટલો એ સીં પોતપોતાનાં શ્રેષ્ઠ દાકતરોને મોકલવા મંડ્યાં, લશ્કરી-મથકે પણ બિજાનાં મોકલ્યાં. કેટલાક ખાનગી દાકતરો ગાંઠનાં ભાડાં ખરચી એરોપ્લેન મારફત આવ્યા.

પણ છતાંયે રોગનો ફેલાવો ચાલુ રહ્યો. હવે હૉસ્પિટલના વિસ્તાર માટે લાકડાં નહોતાં. લશ્કરી અમલદારો પાસે તંબૂઓની માગણી કરી અને તે તરત મંજૂર થઈ. નવી

નસો, નવા દાકતરો આવતાં જ ગયાં. હિકરીના શહેરીઓએ એ સોને માટે પોતાનાં બારણાં ખુલ્લાં મૂક્યાં. પોલિસના વડાએ પોતાના ચોવીસે સિપાઇઓને હૉસ્પિટલની સેવામાં મોકલ્યા. પોલિસની, ને લશ્કરની મોટરો, લોરીઓ યાંત્રો દાકતરો, નસોને શહેરમાં પહોંચાડતી અને આરામ લઇ તાજાં થયેલાંને હૉસ્પિટલમાં મૂકી આવતી.

પણ હજીએ મદદની જરૂર હતી. હજી હૉસ્પિટલ વધારવાની હતી, બાંધકામ કરવાનું હતું. ગરમ પાણીનાં બાઇલરો ચોવીસે કલાક ચાલુ રાખવાનાં હતાં, દિવસમાં ત્રણ ત્રણત આરસો બાથનાં તૈયાર કરવાનાં, રોજની હજાર કામગીરી અને ત્યાદરો ધોવાની! એ બધું કોણ કરે ? પટેલની જોલના અધિકારીને પૂછ્યું: “ ઠેઠીઓને મદદ કરવા મોકલશો ? ” અધિકારીએ જવાબ દીધો: “ જરૂર ” ઠેઠીઓનાં ધાર્ડાં આવ્યાં. તેમણે નવા મકાન માટે જગા સાફ કરી, મોટરો ખેદી, પાણીના નળ નાખ્યા. અંતિઠેઠીઓ નસોનું કામ કરવા મંડી ગઈ. ઠેઠીઓને તેમના વચન પર વિશ્વાસ રાખીને જ છોડવામાં આવ્યા હતા. તેમની પાછળ રક્ષકો મોકલવાનો કે બેઠીઓ પહેરાવવાનો સમય જ નહોતો. રાત્રે ઠેઠીઓ ખુલ્લા તબક્કામાં સૂતા, પણ નાસી જવાનો ઠોષ એ પણ પ્રયત્ન ન કર્યો. એક યુવતીની ઠેઠની મુદત મૂરી થઇ ગઈ એટલે એને ઘેર જવાની છૂટ આપી, પણ “ બાળકોની માયા બહુ લાગી છે ” કહી તે ત્યાં જ રહી ગઇ અને હજી એ ત્યાં જ છે. એક ડાક્ટરે પોતાના રિપોર્ટમાં લખ્યું છે કે ‘સંપૂર્ણ સહકારનું અદ્યતન દર્શાવતું જે હિકરી શહેર પૂરું પાડ્યું છે તેણે મેં જિંદગીમાં બીજા કોઈ ઠેકાણે જોયું નથી.’

શહેરના એક વકીલના છોકરાને બહુ ઊંચ સ્વરૂપમાં રોગ લાગ્યો. એની ઘીડા નજરે જોઇ જાય તેવી ન હતી. એને હૉસ્પિટલમાં દાખલ કરી, વકીલ શાંતિથી બહાર આવ્યા. ત્રણ દિવસ પછી એક દાકતરે જોયું તો વકીલ સાહેબ હૉસ્પિટલના રોડમાં બાલકોનો માંજતા હતા ! તપાસ કરતાં જણાયું કે પુત્રને દાખલ કરી એ તો ત્યાં જ રહ્યા હતા અને ઠેઠીઓની જોડાજોડ ચોરડાની જમીન ધોવાનું ને પીણું ‘મહેનતમજૂરીનું’ કામ કર્યા કરતા હતા. ઘેર જઇ આરામ લેવાનું ઠહેવામાં આવતાં તેમણે કહ્યું: “ હું તો આ જીંદગીમાં જોડેલા પાટિયા જેવો છું; મારાથી ખસાય જ નહિ. ”

આજે પણ એ હૉસ્પિટલ પ્રજાના સહકાર અને આત્મભોગના જ્વલંત દર્શાવે જિજી છે. કટોકટીના સમયમાં પૈસાનું નામ તો કોઇ લેવું જ નહોતું. મરીયમાં મરીય મજૂરે પણ પૂછ્યું નહોતું કે “ મજૂરી કેટલી મળશે ? ” દાકતરો નસો કોઇએ જીતનનું નામ જ લીધું નહોતું. જે કોઇ બાળક આવે તેને તરત દાખલ કરવામાં આવતું. બાથપની જે રિયલિટ હોય તેના પ્રમાણમાં ખર્ચના પૈસા આપે. એક ગામડેથી આવેલા કુટુંબ પાસે માત્ર માંલીસ સેંટ (સવા રૂપિયો) જ આપવા માટે હતા, તો પણ તેના બાળકને બીજા જેવી જ સારવાર મળી.

લખ્યા અને વણલખ્યા આત્મભોગના અનેક દાખલા રોગચાળા દરમિયાન બન્યા હશે. ૧લી જુનથી ૨૭મી સપ્ટેમ્બર સુધી શહેરમાં રોજીદો વ્યવહાર વેપારવણ જ બધું જ બંધ પડ્યું હતું. આખું ગામ સ્વયંસેવક બન્યું હતું. સ્ત્રીઓ દસ દસ બાર બાર કલાક પોતાની સેવા આપતી. પુરુષો કામથી ચાકી લોય થઇ જતા. પણ ચાર મહિનાના સતત પરિશ્રમ પછી બાધિરશ્ચિ દુરમનને હાલી કારણો: મૃત્યુ પર વિશ્વ મેળવ્યો.

[સાંધણ ૫. ૭. ૭૩ ને ઉપે]

પાછલી ઉંમરે વિવાહ

લોહડ ન્યોર્ન લગભગ એંશી વર્ષની ઉંમરે લગભગ સાઠ વર્ષની સ્ત્રી સાથે પરણ્યા. લોડ રીડિંગે પણ એવું ક્યું હતું. યુરોપમાં તો એવા ઘણા દાખલાઓ છે. આપણા દેશમાં એ વૃદ્ધવિવાહ અજાણ્યા નથી. પણ ફરક એ છે કે આપણા દેશમાં કેવળ વર જ ડોસો હોય છે; વધુ ડોસી હોતી નથી; એ તો ૧૨-૧૫ વર્ષની અબ્જ બાળકી થે હોય.

“ બૂઠાને બાળકી આપી, બાંધે છે મીઠળો મહે,

પિતા પુત્રીતણા પાપી, પસ્તાવામાં પછી પડે. ”

એ વચન આપણા દેશના વૃદ્ધવિવાહને લાગુ પડે; લોહડ ન્યોર્નના વિવાહને નહિ.

પણ આવા વિવાહોને શું કહેવું ? શું એ કામવિકૃતિ કહેવી ? એ ન જ હોય એમ ન કહીએ, તો યે કું એવી પરિસ્થિતિ કદાચ થકું છું કે જેમાં આવેા વિવાહ યોગ્ય પગલું કહી શકાય. એક બે પ્રસંગોમાં મેં મોટી ઉંમરનાં સ્ત્રીપુરુષોને પરસ્પર વિવાહ કરી લેવાની સલાહ આપી છે. મારી સલાહનો તેમણે સ્વીકાર ન કર્યો, પણ યોગ્ય પ્રસંગે આ જ સલાહ આપવી મને વાજબી લાગે છે.

લોહડ ન્યોર્ન જેવો એક માણસ મોટી ઉંમરે વિધુર કે (સ્ત્રી હોય તો) વિધવા થાય છે. સ્ત્રી કે પતિ જ કરી શકે એવી સંબાળ અને સેવાઓની જરૂર પડે એવી એને સેવાઓની જરૂર પડે એવી એને પરિસ્થિતિ છે. તેને પરિચિત એક વિધવા કે પુરુષ છે; તેને ય આલંબનની જરૂર છે. મૃત પત્ની કે પતિની સ્મૃતિ તથા પ્રેમ બહુ તાજાં રહ્યાં નથી. જો તેઓ ગમે તેમ એકબીજાની મદદે આવે છે, તો તેમાંથી લોકાપવાદનો ડર ઊભો થાય છે. તેઓ પોતે પણ ડરથી પર નથી. તેમની કામવાસના બળવાન નથી; તે માટે જ વિવાહ કરવાની વૃત્તિ નથી. પણ નિર્ભયપણે વર્તી શકે એટલી પોતાને વિષે ખાતરી પણ નથી. એકબીજાને મદદ કરવામાં શરીરસ્પર્શ, એકાંત વગેરે યવાનો સંભવ છે. આ સ્થિતિમાં તેઓ હિંમત કરી વિવાહ કરવાને બદલે જો એકબીજાથી દૂર જ રહે, તો તેથી બેમાંથી એકેયની મૂંઝવણ ઓછી થતી નથી. જો વિવાહ કર્યા વિના સાથે રહે, અને પરસ્પર ‘ ધર્મનાં બાધ-બંધન ’ યવાનો પ્રયત્ન કરે તો ઘણી વાર દંબ જ થાય છે. કારણ કે કેટલીક પરિચર્યાઓ એવી હોય છે કે જે સગાં બાધ-બંધન પાસેથી યે પરસ્પર ન લઈ શકાય; પણ પંતિપત્ની જ નિઃસંકોચપણે કરે. એથી ઊલટું, જો તેઓ વિવાહ કરે છે, તો બંને થોડા દિવસ લોકો એમ માની લે કે ઘડપણમાં ગાંઠે લાગ્યું, પણ તે કાર્યથી બન્ને એકબીજાને પતિ-પત્નીની પ્રતિષ્ઠા સ્વીકારે છે. તેઓ કૃત્યલીના ક્ષેત્રમાંથી નીકળા જાય છે.

આપણા જિંયા કહેવાતા વણીમાં વિધવાવિવાહની હિંમતને અભાવે, ઘણા મોટી ઉંમરે થયેલા વિધુરોમાં પોતાની સમાન કક્ષાની સ્ત્રી ન મળવાથી છેવટે કોઇ નોકરચર્મની સ્ત્રીને પહેલાં ઘર સાચવનારી અને પછીથી રખાત કરી લેવાના દાખલાઓ અજાણ્યા નથી. જેઓમાં છૂટથી વિધવાવિવાહ થાય છે તેમનામાં આવું બનવું નથી.

પણ આ સચના ‘ કાર્યકર્તા ’ સ્ત્રીપુરુષોને ધ્યાનમાં રાખીને મેં કરી છે. કેટલીક વાર અવિવાહિત પુરુષને સ્ત્રી કાર્યકર્તાની મદદની જરૂર લાગે છે; વિધવા કે કુંવારી સ્ત્રીને પુરુષના આલંબનની જરૂર લાગે છે. માણસ ગમે તેટલો સ્વતંત્ર રહેવા ઇચ્છે, છતાં જીવનના કેટલાક

પ્રસંગોમાં તેને કાંઈની મદદની જરૂર લાગે છે; સમાજની જે સેવા કરવા તે નીકળ્યો હોય, તેની સિદ્ધિ માટે એ તેની જરૂર લાગે છે. કેટલીક અંગત મદદ. સ્ત્રી જ પુરુષને આપી શકે છે, અને કેટલુંક બળ, ધીરજ અને હૃદય પુરુષ જ સ્ત્રીને આપી શકે છે, એમ મોટા ભાગનાં સ્ત્રીપુરુષોની માન્યતા જણાય છે. આ માન્યતા નબળાઈની હોય, કાર્પનિક હોય કે વહેમ હોય, પણ તે છે એમ સ્વીકાર્યા વિના ચાલતું નથી. સમાજસેવા કરવામાં એ કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ સ્ત્રીપુરુષ બન્ને હોય તો જ સારી રીતે ચાલી શકે છે. જીવન દરમ્યાન આવી હૃદય શોધનારાં ધણીખરાં સ્ત્રીપુરુષોને કાંઈ ને કાંઈ સામી જાતિનાં સાથી મળી જાય છે. તે બન્નેને સાથે કામ કરવું ફાવે છે, બન્નેને એકબીજાને મદદ કરવી ગમે છે; તેની પાછળ રાજ્યાતમાં જામતપણે કામવાસનાનું આકર્ષણ નથી હોતું. જાડે જાડે હોય, તો તે અગાંતપણે હોય છે, અને લાંબા પરિચય દરમ્યાન જ માલમ પડે છે.

પણ જામત કામવાસના ન હોય, તો એ બન્ને વચ્ચે વિશેષ અથવા ખાસ મૈત્રી બંધાય છે ખરી. એટલે કે બીજા પરિચિત સામી જાતિના કાર્યકર્તાઓ કરતાં આ બે વ્યક્તિઓને પરસ્પર વધારે ફાવે છે, એકબીજાને સર્વે પ્રકારની મદદ કરવાને બન્નેને વધારે ઉમંગ આવે છે; પરસ્પર મદદ લેવામાં એ ઓછો સંકોચ લાગે છે. બે એક જ જાતિની વ્યક્તિઓ હોય તો તેને આપણે ભાઈસમા મિત્રો અથવા બહેનપણીઓ કહીએ, અને તેમના આ ધનિષ્ઠ સંબંધથી કશો ખોટો વિચાર ન લાવીએ; ઊલટી તેની કદર કરીએ. પણ વિજાતીય વ્યક્તિઓ વચ્ચે આવી મિત્રતા હોવાથી, અને બન્ને અવિવાહિત કે વિધુર-વિધવા હોવાથી, બન્નેને સાથે રહેવામાં અને કામ કરવામાં અનેક મૂંઝવણો ઊભી થાય છે. ધીમે ધીમે વધતો જતો પરિચય સ્ત્રી-પુરુષ-મર્યાદાના નિયમોનું પાલન 'દીધું' કરાવે છે; બન્ને એકબીજાને ભાઈ-બહેન અથવા 'ધર્મના' ભાઈ-બહેન કહે છે, પણ સર્ગા ભાઈ-બહેન વચ્ચે ન હોય તેવી નિકટતા અને નિઃસંકોચતા અનુભવે છે. ઊઠવા-બેસવા, વાતચીત કરવા વગેરેમાં શિષ્ટાચારનો સંબંધ રહેતો નથી. આ વ્યવહાર આસપાસના સોડાની આખે ચડે છે. ખરો કે ખોટો તેમને એમાં વિકારનો વહેમ આવે છે. જનસ્ખભાવને અનુસરી તેઓ મોઢામોઢ પોતાનો વહેમ જણાવતા નથી કે તે વ્યવહાર વિષેનો પોતાનો ગમો-અણગમો રાજ્યાતમાં જ જાહેર કરતા નથી; પણ અંદર અંદર કૂચલીઓ કરે છે, અને વાતો ફેલાવે છે. છેવટે તે બે વ્યક્તિઓ વિકૃત રૂપમાં પોતાની નિંદા થતી અનુભવે છે. બન્નેનાં મન નાજુક હોવાથી, બન્ને દુઘાથ છે, ચિડાય છે, મુંઝાય છે. એકબીજાનો ત્યાગ કરી શકતાં નથી, કરવો યોગ્ય પણ લાગતો નથી; એકબીજા જોડે નિઃસંકોચપણે વર્તવાની જે રેવ પડી, તે છોડી પાછું સંકોચ અને મર્યાદાનું પાલન કરવું પણ લગભગ અશક્ય થાય છે; એ વાત બંને પણ ઊતરતી નથી; અને સાથે જ સોકાપચાદ પણ સહન થતો નથી. બન્ને વધે સાવ જુવાન નહિ અને સાવ ધરડાં નહિ, એવાં હોવાથી બન્ને વિકારથી પર છે એમ પણ કંઠી શકતાં નથી, વિકારી છે એવું એ રપટપણે અનુભવી શકતાં નથી; એટલી ઇમરનાં માણસોએ-ખાસ કરીને સ્ત્રીએ-પરણુનું આપણા સમાજમાં સોફ્ટિયે ઠેકડો થાય એવું લાગે છે; તેથી તે કલ્પના એ સહન થતી નથી; તો હિંમત ક્યાંથી થાય ?

મારો મત છે કે આવાં સ્ત્રીપુરુષોએ પરસ્પર વિવાદ કરી લેવાની જ હિંમત કરે અને જીવન સોકાપચાદ ટાળવા માટે પણ આમ કરવામાં ફાવે તેવો નથી. પણ

લોકાપવાદ ટાળવા કરતાં આ પગલું વધારે ગુણી ધરાવે છે. જે અન્યોન્યાશ્રય તેઓ શોધે છે, તેને મેળવવાનો તેઓ યોગ્ય માર્ગ રજૂ કરશે; જે સમાજસેવા તેઓ કરવા પૂગ્ગે છે, તેને વધારે સીધી રીતે કરી શકશે; અને જે વિકાર કેવળ દુઃખાયેલા રહી હશે અને કોઈક દિવસ ધર્મનાં બંધનો તોડીને ફૂટવાનો સંભવ હશે, તો તેને ધર્મને અવિરોધી રીતે જ નીકળવાનો માર્ગ ઉઘાડો થશે. જે વિકાર નહિ જ હોય, તો વિવાદથી તે ભિન્નરશે જ એમ માનવાની જરૂર નથી. વિવાદને પરિણામે ખીન્ન સ્ત્રીપુરુષોને તેમની જોડે ભળવામાં અને વ્યવહાર કરવામાં આછો સંકેત લાગશે; કારણ કે ત્યારે એ વ્યક્તિઓના સંબંધ વિષે લોકોમાં વાતચીત કે ગેરવાતચીત ચંકાની દૃષ્ટિ ઊભી થાય છે, ત્યારે ખીન્ન સ્ત્રીપુરુષો પણ તેમની જોડે વિશ્વાસપૂર્વક ભળી શકતાં નથી.

અલગત, આ સલાહનો અર્થ એ નથી કે દરેક લોકવાયકા કે પોતાના સાથીઓની જે કુશંકાને ટાળવાનો હમેશાં આ જ માર્ગ છે. ક્યારેક કુશંકા-નિંદા વગેરેને સહન જ કરી લેવાં જોઈએ. કેટલાક વિવાહિત સ્ત્રીપુરુષ વિષે કૃથણી ચાલે અને તે જો પાપા વિનાની જ હોય, તો તે શું કરે ? પોતાના શુદ્ધ વર્તનથી કાળાંતરે શંકા ઓસરી જશે એમ વિશ્વાસ રાખી વત્તાં વિના બોલે માર્ગ ન હોય. તેમ અવિવાહિત સ્ત્રીપુરુષે પણ સમજવું રહ્યું. પણ વિવાહિત કે અવિવાહિત બન્નેએ એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે શુદ્ધ વર્તનની ખાતરી યોગ્ય મર્યાદાઓના પાલનથી જ કરાવી શકાય, સ્વેચ્છ-વર્તનથી નહિ. જે કેટલાક મર્યાદાપાલનમાં નથી માનતા, તે લોકાપવાદને પોતે જ ઉત્તેજન આપે છે. તેમને લોકાપવાદ પર રોષ કરવાનો અધિકાર નથી.*

—કિશોરલાલ ઘ. મરાઠવાળા

['પ્રધાન' માંથી]

[સાંધણ પૃ. ૩૬૮૯]

જડવાદી પાશ્ચાત્ય દેશના એક નાનકડા શહેરે જે કરી જતાવ્યું તે આપણા " અધ્યાત્મવાદી " દેશમાં કેમ નથી બનતું ? સંકટપ્રસંગે સહાયતા કરવા કેટલાંક પરમાર્થી સ્ત્રી-પુરુષો બહાર પડે છે; પણ એક સ્થળનાં સમગ્ર પ્રજાજનો સેવાકાર્યમાં એતપ્રેત થઈ જઈ લક્ષ્યપ્રાપ્તિ સિદ્ધ કરે એવા દાખલો ક્યાં જડે છે ? આપણા દેશમાં આવો પ્રસંગ બનવા પામે છે ત્યારે આખા મામના લોક માતાનો હવન કરવામાં સહકાર કરે છે, જે વ્યક્તિઓ કે મંડળો સંકટપ્રસ્તોની વહારે જાય તેમની સાથે સહકાર તો બાબુએ રહી પણ ઊલટી તેમના પર ચંકાની નજરે અને તેમના કામમાં વિધો નાખવા જ પ્રજાજનો તત્પર થાય છે.

આપણામાંનો મોટા સમૂહ એમ જ માને છે કે પાશ્ચાત્ય પ્રજા તો મોજશોખમાં ડૂબેલી જ રહે છે, ધર્મનું એમને જ્ઞાન નથી, એમની સ્ત્રીઓ તો નિરંતર પોતાના હક માગ્યા કરે છે, મણાં છોડીને હોટેલોમાં ખવડાવે છે અને તમ્મમાં તસ ઓછું પડતાં છેડા-ફૂટકો લઈ ચાલી જાય છે, એવા વિચારવાળાને હિકરી જેવા આત્મભોજના, સંગઠનના દાખલાની શી ખબર હોય ?

વળી ધર્મ શું દેવદર્શન, કથાશ્રવણ, મતભિપ્રવાસ કે કબૂતરોને જ નાખવામાં જ સમાયે છે ? મનુજ બંધુઓ પ્રત્યે કશો ધર્મ નથી ? મારી માન્યતા પ્રમાણે એ તો સર્વ-એક ધર્મ છે અને એ બાબતમાં આપણે પશ્ચિમ પાસેથી હજુ થઈ શીખવાનું છે. દુઃખી, રોગી, નિરાશર એ બધાંની સેવા માટે પશ્ચિમના દેશો જે કરે છે તેને સોમો ભાગ પણ આપણે કરતાં નથી. આપણી સ્ત્રીઓ પતિના પતની લાતોને પુષ્પદંડિ મણીને વધાવી લે તથી દેશનું દિત સંધાય છે ખરું ? બિહાર જેવા સંકટપ્રસ્ત પ્રદેશમાં જઈ આવ્યાં સ્ત્રીની સહનશીલતા કે આત્મભોજનો પરચો બતાવ્યો હોય તો કેટલો બધો વધારે દિતાવહ થઈ પડે ?

—સરોજિની મહેતા

* " સ્ત્રીપુરુષ-મર્યાદા " ની પુસ્તકમાં બહાર પડનારી ત્રીજી આવૃત્તિમાં આવેલા એક નવો લેખ.

x " ન્યાયવિધિ " માંથી.

વાનરોની ઘોષણા—(એક હળવો નિબંધ)

“ માનવો ! અમને આપદાદા ઠહી બદનામ ન કરો ! ”

મનુષ્યપ્રાણી વાંદરાઓમાંથી નિર્માણ થયાં છે, એ સિદ્ધાંતનું અર્પિત પ્રતિપાદન કયું તેને તો બહુ વર્ષો વીતી ગયાં; તેમ છતાં અરણ્યોમાં સ્વચ્છંદે રહેતી વાનરજાતને આજ સુધી એ વાતની ખબર પડી નહોતી. એથી તો એમને આનંદ સિવાય બીજું કશું લાગતું જ નહોતું.

પરંતુ એમના હુબોંએ શહેરમાં માણસોના સહવાસમાં રહી ગયેલાં ત્રણ વાનરો વનમાં નાસી ગયાં. તેમણે માનવીઓ પોતાને વાનરોના વંશજ તરીકે ઓળખાવે છે, એ વાત પોતાના બાંધવોને કહી. ત્યારથી વાનરોના મનમાં ભારે ખળભળાટ થઈ ગયો.

એ ત્રણ વાનરોમાંનો એક કામેકામ ખેલ કરતા એક મદારીની પાસે હતો. પોતાને મનપસંદ એવી કુદાકુદ કરાવી એ મદારી લોકોનું મનરંજન કરી વાનરોની ઝાણે રહી પોતાનું પેટ કેવી રીતે ભરતો હતો તે વાત તેણે પોતાની ટોળકીને સંભળાવી ને છેવટે કહ્યું: “ પોતાના પૂજ્ય પૂર્વજો સાથે આવા હીન પ્રકારે વર્તનાર તો એકમાત્ર માનવપ્રાણી જ દેખાય છે ! ”

બીજો વાનર એક પશુ સંમહાસયના પાંજરામાં પુરાયવો હતો. તેણે કહ્યું: “ મનુષ્ય-પ્રાણીને મારા વંશજ ગણવા કું કદાપિ તૈયાર નહિ ચાઉં. વાઘ, સિંહ, હાથી વગેરે પશુઓ કરતાં પશુ મારી તરફ ત્યાં ખરાબ વર્તન બતાવવામાં આવતું હતું. વાઘ અને સિંહનાં પાંજરાંથી દૂર રહેનારાં માનવોનાં છોકરાં મારી સામે આવીને ટીકળ કરતાં હતાં. ”

ત્રીજો વાનર ગંભીર ભાવે બોલ્યો: “ એ બેઉ મને તે કહે, પણ તે મનુષ્ય-પ્રાણીઓમાંનો એક હિંદુ સમાજ આપણા એક પૂર્વજની પૂજા કરે છે. એ હિંદુઓ હનુમાનને દેવ માને છે. કું એક માનુસના મંદિરમાં જ રહેતો હતો. ત્યાં ગણવત્તાં લોકો ગતિ પ્રેમથી મને જાત જાતનું અર્ચનું અર્ચનું કરતાં. ટેટલેક સ્ક્રોલો લોકો રાટલા કરી લાવી આપણાં વાનરબાંડુઓને આસ્થાપૂર્વક ખવરાવે છે પણ ખરા. આજકાલ હમેશાં તોફાની હોય છે, છતાં એક દિવસ પોલિસે એક વાંદરાને મારી નાખ્યો. ત્યારે લોકોએ તેની મોટી શ્રેતયાના કાઠી હતી. એટલે માનવજાતિનો એકસામટો નિરેધ કરવો તે વાજબી નથી. ”

આ ત્રણ વાનરોના વક્તવ્યથી વાનરટોળામાં વિચારોનું અધેર મચી ગયું. એક પક્ષનો એવો મત પડ્યો કે, માનવપ્રાણી આપણને બાંધી રાખે છે, પાંજરામાં પૂરી મૂકે છે તેથી તેમનો નિરેધ કરવો જ જોઈએ. બીજા પક્ષે હનુમાનમકિતનો આધાર લાઇને કહ્યું: એક મોટા સમાજમાં આપણા વિષે જરૂર પૂજ્યભૂદિ છે. આ બેઉ પક્ષો ઉપરાંત વાનર જાતનો એક ત્રીજો પક્ષ પણ હતો. તેની વિચારવેણી એવી હતી કે: “ મનુષ્યપ્રાણી પ્રતિ હીન રીતે વર્તે છે કે આપણને પૂજ્ય ગણે છે. એ મૂળભૂત પ્રશ્ન નથી. પણ, મનુષ્યપ્રાણીનું

એકંદરે વર્તન આપણી સંસ્કૃતિ અને પરંપરાની દૃષ્ટિએ કેવા પ્રકારનું છે તે બેવું નોંધ્યે. જે તેઓ આપણી સંસ્કૃતિનું અને પરંપરાનું જતન કરતા હોય તો પછી આપણે કંઈ કહેવાનું રહેતું નથી; પરંતુ જે તેઓ એ એકીનો ત્યાગ કરી અધોગતિને માર્ગે જવ્યા હોય, આપણને લાંચન લાગે એ પ્રકારનું કંઈ કાર્ય તેઓ કરતા હોય તો જ, આપણે માટે એમની સાથે સંબંધ બેસાડવાનું શક્ય ન બને. તે માટે એક તપાસ સમિતિ નીમીએ. તેની સમક્ષ આ ત્રણેય સાક્ષી આપે. તે તપાસમાં જે નિષ્પત્તિ થાય તે સદુએ માન્ય ગણવું. ત્યાં સુધી અવળાસવળી ટીકાઓ કરી વાતાવરણને પૂર્વમુદ્ધો દૂષિત બનાવવું નહિ. "

સમતોલ વિચારવાળા આ ટોળાની વિચારસરણી સદુને પસંદ પડી, એટલે એક તપાસપંથ નીમવામાં આવ્યું. પંચો પ્રશ્ન પૂછે, જેને પૂછવામાં આવ્યું હોય તે તેનો ઉત્તર આપે, પ્રેક્ષકોમાંથી કાઢને કંઈ પૂછવા બેવું લાગે તો તેમણે સરપંચને તે પ્રશ્ન સુપરત કરવો, તે એમની વતી પૂછે: આ પ્રકારની કાર્યપદ્ધતિ નક્કી કરવામાં આવી. (વૃત્તાંતની સમગ્ર માટે હવેથી સાક્ષીદાર વાનરોને પહેલો, બીજો અને ત્રીજો એ રીતે સંબોધવામાં આવશે.)

પ્રાર્થાવિક બાપણમાં સરપંચે સદુથી પહેલાં જણાવ્યું: " સામાન્ય રીતે મનુષ્ય-પ્રાણીની વર્તણૂક કેવી છે, તેઓ સદુગુણોની ઉપાસના ક્યાં સુધી કરે છે, તે દૃષ્ટિથી જ પ્રશ્ન પૂછવાના છે. એમને આપણા માફક પૂછ્યાં નથી, તેઓ કળકળાદિ ઉપરાંત રાંધેલું અનાજ ખાય છે, વૃક્ષો પર રહેવાને બદલે મકાનોમાં રહે છે, વઘો પહેરે છે, એ કથાનું મહત્ત્વ નથી. એ તો સમય સંયોગાનુસાર બદલાય છે, તેથી કાંઈ અધઃપાત થતો નથી; સદુગુણો છોડવાથી જ અધઃપતન થાય છે, એ દૃષ્ટિથી આપણે પ્રશ્નો પૂછીશું. પહેલો પ્રશ્ન એ છે કે, આપણે જેમ ટોળાને ટકાવી રાખવા ખાતર એકબીજાની સાથે વર્તીએ છીએ તે પ્રમાણે મનુષ્ય વર્તે છે ખરો ? એનો ઉત્તર પ્રત્યેક પોતપોતાની માહિતી પ્રમાણે આપવો. "

પરંતુ આ પ્રશ્ન સ્પષ્ટ રીતે નહિ સમજાયાથી ત્રણે વાંદરાઓ ચૂંચવણમાં પડી ગયા. એટલે તેની વિશેષ સ્પષ્ટતા કરતાં સરપંચે કહ્યું: " એનો અર્થ એ કે, માનવીનું એકબીજા સાથે વર્તન કેવા પ્રકારનું હોય છે ? દા. ત. સ્ત્રી અને પુરુષનો સંબંધ કેવો હોય છે ? "

પહેલા વાનરે કહ્યું: " હું જે મદારીની પાસે હતો તે ઊતરતી પંક્તિની ગણતરી બાંધતો હતો. તેને ઉચ્ચ શિક્ષણની ખજીર સુધાં નહોતી, એવા માનવીના માપે તમામ માનવજાતિની પરીક્ષા હું કેમ કરી શકું ? એ તો તેની બાપડોને મારતો હતો, તે પરથી તમામ મનુષ્યો એમની સ્ત્રીઓને મારે છે એમ કેવી રીતે કહી શકાય ?..."

બીજા વાનરે કહ્યું: " સુશિક્ષિત માણસો સ્ત્રીઓને મારતા નહિ હોય, પણ એક સ્ત્રી સાથે વીસ વર્ષ શૂદ્રસંસાર ચલાવ્યા પછી તેને છોડી દબને ખુશીથી બીજું લગ્ન કરનારા સુશિક્ષિત પુરુષો તો પુષ્કળ છે..."

હનુમાન મંદિરવાસી ત્રીજો વાનર બોલ્યો: " હનુમાનજી જેવા બ્રહ્મચારીના પવિત્ર મંદિરમાં સુધાં જે પુષ્કળ પ્રેમપ્રકરણો બોલાં છે. જરૂર, તેમાં અપ્રામાણિકતા રહેલી છે, પણ માત્ર તેટલા ઉપરથી તમામ માણસોને જોડા કરાવી શકાય નહિ. "

સરપંચે વચ્ચે જ પૂછ્યું: " સ્ત્રી-પુરુષોના સંબંધનો પ્રશ્ન છોડી દબ્યે, તો તે

પછી બીજી બાબતોમાં મનુષ્યોનું પરસ્પર તરફ ઠેવું વર્તન હોય છે ? સંકટ વખતે એકબીજાને સહાય કરવી, બીજા માટે ભોગ આપવો એવું કંઈ માનવીઓ કરે છે ખરા ? ”

પહેલો વાનર બોલ્યો : “ અશિક્ષિત લોકો અંદરઅંદર લડે છે. ધણી વખત તેમાંથી પ્રાણુધાતક મારામારીઓ પણ થાય છે. પણ એકંદર રીતે એકબીજા તરફની તેમની વર્તણૂક પ્રેમભાવવાળી હોય છે. ”

બીજાએ કહ્યું : “ બિલકુલ નહિ. સુશિક્ષિત માણસોથી બીજાનો ઉત્કર્ષ કદી સહન થતો જ નથી. એકબીજાને તોડી પાડવા માટે એ લોકો નિરંતર આતુર હોય છે. ”

ત્રીજાએ કહ્યું : “ તે કરતાં પણ એક ભયંકર બાબત મેં નજરોનજર નિહાળી છે. જમીન પરમેશ્વરે નિમીષ છરી એમ કહેવાય છે, પણ જમીનના ટુકડા ઉપર પોતાની માલિકી સ્થાપવા સાફ કેટલેક કચેરીઓમાં ફરિયાદ કરીને માણસો હજારો રૂપિયા ખર્ચાદ કરી નાખે છે. હું જે મંદિરમાં રહેતો હતો તે મંદિરની માલિકી માટે બે પૂજારીઓ વચ્ચેની તકરાર ત્રણ પેઢીથી ચાલે છે. ”

બીજો બોલ્યો : “ મને તો એ કરતાં પણ વધુ ભયંકર એવી એક ઘટનાની ખબર છે. આપણે જે જંગલમાં રહીએ છીએ તે જંગલ હિંદુસ્તાન નામના દેશમાં છે, એમ કહેવાય છે. એ દેશમાં ૪૦ કરોડ માનવીઓ વસે છે. એ ચાલીસે કરોડને એક નાનકડા દેશના લોકોએ ગુલામ બનાવી રાખ્યા છે. ‘અમારી ગુલામગીરી નષ્ટ કરો’ એવી ઠાણ માગણી કરે તો મને જેમ પિંજરામાં પૂરી રાખ્યો હતો તેમ તેને ય પિંજરામાં પૂરી રાખે છે. આખા દેશમાં ગભોગભ માનવીઓને પૂરવા માટે એવાં પાંજરાં છે, તેને એ લોકો ‘તુરંજ’ કહે છે. અત્યારે જ લાખો માનવીઓને તેમાં ગોંધી રાખ્યા છે. ”

પ્રેક્ષકોમાંથી કેટલાકે ‘ ધિક્કાર ! ધિક્કાર ! ’ ની બૂમો પાડી.

તે સહુને શાંત કર્યા પછી સરખેએ કહ્યું : “ બીજી કાંઈ માહિતી હોય તે કહેો. ”

બીજા વાનરે પોતાની અધુરી વાત આગળ ચલાવી : “ એક માનવટોળી બીજા માનવટોળીને ગુલામ બનાવવા માટે કાયમ હિત્તુક હોય તેમ લાગે છે. પ્રાણીસમ્બંધાયમાં આવતાં માનવીઓને મુખેથી સાંભળેલી હકીકત જ હું કહું છું. બીજાને ગુલામ બનાવી પોતાનો લાભ સાધવાની વૃત્તિને સામ્રાજ્યવાદ કહે છે. એ વૃત્તિ ધણી દેશોમાં છે, તેથી જ સંઘ્રામો સજાગે છે. સંઘ્રામ એટલે અતિ મોટા પ્રમાણની મારામારીઓ. અરણ્યોમાં રહેનારા તમેને તો એની કલ્પના પણ નહિ આવી શકે. માનવીઓએ જુદી ચલાવી મોટાં મોટાં શસ્ત્રો સંજ્ઞાં છે, પેલી પ્રચંડ મારામારીમાં તેઓ એ શસ્ત્રો વાપરે છે, તેથી લાખો માનવીઓ મરે છે—”

ફરીથી સર્વ પ્રેક્ષકો “ શરમ ! શરમ ! ” ના પોકારો પાડવા લાગ્યા.

તે સહુને ફરીથી શાંત પાડી સરખેએ બોલી રહેલા વાનરને આગળ કહેવાની સૂચના કરી. તેણે ફરીથી કહેવા માંડ્યું : “ માત્ર મારામારી કરનારાઓ જ એ શસ્ત્રોથી મરે છે તેવું મેં નથી, પોતાનાં ઘરોમાં શાંતિથી નિદ્રા લેતાં નિરપરાધ સ્ત્રી-આગળો ઉપર પણ ભોજન નાખનાં અસ્ત્રો ફેંકી તેમને મારી નાખવામાં આવે છે. ઉપરાંત, એવાં સંઘ્રામોને કારણે

અન્ન મળતું નથી તેથી જૂખથી ૫ લાખો માનવીઓ મરી જાય છે. કહે છે કે હિંદુસ્તાનમાં એક ૪ વર્ષમાં, દેશના એક ૪ ભાગમાં જૂખથી ૩૦-૩૫ લાખ માનવીઓ તરફડીને મરી ગયાં—”

કરીયા પ્રેક્ષકોએ મોટા ઝાવાને “ શરમ ! શરમ ! ”ની ગજ્જના કરી. ત્યારે સરખએ કહ્યું : “ આ ઘાત સાંભળીને તમને મનુષ્યજાતિ માટે તિરસ્કાર થાય તે સ્વાભાવિક છે ; પણ આ આપણા બંધુએ રજૂ કરેલું ચિત્ર વિશેષ રંગપૂરણીવાળું અને એકપક્ષી હોવાનો સંભવ છે. આવી ઘટનાઓનો નિષેધ કરનારા માનવીઓ નહિ હોય એવું તો કેમ કહેવાય ? ”

ત્યારે ત્રીજા વાનરે કહ્યું : “ છે, છે, ”...

પણ તેને ખોટવા ન હતાં ખીજા વાનરે ખોટવાનું ચાકુ કપું : “ પરંતુ તે તો કેવળ આંગળીના ટેરવા પર ગણી શકાય તેટલા જ. તેમનું કહેવું કાંઈ સાંભળતું નથી. ઉઘટા તેમને તો તે માટે તુરંગનાં પિંજરાઓમાં પૂરી દેવામાં આવે છે—”

ત્રીજે વાનર વચ્ચે જ બોલી બીરો : “ પણ એક દિવસ એમનું જ કહેવું દુનિયાના માનવીઓ સાંભળશે એમ લાગે છે. ”

તેને ચૂપ રહેવાની આજ્ઞા કરી સરખએ બીડીને બિભા યયા અને બોલ્યા : “ હવે પ્રેક્ષકોમાંથી કાઢીને કંઈ પૂછવું હોય તે પૂછે. ”

એટલે પ્રેક્ષકોમાંથી એક વૃદ્ધ વાનરે બીડીને કહ્યું : “ પ્રથમ પૂછવા જેવું તો કશું નથી. અહીં સાંભળેલી એકંદરે હકીકત પરથી માનવસમાજમાં પરસ્પર દ્વેષ, મત્સર, સ્વાર્થની જ બોલબાણા લાગે છે. એટલે સર્વ વાનરજાતિ તરફથી તપાસ પંચે એવી ઘોષણા કરવી કે માનવોએ પોતાને વાનરોનાં વંશજ તરીકે ઓળખાવવાનું દવેથી બંધ કરવું. માનવ જેવા હીનપ્રાણી સાથે સંબંધ હોવો તે વાનરજાતિ માટે હાનિજનક છે —

હવે સરખએ બિભા યધને આખરી ફેંસલો સાંભળાવવાનો આરંભ કર્યો : “ એકંદરે જે સાક્ષી-પુરાવા આપણી સમક્ષ રજૂ થયા છે તે પરથી જોતાં અને તે સિવાય જે ખીજા માહિતી મને પોતાને ઉપલબ્ધ છે તે પરથી જોતાં, માનવસમાજ પોતાની બચાવ અધોગતિ કરી દીધી છે, એમ કહેવામાં મને કશી હરકત દેખાતી નથી. માનવસમાજ કંઈ પણ કારણ ન છતાં સ્વાર્થ માટે ગમે તેવાં કારણોનો કરે છે, સ્વાર્થ માટે તેમણે જુદી જુદી જાતિઓ નિર્મોણ કરી છે, નિર્મળનિર્મિત જમીનના ઢુકડા પાડીને તેની માલિકી માટે અંદરાઅંદર લડે છે અને પોતાના જ બંધુઓને ઠાર મારવામાં તેને જરાયે શરમ લાગતી નથી; ઉઘટું, તેને તો તેઓ ધૌર્ષ્ય એવું મોટું નામ આપે છે. એવાં ઢાંગી, સ્વાર્થી, મત્સરમસ્ત અને હુશ્ર્વહિનાં પ્રાણીઓ પોતાને વાનરજાતિ સરખી ઐશ્વર્ય જાતિના વંશજમાં ખપાવે તે તો આપણી જાતિની બદનામી જ છે. માટે હું તમામ વાનરજાતિ તરફથી માનવજાતિને એતવણી આપું છું કે, હવે પછી તેમણે અમારી બદનામી કરવી નહિ; છતાં જો તેઓ એમ કરશે તો અમને યા અન્યાયના નિવારણ માટે અમારે કડક ઉપયોગના યોગ્યતા પકડે. ”

સરખની આ ઘોષણાને તમામ વાનરોએ ઢુકાઢુકની રાડોથી વધારી લીધી. [ચિત્રા]

(“ પ્રતબંધ ” માંથી)

હોમિયોપથી સારવારની વિશિષ્ટતા

હોમિયોપેથીની પ્રથમ શોધ કરનાર તેના પિતા તરીકે સુપ્રસિદ્ધ કયેલા જર્મન ડા. સેમ્યુઅલ હાનેમાન. ઇ. સ. ૧૭૮૦ માં તેમણે તબીબ તરીકે પ્રેક્ટીસ શરૂ કરી, પણ બીજા તબીબ બાઇબોની પેઠે તેમને પણ નવ વર્ષના અનુભવથી ઉપરાધાપરી નિષ્ફળતા મળતાં છેવટે અવિશ્વસનીય ઉપચારોથી કંટાળીને ધધો છોડી દીધો અને વૈદકીય પુસ્તકોનાં જર્મન ભાષામાં ભાવાન્તર કરવાનું કામ શરૂ કર્યું. યુવેનની મેડીકા મેડીસિનાનું ભાષાંતર કરતાં તેને વિચાર આવ્યો કે સીન્કોનાની હાલ મેલેરિયા મટાડે છે, તેનું કારણ તો એ કે હાલમાં મેલેરિયા ઉત્પન્ન કરવાનો યુધ્ધ હોવો જોઈએ. તેણે તુરત કસમ મૂકી દીધી અને સીન્કોના હાલની જૂજીનો મોટો ડોઝ લીધો. થોડા જ કલાકમાં તે સખત મેલેરિયાથી પટકાઈ પડ્યા.

આ પ્રયોગથી તેને કુદરતનો કાયદો સમજાયો કે જેર જેરને મારે છે-એટલે કે હવામાં જે યુધ્ધ હોય તેવા યુધ્ધવાળા રોગને તે મટાડે છે. એ સિદ્ધાંતની ખાતરી મારે તેણે વળી સુધી પ્રયોગો ચાલુ રાખ્યા અને પોતાના જ શરીર ઉપર ત્રીસ બર્ષ કરેરનો પ્રયોગ કરી તેની અસર અને તેનાં ચિહ્નોનો જાતે અનુભવ કરી પોતાની મેડીરિયા મેડીકામાં તેની વિવ્રતવાર નોંધ આપી. ૪૩ વર્ષના અનુભવ પછી તેણે 'ઓર્ગેન' પુસ્તક લખ્યું જે 'હોમિયોપેથીનો વેદ મંચ' ગણાય છે. વળી Law of Similars સમાન તત્વોનો કાયદો અને Potentiation of Drugs એટલે ઔષધોની અવ્યક્ત મૂઠ શક્તિ-એ બે સિદ્ધાંતોના સિદ્ધાંતો હોમિયોપેથીની આત્મીશાન ધમારત ખડી થયેલી છે. આ નવીન શોધ અને સફળ પ્રયોગોથી નાથુય થઇ ઈબ્નો અને હરિકાષ્ઠથી ડાકટરો છ'છેડાયા અને ડા. હાનેમાનને એટલી બધી ધમકીઓ અને સતામણી કરી કે, છેવટે તેને માતૃભૂમિ છોડીને ફ્રાંસમાં હીનરત કરવી પડી, પરંતુ જીવ્યે ત્યાં સુધી હોમિયોપેથી ન જ છોડી! અંતે સસનો વિનય થયો અને હોમિયોપેથીનો પ્રચાર ધીમે ધીમે મજબૂતપણે આગળ વધી ૧૯૨૫ માં હોમિયોપેથી ડાકટરોની સંખ્યા જર્મનીમાં ૧૨૦૦, યુરોપમાં ૫૦૦૦ અને અમેરિકામાં ૧૨૦૦૦ ની થઇ હતી.

હોમિયોપથી મારે હિંદમાં ફળદ્રુપ ક્ષેત્ર મળ્યું. કલકત્તામાં ડા. સુલને તે પદ્ધતિ દાખલ કરી અને બંગાળના પહેલા એમ. ડી. ડા. મહેન્દ્રલાલ સરકાર એણે પોતાની ડીનરીપનું રાજનાયુ આપી હોમિયોની પ્રેક્ટીસ કરી તેથી તેના પ્રચારને વેગ મળ્યો. પછી એ પદ્ધતિ આજે એટલી લોકપ્રિય થઇ છે કે બધા પ્રતિમાં તેના પ્રચાર થયો છે અને એક પણ મોઢું ચહેરો એવું નથી કે જ્યાં હોમિયોપેથી ડાકટર ન હોય !

બંગાળ અને વડોદરામાં ઉત્તેજન

બંગાળમાં સરકારે હોમિયોપથીક શિક્ષણ પોતાના હાથમાં લઇ પરીક્ષા અને ડીગ્રીઓનો પ્રબંધ કર્યો છે. શ્રી વડોદરા સરકારે પણ હોમિયોપેથીનો શાસ્ત્ર તરીકે સ્વીકાર કરી રાજ્યના વૈદકીય મંડળમાં મેડિકલ કાઉન્સિલમાં એ ધધાના પ્રતિનિધિને સ્થાન આપ્યું છે. બીજા રાજ્યોને પણ વહેંચું યા મોડું તેનું અનુકરણ કરવું પડશે. હોમિયોપેથીની અત્યંત અસરકારક છતાં મીઠી, હળવી અને નિર્દોષ દવાઓના મુદાપત્રે બીજા જ્ઞેસદાર અને વ્યધાકારક તમામ સારવારો શિક્ષિત પ્રજાની દૃષ્ટિએ એકદમ અનુભવશી-પ્રારંભિક દેખાશે નહીં અને ત્રિદોષની ચિકિત્સા-એ બે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ હોમિયોના યાનને સંપૂર્ણ બનાવશે અને એ રીતે હિંદ પણ હોમિયોપેથીની સેવા બળવી એ મહાન યાત્રાને મદતર બનાવશે.

બિશુકનો પ્રતિનિધિ

સતારા જિલ્લાના દુર્ગ પરથી પ્રસાદે એક દિવસ શિવાજીએ જોયું કે તેમના ગુરુ રામદાસ એક ઘેરથી બીજા ઘેર બિશ્વા મને છે, છતાં પણ બિશ્વાપાત્ર ખાલી જ લાઇને પાછા ફરે છે ! તેમણે વિચાર્યું કે, આ કમ જાતનું તોહાન છે ! ગુરુજીના હાથમાં બિશ્વાપાત્ર ! જેના ઘરમાં ચરીઆઇનું નામનિશાન પણ નથી, જેના હાથમાં સર્વસ્વ છે, જેની સત્તા હેઠળ રાજરાજ્યેશ્વર પણ રાજ્ય કરે છે, તેનામાં કમ જાતની હેવટની વાસના બાકી રહી હશે !

આ તો એક દૂટેલા પાત્રમાં જળ રેડવા જેવું છે; કારણ કે તેનાથી કાંઈ તૃષ્ણા મિટાવી શકાય નહિ ! શિવાજીએ વિચાર્યું : “ મારે જોવું પડશે કે એક વખત ફેટકું આપવાથી તેમની ઝોળા પરિપૂર્ણ થાય છે. ” પછી એક કથક લઇને ફોલ જાણે કંઈક લખ્યું. બાલાજીને બોલાવીને કહેવા લાગ્યા : “ ગુરુજી ન્યારે બિશ્વા માટે દુર્ગ પાસે આવે ત્યારે તેમના ચરણમાં આ લખાણ મૂકી દેજો. ”

ગુરુ માતા માતા બંધ છે. તેમની સન્મુખ ફેટકેટલા અશ્વરથો અને વટેમાગુંઓ દોડતા બંધ છે. “ હે જગદાધાર, હે સંકર ! દરેકને તમે ધર આપે છે અને મને ફક્ત આર્થ આપે છે. મારી અનપૂર્ણ મા આખા વિશ્વનો ખાર ઉપાડે છે અને આથી આખા વિશ્વમાં ચર, અચર બધું સુખી છે. ત્યારે હે બિખારી, તું મને મારી મા પાસેથી છીનવી લઇને તારા દાસ બનાવ્યો છે ! ”

બજનકીર્તન સમાપ્ત કરીને, સનાતન કાર્ય પતાવીને ગુરુજી ન્યારે દુર્ગના દાર પાસે આવ્યા સારે બાલાજીએ તેમને નમન કર્યું. અને પેટું લખાણ તેમના ચરણકમલમાં મૂકીને એક બાનુએ ઊભા રહ્યા. આશ્ચર્ય સહિત તે લખાણ ગુરુએ હાથમાં લીધું અને જોયું તો શિવાજીએ પોતાનું આખું રાજ્ય તેમને અર્પણ કર્યું છે !

બીજા દિવસે ગુરુ રામદાસ શિવાજી પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા : “ પુત્ર, કહું તે સાંભળ. હે ગુણી ! ન્યારે તું મને રાજ્ય આપી દે છે ત્યારે તારામાં એવો ક્યો ગુણ છે કે જેથી તું મને ઉપયોગી યદ્યપ ? ” શિવાજી પ્રથમીને કહેવા લાગ્યા : “ તમારું દાસપદ્મ સ્વીકારીને આનન્દથી મારો પ્રાણદાન કરીશ. ” આથી ગુરુ બોલ્યા : “ તો આ ઝોળા ઊંચકીને આજે મારી સાથે બિશ્વા લેવા ચાલ. ”

શિવાજી ગુરુની સાથે બિશ્વાપાત્ર લઇને નગરના દારે દારે ફરવા લાગ્યા. રાજાને જોતાંની સાથે બાળકો બંધને લીધે ઘરમાં દોડી જવા લાગ્યાં અને આ કુતુહલ જોવા માટે પોતાનાં માતાપિતાને બોલાવી આવવા લાગ્યાં. જે અકળક ધનમાં રમ્યોપમ્યો રહે છે તેને શું આ બિખારીનું મત છે ! આ તો જાણે જળમાં પથ્થર તરે છે ! પુરજનેના હાથ શરમથી બિશ્વા આપતાં ધનવા લાગ્યા, આ તો મોટાએની લીલા !

ખેરના સમયે દુર્ગમાં પુરવાસીઓ અદ્વિતિમાંથી નિવૃત્તિ લઇ આરામ કરે છે, ત્યારે રામદાસ તંજુરા પર તાનથી બજન લલકારી રહ્યા છે અને તેમની આંખો હૃદયથી ઝળકી રહી છે : “ હે ત્રિશુવનપાત્ર, તારી મતિ સમજાતી નથી. તારામાં કોઈ પણ જાતની ખામી નથી. તું બધાના હૃદયમાં વસેલો છે. છતાં હે પ્રભુ ! તું બિશ્વા માખતો ફરે છે. અને બિશ્વામાં બધાનું સર્વસ્વ-પ્રેમ છપ્પે છે. ”

દિવસને અંતે, નગરના એક છેડે, નદીતટે સંધ્યાસ્નાન પતાવીને, બિશ્વાન્ન રાંધીને આનન્દથી ગુરુએ ફેટકું આરોગ્યું. અને ત્યારબાદ તેનો પ્રસાદ શિષ્યને મળ્યો. રાજા હસીને

કહેવા લાગ્યા: “ રામનો ગર્વ ઉતારીને આજે મને રસ્તાનો મિખારી બનાવ્યો છે. આ સેવક હજુ પણ આપને માટે તૈયાર છે ગુરુ પાસેથી ગુરુનું દુઃખ લઇશ. આ સિવાય હવે કશું અભિલાષ રહી નથી. ” એટલે ગુરુએ કહ્યું: “ તો સાંભળ. તેં કશું પ્રતિજ્ઞનું પાલન કર્યું છે. હવે તેને અનુરૂપ જવાબદારી તારે લેવી પડશે. આથી હું તને છડું છું કે મારું રાજ્ય તું કરી લઇને મારા નામે રાજ્ય કર. હું તને વિધિપૂર્વક સિમ્લુકના પ્રતિનિધિ તરીકે રાજ્ય આપું છું. અને તું રાજ્યશ્રુ તો ગરીબ જ છું. તું જે રાજ્યમાંનું પાંત્રન કરીશ તે તો મારું કર્મ છે. અને રાજ્ય લેવા છતાં પણ તું રાજ્યહીન રહીશ. ”

“ વત્સ, મારા આશીર્વાદ સાથે તું મારાં ભગવાં વચ્ચે પણ લે; અને વેરાગીને ઓઢવાની આ ચાદરની તું ધળ બનાવ. ” નૃપશિષ્ય નદીતટે અવનત બેસી રહ્યો છે. તેના લલાટમાં ચિંતારાશિ અડકાવા લાગી છે. આ વખતે બરવાડની વાંસળી પણ વાગતી અટકી ગઈ છે. માંધો પણ ગેલ કરતી ગોઠમાં પાછી ફરે છે. સૂર્યનારાયણ પણ નદીની બીજ બાજુ ચાલ્યા ગયા છે.

પૂરવી રાગમાં એકચિત્તે રામદાસ બચ્ચન કરવા લાગ્યા: “ મને રામના વેશમાં સન્ન કરીને, સંસારમાં બેસાડીને તું કયા અંતરાત્રમાં વાસ કરે છે ? જે રાગ, હું તારે માટે પાવડીએ લાવ્યો છું તે તું જો. હું તારી પડખે જ વાસ કરું છું. અરે, સંખા થઇ ગઇ. માટે રાજ્યમાં તું પાછો ચાલ્યો આવ; હવે કેટલું બેસી રહેવું છે ? ” *

[જાંચાળો ‘ કયા ’ પરથી]

ઓ તોફાનો ફૂંકાવ !

તોફાન અને વાવાઝોડા સાથે યતા વરસાદ પર હું વારી ગઈ છું. ત્યારે વરસાદનું તોફાન મચી રહ્યું હોય, ત્યારે વાવાઝોડાના સપાટામાં આપણા પગ જમીન પરથી ઊઠ્યું હોય, ત્યારે ફડાફડ વાગતી ગોળાઓની પેઠે વરસાદ મોટે ફેરે તડાતડ કરતો પડતો હોય, ત્યારે પૌંદરપ્રદ પડેરીને, માથું ઊંચું રાખીને ચાલવાની કેવી મજા આવે છે ! બધા બીકણ લોકો ભલે પોતાનાં ઘરોમાં જ બરાબ રહે. હું તો, પ્રકૃતિ જે બચ્ચ નાટક ભજવતી રહી છે તેની આ પરાકાષ્ટા સામે આનંદપૂર્ણ નગરે ટમર ટમર ભેંચા જ કરીશ.

પૂરનાં પાણી આમળા ખાતાં ને આમળા ધસતાં ગળે છે નદીઓ કુદને સંખખાનિ કરતી કિનારા તોડી નાખે છે. તોફાને ચરેલાં વાદળો છેક નીચે આવીને ફોડફોડ કરે છે. વૃહદ્ વૃહદ્ યતા જળજંધને મજબૂત અને પાકા કરવા ફોડધામ કરતા માણસોની ધમાક મચી રહી છે. કુદરત કીધે બરાબ છે અને એવી કોરતા પારણ કરી જામી છે કે જેની અવગણના કરી પાલવે એમ નથી.

સામાન્ય ઘડતરના માણસોને મન કુદરતનો આ કોષ ઈશ્વરના હાથમાં સાટકા સમાવ છે. પણ આપણા ધૌવનપૂર્ણ આત્માઓને મન તો એ પ્રકૃતિનું બચ્ચતમ સંગીત છે. ફૂંકાવ ! ઓ તોફાનો ફૂંકાવ ! રાષ્ટ્રની નામદીક્ષને તમે ફૂંકી કાઢો. જેઓ આ તોફાનોથી ડરી ભાષે છે અને પાછા પડે છે એ બલિષ્ઠની પેઢીઓને ગો બળપ્રદ વારસો આપી જવાના છે ! ફૂંકાવ ! ઓ તોફાનો ફૂંકાવ ! અને રાષ્ટ્રનાં મૂળિયાં મજબૂત કરો ! *

—રોચાહિકા દાગાવા

પુસ્તક ૨૦ મું

સપ્ટેમ્બર-૧૯૪૫

અંક ૯ મો

સાહિત્યસુદિનું અવનવું

★ શ્રિદિશ 'હુઝુ' (Who's who) ની ૧૯૪૫ની બહાર પડેલી આવૃત્તિમાં હિંદુસ્તાનના જીવનવૃત્તાંત ૩૧ લીટીમાં આપેલ છે, રેસિનનું જીવનવૃત્તાંત ૪૫ લીટીમાં તથા ચર્ચિલનું ૬૮ લીટીમાં છે.

★ હિંદના ઉદાર મતવાદી (Liberals) નો પ્રતિદાસ શ્રી. વી. એન. નાયક, એમ. એ. એ. બહાર પડ્યો છે. ૧૯૧૮ માં મહાસભામાં ફાટ પડતાં 'શિવરમ કેડરેશન' ની રચાપના થઈ. તે લોકોની એવી માન્યતા છે કે જો ખીન્ન બધા પક્ષો તેમની નીતિને અનુસરે હોત તો હિંદ ઘણી વધારે રાજકીય પ્રગતિ કરી હોત. હિંદમાં ઉદારમતના પ્રતિદાસના અભ્યાસ તરીકે આ પુસ્તક અપ્રતિમ છે.

★ જુન માસની આખરે જાહેર કરવામાં આવેલ એક નિષ્પક્ષરોધાષ બાળસાહિત્યના લેખકોને ખાસ ઉપયોગી છે. બંગાળી, અંગ્રેજી, ગુજરાતી, હિંદી, કાન્ડી, મલાયલમ, મરાઠી, તામિલ, તેલુગુ તથા ઉર્દૂ ભાષામાં 'હિંદના કુમાર સાહિત્યનો વૃલનાત્મક તથા વિવેચનસર પ્રતિદાસ અને તેના બાવિ વિકાસ માટે સૂચનાઓ' પર નિષ્ઠો સામવામાં આવ્યા છે. દરેક ભાષાના શ્રેષ્ઠ નિષ્પક્ષે શ. ૧૦૦)ની રોકડ રકમ પારિતોષિક તરીકે મળશે. આ સંબંધી વિગત, 'ચાઇલ્ડ્રન એન્ડ હોમ એજ્યુકેશન સેક્રેટરિસ, ઓફ ઇન્ડિયા કેડરેશન ઓફ એજ્યુકેશન' ના મંત્રીને કાનપુર લખવાથી મળી શકશે. પારિતોષિક મેળવનારા નિષ્ઠો પુસ્તકાકારે પ્રગટ કરવામાં આવે તો ઘણું લાભ થશે.

★ પ્લાસ્ટીના લુદ્ધ પછી બાર તેર વર્ષે બંગાળમાં મોટો ફુકાળ પડ્યો હતો. તેનું રમરમ્ય લોકોને દોઢ સદી સુધી રહ્યું છે. લોકભાષામાં તેને 'હિંદુસ્તાનના મન્વંતર' અથવા ૧૦૦૦ નો ફુકાળ કહેવામાં આવતો હતો. પરંતુ 'મન્વંતર' શબ્દમાં ફુકાળ ઉપરાંત ઘણું આવી જાય છે. તેમાં રાજ્યપદ્ધતિ, સામાજિક તથા રાજકીય ફેરફારો તેમ જ મોટા પ્રમાણમાં મૃત્યુ-પ્રમાણ અને નૂતન સર્જનનો સમાવેશ થાય છે. બંગાળીઓના તાજા અનુભવને 'મન્વંતર' કહેવામાં આવે છે. કેટલાક તેને 'મહામન્વંતર' કહે છે; કારણ કે તે મહાપુલ્કના અંગે

આવેલ છે. બંગાળા પણ યુદ્ધનું એક કેન્દ્ર હતું. પોતાની સરહદ પર યુદ્ધ અને વિજય તથા ધરબાંગણે દુકાળ પડવાથી તે ભય, ભૂખમરો અને રોગચાળાનો નિઃસહાય ભોગ થઈ પડ્યું. આ વસ્તુમાંથી મહાસાહિત્યનું સર્જન થઈ શકે અને કોઈ દિવસ તેનું સર્જન થશે પણ ખરું. ૧૭૭૦ પછી સો વર્ષ વીત્યા બાદ તે દુકાળનું વર્ણન બ્રહ્મચંદ્ર ચેટરજીના 'આનંદ મઠ'માં મૂર્ત સ્વરૂપ પામ્યું. તેથી જ ૧૯૪૩ના બનાવોના વર્ણનની અત્યારે આશા રાખવી વધારેપડતી વહેલી છે.

દરમિયાન નવલિકાઓમાં તેની પ્રાથમિક દૃશ્ય અસર જણાવા લાગી છે. આંધાત અને મૃગવશ્યમાંથી રચાતી ધણીખરી નવલિકાઓ તેમના લેખક તથા જનતાની લાગણી જેવી જ અપકવ સ્થિતિમાં છે. લગભગ દરેક પંથના લેખકોએ આ વિષય પર પોતાનો હાથ અજમાવ્યો છે. શ્રી. પરિમલ ગોસ્વામીએ ફેટલાક પ્રસિદ્ધ લેખકોની વાતો 'મહા-મનવંતર' નામથી સંપાદન કરી છે. ફેટલાક અતિસદૃશ નાટકો-ખાસ કરીને 'નવાન' પણ પ્રકટ થયેલ છે.

પ્રાથમિક લાગણીનો ઉભરો શમી જતાં, લાગણીપ્રવાહ ઉંડાણ પ્રાપ્ત કરે છે, જે ઉંડાણ સામાન્યતઃ ઝડપમાં અદૃશ્ય થાય છે. જે પ્રસિદ્ધ નવલકથાકારો શ્રી. તારાશંકર બંદોપાધ્યાય અને શ્રી. અચિંત્યકુમાર સેનગુપ્તાએ રચેલાં બતાવ્યા છે. શ્રી. બંદોપાધ્યાયના પુસ્તક 'મનવંતર'ની ત્રણ આવૃત્તિઓ થઈ છે અને તેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર 'એપોકસ એન્ડ' (Epoch's End) નામથી પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે. શ્રી. સેનગુપ્તાનું પુસ્તક 'જય જોડી જાક' હમણાં જ પ્રગટ થયું છે અને તે પણ તેટલું જ લોકપ્રિય થશે તેમાં શંકા નથી.

★ ઉજ્જવળ પંડિત સૂર્યનારાયણ વ્યાસના તંત્રીપદ હેઠળ પ્રગટ થતા 'વિક્રમ' વિક્રમ સંવતની દ્વિસહસ્રાબ્દિ યોગ્ય રીતે ઉજવી છે. થોડા મહિના પહેલાં તેના 'વિક્રમ અંક' પ્રગટ થયો હતો. હવે 'સિંહરથ અંક' પ્રકટ થયો છે. 'વિક્રમ'ની આ મહોત્સવ ઉજવણીમાં ખાસ યોગ્યતા તો એ રહેલી છે કે તે પ્રાચીન શહેરમાંથી પ્રગટ થાય છે. ઇતિહાસ અને દંતકથા આ શહેરની પાછળ એવાં તો વણાઈ ગયાં છે કે અત્યારે ફેટલીક વાતો ગપ્પાં જેવી લાગે છે. હિંદના સાહિત્યમાં ઉજ્જવળનું નામ અદ્ભુત છે. આવા જે દક્ષ અંકો પ્રગટ કરવા માટે શ્રી. વ્યાસને ખરેખર અભિનંદન ધરે છે. વિક્રમ અને તેના સમય વિષે આ અંકો આધારભૂત ગણી શકાય તેવા છે.

★ ઉત્તર ત્રાવણકોરમાં એડાપદ્મી ખાતે ૧૯૨૭ માં રચાવવામાં આવેલ ફેરાલા સાહિત્ય પરિષદ પ્રગટ કરી રહેલ છે. તેની વાર્ષિક બેઠક બરવામાં આવે છે અને તેના તરફથી ઉચ્ચ શિક્ષાનું ત્રિમાસિક પણ પ્રગટ કરવામાં આવે છે. ૧૯૪૪ ના મે માસમાં અનાંકુલમ ખાતે તેની વાર્ષિક બેઠક બરાયા પછી આ સંસ્થામાં નવો પ્રાણ પુરાવા લાગ્યો છે. સંસ્થાના એકસો આશ્રયન સભ્ય થયા છે. કાલિકટના સાપ્તાહિક 'દેશભિમાની'ના તંત્રી શ્રી. એમ. એસ. દેવદાસ તથા ફેરાલાના સાહિત્યમીમાંસક પ્રો. જોસેફ મંડાસની જેવા અમગપ્પ પ્રતિષ્ઠિત લેખકો તેની કારોબારીમાં જોડાયા છે.

★ ફેરાલાના સાહિત્યજીવનની બીજી વિચિત્રતા પ્રકાશનસંસ્થાની વૃદ્ધિ છે. છેલ્લાં બે-ત્રણમાં ધણી નવી સંસ્થાઓ રચાવવામાં આવી છે અને એ બધી સંસ્થાએ દર મહિને સંખ્યાગણ

સારાં પુરતકો પ્રગટ કરેલ છે. અલગત, આ અમૂતપૂર્વ પ્રગતિ અંશતઃ સુદ્ધકાળની આપ્તાદીને અંગે છે. સાથોસાથ સામાન્ય જનતાની વધતી જતી શિક્ષિતતાને પણ તે આભારી છે. ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી બાબત એ છે કે મહાયજ્ઞ બાપા બોલતો વિસ્તાર-ખાસ કરીને કેમ્બીન તથા નાવજોદારનાં દેશી રાજ્યો-શિક્ષિતતામાં બાકીના પ્રદેશ કરતાં આગળ પડતાં છે. પુરતકોનો મોટો ભાગ લોકોના બૂક-સ્ટોલ તરફથી પ્રગટ થાય છે. થોડા થોડા સમયમાં રાજકીય તથા સાંસ્કૃતિક પત્રિકાઓ હજારોની સંખ્યામાં ખપી જાય છે. એ તેમની વ્યવસ્થાશક્તિને અંજલિરૂપ છે.

★ નિઝામ રાજ્યના મરાઠી બોલતા પ્રદેશો-મરાઠાવાડા-ની મરાઠી સાહિત્ય પરિપદની 'ત્રીજી બેઠક, પ્રખ્યાત નવલકથાકાર અને સાહિત્યમીમાંસક તથા નાગપુરના 'તરુણ ભારત'ના તંત્રી શ્રી. જી. ટી. મુધોલકરના પ્રમુખપદ હેઠળ તા. ૨૮-૨૯ મેના રોજ ઔરંગાબાદમાં ભરવામાં આવી હતી.

શ્રી. મુધોલકરે પોતાના બાબલુમાં પી. ઇ. એન. ને અંજલિ અર્પી હતી. તે પ્રદેશમાં મરાઠી, તેલુગુ અને કાનડી સાહિત્યની પછાત સ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરી મરાઠી સાહિત્યની વૃદ્ધિ તથા પ્રગતિ વિષે કેટલીક કિંમતી સૂચના કરી હતી. પરિપદની સાથે માસિકોત્તું પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું. ઔરંગાબાદના રેડિયો સ્ટેશને પણ આ વિદ્વાનોની હાજરીનો લાભ લઇ બે રેડિયો કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યા હતા.

★ ૧૯૪૪ના એપ્રિલમાં કલદંદાના મહારાજ પ્રતાપકેસરી દેવે ઉડિયા ભાષામાં લખાયેલ શ્રેષ્ઠ નાટકને રૂ. ૧૦૦૦) નું પારિતોષિક આપવાની જાહેરાત કરી હતી. કટકના લાલા નગેન્દ્રકુમાર રાયને તેની હસ્તપ્રત 'કલિંગવિજય' માટે આ પારિતોષિક આપવાનું નક્કી કર્યું છે. ઉડિયા બાપા બોલતા જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી લગભગ ૩૫ નાટકોની હાથપ્રતો મળી હતી. ઉત્કલ વિશ્વવિદ્યાલયના ઉપકુલપતિ ડૉ. પી. કે. પારેજ, રેવન્શો કૉલેજના નિવૃત્ત પ્રોફેસર રાયબહાદુર આનંદલલ મહાંતી તથા પ્રસિદ્ધ કળાકાર અને નાટ્યલેખક કુમારશ્રી વિજય પ્રતાપસિંહ દેવે આ નાટકોની જુદી જુદી તથા ખાનગી તપાસ કરી હતી.

ત્રણ પરીક્ષકોએ પોતપોતાના સ્વતંત્ર મતો આપ્યા હતા. 'કલિંગવિજય' શ્રેષ્ઠ હોવા સંબંધી ત્રણે એકમત થયા હતા. ભવાની પટ્ટણામાં લાલા નગેન્દ્રકુમાર રાયનું યોગ્ય સ્થાનત ક્યાં પછી રૂ. ૧૦૦૦)નું પારિતોષિક આપવાનું મહારાજાએ નક્કી કર્યું છે.

★ મેની ૧૬ મી તારીખે રાયબહાદુર ગોપાલચંદ્ર મહારાજના ૭૩ વર્ષે કટક ખાતે થયેલ અવસાનથી ઓરિસાએ એક પ્રખ્યાત લેખક ગુમાવ્યો છે. શકમંદ સંજોગોમાં થયેલ એમના મૃત્યુથી શોક વધારે માઠ બને છે.

તેમની સાહિત્યસેવા અનેક વિભાગોમાં વહેંચાયેલી છે.-મીમાંસા, દંતકથા તથા કાવ્ય. તેમણે પૂર્ણચંદ્ર ઉડિયા ભાષા કાવ્ય, ઉડિયા, રામન, હિંદી તથા અંગ્રાજી-ગાર લિપિમાં-સાત ભાગમાં પ્રગટ કર્યો છે.

★ ૧૯૪૫ના આક્ટોબરમાં દિલ્હીની 'જમિયા મિલિયા ઇસ્માયિયા' રાષ્ટ્રસેવાનાં પંચાસ વર્ષો પૂરાં કરશે. ઉર્દૂ માસિક 'જમિયા'એ રાષ્ટ્રીય હિતગણનાં સર્વવ્યાપી અંગે પર લેખો છાપવાનું નક્કી કર્યું છે. 'ન્યુબિલી એન્ક' ઉપરાંત આ લેખમાળા બાર મહિના-

એપ્રિલ ૧૯૪૫ થી માર્ચ ૧૯૪૬ સુધી-આલશે. તે જ માસમાં જમિયા પોતાનો મુવર્થ-મહોત્સવ ઉજવશે.

★ પ્રખ્યાત અમેરિકન વિદ્વાન જેસેફ ટી. શિપ્લીના સામાન્ય તંત્રીપદ હેઠળ અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના કેટલાક પ્રોફેસરોએ જગતના જીવંત સાહિત્યની સમીક્ષાનો હારમાળા-વાળા 'વિશ્વ સાહિત્યના ઇતિહાસ'ની એક મોટી યોજના તૈયાર કરી છે. અમેરિકાના સાહિત્યવિષયક ત્રિમાસિક 'બુકમેન' તરફથી આ ગ્રંથો 'પ્રગટ કરવામાં આવશે. પ્રમાણભૂત લેખો મેળવવા માટે તંત્રીઓએ જુદા જુદા દેશોના વિદ્વાનોને, પોતાના દેશોના સાહિત્ય સંબંધી લેખો મોકલવાનું આમંત્રણ આપ્યું છે.

આ ઇતિહાસના 'હિંદી સાહિત્ય વિભાગ'માં ૩૧ જુદા જુદા લેખો આવશે. આ લેખોમાં વેદના વારાનું સાહિત્ય, પુરાણો, સંસ્કૃત કાવ્ય, નાટક, પાંક્તી તથા બૌદ્ધ ધર્મનું સાહિત્ય, તેમ જ હિંદની બધી આધુનિક ભાષાના સાહિત્યનો સમાવેશ થશે અને લેખો કુલ બે લાખ શબ્દોના બનશે. પૂનાના ભાંડારકર ઓરીએન્ટલ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટના મંત્રી ડૉ. આર. એન. દાંડેકરને આ વિષયો પર પ્રખ્યાત હિંદી વિદ્વાનોના લેખો મળ્યા છે.

★ મુસોલિનીની પત્નીએ પોતાનું તથા પોતાના પતિનું જીવનવૃત્તાંત લખવું શરૂ કર્યું છે. તે કહે છે કે 'હું મુસોલિની સાથે ૩૬ વર્ષ રહી છું અને જગતના કોઈ પણ માણસ કરતાં હું તેને વધારે ઓળખું છું.'

—છાતાલાલ માનસિંગ કામદાર.

***

કારાવાસમાં લખાયું

બિથિયસે 'કોન્સોલેશન્સ ઓફ ફિલોસોફી' (Consolations of Philosophy) રચ્યું.

ગ્રોશિયસે 'સેન્ટ મેથ્યુ' પર પોતાની ટીકા લખી.

થુકાનને 'ડેવીડના સામ્સ'નું વિવરણ તૈયાર કર્યું.

સર્વાન્ટિસે 'ડૉન કિવકોટ' લખ્યું.

હોલ્લેકને 'હેન્ડ્રિએડ' (Hendriade) લખ્યું.

બ્લૉન બન્યને 'ધી પિલ્ગ્રિમ્સ પ્રોગ્રેસ' લખ્યું.

ન્યુગેટના કારાગૃહમાં પૂરવામાં આવેલ ડેનિયલ ડીફોએ તેના 'રિબ્યુ'ની શરૂઆત કરી તેના નવ ગ્રંથો થયા.

સર પૉલ્ટર રેલેએ 'જગતનો ઇતિહાસ' લખ્યો.

જવાહરલાલ નહેરૂએ 'ગિલ્ગિસઝ આફ વર્લ્ડ' હિસ્ટરી' તથા આત્મકથા લખી.

રોસિનિએ 'બાર્બર ઓફ સેવિલ' (Barber of Seville) રચ્યું.

એડોલ્ફ હિટલરે 'મીન ક્રાફ્ટ' લખી.

વિજયાવલ્લભી પંડિતે 'માધ પ્રિયન ડેઇઝ' લખ્યું.

શોકમાન્ય તિલકે 'ગીતારહસ્ય' લખ્યું.

એમ. એન. રૉયે 'લેટર્સ ફ્રોમ પ્રિયન' લખ્યું.

સાવરકરે 'હિંદુ સામ્રાજ્યનો અભ્યુદય તથા પતન' લખ્યું.

—છાતાલાલ માનસિંગ કામદાર

આપણાં નાનાં પુસ્તકાલયો

નાનાં પુસ્તકાલયોના વહીવટ

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો વડોદરા રાજ્યમાં શાળાના પૂરક અંગતરીકે સ્થાપિત થયેલાં છે. અને વહીવટમાં જનતાનો સાથ લઈ, પોતે સ્વાશ્રયી અને એ હેતુથી નાણાંની ખાતમમાં શ્રીમંત સરકાર તથા પ્રાંત પંચાયત અને સ્થાનિક સંસ્થાઓએ સવક હોય તે પ્રમાણે મદદ આપવાની છૂટ રાખી છે. જ્ઞાનપ્રચારની દૃષ્ટિએ તેનો વ્યવસ્થા રાખવાનું કાર્ય શાળાના શિક્ષકો પાસે છે. અને તે માટે મોટેભાગે ધણો ઓછો ખર્ચ થાય છે. ત્યાં શિક્ષક શાળાના જ સમયમાં અનુકૂળતા પ્રમાણે પુસ્તકો આપે છે કે જનના સમયમાં શાળામાં બેસી પુસ્તકોની આપ-લે કરે છે; ત્યાં તે વેતન પામતો નથી. જ્યાં અંચાલ નોકરીના નિયત સમય ઉપરાંત કલાક બે કલાક કામ કરે છે ત્યાં તેને મહેનતાણું રૂ. ૨) થી માંડી રૂ. ૬) સુધી માસિક મળે છે.

ખર્ચની વહેંચણી

આ પુસ્તકાલયોના હેતુની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, જનતાને નગર સમક્ષ રાખી તેમણે પોતાનો ખર્ચ વર્તમાનપત્ર-સામયિક પાછળ ૪૫ ટકા, પુસ્તકો પાછળ ૩૫ ટકા, છતર ખાતમો પાછળ ૨૦ ટકા કરવો જોઈએ. આ માટે પુસ્તકાલયો પોતાનાં અંદાજે કાળજી-પૂર્વક જોશે તો લગભગ ૩૦ ટકા બેટલાં પણ આ નાનાં પુસ્તકાલયો ધોરણસર અંદાજ બતાવતાં નથી અને તે કારણે તેમનાં વર્તમાનપત્રો અને સામાયિકોમાં રકમ કપાત્ર જવાથી તેમણે મોટેભાગે પત્રો સામાયિકોમાં કાપ પડે છે. પોતાનો હકામદાર ચાલુ રાખતા, અને ફરેલા ધોરણોનો અમલ કરવામાં ઢીલા એવા વ્યવસ્થાપકો અને મંત્રી ભાઈઓ દુરામલ સેવે છે અને પોતે વિનાકારણ લખાણ કરી સમયનો અને નાણાંનો દુર્વ્યય કરી સંસ્થાની પ્રગતિ સાધી શકતા નથી અને વહીવટ સારો છે તેવું પણ પોતે જનતાને બતાવી શકતા નથી.

ખર્ચની જુદી જુદી મુખ્ય ખાખતો વિષે સમજૂત

આ ઉપરથી સૂચિત થાય છે કે હજી પુસ્તકાલયના પ્રચારકો અને કાર્યકરો આ ખર્ચની વહેંચણી બરોજ સમજી શકતા નથી. પુસ્તકાલય ખાતમો પુસ્તકાલયોને તેમના હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે પોતાનાં અંદાજે કેમ બતાવવાં તે માટે અનેક વખત સૂચનાઓ તથા પ્રાસંગિક વિવેચનો દ્વારા માર્ગદર્શન પણ કર્યું છે. હવે આપણે જે હેતુથી ખર્ચની યત્નામાં ટકાવારી બતાવી છે તેની સાર્થકતાનો વિચાર કરીએ.

(૧) વર્તમાનપત્રો, સામયિકો

કેટલાક સંચાલકોને એવો ખ્યાલ છે કે પરદેશનાં પુસ્તકાલયોના વહીવટ પરથી આપણાં પુસ્તકાલયોના ખર્ચના ટકા નક્કી કરવામાં આવે છે અને અમારા ઉપર તે લાદવામાં આવે છે. વસ્તુતઃ આણું કંઈ જ નથી. પરદેશમાં જ્યાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો ચાલુ છે ત્યાં વર્તમાનપત્રો સામાયિકો માટે ગ્રાન્ટ રૂપે પંદર ટકા જ ખર્ચ હોય છે. અને તે પુસ્તકાલયો ઘણાં વ્યવસ્થિત અને સારી એવી સ્થાનિક મદદથી ચાલે છે. ત્યાં પુસ્તકો અને તેના નિયમો માટે અંચાલ વધારે કાળજી સેવે છે અને પરિણામે તે પુસ્તકાલયો

જામી ઠાટીનાં હોય છે, જ્યારે આપણાં પુસ્તકાલયો તો શાળાના શિક્ષકોની મારફત ચાલતાં શાળાના પૂરક અંગ તરીકેનાં પુસ્તકાલયો છે; અને પ્રજામાં તે જ્ઞાનનો સંભાર અને સારા-સારો વિચાર કરવાની સક્તિ ફેલાવવા માટે, શાળામાં ઉપાગર્જન કરેલું જ્ઞાન બહુ ન જવાય તે માટે તે સ્થાપિત થયેલાં છે. એટલે સ્વાભાવિક છે, કે પ્રાથમિક શિક્ષણ પામેલા બાળકોને મંથપાલ અને મંત્રીઓ આ સંસ્થા તરફ આકર્ષવા જોઈએ. તેમની અભિરુચિ પ્રમાણે તેને જ્ઞાન મેળવવાનાં સાધનો આપવાં જોઈએ. આ ઉપરાંત જે લોકમદદ તરીકે થોડી ઘણી રકમ આપતા હોય તેમણે જે રકમ આપી હોય તેટલી હદ સુધીમાં તમામ પ્રકારના વાચકોને ખ્યાલ રાખી વૃત્તપત્રોમાંથી પસંદ કરી સામાયિક પસંદ કરવાં જોઈએ. સંસ્થાના કામ કરતા શિક્ષકો પોતાને એકાદ શિક્ષણવિષય માસિક વાંચવા જોઈએ. તો પાંચ કે છ મામની સંસ્થાઓ વચ્ચે મંથાવી વાંચી શકે, પણ જાણપયોગી માસિક જે દરેક સંસ્થાને જોઈએ જ તે સિવાય તે ચલાવી શકે નહિ. વળી બીજાં માસિકોમાં તો પોતે નાણાં બિર્મા ક્યાં હોય તેની હદમાં રહી એકાદ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ લાગતું સામાયિક તથા એકાદ અઠવાડિક મંથાવી શકે. કયું માગવું અને કયું ન માગવું એ માટે નાણાંની મદદ આપનારને સલાહ આપવાપણું છે. પણ તેમાં ટકાવારો નક્કી કરી હોય તેને વળગી રહેવાનું તો ફરજિયાત છે. ૨૦x૩=૬૦ નું અંદાજપત્ર કાઢ નાણાં પુસ્તકાલય બનાવે તો તેને પોતાના મામનો વધુમાં વધુ વરતી, બહેલાંની સંખ્યા, શાળાનાં બાળકોની જરૂરીયાત એ બધો ખ્યાલ કરે તો એકાદ નાણું દૈનિક જેટું લવાજમ રૂ. ૨૦) થી ૨૫) હોય તે, એકાદ જાણપયોગી માસિક, 'પુસ્તકાલય' માસિક અને એકાદ બીજું માસિક મંથાવી શકે. પણ આનાં પુસ્તકાલયોના સંચાલકો દુનિયાના સમાચારો રોજ જાણવા અને અર્ધસાપ્તાહિકમાંથી જાણવા, અગર સ્થાનિક અઠવાડિકમાંથી જાણવા માટે બધી જ મદદ લેડવા તૈયાર થાય તો એ નાણાંને દુર્વ્યય જ થયો કહેવાય. કારણ, પત્રો-સામાયિકોનો જે પ્રમાણે ઉપયોગ થઈ શકે તે જ પ્રમાણે તેને મંથાવી શકાય. આપણી માગણી જાહેર જનતાની જરૂરીયાત માટે છે, એ આપણે પ્રજામાં જાગૃતિ આણનાર વ્યક્તિઓએ સમજવાનું છે. તો પછી મામમાં દૈનિક વાંચનાર પચાસ હસો રોજ હોય તો તેની નોંધ સંસ્થામાં રહેવી જોઈએ. વળી જ્યારે દૈનિક સમાચાર આપણને મળે તો અઠવાડિક સમાચાર પત્રોથી આપણે અલગ રહી શકીએ; કારણ, તેટલી મૂડી આપણી પાસે નથી. એટલે આપણી મૂડીના પ્રમાણમાં આપણે પત્રો માગી શકીએ. વળી આપના મામના ઘણા લોકો સ્થાનિક સમાચારોના સાપ્તાહિકથી સંતોષ માનતા હોય તો દૈનિક પાછળ નાણાં ખર્ચવા કાઢ દુરામલ્લ કરી શકે નહિ. વળી બાળકોને દર માસે કંઈક નવીન વાંચવાનું જાણવાનું મન થાય છે તે માટે પણ સમાવેશ કરવો જોઈએ.

વીસ રૂપિયાથી ઓછી લોકમદદવાળાં પુસ્તકાલયોએ તો અઠવાડિક સમાચારો વાંચવા માટે આગ્રહ રાખવો જોઈએ. દૈનિક પાછળ તેવો ખર્ચ કરવા તેમની પાસે સવડ નથી અને ઘણાં જિલ્લાસુ બાળકોની જરૂરીયાત પૂરી પાડવાના બોગે, પુસ્તકાલયની સંસ્થા સુધડ, વ્યવસ્થિત, અને આકર્ષક રાખવાના બોગે આવાં નાનાં પુસ્તકાલયો દૈનિક પત્રો માગે છે અને તેથી પછીવટી અને મુશ્કેલી અધિકારીઓ જ્યારે સંસ્થા જુએ છે ત્યારે તેમાં નિર્જીવપણું માલુમ પડે છે.

મને ખાતરી છે કે આપણે જે સંસ્થાને વ્યવસ્થિત ચલાવીએ અને પ્રગતિ નજર સમક્ષ રાખી આપણે કાર્યકરો વિચારીએ તે લોકોના શુભ માટે જે પ્રવૃત્તિ આદરી છે તે વધારે અને વધારે પ્રગતિશીલ અને.

શિક્ષક માધ્યમેને વિનંતિ છે કે પુસ્તકાલયો સ્થાપવાનો શ્રીમંત સરકારનો શુભ હેતુ, સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ખાતાના આદ્યપ્રચારક સ્વ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ તથા આપણી પ્રવૃત્તિને અત્યારે પણ પોષણ આપનાર શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજ સાહેબના શુભ હેતુને લક્ષમાં રાખી પ્રચારકાર્ય વધુ વેગથી ઉપાડીએ.

(૨) પુસ્તકો

પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકો અવશ્ય હોવાં જોઈએ, આપ જોઈ શકશો કે જ્યારે નવીન પુસ્તકાલય ઉદ્યાનમાં આવે છે ત્યારે પુસ્તકાલયમાં રૂ. ૧૦૦) નાં પુસ્તકો આપવામાં આવે છે તે જુદા જુદા વિષયોનાં હોય છે. તેમાં લગભગ ૨૦) ટકા પુસ્તકો બાળોપયોગી, ૨૫) ટકા પુસ્તકો ઉચ્ચ પ્રકારના વાર્તાસાહિત્યનાં, ૨૦) થી ૨૫) ટકા ધર્મ અને નીતિને લગતું સાહિત્ય અને ૧૦ થી ૧૫) ટકા પુસ્તકો જીવનચરિત્રોને લગતાં હોય છે; જ્યારે બાકીનાં પુસ્તકો ઇતિહાસ, પ્રવાસ, ભૂગોળ, શિક્ષણ, ઉપયુક્ત કળા, પુસ્તકાલયશાસ્ત્ર, વગેરેને લગતાં હોય છે. આ ઉપરથી આપને દોરવણી આપવાની એટલી જ રહે છે કે દર વર્ષે તમારે પુસ્તકો પસંદ કરવામાં કાળજી રાખવી જોઈએ. તમારે જુદા જુદા વિષયનાં પુસ્તકો મંગાવવાં જોઈએ. પુસ્તકો સામાન્ય રીતે ઘણાં સારાં ગહાર પડે છે અને તેમાંથી આપણી ખર્ચે કરવાની સ્થિતિ પ્રમાણે આપણે પુસ્તકો પસંદ કરવાં જોઈએ.

ફેટલાક વ્યક્તિગત લેખકો, પણ સારાં પુસ્તકો ગહાર પાડે છે. તેવા પ્રકાશકોની પણ તેઓએ પુસ્તકાલય ખાતામાં પોતાનું પ્રકાશન મોકલે છે તો તે પુસ્તકાલયના ખ્યાન પર લાવીએ છીએ. પુસ્તકોના વાચનપ્રચારની સીડી તો મારા મનથી નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) અક્ષર જાળખતાં અને વાંચતાં શીખેલાં બાળકો માટે (વર્ષ ૫ થી ૮)

(૨) પ્રાથમિક શિક્ષણના વર્ગ ૪-૫ તથા માધ્યમિક શિક્ષણનાં ત્રીજા ધોરણ સુધી (૯ થી ૧૨)

(૪) માધ્યમિક શિક્ષણના વર્ષ ૪ થી ૭ સુધી એટલે વર્ષ (૧૩ થી ૧૭)

(૫) પુખ્ત ઉંમરનાં માણસો માટે જુદા જુદા વિષયનાં પુસ્તકો.

આપણે વર્તમાનપત્રો માટે નાણાં વધુ ખર્ચતા પહેલાં સમજવું જોઈએ કે આપણે ઉપર પ્રમાણે પુસ્તકોની મંગણી કરી શકીએ તેટલી રકમ આપણે અંદાજમાં રકમ રાખી છે ? જે તે રકમ ન રાખી હોય તો આપણા અંદાજમાં તે સવડ પ્રથમ કરવી જોઈએ.

વળી નજીકનાં પુસ્તકાલયો સાથે સહકાર કરી શકાય તેમ છે કે કેમ, તે પણ આપણે જોવું જોઈએ. સહકારથી જે પુસ્તકોની આપ-લે નજીકના ગામો સાથે થાય તો આપણાં પુસ્તકાલયો ઘણાં આદર્શ અને સુંદર બની શકે. આ માટે નીચેની યોજનાનો વિચાર થવો ઘટે:

(૧) અરસપરસ પુસ્તકો આપ-લે કરવાના નિયમો ઘડવા;

(૨) જુદા પુસ્તકાલયનાં અમુક કિંમત ઉપરાંતનાં પુસ્તકોનું એક રજિસ્ટર બધાં

પુસ્તકાલયોમાં રાખી, પુસ્તક ક્યાં છે તે જણાવવું, જેથી તે પ્રાપ્ત કરવામાં સરળતા થાય;

(૩) વાચકોનો પરસ્પર સંદર્ભર ડેળવી, પુસ્તકો વધારવાં.

આજે તો પુસ્તકાલયમાં પુસ્તક છે પણ તેના વાચકો નથી. સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનું સામાન્ય ધોરણ તો એ છે કે દરેક પુસ્તકને તેનો વાચક હોવો જોઈએ. એટલે પુસ્તકાલયના કાર્યકર્તાએ “પુસ્તક છે” કહી વર્તમાનપત્રો પાછળ નિર્દર્શક ખર્ચ ન કરવો ધટે. કારણ, તે છે તો તેના વાચકો દરવર્ષે મળવા જોઈએ.

આપણે ઉપર જણાવ્યું તે દષ્ટિપૂર્વક જો તમે પુસ્તકો વસાવો તો વસાવેલાં પુસ્તકોના ૮૦%ટકા પુસ્તકો તો વંચાઈને દર વર્ષે ફાટી જાય. તેમાં મોટેભાગે બાળોપયોગી અને કિશોરોપયોગી પુસ્તકો હોય, વાર્તાઓ પણ જૂની થાય એટલે નીરસ નીવડે છે; પછી તે પુસ્તકો પુસ્તકાલયમાંથી કમી થવા પાત્ર હોય છતાં આપણે કમી કરતા નથી, સંખ્યાનો મોહ રાખીએ છીએ, અને નવીન વસાવવામાં ઊદાસીનતા ડેળવીએ છીએ. આમ થવું અટકવું જોઈએ. અને નવીન પુસ્તકો વસાવવા પ્રયાસો કરવા જોઈએ.

રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના સંચાલકોની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ દ્વારા અને સારા શિક્ષકોની યાદીઓ પુસ્તકાલયો માટે તૈયાર કરી, ક્યાં પુસ્તકો ખરીદશો, કેવાં ખરીદશો તે માટે સમાલોચનાસહ ટૂંકો પત્રિકાઓ કે લેખો ‘પુસ્તકાલય’ માસિકમાં મૂકી પ્રગટ કરવા જોઈએ. પુસ્તક કમી કરવા માટે જલામણ કરવી જોઈએ. પુસ્તકોનો ઉપયોગ થાય છે કે નહિ તે જોવા માટે તેની વ્યવસ્થા બરાબર રાખવા વખતોવખત સલાહ આપવી જોઈએ. વાચન મેળવવાની આકર્ષકતા માટે દર માસે ક્યાં પુસ્તકો વાંચશો તેવા લેખો આપવા જોઈએ. અને નિષ્પયોગી જૂનાં પુસ્તકો કમી કરવા પુસ્તકાલયોના સંચાલકોને વખતોવખત સલાહ આપવી જોઈએ.

પ્રકાશનસંસ્થાઓ પૈકી નવજીવન, સરસ્વતી સાહિત્ય, શ્રી સમાજ સાહિત્યમાળા વગેરે ઉચ્ચ કોટીના સાહિત્ય શ્રેણીઓની માહિતી પણ લોકોને આપવી જોઈએ. ઉપરાંત, ખીજ સંસ્થાઓમાં કે ખાનગી પ્રકાશકોનાં સારાં પુસ્તકોની માહિતી છટી હોય તે એકત્ર કરી મંથપાલેને ઉપયોગી થાય તે રીતે આપવી જોઈએ.

મદદ આપતી વખતે અમે પુસ્તકાલયનાં વંચાણનાં પુસ્તકો તથા વાચકો જોઈ નિરાશ થઈએ છીએ. મને ખાતરી છે કે આપણે કર્તવ્યદષ્ટિથી કામ કરીશું તો આપણે ધણું કરી શકીશું અને આપણે ખર્ચ વાસ્તવિક ક્યાં કરવો તે સમજ શકીશું.

(૩) ઇતરે ખર્ચ

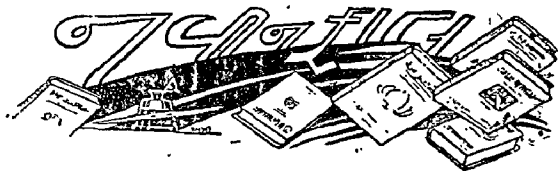
નોકરખર્ચ એ અગ્રણ્ય રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો નથી પાડી શકતાં એનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) પુસ્તકાલયો પાસે નાણાંની સવડ નથી.

(૨) શિક્ષકો શાળાના અંગ તરીકે જ આ કામ શાળામાં પુસ્તકાલયો રાખી કરે છે.

(૩) આ પ્રવૃત્તિ સામાજિક પ્રવૃત્તિ તરીકે લેખી. થોડા સેવાજાનો મદદમાર વિદ્યાર્થીઓની મદદ આ કામમાં લેવાની હમેશાં શિક્ષકોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે,

[સાંધણ સમિતીના પૃષ્ઠ ૩૮૮ ના છેડે]

नवछवन प्रकाशन मंदिर तरङ्गनां पुस्तकें।

- १ जगत छतिहासतुं वैभादर्शन—लेखक: पं. जवाहरदास नडेडु; मूल्य रू. १-०-०
- २ छिंदतुं अजकीय अर्थशास्त्र—लेखक: श्री. विठ्ठलदास म. ठोडारी; प्रकाशक: गूजरात विद्यापीठ, मूल्य रू. १-८-०
- ३ वस्तुव्यवस्था—लेखक: श्री. मोहनदास करमचंद गांधी; मूल्य रू. ०-१२-०
- ४ श्रीपुरषभयांदा—(आवृत्ति भीछ) लेखक: श्री. किशोरदास ध. मराठवाणा; मूल्य ०-१२-०
- ५ तत्त्वार्थसूत्र—विवेचक: पंडित सुभवाचछ, प्रकाशक: जैन साहित्य प्रकाशन समिति; अमदावाद मूल्य रू. १-८-०

सस्तु साहित्य वर्धक कार्यालय-अमदावाद तरङ्गनां प्रकाशनो।

- ६ ज्ञाननां अरक्षुं—लेखक: स्वामी भाषवतीर्थ; मूल्य ०-३-०
- ७ छिन्न्य छवन—लेखक: श्री. डॉ. हरिप्रसाद म. देसाय; मूल्य ०-३-०
- ८ श्रीआना विविध प्रश्नो—संपादक: लेडी विद्याजडेन र. नीलकंठ अने श्री. प्रभुदास व्यासबाभ पटवारी; मूल्य रू. १-८-०
- ९ श्रीमद्भागवततो अंकादश स्कंध—अनुवादक: श्री. गिरिजशंकर भयाशंकर शास्त्री; मूल्य रू. १-८-०
- १० ज्ञान अने ध्यान—लेखक: स्वामी भाषवतीर्थ; मूल्य ०-३-०
- ११ शुद्धछवननां इश्यो—लेखिका: श्री. कुसुम शेंक; मूल्य ०-१२-०
- १२ अष्टोत्तरे अने नवुं रेलवे स्टेशन—लेखक: श्री. सुनीलदास वर्धमान शाक; मूल्य ०-४-०

भारती साहित्य संघ-अमदावादनं पुस्तकें।

- १३ नर्मद—लेखक: श्री. रामनारायण वि. पाडक; मूल्य रू. २-८-०

૧૪ જીવનનાં વહેણો—(આટલિ ખીજ) લેખક: શ્રી. રસિકલાલ છો. પરીખ, મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

૧૫ પશ્ચિમના સમરંગણો—અનુ: સ્વ. હરજીવન સોમૈયા; મૂલ્ય ૩-૦-૦

૧૬ રંગ છે આરોહ—લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૩-૩-૦

૧૭ પાંખ વિનાનાં—લેખક: શ્રી. ઉમેદભાઈ મણિપાર; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

૧૮ પરિવર્તન—લેખક: શ્રી. પીતાંબર પટેલ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦.

૧૯ શશી જતાં—અનુવાદક: શ્રી. જયંતકુમાર મ. બદ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૨૦ પરીકથાઓ—લેખકો: શ્રી. નિરંજન વર્મા અને જયમત્લ પરમાર; મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

૨૧ આપની સેવામાં—લેખક: શ્રી. જિતુભાઈ પ્ર. મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

૨૨ ધનુરદોરી—લેખક: શ્રી છન્દુલાલ ગાંધી; મૂલ્ય રૂ. ૦-૬-૦.

૨૩ કેમ અને ક્યારે ? બા. ૨ જો—લેખક: શ્રી. કુંઝરશી ધ. સંપટ; મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦.

એન. એમ. ઠક્કરની કું. સુંબઈનાં પુસ્તકો

૨૪ ગ્રમદીવાની મીરાં—લેખક: શ્રી. રામચંદ્ર ઠાકુર, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

૨૫ ટૂંકું ને ટચ—લેખક શ્રી. મૂળરાજ અંબરીઆ; મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

૨૬ છુદ્ધિનો બાદશાહ—લેખક: શ્રી. 'પ્રકાશમ્' રાવળ મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

આર. આર. શેઠની કું. સુંબઈ તરફનાં પુસ્તકો

૨૭ લોમહર્ષિણી—લેખક: શ્રી. કનૈયાલાલ મા. સુનશી; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦.

ગૂજરાત ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદ તરફનાં પુસ્તકો

૨૮ ચંદ્રનાથ (ત્રીજી આવૃત્તિ) મૂળલેખક: યરદયંદ્ર ચંદીપાખ્યાય; અનુ. તર્જીનદાસ પારેખ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૨૯ તણુખા (મંડળ ત્રીજું—ત્રીજી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; મૂલ્ય રૂ. ત્રણ.

૩૦ વાચિનીદેવી (ખીજી આવૃત્તિ) લેખક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.

૩૧ નવલિકાઓ—લેખક: શ્રી. કનૈયાલાલ મા. સુનશી; મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

૩૨ રોષીન્સન કુત્રો—(ત્રીજી આવૃત્તિ) અનુ: ચંદ્રશંકર મણિશંકર બદ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

ગૂજરાત સાહિત્ય સભા-અમદાવાદનાં પ્રકાશનો

૩૩ અક્ષરે અને રાખડ —લેખક: શ્રી. કેશવરામ કા. સાસ્ત્રી; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦.

૩૪ ગૂજરાત સાહિત્ય સભા અમદાવાદની કાર્યવાહી ૧૯૪૩-૪૪—મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

લોક પ્રકાશન વિ.—અમલવાદનાં પુસ્તકો

૩૫ લખ્યા લેખ—લેખક: શ્રી. ઇશ્વર પેટલીકર; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૩૬ રશિયામાં ૩૦ મહિના—લેખક: શ્રી. દિ. ગા. તેંકુલકર; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર-સુરત તરફથી

૩૭ જાળળ અને ખાંતલ—મૂળલેખક: શ્રી. ચંદ્રનારાયણ થામી; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૩૮ નવરાની નોંધ—લેખક: શ્રી. નકીર. પ્રકાશક: વસંત શુક ડીપો, રાજકોટ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૩૯ હાસ્યહિંદુલેલ—લેખક-પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦.

૪૦ સહ્યાત્મતત્ત્વાયત્ત્વલોક—રચયિતા: મુનિ મહારાજ ન્યાયવિનયજી; પ્રકાશક: શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સમાજ, પોંપલાનો રોડ, પાટણ, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

[સાંધણ પૃષ્ઠ ૩૮૧૫]

હિંદુઓમાં આ પ્રવૃત્તિ પ્રથમ અહીં દાખલ કરેલી હોય, કેળવણી ખાતાએ તે ચેતના દાખલ કરી હોવાથી તેના શિક્ષકો આ કાર્ય કરે છે તેમાં વેતન આપવામાં આવતું નથી અને વેતન લેનાર શિક્ષકો કરતાં પણ ખીનવેતન લેનાર ઘણા શિક્ષકો સારું કામ આપે છે. વેતન લેનાર શિક્ષકો મોટે ભાગે સ્વતંત્ર પુસ્તકાલયોમાં હોય છે. આવાં પુસ્તકાલયો હાલ ૧૮૨ છે. પણ ન્યાં આ ખર્ચની જોગવાઈ થતાં વીસ ટકા ખર્ચ છતર રીતે કરવાનો હોય છે. આ માટે પુસ્તકાલયના કબાટનો ખર્ચ હોય છે. જો પુસ્તકો વિધિસર કમી થતાં હોય તો દર પાંચ છ વર્ષે એકાદ કબાટની સ્થાનિક પુસ્તકાલયને જરૂર પડે. તો તે માટે તેણે અંદાજમાં દર વર્ષે નિર્ધાર દેવ ટકા રકમ અનામત રાખવી જોઈએ.

દ્વિતીય વ્યવસ્થા માટે પૂરતો અમલખર્ચ તેને સુંદર બનાવવું જોઈએ. નાણાં હોય છે પણ કબાટને તાજાં નથી હોતાં, કોષ જગ્યાએ દુરસ્તી વખત પડી રહે છે, કોષ જગ્યાએ દ્વિતરનો કકડો પણ હોતો નથી. આવી અવ્યવસ્થા દૂર કરવા સૌ બાંધજોને હું આતુરતાભરી વિનંતિ કરું છું.

આથા છે કે પુસ્તકાલયમાં કાર્ય કરતા શિક્ષક બાંધજો આ બાબતોનો વિચાર કરી પોતાનું પુસ્તકાલય વાચનની દૃષ્ટિએ વધારે સૌક્યિય બનાવવા ઘટવું કરી શકે.

—ઉમેશભાઈ જી. પટેલ

મહાલ મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ

વડોદરા મહાલ પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સભા રવિવાર તા. ૨૬-૮-૪૫ ના રોજ વડોદરા સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના હોલમાં વરણમાવાળા શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીનના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી.

મંત્રી શ્રી. છોટાભાઈ રા. પટેલે ગત વર્ષનું નિવેદન અને હિસાબ તથા આવતા વર્ષનું બજેટ રજૂ કર્યો હતો, જે પસાર થયો હતો.

બાદ વ્યવસ્થાપક મંડળની ચૂંટણી થતાં પ્રમુખ શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન તથા મંત્રીઓ શ્રી. છોટાભાઈ રા. પટેલ અને શ્રી. વલ્લભભાઈ આ. પટેલ ચૂંટાયા હતા. તેમ જ પ્રાંત મંડળ માટે એ પ્રતિનિધિ શ્રી. છોટાભાઈ પટેલ તથા શ્રી. હકિસિંહ સરદારસિંહ ચૂંટાયા હતા.

બાદ શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા માટે સમિતિ નીમાઈ હતી.

પ્રમુખ શ્રી. ચીમનભાઈ હ. અમીને પોતાના વિવેચનમાં મહાલનાં શાળાવાળાં તમામ મામે પુસ્તકાલયો સ્થપાઈ ગયા બદલ આનંદ દર્શાવી એ સૌ વ્યવસ્થિત થાશે અને પ્રગતિ કરે તે માટે જુદા મંડળના કાર્યકરોએ તપાસણી કરતા રહેવા, બાકી હોય ત્યાં પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળના શેર દેવરાવી સવલત મેળવવા અને સાથે સાથે ગ્રામ દવાખાનાંની પણ પ્રવૃત્તિ કરતા રહી ગામડાંમાં ગ્રામ સાથે આરોગ્યની મુખ્ય જરૂરીયાત પૂરી પાડવા વિનંતિ કરી હતી. અને ગ્રામ ઔષધાલય સ્થાપવા માટે ફાળો યઝ કરવા પ્રાયશિક મદદ તરીકે તાલુકામાં દરેક સ્થળે રૂ. ૧૫૦ પંદર પ્રમાણે મદદ આપવાની પોતાની યોજના જણાવી હતી.

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષામાં દરેક ગામના વિદ્યાર્થીઓને રસ લેતા કરી ગ્રામપ્રચારને પાપો મજબૂત કરવા જણાવ્યું હતું.

બાદ પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળના મંત્રી શ્રી. વાલજીભાઈ અમીને પુસ્તકાલયો અંગેન કેટલાક વહીવટી પ્રશ્નોના ખુલાસા આપી બજેટમંજૂરીની મુશ્કેલીઓ ટાળવા માટે જે જે મામેથી બજેટ અને લોકમદદની રકમ વેળાસર મોકલી આપવા જણાવ્યું હતું.

૧. રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ મ. પટેલે પણ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ખીલવવા બાબત યોગ્ય સમજૂત આપી હતી.

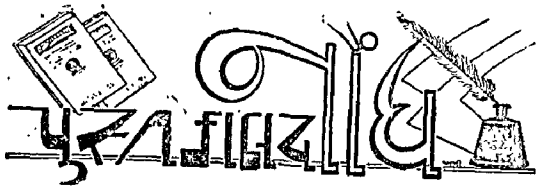
બાદ સભા વિસર્જન થઈ હતી.

પાદરા મહાલ પુ. મંડળની વાર્ષિક સામાન્ય સભા તા. ૧૮-૮-૪૫ ના રોજ પાદરા કરતા પુસ્તકાલયના મકાનમાં મળી હતી. તેમાં ૧૯૪૪-૪૫ નો દેવાલ હિસાબ મંજૂર થઈ, ૧૯૪૫-૪૬ માટે પ્રમુખ, મંત્રી અને ઓડિટરો તરીકે અનુક્રમે, રા. ડાહ્યાભા ના પરીખ, શ્રી. રામભાઈ ઇ. પટેલ અને ખુલાસનાઈ કા. પટેલની નિમજૂર થઈ હતી.

[સાંપ્રદ ૧. ૨૦૨૨ ૭૨]

કાયમનિધિ અને લોકમદદ બંનેની બિન્નતા સમજો.

કેટલાંક સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓ હજી કાયમ ફંડને લોકમદદ તરીકે સમજી લે છે, અને કેટલાંક બાઇઓ લોકમદદને કાયમ ફંડ તરીકે લેખે છે. જેમકે-કેટલાંક બાઇઓ લેખે છે કે—

“ ૧૯૪૪-૪૫ ના બજેટના કાયમ ફંડના મોકલ્યા છે તો પેપરે ચાલુ કરાવશો. ”

ત્યારે ૩૧ી કેટલાંક લેખે છે કે:—

“ ચાલુ રાલના લોકમદદના મોકલ્યા છે તો પાસ જુકમાં ચડાવી આપશો. ”

આ ખોટું છે.

કાયમનિધિ-ફંડ એ પુસ્તકાલયની સ્થાયી રકમ છે. એ મૂડી છે. અને તેના માત્ર બ્યાજનો જ વિનિયોગ થઈ શકે; બ્યારે લોકમદદ એ જે તે વર્ષના બજેટ માટેની વપરાશની રકમ છે. એ બંનેની બિન્નતાનો બેઠ પુસ્તકાલયના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓ અવસ્ય સમજી લે. લોકમદદની રકમ જે તે વર્ષના બજેટમાં અર્ચવાની હોય છે, એટલે તે રકમ પુસ્તકો, સામગ્રિ, લાકડી સામાન માટે અર્ચવા વારતે હોય, અને તેના પર જ સરકાર પંચાયત મદદ મેળવી શકાય છે. બ્યારે કાયમનિધિની રકમ એ જમા મૂકવા માટેની પુસ્તકાલયની સ્થાયી મૂડી-ચાપણુ છે, અને તે જ પુસ્તકાલયની પાસ જુકમાં ચડાવી શકાય. લોકમદદની રકમ તો અર્ચવાની જ હોય છે એટલે તેને પાસજુકમાં ચડાવવાની હોતી નથી.

આશા છે, પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓ આ બંને રકમોની બિન્નતાને હવે સારી રીતે સમજી લેશે.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. પુ. સહજ (તા. કલોલ)ને રૂ. ૧૦) અચીપેરના શ્રી. બાઇજી દલા, ૧૦) યી. બખાજી બલાજી તરફથી, ૫) સાવજાના શ્રી. અંબાલાલ લાલદાસ તરફથી.

સા. પુ. પાલોદ (તા. મહેસાણા)ને ૧૨) નાંમલપુરના શ્રી. પ્રજ્ઞાનંદ કરજનદાસ,

૭) દેણુપના શ્રી. અંબારામ શુભાષદાસ, ૫) વડોસણના એક ઠાકોર, ૫) પાલોદરાના શ્રી. જોષ્ઠતારામ જીવીદાસ તરફથી.

સા. પુ. બાસણ (તા. વીસનગર)ને ૫) ચૌ. હરિસિંગ અબેરાજ, ૫) ચૌ. ચેલજી બદસિંગ અને, ૧૪) ચૌ. મોતી રધજી, ૬) ચૌ. પોપટ ગલાલ તરફથી.

સા. પુ. બાજવા (તા. વડોદરા)ને ૫) હકકર દલસુખભાઈ રણુછોડભાઈ, ૫) પટેલ દાજીભાઈ જાયાભાઈ, ૫) મે. મૂળજીભાઈ માણેકલાલ, ૫) પટેલ જોડાભાઈ જવેરભાઈ, ૫) હકકર રણુછોડભાઈ હરજોવિંદ અને ૫) વી. સંતરામની કું. તરફથી.

શિ. વા. પરીક્ષા

વડોદરા મહાલ પુ. મંડળ તરફથી તા. ૨૯-૭-૪૫ ના રોજ “ ઝંકુ બદ ” પુસ્તકની શિષ્ટ વાચન પરીક્ષા લેવાયેલી, તેમાં ૧૦ શાળામાંથી ૧૬૮ વિદ્યાર્થીઓ ભેઠા હતા; જેથી ૧૨૮ ઉત્તીર્ણ થયા છે. તેમાં આગળ આવનારને રૂ. ૬) નાં ધનમ આપવામાં આવ્યાં હતાં.

[સંધિયુ પૃ. ૩૯૦૬]

ઉપરાંત, વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળની વા. સભામાં પ્રતિનિધિઓ તરીકે શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા અને શ્રી. રામભાઈ જી. પટેલને મોકલવા ઠરાવાયું હતું. તેમ જ શિષ્ટ વાચન પરીક્ષા માટે સમિતિની નિમજૂક, જ્ઞયમંડળોને વાર્ષિક સભા બરવાનો અનુરોધ અને પાદરા તાલુકાની ઐતિહાસિક માહિતી મેળવવાને લગતી સમિતિ નિમાઈ હતી.

***

ડબોઈ મહાલ પુ. મંડળની વાર્ષિક સામાન્ય સભા તા. ૧૬-૮-૪૫ ના રોજ મળી હતી. તેમાં હિસાબ-નિવેદનની મંજૂરી, ‘ ૪૫-૪૬ ’ નું અંદાજ બજેટ ને મંજૂરી, તેમ જ આગામી વર્ષ માટે હોદ્દાદારોની નિમજૂક તથા પ્રાંત અને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલ પરિષદમાં એક પ્રતિનિધિ મોકલવાને લગતા ઠરાવો થયા હતા; ઉપરાંત, ચનવાડા તથા સીમળિયા ગામે નવીન પુસ્તકાલય ઉઘાડવા, મહાલ પુ. પરિષદ બરવા, તેમ જ શિષ્ટ-વાચન પરીક્ષા માટે પુસ્તકો નમૂદ કરવાના ઠરાવો પસાર થયા હતા.

***

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદની સ્વાગત વ્ય. મંડળની છેલ્લી સભા તા. ૧-૭-૪૫ ના રોજ પાદરા કર્યા પુસ્તકાલયમાં શ્રી. ભાઈલાલભાઈ દાદાભાઈ અમીનના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમાં (૧) સદર પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળમાં ક્વોસો ખર્ચે મંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા, અને સિલક રકમનો વિનિયોગ કરવાનું મંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં-અચત રકમ પાદરા મહાલ પુ. મંડળ ખાતે લઈ જવાનું ઠરાવાયું હતું. ઉપરાંત, મહાલનાં દરવર્ષે તમામ પુસ્તકાલયોની માહિતી દર્શાવતી એક પત્રિકા દરવર્ષે પ્રકટ કરવાનું, મહાલની પુ. પરિષદો બરવામાં મદદ કરવાનું, તેમ જ પાદરા તાલુકાનાં ગામડાંની પ્રાચીન ઇતિહાસ મેળવી પ્રસિદ્ધ કરવાનું પથુ ઠરાવાયું હતું અને તેમાં પુ. પ્રદર્શનમાં સદર રકમ મંડળને ઠીક સામે તે કાર્યમાં વાપરવાનું સ્વીકારાયું હતું.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિમિટેડ-વડોદરા

(વડોદરા રાજ્યની સહકારી મંડળોમાં સંબંધી સંવત ૧૯૭૦ ના નિબંધ છઠ્ઠાની કલમ ૬ અનુચે નં. ૭૬૬ થી તા. ૩૧-૩-૨૪ ને રાજ્ય નોંધવામાં આવ્યું છે.)
૩૭૫

મુકરર કરેલું ભંડોળ	રૂ. ૫૦,૦૦૦-૦-૦
ભરાવવા કાઢેલું ભંડોળ	રૂ. ૫૦,૦૦૦-૦-૦
ભરાવેલું ભંડોળ	રૂ. ૪૫૩૫૦-૦-૦
વસુલ આવેલું ભંડોળ	રૂ. ૪૫૩૫૦-૦-૦
રિઝર્વ ફંડ	રૂ. ૧૫૨૨૫-૦-૦

મંડળનું નોંધેલું સરનામું
રાવપુરા, વડોદરા.

સાધારણ સભાના પ્રમુખ

રા. રા. મંગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, વડોદરા.

ઉપપ્રમુખ

રા. રા. નાનાલાલ નાથાલાલ શાહ એમ. એ.

પ્રિન્સિપાલ, એચ. વી. શ્રીફ મેમેરિયલ હાઈસ્કૂલ, વડોદરા

વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસદો

રા. રા. ચુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ, ખી. એ. એક્સચેલ. ખી. વડોદરા (અધ્યક્ષ)

રા. રા. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ, મંત્રી સા. પુ. શિનોર

રા. રા. ચિમનભાઈ મૂળજીભાઈ અમીન, પ્રતિનિધિ સા. પુ. વસો

રા. રા. ચિમનભાઈ હરિભાઈ અમીન, મંત્રી સા. પુ. વરણામા

રા. રા. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્રહલાદજી પંડ્યા, પ્રતિનિધિ સા. પુ. પાદરા

રા. રા. વલ્લભભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ, પ્રતિનિધિ સા. પુ. સાધી

રા. રા. અંબાલાલ વિકુલભાઈ દક્ષર, વડોદરા

રા. રા. શંકરભાઈ સોમાભાઈ પટેલ, સ્નાતક, વડોદરા

મંત્રી

રા. રા. વાઘજીભાઈ નારણભાઈ અમીન, ખી. કોમ. વડોદરા

ઓડિટર

મેસર્સ આપાજી અમીન એન્ડ કંપની, રજિસ્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સ, મુંબઈ.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિમિટેડનો સને ૧૯૪૪-૪૫ નો

એકવીસમો વાર્ષિક અહેવાલ

સરવૃદ્ધિ,

તા. ૩૧ મી જુલાઈ સને ૧૯૪૫ ના રોજ પૂરા થતા આ મંડળના એકવીસમા વર્ષના કામકામનો હેવાલ તથા હિસાબનું સરવાળું અને તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીના બાર માસનો નફાતોટાનો હિસાબ ઓડિટરના દાખલા સાથે વ્યવસ્થાપકો આપની સમક્ષ રજૂ કરે છે.

(૧) સભાઓ:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં વ્યવસ્થાપક મંડળની સાત સભાઓ મળી હતી.

(૨) શેર બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં ૬૬ નવીન સભાસદો આપણા મંડળમાં ઉમેરાયા છે, અને ૧૦ સભાસદો શેર નામફેર થવાથી કમી થયા છે; એટલે વર્ષ આખરે સભાસદોની કુલ સંખ્યા ૭૯૧ ની છે. આ નવીન સભાસદોએ ખરીદેલા શેર ૬૯ ઉમેરતાં બરાબેલા શેરની કુલ સંખ્યા ૧૮૧૪ ની છે, અને તે પેટ શેર દીઠ રૂ. ૨૫ ની કિંમતની તમામ રકમ વસુલ આવેલી છે.

(૩) પુસ્તક વેચાણ:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે ગયા વર્ષની માફક રાજ્યનાં તેમજ અન્ય સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને અને જનતાને પુસ્તકો પૂરાં પાડવાનું કામ કયું હતું. તે અંગે રૂ. ૪૯૧૧૨-૫-૬ નાં પુસ્તકો તથા ઇતર સાહિત્યની ખરીદી કરી છે અને રૂ. ૫૬૦૧૬-૧૦-૨ નું વેચાણ કયું છે.

(૪) પત્રો-માસિકોનું લવાજમ લેવાં બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે ૧૨૮૫ મામ પુસ્તકાલયો તથા વાંચનાલયો વતી વર્તમાન-પત્રો તથા માસિકોનું લવાજમ ભરવાનું કામ કયું છે. આ વર્ષે ૪૧ કરબા પુસ્તકાલયોએ પણ પહેલાં જેમ તે કામ મંડળને સોંપ્યું હતું. ઉપરાંત વડોદરા રાજ્ય બહારનાં ૧૫ પુસ્તકાલયો અને ૯ જ્ઞાનવર્ધક વાંચનાલયો, તેમ જ હિંદુસ્તાન બહારનાં આફ્રિકાનાં પુસ્તકાલયો, ખીજી સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓ મળી આશરે ૧૧૩ માફકો વતી પણ લવાજમો ભરવાનું કામ કયું છે. વર્ષ દરમિયાન રૂ. ૫૮૯૯૩-૧૧-૫ નું કુલ લવાજમ મંડળ મારફતે ભરાયેલું છે.

(૫) પુસ્તકાલયોના કાયમ ફંડ બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષ આખરે પુસ્તકાલયોની કાયમ ફંડની રકમ મંડળમાં વાપણ તરીકે મુકાયેલી રૂ. ૨૩૫૪૧૫-૮-૨ ની છે. વાપણે ઉપર મંડળ તરફથી દોઢ ટકો બ્યાન આપવામાં આવ્યું છે.

૪૯૪.]

(૧) મંડળને સોંપાયેલાં ટ્રસ્ટ ફંડો બાબત:

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળને પાંચ નવીન ટ્રસ્ટ ફંડો રૂ. ૫૫૫-૦-૦ નાં મળેલાં છે. એટલે વર્ષ આખરે ટ્રસ્ટ ફંડોની સંખ્યા ૫૪ કુલ રૂ. ૨૬૯૬૭-૪-૫ ની થાય છે. તેમાં નહિ ખર્ચાયેલું વ્યાજ રૂ. ૪૨૭-૧૫-૫ ઉમેરતાં ટ્રસ્ટ ફંડો ખાતે રૂ. ૨૭૩૯૫-૩-૧૦ બાકી જમા રહે છે.

(૭) ઈન્વેસ્ટમેન્ટ્સ બાબત:—

સને ૧૯૩૮ માં લિટિશ રાજ્યની એડા ડિરેક્ટ કોર્પોરેશન, એ. બેંક લિ. નડિયાદની કાચી પડી હતી અને મુલાખ સરકારના હુકમથી તેનું કામકાજ બંધ થયું છે. આ બેંકમાં મંડળના રૂ. ૧૦૦૦-૦-૦ ના શેર ચાલુ છે. તે ઉપરાંત બાંધી મુદતની ચાપણુ ખાતે અર્ધ વર્ષ આખરે જે રૂ. ૯૭૨-૦-૦ બાકી હતા તે પોટે બેંકના લિક્વીડેટર તરફથી નિવેદનવાળા વર્ષમાં રૂ. ૨૪૬-૦-૦ વસુલ મળ્યા છે. એટલે ચાપણુ ખાતે હવે રૂ. ૭૨૬-૦-૦ બાકી રહેલા છે. આ રકમો શકમંદ લેણા ખાતે સરવાલામાં બતાવી છે.

(૮) પુસ્તકપ્રકાશન સંબંધી:—

મંડળે પ્રસિદ્ધ કરેલાં ૬૬ પુસ્તકો પૈકી ૩૪ પુસ્તકોની બધી પ્રતો વેચાઈ ગઈ છે. નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે “ કલાપીનો કેકારવ ” એ પુસ્તકનું પ્રકાશન હાથ ધરેલું છે અને ટૂંક વખતમાં તે પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થશે. પુસ્તક પ્રકાશન ખાતે મંડળના રોકાણેલા રૂ. ૫૫૭૩-૧-૦ બાકી રહે છે, તે પૈકી કેકારવ ખાતે રૂ. ૫૩૨૭-૧-૦ હાથ રોકાયેલા છે.

(૯) “ પુસ્તકાલય ” માસિક બાબત:—

‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકનું ૧૯મું વર્ષ ડિસેમ્બર ૧૯૪૪ આખરે પૂરું થયું હતું. તા. ૧-૧-૧૯૪૪ થી તા. ૩૧-૧૨-૧૯૪૪ સુધીના બાર માસમાં લવાજમ ખાતે રૂ. ૪૬૩૦-૫-૦ અને જાહેરખર્ચ ખાતે રૂ. ૧૭૧૬-૦-૦ મળી કુલ રૂ. ૬૩૪૬-૫-૦ જમા મળ્યા હતા. કાગળ, છપામણ, પગાર, પોસ્ટેજ, ગ્રામ પુસ્તકાલયોને મદદ વગેરે સાથે ખર્ચની કુલ રકમ રૂ. ૫૪૧૫-૧૪-૦ છે; એટલે વર્ષ આખરે માસિક ખાતે રૂ. ૯૩૦-૭-૦ ની બચત થાય છે. તે પાછલાં વર્ષોની બચત રૂ. ૭૩૧૨-૧૩-૪ તથા બાળના ઉત્પન્નતા રૂ. ૫૬-૪-૯ અને પુસ્તકવેચાણના રૂ. ૧૧-૬-૦ માં ઉમેરતાં માસિક ખાતે ચોખ્ખી બચત રૂ. ૮૩૧૩-૧૫-૧ રહે છે. “ પુસ્તકાલય ” માસિકનો ઉત્પન્ન ખર્ચનો દિસાખ (તા. ૧-૧-૪૪ થી તા. ૩૧-૧૨-૪૪ સુધીનો) છલાપદો આ સાથે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. “ પુસ્તકાલય ” માસિકમાં દર માસે પુસ્તકાલય ખાતા તરફનાં સૂચના સરકારી ખાતા તરફે કોઈ પણ પ્રકારનું ખર્ચ પાડ્યા સિવાય લેવાય છે. સને ૧૯૪૪ માં ૬૧ ફર્મોનું મેટર ખાતા તરફનું હાપવામાં આવ્યું છે.

“ પુસ્તકાલય ” માસિક ખાતેથી માસિકના તંત્રીને એક માસના પગારના બેનસના રૂ. ૬૦ આપવા વ્યવસ્થાપકો આપને બલામણુ કરે છે.

(૧૦) દિસાખ:—

આ સાથેના નફાતોટાના પત્રકમાં જણાવ્યા મુજબ નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે રૂ. ૫૨૫૨-૫-૦ નો ચોખ્ખો નફો કર્યો છે; તે તથા ગઈ સાલમાં નફો ખાતે વધેલા

રૂ. ૪૬-૧૫-૮ તથા વર્ષ દરમ્યાન ખર્ચવા માટે મંજૂર થયેલા મોંઘવારી ભથ્થાની બચત રૂ. ૧૨૮-૪-૦ ઉમેરતાં કુલ રૂ. ૫૪૨૭-૮-૮ નફો થાય છે. તેની વહેંચણી નીચે મુજબ કરવા વ્યવસ્થાપકો આપને બલામણુ કરે છે:

	રૂ. આ. પા.
(૧) રિઝર્વ ફંડ ખાતે લઈ જવા (જે હવે રૂ. ૧૬૫૪૦-૦-૦ થશે)	૧૩૧૫-૦-૦
(૨) સભાસદોને શેરનું સામાયાર ટકા લેખે ડિવિડન્ડ વહેંચવા	૧૬૬૭-૧-૦
(૩) નોકરોને એક માસનો પગાર બોનસ તરીકે આપવા	૩૪૨-૧૪-૬
(૪) મકાન ફંડ ખાતે લઈ જવા (જે હવે રૂ. ૭૦૫૦-૦-૦ થશે)	૧૭૩૪-૦-૦
(૫) આવતા વર્ષના નફા તોટા ખાતે લઈ જવા	૩૮-૬-૨

રૂ. ૫૪૨૭-૮-૮

(૧૧) નિમણૂક:—

(૧) મંડળના વ્યવસ્થાપકો પૈકી (૧) શ્રી. સુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ, વડોદરા (૨) શ્રી રાવજીભાઈ જોરાભાઈ પટેલ, ઇટોલા, અને (૩) શ્રી. વંસભભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ, પ્રતિનિધિ સા. પુ. સાધી-એ ત્રણ વ્યવસ્થાપકો ચાલુ સાથે નિયમ મુજબ નિવૃત્ત થાય છે. નિવૃત્ત થતા વ્યવસ્થાપકો ફરીથી ચુંટાવાને પાત્ર છે અને તે માટે તે ખુશી છે. ઉપર મુજબ વ્યક્તિગત સભાસદોની બે જગા અને પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ વા પ્રતિનિધિઓની એક જગા, એ રીતે ત્રણ જગા પૂરવાની થાય છે; તે પૂરવા આપને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

(૨) નવા વર્ષના ઑડિટરો નીમવા તથા તેમનું લવાજમ નક્કી કરવા વ્યવસ્થાપકો આપને વિનંતિ કરે છે.

(૧૨) સને ૧૯૪૫-૪૬ ના વર્ષ માટે આવક ખર્ચના અંદાજપત્ર બાબત:—

સને ૧૯૪૫-૪૬ ના વર્ષ માટે નીચે મુજબ આવક ખર્ચનું અંદાજપત્ર (બજેટ) મંજૂર કરવા વ્યવસ્થાપકો આપને બલામણુ કરે છે:—

ઉત્પન્ન	ખર્ચ
પત્રોનું કમિશન રૂ. ૨૨૦૦-૦-૦	પગાર ૫૦૦૦-૦-૦
પુસ્તકોનું કમિશન ૬૦૦૦-૦-૦	નોકરોને મોંઘવારી ભથ્થુ ૧૬૫૦-૦-૦
વ્યાજનું ઉત્પન્ન ૩૩૦૦-૦-૦	પોસ્ટેજ ૪૦૦-૦-૦
૧૧૫૦૦-૦-૦	છપામણ ૪૦૦-૦-૦
	કંટીન્ટ ૩૫૦-૦-૦
	મકાનભાડું ૭૦૦-૦-૦
	ઇલેક્ટ્રીક ખર્ચ ૧૨૫-૦-૦
	ઑડિટ ફી ૧૦૦-૦-૦
	ગ્રો. ફંડમાં મંડળનો ફાળો ૩૦૦-૦-૦
	આગના વીમાનું પ્રીમી. ૧૫૦-૦-૦
	મુસાફરી ખર્ચ ૫૦-૦-૦
	આકસ્મિક ખર્ચ ૧૨૫-૦-૦
	૩ ૬૩૫૦-૦-૦

(૧૩) મંડળ માટે પોતાનું મકાન બાંધવાં યા ખરીદવા બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં તા. ૧૩-૫-૪૫ ના રોજ મંડળના સભાસદોની એક ખાસ સાધારણ સભા બોલાવવામાં આવી હતી, જેમાં મંડળ માટે પોતાનું મકાન બાંધવા યા ખરીદવા બાબત વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો, આ સભામાં થયેલા કામનો હરાવ મે. રા. રા. સહકારી અધિકારી સાહેબ તરફ સાર્વ કરતાં મંડળના ભંડોળમાંથી રૂ. ૪૦,૦૦૦) ચાલીસ હજાર રૂપિયા સુધીનું ખર્ચ કરી મકાન બાંધવા અથવા વેચાણ રાખવા કી નં. ૭૮૮૭ તા. ૨૭-૭-૪૫ થી મંજૂરી મળી છે. પણ મકાનોની કિંમત હજી ભિતરશે એ ધારણાથી જગો મેળવવાની તજવીજ થતાં વિલંબ થશે એમ લાગે છે.

(૧૪) સ્વ. મોતીભાઈ ન. અમીન રમારક જ્યુબિલીબાગ વાંચનાલય:—

વડોદરાનું જ્યુબિલીબાગ વાંચનાલય જેને સ્વ. મોતીભાઈ ન. અમીનની યાદગીરીમાં મંડળે ચલાવવાનું હરાબું છે તેની લોકમદદના રૂ. ૬૦) નિવેદનવાળા વર્ષમાં સુબંધના મેસર્સ જગનલાલ નરોત્તમદાસ ઝવેરી તરફથી પહેલાંનો જેમ મળ્યા હતા, જે બદલ તેઓઓને અત્રે આભાર માનવામાં આવે છે. તે ઉપર સરકાર પંચાયત મદદ દરેક રૂ. ૫૦) પ્રમાણે વર્ષ દરમ્યાન મળી હતી. આ વાંચનાલયનો લાભ ઘણા જણ લે છે.

વડોદરા,
તા. ૮-૮-૪૫ }

વા. ના. અમીન
મંત્રી

સુનીલાલ પુ. શાહ (અધ્યક્ષ)
શંકરભાઈ સો. પટેલ
વલ્લભભાઈ મુ. પટેલ
રાવજીભાઈ જોરાભાઈ પટેલ
અંબાલાલ વિ. ઠક્કર
ચીમનભાઈ મુ. અમીન
નટવરલાલ ગી. શાહ
વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસદો

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી
તારીખ ૩૧ માઈ જુલાઈ સને ૧૯૪૫ ના રોજ

લેડાળ અને દેવું	રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.
૧. લેડાળ:—		
સત્તાધારી ચાપણ:—૨૦૦૦ રોર દરેક ૨૫)નો	૫૦૦૦૦-૦-૦	
ખરાવવા કાઢેલી ચાપણ:—	૫૦૦૦૦-૦-૦	
ખરાવેલી ચાપણ:—૧૮૧૪ રોર દરેક રૂ. ૨૫)નો	૪૫૩૫૦-૦-૦	
વસુલ મંગેલી ચાપણ:—૧૮૧૪ રોરના દરેકના રૂ. ૨૫) પ્રમાણે		૪૫૩૫૦-૦-૦
૨. રિઝર્વ ફંડ:—		
ગયા વર્ષના સરવાલામાં જથ્થાબંધ પ્રમાણે	૧૩૯૧૦-૦-૦	
ઉમેરા ગયા વર્ષના નફાની વહેંચણી પેકીના સાધારણ સમાના દરાવ પ્રમાણે	૧૩૧૫-૦-૦	૧૫૨૨૫-૦-૦
૨A ઇન્વેસ્ટમેન્ટ રિઝર્વ:—		૫૬૦૩-૮-૦
૨B નફાની વહેંચણી સરખી રાખવાનું ફંડ:—		૧૪૦૦-૦-૦
૩. નોડર સહાયક ફંડ:—		૫૭૩-૪-૩
૪. મકાન ફંડ:—		૫૩૧૬-૦-૦
૫. દેવું:—(વગર તારણનું)		
૧ પુસ્તકાલયોની ચાપણો ખાતે (બ્યાનુકા)		૨૭૫૪૧૫-૮-૨
૨ પરચુરથુ દેવું (વગર બ્યાનુકા)		
૧ આમ પુસ્તકાલયોની ધરીદ જેટલે એડવાન્સ		
૧ પુસ્તકો માટે ૭૧૫૬-૧૩-૧૧		
૨ બજેટની બચત ૪૨૭૪-૧૨-૧		
૩ બજેટ માટે સોકમદદ ૪૫૫૭-૨-૭	૧૫૯૮૮-૧૨-૭	
૨ છતર માફકો તરફથી જમા	૮૫૩૩-૧૨-૦	
૩ છુકસેલરાના જમા	૭૯૦૨-૧૨-૯	
૪ આણ વર્ષના ખર્ચ જેટલે આપવાના બાકી	૧૬૦-૪-૦	૩૨૫૮૫-૧૦-૪
૬ માગણી નહિ થયેલું ટિવીફંડ:—		૬૭૦-૨-૬
૭ 'પુસ્તકાલય' માસિક:—		૧૧૨૪૯-૪-૯
૮ દ્રરદ ફંડ:—		
૩૧-૭-૪૪ ના બાકી		

મંડળ લિ. વડોદરા

મંડળના દેવા તથા લાંબાનું સરવાળું

મિલકત અને લેણું

૧ શિલ્કી સામાન:—

૩૧-૭-૪૪ સુધી પડતર કિંમત
ચાલુ વર્ષનો વધારો

બાદ પાછલો-પસારો

બાદ ચાલુ સાલનો પસારો

૨ માલ ટ્રેડકમાં:—મંત્રીએ સર્ટિફાઇ કરેલી

પાલી મુજબ પુસ્તકો વિ. પડતર કિંમત

૨A પ્રકાશન ખાતાનાં પુસ્તકો (પડતર કિંમતમાંથી
વેચાણ બાદ જતાં)૩ લાંબા:—(સદર) પુસ્તકાલયો અને અન્ય
માલકો પાસે બાકી

૪ ઇન્વેન્ટોરીઝેશન:—(પડતર આવકો)

*બરોડા સો. ડો. ઓ. બેંક લિ. ના શેર ૨૫૦

દર રૂ. ૫૦) નો ભરાએલા રૂ. ૩૭-૮-૦

*મહેસાણા પ્રાંત સરકારી બેંક લિ. ના શેર ૪૦

દરેક રૂ. ૨૫) નો ભરાએલા રૂ. ૧૫-૦-૦

પેટલાદ સરકારી બેંક લિ. ના શેર ૧૨૦

દરેક રૂ. ૧૦ ના પુરા ભરાએલા

અમરેલી ખેતીવાડી પેદી લિ. ના શેર ૧૦૦

દરેકના રૂ. ૧૦)ના પુરા ભરાએલા

*વડોદરા ડો. ઓ. લે. મો. બેંક લિ. ના શેર

૪૦ દરેક રૂ. ૫૦)નો ભરાએલા રૂ. ૨૫)

*ધી બેંક ઓફ બરોડા લિ. ના શેર નં. ૧૬૨

(આજનો બજાર ભાવ રૂ. ૧૪૯-૮-૦)

ચાલુ સરવાળામાં જણાવ્યા પ્રમાણે રૂ.

૧૧૦-૮-૧૧ પ્રમાણે

પી ટાટા હાઇડ્રો ઇલેક્ટ્રીક પાવર સપ્લાય કં.

લી.ના પ્રેક્ષર-સ શેર નં. ૬૦ (આજનો

બજારભાવ રૂ. ૧૬૫-૧૦-૦) બદલ સાલના

સરવાળામાં જણાવ્યા પ્રમાણે રૂ. ૧૫૫)

વડોદરા ડો. ઓ. લે. મો. બેંક લિ. નાં

ડિવિડેન્ડ્સ ૩ ટકાના કુલ ૫૦૦૦)

*વડોદરા ડો. ઓ. લે. મો. બેંક લિ. નાં ડિવિ-

ડેન્ડ્સ ૫%નાં એણી ૩૩%નાં કુલ રૂ. ૨૫૦૦૦)

ના ભરાએલા

નવસારી ડો. ઓ. લે. મો. બેંક લિ.નાં ડિવિડેન્ડ્સ

૩%ના કુલ રૂ. ૫૦૦૦)નાં ભરાએલા

મહાસ સો. ડો. લે. મો. બેંક લિ. નાં ડિવિડેન્ડ્સ

૧% ટકાનાં રૂ. રૂ. ૫૦૦૦)નાં

રૂ. આ. પા.

રૂ. આ. પા.

૫૪૨૦-૧૩-૬

૨૩-૦-૦

૫૪૪૩-૧૩-૬

૪૫૪૧-૩-૬

૯૦૨-૧૦-૦

૨૦૦-૦-૦

૭૦૨-૧૦-૦

૯૫૨૫-૩-૬

૫૫૭૩-૧૦-૦

૧૭૫૯-૯-૯

૯૩૭૫-૦-૦

૬૦૦-૦-૦

૧૨૦૦-૦-૦

૧૦૦૦-૦-૦

૧૦૦૦-૦-૦

૧૩૧૭૫-

૧૭૬૧૦-૦-૦

૯૩૦૦-૦-૦

૨૭૨૧૦-

૫૦૦૦-૦-૦

૧૦૦૦૦-૦-૦

૩૩૩૫-૦-૦

૫૦૦૦-૦-૦

૧. લાયબિલિટી ડો. ઓ. બેંકના શેર ૮૫૨ તથા ડિવિડેન્ડ્સ ૭૫૨ તથા બરોડા
બેંકની નફા સેવી ફોન્ડની રકમ રૂ. ૨૬૧૯૦-૦-૦ છે.

સ્થાયી ટ્રસ્ટ ફંડોના	૨૪૧૬૯-૦-૯		
ચાલુ ટ્રસ્ટ ફંડોના	૨૭૨૦-૧-૧	૨૬૮૮૯-૧-૧૦	
ઉમેરો ચાલુ વર્ષનો વધારો			
સ્થાયી ટ્રસ્ટ ફંડોના	૫૫૫-૦-૦		
ચાલુ ટ્રસ્ટ ફંડોના	૪૨૨-૪-૬		
	૯૭૭-૪-૬		
બાકચાલુ ટ્રસ્ટ ફંડમાંથી ખર્ચોવા તે	૮૯૬-૬-૧૧	૭૭-૧૩-૭	
ઉમેરો નહિ ખર્ચોએલું વ્યાજ		૪૨૭-૧૫-૫	૨૭૩૬૫-૩-૧૦
૯ પ્રાવિઝન ફંડ:-			૧૭૬૨-૧૫-૧૧
૭૧૦ નફાં તોટા ખાતુ:-			
સને ૧૯૪૩-૪૪ ના નફાંતોટાની બાકી		૫૨૪૨-૧૪-૮	
બાક વહેંચણીના સાધારણ સભાના ઠરાવ મુજબ			
૧ રિઝર્વ ફંડ ખાતે	૧૭૧૫-૦-૦		
૨ સભાસહોને શેરનું ૪૥			
ટકા લેખે ડિવિડન્ડના	૧૮૬૦-૪-૦		
૩ નોકરોને એક માસનો પગાર			
બોનસ	૩૪૬-૧૧-૦		
૪ મંડળના નોકરોને મોંઘવારી			
બંધુ આપવા માટે	૧૬૪૪-૦-૦	૫૧૬૫-૧૫-૦	૪૬-૧૫-૮
ઉમેરો મંજૂર થયેલી મોંઘવારી ભરવાની બચત			૧૨૮-૪-૦
ઉમેરો નફાંતોટાના હિસાબમાં જણાવ્યા પ્રમાણે			૫૨૫૨-૫-૦
ચોખ્ખો નફો			
			૩૮૭૮૧૪-૨-૩

આડિટરના રિપોર્ટ

અમે મંડળનું સરવાલુ તેને લગતા ચોપડા અને વાઉચરો સાથે તપાસી જોયું છે. અને જોડતા સઘળા ખુલાસા અને માહિતી અમને મળ્યાં છે. અમે આથી નિવેદન કરીએ છીએ કે આ સરવાલુ મંડળના ચોપડામાં બતાવ્યા પ્રમાણે અને અમને મળેલા ખુલાસા અને માહિતી અનુસાર તા. ૩૧ મી જુલાઈ ૧૯૪૫ એ મંડળની રિયલિટી સત્યો અને યથાર્થ હેવામ રજુ કરે છે અને તે કાયદાનુસાર બતાવેલું છે. વિશેષ જણાવવાનું કે મંડળના સરવાલામાં બતાવેલાં સઘળાં કન્વેર્ટમેન્ટ્સ અમે જાતે તપાસી ખાતરી કરી છે. ને તે બરાબર છે.

ખરોડા કો. ઓ. ઇ. સો. લિ. મહેસાણાનાં ડિવેન્ડ
ન્યસ ૪% નાં કુલ રૂ. ૫૦૦)

૬ સેવિંગ્સ:—

ધી બેન્ક ઓફ ખરોડા લિ. ખરોડા ૧%
ધી સેવિંગ બેન્ક ઓફ મન્ડીયા લિ. મુંબઈ ૧%
પોસ્ટ ઓફીસ સેવિંગ્સ બેન્ક ૨%

૫ સુદતબંધી યાપણ:—

ધી નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટીફિકેટ ખરીદકિંમતે
ધી બેન્ક ઓફ ખરોડા લિ. ખરોડા ૧૩%
પાંચ વર્ષના પોસ્ટલ ડેસ સર્ટીફિકેટ ૨૩%
વડોદરા કો. ઓ. બેન્ક લિ. ૨૩%
નેશનલ સેવિંગ્સ બેન્ક લિ. વડોદરા ૨૩%
દેવકરણ નાનજી બેન્ક લિ. " ૨%
યુનિયન ટ્રસ્ટિયલ બેન્ક લિ. " ૨%
પંજબ નેશનલ બેન્ક લિ. " ૨%
છેટલા સહકારી મંડળી ૩%
ભાયલી સહકારી મંડળી ૩%
કરંજી અને શિનોર તા. બેન્ક ઓફ મુનિયન લિ. ૨૩%
ખરોડા સે. કો. બેન્ક લિ. વડોદરા ૧૩%

૭ સરકારી લોનામાં રોકાણ:—

૩ ટકાની ૫૧-૫૪ ની ગવર્ન. લોન દાર્શનિક રૂ.
૨૫૦૦૦) આજના બજાર ભાવે
રૂ. ૧૦૧-૬-૦ ગ્રામ સાલના સરવાયામાં
જથ્થાબ્યા પ્રમાણે રૂ. ૬૬-૧૨-૦ પ્રમાણે

૮ હેલ્થ વ્યાજ:—

૯ શકમંદ હેલ્થ:—

બેંગા ડિ. કો. ઓ. બેન્ક લિ. (ફડયામાં)ના
૨૦ શેર દરેક રૂપિયા ૫૦) નો
બેંગા ડિ. સે. કો. ઓ. બેન્ક લિ. (ફડયામાં) યાપણ

૧૦ ટ્રસ્ટફંડાલું ઇન્વેસ્ટમેન્ટ:—

૩% ટકાની ગવ. લોન દાર્શનિક કિંમત રૂ.
૨૦૭૦૦ ની ખરીદ કિંમત
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. ના શેર નં. ૧૮૬
દરેક રૂ. ૨૫) નો

૧૧ શિલક:—

ધી બેન્ક ઓફ ખરોડા લિ. ખરોડા ચાલુ ખાતે
ધી સે. બેન્ક ઓફ મન્ડીયા લિ. મુંબઈ
રોકડ હાથ ઉપર

૫૦૦- ૦- ૦	૨૩૮૩૫- ૦- ૦
૫૨૨૧-૧૩- ૧	
૪૬૬-૧૧- ૧	
૬૪૬૬- ૩- ૭	૧૫૨૨૦-૧૧- ૬
૫૦૦૦- ૦- ૦	
૪૦૨૨૫- ૦- ૦	
૮૮૧૨- ૮- ૦	
૨૦૦૦૦- ૦- ૦	
૧૫૦૦૦- ૦- ૦	
૨૦૦૦૦- ૦- ૦	
૩૦૦૦૦- ૦- ૦	
૩૦૦૦૦- ૦- ૦	
૮૦૦૦- ૦- ૦	
૫૦૦૦- ૦- ૦	
૧૦૦૦૦- ૦- ૦	
૩૦૦૦૦- ૦- ૦	૨૨૨૦૩૫- ૮- ૦
	૨૪૧૮૭- ૮- ૦
	૨૪૩૭- ૫- ૭
૧૦૦૦- ૦- ૦	
૭૨૬- ૦- ૦	૧૭૨૬- ૦- ૦
૧૬૫૬૨-૧૧- ૪	
૪૭૨૫- ૦- ૦	૨૪૬૮૭-૧૧-૪
૧૩૭૮૭-૧૩-૧૧	
૧૮૬૮-૧૩- ૩	
૧૭૬- ૬- ૪	૧૫૮૩૬- ૪- ૬
	૩૮૭૬૧૪- ૨- ૫

વડોદરા, તા. ૮-૬-૪૫ } વા. ના. અમીન મંત્રી

રાવજીભાઈ જોરાલાઈ-પરોલ
ચિમંતભાઈ મુ. અમીન

વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસભો

મુનીલાલ પુ. શાહ (અધ્યક્ષ)
શંકરભાઈ સો. પરોલ
વલ્લભભાઈ મુ. પરોલ
અંબાલાલ વિ ઠક્કર
નરવરલાલ ગી. શાહ

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. વડોદરા
તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીના નફાતોટાનો હિસાબ

ઉત્પન્ન	શ. આ. પા.	ખર્ચ	શ. આ. પા.
ફુલ્લીફેટ શેર સર્ટિફિકેટ ફી	૩-૦-૦	પ્રમાર	૪૩૧૨-૧૫-૩
દાખલ ફી	૬૩-૦-૦	પોસ્ટેજ	૨૬૮-૧-૬
શેર નામફેર ફી	૧૫-૦-૦	કંટીનન્ટ	૩૪૦-૧૨-૬
પત્રો માસિકોના કમિશનના	૨૬૪૦-૬-૪	છપામણી	૩૮૫-૭-૦
પુસ્તક વેચાણમાં મળેલો નફો	૬૦૧૨-૪-૧૧	પ્રતિક્રિયક ચાલુકા	૬૪-૧-૦
	૮૭૩૩-૧૧-૩	મકાનભાડુ	૫૮૫-૦-૦
વ્યાજનું ઉત્પન્ન:—		વિમાનુ પ્રિમિયમ	૧૧૨-૮-૦
રોકડ મળેલું	૪૩૫૮-૨-૬	શિક્ષક સામાનનો વસારો	૨૦૦-૦-૦
લેણું થયેલું વ્યાજ	૨૪૩૭-૫-૭	સ્ટાફ પ્રોવિડન્ટ ફંડમાં	
		મંડળનો ફાળો	૨૧૫-૧૪-૯
		ઑડિટ ફી	૧૦૦-૦-૦
		સુસાક્ષરી ખર્ચ	૪૨-૦-૦
		સ્વ. મો. ન. અમીન તૈલ.	
		ચિત્ર અનાવરણ ખર્ચ	૧૧૦-૧૫-૯
		માપણો ઉપર આપેલું વ્યાજ	૬૮૭૮-૦-૯
			૩૩૬૮-૧૩-૭
			૧૦૨૭૬-૧૪-૪
		નફો	૫૨૫૨-૫-૦
	૧૫૫૨૯-૩-૪		૧૫૫૨૯-૩-૪

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. વડોદરા
ટ્રેડિંગ એકાઉન્ટ તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીનો

	શ. આ. પા.	શ. આ. પા.
૧-૮-૪૪ ના રોજ માલ સ્ટોકમાં	૧૦૪૫૭-૩-૦	
છમેરો ૩૧-૭-૪૫ સુધીની ખરીદ	૪૯૧૨૨-૫-૯	
૩૧-૭-૪૫ સુધીનું વેચાણ		૫૬૦૬૬-૧૯-૨
૩૧-૭-૪૫ ના રોજ માલ સ્ટોકમાં		૯૫૨૫-૩-૬
પુસ્તક વેચાણમાં રહેતો એપ્પ્રો નફો	૬૦૧૨-૪-૧૧	
	૬૫૫૬૧-૧૩-૮	૬૫૫૬૧-૧૩-૮

ઉપરનો નફાતોટાનો હિસાબ તપાસ્યો છે અને તે ખરાબ છે.

વડોદરા,
તા. ૮-૯-૧૯૪૫

Apaji Amin & Co.
Registered Accountants,
Auditors

“ પુસ્તકાલય ” માસિકનો હિસાબ સને ૧૯૪૪ (વર્ષ ૧૯) નો

ઉત્પન્ન		
સવાનમ ખાતે ૧૩૪૪ આ. ના	૪૬૩૦- ૫-૦	
નહેરખખર ખાતે	૧૭૧૬- ૦-૦	
	૬૩૪૬- ૫-૦	
ખર્ચ		
હામણી ખાતે		૭૦૪-૧૧-૦
(અંક ૧, ૨ તથા ૭ થી ૧૨ સુધીનાની પ્રત		
૧૫૨૫ તથા અંક ૩, ૪, ૫, ૬ ની પ્રત ૧૫૦૦)		૩૩૪૪-૧૨-૦
કામળના વપરાશ ખાતે		૨૬૫- ૦-૦
પોસ્ટેજ ખર્ચ ખાતે		૧૮- ૨-૦
સંપાદન-પ્રકીર્ણ ખર્ચ ખાતે		૧૦૫- ૮-૦
આ. પુ. ને મદદ		૭૧૬- ૬-૦
તંત્રીને પગાર ખાતે		૫૫- ૦-૦
“ બોનસ ખાતે		૪૧- ૪-૦
“ પ્રા. ફંડના ફાળાના		૧૩૫- ૦-૦
“ મેંધવારીના		૫૪૧૫-૧૪-૦
		૯૩૦- ૭-૦
નફો	૬૩૪૬- ૫-૦	૬૩૪૬- ૫-૦
તારીજ		
૧૮ મા વર્ષ આખરની ખચત	૭૩૧૨-૧૩-૪	
ઉમેરો ૧૯મા વર્ષનો નફો	૯૩૦- ૭-૦	
પુસ્તક વેચાણ (વર્ષ દરમ્યાન)	૧૧- ૬-૦	
બ્યાનપુ ઉત્પન્ન	૫૯- ૪-૯	
૧૯૪૫ ના સવાનમના એડવાન્સ	૪૪- ૩-૦	
કામળનો રેટાઈ *		૪૧૦- ૬-૦
પુ. સ. સ. મંડળમાં સિલિક		૭૨૪૭- ૬-૧
	૮૩૫૮- ૨-૧	૮૩૫૮- ૨-૧

* રીમ ૬-૧૬ આઈપેપર, ૦.૬૧૪૮ પ્રિન્ટિંગ રીમ ૦-૧૬, તથા રફ રીમ ૨-૧૦ તથા રેપરના મળાને.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ સિ. વડોદરાના

વર્ષ	સમાસદ સંખ્યા	શેર સંખ્યા	વસૂલ આવેલી શેરની મૂડી રા.	રિઝર્વ ફંડ રા.	મુદતબંધી યાપણ રા.	ગ્રાહ્યો નફો રા.	શેર ઉપર વહેંચેલું વિતરણ રા.	ખરીદી રા.	વેચાણ રા.
૩૧-૩-૨૫	૨૧૮	૨૫૭	૫૩૨૫	૦	૪૫૬૬	૫૬૭	૬	૧૩૧૦૯	૯૪૦૨
૩૧-૩-૨૬	૨૬૪	૩૩૬	૮૦૬૦	૨૫૦	૧૫૭૭૮	૭૦૮	૬	૨૨૬૮૦	૧૮૫૧૭
૩૧-૩-૨૭	૩૧૩	૩૬૨	૮૮૭૦	૫૦૦	૨૭૦૩૬	૬૭૬	૬	૨૪૫૩૨	૨૩૬૬૦
૩૧-૩-૨૮	૩૨૪	૩૬૧	૯૬૨૫	૭૫૦	૪૧૧૪૦	૧૧૩૭	૬	૩૦૦૪૬	૩૨૬૫૨
*૩૧-૧૨-૨૯	૩૪૭	૪૪૧	૧૦૯૨૫	૧૦૫૦	૬૩૫૭૬	૧૫૦૪	૬	૪૪૭૬૯	૫૧૮૬૧
૩૧-૧૨-૩૦	૩૬૮	૫૨૪	૧૩૦૧૦	૧૪૩૦	૮૫૦૨૩	૨૬૭૬	૬	૩૬૬૨૩	૩૬૬૭૩
૩૧-૧૨-૩૧	૩૮૯	૬૯૦	૧૭૧૭૦	૩૨૭૫	૧૦૬૦૦૫	૨૭૭૬	૬	૪૧૫૨૪	૪૧૬૨૬
૩૧-૧૨-૩૨	૪૦૬	૭૩૬	૧૮૩૭૫	+ ૭૦૬૬	૧૨૭૫૪૧	૩૪૨૩	૬	૫૪૨૪૦	૫૭૨૬૮
*૩૧-૭-૩૪	૪૩૨	૮૭૫	૨૧૮૦૫	+ ૬૬૧૩	૧૬૫૮૭૫	૨૧૬૫	૬	૯૮૬૬૬	૧૦૫૭૧૧
૩૧-૭-૩૫	૪૪૪	૯૧૮	૨૨૮૯૦	+ ૬૯૪૫	૧૭૩૬૬૫	૨૩૬૬	૪૩	૪૩૪૧૫	૪૮૪૬૭
૩૧-૭-૩૬	૪૭૩	૧૦૦૬	૨૫૧૬૫	+ ૮૦૦૬	૧૮૦૨૩૦	૨૩૫૨	૪૩	૪૨૪૩૨	૪૮૭૯૩
૩૧-૭-૩૭	૪૮૭	૧૦૬૪	૨૬૫૮૦	+ ૧૧૭૪૮	૧૯૪૬૪૭	૧૦૧	૪૩	૩૪૧૫૭	૩૮૩૭૨
૩૧-૭-૩૮	૫૦૦	૧૧૧૪	૨૭૮૫૦	+ ૧૧૬૬૪	૨૬૧૨૫૫	૨૭૧૮	૪	૩૭૧૬૦	૪૦૫૬૭
૩૧-૭-૩૯	૫૦૫	૧૧૫૩	૨૮૮૨૫	+ ૧૩૨૩૮	૨૬૬૨૫૪	૩૭૭૫	૪૩	૩૭૬૦૫	૪૨૨૫૦
૩૧-૭-૪૦	૫૨૫	૧૨૭૫	૩૧૮૭૫	+ ૧૪૨૨૪	૨૭૮૬૨૪	૨૮૦૫	૪૩	૩૫૬૫૫	૩૯૧૮૫
૩૧-૭-૪૧	૫૩૯	૧૪૧૩	૩૫૩૨૫	+ ૧૫૭૭૫	૨૯૬૭૫૫	૩૮૬૨	૫	૪૪૨૫૮	૪૮૪૦૦
૩૧-૭-૪૨	૬૦૫	૧૫૮૪	૩૯૬૦૦	+ ૨૩૧૬૨	૨૦૬૩૨૦	૩૦૨૯	૪	૩૮૭૧૯	૪૩૫૮૨
૩૧-૭-૪૩	૬૪૦	૧૬૨૮	૪૦૭૦૦	+ ૨૪૧૪૮	૨૨૭૨૮૭	૪૬૬૦	૪૩	૪૬૩૨૭	૫૩૦૩૧
૩૧-૭-૪૪	૭૩૫	૧૭૪૫	૪૩૬૨૫	૨૬૦૩૨	૨૩૧૮૭૬	૫૨૨૩	૪૩	૫૧૦૭૭	૫૬૮૪૭
૩૧-૭-૪૫	૭૬૧	૧૮૧૪	૪૫૩૫૦	૨૮૧૧૭	૨૩૫૪૧૫	૫૨૫૨	૪૩	૪૬૧૧૨	૫૬૦૬૬

*૨૧ માસનો દિસાખ x ૧૬ માસનો દિસાખ નવા રકમમાં નકાની
 ૬ આ આગેના વર્ષની

છેલ્લાં એકવીસ વર્ષની પ્રગતિના આંકડા

ઉત્પન્ન રૂ.	ખર્ચ રૂ.	પુસ્તકપ્રકાશન મંદિ રોકાણથી રકમ રૂ.	' પુસ્તકાલય ' માસિક			ફરક રૂ.ટા.	
			ઉત્પન્ન	ખર્ચ	નફો અગર તોટા	સંખ્યા	રકમ
૧૪૭૩	૮૮૫	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૩૦૬૯	૨૩૬૨	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૪૧૭૨	૩૪૯૩	૧૬૫૬	૧૩૬૩	૧૪૫૮	૯૫ ખોટ	૦	૦
૫૯૨૦	૪૭૮૩	૪૧૭૫	૨૬૦૦	૩૨૩૧	૩૩૦ ખોટ	૦	૦
૧૧૭૪૨	૧૦૨૩૮	૬૦૪૨	૩૧૫૦	૩૧૦૯	૪૧ નફો	૧	૧૫૧
૧૦૪૫૨	૭૭૭૬	૭૭૭૮	૬૭૦૬૭	૬૬૨૭૬	૬૭૯૦ નફો	૨	૩૫૨
૧૧૯૯૪	૯૬૧૫	૮૨૭૫	૩૮૮૯	૩૬૬૬	૨૨૨ નફો	૬	૧૯૫૫
૧૪૨૩૯	૧૦૮૧૬	૮૮૫૭	૪૩૨૭	૩૮૩૪	૪૯૩ નફો	૮	૨૧૫૭
૨૧૮૬૯	૧૯૬૭૪	૮૦૮૩	૪૨૧૧	૩૮૪૭	૩૬૩ નફો	૧૧	૬૦૮૬
૧૪૧૪૯	૧૧૭૫૨	૬૫૨૧	૪૩૮૦	૩૭૫૪	૬૨૫ નફો	૧૨	૮૦૭૬
૧૩૭૪૦	૧૧૩૮૮	૬૭૦૬	૪૬૫૩	૪૧૨૩	૫૨૯ નફો	૧૭	૧૧૮૪૮
૧૧૦૪૧	૧૦૯૪૦	૫૫૬૩	૪૯૧૧	૫૦૦૪	૯૩ ખોટ	૨૫	૧૪૩૩૧
૧૧૨૮૭	૮૫૬૯	૪૬૪૦	૪૯૩૩	૪૬૬૦	૨૭૧ નફો	૩૩	૧૮૨૫૦
૧૧૬૯૧	૭૯૧૫	૩૮૦૦	૫૨૩૩	૪૪૨૪	૮૦૯ નફો	૩૭	૧૯૪૩૧
૧૧૧૭૦	૮૩૬૫	૨૮૮૦	૫૫૪૪	૪૮૨૭	૭૧૭ નફો	૩૯	૧૯૨૪૪
૧૨૫૭૭	૮૭૧૪	૧૮૭૪	૫૨૦૨	૩૯૮૬	૧૨૧૬ નફો	૪૦	૧૯૩૬૨
૧૨૨૧૪	૯૧૭૪	૧૯૫૯	૫૫૪૩	૫૦૨૮	૫૧૫ નફો	૪૨	૨૪૧૯૮
૧૪૮૭૨	૯૯૧૨	૧૪૧૫	૫૭૨૪	૪૯૪૮	૭૭૬ નફો	૪૬	૨૬૧૪૪
૧૪૮૮૪	૯૬૬૦	૯૧૮	૬૧૨૪	૬૨૦૫	૮૦ ખોટ	૪૯	૨૭૨૩૨
૧૫૫૨૯	૧૦૨૭૬	૫૫૭૩	૬૩૪૬	૫૪૧૫	૯૩૦ નફો	૫૪	૨૭૩૯૫

હંડ, પ્રસિદ્ધિ-રૂ. ૧૦ હંડ, મકાન ૬૬ તથા નોકર સહાયક ૬૬ની રકમનો સમાવેશ કરેલો છે.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી

ટ્રસ્ટ ફંડોનો હિસાબ

અનુક્રમ નંબર.	ટ્રસ્ટ ફંડનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ આપનારનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ સ્વી- કારીની તારીખ.
૧	૨	૩	૪
૧	દીવાળીયા સ્મારક જ્ઞાનપ્રચારક ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. માણેકલાલ કિશોરભાઈ પટેલ, પિછીળ	૪-૩-૨૮
૨	રૂઢેલ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. તુલસીભાઈ બકોરભાઈ અમીન, બાદરણુ	૧૪-૬-૩૦
૩	વટાદરા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ ફંડ	" "	૩૦-૮-૩૧
૪	શ્રી. સયાજીરાવ ગાયકવાડ ટ્રસ્ટ ફંડ	પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના એક હિમાયતી	૩૦-૮-૩૧
૫	ખત્રી વલ્લભદાસ જમનાદાસ મૂળજી ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ, શિનોર	૩૦-૮-૩૧
૬	ઝારાળા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. મનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ બાદરણુ	૨૭-૧૨-૩૧
૭	સ્વ. ધનીમહેન ભક્ત સ્મારક ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. ભુલાભાઈ પરસોતમભાઈ ભમત, ધામણ	૨૭-૩-૩૨
૮	સ્વ. લખાભાઈ ગોવિંદભાઈ ભક્ત ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. ભગાભાઈ ગોવન, ધામણ	૩૧-૭-૩૨
૯	શ્રી બોર્ડન સ્મારક ટ્રસ્ટ ફંડ	મંત્રીઓ, બોર્ડન સ્મારક ફંડ	૩૦-૭-૩૩
૧૦	ચાહુ ટ્રસ્ટ રા. ૧૦૦)ની રકમ પૂરેપૂરી ખર્ચો ગણ છે.		
૧૧	નાની નરેશ્વી તા. માંગરોલ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી, સા. પ્ર. નાની નરેશ્વી	૨૬-૭-૩૪
૧૨	ડભોહી નરસિંહભાઈ શંકરભાઈ સાર્વ- જનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	રા. આદિતભાઈ મધુરભાઈ રા. અખાલાલ શંકરભાઈ	૬-૬-૩૪

૧૯૪૫] પુ. સ. સ. મંડળ લિમિટેડનો એકવીસમો વા. અહેવાલ

મંડળ લિ. વડોદરા

તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીનો

રકમ રૂ.	ક્યાં રોકેલી છે.	વ્યાજ ખર્ચવાનું બાકી	વ્યાજની રકમનો શું ઉપયોગ કરવાનો છે ?
૫	૬	૭	૮
૧૫૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૬ શેરામાં	૦- ૦-૦	પીછીજ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરામાં	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદી ફેલ સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૧૦૧	"	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદી વડોદરા સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૫૦૧	મંડળના ૨૦ શેરામાં	૦- ૦-૦	વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિષદ મંડળને આપવી.
૬૨૬	પુ. સ. સ. મંડળના ૨૫ શેરામાં	૫૮- ૮-૦	સિનેર, સંખેડ અને તિલકવાડા તાલુકાનાં સા. પુ. ને મદદ કરવા.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરામાં	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને ઝારણા સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૧૦૧	"	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને ધામણ સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૧૦૧	"	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને ઝોરણા સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૧૦૦૧ +૧૪૧૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪૦ શેરામાં	૧૮૬- ૨-૦	વડોદરા રાજ્યનાં પછાત ગામોમાં નવીન બોર્ડન સ્મારક સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની મદદ કરવા.
૨૨૧૨+ ૨૩-૧૩-૭	૩૧% ટકાની મવનમેન્ટ લોન	૦- ૦-૦	દુનિયાની નરોલી સા. પુ. ના મંત્રીને મોકલવી.
૨૦૦૦	"	૦- ૦-૦	ન. શં. સા. પુ. ના વાર્ષિક નિભાવ માટે ડબોઈ મોકલવી.

અનુક્રમ નંબર.	દ્રુટ ફંડનું નામ	દ્રુટ ફંડ આપનારનું નામ	દ્રુટ ફંડ રજી- કાર્યાની તારીખ.
૧	૨	૩	૪
૧૩	સ્વ. દેવીદાસ હરગોવિંદદાસ શાહ સ્મારક ફંડ	રા. મણિલાલ મં. કમથીવાળા રા. હરિવલ્લભદાસ યુ. શાહ	૨૬-૯-૩૫
૧૪	સ્વ. રણછોડજી ભૂલાભાઈ સ્મારક ફંડ	ભકિતભાઈ રણછોડજી ઓરણા	૨૪-૧૧-૩૫
૧૫	શ્રી પીલાજીરાવ ઇનામ ફંડ	રા. પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા અમરેલી	૨૬-૧૨-૩૫
૧૬	પલાણા સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી, સા. પુ. પલાણા	૨૬-૧૨-૩૫
૧૭	સ્વ. ન્યુટન મોહન દત્ત સ્મારક ફંડ	વ્યવસ્થાપક, ન્યુટન મોહન દત્ત સ્મારક ફંડ	૨૬-૧૨-૩૫
૧૮	કંડારી તા. કરનજી સ્વ. અ. રણછોડ- ભાઈ સ્મા. પુ. નિ. ફંડ	રા. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, બાદરજી	૮-૧૧-૩૬
૧૯	બાંધણી તા. પેટલાદ સાર્વજનિક પુસ્ત- કાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુ. બાંધણી	૨૨-૧-૩૭
૨૦	આળોડ તા. વડોદરા સાર્વજનિક પુસ્ત- કાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુ. આળોડ	૨૨-૧-૩૭
૨૧	નાની નરોલી તા. માંજીરાજ સા. પુસ્ત- કાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુ. નાની નરોલી	૨૮-૨-૩૭
૨૨	બહુચરાજી તા. ચાણુસ્મા સા. પુસ્ત- કાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુ. બહુચરાજી	૨૮-૨-૩૭
૨૩	સ્વ. સંતોષભાઈ ભૂલાભાઈ દેસાઈ સ્મારક દ્રુટ ફંડ (નનસાડ તા. કામરેજ સા. પુ. મંટિ)	રા. લક્ષ્મીભાઈ જોવિંદજી દેસાઈ, નનસાડ	૨૮-૨-૩૭
૨૪	સ્વ. લક્ષ્મીબેન તે દેસાઈ સંતોષભાઈ ભૂલાભાઈનાં ધર્મપત્ની સ્મારક દ્રુટ ફંડ (મીસોદા તા. નવસારી સા. પુ. મંટિ)	રા. મેસરજી કાલિદાસ દેસાઈ, નનસાડ	૨૮-૨-૩૭

રકમ ર.	ક્યાં રોકેલી છે.	વ્યાજ અર્થવાતું બાકી.	વ્યાજની રકમનો શું ઉપયોગ કરવાનો છે ?
૫	૬	૭	૮
૨૧૫૭	૩૩% ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન	૧૨૪-૯-૫	કરનાળી સા. પુ. ને નિભાવ માટે રૂ. ૫૦૭ સુધી અને કરનાળી ગ્રામ ઔષધાલયન નિભાવ માટે રૂ. ૨૫૭ સુધી આપવા.
૫૦૦	"	૦-૦-૦	ઝોરણા તા. કામરેજ સા. પુ. ને પુસ્તકો ખરીદી આપવા.
૧૦૦	"	૩-૫-૦	વરસડા તા. અમરેલીના શ્રી. ગં. લ. સા. પુ. ના વાચકોને ઇનામ આપવામાં અર્ચવી.
૫૦૦	"	૦-૦-૦	પલાશા સા. પુ. ના નિભાવ માટે મોકલવી.
૫૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૨૦ શેરોમાં	૦-૦-૦	શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ માટેનાં પુસ્તકો ઓછી કિંમતે ખરીદવામાં મદદ કરવા રાજ્ય પુ. મંડળને આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરોમાં	૦-૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને સ્વ. અમીન રણછોડભાઈ સ્મારક પુસ્તકાલય કંડારીને ' શ્રી. મન-ભાઈ ચંકરભાઈ પટેલ તરફથી બેટ ' એવો સિક્કો મારી મોકલી આપવા.
૯૦૦	૩૩% ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન	૦-૦-૦	બાંધણી સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૪૦૦	"	૦-૦-૦	આગેડ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૨૦૦	"	૦-૦-૦	નાની નરોડી સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૨૦૦	"	૦-૦-૦	બહુચરાણ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરોમાં	૦-૦-૦	નનસાડ તા. કામરેજ સા. પુ. ને લોકમદદ તરીકે ગણી વ્યાજની રકમનાં પુસ્તકો ખરીદીને મોકલી આપવા.
૧૦૧	"	૦-૦-૦	સીસોદા તા. નવસારી સા. પુ. ની લોકમદદ તરીકે ગણી વ્યાજની રકમનાં પુસ્તકો ખરીદીને મોકલી આપવા.

અનુક્રમ નંબર.	ટ્રસ્ટ ફંડનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ આયનારનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ સ્વી- કાર્પોની તારીખ.
૧	૨	૩	૪
૨૫	મોટા આંકડીઆ તા. અમરેલી સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી, સા. પુ. મોટા આંકડીઆ	૮-૮-૩૭
૨૬	કુરાલ તા. પાદરા સાર્વજનિક પુસ્ત- કાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય કુરાલ તા. પાદરા	૧૦-૧૦-૩૭
૨૭	ડેરાલી સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય ડેરાલી તા. કરજળુ	૧૦-૧૦-૩૭
૨૮	મોભા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુ. મોભા તા. પાદરા	૧૦-૧૦-૩૭
૨૯	સી. દિવાળીબાઈ મગનલાલ જોશી ટ્રસ્ટ ફંડ (બાકરોલ તા. પેટલાદ સા. પુ. માટેનું)	મગનલાલ હથરલાલ જોશી બાકરોલ	૨૯-૧૧-૩૭
૩૦	બાકરોલ તા. પેટલાદ સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુ. બાકરોલ તા. પેટલાદ	૩૧-૧૨-૩૭
૩૧	શ્રી હરગોવિંદ શામળ પાઠક સ્મારક ટ્રસ્ટ ફંડ (બાલ પુસ્તકાલય અલાલા માટેનું)	મૂળશંકર ગૌરીશંકર ભટ્ટ અતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા, મંત્રીઓ, હરગો- વિંદ શામળ પાઠક સ્મારક સમિતિ	૩૧-૧૨-૩૭
૩૨	આમચક સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય આમચક તા. મહુવા	૨૬-૧-૩૮
૩૩	બાઇલાલ વ્યાસ સ્મારક ફંડ	દયાશંકર બા. શુક્લ, મંત્રી બાઇલાલ વ્યાસ સ્મારક સમિતિ, સુરત	૮-૮-૩૭
૩૪	સ્વ. રણુહોડભાઈ શિવાભાઈ પટેલ સ્મારક ફંડ	હરમાનભાઈ શિવાભાઈ પટેલ ડેમોલ	૧૯-૧૧-૩૮
૩૫	સ્વ. ડાહીબહેન સ્મારક ટ્રસ્ટ ફંડ-ધામણ	મકનભાઈ લખાભાઈ	૧૯-૧૧-૩૮

* પુસ્તકપ્રકાશનમાં ટ્રસ્ટફંડની રકમ ઉપરાંત મંડળતા રૂ. ૩૮૨-૧૧-૬ વધારે રોકાયેલા છે.

રકમ ર.	ક્યાં રોકી છે.	વ્યાજ ખર્ચવાનું આકૃ.	વ્યાજની રકમનો શું ઉપયોગ કરવાનો છે ?
૫	૬	૭	૮
૪૦૦	૩૬% ટકાની મવનમેન્ટ લોન	૦-૦-૦	મોટા આંકડીઆ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૪૦૦	"	૦-૦-૦	કુરાલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	"	૦-૦-૦	ડેરાલી સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૬૦૦	"	૦-૦-૦	મોખા સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૪ શેરોમાં	૦-૦-૦	બાકેરાલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૮૦૦	૩૬% ટકાની મવનમેન્ટ લોન	૦-૦-૦	બાકેરાલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૧૦૦	"	૦-૦-૦	ચલાલા સા. પુ. ને બજેટ બનાવવા મોકલી આપવી.
૩૦૦	"	૦-૦-૦	આમચક સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૫૧૭	મંચમાળાના પ્રકાશન ખાતે	*૩૮૨-૬-૧૧	બાહ્યલાલ વિશ્વનાથ વ્યાસ સ્મારક મંચમાળા શરૂ કરવી.
૩૦૦	૩૬% ટકાની લોન	૦-૦-૦	ડેમોલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૩ શેરોમાં	૦-૦-૦	ધામણ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.

ક્રમ નંબર	દ્રેષ્ટ દંડનું નામ	દ્રેષ્ટ દંડ આપનારનું નામ	દ્રેષ્ટ દંડ સ્વ કાર્યોની તારીખ
૧	૨	૩	૪
૩૬	સ્વ. ગિરધરલાલ ત્રંબકલાલ રમા. દ્રેષ્ટ દંડ ફોટો સોનગઢ	મંત્રી સા. પુ. ફોટો સોનગઢ	૧૯-૧૧-૪૦
૩૭	ધનજીભાઈ મંચેરજી રમારક દ્રેષ્ટ દંડ ફોટો સોનગઢ	"	૧૯-૧૧-૪૦
૩૮	નથુભાઈ વીરમભાઈ રમારક દંડ સા. પુ. પિસાઈ તા. ડભોઈ નિભાવ દંડ	રા. બેચરભાઈ નથુભાઈ	૩૧-૩-૪૧
૩૯	સ્વ. રામકોર તે હરિભાઈ નારણજી બકતનાં પત્ની રમારક દ્રેષ્ટ દંડ ધામણ	રા. ભક્તિભાઈ કાળાભાઈ રતનજી-ધામણ	૩૧-૭-૪૧
૪૦	સ્વ. પટેલ ડાહ્યાભાઈ અંબાલાલ રમારક પિંહીજ સા. પુ. નિભાવ દંડ	પ્રમુખ સા. પુ. પિંહીજ	૨૦-૬-૪૧
૪૧	સ્વ. મો. ન. અમીન રમારક દ્રેષ્ટ દંડ (સ્થાયી)	મંત્રીઓ, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ	૧૧-૧૧-૪૧
"	" (ચાણ)	"	"
૪૨	સ્વ. પટેલ રણજીડભાઈ ભાઈલાલભાઈ રમારક દ્રેષ્ટ દંડ સા. પુ. નનસાડ તા. કામરેજ માટે	નરસીભાઈ રણજીડભાઈ	૨૧-૧૨-૪૧
૪૩	સ્વ. લાકુબહેન બકત ધામણ રમારક દ્રેષ્ટ દંડ	ધીરજલાલ જીવણલાલ	૩-૧૧-૪૨
૪૪	હિમરામ તા. પલસાણા સા. પુ. નિભાવ દંડ	વસ્ત્રભાઈ ઉકાભાઈ પટેલ	૧૩-૧-૪૩
૪૫	સ્વ. ચાન્તાભાઈ મહાસુખભાઈ મહિલા સા. પુ. વિસેનગર દ્રેષ્ટ દંડ	મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ શેઠ	૨-૫-૪૩
૪૬	આરક સીસોદરા તા. નવસારી સા. પુ. નિભાવ દંડ	માધવભાઈ કસનભાઈ	૨૫-૭-૪૩
૪૭	બાકરોલ તા. પેટલાદ સા. પુ. નિભાવ દંડ	પ્રણાભાઈ કાળોદાસ પટેલ	૨૬-૨-૪૪

રકમ રૂ.	ક્યાં રોકેલી છે.	બાજુ ખર્ચવાનું ખાતું	બાજુની રકમનો શું ઉપયોગ કરેલો ?
૫	૬	૭	૮
૧૦૧	૩૬૬ ટકાની લોન	૦-૦-૦	ફાઈલ સોનગઢ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	"	૦-૦-૦	" "
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. નં. ૪ શેરમાં	૦-૦-૦	સા. પુ. પિસાઈને મોકલી આપવી.
૧૦૧	"	૦-૦-૦	સા. પુ. ધામણને બજેટ બનાવવા આપવી.
૧૦૧	૩૬૬%ની લોનમાં	૦-૦-૦	સા. પુ. પિંડીંગને મોકલી આપવી.
૨૭૬૦- ૭-૧	"	૦-૦-૦	સ્વ. સો. ન. અમીત રથારક અંશમાળા અસિદ્ધ કરવી.
૨૨૬૪- ૧૦-૭	"	૦-૦-૦	
૧૦૧	"	૦-૦-૦	સા. પુ. નનસાડ તા. કામરેજને બજેટ બનાવવા આપવા.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરમાં	૦-૦-૦	ધામણ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	૩૬૬ ટકાની લોનમાં	૩-૫-૦	ઉમરાખ તા. પદસાણા સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૨૦૦૦	"	૩૫-૧૨-૦	મજિલા સા. પુ. વિસનગરને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરમાં	૦-૦-૦	આરક સીસોદરા તા. નવચારી સા. પુ. ને મોકલવી.
૪૦૦	૩૬૬ ટકાની લોન	૭-૧૧-૦	સા. પુ. બાકોલને મોકલવું.

અનુક્રમ નંબર	ટ્રસ્ટ ફંડનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ. આપનારનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ સી- કાયોની તારીખ
૧	૨	૩	૪
૪૮	જીતેન્દ્ર પ્રતાપરાય, મહેતા સ્થા. નિધિ	પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા	૨૦-૪-૪૧
૪૯	સ્વ. રણછોડભાઈ ગિરધરભાઈ સા. પુ. વેનતલાલ તા. શિનોર નિભાવ ફંડ	હિરાલાલ નાથલાલ શાહ	૧૨-૬-૪૪
૫૦	સ્વ. પુરુષોત્તમ રણછોડભાઈ પટેલ આરક ફંડ ફંડ	નરસિંહભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ	૧૦-૯-૪૧
૫૧	સ્વ. નવનિતલાલ રણછોડલાલ પારેખ સયાજી વૈભવ લાયબ્રેરી પુસ્તક નિભાવ ફંડ	સોની રણછોડદાસ દયારામ	૨૫-૧-૪
૫૨	કશીભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ સા. પુ. સોખડા ખુર્દ તા. પાદરા નિભાવ ફંડ	રાવજીભાઈ હીરાભાઈ	૨૫-૫-૪૧
૫૩	ગૌતમભેન ભક્ત ધામજી સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મોરારભાઈ દુર્લભભાઈ	૨૮-૭-
૫૪	ફદેલ તા. બાદરજી સા. પુ. નિભાવ ફંડ	કાલીદાસ જીભેદભાઈ પટેલ	૨૮-૭-

રકમ રૂ.	ક્યાં રોકેલી છે.	વ્યાજ ખર્ચવાનું આક્રી.	વ્યાજની રકમનો શું ઉપયોગ કરવો ?
૫	૬	૭	૮
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૪ શેરોમાં	૪-૪-૦	અમરેલી બા. પુ. ના વાચકોના હિતોન્નાયે ખર્ચવા બાલ. પુ. ના મંત્રીને મોકલવું.
૧૦૧	„	૦-૦-૦	સા. પુ. તેનતલાવ તા. સિતોરને મોકલવું.
૧૦૧	૩૬ ટકાની લોન	૧-૭-૦	સા. પુ. રજોલી તા. બાદરણને મોકલવું.
૧૫૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૬ શેરોમાં	૦-૦-૦	સા. પુ. નવસારીને પુસ્તક નિભાવ ખાતે ખર્ચવા મોકલવું.
૧૦૧	૩૬ ટકાની લોનમાં	૦-૦-૦	સા. પુ. સોખડા ખુર્દ તા. પાદરને મોકલવું.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૪ શેરોમાં	૬-૦-૦	સા. પુ. ધામણ તા. નવસારીને મોકલવું.
૧૦૧	„	૦-૦-૦	સા. પુ. રૂદેલ તા. બાદરણને મોકલવું.

પુસ્તકાલયોએ મંડળમાં જમા મૂકેલી કાયમ ફંડની રકમોની યાદી

વડેદરા રાજ્યનાં ગ્રામ તથા કરગા પુસ્તકાલયોએ મંડળમાં જમા મૂકેલી કાયમ ફંડની રકમો તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીનું વ્યાજ ચઢાવી જે તે પુસ્તકાલયની ગણ્ય માટે અને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. કોષ પુસ્તકાલયને ચોતાના નામ સામે જણાવેલી રકમમાં ફેરફારો હોવાનું જણાતાં અને તુર્તજ ખબર આપવી. આ રકમમાં શેરની રકમનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી.

તા. ક. (૧) * આ નિશાનીવાળાં દરેક પુસ્તકાલયનો એક શેર રૂ. ૨૫નો છે. એક કરતાં વધુ શેર જેમનો છે તે દરેક સામે શેરસંખ્યા જણાવી છે.

(૨) પુસ્તકાલયે મકાનફરસ્તી ખાતે વાર્ષિક બજેટમાં બચત કરી અનામત રાખેલી રકમ મોટા અક્ષરે બાપી છે.

અમરેલી મહાલ

આંકડીઆ(નાના)	૧૩૨-૯-૧૧	*તરકતલાવ	૧૨૨-૧૫-૯	પીપળસગ	૧૬-૮-૨
આંકડીઆ(મોટા)	૨૧૪-૪-૧૨	દહીડા	૨૬-૧૧-૧૧	*લાલાવદર	૬૪-૪-૧
કમીગઢ	૭૬-૮-૧૧	*દેવરાજીઆ	૩૮-૧૫-૨	રાજરથળી	૫૭-૧૦-૫
કેરાળા	૪-૬-૪	દેવળીઆ	૭૯-૪-૧૦	વરસડા	૧૪૭૫-૧૫-૪
કેરીઆ ચાડ	૨૨૧-૪-૭	પીઠવાળળ	૫૨-૭-૪	*વિઠ્ઠલપુર	૪૯-૧૨-૧૦
ખીજડીઆ ખારી	૨૧-૦-૧૦	બાબાપુર	૧૮૧-૯-૯	*સથોત્તર	૪૩-૧૪-૮
ગાવડકા	૬૧-૩-૭	બંડારીઆ(નાના)	૭૯-૧૦-૩	સાજઆવદર	૧૧૮-૮-૧૧
ગોખરવાળા(મોટા)	૪૨-૫-૧૦	*બંડારીઆ(મોટા)	૮૮-૩-૨	અમરેલી સામુ-	
ચક્કરગઢ	૧૪૫-૦-૨	*માંચીઆળા(નાના)	૩૧-૭-૦	દ્રીમાતા વા.	૨૫૫-૩-૩
(૨) ચાડીઆ	૧૨૮-૨-૬	,, (મોટા)	૮૧-૧-૦	સોનારીઆ	૫૭-૭-૮
ચાંજીઠ	૧૮૯-૯-૩	માળીયા	૬૧-૧૨-૩		
(૪) બળીઆ	૧૧૭-૧૫-૩	માંગવાપાળ	૪૩-૨-૪	ખીજડીઆ-	} ૨૮-૬-૧૦
રંગપુર	૧૫૧-૬-૬	માલવજી	૧૪-૩-૪	રાંદેડીઆ	
*જેસિંગપુરા	૬-૭-૧	*માંડવડા (સોટા)	૧૦૨-૩-૪	વાંડીઆ	૬૫૫-૦-૫
(૨) ઢેહારવા	૧૧૩-૪-૫	ટીંગડા	૭-૯-૧		

ગોખામંડળ મહાલ

*આરંભડા	૬૬-૧૦-૧	ધીણકી	૩૦-૬-૦	ખતુઆ	૭-૭-૬
ધાસજીવેલ	૩૪-૧૩-૪	ગોપી રાજપુર	૫-૯-૭	બરડીયા	૫-૦-૩
મીઠાપુર	૪૫-૧૩-૪	*વરવાળા	૨૩૧-૦-૪		

કોડીનાર મહાલ

અરજીજ	૪૦-૧૦-૬	હાહર	૭૪-૧૪-૧	સિંધાજ	૪૩-૦-૧
આલીદર	૩૭-૦-૫	ડોળાસા	૬૭-૫-૧	પાંચપીપળવા	૨
કોજ	૧૧૧-૧૫-૫	વડનગર	૩૭-૧૩-૧૧	અડવી	
મ્હાલસરમ	૪૫-૬-૮	ગોડેલની ખાજી	૫-૭-૪	દેવલપુર	
મ્હાલગોમ	૧-૫-૩	વેલજી			
પીપળી	૩૨-૧૦-૩				

ખાંસા પેટામહાલ

ધંગોરાળા	૯૭-૨-૯	તાંતણીઆ	૧૨૨-૭-૪	પીપળવા	૩૭-૬-૧૦
*ખાંસા	૧૪૬૫-૫-૧૦	*વાંકીઆ	૨૫-૧૫-૦	ભાડ	૪૪-૧૩-૨
*સમઢીઆળા(મોટા)	૧૦-૧-૯				

દામનગર મહાલ

કરોલીઆ	૨-૦-૩	ધૂંકણીઆ	૪૮-૬-૧૧	હાકિતડ	૭-૧૫-૭
કાંચરડી	૫૬-૮-૨	*નાના રાજકોટ	૨૪૦-૧૨-૮	હીરાણા	૧૯-૧-૦
પીજડીઆ	૪૩-૧૨-૭	નારણગઢ	૩૨-૧૦-૧૧	*શાખપુર	૧૫૯-૪-૭
*ગણેશગઢ	૧૬૫-૮-૦	રામડા	૧૦૧-૪-૪	આંખરડી	૧૬-૪-૩
હામડીઆ	૯૪-૧-૯	રૂપાવટી	૧૩૧-૩-૯	ઠાંસા	૧૯-૮-૧૧
ધામેલ	૧૫૧-૫-૧૦	વીરપુર	૬૪-૬-૧૦		

ધારી મહાલ

આંખરડી	૩૯-૨-૬	(૬)ચલાલા મ.			
કમી	૧૦-૧-૧	- હુ. ફંડ	૧-૧૨-૭	*મલગામ	૭૭-૬-૬
કેરાળા	૩૨-૬-૧	*છરા	૫૩-૧૫-૧૧	ભાડેર	૧૪૨-૧-૮
ખીયા	૮૨-૧૩-૯	ઝર	૧૪૯-૯-૭	વીરપુર	૭૦-૭-૪
ગરમલી	૧૧-૧૨-૩	દલખાણીઆ	૧૦૪-૧૨-૭	સરસીઆ	૨૩૮-૧-૨
*ગોવિંદપુર	૧૦૩-૦-૨	દીતલા	૨૧-૨-૦	કુકલી	૧૭-૧૪-૭
(૬) ચલાલા	૩૭૭-૧-૦	*દેવળા	૧૭-૯-૯	નાગધરા	૧૫-૬-૦
પાણીઆ	૧૦-૨-૬			ચલાલા-આ. પુ.	૫-૧૩-૦

લીમકટા પેટામહાલ

*લીમકટા ૧૩૩-૦-૩

રતનપુર મહાલ

ધંધરીઆ	૪૮-૧૪-૭	ગોણપુર	૧૫૨-૦-૨	સિયાનગર	૯૨-૧૧-૯
--------	---------	--------	---------	---------	---------

કામરેજ મહાલ

*અથામા	૩૦-૪-૫	ધલા	૪૪૯-૧-૫	નગોડ	૩૪૩-૧૨-૬
*અસ્તા	૩૫-૩-૧૦	*ચીખલી	૫૧૪-૮-૧	નનસાડ	૩૭૯-૯-૧૦
*ઓરણા	૧૯૬-૮-૧	કોઠાદરા	૧૮૯-૧૩-૬	*નેત્રંગ	૯૪-૨-૧
કરજણુ	૭૮-૧૫-૧	ભોખા	૮૧-૧૩-૫	પાલી	૨૩૧-૨-૧૦
*કામરેજ	૯૯૦-૯-૪	ટીંબા	૨૯૦-૧૪-૧	ભેરવ	૧૪૦-૮-૧૦
કોસમાડા	૧૮૬-૧૫-૬	કુંગરા	૧૮૬-૧૨-૧૦	દેસોદ	૨૯-૩-૯
કાળીભરયાણા	૧૭૫-૧૨-૯	*દિગસ	૧૨૭૭-૮-૫	લશકાણા	૧૭-૮-૧૦
*ખાનપુર	૧૩૨-૧૩-૦	દેલાડ	૩૫૭-૦-૬	લાડવી	૨૬૧-૧૪-૬
બોલેશ્વર	૧૭૮-૧૫-૨	ધાતવા	૧૧૫૦-૨-૧	વાવ	૨૫-૩-૯
કોસમાડી સીમાડા	૫૫-૧૪-૯	ભાદા	૫૦-૫-૦	વિહાણુ	૩૨૬-૬-૦

વેળંગ	૧૯૦-૧૧-૩	સેગવા	૨૮૦-૨-૨	ખોલવડ	૧૪૫-૦-૫
શામપુરા	૯૦૦-૩-૪	*શેખપુર	૧૩૧-૧-૬	પાસોદરા	૨૦-૪-૧૧
*શેવણી	૬૬૫-૨-૫	મોવાળી	૪૬-૭-૪	દીગસ	૧૦૩-૧૪-૦

ગણદેવી મહાલ

અંબેટા	૧૪૮-૬-૬	દેવધા	૨૩૪-૬-૭	*વલોટી	૪૬૩-૧૫-૮
દેસલી	૫૧-૧૦-૬	દેસરા	૩૯૭-૩-૯	વડસાંગલ	૮૪-૧-૪
ખખવાડા	૪૭૦-૦-૪	ધકવાડા	૪૨-૧૪-૧૦	પાટી	૫-૮-૧૧
*મડત	૮૫૮-૧-૬	*ધમડાળા	૭૧-૬-૪	*સોનવાડી	૧૬૧-૧૩-૧૦
ગંગોર	૧૧૮-૩-૧૧	પાથરી	૩૦૬-૧૦-૬	બાઠા	૨૧-૧૧-૧
*તળોદ કળ્યાંઆ	૧૬૮-૨-૧૦	(૪) માણેકપુર	૧૬૦-૬-૭	દેવસર	૨૩-૧૩-૫
		માસા	૨૨૮-૩-૧	તલીઆરા	૮૯-૧૧-૨
*નાંદરખા	૧૩-૧૧-૧				

નવસારી મહાલ

અલુરા	૮૭-૧૦-૯	*નડોદ	૫૩-૭-૧	સીસોદરા મ.	
*આમલી	૧-૨-૨	નીમળાઈ	૩૨-૧-૫	ડું. કુંડ ૩૩-૧૦-૧૧	
આમડપુર	૧૦-૧-૮	*તવડી	૭૭-૧૨-૫	વડોલી	૯૨-૬-૧૦
*ઉમરાઈ	૨૫-૪-૮			*વીરાવળ	૩૦૬-૭-૧૧
(૫) કરાંખટ	૩૧-૧૧-૩	પોપડા	૧૮૮-૧૩-૯	વેળવપુર	૧૮૯-૫-૪
કર્યાપાર	૨૭૩-૦-૧૧	બોરસી	૧૦૮-૧૧-૯	સાગરા	૧૫-૨-૪
કડોલી	૪૪૭-૧૪-૩	બાઠા	૮૯-૯-૫	(૨) સંદલપુર	૫૭૫-૭-૬
				(૪) ધામણ મ.	
કોલાસણા	૫૫૮-૩-૪	*મહુવર	૧૦૯-૫-૬	ડું. કુંડ ૨૫૨-૪-૧૧	
છાપરા	૧૦૧-૧૧-૯	માંગરાલ	૧૦૨-૮-૭	નવસારી રેશન વાં. ૭૬-૪-૧	
		માણેકપુર	૮૩-૧૫-૭		
દાંતી	૯૨-૪-૨	મીરજપુર	૪૧-૯-૧૦	*પડધા	૨૬૫-૧૨-૧
દેલવાડા	૧૭૮ ૦-૧૧				

પલસાણા મહાલ

અરતાન	૩૧૯-૬-૫	*ખરવાસા	૧૬૮-૯-૨	*નિયોળ	૩૬૪-૧-૧૦
અંત્રોલી	૨૯૧-૧૪-૦	ગાંગપુર	૭૭૬-૪-૧	બલેશ્વર	૧૫૭-૦-૧૦
છટાળવા	૧૩૦-૧૦-૫	ધત્રુડા	૭-૭-૧	બાબેન	૩૪૧-૪-૧૦
(૩૦)ઉમરાખ	૪૫-૬-૮	ચલથાણ	૧૯૨-૧-૨	બારસડી	૧૪૫-૧-૦
(૩) એના	૪૯૦-૦-૨	તળોદરા	૪૬-૧૨-૧૧	સોયાણી	૨૭૬-૨-૧૧
કોદારા	૧૪૮-૧-૩	તુંડી	૧૯૭-૧૨-૧૦	વણેસાપિસાદ	૨૭૧-૨-૬
કરણ	૧૨૫-૫-૧	ધામદોડ એના	૨૦૯-૧૫-૦	સાંકી	૪-૭-૦
ગંગાધરા	૧૧૨-૮-૯	,, કુંભા	૨૩૧-૧-૨	વંઝોળાઆ	૮-૧૦-૧૦

મહુવા મહાલ

ઓડચ	૪૨-૪-૧૦*કાન્હી	૫૩૫-૬-૭	નિકાલી	૨૨-૬-૧૦
*આમચક	૨૮૮-૧-૬		ભુટવાડા	૫૨-૮-૨
*આમરોલી	૧૬૩-૧૦-૮ સાંખા	૧૮-૭-૧	મહુવા	૩૭-૧૫-૬
ધોળાકુઇ	૮૧-૧૧-૬ અંધારી	૫-૧૨-૮	વલવાડા	૧૮-૫-૦
વહેવલ	૨૦-૧૦-૨ કુરેલ	૨૪૩-૪-૬	વિઘણપુર	૧૨૬-૪-૦
કુંગરી	૪૮-૦-૬ માંગડીઆ	૨૪-૧૦-૪	દળદવા	૩૨-૩-૪
ખરવાણુ	૪૨-૧૪-૪ ગુણસવેલ	૧૨૫-૮-૦	બામણીઆ	૧૧-૦-૭
ઉમરા	૩૮-૨-૮ *ખીલખડી	૨-૮-૭	બારતાડ	૨૫-૬-૧૦
કરચેલિયા	૪૮૬-૪-૧૧ ધોડાઇ	૧૬૦-૧-૧૧	શેખપુર	૬૬-૩-૦
કવીડા	૫૧-૧૨-૧૦ ભોરીયા	૧૦-૨-૨	ઉમરાખ મ.ફ. ૬૩ ૩૦૫-૧૨-૬	

માંગરોળ મહાલ

આંકડોદ	૩૨-૬-૫	(જ)નાની નરોલી	૧૭૨-૧૨-૦	સિમોદરા	૮૧-૧૪-૬
કંટવા	૧૭૦-૧૫-૪	મોસાલી	૩૦૯-૧૨-૮	શિયાળજ	૫-૧૫-૮
કુંવારદા	૧૪-૪-૨	લીંડીઆદ	૬-૪-૧૦	ભોરીદરા	૧૮-૧૫-૭
કોસાડી	૬૨-૦-૫	લીમોદરા	૨૬-૮-૪	લુહારા	૪-૪-૧
ગીજરમ	૧૧૭-૫-૧૦			*દીણોદ	૧૪-૧-૧૧
તરસાડી	૪૭-૧-૧	સરદા	૧૫૬-૭-૧૧		

વ્યારા મહાલ

કટાસવાણુ	૬-૪-૬	બેડચીત	૪૬-૧૫-૪	જેસિંગપોર	૧-૬-૩
*કપુરા	૮૮૨-૩-૫	બોરખડી	૨૬-૧૦-૬	વાંસકુઇ	૧૧૪-૫-૧૦
આંખીઆ	૭-૫-૧૧	અંધારવાડી દૂર	૨૩-૧૨-૧	ખાનપુર	૧-૬-૩
ખુંટાડીઆ	૨૪-૬-૩	સરા	૭-૧૫-૧	કાંજી	૪૧-૮-૧૦
મડત	૬૧-૩-૪	સાંકળી	૫-૬-૨	ધાટ	૬-૫-૪
કલકવા	૧૧૪-૧૧-૪	રૂપવાડા	૧૨૬-૪-૫	મીખલવાવ	૫-૬-૩
કેળકુઇ	૩૩-૦-૨	કપુરા મ.ફ. ૬૩	૨૧૫-૩-૭	પાટી	૨૬-૧૫-૧૧
ડોલવણુ	૧૭૦-૨-૭	બેડકુવા દૂર	૧૭-૧૦-૧	ધાણી	૧૧-૬-૬
પદમ કુંગરી	૬-૧૪-૧૧	ઉમરવાવદૂર	૧૦-૨-૧૧		

સોનગઢ મહાલ

ટાકરવા	૭-૧૨-૧૦	સોનગઢ	૩૬૨૨-૦-૬	ખરસી	૫-૧૫-૪
સિંગપુર	૨૮-૧૫-૮	ધમોડી	૭-૦-૩	ડોસવાડા	૨૬-૪-૮

આતરસુખા પેટામહાલ

આંખવેલ	૪૩-૧૫-૭	કનીપુર	૩૦૭-૮-૫	દેવકરજીના મુવાડા	૧૨૧-૮-૧૧
આતરસુખા	૬૦-૧-૩	(૧૦) કાણીએલ	૬૭-૫-૨	બારીઆ	૧૩૨-૬-૧૧

*વ્યાસ વાસણા	૪૩૬-૧૨-૭	ઉકરડીના મુવાડા	૨૬-૦-૨	વગાથી	૩૨-૭-૧૦
સીંહોરા	૩૧-૧૩-૪	*વડીઆ	૧૫૧-૪-૦	હીલોલ	૨૫-૮-૦
હીલોલ	૨૧૦-૨-૭	સદેસર	૯-૩-૨	ઝંડા	૧૦-૩-૧૧
વાધણપુર	૪-૦-૯	કમાલખંધ વાસણા	૮-૨૨-૦		

કડી મહાલ

અગેળ	૧૫૦-૬-૫	બાલી(કુમારપુર)	૨૮-૦-૧	*મુરબ	૭૮-૬-૫
*આકુંદરા	૧૨૮-૩-૧૦	*ચાલાસણ	૨-૨-૩	*સાદરા	૨૩-૧૨-૫
*આદરજ મોડા	૮૨-૧૦-૭	*દેહિસણ	૧૧૬-૩-૭	હુણાસણ	૧૬૭-૧૦-૪
*કદ્યાણપુરા	૧૭૨૭-૭-૨	*નંદાસણ	૧૬૨-૧૦-૯	*મસલપુર	૧૬૨-૬-૪
*કણ્ઠમરી	૯૫-૮-૧૦	*મટાસણ	૬૨-૧-૧	*ખેરીસણ	૧૮૬-૧૩-૫
કરજીસણ	૧૯૧-૧૧-૨	મણિપુર	૧૩૫-૯-૧૦	ડાંગરવા (૨૦)	૭૬-૧૦-૬
*કાસવા	૫૫-૧૫-૯	શિયાપુરા	૨૨-૭-૧૧	*ધુમાસણ	૩૩૨-૧૦-૧૦
*કુંડાલ	૭૦-૫-૧૦	અખાવપુરા	૫-૮-૯	માયાસુલ	૬૧-૧૦-૦
*ખાવડ	૩૦૧-૧૩-૦	*ચડાસણ	૨૭-૬-૬	નગરાસણ	૬-૩-૪
*ખેરજના દોડા	૯૫-૪-૨	*મેકાસણ	૬-૧૪-૧	*વડારી	૫૬-૨-૭
(૨)કડી(મ.કુ.ફ.)	૨૦૨-૧૧-૦	વકુ	૧૬૦-૪-૪	ઈંદ્રાડ	૫૫-૪-૭
કેમલ	૩૪૨-૬-૧	છરાણા	૧૫-૧૩-૧	છાંદવા	૪૭-૭-૫
નાની કડી	૦-૧૪-૧૦	કુલેત્રા	૩૧-૩-૩	*દોરીઆ	૧-૬-૪
મસોદરા	૩૬-૧૧-૭	*રંગપુરા	૧૪-૧૩-૬	આણંદપુરા	૨૧-૧૫-૪
ચારોલ	૯૮-૧૫-૩	રંગપુર (નગાસર)	૨૬-૬-૬	વાધરોડા	૨૪-૧૦-૬
(૫) ઝુઘાસણ	૨૧૭-૪-૧૧	વિઝજ	૮૮-૭-૪	*સેદરડી	૩૦-૧-૫
*ડરણ	૨૭૧-૨-૦	*સરસાવ	૧૧-૩-૭	*અરદેસણ	૨૪-૧-૭
*ધોળ	૫૧૩-૬-૭	સહી	૧૮-૩-૪		

કલોલ મહાલ

(૨) અલુવા	૧૫૬-૫-૮	*દીરાડા	૩૪-૪-૦	(૬)ખાલવા	૧૦૮-૧૪-૧
ઝોળા	૪૮-૧૧-૦	(૪૦)પાનસર	૪૦૬-૧૦-૨	બાદોલ	૯૪-૮-૬
આદરજ મોડી	૧૦૧-૬-૮	નાસમેલ અઢાણા	૨૨-૧૦-૮	મુખારકપુર	૫૬-૨-૦
ધસંડ	૪૫૫-૧૧-૮	(૧૫) મોખાસણ	૩૧-૧-૩	ખીલેશ્વરપુરા	૧૩-૬-૩
ઉનાકિ	૧૨-૧૪-૪	સરદેવ મ.કુ.ફ.	૪૫-૧૨-૦	રકનપુર	૪૭-૧૦-૬
કુંડાસણ	૪૩૩-૧૨-૪	*પીપળજ	૯૨૬-૧૦-૬	રાંચરડા	૩૬૭-૩-૫
કેસવડા	૩૭૧-૧૫-૧	*ડોંગુઆ	૮૧-૫-૫	સપાંજરાપોળ વા.	૧૬-૩-૪
કેહા	૧૭૩-૩-૧૦			*રાંધિખ	૧૦૬૭-૫-૦
*ખેરજ ડાબી	૧૪૪-૦-૩	ધાનજ	૨૧૬-૧૪-૯	(૪૦) પાનસર	
*નારદીપુર	૧૫૩૮-૫-૨	*પલિયડ	૧૪૩૦-૧૫-૦	મ. કુ. ફેંક	૧૦૪-૧૦-૧૧
(૨) ભામલા	૨૦-૩-૪	ખેરીસણ	૪૪-૦-૧૧	નાદરી	૧૨-૧૧-૪
જસપુર	૨૧૬-૬-૬				

વડાવરવામી	૯૯-૧૫-૧૦	*સરદાર	૧૧૧-૬-૧	પલસાણા	૬૩-૦-૧૦
*સિંચોદરા	૭૯૪-૧૧-૭	સાંતેજ	૧૩૧-૭-૪	વાસણુ	૧૨૩-૩-૫
				તારાપુર	૭૫-૨-૭
વાવોલ	૪૦-૬-૪			(૫)રૂપાલ	૬૯૮-૪-૨
(૧૧)વેડા	૧૦૧-૪-૪	(૩)શોભાસણુ	૧૦-૬-૯	કલોલમહાલપુ.મં.	૫૧-૧૧-૦
*વાગોસણુ	૧૦૬-૦-૭	*સેરીસા	૯૬-૧૧-૯	*સેરયા	૧૫૫-૧૨-૦

બેરાણુ મહાલ

*ઉણાદ	૧૫૪-૮-૬	ડોહાડા	૫૬-૧-૧૦	સખલપુર	૮૭-૬-૬
*ઉંઘાઈ	૭૨૨-૭-૬	(૨)બહાદરપુર	૩૬-૬-૬	રંગપુર	૧૨૭-૧૫-૨
*કમાલપુર	૭૦-૧૨-૦	બાબીપુર	૮૫-૮-૮	સિપોર	૭૪૭-૮-૧૧
*કરબટીઆ	૩૨૬-૧૨-૯	મહાપા	૪૭-૧૦-૧૦	હસનપુર	૪૩-૧૩-૧
(૩)કહીપુર	૪૪-૬-૨	(૨) મલેકપુર	૧૦૭-૪-૧૧	વિઠોડા	૬૧-૦-૨
કેસીપા	૪૩-૧૩-૭	મોળાપુર	૨૬-૫-૫	શેખપુર	૫૮-૫-૭
ચાણુસોલ	૭૪-૧૦-૭	પાનછા	૬-૧૧-૫	સુંઢીઆ	૬૪૧-૦-૩
બરકા	૫૧૩-૧૩-૬	રાજપુર	૭૫-૬-૧૦	હીરવાણી મોટી	૬૭-૫-૧
ચાંગણા	૪૭-૨-૨	મંડાલી	૬૩-૬-૨	શોભાસણુ	૯૨-૧૧-૮
ડોહાડ	૨૮૧-૧૪-૦	લુણવા	૧૭૭-૮-૧	ત્રાંસવાડ	૩૮-૧૧-૬
કરચનપુરાં	૯૯-૧૪-૮	મંદ્રોપુર	૧૬-૩-૭	મહાસણુ	૧૩-૧૦-૩
ચાડા	૬૨-૦-૯	બલાદ	૯૩-૦-૩	ગોરીસણા	૧૪-૩-૩

ચાણુરમા મહાલ

અંબાલા	૫૬-૧૧-૧	માંજી	૧૧૩-૪-૩	(૧૭) ધીણેજ	૭૪૬-૧૩-૫
*કનોડા	૨૭૮-૧૪-૦	ગોખરવા	૧૦૦-૧૧-૧૦	,, મ. હં. ફંક	૯૦-૧-૦
આદિવાડા	૧૧૩-૭-૨	કારોડા	૨૦-૦-૪	પલાસર	૫૧૯-૧૪-૯
*કંબોઈ	૨૮૫-૫-૨	*ચા. મ. હં. ફંક	૨૬૬-૬-૯	પીપળ (૪)	૧૭૪-૭-૯
બરિયક	૮૩-૧૨-૫	ચવેલી	૧૬૬-૧-૧૧	પીઠારપુરાં	૧૦૧-૧-૧૧
મીઠા ધરવા	૭૪-૧૦-૫	ભમીછા	૧૭૮-૨-૦		
થેલીઆવાસણુ	૭૬-૬-૮	સુલુસર	૫૩-૧૦-૪	મણીઆરી	૨૫૬-૧૩-૯
ધરલામપુર	૧૦૫-૪-૧૧	*મંગેટ	૧૦૧-૧૪-૧૦	*મુંઢેરા	૪૭-૧૦-૦
*કાલરી	૧૭૪-૪-૧૦	ટાઠોલી	૨૪-૧૨-૭	રૂપપુર	૭૭-૧૦-૦
કેસણી	૭૬-૩-૭	સદુથળા	૬૩-૪-૧૧	ડોડીવાડા	૨૩૨-૧૪-૩
ખાંબેલ	૩૭-૦-૧	*બહુચરાજી	૨૯૬-૧૧-૧	રણેલા	૧૦૦-૫-૭
(૩) બેરસમ	૫૧-૧૩-૭	જેતપુર	૧૧૮-૧૫-૧૧		
ધરમેડા	૧૧૪-૫-૧૧	છતોડા	૨૧૧-૪-૦	જસલપુર	૬૬-૧૦-૪
દાણોદરડા	૧૪૧-૯-૪	ચણુસણુ	૧૬૪-૧૪-૨	બેરવાડા	૧૮૨-૧૧-૭
દાંતકોડી	૧૨-૬-૧૧	બાટસર	૯૨-૧૨-૬	ગોટપ	૨૯૮-૮-૬

લણવા	૪૪૩-૪-૨	વેણુપુરા	૧૬૬-૧૦-૧૧	ધાણોધરડા	૮૮-૧-૭
*વડાવલી	૩૩૧-૧૪-૬	સંખમપુર	૧૮૬-૫-૮	મીઠી ધારિયાલ	૧૦૫-૬-૫
વીરતા	૨૩૭-૬-૧	સેલાવી	૧૯૦-૮-૦	સરસાવ	૬-૧૧-૪
હલ્દીગામ મહાલ					
*મસનપુર મોટા	૧૨૩-૧૦-૮	જલુદરા મોટા	૮૭-૧૦-૪	*મહુદરા	૭૩-૧૦-૧૦
,, મ. દુ. ફંડ	૩૬-૧૫-૧૦	*જીડવા	૧૨૮-૩-૧	*હાથીજળ	૧૫૨-૪-૬
ઠંઠવાડા	૧૬૭-૧૪-૬	ધારીસણા	૧૪૪-૧૧-૫	હાલીસા	૧૬૩-૨-૦
કરોલી	૩૨૯-૧૪-૦	*નાંદોલ	૪૩-૫-૧૦	વાસણારાઠોડ	૩૬-૧૫-૮
ચિલોડા	૧૧૫-૦-૯	*પરાંતીઆ	૧૪૧-૫-૬	સોનારડા	
ચંદ્રાળા	૯૪-૫-૫	પાટનાકુવા	૮૭-૧૩-૧	*સાંપા	૮૬-૬-૩
*ધમીજ	૯૮-૧૪-૪	*અહીએલ	૭૧-૭-૬-૨	*છાલા	૧-૨-૨
ગીયોળ	૧૪-૧૨-૧૦	*ભાવડા	૧૬૪-૧૪-૦	પાલજ	૪૭-૧૫-૭
ધણિયોલ	૭-૩-૮	ઉદણુ	૧૧૨-૧૦-૨	શાહપુર	૧૪-૨-૭
આલમમુર	૪૮-૩-૧	*મગોડી	૫૫૦-૦-૨	લવારપુર	૩૧-૨-૪
				દાણુપ	૧૦-૪-૫

પાટણ મહાલ

અંબાપુરા	૯૯-૩-૪	*મણુદ મ. દુ. ફંડ	૧૩૧-૭-૬	અધાર	૪૪-૫-૪
કોસા	૫૬-૪-૧૦	(૪) કુણધેર	૯૯૧-૬-૧	સમોડા	૬૪-૬-૦
કોણુવા	૫૪-૮-૮	ખીમીઆણા	૭૬-૧-૦	સરના	૩૬-૦-૨
એદલા	૩૬-૫-૨	ચારપ	૮૨-૨-૮	વામિયા	૧૬-૭-૫
જંગરાલ	૩૨૩-૪-૨	ખારી વાવડી	૨૬-૭-૪	બોરસણ	૬૯-૧૪-૮
ધારણોળ	૨૨-૮-૧૧	*ચંદુમણા	૬૪-૩-૮	કુધારામપુરા	૫૦-૧૨-૫
નવાપુરા	૧૧૨-૮-૯	પાટણ ખાલ પુ	૨૦૭-૦-૩	વિસલવાસણા	૬૭-૩-૬
ડેર	૧૦-૧૦-૬	મીઠી વાવડી	૧૦૩-૨-૧૧	વામડોદ	૪૫-૦-૧
મેસર	૧૪૪-૧૩-૧૧	કણી	૭૬-૫-૧	મેઘમંદપુરા	૩૭-૦-૧
*રણુજ	૨૬૫-૧-૧૧	ડામડી	૨૨-૮-૧૧	રવાવી	૧-૧૧-૧
સરીઅદ	૩૬-૩-૧	બીલવણુ	૪૬-૪-૧૦		

મહેસાણા મહાલ

*આખજ	૧૯૫-૦-૦	ધાંધુસણ	૫૪-૦-૮	બામોસણા	૨૫૫-૫-
આપાપુરા	૫૭-૯-૬	નવી શેઠાવી	૪-૪-૨		
ધડા	૯૧-૧-૦	બેસાણા	૬૬-૧૦-૫	આંબલીઆસણુ	૫૪-૨-
જોરણુમ	૨૩૦-૭-૮	*પાંચોટ	૫૮૭-૮-૪	રે. બઝાર	૨૫૧-૨-
દેવરાસણુ	૧૯-૮-૮	તાવડીઆ	૧૮-૭-૩		
*પદારીઆ	૧૫૦-૨-૮	પાલોદર	૧૭૬-૧૦-૨	મુદરડા	૭-૧૨-૨
પુનાસણા	૨-૫-૮	ભાસરીયા	૩૦-૪-૧૦	તલેટી	૫૦-૫-૬
ધનપુરા	૮-૧-૫	*બસોલ	૧૨-૬-૩	મેઢ	૨૧૪-૦-૦

લાખવડ	૮૯-૧-૫	વડરમા	૨૯૭-૧૦-૮	પાલાવાસણા	૧૨૩-૦-૮
*ચરાકુ	૫૪-૧૦-૨	સાલડી	૨૭૯-૧૧-૪	સામેત્રા	૬૮-૧૧-૬
(૨) લાંધણજી	૨૦-૮-૯	હાડવી	૮૫-૬-૧૦	પાંચોટ મ.દુ.ફંડ	૫૧-૧૫-૦
મીઠા	૪૧-૧૨-૪			શેઠાસણુ	૩૧-૦-૦
કુકસ	૩૦-૮-૮	સાંગણુપુર	૪૬-૧૪-૭	ધોળાસણુ	૭૨-૧૪-૪
*મુટાપાલડી	૨૯૩-૦-૧૧	દેદીઆસણુ	૨૬-૦-૧	સોડાસણુ	૧૦-૨-૨
લીંચ	૩૦૫-૬-૮	ખદલપુર	૫૮-૩-૮	કુંડાલી	૪૫-૧૩-૮

વિજાપુર મહાલ

*ખણસા	૪૯-૧૪-૨	*ગોઝારીઆ	૧-૨-૨	પારસા	૧૧૯-૪-૭
*અગોડ	૧૨૪-૧-૧	ચડાસણુ	૧૧૨-૪-૬	*પોલવાઇ	૪૪૭-૮-૨
*આગસોડ	૧૫૩૧-૧૦-૯	(૨) નેપુર	૩૫-૧૩-૨	નવા રામપુરા	૨૫-૮-૮
આગ્રેલ	૭૧૯-૩-૬	*જાંતલ	૩૭૨-૬-૧	પાલડી વ્યાસ	૫૪-૧-૬
ઉપખલ	૧૫૪-૪-૪	(૨૪) ટીટાદણુ	૨-૧૪-૭	*વસઇ	૧૬૩-૧૧-૯
કેલીસણા	૧૧૬-૬-૯	મફૂડી	૧૧૩-૦-૮	,,એ.વી.સ્કૂલ વા.	૧૧૧-૨-૩
*કોલવડા	૮૨૬-૪-૭	માઝી	૪૨-૪-૯	વિહાર (૧૫)	૧૭૦-૧૪-૯
ખરણા	૧૯૫-૩-૩	*માણેકપુર	૪૪૬-૪-૨	તાતોસણુ	૮૮-૧-૨
પેદામસી	૧૧૭-૧૪-૯	માતોસણુ	૧૮-૨-૮	*વેડા	૧૫૮-૩-૧
પુધરા	૩૪૨-૧૨-૧૦	રણાસણુ	૨૪૪-૧૨-૧	*સમૌ	૧૭૬-૧૨-૯
ફલુ	૧૧૩-૧૨-૩	લાકરોડા	૧૩૩-૮-૦	સરદારપુર	૪૭-૨-૧૧
નવા કુદેડા	૯૧-૬-૪	(૮) લોદા	૧૧૭૦-૧૫-૬	સંઘપુર નવા	૧૩૧-૧૨-૩
ગામણવા	૧૭૦-૧૫-૦	(૯) વડાસણુ	૪૮-૮-૮	સુંદરપુર	૬૫-૬-૧
ખીલીઆ	૧૮૧-૬-૧	રણુસીપુર	૯૪-૫-૨	સોખડા	૧૫૨-૯-૧
*ખીલોદરા	૧-૨-૨	રિદોલ	૨૪૮-૪-૦	હીરપુરા	૧૭૭-૭-૯
(૨) બાવસોર	૯૫-૧૧-૨	ડામલા	૨૪૬-૪-૬	*પકુરમા	૧૪૯-૬-૯
ખોડ	૨૧૦-૧૨-૧૧	દગાવડીઆ	૪૪૧-૧૩-૭	ગોરવડ	૮૭-૨-૭
મહાદેવપુરા	૮૬-૧૪-૯	દેલવાડા	૨૨૨-૭-૫	*ખરેડ	૫૩-૧૫-૫
અવાડા	૧૫૩૬-૦-૪	દેવડા	૨૪૩-૦-૦	ધનપુરા	૮૧-૫-૩
ગુંદરાસણુ	૨૦-૫-૧૧	પામોલ	૪૦૩-૮-૩	જમરામપુરા	૪૮-૧૪-૪
ગેરીતા	૨૪-૪-૧	હરણાહોડા	૨૫-૪-૪	પ્રતાપનગર	૧૦૧-૧૪-૦

વિસનગર મહાલ

ઉદલપુર	૨૯૩-૧૨-૫	ખરવડા	૧૬૯-૫-૫	સાતુસણા	૨૮-૨-૨
		ખરસદા	૧૧૨-૮-૧૦	રંગાકુઇ	૫૬-૫-૫
કંસારાકુઇ	૧૩૧-૧૪-૧૧			ધામરેટ	૧૧૨-૧-૬
*કાંસા	૧૫૨૬-૮-૮	ગુંજા	૨૯૧-૫-૧૦	*જેતલવાસણા	૫૬-૫-૭-૨
કુવાસણુ	૧૪૭-૪-૪	ચિત્રોડા મોટા	૫૦-૮-૩	*તરમ	૧૬૫-૩-૧૦
*ખડોરણુ	૯૨-૧-૦	ગુંસી	૭૨-૧૧-૧૧	દવાડા	૧૧૫-૧-૮

દિવ્યાર	૧૭૧-૬-૩	*ભાનક	૨૯૨-૧૨-૧૦	સદુયળા	૮૩-૦-૦
*દેણુપ	૪૨-૬-૧૧	રાજગઢ	૮૪-૧૫-૨	વડુ	૧૦૧-૭-૩
બોહરવાડા	૧૦૫-૧૩-૧	ગણેયપુરા	૭૧-૮-૮	સવાલા	૭-૧૭-૧૦
પાલડી	૧૪૫-૦-૧	લાહડી	૨૩૪-૧૩-૧૦	ખદલપુર	૬૬-૭-૭
બાસણા	૧૩૩-૭-૪	મગરોડા	૧૫૦-૨-૦	બાહરપુરા	૪૪-૧૧-૧૧
સેવાલીઆ	૧૯૧-૧૫-૮	વાલમ મહિલા	૧૦૭-૧૨-૧	પુદામ	૧૧-૬-૪
ધામણવા	૪-૧૪-૧	*વાલમ મ.દુ.ફંડ	૮૫-૬-૨	રાલીસણા	૪૧-૬-૮
ચમોટા	૧૧૫-૭-૬				

સિદ્ધપુર મહાન

*કરલી	૭૫-૧૧-૩	બીંઝા બા. પુ.	૬-૧-૫	*આઝણુવાડા	૭૨-૨-૬
અમુઢ	૧૩૬-૧૪-૪	મહેરવાડા	૨૭-૧૫-૨	ભાંબર	૧૬-૧૨-૬
*હિનાવા	૧૬૭૦-૬-૪	મુંડાણા	૨૫-૬-૫	રામપુર (બીંઝા)	૨૬-૧૧-૨
ઉપેરા	૩૬-૪-૬	વડવાડા	૬૦-૬-૨	જુણાવ	૪૨-૧-૨
ઐઠોર	૪૭૮-૧૦-૮	સુખણપુર	૬૨-૭-૦	મકતુપુર	૨૧૪-૧-૨
કાંઠાસી	૪૦-૧-૬	વણુગલા	૬૪-૭-૦	મેલોજ	૩૭-૧૩-૬
મામવાડા	૧૧-૧-૧૧	નામવાસણા	૪૬-૨-૭	વિશોળ	૧૬૭-૪-૧૦
*કુંડાવ	૧૮૭૩-૧૧-૧	કમ્પાણા	૧૬૪-૮-૧	સીહી	૨૩૮-૭-૧૦
ડાબી	૧૦૮-૧૧-૬	ઠહોડા	૧૦૩-૧૦-૦	સોદ્રાણા	૪૮-૮-૧
ડોંડરોદ્ર	૪૪-૫-૧૧	કાંબળી	૩૦૬-૫-૧૧	સુણક	૧૭૨-૬-૨
*દાસજ	૭૫-૦-૪	મંગલાસણ	૭૩-૦-૭	હાજપુર	૧૬૪-૬-૨
ખંડાસણા	૧૦૦-૧૦-૩	ચંડાળજ	૬૧-૩-૩	સમોડા	૮-૧-૧૦
કરણપુર	૫૪-૧૫-૭	જગ-નાથપુર	૧૦૩-૫-૪	રસણપુર	૨૧-૫-૫
દેવગા	૮૬-૬-૧	વનાસણ	૮-૧૧-૧૧	રણછોડપુરો	૧૫૦-૬-૧૧
કુંવારા	૨૦૩-૮-૦	આ.યુ.વા. સિદ્ધપુર	૧૦-૮-૬	મેવાણ	૪૫-૪-૧૧

હારીજ પેશામહાન

જમણપુર	૬૬-૦-૨	કુનાવાડા	૮૭-૧૪-૨	વાંસા	૭૫-૧૩-૨
જશોપુર	૭-૧-૨	ભોરતવાડા	૧૪૬-૩-૧૦	*હારીજ	૮૧૭-૫-૦
પીપથણા	૨૦-૧૨-૧૧	*અડીઆ	૨૨૬-૧-૧		

કરજણ મહાન

*અટાલી	૧૭૩-૧૪-૧૦	*કંડારી	૪૭૩-૩-૦	*કુરોઈ	૫૪-૨-૭
અગારા	૭૭-૧૪-૧૧	,, મ.દુ.ફંડ	૬૬-૧-૬	(૨) કોડીઆ	૨૨૧-૮-૬
*કિરડ	૧૦૨-૬-૭	કંવારીઆ	૫૨૮-૬-૮	*કોરસ	૨૬૧-૧૧-૦
ઉમજ	૧૦૫-૧૧-૬	ઠડોણા	૧૦૮-૭-૨	અણુણ	૩૧૨-૧-૮
કિયા	૧૦-૫-૭	(૪૦) કરજણ	૧૦૫-૧૫-૪	*કોલીઆ	૩૩૨-૮-૫
*કલા	૧૫૨-૧૩-૧	કાસમપુર	૧૪૨-૧૨-૬	ધામણજ	૬૮-૪-૮
ચોરજણ	૧૦-૨-૪	(૨) વસણ	૪૩-૧-૪		

ખાંધા	૪૮૭-૨-૭	(૮) ભરયાલી	૧૫૦-૫-૬	સારંગ	૧૩૪-૧૦-૧
*મથુષતપુરા	૪૨૦-૫-૭	માંગરોલ	૧૬૦-૬-૨	સાંસરોલ	૫૫-૧૩-૭
કરજી	૪૫-૧૧-૫	માત્રોજ	૧૨૧-૧૪-૧૦	*સાદરજી	૨૫૪-૧૨-૬
*ધાવડ	૧૬૦-૧૨-૫	મિયાગામ	૨૬૨-૧૦-૭	સાંપા	૧૧૫-૧૪-૧૧
મેથી મ. હુ. ફંડ	૧૫-૬-૭	લાકોદરા	૯૯-૧-૪	(૪) સુરવાડા	૧૩-૭-૨
*મંધારા	૨૫૪-૧૦-૭	(૨) મેથી	૧૦૧૮-૪-૦	(૨) હાંડોલ	૩૭૪-૧-૨
ચોરદા	૫૬૪-૫-૩	મેસરાડ	૧૦૨-૧૩-૫	સજીપુરા	૨૧૬-૬-૧૧
છંછવા	૩૩૩-૪-૭	(૨) દેરોલી	૨૩-૧૩-૮	સગડોળ	૦-૪-૧૧
(૩) જૂની જયરડી	૩૧૬-૧૧-૦	*રોપા	૧-૬-૮	નિશાળીઆ	૧૦૨-૪-૧૧
(૪) નવી જયરડી	૨૦૦-૧૦-૯	બચાર મ. હુ. ફંડ	૮૧-૫-૩	સાપર	૨૭-૪-૬
તેમવા	૬૦-૦-૦	*વિરજા	૨૮૬-૫-૩	હળદરવા	૬૨-૬-૧
દેસવાડા	૯૭-૧૩-૬	(૨૦) વેમારડી	૨૦૨-૩-૨	લતીપુર ટીબી	૪૫-૪-૧૦
ધિમળવાડા	૧૦૭-૧-૧૦	લીસોડ	૭૪-૭-૩	(૪) દેથાજી	૨૨૬-૦-૬
*ફતેપુર	૪૯-૧૫-૨	*સણીઆદ	૧૬૪-૧-૮	(૨) રજાપુર	૪૩૩-૭-૬
(૧૫) બચાર	૫૩-૧૫-૦	સંભોષ	૮૧-૧૦-૧	(૬) શરૂપુર ટીબી	૫૦-૧૪-૪
(૧૦) ભરયાજી	૧૨૨-૧૩-૬	*સામરા	૧૬-૧૦-૫	કણુઆ	૧૫-૪-૫

હસોષ મહાલ

અકોટી	૪૭-૧-૯	જ્યાતલાવડી	૯૨-૧-૧૦	માવલી	૧૨૨-૭-૩
અમરેશ્વર	૧૬૫-૮-૫	ઢોલાર	૯૫-૫-૧	રાજલી	૨૪૭-૨-૩
અંતોલી	૯૮-૯-૪	(૩) યુવાવી	૩૬૧-૦-૧૦	વડજ	૫૨૫-૬-૦
કરજોટ	૧૪૯-૧૫-૭	*ધમેલી	૧૮૩-૧૫-૪	*વઢવાણી	૧૪૫-૬-૫
પુડા	૩૪-૮-૨	નડા	૧૮૫૮-૧-૫	વાયદપુર	૧૩-૮-૨
કરાળી	૧૧૦-૧૨-૮	નારીઆ	૧૭૪-૩-૨	*વણાદરા	૨૭૦-૮-૧૦
કડધરા	૧૫૫-૮-૧૦	પલાસવાડા	૩૮૪ ૨-૮	વસાઈ	૬૬-૪-૦
કારવજી	૬૮૭-૮-૨	(૩) પુનીઆદ	૯૨-૭-૮	બારા (૨)	૧૫-૪-૩
કારવજીઆપુરા	૧૪-૨-૯	ફરતીફા	૨૮૧-૧-૧૧	સાંડોલ	૪૦૮-૪-૫
*કુકડ	૧૬૪-૧૫-૧	બહેરામપુરા	૫૧-૧-૭	સીમળીઆ	૬૧-૬-૬
કુંવરપુરા	૩૬૮-૨-૧૦	બાણજ	૪૫-૧૫-૩	*સિતપુર	૩૬૬-૭-૨
*કુંદલા	૫૩૫-૨-૯	*બોરીઆદ	૧૪૪-૧૪-૭	સુલતાનપુરા	૧૬-૧૨-૫
*કુંવરવાડા	૭૫-૮-૪	ભીમપુરા	૨૮-૮-૨	(૮) નાનાફાઈળીઆ	૧૭૦-૨-૧૧
આમડો	૮૧-૬-૯	*બીલાપુર	૩૦૪-૧-૯	કરમાલ	૧૦૨-૧૨-૧
છત્રાલ	૧૯૨-૯-૪	મેનપુરા	૩૩૦-૧૪-૦	સમશીરપુરા	૩૪-૩-૦
*જૂની માંગરોલ	૩૨૦-૬-૪	મંડાળા	૧૨૬૪-૭-૬	*ગોઝાલી	૩૨-૧૨-૬
મહેલી	૨૬૫-૧૧-૧૧	*પારીઆ	૧-૨-૪		

તિલકવાડા મહાલ

૧૩-૧૪-૬

પાદરા મહાલ

અભોળ	૧૯૨-૧૧-૮	લોઢા	૦-૩-૭	મહમદપુરા	૨૬-૧૨-૩
*અખાડા	૧૮૯-૦-૬	નેદરા	૨૮-૬-૯	બાણુપુર	૩૪-૧૧-૩
*આમળા	૧૨૦-૨-૬-૧	*તાળપુરા	૨૧૭-૧૩-૧૩	*સતીપુરા	૪૨૮-૦-૧
*ઉમરાયા	૧૪૦-૧૨-૧૧	*તિથોર	૨૫૮-૮-૧૦	*વડદા	૯૭-૫-૮
*કણુઝ	૪૧૭-૭-૧૦	*નરસીપુરા	૪૨-૮-૨	*વડુ	૩૫૭-૧૨-૭
કરણુકુવા	૬૩-૨-૩	*દરાપુરા	૫૬-૫-૧૧	(૨) વણુછરા	૨૪૨-૧૫-૫
*કરખડી	૧૪૩૯-૧૩-૬	દણુલી	૪૪-૧-૦	*વીરપુર	૯૧-૨-૧
,, મ. દુ. ફંડ	૪૬-૧-૭	ફધવાડા	૬૭૦-૧૪-૬	*વિશ્રામપુર	૫૨-૪-૯
કલ્યાણુકુધ	૪૨-૧૩-૦	*પાદરા બોડિંગ		*ચાણુપુર	૨૭૪-૫-૬
*કાંદા	૭૬-૧૫-૫	હાલિસ વા.	૪૧-૧-૧	*સરસવણી	૮૧૧-૧૫-૨
*કુરાલ	૧૯૫-૧-૮	(૨) પાટીદ	૬૪-૮-૧૦	*સાદરા	૧૦૬-૮-૪
*કોટણા	૭૬-૧૪-૬	*પાદરા	૪૬૨-૦-૦	*સાધી	૮૫૭-૮-૦
*મવાસદ	૭૪૩-૪-૪	,, મ. દુ. ફંડ	૬૮૩-૬-૨	*સાંપલા	૭૧-૧૦-૯
,, મ. દુ. ફંડ	૩૬-૧૦-૭	*પીપળી	૯૫-૧૮-૨	*સેમકુવા	૪૦૧-૬-૭
ગામેહા	૭૪-૫-૫	*બોળ	૧૪૬-૧૪-૦	*સોખડા ખુદ	૩૮૩-૪-૬
*ગોરીઆદ	૩૭૫-૧૪-૬	મહુવડ	૧૩-૧૩-૧	*સોખડારાધુ	૭૮-૯-૦
*ધાપજ	૪૬૫-૪-૬	*માસર	૧૧-૧૧-૨	હુંસેપુર	૧૧૦-૫-૫
*ચાણુસદ	૬૩૧-૬-૨	*મુળપુર	૧૪૪૪-૧૫-૬	*રણુ	૨૨૦-૧૫-૧
ચિત્રાલ	૩૪૪-૫-૧૧	(૨) મુવાલ	૨૬૩-૧-૦	*સાંગમા	૧૬૨-૬-૩
*જલાલપુર	૩૭૭-૬-૭	મોભા	૫૭૦-૧-૩	(૪) લુણા	૧૭૭-૨-૮
(૪) ડખકા	૨૭૮-૭-૨	*પીડાપા	૭૦-૫-૭	દરાપુરા મ. દુ.	
*ડબાસા	૩૫૫-૩-૫	*બદારી	૫૧-૧૦-૮	ફંડ ૧૭૦૮-૧૧-૨	
સાદડ	૨૭-૧૦-૧૧	બ્રાહ્મણુવસી	૩૫-૧૪-૮	હરણુમાળ	૩-૧-૨
આમળા મ.		*રાણુપુરા	૧૬૫-૧૦-૧૧	મળતણુ	૨૦-૮-૧
દુ. ફંડ	૨૦-૧૨-૨	આંતી	૨૩-૧૪-૧	એકલખારા	૩૬-૬-૯
શીહોર	૧૦-૨-૬	સોમજીપુરા	૨૩-૫-૧૦	મદાપુર	૧૦-૩-૦
ચેટલાદ મહાલ					
અગાસ	૩૦-૧૦-૪	*વલાણા	૬૯૭-૬-૬	*વિમોલી	૯-૧-૫
અરડી	૭૭-૨-૦	,, મ. દુ. ફંડ	૯૫-૧-૪	*ખાંધણી	૧૬૯-૪-૬
કણુઆ	૫૫-૧૪-૨	પસોલ	૩૪૨-૧-૭	ખાલી-ટા	૩૬-૨-૬
*કોતેલી	૧૪૯-૬-૧૦	મેધલપુર	૧-૦-૭	ખાંટવા	૧૭-૧૫-૬
ગંખાપુર	૩૦-૧-૫	પાડગોલ	૨૨૭-૬-૦	*બડકદ	૩૮૦-૧૫-૧
*દંતાલી	૫૨૮-૨-૪	*પીહીજ મ. દુ.		બાટીએલ	૧૨-૭-
*કાંતીકા	૧૨૬૪-૨-૧	ફંડ ૬૯-૨-૧૧		બાજલ	૩-૬-
કેકાની	૨૬-૧૦-૭	ચેટલી	૨૬૬-૧૦-૧૦	મધરાલ	૨૧૬-૧૧-

(૮) બાકરોલ	૮૨-૧૭-૫	,, મ. દુ. ફંડ	૫૫-૧૫-૦	વિરાલ	૧૨૪-૬-૧
*કાસર	૧૨૯-૧૪-૧૧	રામોદી	૩૪-૧૫-૩	*માણજ	૪૭૫-૭-૪
ખલ્લસોલ	૧૮-૪-૫	રૂણ	૦-૧૦-૮	બામણોલી	૩૧-૮-૭
*ગાડા	૧૧૫-૧૧-૫	રૂણજ	૧૫૬-૮-૭	*સંજયા	૪૦૭-૧૧-૭
ધુટેલી	૨૦-૨-૪	વટાવ	૭૮-૧૦-૦	સાંસેલ	૩૭-૧૫-૧૦
જોળ	૩૪-૮-૩	પચરાણીઆ	૧૬-૮-૧	સિહોલ	૮૨૭-૬-૧૧
*ડમોલિ	૨૩૦-૧૨-૪	*શેખડી	૧૧૭-૧૦-૨	*સીમરડા	૩૪૬-૭-૪
*મલાતજ	૭૭૧-૧૪-૭	*ડેમોલ	૭૫૪-૬-૬	મુંદરણા	૧૫-૧૨-૪
ભડકંદ મ. દુ.		નંબોવાડ	૨૪-૦-૨	લોંબાલી	૩૫-૧૫-૩
ફંડ	૧૫-૫-૬	મુંદરા	૧૧૪-૪-૧૦	*મંડેરજ	૪૬-૧૨-૧
*મહેળાવ	૧૩૧૫-૩-૪	થલેંડી	૧૧૮-૬-૬	(૨) માનપુરા	૭૬-૧૫-૫
*માલાવાડા	૨૫૦-૬-૫	*ધર્મજ મ. પુ.	૬૨૫-૮-૮	*દેવા	૨૬૬-૦-૮
મોમરી	૬૪૭-૧૩-૩	*રામપુર	૧૧૬-૭-૦	ધર્મજ સા. પુ. ના	
મોરડ	૧૨૧-૬-૧૧	*નવાગામ	૧૩૭૧-૧૪-૮	નોઠર મોતી કાળાજી	
*રામોલ	૬૦-૮-૫	*વિશ્રામપુરા	૪૧-૧૨-૬	ત્રી. ફંડ	૨૦૮-૧૦-૧૧

લાદરણ મહાલ

કલ્પજટ	૧૬૬-૬-૧૦	*જારાળા	૧૫૧૨-૧૩-૧૦	રૂદેલ મ. દુ. ફંડ	૭૦-૧૧-૮
કિખસોડ	૪૦-૮-૦	,, મ. દુ. ફંડ	૧૨-૧૩-૬	લાલપુરા	૨૦-૨-૫
કોસિંદ્રા	૨૦-૪-૦	*પીપળા	૩૭૬-૨-૧૧		
*ગંબીરા	૧૧૧૬-૭-૧	*બામણગામ	૧૬૮૩-૬-૦	વાસણા	૬૧-૧૦-૧૧
,, મકાન દુ. ફંડ	૪૦-૧૨-૭	*બાદરણ બા. પુ.	૭૫૧-૧૩-૦	બામણગામ-	
ચમારા	૨૧૧-૧૫-૧	*મુંદલ	૨૭૩-૩-૬	મ. દુ. ફંડ	૧૨૧-૬-૦
ચુવા	૨૬૧-૧૩-૫	*શેરડી મોટી	૧૧-૪-૧	*વાલવોડ	૩૫૦-૨-૧૦
*જમ્બુધ	૧૬૭-૪-૮	*રણોલી મ. દુ.			
કોસિંદ્રા મ. દુ.		ફંડ	૪૩૨-૮-૩	*કાણીસા	૫૦-૭-૦
ફંડ	૨૬-૧૪-૭	*જલસણ	૧૦-૦-૭	*શીણાવ	૫-૦-૮
*જોશીકુવા	૧૨૩-૨-૨	*રૂદેલ	૧૮૬૪-૫-૬		

વડોદરા મહાલ

અકોટા	૨૩-૩-૫	*ઇટોલા	૬૩-૭-૫	સમસપુરા	૪૦-૨-૬
		ગોસિંદ્રા	૧૮-૭-૭	કલાલી	૪૦૮-૧૩-૬
અટલાદરા	૭૬-૪-૬	*દુમાડ	૦-૨-૦	*કોશીપુરા	૨૪૬-૧૨-૫
આળેડ	૩૧૦-૨-૧૦	ધનિયાવી	૧૨-૬-૧	કેલનપુર	૪૨-૫-૧૦
(૨) અટોડીઆ	૫૦૮-૧૫-૮	ધતોરા	૨૨-૪-૬	બાયલી	૪-૧૪-૩
બીલ મ.દુ ફંડ	૧૩૦-૦-૪	*પદમલા	૫૬૦-૪-૫	કરાલી	૫-૨-૫
*ખાનપુરા	૬૫-૩-૪	અલ્હાદપુરા	૨૨-૧૨-૮	*કોપલી	૧૪૪૫-૪-૧
		*ઉંડેરા	૩૨૫-૦-૨	(૨)માણજ	૨૨-૧-૬
ગોરવા	૩૫૦-૧-૫	હાટીઆમેઢાદ	૬-૮-૮		
કપુરાજી	૫-૧-૮	(૩) કરચીઆ	૧૬૮-૨-૧	રાયપુરા	૮૫-૭-૨

તાંજળગ	૫-૧-૯	દશરથ	૯૪૦-૪-૪	મારેહા	૫-૧૪-૧૦
મોતીઆપુરા	૧૦-૨-૯	કોટણા	૩૦-૮-૮	મોજલપુર	૧૩૨-૩-૬
*રણેલી	૧૨૮૬-૧-૦	દામાપુરા	૫૫-૧૫-૮	કાજલપુર(સાંકરદા)	૧૭-૫-૭
રમણભામડી	૧૩૦-૧૩-૩	વડસાલ	૧૫૯-૬-૭	*સેરખી	૨૩૦-૧૨-૭
વડદલા	૫૪-૭-૩	(૧૦) વરણામા	૮૭૬-૮-૦	*સેનાસી	૫૮-૧૨-૦
વેમાલી	૩૬-૫-૧૦	,, મ.દુ.ફંડ	૬૪૪-૧૩-૧૧	*સોખડા	૯૬૩-૩-૩
*વડસર	૧૨-૨-૭	વાસણા કોતરીઆ	૧૭-૨-૯	સોનારકુષ	૬૧-૦-૬
*સીસ્વા	૧૦-૧-૩	*સમીઆલા	૧૩૦-૧૩-૦	સૈયદવાસણા	૩૦-૨-૮
વીરોદ	૨૦-૯-૧	(૨) સલાડ	૨૪૮-૫-૯	*સાંકરદા	૧૮૮-૧૪-૯
કરોળીઆ	૨૯-૬-૮	*સુદરપુરા	૩૦-૫-૧૦	શહાપુરા	૭-૨-૭
*આપડ	૧-૨-૪	*પાતળવેણી	૧૫-૨-૨	હરણી	૯૩-૧૦-૧૦
*છાણી	૨૨૩૬-૧૪-૮	કાજલપુર (પોર)	૧૧-૧૨-૬	*અણખી	૧-૨-૨
જાંબુવા	૨૯૧-૧૦-૦	*ખાજવા	૧૩૯-૧૪-૩	*સમસાઆદ	૮-૧-૧૧
*તતારપુરા	૧૧૪-૬-૧૧	*ખીલ	૨૦-૫-૫	અંખાડ	૧૩-૬-૧૧
તરસાળી	૨૧૦-૧૫-૮	મહાપુરા	૪૫-૧૨-૬	લાલજીપુરા	૩૪-૧-૧૦

વાધોડીઆ મહાલ

ખેરવાડી	૨૯૩-૧૪-૧	ખંધા	૧૪૭-૧-૧૧	*માડોધર	૨૭૪-૪-૨
કુમેટા	૪૪-૧૪-૩	રવાલ	૭૫૬-૧૧-૪	(૪૦) વાધોડીયા	
મજદરા	૫૬-૦-૬	શંકરપુરા	૫૫-૪-૧૧	મ.દુ.ફંડ	૧૮૮-૯-૮
(૬) જરોદ	૨૦૮-૦-૭	રાહકુષ	૬-૧૪-૬	*કરમાલીઆપુરા	૩૪૬-૮-૫
કાશીપુરા	૧૦૭-૪-૬	આસોજ	૪૦-૭-૧૧	ગુમલપુર	૩૫-૧૫-૧૧
દાંડીઆપુરા	૧૦૭-૮-૭	લીલોરા	૨૦-૮-૧	સાંગાડોલ	૪૬-૮-૧
ગુતાલ	૧૦૬-૧-૬	અડીરણ	૫-૦-૯	અલુવા	૫-૧-૧૦
બણીઆરા	૧૩૨-૧-૬	કોટખી	૮૨-૮-૧૧	*ખીપળીયા	૪૨૭-૮-૬
લીમડા	૮૫-૬-૨				

શિનોર મહાલ

(૨) આનંદી	૫૦૨-૦-૨	તેરસા	૮૪૧-૦-૧૧	સાંધા	૪૩-૮-૧
અચીસરા	૫૬૭-૦-૧	દામનગર	૭૨-૭-૧૧	માલેયા	૧૩૦-૦-૧૦
*અંબાલી	૧૯૨-૩-૮	દામાપુરા	૧૩૬-૦-૨	(૨) વણીઆદ	૯૨-૧૨-૭
કણજેહા	૧૩૬-૧૪-૪	દરીઆપુર	૭૫-૧૩-૫	*વરખડ	૧૮૧-૩-૧૦
*નાના કરાળા	૨૧૮-૧૪-૩	પુતીઆદ	૧૪૬-૫-૧૦	સિરોળ	૧૩૨-૪-૮
(૪) મોટા કરાળા	૯૧૦-૧૨-૪	ફેદળીઆ મોટા	૬૩૩-૩-૩	*સીમળી	૧૫-૧-૬
*કુકસ	૨૪૨-૧૫-૭	ખરકાલ	૯૮૦-૧-૨	સોગવા	૧૯૭-૩-૧૧
*છાણુમોષ	૯૮-૧-૯	*આવળીઆ	૭૯-૧૩-૩	મીટોળ	૧૦૫-૯-૮
*ઝાંઝડ	૬૫૩-૧૧-૬	*માલપુર	૫૬-૧૪-૧૦	*તેતતલાવ	૭૫૭-૨-૭
*ટોંખરવા	૪૪૨-૦-૮	માલસર	૧૧૨૨-૩-૩	નાના હખીપુરા	૧૧૬-૧૫-૮
ળીયલી	૧૧૩-૯-૨	*માંગરોળ	૭૨-૩-૨	*ગરાડી	૭૮-૧૨-૮
તેતતલાવ મ.દુ.ફંડ	૨૦-૧૦-૨	માંડવા	૪૧-૧૨-૬	*સાહલી	૧૫૩-૯-૯
*અનમુસા પતીયા પુ.	૩૭૩-૯-૫				

સંએડા મહાલ

અહ્લાદપુરા	૬૧-૧૫-૫	ખોડેલી	૧૨૧-૫-૬	માલુ	૧૩૮-૧૨-૧૧
અરીહા	૧૨૮-૪-૭	ફાંફટ	૪૮-૬-૧૦	ગુરૂર	૪-૧૨-૧
આનંદપુર	૧૦-૧૧-૪	બાટપુર	૧૪૭-૪-૪	*ગુડીયા	૧૩૪-૮-૧
કણુખીઆ	૪૮૯-૦-૬	મગનપુરા	૯-૧-૩	પીહા	૬૨-૪-૧૧
*કાંપીહા	૧૮૪-૧૦-૪	માકણી	૪૦૩-૩-૮	ગરડા	૮૧-૪-૧૧

ખુતવાડ	૨૫૦-૨-૧૧ માલુ	૧૧૧-૧૩-૩ ઝાળ	૫૬-૨-૭
દાંડા	૧૬૬-૯-૭ મંજીરોળ	૨૪૯-૭-૯ અંદાનગર	૮૫-૮-૮
*દીંગા	૨૧૯-૨-૧૧ તાંદળાળ	૨૦૮-૧-૩ સરડીઆ	૨૬૮-૧૨-૭
રાજનગર	૨૫-૧૨-૨ નંદપુર	૬૬-૧-૩ સોનગીર	૮૪-૭-૪
રતનપુર-કમારજ	૩૧-૧૧-૧૦ પરવટા	૩૪-૫-૮ *હાડોદ	૨૩૫-૧૦-૧
*સહોદ	૧૬૪-૩-૭ (૨) પીપળસહ	૪૭-૧૪-૬ પતરા	૮૭-૫-૯
લાહરસ	૨૬-૦-૧૧ *સંખેડા	૭૧૫-૧૦-૧ સુયાધોડા	૭૫-૩-૯
વાગેથા	૧૨-૨-૧૦ વડેલી	૧૬૦-૧૩-૯ પાટણા	૭૬-૧-૨
વાસણા	૧૨૮૧-૫-૫ ગોલાગામડી	૩૫-૧-૧૧ હરેશ્વર	૨૮-૧-૩
ડોળમાર	૭૧-૬-૬ લોટીઆ	૨૨-૭-૬ ઝરવણુ	૧૨-૧-૬
પાણેજ	૩૬-૮-૯		

સાવલી મહાલ

સમલાયા	૫૦-૧૩-૦ *કેસર	૧૬૦-૧૩-૮ *મંજુસર	૫૯૭-૭-૭
*અંજેસર	૨૫૭-૧૪-૧૦ કેસર મ. ડું. ફુંક	૩૧-૪-૧૦ શારદાપુર-વેળપુર	૩૧૪-૬-૫
અલીદ્રા	૧૫-૧૧-૭ *ધનતેજ	૨૦૭-૩-૬ શાંતિપુર-વેળપુર	૧૦૭-૩-૬
ઉત્તમનગર	૯૪-૧૧-૦ (૮) ધર્મપુર	૯૦-૧૩-૬ રાણીઆ	૧૧૧-૮-૮
ખાખરીઆ	૩૬૧-૩-૧ *નમીસરા	૧૪૫-૬-૭ રાણીપુરા	૭૪-૭-૩
ગવલા	૯-૧૦-૨ નાની ભાડોલ	૧૧૭-૧૦-૬ વરસડા	૨૮૧-૧૦-૦
કડાચલા	૪૧-૬-૯ પીતેલ	૮૫-૦-૭ વાલાવાવ	૫૪૦-૨-૪
ઘુલસીપુરા	૧૭૬-૬-૧૦ *ખાડરાલ	૪૨૭-૦-૬ *વેળપુર	૧૨૬૯-૪-૨
સાંઢાસાલ	૩૭૬-૧૧-૫ *રતનપુરા	૨૦૧-૬-૮ મોટી ભાડોલ	૮૪-૯-૯
ગરધીઆ	૯૩-૧૦-૧ મેરાકુવા	૭-૧-૦ *ધંદ્રાડ	૨૦૬-૦-૯
(૪) ગાંગડીઆ	૨૨૮-૩-૫ મુઢેલા	૧૧૨-૨-૮ બહુથા	૯-૦-૩
ગોહડા	૧૪૩-૧૨-૪ મુનાલ	૧૪૬-૮-૩ રામનગર પેટા-	
હુંડાવ	૩૪૩-૧૫-૭ સમલાયારેશન વા.	૬૭-૦-૪ પરા પસવા	૨૧-૧-૧૦
*પોપિયા	૨૩૦-૭-૧૧ લામડાપુરા	૧૧૩-૧૩-૮ વેળપુર મ. ડું. ફુંક	૧૮૩-૧૩-૪
વચ્છેસર	૧૦૧-૧૫-૦ જાંજુગોરલ	૫૦-૧-૯ શક્તિપુરા	૧૨-૨-૪
ધંડીયાળ	૧૦-૨-૧૦		

દા. નં. વાચનાલયો

અગરપુરા	૨૪-૧૦-૨ કાસોર	૫૧-૧૧-૮ મહીસા	૬૧-૦-૦
અગોદ	૨૦૫-૩-૮ કુંજરાવ	૫૭-૧૩-૧૧ રતનપુરા	૧૮-૫-૧૧
આંત્રીલી	૭૩-૫-૮ ખાનપુર	૫૦-૧૫-૧ કદળુ	૨૭-૧-૧
નાવલી	૩૯-૧૫-૫ ઘોડાસર	૧૩૧-૦-૧૧ લસુંદ્રા	૧૩૪-૧૩-૧૦
પણસોરા	૧૯-૦-૫ ચીખોદ્રા	૦-૧-૫ વડદલા	૭૪-૯-૩
પડોળી	૮૩-૧૫-૦ છીપડી	૬૬-૧૧-૮ સામરખા	૬-૪-૧૧
વાસદ	૧૧૨-૨-૨ નાપાડ	૧૬૨-૧૧-૪ સારસા	૨૩-૧૧-૧૧
વાસણા	૧૩૭-૪-૦ *પોપળાવ	૧૧૬-૬-૧૧ *સીંજવાડા	૪૩-૨-૧૦
વીણા	૨૯૪-૮-૧૦	સિદ્ધાંત	૨૪-૧૨-૮
પસણાવ	૨૦૫-૧૧-૬ ગરેડા	૨-૦-૨ સદેસર	૩૧-૦-૨

મંડળના પૅટાનિયમમાં કરવાના સુધારા વધારા

મૂળ કલમ

સુધારો કરવા રજૂ કરેલી કલમ

ઉદ્દેશ

ઉદ્દેશ

કલમ

કલમ

૩ આ મંડળના ઉદ્દેશ નીચે મુજબ છે :

૩ આ મંડળના ઉદ્દેશ નીચે મુજબ છે :

ક પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકો વગેરે એકજથે ખરીદી સભાસદોને સોંપી કિંમતે આપવા પ્રયત્ન કરવો.

ક પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકો વગેરે એકજથે ખરીદી સભાસદોને સોંપી કિંમતે આપવા પ્રયત્ન કરવો.

જ પુસ્તકાલયો માટે ખાસ ઉપયોગી કેટલોગ, કાર્ડઝ, ફોર્મ્સ, પત્રિકાઓ, પુસ્તકો, માસિકો વગેરે પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં.

જ પુસ્તકાલયો માટે ખાસ ઉપયોગી કેટલોગ કાર્ડઝ, ફોર્મ્સ, પત્રિકાઓ, માસિકો વગેરે છાપવાં, છપાવવાં, પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં

ગ પુસ્તકાલયોનાં કામદારો સારે વ્યાજે અને સદર સ્થળોએ જગે મૂકી-મૂકાવી નોંધ રાખવી અને તેના હિસાબ વર્ષ આખરે પ્રસિદ્ધ કરવા.

ગ પુસ્તકાલયોનાં કામદારો સારે વ્યાજે અને સદર સ્થળોએ જગે મૂકી-મૂકાવી નોંધ રાખવી અને તેના હિસાબ વર્ષ આખરે પ્રસિદ્ધ કરવો.

ઘ પુસ્તકાલયો માટેનાં રૂ. ૧૦૦ ઉપરનાં દસ્તકરડો સ્વીકારવાં અને ચરતો પ્રમાણે તેમનો વહીવટ કરવો.

ઘ પુસ્તકાલયો માટેનાં રૂ. ૧૦૦ ઉપરનાં દસ્તકરડો સ્વીકારવાં અને ચરતો પ્રમાણે તેમનો વહીવટ કરવો.

ઙ પુસ્તકાલયો જે ઉદ્દેશથી સ્થપાયાં છે તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ થાય તે માટે બની શકે તેવા બીજા બંધા પ્રયત્નો કરવા.

ઙ પુસ્તકાલયો જે ઉદ્દેશથી સ્થપાયાં છે તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ થાય તે માટે બની શકે તેવા બીજા બંધા પ્રયત્નો કરવા.

જ માત્રોપયોગી પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં.

જ પુસ્તકો છાપવાં, છપાવવાં, પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં.

નોટિસ

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ સિમિટેડના સભાસદોની એકવીસમી વાર્ષિક સાધારણ સભા, રાવપુરા, વડોદરામાં આવેલી મંડળની રજિસ્ટર્ડ ઓફિસમાં રવિવાર તા. ૭ મી ઓક્ટોબર સને ૧૯૪૫ ના રાજ ખપોરના બે વાગે નીચેના કામો કરવા મળશે:—

૧. તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીના બાર માસનો વ્યવસ્થાપક મંડળનો રિપોર્ટ તથા ઓડિટરે તપાસેલો હિસાબ મંજૂર કરવો.
૨. નફાની વહેંચણી જાહેર કરવી.
૩. નવા વર્ષ માટે પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ, ઓડિટર તથા વ્યવસ્થાપક મંડળના હોદ્દો છોડતા તથા વ્યવસ્થાપકને બદલે બીજાઓને નીમવા અંગર તેઓને ફરી ચૂંટી કાઢવા.
૪. નવા વર્ષની આવક તથા ખર્ચાનું અંદાજપત્રક મંજૂર કરવા.
૫. મંડળના પેટા-નિયમની કુરસ્તી કરવા બાબત. (મૂળ નિયમ તથા કરવાનો સુધારો વધારો આ રિપોર્ટ સાથે સામેલ છે.)
૬. જે. પ્રમુખ સાહેબ તરફથી સભામાં બીજું જે કામ રજૂ થાય તે કરવા.

સર્વે સભાસદોને વખતસર સભામાં પધારવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

વડોદરા,
તા. ૮-૮-૧૯૪૫ }

વ્યવસ્થાપક મંડળની આગાધી
વા. ના. અમીન
મંત્રી.

ટીપ્સ:—વ્ય. મંડળમાં ખાલી પડેલી જગ્યાઓ માટે ઉમેદવારી કરવા ઇચ્છનાર સભાસદે પોતાની સેર્પા ઉમેદવારી સાધારણ સભાની તારીખ પહેલાં સાત દિવસ અગાઉ મંડળની ઓફિસે મોકલવી જોઈશે. આવા ઉમેદવાર કોઈ પુસ્તકાલયના મંત્રી વા પ્રતિનિધિ તરીકે ઉમેદવારી કરવા માગતા હોય તો તે પુસ્તકાલયના મંત્રી વા પ્રતિનિધિ તરીકે તેમને સ્વીકાર્યો જવલેતો જે તે પુસ્તકાલયનો કચાવ પોતાની ઉમેદવારી સાથે મોકલવો જોઈશે, અને જો તે સ્વતંત્ર રીતે ઉમેદવારી કરતા હોય તો તેમની ઉમેદવારીને બીજા એક સભાસદનું સેર્પા અનુમોદન સદર ઉમેદવારી સાથે મોકલવું જોઈશે.

આવતા માસની કાર્યદિશા

- (૧) અંદાજે ટકાવારીના ધોરણે જ મંજૂર થાય છે; માટે તે પ્રમાણે જ ગોઠવી મદદની માગણી કરશે. કર્મચાલકો અને મકાનવાળાં પુસ્તકાલયોએ આ સૂચના ખાસ ધ્યાનમાં લેવા વિનંતિ છે.
- (૨) તમામ કાયમનિધિની અને લોકમદદની રકમ તૈયાર હોય તો જે તે સ્થળે મોકલવા તજવીજ કરો.
- (૩) મોટા ભાગનાં ગ્રામ તેમજ કર્મચાલક પુસ્તકાલયો તરફથી હજી વાર્ષિક નિવેદનો ખાતા તરફ આવ્યાં નથી તે તાકીદે ખાતામાં મોકલી આપવા તજવીજ કરવી.
- (૪) થોડું બહેલાં પ્રોટેક્ટ માટે પણ વાચનપ્રચાર માટેની પુસ્તિકાઓનો પ્રચાર કરો.
- (૫) ગુ. વ. સોસાયટીનાં ચાલુ વર્ષનાં એટપુસ્તકો જેમણે હજી સુધી મંગાવી લીધાં ન હોય તેમણે સદર સંસ્થાને જરૂરી માર્ગદર્શિકા બરી મોકલી મંગાવી લેવા તજવીજ કરવી.

વડોદરા,
તા. ૭-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા

જાહેરાત અંક ૪ સને ૧૯૪૫-૪૬

વિષય

ચૂકરસ્તી

૧ ગ્રામ માસના સદર માસિકના અંકમાં જાહેરાત અંક ૧ સને ૪૫-૪૬ માં યાદી અંક ૧૧૫ ઉપર સરકાર તા. કલેલના રા. ૧૫૦૦-૦-૦ છપાયા છે. તેના અંગે રા. ૧૫૦૦-૧૪-૦ સમજવા.

૨ જાહેરાત અંક ૨ સને ૪૫-૪૬ માં યાદી અંક ૪૮ ઉપર કામચલાઉ તા. સિદ્ધપુરના રા. ૧૫૦૦-૦-૦ છપાયા છે. તેના અંગે કાંચગી તા. સિદ્ધપુરના રા. ૧૫૦૦-૦-૦ સમજવા.

ઉપર પ્રમાણે છાપવામાં ચૂકો થયેલી રોકાણી તેના મુદારો કરવામાં આવે છે.

વડોદરા,
તા. ૫-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક પુસ્તકાલય ખાતે

પુસ્તક ૨૦ મું

ઓક્ટોબર-૧૯૪૫

અંક ૧૦ મો

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★ મહાસાગરના પ્રમુખે કારાવાસમાં લખેલા પરંતુ સરકારી અંકુશને લાંબે દયાલમાં ન પડેલા પત્રો સત્વર પ્રસિદ્ધ થશે.

અહમદનગરના કિલ્લામાં બીજા આગેવાનો સાથે મોલાના આગ્રાને પશુ મિત્રો સાથે પત્રવ્યવહાર કરવાની છૂટ નહોતી. તેથી તેમણે જુદા જુદા માણસો પર ધર્મ, રાજકારણ, અર્થશાસ્ત્ર, સમાજશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે વિષયો પર લાંબા પત્રો લખ્યા હતા. આ પત્રો કઢી દયાલમાં પડ્યાં નહોતા. પણ હવે તે સત્વર ઉર્દૂમાં 'તેન્નીસ પત્રો'ના નામથી પ્રગટ થતાં તે વાંચવાનો લાભ મળશે.

★ શ્રી. ડી. જી. ટેકુલકર પોતાના પ્રખ્યાત પુસ્તક 'ગાંધીજી'ની સસ્તી આવૃત્તિ બહાર પાડવાના છે. મૂળ પુસ્તક મુલ્યે ૧૫ રૂપિયા ગાંધીજીની ૭૫મી જન્મતી પ્રસંગે બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. સુશોભિત આવૃત્તિની ત્રણ હજાર નકલો જે અલ્પવાક્યામાં જ ખર્ચ ગઈ હતી અને તેને અંગે ગાંધીજીને બહાર કામ માટે ૨૪,૦૦૦ રૂપિયા આપવામાં આવ્યા હતા. નવી આવૃત્તિ ખૂબ સસ્તી બહાર પાડવામાં આવશે અને તેમાં પાંડિત જવાહરલાલ નેહરુની પ્રસ્તાવના આવશે. ઉપરાંત, તેમાં આઈન્સ્ટીન તથા પર્લ બકની નવી અંજલિઓ આવશે. શ્રી. ટેકુલકર ગાંધીજી સંબંધી બીજું પુસ્તક પણ તૈયાર કરી રહ્યા છે. તેમાં હિંદના આ રાજદ્વારી સંતે હિંદને જગવિખ્યાત બનાવ્યું તેની રાજકીય, સામાજિક તથા શૃદ્ધિવિષયક પચાઈશમિ સંબંધી ઉપયોગી માહિતી આપવામાં આવશે.

★ 'મુકિતનો ઉપકાળ' (પી ડૉન ઓફ લિબરેશન) નામક અર્થિકનાં મુદ્દભાવણોની યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પ્રકાશકોએ પ્રગટ કરેલ ચોથી આવૃત્તિના વેચાણે રેકર્ડ કર્યો છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં તેની વધારેમાં વધારે નકલોનો ઉપાડ થયો છે.

★ વોસોના વિશ્વવિદ્યાલયનું પુસ્તકાલય જનતા સૌથી સુંદર તથા મોટા પુસ્તકાલયો પૈકીનું એક હતું. તેમાં ૬,૦૦૦,૦૦૦ થી વધારે પુસ્તકો હતાં.

★ કલકત્તાના વિશ્વવિદ્યાલયના તાજેતરમાં ઉજવાઈ મળેલા એક સમારંભમાં શ્રીમતી ઇદિરાદેવી ચોધરાણી (મિસિસ પ્રમય ચોધરી)ને "જુવન મોહિની દાસ સુવર્ણચંદ્રક" આપવામાં આવ્યો હતો. શ્રીમતી ચોધરાણી 'નારીર કથા'ના લેખિકા છે. આ પુસ્તકમાં વિવિધ વિષયો પર

નિર્જીવો આપવામાં આવ્યા છે. બીજા નિર્જીવો દર્જુ મંથર થવાના બાકી છે. તેમજે દેશ બાધામાંથી પાતોંઓ તથા નિર્જીવોનો અનુવાદ પણ ક્યો છે.

વિજ્ઞાન તથા સાહિત્યમાં બંગાળી બાળા દ્વારા જે સ્ત્રીઓએ મોલિક ફોલો આપ્યો તેણે તેમને ૧૯૩૫ થી દર વર્ષે 'સુવર્ણમોહિની સુવર્ણચંદ્ર' આપવામાં આવે છે. શ્રીમતી મનુ કુમારી બેન, નિરૂપમાદેવી તથા અનુરૂપાદેવીને અગાઉ આ-ચંદ્ર મળેલા છે.

★ દેશ નવલિકા આપતા નવા સામયિક 'મદ્યમારતી'એ નવલિકાની દરિદ્રાઈ માટે ૫૦ રાનું પહેલું તથા ૧૦૦ રાનાં બે પારિતોષિકો વહેંચે ક્યો છે. આ વર્ષની સુદન તો ૧૫ જાન્યુઆરી હતી પરંતુ આ દરિદ્રાઈ દર વર્ષે થવાની છે.

★ 'મદ્યમારતી'નો દરરોજી લેખકોને પૂરતું મહેનતાણું આપી નવલિકાનું ધોરણ જીંડું ધારવાનો છે. દર મહિને દસ અગર બાર પ્રથમ કક્ષાની નવલિકાની આરા સખતી તે પ્રાપ્ત સાહિત્ય માટે વધારે પડતો વાત છે. 'મદ્યમારતી'ના પહેલાં બે અંકોમાં સહને આશ્રીસ નવલિકાઓ પ્રગટ થઈ છે, એટલે તેમાં પ્રાપ્ત પણ નવલિકા ખાસ અસર કરે તેવી ન હોય તેમાં નવાઈ નથી. મહિને માત્ર એક કે બે નવલિકા પ્રગટ કરતાં 'હવિતામવન'ની વાલોમાં શુભની સામ્યતા જળવાતી નથી. આનું કારણ એ પણ હોય શકે છે કે દરેક પુસ્તક સેલ પાતની વાઈ પ્રાપ્ત પણ નવલિકા સેલ પાનાં જેટલી લાંબી અગર તો તેટલા જ પાનાં બીજી નવલિકાનો સમાવેશ થાય તેટલી ટૂંકી હોતી જોઈએ.

હવિતા બવનની છેલ્લી સાત વાર્તા સીક્રેખિકાની છે. તેમાં શ્રીમતી ન્યોતિમોહા દેવીના 'મૃત્યુદીપ', અનુરૂપાદેવીના 'જરોમતી'નો સમાવેશ થાય છે.

★ મગધુર (મગધપ્રાંત)ના દિદી સાહિત્ય મંડળે જુલાઈમાં બોલાવેલ, ખાસ સભામાં મદ્યમારતીમાંથી સિતેતેરમા જન્મદિવસે, આલુ માસમાં 'દિદી કાવ્યસંમદ' અર્પવાનો નિર્ણય ક્યો છે. 'આમાદુત'ના અધિપતિ શ્રી. કેશવપ્રસાદ વર્માએ પ્રકાશનની આર્થિક જોખમદારી માંડે લીધી છે.

★ નેપોરના સંગૃહ સંમે, આવા મુદ્દેક સમયમાં, પોતાના વાર્ષિક મુખપત્ર 'અમૃતવાણી'નો એથો અંક પ્રગટ ક્યો છે. દમેક મુજબ તેના-અંગેજી અને સંસ્કૃત એમ બે વિભાગો પાસવામાં આવ્યા છે. સંસ્કૃત વિભાગમાં નવલિકાઓ, નાટકો તથા નિર્જીવો આપવામાં આવ્યા છે.

★ પોંડીચેરીએ કવિ ભારતીને આશ્રય આપ્યો હતો. તેનાં ઘણાખરાં પ્રેરણાત્મક કાવ્યો ત્યાં જ પ્રગટ થયાં હતાં. ત્યાં તેના નામનું એક સ્મારક કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

સ્મારકની યોજનામાં (૧) એક હળદર માણસો સમાધ શકે તેવા વિશાળ હોંધ બાંધવો અને તેમાં ભારતીનું અર્ધચિત્ર મુકવું, (૨) એક પુસ્તકાલય અને વાચનાલય કરવું, (૩) ભારતી દિવસો ઉજવવા, (૪) ભારતી બ્રજન ગાનાં, (૫) સંગીત સંકલિત લલિત-કળાને ઉત્તેજન આપવું, (૬) બની શકે તો રાત્રિયાળા કાઢવી તથા (૭) કવિના નામથી એક માસિક કાઠવું-નો સમાવેશ થાય છે.

ફ્રેન્ચ હિંદની સરકારે કમિટિને માન્ય રાખી છે તથા ફાળો કરવાની સત્તા આપી છે. ★ વાચકોને જાણીને નવાઇ લાગશે કે પહેલા વિશ્વયુદ્ધનો ઇતિહાસ હજુ તૈયાર થઇ રહ્યો છે. પહેલા વિશ્વયુદ્ધનો ઇતિહાસ લખવાનું કાર્ય બ્રિટિશ લશ્કરના એક ઉચ્ચ દરજ્જાના અમલદાર છેલ્લાં ૨૬ વર્ષથી કરી રહ્યા છે ! હજુ તેનું કાર્ય ચાલુ છે અને આ અપ્રતિમ કાર્ય અઢી વર્ષમાં પૂરું કરવાની તે આશા સેવે છે !

તેનું નામ બ્રિગેડિયર-જનરલ સર જેમ્સ ઇ. એડમ્સ છે ! ૧૯૧૪-૧૮ ના વિશ્વ-યુદ્ધના પ્રમાણભૂત ઇતિહાસકાર તરીકે ૨૫,૦૦૦ પેઝી પૈઝી તે લખે છેલ્લી પેઝી જેઇ રહ્યા છે. કેટલાક ગ્રંથો પ્રગટ થઇ ચૂક્યા છે. ૧૯૧૯ માં સર યેસ તેમનું કાર્ય લગભગ પૂરું થવા આવ્યું છે.

જનરલ એડમ્સની જિંદગી અત્યારે ૮૭ વર્ષની છે. 'સન્ડે એક્સપ્રેસ' ના એક ખબરપત્રીને પોતાના ૨૬ વર્ષનાં કાર્ય-વિષે તેણે કહ્યું કે 'ઇતિહાસ લખતી વખતે સમાચારો પાસે પુષ્કળ દસ્તાવેજો તથા કાગળના ટુકડાઓ હોય છે. તેમાંની કેટલીક હકીકતો નજીવી લાગે છે, પણ ઇતિહાસકાર માટે તે જરૂરી હોય.

મને મદદ કરવા માટે ૭૮ હોરી ભરી દસ્તાવેજો તથા ૯૦ હજાર નકશા મોકલવામાં આવ્યાં હતાં અને તેમ છતાં વધારે હકીકત મેળવવા માટે મારે હજારો પત્રો લખવા પડ્યા હતા. લખવા તરીકે 'લુસના યુદ્ધ' માટે મેં ૭૦૦ અધિકારીઓ પર પત્રો લખ્યા હતા.

આપણે હમણાં જોયું હતું છતાં હીએ તે સંબંધી લખવામાં ઇતિહાસકારની મુશ્કેલી એ છે કે રજીસ્ટર્માં ઘણા ટુકડો રેડિયો તથા ટેલીફોન દ્વારા આપવામાં આવ્યા હતા.

મને એક બીજો લાભ એ હતો કે જો કોઇ બાબત વિષે મને શંકા પડે તો હું તરત જ જર્મન જનરલ સ્ટાફને પુછાવી જોતો અને ૧૯૩૬ ના ઓગસ્ટ સુધી તે મને ખૂબ સદૃઢ કરતા. યુદ્ધખુવારી સિવાય તેમની માહિતી બરાસાપાત્ર હતી. યુદ્ધખુવારીના આંકડા તેઓ હમેશાં ઓછા આપતા. પરંતુ હવે તો જર્મન જનરલ સ્ટાફ જેવું કશું નથી."

જનરલ એડમ્સે લગભગ એક ડઝન ઉપર અધિકારીઓના સ્લાઇધો આ મોકામારત કામ કર્યું છે.

તેણે છેવટ જણાવ્યું કે "આ યુદ્ધનો બ્રિટિશ સત્તાવાર ઇતિહાસ લખનાં મારા જેટલો સમય નહિ લાગે, ત્રણ વર્ષ પહેલાં તેની શરૂઆત થઇ અને બે વર્ષમાં તો તેની પ્રગતિય આજસિ બદાર પાડવાની આશા છે.

વીસ લાખ પુસ્તકો ધરાવતું બોડલિયન પુસ્તકાલય

ચોરસો વર્ષ પહેલાં ઝોર્ઝિયન પંચાંગ પ્રમાણે ૧૫૪૫ ના માર્ચની બીજી તારીખે ઇંગ્લંડના એકઝીટર શહેરમાં રોમસ બોડલીનો જન્મ થયો હતો. રાણી ઇલિઝાબેથ ઇંગ્લંડના રાજા, કેક અને બીજા મહાપુરુષોની માફક તે 'ડેવન'નો માણસ હતો. તેનો પિતા સુસ્ત ગ્રોટરસ્ટ હોધ, 'ધર્મ'ને અંગે થતા જુલમમાંથી બચવા માટે તે જીવનમાં જીવે રહ્યો હતો અને ત્યાં જ તેને શરૂઆતની કેળવણી મળી હતી. રાણી ઇલિઝાબેથ આદીએ આવતાં તેણે તેને ઇંગ્લંડ આવવાની તથા ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયમાં વિદ્યાર્થી તરીકે દાખલ થવાની પરવાનગી આપી. ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયની સાથે તેણે નામ હમેશ માટે સંકળાયેલું રહેશે.

હીમો પ્રાપ્ત થયો પછી તેને મર્ટન કોલેજના ફેલો તરીકે ચૂંટી કોલેજમાં આવ્યો. ત્યાં તેણે ગ્રીક વિષે તથા કુદરતી તત્ત્વજ્ઞાન (સોળમી સદીમાં વિજ્ઞાનને બદલે તે હતું) વિષે ભણ્યો. આખ્યાં અને વિશ્વવિદ્યાલયમાં જાહેર વક્તાના ડેપ્યુટી તરીકે કામ કર્યું. બ્યારે તેની ઉંમર ત્રીસ વર્ષ ઉપરની થઈ ત્યારે તેણે પરદેશખાતાની રાજદ્વારી નોકરીમાં જોડાવાનો નિર્ણય કર્યો અને આધુનિક ભાષાઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા કેટલાંક વર્ષો સુધી છટાલિ, ફ્રાન્સ અને જર્મનીમાં પ્રવાસ કર્યો.

ચાળીસ વર્ષની ઉંમરે તેની નોકરી પરદેશ ખાતાનાં મિશનમાં થઈ અને ૧૫૮૮ માં રપેનના આર્મીના વર્ષમાં-નેધર્લેન્ડમાં અંગ્રેજીના મુખ્ય એલચી તરીકે તેને હેમ ખાતે મોકલવામાં આવ્યો. નેધર્લેન્ડે તે જ સમયમાં રપેન સામે બળવો કર્યો હતો. હેમ ખાતે તે પાંચ વર્ષ રહ્યો તે સમય, રપેનિયાડ તથા ડચ વચ્ચેનો સતત યુદ્ધનો હતો. આ સમયો સમય તે ડચ પ્રજાસત્તાકની કાઉન્સિલનો મુખ્ય સભ્ય હતો અને તેની બધી મંત્રણીમાં તે ભાગ લેતો હતો. પાછળથી બે પ્રસંગોએ તેને વિશિષ્ટ કાર્ય માટે હેમ ખાતે મોકલવામાં આવ્યો હતો.

તેની રાજકીય શક્તિ એવી હતી કે અંગ્રેજ પ્રધાન મંડળમાં સંસ્થાનના પ્રધાનનું સ્થાન લેવા તેના પર બે વખત દબાવ્યું કરવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ તેને પક્ષના રાજકારણ પ્રત્યે અણમો હતો. તેનો શોખ વિદ્યાનોના શોખને મેળતો હતો. તેથી ૫૩ વર્ષની ઉંમરે તેની આત્મકથામાં કહ્યા મુજબ 'મારા જીવનના અવશેષ રહેલા સમયમાં મારા આત્માને શાંતિ આપવાનો, રાજ્યની બધી નોકરીઓ છોડી દેવાનો તથા રાજદરબારમાંથી નિવૃત્ત થવાનો મેં નિર્ણય કર્યો. પોતાની શક્તિઓનો બીજા દિશામાં ઉપયોગ કરવાનો તેનો નિર્ણય તેના નામને અમર કીર્તિ અપાવે તેમ હતો.

ચોદમી સૈકાની શરૂઆતથી ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયે પોતાનું પુસ્તકાલય, વિશ્વવિદ્યાલયના દેવળની પાસેના ઓરકામાં રાખ્યું હતું. પંદરમી સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં અંગ્રેજ રાજકુમાર, હર્કિ તથા ગ્રુસેરસ્ટરના ડ્યુક તરફથી મળેલી મોટી બક્ષિસોને લઈ પુસ્તકાલયનું નવું મકાન બંધાયું. ડિવિનિટી શાળાનો તે ઉપલો માળ બન્યો. અત્યારે પણ તે બોડલિયન વાંચનાલયનો મુખ્ય ઓરડો છે અને હજુ પણ ડ્યુક હર્કિના પુસ્તકાલય તરીકે તે ઓળખાય છે.

પરંતુ અંગ્રેજ રેફર્મેશન વખતે તેની અંદરની વસ્તુઓ વેરવિખેર થઈ ગઈ હતી અને અવશેષમાં પુસ્તકો તથા પુસ્તકોના ઘોડા વિનાનો મોટો ઉત્તર ઓરડો બાકી રહ્યો હતો. તેને બેંકને બોડલી એવા નિષ્કૃષ્ટ પર આવ્યો કે વેરવિખેર અને ઉત્તર ઓરડો વિદ્યાર્થીઓના બહેર ઉપયોગમાં આવે તેવો કરવા સિવાય હું બીજું વધારે ઉપયોગી કાર્ય કરી શકું નહિ. ત્યારપછી ૧૫૯૮ માં તેણે વિશ્વવિદ્યાલય પાસે એવી દરખાસ્ત રજૂ કરી કે 'હું મારા અર્થે ઓરડાને આગળના બેંકે ખનાવું, ફર્નિચર પૂરું પાડું અને તેને માટે પુસ્તકો મેળવી આપું તથા 'એન્ડામેન્ટ' (બહીસ) આપું ' આ કાર્ય પાર પાડવા માટે તેની પાસે પોતાનાં સાધનો હતાં અને તેના કામમાં મદદ કરવા માટે તેના કહેવા મુજબ તેની માસે ' મનનીય મિત્રોના મોટા ભંડાર ' હતો.

તેની ઉદારતાને કારણે આભારસહ તેની લાગણીને સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. ચાર વર્ષ સુધી કામ ચાલ્યું. અત્યારે હયાતી ધરાવતા પુસ્તકોના ઘોડા નાખવામાં આવ્યા. અત્યારે ઓરડાને અલગીત કરતું રંગીન છાપડું નાખવામાં આવ્યું. બે હજાર છાપડાં પુસ્તકો તથા હસ્તલિખિત ગ્રંથો ભેગી કરવામાં આવી. ૧૬૦૨ના નવેમ્બરની ૮મી તારીખે તેના ઉદ્ઘાટનની ઔપચારિક વિધિ કરવામાં આવી.

ઉદ્ઘાટનક્રિયા પછી સર ટોમસ બોડલી દસ વર્ષ છબોડા પહેલા અધ્યાપકની સાથેનો તેનો પત્રવ્યવહાર હજુ પણ મળી આવે છે અને પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા અંગેની દરેક વિગત તે કેટલા રસ તથા હિતસાહ્યતા બેંકે તે તેમાં દેખાઈ આવે છે. રેફર્મેશનની કંપની (અંગ્રેજ પ્રકાશકોનું સંઘાતી મંડળ) સાથે તેણે કરેલા કરારથી પુસ્તકાલયની તેણે સેવા બળવી છે. આ કરારથી કંપની જે પુસ્તક છપાવે તે દરેકની એક નકલ બેંકે આપવાનું કંપનીએ કબૂલ કર્યું. ત્યારપછીના કેપીરાઇટના કાયદાએ આ હક્કને મંદર રાખ્યો છે. અને અત્યારે બ્રિટિશ સંમહરચાન, રૅફરેન્સનું રાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલય તથા કેમ્બ્રિજ વિશ્વવિદ્યાલય અને ડબ્લિનની ટ્રીનિટી કોલેજનાં પુસ્તકાલયો આ હક્કમાં ભાગીદાર થયાં છે.

બોડલીએ પુસ્તકાલયના પૂર્વ તરફના વિભાગમાં વિસ્તાર કર્યો તથા યુનિવર્સિટી સ્ટુડન્ટો ઉપરો માળ અથાવન માટે તે ઘેસા આપી ગયો. તેના મૃત્યુ બાદ તરત જ બૂળ પુસ્તકાલયને અડીને જ તે ચલ્યાવવામાં આવ્યો. ૧૬૧૪ ના બન્યુઆરીની ૨૮ મી તારીખે તે મૃત્યુ પામતાં તેની મદદ કોલેજના દેવલયાં તેને દાટવામાં આવ્યો. ત્યાં ગ્રસિલ્ડ અંગ્રેજ રથપતિ નિકોલસ રરટને તૈયાર કરેલ સ્મરચતુર્તબ તેનું સ્મરણ કરાવે છે.

સ્થાપક બોડલીના નામ પરથી કહેવાતું બોડલિયન પુસ્તકાલય બ્રિટિશ વિશ્વવિદ્યાલયનાં પુસ્તકાલયોમાં સૌથી મોટું છે. ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયના બધા સભ્યોને તેમાં સાંચવાનો હક્ક છે. ઓગ્રણીસમી સદીની અધવચ સુધી તેના વાચકો વિશ્વવિદ્યાલયના સ્નાતકો તથા બીજા વિદ્વાનો જ હતા. સ્નાતકો ન થયેલ વિદ્યાર્થીઓ પોતાની કોલેજનાં પુસ્તકાલયોના ઉપયોગ કરતા હતા.

પરંતુ ૧૮૬૧ માં પાસેના પુસ્તકાલયનું મકાન નવી રચના કરેલા સેવામાં આવ્યું અને તેના સ્નાતકો ન થયેલ હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓના સાંચવાલય સરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ બોડલિયન વિશ્વવિદ્યાલય પુસ્તકાલય કરતાં પણ વધારે જો સર-ટોમસ બોડલીએ તેની સ્થાપના કરી ત્યારથી તે બહેર-પુસ્તકાલય બન્યું છે.

પરિણામે યુરોપમાં અસ્તિત્વ ધરાવતાં પ્રાચીન પુસ્તકાલયમાંના એક તરીકે તેની ગણતરી થાય છે. જગતના બધા ભાગોમાંથી વિદ્વાનોને ત્યાં વાંચવા દેવામાં આવે છે. તેઓ ખરા, અભ્યાસી હોવાની ખાતરી કરી આપવી જોઈએ.

અહારમી સદીની અધવયમા ખ્રિષ્ટિ સંપ્રદરયાનની સ્થાપના થઈ ત્યાં મુખી, બોડલિયન રાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલયનું કામ ચાલતું હતું; કેમકે ખ્રિષ્ટનના કોઇ પુસ્તકાલયમાં હસ્તપ્રતોના તથા વહેણાં જાપેત પુસ્તકોનો આવો મેષ સંગ્રહ નહોતો. સંગ્રહનો મોટો ભાગ અંગ્રેજી ભાષાનાં પુસ્તકોનો છે, મધ્યકાળની અંગ્રેજી બાઇબ્લીની આટલી હસ્તપ્રતો આવી સારી રીતિમાં કોઇ સ્થળે મળશે નહિ. સપ્તમી સદીના ઇસ્લામના ઇતિહાસની સામગ્રી માટેની અતિ હિપ્પોગ્રાફી હસ્તપ્રત અહીં છે. શેકરપીઅર તથા શર્યાતના અંગ્રેજી નાટકોનો 'મેશન સંગ્રહ' એક છે.

પરદેશથી પણ તેટલી જ અગત્યના સંગ્રહો બોડલીમાં આવ્યા છે. તેમાં જીનોઆના સંગ્રહક બેરોક્કીનો ત્રીજો હસ્તપ્રતોનો સંગ્રહ, વેનિશિયન જેરુસલેમનો નિર્મિતો મુખ્યત્વે ઇટાલિયન હસ્તપ્રતોના સંગ્રહનું મોટું પુસ્તકાલય, ડચ વિદ્વાનો મિઅરમેન તથા ડેવિલેના સાહિત્ય સંગ્રહનાં પુસ્તકાલયો તથા આઈસેન્ગના સાહિત્યના સંગ્રહનો તેમજ ૧૮૫૦ માં ખરીદેલ કેટલાંક હુમિલ પોલિશ પુસ્તકોનો સમાવેશ થાય છે.

પૌર્વાત્ય સંગ્રહ માટે પણ બોડલિયન એટલું જ પ્રખ્યાત છે. તેમાં અરબ હસ્તપ્રતોનો મેષ સંગ્રહ છે. પર્શિયન હસ્તપ્રતોની ફકકડ હારમાળા છે. ગ્રેગના રબ્બીઓ ધ્યેન હીમરેનું અપ્રતિમ હેબ્રિકા પુસ્તકાલય છે. તેમાં સંસ્કૃત હસ્તપ્રતોનો મોટો સંગ્રહ છે, તથા ચીની પુસ્તકોનો પણ વિશાળ સંગ્રહ છે.

ખ્રિષ્ટન તથા ખ્રિષ્ટિ હુમિનિયનમાં બોડલીયનની ગણતરી ખીજા મહાન પુસ્તકાલય તરીકે થાય છે. માત્ર ખ્રિષ્ટિ સંપ્રદરયાન તેનાથી અડધાનું છે. તેની અબરાહ પર્ના મેથોની સંખ્યા પંદર લાખથી વધારે છે. જૂતકાળમાં જગ્યા મેળવવાનો પ્રશ્ન મુશ્કેલ થઈ પડ્યો હોય તેવું નથી.

૧૯૪૮ માં ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયે પુસ્તકાલય વિસ્તારની યોજના શરૂ કરી. તેના ખર્ચનો અડધો ભાગ જ રાષ્ટ્રીય પૌડ સ્કોલર્શિપનો આવકો હતો. તેમાંની ફો બાજ આપવાની રોકફોર્ડ ઇન્સ્ટિટ્યુશને ઉદારતા બરી સહાય કરી બાકીની રકમ વિશ્વવિદ્યાલયે પોતાનાં સાધનોમાંથી તથા રાજ્યો અને બીજા કિતીથીઓના લવાજમોથી મેળવી લીધી.

કાર્યક્રમનો મુખ્ય ભાગ 'નૂતન પુસ્તકાલય' નામક નવીન વિસ્તાર કરવાનો હતો. ચાળીસ લાખ પુસ્તકો સમાઈ શકે તેવી જોઈતી છે. આ નવું મકાન પ્રસિદ્ધ જીવંત અંગ્રેજ સ્થપતિ સર ગિંતાસ મિટલે રકોરે તૈયાર કરાવ્યું છે. તેની શરૂઆત ૧૯૭૭માં થઈ અને ૧૯૭૭ નાં શરૂઆતમાં તે પૂર્ણ થઈ વાચનાનયની ખુદની અબનાઈ પર સ્થાપના પુસ્તકો સિતપના પુસ્તકાલયનાં બધાં પુસ્તકોને ત્યાં ફેરવી નાખવામાં આવ્યાં છે.

ચાલુ યુદ્ધ પૂરું થતા જ અત્યારના અંગ્રેજ પુસ્તકાલયોની ચાલુ રસમની વિરુદ્ધ માત્ર લાખકોટ ધરપનારા વાચકોને અબગાઈ પાસે જવાની મરજીદિત છૂટ મળશે અત્યારના રિવાજ પ્રમાણે વાચકે ને થોડા પામે જવાની પરવાનગી નથી, પરંતુ જે પ્રાચીન જોઈતું હોય તે ઑક્સ

આખું કોન્ક્રીટ તથા પોલાદનું બનાવેલું છે. બધી જગ્યાઓ પોલાદની બનાવેલ હોઇને આગની સામે રક્ષણ આપનાર છે.

પોલાદનો મોટો ભાગ જમીનની સપાટીથી નીચે છે અને આખા ભાગમાં વીજળીની બત્તીઓ કરવામાં આવે છે. મકાનનો ઉપરનો ભાગ આસપાસનાં મકાનોથી જોડેલો હોઇ ત્યાં કુદરતી પ્રકાશ આવે છે. આ ઉપરાંત મળોમાં વાયકો માટે નાના અભ્યાસગૃહો રાખવામાં આવ્યા છે. મકાનની બહારના ઝોરડા, પ્રદર્શનના ઝોરડા, કામકાજના ઝોરડા તથા સ્ટોરના માણસો માટેના ઝોરડા તરીકે બાઇન્ડિંગ વિભાગ, ફોટોગ્રાફ માટેના ઝોરડા વગેરે તરીકે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. અર્થશાસ્ત્ર તથા સમાજવિજ્ઞાનનો મોટો ઝોરડો પણ અહીં છે.

પણ તેમનો પુસ્તકાલય તરીકે વળુ મુખી ઉપયોગ થયો નથી; કેમકે તે તૈયાર થતાં જ યુદ્ધના ઉપયોગ માટે લઇ લેવામાં આવ્યા હતા.

સર ટોમસ બોડલીની મૂળ વાર્ષિક ૧૩૦ પૌંડની ભેટ અત્યારે વધીને વાર્ષિક લગભગ ૮૫,૦૦૦ પૌંડ આવે તેટલી થઇ છે. આ રકમમાં ૧૧,૦૦૦ પૌંડ સરકારે યુનિવર્સિટીને આપેલી ગ્રાંટમાંથી આવે છે; ત્રિશ્વિદ્યાલય પોતાની આવકમાંથી લગભગ ૮,૫૦૦ પૌંડ આપે છે અને પુસ્તકાલય પોતાના તરફથી લગભગ ૭,૫૦૦ પૌંડ આપે છે. પુસ્તકાલયના સ્ટાફની સંખ્યા બેથી વધીને ૧૦૦ની થઇ છે. અને ૨,૦૦૦ પુસ્તકો વરીને મત્તર ૨,૦૦૦,૦૦૦ થશે.

છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

યુદ્ધનું અદ્ભુત વર્તમાનપત્ર

જર્મન મિલિટરી હોરિપટલમાં બ્રિટિશ અધિકારીઓ એક અગ્રેષ્ઠ ભૂમિકા પત્ર પ્રગટ કરી રહ્યા છે. તેને યોગ્ય રીતે યુદ્ધનું અદ્ભુત વર્તમાનપત્ર કહેવામાં આવે છે.

દરરોજ આ પત્ર એક રૂબરૂ શય્યાથી બીજી રૂબરૂ શય્યા પર પસાર કરવામાં આવે છે. સંત્રીઓને તેની ગંધ પણ આવતી નથી.

ગમે તે વસ્તુઓ મેળવીને તૈયાર કરેલા સેટ પર તે બી. બી. સી. દ્વારા ખચર મેળવે છે.

હોરિપટલ રેને રફ્તમાં આવેલ છે. બધારે અમેરિકનોએ ત્યાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે ૫૦૦ બ્રિટિશ તથા અમેરિકન ઘાયલ ઈદીઓને મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.

પત્રનું નામ 'મિત્રરાજ્યોના સંતાપાર ખચર' (એલાઇઝ ઓથેન્ટિક ન્યુઝ) છે. અને એક બ્રિટિશ 'મેજર તથા લેફ્ટેનન્ટ તેના તંત્રી છે. જર્મનો પાસેથી ચોરી લીધેલા પત્ર પર તે લખાવું હોય.

તેની પાછળ જર્મનોએ દુબાવિધા તરીકે રોકેલ મિત્રરાજ્યોના શાહી વિમાની દળના એક પાઇલટની શુદ્ધ કામ કરી રહી હતી.

તેણે હોરિપટલના હાથમાં પર એક 'એરીઅલ' ગોઠવ્યું અને બે ક્રેન્ચ સિક્કાની વચ્ચે સીમોરેટનો કાગળ નાખી 'કે-ડે-સર' બતાવ્યું.

'ઓથેન્ટિક ન્યુઝ' ના પહેલા અંકમાં તે પત્રને સફળતા-ખુશ્ખીથી ચર્ચિત, રજવેસ્ટ તથા રેસિનના સંદેશ હતા.

તેમાં દરરોજ સાહિત્યપૂર્તિ આવતી હતી. સામાન્યતઃ જર્મન અધિકારીઓ સંખ્યા તેમને ન ગમે તેવી કવિતાઓ-કાદું તથા રસોઇ સંબંધી લેખ આવતા હતા. હેઝલા લેખમાં તેમને અપાતી બોજનસામગ્રીની ખરકરી કરવામાં આવી હતી.

—છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

દેશહિતસ્વી દાન

૧

સુરા સેવક તું શારદાના રે, ધરને ઉરે ધ્યાન
ગેબી કોઈ જ્ઞાનના ઢાની, ભલેકું રાખે ભાન.
અંધાલય ગામડે તારાં,
સોઢાવે ભાઈ તું સારાં.

૨

દાન દેવામાં દીનતા ન્યાંહી, દેખીતી દેખાય;
સાન બૂદ્ધીને ભાઈ તારી તો, અલ્પ અવનતિ થાય.
ગમે નહિ અંધાલય તો
મોટાં ને હોય મહાલય તો.

૩

વૃધાવૃદ્ધની વૃષ્ટિ કરવા, હોય ઘણાંએ તૈયાર;
દેશ તણી સંસ્કૃતિ સુધારવા, ઉઠને ધનપતિ ચાર.
વિદ્યાદાને ચાહે તું બહારે,
આવી યધ છે અધોગતિ ન્યારે.

૪

રામની આને રે'મ મેળવવા, આત્મ યયો છે ઉદાર;
દીનતાં કોઈ દુઃખ વિદારવા, જવલ્લે યયો જરદાર.
મંદિરની મહેલાત બાંધી,
કીર્તિની ઇમારત દીધી.

૫

શિષ્યકૃપા હતી દેશમાં સારી, જોપતી અપરંપાર;
કાળે કરીને ધ્વસ્તતા કોઈ ઉપર માટી અપાર.
સોનાની લંઘ શોધી,
નામ કે નિંજાની નોતી.

૬

દાનવ માનવ દેવને કોઈ દાન દેનારા દિદાર;
આત્મ યકી તું એટલું જાણે જગીન કે જરદાર.
સંસ્કૃતિમાં દેશની સેવા,
દાન મોજદાનનું દેવા.

મોજદાન મં. ગઢવી

વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળના કાર્યકર્તાઓને—

રાજ્યભરની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વિકસાવવા એ પુરુષશોક સ્વ. પૂન્ય ચોટીભાઈ અમીને વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલય ખાતાના એક અધિકારી-તરીકે જે યોજનાઓ કરી છે તે યોજનાઓમાં વડોદરા-રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ અને તેના અંગભૂત પ્રાંત, મહાલ અને જૂથ મંડળો છે.

આજે દેશભરમાં પ્રમુખવનનો પલ્લેટ ચલે છે એક શકતો હોય તો તેમાં મોટા, દાણા એ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને છે, એની કોઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. એ પ્રવૃત્તિ વડે જ આજે ગામગામડે દેશપરદેશના સમાચારો જાણવાની પ્રગતી સદૃઢ વૃત્તિ થયેલી જોઈ શકાય છે.

બોહાડ માસ પછી જ હિંદુભરની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિકસાવવાના પ્રયત્ન કરનાર અખિલ હિન્દુ પુસ્તકાલય પરિષદનું અધિવેશન વડોદરા શહેરમાં મળવાના સમાચારો સાંભળીએ છીએ તે વખતે, વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ આજે ક્યાં ઊભી છે તેનું માપ નીકળશે. એટલે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે પ્રાંત મહાલ અને જૂથ મંડળોને જીવિત-મૃત્યુ કરી એ પુરુષશોક આત્માના સંતોષને અર્થે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને ધરધરની લોકપ્રવૃત્તિ બનાવી દેવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

વડોદરા રાજ્યના ચારે પ્રાંતોમાં વડોદરા પ્રાંત મોખરે હોય છે. એ અખિલ હિન્દુ પુસ્તકાલય પરિષદના અધિવેશન વખતે વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની ખરીદસોટી જણાઈ આવશે. એટલા માટે આજથી એ પ્રાંતમંડળના ચાલકો પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ વખતે કરેલા ઠરાવોની અમલજનવણીમાં લાગી જાય.

સૌ પ્રથમ આપણે કરવાનાં કામોના ઠરાવ બાબત વિચાર કરીએ:

ચોથો ઠરાવ પુસ્તકાલયો હોય સાં પ્રામજનતતે આકર્ષી શકાય એ માટે જુદા-જુદા જ્ઞાન ધરાવનારા અધ્યાસીઓ તૈયાર કરવાનો હતો. આપણે પહેલા પ્રથમ કરના પુસ્તકાલયના સંચાલકો આ પ્રવૃત્તિ પાછળ બેઘ્યાન રહ્યા હોઈએ તો આજથી જ એ કામે લામો વાલ હિતસાહી બાઈઓને આના અધ્યાસ માટે આમંત્ર કરી તૈયાર કરવાના પ્રયત્નો શરૂ કરી દેવા જોઈએ.

પાંચમો ઠરાવ સ્ત્રીઓ અને બાળકોમાં જ્ઞાનની વૃદ્ધિ અર્થેનું લોકમોગ્ય સાહિત્ય પૂરું પાડવાને લગતો હતો. ગયા બજેટ વખતે જે પુસ્તકાલયોએ એ માટે પ્રયત્ન ન કર્યો હોય તેમણે ચાલુ સાલના બજેટમાં આ માટે વધારે કાળજીપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

છઠ્ઠો ઠરાવ પણ પ્રમુખવનને સ્પર્શતાં પુસ્તકોનો વાચનપ્રચાર માટેનો હતો. આ પ્રાંતના કેટલાક તાલુકાઓએ આ માટે પ્રયત્ન શરૂ કર્યા છે. પણ એકેએક તાલુકો 'ભારતના સંતા', 'હંકુ-બટ્ટ' અને 'રણછોડલાલ છોટાલાલ' સરખાં પુસ્તકો ઘેર-ઘેર વંચાવ તેવા પ્રયત્નો શરૂ કરી દે.

આ ઠરાવો જે પ્રાંતમંડળ અને જૂથમંડળ સુસ્તપણે અમલ કરવા ધારે તો મુશ્કેલી-
[૪૪૬]

- (૧) રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ છે. દેસાઈ (પ્રમુખ)
 (૨) શ્રી. મગનભાઈ શં. પટેલ. ઉપપ્રમુખ
 (૩) શ્રી. હરિવલ્લભદાસ ચુ. શાહ
 (૪) શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન
 (૫) શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલ } મંત્રીઓ

(૬) પ્રાંત પ્રચારક ભાઈશંકર ટી. ઠાકરજી કામ સંતોષકારક નહિ હોવાથી મંડળને તેમની નોકરીની જરૂર લાગતી નથી. તેથી તેમનું આવેશું રાજીનામું નામજૂર કરી, તા. ૧૦-૫-૪૫ થી તેમને મંડળની નોકરીમાંથી છૂટા કરવામાં આવે છે, અને સંસ્થાનું તેમના તરફ જે લહેણું નીકળે છે તે પેટે ચડેલા પગાર તથા તેમની પોતાની જમાં ચપેલી ગ્રા. ફંડની રકમ, લહેણા પેટે લેવાનું અને એમ કરતાં લહેણું બાકી રહે તો તે તેમની પાસેથી વસૂલ લેવાની તજવીજ કરવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું.

(૭) દરાપુરા મુકામે બરાયલી વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુ. પરિષદે ઠરાવ નં. ૮ તથા ૬ કથાકારો વાર્તાકારો અને કીર્તનકારોને ઉત્તેજન આપવા સંબંધી તથા શબ્દરચના હરિદાસ અને અમ્લીલ જાહેરખબરો વર્તમાનપત્રોના તંત્રીઓએ બંધ કરવા વિષેનો જે કથો છે તે રાજ્ય પુ. પરિષદ સમક્ષ રજૂ કરવા ઠરાવ્યું.

[સાંધણ પ. ૪૪૦૭]

કાપકૃપ નહિ કરતાં દર વર્ષે આ ખાતાની જરૂરીઆત વધતી જાય તેમ તેમ વધારે ને વધારે રકમ આપી વિકસાવવું જોઈએ. કે. શ્રીમંત સયાશ્રીરાવ મહારાજ સાહેબ જે આમજનતાની કેળવણી માટે ફરજિયાત શિક્ષણની યોજના કર્યા પછી તરત જ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ હાથ ધરી, લોકો બહેણું ભૂલી ન જાય એ માટે વર્ષો વર્ષ નાણાંની રેલ વહેવડાવતા હતા તે મુજબ આજે જે પ્રવૃત્તિના વિશેષ વિકાસ પાછળ રાજ્ય ધ્યાન આપે એમ સૌ કોઈ ઇચ્છે છે. આજે તો રાજ્યના બેઝેટ વખતે કોઈપણ પ્રવૃત્તિ માટે નાણાં બચત કરવાની જરૂર લાગે છે ત્યારે એ કેળવણી ખાતામાં કાપકૃપ કરવાની જ દૃષ્ટિ પડે છે. તેવું ન બને અને કેળવણી ખાતા અને તેમાં પણ પુસ્તકાલય શાખા જેવી જનતાને સ્પર્શતી પ્રવૃત્તિઓ પાછળ ખર્ચ કરવા તે માટે તેટલાં નાણાં આપે એ જ ઇચ્છનીય છે, અને પાંચમી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદે ત્રીજો ઠરાવ તેટલા માટે જ કરેલો છે. ખાતાની આ માટે જમે તેટલી સદાનુભૂતિ હોય પણ રાજ્ય તરફથી એ માગણીને પહોંચી વળવામાં ન આવે તો ગામડાંની એ પ્રવૃત્તિઓ અટકી જ પડે. એટલા માટે શ્રીમંત સરકાર અને નામદાર દીવાન સાહેબ, રાજ્યના મુખ્ય શહેરમાં જ્યારે અખિલ હિન્દ પુસ્તકાલય પરિષદ મળવાની છે તે વર્ષના બેઝેટમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ માટે રકમ વધારી આપી નાણાંની પૂરતી જોગવાઈ કરી આપે એવી વિનંતિ કરવામાં આવે છે. આશા છે કે તેઓ નામદાર આ માટે પૂરતું જરૂર કરશે અને આપણાં જીવતાં જનતાં પ્રાંત, મહાસ અને જૂથ પુ. મંડળો પણ પોતાનાં ફાળે આવતાં કામને પોને જરૂર વધારી લેશે.

મણિલાલ મંગળજી ઠાકરીવાળા.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો

સન ૧૯૪૪-૪૫ ની સાલનો

અહેવાલ

સહ મહાસચિવ,

૧. પૂરી થયેલી સન ૧૯૪૪-૪૫ ની સાલનો, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો આવરક અહેવાલ, કાગળની શરૂઆતના કારણે, ગઈ સાલ મુજબ ટુંકાણમાં ટુંકાણમાં અને રજૂ કરીએ છીએ.

૨. ઇ. સ. ૧૯૨૫ માં રાજ્યનાં નાનાં મોટાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની પ્રથમ પરિષદ મણુદેવી મુકામે ભરાઈ તે વખતથી જ આ મંડળનો ઉદ્ભવ થયેલો મણુ સકાય.

૩. (૧) રાજ્યનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોની પ્રગતિ સાધવી અને તેમને સુવ્યવસ્થિત બનાવવાં; (૨) પુસ્તકાલય વિહોણાં શાળાવાળાં ગામોએ નવીન પુસ્તકાલયો ઉદ્ધાવવામાં ખાતાને સહકાર આપવો; (૩) પુસ્તકાલયોના કાર્યકર્તાઓ વચ્ચે તથા સરકાર અને સ્થાનિક સંસ્થાઓ સાથે સહકાર સાધવો; (૪) પ્રજામાં વાચનનો શોખ ફેલાવવો; (૫) પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિ પોષક સાહિત્ય પ્રકટ કરવું; (૬) શિષ્ટ સાહિત્યના વાચનનો પ્રચાર વધારવો; (૭) પુસ્તકાલયનું વહીવટી કામ શીખવવા તાલીમ વગેરે ભરવા યા ભરાય તેમાં મદદ કરવી; (૮) ખાતાના સહકાર અને સલાહ મુજબ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો પ્રચાર કરવો, અને તથાસંબંધી કામ કરવું એ મંડળના મુખ્ય ઉદ્દેશો છે.

૪. ઉપરના ઉદ્દેશો વ્યવસ્થિત રીતે પાર પાડવા માટે પ્રાંત, મહાકલ અને જૂથમંડળો રચવામાં આવ્યાં છે. આ પેટામંડળો, રાજ્ય પુ. મંડળની સલાહ ને દેરનણી મુજબ પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં યથાસક્તિ કાર્ય કરે છે. પૂરા થયેલા વર્ષ દરમ્યાન વડોદરા, નવસારી, મહેસાણા

પેટામંડળો

અને અમરેલી એ ચારે પ્રાંત મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ મળી હતી. મહાકલ મંડળ તથા જૂથ મંડળો ઘેરી જેઓ જાગતાં છે, યાને જેમની વાર્ષિક સભાઓ અહેવાલના વર્ષે ભરાઈ છે વા હિસાબ નિદાન આ તરફ આવ્યા છે તેવાં જૂથ તથા મહાકલ મંડળોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:

-(૧) જાગતાં જુથ મંડળો

વડોદરા પ્રાંત:—૧ બાદરજી, ૨ વસો, ૩ સોજીત્રા, ૪ ઝારોળા, ૫ બાકરોલ (પેટલાદ), ૬ પીંપળા, ૭ પેટલાદ, ૮ કરચીયા, ૯ દશરથ, ૧૦ મકરપુરા, ૧૧ બીલ, ૧૨ વરજીઆ, ૧૩ કરજી, ૧૪ વીરજી, ૧૫ બચાર, ૧૬ વેમાર, ૧૭ ડબકા, ૧૮ સોખડારાજી, ૧૯ શિનોર, ૨૦ વેજપુર, ૨૧ ડેસર; મહેસાણા પ્રાંત: ૨૨ કંબોઈ, ૨૩ ધીણોજ, ૨૪ મહુચરાજી, ૨૫ વેણપુરા, ૨૬ વાલમ, ૨૭ નારદીપુર, ૨૮ ઉનાઈ, ૨૯ ખેરવા, ૩૦ સામેત્રા, ૩૧ પીલુદ્રા, ૩૨ બસોલ; નવસારી પ્રાંત: ૩૩ વેરમા, ૩૪ નવસારી, ૩૫ કામરેજ, ૩૬ ઝોરજી, ૩૭ ઉમેલ, ૩૮ હળધર, ૩૯ શામપુરા, ૪૦ શેવણી, ૪૧ ઉમરાયા, ૪૨ ગણદેવી, ૪૩ અંબેડા, ૪૪ ગડત, ૪૫ ધમડાહા, ૪૬ પલસાણા, ૪૭ વણેશાપીસાદ; અમરેલી પ્રાંત: ૪૮ અમરેલી (ગાંધી સાલ ૩૩)

(૨) જાગતાં મહાલમંડળો

વડોદરા પ્રાંત: ૧ વડોદરા, ૨ પાદરા, ૩ કરજી, ૪ પેટલાદ, ૫ બાદરજી, ૬ શિનોર, ૭ વાધોડીઆ, ૮ ડમોઈ, ૯ સંખેડા, ૧૦ સાવલી; મહેસાણા પ્રાંત: ૧૧ મહેસાણા, ૧૨ સિદ્ધપુર, ૧૩ પાટણ, ૧૪ ચાણુસમા, ૧૫ ખેરાજી, ૧૬ કડી, ૧૭ દહેગામ, ૧૮ વિળપુર, ૧૯ આતરસુઆ, ૨૦ વિસનગર; નવસારી પ્રાંત: ૨૧ નવસારી, ૨૨ પલસાણા, ૨૩ કામરેજ, ૨૪ ગણદેવી; અમરેલી પ્રાંત: ૨૫ અમરેલી, ૨૬ દામનગર, ૨૭ ધારી, ૨૮ ખાંભા, ૨૯ કોડીનાર, ૩૦ ઝોખામંડળ (ગાંધી સાલ ૩૪)

૫. રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને સંગઠિત બનાવી એનું તંત્ર એકધારે અને સુવ્યવસ્થિત ચલાવવાની યોજનાઓ વિચારવા તથા પોતાની પરિષદ પ્રવૃત્તિ મહત્વાકાંક્ષાઓ અને જોઈતી સવલતો તથા રાહતોની માગણી પુસ્તકાલય ખાતા આગળ તેમ જ શ્રીમંત સરકાર સમક્ષ સમૂહગત રીતે રજૂ કરવાના આશયથી સને ૧૯૨૪-૨૫ થી શરૂ થયેલી મંડળની પરિષદ-પ્રવૃત્તિ બીરી જ રહી છે. વિશ્વવ્યાપી સુદતા સમજે બીબી થયેલી અસહ્ય મોંઘવારી તેમ જ પ્રવાસ-માર્ગની હાડમારી હજી ટળી નહિ હોવાથી અહેવાલવાળા વર્ષે, એ માટે આગ્રહ રાખવાનું ઇષ્ટ ગણવામાં આવ્યું નહોતું; છતાં વડોદરા પ્રાંતે પોતાની પાંચમી પરિષદ દરારપુરા ગામે તથા કડી, મહેસાણા અને દહેગામ મહાસોએ પોતાની અનુક્રમે ૮ મી, ૪ થી અને ૨ જી પરિષદો અહેવાલવાળા વર્ષે બરી હતી. (પરિષદોનાં સ્થળ, તારીખ અને પ્રમુખ સંબંધી જૂઓ પરિશિષ્ટ ૪).

૬. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમા સારી સંગીનતા સાધી શકાય તે માટે મંત્રી તથા મંચ-પાળોના પ્રાંતવાર શિક્ષણવર્ગો યોજવાની પ્રથા મંડળે, શિક્ષણ વર્ગ પુસ્તકાલય ખાતાની ફરમાશથી, સને ૧૯૩૧થી આગ્રહપૂર્વક ચાલુ કરી છે. ચાલુ રહેલી મોંઘવારી તથા પ્રવાસમાર્ગની

હાકમીની કારણે અહેવાલવાળા વર્ષે માત્ર અમરેલી પ્રાંતના કોડીનાર મહાલમાં શિક્ષણવર્ગ બંધવાની યોજના હતી. પણ તે સંબંધમાં રા. રા. પ્રાંત શાળાધિકારી સાહેબની અનુમતિ નિયમ પ્રમાણે માગવામાં આવતાં તેઓથીએ, "કોડીનાર મહાલમાં અહેવાલવાળા વર્ષે ખાસ ઓપ વર્ગની યોજના થયેલ છે, એટલે પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગની આવશ્યકતા નથી" એ સુદા પર આવશ્યક અનુમતિ ન આપવાથી સ્વતંત્ર વર્ગ ખરી શકાયો નહોતો. તથાપિ યોજાયેલા ઓપ વર્ગમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ સંબંધે વ્યાખ્યાનો રખાયેલાં હોવાથી તેની કામગીરી માટે રાજ્ય-પ્રચારક બાઇ વલ્લભભાઈ સુદામ કોડીનાર મોકલવામાં આવ્યા હતા.

૭. પુસ્તકાલય સંસ્થાનું તંત્ર સુવ્યવસ્થિત રીતે ધોરણસર ચાલે તેટલા માટે માનદ તેમ જ પગાર પ્રચારકો દ્વારા તપાસણી તથા પ્રચારકાર્ય કરવાની તપાસણી મંડળની નીતિ જારી રહી છે. અહેવાલના વર્ષે ૮ માનદ મહાલ પ્રચારકોએ ૩૩ પુસ્તકાલયોની ભેટ લીધી હોવાનું જણાયું છે. માનદ મહાલ પ્રચારકો ઉપરાંત પ્રાંત પ્રચારકો નીમવાની નીતિ સન ૧૯૩૫-૩૬થી મંડળે સ્વીકારી છે. આર્થિક તેમ જ વ્યવહાર કારણોસર એ પ્રાંત વચ્ચે એક પ્રચારક રોકવાનું ધોરણ સન ૧૯૩૬-૪૦ થી સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. તેને અનુસરીને નિવેદનના વર્ષે વડોદરા અને નવસારી પ્રાંતોના પગારદાર પ્રચારક તરીકે રા. જનભાઈ મથુરભાઈ પટેલની તથા મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંતો માટે રા. ભાઈશંકર ટી. ઠાકરની નીમણૂક ચાલુ રાખવામાં આવી હતી.

પૂરા થયેલા વર્ષ દરમિયાન રા. જનભાઈએ ૧૧૫ વડોદરા પ્રાંતનાં તથા ૮૪ નવસારી પ્રાંતનાં મળી કુલ ૧૯૯ ગામોની ફેરણી કરી છે. એમની એકંદર કામગીરી ૨૪૫ દિવસની થઈ છે. ત્યારે રા. ભાઈશંકરે ૧૨૫ મહેસાણા પ્રાંતનાં અને ૧ અમરેલી પ્રાંતનાં મળી કુલ ૧૨૬ ગામોની ફેરણી કરી છે. એમની એકંદર કામગીરી ૨૦૦ દિવસની થઈ છે. પૂરા થયેલા વર્ષ દરમિયાન પ્રાંત પ્રચારકો દ્વારા કુલ ૩૨૫ પુસ્તકાલયોની તપાસણી, સુવ્યવસ્થા, પુસ્તકવિધિ અને વર્ગીકરણ ઉપરાંત વાચનપ્રચારની કામગીરી થઈ ચકી છે. આ સંખ્યામાં વર્ષ દરમિયાન રાજ્ય પ્રચારકની ફેરણીની ૫૫ અને માનદ મહાલ પ્રચારકોની કામગીરીની ૩૩ સંસ્થાઓ ઉમેરતાં અહેવાલના વર્ષે કુલ ૪૧૭ પુસ્તકાલયોની તપાસણી પ્રચારક સંસ્થા દ્વારા મંડળે કરી છે.

પ્રાંત પ્રચારકોની કામગીરી ગયા વર્ષ કરતાં કમી હોવાનું કારણ, વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક બિમારીના કારણે એક માસ ઓછો કામગીરી કરી શક્યા એ તેને, તથા મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. ભાઈશંકરને ગેરવર્તનને કારણે એ માસથી કમી કરવામાં આવ્યા છે તેને આભારી છે.

પ્રચારકોનાં નામ તથા તેમની કામગીરીનો ખ્યાલ મેળવવાં પરિશિષ્ટ ૫ થી જોવા વિનંતિ છે. માનદ મહાલ પ્રચારક ભાઈશંકરની કામગીરી ૧૫૫ દરસાલ કરતાં ઘણી ઓછી છે, છતાં તેમની નિઃસ્વાર્થ સેવા જલ્દા તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ; અને નૂતન સાલમાં તેઓ વધારે ઉત્સાહથી કામ કરશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

૮. તપાસણી ઉપરાંત, દર સાલ મુજબ અહેવાલના વર્ષે પણ ઉઘાડવા દરેલાં ૨૦ નવીન પુસ્તકાલયોની સંખ્યા પૂરી કરી આપવા બાબતમાં

નવીન પુસ્તકાલયો

જરૂરી પત્રવ્યવહાર, રૂબરૂ મુલાકાત વગેરે દ્વારા મંડળે પુસ્તકાલય ખાતાને સંપૂર્ણ સફાર આપ્યો હતો. શાળાવાળું એક પણ ગામ પુસ્તકાલય વિનાનું ન હોય એવી સ્પષ્ટણીય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનું માન, અહેવાલવાળા વર્ષે વડોદરા મહાલને મળે છે. એ બદલ એ મહાલના કાર્યકર્તાઓને ધન્યવાદ !

૯. પ્રત્યેક વર્ષે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું મહત્ત્વ જનસમૂહને સમજાવવા કાળે દર વર્ષે વસંત પંચમીના દિવસ ખાસ પુસ્તકાલય પર્વણી તરીકે

પુસ્તકાલય પર્વણી

ઉજવવાનું ધોરણુ છેલ્લાં તોરેક વર્ષથી મંડળે સ્વીકાર્યું છે. નિવેદનના વર્ષે પણ આ પર્વણી ઉત્સવ ચારે પ્રતિભાં ઉજવાયો હતો. એમાંથી ૩૭ સ્થળોના અહેવાલ મંડળ તરફ આવેલા, તેના સાર ભાગ 'પુસ્તકાલય' માસિકના સન ૧૯૪૫ના ફેબ્રુઆરી-માર્ચના અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. આ નવીન વર્ષે, વિશ્વયુદ્ધ બંધ પડવાથી, પર્વણી ઉત્સવ વધુ સ્થળે ઉત્સાહભરે ઉજવાય એવા સાતરૂળ સંજોગો પ્રાપ્ત થયા છે તે બદલ પરમકૃપાળુ પરમાત્માનો પાડ, માનીએ છીએ.

૧૦. જનતાને શિષ્ટ વાચન પ્રતિ આકર્ષવાના સદ્દેશ્યથી, મંડળે શિષ્ટ વાચનની

પરીક્ષાની યોજના સને ૧૯૪૧ થી હાથ ધરી છે; પરંતુ યુદ્ધ

શિષ્ટવાચન પ્રચાર

પરિસ્થિતિએ ઊભી કરેલી કાગળોની અસાધારણ મોંઘવારીને કારણે, એ યોજના ગત સાલ માફક અહેવાલવાળા વર્ષે પણ મોડુંક રાખવાનું ચોક્કસ ગણ્યું હતું. છતાં રાત્રી મંડળની આ યોજનાને અપનાવી ૧ કરી, ૨ સિદ્ધપુર, ૩ શિનેર, ૪ વડોદરા, ૫ કરજળ, ૬ ચાણુરમા, ૭ કસોલ એ મહાલમંડળોએ વિદ્યાર્થીઓ માટે એવી પરીક્ષા ચેતપોતાના મહાલ પૂરતી યોજી હતી. તે બદલ એ મહાલ મંડળોના ઉત્સાહી કાર્યકર્તાઓને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. શરૂ થયેલ નવી સાલમાં રાત્રી પુ. મંડળ તરફની શિષ્ટવાચન પરીક્ષાની યોજના પૂર્વવત ચાલુ થશે.

૧૧. હિતકર અને બોધક સાહિત્યના વાચનની નિયમિત ટેવથી જીવન વિકાસ સાધવામાં માર્ગદર્શક અને મદદગાર થવાના શુભાશયથી મંડળે

આમ વાચક મંડળ

આમ-વાચક મંડળની યોજના જાહેર કરી છે:—(યોજના માટે જુઓ 'પુસ્તકાલય' માસિકના ઑક્ટોબર '૪૪ ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ સદર મંડળના સન ૪૪-૪૪ના અહેવાલનું પાન ૪૦૩).

આ યોજનાના પ્રચાર અને અમલ માટે, અહેવાલના વર્ષે દરમિયાન મંડળે પત્રવ્યવહારથી તેમ જ પ્રાંત પ્રચારકો દ્વારા યથાશક્ય અપત્નો કરેલા. તેના પરિણામે મહેસાણા પ્રાંતમાં ધીણેજ અને ચાણુરમા, વડોદરા પ્રાંતમાં પેટલાદ મહાલનાં ડેમોલ, માનપુરા, રામોલ, નવાગામ, ગોરાદ, ધુટેલી, પાડગોલ, જોજ, શિહોલ, અરડી, સંજયા અને અગાસ

મળી કુલ ૧૪ સ્થળોએ નવીન ગ્રામ વાચક મંડળો સ્થપાયાં હોવાની માહિતી મળી છે. ગ્રામવાચક મંડળોની એકંદર સંખ્યા ૪૦ ની નોંધાઈ છે. આ સંખ્યા હજી બહુ નજીવી હોઈ એમાં વ્યાદરપાત્ર વધારો કરવા માટે પ્રાંતપ્રચારકોને તેમ જ માનદ મહાલ પ્રચારકોને, આ નૂતન સાક્ષર્તા, સવિશેષ તળવીજ રાખવાની, તથા ગ્રામવાચક મંડળો ઠેર ઠેર સ્થાપન કરાવી તેની લેખી ખબરો આ તરફ મોકલાવી આપવાની ખાસ નોંધ લેવા સૂચવીએ છીએ.

૧૨. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિષયક શિક્ષણ ઘેર બેઠાં મેળવીને ગ્રંથપાત્રતાની પરીક્ષા પસાર કરવા માગનારાઓ માટેની પરીક્ષાની યોજના મુજબ,

પ્રમાણપત્ર માટેની

પરીક્ષા

અહેવાળવાળા વર્ષે એક પરીક્ષા યોજવામાં આવી હતી. એનો લાભ ૧૪ જણે લીધો હોઈ તેમાંથી ૮ જણ પ્રમાણપત્ર

મેળવવાને બાબતમાં નીવડ્યા છે. નૂતન સાક્ષર એ યોજના ચાલુ રહેવાની હોઈ તેનો લાભ લેવા ઇચ્છુક ઉમેદવારોને બલામણુ કરીએ છીએ.

૧૩. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના અર્કચ સેવક સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનની યાદગીરીમાં યોજાયેલી રમરક ગ્રંથમાળાના ત્રીજા પુખ્ત તરીકે “ અમારો ઇન્કુબેટર શિક્ષણ ” નામનું શિક્ષણ વિષયક પુસ્તક અહેવાળવાળા વર્ષે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે.

રમરકમાળા

૧૪. ઉપરાંત પ્રાંતિક તથા માનદ પ્રચારકો ઉપરાંત પચાસદર રાજ્ય પ્રચારક બાઈ વલ્લભભાઈ ચ. પટેલની સેવા ચાલુ રહી છે. એમણે તપાસણીના

રાજ્યપ્રચારક

મથાળા નીચે જણાવેલી ફેરણી કરવા ઉપરાંત નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની, પ્રાંત મંડળની વાર્ષિક સભાઓમાં તથા પ્રાંત

અને મહાલ પરિષદોમાં હાજર રહીને તેની કાર્યવાહીને દોરવાની, તેમ જ ફેટલાંક ગ્રામ અને કસબા પુસ્તકાલયોની તથા પ્રાંત અને મહાલ મંડળોની દફતર તપાસણીની તથા રા. પુ. મં. ના નવીન આજીવન સભ્યો બનાવવાની કામગીરી કરી છે. ઉપરાંત રાજ્ય પુ. મંડળના હિસાબ કિતાબ અને ઓફીસનું દફતરી કામ તેમ જ વડોદરા પ્રાંત મંડળને લગતું દફતરી કામ પણ રાજ્ય પ્રચારકે સંભાળ્યું છે. નવીન પુસ્તકાલયોની સંખ્યા પૂરી કરી આપવાની તેમ જ નૂય અને મહાલમંડળોને જાગતાં રાખવાની ફરજો પણ એમણે બજાવી છે. રાજ્ય પ્રચારકની બહારગામની કામગીરી ૮૫ દિવસની થઈ છે.

૧૫. “ સહમંત્રી શ્રીયુત નાજુકલાલ નંદલાલ ચોકસીએ, નિવેદનની સાથે ગ્રામવાચક મંડળો ઉભાં કરાવવા અંગે જરૂરી પત્રવ્યવહાર તેમ પ્રચારનું

સહમંત્રી

કામ, પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષા અંગેનું તમામ કામ તથા પ્રાંત અને મહાલ પરિષદમાં હાજર રહી તેની કાર્યવાહીને

દોરવાના કામ ઉપરાંત પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાના ઉમેદવારોને પત્રવ્યવહાર દ્વારા વર્ગીકરણ પદ્ધતિનું કિયાતમક શિક્ષણ આપવાની કામગીરી પણ બજાવી છે. મંડળને લગતો પત્રવ્યવહાર તેમ જ પ્રાંત અને મહાલ પ્રચારકોની દોરવણી તેમ જ દેખરેખની કામગીરી, ઉપરાંત રમરક

માળા અંગે જરૂરી પત્રવ્યવહાર કરવાની તથા હસ્તલિખિતો મંગાવી ત્રાંચી પંચાવડાની સમિતિ પાસે બહાલ કરાવવાની તમામ કામગીરી પણ સહમંત્રીએ જ બજાવી છે. આ સિવાય વર્ગીકૃત ગ્રં. પુસ્તકોની નામાવલીના ટગ્ગ ભાગની તૈયારી અંગે શુભારે પાંચસો જેટલાં પુસ્તકોનાં વર્ગીકૃત કાડ એમણે તૈયાર કર્યાં છે. કુલ ચાર હજાર પુસ્તકોનાં કાડ તૈયાર થયાં છે એમની બહારગામની કામગીરી ૬ દિવસની થઈ છે.

૧૬. મંડળની કારોબારી સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ છે. દેસાઈ સાહેબ તથા ઉપપ્રમુખપદે શ્રી. હરિવલ્લભદાસ ગુ. શાહ પ્રમુખપદ ચાલુ રહ્યાં છે ને તેમણે યોગ્ય દોરવણી આપી છે.

૧૭. નિવેદનની સાથે રૂ. ૧૨૦૦) સરકાર મદદના મળ્યા છે. તેમ જ ચારે પ્રાંત પંચાયતોએ પણ પોતાને બાગે પડતો ફાળો આપી પંચાયત-રાજ્યાશ્રય અને પ્રાંત પક્ષની એટલી જ રકમ પૂરી પાડી છે. આ બદલ શ્રીમંત પંચાયતોની મદદ સરકાર તેમ જ પ્રાંત પંચાયતોનો સહૃદય અહેસાન માનવામાં આવે છે.

૧૮. રાજ્યાશ્રિત પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોની કુલ સંખ્યા અહેવાલનો વર્ષ ૧૯૧૩ હતી. તેમાંથી ૧૯૧૯ સંસ્થાઓ મંડળના લવાજમી મંડળના સભ્યો સભ્ય તરીકે ચાલુ રહ્યાં હતાં. પ્રાંતવાર સંસ્થાઓ ઉપરાંત, વ્યક્તિગત સભાસદો કરવાનું પણ મંડળનું ધોરણ છે, ને તેને માટે આજીવન સભ્યનું લવાજમ રૂ. ૨૫) અને વાર્ષિક સભ્યનું લવાજમ રૂ. ૩) છે. અહેવાલની સાથે પરિશિષ્ટ ૨માં દર્શાવેલા નં. ૪ થી નં. ૨૫ સુધીના ૨૨ આજીવન સભ્યો નવા નોંધાયા છે, જે બદલ તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે. બંને વર્ગના વ્યક્તિ સભ્યો મંડળના ચોપડે નોંધાય એ બહુ હૃદયવાચક હોય તે માટે બનતો પ્રયાસ હજી જરૂરી રાખવા મંડળની કારોબારી સમિતિના સભ્યોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

૧૯. મંડળના બંધારણ પ્રમાણે ૧૬૫૫ મળી ૨૧ સભ્યોનું એક વ્યવસ્થાપક મંડળ, સન ૧૯૨૯-૪૦ માં કારોળા મુકામે બરાબલી ૭મી રાજ્ય કારોબારી અને તેની પુસ્તકાલય પરિષદની બેઠકમાં ચૂંટવામાં આવેલું. તેમાં કાર્યપદ્ધતિ અવસાન તથા રાજીનામાને સબળે કારોબારીએ કરેલા સુધારાવાળું વ્યવસ્થાપક મંડળ હાલ કામ કરી રહ્યું છે એના સભ્યોનાં નામ પરિશિષ્ટ ૩માં આપેલાં છે.

મંડળની કારોબારી અથવા વ્યવસ્થાપક મંડળની વાર્ષિક સભા, દર સાલ પ્રાંત મંડળોનો વાર્ષિક સભાઓ મળી ગયા બાદ, સપ્ટેમ્બર માસમાં બરાબ છે. તે પછી વર્ષ દરમિયાન ઉપસ્થિત થતા પ્રશ્નોનો વિચાર ને નિર્ણય, દરેક સભાસદના લેખી અભિપ્રાય પરિષદ દેરવી ટપાલ દ્વારા મેળવીને કરી લેવાનો સામાન્ય વહીવટ મંડળે સ્વીકાર્યો છે. તે બુદ્ધિ અભિસ દિંદ પુસ્તકાલય પરિષદને, સન ૧૯૪૬ ના જાનેવારી-ફેબ્રુઆરીમાં વડોદરા

ચક્રેમાં નોતરવાની નાજતમાં પુ. ખાતાને સાથ આપવાના પ્રશ્ન પર બી. મં. ના સભ્યોની સંમતિ પરિપત્તી મેળવી લેવામાં આવી હતી.

૨૦. ઑડિટ ચથેશે. મંડળનો ઉપન્ય-ખર્ચનો હિસાબ પરિશિષ્ટ ૧ માં સામેલ છે.

મંડળની ઑડિસનું રચાત સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીમાં સાર્વજનિક હિસાબ તથા ઑડિસ પુસ્તકાલય શાખાની કચેરીમાં ચાલુ રહ્યું છે.

૨૧. મંડળના રચનાત્મક કાર્યને પહોંચી વળાય તે માટે રાજ્ય તરફની મદદ ચાલુ

આભાર

રાખવા બદલ નામદાર મંત્રીમંડળનો, પંચાયત પક્ષની મદદ પૂરી કરી આપવા બદલ ચારેય પ્રાંત પંચાયતોનો, મંડળને વખતોવખત જોઇતી સમગ્ર અને સહાય આપી મંડળના કાર્ય પરત્વે સહાનુભૂતિ ધરાવવા બદલ પુસ્તકાલય ખાતાના વ્યવસ્થાપક મે. વાંકનીસ સાહેબનો તથા મદદનીશ વ્યવસ્થાપક રા. રા. ઉમેશભાઈ સાહેબનો, સભાસદ સંરચાઓનાં લવાજમ વસૂલ કરી આપવા બદલ પુ. સ. સ. મં. હિ. નો, મંડળનો હિસાબ અને સરવૈયું વગેરે શીએ ઑડીટ કરી આપવા બદલ રાજ્યમાન્ય એકાઉન્ટન્ટસ મેસર્સ આપાછ અમીન એન્ડ કુનો તથા મંડળના વ્યક્તિ સભ્યો બનાવી આપવામાં જે બાઇઓએ રસ લીધો છે તે બાઇઓનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા,
તા. ૧૦-૬-૪૫

રામભાઈ ઠા. પટેલ
માનદ મંત્રી
વ. રા. પુ. મંડળ

કવિવર ટાંગોરની વિચાર-કલ્પિકાઓ

★ટેકરીની તળેટીમાં સરોવર પધરાઇ રહ્યું છે-અચ્ચલ પ્રેમીને પગે પડેલી પ્રેમિકાની ગળે આંસુભરી આછછ.

★અર્ચકીન વાદળાં અને કમ્બુજીવી ધ્રુવછાંવરણી રમકડાંની વચ્ચે, જો, પેલું દેવી બાળ દસી રહ્યું છે !

★કમળના કાનમાં જળને વાયુ પૂછે છે. ' તારું રહસ્ય શું ? ' કમળ જવાબ આપે છે : ' હું પોતેજ. મને જોરી લો, એટલે હું છૂટી જઈ જાઉં. '

★પુશ્પાનની આઝાદી અને રાણપીઓનું બંધન સાથે મળીને જુદાને જુદાવી રહે છે.

★શુદ્ધ સુરજ સાથે પ્રેમાશ્રાપ કરે છે-એનાં પુષ્પો વડે.

★શુદ્ધમાર આઝાદીને મારી નાખવા માટેની આઝાદી માગે છે, અને છતાં પોતાની આઝાદી ગુમાવવા તૈયાર નથી.

★પોતાના રચર્ચથી કંટાળેલા દેવતાઓ માનવીની અજ્ઞેયાઈ કરે છે.

★વાદળાં છે વરાળના પર્વતો, અને પર્વતો છે પરચરનાં વાદળોઃ કાળનું એક રચનસિદ્ધ.

★ધધિર માગે છે પ્રેમ વડે બંધાયેલું મંદિરઃ પણ માનવીઓ લાવે છે પરચર.

★પદાસ જેમ એના ધોધ વડે દૂર દૂરના સાગરને રચર્ચે છે, તેમ દૂં મારા માન વડે મંદિરને રચર્ચે છે.

પરિશિષ્ટ ૧૬

સન ૧૯૪૪-૪૫ ના ઉત્પન્ન ખર્ચનો હિસાબ
(તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીના)

જા	ઉ
૧૭૬૭-૦-૦ કર્યા તથા આમ પુસ્તકાલયોનાં લવાજમનાં	૧૩૯૭-૪-૦ મકાન તથા પ્રાંત પુ. મંડળોને ફાળવણીના
૧૨૦૦-૦-૦ સરકાર મદદના	૧૦૦૨-૦-૦ પ્રાંત મંડળોને, પ્રાંત પ્રચારકોના પગાર ખાતે મેદફના
૧૨૦૦-૦-૦ પ્રાંત પંચાયત મદદના	૯૦૮-૧૧-૦ સહમંત્રીનો પગાર તથા મુસાફરી ખર્ચ
૭૫૦-૦-૦ સીનિમા મશીનના વેચાણના	૯૦૨-૯-૦ રાજ્ય પ્રચારકનો પગાર, વચ્ચુ તથા મુસાફરી ખર્ચ
૪૮-૧૪-૮ વ્યાજના	૮૬-૪-૦ સ્ટાફના પ્રેવિડન્ટ ફંડ ખાતે
૪૯૬૫-૧૪-૮	૧૫-૧૦-૬ મંત્રીનો મુસાફરી ખર્ચ
	૧૯-૬-૦ કંટ્રીબ્યુટ ખર્ચ
	૩૦-૧૦-૦ પોસ્ટેજ ખર્ચ
	૧૧૪-૦-૦ હપામણી ખર્ચ
	૫-૮-૦ પુસ્તકાલય શિક્ષણ ખર્ચ
	૧૨૫-૦-૦ સન ૪૩-૪૪ સુધીમાં આવેલાં સભ્યોનાં લવાજમ બંધારણ પ્રમાણે કાયમી ફંડ ખાતે લીધા તે
	૧૦-૨-૦ આલ ઇન્ડિયા લાઇબ્રેરી એસોશિએશનનું સભાસદ તરીકેનું લવાજમ મોકલ્યું તેના
	૧૦-૧-૦ લોકોપકારક મંડળમાં, રા. પુ. મં. ને મોકલ્યા તેની સાગતના

૪૬૨૯-૧-૬

૩૩૬-૧૩-૨ સાક્ષ આખર ખચત રેલી તે

૪૯૬૫-૧૪-૮

અમે ઉપરનો ઉપજન-ખર્ચનો હિસાબ તપાસ્યો છે ને તે બરાબર છે.

તા. ૮-૮-૪૫

(Sd) Apaji Amin & Co.

Registered Accountants

Auditors.

તા. ૩૧-૭-૪૫ ના રોજનું સરવાલું.

જ	ઉ
૧૮૬૭-૧૦-૭ ચાલુ ફંડ (રા. પુ. તં.) :	૧૦૫-૧-૬ પુસ્તકોનો સ્ટોક (વેચાણ બાદ
૧૫૬૦-૧૩-૫ પાછલી સાલનું	જતાનો અર્થ)
૩૩૬-૧૩-૨ સન ૪૪-૪૫ની	૬૨-૭-૬ બાકી સાહિત્ય
અચલ	સર્વ સંગ્રહ ભા.
૧૮૬૭-૧૦-૭	૧લા ખાતે (સ્ટોક
૬૭૫-૦-૦ કાયમી ફંડ	નં. ૭૭)
૧૨૫-૦-૦ પાછલી સાલોમાં	૧૨-૧૦-૦ બાકી સાહિત્ય
આણવન સમયો-	સર્વ સંગ્રહ ભા.
ના લવાજમના	૨જા ખાતે (સ્ટોક
આવેલા તે	નં. ૧૭૭)
૫૫૦-૦-૦ આ વર્ષમાં	૧૦૫-૧-૬
નોંધાયેલા આ-	૧૫૦૬-૧-૦ સ્હેલ્ડિંગ:-
ણવન સમયના	૧૪૫૬-૩-૦ પુ. સ. સ.
લવાજમના	મં. સિ.
૬૭૫-૦-૦	૧૦-૮-૦ અમરેલી પ્રાંત
૧૩૦૭-૦-૧ અનામત ફેવા	પુ. મં.
૧૬૭-૪-૦ શ્રી. સ. ગા. ફંડના	૩૧-૧૪-૦ મહેસાણા પ્રાંત
૧૩૮-૧૪-૩ સ્વ. ફંડ રમા.	પુ. મં.
ફંડના	૭-૮-૦ વડોદરા પ્રાંત
૧૦-૦-૦ કાયદેજ-માંગ-	૧૫૦૬-૧-૦
રોજ મહાલની	૭૨૬૮-૭-૧૧ રોકડ ચિલક તથા બેંકમાં
શિ. વા. ની	૫૫૫૫-૭-૮ બરોડા બેંકના
પરીક્ષા મારેના	સેન્ડીંગ ખાતામાં
૧૦૬-૩-૩ બાકી સાહિત્ય	૨૩૪-૮-૬ બરોડા બેંકના
સર્વ સંગ્રહ	ચાલુ ખાતામાં
ભા. ૧ લાની	૧૩૩૪-૬-૬ નેશનલ સેન્ડીંગ
પૂરવણીના (હવે	બેંકમાં
સ્ટોક નં. ૩૮૩)	૧૪૪-૧-૦ રોકડ ચિલક
૮૧૪-૧૦-૭ સ્ટોકના પ્રો.	૭૨૬૮-૭-૧૧
ફં. ના	૮૮૭૬-૧૦-૮
૧૩૦૭-૦-૧	
૮૮૭૬-૧૦-૮	

અમે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનું તા. ૩૧-૭-૪૫ નું ઉપર જણાવેલું સરવાલું તપાસ્યું છે, અને તે બરાબર છે. તા. ૮-૮-૪૫.

(Sd). Apaji Amin & Co.

Registered Accountants

Auditors.

પરિશિષ્ટ ૨જી

પ્રાંતવાર લવાજમ આપનાર પુસ્તકાલયોની સંખ્યા

	વડોદરા પ્રાંત	મહેસાણા પ્રાંત	નવસારી પ્રાંત	અમરેલી પ્રાંત
	પુ.ની લવાજમ	પુ.ની લવાજમ	પુ.ની લવાજમ	પુ.ની લવાજમ
	સંખ્યા આપનાર	સંખ્યા આપનાર	સંખ્યા આપનાર	સંખ્યા આપનાર
પ્રાંત પુસ્તકાલય	૧	૦	૧	૧
કચ્છ પુસ્તકાલય	૨૨	૨૦	૩૦	૨૬
ગ્રામ, મહીલા તથા બાલ પુ. કચ્છ તથા ગ્રામ વા.	૫૫૩	૪૩૩	૫૦૪	૩૬૭
	૫૭૬	૪૫૩	૫૩૫	૪૨૭

કુલ : ચારે પ્રાંતના પ્રાંત પુસ્તકાલય ૪, કચ્છ પુ. ૬૮, મહીલા પુ. ૨૧, બાલ પુ. ૧૩, ગ્રામ પુ. ૧૩૬૮, ગ્રામ વા. ૩૩, અને કચ્છ વા. ૬ મળી કુલ ૧૫૧૩ માંથી લવાજમ આપનારની કુલ સંખ્યા ૧૧૮૬.

આજીવન સદસ્યો

- ૧ રાજરત્ન શ્રી તુલસીભાઈ બકેરભાઈ અમીન, વડોદરા
- ૨ શ્રી. મૂળચંદભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ, વાલમ
- ૩ શ્રી. મયાભાઈ મણિભાઈ તેલી, નવસારી
(સુન ૪૪-૪૫ માં નોંધાયેલા નવા આજીવન સદસ્યો)
- ૪ રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ છોટાલાલ દેસાઈ, વડોદરા
- ૫ શ્રી. છોટાભાઈ ખુસાલભાઈ પટેલ, નાર
- ૬ શ્રી. હરિવલ્લભદાસ ચુનીલાલ શાહ, પેટલાડ
- ૭ શ્રી. મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા, વાધોડીયા
- ૮ શ્રી. ચંકરેભાઈ રમસિંહજી ચોધરી, આઠાણવાડા (તા. ચાણુરમા)
- ૯ શ્રી. શિવલાલ મૂળચંદ મીસ્ત્રી, ચાણુરમા
- ૧૦ શ્રી. બચુભાઈ અમયાભાઈ પટેલ, "
- ૧૧ શ્રી. પ્રહલાદજી તારાચંદ ભાવસાર, ધીણેજ (તા. ચાણુરમા)
- ૧૨ શ્રી. મોહનલાલ બાલુદાસ પટેલ, ચાંદણકી (તા. ચાણુરમા)
- ૧૩ શ્રી. બમવાનજી ગોરધનદાસ કછર, બહુચંદરાજી "
- ૧૪ શ્રી. પ્રહલાદજી હરગોવિંદદાસ પટેલ " "
- ૧૫ શ્રી. જયશંકર કાકુરમ વ્યાસ, ચાણુરમા
- ૧૬ શ્રી. હખીચંદાસ મોતીદાસ પટેલ, "

- ૧૭ શ્રી. ચંદુલાલ કાળીદાસ શાહ, ધીણોળ
 ૧૮ શ્રી. નંદવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ, શિનોર
 ૧૯ શ્રી. રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ, વસો
 ૨૦ શ્રી. પુત્રમચંદ સુનીલાલ શાહ, ધીણોળ
 ૨૧ શ્રી. પીતામ્બરદાસ ભણુતરામ ભાવસાર, ધીણોળ
 ૨૨ શ્રી. રમણુલાલ દામોદરદાસ શાહ, ,
 ૨૩ શ્રી. અંબાલાલ જોષ્ઠારામ પટેલ, ચાણુરમા
 ૨૪ શ્રી. મણિલાલ હરિલાલ મોદી, કાસંબા
 ૨૫ હાતાર શ્રી. અદમદ મદમદ ઇસ્માઈલ પટેલ, કાસંબા

પરિશિષ્ટ ૩જી

અવસ્થાપક : મંડળની યાદી

પ્રમુખ :

રાજપ્રિય શ્રી. ગોતીવાલ છોટલાલ દેસાઈ

ઉપપ્રમુખ :

શ્રી. હરિવલ્લભદાસ સુ. શાહ પેટલાદ

માનદર્મીની :

શ્રી. રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ વસો

સહાસકો :

૧ શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, વડોદરા	૧૦ શ્રી. જોશભાઈ લાલદાસ પટેલ, મહેસાણા
૨ શ્રી. નંદવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ, શિનોર	૧૧ શ્રી. નાનજીભાઈ જોશીદાસ પટેલ, ,
૩ શ્રી. ચીમનભાઈ હરિભાઈ અમીન, વરણામા	૧૨ શ્રી. કાવસજી એલજી મણુદેવીઆ, મણુદેવી
૪ શ્રી. જયવતીબેન ન. દેસાઈ, વડોદરા	૧૩ રાજરત્ન શ્રી. કનૈયાલાલ જમનાદાસ મજુદાર, નવસારી
૫ શ્રી. સુનીલાલ પુરષોત્તમદાસ શાહ, વડોદરા	૧૪ શ્રી. કસનજી દયાળજી દેસાઈ, ,
૬ શ્રી. છોટુભાઈ પંડિત, સિદ્ધપુર	૧૫ રાજરત્ન શ્રી. પ્રતાપરાય ગીરધરલાલ મહેતા, અમરેલી
૭ શ્રી. છોટાભાઈ પ્રયાગભાઈ પટેલ, તાર	૧૬ શ્રી. મોહનભાઈ વીરજીભાઈ પટેલ, ,
૮ શ્રી. મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા, વાધોડીઆ	૧૭ શ્રી. કલ્યાણરાય નથુભાઈ જોશી, દારકાં
૯ શ્રી. કાનજીભાઈ શિવાભાઈ પટેલ, મહેસાણા	૧૮ શ્રી. મૂળચંદભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ, વાલમ

પરિશિષ્ટ ૪થું

પ્રાંત તથા મહાસની ભરાયલી પરિષદોની હકીકત

કય પરિષદ	તારીખ	સ્થળ	અધ્યક્ષ
વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુ. પરિષદ	૨૧-૨૨/૧-૪૫	દરાપુરા	ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ મનરાય દેસાઈ
કડી મહાસ આઠમી	૧૦-૧૨-૪૪	નાની કડી થી, એફ. એસ. કાળે	(કડી વિભાગ નાયબ સુખા)
મહેસાણા મહાસ ચોથી	૪-૨-૪૫	ખલોલ શ્રી. રાં. દ. અગાશે	(મહેસાણા મહાસ વહીવટદાર)
હલેગામ	બીજી	૧-૫-૪૫	સોનારડા શ્રી. મણિભાઈ ચતુરભાઈ અમીન વડીલ.

પરિશિષ્ટ ૫મું

પ્રાંત તથા માનદ પ્રચારકોએ કરેલી પુસ્તકાલય તપાસણી

નામ	કયા પ્રાંત વા મહાસના પ્રચારક	તપાસણીની સંખ્યા
૧ શ્રી. હનુમાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	વડોદરા-નવસારી પ્રાંત	૧૧૫+૮૪
૨ શ્રી. ભાઈશંકર દીગાભાઈ ઠાકર	મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત	૧૨૫+ ૧
૩ શ્રી. છોટાભાઈ રાયજીભાઈ પટેલ	વડોદરા મહાસ માનદ	૭
૪ શ્રી. સોમાભાઈ ગરબડાભાઈ	સાવલી "	૬
૫ શ્રી. હનુમાઈ સોમેશ્વર ભેશી	" "	૩
૬ શ્રી. ડાભાભાઈ અંબાલાલ ધણભટ	કલોલ "	૫
૭ શ્રી. મનલાલ દ. મહેતા	ધારી "	૧
૮ શ્રી. નંદલાલ પુ. ત્રિવેદી	દામનગર "	૩
૯ શ્રી. ભગવાનજી રાધવજી દવે	કોડીનાર "	૩
૧૦ શ્રી. મનલાલ માધવલાલ ધણભટ	પાટણ "	૫
		૩૫૮
રાજ્ય પ્રચારક		૫૫
		૪૧૩

વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં પસાર થયેલા ઠરાવો

તા. ૭ ઑક્ટોબર ૧૯૪૫ ના રોજ શ્રી. મનભાઈ ચંકરભાઈ પટેલના પ્રમુખપણા નીચે પુસ્તકાલય સહાયક સદસ્યો મંડળ લિ. વડોદરાની ઑફીસમાં બેઠકવાળા બે વાગે સદર મંડળની વાર્ષિક સાધારણ સભા મળી હતી. તેમાં નીચેના ઠરાવો પસાર થયા હતા:—

- (૧) ૧-૮-૪૪ થી ૧૧-૭-૪૫ સુધીના બાર માસનો ઑડિટર તપાસેલા હિસાબ તથા વ્યવસ્થાપક મંડળનો રિપોર્ટ મંજૂર કરવામાં આવે છે.
- (૨) વ્યવસ્થાપક મંડળે કરેલી બલામણુ પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે નફાની વહેંચણી કરવાનું નક્કી કરવામાં આવે છે.

૩. ૫૪૨૭-૮-૮ ની વહેંચણી:—

૧ રિઝર્વ ફંડ ખાતે લઈ જવા	૧૩૧૫-૦-૦
૨ સભાસદોને શેરનું સાહચાર ટકા લેખે ડિવિડન્ડ વહેંચવા	૧૬૬૭-૧-૦
૩ નોકરોને એક માસનો પગાર બેનસ તરીકે આપવા	૩૪૨-૨૪-૬
૪ મકાનફંડ ખાતે લઈ જવા	૧૭૩૪-૦-૦
૫ આવતા વર્ષના નફાતોટા ખાતે લઈ જવા	૮૮-૮-૨

૩. ૫૪૨૭-૮-૮

‘પુસ્તકાલય’ માસિકના તંત્રીને માસિક ખાતેથી એક માસના પગારના બેનસના રૂ. ૬૦ અને મંડળના બીજા નોકરોના ધોરણે મોંઘવારી બચ્ચુ આપવાનું મંજૂર કરવામાં આવે છે.

- (૩) સને. ૧૯૪૫-૪૬ માટે સાધારણ સભાના પ્રમુખ તરીકે રા. રા. શ્રી. મનભાઈ ચંકરભાઈ પટેલ અને ઉપપ્રમુખ તરીકે રા. રા. શ્રી. નાનાલાલ નાથાલાલ સાહેબ નીમવામાં આવે છે.

મંડળના ઑડિટર તરીકે મેસર્સ આપ્પાજી અમીન એન્ડ કું. ને રૂ. ૧૦૦)ના મહેનતાણાથી નીમવામાં આવે છે.

વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસદો પૈકી (૧) રા. રા. શ્રી. સુનીલાલ પુ. સાહ, (૨) શ્રી. રાવજીભાઈ જોરાભાઈ પટેલ તથા (૩) રા. રા. શ્રી. વલ્લભભાઈ મુ. પટેલ પ્રતિનિધિ સહ. પુ. સાધી. એ ત્રણે વ્યવસ્થાપકો જે ચાલુ સાલે નિયમ મુજબ નિવૃત્ત થતા હતા તેમની જગાએ કોઈ દરિફા ઉમેદવાર નહિ હોવાથી તેમને ફરીથી ચુંટાએલા જાહેર કરવામાં આવે છે.

- (૪) નવા વર્ષ સને ૧૯૪૫-૪૬ ના વર્ષ માટે નીચે મુજબનું આવક ખર્ચનું અંદાજ મંજૂર કરવામાં આવે છે:—

ઉત્પન્ન:—

પત્રોનું કમિશન ૨૨૦૦-૦-૦, પુસ્તકોનું કમિશન ૬૦૦૦-૦-૦, વ્યાજનું ઉત્પન્ન ૩૩૦૦-૦-૦, કુલ રૂ. ૧૧૫૦૦-૦-૦.

ખર્ચ:—

પગાર	૫૦૦૦-૦-૦	છલેકટ્ટીઠ ખર્ચ	૧૨૫-૦-૦
નોંધરોને મોંઘવારી બધું	૧૬૫૦-૦-૦	ઓડિટ શી	૧૦૦-૦-૦
પોસ્ટેજ	૪૦૦-૦-૦	પ્રેવિડન્ટ ફંડમાં મંડળનો ફાળો	૨૦૦-૦-૦
છપામણ	૪૦૦-૦-૦	આગના વિમાનું પ્રિમીયમ	૧૫૦-૦-૦
કટિંગન્ટ	૩૫૦-૦-૦	મુસાફરી ખર્ચ	૫૦-૦-૦
મકાનબાફ	૭૦૦-૦-૦	આકરિમક ખર્ચ	૧૨૫-૦-૦

રૂ. ૬૪૫૦-૦-૦

ઉપર પ્રમાણે મંજૂર કરેલા ખર્ચની હદમાં રહીને એક હેડ નીચેથી બીજા હેડ નીચે ખર્ચ કરવાની સત્તા વ્યવસ્થાપક મંડળને આપવામાં આવે છે.

આજી વર્ષે તા. ૧-૧૧-૪૫ થી પાંચ વર્ષ માટે સરકારી પાઠ્ય પુસ્તકો વેચવાનો ઇનકાર સરકાર તરફથી મંડળના નામે મંજૂર થયો છે તેના વહીવટ અંગે ઉપરના અંદાજ બજેટમાં આવકખર્ચની વધઘટ યત્ન સંભવ છે તેની આ સભા નોંધ લે છે.

(ખ) પેટાનિયમોની કલમ ૩ માં સુધારાવધારા કરીને નીચે પ્રમાણેની કલમ ૪ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

કલમ ૩

આ મંડળના ઉદ્દેશ નીચે મુજબ છે:—

- (ક) પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકો વગેરે એકજગ્યાએ ખરીદી સભાસદોને સોંપી કિંમતે આપવા પ્રયત્ન કરવો.
- (ઘ) પુસ્તકાલયો માટે ખાસ ઉપયોગી ફેટમેગ કાઉન્સિલ, ફેમ્સ, પત્રિકાઓ, માસિકો વગેરે છાપવાં, છપાવવાં, પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં.
- (ગ) પુસ્તકાલયોનાં કાયમ ફંડો સારે વ્યાજે અને સદર સ્થળોએ જમ્મે મૂકી-મુકાવી નોંધ રાખવી અને તેનો હિસાબ વર્ષ આખરે પ્રસિદ્ધ કરવો.
- (ઘ) પુસ્તકાલયો માટેનાં રૂ. ૧૦૦ ઉપરનાં દરર ફંડો સ્વીકારવાં અને શરતો પ્રમાણે તેમનો વહીવટ કરવો.
- (ઙ) પુસ્તકાલયો, જે ઉદ્દેશથી સ્થપાયાં છે તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ થાય તે માટે બની શકે તેવા બીજા બધા પ્રયત્નો કરવા.
- (ચ) પુસ્તકો છાપવાં, છપાવવાં, પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં.
- (ફ) આંતરની સભાનું કામકાજ ઘણી જ સફળતાપૂર્વક પાર પાડ્યું છે તે બદલ મે. રા. રા. પ્રમુખ સાહેબનો આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૦-૧૯૪૫

મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

વાચનની કળા

કોલેજનાં વાચનારાંઓની ચિકિત્સા કરવાથી નીચેની બે બાબતો તારવી કાઢવામાં આવી છે:

(૧) એક સામાન્ય માણસ પોતે વાંચવું જ્ઞેષ્ઠએ તેથી ધીમી ઝડપથી અને ઓછી સ્પષ્ટતાથી વાંચી શકે છે.

(૨) થોડાંએક અઠવાડીયાંની તાલિમ બાદ આવેલા વાચક પોતાની ઝડપ બમણી કરી શકે છે, પોતાના હિચ્ચારો વધુ સ્પષ્ટ કરે છે અને પોતાની સારીયે વાચનશક્તિ વધારી શકે છે.

એક સારા વાચક અને એક ખરાબ વાચક વચ્ચેનો તફાવત એટલો સ્પષ્ટ હોય છે કે આપણે તે જલદી કળા શકીએ. નીચેના ટીકાને અનુસરીને તમારી પોતાની વાંચવાની ટેવોની પરીક્ષા કરી જુઓ. તેમાંના કયા વર્ગમાં તમે આવો છો? એક પેન્સિલ લઈ લ્યો અને નીચે આપેલી ટેવોમાંથી તમને લાગુ પડતી ટેવો પર નિશાનીઓ કરો.

ખરાબ વાચક:—

હંગેશાં ધીમેથી વાંચે છે. સાધારણ રીતે એક મિનિટમાં એકસોથી માંડીને દોઢસો શબ્દો સુધી વાંચે છે.

હિચ્ચારો ઘણા ધીમા અને અસ્પષ્ટ હોય છે, પરિણામે કેટલીક અગત્યની વિગતો તેના મ્યાનમાં આવી શકતી નથી.

તે ખૂબ જ ધુનડુચ્ચારણો કરે છે. એક ને એક શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ એસાડવા માટે તે ફરી ફરીને વાંચે છે.

શબ્દે શબ્દ અને કેટલીક વખત અક્ષરેઅક્ષર ચીપીચીપીને વાંચે છે.

છાપેલી એક લાઇન વાંચવા માટે તેને છ-સાત વખત પોતાની આંખ ફેરવવી પડે છે.

વાંચવા માટે એને પોતાની આંખો, હોઠો, જીભ, અવાજ અને અવાજનળીઓનો ઉપયોગ કરવો પડે છે.

માત્ર શબ્દોને ઉઠેલી જવાનું જ તેનું શ્વેષ હોય છે.

વાચતી વખતે પોતાને પોતાના વાચનનો અવાજ અંદરના કાનોમાં સંભળીય છે.

વાંચતી વખતે ખીચડો કરી નાખે છે. છાપેલાં પાનાં પરના શબ્દોનો એકેએક અક્ષર છૂટો છૂટો વાંચવાની તેને ધૂન લાગી હોય છે.

વાચન તેને મન એક બોળ સંમાન અને મુંઝવતા કોંચકા સમાન હોવાથી તે ઘણી વખત મુંઝવે જાય છે. એકોવખતે એ માત્ર બારેક પાનાં અને વધુમાં વધુ અર્થો કલાક સુધી વાંચી શકે છે.

પોતે વાંચેલી વસ્તુનો આતંત અદ્ય વાગ એ માદ રાખી શકે છે.

બાહોશ વાચક

એ પવનવેગી ઝડપથી વાંચે છે. સામાન્ય સામયિક કે વર્તમાનપત્રની કટારો અથવા નવસકથાઓ કટાકના છસો કે તેથી પણ વધુ ગભીર અને ભારે વિષય હોય તોપણ ઓછામાં ઓછા કલાકના ચારસોથી પાંચસો શબ્દની ઝડપે વાંચી શકે છે.

સ્પષ્ટ અને ખુદશા હિચ્ચારો અને કંઈ પણ ઉપયોગી વસ્તુ તે ચૂકી જતો નથી. કદાચ કોઈ વખત કોઈ પણ શબ્દ કે વાક્યનું પુનરુચ્ચારણ થઈ જાય છે. પરંતુ પહેલી જ નજરે નીચે વાંચેલી વસ્તુનો અર્થ ઘટાતી કાઢે છે.

વાક્યો અને વિચારો જ એ વાંચે છે, કોઈ દિવસ છુટા છુટા શબ્દો વાંચતો નથી. એકી વખતે આખું વાક્ય અને કેટલીક વખત આખો ફકરો પણ વાંચી કાઢે છે.

છાપેલી એક લાઇન પર એ કે ત્રણ વખત આંખની નજર ફેરવે છે.

વાચનમાં માત્ર પોતાની આંખો અને મગજનો જ ઉપયોગ કરે છે.

ચપળતાથી વાંચે છે. લેખકની સાથે વિચારે છે અને ઊડો ઊતરે છે. ચિત્રો જુએ છે. કેટલીક વખત લેખકના વિચારો સાથે સંમત થાય છે અને કેટલીક વખત અસંમત થાય છે.

ત્યારે વાંચતો હોય છે ત્યારે વ્યવહાર રીતે “બહેરો” બની જાય છે. માત્ર પોતાના વીજળા વેગે વહેતા વિચારો માટે તે પૂરતો જાગ્રત હોય છે.

તેનું વાચન સંપૂર્ણ રીતે સમ્રમાણ હોય છે.

નકામા શબ્દો ઉપર એ ઝાઝું લક્ષ્ય આપતો નથી.

વાંચતી વખતે કંટાળતો નથી. એક જ બેઠકે આખી ચોપડી વાંચી શકે છે અને વાંચી નાખે પણ છે.

પોતે વાંચેલી વસ્તુનો સ્વાદ, અસરકારક વાક્યો અને સારા વિચારો કેટલીક વખત તો તે સારીયે જિંદગી સુધી યાદ રાખે છે.

નજીબી, વાસ્તવિક આટલી, નીતી, જીવન અને જાતજીવન, ખરેખર ખરેખર છે ?

બાહોશ વાચકમાં વાચનની આટલી ચતુરાઈ ક્યાંથી આતી ? આ બન્ને પ્રશ્નોના જવાબો એક નાના વાક્ય દ્વારા આપી શકાય. એ વાક્ય તે “આંખોનું હવનચતન.” નજીબી વાચક પોતાની આંખોનો ચોખ્ખો રીતે ઉપયોગ કરતો નથી. તેણે આંખોને કેટલીક ખોટી રીતે પાડેલી હોય છે.

વાચનના સારાથે કાર્ય દરમિયાન આંખો કાપથી હવનચતનમાં હોય છે, પરંતુ માત્ર શબ્દો ઉઠેતલી વખતે આંખો આરામ લેતી હોય છે એટલે કે રિથર હોય છે.

તેને જરાક વધુ સ્પષ્ટ રીતે જોઈએ. વાંચતાને દેખાવ કરતા માટે આંખો હલતી-મલતી રહે, પરંતુ ત્યારે ખરેખર વાંચતા હોઈએ ત્યારે તે રિથર રહેતી જોઈએ.

ત્યારે આંખો હલનચતન કરતી ગમે છે ત્યારે તેને કંઈ દેખાતું નથી. અને જાણે એક એકાંતે માટે વાચક આધારે બની ગયો દોષ તેમ લાગે છે; શબ્દો તરફ જ આંખ જાય છે એ જ

હલનયન અને રિચરતાની ક્રિયા એટલી ઝડપથી થાય છે કે એક સેકન્ડમાં એવી પચ્ચીસ ક્રિયાઓ થઈ શકે છે. એ હલનયનન એટલું ઝડપી અને એટલું હળવું હોય છે કે વાચક ખાસ તેના વિષે એટલી બધી દરકાર રાખતો નથી.

સામાન્ય કક્ષાનો માનવી ચાર ઈંચ લાંબી એક છાત્રી લાઇન ચાર કે પાંચ હલન-યન દરમ્યાન પૂરી કરે છે, બહુ જ સારી ઝડપવાળો માનવી એ લાઇન ત્રણ હલનયન દરમ્યાન પૂરી કરી દે છે; જ્યારે બીજા બાળુ એક નમળા વાચકને એ પૂરી કરવા માટે ઇંચો માંડીને નવ અને કેટલીક વખત તો એથી પણ વધુ હલનયનનો જોડાઈ છે.

અલગત, માત્ર આંખથી જ વાચનની ક્રિયા થઈ શકતી નથી, તેને માટે મગજની મદદની પણ જરૂર રહે છે. જો તમારી આંખો તમાગ મગજને એકી વખતે માત્ર એક જ શબ્દ પહોંચાડી શકે તો તમે છાપેમાં પાનાના વિચારો એકીસાથે ન મેળવી શકો; કારણ કે વિચારો આખાં વાક્યોમાં જ સમાયેલા હોય છે અને નહિ કે એક બે શબ્દોમાં.

“એક” શબ્દમાંથી કંઈ અર્થ તારવી શકાતો નથી. “સુંદર”માં પણ બહુ જ ઓછો અર્થ રહેલો છે.

“પ્રભાત” શબ્દમાં જે કે અર્થ રહેલો છે છતાં “એક સુંદર પ્રભાત” જેવા વાક્ય જેટલો સંપૂર્ણ અર્થ તેમાં નથી.

વાચકે પોતાના મગજને ધીરજ ધરવાનું કહેવું પડે છે, કારણ કે એક પછી એક શબ્દો કે જેમાંથી ખાસ અર્થ નથી નીકળતો તે તેની આંખ દ્વારા મગજને પહોંચે છે.

તેના મગજને “એક” એ શબ્દ પહોંચે છે અને તેણે “સુંદર” શબ્દ માટે રાહ જોવી પડે છે અને ત્યાર પછી જ તે સંપૂર્ણ અર્થ બેસાડી શકે છે.

જ્યારે બીજા બાળુ એક બાહ્ય વાચકનું મગજ એકી વખતે “એક સુંદર પ્રભાત” એવા અર્થ મેળવે કરી દે છે; વચ્ચે એને કંઈ પણ વિરામ લેવો પડતો નથી કે થોમવું પડતું નથી. વિચારધારામાં કંઈ ખરેખર પડતી નથી, સમયનો જરા પણ દુરુપયોગ થતો નથી, એ સોથી ઉપયોગી વસ્તુ છે.

વાંચનનો સિદ્ધાંત નીચે મુજબ છે:

તમારી ઝડપ થોડીક વધારો, થોડી વધુ ઝડપથી વાંચો. સરવ્વત્રમાં મુરેલી પડે, પણ પછી ફાવે જશે પછો હળવે હળવે એ જ તમારી સામાન્ય ઝડપ થઈ જશે. ફરી થોડી ઝડપ વધારો, આમ ધીમે ધીમે ઝડપ વધારતા રહો.

આવી રીતે ધીમે ધીમે ઝડપ વધારતા જનાથી તમારો ઝડપ વધી જશે અને તમારા ઉચ્ચારો પણ સ્પષ્ટ થતા જશે. આમ તમારા વાચનમાં ૧૦ ટકાથી માંડીને ૧૦૦ ટકા સુધીનો સુધારો લાવી શકો છો. *

—નાર્મન લ્યુસ

શ્રી. વિજયાલક્ષ્મી પંડિતનું જલમાં વાચન

મને પુસ્તકો વાંચવાનો બહુ જ શોખ અને અહીં બીજું કરી પણ શું શકાય? આવતી વખતે લેખાએ થોડાંક પુસ્તકો મોકલાયાં હતાં. તેમાં " The Letters " મને અતિ પ્રિય હતું. તેણે કહ્યું છે કે ' Letters are interesting specially if they are other peoples અને હમેયું છે. ' the post is a consolation of life.' ટપાલ એ જીવનનું આશ્વાસન છે. " વળી બીજા કાષ્ટે કહ્યું છે કે " As Long as there are postmen, life will have zest. "

અધાં જ પોસ્ટમેનની રાહ જોઈ બેસી રહે છે. કાષ્ટને પોતાથી દૂર રહેતા બાળકનો પત્ર આવવાનો હોય તો કાષ્ટને મિત્રનો, કાષ્ટને વેપાર રાજગાર-ધંધાનો તો કાષ્ટને પ્રેમપત્રની અંખના હોય. પોસ્ટ ન હોય તો શું થાય ?

ધણી વાર મને પુસ્તકો મેળવવામાં તકલીફ પડતી. અમારાં 'પેપર્સ' વગેરે મોડાં જ આવતાં હતાં. પ્રજા માટેના નિયમો ધણા કડક હતા. પરંતુ એ બાબત પ્રમાણમાં મારે માટે થોડાંક સુધારો ક્યો: પુસ્તક વિના એક દિવસ વર્ષ જેવો લાગતો. " મને એક યુક્તિ યાદ આવી; " No our glass, No diary, can estimate for you the fullness of time, it is the Soul that feels, it is the soul lie asleep, it is not filled at all. "

હું અને લેખા બન્નીક શો સાથે વાંચતાં. પણ " Drawing Room "-યોમસ આક્રિનની Comedy વાંચી.

સેરેન્સ કલિસમેનની આત્મકથા, " The unexpected years " વાંચી.

થેરથી ત્રણ નવાં પુસ્તકો મોકલ્યાં. એક તો લીન યુટાંગની નવલકથા ' A leaf in the storm ' અને બે બીજાં.

મેં રજુગિતને પણ થોડાંક પુસ્તકો મોકલ્યાં.

અમે મેટેનો આનંદ પણ માણ્યો. ધણી વાર હું અને લેખા સાથે વાંચતાં તો ધણી વાર ઇન્ડુ અને લેખા બાળકો સાથે આટલાં નિકટમાં આવવા માટે જેલ જરૂરી છે? મને વિચાર આવતો. મેં સિંકેરનું " Dragons teeth " પણ વાંચી નાખ્યું. તેણે મને ૧૯૧૮માં હું યુરોપ દત્તી તેની યાદ આપી. આપણાંમાંના ધણા મિત્રોની પરિસ્થિતિ પુસ્તકમાં વર્ણવ્યા જેવી છે. તેઓ પોતાનું જીવન અને જીવનતા ફેરાગે-તદાવતોને ચોખ્ખા અર્થમાં ધટાવી શકતા નથી. કેટલાક આદર્શો માટે સંઘર્ષ અનુભવી મરી શીટતા હોય છે, ત્યારે કેટલાક સત્ય, પ્રકાશ, સૌંદર્ય અને માનવગતનો મોતો પારખવામાં સંસ્કૃતિનો પંદિહાસ કરતા હોય છે.

જેલના અનુભવો એટલા ખારીક અને વિસ્તૃત દતા કે મને પણ પુસ્તક દ્વારા જેલ-યાત્રા બીજાએને અનુભવવાનો વિચાર થયો. આક્રુના નિયામકોનો અનુભવ વધુ સારી રીતે અભિપ્રેત કરી શકાય તેમ હતું. મેં વિચાર્યું: મારે લખવું જોઈએ, ' The jails & matrons I have known. '

૧. શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી—લેખક: શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ; પ્રકાશક: અંગાણાલ પિક્ચરમાઈ કલ્ચર, લુધાણામિત્ર પ્રિં પ્રેસ, પંડોદરા, કાઢિન કદનાં ૧૫૪ ૫૧૪, કલ્ચર આયોજન સહિત પાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૫-૦, ૧૯૪૫.

શ્રી સયાજીસાહિત્ય માળાના ૨૯૪ મા પુષ્પ તરીકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું છે.

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી, શ્રી શ્રેયરસાધક અધિકારીવર્ગના સ્થાપક આલપુરુષની જીવન-કથાનું આ પુસ્તક ઉપયુક્ત માળા દ્વારા પ્રસિદ્ધ થવાના સમાચાર જાણવા મળતાં એક પરમસંત ચૈત્રેશ્વરના જીવન-કવનનો પરિચય જનતાને મળશે, એવી આશા રખાતી હતી. અને આ પુસ્તક તેવી આશા સફળ પથ કરે છે. શ્રેયરસાધક અધિકારીવર્ગ અને એના સ્થાપક શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીએ એમની આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિ દ્વારા ગુજરાત અને હિંદમાંના અનેક વિદ્વાનોને પોતા તરફ આકર્ષ્યા હતા અને એમની એ પ્રવૃત્તિઓથી પ્રેરાઈ અનેકોએ એ વર્ગના દીક્ષાધારી પથ ચલા હતા. એવા પ્રતિભાશાળી પુરુષનું આ જીવનચરિત્ર એના વાચકને કંઈ ને કંઈ આધ્યાત્મિક પ્રેરણા આપે તેવું છે. પુસ્તકની ઉપયુક્ત ઉપયોગિતા જોતાં, એની રજૂઆત જોઈએ તેવી થઈ નથી લેખકે આ જીવનકથા રજૂ કરવામાં બાધાના આડંબરનો અને સંસ્કૃત તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક મંથમાં જ સંભવે તેવા શબ્દોનો સંભાર ભરી તેને કિલ્લ ન બનાવતાં સરળ ભાષામાં એને રજૂ કર્યું હોત તો આ મંથ માત્ર અમુક જ વિદ્વાર્ગનો થઈ ન રહેતાં આમજનતા પથ એ મહાવિજ્ઞાનના જીવનપ્રસંગોમાંથી પ્રેરણા પામવાનો લાભ જરૂર લઈ શકતો.

લેખકને અમારી વિનંતિ છે કે, પોતાનાં સર્ગનો આવાં-માત્ર વિદ્વાંભોજ્ય-બનાવવા કરતાં સર્વજનસુલભ ભાષામાં આપે તો સર્વસામાન્ય વાચક પૃથુ તેનો સહેલાઈથી સામ્ય સંકે થકે.

પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિરના વ્યવસ્થાપકો પથુ લેખકો પાસે લખાવતાં આવાં શૈક્ષણિક-પુસ્તકોમાં ભાષા આડંબર રહિત અને બારેખમ શબ્દો સિવાયની હોય તે જોવા ખ્યાન રાખે તો શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળાનો સફુદેશ જરૂર પાર પડે.

૨. તુલસીદાસ—લેખક-પ્રકાશક: શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ; બાળવાડા, પંડોદરા. કાઢિન કદનાં ૧૫૪ ૮૦, બોર્ડ પટ્ટીનું સચિત્ર પૂકું, મૂલ્ય ૦-૧-૦.

શ્રી સયાજી બાળજ્ઞાનમાળાના ૧૮૪ મા પુષ્પ તરીકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરાયું છે. બારતવર્ષના અનેક અસર મંથ રામાયણને હિંદીમાં રચી નહ તેને દેશબરમાં ધરધરનો મંથ બનાવનાર ગોસ્વામી તુલસીદાસજીનું આ ચરિત્ર, કિશોરભોજ્ય શૈલીએ લખાયું હોઈને કિશોરોને, એ મહાકવિની જીવનઝરમર જાણવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે.

લેખક, ગોસ્વામી તુલસીદાસનાં જીવન-કવન વિષે પ્રસિદ્ધ થયેલાં. પુસ્તકો પરથી આ પુસ્તક યોગ્ય હોઈને આપણા કિશોર વાચકોને આ મહાન સંતનો ઐતિહાસિક જીવનપરિચય આપવા આ પુસ્તક ઠીક ઉપયોગી નીવડે તેવું છે. પુસ્તકમાં આગેતાં તુલસીદાસજીની ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાનાં સૂચક ભાવવાહી તથા ચિત્રો એ મદાપુરુષના અદ્ભુત જીવનપ્રસંગોને નજર સમક્ષ ખંડા કરે તેવાં છે. કિશોર વાચકોમાં એ ખૂબ વંચાય એમ હમ્મીએ.

૩. બાદશાહ જહાંગીર—લેખક: શ્રી: રસુલભાઈ ન. વડોદરા, પ્રકાશક: આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ રફીટ, મુંબઈ-૨. ૬૬-પૃષ્ઠ, ઉપર પ્રમાણે: મૂલ્ય ૦-૬-૦.

બાદશાહ જહાંગીરને લગતું આ ઐતિહાસિક પુસ્તક ઉપપૂર્વક આલંસાદિત્ય માળામાં પ્રકટ થયું છે. આ પુસ્તક આગેતાં નહિ પરંતુ કિશોરો માટે ઉપયોગી છે. કારણ, કિશોરરસે પહોંચેલાં વિદ્યાર્થીઓ જ જહાંગીરના ઇતિહાસ સુધી પહોંચ્યાં હોય છે. અને એની બાંધ-સૈદ્ધી તેમ જ રજૂઆત પણ કિશોર વાચકો સમજી શકે તેવી છે. ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ આ મોગલ શહેનશાહની જીવનઝરમર જાણવા માટે આ પુસ્તક કિશોર વાચકોના હાથમાં મૂકવા જેવું છે.

લેખક, એમની પ્રસ્તાવનામાં કરેલી ઐતિહાસિક ચર્ચા આ કેશરતા વાચકો માટેના પુસ્તકમાં અસ્થાને લાગે છે. તેમાંય તેમણે રજૂ કરેલા “ ઇસ્લામ યુગે માત્ર સમશેરો ખસુખણાવી ધર્મરસોપના નથી કરી ” વાળું વિધાન હજી ઇતિહાસે સંદિગ્ધ જ રાખ્યું છે.

૪. શ્રીમદ્ ભાગવતનો એકાદશ સ્કંધ—અનુવાદક: શ્રી. ગિરિનથાંકર મધવંકર; પ્રકાશક: સરતુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, બદ, અમદાવાદ. કાઉન કંઠનાં પૃષ્ઠ ૪૭૨+૧૬, પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

શ્રીમદ્ ભાગવત એ અધ્યાત્મમર્જનપૂર્ણ કૃષ્ણકથા હોઈને એનો એકાદશસ્કંધ હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર છે. એને શ્રીમદ્ ભાગવતના સારરૂપ સકળ લેખી શકાય. સ્વામી શ્રી અખંડાનંદજીએ સરતુ સાહિત્યનાં પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિ, કહે છે કે, આ પુસ્તકથી શરૂ કરેલી. એના શ્રીમદ્ ભાગવતના સારરૂપ આ એકાદશ સ્કંધના ગુજરાતી ભાષાન્તરની ધણે વર્ષે પ્રસિદ્ધિ થતી આ આટલિ આવકારદાયક છે. શ્રીમદ્ ભાગવત આપુલ ન વાંચી જઈ શકે તેવાઓ માટે આ પુસ્તક, તેમાંનું તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા હમ્મીને માટે આશીર્વાદ તથા તેઓ તેમાં નહિ લગભગ પ્રાપ્તિ પૂર્ણતા આ પુસ્તકની માત્ર દોઢ જ રૂપિયા કિંમતે અર્થ જ લેખાય.

૫. રાસતરંગિણી—(આહમી આટલિ) કવિ: રવ. દામોદર ખુશલદાસ બોટાદકર, સંપાદક: જમુભાઈ વ. દાણી; પ્રકાશક: એન. એમ. ત્રિપાઠી સિ. મુંબઈ-૨. કાઉન કંઠનાં પૃષ્ઠ ૮૮, સાફ, પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦.

રવ. દાવિ બોટાદકરનાં જીર્મિરમભાષાં કાવ્યો અને રાસો ગુજરાતી સાહિત્યમાં સારો આદર પામ્યાં છે; તેમાં પણ એમના રાસો તો ગુજરાતી સન્મારોએને કઠે ગરાતા સાંભળવા મળે છે. ત્યારે એ અરે જ, ખૂબ આદર લાગે છે.

રાસતરંગિણીની આ આહમી આટલિ એમની એ કાવ્યોપાસનાની સમગ્ર સિદ્ધિની સૂચક છે. નવરાત્રના અને શરદુસંવતના ગરબાઓમાં એ રથગે રથગે ગવાય છે. ઘરની બહેનો માટે એ ન હોય તો અવસ્ય વસાવી લેવાય.

૬. શરદિની—કતી: શ્રી. દેશવ હ. શંક: મુખ્ય વિક્રેતા: નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, બદ, અમદાવાદ. ડેમી આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૮૪+૧૬, સાફ સચિત્ર પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. દોઢ. ૧૯૪૫

ઉપર જણાવેલા પુસ્તકના કતોની જેમ, આજે આપણી વચ્ચે જોવા કવિ દેશવભાઈને પણ એક પ્રથમ કક્ષાનાં રાસલેખક તરીકે ગુજરાત પિછાને છે. તેમનાં શ્રેષ્ઠ કાવ્યો બાવલાઈ અને અર્ધપૂર્ણ હોઈને એની ગેયતા સુરુચિર લાગે છે. તેમાં પણ ત્રીકી હલકે એમના રચેલા ગરબા-રાસ હિતસેવા પ્રસંગે કે નવરાત્રના દિવસેમાં ગવાય છે ત્યારે આખું હિતસવમંડળ જાણે મંત્રમુગ્ધ બની જાય છે, એમના રચેલા વિવિધ વિષય પરના ૬૪ રાસોનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ કરાયો છે. એ ૬૪ રાસોને ૮ વિભાગોમાં-જેવા કે-ગંજના-ચરણ, કેસરકન્યા, સૌભાગ્યચન્દ્રકા, રંગકટોરી, દેવદીવડી, શિશુવિકાર, સિધામથુન-માં રજૂ કર્યો છે. પુસ્તકની શરૂઆતમાં આપણી લેખકની પ્રસ્તાવના આપણા રાસસાહિત્ય પર ઉપયોગી નોંધ આપી જાય છે. કવિ દેશવભાઈની કાવ્યપ્રસાદી માણવા માટે આ પુસ્તક મુખે વસાવી લેવાય.

૭ છયનનાં પહેલું (ખીજ આટલિ)—લેખક: શ્રી. રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખ, પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, કાલ્યાદેવી, મુંબઈ ૨. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૦૪+૮, સચિત્ર કવર જેટ સહિત પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦ ૧૯૪૫.

શ્રી. રસિકલાલ પરીખ એક બહુશ્રુત વિદ્વાન હોવાઉપરાંત એઓ એક અચ્છા વાતો-સર્જક પણ છે, એ એમની અવારનવાર વર્ષો પહેલાં “પ્રચ્ચાન”માં છપાતી આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયેલી વાતોઓ વાંચનારને સહજે સમજાય તેવું છે.

શુ. વ. સો. નો કાર્યજાર પોતા પર નહોતો વહોર્યો તે અજાણી તેમણે રચેલી ૮ વાતોઓ ૧ કમળા, ૨ બે મિત્રો, ૩ રસ્તામાં, ૪ કડવો વંદો, ૫ શોભનકુમાર, ૬ રાજમાતા, ૭ રાજસૂત્ર અને ૮ મેનાં ગુજરી અહીં સંગ્રહાઈ છે. આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ પ્રચ્ચાન કોપીલય દ્વારા અગાઉ પ્રકટ થઈ હતી. આ તેની ખીજ આવૃત્તિ છે. અત્યાર સુધી નહિ મળી શકતો આ વાતોસંગ્રહ હવે ઉપલબ્ધ છે. તે જે પુસ્તકાલયોમાં ન હોય તો નવાં છપ્પું થઈ ગયેલ હોય તેવાં પુસ્તકાલયોમાં એ બધે વસાવી લેવાય.

૮. શરી જતાં—અનુવાદક: શ્રી. જયંતકુમાર મ. બટ, પ્રાપ્તિસ્થાન: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, મુંબઈ. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૮૦+૧૨, સચિત્ર કવર જેટ સહિત પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦, ૧૯૪૫.

વિખ્યાત અમેરિકન લેખક જોન સ્ટાઈનબેકનું આ અંગ્રેજી સર્જન “ધી મૂન ઇઝ ડાઉન” ત્યાંના એક સામયિકમાં પ્રસિદ્ધ થયું ત્યારે તેના તરફ ત્યાંની વાચકજનતા ખૂબ આકર્ષાઈ હતી, અને એ સર્જન ત્યારે હિંદમાં વાચકોના હાથમાં આવ્યું ત્યારે પણ એ એટલું જ વાચકોમાં વખણાયું હતું.

શુદ્ધતી ગ્રાજમાં સળગતા જગતની આપવીતીઓ, વિટંબણાઓ અને સર્વનાશનો એમાં અભેદ્ય ચિતાર છે. વર્તમાન વિશ્વયુદ્ધે કેવો હાહાકાર મચાવ્યો છે તે આ પુસ્તકના વાચનથી સહજે સમજી શકાય છે.

આ પુસ્તકને “માનસી”ના તંત્રીએ ખાસ એક તરીકે પ્રકટ કર્યો હતો. ત્યાર પછી આ એના એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ કરવાનો પ્રયાસને અમે આવકારીએ છીએ. અને યુદ્ધસ્ય ચાર્ત્સ રમ્યા છતાં તે કેવી ભયંકર હોય છે તેનો ચિતાર મુન્નરાતી વાચકો સમક્ષ આ રૂપમાં રજૂ કરવા માટે અમે પ્રકાશકને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

૯. પશ્ચિમના સમરાંગણ—(ખીજી આવૃત્તિ) લેખક: એરિશ મેરિયા રેમાર્ક; અનુ: સ્વ. હરજીવન સોમૈયા. પ્રાપ્તિસ્થાન, કદ, પૃષ્ઠ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૨૦૬+૧૧, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ. ૧૯૪૫.

આ પુસ્તકનો મૂળ લેખક એરિશ મેરિયા રેમાર્ક, ૧૮૧૪-૧૮ નાં વર્ષોના વિશ્વયુદ્ધનો લડવૈયો હતો. ૧૮ વર્ષની વયે શાળાત્યાગ કરી એ યુદ્ધક્ષેત્રે ગયો. અને ત્યાં એ રણક્ષેત્ર પર એણે જે જોયું, અનુભવ્યું તે-યુદ્ધવર્ણન, ત્યાંનું સમગ્ર વાતાવરણ, એને અંગેનાં એનાં મનોમંથનો અને એના સાથી સૈનિકોનાં કાર્યોનું દુઃખદ શૈલીએ જે પુસ્તક એણે All Quiet on the Western Front લખેલું તેનો આ અનુવાદ છે. આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ ૧૯૪૦ માં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

ઉપરના પુસ્તકની જેમ યુદ્ધસ્ય ચાર્ત્સ રમ્યાની માફક આ પુસ્તક પણ, વાચકને યુદ્ધક્ષેત્રના સાક્ષીભૂત બનાવી એની ભયંકરતાનો ખરો ખ્યાલ આપી જાય છે. યુદ્ધવાર્તાનાં રસિકોને એ ગમશે.

૧૦. નર્મદ—અવોચીન ગદ્ય-પદ્યનો આદ્યપ્રણેતા-વ્યાખ્યાતા: શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક; પ્રાપ્તિસ્થાન, કદ, પૃષ્ઠ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૮૮+૮, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦, ૧૯૪૫.

કવિ નર્મદને આજે મુન્નરાતી સાહિત્યમાં રસ લેતો કયો માનવી નહિ યોગબળે હોય? એ નર્મદની થોડાંક વર્ષો અગાઉ ઉત્તવાદ ગયેલી શતાબ્દીપ્રસંગે એના જીવન-કવન સંબંધે આપણા ગણ્યમાન્ય સાક્ષરો-વિવેચકોએ ઠીક ઠીક નોંધપાત્ર ફાળો આપ્યો હતો. એ જ પ્રમાણે, સાક્ષરશ્રી પાઠકે રા. બ. કમળાશંકર ત્રિવેદી વ્યાખ્યાનમાળાનાં વ્યાખ્યાનરૂપે તેમ જ ફાર્ગસ મુન્નરાતી સાહિત્ય સભાના આશ્રયે નર્મદના જીવન-કવન વિષે જે વ્યાખ્યાન આપેલાં તે અહીં અપાયાં છે. શ્રી. પાઠક આપણા સાહિત્યના અખર વિવેચક હોઈને વસ્તુનું તલસ્પર્શી વિવેચન-હરકોઈ વિષયની સર્વ બાજુએ એના વાચકની સમક્ષ સ્પષ્ટ કરી આપે છે. એવું જ આ જે વ્યાખ્યાનોમાં એમણે નર્મદને લગતી સાર્વત્રિક હકીકત-એનાં ગદ્ય-પદ્ય સર્જનોનું તલસ્પર્શી દર્શન કરાવ્યું છે.

નર્મદ સાહિત્યનાં વિવેચનને લગતું આ પુસ્તક આપણા સાહિત્યની એક મિલકતરૂપ લેખી શકાય.

૧૧. નિત્યનો આચાર—લેખક: ઉપર પ્રમાણે. પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. લેખક ઉપર પ્રમાણે. કાઢેન કદનાં પૃષ્ઠ ૯૨+૧૨, સાદું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦. ૧૯૪૫.

સ્વ. રા. બ. ગોવિંદભાઈ ડા. દેસાઈ રચિત “સારો રીતમાત”ને બાદ કરતાં આપણા સાહિત્યમાં આવું નિત્યજીવનમાં ઉપયોગી ગણાય તેવું પુસ્તક જાણીમાં નથી. એમાં આપણા નિત્યજીવનમાં ઉપયોગી લાગે તેવા ધરમથુ તેમ જ બદારના અંગત અને પરાયા સાથે વર્તવા સંસ્થા વિવેક-વિનયને લગતા પ્રાસંગિક સૂચનો લખાણેલાં છે. ક્યાં ફેવી સૈતે વર્તવું, કાની સાથે કેમ બોલવું-ચાલવું વગેરે રીતમાતોનાં પણ એમાં સમાવેશ

છે. કેટલીક વાર માણસને આવી રીતભાતની ખચર નથી હોતી તેથી તેને છોમીલા પડી જવું પડે છે. તેવું ન થવા દેવા માટે આ પુસ્તકમાં આપેલાં નીતિ-નિયમો જોઈ જાણી લેવા જેવાં છે. કિંમત જરા વધુપડતી લાગે છે. દરેક કિશોરને આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચાવવું ઘટે.

૧૨. ગૃહજીવનનાં દર્યો—લેખિકા: શ્રી. કુમુદ શેઠ, પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય, ભદ્ર, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૨૮+૮, સાદું સચિત્ર પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

આપણા ગૃહજીવન અને સમાજજીવનનાં હિંકતાં ને આકર્ષતાં નજરે પડતાં એમાં ૧૧ દર્યો. અહીં લેખિકા બહેને આખ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે છે: ૧ લગ્નપ્રસંગે, ૨ જન્મોત્સવ, ૩ દીકરાની પાછળ, ૪ ચિતાનો અગ્નિ, ૫ માંદગીની કથા, ૬ ગૃહજીવનનું અમૃત, ૭ કુટુંબ-જીવનનું એર, ૮ વહેવારને નામે, ૯ ભાભી, ૧૦ કપાતર, ૧૧ પતિપત્ની.

આ દર્યોની રજુઆત જો કોઈ સિદ્ધહસ્ત લેખકને હાથે થઈ હોત તો એ જટલાં અહીં શુષ્ક લાગે છે તેના કરતાં તે વધુ દરજ્જે ઝમકભાષીં લાગત. પણ અહીં આ દર્યો વાંચતાં નથી કંઈ નવીનતા અનુભવાતી, નથી કંઈ શૈલીની સચોટતા દેખાતી કે નથી એમાં કંઈ બાવાપ્રભુત્વ પામી શકાવું. છતાં એક લેખિકા બહેનને ઉત્તેજન આપવા ખાતર એ પ્રસિદ્ધ કરાવું હોય તો ભલે એ ઉત્તેજન તેમને પ્રેરણારૂપ નીવડે.

૧૩ ઉત્તરગીતા—અનુ. શાસ્ત્રી શ્રી. ગિરિભાઈકર મયારાઈકર, પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે, કુસ્તકેપ ૧૬ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૬૪, સાદું સચિત્ર પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૬-૦

મહાભારતના બુદ્ધ પક્ષી, વિનયી અગ્નિ, કહે છે કે એણે રણસેને પ્રાપ્ત કરેલું ગીતાવાદાનં એની ઉત્તરવયમાં એ નિસરી ગયો. ત્યારે, શ્રીકૃષ્ણે એની ઉત્તરાવસ્થામાં એને જે આધ્યાત્મિક સહબોધ આપેલા તે મહાભારતમાં ઉત્તરગીતા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ ઉત્તરગીતા એના મૂળ શ્લોકો ગૌડપાદની દીકાના આધારે કરેલા અનુવાદ સહિત આ પુસ્તકમાં આપેલ છે. તત્ત્વભિન્નામુએને એ મનન કરવા યોગ્ય છે.

૧૪. દયારામ રસથાળી—કતી: સ્વ. ભક્તકવિ શ્રી દયારામ; પ્રકાશક: ભક્તકવિ શ્રી દયારામ રંભારક સમિતિ, ઝબોધ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૩૨+૧૨, એકે ત્રિરંગી ચિત્ર સાહિત્ય-મૂલ્ય રા. ૧-૮-૦.

આપણી લેખકકે મનપતી મરખીઓના પ્રણેતા. ભક્તકવિ દયારામના સાહિત્યને મંથર્ય કરવાના છૂટાછવાયા પ્રવાસો થયા છે, પરંતુ તેનું સંપૂર્ણ સાહિત્ય હજી પૂર્ણપણે મંથર્ય થયું નથી. આ રંભારક સમિતિએ એ કામ હાથ ધર્યું જાણવા મળે છે. તેમના અપ્રસિદ્ધ હસ્તાક્ષરિખતો પરથી આ આયોજન હાથ ધરવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તકમાં ભક્તકવિ દયારામ રચિત શ્રીમદ્ભાગવતનું પદમંથ બાપાંતર ખાંસ પ્યાન જેવું છે. ઉપરાંત યોગની મરખીઓ, પદો વગેરે આધ્યાત્મિક સર્ગનો પણ આમાં સંમહાયા છે. પ્રાચીન ગુર્જર સાહિત્યનું આ અમુમૂલ ધન દરેક પુસ્તકાલયમાં હોવું ઘટે.

૧૫. સં. ૨૦૦૨ની સાલનું પંચાંગ—કતી: દિગ્ગતરમ મદારાઈકર બની; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે, મૂલ્ય ૦-૪-૦.

ઉપર્યુક્ત સંસ્થા તરફથી છેલ્લાં ૨-૩ વર્ષથી પંચાંગો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તદનુસાર આ વર્ષે પણ તે પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ વર્ષે સંસ્થાએ પ્રકટ કરેલ પંચાંગની આ

નીચ આવૃત્તિ છે તે એનો જનતામાં થવા પામેલો બહેનો પ્રચાર સૂચવે છે. આવી પ્રમાણુભૂત મણાલી સંસ્થાના આવા ધરધરના ઉપયોગી પ્રકાશનમાં પેસી જવા પામતી ન ચલાવી લઈ શકાય તેવી ભૂલો અક્ષમ્ય જ લેખાય. લગ્નમુહૂર્તો જોનાર આપણી જનતા આવા વિશ્વાસપાત્ર ગણી શકાય તેવાં પંચાંગમાં બતાવાયેલી અશુદ્ધિ “ પહેલી આવૃત્તિમાં વિવાહનાં મુહૂર્તો ફાગણ માસમાં આપેલાં છે તે ૨૬ સમજવાનાં છે. અને માગશર માસમાં જે મુહૂર્તો આપે છે, તે આમાં લેવાયાં છે.” પંચાંગની ભૂમિકા ક્વચિત જ વાંચવાને ટેવાયેલી આપણી જનતા આવી અક્ષમ્ય ભૂલોવાળાં પંચાંગો ખરીદીને તેનાં મુહૂર્તો પર શ્રદ્ધા રાખી તદનુસાર વર્તે, એ કેટલું અનિષ્ટ ! ન ચલાવી લેવાય તેવું છે.

આશા રાખીએ આવી પ્રમાણુભૂત મણાલી સંસ્થાનાં પ્રકાશનોમાં આવી ભૂલો હવે જવા દેવામાં નહિ આવે.

૧૬. ડાયરી-રેજન્ટીશી—પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણુ. કાઉન આફ પેજ ૬૬, મૂલ્ય ૦-૪-૦.

નિત્યનોંધ માટે ઉપયોગી થઈ પડે તેવી આ ડાયરીની ચોખ્ખાને અમે આવકારીએ છીએ. દરેક ટેબલ પર આવી નિત્યનોંધ એક ઉપયોગી સાધન થઈ પડે તેવી છે. માત્ર તેમાં ફોટોગ્રાફ બરેલી જાહેરાત જરા અણુગમે ઉપજાવે તેવી છે:

નિત્ય ઉપયોગમાં લેવા જેવી આ ડાયરી સો કોષ્ટકને ઉપયોગી નીવડે તેવી છે.

મ. પ્ર. વ્યાપ

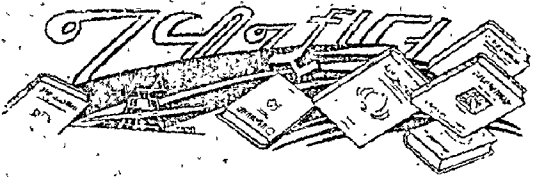
૧૭ વાચનસીડી-પગથિયાં ૧, ૨, ૩, ૪—યોજક તથા પ્રકાશક—શ્રી. સોમાબાઈ કિશાબાઈ પટેલ, સુણાવ, આણંદ યજ્ઞે; ૫૪૬-દરેક પગથિયામાં કાઉન સોળ પેજ ૩૨; પૂઠું કાગળનું સચિત્; કિંમત-દરેક પગથિયાની ૦-૬-૦.

મુળાક્ષરો તથા આરાખડી શીખતાં તથા શીખેલાં બાળકોને આ ચોપડીઓ વાચન-સીડીની મરજ સારે છે. એ મારફત બાળકોનું વાચન ક્રમે ક્રમે ચોક્કસ થતું જાય છે. બાળપોથીઓ શરૂ કરતાં પહેલાં કે બાળપોથીઓની શરૂઆતમાં આ ચોપડીઓ બાળકોને ખાસ ઉપયોગી થાય તેવી છે. જે અક્ષરના શબ્દોથી માંડી સાદાં વાક્યો સુધીનું વાચન આ ચોપડીઓથી બાળકો સરળતાથી સિદ્ધ કરે છે. બાળકો માટે ખર્ચ કરી શકે તેવાં માળખાએ તથા સાળાના વર્ષ ૧નાં પુસ્તકાલયોએ આ ચોપડીઓ ખરીદવા જેવી છે. કિંમત કંઈક વધારે કહેવાય.

૧૮. ગણિત-પ્રવેશિકા—યોજક, પ્રકાશક, પૂઠું, કિંમત-ઉપરની ચોપડીઓ પ્રમાણુ; પૂઠું સંખ્યા-કાઉન આફ પેજ ૧૬.

સો સુધીની સંખ્યાઓનું સમજણપૂર્વકનું જ્ઞાન બાળકોને મળે, એ હેતુથી આ ચોપડી લખાઈ છે. આ ચોપડીમાં મીડાં તથા ખીલ રચનાથી ક્રમે ક્રમે બાળકોને ચોક્કસ રીતે સંખ્યાજ્ઞાન થાય તેવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. બાલમંદિરમાં વપરાતાં સાધનોને અભાવે તથા બાલમંદિરમાંની સંખ્યા-શિક્ષણ માટેની પદ્ધતિથી અપરિચિત વ્યક્તિઓ માટે આ ચોપડી એમનાં બાળકોના સંખ્યાશિક્ષણમાં જરૂર મદદગાર થઈ શકે. આવી ચોપડી યોજવા માટે યોજકને અભિનંદન ઘટે છે. આ ચોપડીને આવકારવાની અમે શિક્ષકોને તથા માળખાને ખાસ બલામણુ કરીએ છીએ.

શ. સો. પટેલ

સરવુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧ ઇતિહાસને અજવાળે—લેખક: શ્રી. ઇન્દ્ર વસાવડા, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૨ કચ્છના સંત અખત બાપા—લેખક: શ્રી. રતિલાલ કુરુણાચંદર એન્ડા, મૂલ્ય ૦-૪-૦

૩ ઉત્તરગીતા—અનુવાદક: શાસ્ત્રી ગિરિજાચંદર મય્યાસંકર, મૂલ્ય ૦-૧-૦

૪ મહાભારતની કલા—લેખક: શ્રી. સમાજચાત્રી, મૂલ્ય ૦-૨૦-૦

૫ મહાભારતનાં દર્શનો—લેખિકા: શ્રી. કુમુદ દેક; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૬ ગામકું બોલે છે—લેખક: શ્રી. યુનીલાલ મહિયા, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૭ અલોખે અને નવું દેલવે સ્ટેશન—(ત્રીજી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. યુનીલાલ વ. શાહ, મૂલ્ય ૦-૪-૦

૮ સં. ૨૦૦૨ નુ પંચાંગ—કર્તા: હિમ્મતરામ મહાસંકર જાની, મૂલ્ય ૦-૪-૦

૯ ડાંધરી-રોજનીશી—મૂલ્ય ૦-૪-૦

૧૦ હિન્દુ જીવન—લેખક: શ્રી. ડૉ. હરિપ્રસાદ મ. દેસાઈ, મૂલ્ય ૦-૩-૦

શ્રી સયાજી સાહિત્ય અને બાલજ્ઞાનમાળા તથા આગવિકાસમાળાનાં પુસ્તકો

૧૧ શ્રીમન્મહાસિંહાચાર્યજી—લેખક: શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૫-૦

૧૨ બાલશાહ જહાંગીર—લેખક: શ્રી. રમણલાલ ન. વડોરા; મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૩ તુલસીદાસ—લેખક: શ્રી. રમણલાલ ના. શાહ; મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૪ મામપુતર્થદાતા—લેખક: શ્રી. રમેશ રંગનાથ ગૌતમ ૦-૩-૯

૧૫ પાક કેમ વેચશો ?—લેખક: શ્રી. હરિવદન મણિલાલ પરીખ; મૂલ્ય ૦-૪-૦

જીવન સાહિત્ય મંદિર-મુંબઈનાં પુસ્તકો

૧૬ કૂલોં સુવર્ણપાત્રો—લેખક: શ્રી. સોપાન; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૧૭ કુમાર સાથે જીવનચર્યા—લેખક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૮ કુમાર સાથે લગ્નચર્યા—લેખક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૯ આરામખુરશીએથી—લેખક: શ્રી. પનસુખલાલ મહેતા, મૂલ્ય રૂ. ૩-૪-૦

ગૂજરાત ગ્રંથરત્ન કોર્પોરેશન-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૨૦ જયસિદ્ધ સિદ્ધરાજ—લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૨૧ વિદ્યાર્થી વાચનમાળાશ્રેણી દ્વિતી—૧ મહાદેવી સીતા, ૨ મહાત્મા નાગાર્જુન, ૩ કર્મદેવી અને મેવાડની વીરાંગનાઓ, ૪ વીર વનરાજ, ૫ હૈદરઅલી, ૬ મહાકવિ પ્રેમાનંદ, ૭ સર દી. માધવરાવ, ૮ જામ રણજિત, ૯ ઝંકુ ભટ્ટ, ૧૦ શિશુ કરમારકર, ૧૧ કવિ દલપતરામ, ૧૨ સ્વ. હાથ મહમ્મદ, ૧૩ વીર લખાણ, ૧૪ સૌંદર્યધામ કાશ્મીર, ૧૫ નૈનીતાલ, ૧૬ ગિરનાર, ૧૭ દારકા, ૧૮ પાટનગર દિલ્હી, ૧૯ મહેસુર. અંક ૧, ૩, ૭, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૭, ૧૯, અને ૨૦ ના લેખક: શ્રી. ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ; અંક ૪, ૬, ૧૮ ના લેખક: શ્રી. સોમાભાઈ પટેલ; અંક ૨, ૧૬ ના લેખક: શ્રી. માધવરાવ ભા. કશ્યપ; અંક ૧૫ ના લેખક ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ, અંક ૮ ના લેખક: શ્રી. મકનજી પરમાર, અંક ૫ ના લેખક: શ્રી. રમણલાલ સોની અને અંક ૧૧ ના લેખક: શ્રી. પ્રહલાદજી બલભટ્ટ.

૨૨ સ્વામી (આવૃત્તિ ત્રીજી)—મૂળ લેખક: ચરહ્યાણુ; અનુવાદક: શ્રી. રમણલાલ સોની; મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૨૩ હિંદુ પ્રજાકીય અર્થશાસ્ત્ર—લેખક: શ્રી. વિદ્યલાલ મ. કોઠારી, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૨૪ મહાવીરસ્વામીના સ્વયંમધર્મ—સંપાદક: શ્રી. ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૨૫ ગ્રામોદ્યોગ પ્રવૃત્તિ—મૂળ લેખક: શ્રી. કુમારપ્પા અનુવાદક: નગીનદાસ પારેખ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૨૬ રાષ્ટ્રીય મહાસભા અને વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ—લેખક: શ્રી. મગનભાઈ પ્રજ્ઞદાસ દેસાઈ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૬-૦.

૨૭ હિંદી સરકારની કુળવ્યણી—શ્રી. વિદ્યલાલ મ. કોઠારી, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૨૮ ધ્રુવક યોદ્ધા—લેખક: શ્રી. નીરુ દેસાઈ, પ્રકાશક: આદર્શ પુસ્તક મંદાર, રાયપંડ રોડ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

૨૯ શ્રી ગીતાના શ્લોકોની સંકલના—પ્રયોગક અને પ્રકાશક: પુરુષોત્તમ બાણજી પરીખ, અમરેલી (કાઠિયાવાડ) મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

૩૦ દયારામ રસથાળ—પ્રકાશક: દયારામ રમારક સમિતિ, પુર્ણાઈ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

૩૧ સુખમંદિર—લેખક અને પ્રકાશક: ડૉ. કેપ્પરક દોરબજી જીલા, વાડી રોડ, નવસારી, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

૩૨ કૃતિહાસની કેડી—લેખક: શ્રી. ગોગીલાલ સાહેસરા; પ્રકાશક: પદ્મજન પ્રકાશન મંદિર, વડોદરા, મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણની નિષ્ફળતા ?

“ જાને લાગે છે કે, ગોઠા બાગાનું આપણું પ્રાથમિક શિક્ષણ નકારાત્મક લાગે છે; કારણ કે ઓકરા અને ઓકરીઓ કે જેઓને નિશાળમાં દાખલ કરવામાં આવે છે તેઓ પોતાનું શિક્ષણ ઘણું વહેણું પૂરું કરે છે અને તેથી પ્રાથમિક શિક્ષણના કુંકા વખતમાં તેઓએ જે થોડું શિક્ષણ લીધું હોય છે તે તેઓ બૂલી જાય છે. આ રીતે નિષ્ફળ જતા શિક્ષણને ફર કરવા અને શિક્ષણનો કાયમનો લાભ મળે તે માટે શાળા ઉઠવાની મુદત લંબાવવાનું શક્ય ન બને ? ”

—શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તાજેતરમાં વિધાયથી આવ્યા ત્યારે પોતાના ઉપરુક્ત ઉદ્દેશો રાજ્યના ખાતાઓના વડા અને ના. કાઉન્સિલની પરિષદ બરી તેની સમક્ષ ઉઘ્ઘાટી હતા.

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના એ ઉદ્દેશો સાથે જ સૂચક છે. વર્ષો થયાં વડોદરા રાજ્યના કેળવણી ખાતેએ પ્રાથમિક શિક્ષણનું ફરજિયાત ધોરણ સ્વીકાર્યું હતો હજી નિરક્ષર પ્રોટો અને થોડું બાણી એ બહુતરને બૂલી ગયેલાંની સંખ્યાનો આંકડો નાનો સૂનો નથી. એ બહેણું બુધાઈ ન જાય અને તે કાયમનું ટકી રહી તેમાં ઉત્તરોત્તર વિકાસ થાય તે માટે રાજ્ય તરફથી પુસ્તકાલય ખાતા દ્વારા ઉદાર હાથે મદદ અપાઈ તેને માટે વિવિધ પ્રયાસો કરવામાં આવે છે. ગામડે ગામડે શાળા લાં પુસ્તકાલય અને ફરતાં પુસ્તકાલયની પેટીઓ દ્વારા પુસ્તકાલય ખાતા દ્વારા વાચનવિસ્તાર માટે પ્રયાસો કરવામાં આવે છે, પરંતુ પ્રગતિ તરફથી તેનો પૂરતો લાભ લેવાતો જણાતો નથી. દર વર્ષે વંચાયેલાં પુસ્તકોની ગોટી સંખ્યા વ્યાપ્તિને સંદર્ભ લેવાશેમાંથી વાંચવા મળે છે, તેમ છતાં આપણી એ આમજનતા શિક્ષણ-વિષયક વિશેષ પ્રગતિ સાધી શકી નથી, એ સાથે જ શોચનીય છે.

આના કારણમાં, શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ જણાવે છે તેમ, પ્રાથમિક શાળા માટે જે હેલ્થ ધોરણ કરાવાયું છે-ન્યાં ફરજિયાત શિક્ષણધોરણ સીમાચિન્દ આવે છે-તે અડધે રસ્તે અંટકે છે. પ્રાથમિક શાળાનાં માત્ર ત્રણ-ચાર ધોરણનો અભ્યાસ એ બહુ બહુ તો બાણતાં શીખેલાં વાંચતાં આવડે તેટલો જ મર્યાદિત હોય છે. અને તે પછી, કે જ્યારે સમજપૂર્વકના વાચનની શરૂઆત થાય છે ત્યાંથી એ ફરજિયાત કાયદામાંથી એ બહુનારને ‘મુક્તિ’ મળે છે. આને શિક્ષણની વધુ પ્રગતિના અટકાવનું મૂળ કહી શકાય.

જ્યારે બાળક ઉત્સાહપૂર્વક વાંચતું થયું હોય, તેની વાચનશૂબ્ધ જે આવ્યું તે અને ન્યાંથી આવ્યું ત્યાંથી વાંચવાનું મેળવવાનો પ્રયાસ કરે છે તે તપકડે, એના અટકવાથી એની એ વાચનશૂબ્ધ મરી જાય છે; એ વિચારાધના ઓડીને પોતાના મુદ્દઅવસાય કે નિર્વાહ

અન્યસાધમાં લાગી જાય છે અને કવચિત કાળજી વખત મળે તો ઘરમાં પડેલ એકાદ ચોપડી વાંચવા લલચાય છે. એથી એનો વાચનવિકાસ-શૈક્ષણિક પ્રગતિ સાધી શકતાં નથી. મૂળે ધંધે લાગેલો જુવાન સાંજ પડેયે થાક્યો પાક્યો ઘેર આવે ત્યારે તેને હજીવો આરામ જોઈતો હોય છે. તે વખતે એને આવી સંસ્કારપ્રવૃત્તિ તરફ બાજ્યે જ આકર્ષણ જાગે છે. આમ ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણપ્રથાના કાયદાથી એ આપોઆપ વચિત થઈ જાય છે.

આ દિશામાં પ્રગતિ સાધવા માટે અને નિરક્ષરતા નિવારણ માટે, રાત્રિશાળાઓ અને પ્રૌઢશિક્ષણના વર્ગો કાઢવા છતાં તેનો પૂરતો લાભ બાજ્યે જ જનતા તરફથી લેવાતો જણાય છે. એને અંગેની સરકાર તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી પત્રિકાઓ પણ ઠેક આવ્યા અમળ્ય અથવા થોડું બજેલાઓ સુધી બાજ્યે જ પહોંચતી રહે.

શ્રીમંત સરકાર મદદ આપે, એને અંગેની સગવડો કરી આપે, છતાં પ્રગતીય કાર્યકરો-સેવકો સક્રિય અંતઃકરણપૂર્વકનો સાચા આપે નહિ ત્યાં સુધી એની પૂરી સંયોગતાની આશા દૂર જ રહે છે. એ માટે ધમશવાળા લોકસેવકો ઉપરાંત શાળાના શિક્ષકોએ પણ એ કામને પોતાની ફરજ નહિ પરંતુ જનતા જનીઈનનો શિક્ષણ અંગેના પોતા પરના પવિત્ર ધર્મતુલ્ય લેખી અપનાવવું જોઈએ.

અલગત, વધુ ધોરણો ફરજિયાત દરાવવામાં આવશે તો અધવચ્ચે અટકી જતું પ્રાથમિક શિક્ષણ સર્વિશેષ પ્રગતિ સાધી શકશે અને એવા વધુ બજેલાઓ પુસ્તકાલયોનો વધુ ઉપયોગ કરતા થશે, એ નિર્વિવાદ છે.

આ સ્થળે અમે શ્રીમંત સરકારના પુસ્તકાલય ખાતાને એક નમ્ર વિનંતિ કરી લઈએ. હમણાં હમણાં જનતામાં આવેલી જાગૃતિ અને દિવસે દિવસે લોકશિક્ષણના વધતા જતા પ્રયાસોના પરિણામે, હવે તો ગામેગામ પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની માગણીઓ ચલે જાય છે, બજેટ માટે અમાલ કરતાં વધુ લોકમદદ જીવી કરાય છે; અને આવા પુસ્તકાલયો ચલાવવા માટે જનતાના આગેવાનો આગળ પણ આવે છે. પરંતુ ફેટલીક વખત વહેલા મોડા થતાં તેમને લોકમદદ મેળવેલી છતાં સરકારપંચાયત મદદથી વચિત રહી જવું પડે છે. આવું ન થાય તે માટે વધુ સરકારમદદ પુસ્તકાલયોને મળતી થાય તેમ કરશે, તો અધવચ્ચે અટકતા આ શિક્ષણ-સંસ્કારકાર્યને, એ ફરજિયાત કાયદાનું વધુ ધોરણ થતા સુધી તો વધુ વેગ મળતો જ રહેશે. અમે ઇચ્છીએ છીએ, કે લોકમદદ એકઠી કરનાર કોઈ પણ પુસ્તકાલય સરકાર-પંચાયત મદદથી વચિત રહેવા ન પામે.

વિજાપુર મહાલ પુઠ મંડળનું ચોથું અધિવેશન—જેપુર સુકામે રા. રા. કલેશ વિભાગ શાળાધિકારી શ્રી. હરિભાઈ પટેલના પ્રમુખપદે તા. ૨૧-૧૦-૪૫ના રોજ મળનાર છે. જેપુર જવા માટે વિજાપુર રોડને પ્રવંધ રહેશે, એમ મહાલ મંડળના મંત્રી જાણી જણાવે છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. યુ. બામોસણા (તા. મહેસાણા)ને ૨૫) સુબાઈના રોક અરદઅલી અબુલફુસૈન, ૧૦) બામોસણાના ચોધરી વેલજીભાઈ રાજસિંહ તરફથી, ૫) બામોસણાના શ્રી. અમૃતલાલ સાંકળચંદ, ૫) બામોસણાના શ્રી. વેલજીભાઈ વીરસિંહ, ૫) પંચાલ કાલિદાસ શંકરની વિધવા, ૨) અમેરાજ મૂળજી ચોધરી, ૩) વેલજી અમુલખ ચોધરી.

[સાંધણ સામેના પૃષ્ઠને ઠેક]

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પુગારદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાલ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની સુલાકાત લઇ ત્યાંની પુસ્તકાલય-વા વાચનાલયોની સંરચાએ તપાસી છે, અને દરેકરી કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી જળવી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં મામેએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કયું છે:—

૧ વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. હજનભાઈ અથુરભાઈ પટેલ માટે
ઓગસ્ટમાં-કરજણ મહાલનાં (૧) વેમાર, (૨) કુરાલી, (૩) કાસમપુર, (૪) નિશાળિયા, (૫) સાંદરણા, (૬) ભરયાલી, (૭) જૂની જીયરડી, (૮) ભરયાણા, (૯) વેમારડી, (૧૦) ધાવડ; શિતોર મહાલનાં—(૧૧) દામનગર, (૧૨) સધા, (૧૩) શિરોળા, (૧૪) આજુદી, (૧૫) નાના કરાળા, (૧૬) સતીસણા, (૧૭) મોટા કરાળા, (૧૮) ખીયરી, (૧૯) દરિયાપુર, (૨૦) માલેયા, (૨૧) વરકાલ, (૨૨) વરખડ: કા. દિ. ૨૪.

—માટે સપ્ટેમ્બરમાં-ડોલોઈ મહાલનાં (૧) યુવાલી, (૨) બોરબાર, (૩) નડા, (૪) મોટા હખીપુરા, (૫) સાંદો, (૬) ગામડી, (૭) સીતપુર, (૮) અઠોરી, (૧૦) જૂની માંબરોળ, (૧૧) કરવેટ, (૧૨) વઢવાણા, (૧૩) સમશેરપુરા, (૧૪) કુકડ, (૧૫) બોરીઆદ, (૧૬) ધમેલી, (૧૭) ભીમપુરા, (૧૮) કરમાલ, (૧૯) બાણજ; શિતોર મહાલનાં (૨૦) ઉતરાજ, (૨૧) મેનપુરા, (૨૨) પુનિમાદ, (૨૩) નાના ફેઢળિયા, (૨૪) નાના હખીપુરા, (૨૫) ગરેડી.

૨ સાવલી મહાલ માનદ પ્રચારક રા. સોમાભાઈ ગરખડભાઈ માટે
ઓગસ્ટમાં—(૧) સોજતપુરા, વાંચ. (૨) કડાચલા, (૩) ધર્મપુર.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકેએ જે જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારી લેવા તથા જે સૂચના-સમજૂત આપી હોય તેનો યોગ્ય અમલ કરવા જે તે મંત્રી ભાઈએને ખાસ બહામણ છે.

ના. નં. ચોક્કસી

સક્રમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ.

[સાંખ્ય સામેના પાનડું]

સા. પુ. મોદેરા (તા. ચાણુરમા) ને ૫) શ્રી રામપ્રતાપસિંહજી બઢોરિયા-મોદેરા ચોક્કા જમાદાર શ્રી. ગોહલદાસ જીવરામ પટેલ-જીતોડા, ૨૧) શેઠ મહતલાલ સુલાખી-દાસ-દેરોલી, ૨૧) શેઠ પોપટલાલ જયચંદદાસ ચાંદ-ગાંધી, ૧૦) ત્રિભોવનદાસ દાનસંગદાસ પટેલ-ફેણી, ૧૦) શ્રી. નચ્ચુદાસ નરસિંહદાસ પટેલ-જસલપુર, ૧૦) શ્રી જીવીદાસ વીરમદાસ પટેલ-જીતોડા, ૧૦) શ્રી. હરખદાસ લખુદાસ પટેલ-જીતોડા, ૮) શ્રી ગલાખદાસ બેચરદાસ પટેલ-જીતોડા; ૧૨) શ્રી. લખુદાસ મોતીદાસ પટેલ-વડાવલી, ૬) મોહનદાસ કચરાદાસ પટેલ-વડાવલી, ૨૫) શ્રી. માધવદાસ ભાવચંદદાસ પટેલ-ગાંધી; ૫) શ્રી રામદાસ તળખભાઈ પટેલ-હમીઠા, ૧૫) શ્રી. ઉમેશ્વર પ્રાણ્યંકર પુરોદિત-મોદેરા, ૧૦) ડૉક્ટર શ્રી. ચરદાસ દ. દિવેદી, સજસીડી ફત્તાખાના, મોદેરા, ૮) શ્રી. પોપટલાલ મોહનલાલ મધી-મોદેરા; ૮) શ્રી. અમૃતલાલ લાલચંદ ગાંધી મોદેરા તરફથી.

મોદેરા (તા. ચાણુરમા) ના સુપ્રસિદ્ધ નાગરિક શ્રીયુત ઉમેશ્વર પ્રાણ્યંકર પુરોદિત તરફથી તેમનાં ૨૫. ધર્મપાલી શ્રીમતી મણિયાલું નામ જોડવાની શરતે મોદેરાના સા. પુ. ના મકાન માટે લોકમંદદ ખાતે રા. ૧૦૦૧) અને કાષ્ઠમંડ ખાતે રા. ૫૦૦) મળી કુલ

સામાયિક દોહન

ભૂત-પૂજા

મનુષ્યમાં વસતી એક મોટી કમળેરી અથવા મંદબુદ્ધિ એ છે કે તેને વર્તમાન કરતાં ભૂતકાળના મહાપુરુષો, તેમનાં કામ, ઉપદેશ, અંચ બહુ મહાન અને સત્વથી ભરેલાં લાગે છે, અને જેમ જેમ તે પ્રાચીન ચતાં જાય છે, તેમ તેમ તેના પ્રત્યેના આદર વધતો જાય છે. સામાન્ય રીતે માણસો એમ માને છે કે ભૂતકાળમાં સત્યયુગ કે સુવર્ણયુગ હતો અને હવે કળિયુગ જ છે. આમ ભૂતકાળને પૂજવાની રેવ પડેલી હોવાથી તે પોતાના કાળને બુદ્ધિમાન, વિદ્વાન, ચારિત્રવાન, તથા વીર્યવાન પુરુષોની પૂરી મહત્તા સમજવામાં હમેશાં પાછળ રહી જાય છે, અને ક્યારેક તો, જરા એ સમજી શકતો નથી, તેથી તેમની હયાતીમાં તે તેમનો વિરોધ પણ કરે છે, અને “ મૂંઝ બેંસના મોટા ડાળા ” પ્રમાણે તે પુરુષના મરણ પછી તેની પૂજા કરવા માંડે છે.

આ જ બૂલ તેની પછીની પેઢી પણ કરે છે, અને તેથી તે મહાપુરુષની પછી આવનાર મોટા પુરુષનો તેવો જ અનાદર થાય છે.

આમ માણસજાત પાંચ-સાત હજાર વર્ષ પર ચમ્પ ગયેલા વેદો અને વેદર્ષિઓ, રામ અને કૃષ્ણ, બે-ત્રણ હજાર વર્ષ પૂર્વે થયેલા બુદ્ધ, મહાવીર, ઇશુ ખ્રિસ્ત, ચૌદ-પંદરસો વર્ષ પૂર્વે થયેલા મહમ્મદ, આહસો-તવસો સાલ પરના ચંકર, રામાનુજ વગેરે આચાર્યો, ત્રણસો વર્ષ પરના નાનક, ચૈનન્ય, રામદાસ, વલ્લભ વગેરે, અને સહજનંદ સ્વામી, રામકૃષ્ણ પરમહંસ, દયાનંદ સરસ્વતી વગેરેની તેમના દેહાન્ત પછી એટલી કિંમત લાગે છે કે તેમના માંના કોમળી પણ સાથે જો કોઈ જીવતા માણસની તુલના કોઈ માણસ કરે, તો તે કલ્પના પણ તેમને સહન થતી નથી.

પણ જો માણસને આગળ ઉન્નતિ કરવી હોય, તો આ કમળેરી અને અબુદ્ધિ એણે છોડવી જોઈશે, અને પ્રજાને પણ તે સંસ્કારમાંથી છોડાવવી જોઈશે.

પ્રાચીન કાળમાં થયેલા મહાપુરુષોને અવતાર, ઈશ્વરપુત્ર, યેગંચર, તીર્થંકર, શુદ્ધ વગેરે અને તેમના અંચેને જૂલના સંભવ વિનાના, શબ્દપ્રમાણ તથા ત્રિકાળ માટે લાગ્ય પડનારા માનવાની શ્રદ્ધા માત્ર માયાપ અને યુરુજનો પરની શ્રદ્ધાને પરિણામે છે. જો તે શ્રદ્ધાની મદદથી આપણને આપણી સામે વિચરનારા પુરુષોને ઓળખવાની શક્તિ આવે, તો તે એક શુભ અને ઉપયોગી સંસ્કાર છે; નહિ તો તે સાત્વિક દેખાતો જડતાનો સંસ્કાર જ છે.*

દિશોરલાલ ઘ. મશાફવાળા

* “ દિશોર ” માંથી

સાચો મોહન

સુમતી ગાંધીબાણની કયા મઝાની કડું,
સત્ય અહિંસાનું મહિમામય, ગાઉં ગીત બહું.

૧

કિશોર મોહનના જીવનના, પંદર બાદરવા,
વિત્યાંતા, એ કિશોરવયની, કયા સુમંભલ આ.

૨

કુમળી વયમાં મળ્યો મિત્રને, બુદ્ધિ મૂર્છિત બની,
સંગદોષ પેઠો જીવનમાં, આંખ વિષે જ્યમ કણી.

૩

ખીડીની જૂંડી આદતનો, સિકાર હું થઈ પડ્યો,
અને રજગતાં કુંઠાં ચોરી, ખોટે માળે ચડ્યો.

૪

ચોરીમાં આ પહેલું પગલું, બરતાં દીધું બરી,
ખીજે ચાકરના પૈસાની, અઘટિત ચોરી કરી.

૫

ત્રીજું પગલું જે કરતાં થે, અદકા દોષે બધું,
કુસંગ-રાહુએ હા કેલું, અધોર્ધ પાથ્યું.

૬

વચટ સહોદરના ને મારા, દિલમાં પાપ જ વસ્યું,
અરપ ચોરીએ અભડાધું મન, માટીમાં થે ફર્યું.

૭

માંસાહારી બન્યું મારા, દેલું કરતા રહ્યા,
અને નિવારણ કરવા એનું, બેળા બન્ને મળ્યા.

૮

કમે કમે ત્રાણ માથે વાધ્યું, પચ્ચીસ રૂપીઆં થયું,
કેમ કરી ત્રાણમુક્ત થવું એ, ચિન્તાએ મન ગ્રહ્યું.

૯

સહોદરે પહેલું પગલું હાથે, કંચન કેરું કડું,
દોષાતુર મન કડું કાપવા, તરત થયું હા ખડું.

૧૦

જરાક અમથો કટકો એનો, ત્રાણસંકટ આ હરે,
એમ વિચારી બેઠ જીવે થઈ, કડું કારિયું ખરે ?

૧૧

કડું કપાયું, કરજ બરાધું, ગૂંચ મધ ભિક્ષી,
એક મટી ત્યાં અન્ય પડી હા, દિલમાં ગૂંચ વડી !

૧૨

મારે હાથે હીન કર્મ આ, અરરર ! કેમ જ થયું ?
ચોર બન્યો હું ? રામ ! રામ ! મુજ, સત્વ ગયું રે ગયું !

૧૩

હુઆ પિતા, પરમેશ્વર દગિયા, હેયું કંખી રહ્યું,
એક અનિષ્ટ બીજને લાવે, નાન બહું એ થયું.

૧૪

પડ્યા છતાં ચડ્યું જીવનમાં, પુરુષાતન એ ખરું,
ચોર બનું ના, ચોરી કરું ના, મંગલ નિશ્ચય કરું.

૧૫

એક બીજે શુભ નિશ્ચય સાથે, મનશુદ્ધિનો કરું,
ચોરીનો એકરાર પિતાની, આગળ નિષક્ર બરું.

૧૬

- સત્ય પ્રમટશે, પિતા કોપશે, બીક ન એવી જરી,
સ્વપ્ને પણ ના હાય ઉપાડશે, મહામના મોવડી. ૧૭
- તો ચે બીક નિરાળા મારા, મનને વ્યાકુળ કરે,
રખે પિતાજી શોકમગ્ન થઈ, સ્વયં સજા નોતરે. ૧૮
- સ્વયં સજા ભોમવશે શું ? એ, કુશ્વિન્તા મન ઊઠે,
કિન્તુ દોષ કબૂલ્યા વિણ નાં, શુદ્ધિ સત્ય જ રહે ! ૧૯
- આ કરવું આ ના કરવું એ, દ્વિધા ધડીક થઈ પડે,
ચિન્તા શેં જીવ ? મનશુદ્ધિમાં, જીવન-અમૃત જડે. ૨૦
- આમ મનોમન્યતને અંતે, ચિટ્ટી નાની રચી,
હાથોહાથ પિતાને આપી સાચી વાત જ લખી: ૨૧
- “ પૂજ્ય પિતાજી, હું અપરાધી, ભૂંડી ચોરી કરી,
ના કરવાનું કર્મ કયું મેં, કીર્તિ અંખી કરી. ૨૨
- મારો દોષ, સજાયે મુજને, ભલે પિતાજી કરો,
એક વિનંતિ મારા દિલની, કિન્તુ, દિલમાં ધરો. ૨૩
- પુત્ર વિષે તમ વિશાળ હૈયે, અઢળક હેત જ વહે,
તોય મ અમળે, મારા વાંકે, સજા તમે, ના તમે. ૨૪
- કરું પ્રતિજ્ઞા રામનામ લઈ, પાર કરો શ્રી હરિ,
હવે ન જીવનભરમાં આવો, દોષ કરું હું ફરી. ” ૨૫
- નાનીશી આ ચિટ્ટી દેતાં, અંતર ઊછળી રહ્યું,
હૈયું મૂળ્યું, હાથ ધરળ્યા, સ્મરું હજી ચે સ્મરું. ૨૬
- તાત બિમાર હતા એ વેળા, દર્દ ભમંદર થકી,
સૂતાંતા એ પાટ ઉપર જ્યાં, હું જઈ બેઠો તહીં. ૨૭
- ચિટ્ટી ખોલી, સખડ ઉઠેલ્યા, હૈયું હાથ ન રહ્યું,
આંખોથી મોતી બિન્દુનું અંરથ હા નિસર્યું ! ૨૮
- ટપક ટપક મોતીનાં ટીપાં, ચિટ્ટી ભીંજવી રહ્યાં,
પળભર નયન પિતાએ મોંઘ્યાં, ઊંડાં ઊતરી ગયાં ! ૨૯
- ધડીક રહી ચિટ્ટી ફાડીને, પાછા લેડી ગયા,
હાલો છૂંટડો આંખ મોંઘીને, જાણે એ પી રહ્યા ! ૩૦
- મૂંગો મમોઘાત નિહાળી, રોમે રોમે રડ્યો,
રડ્યું હૃદય, લોચનિયાં રોયાં, પાવન હું થઈ રહ્યો ! ૩૧
- સ્મરણ સુકોમલ પિતાપ્રેમનું જીવન-મંજલ ખરે,
અમર ચિત્ર એ આ ધડીએ મુજ, આંખો સામે તરે ! ૩૨
- હોઈ ચિતારો તો હું મારી, ખોંછી રંગે ભરું,
નમથું, સૌમ્ય, રસોભગવલ એવું, ચિત્ર વિરલ ચિતરું ! ૩૩
- મોતી બિન્દુ તીર્થરૂપનાં, પ્રેમખાણ થઈ પડ્યાં,
ગુંધી, શુદ્ધ કરી મમ અંતર, રમી હૃદયમાં રહ્યાં. ૩૪

પ્રેમ પદારથ મીઠો આ તો, અનુભવીએને મળે,

' રામજાણ વાગે તે જાણે ' ભક્તો સાચું બણે.

૩૫

પિતા પુત્રવત્સલ ને હૈયું, હૃદયં દિમાલય સમું,

પ્રેમ અગ્ની વર્ષન્ત પિતાને, નમું હૃદયથી નયું.

૩૬

*

પ્રસન્ન આ મારા જીવનમાં, પ્રુષ્ઠ પરવ થઇ રહ્યો,

શુદ્ધ અહિંસાનો અણુમૂલો, પાઠ મજાનો થયો.

૩૭

ત્યારે એમાં પિતાપ્રેમનું, પવિત્ર દર્શન કયું,

એથી અદ્ભુત બલે ન દીકું, જોડે જોડે બધું.

૩૮

આજે આ અનુભવની વાણી, શ્રદ્ધાથી ઉચ્ચારું,

મંગળજી શું નિર્મળ એમાં, તત્ત્વ અહિંસા બધું.

૩૯

સ્પર્શમણિનો સ્પર્શ થતાં સૌ, કંચન રૂપ જ ધરે,

સભર અહિંસા વ્યાપે ત્યારે, સૌને સ્પર્શી રહે.

૪૦

પુત્રી પ્રજાની પ્રેમશક્તિએ, વિશ્વે જો અવતરે,

સર્વ મંગલા, શક્તિ શિરોમણિ, શાં અચરજ ના કરે ?

૪૧

ધાયુતું મેં પિતા કોપશે, કહણ વચન બોલશે,

કદાચ પોતે માયું ફટી, કુઃખમાં ફૂળી જશે.

૪૨

સ્વભાવને વધ રાખી કિન્તુ, શાન્તિ રાખી રહ્યા,

સ્વેચ્છાએ મેં ભૂલ કળ્હી, તેથી સુખીઆ થયા.

૪૩

દોષ નિખાલસ દિશે કળ્હી, ફરી ન આચરવા,

કરે પ્રતિજ્ઞા; તે પરતાવે, નિર્મલતમ કરતા.

૪૪

એકરાત્રી નરી સરલતા, પિતા હૃદયમાં વસી,

મહાપ્રેમ વાખ્યો ને હૈયું, રજું મધુડું હસી !

૪૫

નિર્ભય ને નિશ્ચિંત થયા એ, શંકા સર્વે ટળી,

મારા જીવન વિષે, પિતાની, મંગળ આશિષ પ્રજા.

૪૬

મધુરું સુમધિત પ્રુષ્ઠ સમી આ, કચની સુરખી બરી,

જીવનમાં નવજીવન ભરતી, સાચા મોહન તણી.

૪૭

નાનું બીજ વિકસતાં જેવું, વૃક્ષ વિશાળું બને,

કિશોર મોહન, બાપુ માધી, બની રહ્યા આ સમે !

૪૮

સુતી પડી સંસ્કારશિલાઓ, મનમંદિરની મહો,

ધન્ય પળે કો, થતી અહંસ્યા, રામચરણને ગ્રહી.

૪૯

સત્ય અહિંસા પરમ પદારથ, સત્યરસ જીવન તણું

એવા, બધ્ય તપસ્વી ડોસા, થણું જીવો રે થણું ! *

૫૦

ચિમનલાલ પ્રા. ભટ્ટ

હાથરમાલ

સંસ્કૃતમાં નોકરને કિંકર કહે છે. સાચા નોકરમાં કામ કરવાની તત્પરતા હોય છે તેથી તે વારંવાર શેઠને પૂછે છે, 'અધુના કિં કરોમિ ?'—હવે હું શું કરું ?

કિંકરને પગાર આપવી પડે છે. સુવાને માટે આઠ કલાકની રળ આપવી પડે છે. અવારનવાર તેને કંટાળો આવે છે, એટલે કે તેનું કાંઈ સચું વહાલું મરી જાય છે, ત્યારે તેને ઘેર જવાની રળ આપવી પડે છે. આમ, કિંકર એ કંઈ પૂરેપૂરો 'કિંકર' હોતો નથી.

મને લાગે છે કે, સાચો કિંકર તો આપણો હાથરમાલ છે; વેચાતો લીધો-હોય ત્યારથી ખોવાઈ જાય ત્યાં સુધી—મારા હાથરમાલ કદી ફાટી જતા નથી. કારણ, ફાટી જાય તે પહેલાં તેને ખોઈ નાખવાની કળા અને સિદ્ધ થઈ છે—હાથરમાલ સતત કામ કરવાને માટે સજ્જ હોય છે. હાથરમાલનો મુખ્ય ઉદ્દેશ મોઢું લૂછવાનો હોય છે. હું, જ્યારે પહેલવહેતો હાથરમાલ વાપરવા લાગ્યો, ત્યારે મારી એવી પ્રમાણિક માન્યતા હતી કે, હાથરમાલ ખિરસામાંથી બહાર લટકતો રાખવા માટે અથવા ઉંદર દરમાંથી ડોકિયું કરે તેવી રીતે ખિરસામાંથી ડોકિયું કરવાને માટે હોય છે. પાન ખાધને મોઢું રંગવું એ જ શોભાનું સાધન છે, સૌંદર્યનું લક્ષણ છે, તેવી જ રીતે કાળા કોટના ખિરસામાં હાથરમાલ ખોસીને તેનું મોઢું ગોરું કરવું એ પણ સૌંદર્યનું એક લક્ષણ છે, એવી મારી માન્યતા હોવાથી, મોઢા પર પરસેવો છૂટે ત્યારે હાથરમાલ ન વાપરતાં હું મારા ધોતિયાના છૂટા છેડાથી જ મોઢું લૂછતો; અને તે વખતે હું કંઈ જૂલ કે ખોટું કરતો હતો, એમ મને આજે પણ લાગતું નથી. વેદમાં નથી કહ્યું કે, હાથ, માથું અને સાથળ એ જ દ્રવ્ય દિવ્ય છે અને પગ શ્વ છે ? એકલા દિવ્ય જ સંસ્કારના અધિકારી છે. હું હંમેશા મારી ટોપી, હાથરમાલ અને કોટ સાફ રાખતો. ધોતિયું તો દેખીતી રીતે જ શ્વ રહ્યું. તેને ધોખી પાસે જઈને તેના હાથે સંસ્કાર પામવાનો અધિકાર કદી પણ ન હતો અને હું પણ ખાસ કાળજીથી ધોતિયું ધોતો નહિ.

એક દિવસ અમારા ગેર મહારાજે તુકારામ મહારાજનો એક અભંગ કહી સંભળાવ્યો:—

જરી તો દ્રાક્ષણ દાહ્યા ધર્મજ્ઞ । આદે સરી શ્રેષ્ઠ સિન્ધી લોક ॥

તે દિવસથી કપડામાં દ્રાક્ષણ જે ટોપી, તેને સ્વચ્છ રાખવાની ખાસ જરૂર નથી એમ મને લાગ્યા મોઢું. કાળા ટોપી પરસેવાથી સાવ ચામડા જેવી થઈ જાય, તોય તે ચાડી ખાવાનું કામ કદી નહિ કરે. આગળ જતાં કોટ પણ કાળો જ કેમ ન હોય એવી દલીલ કરીને હું કોટ સ્વચ્છ ન રાખવાને પથે ચડ્યો. માત્ર હાથરમાલ જ એકતો દરેરાજ નાહાતી વખતે ચોખ્ખો ધોઈ કરીને હું મારી ઓરડીમાં જ સૂકવવા લાગ્યો.

એક દિવસ મહંમદ કાસમ નામનો એક છોકરો અમારા વર્ગમાં આવ્યો. તેના ખિરસામાં કાળા ડાઘાવાળો તપખીરિયા રંગનો હાથરમાલ હતો. મને થયું, મહંમદ કાસમ, મને ટપી ગયો ખરો !

હાથરમાલનો સાચો ઉપયોગ બળદમાંથી ચાકબાજી લાવવા માટે છે, એમ મને મારા

મામાએ કહ્યું હતું. તે બધી ચીજો નોકર-પાસે મંગાવતા, પણ માન શાકભાજી સાડુ કઢી. ઠાંઈને કહેતા નહિ. જાતે શાક લાવવાનો તેમનો ધર્મ હતો. એક વખત તેમનો હાથરૂમાલ મારે વાપરવો પડ્યો હતો. તેનાથી મોઢું લૂછવા ગયો તો હાથમીરની એવી સરસ સોડમ આવવા લાગી કે, વિદાલયને બદલે ભોજનાલય જ યાદ આવવા લાગ્યું.

પાછળથી અમારો નિશાળમાં થયું ફેરફાર થયા. ડૉક્ટરો આવીને અમારી તપાસ કરવા લાગ્યા તેને લીધે ઓછામાં ઓછું દર શનિવારે તો પોતાનાં કપડાં સ્વચ્છ રાખવાની અમને ફરજ પડવા લાગી. અકસ્માત થાય તો તાત્કાલિક કપા છલાન્ને લેવા બોધ્યે, તે વિષય ડૉક્ટરે અમને શીખવ્યો. ઠાંઈની આંગળી કપાય, ઠાંઈ સાંધકલ પરથી પડીને ઘૂંટણે જખમી થાય, ક્રિકેટ રમતાં નાક ઉપર દડો વાગે અને નરકોરી ફૂટે તો તરત હાથરૂમાલની ચીંદરડી ફાડીને પાણીથી બીની કરીને તે વાપરવી, એમ ડૉક્ટરે અમને કહ્યું હતું. અમારા ગણપતના હાથરૂમાલ હંમેશ ફાટી જતા, કારણ કે તેને પોતાનાં પુરતકો હાથરૂમાલમાં બાંધી લાવવાની ટેવ હતી. તેથી તેનાં માથાપ દરેક જ નિયમિતપણે ચુસ્તે થતાં એ તેને સહન કરવું પડતું. ડૉક્ટરનો ફેટલો ઉપકાર છે ! હવે જ્યારે જ્યારે મારો હાથરૂમાલ ફાટશે તે તે વખતે હું ઘેર ગયા પછી કાકાને એમ જ કહીશ કે, વર્ગના એક છોકરાને ડોકર વાગવાથી તે પડી ગયો, તેથી મેં હાથરૂમાલ ફાડીને તેને પાટો બાંધ્યો.

એક દિવસ રસ્તામાં એક જાહેરખગર મારો હાથમાં આવી. પ્રખ્યાત વિમાનિક વૅન ટ્રસલ પોતાના પ્રયંત્ર વિમાનમાં બેસીને આકાશમાં ઊડશે અને ત્યાંથી રેશમી છત્રીમાં નીચે ઊતરશે, એમ એ જાહેરખગરમાં જણાવ્યું હતું. અમે એ મગ્નત જેવા માટે ચરતના મેદાન પર ગયા. વિમાન બમરકાના આકારનું હતું, પણ તેનું કદ તોલિંગ જેવું હતું અને તેની નીચે એક બંધ ફરેલી છત્રી ટાંગેલી. છત્રીને ઢાંડો તેમ જ સળિયા કશું જ ન હતું. માત્ર દોરીઓ હતી અને નીચે એક તેતરની ટોપલી હતી. એ ટોપલીમાં બેસીને વૅન ટ્રસલ ઉપર ગયો.—સારી પેઠે ઉપર ગયો. અને પછી છત્રીને વિમાન સાથે જ દોરીથી બાંધી દેવામાં આવી હતી તે તેણે કાપી નાખી. વિમાનનું વજન ઓછું થતાં જ તે વાકે મોઢું કરીને વિમાનમાં તરફડિયાં મારવા લાગ્યું. અને રેશમી છત્રી એકદમ ફૂલીને ફેલાઈ જઈને તેનો કુકો થયો. તેને માથે એક તાનકડું કાણું હતું, તેમાંથી હવા જેમ જેમ બહાર નીકળી જવા લાગી તેમ તેમ ટોપલીના વજનથી છત્રી નીચે આવવા લાગી.

તે દિવસે અમને બહુ જ મગ્નત પડો. વિમાનવિદ્યાનો એકે પાઠ લીધા વિના તે દિવસે રાત્રે અમે સ્વપ્નામાં આકાશોદયન કર્યું. પણ મારી છત્રી અમારા ગામના તળાવમાં પડવાથી હું ગળડીને જમી ઉઠ્યો. સ્વપ્નમાં હતો એટલું સાડું હતું; નહિ તો ડૂબીને મરી જ જાત !

બીજો દિવસે મેં મારો હાથરૂમાલ લઈને તેને ચારે ખૂણે ફાય ફાય લાંબા દોરીના કકડા બાંધ્યા અને તેમના છોડા એકત્ર બાંધીને તે ગાંઠની સાથે જ એક સરસ, પથરો બાંધી

દીધો. પંછી હાથરૂમાલનો વચ્ચે ભાગ ચપટીમાં પકડીને મેં. મારો આ વિમાની છત્રી આકાશમાં જાએ ફેંકી દીધી. જાણે ગોઠણનો પથરો ! પથર નીચે જતરવા લાગ્યો અને હાથરૂમાલ એકદમ છત્રીની માફક આકાશમાં ફેલાઈ ગયો અને અમારો પથર વેન ટેસલની છત્રીની જેમ ધીમે ધીમે ધરતી પર અવતર્યો. મારું જોઈને અમારી શેરીના બધા જ છોકરાઓને આ વિદ્યા આવડી ગઈ અને બધા જ હાથરૂમાલો શેરીમાંના નાના મોટા પથરોને પ્રથમ સ્વર્ગારોહણનો અને બીજા પર અવતરણનો એમ બેવડો આનંદ આપવા લાગ્યા.

કેંક પણ વિદ્યા અધિકાર વિનાના માણસના હાથમાં જઈ પડે તો ઘાતક નીવડે છે. નાનાં નાનાં છોકરાં અમારું અનુકરણ કરીને વિમાનછત્રીઓ ઉડાવવા લાગ્યાં, પણ તેમના પથરા-છટકીને બારીઓના કાચ પર અથડાવા લાગ્યા. તરત જ રાજદ્રોહી સાહિત્યની જેમ અમારા હાથરૂમાલો જપ્ત થવા માંડ્યા. રૂમાલમાંનો પથર વાગવાથી કેંક છોકરાના માથામાં જખમ થાય ત્યારે એ જ રૂમાલનો પાટા તરીકે ઉપયોગ થવા લાગ્યો.

પછી વરસાદની ઝડપ આવી અને અમારો આ આનંદ બંધ પડ્યો.

એ દિવસોમાં પથરના અવતરણ ઉપર એક નિર્બંધ લખ્યાનું મને યાદ છે. થોડોક ફેરફાર કરીને એ જ નિર્બંધ આજે હાથરૂમાલને માટે વાપરી રહ્યો છું એટલું જ ! કેંક સૂઝતું ન હોય ત્યારે મોઢે કરેલા નિર્બંધોમાં થોડો ફેરફાર કરીને તેને મારી મચડીને બીજા વિષય માટે જેમને વાપરવો પડતો હશે, તેમને તો આજામાં આજું મારે વિશે જાહનુબૂતિ જરૂર થશે એમ માનું છું.

('વનરોલા' માંથી અનુવાદિત)

દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર*

ચેતવા જેવું કયાં છે ?

માતા તો આપણને સુખી, સમજવાળા અને બળવાન બનાવવા માગે છે, પુરુષાર્થો બનાવવા માગે છે, પણ કેટલીક જગ્યાએ એથી જાંધું જ બને છે.

માસરામાં મેં જોયું છે કે ત્યાં ફળોએ ફળોએ અને ખેતરે ખેતરે માતાઓ છે અને ઘેર ઘેર જુવાઓ છે અને દિવસમાં દસ વખત એ જુવાઓ ધૂણે છે. કેંકને તાવ આવ્યો તો પણ માતાનો ગુન્હો થયો હોય, કેંકને ગુમકું થયું તો પણ માતાની ગાંઠ નીકળી ગઈ; આમ આખા ગામને વહેમ અને બયથી જુવાઓએ ઘેરી લીધું હતું. માતાને દારૂ પાય, માતાને પાડા બકરાનો ભોગ ધરાય, અને પંદર દહાડે એકાદ પદકકું કાઢીને માતાનો રથ કઢાવે, પ્યાલા કરે કે મરઘું વધેરે. જેમ વેદ દાક્તરોની આજ્ઞાન કુકાનો ચાલે છે એમ ત્યાંના જુવાઓએ પણ એમની કમાણી શરૂ કરી હતી.

આપણી માતામકિત આપણને આવા વહેમમાં, પુરુષાર્થહીન નસીબવાદમાં કે ઉપર જણાવ્યા એવા જુવાઓનાં ઢોંગધર્તીગમાં ન ખેંચી જાય એટલા ચેતતા રહેવું જોઈએ.

—બબલભાઈ મહેતા

પહાડી પ્રદેશની લગ્ન પ્રથાઓ

દુનિયામાં તો લગ્ન-પ્રથાઓની વિવિધતા અનેકરૂં છે જ, પણ આ તો પહાડી પ્રદેશના થોડાક વિસ્તારોમાંની પ્રથાની વિવિધતા જતાવતો પ્રસિદ્ધ લેખ છે. આશ્ચર્ય દશામાં માનવીની સંસ્કૃતિના જીવનમાં જે ડોકિયું કરાવે છે તે તેથી સમાજશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે.

અમોડા અને નૈનીતાલ નિલ્લામાં અનેક પ્રકારની વિચિત્ર લગ્નપ્રથાઓ પ્રચલિત છે. એક બાળુ બ્યાં કન્યાદાન થાય છે ત્યાં બીજી બાળુ કન્યાનું વેચાણ પણ થાય છે. આમ છતાં આ પ્રચલનોને અહીંની સામાન્ય જનતાનો સાધારણ રિવાજ માની લેવાની ખૂલ કરવાની જરૂર નથી.

આંચલ વિવાહ—આમાં જન સાથે વર કન્યાને ત્યાં જાય છે અને ત્યાં લગ્ન થાય છે. મુખ્ય સંસ્કાર તો આંચલ-અંધનનો છે. સાધારણપણે કન્યાપક્ષ વરપક્ષ પાસેથી કન્યા અથવા તેનાં ઘરેણાનાં મૂલ્યરૂપે અથવા બીજી કોઈ રીતે પૈસા પડાવે છે. અલગત, ક્યારેક કંઈક લીધા વિના પણ કન્યાદાનનો વિધિ પતાવાય છે. આ પ્રથા લગભગ બધે પ્રચલિત છે, પરંતુ ડોમો જાતિમાં કમકાંડાદિ પર ખાસ ખ્યાન દેવાતું નથી અને લગ્નક્રિયા પુરોહિતને બદલે બાણેજ-પુત્રી યા બહેનનો પુત્ર કરાવે છે.

ડોલો વિવાહ—આ પ્રથામાં પુત્રીને બદલે રૂપીઆ આપવાની અનિવાર્ય શરત હોય છે. લગ્ન-પ્રસંગે વરની હાજરીની જરૂર પડતી નથી. આથી આંચલસંસ્કારની પણ આ પ્રથામાં શક્યતા નથી.

સગાઈ પ્રસંગે રૂપીઆ ઓછી સાથે અથવા તો હપ્તામાં આપવા પડે છે અને તે પહેલાં હપ્તે આપવાના હોય છે ત્યારે, કન્યાના મસ્તક પર તેનો રપશ કરાવવામાં આવે છે અને આમ વિવાહસંબંધ નિશ્ચિત થાય છે. આ પછી વિધિસર બાકીનાં બધાં રૂપિયા અપાય છે. જે પછી વરપક્ષ જન લઈને જાય છે અને તેમાં વરની ગેરહાજરી સિવાય પતાવી શકાતી બધી વિધિઓ પતાવવામાં આવે છે. આ પછી કન્યા સોભાગ્ય-ચિહ્ન તરીકે વસ્ત્રો, આભૂષણો વગેરે પરિધાન કરે છે અને પતિને ત્યાં જાય છે. આ ક્રિયા કન્યાના રૂપીઆ પતી ગયાના સાંવજનિક સ્વરૂપ સમી લેખાય છે.

આંચલસંસ્કાર ખૂબ દિવસો પછી ક્યારેક તો વર્ષો બાદ પણ થાય છે, પરંતુ તેનો હેતુ માત્ર ધાર્મિક કાર્યોને મળે છે. આવી કન્યાને એક વાર સાસરે આબ્યા બાદ કન્યાને પત્ની તરીકેના સંપૂર્ણ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. આંચલ-સંસ્કાર (છેડામાંડ) પત્યા વિના પતિનું ને મૃત્યુ થાય તો પણ તે સ્ત્રીને કે તેના સંતાનને સંપત્તિ અંગેના અધિકારોમાંથી કોઈ ચલિત કરી શકે તેમ નથી.

મંદિરવિવાહ—આ લગ્નપદ્ધતિમાં વર-વહુ મંદિરમાં જઈ પુરોહિતની હાજરીમાં દેવ-પ્રતિમાની આજુબાજુ ફેરા ફરી રહે એટલે પલું. લગ્નવિધિની ત્યાં પૂર્ણાવસ્થા આવી જાય છે. આવાં લગ્નોથી સંતાનોત્પત્તિ પણ થઈ શકે છે. આમોડા વિસ્તારમાં મકરસંક્રાંતિને દિવસે શિવમંદિરમાં આવાં લગ્નો થાય છે. ઘણુંખરું કોઈ પણ પ્રકારની સંસ્કારવિધિ

વિના રૂપિયા આપી કન્યાને પોતાને ત્યાં લઈ જઈ શકાય છે. હાજર નહિ રહી શકતા સૈનિકોનાં લગ્ન એનો પ્રતિનિધિ પશુ, આ મુજબ જ, કરે છે, પરંતુ સૈનિક ઘેર પાછા ફર્યા બાદ, જો ઇચ્છા હોય તો, આંગલ-સંસ્કાર: વિધિ પશુ પતાવી શકે છે.

આદ્યોડા અને ગઢવાલ જિલ્લાના વિસ્તારોમાં વસતી નાયક પ્રજામાં ઘણું ખર્ચ વિવાહસંસ્કાર ક્ષત્રિયોની નીચી જાતોમાં પતાવાય છે. કાં તો પરણ્યા બાદ ધન આપવામાં આવે છે યા કાંઈ સારા રજાપૂતોની પુત્રીઓ તેમની સાથે લાવેા કરે. નાયકોએ વિધિપુરઃસર કન્યાદાન આપી કન્યાદાન આપી કન્યાનાં લગ્ન કપી હોય એવા દાખલા બહુ જૂજ માઠમ પડે છે. એનું કારણ કદાચ એ પશુ હોય કે તેઓમાં કન્યાના પિતાને પૈસા આપવા પડે છે અને વરને ત્યાં આવ્યા બાદ સંસ્કારવિધિ કરવાની રહે છે.

એટકિન્સને એક રથને એમ લખ્યું છે કે નાયકોની બધી પુત્રીઓને વેસ્થવૃત્તિ માટે ઉછેરવામાં આવે છે, પરંતુ એમાં અતિશયોક્તિ રહેલી છે. અગાઉ કરતાં અધિક અંશે આજે આદ્યોડામાં નાયકોની છોકરીઓનાં લગ્ન થાય છે. યુવકોમાં પ્રસરેલ શિક્ષણ-જ્યોતે એમનામાં લાંબા સમયથી પ્રચલિત કુધારાના તિમિરને બેઠી નાખી તેઓને કેટલીક સુપ્રથાઓ અપનાવતા ક્યાં છે.

ન્યારે ગઢવાલની કાલીઘાટ પટીના નાયકોમાં સાધારણપણે તેઓ મોટી પુત્રીને વેસ્થ-વૃત્તિના સ્વવ્યવસાય અર્થે રાખી બાકીની પુત્રીઓને પરણાવી દે છે. પહેલાં એમનાં લગ્નો નાયકોમાં જ થતાં, ન્યારે હવે ઉચ્ચ જાતિઓમાં અને તે પશુ પહેલાં કરતાં પ્રમાણમાં વધુ થાય છે. આ બાબુના ક્ષત્રિયો અને નાયકોના સંસ્કારોમાં બહુ ફરક દેખાતો નથી.

આદ્યોડા જિલ્લાના ઉત્તરી પરગણા-દારયા, જોદાર-માં વસવાટ કરતી હિમાલય પ્રદેશની પ્રજા બોટિયા તરીકે ઓળખાય છે. આ પ્રજા મુખ્યત્વે વ્યાપારી છે. થેટાં-બકરાં વગેરે પશુઓ છે એમનું ધન. તિમેટ વગેરે આસપાસના મુલકમાંથી જિન અને અન્ય અસમાપ બકરીઓ પર લાદી ફરદાર પહોંચાડવું અને ત્યાંથી જીવનની જરૂરીઆતોની ચીજો જેવી કે ગોળ, તેલ વગેરે ચીજો આપાત કરવાનું કામ આ લોકો જ કરે છે.

ત્રણ ચાર વર્ષની નાની વયે આ પ્રજામાં લગ્ન નક્કી થાય છે. પહેલાં વરપક્ષ તરફથી એ સ્ત્રીઓ, વાગ્દાન કરી આવે છે, અને કેટલાક દિવસ પછી જઈ વિવાહની તિથિ પશુ તેઓ જ નક્કી કરી આવે છે. ત્યાર પછી જાન જાય છે. વર પક્ષ તરફથી કન્યાનાં સંબંધીઓને નક્કી કરેલ પ્રમાણમાં સુંદર વસ્ત્રો અને તેનાં માગાપને અગાઉ નક્કી કરેલ રકમ-જેને 'ફૂધકા દામ' તરીકે ઓળખે છે-આપવી પડે છે. તેઓમાં આ સિવાય બીજા કાંઈ જાતનો સંસ્કારવિધિ થતો જ નથી. કન્યા પોતાના અશુભકૃતિ ન્યારે જાય છે ત્યારે તેનાથી નાનાં ગામનાં છોકરાઓ તો તે જ દિવસે પાછા ફરે છે. પશુ છોકરીઓ કેટલાક દિવસ રહે છે કે જેથી કન્યાને ત્યાં અપકુ' લાગે નહિ. આ દરમિયાનમાં ગામનાં બધાં કુટુંબો તેઓને પોતાને ત્યાં વારાફરતી જમાડે છે.

આ લોકોમાં વેદુ વિવાહનો પ્રચલન (રિવાજ) છે અને એની જ રીતે પુરજમાઇ રાખવાનો પશુ રિવાજ છે.

કેટલીક અતિ મનોરંજક અને જુદી જુદી સામાજિક પ્રથાઓનો અગ્રે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી.

ગુજરાતમાં ગેસના ઉદ્યોગની શક્યતા

મુખ્યત્વે જાણીતા ઉદ્યોગપતિ સર સુલતાન ઝીનોએ જાતે જાણ કરી ગુજરાતમાં જ્યાં જ્યાં રથજે ગેસની સંભાવના છે, એમ સિદ્ધ કર્યું છે. આ ગેસનો ઉપયોગ ગુજરાતના ઔદ્યોગિક ભાગીમાં મહત્વપૂર્ણ ભાગ ભજવશે. સર સુલતાન ઝીનોએ નીચેના ક્ષેત્રમાં ગુજરાતમાં નીકળતા ગેસ વિષે ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડે છે.

ધોધા પાસે તપાસ કરતાં કુદરતી ગેસના અસ્તિત્વ વિષે મંધ આવતાં ઉદ્યોગપતિઓનું ધ્યાન તે તરફ સાધારણ ખેંચાયું હતું. અમેરિકન નિષ્ણાતના અન્વેષણ પછી અને ૩૪૧ ફીટ સુધી ખોદ્યા પછી ઔદ્યોગિક દૃષ્ટિએ ગેસનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું અને આ ઉદ્યોગના વિકાસ માટે સારાં એવાં ક્ષેત્રોના અસ્તિત્વ વિષે માન્યતા દઢ થતી ગઈ.

ગુજરાતનાં ભાગી તેલક્ષેત્રો

આ ગેસક્ષેત્રોનો વિસ્તાર ઘણો મોટો છે. કાઠિયાવાડના વાપળ ખૂણા સુધી આ વિસ્તાર પથરાયો છે. બરૂચ જિલ્લાના પશ્ચિમ તરફનો ભાગ અને તેલવા અને ધોધા વચ્ચેના પ્રદેશોમાં પણ આવાં ક્ષેત્રોનું અસ્તિત્વ નક્કી કરાયું છે.

વ્યર્થ જતો ગેસ

ખાર-માધવ જેટલા વિસ્તારમાંથી ૩૭૦૦૦ ઘનફૂટ ગેસ નીકળે છે અને છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષથી આ ગેસ નકામો હવામાં ભળી જાય છે. ગેસનું ક્યાંય શક્યતામાં ૨૨૪ પાઉન્ડનું હતું. આ બધી વિગતો જોતાં સહેજે એમ લાગે કે આ બધાના મૂળમાં તેલ છે. ધોધા નજીકના પ્રદેશનું હવામાન અને પરિસ્થિતિ જોતાં અમેરિકા અને ઇરાનના તેલના કૂવાવાળાં ક્ષેત્રોની સહેજે ઝાંખી કરાવે તેવી છે. ધોધા અને પીરમ ટાપુનો પાક જોતાં પણ તેલનો પ્રદેશ હોય એમ નક્કી થઈ શકે. લડાઈ આદની સરકારી યોજનામાં આ વિષયનો જો સમાવેશ કરવામાં આવે તો ઘણું સંતોષકારક પરિણામ આવી શકે તેમ છે.

વૈજ્ઞાનિક નિરીક્ષણ

ધોધા વિષેની વૈજ્ઞાનિક હકીકતો આપણે જોઈએ.

ધોધા:—(અક્ષાંશ ૨૧°, ૪૧' રેખાંશ ૭૨°, ૧૮') એ કાઠિયાવાડના ક્ષત્રાત ખૂણામાં આવેલું અને ભાવનગરથી ૧૪ માઈલ દૂર છે. આ જગ્યાએ તળાવોનાં પાણીમાંથી ગેસ નીકળે છે. જે સળગતી હીવાસળી ધરવામાં આવે તો તરત જ ગેસ સળગતો નગરે પડે છે. આવાં તળાવોનું પાણી લોકો ધોધામાં વાપરે છે અને કેટલીક જગ્યાએ જે પાણી વેદક દૃષ્ટિએ દવાના કામમાં પણ લોકો વાપરે છે. પાણીની ગરમી સામાન્ય સંજોગોમાં ૧૧૦° F. રહે છે. ધોધા સિવાય પણ બીજા પ્રદેશોમાં આવી પરિસ્થિતિ જાણમાં આવી છે. વડોદરા, જગતીઆમાં પણ તેલના કૂવાઓની શક્યતા ઝાંખી નથી. આ ત્રણ જગ્યાઓમાંથી નીકળતા ગેસનું પૃથક્કરણ તપાસતાં આ વસ્તુની પ્રતીતિ થઈ શકે એમ છે.

ધોધા	જગતીઆ	વડોદરા હિવાતનો બંગલો	લક્ષ્મી વિ. મહેલ
CH 4 ૮૧.૮	૮૮	૮૪.૨	૭૦.૩
Co 2 ૧૮.૮	૧	૧૫	૪૦
N 2 ૧૬.૪	૧	૫૧.૫	૮.૫

સદ્દર ગેસ —

ઑકસીજન ગેસ

હીલીયમ—

૧૮૦

આ કોઠો જોતાં આ ગેસ ખૂબજ મહત્વનો ભાગ ઔદ્યોગિક દ્રષ્ટિએ ભળી શકે એમ છે. આ ગેસ મોટા પ્રમાણમાં મળી શકે તેજ આ બધું બને. એને માટે વૈજ્ઞાનિકોની એક કમિટી નિર્માણ જોષ્ટએ અને સરકારે પણ એમાં સહકાર આપવો જોષ્ટએ.

પ્રદેશિક નિરીક્ષણ

ધોધા, જગતીઆ અને વડોદરા એ ત્રણે ખંભાતના અખાતની સાથે સંકળાયેલા પ્રદેશો છે. કાઠિયાવાડના ઇશાન ખૂણામાં ૪૦-૫૦ ચોરસમાઇલનો ખડકોવાળો પ્રદેશ છે. ત્યાંનો પ્રદેશ પથ્થર અને ચૂનાનો બનેલો છે. એ પ્રદેશનો અંદરનો ત્રીજી કક્ષાનો ભાગ ખંભાતના અખાતમાં સમાઇ ગયો છે. જે ભાગમાંથી ગેસ નીકળે છે તેને 'ડેકન ટ્રેપ' થી ઓળખાવાય છે.

ધોધાની નજીકના પ્રદેશમાં ઉપર ઉપર રેતી અને ચૂનાના જુદી જુદી જડાઇના થરો નજરે પડે છે. નીચે માટી હોય છે. ૩૫-૫૦ ફૂટ નીચે ખોદતાં ચૂના અને તેના મિશ્રણ-વાળા રેતાળ પદાર્થો આવે છે. જુદી જુદી જગ્યાએ જુદી જુદી ઉડાઇએ આ વસ્તુ નજરે પડે છે. બોર્મીંગ રિપોર્ટ ઉપરથી એક વસ્તુ નક્કી થઇ શકી છે કે માટીના ખડકોની ઉડાઇ ધ્યાન ખેંચે એવી છે. ચૂનાના ખડકોના પૃથકકરણમાં ફોર્મીનરીયર, ક્ષીઓએ ફોર્સીલ વગેરેનું અસ્તિત્વ ધ્યાન ખેંચે એવું છે. ગુજરાતના ગોરવ સમા આવા પ્રદેશો તરફ ઉદ્યોગપતિઓની અને સરકારની નજર ક્યારે કેન્દ્રિત થશે ?

એક સૂચન

આજે આપણે ત્યાં વહેરાઇ માતાની પુનઃસ્થાપના થાય છે. એ આનંદનો દિવસ ગણાય. એ વખતે મને એક સૂચન કરવાનું મન થાય છે.

માતા શક્તિદેવિણી છે. એનાં બાળકો આપણે પણ શક્તિવાળાં બનીએ એ જ માતાને તો ગમે, પણ શક્તિ કાંઈ બેઠા રહેવાથી કે માત્ર વાતો કરવાથી ઓછી શરીરમાં આવી નથી છે ? એ માટે તો પ્રયત્ન કરવો જોષ્ટએ.

શિવાજી મહારાજને માતાની ભક્તિ કરીને બળ મેળવ્યું, એટલું જ નહિ મહારાષ્ટ્રના મામેમામે એમણે કસરતના અખાડા ખેલાવ્યા અને ત્યાંના જીવાનોનાં શરીર મજબૂત બનાવ્યાં. આપણે પણ આપણાં બાળકોનાં શરીર સુદૃઢ અને બળવાન બનાવવાં હોય તો માતાજીની પુનઃસ્થાપના વખતે એમની શીળી છાયા નીચે માતાના ચોકમાં જ એક અખાડા રચાવીને આ પ્રસંગને સાર્થક બનાવી શકીએ.

ગામનું ઠિત હેયે ધરાવતા દરેક બાળકે અને માતાના સાચા બહેતે આ અંગે વિચાર કરવો અને એ અંગે ધીની જોગવાઇ કરવી.

આપણે આવો પુરુષાર્થ કરીશું તો માતાના શુભ આશીર્વાદ અને કૃપા તો આપણા ઉપર ઉતરવાનાં જ. *

—મી. બખ્શસાઈ મહેતા

ગુસ્તક ૨૦ મું

નવેમ્બર-૧૯૪૫

અંક ૧૧ મે

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવનું

★ અમેરિકાનાં છાપખાના, રેડિયો તથા ફિલ્મ ઉત્પાદકો તરફથી જનરલ મેક આર્થરને પોતાનાં સ્મરણો લખવાની સંખ્યાબંધ માગણી કરવામાં આવી છે. આ માગણી ફેલ થયું લાખ પોંડ સુધી પહોંચી છે.

★ મહાસભાના પ્રમુખ મોહાના આઝાદે ન્યારે પ્રખ્યાત રાજકીય સામયિક 'અસલિલાલ' શરૂ કર્યું ત્યારે તેમણે પોતાનું તખ્તસુસ 'આઝાદ' રાખ્યું હતું. આ વર્તમાનપત્રનો ધણો પ્રભાવ પડતો હતો.

★ આ દેશમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ બહુ પછાત છે તેવા સમયે લાહોરની ફેરમેન ક્રિશ્ચિયન કોલેજ તરફથી પ્રસિદ્ધ યતું 'ધી મોડર્ન લાઇબ્રેરિયન' આ પ્રશ્ન ઠીક છણાવટ કરે છે. 'હિંદની પુસ્તકાલય ઐશ્વિ' નામક પુસ્તિકાઓ તૈયાર થઈ રહી છે અને ચાર તો બહાર પડી ગયેલ છે. આ પુસ્તિકાઓમાં, હિંદમાં પુસ્તકાલયોની સુદૃઢતા પ્રનરંચના, હિંદની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની વિશિષ્ટતાઓ, હિંદી સંસ્કૃતિની મંથસૂચિ વગેરે વિષયો છે.

★ હિંદીના મજ સાહિત્ય મંડળે મજ ભાષામાં એક મંથ લખવા માટે શ્રીનિવાસ દાસના નામથી શ. ૧૦૧ ના વાર્ષિક પૌરોહિતીની જાહેરાત કરી છે.

★ અર્વોચીત હિંદના મહાન હિંદી કવિ શ્રી. મૈથિલીશરણુ યુક્તનો હીરક મહોત્સવ ઓગસ્ટ-માં દેકદેકાણે ઉજવવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ જનારસમાં તે અસાધારણ ઉત્સાહથી ઉજવાયો હતો. તે શુભ પ્રસંગે, શ્રીમતી મહાદેવીએ સ્થાપેલ લેખક મંડળના કાર્યને સંગઠિત કરવા માટે કવિને એક થેલી અર્પણ કરવામાં આવી હતી.

★ હિંદી ગીતો તથા સંત પુરોહીની વાણી પર પ્રમાણૂત ગણાતા રવ. ડૉ. બર્ધવાણનું સ્મરણ તાણું રાખવા, લેન્સડાઉન, ગઢવાળના સ્મારક દુરે એ મૂલ્યે પ્રગટ કરવાનું નક્કી કર્યું છે. એકમાં તેમના લેખો તથા પત્રો આવશે અને બીજામાં સાહિત્યના જે વિભાગ પર તેમને પ્રેમ હતો તે પર બીજા લેખકોના લેખો આવશે.

★સીતેર વર્ષની ઉંમરે, લાંબી માંદગી પછી, બનારસ ખાતે ૮ મી ઑગસ્ટે રાય બહાદુર ડૉ. શ્યામસુંદર દાસના નીપજેલા અવસાનથી હિંદી સાહિત્યને બારે ફટકો પડ્યો છે. તેમણે શ્રી. રામનારાયણ મિશ્ર તથા ઠાકુર શિવકુમાર સિંહાના સહકારથી કાશીની નાગરી પ્રચારિણી સમાજની સ્થાપના કરી હતી. આ સમાજે છેલ્લાં પચાસથી વધારે વર્ષો દરમિયાન હિંદી સાહિત્યની અનુષ્ઠાને સેવા બજાવી હતી. સમાજે તાજેતરમાં પોતાનો સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવ્યો ત્યારે સમાજના સ્થાપકો પૈકી તે એકલા જ જીવંત હતા. તે સમયે તેમની સેવાને યોગ્ય અંજલિ આપવામાં આવી હતી. સ્વ. ડૉ. રામચંદ્ર શુક્લના સહકારથી તેમણે હિંદી શબ્દકોશ 'હિંદી શબ્દ સાગર' તૈયાર કર્યો હતો. સમાજના વિદ્વાતભર્યા ત્રિમાસિક 'નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા'ના તેઓ વર્ષો પર્્યંત તંત્રી હતા. તેમણે ઘણાં પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં હતાં. તે પૈકી 'સાહિત્યાલોચન' 'રૂપક-રહસ્ય' તથા 'બાળવિજ્ઞાન' ખાસ નિર્દેશપાત્ર છે.

★કાંગડીના ગુરુકુલ વિશ્વવિદ્યાલયના તત્ત્વજ્ઞાન તથા ધર્મના તુલનાત્મક અભ્યાસના પ્રેક્ષક શ્રી. હરિદાસને કલકત્તાના સાહિત્યસભા-જાગે હિંદી મંડળે, તેમના પુસ્તક 'હિંદુ વિવાહ મીમાંસા' માટે રૂ. ૧૨૫૦ નું પારિતોષિક આપ્યું છે. આ પુસ્તકમાં વેદના સમયથી માંડીને અત્યાર સુધીની લગ્નસંસ્થા ઉપર વેધક પ્રકાશ પાડવામાં આવેલ હોય તે ક્ષેત્રમાં આવું પુસ્તક પહેલું છે.

★હિંદી લેખક તથા પ્રકાશક શ્રી. નાથુરામજી પ્રેમીને અભિનંદન અંથ આપવાની યોજના થઈ રહી છે. આ અંથમાં બંગાળી, ગુજરાતી, અંગ્રેજી, મરાઠી તથા હિંદી લેખકોએ સહકાર આપ્યો છે. આ પુસ્તક અઢાર વિભાગમાં વહેંચાયેલ હોયને તેનાં લગભગ ૧,૦૦૦ પાનાં થશે. તેની કીંમત રૂ. ૧૫ રહેશે.

★ધારવાડની મનોહર અંથમાળાએ ૧૦૦ મું કાનડી પુસ્તક પ્રગટ કરવા માટે - ઇનામોની જાહેરાત કરી છે. શ્રેષ્ઠ નવલકથા તથા શ્રેષ્ઠ નાટક બંને માટે રૂ. ૪૦૦) તથા ૨૦૦ નાં બે ઇનામો દરેકમાં આપવામાં આવશે. નવલિકા તથા એકાંકી નાટિકા માટે રૂ. ૧૦૦, ૫૦, તથા ૨૫ નાં ત્રણ ઇનામો આપવામાં આવશે. 'રેખાચિત્રા' માટે રૂ. ૭૦) તથા રૂ. ૫૦) નાં બે તથા કાવ્ય માટે રૂ. ૧૦૦) નું એક ઇનામ આપવામાં આવશે. આખી હરિદાસમાં પ્રથમ આવનારને વ્યક્તિગત ઇનામ ઉપરાંત સુવર્ણચંદ્રક આપવામાં આવશે.

★સાંગલીની ફક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર સાહિત્ય પુરસ્કાર સમિતિ મરાઠી સાહિત્યના શ્રેષ્ઠ પુસ્તક માટે દર વર્ષે રૂ. ૫૦૦) નું પારિતોષિક આપે છે. ગયે વર્ષે આ રકમ કેન્દ્રહાપુર રાજ્ય તરફથી અપાતાં પારિતોષિક તે નામથી અપાયું હતું અને તે શ્રેષ્ઠ મરાઠી જીવનવૃત્તાંત માટે આપવામાં આવ્યું હતું કમિટી સમક્ષ આવેલ ૧૭ પુસ્તકો પૈકી, કમિટીએ શ્રી. એસ. એલ. કરંડીકરના 'સાવરકર ચરિત્ર' માટે રૂ. ૩૦૦) અને શ્રીમતી કમલાબાઈ દેશપાંડેના 'સ્મરણ-સાંકડી' માટે રૂ. ૨૦૦) ની રકમ આપી છે. આજુ વર્ષે જાનસંચાત્ર માટે કિશોરકર પારિતોષિક આપવાનાં આવશે.

★સુપ્રસિદ્ધ મરાઠી લેખક શ્રી એસ. એલ. કરંડીકરને 'સાવરકર ચરિત્ર' માટે ડી. પી. તરખડકરનું રૂ. ૨૪૦) રોકડ ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે. ૧૯૪૩ માં આ ઇનામ કંઈક અફરણને અંગે આપવાનું મુલતવી રાખવામાં આવ્યું હતું.

★સ્વ: પ્રસિદ્ધ કવિ તથા નાટ્યકાર શ્રી. રામપ્રભુજી મડકરી (ગોવિંદરામ)નું સ્મારક કાપમ રાખવા માટે ફંડ કરવાની શરૂઆત થઇ છે. તેમની મૃત્યુતિથિ ૧૯૪૬ ના ૨૩ જાન્યુ-આરીએ આખા દક્ષિણમાં પાળવામાં આવશે.

★અંગ્રેજ લેખક જર્જી બર્નર્ડ શ્વાસન બેકર્ડ કારાવાસમાં ' પિલિમ્પ્સ પ્રેમિસ ' લખતો હતો તે વખતનું તેની પાસેનું બાઇબલ એડવેઇઝ (આરટ્રેલિયા) માં મળી આવ્યાનું કહેવાય છે.

બાઇબલ પર ૧૬૬૪ ની સાલ છે. તે જ વર્ષમાં બર્નર્ડના ૨૧ વર્ષના કારાવાસની શરૂઆત થઇ. તેમાં બર્નર્ડની સહી છે. આવી સહી અત્યારે લગભગ બાર મળી આવે છે.

એડવેઇઝના રેવ. સેમ્યુઅલ ફોર્સિથે આ બાઇબલ હમણાં જ ખરીદી લીધું છે. શિરબેનના રવ. મેંચપાલ તે આરટ્રેલિયા લઇ ગયા અને તેણે એડવેઇઝના પુરાતન વસ્તુ વેચનારને સોંપ્યું તેમ કહેવાય છે.

મેલબોર્નના એક તજજ્ઞે કહ્યું કે અમેરિકન હરરાઇમાં બાઇબલના ૩,૦૦૦ પૌંડ ઉપજશે. રેવ. સેમ્યુઅલ ફોર્સિથે જણાવ્યું કે ' જો હું ' તે વેચીશ અથવા આપી દઇશ તો તે બેકર્ડના બર્નર્ડ સંમંદરથાનને જ આપીશ. '

બેકર્ડના બર્નર્ડ પુસ્તકાલયના રક્ષક મિ. ડી. ફૂપરે જણાવ્યું કે ' કોઇ પણ પુસ્તક-શોખીન આ બાઇબલ ખાસ કરીને સહીવાળી નકલ-માટે મને તે કિંમત આપશે. બર્નર્ડના પુસ્તકોની ૧૦૦૦ નકલોના અમારા સંગ્રહમાં ફક્ત એક જ સહી છે અને તે પણ છૂટા પાના પર છે. '

★લંડનનાં દેવળે આવતા પાંચ વર્ષ સુધી વાર્ષિક બે લાખ પૌંડના ખર્ચે રાષ્ટ્રવ્યાપી જાહેર-ખજાર તેના તજજ્ઞો મારફત કરવામાં આવશે અને તેના હેતુ એકેએક સામાન્ય મનુષ્યને પડોંગી વળવાનો છે.

ધર્મની જાહેરાત થઇ શકે ખરી ? તે વિષે શંકા ધરાવનારાઓની સંખ્યા ઓછી છે. કેટલાકને તો એમ લાગશે કે તે ધર્મના દરજ્જાને ઉચિત નથી. પરંતુ આ પ્રચારની વ્યાપકતા મહાન છે છતાં આ કલ્પના કંઈ નવી નથી.

★ચાર્લ્સ ચેપ્લિન વિષેના પુસ્તક ' ચાર્લ્સ ચેપ્લિન 'નો રશિયામાં ખૂબ ઉપાડ થાય છે. તે પુસ્તકમાં જાણીતા સોવિયેટ ફિલ્મ ઉત્પાદકો બ્લોઝેન, કોઝો-ટસેવ, લુદકોવિચ તથા આઇનસ્ટીનના ક્રેડિટો સંગ્રહ છે.

પુસ્તકના વિભાગ-ચાર્લ્સ ચેપ્લિન-પોતાના વિષે તથા સિનેમા કળા વિષે-માં તેના આત્મકથાના ક્રેડિટો સમાવેશ થાય છે બીજા વિભાગમાં ચેપ્લિનની ૪૭ ફિલ્મોના સંપૂર્ણ ઇન્ડિક્સ આપવામાં આવ્યો છે.

—છાત્રસાલ માનસિંગ કામદાર.

જાહેરખબર પાછળ અમેરિકામાં શું ખર્ચાય છે ?

અમેરિકન માસિકમાં આવતી બબકાદાર જાહેરખબરો પાછળ કેટલો ખર્ચ થાય છે તે જાણવાની તમને ખરેખર ઇચ્છા થાય છે ખરી ?

આ એવો વિષય છે કે લોકો તેની અનંત ચર્ચા કરી રહ્યા છે. છતાં જાહેરખબરના ધંધાની બહારના લોકોને, અમેરિકાને યોગ્ય પ્રકારની ટ્રસ્ટપોસ્ટ, સાબુ, અથવા બીજી ટાઇસેટ જરૂર પાડતી વસ્તુ, ખરીદવાને લલચાવવા માટે એક પાનાની જાહેરખબરના કેટલા પૈસા પડે છે તેની બાબતે જ ખબર પડે છે.

‘ સેટડે’ ઇવનિંગ પોસ્ટ નાં વચલાં પાનાંઓમાં રંગીન જાહેરખબરના સુંદર ડબલ પાનાની જાહેરખબર આપનારને ૨૪,૦૦૦ ડોલર એકા હતા. ‘ સેટડે’ ઇવનિંગ પોસ્ટ ના પાછળના પાનામાં ચાર રંગમાં જાહેરખબર આપવાના ૧૫,૫૦૦ ડોલરનો ખર્ચ લાગ્યો હતો. અને જે અકમાં આ જાહેરખબર છપાઇ તે અંક કેટલા લોકોએ ખરીદ કર્યો તેનો ધારો છે ? ૧૯૪૪ ના ૩૦ મી જુનના પોસ્ટના ફેલાવાની ગણતરી મુજબ તે સંખ્યા ૩,૪૯૬,૮૦૩ની હતી.

‘ લાઇફ’ માસિકમાં ચાર રંગમાં એક પાનું એક વખત છપાવવાના ૧૪,૩૩૦ ડોલર એસે છે. જો તમારે પાછળના પૃષ્ઠ પર તે જાહેરખબર છપાવવી હોય તો ચાર રંગમાં એક વખત છપાવવાના ૧૮,૫૪૦ ડોલર એસે છે. ૧૯૪૪ ના ૩૦ મી જુનની ગણતરી મુજબ લાઇફ નો ફેલાવો ૪,૧૪૭,૦૨૨ નકસોનો છે.

તાજેતરમાં બહાર પડેલ એક નિવેદન પરથી જણાય છે કે અમેરિકાનાં માસિકમાં જાહેરખબર પાછળ વધારેમાં વધારે પૈસા ખર્ચનાર જનરલ મોટર્સ કારપોરેશન છે. ૧૯૪૪ માં જનરલ મોટર્સે, ૧,૧૦૫.૦૪૦ ડોલર ફક્ત ‘ ક્લિન્કર’ વિભાગ પાછળ જ ખર્ચ્યો હતો.

જનરલ મોટર્સ પછી ‘ ગ્રેકટર એન્ડ ગ્રેમ્મલ’ આવે છે. માસિકમાં જાહેરખબર પાછળ ૧૯૪૪ માં તેનું ખર્ચ ૫,૮૬૩,૫૩૯ ડોલર હતું. જનરલ ફ્રૂટ કારપોરેશનનો નંબર ત્રીજો આવે છે. તેણે ૧૯૪૪ માં ૩,૮૮૭,૧૩૧ ડોલર ખર્ચ્યો હતો. આ રકમમાંથી બોક્સ ચેકસેટ તથા કોડો પાછળ ફક્ત ૬૫૦ ડોલર જ ખર્ચવામાં આવ્યા હતા.

અમેરિકામાં ધરગથ્થુ થઇ પડેલાં બીજા નામોમાં પેપી-કોસ્ટ ૩૧૯,૭૬૭ ડોલર, બાયર એસ્પીરીન ૨૧૫,૮૭૦ ડોલર, કોસ્ટ-કોસ્ટ ૧,૦૦૩,૧૬૫ ડોલર, કેમ્પબેલ સુપ ૧,૦૮૯,૮૯ ડોલર, કોસ્ટ સીમ કંપની ૯૭૩,૦૪૫ ડોલર તથા કેનેડા ક્રાઇ જનર. એક્સ ૧,૦૪૫,૫૩૧ ડોલર ખર્ચે છે.

જાહેરખબર આપવાના પૈસા પડે છે. પણ બલાબાલ, જરા જુઓ તો ખરા ! તેનું કેટલાગણું વળતર મળી રહે છે !*

—છાટાલાલ આનસિંગ કાચદાર

* ન્યુ યૉર્કના ‘ક્રેકટસ’ પરથી.

</

અને ૧૭૨૦ માં તેની મોટી સાતમી આવૃત્તિ બહાર પડી હતી. આ પરથી તેની માંગ કેટલી હતી તે જણાઈ આવે છે. અંગ્રેજીની આ તફાવત સ્વેચ્છિક પસંદગી કેટલીક જુની પરદેશી ઉક્તિઓને લોકપ્રિય બનાવે છે; કેમકે આ ઉક્તિઓમાંથી મનુષ્યો પોતાની વાતચિત તથા ધંધામાં વપરાતા શબ્દો તથા વિશિષ્ટ શબ્દપ્રયોગો આપણને મળી આવે છે. આવી એક ઉક્તિની જહોન ફ્લોરિયોએ તૈયાર કરેલ ' એ વર્ડ્સ ઓફ વર્ડ્સ ' (શબ્દોનું જગત) તેનું વર્ણન ' ઇટાલિયન તથા અંગ્રેજી ભાષામાં ખૂબ વિખતવાર તથા ચોક્કસ ઉક્તિઓ ' તરીકે કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૭૩૯ માં પ્રગટ થયેલ નાથન બેઇલીની ઉક્તિઓએ કંઈક ખોટું પ્રવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ સ્ટાન્ડર્ડ અંગ્રેજી ઉક્તિઓ તૈયાર કરવાનું પ્રથમ પગલું ૧૭૪૭માં લેવામાં આવ્યું હતું તેમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી. તે વર્ષમાં ડૉ. જહોનસને ' અંગ્રેજી ભાષાની ઉક્તિઓની યોજના 'ની પોતાની પ્રખ્યાત જાહેરખબર પ્રગટ કરી. તે વખતે ખૂબ સામાન્ય ધરાવતા ચેસ્ટરફીલ્ડના અર્થને સંબોધીને તેણે આ પત્રિકા બહાર પાડી હતી. અર્થ પણ સાહિત્યના આશ્રયદાતા હોવાનું મનાવતા હતા. હૉર્ડ ચેસ્ટરફીલ્ડને પણ નવી ઉક્તિઓની યોજના સંબંધી ઘણો ઉત્સાહ હતો અને તેથી જાહેરાત પ્રગટ થયા પછી જહોનસન આગળથી પુછાવીને તેને મળવા ગયો. પરંતુ કોઈ નજવા બહાના હેઠળ ડૉક્ટરને ખૂબ રાહ બેવરાવી બેસાડી રાખવામાં આવ્યો. ઉપરાંત, પાસેના ઓરડામાંથી તે ખડખડાટ હસવાના અવાજ સાંભળી શકતો હતો. તે પરથી રપટ જણાતું હતું કે કોઈપણ જાતની ગંભીર પ્રકારની વાતચિત ચાલતી નહોતી. આખરે ખારણું ઊઘડ્યું. કોવેન્ટ ગાર્ડની પ્રસિદ્ધ નદી બેગ વૉલ્ફિંગ્ટનને વળાવવા મશ્કરી કોલિસિયર નીકળ્યો. જહોનસન અંદર જાય ત્યાર પહેલાં એક ભભકાદાર પોચાકવાળા મનુષ્યે અંદર પ્રવેશ કર્યો અને આથી જહોનસનની ધીરજ ખૂટી જતાં તે ચાલ્યો ગયો.

ઉક્તિઓ તૈયાર કરવાનું કાર્ય મુખ્યત્વે જહોનસનના, ફ્લીટ સ્ટ્રીટ નં. ૧૭ મક્કર-રકવેરના ઘરમાં ચાલતું હતું. અહીં એક મોટો લેખ ટીંગાતો. સાદું લખાણ કરવામાં, ઉલ્લેખોને ચોક્કસ કરવામાં તથા પ્રેક્ષક સુધારવામાં જે મદદનીશો તેને મદદ કરતા તેમના માટે અહીં એક ઓફિસ તૈયાર કરવામાં આવી હતી. આ બધી વિગતો માટે છ શીખાઈ માણસોના સ્ટાફ નિયમિત રીતે રાખવામાં આવ્યો હતો.

એડમ્સની પેમબ્રોક કૉલેજના માર્ટર ડૉ. એડમ્સ એક સવારે ત્યાં જતાં તેણે બધાને પોતપોતાના કામમાં મશગુલ જોયા. તેણે આશ્ચર્યથી ડૉ. જહોનસનને કહ્યું " સાહેબ, આ તો મહાભારત કાર્ય છે. તમે નક્કી કરેલ ત્રણ વર્ષમાં આ શી રીતે પૂરું કરી શકશો ? કેમકે એકેડેમીના ચાળીસ સભ્યો છે. તેમને તેમની સ્ટાન્ડર્ડ ઉક્તિઓ પૂરી કરતાં ચાળીસ વર્ષો લાગ્યાં હતાં. " ડૉક્ટરે સરિમત જવાબ આપ્યો, ' ત્યારે તો હું ચોક્કસ ત્રણ વર્ષમાં પૂરું કરી શકીશ ' જુઓ આ પ્રમાણ. ચાળીસને ચાળીસ વતી ગુણીએ એટલે સોળસો. અને ત્રણને સોળસોનું જે પ્રમાણ છે તે જ પ્રમાણ અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ વચ્ચેનું છે. "

આ અદ્ભુત કાર્યની પ્રગતિમાં આજુ સાહિત્યજગત મશગુલ થઈ ગયું અને ઉક્તિઓ તૈયાર જોવા અધીર થઈ ગયું. મેરી રટ્ટના પ્રકાશક એન્ડ્ર્યુ મિલરે છેલ્લા પાના

માટે ઉતાવળ રાખવાની જહોન્સનને વિનંતિ કરી. આખરે એક દિવસ અપોરે મિશનરી આદિસમાં છેલ્લાં મૂક આવીયાં. બ્યારે સંદેશવાદક પાછો આવ્યો ત્યારે જહોન્સનને તેણે પૂછ્યું, “તેણે શું કહ્યું?” જવાબ મળ્યો, “સાહેબ! તેણે કહ્યું કે, ઈશ્વરનો પાડ માનો. તેની સાથેનું મારું કાર્ય પૂરું થયું.” જહોન્સનને કહ્યું, “કોઈ પણ કાર્ય માટે પ્રકાશકમાં ઈશ્વરનો પાડ માનવા જોઈતું સૌજન્ય છે, તેટલું પણ સારું છે.”

હિંદનરીનાં બે મોટાં ફોલિયો વોલ્યુમ થયાં હતાં. ઇ. સ. ૧૭૫૫ના એપ્રિલની ૧૫ મી તારીખે ૪ પૌ. ૧૦ શિ. ની કિંમતે તે પ્રગટ કરવામાં આવી. પહેલેથી જ, તેની યોગ્યતા પ્રમાણે સાહિત્ય તથા વિદ્વતામાં તેને અગ્રેષ્ઠ સ્થાન આપવામાં આવ્યું. પ્રખ્યાત વિદ્વાનપર દેશ અને પરદેશથી સુઆરકગાદીના પત્રો આવવા માંડ્યા. પ્રકાશનના દિવસે લૉડ ચેસ્ટરફીલ્ડે પ્રખ્યાત માસિક ‘ધી વર્લ્ડ’ માં બે લેખો લખી ડૉ. જહોન્સનની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી. લૉડ ચેસ્ટરફીલ્ડને છેલ્લા થોડા સમયથી પોતાની ખરાબ રીતભાત તથા બૂલ માટે પશ્ચાત્તાપ થતો હતો.

જહોન્સનને આ લેખનો સત્વર જવાબ આપ્યો ઉદાત્ત દૃષ્ટકાંતરીકે આ પત્ર ગ્રેષ્ઠ નમુનારૂપ ગણાય છે. ચેસ્ટરફીલ્ડને આથી ખૂબ લાગી આવ્યું હશે; કેમકે તેની એક નકલ છપાવવામાં આવી હતી. બીજે દિવસે તો તે આખા ગામમાં ચર્ચાનો વિષય થઈ પડ્યો.

જહોન્સનની ઘણી વ્યાખ્યાઓ, ચોક્કસ હોવા છતાં તેમાં હાસ્યવૃત્તિ પણ હોય છે. ‘આખકારો જકાત’ની તેણે એવી વ્યાખ્યા આપી હતી કે “તે વસ્તુ પર નાખવામાં આવેલ તિરસ્કારજનક કર છે અને જેને જકાતની રકમ ભરવામાં આવે છે તેઓ. એ ભાડે રાખેલ દલકા માણસોથી તે નક્કી કરવામાં આવે છે.” આથી જકાતનાં કમિશનરો એટલા ગુસ્સે થઈ ગયા કે તેઓએ એક આગેવાન વકીલની સલાહ લીધી. તેણે તેમને સલાહ આપી કે શબ્દો વાંધાપડતા હોય ત્યાં ન હોય છતાં કોર્ટમાં ધસડવાનું યોગ્ય નથી જહોન્સનને આ શબ્દોમાં લેશમાત્ર ફેરફાર કરવાનો ના કહી. ફેટલીક વ્યાખ્યાઓ બૂલ ભરેલી હતી. એક અગ્રેષ્ઠ કહ્યું કે, ‘ડૉ. જહોન્સન! તમારી હિંદનરી બહુ વિદ્વતાભરેલી હશે, પણ મને બય છે કે તે નિંદાપૂર્ણ પુસ્તક છે. મેં તેમાં જોયેલા ખરાબ શબ્દોથી મને આઘાત લાગ્યો છે. જહોન્સનને જવાબ આપ્યો, ‘બાઈ સાહેબ, ખરેખર તેમજ છે. આ શબ્દો શોધતાં મને ફેટલી મહેનત પડી હશે તથા ફેટલો સમય મુમાળ્યો હશે!’

હિંદનરીના લેખકે પોતે જે શબ્દોનો હિંદનરીમાં સમાવેશ કરે તે પ્રતિ તેને પૂર્વગ્રહ હોવો ન જોઈએ. જહોન્સનને પોતે લખ્યું છે કે ‘કુદરતી રીતે કોઈ પણ શબ્દ ખીજ શબ્દ કરતાં વધારે દલકો નથી તેથી શબ્દો સંગ્રહી અમારો અભિપ્રાય અક્ષરભાત અને રિવાજ પર પૂરેપૂરો આધાર રાખે છે.’ ૧૮૫૭માં આર્કબિશપ ટ્રેન્ચે નિયમ બહાર પાડ્યો કે ‘સંપ્રદાયકે માત્ર સારા શબ્દો જ નહિ પરંતુ તેની નજરે અમે કે ન અમે તો પણ સારા અથવા ખરાબ શબ્દોનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. તે બાબતો ઇતિહાસકાર છે, નહિ કે રીકાકાર. આજે આપણી પાસે પ્રથમ પંક્તિની ઘણી હિંદનરીઓ-જેની કે એમ્પસ, ધી ઇમ્પરિયલ, ધી રેડનક્સ, ધી સેન્ટરી, ધી યુનિવર્સલ, વેબ્સ્ટર-વગેરે છે; પરંતુ મહાન આંકસક્સ-અગ્રેષ્ઠ

ડિક્શનરી છેલ્લા પ્રમાણ તરીકે ગણાય છે. આનો અર્થ એ નથી કે ઔદ્યોગિક ઇંગ્લિશ ડિક્શનરી દોષ રહિત અને સંપૂર્ણ છે. ચતુષ્પત્તે કોઈ પણ ચાલ દોષરહિત હોઈ શકે જ નહિ પરંતુ લૉર્ડ ચેસ્ટરફીલ્ડના શબ્દોમાં સંભાળ અને વિદ્વત્તાથી જેટલી બની શકે તેટલી તે સંપૂર્ણતાની નજીક છે. " અલગત, તેમાં ખ મીઝો પણ હશે.

અપભ્રાષ (Slang)ની એક બહુલી ડિક્શનરી ' એ કલાસિકલ ડિક્શનરી ઔદ્યોગિક વર્ગ દંગ ' છે. બર્ન્સના મિત્ર વિદ્વાન ક્રાન્સિસ ગ્રોઝની તે રચેલી છે. એક-સવર્થ આ પુસ્તકનો મહાન પ્રશંસક હતો અને તેનાં પુસ્તકોમાં તેણે તેનો ખૂબ ઉપયોગ કર્યો છે. જો કે તેણે જણાવ્યું છે કે ઘણા શબ્દો મારા પુસ્તકમાં મૂકી ન શકાય તેવા બિનાસ છે. છેલ્લામાં છેલ્લી અપભ્રાષાની ડિક્શનરી ફાર્મર અને હેન્ડની ' સ્લેંગ એન્ડ છટસ એનેલોગ ' છે. ૧૮૬૦-૧૯૦૪માં તેના સાત ભાગો પ્રગટ થયા છે. ડબ્લ્યુ. ઇ. હેન્ડ, સ્ટીવન્સન, ક્રિસ્ટિંગ અને કોનાલ્ડનો મિત્ર તથા 'ન્યુ રિવ્યુ'નો તંત્રી હતો તથા લંડનના સાહિત્ય મંડળોમાં તે મહાન ભક્તિ હતો. તેનામાં અરેખરી પ્રતિભા હતી.

—છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

સાહિત્યનો આનંદ

સાહિત્યના અનેક હેતુઓનો ' પરિનિર્ણય ' એ મહત્વનો હેતુ મનાય છે. દુનિયામાંના કાષ્ટપણ સારા કવિનું સારું કાવ્ય તમે વાંચો. તેનાથી તમારી ચિત્તવૃત્તિ લિષ્ટળી આવશે જ. રોમીનું ' સ્કાયલાઈ ' એ કાવ્ય વાંચો. સ્કાયલાઈની પાંખ પર બેસી તમે પણ ગગનમાં ઉડવાન કરતા હો એવું તમને લાગશે. કાલિદાસનું ' મેઘદૂત ' એ કાવ્ય વાંચો. તે મેઘ સાથે તમે પણ આકાશના તરફ વાતાવરણમાં અને અલકાવતીની ઉન્માદક વાટિકામાં ફરના થશો. તમે જે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિના હો તો ' ગમાયણ ' અને ' મહાભારત ' વાંચી જુઓ. એ બે મહાકાવ્યોની રમ્ય ભૂલભૂલામણીમાં તમે એક વાર પેદા કે તમને બહાર નિકળવાનું મન જ નહિ થાય ! તમે હંમેશાં રામાયણ અને મહાભારતમાંના વીરોનું મનન કર્યું કરશો ! તમે જે થોડાક તત્ત્વપ્રધાન હશે તો ગીતા જેવું કાવ્ય વાંચ્યા પછી ગાંધીજી કહે છે તેમ તમે ગમે તેટલી વિકટ પરિસ્થિતિમાં હશે તો પણ ગીતાજીના એક બે શ્લોકથી જ તમે આનંદી બની જશો.

* *

સાહિત્યથી મળતા આનંદની મોટાઈ એક દૃષ્ટિએ વિશેષ છે. ખિસ્સામાં પૈસા અવાજ કરતા હોય તો જ બીડી પીવા મળે અથવા તો કાશ્મીરના નંદનવનમાં જઈ શકાય. ખાંસાહેબની મરણ લાગે તો જ સુરીલું સંગીત સાંભળી શકાય. પણ અમારા કાવ્યાનંદનું તેવું નથી. કાષ્ટપણ સારા જનિક પુસ્તકાલયમાં જઈ તેનો દિલ ચાહે તેટલો આનંદ લઈ શકાય છે. સાહિત્યના આનંદ સામ્રાજ્યમાં રાવથી માંડીને રંક સુધી, અમર, શકેતશાહ છઠ્ઠા જ્યોર્જથી માંડીને ઠેઠ વિશ્વનાથ પાંડુરંગ દાંડેકર સુધી બધાને ગમે ત્યાં અને ગમે તેટલી જાર જવાની છૂટ છે !

(' શારદા ' માંથી)

કલાપી : એક અભ્યાસદષ્ટિ

તાલેતરમાં પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલ "કલાપીના કેકારવ"નો વિસ્તૃત અવેશક સાક્ષર ધી. રમણલાલ વ. દેસાઈએ લખ્યો છે. તે કલાપીસાહિત્યના અભ્યાસીઓને ઉપયોગી નીવડે તેવો હોવાથી એ અહીં ઉતાર્યો છે.—તન્ત્રી

૧—કલાપી અને તેનો સમય

ઓગણીસમી સદીનાં છેલ્લાં પચાસ વર્ષ એ વર્તમાન ગુજરાતી સાહિત્યનો સ્વયં ઘડતરકાળ. ગુર્જર સાહિત્ય ધણું ફાટ્યું ફૂટ્યું છે, અને હજી પણ ફૂલશે-ફાલશે; છતાં ઓગણીસમી સદીના આ વિભાગે વિકસાવેલાં તેનાં સ્વરૂપોમાં જ ગુર્જર સાહિત્યની સઘળી ખિલાવટ થઈ છે, એ સત્ય કદી ભુલવાનું નથી. એ યુગના કેટલાએ સર્જકો વીસમી સદીમાં જીવંત હતા અને બળવંતરાય ઠાકોર, ન્હાનાલાલ કવિ, કૃષ્ણલાલ ઝવેરી જેવા એ યુગના સાહિત્યસર્જકો વીસમી સદીના સાહિત્યને પણ સર્જી રહી આપણી વચમાં હજી વિરાજે છે, એ સદ્ભાગ્યની વાત છે.

પરંતુ ઓગણીસમી સદીની છેલ્લી પચીસીમાં પોતાનું જીવન અને કવન પૂર્ણ કરી, જીવન પૂર્ણ કર્યા છતાં વીસમી સદીનાં પચાસ પચાસ વર્ષ સુધી પોતાના ભૌતિક જીવનની સિદ્ધારથ વગર જીવંત રહેનાર એક સાહિત્યવ્યક્તિ અને તેનું જીવન બહુ જ વિશિષ્ટ અને અદ્ભુત સ્થાન ભોગવે છે: એ વિશિષ્ટ વ્યક્તિ તે કલાપી.

કલાપીના નામની આસપાસ જેવો જાડુ છે તેવો જાડુ ભાગ્યે જ કોઈ વ્યક્તિની આસપાસ વીંટળાએલો હશે. રચૂળ દષ્ટિને જેમ રંગ રંગના અંગાર સરખો મધુર મોહિત કરે છે, નર્મદ-દલપતથી શરૂ થયેલી આપણી નવી ગુજરાતી કવિતા નવનવાં સ્વરૂપો ધારણ કરતી હથકે અને વીંટળાઈ નવનવા રંગો ધારણ કરતી આજ વારતવવાદના કલ્પનારંગે રંગાઈ ચૂકી છે. કવિતાને નર્મદ-દલપતે એક ઝોક આપ્યો; નરસિંહરાવે તેનો ઝોક બદલી પાશ્ચિમાત્ય ઢળેલો આકાર અર્પી નવીનતા ઉપજાવી; ગોવર્ધનરામ અને બળવંતરાયે તેમાં ચિંતન અને વિચાર-ભારનાં હંડાણો આપ્યાં; કાન્તે મૃદુતા અને કલાની તેમાં ઝાંખી કરાવી; મણિલાલ નજુભાઈ અને બાલાશંકરે કવિતાને મસ્તીમયી વેગ આપ્યો; અને આમ કવિતાના એ આલ્પેાનકેએ આજ આપણે કદાચ કિંમતી ન ગણીએ એવા છતાં ઐતિહાસિક દષ્ટિએ અત્યંત કિંમતી એવા વહનમંત્ર આપી ગુર્જર કવિતાને સાચી હૃદયવાણી બનાવવાના યથારથી પ્રયાસો કર્યા. એ પ્રયત્નો હજી ચાલુ જ છે, અને સુંદરમ-ઉમાશંકરની જોડી આગળ તે અટક્યા નથી, અને કોઈ આગળ અટકશે પણ નહિ !

છતાં એ આખા કવિતાપ્રવાહમાં બે કવિઓએ જ હંડાણ, દઈ, ચિંતન, ઉડ્ડયન અને ઉચ્ચાર આપ્યાં છે તેવાં બીજા કોઈ કવિએ હજી સુધી આપ્યા નથી; તેમની પહેલાં થઈ ગયેલા કોઈએ પણ ! આ બે કવિઓમાંના એક ન્હાનાલાલ અને બીજા કલાપી. આ બન્ને કવિઓમાં ગુર્જર કવિતા જેટલો સુંદર ઉચ્ચાર પામી છે તેટલો સુંદર ઉચ્ચાર બીજા કોઈ

કવિમાં જડતો નથી એમ નિશ્ચયપૂર્વક કહેતી વખતે અન્ય કવિઓ પ્રત્યે અણુગમો કે અભાવની જરાય વૃત્તિ નથી.

ન્હાનાલાલ અને કલાપી બન્નેની પ્રતિભા જુદી જુદી છે; બન્ને વચ્ચે ખાસ સામ્ય જ કશું નથી; છતાં એ બન્ને વર્તમાન ગુર્જર કવિતાનાં ઉચ્ચતમ શિખરે છે, એની બીજાં શિખરપ્રેમીઓથી નાં પાડી શકાશે નહિ. કલાપી અને ન્હાનાલાલે વીસમી સદીના ત્રણેક દસકા સુધી તેા પોતાની પાછળ ગુજરાતને ઘેલું બનાવ્યું હતું. હવે ગુર્જર રુચિ એ બેયની કવિતાથી પર જવા માગતી દેખાય છે, છતાં એ યુગશે જેવા ગુર્જર રસિકતાને સંતોષ આપેા એવા સંતોષ હજી બીજા કોઈથી આપી શકાયો નથી. ન્હાનાલાલને યાદ કરતાં પ્રાચીન ગુર્જર કવિ પ્રેમાનંદ યાદ આવે છે: કલાપીને યાદ કરતાં પ્રાચીનોમાં છેલ્લો જગજી ગયેલો રસકવિ દયારામ યાદ આવે છે. એ બન્ને પ્રાચીનોએ ગુર્જર પ્રભુ ઉપર પાડેલી અસરનો પડથો ન્હાનાલાલ અને કલાપીની ઉપગ્રવેલી અસરોમાં આપણને સંભળાય છે.

કલાપીનો જાદુ જેમ તેના કવનમાં છે, તેમ તેના જીવનમાં પણ છે. જીવન અને કવનની સામ્યતા કોઈ પણ કવિમાં કલાપી જેટલી ચોખ્ખી રીતે ખીલી નીકળેલી નથી. જીવન અને કવન વચ્ચે, જીવન અને સાહિત્ય વચ્ચે, જીવન અને વાણી વચ્ચે બહુ જ ગાઢ સંબંધ છે એ સહુ જાણે છે. એમ છતાં સાહિત્યકારોનાં જીવન અને એમની કૃતિઓ વચ્ચે ઘણી વાર મેળ પાડવાનું કામ મુશ્કેલ બની જાય છે, કલાપીના જીવન અને કવન વચ્ચેની સામ્યતા બહુ જ અદ્ભુત છે. બન્નેના પ્રવાહ એવા નિર્માણ અને પારદર્શક બની રહ્યા છે કે તે અરસપરસનાં પ્રતિબિંબ છે એમ સહજ જોઈ શકાય. કલાપીની એ એક બવ્ય વિશિષ્ટતા છે. અમુક કાવ્ય કે અમુક કહી વાંચતા બરાબર તેના રચનારની સાચામાં સાચી આકૃતિ વાંચનારની નજર આગળ ખડી થાય એવું કોઈપણ સાહિત્યકારને માટે આપણે કહી શકીએ તો તે કલાપીને માટે જ.

૨—કલાપીનું જીવન

કલાપીનું જીવન એટલે ? ૧૮૭૪ માં જન્મ અને ૧૯૦૦ માં અવસાન. છઠ્ઠીસ વર્ષની આખી જીવનરમત. રાજકુટુંબમાં જન્મ. રાજ્ય બંને મોટું ન હોય; પરંતુ રાજકુટુંબની સર્વસામાન્ય સમૃદ્ધિ અને ઉપાધિ પૂરેપૂરી અનુભવી શકાય એવું રાજ્ય તો ખરું જ. ગુજરાતના ઇતિહાસમાં વિશિષ્ટ બામ ભગ્વી ગયેલા મોહિન રાજપૂતવંશમાં તેમનો જન્મ. ન્હાનપણમાં જ કલાપીએ માતૃપિતા ગુમાવ્યાં. આઠ વર્ષની વયે રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં વિદ્યાર્થીજીવન શરૂ કર્યું. એ કોલેજમાં અભ્યાસ કરી ગયેલા સેંકડો રાજકુમારોએ ગુજરાતને સારી માઠી કેંક બક્ષિસો આપી હશે એ ખરું, પરંતુ કલાપીએ આપેલી બક્ષિસ સરખી અમર બક્ષિસ હજી સુધી બીજા કોઈ રાજની-રાજકુમાર કોલેજના વિદ્યાર્થીએ આપી નાણી નથી. ખાતરીપૂર્વક એકાઠ કલાપી ઉપગ્રવની રાજકુમાર કોલેજ પાછળનો ખર્ચ અને શ્રમ સફળ છે !—જે કે કલાપીના જીવનમાં રાજકુમાર કોલેજ ખાસ Creative-સર્જનાત્મક સાગ લીધો હોય એમ દેખાતું નથી.

પિતા અને વડિલ ભાઈનું અવસાન થતાં કલાપીએ રાજગાદી મેળવી. પરંતુ સમીર અવશ્યમાં મળેલી ગાદી રાજ્ય સાથે કેટલીયે પરાધીનતા આપે છે. માઠી મેળવતાં રાજવહિવટ અને પોતાની અંગત સંભાળ બ્રિટિશ સત્તાતંત્રની એક મુદા જોરદાર શાખા ‘એજન્સી’ને

સોંપાઈ ! બાર વર્ષે પિતા અને ચૌદ વર્ષે માતાના વાત્સલ્યને ગુમાવી ચૂકેલા કલાપીના પંદરમે વર્ષે તેમને ' લગ્ન બે પત્નીઓ આપી. ' કલાપીના સાહિત્યજીવનમાં રમાયે નામે ઓળખાતાં કલાપીનાં રાત્રીની શોભના નામે ગુર્જર સાહિત્યપ્રસિદ્ધ દાસી પ્રત્યે કલાપીને કેટલેક વર્ષે ખૂબ આકર્ષણ થયું, એ પણ એક મહત્વનો જીવનપ્રસંગ. એ આકર્ષણમાંથી ઉગરવાના તેમના ભંગીરથ પ્રયત્નો, એ પ્રયત્નોની નિષ્ફળતામાંથી ઊભો થયેલો શોભના સાથેનો લગ્નપ્રસંગ, એ કલાપીની અપૂર્વ માનવતાનું એક કેન્દ્રપ્રકરણ છે. ' કેકારવ ' એટલે મોટે ભાગે આ પ્રેમ અને નીતિનાં મંથનોનો કાવ્યપડથો !

સંભવ છે કે એ આખા પ્રસંગમાં કદાચ કોઈને ખાસ વિશિષ્ટતા ન લાગે. હિંદુ-ઓના લગ્નમાં એકપત્નીવ્રત છૂટ ગણાય, પણ આવશ્યક નહિ અને રાજકુટુંબોમાં રાજકીય દૃષ્ટિ પણ એક કરતાં વધારે પત્ની સાથેનાં લગ્નને સામાન્ય વ્યવહાર બનાવી દે છે. આજ સુધી આ પ્રથા ચાલી આવી છે.

પતિ-પત્ની વચ્ચે અણબનાવ થતાં અથવા જરા જરામાં અણગમો આવતાં આખા લગ્નને ફેંક કરી ખીંગાં લગોના અખતરા કરવા અને તેને એક પતિ-પત્નીવ્રત કહેવું એ પશ્ચિમની વિચારસરણી વધારે સારી છે કે એક કરતાં વધારે પત્નીઓ સાથે લગ્નજીવન ગુર્જરી રસિકતા કેળવવાના અતિ મુશ્કેલ અખતરાઓ કરવા એ પૌર્વાચ પદ્ધતિ વધારે સારી છે, એ બદલ મતભેદને અવકાશ છે. જે રૂઢિમાં આપણે ઉછેર હોય એ રૂઢિ આપણા જીવનને ધડવામાં ઘણો મોટો ભાગ બજાવે છે, એટલે એક હિંદુ અને એક રાજવી તરીકે કલાપીએ બે પત્ની સાથે લગ્ન કર્યો અને પત્નીનો એક દાસી સાથે પણ લગ્ન કર્યો, એમાં કશું અવનવું બન્યું હોય એમ માનોને ચમકી ઉઠવાની જરૂર નથી. ચમકી ઉઠાય છે ત્યારે જ કે જ્યારે રૂઢિ-રિવાજથી રક્ષિત એક રાજવી પોતાના હૃદયને ન્યાયાસન આગળ ઊભું રાખે છે ! કુશળમાં કુશળ વકીલની ઢબે પોતાનાં કાર્યની અસર નીચે આવતી વ્યક્તિઓના હૃદયનું નિષ્પક્ષપાતં નિરૂપણ; સમ્યાપૂર્વક સહુને ન્યાય આપવાની તાલાવેલી; અમાનુષી હક્કને ફેંકી દેવાની ઉદારતા; અને પોતાની માનવતા કે માનવનિર્ણયતા ઉપર અપરાધની જવાબદારી નાખી સર્વોંશે પરિણામ સહન કરવાની તૈયારી અને નમ્રતા એ ગુર્જર જીવનમાં કદી નજરે ન પડેલું પ્રેમદ્રશ્ય છે. શીરીન-દરહાદ, લયલા-મગનત, કહાન ગોપી કે રામ-સીતાના પ્રેમની યાદ કરાવતો આ કલાપીનો જીવનપ્રસંગ દેહસંબંધમાં ઝંટ ઊતરી પડતા પ્રેમનું દ્રશ્ય નથી જ; એ લાંબી તપશ્ચર્યા છે. સામાન્ય માનવીના માપથી એ ન જ મપાય.

બહુ જ થોડા માનવી, બહુ જ પુણ્યશાળી માનવી આ રીતે પોતાના હૃદયને ધસે છે-તપાસે છે, વ્યથા ભોગવે છે અને પરિણામની સંપૂર્ણ જવાબદારી ઉપાડી લે છે. કલાપીના આ જીવનપ્રસંગમાં આપણે એક પ્રેમકથા-Romance વાંચવા લલચાઈએ છીએ, એ સાચું છે; છતાં પ્રેમકથા કરતાં એ સમ્યાપૂર્વક સહુને, વ્યથાભરેલા હૃદયની એક રુદનકથા છે, એ આપણે બૂલવા સરખું નથી. ' હૃદયત્રિપુટી ' પ્રેમકવિતા ભસે હોય; જીવનને, જીવનના પ્રસંગોને એક સુધઃ હૃદયે આપેલી કવયના કવિતા ભસે હોય; એ પ્રેમકવિતા ઉપરાંત સત્યના, ન્યાયના સમુદયનની પણ કથા છે. કલાપીના જીવનની એ એક વિશિષ્ટતાને લેખણી પર્ણની જરૂર નથી. કલાપીના પત્રોમાં, એને જેટલો રહેલ યાચ છે તેટલો કાષ

પણ વિવેચકના કથનમાં થઇ શકે એમ નથી, કાન્તનું કલાપીને સંબોધન, કાન્તની પ્રસ્તાવના અને કાન્તે આપેલી કલાપીની પત્રકથા કરતાં કલાપીના જીવનને ઓળખાવતાં બીજાં વધારે તરવે હજી આપણને મળ્યાં નથી; મેળવવાની જરૂર પણ નથી.

કલાપીએ લગભગ આખા હિંદની મુસાફરી કરી છે અને તેના હૃદય ઉપર કાર્ત્તિમરના સ્પષ્ટસૌંદર્યે બારે છાપ પાડી છે.

એકવીસમે વર્ષે કલાપીને લાહીનું રાજ્ય સ્વતંત્ર અધિકારથી સોંપવામાં આવ્યું. પાંચ વર્ષ સુધી રાજ્ય ભોગવનાર કલાપી વૈભવવિલાસપ્રિય મોજપુરુષ ન હતા; શિક્ષાના શોખીન અમલદારશિરોમણિ ન હતા; સત્તાના શોખીન સરમુખત્યાર ન હતા; “સત્તા વાપરવાની ટેવથી તેઓના ચહેરા ઉપર જ મગફળીની એવી છાપ બેસી ગયેલી હતું જેકે” છું કે તેઓથી હું અને તેટલો દૂર રહું છું અને રહીશ.” સત્તાધારી તરીકેના તેમના આ શબ્દોમાં રાજગૌરવ ખરું; રાજ્યમાનનો અંશ પણ નહિ ! ઉપરાંત એના જીવનની ચાવી સમા પ્રસંગને એક વાર જતો કરી પોતાના રાજવીપણાને પણ કસોટીએ ચકાવનાર કલાપી સત્તા-રાજસત્તાનાં એર કેટલાં પી જતો હતો તે એના એક પત્રથી આપણે સમજી શકીશું:

‘અન્યની સ્ત્રીને ઉપાડી જનાર રાજ પ્રજાને કેમ ન્યાય આપી શકશે ? પ્રજા એવા રાજ પાસેથી શી આશા રાખી શકે ? મને તેમ કરવાનો શો હક્ક છે ?’

આ સાચા ઉદ્દગારમાં કલાપીના રાજવીપણાનો-સત્તાશોખનો ખ્યાલ આપણને આવી જાય છે. રાજ્યો જરૂર સત્તાશોખીન છે, અને એકટનના મત પ્રમાણે સત્તામાં કાંઈ એવું તરત રહેલું જ છે કે જે સત્તાધારીને બ્રહ્મ કરે જ. છતાં એમાં અપવાદ નથી એમ કહેવું બે કલાપીના અસ્તિત્વને બૂલવા સરખું છે.

એના શાસનકાળમાં ગુજરાત-કાશિયાવાડનો ભયંકર ‘હખનિયા’ને નામે ઓળખાતો ક્રૂરકાળ પડ્યો હતો. તે વખતના ‘કલાપી’ના ઉદ્દગાર એક સાચા રાજકર્તા તરીકેના ઉદ્દગાર છે:—

“એક પણ માણસ આ રાજ્યમાં બૂલથી ન મરે તો પ્રજાને મોટા ઉપકાર.”

રાજખટપટ અને શૂદ્ધખટપટનો કલાપીને બારેમાં બારે કંટાળો હતો. પરદેશી પ્રિટિશ સત્તા રાજવીઓની પરાધીનતાનો રફેટ પણ ક્યાં ક્યાં કરતી હતી તેનું કલાપીને ઉમ જાન હતું. રાજ્ય કરતા ત્યાગ કલાપીને વધારે પ્રિય હતો. કલાપીને કેટલાક કવિ કહે છે, કેટલાક રનેહી કહે છે; પરંતુ એ રનેહીઓ અને કવિઓના મંડપમાં શોભતો એક ભવ્ય ત્યાગી હતો, એ વાત બૂલી જવા સરખી તો નથી જ ! કલાપી કવિ હતો, રનેહી હતો, ત્યાગી હતો !

જે રનેહમંથન, સત્યમંથન તેના હૃદયમાં ચાલી રહ્યું હતું તેનું પરિણામ સને ૧૮૯૮ માં શોભના સાથેના લગ્નમાં આવ્યું. એ પરિસ્થિતિ અટકાવવા માટે તેણે કરેલા મંજીર પ્રયત્નો તેની પ્રમાણિક્તાનો અચૂક પુરાવો છે. શોભનાને તેણે તેની મામના એક યુવક સાથે પરણાવી પણ દીધી અને પોતાના આકર્ષણ વચ્ચે પોતે હાથે કરીને એક વજ્રદિવાલ બની કરી દીધી. બાળ્યે જ ઠાઇ રાજવી, બાળ્યે જ ઠાઇ માનવી આવો બીવણ ત્યાગ કરી શકે ! સહુ સહુના હૃદયને પૂછે અને પછી કલાપીના કાર્યને ન્યાયના તાજવે તોળવા બેસે !

વજ્રદિવાલ બીમળા ગઇ અને છેડાંછેડકાનો આશ્રય લઇ શોભનાને છૂટી કરી કલાપીએ

તેની સાથે ખુદ્દુ' લગ્ન કર્યું. કલાપી માત્ર સૌંદર્યશોખીન માનવી કે રાજવી હોત તો તેને આ લગ્ન કરવાની જરૂર રહેત નહિ. લગ્ન કર્યા વગર તે પોતાનો શોખ પૂરો કરી શક્યો હોત, પરંતુ એ સામાન્ય રાજવી ન હતો; એ સામાન્ય દેહશોખીન પ્રેમી ન હતો. એનો રાગ પણ અત્યંત સુધડ, સ્વચ્છ, ટેકીસો અને સર્વોર્થણ કરવાની તાકાતવાળો હતો. એનો રાગ ત્યાગનો જ એક ભાગ હતો.

રાજવી કલાપીનું મિત્રમંડળ પણ વિશેષતઃ રાજરંગિત ન હતું. તેના એક રાજમિત્ર વાજસૂરવાળો હજી આપણી વચ્ચે છે અને 'કલાપી'ની રમરણુદેરી રચી તેમણે પોતાની મૈત્રીને મૂર્તિમંત પણુ કરી છે. એ અપવાદ. પરંતુ એ યુગના વિચિત્ર, વિશિષ્ટ, છતાં સમાજને દોરનાર સાહિત્યકારોમાંથી ધણાની સાથે કલાપીને મૈત્રી હતી. મણિલાલ નજીબાઈ, કાન્ત મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ, લલિત, મરતઙ્કવિ ત્રિલુપ્ત પ્રેમશંકર, જટિલ, ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી, બળવંતરાય ઠાકોર એવી આજ પણુ માનપાત્ર બની રહેલી વ્યક્તિઓ કલાપીના મિત્રમંડળમાં હતી. નવયુગરાતને ધડતી વ્યક્તિઓનું આકર્ષણ કરનાર કલાપી પોતે પણુ નવયુગરાતનો એક ધડવૈયો જ છે. એણે પોતાના યુગને પોતાનામાં સમાવ્યો છે અને નવીન બળપ્રવાહોને ઝીલ્યા છે. કલાપીનો દરખાસ્ત એ કાંઈ રાજને તાઝીમ બરવાનું, ચમકટું, નાટારંગથી ગાજટું, સેવકો કે ખુશામતીઆઓથી ઉજરાટું દીવાનખાનું ન હતું; યુગરાતના સાચા ધડવૈયાઓની એ મજલિસ હતી.

એક વિશિષ્ટ ધટનાની નોંધ લેવાનું અત્રે મન થાય છે. કલાપી અને ન્હાનાલાલ વચ્ચે અંગત કે સાહિત્યવિષયક સંબંધ બન્યો નથી. છતાં કલાપીના પૌત્ર 'રાજહંસ'ની બબક-ભરી છતાં ગૌરવશીલ અને ગંભીર બનતી સાહિત્યસૃષ્ટિ પોતાના આકારધરતરમાં ન્હાનાલાલ શૈલીની બહુ પડોશમાં આવી ગઇ છે !

કલાપીનો વાચનશોખ પણુ બહુવિધ અને વિશાળ કહેવાય. રાજકુમાર કોલેજે તો કાંઈ બહુ ઝાતવાર તેના મનમાં રાશે દેખાતો નથી કે સાહિત્યનો શોખ ઉપજાવ્યો દેખાતો નથી; છતાં અંગ્રેજી યુગરાતી સંસ્કૃત અને ઉર્દૂ ભાષાનો તેને ગારે શોખ હતો. તે સમયે હિંચતમ અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત ભાષાના કવિઓનો તેણે જોડો અને સદ્ભાવભર્યો અભ્યાસ પણુ કર્યો હતો. સંસ્કારને-વિદ્યાને તે રાજગાદી કરતાં પણુ જીએ સિંહાસને બેસાડતો હતો:—

“ વડવાના હક્કબળે મેળવેલી રાજગાદી કરતાં મારા પોતાના બળેથી મેળવેલી વિદ્યા હજાર દરજ્જે ઉત્તમ. ”

આ વાક્ય કલાપીના અભ્યાસપ્રેમ ઉપર પૂરતો પ્રકાશ પાડે છે.

અને સતે ૧૯૦૦ માં તો કલાપીનું અવસાન થયું ! ફક્ત એક રાતની જ માંદગી ! માત્ર છઠ્ઠીસ વર્ષનું જ જીવન ! પરંતુ એ છઠ્ઠીસ વર્ષમાં સાઠ વર્ષે પણુ ન મળી શકે એવા રસઅનુભવ અને તપઅનુભવની સમૃદ્ધિ મેળવી અવસાન પછીની અર્ધી સદી સુધી કલાપી સાહિત્યદેહે તો સજીવન રહ્યો છે. છઠ્ઠીસ વર્ષના ટૂંકા જીવનની તેની હાથે ઘણું બાવભરી, રસભરી અને અનુભવભરી હતી. તેમ ન હોત તો કલાપીએ જે સાહિત્ય સર્જ્યું એ તે સર્જશક્ત જ નહિ. કલાપીનું જીવન, કલાપીનું અવસાન અને કલાપીનું સાહિત્ય,

એ ત્રણે સરખાં જ રોમાંચક છે.—એ ત્રણે અરસપરસનાં પ્રતિબિંબ હોય એમ લાગે છે—જીવન, મૃત્યુ અને સાહિત્ય ! કલાપીને, કલાપીના દૃષ્ટાંત જીવનને યાદ કરતાં શેલી, કીટસ, તરુ દત્ત અને રૂપરૂપ જીવનનાં દૃષ્ટાંત જીવન યાદ આવે છે, અને એક એક અકસ્માત દુઃખભર્યાં વિષાદ હૃદયમાં છવાઈ જાય છે.

કલાપીનું આ દૃષ્ટાંત જીવન—છબીસ વર્ષનું. અંગ્રેજોની છત્રછાયામાં બીજા મહત્ત્વના પ્રસંગો તો મહારાજાઓના પશુ જીવનમાં જનવા સંભવિત નથી; કલાપીના જીવનમાં આવી શું વધારે માગીએ ? એ જીવન દરમિયાન ગુજરાતી સાહિત્યે નવાં નવાં બળ ઝીલ્યાં, નવા નવા અખતરાઓ કર્યા અને નવીન ગુજરાતી સાહિત્યને માનભર્યાં આકાર આપ્યો. સરસ્વતી-ચંદ્ર, કુસુમમાળા, અમેદોમિ, કુંજવિહાર, ભદ્રંભદ્ર, ચક્રવાકમિથુન, કાન્ત નાટક અને ગીત-ગોવિંદનાં બાપાંતર જેવાં ગૌરવપ્રાપ્ત ગુજરાતી સાહિત્ય એ વખતે સર્જાયેલાં હતાં. એ દૃષ્ટાંત પચ્ચીસીમાં કલાપીનું જીવન અંતર્યામી અને અસ્ત થયું. આમ કલાપીની સાહિત્યરચના ઓગણીસમી સદીની ખરી, પરંતુ કલાપી સાચી રીતે વીસમી સદીના સાહિત્યકાર ગણાય. ઓગણીસમી સદીમાં તેમને ન મળેલું સ્થાન વીસમી સદીએ આપી એ સત્ય પૂરવાર કહ્યું છે. ભૌતિકદેહ અદૃશ્ય થયા પછી જ અક્ષરદેહે ઓગણપાંચ આઠસુધી જીવંત રહેનાર સાહિત્યકાર કલાપીનું આ ભૌતિક જીવન પણ રોમાંચક છે. આ જીવનને પડછે આપણે એમના સાહિત્યને જોઈ લઈએ.

૪—કલાપીના સાહિત્યપ્રકાર

કલાપીએ જે સાહિત્યપ્રકાર સર્જ્યા છે એ ફક્તની વિપુલતા આપણને આશ્ચર્યમાં નાખી છે. ‘કેકારવ’ એ તો જાણીતી કાવ્યરચના છે જ. તે ઉપરાંત તેમણે ‘મદાકાબો’ ની શ્રેણીમાં પોતાના પૂર્વજ હમીરજી ગોહેલનું અધૂરું છતાં અનોખું કાવ્ય આપણને આપ્યું છે.

‘માલા’ અને ‘શુદ્રિકા’ એ તેમની લખેલી લાંબી કથા—અનુવાદકથા બલે કહો !

એમણે પ્રવાસવર્ણન પણ લખ્યું છે, જે ‘કાશ્મીરના પ્રવાસ’ ને નામે પ્રવાસવર્ણનના સાહિત્યમાં કદાચ આદિસ્થાને આવી શકે.

સંવત્સરનું વર્ણનજેલું ક્ષેત્ર પણ તેમણે જીવંતવા સ્વરૂપે પ્રવાસ કર્યો છે.

પત્રલેખનને સાહિત્યપ્રકાર ગુજરાતી ભાષામાં સાહિત્ય તરીકે ગણાવવાને પાત્ર હોય તો તે કદાચ એકલા કલાપીને જ. આપણે ત્યાં પત્રલેખન સાહિત્યસ્વરૂપે હજી વિકસ્યું નથી. પરંતુ પત્રલેખન સાહિત્ય બની શકે છે, એવું ગુજરાતી ભાષામાં જો કોઈએ પણ સંતોષ રીતે સાબિત કર્યું હોય તો તે કલાપીએ.

તેમની ‘નોંધપોથી’ પણ એક સાહિત્યકૃતિ છે. નર્મદ અને નરસિંહરાવ સરખાં કેટલાક સાક્ષરોએ પોતાની નોંધપોથી લખી છે. એ સાહિત્યપ્રકાર પણ હજી આપણે ત્યાં બહુ ખીલ્યો નથી. એમાં અંગત તસ્વેનું પ્રાધાન્ય હોવાથી, અને દિનચર્યામાં આવી જતા પ્રસંગો કે વિચારોનાં ટાંચણ થતાં હોવાથી એનું તાત્કાલિક પ્રકાશન બહુ શક્ય ન પણ હોય; છતાં નોંધપોથીના લેખકના સમગ્ર માનસવિકાસને સમજવા માટે તેમ જ લેખકના સમયને પિંજોનવા માટે એ સાહિત્યપ્રકાર પણ બહુ ઉપયોગી નીવડ્યો છે. આત્મકથાને નામે વિકસ્યું

જનું સાહિત્યઅંગ અને આવી નોંધપોથી એકબીજાની બહુ નજીક આવી રહે છે. એ સાહિત્ય-અંગમાં પણ કલાપીએ પોતાનો ફાળો નોંધાવ્યો છે.

માત્ર ફાળો નોંધાવવા ખાતર નહિ; કલાપીને સાહિત્યકાર થવાની ધમશ ન હતી; ઇતિહાસમાં નામ અમર કરવાની લોલુપતા ન હતી; પરંતુ એનું હૃદયતંત્ર જ એવા પ્રકારનું હતું કે જે વ્યક્ત થયા વગર રહી શકે જ નહિ. ઊર્ધ્વગામી આત્માઓ માટે હૃદય વ્યક્ત કરવાના માર્ગ કલા અને સાહિત્યમાં સહજ મળી રહે છે. કલાપીને સાહિત્યકાર થવાની તલપૂર પણ લોલુપતા ન હતી; છતાં એ ગુર્જરગિરાના સહુભાગ્યે સાહિત્યકાર બની રહ્યા. કવિતા, મહાકાવ્ય, નવલકથા, પ્રવાસવર્ણન, સંવાદ, પત્રવેખન, નોંધપોથી અને નિબંધ જેવાં સાહિત્યનાં વિવિધ અંગોને પોતાના વ્યક્તિવૈશિષ્ટ્યની છાપ આપી ખીલવનાર સાહિત્યકાર ઇતિહાસમાં તેો અમર છે જ. ઐતિહાસિક દષ્ટિએ આમ કાવ્ય અને મલના જુદા જુદા સાહિત્યપ્રકારો કલાપીએ ખીલવી તેમનો સાહિત્યમાં પ્રવેશ અને સંસ્કાર પણ કરાવ્યો છે.

૪—સ્નેહી ? કવિ ? બન્ને.

કલાપીના મિત્ર શ્રી. રૂપશંકર કહે છે તે અંશતઃ ખરું છે કે, ‘કલાપીના આંતર-સંસ્કાર સિવાય કલાપીની વ્યાવહારિક સ્થિતિ કોઇ રીતે અસાધારણ ન હતી.’ પરંતુ એના આંતરસંસ્કારે એના વ્યવહારને-સાધારણ વ્યવહારને પણ એટલાં અસાધારણ બનાવી દીધાં હતાં કે કલાપીનું સામાન્ય જીવન, નિત્યજીવન, ક્ષણે ક્ષણનું જીવન પણ કલામય, ઊર્મિમય, ચિંતનમય જીવન બની રહ્યું હતું. સાહિત્ય અને જીવનને કલાપીએ એવા અસાધારણ ગાઢ સંબંધમાં મૂકી દીધાં છે કે એના સાહિત્યને સમજવા માટે એના જીવનની આછી રૂપરેખા સમજવી બહુ આવશ્યક બની ગઇ છે-બીજા કોઇપણ સાહિત્યકાર કરતાં. અને ‘કલાપી સ્નેહી છે કે કવિ ?’ એવા ગુર્જર સાહિત્યમાં ઉત્પન્ન થયેલા વાદનાં મૂળમાં પણ કલાપીના જીવન-કવનમાં રહેલી અભિન્નતામાં જ રહેલાં છે. ‘સ્નેહી’ અને ‘કવિ’ એ બન્ને પરસ્પર ન સંમિલ એવાં તત્ત્વ નથી. જે કવિ હોય તે સ્નેહી ન થઇ શકે, એવો કોઇ કુદરતનો, સમાજનો કે રસશાસ્ત્રનો નિયમ નથી. ઊલટું, સાચો સ્નેહી સાચો કવિ બની શકે અને સાચો કવિ સાચો સ્નેહી બની શકે ! કલાપીના અંગત મિત્ર ‘કાન્તે’ કલાપી કવિ નથી પણ સ્નેહી છે એવું એક કથન ચલણી બનાવ્યું એમાં કાન્તનો ઉદ્દેશ કલાપીના સ્નેહજીવન ઉપર ખાર મૂકવનો જ હતો; નહિ કે કલાપીના કવિસ્થાનને ડગમગાવવાનો. પાછળથી ‘કાન્ત’ને એની સ્પષ્ટતા પણ કરવી પડી હતી અને સ્નેહીને કવિ કરતાં ઉચ્ચ આસને બેસાડી કવિને માત્ર કવિતાના જીવન-વ્યવસાયીની કક્ષાએ ઉતારી મૂકવો પડ્યો હતો. ‘કવિતા એ જેની કીન્દગીને સર્વોપરિ સ્નેહ હોય તે જ કવિ હોઇ શકે’ એવું નવું વાદમસ્ત કથન ‘પાકુ’ તેમને પ્રચારમાં લાવવું પડ્યું ! એ સંબંધમાં વધારે ફલીલગાળ જરૂરી નથી. કલાપી સ્નેહી પણ હતો અને કવિ પણ હતો.-કદાચ, એ સ્નેહી પણ હતો માટે જ એ કવિ થયો એમ કહેવામાં ‘કાન્ત’ના કથનનો ઉદ્દેશ આપણે વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજી શકીએ એમ છે. કલાપીએ કવિતા લખી એ તેના સ્નેહીપણાની ઉમ્રતામાં જ કવિતા લખવા ખાતર, કવિ તરીકેની કૃતિ કમાવા ખાતર નહિ; ગુર્જર સાહિત્યને ઉન્નત કરવાની ભાવનાથી નહિ. એની નમ્રતા એવા મધ્ય દંબને પોષે એમ હતું જ નહિ. એની અસાધારણ નમ્રતાએ તેો

એને પોતાની જ કવિતાનો કાલિલ વિવેચક બનાવ્યો છે. પોતાની કવિતા માટેના કલાપીના સુપ્રસિદ્ધ ઉદ્દાહરણો આ રહ્યા:

“ કવિતા ! મ્હારી કવિતાને કવિતા કહેતા નથી. હું કવિ છું એવું હું માની જ રાખ્યો નથી... મને વિચારો ઝોઝવતા આવડતાં જ નથી. મ્હારા જીવનમાં કલા નથી, માત્ર લાગણીઓ જ છે, અને મ્હારી કવિતા પણ તેથી જ છે. હું જ કહી લખું તે મ્હને જ આનંદ આપી શકે તેવું ય યદું નથી. શેલી કે શેક્સપીયર વાંચતો હોઈ છું ત્યારે ઘણી વખત મને યદું લય છે, જાણે મ્હારી કવિતાને-એ કાગળોને આળી નાખું. ”

ગુજરાતના સદ્ભાગ્યે કલાપીએ પોતાના મન ઉપર અંકુશ મૂકી પોતાની કવિતાને આળી મૂકી નથી ! કલાપીના પોતાની કવિતા માટે ઉચ્ચારાવલા મંત સાથે હજી સુધી ટોણ સંમત થયું નથી. એની કવિતામાં કલાના અંશો કેટલા છે, એની ચર્ચા કરવાને બદલે આપણે એટલી જ હકીકત વિચારી લેઈશું કે એ કવિતાનો આદરપૂર્વક સંમત થયો છે, એ કવિતા સુખપાઠ થઈ છે, પાઠ્ય પુસ્તકોમાં દાખલ થઈ છે, અભ્યાસક્રમોમાં ઉતારેલી છે, એના ઉપર વિવેચનો થયાં છે અને હજી આજ પણ એ કવિતા બાવપૂર્વક વંચાય છે !

એટલું ખરું કે કલાપીની કવિતા લખવા ખાતર લખાઈ નથી, અને તેથી એની કવિતાના આકારને શૃંગારભર્યો બનાવવાની ખાસ કાળજી લેવાઈ નથી; લાગણીના વેગની આસપાસ સુંદર આરા-કિનારાની નકશી ઉપસાવવા પ્રયત્નો થયા નથી, અને કલાની આપ-લુસીએ તેના ઉપર મરામત કરવા મથન કયું નથી. કવિતાના કડક વિવેચકો રચે રચે ખામીઓ દેખાડી શકે એવું અસાવધપણું પણ એ કવિતા રચવામાં નથી જ, એમ કહી શકાય નહિ. અને સર્વ વિવેચકોનું માન સંપાદન કરે એવી સર્વોચ્ચ સુંદર કવિતા તો કાલિદાસ કે શેક્સપીયરની પણ ક્યાં છે ?

છતાં પચાસ વર્ષથી ગુજરાતના હૃદયને ઝોક આપી રહેલી કલાપીની કાવ્યવાણી કવિતા નથી, એમ કહેવાનો અધિકાર એકલા કલાપીને જ હોઈ શકે ! એ આપણી સાચી કવિતા છે, આપણી પ્રિય કવિતા છે, આપણા હૃદયને એ સુંદર બાવ-ઝોક આપી રહેલી કવિતા છે, આપણી ગુર્જરમિરાને સમૃદ્ધ કરી રહેલી કવિતા છે, એમાં જરાય ટૂંકા નથી. એનો લખનાર ભલે સ્નેહી હોય, કવિ હોય કે બન્ને હોય ! સાહિત્યને પાને કલાપી કવિ છે, અને એનો ‘ કેકારવ ’ કવિતા છે. વધારામાં એટલું કે કલાપી એવો કવિ છે કે જેણે પોતાની કવિતાને પોતાના હૃદયનો નિર્મળ અરસો બનાવી દીધી છે. અને કલાપીનું હૃદય એટલે ? ઝોગણીસમી સદીના ગુજરાતે ઝોળખેલી ઊર્મિઓ, ઝોગણીસમી સદીના ગુજરાતે ઝોળખેલું ચિંતન ઉડ્યન અને ઝોગણીસમી સદીના ગુજરાતે ઝીંમેલા સુષક સંસ્કારોનો એક બબ્બ સંગ્રહ.

આજ વીસમી સદી એ સંગ્રહને પ્રેમપૂર્વક, માનપૂર્વક સાચવી રહી છે ! ઝોગણીસમી સદી પાસેથી વીસમી સદીએ મેળવેલો એ કીમતી વારસો છે !

એ સંગ્રહમાંથી કલાપીનો કેકારવ આજ અનેક આવૃત્તિએ પહેાંચે છે. બહુ થોડાં કાવ્યમંથાનું આવર્તન થાય છે. આટલી આવૃત્તિઓ મેળવવી એ અંધની લોક-પ્રિયતાનું સાચું માપ છે. કલાપી લોકપ્રિય પણ છે, અને વિદ્વદ્પ્રિય પણ છે. વચમાં એક એવો યુગ આવી ગયો કે જેમાં લોકપ્રિય નહિ પણ લોકોત્તર હોય તેવું સાહિત્ય સાચું

સાહિત્ય ગણવા લાગ્યું. હજી એ માન્યતાના ઓળા આપણા સાહિત્યમાં ફરતા રહે છે ખરા, છતાં સુધંબ બનતી જતી લોકરુચિ હવે પોતાની અસ્પૃશ્યતા સામે વાંધો ઉઠાવતી થઇ છે અને સામાન્યતાની કક્ષામાં ન ઉતરતી વિદ્વદ્વ્યથોળને જ આભડછેટ માનવા જેટલું બંડખોરપણું ફેળવતી બની છે. જનરુચિ હવે અવગણી શકાય એટલી બધી ઉતરતી રહી નથી. એટલે સાહિત્યમાં પણ લોકપ્રિયતા હોવી એ હલકું મનાવું અટકી ગયું છે. કેકારવને આપણે લોકપ્રિય કવિતાનો સુંદર નમુનો કહી શકીએ.

અને એ વિદ્વાનેને પણ પ્રિય છે એની સામિતી અનેક વિદ્વાનોએ આજ સુધીમાં આપણને આપી છે. સમકાલીન વિવેચકોએ કેકારવ અને તેને ટક્કનાર કલાપી પ્રત્યે જેટલું ધ્યાન આપ્યું છે એટલું બીજા કવિ પ્રત્યે બાળ્યે જ આપ્યું હશે. અમુક દશકામાં નરસિંહરાવ કે મણિલાલ, અમુક દશકામાં ખચરદાર કે મેઘાણી, અમુક દશકામાં સુંદરમ કે ઉમાશંકર વિવેચકોનું વધારેપડતું ધ્યાન એમનું હોય એ સંભવિત છે; પરંતુ સતત જેના ઉપર ધ્યાન આપ્યા વગર આપણા વિવેચનને ચાલ્યું ન હોય એવા આપણા એક એ કવિઓમાં ન્હાનાલાલ અને કલાપી છે, એ સાહિત્યના ઇતિહાસમાં ન વિસરાય એવી ઘટના છે. કલાપી સંબંધી વિવેચનસાહિત્ય વિષુદ્ધ બની ગયું છે. એ જ વિદ્વદ્વ્યથોળ ! નહિ ?

કેટલાક ગ્રંથો માટે વિવેચન નિરર્થક બની રહે છે. કેકારવ એવા જ એક ગ્રંથ છે. વિવેચનનો ઉદ્દેશ સાહિત્યગ્રંથોની ખામીઓ અને ખુબીઓનો અભ્યાસ કરી તે જનતા સમક્ષ રજૂ કરવાનો અને જનતાની રુચિને એ વિવેચન દ્વારા સાચા સાહિત્યસિદ્ધાંતોના સ્પર્શ કરાવી ઉચ્ચે લઇ જવાનો હોય છે. કેકારવ માટે ઘણું કહેવાઇ ગયું છે. એનું વધારે વિવેચન એ માત્ર જુદી ઢબ, જુદી દષ્ટિ કે બદલાતા જતા કાળમાનની જ ઓળખાણ આપે. એવી ઓળખાણ બહુ જરૂરી નથી હોતી; એવા ગ્રંથો માટે જે સ્વયં લોકપ્રિય અને વિદ્વદ્વ્યથોળ લાંબા સમય સુધી રહી શક્યા હોય. વીસમી સદીની ઝંડપમાં પિરતાલીસ વર્ષની સતત લોકપ્રિયતા ચિરંજીવી લાગે એવી છે. કલાપીના કેકારવે તે અનુભવી છે. કેકારવનું કવન એ જ એનું વિવેચન છે. (કમલા)

રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઇ

અમેરિકામાં સરતુ સાહિત્ય

અમેરિકાના પ્રકાશકો ભલે નિઃસ્વાર્થભાવે લોકસેવા કરવા નીકળી પડેલા ન હોય. એમની વેપારી દષ્ટિનું પારખામ તો એ જ આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ લોકોમાં વધુમાં વધુ સાહિત્ય એ પહોંચાડી રહ્યા છે. વધુમાં વધુ સાહિત્ય જનતાને પહોંચાડી શકવા માટે એમણે સાહિત્ય સરતું બનાવ્યું છે, સાહિત્યને સરતું બનાવવું પડ્યું છે; કારણ કે ચાહે તેવા અમીરોનો એ દેશ હોય તોપણ બીજા દેશની જેમ જ અમેરિકાની આમજનતા તો સરતું સાહિત્ય જ મોટા પાયા પર ખરીદી શકે. સાહિત્યને સરતું બનાવ્યા છતાં પણ એનો વેપાર સફળતાપૂર્વક ખોલો શકવામાં એ પ્રકાશકોની જખરી કુનેહ દેખાય છે.

ખાર-ખાર આનાની ખિરસાકદની ચોપડીઓ લાખોની સંખ્યાએ વેચાઇ રહી છે. નવાં નવાં પુસ્તકોની પહેલી કિંમતી આવૃત્તિ અહીં પૈસાપાત્રોમાં વેચાય ન વેચાય ત્યાં તો આવી ખિરસા ચોપડી કાઢનારા એની નવી સસ્તી આવૃત્તિઓના હક્કો ખરીદી લે છે. એવી અનેક સસ્તી પુસ્તક-પ્રકાશન-સંસ્થાઓ વારે તાજ અને નવી ચોપડીઓ જનસમૂહના નીચલા શ્રેણીમાં પહોંચતી બળ્ય છે. એ ચોપડીઓમાં 'ઉમર ખ્યામની રૂઆઇયત' થી માંડીને આધુનિક વિદ્યાની 'અખંડ કુનિયા' સુધીના ગ્રંથોનો સમાવેશ થતો હોય છે.

ચાર પાડોશી

શિવાલયી સાધુ ગાંઝે ધૂંસેને, પરલોકી વાતું થાય;
નિયમ સમય કંઈ નવ જાણે, એની અંતે આરતી થાય.

શંખના કુંકવા ટાણે રે,
ઝાલરના ઝણકારે જાણે રે,
લોળા લકત જનો ઉભરાય. (૧)

એક વંડાનાં ચાર પાડોશી,
શિવ અવર એક સાધુ;
ત્રીજી નાની નિશાળ માંડેલી,
કખાટ ચોથું છેક આધું.
અંથાલય કખાટ ગણાયે રે,
પૂજારી શિક્ષક જણાયે રે,
કરતો હોંશથી એતું કામ. (૨)

શિક્ષક સાચો સાધુ બનીને,
અર્પતો ઉત્તમ જ્ઞાન;
પુરાણો ને શાસ્ત્ર પઢાવે,
લકત, નાસ્તિકોની ભાન.
વા'લી લાગી શિક્ષકવાણી રે,
કથું માથે સાધુને પાણી રે,
ધર્મો દેવ દીલમાં રાખી દાઝ. (૩)

આટો માગે ને ધૃત ઉધરાવે,
ખાય જમણવાર ખૂણ;
નિરક્ષર એની નૈન દીસે છે,
અજ્ઞાનની વળી જીભ.
શંકરને છે તર પીંડી રે,
પાપ નહિ મારતાં કીડી રે,
લયો એવાં જ્ઞાનનો છે લંડાર. (૪)

માસ્તરે વિનવ્યું મહારાજ !
આપને આપું અક્ષરજ્ઞાન;
અંથ આલયથી જ્ઞાન અહીંને,
મહીંમાં મેળવો માન;
યુગાન્તર ઝાળખી લ્યોને રે,
હુનિયાને ઉપદેશ દોને રે,
લગણું ભારતને ના કરે ભાર. (૫)

શુરને ગેળી જ્ઞાન થયું,
અહોજ્ઞાનમંદિર પૂજારીનો બોધ;
શિષ્ય થયા શુર શુભાન તણે,
સોંપડી શિવની શોધ.
અક્ષુએ ચાર બન્યા છે રે,
ઉપદેશક ચાર બન્યા છે રે,
સમન્યા ઉત્તમ એવો સાર. (૬)

સાંજ પડેને શંખ પુકાયે,
હોંશે આવતાં ગામનાં લોક;
અંથાલયનું જ્ઞાન અપાયે,
દેશ, ધર્મ કેટલું થોકથોક.
નિશાયરે નીમ લીધાં છે રે,
સાધુનાં સાચાં કામ કીધાં છે રે,
ધર્મ “ગોણદાન” પાડોશી ધાર. (૭)

શ્રી. ગોણદાન મ. ગઢવી

પ્રાંત પુ. મં.ની વા. સભાઓ-હેવાલો

૧. વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા

વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૩૦-૧-૪૫ ને વાર રવિના રાજ બપોરના ૧૧ વાગે સેન્ટ્રલ-લાઇબ્રેરીમાં વસો કેળવણી મંડળ તથા રાજ્ય પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલના પ્રમુખપણા નીચે ભરવામાં આવી હતી, જેમાં રા. પુ. મં. ના કાર્યવાહક સભ્યો શ્રી. મણિભાઈ મં. કાશીવાળા તથા શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન ઉપરાંત વડોદરા મહાલેથી શ્રી. છાટાભાઈ રા. પટેલ, પાદરા મહાલેથી શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા, શ્રી. રામભાઈ છ. પટેલ તથા સાવલી મહાલેથી શ્રી. રમણલાલ સુ. પંડ્યા અને શ્રી. કમરૂદીન ઇ. સેવક હાજર હતા. આ સભામાં પુ. ખાતાના મદદનીશ અવસ્થાપક શ્રી. ઉમેશભાઈ મો. પટેલ સહિત તથા રાજ્ય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ મુ. પટેલની પણ હાજરી હતી.

સભામાં પસાર થયેલા ઠરાવો નીચે પ્રમાણે છે:

ઠરાવ ૧—બજેટ મંત્રી ઉપરાંત, પ્રાંત પ્રચારક ખાતે યથેચ્છા-વિરોધ 'ખર્ચ' રૂ. ૪૬-૧૨-૬ મંત્રી કરવામાં આવે છે.

ઠરાવ ૨—સન '૪૪-૪૫' નું વાર્ષિક નિવેદન અને હિસાબ મંત્રી કરવામાં આવે છે.

ઠરાવ ૩—નવા વર્ષનું નીચે પ્રમાણે વ્ય. મંડળ નીમવામાં આવે છે:—

પ્રમુખ : શ્રી. હરિવલ્લભદાસ યુ. શાહ, મંત્રી : શ્રી. ચીમનભાઈ હ. અમીન, સભ્યો : શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા, પાદરા; શ્રી. છાટાભાઈ રા. પટેલ, છાણી; શ્રી. કમરૂદીન ઇ. સેવક, ગોહડા; શ્રી. એરભાઈ પુ. પટેલ, ડોહાઈ; શ્રી. ચંદ્રભાઈ ગિ. પટેલ, કંડારી અને તે ઉપરાંત રાજ્ય પુ. મં. ના વડોદરા પ્રાંતના કારોબારી સભ્યો.

ઔડિટર તરીકે શ્રી. વાલ્મીકીભાઈ ના. અમીનની નિમણૂક કરવામાં આવે છે.

ઠરાવ ૪—નવા વર્ષનું અંદાજ નીચે પ્રમાણે મંત્રી કરવામાં આવે છે.

જમા

ઉધાર

૧૩૦ ફાળવણી

૪૪૦ રા. પુ. મંડળની મદદ

૫૩૦

૫૨૫ પ્રાંત પ્રચારકનો પગાર, પ્રો. ફંડ, સશ્વ-લાડ, મોખવારી વગેરે,

૧૫ છપામણી

૧૫ કંદીન-પોસ્ટલ

૧૫ મંત્રીનો મુસાફરીખર્ચ.

૫૭૦

ઠરાવ ૫—વડોદરામાં આ વર્ષે અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ તથા વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિષદ બરાવાની હોવાથી, મહાલ પરિષદો બરાવાનું આ વર્ષ પૂરતી મોકુફ રાખવાનું કારણમાં આવે છે. અને વડોદરામાં ઉપરની બરાવાની પરિષદોનો ખાસ લાભ લેતા પ્રાંતના જે તે પુસ્તકાલયોને આ સમા લાભમણુ કરે છે.

ઠરાવ ૬—વડોદરા પ્રાંતમંડળ તરફથી વિદ્યાર્થીઓ માટે શિષ્ટ વાચનની એક પસીલા

લેવાનું ઠરાવવામાં આવે છે. અને તે માટે નીચે પ્રમાણેની એક કમિટી નીમવામાં આવે છે. આ કમિટિએ પુસ્તક તથા પરીક્ષાની તારીખ નક્કી કરી, જે તે મહાલ પુ. મંડળ મારફત પ્રાંતનાં તમામ પુસ્તકાલયોમાં તેની જાહેરાત કરવી. અને તે પછી જે તે મહાલ મંડળ મારફત આ પરીક્ષાના ઉમેદવારોની યાદી મંગાવી તે પ્રમાણે કમિટિએ ચેપરો છપાવી જે તે મહાલ મંડળ તરફ વા જે તે ગામે તરફ સીધા મોકલી આપવા. ચેપરો તપાસવાનું કામ તથા તેનાં છતાંમ ઉદ્દેશવાનું કામ જે તે મહાલ મંડળોએ કરવું. ચેપરો અને તેની જાહેરાતનો પ્રાંતમંડળમાં જે ખર્ચ, જે તે મહાલ મંડળો પાસેથી ફાળવી લેવા.

(૧) શ્રી. ઉમેદમાઇ મો. પટેલ, (૨) ચિમનભાઈ ડ. અમીન, (૩) શ્રી. નાનુકલાલ તં. ચાકરી, (૪) શ્રી. વિશ્વપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા, (૫) શ્રી. વલ્લભભાઈ મુ. પટેલ.

ઠરાવ ૭—રાજ્ય પુ. મંડળના વ્યક્તિસભ્યો બનાવવામાં મદદ કરવા, આ સભા જે તે મહાલ પુ. મંડળના કાર્યકર્તાઓને આગ્રહપૂર્વક સલામણું કરે છે.

ઠરાવ ૮—વડોદરા પ્રાંત પુ. મં. તરફથી જે તે સ્થળે આપેલી ફરતો પુ. ની તમામ પેટીઓ પરત આવી ગયા પછી, તેનું નિવેદન તૈયાર કરી, વ્યવસ્થાપક મંડળની સંસાં બોલાવી, એ પેટીઓ સંબંધમાં છેવડનો નિર્ણય કરાવી લેવા.

ઠરાવ ૯—જે તે મહાલનાં મહાલ પુ. મંડળોએ, મહાલના એકેએક ગામનું બજેટ બને તેવી માળજા રાખવા; પ્રાંત તથા રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી લેવાતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓનો બડોળા પ્રમાણમાં લાભ લેવડાવવા, તથા પુસ્તકાલયપર્વણી મહાલના એકે એક ગામે ઉજવાય તેવા પ્રચાર કરવા આ સભા જે તે મહાલ મંડળોને આગ્રહપૂર્વક સલામણું કરે છે.

ઠરાવ ૧૦—રાજ્યચોરસની હરિદ્રાધરો અને અસ્ફીટ જાહેરાતોનો અંદાજવા સંબંધમાં જે તે પત્રોના તંત્રીઓને વિનંતિ કરતો જે હ મે. ઠરાવ ઠરાવના મુકામે ભરાયલી પ્રાંત પુ. પરિષદે કરેલો છે. તે ઠરાવની આગળની તજવીજ કરવા રા. પુ. મં. ને સલામણું કરવામાં આવે છે.

સન ૧૯૪૪-૪૫ નું નિવેદન તથા હિસાબ

સ્થાપના અને ઉદ્દેશ—વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેવડના બંધારણને અનુસરીને, સન ૧૯૩૦-૩૧ થી આ મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. અને તેનો ઉદ્દેશ રાજ્ય પુ. મંડળનો જે ઉદ્દેશ છે તેને પોતાના પ્રાંત પૂરતા અમલમાં મૂકનો તે છે.

વડોદરા પ્રાંત પૂરતા, રાજ્ય પુ. મંડળના ઉદ્દેશો કેટલા પ્રમાણમાં ફળિભૂત થયા છે વા અમલમાં આવ્યા છે તેનો અહેવાલ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો—રા. પુ. મં. ના ઉદ્દેશ પ્રમાણે, વડોદરા પ્રાંતના અગિયાર મહાલોમાં મહાલ પુ. મંડળ સ્થપાઈ ચૂક્યાં છે. આ વર્ષમાં વાઘોડીઆ અને તિલકવાડા મહાલ સિવાય એકેએક મહાલ મંડળોએ પોતાની વાર્ષિક સભાઓ ભરી હતી. અને તેના અહેવાલ અંગે મોકલી આપ્યા હતા. તથા પ્રાંતનાં તમામ મહાલ મંડળોના હિસાબ અને નિવેદન તો અંગે આપ્યાં છે જ.

૨ જૂથ પુસ્તકાલય મંડળો—જેવણી ખાતાએ, શાળાઓ માટેનાં જે સેન્ટરો ગાળ્યાં છે તે જ સેન્ટરોને, રાજ્ય પુ. મંડળની બલામજૂરી, પુસ્તકાલય ખાતાએ જૂથમંડળ

તરીકે સ્વીકાર્યો છે. આવાં જૂથમંડળો વડોદરા પ્રતમાં ૧૫૫ છે. આમાંથી ૧ બાદરજી, ૨ વસો, ૩ સોજીત્રા, ૪ ઝરિણા, ૫ જાકરોલ (પેટલાદ), ૬ પીપળા (બાદરજી), ૭ પેટલાદ, ૮ કરચિયા, ૯ દશરથ, ૧૦ મકરપુરા, ૧૧ બીલ, ૧૨ વરજામા, ૧૩ કરજી, ૧૪ વીરજી, ૧૫ જ્યાર, ૧૬ વેમાર, ૧૭ ડયા, ૧૮ સોખડારાધુ, ૧૯ ચિનોર, ૨૦ વેજપુર, ૨૧ ડેસર એ જૂથ મંડળોએ પોતાના જૂથની વાર્ષિક સભાઓ ભરી તેનાં નિવેદન અને મોકલી આપ્યાં છે.

૩ મહાલ અને પ્રાંત પરિષદ—આ વર્ષમાં પ્રાંત પરિષદ ભરવાના કારણે, મહાલ પરિષદો ભરવાની મોકલ રાખવામાં આવી હતી. પ્રાંત પરિષદ દરાપુરા મુકામે ભરવાનું આમંત્રણ, દરાપુરા સા. પુ. તરફથી, પાદરા મ. પુ. મંડળ મારફત આવેલું, એ આમંત્રણ આ મંડળે સ્વીકારી લઈ, તા. ૨૧/૨૨-૧-૪૫ ના રોજ અમદાવાદના સમાજસેવક ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ વ. દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે વડોદરા પ્રાંતની પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવામાં આવી હતી. આ પરિષદમાં પધારેલા પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા મહાલવાર નીચે પ્રમાણે છે:

પાદરા મહાલ ૪૦	બાદરજી મહાલ ૮	ડબોઇ મહાલ ૬	તિલકવાડા મહાલ ૪
કરજી " ૧૮	વડોદરા " ૧૮	ચિનોર " ૬	સંખેડા " ૬
પેટલાદ " ૧૩	વાપોડીઆ " ૩	સાવલી " ૮	

આ પરિષદે કુલ ૧૧ કારો પસાર કરેલા છે. એમાં પહેલો કારો શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો આભાર માનનારો, બીજો પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ સાથે સંબંધ ધરાવતી જે વ્યક્તિઓ સ્વર્ગવાસ પામી છે. તેમનો શોક પ્રદર્શિત કરનો (અને દરમો પ્રમુખનો આભાર માનનારો તથા અગિયારમો દરાપુરા અને પાદરા મહાલના નાગરિકોનો આભાર વ્યક્ત કરનો છે. તે સિવાય બાકીના ૭) ત્રીજો સરકારી ગ્રન્ટમાં વધારો કરાવનારો, ૪થો જ્ઞાનના જુદા જુદા વિષયોના અભ્યાસીઓ તૈયાર કરવા બદલનો, પચો જે તે સ્થળનાં સ્ત્રી તેમજ પાલકપુત્રાલય સહિત ભણેલી જનતામાં વાચન-રસ જગૃત કરી, તેમને ઉપકારક સાહિત્ય '૫૩' પાઠવાની વિવિધ યોજનાઓ વિચારી કાઢી તેને અમલમાં મૂકવાની સ્થાનિક કાર્યકરોને બલામણુ કરતો, ૬ઠ્ઠો ' ભારતના સંતો, ઝંકુ ભટ્ટ, રજુઓડલાલ છોટાલાલ ' વગેરે જેવાં બોધક અને પ્રેરક પુસ્તકોનો ખૂબ પ્રચાર કરવા તથા તેની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ રાખવા પ્રાંતનાં જે તે મહાલમંડળોને સૂચના કરતો, ૭ મો ગુ. વ. સોસાયટી, પુસ્તકો મોકલવા બદલ જે રા. ૧-૮-૨૦ રજીસ્ટર્ડ પુસ્તકાલયો પાસેથી લે છે તે ન લેતાં પ્રથમની માફક જે તે કેન્દ્રોમાં પુસ્તકો મોકલવાને, સોસાયટીને વિનંતિ કરતો, ૮ મો કયાકારો, વાતોકારો અને કીર્તનકારોને શોધી તેમને ઉત્તેજન આપવા, અને તેમનો સર્વજન ઉપયોગ કરવા બદલ શ્રીમંત સરકારનું લક્ષ બેચનારો તથા રાજ્યની મદદ વિના આ કરાવતો નેટલો અમલ થઈ શકે તેમ હોય તેટલો કરવા તથા એવા જ પ્રકારના ઉપયોગી સાહિત્યની રસમય ચૂંટણીના સંગ્રહો તૈયાર કરવાની યોજના કરવા માટે રા. પુ. મં. ને વિનંતિ કરતો; ૯મો ચાન્દ્યોરસની દરિદ્રાઓ બંધ કરવા તથા પોતાના પંજોમાં અશ્લીલ જાહેરખગરો પ્રસિદ્ધ ન કરવા વર્તમાનપત્રોના તંત્રીઓને વિનંતિ કરતો; તથા ૧૦મો અને ૧૧મો પ્રમુખનો અને દરાપુરા તથા પાદરા

પરિશિષ્ટ ૩ જી

સન ૪૪-૪૫ ના ઉત્પન્ન-અર્થનો તથા દેવા-લહેણનો હિસાબ

જ

૮૯૬-૧-૬ શ્રી ઉત્પન્ન ખાતે જમા
 ૩૭૦-૦-૦ પ્રાંતપ્રચારક ખાતે વ
 રા પુ. મં.ની મદદ
 ૫૨૫-૦-૦ પ્રાંત તથા મ. પુ
 મં. ની કાળવણીની
 વ. ગ. પુ. મં.
 તરફથી આવ્યા
 ૩૯૩-૧૨-૦ મહાવ પુ.
 મંડળોની
 ૧૩૧-૪-૦ પ્રાંત મંડળની
 ૧-૧-૬ અર્થ ખાતે ખૂટતા
 પાછલી બચતમાથી
 લીધા.

૮૯૬-૧-૬

૬૦-૧૪-૬ વર્ષ આખરે દેવા
 ૭-૮-૦ વ. રા પુ. મં. ના
 અનામત
 ૧૧-૧૪-૩ પ્રાંત મંડળની પોતા-
 ની બચત સાથે
 આખરની
 ૪૧-૮-૩ ક પુ. ની પેટીઓ
 ખાતેની બચત
 ૫૦-૧૫-૩ પાછલી સાલની

૦

૬-૭-૦ ને તે સ્થળેથી
 આવેલી પેટીઓની

૪૧-૮-૩ મંચુરી-નૂરના

૬૦-૧૪-૬

૬૫૭-૦-૦

ઉ

૮૯૬-૧-૬ શ્રી અર્થ ખાતે ઉધાર
 ૪૬૬-૪-૬ પ્રાંતપ્રચારકનો માસ
 ૮ નો પગાર, બધુ
 ભાડુ, મોઢવારી
 વગેરેના
 ૧૬-૮-૦ પ્રાંત પ્રચારકના પ્રો.
 ફંડની
 ૬-૦-૦ કંટીનન્ટ પોસ્ટેજ
 ૬-૧-૦ મંત્રીનો મુસાફરી
 ખર્ચ
 ૭-૮-૦ છપામણી ખર્ચ
 ૩૯૩-૧૨-૦ જે તે મહાવ મંડ-
 લોને કાળવણીના
 અદા કર્યા તેના

૮૯૬-૧-૬

૬૦-૧૪-૬ વર્ષ આખરે શિલક
 ૧૬-૮-૦ નેશનલ બેંકમાં
 ૪૧-૬-૬ હાથ ઉપર શિલક
 ૬૦-૧૪-૦
 ૬૫૭-૦-૬

ચીમનલાલ હ. અમીન
 મંત્રી, પડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ

૨. નવસારી પ્રાંત યુ. મંડળની વાર્ષિક સભા

શ્રી નવસારી પ્રાંત યુ. મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૯-૯-૪૫ ના રોજ બપોરે બે વાગે શ્રી સયાજી વૈભવ પુસ્તકાલયના મકાનમાં મે. રાજરત્ન કનૈયાલાલભાઈ જી. મજી-મુદારના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી. વડોદરાથી મે. રા. રા. મહેન્દ્રીશ વ્યવસ્થાપક હિમેશભાઈ સાહેબ તથા રાજ્ય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ આવ્યા હતાં. તેમજ પ્રાંતમાંથી નીચે જણાવેલ પ્રતિનિધિઓ પધાર્યા હતા.

રાજરત્ન કનૈયાલાલભાઈ જી. મજીમુદાર

રા. રા. નં. મ. વિદ્યાધિકારી સાહેબ

રા. રા. કામરેજ મહાલ વિદ્યાધિકારી સાહેબ

„ રણછોડજી લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈ-લસાણી

„ મણિભાઈ લાલભાઈ દેસાઈ-ગણદેવી

„ મગનલાલભાઈ જી. દેસાઈ-નવસારી

„ કસનજીભાઈ દ. દેસાઈ

રા. રા. ચંકરલાલ નાયજીભાઈ દવે-નવસારી

„ ગોઠજીભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ-ધામણ

„ રણછોડજી પટેલ-કાછીઆવાડી

„ નિર્મયરામ ગણપતરામ-કામરેજ

„ ખંડુભાઈ કુંવરજી-ગણદેવી

„ ગોપાલજી ગોવિંદજી-ચલથાણ

„ ચીમનલાલ મોતીલાલ-કામરેજ

નીચેના ઠરાવો સર્વાનુમતે પસાર થયા હતા.

ઠરાવ ૧—વાર્ષિક હેવાલ તથા હિબાસ સભા આગળ મે. રા. રા. પ્રમુખ સાહેબે જે વાંચી સંભળાવ્યા હતા તે મંજૂર કરવામાં આવ્યા.

ઠરાવ ૨—નવા વરસનું અંદાજ બજેટ નીચે પ્રમાણે મંજૂર કરવામાં આવ્યું.

જ

ઉ

૨૫-૧૦-૩ શ્રી પુરાંત બાકી

૨૭૦-૦-૦ શ્રી પ્રચારકના પમારના કાડુકથા વિ.

૫૦-૦-૦ શ્રી. પ્રાં. મંડળના કાળાના

૩૦-૦-૦ મુસાફરી ખાતે

૨૪૫-૦-૦ વ. રા. યુ. મંડળ તરફના

૨૦-૧૦-૩ કન્ટીનરના

૩૨૦-૧૦-૩

૩૨૦-૧૦-૩

ઠરાવ ૩—નવા વરસ માટે પ્રમુખ, મંત્રીઓ તથા વ્યવસ્થાપક કમિટિના સભાસદો નીચે પ્રમાણે નિમવામાં આવ્યા:

પ્રમુખ : મે. રાજરત્ન કનૈયાલાલભાઈ જી. મજીમુદાર, મંત્રીઓ : રા. રા. મગનલાલભાઈ શ્રીજીભાઈ દેસાઈ, રા. રા. કસનજીભાઈ દયાળજી દેસાઈ, સભાસદો : રા. રા. રોહજી કાવસજી બેદલજી ગણદેવીઆ-ગણદેવી, રા. રા. મણિલાલ હરિલાલ મોદી-વેલાણ, રા. રા. ગોઠજીભાઈ લખાભાઈ-ધામણ, રા. રા. રણછોડજી લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈ-પલસાણ, મે. રા. રા. નવસારી પ્રાંત વિદ્યાધિકારી સાહેબ, મે. રા. રા. નવસારી મહાલ વિદ્યાધિકારી સાહેબ, મે. રા. રા. ગણદેવી મહાલ વિદ્યાધિકારી સાહેબ, મે. રા. રા. કામરેજ મહાલ વિદ્યાધિકારી સાહેબ અને તે ઉપરાંત વ. રા. યુ. મં. ના નવસારી પ્રાંતના કાર્યવાહક સભ્યો.

ઠરાવ ૪—રાજ્ય યુ. પરિષદનું આહ્વાન અધિવેશન વડોદરામાં ડિસેમ્બર-૪ ના બપોરે ૧૨-૧૨-૪૫ આખરે કરવાનો વિચાર થાલે છે તેને ભેગીને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ બરા-વાની છે તેની આ સભા નોંધ લે છે. અને આ પરિષદનો પ્રાંતનાં મેમ્બર્સ પુસ્તકાલયો સાથે પ્રમાણમાં લાભ લે એવી આશા રાખે છે.

કરાર ૫—જે પ્રાંત વચ્ચે એક પચારદાર પ્રચારક રોકવાની યોજના હાલની પદ્ધતિએ ચાલુ રાખવા તથા તેના પચાર ખર્ચ માટે પૂરતા રા. ૨૪૫) રાજ્ય પુ. મંડળમાંથી મદદ તરીકે માંગવા આ સભા ઠરાવે છે.

કરાર ૬—પ્રાંતનાં જે તે પુસ્તકાલયોને સહકારના ધોરણે બંદે બનાવવા તેમ જ વાર્ષિક નિવેદન ના મોકલ્યું હોય તે તે તરત ખાતા તરફ મોકલી આપવાની તજવીજ કરવા જે તે મહાલ મંડળના મંત્રીઓને આ સભા ખાસ બલામણુ કરે છે.

કરાર ૭—કામળની અસહ્ય મોંઘવારીના કારણે મોકલું રખાયેલી શિક્ષ વાચનની પર્કિ-ક્ષાની યોજના પુનઃ ચાલુ કરવા તેમ જ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી પણ દબે લેવાનારી પરીક્ષા-ઓના છૂટથી લાભ લેવા-લેવરાવવાની મહાલ પુ. મંડળોને બલામણુ કરવામાં આવે છે.

કરાર ૮—પુસ્તકાલયોમાંનાં પુસ્તકો વચ્ચાય તેમાં જ પુસ્તકાલયોની સાધકતા રહેલી છે. તેથી વાચનપ્રચાર જેમ બને તેમ વધારવાની તેમ જ આ હેતુની સિદ્ધિ માટે રા. પુ. મંડળની યોજના પ્રમાણે ગ્રામ વાચક મંડળોની સ્થાપના કરવાની પ્રતિના ગ્રામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને આ સભા બલામણુ કરે છે.

કરાર ૯—વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પૂરક અંશ તરીકે સ્થપાયેલા વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ, પુસ્તકાલય, જનતા અને સરકાર એ ત્રણેને સાંધનારી એક સંકળ-રૂપ છે. જે સંકળને વધુ મજબૂત બનાવવા, જે મંડળમાં પુસ્તકાલયસભ્યો દ્વિપરિત વ્યક્તિગત સભ્યો પણ હોવા ભ્રષ્ટ્ર એમ આ સભા માને છે. અને તેથી આ સભા પ્રાંતના દરેક મહાલ મંડળોને પોતાના મહાલમાંથી જેટલા બને તેટલા સભ્યો, બંધારણમાં જણાવેલી કલમ પ્રમાણે બનાવવા આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

કરાર ૧૦—આજની સલાતના પ્રમુખ સાહેબે જે જેઠમત જાણી આજની સલાતના કામ પાર પાડ્યું છે તે માટે તેમનો તથા વડોદરાથી ખાસ પધારી સલાતના કામમાં યોગ્ય સલાહ-સૂચના આપવા માટે ખાતાના અધિકારી સાહેબને તેમ જ અન્ય બાઈઓનો આભાર માનવામાં આવે છે.

સન ૧૯૪૪-૪૫ નો વાર્ષિક હેવાલ તથા હિસાબ

સ્થાપના અને ઉદ્દેશ—વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેલ્લા બંધારણને અનુસરીને ૧૯૩૦-૩૧ માં આ મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. અને તેને ઉદ્દેશોને રાજ્ય પુસ્તકાલયનો જે ઉદ્દેશ છે તે ઉદ્દેશને પોતાના પ્રાંત પૂરતો અમલમાં મૂકવો તે છે.

વસ્તી—નવસારી પ્રાંતની વસ્તી છેલ્લી ગણતરી પ્રમાણે પુરુષો ૨૩૬૫૮૮ ને સ્ત્રીઓ ૨૨૬૩૨૭ મળી કુલ ૪૬૨૯૧૫ ની છે ને તેમાં પલસાણુ, કામરેજ, ગણદેવી, નવસારી આ ચાર મહાલો ભ્રષ્ટ્રિયાત વસ્તીવાળાં છે. ને તે ચાર મહાલોમાં શાળાવાળા દરેક ગામે પુસ્તકાલય, વાચનાલયો ઉધડી ગયાં છે. માંગરોલ, મહુવા, સોનગઢ, વ્યારા એ ચાર મહાલે રાની બાઈઓની વસ્તી છે. છતાં માંગરોળ મહાલમાં એકેએક શાળાવાળા ગામે પુસ્તકાલયો ઉધડી ચૂક્યાં છે. ને બીજા મહાલોમાં આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોવાના કારણે ખાડી રહેલાં શાળાવાળાં ગામે પુસ્તકાલય પૂરેપૂરાં ઉધડી શક્યાં નથી. પણ છેલ્લા ચારેક વર્ષથી રાની

૧) મહાસેના કૃતલાક શાળાવાળા ગામે હીરકનિધિના ફંડમાંથી નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘડવા માંડ્યાં છે, એ વ્યાપણે માટે ખુશી થવા જેવું છે.

મહાલ મંડળનું કાર્ય—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના ઉદ્દેશ પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતના સોનગઢ મહાલ સિવાય દરેક મહાલે પુસ્તકાલય મંડળો રચવાઈ ચૂક્યાં છે. અને તે દરેક પુસ્તકાલયોની ઉન્નિતિ માટેનાં કંઈ ને કંઈ કાર્યો કરતાં થઈ ગયાં છે. પણ નિયમિત ને સંમૂળ કાર્ય થવાં જોઈએ તે થતાં નથી, એ બદલ મહાલ મંડળના મંત્રીભાઈઓ નીચેનાં કામ આ વર્ષ જરૂર કરશે :

૧. જે વર્ષ રાજ્યમાં પ્રાંત પરિષદ ભરાય તે સિવાયના દરેક વર્ષે મહાલ પરિષદ ભરવી.
૨. દર વર્ષ વિદ્યાર્થીઓ માટે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા રાખવી.
૩. રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી લેવાતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ દરેક જૂથ મંડળ પર સૂચના કહાડી પ્રચાર કરે અને ઉમેદવારો ઊભા કરે તથા પરીક્ષાના પુસ્તકની માગણી આવે તો તે પૂરી કરવાની તૈયારી કરે.
૪. શાળાવાળાં પુસ્તકાલય વિનાનાં ગામે પુસ્તકાલય ઉઘાડવા પ્રયત્ન કરે.
૫. જૂથ મંડળને જાગૃત કરે. પુસ્તકાલયનું બજેટ તથા નિવેદન ખાતાએ દરાવેલી મુદતની અંદર ખાતા તરફ મોકલી આપે. વાર્ષિક સભાઓ ભરાવી તથા કરવાનાં કામોનું વખતોવખત સૂચન કરે.
૬. જૂથ મંડળ દ્વારા જૂથના એકેએક પુસ્તકાલયની તપાસણી કરાવે.
૭. દર વર્ષ મહાલની વાર્ષિક સભાઓ ભરે અને હેવાલ તથા હિસાબ રજૂ કરે. તથા નવા વર્ષનો કાર્યક્રમ વિચારે અને સર્વ હકીકત પ્રાંત તથા રાજ્યમંડળ તરફ મોકલી આપે.

મકાનવાળાં તથા રુ. વ. સોસાયટીમાં નોંધાયેલાં પુસ્તકાલયો

પ્રાંતમાં મકાનવાળાં પુસ્તકાલયો ૬૬ છે ને રુ. વ. સોસાયટીમાં નોંધાયેલાં ૬૭ છે. આ સાલ નવસારી કસ્ટોમરો શ્રીમાન શાન્તાદેવી મહારાણી મહિલા અને બાલ પુસ્તકાલયનું મકાન અત્રેના સખીવજીદ ડાણ કુટુંબનાં માનનીય રાજ્યરત્ન બહેનશ્રી બાપમાય-૩. ડાણજી રા. રૂ.૩૦૦૦ તેત્રીસ હજારને ખર્ચે સઘળી સવડવાળું પોતાના મરફુમ માતૃશ્રીના મરણાર્થે "મરફુમ દીનબાઈ ૨. ડાણ બિદ્દોગ" બંધાવી આપ્યું છે ને તેના ઉદ્ઘાટનની ક્રિયા મોટા ભવ્ય મેળાવડા સમક્ષ શ્રીમંત મહારાણી શાન્તાદેવી સાહેબે વડોદરાથી ખાસ પધારી કરી હતી.

વડોદરાથી ખાતાના અધિકારી પણ આવ્યા હતા. આ મકાન બંધવા માટે આઠ વર્ષથી માંગણી કરવા છતાં સરકાર તથા પંચાયત મદદ મળી નથી. પ્રાંતનાં બીજાં પુસ્તકાલયોનાં મકાન માટે પણ માંગણી છે તો તે સત્વર સરકાર તથા પંચાયત મદદ મળે તેમ થવા વિનંતિ છે.

શિક્ષણવર્ગ—આ સાલ લગાઇ ને રેશનિંગને લઇને શિક્ષણવર્ગ રાખેલ નહોતો. આવતી સાલ સંજોગેને અનુસરી રાખવા પ્રયાસ કરીશું.

પગારદાર અને માનદ પ્રચારકો—પ્રાંત તરફથી પગારદાર પ્રચારક રોડવાની યોજના છેલ્લા સાત વરસથી શરૂ કરવામાં આવી છે. આ વર્ષે પણ વડોદરા અને નવસારી પ્રાંત માટે એક પ્રચારક બાઇ હાઇબ્રાઇડ મથુરબાઇ પટેલને રોકવામાં આવ્યા હતા, જેમણે ત્રણ માસમાં પ્રાંતના મહુવા, વ્યારા અને કામરેજ મહાલનાં કુલ ૮૪ પુસ્તકાલયોની તપાસ કરી વર્ગીકરણ, હિસાબીકામ વગેરે તપાસી વ્યવસ્થિત કાર્ય ખાતે અને શ્રમ લઇને કરેલ છે. પ્રાંતના દરેક મહાલનાં પુસ્તકાલયોનાં વર્ગીકરણ થઇ ગયાં છે. હવે એક પણ ખાસી નથી.

માનદ પ્રચારકમાં ગણુદેવી મહાલના શ્રી. મણિલાલ લાલબાઇ દેસાઇ તથા નવસારી મહાલમાં શ્રી. શંકરલાલ નાથજીભાઇ દવે મહાલનાં પુસ્તકાલયોની તપાસણી. અવરનવર કરે છે. બીજા મહાલના ઉત્સાહી બાઇઓ પોતાની સેવા આપી જ્ઞાનમંત્રમાં પોતાનો ફાળો નોંધાવે.

પુસ્તકાલયપર્વણી—મામડાના લોખેને પુસ્તકાલયમાં રસ લેતા કરવાને આ પર્વણી દિન ઉજવવાની ખાસ જરૂર છે. આ વર્ષે પણ પ્રાંતના ઘણા ખરા મામ પુસ્તકાલયોમાં તેમ જ નવસારી કરગાના શ્રીમાન મહારાણી શાન્તિદેવી મહિલા બાલ પુસ્તકાલય તરફથી ઉજવવામાં આવ્યો હતો. દરેક મહાલ મંડળના મંત્રીઓએ પોતાના મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયવાળાં ગામે આ પર્વણીદિન ઉજવવા પ્રયાસ કરશે ને જનતાને પુસ્તકોના વાચનને લાભ સમજાવશે.

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા—રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી લેવાતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા આ વર્ષે કામળની મોંઘવારીથી મુલતવી રહી હતી, તેમજ મહાલ મંડળો તરફથી પણ તેમ કારણથી રાખવામાં આવી નહોતી. પણ નવા વર્ષથી કામળોની મોંઘવારી ઘટી ગઇ હોય દરેક મહાલ મંડળ પરીક્ષા લેવાની યોજના ફરી શરૂ કરશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

ફરતાં પુસ્તકાલયોની પેટીઓ—ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓનો પ્રચાર આ સાલ કામરેજ, મહુવા, નવસારી મહાલે થયો છે. નવીન વરસમાં દરેક મહાલના મંત્રીઓ પોતાના મહાલના પુસ્તકાલયો માટે ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ મંગાવી વાચનને પ્રચાર કરવા પ્રયાસ કરે પ્રાંત તથા મહાલની ફાળવણી

નવસારી પ્રાંત	૫૨-૮-૦	નવસારી મહાલ	૪૮-૪-૦	વ્યારા મહાલ	૧૧-૧૭-૦
કામરેજ મહાલ	૨૯-૪-૦	પદસાણા મહાલ	૨૦-૧૩-૦	સોનગઢ મહાલ	૩-૧-૦
ગણુદેવી મહાલ	૨૪-૩-૦	મહુવા મહાલ	૧૫-૧૨-૦	માંગરોલ મહાલ	૧૪-૧-૦
				કુલ	૨૧૦-૦-૦

ઉપર પ્રમાણે દરેકને તેમની ફાળવણીની રકમ મોકલી આપી છે.

મહાલ મંડળનાં વાર્ષિક નિવેદનોમાં ગણુદેવી, પદસાણા, કામરેજ, નવસારીનાં અજ છે. માંગરોલ મહાલ મંડળના મંત્રી બહારગામ ગયેલા છે. તેમ જ મહુવા મહાલ મંત્રીઓ જે કે મીટિંગ બોલાવી પણ સંજોગસિદ્ધિ દરમિયાન નહોતા એવી હાલિ છે.

સાલ ૧૯૪૪-૪૫ નો હિસાબ

જ	ઉ
૧૮-૮-૬ શ્રી પુરાંત ખાડી	૧૫૭-૮-૦ શ્રી મહાલ મંડળની ફાળવણીના
૨૧૦-૦-૦ શ્રી પ્રાંત તથા મહાલ મંડળના	જે તે મહાલને મોકલ્યા તે
ફાળાના વ. રા. પુ. મંડળ તરફથી	૧૨-૩-૦ શ્રી કન્ડીજન્ટ ખરચના
૨૩૨-૦-૦ શ્રી વ. રા. પુ. મં. ખાતે જમા	૭-૧૦-૦ શ્રી મુસાફરી ખરચના
પ્રચારકના પગાર મટે આપ્યા તે	૨૫૮-૩-૩ શ્રી પગાર ખાતે પ્રચારકનો
૦-૧૦-૦ શ્રી વ્યાજ ખાતે જમા	પગાર, ભથ્થુ પ્રેા. ફંડ વગેરેના
૦-૧૦-૦ ખરોડા બેંક સેવિંગ	૧૬-૮-૦ શ્રી. હમનભાઈ મ. પટેલના પ્રેા.
ખાતાનું	ફંડ ખાતે ઉધાર વડોદરા વ. રા.
૧૬-૮-૦ શ્રી. હમનભાઈ મ. પટેલના	પુ. મંડળને મોકલ્યા તે
પ્રેા. ફંડ ખાતે જમા	૪૫૨-૦-૩
૪૭૭-૧૦-૬	૨૫-૧૦-૩ શ્રી જીજીસે બાંકી
	૧૭-૫-૬ ખરોડા બેંકમાં
	સેવિંગમાં
	૮-૪-૮ હાથ પર રકમ
	૨૫-૧૦-૩
	૪૭૭-૧૦-૬

૩. મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સભા

તા. ૧૬-૬-૪૫ ના રોજ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના મેડા હપ્તર રવિવારે દસ વાગે આ સભા મળી હતી, જેમાં પ્રાંતના જુદા જુદા સ્થળોએથી ૧૫ સભ્યો હાજર હતા તથા રા. પુ. મં. તરફથી રોજ્ય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ મ. પટેલ પણ આવ્યા હતા તેમાં નીચે પ્રમાણેના કુલ દસ કરાવો થયા હતા:

કરાર ૧—મંત્રીએ રજૂ કરેલ નિવેદન અને હિસાબ વંચાણમાં લીધાં. તે સાંભે કાઢનો વધો નાહ હોવાથી સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

કરાર ૨—નવા વર્ધનું વ્યવસ્થાપક મંડળ:—

પ્રમુખ : કાનજીભાઈ શિવાલાલ પટેલ, મંત્રી : નાનજીભાઈ ભેડીદાસ પટેલ, સભ્યો : ૧ નાનજીભાઈ ન. ભેડી-વિસનગર, ૨ કૃષ્ણલાલ વિદ્યારાજ-પાંચલ, ૩ ચાન્દિલાલ પુ. શાહ-કલોલ, ૪ જ્યોતિન્દ્ર મહેતા-મહેસાણા, ૫ મુળશંકર ન. ભેડી-વિન્દપુર, તે ઉપરાંત મહેસાણા સાન્નિધ્ય રા. પુસ્તકાલય મંડળની કારોબારીમાં જે સભ્યો છે તે. એ પ્રમાણે સર્વાનુમતે કરારવામાં આવે છે.

કરાર ૩—નીચે પ્રમાણે ૧૯૪૫-૪૬ માટે અંદાજપત્ર મંજૂર કરવામાં આવે છે.

જા	ઉ
૧૨૦-૦-૦ ફાળવણી	૫૪૦-૦-૦ પ્રતિ પ્રચારક ખર્ચ ખાતે
૪૮૦-૦-૦ વ. રા. પુ મંડળની મદદના	૩૦-૦-૦ મંડળનો ખર્ચ
૩૦૦-૦-૦	૨૫-૦-૦ મંત્રીના મુસાફરીખર્ચ
	૧૫-૦-૦ ટ્રેસ્ટર
	૧૦-૦-૦ ગ્રીકોળ
	૧૦-૦-૦ પરિવહ ખર્ચ
	૬૦૦-૦-૦

૭૫૧મું અંદાજપત્ર સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

કરાર ૪—શિવુજ સાહુજી વાઘેલા એમને હિસાબનીસ તરીકે નિમવામાં આવે છે.

કરાર ૫—મે. રા. રા. કચેરા વિભાગ યાજ્ઞાધિકારી સાહેબ, અને હાલ વિદ્યાધિકારી કચેરીમાં અધ્યક્ષ તરીકે બદલાયેલા. શ્રી. મોહસે સાહેબ આ પ્રાંતમાં રહીને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસ લઈને ખંડથી સેવા બજાવી છે તે બદલ તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

કરાર ૬—પ્રચારકના પગાર ખાતે મંજૂર થયા કરતાં રૂ. ૪૮-૧-૬ વધુ ખર્ચ થયા છે. તેને મંજૂર રાખવામાં આવે છે.

કરાર ૭—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના આજીવન સભ્યો વધારવાની રાજ્યમાં ચાલુમાં તાલુકાથી થયું છે. તે પ્રમાણે જુદા જુદા મહાલોમાંથી એવા સભ્યો બનાવવાની અમલ દોવાથી પ્રાંતના દરેક મહાલ મંડળને એવા આજીવન સભ્યો બનાવવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે.

કરાર ૮—શિક્ષ વાયનની પરીક્ષાનું સંચાલન પ્રાંત મંડળ હાથ ધરે તે ઉદ્દેશથી નીચે પ્રમાણે એક સમિતિ નીમવામાં આવે છે:—

૧ રાજનિલાલ શાહ—કલોલ મહાલ રાજાધિકારી, ૨ જ્યોતિર્દાસ મહેતા—મહેસાણા, ૩ નાનુસાહ ભેળી—વિસનગર, ૪ નાનુસાહ ને. પટેલ—મંત્રી.

૭૫૨મી સમિતિએ પુસ્તક અને તારીખ નક્કી કરીને પરીક્ષાની જાહેરાત આપવી અને પ્રશ્નપત્રો છપાવીને સહાય મંડળોને જોડાવવાં તથા આ સંજોગો ને ખર્ચ તથા તે સહાય મંડળની ફાળવણીમાંથી કાપી લેવી એમ સર્વાનુમતે કરાવવામાં આવે છે.

કરાર ૯—મહાલ પુસ્તકાલય મંડળોનું મહત્વનું કામ લગભગ પૂરું થયું છે. દરેક આ પુસ્તકાલયો ન્યવસ્થિત થાયે તેની સંભાળ અને ચાલુ રાખવાની પ્રખ્યા ફરજ આવી પડી છે, જેથી આ સંભાળ તે મહાલ પુસ્તકાલય મંડળોને પોતાના મહાલના દરેક પુસ્તકાલયનું નિવેદન અને બજેટ ખાતા તરફ જાય તેની કાળજી રાખવા તથા વર્ષની રાજ્યમાં ત્રણ માસ મુદ્દામાં ને પુસ્તકાલયનું નિવેદન અને બજેટ ખાતા તરફ ગયું ન હોય તેમનાં નિવેદનો અને બજેટ મેળવીને પ્રાંત મંડળમાં મોકલી આપવાં તથા પ્રાંત મંડળે વિધાર્થીઓ માટે પરીક્ષાની ને ચાલના રાખી છે તે ચાલનાને દરેક મહાલે આવકારવા આ સભા આશ્ચર્યપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

કરાર ૧૦—મહાલમાં પુસ્તકાલય ખાતાએ અને રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદને નોંધતરી છે. અને તે પ્રસંગે રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ પણ બરાબ છે. તેની આ મંડળ સદસ્ય નોંધ લે છે. અને પ્રાંતમાંથી સારી સંખ્યામાં પ્રતિનિધિઓ ભય એવી આ સભા ભલામણ કરે છે.

સન ૧૯૪૪-૪૫ નું વાર્ષિક નિવેદન અને હિસાબ

ઉદ્દેશ વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો જે ઉદ્દેશ છે તે જ ઉદ્દેશ મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનો છે.

સામાન્ય સલાહ—આ મંડળની સામાન્ય સભા દર વર્ષે સપ્ટેમ્બર માસમાં મળે છે તે ધોરણે પુરા થતા વર્ષમાં તા. ૧૦-૯-૪૪ ના રોજ મળી હતી અને તેમાં નીચેના ઠરાવો થયા હતા.

૧. સભાના પ્રમુખની પસંદગીનો.
૨. ૧૯૪૩-૪૪ ની સાલનું નિવેદન અને હિસાબ મંજૂર કરવા બાબત.
૩. શ્રી. મહાસુબમાધ શેઠનો શોક પ્રદર્શિત કરવા બાબત.
૪. બ્યવસ્થાપક મંડળ નીમવા બાબત.
૫. અંદાજપત્રોની માગણીમાં થતી કાપકૃપ અટકાવવા અને વધુ મદદ મળતી થાય તે મંદિની વિનંતિનો.
૬. મે. કલોલ વિભાગ શાળાધિકારી સા. શ્રી. માર્લસે સાહેબ અને રૂ. ૧૨૦૦ ની દેશુગી આપનાર લાડોલના શ્રી. યુનીમાધ ધનજીમાધનો આભાર માનવાનો.
૭. અંદાજપત્રમાં ખૂટતી રકમ રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મળવાની માગણીનો.
૮. રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળની કારોબારીમાં જે ખાલી જગ્યાઓ શ્રી. કાનજીમાધ શિ. પટેલ અને શ્રી. છાદુમાધ પંડિતથી પુરવાની બલામણુનો.
૯. પુસ્તકાલયશિક્ષણુવર્ગનું જન્યુદન સુકામે ઉઘાડવા બાબતનો.
૧૦. શ્રીશિક્ષિકાઓ પોતા હોદ્દાદાર હોય કે ન હોય તો પણ પરિષદ યા શિક્ષણુવર્ગમાં હાજરી આપી શકે તેવી તક ખાતા તરફથી મળે એવી વિનંતિનો.

ઉપર પ્રમાણે કુલ ૧૦ ઠરાવો થયા હતા. તે પૈકી ઠરાવ અંક ૧, ૨, ૩, ૪ અને ૬ ના ઠરાવો મંડળના ચાલુ કામકાજ મંદિની હતા. ઠરાવ અંક ૭ ખૂટતી મદદ મળવા બાબતનો હતો. તે પ્રમાણે મંડળને રૂ. ૪૦૦-૦-૦ મળ્યા છે. છતાં ખોટ આવી છે, એ ખોટ આ વર્ષમાં આપણને વધુ મદદ કરીને મંડળ પૂરી કરશે એવી આશા છે. ઠરાવ અંક ૮ ની આપણી બલામણુ સ્વીકારાઈ છે. મોંઘવારી અને વસ્તુઓ મેળવવાની મુશ્કેલીને લીધે રા. પ્ર. મંડળે આ વર્ષે આપણે ત્યાં એ વર્ષ ઉઘાડેલો નથી. એટલે આપણી એ માગણી ઠરાવ અંક ૯ ની ઉમેલી જ છે. ઠરાવ અંક-૧૦ ની વિનંતિ તો પુસ્તકાલય ખાતામાં મોકલતાં “ ખાતાએ પ્રસંગ ઉપરિચિત થતાં માગણી આવેથી યોગ્ય તે વિચાર થઈ બ્યવસ્થા થશે. હાલ હવે સામાન્ય ધોરણે ઠરાવવાની અમને જરૂર જણાતી નથી. ” એવો

જવાબ આપ્યો છે. આ જવાબ આપણને સંપૂર્ણ સંતોષ આપે તેવો હો નથી. પરંતુ પ્રસંગ આવ્યે હવે પછી એ નોંધવું. અને ઠરાવ અંક ૫ ની પૃષ્ઠ એ જ રિયલિટી છે, એમ કહીએ તો સાહે. “ નિયમિત કામ કરનાર પુસ્તકાલયોને પૂરતી મદદ મળે છે. વ્યક્તિમત ફેરફાર થવા સંભવિત જ છે. ” એવો જવાબ આપ્યો છે. એટલે જો એ મોડુ બજેટ મોકલે અથવા પહેલું મોકલવા છતાં એ જેનું પાછળ આવે તેની મદદ કપાવાની જ; કારણ એજ છે કે સરકાર મદદ આપી પડે છે. આપણી મામણી તો વધુ મદદ મેળવીને પણ સૌને સંતોષવાની હતી. એટલે ખાતાનો આ જવાબ એ આપણી મુશ્કેલીનો ઉકેલ તો નથી જ. છતાં બવિધ્ય ઉગળું બતાવ્યું છે તેટલું સારું છે.

ઉપર પ્રમાણે ગઇ સાંઘની સાધારણ સમાનો કામકાજનું પરિણામ જોયા પછી આપણે આપણા બીજા કામકાજનું આવલોકન કરીએ.

વ્યવસ્થાપક મંડળ—સામાન્ય સભાએ કરેલાં ઠરાવોનું પાલન કરવા અને મંડળનું સફળ સંચાલન કરવા માટે વ્ય. મંડળ નીમવામાં આવ્યું હતું; પરંતુ ખાસ જરૂરી કામે હાથ ઉપર નહિ હોવાથી સભા બેલાવાઇ નથી.

પરિષદો—પ્રાંતમાં પુરા થતા વર્ષમાં મહાસ પરિષદો બરવાની હતી. અને તે બદલ એક પરિષદ પણ પાઠવવામાં આવ્યો હતો. છતાં કહી, મહેસાણા અને દહેગામ મહાસો સિવાય બીજા મહાસ પરિષદો બરાબ નથી. આ વર્ષે રાજ્ય પુ. પરિષદ બરાવાની છે છતાં જેમના મધ સાલના એ કાર્યક્રમો હાથ ઉપર હોય તેઓ પાર ઉતારશે એવી આશા છે. છેલ્લી પ્રાંત પરિષદ ધિણાજ સુકામે થઇ હતી, આ વર્ષે પ્રાંત પરિષદ બરવાની નથી. એટલે એ સંબંધીનો બાંધી ઉદ્દેશ્ય કરવાની જરૂર નથી.

ઉત્પન્ન ખર્ચનો હિસાબ—મંડળનો હિસાબ મયા વર્ષ આખરેની સિલક રૂ. ૧૪-૩-૪ હતી. આ વર્ષે કુલ જમા રૂ. ૨૮૪૬-૬-૧૦ અને ઉધાર રકમ રૂ. ૨૮૦૨-૧-૭ જતાં બાકી વર્ષ આખરે હાથ પર સિલક રૂ. ૫૮-૮-૭ છે. આ હિસાબ ખાસ મહેનત લખને રા. શિવુજી સાહુજી વાઘેલા મંત્રા મ. પુ. મંડળ મહેસાણા એમણે તપાસી આપ્યો છે તે બદલ તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

પર્વણીદિન—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો પ્રચાર વિસ્તરે તે માટે વસંત પૂર્વમાં પર્વણીદિન ઉજવવા ઠરાવ્યું છે. છતાં હજુ તમામ પુસ્તકાલયોએ આ પ્રવૃત્તિ અપનાવી નથી. જે મહાસ પુસ્તકાલય મંડળે જામત અને પ્રગતિશીલ છે. ત્યાં અધિકતર પુસ્તકાલયો આ દિવસ ઉજવે છે. જે શુભાશયથી આ પ્રવૃત્તિ હાલ દાખલ કરી છે તેને સમજીને દરેક પુસ્તકાલય અપનાવે તેવો પ્રયત્ન દરેક મહાસ મંડળોએ કરવાની જરૂર છે. આ વર્ષે ચએલા કામકાજના હેવાલો જોતાં કેટલાંક મંડળોએ આ પ્રવૃત્તિને વેગ આપવાના ઠરાવો ક્યાં છે તે સંતોષની વાત છે.

તપાસણી—પ્રાંતમાં આવેલાં પુસ્તકાલયો વ્યવસ્થિત સાહે, તેમની ઉપયોગિતા વધે અને તેમના કાર્યમાં આર્થિક ન મળે તે હેતુથી પગારદાર પ્રચારક રોકવામાં આવે છે.

મહેસાણા અને અમરેલી પ્રાંત વચ્ચે એક પ્રચારકની યોજના છે. આ પ્રચારકે આપણા પ્રાંતમાં તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૮-૫-૪૫ સુધી કામ કર્યું છે. અને એ સુદમાં કુલ ૧૯૬ દિવસની કામગીરી કરી છે. એ કામગીરીમાં ચાણુરમા તાલુકાનાં ૬૦, દહેમામ તાલુકાનાં ૪૦, મહેસાણા તાલુકાનાં ૨૧, સિદ્ધપુર તાલુકાનાં ૨ અને પાટણ વિસ્તરગરનાં એકેક પુસ્તકાલય મળી કુલ ૧૨૫ પુસ્તકાલયો જોયાં છે. ઉપરાંત દહેમામ અને મહેસાણા મહાલ પરિષદો અંગે જરૂરી કામગીરી કરી છે.

નવીન પુસ્તકાલયો—નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા માટે પ્રાંતનાં જુદાં જુદાં મંડળોની પ્રવૃત્તિ ચાલુ હતી. પુરા થતા વર્ષમાં મહેસાણા પ્રાંતમાં ૭ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવામાં આવ્યાં છે અને હવે શાળાવાળાં ૧૭ ગામે પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાં બાકી છે. અને આ વર્ષે પણ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની તજવીજ શરૂઆતથી જ ચાલેલી છે. ડોહડા અને નીરમાલી તાલુકામાં એકેક પુ. ઉઘાડવામાં આવેલ છે.

શિષ્ટ વાચન પરીક્ષા—પ્રાંતમંડળ તરફથી શિષ્ટવાંચનની પરીક્ષા લેવામાં આવતી નથી. જુદા જુદા મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો પોતાની રચણસીમા પૂરતી પરીક્ષાઓ રાખે એ યોજના અમલમાં છે. અને પુરા થએલા વર્ષમાં કડી, કસોલ અને ચાણુરમા મહાલોએ આવી પરીક્ષા લીધાનાં નિવેદનો મળ્યાં છે. તે બદલ જે તે મહાલ કાર્યકરોને અભિનંદન અને બીજા મહાલો આ કાર્યક્રમ અમલમાં મૂકે એવી વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

પ્રકીર્ણ—મહેસાણા પ્રાંતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિએ મહામંપણે પોતાનો વેગ વધાર્યો છે. લોકઅભિરુચિ પણ વધતી જાય છે. અને પ્રજાએ પોતાનાં તાલુકાનાં પ્રવાહ આ પ્રવૃત્તિ તરફ વાળ્યો છે. દિવસે દિવસે લોકમંદદની રકમો અને મકાનો માટે આવી આવતી દેણગીઓ એ એનો પુરાવો છે.

રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના કાયમી અધિકૃતસભાસદોનું પ્રમાણ વધારવાની જરૂર હોવાથી આજીવન સભ્યો બનાવવાની શરૂઆત આપણા પ્રાંતે ચાણુરમા તાલુકામાંથી કરી છે. અને આજીવન સભ્યોનું લવાજમ રૂ. ૨૫-૦-૦ હોવા છતાં એવા જુદા જુદા રચણોના ૧૪ સભ્યો નોંધાયા છે અને હજુ બીજાં થોડાંક નામેો વધવાનો સંભવ છે. આ બદલ ચાણુરમા તાલુકાના કાર્યકરોને મંડળ આભાર માને છે. અને આ વર્ષે પ્રથમ મહેસાણા અને પછી સિદ્ધપુર તાલુકાથી શરૂઆત કરવાની છે. એટલે પ્રાંતના કાર્યકરો અત્યારથી જાગૃત અને એવી વિનંતિ છે. બીજા મહાલ પુ. મંડળોને પણ આ બદલની આપણે આ પુસ્તકાલયોનાં વધુ સારો ઉપયોગ થાય અને જનતામાં વધુ ને વધુ રસ જાગત થાય તે માટે દરેક પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોએ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

જરૂરી સૂચનો—હવે મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો તરફથી આવેલાં નિવેદનો તથા ચાલેલા કામકાજના ઉપલક્ષ અવસોકન ઉપરથી ઘોડી સૂચનાઓ કરવાની જરૂર જોડે છે.

જેમાંની બધી જ મધ સાથે પશુ કરવામાં આવેલી છે. છતાંએ તે પ્રત્યે હજી પૂરવું જ્યાન અપાયું નથી. એ સૂચનાઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. નિવેદનો પદ્ધતિસર તૈયાર થતાં નથી. ચાલુરમા અને પાટણનાં નિવેદનો સંપૂર્ણ પદ્ધતિસરનાં છે, ખેરાળુનું કંઈક હીક છે. જાડીનાં નિવેદનોમાં સુધારાને અવકાશ છે. આખાએ વર્ષના કાર્યની રૂપરેખાનું દિગ્દર્શન અને ચાલુ પારંસ્થિતિની સંપૂર્ણ માહિતી એમાં હોવી જોઈએ.
૨. મહાલ પુસ્તકાલય મંડળોની સભામાં સમાસદોની હાજરી ખૂબ ઓછી હોય છે. આ બદલ જૂથ પુ. મંડળોને જાગૃત કરવાની મહાલ પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રીઓએ આવી યુક્તિની વિચારવાની અને પ્રચાર કરવાની જરૂર છે.
૩. ધણે રથને આવક અર્થનો અંદાજ મંજૂર કરાવતો નથી. ડેટસેક રથને માત્ર અર્થનું જ અંદાજ નકડી કરાય છે. મહાલ મંડળોની સિલક પુસ્તકાલયો તરફથી આવનાર પ્રતિનિધિઓના બધા જાણમાં ખર્ચાની જોડાએ નહિ.
૪. નિવેદનો વખતસર આવતાં નથી અને તેથી અર્દીનું નિવેદન તૈયાર કરતાં યુક્તિ પડે છે. તમામ પુસ્તકાલયો કરાવેલી તારીખે જ સભાઓ બરે એ અતિ જરૂરનું છે. પાટણ મહાલનો એ અપવાદ જલદી દૂર થાય એવી વિનંતિ છે.

ઉપરની સૂચનાઓનો સ્વીકાર કરી સુધારો કરવા અને પધારેલા પ્રતિનિધિ બાજુએને અમારી વિનંતિ છે.

આશ્વાસ—અંતમાં પ્રાન્તમંડળને પોતાનું સંચાલન વ્યવસ્થિત પાર ઉતારવામાં જે જે સફળરથોએ, પ્રાંતમાં મહાલ મંડળના મંત્રી અને પ્રમુખ સાહેબોએ, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે અને પુસ્તકાલય ખાતાના મે. અધિકારી સાહેબોએ જે સફાર આપ્યો છે તે બદલ, એ સૌનો મંડળ તરફ આભાર માનું છું. અને બાંધબંધમાં સૌના સહકારની આશા સાથે વિરમું છું.

નાનજીભાઈ જેઠીદાસ પટેલ

મંત્રી, પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ-મહેસાણા

પરિશિષ્ટ ૧ લું

દેવા લહેણાનો હિસાબ

જ

ઉ

૧૭૭-૪-૦ ભાઈચંદર ડી. ઠાકરનો પગાર

૭૧૧-૮-૬ શ્રી સદકારી બેંકમાં જમા છે તે

૩૪-૪-૦ પ્રચારક પ્રે. ફંડના જમા છે.

૫૮-૮-૭ દાઘ ઉપરની રોકડ સિલક

૫૪૪-૧૫-૩ જુદા જુદા મહાલ મંડળોની જમા છે તે

૭૭૦-૧-૧

૨૧-૬-૦ દહેગામ મહાલ પુ. મંડળ

૧૨-૧૦-૦ આંતરમંળા મ. પુ. મંડળ

- ૩૨-૧૦-૦ કડી મહાલ પુ. મંડળ
૩૪-૧૪-૩ કલોલ મહાલ પુ. મંડળ
૫૨-૧૪-૦ વિજાપુર મહાલ પુ. મંડળ
૬૬-૭-૦ મહેસાણા મહાલ પુ. મંડળ
૩૬-૧૧-૦ વિસનગર મહાલ પુ. મંડળ
૩૪-૫-૦ ખેરાળુ મહાલ પુ. મંડળ
૭૮-૧૪-૦ સિદ્ધપુર મહાલ પુ. મંડળ
૩૩-૧૨-૦ પાટણ મહાલ પુ. મંડળ
૨૨-૧૧-૦ હારીજ મહાલ પુ. મંડળ
૬૨-૧૫-૦ ચાણુરમા મ. પુ. મંડળ
૩૧-૧૪-૦ વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ

૭૫૬-૬-૩

૧૩-૧૦-૧૦ વર્ષ આખરે મંડળની રહેલી
ખરેખર મિલકત

૭૭૦-૧-૧

પરિશિષ્ટ ૨ જી

મંડળનું આ વર્ષનું ખરેખર ખર્ચ અને ઉત્પન્ન

ઉ

૨૬-૧૫-૧૦ વર્ષ મજકુરનું ઉત્પન્ન
૨-૭-૧૦ વ્યાજનું ઉત્પન્ન
૪૦૦-૦-૦ વડોદરા રા. પુ. મંડળ-
ની મદદ
૧૨૭-૮-૦ ફાળવણી '૪૪-૪૫ ની
પર ૬-૧૫-૧૦
૩૮-૧૧-૧૧ ખોટ આવી તે પાછલી ખચત-
માંથી લીધી
૫૬૮-૧૧-૬

૫૬૮-૧૧-૬ વર્ષ મજકુરમાં થયેલો ખર્ચ
નીચેની વિષયે
૫૩૪-૨-૬ પ્રચારકના પમાર ખર્ચ
૧૬-૩-૬ પ્રચારકના પ્રે. ફંડ ખાતે
૬-૦-૬ પોસ્ટેજ ખર્ચ
૩-૧૨-૦ કીરોળ ખર્ચ
૫-૬-૦ મંત્રીનો મુઆફરી ખર્ચ
૫૬૮-૧૧-૬

નાનજભાઈ ઢોઢીદાસ પટેલ
મંત્રી, પ્રાંત પુ. મંડળ-મહેસાણા

૪. અમરેલી પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા

ઉપરોક્ત મંડળની વાર્ષિક સભાઠૂતા. ૨૩-૬-૪૫ ના રોજ અંગ્રેજ મિડલ સ્કૂલના હેડમાસ્ટર શ્રી. શાંતિભાઈ સારાભાઈ મહેતાના પ્રમુખરથાને ભરવામાં આવી હતી જેમાં શ્રી. મોહનલાલ રામજી-ધારી, શ્રી. હેતશંકર ગૌરીશંકર જોષી-રતનપુર, શ્રી દુર્લભજી ભુરાભાઈ ખાંભા, શ્રી ભગવાનજી રામજી-કોડીનાર, શ્રી વૃન્દલાલ દ. મહેતા-ધારી; શ્રી. હરગોવિંદ કાશીરામ જોષી-દામનગર; શ્રી. ભોગીલાલ તા. મહેતા; શ્રી. વિદ્યારામ વ. ત્રિવેદી; શ્રી. બા. મા. વડેરા; શ્રી. હથ્થરલાલ કરશનજી, શ્રી. હં. વિ. ભદ્રેશ્વરા; ઉપરાંત રાજ્ય પુ. મંડળ તરફે શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ. હાજર હતા. આ સભામાં નીચે પ્રમાણે કામકાજ થયું હતું:

કરાર ૧—આજની સભાનું પ્રમુખરથાન શ. શાંતિભાઈ સારાભાઈ મહેતાને આપવાનું સર્વાનુમતે કરાવવામાં આવે છે.

કરાર ૨—સને ૧૯૪૪-૪૫ સાલનું વાર્ષિક નિવેદન તથા લેખન ખર્ચનું સરવૈયું જાણીમાં લઈ સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

કરાર ૩—પ્રમુખ: શ્રી. રા. મોહનલાલ વિરજીભાઈ પટેલ, મંત્રીઓ: શ્રી. રા. ભોગીલાલ તાશયંદ મહેતા, શ્રી. રા. બાવયંદ માવજી વડેરા, શ્રી. રા. હંસરાજ વિરજી ભદ્રેશ્વરા; સહયો: શ્રી. રા. ભગવાનજી રામજી કોડીનાર વિભાગ, શ્રી. રા. દુર્લભજી ભુરાભાઈ ખાંભા વિભાગ, શ્રી. રા. મોહનલાલ રામજીભાઈ ધારી વિભાગ, શ્રી. રા. મોહનલાલ જીવાભાઈ અમરેલી વિભાગ.

કરાર ૪—સને ૧૯૪૫-૪૬ સાલનું અંદાજ બજેટ મંજૂર કરવા બાબત.

ફાળવણી	૩૦-૦-૦	પ્રાંત પ્રચારકના પગારના	૧૮૦-૦-૦
રા. પુ. મં. ની પ્રચારક		હંડીજન્ટ	૧૫-૦-૦
ગાંઠ મદદ	૧૮૫-૦-૦	પરચુરણ ખર્ચ	૨૦-૦-૦
	<u>૨૧૫-૦-૦</u>		<u>૨૧૫-૦-૦</u>

કરાર ૫—જે પ્રાંત વચ્ચે એક પગારદાર પ્રચારકની યોજના થાકુ રજવા તથા પ્રાંત પ્રચારક-ખાતે જૂઠ્ઠી રકમ રા. ૧૮૫-૦-૦ ની મદદ રા. પુ. મંડળે આપવા રા. પુ. મંડળને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

કરાર ૬—વડોદરામાં જે રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ તથા અખિલ ટિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવાની છે, તેની આ સભા નોંધ લે છે અને તેથી અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવાનું આ વર્ષ પૂરતું મોકુફ રાખી વડોદરામાં ભરાનારી ઉપરની પરિષદોનો સારા પ્રમાણમાં લાભ-લેવાય તે માટે આ-સભા પ્રતિના (અમરેલી સા. પુ.) પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને ભરામણ કરે છે.

કરાર ૭—દામનની અસહ મોંપવારીને અંગે મોકુફ રખાયેલી ટિપ્પ વાચનની પરીક્ષાની યોજના પુનઃ થાકુ કરવા તેમજ રા. પુ. મં. તરફની પણ યોજાવી એની પરીક્ષાઓને પ્રેમી લાભ લેતા-લેવાવવા મદદાલ પુ. મંડળે આ સભા બહામણ કરે છે.

કરાર ૮—અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલયમંડળની વાર્ષિક સલાહમાં દાખરી આપવા મહા-
સના પ્રતિનિધિ તરીકે જે શિક્ષક બાઇઓ આવે તેને અહિંના દાખરીના દાખરા ઉપરથી
કામગીરી ગણાય તેવો પ્રબંધ એ રા. રા. વિદ્યાધિકારી સા. તરફ લખી યવા માટે આ સલા
રાન્ય પુસ્તકાલય મંડળને સલામણુ કરે છે.

કરાર ૯—પુસ્તકાલયપર્વણીનો દિવસ વર્સંતપંચમીનો દિવસ કરાવેલો હોય તે દિવસ
પુસ્તકાલયપર્વણી તરીકે વધારે સારી રીતે ઉજવાય તે માટે એ દિવસ સામાન્ય તહેવાર
તરીકે કેળવણી ખાતાએ સ્વીકારી અંગ્રેજી શાળાઓમાં પગાય છે તેની જ રીતે ગુજરાતી
શાળાઓમાં પણ રજા પગાય તેવો પ્રબંધ યવા આ સલા રાન્ય પુસ્તકાલય મંડળને
સલામણુ કરે છે.

કરાર ૧૦—વડોદરા રાન્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પૂરક અંગ તરીકે સ્થપાયેલી, વડોદરા
રાન્ય પુસ્તકાલય મંડળ, પુસ્તકદંડય જનના અને સરકાર એ ત્રણેને સાંધનારી એક સાંકેળ-
શ્પ છે. એ સાંકેળને વધુ મજબૂત અને બમૂઢ બનાવવા એ મંડળમાં પુસ્તકાલયસભ્યો
ઉપરાંત વ્યક્તિસભ્યો પણ હોવા જોઈએ એમ આ સલા માને છે. અને તેથી આ સલા
પ્રાંતના દરેક મહાલ મંડળોને પોતાના મહાલમાંથી જેટલા અને તેટલા સભ્યો બધારણમાં
જણાવેલી કલમ પ્રમાણે બનાવવા આમહૂપર્વક ચિનંતિ કરે છે,

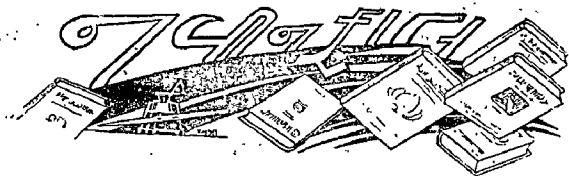
કરાર ૧૧—આજની સલાહમાં કામકાજ શ્રી. રા. શાંતિલાલ સા. મહેતાએ શાંતિપૂર્વક
કરેલું છે તે માટે તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

સને ૧૯૪૪-૪૫ નો અહેવાલ તથા હિસાબ

સ્થાપના અને ઉદ્દેશ—વડોદરા રાન્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેવટના બંધારણને
અનુસરીને સને ૧૯૩૦-૩૧માં આ મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. અને તેનો ઉદ્દેશ
રાન્ય પુસ્તકાલય મંડળના જે ઉદ્દેશો છે તે ઉદ્દેશોને પોતાના પ્રાંત પૂરતા અમલમાં મૂકવાનો છે.

મંડળનું કાર્ય—મહાલ અને જૂથ મંડળો રાન્ય પુસ્તકાલય મંડળના ઉદ્દેશ પ્રમાણે
અમરેલી પ્રાંતના એક-એક મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો સ્થપાઈ ચૂક્યા છે. અને દરેક કાંઈ ને
કાંઈ કાર્ય કરતા પણ થઈ ગયાં છે. પણ કાર્યની ગતિ મંદ છે. આ માટે આશા છે કે
પ્રાંતના દરેક મહાલ મંડળની યોજના નીચેનાં કાર્યો દર વર્ષે કરશે જ:

૧. જે વરસમાં રાન્ય વ પ્રાંત પરિષદ બરાય તે સિવાયના દરેક વર્ષે મહાલ પરિષદ બરે.
૨. દર વર્ષે વિદ્યાર્થીઓ માટેની શિષ્ટવાચનની એક પરીક્ષાનો લાભ જરૂર લે.
૩. રાન્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મોટાઓ માટે લેવાતી શિષ્ટવાચનની પરીક્ષાનો દરેક
મંડળ ઉપર સૂચના કાઢી, પ્રચાર કરે અને ઉમેદવારો ઉભા કરે અને પરીક્ષાનાં પુસ્તકોની
માગણી આવે તો તે પૂરી પાડવાની તજવીજ કરે.
૪. શાળાવાળા પુસ્તકાલય વગરના ગામેએ પુસ્તકાલયો સ્થાપવા પ્રયત્ન કરે.
૫. જૂથ મંડળોના જૂથનાં એકેએક પુસ્તકાલયની તપાસણી કરાવે.

ભારતી સાહિત્ય સંઘ-મુંબઈનાં પુસ્તકો

૧ સુરસી—લેખક: શ્રી. પન્નાલાલ પટેલ; મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦

૨ માણસાધના દીવા—લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૩ પાવક જ્વાલા—લેખક: શ્રી. ચુનીલાલ મડિયા; મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦

૪ પરીકથાઓ—(૧) નીલમણિ, (૨) ફૂલવંતી, (૩) નામકુમારી; લેખકો: શ્રી. નિરંજન વર્મા અને જયમલ પરમાર; મૂલ્ય દરેકનું રૂ. એક.

એસ.એન. એમ. ઠક્કરની કું. મુંબઈનાં પુસ્તકો

૫ દક્ષકન્યા—લેખક: શ્રી. ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૬ જનકદુલારી—લેખક ઉપર પ્રમાણ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૭ વ્યાપણો ઘરસંસાર—લેખક: શ્રી. શકુન્ત રાવળ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૮ ચતુર મુંબઈ—લેખક: શ્રી. મોહનલાલ ધામી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૯ રેવાના વર—અંગ્રેજી ઉપરથી રૂપાંતરકારો: શ્રી. ભોગીલાલ ગાંધી અને શ્રી. રમણલાલ સોની; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

એસ.એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. મુંબઈ તરફથી

૧૦ કલ્યાણયાત્રી—લેખક: શ્રી. કરસનદાસ માણેક; મૂલ્ય રૂ. સવા.

આદર્શ પુસ્તક બંડાર-અમદાવાદ તરફથી

૧૧ ધ્રુવડ ખોદ્યું—લેખક: શ્રી. નિરુદેસાઈ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

ધી સંદેશ લિ. અમદાવાદ તરફથી

૧૨ સંદેશ પ્રત્યક્ષ પંચાંગ—(ગોટા કલનું) મુખ્ય સંપાદક: ગણકમાર્તંડ શ્રી. કૃષ્ણરામ વડાલજી બટ. અને ખીનજો; મૂલ્ય રૂ. દોઢ. ઉપર પ્રમાણ. પુસ્તક કદમાં મૂલ્ય રૂ. ૦-૬-૦.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી-અમદાવાદ તરફથી

૧૩ સં. ૨૦૦૨ તું પંચાંગ—સંપાદક: શ્રી. હરિહર બટ; મૂલ્ય ૦-૪-૦

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય-અમદાવાદ તરફથી

૧૪ મહાવાક્ય રત્નાવલિ—અનુવાદક: શ્રી. ચાંચી ગિરિનથાંકર મપાઈકર મહેતા;
મૂલ્ય ૦-૧૨-૦.

અ.અ. પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૧૫ ગણિતપ્રવેશપાઠી—યોગક: શ્રી. રતિલાલ રા. જાવડુ; મુખ્ય વિદેતા:
ગુજરાત પુસ્તક ભંડાર, દોંકવા યોશી, અમદાવાદ, મૂલ્ય ૦-૩-૬

૧૬ આદર્શ બાચનભાળા—પ્રવેશપાઠી—યોગક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૪-૬
દરેકના.

-૧૭ લેખનપ્રવેશપાઠી-૧-૨—યોગક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૬

૧૮ સ્વર્ગ કેશી હિસાબ—યોગક વગેરે ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૦.

દીપોત્સવી ચમંડો (સ્વીકાર)

સંકેશ—તંત્રી: શ્રી. નંદલાલ યુનીસાલ બોડીવાળા; સંપાદક: શ્રી. પ્રદ્યુમ્ન બક્ષાજી;
સારંગપુર; પાશીરામની પોળ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

રવિવાર—સંપાદક: શ્રી. ઉવાહાન્ત પંડ્યા; લેખિગટન રોક, મુંબઈ ૪. મૂલ્ય
રૂ. ૪-૦-૦.

દાંડીઓ—તંત્રી: શ્રી. નટવરલાલ વીમાવાળા;

નવસર્જન—મુંબઈ—સંપાદક: શ્રી. રતિલાલ માધવાણી; ઉપા પ્રિન્ટરો,
પ્રિન્સેસે રીટ, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

ઐશક્તિ—તંત્રી: શ્રી. ધર્મિરલાલ વીમાવાળા; કેળાંપીક, સુરત. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

ગુજરાતી—સંપાદક: શ્રી. નટવરલાલ ધમ્મારામ દેસાઈ; ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
મુંબ.

ખેડા વર્તમાન—તંત્રી: શ્રી. બાણુભાઈ મણિલાલ શેઠ; ખેડા.

બે બડી મોજ—અધિપતિ: શ્રી. સપદા; મુંબઈ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

સમાપના

આ વર્ષનાં પુસ્તકાલય ખાતા તરફનાં વાર્ષિક નિવેદન તેમ જ માંત્ર
પુસ્તકાલય મંડળોની વાર્ષિક સમાજો અને લેખકોનાં નિવેદનો આપનાં
લેખકો પુસ્તક-પરિચય તેમ જ સામયિક દોષન વિભાગ આપી સહયો
નથી, જે પ્રાદેશ વાચકો સમા કરશે. આપતા બંને એ જાગો અવરજ આપશે.
—તંત્રી

હું ઓછું લખેલો છું, પરંતુ મારા મિત્રો ઘણું લખેલા છે; તેઓએ ઢગલાખંધ પુસ્તકો વાંચ્યાં છે. એથી હું ગભરાઈ જાઉં છું. પુસ્તકો વિચારવા કરતાં વાંચવાનું વ્યસન પડી ગયું છે. હાલની સ્થિતિ ક્રાન્તિની સ્થિતિ છે; એક સ્થાનમાંથી ખીન્ન સ્થાનમાં જવાની સ્થિતિ જેવી છે; વચગાળાના સમય જેવી સ્થિતિ છે. હાલમાં કોઈને લખવાનું છોડી દો એમ પણ કહેવાતું નથી, તેમ જ લખો તેમ પણ કહેવાતું નથી. તેવી વચગાળાની સ્થિતિ આપણી છે. આ સ્થિતિમાં શું કરવું? શું જ્ઞાન મેળવવું? તે મોટી મુશ્કેલી છે. આજે મોઢા ઉપરનું તેજ ઓછું થતું જાય છે, આકૃતિ બદલાતી જાય છે, ભૂખમરો વધતો જાય છે; હવે આવી સ્થિતિમાં ક્યાં પુસ્તકોની વાત મૂકું કે જે પુસ્તકના વાચનથી તમારા મોઢા ઉપર તેજ અને નૂર આવે?

રાજ્યે રાજેલી ઉમેદ અનુકૂળ નહિ આવવાથી તેનો વેગ વધારી શક્યા નથી. હાલનાં પુસ્તકોના વાચનથી જો આમજનતાને આનંદ થયો હોય તો આ પરિપક્વતા માત્ર અંતર્યામી જ કેમ આવે? તે એ જ બતાવે છે કે આ પુસ્તકોએ લોકોને રસ અને આનંદ આપ્યો નથી. અંતર્યામીને પણ સારાં ખોટાં પુસ્તકોનું જ્ઞાન નથી. વાંચવાની રીતો નક્કી કરવી, તેનું તારણ કાઢવું, માણસના જીવન સાથે મેળ બેસાડવો, એ રીતે જો પુસ્તકો વંચાય તો જનતામાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરી શકાય.

જે પુસ્તકો વિચારવા જેવાં હોય છે, તે ચિરંજીવ છે. તેમનું આયુષ્ય લાંબું છે, એવાં પુસ્તકો લેખકના જિલરાથી (જિર્મિથી) લખાતાં હતાં, કવિઓ જિલરાથી (જિર્મિથી) કવિતાઓ રચતા હતા. જિલરાથી નીકળેલી વસ્તુઓ જે આનંદ આપે તે બનાવેલાં પુસ્તકો નથી આપતાં.

માટે જ તુલસીદાસે જિલરાથી લખેલું પુસ્તક રામાયણ જીવતું છે, અને અનેક વખત વાંચવાનું મન થાય છે. ગીતાને ઘણાં વર્ષો થયાં છતાં તેનાં ભાષાંતરો વધતાં જ જાય છે. પરિશ્વરનો ત્યાગ કરવાની ખાતર એવાં પુસ્તકો લખાયાં છે. જે પુસ્તકોનું આયુષ્ય લાંબું છે, તે પુસ્તકો વાંચવાનો હાલ આપણને સમય નથી.

અંતર્યામીઓ આવાં ઓછા આયુષવાળાં પુસ્તકો અટકાવી દેવાં જોઈએ અને વાંચવાની લલામણુ ન કરવી જોઈએ. આવાં પુસ્તકો આજે લાયબ્રેરીમાં ઢગલાખંધ આવી ગયાં છે, જેથી ચિરંજીવ પુસ્તકો દટાઈ ગયાં છે. આજે તો વખત પસાર કરવાને બદલે આત્માને પસાર કરવા માટે જ નવલકથાઓ વંચાય છે.

માયા કહે છે કે, માણસ જેવો થાય છે એવી. થઈને હું તેનામાં પેસું છું. શુદ્ધાત્મ અથવા પેસાદાર એ જો જ વર્ગો વિલાસી છે. મહેનત કરનારને વિલાસી માણસો 'રાંચો' કહે છે. બેઠાડુ માણસો વિલાસ ભોગવી શકે છે. તમે જેટલો પરસેવો ઉતારનાર માણસો છો, છતાં તમારું મોઢું અમારા જેવા બેઠાડુ લોકો તરફ છે, અને તમોને એમ પણ વિચારો થતા હશે કે આવા થવાય તો સાફ.

આજનાં પુસ્તકો વિલાસને પોષનારાં છે, આજનાં પુસ્તકો માત્ર વખત પસાર કરાવનારાં જ પુસ્તકો છે, અને ગુલામોની વૃત્તિઓ હંમેશાં વિલાસ તરફ જ દોરાય છે. અને એ વિલાસને પોષવા માટે પુસ્તકોના ઢગલા લખાયે જાય છે. આવાં પુસ્તકોનો હેતુ ઉચ્ચ લઘુ જવાનો ભાગ્યે જ હોય છે, આવાં પુસ્તકોની ઉત્પત્તિ ધનના ઉત્પાદન-માંથી થયેલી હોય છે, તેથી તેની દૃષ્ટિ ધન તરફ જ હોય છે.

સદાચારને પોષનારું નાટક કોઈ ખરીદતું નથી. આજનો વિદ્વાનવર્ગ એવી રીતે કેળવાયેલો છે કે તે આમજનતાના સંપર્કથી ભુલો થઈ ગયો છે. આવો કેળવાયેલો વર્ગ જે પુસ્તક લખે તે આમજનતાને સમજાય પણ નહિ. આવાં પુસ્તકો-માંથી જીવન માટે ઉપયોગી કંઈ જ નીકળવાનું નથી. માનસિક વિકાસ માટે જ કવિતા લખાય છે.

કોસ હાંકતાં હાંકતાં કે માળા ઉપર બેઠેલો ખેડૂત ગાઈ શકે તેવાં ગીતો લખાવાં જરૂરી છે. સામાન્ય માણસોના હૃદયને સ્પર્શ કરી શકે તેવાં પુસ્તકો આજના લેખકો જપ્તલે લખે છે. આજનાં પુસ્તકો જીવનને સ્પર્શતાં નથી. એથી જે લાભ મળવો જોઈએ તે મળતો નથી. તેનો લાભ મળે તે માટે આવી પરિષદોમાં ખાસ ચર્ચા કરવી જોઈએ. અને એનો પડઢો લેખકો પાસે પહોંચવો જોઈએ, જેથી કરીને લખવાની પદ્ધતિ બદલાય.

ગામડાની ભાષા આજે વિદ્વાનો નહિ સમજે, અને વિદ્વાનોની ભાષા ગામડાના લોકો ન સમજે. સામાન્ય વહેવારના શબ્દો પણ આજના વિદ્વાનો પાસે નથી. ન્યારે આ બધું સમજીને વિદ્વાનો પુસ્તકો લખશે ત્યારે જ ઉદ્ધાર થશે.

જ્ઞાન અને કર્મનો મેળ બેસાડવો જોઈએ. જ્ઞાનવાળા જ્ઞાનનો અને કર્મવાળા કર્મનો તિરસ્કાર કરે છે. હાલનાં પુસ્તકોનો જગ્યા અમુક વખત પછી નકામો નીવડવાનો છે.

અક્ષરજ્ઞાન મેળવવું પડશે, તે જ્ઞાન સાચવી રાખવા. સારા માણસની સલાહ લઈ સારું પુસ્તક વાંચી, ગ્રંથપાલે વિચારને પોષે તેવાં પુસ્તકો જનતાની આગળ ધરવાં જોઈએ. આવાં પુસ્તકો ચોડાંક વાંચ્યો તો પણ જ્ઞાન મળશે.

અક્ષરજ્ઞાન જીવનની જરૂરી ચીજ છે, અક્ષરજ્ઞાનની મારફતે ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચવાં પડશે. પરંતુ તે કરતાં વધારે તો વાંચેલાં પુસ્તકોનો જીવનમાં ઉપયોગ શું છે? તે ભાન ઉત્પન્ન થાય તે જ તેનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ.

સાહિત્યની ભાષા બોલવાથી કે સારાં લૂગડાં પહેરવાથી સુધરાતું નથી. જીવન લોકોજીવ્ય બને, લોકોને ઉન્નત બનાવવામાં એ વપરાય, લોકોનું ભલું કરે, ત્યારે સુધર્યો કહેવાય.*

શ્રી. રવિશંકર મહારાજ

* તા. ૨૮-૧૦-૪૫ ના રોજ રૂપુર (તા. ચાણસ્મા) મુકામે મળેલી સદર તાલુકાની પાંચમી મહાત્મ પુસ્તકમંથ પત્રિકાના ૫મ પૃષ્ઠેથી આવેલું જાણપાત.

૧૯૪૧નું પરદેશનું શ્રેષ્ઠ અને નિષ્પક્ષ વર્તમાનપત્ર : ટકુંગ્પાઓ

ચીનના વર્તમાનપત્રની વાત

૧૯૪૧ ના મેની ૧૫ મી તારીખે મીસુરીના વિશ્વવિદ્યાલયે ' વર્ષના શ્રેષ્ઠ પરદેશી વર્તમાનપત્ર માટે 'નું પારિતોષિક ચીનના ' ટકુંગ્પાઓ (Takungpao) નામના વર્તમાનપત્રને આપ્યું. આને અંગે આખા રાજ્યમાં સંતસનાટી પ્રસરી રહી; કેમકે ચીનના એક વર્તમાનપત્રને પરદેશમાં આવું માન મળ્યાનો આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો.

તે જ દિવસે તે પત્ર પોતાના અગ્રણીમાં ચીનના અને બીજા દેશોના વર્તમાનપત્રો વચ્ચેના મુખ્ય તફાવતો નિર્દેશ કર્યો. ચીનનું પત્રકારિત્વ રાષ્ટ્રીય બાબતો સંબંધી વિદ્વાનોના અભિપ્રાય માટેનું મુખ્યત્વે કરીને એક સાધન છે. આ તેનું બળ તેમ જ મહત્તા છે. આ વિશિષ્ટતા, ચીનના બીજા પત્રોની માફક ' ટકુંગ્પાઓ ' પણ જાળવી રાખવાની યત્ન કરશે. આ લેખમાં પશ્ચિમના પત્રકારોને સંબોધીને એ વાત પર ભાર ચૂકવ્યામાં આવ્યો હતો કે, સંસ્કૃતિનો પ્રચાર, મનુષ્યજાતિની સ્વતંત્રતાની જાળવણી અને શાંતિમય જંગતની સ્થાપના, સર્વ રાષ્ટ્રના પત્રકારો વચ્ચેના નિકટ સહકાર પર નિર્ભર રહેશે.

આ લેખ પ્રકટ થયા પછી બરાબર ત્રણ વર્ષે એ પત્રે ન્યુયૉર્ક તથા લંડનમાં એકી સાથે ઑફિસો ખોલી. ચીનના વર્તમાનપત્રે પરદેશમાં ઑફિસ ખોલ્યાનો આ દાખલો પહેલો હતો. એથી કરીને જ્યારે જાગૃતતા પુનર્વિધાનના મંડાણ થઇ ચૂક્યા છે ત્યારે ચીનની જનતા પ્રજાસત્તાવાદી રાજ્યોમાં રહેતા પોતાના મિત્રો તથા યુદ્ધસાથીઓનાં નિકટ સંસર્ગમાં રહેશે.

એની લંડન ઑફિસ ૪૦-૪૩ ફ્લીટ સ્ટ્રીટ, ઇ. સી. ૪ માં આવેલ છે. ખબરપત્રીતરીકે, તે પત્રમાં ૧૯૩૫ થી ૧૯૩૬ સુધી સાહિત્યવિભાગના લંડની તરીકે કામ કરનાર નિમણા છે. તેણે એરમેઇલ તથા તારથી રિપોર્ટો મોકલવાની શરૂઆત કરી લીધી છે. ' ટકુંગ્પાઓ ' રચનાયું સારથી તે અંતરરાષ્ટ્રીય દષ્ટિબિંદુવાળું હોવાથી બહારની ખબરોની તેને આવશ્યકતા રહેતી. ઉપરાંત, ચીનના અને બાકીના જાગૃતતા ભાવિ વચ્ચે ગાઢ સંબંધ હોવાની તે પત્રની માન્યતા છે.

૧૯૪૧ માં ચીનમાં ' માંચેસ્ટર ગાર્ડિયન 'ના ખબરપત્રી મિ. મંચર સ્ટીને યુગંતિગનાં દૈનિક પત્રોમાં પરદેશની ખબરો કેટલી આવે છે તેનો અડસટો કાઢ્યો હતો. ' ટકુંગ્પાઓ 'ની ખબરોની કટારોમાં અહીં ખબર પરદેશના હોવાની તેની ગણતરી હતી. આ પ્રમાણે અગ્રણીને પણ લાગુ પડે છે. અહીં એ બતાવવું અપ્રાસંગિક નથી કે, ૧૯૪૩ માં બ્રિટનના ' શુમેંગ્ગા મિશન 'ના પાંચ સભ્યો આવેલા તે પૈકી અત્યારના મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર મિ. હુલિન પરદેશ ખાતે જનાર પહેલા ચીની પત્રકાર હતા. તેણે ગયા યુદ્ધ પછીની શાંતિ પરિસ્થિતિમાં ચીની પત્રકારોનાં પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપી હતી. બ્રિટનના જાહેર જનતાના મતના પ્રાગલ્ભ્યની તેના પર ખૂબ અસર થઇ છે અને તેના ધણા સાથીઓની માફક તે પણ માને છે કે, ભવિષ્યમાં શાંતિની મુખ્ય આશા વિશ્વજનતાના ઐક્ય પર આધાર રાખે છે.

' ટકુંગ્પાઓ ' ચીની પ્રજાસત્તાકના જન્મ પહેલાં દશ વર્ષે ૧૯૦૧ માં શરૂ થયું છે. ત્યારે ' ઘોઅર બળવા 'ને એક વર્ષ પીતી ગયું હતું. આ બળવામાં અધાધૂધી અને ફરક]

હરી ચાલુ કરવામાં આવી અને પર્લ હાર્બર પછી હોંગકોંગ દુરમનોના હાથમાં પડ્યું તે દિવસ સુધી તે ચાલુ રહી. બીજાં સ્થળોએથી સ્ટાફના માણસો ચાલ્યા ગયા હતા. એથી ઉગ્રદું મેનેજિંગ ડિરેક્ટર મિ. હુલિનથી માંડીને સુદકો સુદાં, એકસો માણસનો આખો સ્ટાફ દુરમનોના હાથમાં જઈ પડ્યો. કલપનાતીત એવાં જોખમ અને મુશ્કેલીઓને અંતે-આખો સ્ટાફ, જુદા જુદા સમયે, જાપાનીઓની આંખમાં ધૂળ નાખીને નાસી છૂટ્યો. આમ કરવામાં તેમને સેકડો માઇલની પગપાળા મુસાફરી કરવાની હતી. ૧૯૩૮માં યુગકિંગ આજ્ઞા તથા ૧૯૪૧ના માર્ચમાં કિવલિન આજ્ઞા નીકળી.

આ બન્ને શહેરો પર સ્વતંત્ર ચીનના કોઈ પણ શહેર જેટલો સખત જોખમારો થયો છે અને પત્રના સ્ટાફના બધા માણસોને વધારેમાં વધારે જોખમ તથા મુશ્કેલીઓ સહન કરવાં પડ્યાં છે. જ્યારે બમો રસ્તો જાપાનીઓના હાથમાં પડ્યો ત્યારે પરિસ્થિતિ વધારે ખરાબ થઈ.

યુદ્ધની શરૂઆતથી પત્રને યંત્રી, કાગળના જથ્થાની, તથા ન મળી શકે તેવા સંદર્ભ-મથોની એકંદર કેટલી નુકસાની થઈ તે અત્યારે મજબૂત અસંભવિત છે. એક વખત શાંગહાઇથી હેકો આવતાં યાંગ્સે નદીમાં ૧૫૦ ટન ન્યુસપ્રીન્ટ ગ્રુમ થઈ હતી; ધ્યાંગ પરના હુમલા દરમિયાન ન્યુસપ્રીન્ટનો મોટો જથ્થો ગુમાવવો પડ્યો હતો, યુગકિંગ ઓફિસ પર ચાર જુદી જુદી ચોટ લાગી હતી અને હોંગકોંગમાંથી બચાવી લેવામાં આવેલ લગભગ બધાં સાધનો શેઝોકિઆન પરના હુમલા દરમિયાન નાશ પામ્યાં હતાં.

પણ જ્યાં સુધી ચીની લોકોમાં સ્વતંત્રતા માટે પ્રેમ તથા તે માટે ઇચ્છા ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી 'ટકુંગાઓ' ગમે તે જોખમે ચાલશે, મુશ્કેલીનો સામનો કરશે અને પોતાનું કાર્ય ચાલુ રાખશે.

ચીનનાં વર્તમાનપત્રોના વાચકોની સંખ્યા, પત્રના ફેલાવાના આંકડા કરતાં ઘણી વખત બહુ મોટી હોય છે; કારણ કે પત્ર માત્ર કુટુંબ જ વાંચતું નથી, પણ અમુક મંડળો એક જ પત્ર વાંચે છે. ઘણી વખત, નાનાં શહેરોમાં વર્તમાનપત્રોને દિવાલ પર ચોટાવામાં આવે છે. સરકારી નિયમો તથા ન્યુસપ્રીન્ટની અછતને અંગે, ૧૯૪૩ના નવેમ્બર માસમાં દૈનિક ફેલાવો ૬૬,૦૫૬ નકલોનો હતો. એમ છતાં આ ફેલાવો ચીનના યુદ્ધકાલીન બધાં પત્રોના ફેલાવા કરતાં નિઃશંકપણે વધારે છે.

કોઈ વર્તમાનપત્ર શિક્ષણવિષયક સ્વાંગ ખાસ કરે તે માટે પશ્ચિમમાં તે હરકોઈ નાંધો લે. પરંતુ જ્યાં કેળવણીનો વિશાળ પ્રમથનમાં પ્રચાર થયો નથી તેવા ચીન દેશમાં વર્તમાનપત્ર ઔદ્યોગિકશાળા સાધન તરીકે કામ કરે છે, આ મામલોને સંતોષવા, ઇતિહાસમાં 'ટકુંગાઓ' સંખ્યાબંધ પૂર્તિ કાઢતું હતું. કેટલીક પૂર્તિઓ અફવાડિયે નીકળતી તો કેટલીક પખવાડિયે નીકળતી હતી. આ પૂર્તિઓમાં 'ઇતિહાસ ભૂગોળ' 'આજની કેળવણી' 'આધુનિક વૈદકશાસ્ત્ર' 'લલિતકળા' 'બાળકોનું પાતું' તથા 'સ્ત્રીઓનું પાતું'નો સમાવેશ થતો હતો. દરેક પૂર્તિ તે વિષયના તજ્ઞ પાસે-કોઈ વાર વિશ્વમિદ્યાલયના પ્રોફેસર પાસે-તૈયાર કરાવવામાં આવતી હતી. સાહિત્યપૂર્તિ હમેશાં આવતી અને તેને અંગે ઘણા ઉગતા લેખકોની બાળ મળતી હતી. તેને અંગે જ ૧૯૩૮માં ચીનમાં પહેલા સાહિત્યપારિતોષિકની સ્થાપના થઈ. આજે બીજી પૂર્તિઓ બંધ કરવામાં આવી છે, છતાં સાહિત્યપૂર્તિ હજી ચાલુ છે.

નિયમિત પૂર્તિઓ ઉપરાંત પ્રકાશનવિભાગ, અવારનવાર પુસ્તકો પણ પ્રગટ કરે છે. આ પુસ્તકોમાં, યુગકિંગ આજ્ઞાના મુખ્ય તંત્રી મિ. વાંગયુ-શૈંગે લખેલ અપ્રતિમ પુસ્તક 'છેલ્લાં છ વર્ષમાં ચીન અને જાપાન'ના છ ભાગોનો સમાવેશ થાય છે.

ગાંધીજીના “ મંગલ પ્રભાત ”ના પ્રભાવ

ઉત્તમ પુસ્તકો એના વાચકના વિચાર-વર્તનમાં ક્યારે કેવા પલટો લાવે છે તેના તાદેશ દૃષ્ટાંત સરખું આ કથાનક છે. એ વાંચવાથી સહેજે સમજ શકાશે કે, સારાં કે માડાં પુસ્તકો તેના વાંચનારના મન પર સારી માઠી અસરો મૂકી જઈ તેનામાં કેવાં પરિવર્તનો લાવે છે.

અહીં અપાયેલું દૃષ્ટાંત ગાંધીજીના ‘ મંગલ પ્રભાત ’ને લગતું છે. આવા સદૃશ્યોના વાચનની એના વાચકોના મનસ પર પડેલી અસરોના દાખલા વાચકો અમને મોકલી આપશે તો તેની ગુણવત્તાના પ્રમાણમાં અહીં સ્થાન આપવા પ્રયત્ન થશે.—તંત્રી

મારા મિત્રને ડિટેક્ટીવ વાર્તા લખવાનો ખૂબ શોખ હતો; પરંતુ તેનું આ સ્વપ્ન હજી સુધી સિદ્ધ થયું ન હતું. એક દિવસ એકાએક તે મારો પાસે ફોની આવ્યો અને મહાન શોધ કરી હોય તેમ મને કહ્યું: “ એક લોહી થોડું જય એવો સત્ય પ્રસંગ છે; કહો તો સંભળાયું. ”

મેં હા પાડી અને એણે વાત શરૂ કરી.

એ છોકરીનું નામ માલતી. મુંદર ચહેરો, નમથું નાક, અને સ્વભાવે સરળ, પરંતુ પૈસે નિર્ધન. નસીબ સંજોગે એની ફાઇએ તેને સાથે રાખી. આમ એ મોટા વારસાની ભવિષ્યની માલિક બની. વકીલાતનું બણતા એક ગરીબ વિદ્યાર્થી સાથે તે પ્રેમમાં પડી. પરંતુ પૈસાને જ જીવન માનનારી ફાઇએ એ વાત તરફ વિરોધ બતાવ્યો અને રત્નાગિરિથી મુંબઈ જવા માટે બે ટિકિટો જલ્લવિહાર જહાજમાં રીઝર્વ કરાવી. ફાઇની તથિયત એકાએક લથડી છતાં યે ફાઇએ માલતીને એકલી મુંબઈ જવા સમજાવ્યું. પ્રેમીએને છૂટા પાડવાની વાલીઓની રીતરસમે જાણીતી હોય છે. વકીલનો કેસ હુજવાની અણી ઉપર આવી ગયો. અશ્રુની ખારી જલધારા સાગરની ખારાશમાં બળી ગઈ અને સ્ટીમર ઉપડી.

દૂર દૂર સુધી પ્રેમીને નીરખવાનો વૃથા પ્રયાસ કરી માલતી યાત્રીને કેબિનમાં આવી. તેની સાથીદાર ઠાણ પરદાનશીન સ્ત્રી હતી. એ પલંગમાં આરામથી હજી સુધી સૂતી હતી. માલતી પોતાના પલંગ ઉપર આડી પડી જીંઘને પટાવવાનો પ્રયાસ કરવા લાગી.

સવારના પહોરમાં જહાજ ઉપરના સિપાઈઓની ધીંમ્મમસ્તીના અવાજો તે જંગી ભીડ અને પથારીમાં બેઠી યજ્ઞ ગઈ. મોડું ધોવાની જગ્યાએ આરસા પાસે દાદી ઉપર સાણુ લગાડીને હાથમાં અસ્ત્રો પકડી એક મૃતિં ભોંસી તેણે જોઈ. તેને ખૂબ પાડવાનું મન તો થયું; પરંતુ ઠાણ જાણે કેમ એક પણ શબ્દ કંઠમાંથી નીકળી ન શક્યો.

દાદીવાળી પરદાનશીન ઓરત ! માલતીનું મગજ ચક્કર ખાઈ ગયું. “ એક પણ શબ્દ બોલીશ તો જનથી જમશ. ”

માલતી તો સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. “ દરવાજો ખંધ કરી દે. કદાચ તું બેભાન થઈ જાય તો નાહકની ઉપાધિમાં લાવી મૂકે. ”

મુંગેમોટે ચંત્રવત્ માલતીએ દરવાજો ખંધ કરી દીધો.

દાદીવાળી સ્ત્રીએ કહ્યું: “ મેં એવું નહોતું ધાયું કે મને તું આવી વિચિત્ર રીતે

અચકાઈ જઈશ. એક સ્ત્રી જવાની હતી, પરંતુ તેનું જવાનું એકાએક બંધ રહેતાં મારા મિત્રાએ તે ટિકિટ મેળવી અને હું સ્ત્રીના લેખાસમાં અહીં ચડી ગયો. આપણે એકબીજા સાથે બટકાઈ તો ગયાં છીએ એટલે હવે નાટક વધારે સાવચેતીપૂર્વક બજવાનું જોઈએ. તારે ચોવીસ કલાકમાં એક પથ્થુ ફાથુ મારાથી દૂર જવાનું નથી. આ કેપ્ટીનની બહાર ડેકું કાઢ્યું છે તો તારા ધડ ઉપર પછી માથું રહી નહિ શકે. ”

તે જરા નજીક આવ્યો અને માલતીને કહ્યું: “ તું એમ ધારવાની ભૂલ ન કરતી કે હું આ સંજોગોના લાભ ઉઠાવી લઉંશ. દિલ અને દર્દ એ મારે વિષય નથી. તું એક સ્ત્રીના સહવાસમાં જેટલી સલામત છે તેટલી સલામત અહીં છે. ”

ધીરે ધીરે માલતીએ પોતાના જીવનની કથા સંભળાવી. આખી રાત માલતીને ચોકી પહેરો રાખતો પરદાનશીન યુવક જગતો ખેસી રહ્યો. ન્યારે માલતી નાહવા બેસતી ત્યારે બહારથી દરવાજે બંધ કરીને પરદાનશીન યુવક પહેરો ભરતો હતો.

ન્યારે ડૉક્ટર કે કોષ્ટ કેપ્ટીનમાં આવે ત્યારે પરદાનશીન યુવક પથારીમાં ઓઢીને સૂઈ રહેતો અને માલતીને બધા જવાળો. (કે જેનું આગળથી રિહર્સલ કરવામાં આવતું) આપવા પડતા હતા; માલતીની આંખો બંન્નુસની અંદર લપાઈ રહેલી પિરતોડની નળા તરફ ખેંચાયા કરતી હતી.

દરિયામાં જરા તોફાન જેવું લાગ્યું ત્યારે માલતી ગભરાઈ ગઈ અને ખૂબ પાડવા લાગી ત્યારે પરદાનશીન યુવકે સત્તા ભર્યા અવાજે કહ્યું: “ ગરબડ નહિ. અહીં ખેસીને કંઈક વાંચ. ” માલતીએ “ દિલની વાનો ” નામની વાતી વાંચવા માંડી.

“ આ તે જીવાન છોકરીને વાંચવા લાયક સાહિત્ય છે? સદ્ગુહર્ય સાંભળી શકે એવું કોષ્ટ પુસ્તક તારી પાસે નથી ? ”

માલતીને કંઈક શરમ આવી અને ગુપચુપ ‘ગાંધીનું મંગલ પ્રભાત’ લઈ આવીને વાંચવા લાગી. થોડી વાર પછી તેણે કહ્યું: ‘ એ પુસ્તક સૂઝી દે. શું તું મને આ ફિલોસોફી સંભળાવી મારું મગજ શાંત પાડવા માગે છે? અંદરખાનેથી તારો વિચાર મને પકડાવી દેવાનો છે એ હું સમજી ગયો છું ! ’

માલતી ધૂણી ઉઠી અને કંપારી ખાઈને પથારીમાં પડી.

ડૉક્ટર માલતીની પથારી પાસે આવ્યા અને તેને જગાડી, “ તમને બહુ તકલીફ પડી હશે. આ ચિઠ્ઠી તમારા રૂમ કંપેનિયન આપી ગયા છે. ”

ચિઠ્ઠીમાં લખ્યું હતું: “ તમારી વર્તણૂકથી મને સંપૂર્ણ આનંદ થયો છે. તમારા વકીલ પ્રેમીની સાથે, સુખી જીવન ગુજારો એવા મારા આશીર્વાદ છે. તમને દવામાં ઘેનની ટીકડી આપીને તમને ત્રાસ આપવા બદલ હું દિલગીર છું; પરંતુ બીજા કંઈ ઉપાય જ ન હતો. હું આ બંદરે બિતરી જઈ છું. પહેલાં તો મારો વિચાર તમને મારી નાખવાનો જ હતો. પરંતુ મેં મારા જીવનમાં કોઈને ધૂન કરી નથી અને હવે શું કરવા એવું પાપ કરું? હું પોલિસના હાથમાં પકડાઈ ગયો હોત તો કદાચ ફાંસીએ લટકી ગયો હોત. તમે ગાંધીજીનું ‘મંગલ પ્રભાત’ મને સંભળાવ્યા પછી મારા જીવનનું પ્રભાત અમંગલ ન બને એટલું હું એમાંથી શીખી શક્યો છું અને એ શિક્ષણે તમે પથ્થુ આજે આ ચિઠ્ઠી વાંચવા જીવતાં છો. ” નીચે સહી ન હતી. માલતીએ “મંગલ પ્રભાત”ને છાતીએ લગાડ્યું અને ગદગદ કંઈ બોલી બીઠી: “ બાપુજી. ”

કલાપી : એક અભ્યાસદષ્ટિ

(ગતાંકથી ચાલુ)

૫—કેકારવ અને નીતિ

સમય કેકારવની જુદી જુદી પરીક્ષા લીધા જ કરશે. દીર્ઘંશવી અને ચિરંશવી સાહિત્યને પણ સમય સમપના પ્રશ્નપત્રો રહામે જવાબ લખવા પડે છે. જવાબ જેટલો સંતોષકારક એટલી સાહિત્યની મહત્તા. કલાપીના સમકાલીન મિત્રોએ તેના સમયને જવાબ આપ્યા છે; વધો પછી કલાપીના ભક્તોએ તેમના યુગને જવાબ આપ્યા છે; વિરોધી તો કલાપીને કોઈ મળ્યો જ નથી ! છતાં એની ખામીઓ નિહાળનાર પણ કોઈ હશે ખરા !

નીતિની માત્ર પૂજા કરનાર અને પ્રેમતા ખુલ્લા સાદને બીભત્સ અનીતિ માનનાર કોઈ કોઈ ચોખ્ખાણે મુખેથી કેકારવે સીતકાર કઢાવ્યો પણ હશે-જેણે ખીજ જ ફાણે રાધાકૃષ્ણનાં શૃંગાર-ગીતમાં નીતિની પરાકાષ્ટા નિહાળી એ ગીતમાં પોતાનો સાદ પણ પુરાવ્યો હશે જ !

‘ કૈલીસ્મરણ ’ની

‘ લતા સુખની ચઢતી વિકાસે;

પયોધરો ગાઢ હલે હુલાસે. ’

અથવા ‘ ત્યાં હું ત્યાં હું ’ની

‘ હા હા ! દેહ કલિ દિગમ્બર ઘની ખ્યારી ખીલી નીકળી ! ’

કે ‘ સાજીને રૂપકે ’ નામની ગઝલની

‘ સરખાં બને બન્ને જરા, ત્યાં તો શરાણીની મઝા.

ઉલટી કરી તહે તો સભા ! નયને સનમ ખેલી નહીં ! ’

જેવી કડીઓ નીતિયુક્ત માનસને આંખ મીંચવા કદાચ ગ્રેરે ખરી !

પરંતુ નીતિયુક્તોને થોડા પ્રશ્ન પૂછી લઈએ:

(૧) નીતિની કોઈ સર્વમાન્ય કસોટી હશે ખરી ?

(૨) સંસ્કૃત કવિઓએ રચેલા સંભોગ-શૃંગારનાં કાવ્યો વાંચ્યા પછી કલાપીનાં કાવ્યોમાં અનીતિ દેખાય છે ખરી ? નિદાન થોગી ભર્તૃહરિતું ‘ શૃંગાર શતક ’ તો બેથું છે ને ?

(૩) સાહિત્યમાં શૃંગાર બીભત્સ ક્યારે બને ? એ બન્ને વચ્ચેની રેખાઓ યુગે યુગે, અરે દસકે દસકે શું ફરતી રહેતી નથી ?

(૪) દેહ અને દેહને રૂપરૂપનો અંબાર બનાવતો કામ એ બન્ને શું ઈશ્વરદત્ત બક્ષિસો નથી ? પ્રેમ-કામ ન હોત તો માનવદેહ જેવા માટીના માળખાને કોણ સુંદર માનત ?

(૫) સૌંદર્યવર્ણન-વિમતભર્ષા સૌંદર્યવર્ણન-અનીતિમય શા માટે ? સૌંદર્ય એ સર્જનનું રથૂળ સ્વરૂપ : ખીજું પાસું ! સૌંદર્ય વગર સર્જન નથી જ ! એ સૂત્ર માન્ય છે ? એ જ કલાપીનું સૂત્ર.

પરંતુ એ પ્રશ્નો પૂછવાનો કશો અર્થ નથી. ઓગણીસમી સદીનો પાછલો ભાગ અને વીસમી સદીની શરૂઆતનો સમય Prudery—એક પ્રકારનું સુગળવાપણું—શીખવી રહ્યો હતો. આંગલ સંસ્કારની એ અસર ! વિક્ટોરિયન યુગના સંપર્કનું એ પરિણામ ! કલાપી ગુજરાતને એ પરદેશી કૃત્રિમતાની પાર લેઈ જતો હતો.

અને કલાપીનો કેકારવ જોવો ભવ્ય વિરાગપદ્યો પાડે છે તેવો વિરાગપદ્યો ખીખ કયા સાહિત્યપ્રાંથમાંથી આપણને મળી શકે એમ છે ?

‘ એ શું બધી દેહ તણી જ માયા ?
આત્મા પરે પ્રેમની શું ન છાયા ?
માની હતી પ્રીતિ વિશાળ કાયા,
તહીંય આવી લેણુતા ભરેલી શી ?

x x x

અમોને સ્પર્શન્ટાં—અરર ! પણ ખારાશ મળશે,
અમોને સ્પર્શન્ટાં ઉદધિ સઘળો આ કટુ બને.

x x x

વળી

નથી નથી મુજ તરવો વિશ્વથી મેળ લેતાં,
હૃદય મમ ઘડાયું અન્ય કો વિશ્વ માટે ?

x x x

પ્રણય, રતિ, દયા કે સ્નેહ ને ભ્રાતૃભાવ,
અરર ! નહિ સહું એ સ્વાર્થના શું વિભાગ ?

જેવા વિરાગવર્ધન કાવ્યખંડોથી ખીચોખીચ ભરેલો કેકારવ એ એકલી માશુક માટેની બાંગ નથી જ !

પ્રેમનાં સદૈવ ગીત ગાતો આ ‘ સ્નેહી ’ પ્રેમનાં તોછડાં સ્વરૂપને ઝટ ઓળખી ઓળખાવે છે અને વ્યક્તિપ્રેમને વિરાટ બનાવવા મથે છે, એ સત્ય જોવા કલાપીનું ગમે તે કાવ્ય વાંચવું બસ યથા પડશે. કેકારવ વાંચી માનવી વિષયી નહિ પરંતુ વિરાગી બને એમ છે—જે કે એ વિરાગ Orthodox રૂઢિમાન્ય વિરાગ નહિ, પરંતુ માનવતા, સદ્ગતા, અનુકંપાથી ભરેલો સાચો વિરાગ !

૬—કેકારવમાં અનુવાદ, અનુકરણ અને સૂચન

કલાપીનાં કાવ્યોની મર્યાદા-ખામી શોધવા માટે એના અનુવાદો તરફ પણ દૃષ્ટિ જવાનો સંભવ છે. કલાપી અનુવાદપ્રિય છે, એમ પણ કહેવાયું છે—મનાયું છે. આપણે સદૃઢ જાણીએ છીએ અને કેકારવની નોંધ ખુલ્લેખુલ્લું બહાર પણ કરે છે કે ‘ પ્રેમ અને મૃત્યુ, ’ ‘ પ્રેમ અને શ્રદ્ધા, ’ ‘ ચંચલ પ્રેમસુખ, ’ ‘ રસેન્દ્રા, ’ ‘ સમુદ્રથી છંટાતું બાલક, ’ ‘ વૃદ્ધ ટેલિયો, ’ ‘ વૃદ્ધ માતા, ’ ‘ પહાડી સાધુ, ’ ‘ પ્રભુ-અનાલાપી ગાન ’ જેવાં કેટલાંક કાવ્યો અંગ્રેજ કવિ ટેન્સન, ટોમસ મૂર, શેલી, મેથ્યુ આર્નોલ્ડ, વર્ડઝવર્થ, ગોલ્ડસ્મીથ,

એ બન્ને સ્વરૂપમાં સામ્યતાવાળી કવિતાનાં મૂળ અંગ્રેજ કવિ શેલી સુધી પહોંચે છે. અનુકરણ આમ એક રીતે વિકાસ અને પ્રગતિનો એક સાહિત્યમાર્ગ બની રહે છે. જમતને એક બનાવવાના ઉદ્દેશમાં સાહિત્ય-અનુકરણ એક મોટું સાધન છે.

આપણા સાહિત્યકારો ઉપર અનુવાદ અને અનુકરણ કે સૂચિત વિચાર સંબંધી ઠીક ઠીક આદેશો મુકાયા છે, અને વચ્ચે વચ્ચે સાહિત્યજગત જગી, જાય એવા સાહિત્ય-ઉત્ક્રાંતિ પથ ચલા છે. બીજાનું કાવ્ય કે અન્યની કૃતિ પ્રેરિતને નામે - ચડાવી દેવી એમાં એક પ્રકારની હલકાઈ જરૂર દેખાઈ આવે છે; પરંતુ અનુકરણ કે સૂચનને કમલે ને પગલે નોંધવાનું કાર્ય લેખકો માથે લે તો તેઓ કડપથી લેખક બનતા મટી જશે ! શ્રી. મુનશી, મેધાણી, ન્હાનાલાલ કે નરસિંહરાવ સરખા અત્યંત માન્ય સાક્ષરો પણ એ ટીકામાંથી બચી શક્યા નથી. પ્રતિભાશાળી લેખકોનાં અનુકરણ કે અનુવાદ પણ ઘણુંખરું Original-અવતન કૃતિ બની રહે છે, એમાં શક નહિ. ડ્યુમાની છાપ મુનશી ઉપર પડી છે એમ માન્યા છતાં મુનશીને મુનરાતે અનુવાદકારનું સ્થાન આપ્યું નથી. ' કોઈનો લાડકવાયો ' બન્ને ' Some body's darling ' માંથી જન્મ્યો. એ પૂર્ણ અને શુદ્ધ હિંદી છે. એ વાતની ના પાડવી એ ટીકાખોરપણાનું લક્ષણ બની જાય છે. પ્રતિભાશાળી સાહિત્યકારોનાં હૃદયમાં એક કીમિયો રહેલો હોય છે. એ કીમિયો પરકીય સંસ્કાર કે પરકીય ભિન્નિ એવાં પોતાનાં બનાવી દે છે કે એની પરકીય છાપ સમૂળ ટળી જઈ એ સ્વતંત્ર, પરકીય છાપથી મુક્ત કૃતિ બની જાય છે. નાની નાની લીટીઓ, અક્ષરો, શબ્દો કે ભાવને શોધી ખોળા એવી જ બીજાની લીટીઓ, અક્ષરો, શબ્દો કે ભાવને સામે મૂકી કહેવા મથવું કે આ અપહરણ છે, અસ્વીકૃત અનુવાદ છે, એમાં સાક્ષરતા કરતાં લેખકને ચીડવવાનું મર્કટપણું વધારે દેખાઈ આવે છે.

સૂચનો તો કોણ ક્યાંથી નથી લેતું ? હેલીનરોડના ફકરા અને ફકરા શેક્સપીયરનાં નાટકોમાંથી ટાંકી બતાવાય છે. પરંતુ એથી શેક્સપીયરની કલા ઊતરતી કોટીની બની જતી નથી. કલાપીએ તો પ્રમાણિકપણે અનુવાદનો સ્વીકાર કર્યો છે. અને તે પણ કેટલા થોડા ? પાંચસોપંદર પાનમાં બાએ આવા અનુવાદે પંદર વીસ પાન લીધાં હોય !

અને એ અનુવાદો પણ કેવા છે ? ' વૃદ્ધ માતા ' એ વર્ડસ્વર્થના Sorrows of Margaret ના કાવ્યનો અનુવાદ છે, એમ આપણે જાણીએ કે ન જાણીએ તો ૫ વાચકને આંસુ પડાવે એવો એ વાતસ્થનો આત્મનાદ અનુવાદની છાપથી પર લેઈ જાય છે.

“ એવો ત્હોયે ડરીશ કહી ના માતની ઝૂંપડીથી,
કાલો થેલો નિરખીશ તને, બાપુ ! હું આંસુકાંથી ! ”

x x x

જે ઘંટીને દળી દળી તને ચોષતી હેતથી હું,
ન્હાના ત્હારા સહુજ કળિયા પૂરતી કોડથી હું;
હોંસે ઘંટી દળીશ ફરી તે જોઈ મ્હોં બાપ ! ત્હાં,
ત્યાં સુધી હું શિથિલ મુજ આ દેહમાં જીવ ધારું. ”

એ શબ્દો અનુવાદના હોય ત્હોય અપૂર્વતાની છાપવાળા છે. એવું અને એવું ' વૃદ્ધ દલિયો ' નામનું કાવ્ય બન્ને અનુવાદ હોય; અંગ્રેજી ભાષાના કાવ્યે સૂચવેલો ભાવ

૭-કેકારવ-સમયના સંસ્કારો ઝીલતી વાણી

કલાપીના યુગને આપણે એક ત્રિવેણીસંગમ કહી શકીએ. યુર્જર-ગિરના પ્રવાહ તો ચાલુ હતો જ. દ્વારામથી જૂની યુજરાતીની સીમા પૂરી થતાં દક્ષપત-નર્મદનાં વહેણે યુજરાતી ભાષામાં પૂર ચડાવી નવી સીમા શરૂ કરી. એ સીમાથી શરૂ થતા વહેણમાં અંગ્રેજ અને સંસ્કૃત સાથે ફારસી સંસ્કૃતિના પ્રવાહો બળ્યા. અને આપણી યુર્જરગિરા ઊડી, વિશાળ, રચરચાભરી અને માગ મુકાવે એવી પ્રળય બની. સંસ્કૃતની અસરે હંદરચના, ચિંતન અને શબ્દવૈવિધ્ય આપ્યાં. અંગ્રેજીની અસરમાં આપણી કલ્પના ઉન્નત; જીવંત અને રમતિયાળ બની, આપણને પ્રકૃતિની રંગીન ત્રિવિધતા પાસે લેઇ ગઇ. ફારસીએ ગઝલ આપી : હિંદુ સુસ્લીમ સંસ્કારના દિનિમયની—કહો કે અમેલ મિલનની એક ચાવી આપી. કલાપી એટલે ખુદશી ત્રિવેણીમાં સતત સ્નાન કરી રહેલો સાહિત્યસાધુ !

સંસ્કૃત અંગ્રેજીની ભેગી અસરથી ધડાવવાં ખંડકાવ્યોના આવ સર્જનનું માન કાન્તને ફાળે જાય છે. કાન્તે જે સુંદર ખંડકાવ્યો આપણને આપ્યાં છે : 'વસંત વિનય' અને 'ચક્રવાક મિથુન'. પરંતુ એ ખંડકાવ્યોના સમગ્ર જુમલામાં સંખ્યા અને વિવિધતાની દૃષ્ટિએ વધારેમાં વધારે ફાળો કાઢ્યો આપ્યો હોય તો તે કલાપીએ જ. બીજા કોઇ પણ સમકાલીનની સાથે કલાપીને સરખાવી શકાય એમ નથી. બીજા સમકાલીનોનું અહીં તેમને એક જ ચીજે ચાલવા દેવું હતું—તેમણે પોતે પસંદ કરેલો ચીજો. કલાપીનું ચૂંદં એટલું સૂક્ષ્મ, એટલું પ્રવાહી, એટલું અર્થોત્કૃષ્ટ હતું કે એનો પગ પડતાં બધાય ચીલા એના પોતાના બની જતા. 'કાન્તે' પ્રગટાવેલા ખંડ-કાવ્યપ્રકારને કલાપીએ પોતાનો બનાવ્યો, અને 'સારસી' 'આમ્ય માતા' 'મિલ્લમંગલ' 'કન્યા અને કીચ' 'મહાત્મા મૂળદાસ' 'બરત' 'પ્રપાત' 'વીણાનો મૃગ' 'અસ્વચ્ચ ગૃહિણી' 'ન્હાસી જતી મૃગી ને ધવાયેલો મૃગ' જેવાં સોહામણાં હંદયદ્રાવક ખંડકાવ્યો આપણને આપ્યાં, જેમનાં મુકુટ સરખી 'હંદયત્રિપુટી' કલાપીનું પોતાનું જ જીવનકાવ્ય કહી શકાય એમ છે. 'વૃદ્ધ ટેલિયો' અને 'પહાડી સાધુ' ને આ ગણનામાંથી અનુવાદના પાપે બાતલ કરીએ તો ય ખંડકાવ્યોની આ ત્રેણીસમેવડી ત્રેણી બીજા કોઈ કવિએ આપી હોય એમ દેખાતું નથી.

ખંડકાવ્યની અત્રે ચર્ચા જરૂરી નથી. યુર્જર સાહિત્યે અપનાવેલો આ કાવ્યપ્રકાર સર્વ કવિઓને પ્રિય થઇ પડ્યો છે, છતાં તેનું કલાવિધાન એટલું કૌશલ્ય માગે છે કે એ ઝટ ઝટ સૌને હાથ ચડી જતો નથી. વસ્તુ અને પ્રસંગ કે પ્રસંગની પરંપરામાં ભિન્ન અને કલ્પનાને ગૂંથી દેવાં; લાગણી અને પ્રકૃતિવર્ણનને એકરસ બનાવી વસ્તુ અને પ્રસંગને ખીલવવા અને બહુ ટૂંકી નહિ તેમ જ બહુ લાંબી નહિ એવી કાવ્યમૂર્તિ ઘડી એમાં પ્રાણ પૂરી અંતિમ રુદન, વિપાદ, વિરાગ કે ધેલજાનો ઓલો લેવાવનો એવાં લક્ષણવાળાં રચના તરીકે કાંઇ ખંડકાવ્યનો પરિચય આપણે કરી કરાવી શકીએ. એ શાસ્ત્રીય સંસ્કૃત કે અંગ્રેજ ખંડકાવ્યનું માત્ર યુજરાતી રૂપાંતર નથી. એ આખું નવીન યુર્જર સર્જન છે. કલાપી લાંબુ જીવ્યા હોત તો એ સંખ્યસાચી કવિ બની શક્યો હોત. કપરા ખંડકાવ્યને સરળતાથી પોતાનું બનાવી લેનાર કલાપી અનુપમ કૌશલ્યની સાક્ષી પૂરે છે.

નરસિંહરાવે પ્રકૃતિ અને માનવભાવ વચ્ચે એકરાગ ઉપગવી, હંદરચના દ્વારા સ્વા-

નુભવરસિકની છાપ પામેલાં હુંકાં કાવ્યોને શુદ્ધ જાણામાં પ્રવેશ કરાવી સંસ્કારી શુદ્ધરા-
તનું એક વાર થોડા સમય સુધી મન દરણુ ક્યું હતું. એ પ્રધાની પ્રાથમિક કૃત્રિમતા
ધટી જઈ હવે એ કાવ્યરવરૂપ શુદ્ધરાતમાં સર્વમાન્ય બની ગયું છે. કલાપીને નરસિંહરાવ કે
એમને વખાણનાર વર્ગ સાથે અંગત પરિચય થયો હોય એમ દેખાતું નથી. ઉલટ, તેમના
પ્રતિરૂપથી મણિલાલ નસુભાઈ સાથે કલાપીને ગાઢ સંબંધ બંધાયો હતો, અને તેમના
વેદાન્ત, પ્રાણુવિનિમય, અધ્યાત્મ કે ધિયોજ્ઞાનીના સિદ્ધાંતો પ્રત્યે તેને ખૂબ આકર્ષણ હતું.
છતાં નરસિંહરાવે સ્વાનુભવરસિક-આત્મલક્ષી કાવ્યોની દાખલ કરેલી લઢણુ કલાપીને
જાણ્યે અજાણ્યે ધણી જ દાવી ગઈ છે, અને પ્રકૃતિનો જોડો જીવંત જોખ તેની પાસે
સચોટ આત્મલક્ષી કાવ્યો મોટા પ્રમાણમાં લખાવી શક્યો છે. ‘કમલિની’ કાવ્યમાં
નરસિંહરાવની ‘ચંદા’ જેવું સજ્જવારોપણુ વિષમ દરિગીતમાં પ્રત્યક્ષ થાય છે; ઉપરાંત
‘તુષાર’ કાવ્ય અને તેની કડીઓમાં

‘હું છું’ ઉભો ગિરિતણા શિખરે ચઢીને,
કલ્લોલ માલ સમ ગીચ તુષાર નીચે-
મેદાન નીલવરણા ઉપરે ઝુમ્યો છે :

જાણે જડયું સર રૂડું નલાની તળે તે’
તથા નરસિંહરાવને પ્રિય ઉધોર જંદમાં રચામેલા ‘તારો ખોલ’ નામના કાવ્યમાં

‘સૂતું નીલવરણું ઘાસ,
ઝાકળ ખોતીડાં ચોપાસ,
ગણતી ણિન્દુડાં તું જાય,
ને મુજ મ્હેં લણી મલકાય,
તે દી પ્રેમનો તે કોલ,
દીધો ત્હેં મને અણખોલ.’

અને ‘જે કળા’ નામની રચનાની કડીઓ,

પ્રિયે ! ગ્રીષ્મ તણી હતી લહાય,
આપણે ફરતાં કુંજની મહાય;

જેવી કડીઓમાં આજો આજો નરસિંહરાવનો અણકાર આપણે સાંભળીએ છીએ.
ત્રી અસરો સમકાલીનોમાં હોવી એ નવું નથી. સમકાલીન કવિતાપ્રવૃત્તિના વિધવિધ રંગો
થેની એ રમત છે, કહો કે પરિચય છે. નરસિંહરાવનો તોટક

રમતાં ભમતાં કદી દિવ્ય વને,
કુલડાં રૂડલાં જડિયાં મુજને.

પણુ કલાપીને તોટક જંદની કેટલીક રચના તરફ દોરી ગયો હોય એ સંભવિત છે.

‘કર તું કંઈએ ! કર તું કંઈએ !
મધુ તેથી અને વધુ શું કદીએ !
તુજ વાણી સદા સુણતો જ રહું,
અરતાં કુલ એ વીણતો જ રહું.’

એ પણ એક ભાષાંતર કહેવાયું છે ! શેક્સપીયરનું, નહિ ? ‘ કાવ્ય માધુર્ય ’નો સંગ્રહ કરનાર શ્રી. અંગ્લરીઆ આ કાવ્ય માટે કહે છે:—

આ ભાષાંતર તો એટલું બધું રસમય અને ભાવાભિન્નું તદાકાર ચિત્ર બહુ કરનાર છે કે તેની નોંધ લીધા વગર ચાલે તેણું નથી...રસ, ભાવ અને અર્થ સંપૂર્ણપણે જળવાયાં છે. કથાધિક આ લેખકની કલ્પના સહેજસાજ ભળી છે ખરી, પણ તેથી મૂળ માધુર્ય વધે છે. ’

આ કથન કલાપીનાં લગભગ બધાં જ કહેવાતાં ભાષાંતરોને લાગુ પડે એમ છે. એણે પોતાની કલ્પના ‘ રહેજસાજ ’ નહિ પણ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં ભેળવી છે, અને તે એવી રીતે કે મૂળ માધુર્ય વધી આપું ભાષાંતર કલાપીની છાપવાળી સ્વતંત્ર કૃતિ બની રહે છે. ઉપર જોઈ ગયા એ આપું “ અનાશ્વાપી ગાન ” ગેટના અંગ્રેજી તરજુમા કરતાં ઘણું ઉચ્ચ કોટીનું કાવ્ય છે. એની ઉત્પત્તિ ‘ Fopert-ફોર્ટર ’માં નથી; કલાપીનાં હૃદયમાં છે. ‘ ફોર્ટર ’ તો માત્ર અકસ્માત છે—પડેલા હલાવી નાખી પાછળ રહેલી સૃષ્ટિને ખુલ્લી કરનાર પવનની લહેર જેટલો અકસ્માત !

કલાપીનાં ધ્વનિકાવ્યો—Lyrics એટલાં બધાં છે, એટલાં બધાં સારાં છે કે કોઈ પણ સંગ્રહમાં તેમની સંખ્યા વધારેમાં વધારે જ હોવાની. શ્રી. અંગ્લરીઆનો શિષ્ટ સંગ્રહ ‘ કાવ્ય માધુર્ય ’ અને તે પછીના પણ કાવ્યસંગ્રહો આની સાબિતી છે.

કલાપીને એ યુગની ઘણીખરી પ્રવૃત્તિઓ હલાવી ગઈ. પરંતુ ‘ પ્રાર્થના સમાજ ’ની અસર તેને પહોંચી દેખાતી નથી. એ સમાજની સહાય વગર જ તેનામાં અકથ્ય સામાજિક ઉદારતા સાહજિક ખીલી નીકળી હતી અને વેદાન્ત તરફના ઝોકે કલાપીને શુદ્ધ, તકરારી, નવીનતાને સદાય નિંદતી જૂનવાણીનો પણ લઈ ખંભ ઠોકનાર પંડિત કદી બનાવી દીધો ન હતો. સર્વત્ર મધુ ચૂસનાર એ મધુમક્ષિકાનો ડંખ તો જન્મથી જ નીકળી ગયો હતો. કલાપીના આખા સાહિત્યમાં—આખા જીવન ડંખની તો ઝાંખી સરખી ચતી નથી. માટે એ બહુ ઊંચી કક્ષાએ ખિરાજતો મહાતુભાવ હતો. માનવી તરીકે એનું સ્થાન એની રાજગાદી કરતાં પણ ઘણું ઊંચું હતું !

એટલે જ એ યુગની લગભગ બધી જ લહરિઓને કલાપી આવકારતો હતો. કાન્તનાં ખંડકાવ્યો અને કલાપીનાં ખંડકાવ્યોનો સંબંધ આપણે જોયો. મહારાષ્ટ્રીય ભાષામાંથી મહારાષ્ટ્રના એક સંત સાથે એનાં નામથી ઉતારેલી ‘ અંજની ગીત ’ નામની કાવ્યરચના પણ કદાચ કાન્તને આભારી છે, એમ કહી શકીએ. એનો આછો આછો છતાં ઠીક ઠીક ઉપયોગ આપણું સાહિત્ય કરી રહ્યું છે. કલાપીએ અંજની ગીતની શક્યતા અનુભવી અને બેનમૂન અંજની ગીતોની શુદ્ધ સાહિત્યને બક્ષિસ આપી. કલાપીનાં ગેય કાવ્યો, રાસ, ભજન કે રાગદારીવાળાં બહુ નથી એમ આજ આપણને લાગે. ‘ પ્રેમીની આશિષ ’ નામાંકિત પીલુ અને ‘ સ્વજનને સાદ ’ સરખા આછા અપવાદો આપણે ગણાવી શકીએ. છતાં એ ઓછાં, નહિ જેવાં છે એમાં શક નથી. પરંતુ તેનાં ગેય કવિત્વે સારા પ્રમાણમાં અંજની ગીતો આપી કલાપીનો ગેય કાવ્યોમાં પણ સારો ફાળો નોંધાવ્યો છે. કોઈ પણ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો ગેય કાવ્યસંગ્રહ ‘ દેશવટો ’ નામક અંજની ગીતને વિસરી શકે એમ નથી.

અરમર અધરે વરસે, મોતી, કુલડાં આંખડીને ખૂણેથી,
એ સુખડાતું વાસી દિલડું દેશવટે ઉઠાસી રે !

એ ગેય કવિત્વપ્રવાહ બીજ કડીમાં પરાકાષ્ટાએ પહોંચે છે.

જોડા છુપા છતાં ઉચ્ચાર માગતા બાવોને વ્યક્ત કરતાં આવાં કંઈક સુંદર અંજની-ગીતા કલાપીએ આપ્યાં છે.

પરંતુ આ અંજનીગીતાનું મહત્ત્વ એક એવી દૃષ્ટિએ પણ છે કે જે વિસરાઈ જવાનો સંભવ છે. 'કાન્ત'ના સંસ્કારજીવનમાં ખ્રિસ્તી ધર્મે બહુ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો. આપણે અંગ્રેજી ભાષા અને પશ્ચિમની સંસ્કૃતિનું મહત્ત્વ સ્વીકારેલું છે, પરંતુ એ ભાષા અને સંસ્કૃતિ ખ્રિસ્તી ધર્મને અવલંબી રહેલાં છે, એનું ધણી વાર વિસ્મરણ થઈ જાય છે. બંગાળના અહાસમાજની મારફત પ્રાર્થના સમાજ દ્વારા ખ્રિસ્તી અસર આપણા ગુજર્ ર જીવન ઉપર થઈ છે. ઉપરાંત, એ અસર ગાંધીજી સુધી પહોંચી છે, એમ નિહાળતી વખતે ગુજરાતના એક સંસ્કારપ્રતિનિધિ કાન્ત ઉપર તેણે ઉપગમવેલી અસર એક સાચા પ્રતીકરૂપ છે અને તે ભુલસાઈ ન શકે એવી છે. બેપ્પીઝમ લેઈ ગુજરાતીઓની ફેટલી સંખ્યાએ ધસુનો ફેસ પહેશે, એ પ્રશ્ન સંસ્કારદષ્ટિએ બીનમહત્ત્વનો છે. ગુજરાતના સંસ્કારમાં ખ્રિસ્તી સંસ્કૃતિએ શો ભાગ ભજવ્યો એ બાબતનું મહત્ત્વનું છે. ભુલાઈ જતો, ભુલસાઈ જતો, આપ સંસ્કૃતિની સર્વગ્રાહકતામાં સમાઈ જતો છતાં નાની પથ્થુ મહત્ત્વની છાપ પાડી શકેલો ખ્રિસ્તી સંસ્કૃતિએ ભજવેલો ભાગ જોડો અને સહાનુભૂતિભર્યો અભ્યાસ માગી રહે છે. અત્યારે તો પ્રાર્થના સમાજ, કાન્ત-મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ અને તેમનું શિષ્યમંડળ જેમાંના કટુણાશંકર મારતર છેક હમણાં જ સ્વર્ગવાસી થયા તે, અને ગાંધીજી, એ ત્રણેય સંસ્કાર સંસ્કારરૂપે બની ગયેલી વ્યક્તિઓ તરફ દૃષ્ટિ કરી ખ્રિસ્તી સંસ્કૃતિ-ખ્રિસ્તી ધર્મની સચોટ પથ્થુ ટૂંકજીવી અસર સમજવી બસ થઈ જશે.

તેમાં જે સ્વીડનબોર્ગનો અધ્યાત્મલક્ષી ખ્રિસ્તી માર્ગ ભક્તિ અને વેદાન્તની હવામાં ઉછરેલા કાન્તને-હરકોષ સંસ્કારી હિન્દીને-અનુકૂળ પડી જાય, એ સમજી શકાય એમ છે. કાન્તના જીવને કયા કયા ધાર્મિક પક્ષતા લીધાં એ પણ અહીં જોવા બાંધુવાની જરૂર નથી. પરંતુ કાન્તના અંગત મિત્ર કલાપી ઉપર ધર્મ તરીકે નહિ પરંતુ ભાવના તરીકે ખ્રિસ્તી-Idology-વિચારમૂર્તિએ ઉપગમવેલી આછોતરી અસર 'સ્વીડનબોર્ગના ધર્મવિચારો' નામે પ્રગટ થયેલા કલાપીના વિવેચનમય ઉપરાંત અંજની ગીતામાં પણ પડી છે, એ તરફ ધ્યાન દોરવું જરૂરી છે. 'સ્વર્ગગીત' સામાન્ય અને વિગતવાર છાપમાં આ ખ્રિસ્તી કલ્પના બહુ જ સ્પષ્ટ કુટી નીકળે છે:

જોવાયેલાંને જોલાવોઃ સ્વામીનો સન્દેશો કહાવોઃ

ખગ ઘોવાને પાણી લાવો, જોવાયેલાંને માટે.

ભૂખ્યાંને લોજનમાં લાવોઃ તરસ્યાંને દ્રાક્ષાસવ પાઓઃ

પાથરને હૈયાં થાક્યાંને-લાવો જોવામાં સૌને.

આર્થ સ્વરૂપ ધારણ કરીને ખ્રિસ્તી કલ્પના 'સ્વામી', 'સંદેશો', 'જોવાયેલાં', જેવાં રૂપકોમાં પ્રવેશ પામે એ નિહાળવું એ એક રસમય દ્રશ્ય છે. સંસ્કારો આમ અપાય છે, અને લેવાય છે. કલાપીની માનસસુરક્ષી એની વીણા માધક

'કુમ્પી જીડી ગુણગુણી થતી વાયુની દહેર દહેરે !'

(આવતા અંગે સંપૂર્ણ)

: : : : હે ગુજરાતી કવિતારાણી

વાંચી મેં કવિતા સઘળી છે :
આંખો મારી થઈ નબળી છે :
માન્યું મેં કવિતા મધુરી છે :
રસભર રંગીલી મધુરી છે :
વાંચી મેં કવિતા સઘળી છે.

* * *

પ્રદા પ્રદાના ચોસઠ જાણે
જાણી ગયો ન્હાનલને વાંચી :
જ-જ 'બકા'ના વાંચી યાક્યો
મેં માંડી ત્યાં ચોળવા આંખો:

* * *

નહાનાલાલે પ્રેમ કુંજની
ભોગણ કોયલશી બોલાવી:
જનવગડાની ઢેલ નચાવી,
પ્રદાળસરી મધુર ગજાવી,
પણ ના પંક્તિ પ્રદા વગરની,
પ્રદા તણી છે પ્રમની વરણી,
પ્રદા મહી પ્રમણા સૌ ભાંગી.

* * *

વાંચ્યાં મેં ઠાકોર કવિને
મન્દિરિયાં માની મેં લીધાં,
પૃથ્વી જાણે ગઈ રસાતળ
જ-જ-વાંચી શક્યો ના સ્થળ
વિરામવાયે કોઈ લીટીએ-
ને શબ્દો તો હીમાચળશા-
આવે વાંચનમાં પથ્થરશા-
કેમ કરીને આગળ વાળું-
ન વાંચું તો મોક્ષ ન પાશું ?

* * *

અર્થ પ્રધાન હતા મેં ભોયા-
રસનો રાજ પણ ના ભોયો !
ભાષા રાણી ક્યાં પટરાણી
હતી છતાં એ બે ત્રણ શાણી
રાણી ખીજ અગડ' બગડ'
ભાષા-ભાષી હિંદી - મરાઠી
ગુજરાતી કવિતામાં ભેળી-

* * *

વાંચ્યાં ત્યાં પ્રભુજનને સન્ન-
'હો છ' કરતાં ગરબા ગાયા-
દર્શનિકાનાં દર્શન પાયાં.
વાંચુ નહાનલ પ્રદાતણે પ્રમ-
વાંચુ ઠાકોર ઠકરાતો જ-જ-
ખખરદારનાં લજનો વાંચું-
તો એ ભવ મારો સાર્થક છે ?
સ્વર્ગ નરક ખને સ્થળ જાણે:

* * *

શું કહેવું પ્રિય કવિતા જાની
ઓ ગુજરાતી રાણી શાણી-
ત્રણે કવિઓ વાંચું તારા-
આંખે ત્યાં આવે અંધારાં :

* * *

વાંચ્યા મેં ઉપવાસી ખિરાદર,
વાંચ્યા એ છે ઉમાશંકર-
મુન્દર, કોલક, મનસુખ, શ્રીધર
પતીલ, પૂનધર બાદરાયણ :
'છે કવિતા' એ સમજી વાંચી
કવિતાઓ ગુજરાતી-વાણી
નવા જુનાને નિત્ય પિછાની.

* * *

વાંચી મેં તારી બાની : : : : :

આ તે છે કવિતા કે લવિતા
પ્રેમ, સ્વરંગ ને મજદૂર ગાથા-
કંચે જતા છે કવિઓ બ્રાતા
પણ ના અર્થતાણી સમજાય તો
કોઈને જઈને કહું સમજાવો-
કવિઓનો છે આવો દાવો ?

* * *
ગુજરાતી કવિતા લખવાની
બંધ પડે ને અલ્પ સમય તો :
શું તુકશાની છે એ રાણી :
ગૌરવભર ગુજરાતી બાની ?

* * *
સંસ્કૃત, ઉર્દૂ ભાષાભાષી
શબ્દકોષ પહેલાં હું વાંચી
પછી નિરાતે બેસું રાણી-
તારી બાની વાચન કરીને.

* * *

મેઘાણીની ફેરવી ઘાણી
વાંચી મેં કવિતા વાણી
લાગી શાણી એ તો રાણી-
ગીત ગુર્જરી ગાતાં જાણી :

* * *

વાંચ્યા ચંદ્રવદન, સ્નેહરશ્મિ,
વાંચ્યા બેટાઈ, માણિકને-
નામ લખતાં થે બહુ યાત્રી :
રતુભાઈની 'જનની' વાંચી
અરાલકર, પ્રહલાદને વાંચ્યા-
વાંચ્યા એ શ્રીનાથ સ્વપ્નથી-
સૌ વાંચીને આને મારે
નિર્ણય કરવો છે જગન્નાથ-
ના વાંચું તો છે સહુ બહિર ?

પુસ્તકાલય

(૧)

જ્ઞાન-આકરો

પુસ્તકાલય : જ્ઞાન ઠેરા આ કરો
એ મહીં સાહિત્યના છે સાગરો !
જિંદગીનું બહાણ લઈ એમાં ફરો;
કાં કુશળ તરવૈયા થઈ એમાં તરો !

(૨)

ઉપવન ગણી ઉપનવજો !
પુસ્તકાલય ઠેકઠેકાણે ત્રગે સર્જવજો !
એ તો ઉપવન છે ગણી એને સદા ઉપનવજો !
પ્રેમ, પૈસા, શ્રમ તણાં પાણી થકી વિકસાવજો !
નિત નવાં પુષ્પો થકી એને સદા પમરાવજો !
શ્રી. શાખાનઅલી ડી. ખાકીઆની

વિજ્ઞાપુર મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ : ચોથું અધિવેશન

વિજ્ઞાપુર મહાલ પુસ્તકાલય મંડળનું ચોથું અધિવેશન જેપુર ગામના પ્રજાજનોના નિમંત્રણથી તા. ૨૧ ઑક્ટોબર '૪૫ ને રવિવારના રોજ સવારના ૬ વાગે મળ્યું હતું.

શરુઆતમાં બાળાઓ દ્વારા પ્રભુપ્રાર્થના, સ્વાગતગીત, શ્રીમંતપ્રશસ્તિ વગેરે ગવાયા બાદ વસાઇ ગુ. શાળાના મુખ્ય શિક્ષક લક્ષ્મણભાઈની દરખાસ્ત તથા હરિપુરાં ગુ. શાળાના મુખ્ય શિક્ષક ગણાભાઈના અનુમોદનથી શ્રીમાન હરિભાઈ પટેલ સા. (કલોલ વિભાગ શાળાધિકારી)ની પ્રમુખ તરીકે વરણી થતાં તેઓ સાહેબે પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી કામની શરુઆત કરી હતી.

જેપુરની પ્રજાએ આવનાર મહેમાનોનું સ્વાગત કરવા તથા અધિવેશનને સફળ બનાવવા જે સ્વાગત મંડળ નીમેહું તેના પ્રમુખ તે જ ગામના વતની પણ હાલ સિદ્ધપુર આસિ. માકેટિંગ ઓફિસર તરીકે કામ કરતા શ્રી. વિક્રમભાઈ વૃંદાવનદાસ પટેલ ખી. એ. એમનું સ્વાગત-વ્યાખ્યાન વાંચવામાં આવ્યું હતું. તેમાં તેમણે જેપુર ગામની પરિસ્થિતિ, ગ્રામ લોકોનો કેળવણી પ્રત્યે રસ, કેળવણીમાં દિનપરદિન થતી પ્રગતિ તથા શાળા, પુસ્તકાલયની ઉત્તરોત્તર થતી ઉન્નતિનું વિવેચન કરી પુસ્તકાલય પરિષદની પ્રચારની દૃષ્ટિએ અગત્યતા ખાસ સમજાવી હતી. હાલ મોટાં મોટાં રાષ્ટ્રો પણ પ્રચારકાર્યમાં છૂટા હાથે નાણાં ખર્ચે છે; અને તેથી તે આગળ આવે છે તેમ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં આવાં અધિવેશનો એ પણ એક અગત્યનું અંગ છે. માટે આવાં અધિવેશનો મોટાં ગામોને બદલે નાના ગામડે બરવાં કે જેથી નાના ગામડાની પ્રજાને પણ વાચનશ્રુષ્ઠ ઉદ્ધે.

ત્યાર બાદ સભાના પ્રમુખ શ્રી. હરિભાઈ પટેલે પ્રેરક બાષ્ણ આપતાં તેમણે જણાવ્યું કે, આવાં સંમેલનો પ્રાચીન વખતમાં પણ યજ્ઞના સ્વરૂપે બરાતાં. તેમાં વિદ્વાનો તરફથી પ્રેક્ષકોને પ્રેરણા મળતી. આ પ્રમાણે ચાલુ જમાનામાં પુસ્તકાલય પરિષદનાં સંમેલનો મારફત વાચનપ્રચાર વધે અને લોકોની જ્ઞાન તરફ અભિરુચિ કેળવાય તેવા ઉદ્દેશ આ સંમેલનોનો છે.

ફાલ્ગુણી સાહિત્યને નકામું ન ગણતાં તેમાં પણ ડેટલુંક સાહિત્ય સંધરવા લાયક હોય છે. આવા સાહિત્યની કાપડીઓ કાપી લઈ ફાઇલો બનાવવી જોઈએ. તેમાં આવતાં મત્તવનાં ચિત્રોનાં આદ્યમ બનાવવાં જોઈએ. આ કાર્ય ઉત્સાહી અંશપાત્ર કરે તો પુસ્તકાલયનો અધ્યયનવિભાગ આવા સાહિત્યથી સમૃદ્ધ થાય.

ઝાતીયવૃત્તિને ઉચ્ચેરે તેવું વાચન યુવકો માટે ઝેર સમાન છે. આવાં પુસ્તકો યુવકોને ખીલકૂલ ન આપવાં જોઈએ. પ્રૌઢ ઉંમરે એ વાંચવા હરકત નથી. આ બદલ અંશપાત્ર ખાસ કાળજી રાખવી જરૂરી છે.

ધણાં પુસ્તકો વાંચવા કરતાં ઓછાં વંચાય પણ જે વંચાય તેનું વાચન પચાવાય તેમ થવું જોઈએ. નવલકથાનું બહુ વાચન થાય છે. પણ તે ફક્ત રમુજની ખાતર જ વંચાય છે. આ બદલ અંશપાત્રે વાચકોનું લક્ષ દોરવું અને જે વંચાય તે વિચારાય છે કે કેમ તે જોવું જોઈએ. વાંચનારની ચોખ્ખતા જોઈ પુસ્તક આપવું જોઈએ.

ત્યાર આદ પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ સા. તરફથી તથા શ્રી. રાવલ સા. તરફથી પણ પ્રેરણાત્મક માર્ગદર્શક સૂચનો કરવામાં આવ્યાં હતાં.

પરિષદની ખુલ્લી બેઠકમાં નીચે પ્રમાણેના ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા:—

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ ૧—શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સા. હમણાં હુંક સમયમાં યુરોપનો પ્રવાસ કરી રાજ્યમાં સુખરૂપ પધાર્યા છે તેઓશ્રી કેળવણીની પ્રગતિ આગળ ધપાવવા ખાસ હત્તના ધરાવે છે તે બદલ તેમને હાર્દયરૂપ દીર્ઘાયુ બન્ને તેવી પ્રશુ પાસે પ્રાર્થના છે.

—અમુખસ્થાનેથી

ઠરાવ ૨—જે જે ગ્રામ પુસ્તકાલયો કાયમ ફંડમાં સેા રૂપીઆ ઉપરાંત રકમ નમા મૂકે અને બેંકમાં ખર્ચના ખાતે સેા રૂપીઆ ઉપરાંત રકમની જોગવાઈ કરે તેવાં પુસ્તકાલયોને સેા સેા રૂપીઆ સરકારપંચાયત મદદ મંજૂર કરવામાં આવે તેવી આ પરિષદ પુસ્તકાલય ખાતાને વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. વિરમભાઈ સેંધાલાલ

અ. આ. હરજીવન ત્રીકમદાસ

ઠરાવ ૩—હાલમાં કાગળોના ભાવ સરતા થયા હોઈ દરેક વર્તમાનપત્રોના ભાવ ઓછા થયા છે છતાં 'સયાજી વિજય' પત્રે હલુ પોતાના લખાણમાં ઘડાડો કર્યા નથી. તેમ બીજાં પત્રો માહકો કરતાં પુસ્તકાલયની સંસ્થાને ઓછા લખાણને પત્રો આપે છે તે ધોરણે પુસ્તકાલયોને રૂ. ૭ સાતમાં આપવા આ પરિષદ તે પત્રના એનેજરને વિનંતિ કરે છે. આ ઠરાવની નકલ પત્રના એનેજરને ખાતા મારફત મોકલવા તજવીજ કરવી.

દ. મુ. જયરાંકર ઉમિયારાંકર પાઠક

અ. આ. દેવરાંકર નાનાલાલ

ઠરાવ ૪—ગ્રામ પંચાયતની રકમ ખાતાની અનેક સૂચનાઓ છતાં ડિસેમ્બર પહેલાં પુસ્તકાલયોને મળતી નથી. આવી પંચાયતે પોતાના બેંકમાં મૂકેલી પુસ્તકાલયની રકમ પુસ્તકાલયને વેળાસર ગ્રામ પંચાયતના અધ્યક્ષ ડિસેમ્બર પહેલાં મંગાવી આપે તેવી મે. રા. રા. મહાલ વહીવટદાર સાહેબને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. પુષ્પસિંહ સવજીભાઈ

અ. આ. ચિત્રલલાલ પંચોલી

ઠરાવ ૫—વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ ધર્મી વર્ષોથી પુસ્તકાલયોને પુસ્તકો પૂરાં પાડવાનું કાર્ય કરે છે. પણ હવે આ મંડળ સારી સ્થિતિમાં આવેલું હોઈ તેણે પોતે ગ્રામજીવનને લગતાં લોકસાગ્ય પુસ્તકો સારા લેખકો પાસે લખાવી છપાવી પ્રગટ કરવાં અને સરતા સાહિત્ય કાર્યાલયની મારફત મારફતસર કિંમતે પુસ્તકાલયોને આપવા આ પરિષદ સદર મંડળને વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. અંબાલાલ હા.

અ. આ. જેડીલાલ નયુરામ

ઠરાવ ૬—રાજ્યમાં દિન પ્રતિદિન પુસ્તકાલયોની સંખ્યા વધતી જાય છે, જ્યારે સરકાર પંચાયત તરફથી મળતી મદદ એની જે ન મળે છે. આથી પુસ્તકાલયોનાં બેંકમાં દાખ પડે છે, જેથી સરકાર પંચાયત મદદ વધારવા આ પરિષદ શ્રીમંત સરકારને આમદમરી વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. અંબાલાલ કલકર

અ. આ. જયરાંકર ઉમિયારાંકર પાઠક

ઠરાવ ૭—આ પરિષદને આમત્રી જયપુરની પ્રજાએ જે જાહેરતરફથી પરિષદના કાર્યને વેળ આપ્યો છે, તે બદલ આ પરિષદ જયપુરની પ્રજાને તેમ સ્વાગતમંડળનો આભાર માને છે.

—અમુખસ્થાનેથી

રાત્રે કુદા, લોકગીત, રમુજી કુચકા વગેરેના કાર્યક્રમ સારી રીતે થયો હતો.

પુસ્તકપરિચય

૧. જયસિંહ સિદ્ધરાજ—લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; પ્રાપ્તિસ્થાન: ગુજર મંચરલ કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. કાઢેલ કદનાં પૃષ્ઠ ૪૦૪, સચિત્ર કવર આચ્છાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.

જાણીતા સિદ્ધહસ્ત નવલકાર શ્રી. ધૂમકેતુએ આપણા ગુજરાતની ઐતિહાસિક સામગ્રી લખેને એના ઐતિહાસિક ક્રમાનુસાર વાચિનીદેવી, ચૌલાદેવી, અજિત બીમદેવ, રાજસંન્યાસી, કર્ણાવતી અને રાજકન્યા આખ્યાં છે. ત્યાર પછી તેમણે જણાવ્યા પ્રમાણે, ગુજરાતને વીર વિક્રમના આદર્શોત્તમ મહારાજ્ય રચવાના કાંડ સેવતા આદર્શધેલા રાજવી જયસિંહ સિદ્ધરાજને મૂલ્ય કરતી આ નવલકથા આપી છે.

લેખકને વરેલી શોકમોઝ્ય લેખનશૈલીએ લખાયેલા આ પુસ્તકમાં મહારાજ જયસિંહને, અર્ધચક્રિય સિદ્ધરાજ જયસિંહનું બિરુદ પ્રાપ્ત થવું, દેવડી-સોનલ દેને મહારાણીપદે સ્થાપવાની જયસિંહની અતિઉત્કટતા, અને જૂનામઢના રા' સાથેનાં સાલ્યાં આવતાં વંશ-પરંપરાગત વૈરનાં જુદોને લગતી રાજખટપટને લેખકે એવી રસભરી રીતે એમાં વણી દીધેલ છે કે વાચક એને પૂરી વાંચીને જ હોડે મૂકે તેવી આ કથા રચાઈ છે. તેમાં પણ જમદેવ પરમારની સાધનાસમયનું સિદ્ધરાજે જોયેલું દ્રશ્ય તો ખરેખર, અદ્ભુત રસની પરાકાષ્ટા જ બતાવી જાય છે. લેખકે, જમદેવ પરમારના પાત્રને વધુ વિકસાવ્યું હોત તો એ અદ્ભુતતામાં વાચકને એર વધારો મળી શકવા સંભવ ખરો.

હૃદયે દેવડી-સોનલ દેને રા' ખેંગાર હિપાડી જાય છે ત્યાં આ વાતી આવીને અટકે છે.

ચોક્કસ મંચમાળાના આ પુસ્તકને એ શ્રેણીનાં અન્ય પુસ્તકોની સાથે સૌ પુસ્તકાલયો અવસ્ય વસાવી લે.

૨. મીરાં પ્રેમદીવાની—લેખક: શ્રી. રામચંદ્ર ઠાકુર, પ્રકાશક: સદેશ પ્રકાશન મંદિર; પ્રાપ્તિસ્થાન: એન. એમ. ઠાકુરની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. કાઢેલ કદનાં પૃષ્ઠ ૩૧૨+૪૮+૩૨, ત્રિરંગી કવર ચિત્ર સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૬-૪-૦.

શ્રી. રામચંદ્ર ઠાકુર ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક અગ્રહા અભ્યાસી નવલકથા આપનાર તરીકે જાણીતા છે. આ અગ્રહા એમણે આપેલી આત્રપાલી ગુજરાતી સાહિત્યના વાચકોનાં રસપૂર્વક વંચાઈ હતી. શ્રી. ઠાકુર જે નવલકથાઓ લખે છે તે ઐતિહાસિક પ્રમાણેના સાથ લખેને લખે છે. એટલે તદ્દરપણે અભ્યાસને અતે અને એ ઇતિહાસને ખાંડિત થવા દીધા શિવાય લખાતી તેમની વાની—કથાઓ ખણે અંશે ઇતિહાસપ્રમાણિત હોય છે.
૫૫૦]

આત્રપાલીની માફક લેખકે આ નવલકથાને પણ ઇતિહાસનાં પ્રમાણના સંશોધન-પૂર્વક લખી છે. તેમાં પણ જે ઐતિહાસિક વ્યક્તિ-પાત્રની આસપાસ અનેક લેહોલિતો અને ચમત્કારોનાં આવરણો હવાયેલાં હોય તેને શુદ્ધ ઐતિહાસિક સત્યરૂપે તારવવાનું કામ મુશ્કેલ હોય છે. એ માટે ઐતિહાસિકતાને આંચ આવવા દીધા સિવાય સુરેખ પાત્રવિધાનપૂર્વક લેખકે આ નવલકથા લખવામાં એમની કલમને અચ્છો પરિચય આપ્યો છે.

સંત-બક્તકવિ મીરાંબાઈના જીવનને વાતોસ્વરૂપે ગૂંથીને ગુજરાતી વાચકોને એ ચરિત્ર રસપૂર્વક વાંચાવ તેવી રીતે લેખકે રચ્યું કરેલ છે. તેમાં આપણું જાણીતા ચિત્રકારો—શ્રી. રવિશંકર રાવળ અને શ્રી. કનુ દેસાઈનાં મીરાંબાઈને લગતાં ચિત્રો, એમાં આવતા પ્રસંગોને હમદ ખડાં કરી દે છે.

ઉપરાંત, પુસ્તકના શરૂઆતમાં લેખકે આપેલ ભૂમિકા મીરાંબાઈના ઐતિહાસિક જીવન પર ઠીક-ઠીક પ્રકાશ પાથરે છે. છેવટના ભાગમાં અપાયેલાં મીરાંબાઈનાં પદો—મંજરો! પણ એની કાવ્યસામગ્રીના રસાસ્વાદ માટે સંપ્રદાયો છે. પુસ્તકાલયો વસાવી લે.

૩. આપણા ઘરસંસાર—લેખક: શ્રી. શકુન્ત રાવળ; પ્રકાશક: એન. એમ. ઇસ્કરની કું. મુંબઈ ૨. કાઉન કદનાં ૫૭૬ ૬૬+૪, સચિત્ર; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

આપણા ઘરસંસારનાં વિવિધ પાત્રો—પત્ની, પતિ, સાસુ, સસરા, નણું-દ-બોમ્બ, માતા-પિતા, પુત્ર-પુત્રી, ભાઈ-ભાભી, દેરાણી-જેઠાણી, કાકા-કાકી અને અન્ય કુટુંબીઓની વિવિધ ખાસિયતો દર્શાવતાં રેખાચિત્રો લેખકે આ પુસ્તકમાં હળવી શૈલીએ રચ્યું કર્યું છે. સાથે સાથે પ્રાચીન આદર્શો રચ્યું કરીને હાલના અને પ્રાચીન આદર્શોની તુલના પણ કરીને ઘરસંસારનાં આ પાત્રોની ખુબીઓ અને ખાસિયતો જાણુવા-ઓળખવા માટે અને હળવા વાચન તરીકે આ પુસ્તક સાડું લોકાદર પામે તેવું છે.

૪. દૂકું ને દય—લેખક: શ્રી. મૂળરાજ અંગરિયા, પ્રકાશક, ૬૬, પૂંઠાં ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

આ પુસ્તકના લેખક શ્રી. મૂળરાજ અંગરિયા ગુજરાતી સાહિત્ય માસિક "નવચેતન"ના વાચકોમાં સારી રીતે જાણીતા છે. એ માસિકના દર અંકે આવતા એમના એ દૈનિક વૈકલ્પિક, ન્યારે વાંચો ત્યારે નવા લાગે તેવા રમ્ય દૈનિકાઓ, આ પુસ્તકમાં સંપ્રદાયો છે. વિવિધ વિષયો પર પ્રસંગોપાત્ત લખાયેલા છતાં ન્યારે વાંચીએ ત્યારે રમ્ય ઉપજાવે તેવા છે. આ દુનિયાઓ લેખકની હાનરજવાખીના આખા પુરાવારૂપ ગણી શકાય.

હાસ્યરસને લગતાં પુસ્તકોમાં એ વિશિષ્ટ સ્થાન ભોગવે તેવું છે. પુસ્તકાલયો સુખે વસાવે.

૫. માણસાઈના હીના—લેખક: શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; પ્રકાશક. ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અમદાવાદ અને મુંબઈ. કાઉન કદનાં ૫૪ ૨૩૪ + ૮, સચિત્ર ૩૧૨ આરોહન સહિત પાકું ૫૬૦, મૂલ્ય રૂ. ૨-૬-૦.

ગુજરાતનાં ધણાં ગામડાં અને શહેરોમાં લોકસેવક તરીકે જાણીતા થયેલા શ્રી. રવિશંકર મહારાજ સાથે લેખકે સાધેલા સંપર્ક દ્વારા એમને પ્રાપ્ત થયેલા એમના જીવનપ્રસંગોનું, લેખકની રસભરી શૈલીએ આલેખન છે. સરકારે જેને ગુનેગાર કેમ ગણી કાઢી છે તે કેમના લોકોમાં પણ કેવી માણસાઇનો વાસ હોય છે તેના દાખલા આ પુસ્તકમાંના પ્રસંગો પુરા પાડે છે. શ્રી. મેઘાણીએ આ પુસ્તક આપીને એક ઐતિહાસિક પુરાવામયી દસ્તાવેજ પૂરું પાડ્યો છે. શ્રી. કાકા સાહેબના શબ્દોમાં કહીએ તો એમાંથી આપણને, “ એ પાટણવાડિયા કેમના રવાભાવિક જીવન આદર્શ, એમની વચ્ચે રહીને પોતાનું ગુજરાત શોધનાર ગૌર લોકોએ ચલાવેલો મધ્યકાલીન હિન્દુ આદર્શ, દેશી અને પરદેશી રાજકર્તાઓએ વિચારપૂર્વક ખીલવેલો પણ અણધારી રીતે અમલમાં આણેલો કાયદાનો આદર્શ, અને છેવટે મહાત્મા ગાંધીજીએ દેશ આગળ અને મનુષ્યમતિ આગળ રજૂ કરેલો માણસાઇમયો અને બહાદુરીમયો સત્ય-અહિંસાનો કથાણુમય આદર્શ—એ બધા આદર્શોના સ્વભાવ-સુંદર આધાત-પ્રત્યાધાતો જોવા મળે છે. ” “ ભિમિ-નવરચના ” કે “ ફૂલછાયા ” નાં પુઠો પર એ છપાતા ત્યારે જ આ જીવનપ્રસંગો વાચક જનતામાં સારો આદર પામ્યા હતા.

આવું માણસાઇના દીવાનો પ્રકાશ પાચરતું પુસ્તક હરેક પુસ્તકાલયમાં હોવું જોઈ.

મં. પ્ર. વ્યાસ

૬. તત્ત્વત્રયસૂત્ર (ગૂજરાતી વ્યાખ્યા સહિત)—વિવેચક: પંડિત સુખલાલજી: પ્ર. જૈન સાહિત્ય પ્રકાશક સમિતિ C/o ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ. કાઉન. ૧૬ પેજ ૬૬, પૃ. ૧૭૬+૪૨૪, મૂલ્ય દોઢ રૂપિયો. પ્રાપ્તિસ્થાન: નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ અને મુંબઈ રે.

સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વદ્વર્ષ વાચક ઉમાસ્વાતિની આ મૂળ સં. કૃતિ જૈન-સંમાજમાં પ્રાચીન સમયથી બહુમાન્ય થયેલી છે. આમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનું દોઢન કરી, સંક્ષેપમાં ઉત્તમ રીતે દસ અધ્યાયોમાં સંગ્રહિત કરી સમજનવદામાં આવ્યું છે. ચેતાર્થર અને દિમર્થર અનેક જૈન વિદ્વાનોએ એના પર વિદ્વાનમરી વિસ્તૃત પ્રોઢ સં. વ્યાખ્યાઓ રચેલી છે. દર્શનશાસ્ત્રના નિષ્ણાત નામાંકિત વિદ્વદ્વરતન પં. સુખલાલજીએ એ સર્વની તુલનાત્મક પદ્ધતિએ તટસ્થ વિચારણા કરી આ ગ્રંથનું ઉત્તમ વિવેચન તૈયાર કર્યું છે. એના દ્વારા વિવેચકે ગૂજરાતના તત્ત્વ-નિર્ણયે અધ્યાસીઓ માટે ઉપયોગી સાધન પૂરું પાડ્યું છે. સન ૧૯૪૦ માં પ્રથમ આવૃત્તિ પછી સન ૧૯૪૦ માં પ્રકટ થયેલી આ બીજી આવૃત્તિમાં ‘ પરિચય ’ વિભાગમાં વિશેષતા છે, અને પાઠાંતરો, પારિભાષિક શબ્દસૂચિ વગેરે વિશેષતા પણ છે. કામળ, છપાઈ વગેરે ઉત્તમ હોવા છતાં મૂલ્ય સ્વસ્થ છે. પૂંનભાષા જૈન ગ્રંથમાલાનું સહસ્ત્ર આ ૧૯ મા ગ્રંથો-કથી વધે છે. વિવેચક પંડિતજીને, અને પ્રકાશક સંસ્થાને અમારા ધન્યવાદ, હરેક પુસ્તકાલય-સંગ્રહમાં આ પુસ્તક હોવું જોઈએ.

૭. અધ્યાત્મતત્ત્વલોક—રચયિતા: ન્યાયવિચારક ન્યાયતીર્થ મુનિરાજ શ્રી ન્યાય-વિજયજી, પ્રકાશક: શ્રી. હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સમાજ-પાટણ. પૃ. ૪૮+૩૪૪

અધ્યાત્મ તત્ત્વનો ઉત્તમ પ્રકાશ આપતો આ ગ્રંથ સંસ્કૃત બાષામાં મનોહર પદોમાં રચીને, તથા તેને ગૂજરાતી, અંગ્રેજી અનુવાદથી વિજૃંબિત કરીને ગૂજરાતના સંપૂર્ણ વિચારક

કવિરત્ન મુનિરાજો વિક્રતાને અધ્યાત્મના પ્રથમ માર્ગમાં વાળી શોભાવી છે—ગૂજરાતની અધ્યાત્મપ્રિયતાને વિકસાવી છે. તેમાં ૧ પ્રબોધન, ૨ પૂર્વસેવા, ૩ અર્ષાગયોગ, ૪ કપાય-જ્ય, ૫ ધ્યાન-સામગ્રી, ૬ ધ્યાન-સિદ્ધિ, ૭ યોગ-ત્રેણી અને ૮ અંતિમ ઉદ્ધાર એ આઠ પ્રકરણોમાં ઉત્તમ ઉપદેશ સમાવ્યો છે. આવા વિદ્વદ્વરત્ન પાસેથી ગૂજરાત ધારે તો ધણું ધણું મેળવી શકે.

લા. ભ. ગાંધી

૮. ઉપમા—લેખક: શ્રી. બાણુભાઈ પ્રા. વૈદ્ય; પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, શ્રીમાળા સોસાયટી અમદાવાદ; સન ૧૯૪૫; કાઉન ૧૬ પેજ ૭૬નાં પૃષ્ઠ ૨૬૨; સચિત્ર કવરપેજ સહિત બોર્ડ પૂઠ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

‘ઉપમા’ એ સંસ્કારી પતિપતિનો જીવનકલહ દર્શાવતી એક રસમય વાર્તા છે. માનવીની મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ બીજી બાજુ તેના ગૃહજીવનનો નિર્દોષ આનંદ અને જીવનની મીઠાશ અદૃશ્ય થતાં જાય છે; એ આ વાર્તાનું મુખ્ય વસ્તુ છે. વાર્તામાં એ પ્રધાન પાત્રો હોઈને એમાં ઉપમાનું એક સ્ત્રીપાત્ર છે. અને બીજું પાત્ર સુરેશ ઉપમાનો પતિ છે. બંને અંગ્રેજી શિક્ષણ પામેલ છે, અને સંસ્કારી પણ છે. સામાન્ય રીતિમાં રહીને બી. એ. સુધી ભણેલ મા વગરના સુરેશને ઉપમા જેવી સંસ્કારી અને આર્યત્વની સાચી ભાવનાવાળી નારી મળતાં, સુરેશનું ગૃહજીવન દીપી ઉઠે છે. બંનેમાં સ્વમાનપૂર્વક જીવવાની તમન્ના છે. કોઈનું પણ ખોટું કબાણ ન વેઠવાની અને ઊલટું તેને, રૂપરૂપણે જે સત્ય હોય તે સુણાવી દેવાની તેમનામાં તાકાત છે. એ સુરેશમાં ન્યારે મોટાઈ અને પૈસા મેળવવાની લાલસા જાગે છે, અને એની પાછળ એ રાત અને દિવસ દોડાદોડી કરી પાર વગરના શ્રમ ઉઠાવે છે, ત્યારે એના ગૃહજીવનનો આનંદ સુકાતો જાય છે, ઉપમા છુલાલી જાય છે. સ્વમાન અને કોઈના દોરાયા વિના જીવવાની તેની નીતિ એસરતી જાય છે. ઉપમા આ બધું સમજાવે છે. પણ એ શાશ્વત સત્ય સુરેશને જાણે નથી ઊતરતું. પરિણામે, ન્યારે ઉપમા પિયરમાં ગુજરી જાય છે ત્યારે સુરેશને એ સહ સમજાય છે. અને એ મિથ્યા મોહની પાછળ દોડતો અટકે છે.

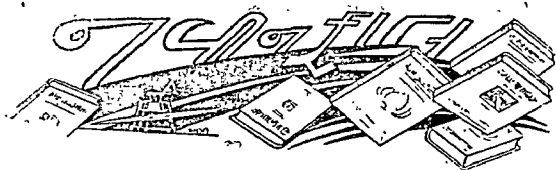
મુખ્ય નાના ટાઇપમાં અને ગીચગીચ લખાણમાં છપાયેલી આ વાર્તા, વાચકને વાંચવામાં અંગત કરે તેવી છે. પુસ્તકનું આકર્ષણ પણ તેથી ઓછું થાય છે. વાર્તાનું વસ્તુ સામાન્ય છતાં “ સુખ માત્ર પૈસાથી નથી સાંપડતું ” એ એની ભાવના ઉચ્ચ છે.

‘અજ્ઞાત’

સામયિક

બુક્રૂઝ—તંત્રી: શ્રી. જયંત મા. બક્ષી; રાજીપલા. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦.

જેવ્તા થોડા મારા સપાં આ બાલમાસિક ચાલે ચલે છે. ‘જગતા તંત્રી’ના હાથે ચાલેલ આ બાલમાસિક, એના અસાર આગમય પ્રકટ થયેલા લેખો જોતાં અને તંત્રીની એની પાછળની જહેમત જોતાં સાદું બાલમાસિક નીવડે તેવી આશા રહે છે. બાલ-પુસ્તકાલયોમાં મંગાવવા જેવું છે.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૧ જીવનશોધન (નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ઘ. મથરવાળા, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦૦
- ૨ હજરત મહંમદ અને ઇસ્લામ—મૂળ લેખક: શ્રી. પંડિત સુદરલાલજી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦૦.
- ૩ ઉર્દૂસિધિ શિક્ષિકા—લેખકો: શ્રી. હંસરાજ જૈન અને ગિરિરાજ કિશોર; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦૦.
- ૪ હિંદના કેમી ત્રિકોણ—લેખક: શ્રી. અશોક મહેતા, અને શ્રી. અમ્યુત પટવર્ધન; મૂલ્ય રૂ. ૮-૦-૦૦.

સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૫ ખેરાકના ગુણદોષ—ડૉ. રસિકલાલ જોડાલાલ પરિખ; મૂલ્ય રૂ. ૦-૬-૦૦.
- ૬ શ્રી વિચાર સાગર—અનુ: સ્વ. શ્રી. છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦૦
- ૭ મારો ભારતદેશ—લેખક: શ્રી. કાન્તિલાલ હ. પરીખ; મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૦-૦૦.
- ૮ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય—લેખક: શ્રી. પુરાતન જૂય, મૂલ્ય રૂ. ૦-૩-૦૦.
- ૯ કંઠાલરણ—સુભાષિતા, મૂલ્ય રૂ. ૦-૩-૦૦.
- ૧૦ લઘુ યોગવાસિષ્ઠ—અનુવાદક: શ્રી. ભોગીન્દ્રરાય નાનાલાલ વૈદ્ય; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦૦.

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

- ૧૧ સૃંગારિકા (ચિત્રસંપુષ્ક)—ચિત્રકારો: શ્રી. કનુ દેસાઈ અને શ્રી. ભદ્રા દેસાઈ; પ્રાપ્તિસ્થાન: કુમાર કાર્યાલય, રાયપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦૦.
- ૧૩ તત્ત્વ તરંગિણી—પ્રયોજક અને પ્રકાશક: શ્રી. પ્રાણસુખ માનચંદ નાયક; સુ. વિસનગર (ઉ. ગુજરાત). મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦૦.
- ૧૪ ગાંધીજીના સમાગમમાં—અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રચંદર પ્રાણચંદર શુક્લ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦૦.
- ૧૫ દીપોત્સવી પંચપર્વ—પ્રયોજક: શ્રી. મંગલજી ઉદવજી શાસ્ત્રી; પ્ર. ભક્તિ-માર્ગ કાર્યાલય, અમદાવાદ; મૂલ્ય રૂ. એક.
- ૧૬ ગાંધીજીની લંડનયાત્રા—અનુવાદક: ઉપર પ્રમાણે, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦૦.
- ૧૭ કેની બહેન?—મૂળ લેખક: ટોલ્સ્ટોય, અનુવાદક ઉપર પ્રમાણે, મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦૦.

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૧૮ ત્રણ પાંખડી—લેખક: શ્રી. નીરુ દેસાઈ; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦૦.
- ૧૯ નિશિગંધા—લેખક: શ્રી. 'સત્યમ્'; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦૦.

આગામી અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ

અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદનું આગામી સંમેલન વડોદરા મુકામે ફેબ્રુઆરી માસમાં ઝરવાતું નક્કી થઈ ગયું છે. તેના કામકાજ અંગેની સમિતિઓની નિમણૂક પણ થઈ ગઈ છે. પરંતુ હજી ચોક્કસ તારીખો નક્કી થયાના સમાચારો મળ્યા નથી.

એ જ અરસામાં, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું, તેના બંધારણ અનુસાર મળનાર સંમેલન પણ આ વર્ષે મોટુંકે રખાયાના સમાચાર પ્રાપ્ત થાય છે.

આ અધિવેશનમાં હાજરી આપવા રાજ્યના અને રાજ્ય બહારનાં પુસ્તકાલયોના પ્રતિનિધિઓ આવશે.

એમના આ અધિવેશનમાં આવવા અંગે અહીં અલ્પસૂચન કરવું અમને આવશ્યક લાગે છે.

વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિષદનું અધિવેશન વડોદરાને આંતરે મળવાતું છે એમ જાણી લગભગ નાનાં મોટાં સઘળાં ગ્રામ તેમ જ કર્યા પુસ્તકાલયોએ આ બંને અધિવેશનોમાં હાજરી આપવાની સવડ રાખ્યાતું જણાય છે.

મામ પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંચપાત્રોમાંના કેટલાક બાઈઓ અંગેજી નહિ જાણનાર પણ હોય છે. એવા બાઈઓને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદના અધિવેશનની કાર્યવાહીની સમજ પડવી મુશ્કેલ છે. એ જોતાં એ કક્ષાના મંત્રી-મંચપાત્રો સદર અધિવેશનમાં આવવાતું મોટુંકે રાખે એ ઇચ્છવા જોઈએ છે; કારણ કે, વ. રા. પુ. મંડળ પરિષદનું અધિવેશન મોટુંકે રખાયાના સમાચાર મળે છે; જ્યારે મેટ્રીક-સિનિયર મંત્રી-મંચપાત્ર બાઈઓ આ અધિવેશનની કાર્યવાહીની લાભ સેવા જરૂર પ્રમાણ કરે. અને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદનું સંચાલન કેમ ચાલે છે, તેના દ્વારા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને ભારતવ્યાપી બનાવવાના તેમજ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને લગતા વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાનપ્રચારના કેવા કેવા પ્રયોગો થાય છે તે જાણવા પ્રયત્ન કરે. ઉપરાંત, આપણે ત્યાંની આ વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિને પરિચય આ અધિવેશનમાં હિંદના વિવિધ પ્રાંતોમાંથી પધારનાર પ્રતિનિધિઓને આપે.

આ અધિવેશન સફળ બનાવવા માટે એને અંગે રચાયેલી સ્વાગત સમિતિ સઘળા મપત્તો કરશે જ, છતાં આપણાં પુસ્તકાલયોના કાર્યકરો પણ તેને સફળતા પૂર્વક પાર પાડવા તત્પર રહે.

આ સંબંધે અત્રે સ્વાગત સમિતિને જે જોણ લખવા અરજીને નહિ લેખાય.

સ્વાગત સમિતિ તરફથી જે જે પેટાસમિતિઓ રૂચાય, તેની જે જે કાર્યવાહી આવે અને તેના દ્વારા જે જે સૂચનો ઇત્યાદિ આપવા જેવાં હોય તે તે સવળા પ્રવૃત્તિના હેવાલો વખતોવખત વર્તમાનપત્રો દ્વારા જાહેર કરતા રહે.

આવી હિંદવ્યાપી પરિપક્વ સંમેલન આપણે આંગણે મળે અને તેને અંગેની માહિતી ઇ. પ્રકટ કરવામાં ન આવે એ તો બરાબર નથી. આ માટે એક પ્રકાશન સમિતિ પણ, એ સ્વાગત સમિતિએ રચવી ઘટે અને તેના કાર્યને પૂરતી પ્રસિદ્ધિ અપાવી ઘટે.

* * *

સ્વ. મો. ન અમીન જ્યુબિલીયાગ વાચનાલય

છેલ્લાં ટેલ્કાંક વર્ષો થયાં પુ. સ. સ. મંડળ દ્વારા સ્થાનિક જ્યુબિલી યાગમાં એક વાચનાલય ચલાવવામાં આવે છે. અને દરરોજ સાંજે એ સાર્વજનિક ઉદ્ધાનનો લાભ લેનારાઓને સામયિક વર્તમાનપત્રોના વાચનનો લાભ અપાય છે.

ટેલ્કાંક વર્ષો થયાં એના ખર્ચ માટે સુબંધનિવાસી શેઠ જગન્નાથ નરોત્તમદાસ ઝૂવેરી તરફથી લોકમંદદ તરીકે રકમ મળે છે. અને એ લોકમંદદ પર સરકાર-પંચાયત મદદ મેળવાય છે.

આગામી ૧૯૪૬ ના વર્ષ માટે એ લોકમંદદ માટે વાચનપ્રચારત્રેમી સખી શુદ્ધરથોને આ જાહેર વિનંતિ કરીએ છીએ. આશા છે, અમારી આ વિનંતિને વાચનપ્રચારત્રેમી શુદ્ધરથો તરફથી યોગ્ય જવાબ મળશે.

* * *

ખાસ નોંધી લેવો

જે મામ પુસ્તકાલયોનાં બજેટ તેમજ લોકમંદદ તા. ૧૫-૧૨-૪૫ સુધીમાં મંડળમાં આવ્યાં હશે તેમને તા. ૧-૧-૪૬ થી પત્રો માસિકો ચાલુ કરી આપવાની વ્યવસ્થા થશે.

* * *

દુઃખદ અવસાન

‘પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશકરણો’ અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિવિધ્યક બીજા પણ લેખોથી ‘પુસ્તકાલય’ના વાચકોને જાણીતા થયેલા બાઇ મજલાલ દ. મહેતા, જે દિવસની દૂંઢ માંદગીમાં તા. ૩૦-૧૧-૪૫ના રોજ ગુજરી ગયા છે. વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના એ ઉમદા સેવકના અકાળ અવસાનથી રાજ્યની અને ખાસ કરીને અમરેલી પ્રાંત પુ. પ્રવૃત્તિને જે જોડ પડી તેની બારે દિલે નોંધ લઇએ છીએ. મરનાર પોતાની પાછળ જીવન વિધવા અને સમીર બાલ-અગ્નાનો બહોળો પરિવાર મૂકતા ગયા છે. પ્રભુ એ સૌને આવી પડેલી આશ્વત્ત સહેવા પૂરતી સજ્જી અને મરનારના આત્માને ચિરચાંતિ અર્પો, એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

સામાજિક દોહન

પ્રોટોનું શીઘ્રશિક્ષણ

જે સેવકો નેતા કાટિના છે અને ગ્રામજીવનની ઝીણી ઝીણી બાબતોને હાથમાં પકડવા નવરા હોતા નથી, અથવા જેઓ પરિવારજનો છે અને ગામડે ગામડે ભ્રમણ કરીને સેવા કરે છે, અથવા જેઓ વ્યવસ્થાપકો છે અને સમિતિઓ અને કાર્યોલયો રચીને સેવા કરે છે—આવા આવા સેવકોએ મારી યોજનાઓને ‘સરસ, સરસ’ કહીને વખાણી છે, પણ તેમનાં સ્વભાવ અને કાર્યપદ્ધતિ જોતાં તેઓ તેનો અમલ ન જ કરી શકે એ કુદરતી છે. પરંતુ જે ગ્રામસેવકો અને સેવિકાઓ શિક્ષકસ્વભાવનાં છે, જેઓ પોતાના વરેલા આમને વળગીને સ્થિર રહેનારાં છે, તેઓને એ યોજનાઓ ખૂબ ગમી ગઈ છે, એટલું જ નહિ પણ, મને આનંદ ઉપજે છે કે, તેઓ પૈકી કેટલાંકોએ તે પ્રમાણે કામ આરંભી પણ દીધું છે. તેથી તેમના નાના નાના ખૂંપડી-આશ્રમો જીવતા ગળતા અને કિલકિલાટ કરતા થયા છે. રેડિયા, મલનિષેધ આદિ કામો દ્વારા નિરાશ થઈ ગયેલા ગામલોકોને ખેંચવામાં તેઓ નાસીપાસ થતાં હતાં, તેને ઠેકાણે તેઓ બાલવાડી અને કન્યા-કુમાર-આશ્રમોથી ધર ધરની સાથે બહુ જ સહેલાઈથી ગીઠો સંબંધ બાંધી શક્યાં છે. પરિણામે તેમની ગ્રામસેવા કંટાળાભરેલી મટી છે, હંતાસ ગામડાંઓમાં પણ વહેંચેમોડો પ્રાણ પૂરી શકશે એવી તેમને આશા બંધાઈ છે, અને પોતાના જીવનમાંથી ગ્રામવાસ અને ગ્રામસેવા છૂટી જવાની ધાસ્તી પેદા થઈ હતી તે હવે દૂર થઈ ગયાના કામમાં આનંદ આવવા લાગ્યો છે.

એવાં શિક્ષકવૃત્તિનાં ગ્રામસેવકો અને સેવિકાઓ માટે આજે વળી એક ત્રીજી યોજના ‘મોટાંમોના શીઘ્રશિક્ષણ’ની રજૂ કરું છું.

[૧]

અમા માસમાં આચાર્ય શ્રી કાકા સાહેબ કાલેલકર અમારા બારડોલીના ગ્રામસેવાના ખૂંપડી-આશ્રમો જોવા આવ્યા હતા. તેમની સાથે તાલુકાની સડકો ઉપર મુસાફરી કરતાં મેં એક દેખાવ જોયો. આમ તો એ દેખાવ હું રોજ જોઉં છું. અમારી વેડછીમાં પણ તે દૈન્ય ફળિયે ફળિયે રોજ ભેળવાય છે; એથી હું અગળુ નહોતો. પરંતુ કાકા સાહેબની દાન-રીયા અમે રાષ્ટ્રીય કેળવણીની જાગૃતિમય હવામાં તરતા હતા, તેથી આ દેખાવ આ વખતે છાંતીમાં ચોંટી ગયો.

રાત્રીપરજ પ્રદેશને ચીરીને જતી એ સડકોની એક ધારે અમે શું જોયું? થોડાં ખેતરો આગળ જઈએ ત્યાં ૨૫-૩૦ ટોરડું એક ધણુ જોવામાં આવે, અને તેની પાછળ પાછળ દસથી બાર વર્ષની ઉંમરનાં ૧૦ થી ૧૫ છોકરાઓ અને છોકરીઓ, કોઈ કોઈ ધરડાં ડોસી ડોસાઓ લાકડી લપને ચારવા નીકળી પડ્યાં હોય. વીસેક માઇલનો મુસાફરીમાં નહિ નહિ તો ટોર અને તેનાં ગોવાળિયાંઓની આવી ૫૦ ટોળાંઓ અમે જોઈ.

રાનીપરજ ગામોમાં અડધાં ઉપર બાળકો અને બાળાઓ કેમ પણ જાતની નિશાનું દર્શન કર્યા વિના દોર ચારતાં ચારતાં મોટાં થઇ રહ્યાં છે. કેટલાંક ગામોમાં નિશાજો છે, છતાં ગામનાં બાળકોને દોર ચારવા ગંધા વિના છૂટકો નથી, તેથી એ નિશાજો સૂની રહે છે. આથી રિયલિટી ગુજરાતના બીજા ભાગોમાં પણ હશે.

નિશાજો જવાની તક મળ્યા વિના મોટાં થતાં આ ગોવાળિયાઓ વાંચતાં લખતાં અને ગણિત ગણતાં શીખી શકતાં નથી. વીસમી સદીના સુધારાનો પ્રવાહ તેમને સ્પર્શ કરતો નથી. તેથી તેઓ મોટાં થાય છે ત્યારે આ સદીને અને તેના લોકોને ઓળખી શકતાં નથી, અને સાધારણ માણસને હાથે પણ સહેલાઈથી છેતરાય છે, શોષાય છે, ડરે છે અને અપમાન વેઠે છે.

પણ ત્યારે બીજી આંખે તેમનું જીવન અવલોકું છું ત્યારે મારું શિક્ષકહૃદય આનંદ અનુભવે છે. અહીં જુઓ, દોર ચરી રહ્યાં છે અને આ ગોવાળિયાઓ મેદાનમાં મિલ્લીદંડા કે આટાપાટા રમી રહ્યા છે. ત્યાં જુઓ તો નદીમાં પડીને કેવા ડુબકીદાવ રમી રહ્યા છે ? પેલી નાની ટેકરી ઉપરથી ગોવાળિયાઓના પાવાનો મધુર સ્વર સુણાય છે, તો બીજે ક્યાંક દાંડિયારાસ કે નાચણાની મજા ચાલી રહી છે. તીર તાકવામાં અને ગોદણુ કેંકવામાં ગોવાળિયાઓ એકઠા હોય છે. વનનાં પંખીઓ અને પશુઓને વિષે અને વનનાં ઝાડપાનને વિષે તેઓ કેટલું બધું જ્ઞાન ધરાવે છે. સીમના એકેએક ખેતરને અને તેના ખેડનારને અને તેના આંગળપાછળનાં ઇતિહાસને તેઓ બરાબર જાણે છે. ખરેખર, એ ગોવાળિયાની સરખામણીમાં પેલાં કાઠારાં જેવી નિશાજોમાં ગોંધાતાં નિશાજિયાં બિચારાં ક્યામણાં જ લાગે છે. ત્યાં તેમને વાંચવું, લખવું અને ગણવું શીખવા મળે છે એ ખરું, પણ તે કેટલી બારે કિંમતે ? જેને ખરેખરું જીવન કહીએ તેના ભોગે તેમને એટલું બહુતર મળે છે.

આ ગોવાળિયાઓનું જીવન દરેક રીતે ગમી જાય એવું છે; તેમાં જીવન છે, આનંદ છે, અને કેળવણી તો ઢગલાબંધ પડી છે. તેમને માત્ર એક જ જિજ્ઞાસ છે, અને તે છે શિક્ષકની. ભોંધ છે, પાણી છે, બીજ છે; એ ત્રણેને કેળવીને ભેમાં કરનાર માળી નથી. એમનાં જીવનો ધાસનાં બીડ જેવાં ચોમાસામાં ધડીક લીલાં લીલાં દેખાય છે, પણ સુંદર સુધડ, સુગંધી ફૂલો અને મધુરો ફોનોનો બાગ જનતો નથી.

અમે મામસેવકો એકબીજાને મળીએ છીએ ત્યારે આવા ગોવાળિયાઓનો ધણી વાર વિચારે ફરીએ છીએ. તેમના શિક્ષક અને મિત્ર થઇ તેમની સાથે સાથે ફરીએ, તેમની રમતોમાં વધારે વ્યવસ્થા અને નિયમ લાવીએ, તેમના પાવા અને નૃત્યમાં વધારે સ્વરસાદ ભરીએ, તેમની ભાષાને દરતાં ફરતાં સંસ્કારી ફરીએ, જે પશુઓ અને વનરપતિઓ વચ્ચે તેઓ રહે છે તેમનાં વિદ્યાનો એમને શીખવીએ, એમને આ જમાનાના અને મવા જમાનાઓના મહાજનોના પરિચય આપીએ, તેઓ માત્ર જુએ નહિ પણ ધારી ધારીને જુએ, માપી માપી, જેખી જેખી, ગણી ગણીને બધું સમજે, એવો તેમને રસ લગાડી દઈએ, તેઓ આખો દિવસ કેવળ રખડવામાં અને નિરુદ્દેશ રમતોમાં ન ગાળતાં, પોતાનો સમય આપકેળવણી અને ઉત્પાદક ઉદ્યોગોમાં મળે-તકલી વડે સુતર અને બિન કાંતે, રજળતાં હાડકાં વીણી તેનું ખાતર બનાવે, બજારણ વીણી બારા થાંધે, વનની ઔષધિઓને ઓળખે

અને વીણી લાવી માંદાઓ ઉપર ઉપકાર કરે. લાકડાં ઉપર ચાપુ અને ફરસી, જેવાં નાનાં નાનાં ઓળરો ચલાવી ઉપયોગી વસ્તુઓ બનાવે, પથ્થરો કોરીને તેમાંથી પણ તેવું જ કંઈક સર્જન કરે, ચિત્રો દોરે, નકશાં દોરે, વાંદો વગાડે જ નહિ પણ નવાં નવાં બનાવે, ગીતો અને કવિતાઓ ગાય, એટલું જ નહિ પણ નવાં નવાં રચે-જે કોઈકે રસિયો અને પ્રેમાળ આમસેવક એ ગોવાળિયાઓની ટાળીમાં બળી જાય તો તેમનાં એજે જતાં જીવનમાં કેટલો બધો અર્થ પૂરી દષ્ટ શકે ? આવા વિચારો અમને આવે છે, પણ અમે કોઈએ હજુ તે કહ્યું નથી. કોઈક દિવસ ક્યાંક કોઈક રસિયો આમસેવક જાગશે.

આજે તો આ રીતે બહુતર વગર બહારીને મોટાં થઈ ગયેલાં છોકરા-છોકરીઓને આમસેવક કેવી રીતે શિક્ષણ આપી શકે એની યોજના હું બતાવીશ.

[૨]

આવાં છોકરા-છોકરીઓ ૧૨ થી ૧૪ વર્ષનાં થઈ ગયેલાં, ગામમાં અનેક જોવામાં આવશે. હવે તેઓનાં માથાપ તેમને અતિ અદ્ય મળતરવાળો ગોવાળિયાનો ધંધો છોડાવી ખેતીની મોટી મજૂરીના ધંધામાં પહોંચવાની શરૂઆત કરે છે. અત્યાર સુધી તેમને એક જાતની કુદરતી અથવા રાની કેળવણી મળી છે, હજી પણ ખેતીનાં વિવિધ કામો તેમને કરવાનાં આવશે તે ઓછાં કીમતી નથી. પરંતુ ગોવાળિયાના જીવનમાંનાં આનંદ, રમત-મત અને છૂટ હવે તેમને માટે રહેશે નહિ. હવે તેમને જે કામ કરવાનું છે તે બોદા અને અન્યાયોથી ભરેલી દુનિયામાં કરવાનું છે. તેમાં ડગલે ડગલે ધમ્માઓ અને અપમાનો છે, પગલે પગલે છળ અને કપટ છે, દરિદ્રતાનાં પૂર તેમની આસપાસ ફરી વળ્યાં છે. ઉદ્યોગ એમની પાસે આહ્વાદદાયક કામ તરીકે આવતો નથી, પણ વિપાદકારક મજૂરી કે વેઠકપે આવે છે. તેમના કુમળા જીવન ઉપર આ જૂડી દુનિયામાંથી હીમના વાપરા ફરી વળશે. તેમનાં હૃદય ખીડાઈ જશે, આંખોનાં પાણી મરી જશે, મોં પરથી આનંદ બીડી જશે, ઉત્સાહ કે ખંત ખસાસ થશે. તેઓ જીવશે પણ પગ ધસડતા જીવશે.

આમસેવકોને સૂચવું છું કે, તમારા ગામમાંથી આ તબક્કે પહોંચેલાં છોકરાઓને શોધી કાઢો. સેવિકાઓને સૂચવું છું કે, એવી છોકરીઓને શોધી કાઢો. તેમની સાથે મિત્રતા બાંધો. તેમનામાં વિશ્વાસ પેદા કરો. જેમના પ્રત્યે કોઈ પ્રેમ કે મમતા ખર્તાવનાર નથી, તેમને તમે તેના વડે નવંડાવો. એવાં જે ચાર કે છ છોકરા-છોકરીઓનાં મન જીતી તેમને તમારી કુટીરમાં લઈ આવો, તેમને તમારા સહવાસનો લાભ આપો, તેમને સરસ કેળવણી આપો.

તેમનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવામાં આમસેવકોને ખુબ વાર નહિ લાગે. પણ તેમનાં માથાપ પાસેથી તેમને છોડાવતાં જરા મહેનત પડશે. સેવામાંથી 'સેવકોનું' કહેવું માથાપ સમજે નહિ એટલાં તેઓ જડ તો ન જ હોય, પણ ગરીબાઈ આગળ તેઓ લાચાર હોય છે. બાળકો નાનાં હતાં ત્યારે પણ પારકાં દોર ચલાવવા મોકલ્યા વિના તેઓ તેમનું પેટ ભરી શકતાં નહોતાં. હવે ચાર ચૌદ વર્ષનાં છોકરા-છોકરીઓને મજૂરીએ ન વળગાડતાં તમારી પાસે બજીવા મોકલે તો તેઓ તેમનું પાંદડનપોષણ કેવી રીતે ફરી શકે ? વળી હવે તો તેમની મજૂરીમાંથી માત્ર તેમનું જ પેટ ભરાય એ ન ચાલે. તેમણે પડનાં પેટિયાં ઉપરાંત ધરનાં

છૂટાં માટે, બાળગોષાળ માટે, સાળાં-માંદાં માટે પણ કુટુંબમાં કંઈક ફાળો આપવો જોઈએ. તેથી માબાપને સમજાવવાં સહેલ તો નથી જ.

છતાં તમે ગ્રામસેવકો જે માબાપને ખાતરી આપી શકો કે, તેમનાં છોકરાંઓને જે તેઓ તમારા આશ્રમમાં આવવા દેશે તો તેમનાં અન્નવસ્ત્રોનો ભાર તમે માબાપને માથે પડવા દેશો નહિ, તો તમારું કામ બહુ સહેલું થઈ જશે. બાર વર્ષ ઉપરનાં, અને અત્યાર સુધી ગોવાળિયાતું આનંદી, મહેનતુ અને ચપળતામયું જીવન ગાળેલાં છોકરાઓ અગર છોકરીઓ માટે માબાપને એટલી ખાતરી આપવી એ સેવકોને અઘરું ન લાગવું જોઈએ. તેઓ આશ્રમજીવનનો લાભ લેતાં જાય, શીખવાતું બહુ શીખતાં જાય અને સાથે સાથે પોતાના નિર્બીહ જોશુ કમાઈ લેતાં જાય એ રીતે તેમને માટે દિનચર્યા ગોઠવી દેવી, એટલું સેવકો સહેજે કરી શકશે.

[૩]

સેવકોના સહવાસથી જેમ તેઓ લાભ ઉઠાવશે, તેમ તેમના સહવાસથી સેવકને પોતાને જેવો તેવો લાભ થવાનો નથી, સેવકને પોતાની કુટીરમાં સુવા-બેસવામાં, નાહવાં ધોવામાં તેમજ ખાવા પીવામાં-સવારથી રાત સુધીમાં આખો દિનચર્યામાં-ચોવીસ કલાકના સાથીઓ મળી જશે. અને તે કેવા આનંદી, ઉત્સાહી, ચપળ, કેઈપણ નવું કામ જોતજોતામાં પ્રેરણા કરી લે એવી આવડતવાળાં, અને તે સર્વ ઉપરાંત શ્રદ્ધાળુ, સેવકની કુટીરનું વાતાવરણ જ એમનાથી બધું અને જીવંતું જીવંતું થઈ જશે.

તેમના વડે સેવક હવે કેાઈ કામમાં એકલાવાયો નહિ રહે. તે બાલવાડી ચલાવતો હશે કે કુમાર અને કન્યા આશ્રમ ચલાવતો હશે, તેમાં આ ગોવાળિયા સાથીઓ તેમને કેટલા બધા મદદરૂપ થશે ? તે ગ્રામસહાયનું કામ કરતો હશે, કાંતણ કે પોંજણ ચલાવતો હશે-જે કાંઈ કરતો હશે, તેમાં આવા ઉત્સાહી અને કલાગરા સાથીઓ મળતાં તેને બમણો રંગ ચડશે.

હવે સેવક કે સેવિકાએ તેઓને શું શું શીખવવું જોઈએ ? તે જોઈએ. વધી શિક્ષણ યોજનાનો સાત વર્ષનો અભ્યાસક્રમ જે ઝાકીર હુસેન સમિતિએ ઘડ્યો છે તેટલું શિક્ષણ તો તેમને આપી દેવું જ.

અલબત્ત, તેમને તે શિક્ષણ લેતાં નાનાં બાળકો જેટલો સમય નહિ લાગે. સાત વર્ષમાં પથરાયેલો એ અભ્યાસક્રમ આ કુમારો અને કન્યાઓ બે વર્ષમાં પચાવી શકે એમ કું ચોક્કસ ધારું છું. તેથી જ મેં આ યોજનાને 'મોટોના શોષ્ટ ટ્રિસ્ટ્રાફ' ની યોજના કહી છે. કાંકા સાહેબ કાસેલકર સાથે આ આજતની ચર્ચા નીકળતાં તેમણે એને સંપૂર્ણ ટેકો આપ્યો-છે. કદાચ મારા મનમાં આ વિચાર આવ્યો તે ચૂળ તેમની પાસેથી જ લીધેલો હશે. કું જાણું છું કે, તેમણે પોતાના મિત્રોનાં અનેક છોકરા-છોકરીઓને મોટી ઉંમર સુધી નિરાશ ન જવાનો બોધ આપ્યો છે. ઘરેડમાં ચાલનાર માબાપો એ બોધને હસવામાં મણી કાઢી છોકરાંઓને તે પ્રમાણે કરવા શેનાં દે ? પણ બહુ જ થોડા દાખલા કું જાણું છું કે જેમણે કાંકા સાહેબનો બોધ અક્ષરશઃ કીધી લીધો છે અને માબાપે તેમાં વાંધો ભીધો નથી.

હુનિયાના પોણા ભાગને આવરી રહેલાં

સાગરનાં પાણી

એમ અને સાગરનું મિલન થતું કેવાય ત્યાં સુધી વિસ્તરેલાં સાગરનાં પૂખવતાં પાણી અને ઊછળતાં ગરજતાં ગોળાંઓ એક આપણને સાગરની અગાધતા અને બળતાને ખ્યાલ આપ્યા વિના રહે નહિ. હુનિયાનો પોણો ભાગ આવા અગાધ જલથી ઢૂળેલો છે. આ વિચાર જ્યારે આવે છે ત્યારે આપણને એમ થયું વિના નથી રહેતું કે પૃથ્વી કેવડા પ્રચંડ વારિરાશિથી છવાયેલી છે ! આ વિચાર સાથે એ પ્રશ્ન પણ રચું છે કે આટલું ગંધું પાણી આવ્યું ક્યાંથી ?

દાષ્ટ્રોજન અને ઑકિસજન નામના બે વાયુઓના મિલનથી પાણી બનેલું છે. આ વાયુઓ વિશ્વસમસ્તમાં પથરાયેલા છે. છતાં યે સર્વ કે તારાંઓમાં પાણી નથી. કારણ કે તેઓ એટલા તો ગરમ છે કે ત્યાં પાણી પ્રવાહી રૂપે ટકી જ ના શકે, તેની તુરંત જ વરાળ થઈ જાય; ત્યારે ગુરુ અને નેપચ્યુન જેવા મહા એવા તો શીતના પ્રદેશો છે કે ત્યાં પાણી દાષ્ટ્રોજનમાં બરફની જેમ જામી જાય.

બે અબજ વર્ષો પૂર્વે ત્યારે પૃથ્વી જન્મી ત્યારે તે તપ્ત વાયુઓના સમુદાયે હતી. બારે વાયુઓ પૃથ્વીના પેટાજમાં સમાતા ગયા અને દલકા વાયુઓ પૃથ્વીની આસપાસ વૉટજાઈ રહ્યા. આ દલકા વાયુઓમાં દાષ્ટ્રોજન અને ઑકિસજનનું મિલન થવાથી પાણી ઉત્પન્ન થયું અને તે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર જમા થવા માંડ્યું.

પૃથ્વી ફરીને ધનીશૂત થતી હતી તે દરમ્યાન કરોડો વર્ષોના ગાળામાં આંતરે આંતરે આપણી કંપનામાં પણ ના આવે એવા ભૂસ્તરીય ઉત્પાતોને લીધે પૃથ્વીની સપાટી ખાડા-ટેકરાવાળી, ઊંઝીનીની બની. બે આના બદલે પૃથ્વીનું ધરાતલ એકસરખું લીસું બન્યું હોત તો તેની ચારે બાજુએ પાણી ફરી વળ્યું હોત અને આપણા વસવાટ માટે સુધી જમીનનો ટુકડો પણ ના હોત. પણ કેટલાંક ઉચ્છેદક બળોએ-ધરતીકંપ જેવા બનાવોએ-પૃથ્વીના પોપડામાં મોટી-નાની ચિરાડો પાડી. આના લીધે વાયુઓમાંથી જેમ પાણી બનતું ગયું તેમ તે ખાડા અને ચિરાડોમાં એટલે નદી-સરોવરોમાં સમાયું અને ત્યાંથી ગુસ્તાકર્ષણ જળના પ્રતાપે ઊંડા પડોળા ખાડાઓમાં એટલે કે સાગર-સમુદ્રોમાં જઈ સમાવતા લાગ્યું.

પૃથ્વીની સપાટીનો ૭૨ ટકા ભાગ પાણીથી છવાયેલો છે. પણ આથી યુદ્ધિ સમસ્ત ઉપર કેટલા જગ્યામાં જલરાશિ છે તેનો વ્યર્થ ખ્યાલ ન આપી શકે. સાગરોની પડોળાં નોંધતી વખતે તેની ઊંડાઈનો પણ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. ઊંડામાં ઊંડો સમુદ્ર ફિલિપાઈન ટાપુઓની પૂર્વે આવેલા એક વિસ્તારમાં વ્યાપ્ત થયેલો છે. ત્યાં સાગરનો ઊંડાઈ સાત માઈલની છે. પૃથ્વીની સપાટી ઉપર જેટલી વિસ્તાર ઉન્નત ગિરિરાજ દિમાચવની છે તેનાથી વધુ ઊંડાઈ ઊંડામાં ઊંડા સમુદ્રની છે. જમતબરના સાગરોનું કુલ પાણી ૩૨૩,૦૦૦,૦૦૦ બનમાઈલનું આંકવામાં આવ્યું છે. પાણીનો આ જથ્થો પૃથ્વી જેટલા કદના એકસરખી-ખીજી પરંતો સાગરો વચરની-લીમી સપાટીવાળા એવાની આસપાસ પથરાયેલા દોષ તો તે સર્વે બે માઈલની ઊંડાઈના જરમાં પથરાઈ વહે.

વાયુઓના મિલનથી ન્યારે પૃથ્વી પર પ્રથમ પાણી વરસ્યું અને નદી-નાળામાંથી વહી સાગરસમુદ્રોમાં ઠલવાયું ત્યારે તો તે નિર્મળ અને સ્વાદરહિત હતું, પણ અત્યારે આપણને સાગરનાં જલ ખારાં લાગે છે તેનું કારણ કે તેમાં પૃથ્વીના ક્ષારો ભળેલા છે. આ ક્ષારોમાં પોણા ભાગનું તો મીઠું હોય છે.

રોજના કેટલાયે લાખો મણ પાણી સૂર્યના તાપથી શોષાય છે અને ન્યારે તે વરસાદરૂપે પૃથ્વી પર પડે છે ત્યારે વહેતાં વહેતાં ધરાતળાના ક્ષારો સાથે મિશ્રિત થઈ સમુદ્ર સરોવરમાં ઠલવાય છે. અનુમાનવામાં આવ્યું છે કે દર વર્ષે ત્રણ અબજ ટન ક્ષારો ધોવાઈને સમુદ્રજલમાં ભળતા હોય છે. ગણનાતીત વરસે થયાં આ પ્રમાણે થયાં કરતું હોય છે એટલે સાગરનાં પાણીમાં ક્ષારોની અસર કેટલી બધી વ્યાપક બની છે તે સમજી શકાય તેમ છે.

સાગરમાં ભળતા ક્ષારોના મોટા જથ્થામાં ચૂનો પણ હોય છે. તો પ્રશ્ન થાય કે સાગરનાં જળ ચૂનાનાં પાણી જેવાં કેમ નથી ? દરિયામાં વસતાં કામ્સ, સ્નેહલ, સ્ટારશીસ, ફોસ્ફોર અને આવાં કેટલાંયે બહુસંખ્ય અને અગેયર-પ્રાણીઓ ક્ષારોમાંથી ચૂનો લઈ તેનાં પોતાના દેહના રક્ષણ કાળે કવચો બનાવતાં હોય છે. આ કવચો તે દરિયાકિનારે મોળાંઓ સાથે તણાઈ આવેલાં શંખ, છીપો અને છીપલાં હોય છે.

વળી નયનમનોહર, અણુમોલ મોતી અને રંગસમૃદ્ધ પરવાળાં પણ ચાકની જ પેદાશ હોય છે. જળચર પ્રાણીઓએ દેહના રક્ષણ કાળે બનાવેલાં કવચોની કેટલોયે જથ્થો સાગરના તળિયે જમા થતો રહેતો હોય છે. ઢાક વખત જૂરતરીય ઉત્પાતોને પરિણામે આ જથ્થો પાણીની સપાટી ઉપર ધસી આવતો હોય છે. ડાવરની ચાકની ટેકરીઓ આવી રીતની જ બનેલી છે. સમુદ્રજળની ખારાશ વિષે વિચાર કરતાં આપણા લોહીની ખારાશ પણ યાદ આવે છે. લોહીની જેમ પરસેવો અને આંસુ પણ ખારાં હોય છે. આનું કારણ એ છે કે આપણું પ્રારંભિક જીવન સમુદ્રમાંથી શરૂ થયું હતું. ને જીવોમાંથી મનુષ્યનું સ્વરૂપ રૂપાંતરિત થયું તે જીવોનું જીવન પ્રથમ સમુદ્રમાં પાંગર્યું હતું. આ કારણને લીધે અઘાપિ આપણાં કોષો તે જન્મોન્મત્તરાવરણની ખારાશથી વિમુક્ત થયાં નથી. આથી આપણું લોહી સમુદ્રના જળ જેવું ગુણવિભાગે એકસરખું રહ્યું છે.

સાગરનાં પાણી જવદ્દે જ શાંત હોય છે. જાણે કે સાગરનું હૈયું ઊછળતું હોય તેમ તેનાં પાણી ઢેઢેઢાણે જિંદાં અડતાં અને નીચાં ઉતરતાં હોય છે. મોળાં ચડે અને ઉતરે કાંઠા ઉપર અયડાઈ અંદર સમાઈ ગય અગર તો સપાટ જમીન ઉપર દોડતાં આવે એ જોવાની મઝા હોય છે.

મોળાં ઉત્પન્ન થવાનાં ઘણાં કારણો હોય છે. નદીઓમાંથી ઠલવાતાં પાણીની સપાટી એકતાર થવાની ક્રિયામાં મોળાંને ઉદ્ભવ થતો હોય છે. વળી ઉષ્ણકટિબંધના પ્રદેશોમાં ન્યાં સાગરનાં પાણી સૂર્યતાપથી વધુ શોષાતાં હોય છે ત્યાં શોષાઈ ગયેલા પાણીની જગ્યા પૂરવા બીજા પ્રવાહો ધસી આવતા હોય છે. આ વખતે મોળાંને ઉદ્ભવ થતો હોય છે. પણ આના કરતાં વધારે જોશપૂર્વક મોળાં ઊછળવાનાં કારણ પવન અને પવનનાં તોફાન હોય છે. પવનના સપાટા પાણીને છોળે ચડાવી, ઊછળતાં ગરજતાં મોળાંઓ સરખવતાં હોય છે. આ ઉપરાંત સૂર્ય અને ચંદ્રના આકર્ષણબળના પ્રતાપે સાગરનાં પાણી આધાંપાહાં થતાં હોય છે. ન્યારે સૂર્ય અને ચંદ્ર પૃથ્વીની સમાંતરે આવેલા હોય ત્યારે હાથી જેવાં મોટાં દોડતાં, ઊછળતાં અને ગરજતાં મોળાંઓનો સાગર કિનારા પર દૂર દૂર સુધી ફેલાતો હોય છે.

સાગરની સપાટીથી માણસો દૂર મોળાં દોડી જતાં હોય છે ત્યારે કયી વસ્તુ આવી સફર ખેડતી હોય છે ? કંઈ એક જલખિંદુ આમાં કાર્યગત હોતું નથી. મોળાં વખતે જલખિંદુઓ વર્તુલાકારે-ઉપર નીચે, આઘાંપાછાં-સફર ખેડતાં હોય છે અને જે સ્થળેથી નીકળ્યાં હોય છે ત્યાં જ આવી પાછાં સમાતાં હોય છે. ન્યાંથી મોળાં ઉત્પન્ન થતાં હોય છે ત્યાંથી એક તરંગ-વિચિકિત્સેલ-ઉદ્ભવતાં હોય છે. આ તરંગ પવન કે આકર્ષણબળથી શક્તિવતો ખની આગળ વધતાં ખીળાં જલખિંદુઓને શક્તિ અર્પી, તરંગોમાં ફેરવતો હોય છે. આ તરંગો મોળાંરૂપે ખની લાંબે સુધી ધસી જતાં હોય છે.

મોળાં એકખીળાં સાથે અથડાય એટલે એમાંથી ફીણ નીકળે. રાતના વખતે ફીણ ચળકતું હોય છે. ફીણના ચળકાટનો વાંકીચૂકી લીટીઓ વિચિત્ર ભાતો દર્શાવતી હોય છે. ઠાઈક સ્થળે મોળાં કાંઠા ઉપર અથડાઈ ફીણમાં પરિણમતાં હોય છે તો ઠાઈક સ્થળે ખડક કે ટેકરા સાથે અથડાઈ, જલસીકરોમાં પરિણમી નાચ પામતાં હોય છે. નાચ પામતાં મોળાં-ઓની શક્તિ નકામી વેડફાઈ જતી નથી હોતી. ખડકો અને ટેકરાઓને અથડાતાં મોળાં, ખડકોના ચૂરા ઉરાડી તેને રેતીના રૂપમાં ફેરવી પોતાની સાથે ધસડી જતાં હોય છે. આ રેતી પાછી પ્રવાહમાં તણાઈ છેવટે કિનારા ઉપર પથરાઈ જતી હોય છે.

સાગર એકલા પાણીનો ભંડાર છે એવું નથી. તેમાં અનેરી દોલત અને અતુલ સમૃદ્ધિ સમાયેલાં હોય છે. પુરાણોમાં સાગરને રતનાકર, લક્ષ્મીનો પિતા કહ્યો છે. દેવોએ પણ સમુદ્રમંથન કરી નવ રત્નો, અમૃત અને લક્ષ્મી મેળવ્યાં હતાં. આ જમાનામાં પણ માનવીઓ સમુદ્રજલમાંથી મીઠું મેળવતા હોય છે. આમિષાહારી લોકોને માછલાં ધસાદિ ખોરાક પ્રાપ્ત થતો હોય છે. આ ઉપરાંત સાગર માછલીનાં તેલથી માંડી, પરવાળા જેવાં ગૃહ સ્થાપત્ય અને શણગારના પદ્ધતિ અને માનવજાતને વિશૂદ્ધિ કરનાર બદુભૂલાં મોતી પૂરાં પાડતો હોય છે.

આ ઉપરાંત પૃથ્વીના પડમાં જેટલાં ખનીજ દ્રવ્યો સમાયેલાં હોય છે તેટલાં સાગરના નાના જલવિસ્તારમાં સંગ્રહાયેલાં હોય છે. ધનમાછલ સમુદ્રનું વજન સાડાચાર અબજ ટન થવા જાય છે. આમાં ઢાલ ટકા એટલે ૧૫ કરોડ ટન જેટલા ક્ષારો હોય છે. આમાંથી ૬૦ લાખ ટન કેલ્શીઅમ, ૨ કરોડ ટન જેટલું મેગ્નેશીઅમ, ૧૧ કરોડ ટન જેટલું મીઠું અને સોડીઅમના ક્ષારો હોય છે. આ ઉપરાંત લોખંડ, ત્રાંબુ, રૂપ, એલ્યુમીનિયમ, મોટાશ્ચમ, સ્ટ્રોન્શિયમ જેવાં તત્ત્વો અને આયોડીન તેમ જ રેડીઅમ પણ હોય છે.

અધુના વિજ્ઞાનીઓ સમુદ્રનો વિપુલ જલભંડાર હોય તેમાંથી ખનીજો મેળવી રહ્યા છે. હવાઈ વિમાનો અને બોમ્બ બનાવવા માટે અતિ ઉપયોગી મેગ્નેશીઅમ ધાતુ અમેરિકાને સમુદ્રમાંથી શોધન કરી પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. આ ઉપરાંત એલ્યુમીનિયમ અને બ્રોમાઇન જેવી વજનમાં હલકી પણ ધરમથ્યુ ચીજો અને ફરનીચરથી માંડી હવાઈ જહાજો અને મોટરોનાં બોર્ખાં બનાવવા માટે ઉપયોગી યદ્ય પડે એવી ધાતુઓ સાગરનાં જળમાંથી મેળવવાના પ્રયત્નો ગતિમાન છે. જેમ રસાયણશાસ્ત્રના વધતું જરો તેમ ભવિષ્યમાં સાગરની અતુલ સમૃદ્ધિમાંથી ક્ષારો, ખનીજો વગેરે ઉપરાંત અનેક અવનવીન સમૃદ્ધિ પણ મેળવી શકાશે. *

૬૦ શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી

‘ સાહિત્યકારના હાથ બાંધે નહિ. ’

ભારત એ જોજોતો નિર્જીવ સમૂહ નથી; એ ઢોર પૂરવાની પાંજરાપોળ નથી; એ તો મહાસમર્થ જીવતી જ્યોત, પ્રચંડ વ્યક્તિ છે. એનો ભૂવિસ્તાર માત્ર રથૂકદેહ છે. એનાં આંધુરૂપે તો એનાં અંગો છે. એનો જીવ તો એના સંસ્કાર છે. એના શ્વાસ ને પ્રાણ તો એના સંસ્કારના મૂળમાં રહેલી ભાવના છે. એ જીવે છે એ ભાવનાઓ વડે. એ શક્તિ વાંચે છે એ ભાવનાઓ સિદ્ધ કરવા. એ સ્વાતંત્ર્ય માટે તપશ્ચર્યા કરે છે એ ભાવનાઓને જગતમાં વિસ્તારવા. એનાં ભાષા ને સાહિત્ય, એના શબ્દો ને સંગીત એ ભાવનાઓને પોષ્યા છે. તેમ જ એ ભાષા ને સાહિત્ય વડે જ એ ભાવનાઓનું પુનઃસર્જન થાય છે. ભાષા ને સાહિત્ય એ તો સંસ્કાર ને ભાવનાનાં મૂર્ત સ્વરૂપ છે. અને એ બધાંની પ્રેરણા એ સંસ્કૃત છે. સંસ્કૃતની શક્તિ વિના ભાષા ને સાહિત્ય પરાયાં છે; વિચાર ને આત્માર ને સંસ્કારમાં આપણાપણું નથી.

જો ભારતને જીવવું હોય, જો ભારતને સાહિત્ય ને સંસ્કાર વિકસાવવાં હોય તો સંસ્કૃતને એ છોડી શકે એમ નથી. સંસ્કૃત વડે તો આર્ષત્વ સજીવ રહ્યું છે. એના વડે તો યુગેયુગે આપણને નવચેતન મળ્યું છે, એની સમૃદ્ધિ વડે આપણે જગતના સંસ્કારસમારંભનું અધ્યુપદ બોગવીએ છીએ. હિંદી સંસ્કૃતમય ન થાય તો તે ભારતનો પ્રાણ વ્યક્ત ન કરી શકે, ભારતની સરસતાને શબ્દદેહ ન આપી શકે ‘ શિષ્ટ સાહિત્યનું ’ એ સાધન ન બની શકે, અને આપણા પ્રાંતીય સાહિત્યનો સમન્વય કરી ભારતીય સાહિત્ય અને જીવનની નવધટના કરી શકે.

બંકિમની * ઐતિહાસિક નવલકથાઓ, રવીન્દ્રનાથ ને છક્રાલનાં * કાવ્યો, નાનાલાલનાં બિમ્બીગીતો, પ્રેમચંદ્રજીની સામાજિક ઉપન્યાસો, ગાંધીજીની આત્મકથા, ભારતીનાં રાષ્ટ્રગીતો આજના જગતના સાહિત્યમાં મોટું સ્થાન બોગવે છે. પણ સરસતાની આપણી સાધનામાં હજી ઘણી ન્યૂનતા છે.

ભારત તો સાહિત્યસ્વામીઓની ભૂમિ છે. જગતની અમર ને અપૂર્વ સાહિત્ય-કૃતિઓમાં આપણે રાજો બધાથી વધારે છે. મીસે હોમરનું ઇલિયડ, ને એરેડાઇસનું પ્રોમિથિયસ, ઇટલીએ વર્ગિલની ઇનિયડ, ઝાંટેનું ડિવાઇન કોમેડી, ઇંગ્લેંડે શેક્સપીયરનાં હેમલેટ ને એથેલો, જર્મનીએ ગેટેનું કાઇટર, ફ્રાંસે લુગોનું લ’ મિસરાબલ ને રશિયાએ ટોલ્સ્ટોયની એનેકેરીના જગતને આપ્યાં છે; મધ્ય એશિયાએ એરેબીયન નાઇટસ, એકલા ભારતે ‘ મહાભારત ને રામાયણ ’ કાલિદાસનું ‘ શાકુંતલ ’. ‘ ભાગવત ’ અને ‘ રામચરિતમાનસ ’ આપ્યાં છે. આ શુદ્ધ સાહિત્યનાં ગગનચુંબી ગિરિશૃંગો છે. એવાં ગિરિશૃંગોની અવ્યત્તા અવોચીન ભારતીય સાહિત્યને દુષપ્રાપ્ત છે.

આ માટે ? પાંત્રીસ વર્ષની સતત સાહિત્યસેવા કર્યા કરતાં એ જ પ્રશ્ન મને મૂઝવી રહ્યો છે. એનું એક કારણ એ છે કે આપણે મધ્યકાલીન પ્રણાલિકાઓ ભેદી નાખી નથી. હજી આપણે ભાવપ્રધાન સાહિત્યને સકય માનીએ છીએ. શબ્દાડંબરની આપણી પ્રીતિ છૂટતી નથી. સાહિત્યમાં સદ્બોધ હોવો જોઈએ, એ આપણે બૂલી શકતા નથી.

શિષ્ટ સાહિત્યનો પ્રાણ તો માત્ર સરસતા જ હોઈ શકે. એની પંક્તિએ પંક્તિમાંથી

છવંત વ્યક્તિઓ, વાસ્તવિક પ્રસંગો ને માનવતાની મૌલિક શક્તિઓ ને અશક્તિઓ ખડી થવી જોઈએ.

આવું સાહિત્ય સર્જવા માટે સાહિત્યને પોતાની દૃષ્ટિએ સ્વતંત્ર સરસતા સર્જવાનો અધિકાર સ્વીકારાવવો જોઈએ. હિન્દુસ્થાનમાં માન્યતા છે કે સાહિત્યકાર સમાજનો ગુલામ છે. યુરોપમાં પણ સામુદાયિક ધૂન પ્રમાણે સાહિત્યકારે સર્જન કરવું જોઈએ, એવો મત પ્રસર્યો છે. રડાલીને પંચવર્ષીય યોજના (Five-year Plan) પર જ શુદ્ધ સાહિત્ય રચવું, એવું દરમાન કાઢ્યું હતું. સાહિત્યકાર મિલ્કનો મજૂર હોય તેમ તેની પણ Soviet કાઢી હતી. આપણે ત્યાં પણ પ્રગતિ સાહિત્ય, ગ્રામ્ય સાહિત્ય, અધમોદારક સાહિત્ય જ લખાવવું જોઈએ, એવી ઘોષણાઓથી સાહિત્યકારોનું સ્વાતંત્ર્ય લાઇ લેવામાં આવે છે. Madde to order લખાણો માત્ર પ્રચાર છે-સાહિત્ય નથી. જે ૧૯૧૬ માં ' કામચલાઉ ધર્મ-પત્ની ' નામની વાર્તા લખી ત્યારે ગુજરાતમાં કેટલાકેએ બાપણ ક્યાં, કે ' આ લખ્યા કરતાં મારા હાથ કપાઈ ગયા હોત તો વધારે સારું. ' મારું ' પૃથ્વીવસ્ત્રમ ' ન્યારે સિમેમા પર આવ્યું ત્યારે કન્નડની એક સભાએ મને દરાવ મોકલી આપ્યો કે મારે આવું ન લખવું ને એમણે નિર્દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે નવલકથા લખવી.

પણ હું સાહિત્ય લખું છું તે કોઈને માટે લખતો નથી. હું તો મારું અંતર ચીરી, તેમાં રહેલાં મારાં રત્નો, મારી આત્મસિદ્ધિ માટે બહાર લાવું છું. જેને તેની કિંમત હોય તે પસંદ કરે, જેને ન હોય તે ફેંકી દે. પણ મારી કલ્પના, મારા સંસ્કાર અને મારી ભાવનાઓ વડે ધડાયલી સરસતાને હું જન્મ આપીશ. હું બાકુતી છોકરાંની જનેતા થવાનું પસંદ કરતો નથી. ૭૫ વર્ષની સાહિત્યસેવા પછી હું ઉછરતા સાહિત્યકાર માટે મારાં સૂત્રો હિચ્ચાઈ છું. સાહિત્યકાર એ તો સ્વતંત્ર સજ્જા છે. નીતિ, વિવેચન, લોકમત, રાજ્યમત કે નેતા-મતની શૂંખલાઓ એને સ્પર્શતી નથી. એની કલ્પનાની પાંખો કાપવાનો કોઈને અધિકાર નથી. એની દૃષ્ટિ તો અગ્રેય કાળ પર પડે છે. તેને સંકુચિત કરવાનો કોઈને અધિકાર નથી. એના હૈયામાં વસતી સરસતા એ જ એની પૂજનું પાત્ર છે. એને હૃદય ચીરી નીરખવું ને જીનના નિરીક્ષણ માટે મૂર્તિમાન કરવું એમાં જ એનો મોક્ષ છે.

*

*

*

જે સાહિત્યકાર આ આદર્શથી વ્યુત થાય છે તે નટ, રિટ, ને ગાયકની ભૂમિકા પર છે. જે એને શ્વાસ ને પ્રાણ લેખે છે તેને સાહિત્યરવાગીઓની પ્રેરણા જીલવાનો અધિકાર છે. જન્મતા એક સાહિત્યરવાગી તો જન્મવાન વ્યાસ. એમણે નથી લખ્યું એમના જમાના માટે-નથી લખ્યું કોઈને ખુશ કરવા. જહાણે જન્મજીવી મનુજેની સૃષ્ટિ સર્જી એ ચતુર્વંદને જહાણ-દિઆઈ અપરાહરિ-અફાલસોચને શંભુએ સદાય અમર્ત્ય ને સદાય પ્રેરણાવાહી સ્ત્રી-પુરુષોની સૃષ્ટિ રચી છે.

જે ભારતી મારી નગર આગળ દેખાય છે તે હિન્દી નહિ પણ પ્રતિ પ્રાંતની શક્તિથી પ્રકુલ ભારતની બાપા-જેમાં આપણા વિચાર ને વ્યવહાર, વિજ્ઞાન ને ઉકુપનો, સંસ્કાર ને સરસતા, જે સંસ્કૃતપ્રધાન હોય અને છતાં અરબી, ફારસી અને અંગ્રેજીની દોલત જેમાં હોય, જે વડે આપણે મૂર્તિમાન થતા હોય તે. આપણી સંસ્કૃતિના પાઠ જન્મતને પડાવી શકીએ તે. તમે કહેશો કે આ સ્વપ્ન છે-તો સ્વપ્નદ્રષ્ટા રહેવાનો મેં ધર્મ માન્યો છે. તમે

કહેશે કે આ અશક્ય છે-તો અશક્ય વસ્તુઓ શક્ય થતી ન હોય તો માનવપ્રયત્નનો અર્થ મને દેખાતો નથી.

ભારત, જીવંત સ્વતંત્ર ને સશક્ત બને તો ભારતી વડે જ. એને આત્મસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે. એ બાપાનું સર્જન એ જ ભારતવાસીઓનું બ્યેય થવું જોઈએ.*

શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્શી

આંધળા વિજ્ઞાનનું નેતૃત્વ

અર્વાચીન સુધારો આજે મુશ્કેલ દશામાં આવી પડ્યો છે, કારણ કે તે આપણને માર્ગ નથી આવતો. આપણા સાચા સ્વભાવ વિષે કશા જ જ્ઞાન વગર એ રચાયો છે. તેનો જન્મ થયો વૈજ્ઞાનિક શોધકોના મનસ્વી તરંગોમાંથી, મનુષ્યોની વાસનાઓમાંથી, તેમના બ્રમોમાંથી, તેમના વાદોમાંથી, અને તેમની કામનાઓમાંથી. એની રચના તો જો કે આપણા પુરુષાર્થથી થઈ છે, છતાં તે આપણા કદ તથા રૂપને બંધબેસતું નથી.

વિજ્ઞાન કોઈ યોજનાસર ચાલે છે એમ તો છે નહિ, એ ઉઘાડું છે. તે છૂટક ગમે તેમ વિકસે છે. તેની પ્રગતિ આકસ્મિક કે દૈવાધીન કારણો પર અવલંબે છે; જેવાં કે, પ્રતિભાસંપન્ન પુરુષોનો જન્મ, તેમના મગજનું સ્વરૂપ, તેમની કુતલકલ્પત્તિ જે દિશા પકડે તે. મનુષ્યોની દશા સુધારવાની ઇચ્છા એનું ગ્રેરક બળ જરાય નથી. જે શોધોથી યંત્રોદ્યોગી સુધારો સાંપડ્યો તે બધી, વિજ્ઞાનીઓનાં સ્ફુરણોની મનસ્વિતા અને તેમના જીવનની, ઓછીવત્તી છતાં, પ્રાસંગિક લીલી-સૂકીમાંથી જન્મી હતી. જે ઝંલીલિયો, ન્યૂટન કે લેવોઈઝિયરે પોતાની યુદ્ધિશક્તિ શરીર અને ચિત્તશક્તિના અભ્યાસમાં લગાડી હોત, તો આજે આપણી દુનિયા કદાચ જુદી હોત. વિજ્ઞાનીઓને ખબર નથી હોતી કે તેઓ ક્યાં જાય છે. તેઓ દોરાયે છે દૈવથી, કોઈ સૂક્ષ્મ વિચારણાથી, એક પ્રકારની ગૂઢ કવિદૃષ્ટિથી. તે દરેક એક એક અલગ દુનિયા હોય છે; તેના પોતાના ખાસ કાયદાથી તે ચાલતી હોય છે. બીજાઓને નજર અંધાર કે અસ્પષ્ટ હોય એવી વસ્તુઓ અવારનવાર તેને દેખાય છે કે સ્પષ્ટ થાય છે. સામાન્યતઃ, શોધો થયે જાય છે તે તેમનાં પરિણામો વિષેની કશી પણ પૂર્વ દૃષ્ટિ કે સંમત વગર. પરંતુ એમનાં આ પરિણામોએ દુનિયામાં ક્રાંતિ કરી નાંખી છે, ને આજનો આપણો સુધારો આપ્યો છે.

વિજ્ઞાનની સમૃદ્ધિમાંથી આંધળે અમુક ભાગ પસંદ કર્યો છે. અને આપણી આ પસંદગી પર માનવજાતના ઉચ્ચ હિતોના વિચારે કોઈ રીતે અસર કરી નથી; આપણાં સ્વાભાવિક વલણોએ તેને જમ દોરી તેમજ બુદ્ધિ તે ગઈ છે... આજમાં ઓછી મહેનત ને વધારેમાં વધારે સુખસગવડ નો સિદ્ધાંત; વેગ, હરહર ને ફેરફાર, તથા આરામથી મળતી મજા; અને આપણા અંદરથી ડંખતા મનથી જાતે જ છૂટવાની જરૂર;—તેવી શોધોની સંજ્ઞાતાં નોકરી કરનારી આવતો આ હોય છે... એરોપ્લેન, મોટર, સિનેમા, ટેલિફોન, રેડિયો અને નજીકના ભવિષ્યમાં 'ટેલિવિઝન'—આ બધું બધું જે આજ અપનાવાતું ગયું છે, એ વલણ સ્વાભાવિક છે. કોની પેટે ? જમાનાઓ પૂર્વેના અંધકાર-યુગમાં આપણા પૂર્વજો દારૂ પીવા તરફ સ્વાભાવિક વળેલા તેમ... આ બધાથી માનવપ્રાણીઓ ઉપર શી અસર થવાનો સંભવ છે, એનો કશોય ખ્યાલ કરવામાં નથી આવ્યો.

(" શિક્ષણ ને સાહિત્ય "માંથી)

* અખિલ ભારતવર્ષીય હિંદી સાહિત્ય સંમેલનના ઉદ્દેશ્યમાં મળેલા ૩૩ મા અધિવેશનના પ્રમુખસ્થાનેથી શ્રી. મુન્શીએ આપેલ ભાષણમાંથી ઉદ્યત.

સુખસાધક વિદ્યા

નિર્ધનતા વિષે કદી પણ વાત ન કરો. તમે બહુ ગરીબ છો, અને બહુ જ કથાવટીએ ધરસંસાર ચલાવો છો, એવા સમાચાર જગતમાં પ્રસારવાથી જગતની સંપત્તિ અને સુખમાં કશો જ વધારો થતો નથી. કોઈ પોતાના અજ્ઞાનની ખીજાં આગળ કુલાશો હાંકે છે: હું કાળા અક્ષરને ફૂટી માઈ એવો બમરડો છું, એવું પોતાના સંબંધમાં આવનાર મનુષ્યને કોઈ મ્હલાવી મ્હલાવીને કહે છે ? પોતાનાથી થયેલી ભૂલોનું અને દોષોનું ખીજાં આગળ કોઈ વિરતારીને વણું ન કરે છે ? નિર્ધનતા એ અજ્ઞાન અને ભૂલ અને દોષ વિના ખીજું કશું જ નથી. શા માટે ત્યારે તમે ' હું બહુ ગરીબ છું ' ' હું બહુ બચરાવાળ છું ', ' દશ રૂપિયાના પગારમાં માઈ પૂરું થતું નથી ' એવી તમારા અજ્ઞાનની, અને ભૂલની અને દોષની વાતો રાજી થતા થતા ખીજાના આગળ કરો છો ? ગરીબ હોવામાં કંઈ લાજ નથી, એવી જે ઠહેવત લોકોમાં ચાલે છે, તે થોડા અંશમાં જ સાચી છે.

જેઓ અજ્ઞાન હોય છે, આજસુ હોય છે, અને નાલાયક હોય છે, તેઓ જ ગરીબ હોય છે, અને તેમને જ પોતાનો સંસાર મહામુશીબતે ચલાવવો પડે છે.

ઉપરનું વાક્ય બહુ કઠોર લાગે છે; બમર ચડી જાય છે, અને લેખકની સાથે વિવાદમાં ઉતરવાને તૈયાર થઈ જવાય તેમ છે. ધણી બળી ઉઠે છે કે પાંચસે અને હજારના પગાર ખાનારા ધણીએ અમારા કરતાં વધારે આજસુ અને નાલાયક હોય છે. કાગળ ઉપર એક પોંછું મારી જણાવવા વિના તેમને ખીજું કશું જ આવડતું હોતું નથી.

પણ જરા ધીરા થાઓ. તમારો ઉપરી તમારા કરતાં વધારે આજસુ અને વધારે નાલાયક છે તો પછી તેના તાગામાં રહેવાની તમને કાણે ફરજ પાડી છે ? તમારામાં એવો કયો દોષ છે કે જેથી તમારા જેવા લાયક મનુષ્યે તેને સાત સાત સલામો ભરવી પડે છે, અને તેની તાણેદારીની નોકરીને લાત મારીને તમારી યોગ્યતાનું સંપાદન નથી કરી લેતા ? તમારી યોગ્યતાનું તમને સંપાદન ન કરવા દેનાર તમારા આજસને શા માટે તમારા અંતઃકરણમાંથી ઘોઠા મારીને હાંકી કાઢતા નથી ? નોકરી છોડી દહને હું શું કરું, એવું શાં માટે પૂછો છો ? શું એ તમારું અજ્ઞાન નથી સૂચવતું ?

નોકરાંએ પોતાની ખરાબ સ્થિતિ પોતાની મેળે જ કરી છે. દશ રૂપિયાના પગારથી રસોધ્યા જોષ્ટતા હોય તો મળતા નથી, અને ઓફિસોમાં તથા પર ઘેર મદાવૈત્ કરનાર ભણેલા નોકરાં જોષ્ટતા હોય તો એક કહેતાંસો, અને સો કહેતાં હજાર મળે છે. ઉપરી ધમકાવે, ગાળો દે, રાતદિવસ કામ કરાવે, રમના દિવસોમાં ઘેર બોલાવે, ઘેર લગ્નહોય તો કે બાપ મરે તો પણ આઠ દિવસની કે પંદર દિવસની રમ પણ ન આપે, માથાતોડ મહેનત કરતાં છતાં પગાર વધારવાની બલામણુ ન કરે, અને તો પણ નોકરીને ચામણુની પેડે વળગી રહે, તે મનુષ્યના અંતઃકરણની યોગ્યતાને, તેના જ્ઞાનને, અને તેના ઉદ્યોગને તમે કેવી રીતે વખાણો છો ?

નોકરાં વડે ઓફિસો અને ઉપરીઓ છે, પણ અજ્ઞાન નોકરાં તે ક્યાં જાંવે છે ? અમારા વડે જ રાજ છે, એમ પ્રજા ન જાણે અને રાજાઓ છુટે તેમ છુંદાય તો તે પ્રજા છુંદાવાને લાયક નથી, એમ કાણુ કહેશે ? નોકરાં અને પ્રજા પોતાની લાપટી પોતાની મેળે

જ ઉતારી પાડે છે. અને પોતાના જ અગ્નિથી, પોતાની જ આજસથી અને પોતાના જ દોષથી દુઃખી રહે છે.

મિલના મજૂરો કમાઈ કમાઈને શોભે આપે છે, અને શેઠ તાગડધિન્ના કરે છે. મજૂરો ગરીબ રહે છે. તેમાં કોનો દોષ ? મહિને પચાસ કે સાઠ રૂપિયા શોભે પગાર આપવાની મજૂરો ફરજ પાડી શકે એમ છે; કારણકે અને મેલો વસ્ત્રો વેગળાં મૂકીને આ લાજે. જ તેઓ આખાં અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો ધારણ કરવા સમર્થ છે, રોટલાને અને મીઠાને બદલે વધારે સારો અને પૌષ્ટિક ખોરાક તેઓ ખાઈ શકે એમ છે, પણ તેઓ તેમ કરતા નથી, કારણ કે તેઓ પાર વિનાના અગ્નિ છે તેઓની જીવિ એટલી બધી સુસ્ત અને મંદ છે કે તેઓ વિચાર કરવા પ્રવૃત્ત થતા નથી, અને તેઓ નાજાયક છે, કારણ કે તેઓને વિચાર કરવાની ગમ નથી.

જીવિના આજસથી જનસમુદાય હલકી અને નિર્ધન સ્થિતિમાં રહ્યો છે, અને જ્યાં સુધી તેઓ જીવિને નહિ કેળવે અને તેને નહિ વાપરે ત્યાં સુધી તે તેવી જ સ્થિતિમાં રહ્યા કરવાનો. ખીજી રીતે તેઓ ખુશીથી આખો દિવસ સખત મહેનત કરે છે—મજૂર સવારથી તે સાંજ પડતા સુધી તમારાં વહે છે, મરંતુ મનનો કમવાર અને બધું બચાવ કરવાનું કહેતાં તેઓને કોડીઓ ચડે છે. તેઓએ પોતાનાં વિચારરૂપી યંત્રોને કાટ ચડવા દીધો છે. તેઓ તેમને લેશ પણ વાપરતા નથી. પોતાને વિચાર કરવાનું કામ તેઓ ખીજા પાસે કરાવે છે, અને તેથી તેઓ દાસત્વની સ્થિતિ બોમ્બે છે.

નાટકશાળામાં ચાર આનાની ટિકિટવાળા ચોથા રંગમાં જઈને જીએ; ત્યાં કેવી ધક્કા-ધકકો છે ! હવે સાવજનિક પુસ્તકશાળામાં જઈને જીએ; નાટકશાળાની ગીરદીનો સોમે ભાગ પણ ત્યાં છે ? મોટાં શહેરોમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ઉધડેલી ચાહની દુકાનોમાં જઈને જીએ. અને ગણી જીએ, સાંજ સુધીમાં ત્યાં કેટલાં મનુષ્યો આવે છે ! હવે પુસ્તકશાળામાં જીએ અને ત્યાં ગણી જીએ. અને ખાતરી કરો કે જનસમુદાયના વિચારરૂપી યંત્રનાં ચક્કાં વેગથી ફરે છે કે પડ્યાં પડ્યાં ધૂળ ખાય છે !

લગભગ કરોડ જેટલી વસ્તીવાળા ગુજરાતમાં ઉત્તમ વર્તમાનપત્રોની દશહજાર નકલો પણ ન ખપે, ઉત્તમ માસિકોનાં ત્રણ ચાર હજાર પણ માહકો ન હોય, અને ઉત્તમ ગ્રંથોની હજાર નકલો અપતાં અપતાં પણ પાંચ દશ વર્ષો વીતી જાય તે પ્રજાનું સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિને કરનાર વિદ્યા તરફ કેટલું આકર્ષણ છે, તે શું સહજ રપટ નથી થતું ? જ્ઞાન અથવા વિદ્યા એ જ વાસ્તવ બળ છે, અને તેને પ્રાપ્ત કરવા જે પ્રજા મથતી નથી, તે પ્રજાની ખાંધ ઉપર અન્ય પ્રજાઓ પોતાનું ધુંસરૂં મૂકે. અને પરાણા મારીને તેની પાસે પોતાનો અતિ ધણો ભાર ખેંચાવે, એમાં શું આશ્ચર્ય ?

જ્યાં સુધી હલવાઈની દુકાનોમાં ચાહ-કોરીની દુકાનોમાં, નાટકશાળાઓમાં અને એવાં જ ખીજાં સ્થળોમાં લોકોની ભીડ થતી રહેશે, અને ઉત્તમ પુસ્તકાલયોમાં તથા પુસ્તકો વેચનારની દુકાનોમાં કોઈ રડ્યાં પડ્યાં મનુષ્યો આવતાં રહેશે ત્યાં સુધી લોકોના જીવિરૂપી યંત્ર ઉપર મણ મણ કાટાના ઘર વળગેલા રહેશે, અને ત્યાં સુધી તેમના પગમાં પડેલી દૈત્યની અને દરિદ્રતાની એડીઓ નીકળનાર નથી.

પણ આ સ્થળે આ બધાં વચનો કહેવાં, એ આ લેખના સિદ્ધાંતથી બિલકુલ વર્તન છે. એમ છતાં તેવું વર્તન કરવા માટે વાચકની ક્ષમા માગવામાં આવે છે. આ સંબંધ કહીને વાચક આગળ જે સ્પષ્ટ કરવાનું છે તે એ કે નિર્ધનતાની વાતો કરવામાં કશું જ કળાં નથી. નિર્ધનતાથી અને વિપત્તિની વાતો કરવાથી નિરુત્સાહ અને એક બિલકુલ વધવાનાં, અને પ્રકટતા ચિંતા અને દુઃખનું વિસ્મરણ કરવાને માટે અયોગ્ય વિચારોથી લોકો ક્ષણિક આનંદને આપનાર વિષયસુખોમાં વધારે હોવાનાં.

તમારી દુઃખદ સ્થિતિનો, અને કહ્યું દિવસોનો જેમ વધારે તમે વિચાર કરશો, અને જેમ વધારે તે સંબંધમાં તમે વાતો કરશો, તેમ તમારા દુઃખની તીવ્ર વેદનાને નરમ પાડવાને માટે તમને કોઈ માનસિક નશાનો પદાર્થ શોધવાની વધારે જરૂર પડવાતી અને તે પ્રમાણે તમારું દુઃખ વધતું જવાનું.

જનસમુદાયને નિરંતર નિર્ધન રાખવાનો, કદિ નિષ્કળ ન જાય એવો ઉપાય તમારે જોઈએ છે ? તો સાંભળો; તેઓ નિર્ધન અને દુઃખી છે, એવું નિરંતર લખ્યા કરો, અને નિરંતર એવી વાતો કહો કરો.

મારો પુત્ર વંદી ગયો; એવું જેના તેના આગળ તથા તે જ પ્રમાણે પોતાના પુત્રને દિવસમાં સેકેડો વાર તે વચન સાંભળનાર કયા માથાપનો પુત્ર સહુગુણી થયો છે ? બિલકુલ, આણું વર્તન કરનાર અનેક માથાપોએ પોતાની સંતતિને અધિક પતિત કરવાનાં ઉદ્દારણો વ્યવહારમાં સ્થળે સ્થળે મળી આવે છે.

નિર્ધનતાનું પણ એમ જ છે. નિર્ધનતાની વાતો કહો કરો, અને તમે નિર્ધનતાની ધમારતના પાયામાં સીમુ રેડો છો.

ભવિષ્યમાં આવનાર સંપત્તિનાં દિવસોની જ વાતો કરો.

હા, સંપત્તિના દિવસો આવવા માટે છે: અને તેના સંબંધમાં વિચાર કરનાર અને વાતો કરનાર મનુષ્યોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં જ તેના આવવાનો વેગ હોય છે.

જેઓ મજૂરી કરીને, અને અદાવિતરૂ કરીને નિર્ધનાવસ્થામાં પોતાનું જીવન ગાળે છે, અને દિવસમાં એક વાર પણ પેટ ભરીને પૂરું ખાવાનું મળતું નથી, તેમની બચાકર અને દુઃખદ સ્થિતિનાં વર્ણનો ન્યાં ત્યાં કયો કરતાં ભવિષ્યમાં આવનાર સંપત્તિના દિવસોમાં જેઓનાં જીવન હશે તેમની આનંદજનક અને સુખદ સ્થિતિનાં વર્ણનો ન્યાં ત્યાં કરે. તમે સચિત્ર વર્તમાનપત્ર કાઢતા હો તો કુકળિયાનાં ચિત્રો, પ્રતિઅંકમાં પાડી પાડીને લોકોનાં હૃદય બચાકુલ ન કરો, પણ મુકાળના સમયનાં આંખાદોની બરેલાં ચિત્રો છાપીને પ્રજાનાં હૃદયમાં આનંદને અને ઉત્સાહને જન્મત રાખો.

ભવિષ્યમાં આવનાર સંપત્તિના દિવસોને માટે પ્રયત્નશીલ થવાનો એક મનુષ્યમાં પણ જો તમે ઉત્સાહ પ્રકટાવશો તો દુઃખી મનુષ્યોનાં દુઃખનું સાંત્વન કરવાને માટે મુલમપટા અને ઓસડિયાં આપીને દસ મનુષ્યોને તમે જગતમાં ફેરવીને જગતનું જેટલું હિત કરશો તેના કરતાં વધારે હિત કરશો.

પરંતુ મનુષ્યોની પરંત્રતાનાં દુઃખોનાં હૃદયવેધક વર્ણન કરતાં પરંત્ર મનુષ્યોને સ્વેતંત્રતાનાં સુખોનું જ વર્ણન કરો અંતરે.

દાર પીનારાઓને દાર પીવાથી થતાં દુઃખો ન વર્ણવી અંતરે, પરંતુ દાર ન પીનારાનાં સુખનાં જ સુંદર ચિત્રો તેમની દષ્ટિસમીપ રજૂ કરો.

ખાળાજનથી ચતી હાનિનાં વ્યાખ્યાનો અથવા લેખો જોટસો લાભ કરે છે, તેના કરતાં સમગ્ર ઉંમરે લગ્ન કરવાથી ચતા લાભનાં રમણીય વર્ણનો અને વ્યાખ્યાનો શ્રોતાને વધારે લાભ કરે છે.

અગ્નિ અને બુદ્ધિની જડતાથી જ લોકો દુઃખની અને પરતંજતાની ખેડીને સહન કરી કરે છે. તેઓ જ્યારે વિચાર કરવા માંડશે ત્યારે જેની તેઓ ધ્રુષ્ટા કરશે તેને તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકશે.

અને તેમનાં કાટ ખાઈ ગયેલાં માનસયંત્રો પાસે વિચાર કરવાનો ઉપાય સંયત્તિની વાતો કરવી, એ છે.

જનસમુદાયનું હિત કરનાર જે તત્ત્વજ્ઞાન છે તે આ છે.

અને જે નિયમ જનસમુદાયને લાગુ પડે છે, તે જ નિયમ તમને પણ લાગુ પડે છે. *

“મહાકાલ”

ઠંડી નિષ્કુરતા

ફેટલાક દિવસ ઉપર ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયામાં Preparing for winter in Berlin એ મથાળા નીચે એક લેખ જોવામાં આવ્યો. અર્લિનમાં શિયાળા માટે શી ખાસ તૈયારી કરવા માંડી હશે એના ફેટલાકથી એ લેખ વાંચ્યો. લેખ વાંચતાં અમને જણાયું કે મહાયુદ્ધ દરમિયાન સૈનિકો અને સેનાપતિઓ અત્યંત કૂર અને લાગણીથીન યજ્ઞ જાય છે, એટલું જ નહિ પણ એ સમયમાં સામાન્ય નાગરિકોનાં હૃદય પણ દયાહીન યજ્ઞ જાય છે, એ તો જણીતી વાત છે. પરંતુ યુદ્ધની સમાપ્તિ પછી પણ એ જાતની નિષ્કુરતા કાયમ રહે છે, એ આ લેખ ઉપરથી જણાયું. અર્લિનમાં શિયાળા માટે શી તૈયારી થાય છે? લાખો નિરાધાર સ્ત્રીપુરુષોને ઠંડીથી અથવા વરસાદના કરવાની? શિયાળાની ઠંડીને લીધે થતા અનેક રોગો અટકાવવાની કે તેની સારવાર કરવા માટે દવા અને દવાખાનાની? અધીભૂખ્યાં અને ભૂખમરો વેઠતાં લાખો સ્ત્રીપુરુષોને પુષ્ટિકારક ખોરાક પૂરો પાડવાની? ના. આ શિયાળા દરમિયાન ત્રીસથી ચાલીસ લાખ માણસો મરણને શરણુ યવાનો મોટો સંભવ છે, તેમની અત્યારથી કબરો ખોદાવવાની તૈયારી થાય છે! આ લાખો માણસોને દફનાવાનું સરળ યજ્ઞ પડે તે માટે રથાનિક મુખીઓને કબરો ખોદવાના કુક્રમે અપાઈ ચૂક્યા છે, કબરો અત્યારે ખોદાઈ રહી છે! પરંતુ કબર ખોદનારાને પૂરતું પોષણ નહિ મળેલું હોવાથી એટલા ટૂંક સમયમાં એટલી બધી કબરો એ લોકો ખોદી શકશે કે કેમ તે સવાલ છે!

આ જાતનું વર્ણન ઠંડી નિષ્કુરતાથી છાપામાં થયેલું વાંચીને આપણને જણાય છે કે જર્મની પ્રત્યેના દેશની લાગણી સાથે રાજ્યોની પ્રજામાં ફેટલી ઊંડી પ્રવેશ કરી ગઈ છે. યુદ્ધ દરમિયાન અર્લિન અને જર્મનીનાં ખીજાં શહેરોનો જે સર્વનાશ થઈ ગયો છે, તે આપણી કલ્પનામાં પણ ન આવે એટલો બધુંકર છે. સંસ્થાઓનાં મકાનો, શાળા-પાઠશાળાઓ, ઉદ્યોગનાં કારખાનાં, કલાધામો અને સંમહસ્થાનો, ઇતિપતાશો અને આરોગ્યશૃલો હાલરોની સંખ્યામાં ખડેર થઈ પડ્યાં છે. જર્મનીનાં લાખો માણસોનો વિનાશ થઈ ગયો છે, એટલું

જ નહિ પણ તેમની સંસ્કૃતિનો સર્વથા વિનાશ કરવામાં આવ્યો છે. “ જર્મનીમાંથી અનિષ્ટ તરવોને નિર્મૂળ કરવા જતાં જર્મનોમાં જે સારાં તરવો દતાં તેનો પણ વિનાશ કરવામાં આવ્યો છે. ” જર્મનીના વિસ્તારમાં માઇલોના માઇલો સુંધી જેટલા ખેડેરાં જોવામાં આવે છે એટલાં યુરોપના કોઇ ભાગમાં જોવામાં આવતાં નથી. યુદ્ધની કિન્નાખોરીને પરિણામે જર્મનોએ પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય, પોતાનું વ્યક્તિત્વ, પોતાનો ઇતિહાસ, સંસ્કૃતિનાં સાધનો, હુન્નરઉદ્યોગનાં સાધનો, ધનદોસત, ધરખાર બધું જ ગુમાવ્યું છે. ” જીવનમાં કિંમતી કહી શકાય એવી એકેએક વસ્તુ જર્મનોએ ગુમાવી છે. ”

જર્મનીમાં-પોતાના દેશમાં-જ ભૂખમરો અને સર્વરીતની નિરાધારતા ઓછી હોય તેમ પોતે-જ અને એકાસ્તેવેકાઆમાંથી સેંકડો અને હજારો જર્મનોને કોઇ પણ સાધન પૂરું પાડ્યા સિવાય હાંકી કાઢવામાં આવે છે અને આ બધાં હતભાગી નિરાધાર નિરાશ્રિત સ્ત્રીપુરુષો અને આ બાળકોનાં ટોળાં ને ટોળાં જર્મનીમાં ભરાતાં જાય છે. આ બધાં નિરાધારોના પ્રવાહ માટે જર્મનીમાં ખેરાક, વજો કે રહેઠાણની કોઇ પણ જગતની સગવડ નથી.

આ બધો હેવાલ ‘ બ્લીટ્ઝ ’ ના ખાતમીદાર મિ. ઝકરીઆએ એ પ્રદેશમાં જતે ફરીને મેળવેલો પ્રગટ થયો છે.

માનવતાના સર્વ અંશો પશ્ચિમની વિજેતા પ્રજાઓમાંથી સર્વથા નાબૂદ થયા છે ? છેલ્લાં ચાળીસ પચાસ વર્ષ દરમિયાન માનવજાતિએ અનેક દિશામાં કરેલી પ્રગતિનો વિચાર કરીએ છીએ અને તેની જ સાથે હૃદયની પાશવતાની અવધિનાં કાયો અનુભવીએ છીએ, ત્યારે આપણને અસાધારણ વિસ્મય તેમ જ ખેદ થાય છે.

“ આપણી પ્રતિભા અને એના દુરુપયોગ વચ્ચે રહેલો આ વિસંવાદ મારા મત મારા સંસ્કૃતિની આરપાર દોટ મૂકી રહ્યો છે, વિજાને આપણા માટે શું શું નથી કહ્યું ? તો તો જરા વિચાર કરો ! આપણે ખડો અને દરિયા વીંધીને પણ વાતો કરી શકીએ ગએ, ચિત્રોની અહીં બેઠાં નક્કસ મેળવી શકીએ છીએ, ધરમાં ટેલીવીઝનનાં યંત્રો ગોઠવી શકીએ છીએ. દિલ્હીમાં બેઠાંબેઠાં લંડનના ટાવરમાં વાગતા ‘ બીગબેન ’ ધડીઆળના ટકોરા સાંભળી શકીએ છીએ, પૃથ્વીની ઉપર ઊડી શકીએ છીએ અને દરિયાની નીચે પણ સંકર કરી શકીએ છીએ. બાળકો તારનાં દોરડાં દ્વારા વાતો કરી શકે છે, ટાઇપરાઇટરો પણ અવાજ વગરના બનવા માંડ્યાં છે, દાંતમાં ચાંદી પુરાવતાં પણ દુઃખનો એકે સીસકારો પણ હવે બોલાવેલો નથી પડતો, આગબોટમાં પણ હવે તરવાના હોળો બંધાયો છે, વીજળીની મદદ વડે અનાજ જલદી પકવવામાં આવે છે, રસ્તાઓ પણ રજરના બનવા માંડ્યા છે, ‘ ક્ષ ’ કિરણોની બારી વારે આપણે આપણા શરીરની અંદર ડોકિયું કરી શકીએ, ચિત્રો આજે બોલે અને માઇ શકે છે, વાયરલેસની મદદ વડે ખૂનીઓ ગીરફતાર થઇ શકે છે, વાહજને વીજળીના પ્રવાહ દ્વારા હલાવી શકાય છે, સપ્તમરીન ઉત્તરધ્રુવ પાસે જઇ શકે છે, વિમાનો દક્ષિણધ્રુવ ઉપર ધૂમી શકે છે. છતાં યે આપણી પાસે ઈંગ્લેન્ડમાં મોટાં શહેરોની વચ્ચે એવી દુકડો જમીન ફાજલ પડી નથી કે જ્યાં ગરીબ બાળકો આરામ અને સહીસહામતીપૂર્વક રમી શકે બેસી-શકે ! પરિણામ એ આવે છે કે આપણે આપણી મોટરો દ્વારા જે ૧૦૦૦ના દિસાએ તેમની કતલ કરીએ છીએ અને વર્ષોની સામે ૨૦૦,૦૦૦ની સંખ્યાને અર્ધ અનાનીએ છીએ. ”

(“ ગુજરાત સમાચાર ” ના પ્રો. જોડના લેખ પરથી.)

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પુનારદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાલ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની સુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સંરચાઓ તપાસી છે, અને દરેતરી કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી બગલી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં માગેલ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. છગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલ માહે
ઑફિસરમાં-હલોઈ મહાલનાં:—(૧) લીંગસયળા, (૨) કારવણ, (૩) વસાઈ, (૪) ગોખલી, (૫) કડધરા, (૬) કરાલી, (૭) દોધાર, (૮) અંત્રેલી, (૯) ખારા, (૧૦) મહેલી, (૧૧) વણાદરા, (૧૨) માવલી, (૧૩) કુંવરવાડા, (૧૪) પલાસવાડી, (૧૫) બહેરામપુરા, (૧૬) અંબુલ, (૧૭) છત્રાલ, (૧૮) કુંવરપુરા, (૧૯) ગંધારા તા. કરજણ; અને (૨૦) હલોઈ તા. વાધોડિયા.

માહે નવેંબરમાં-પાદરા મહાલનાં:—(૧) દરાપુરા, (૨) પાટોઈ, (૩) સોખડા-ખુઈ, (૪) ધામળ, (૫) સાંગમા; હલોઈ મહાલનાં:—(૬) કુડેલા, (૭) નારીયા, (૮) મંડાળા, (૯) પીસાઈ, (૧૦) દરતીકુઈ, (૧૧) રાજલી; શિનોર મહાલનું:—(૧૨) જાણભોઈ; અને કરજણ મહાલનું:—(૧૩) જૂની જીથરડી.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારી સેવા તથા જે સૂચના-સમજૂત આપી હોય તેનો યોગ્ય અમલ કરવા જે તે મંત્રી બાઈઓને ખાસ બલામણુ છે.

ના. નં. ઓફિસી

સહમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ

પુસ્તકાલય પરિપદો

વડોદરામાં ભરવા હરેલી અ. હિંદ પુ. પરિપદ જનવારીના છેલ્લા અઠવાડિયામાં જરાશે. લોહકસ તારીખો ઉવે પછી જાહેર કરાશે.

—એ જ અરસામાં ભરવા ધારેલી વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિપદનું આદ્યું અધિવેશન એકંદર પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતાં, કાલ દરત મોકલે રાખવાનું હતું છે.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ
જાહેરાત નં. ૧ / સન '૪૫-'૪૬

વિષય : પગારદાર પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રચારકની ખાલી પડેલી જગ્યા પૂરવા બાબત

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ અંગે મહેસાણા તથા અમરેલી પ્રાંતો માટેના પગારદાર પુસ્તકાલય પ્રચારકની એક જગ્યા ખાલી પડી છે તે પૂરવાની છે. સદર જગ્યા રૂ. ૨૫ થી ૪૦ ની ગ્રેડની, અને રૂ. ૧૦) કાયમી ફેરણી બંધ્યાની છે. બઢતીનું ધોરણ એ વર્ષે રૂ. ૩-૦-૦ નું છે, કામગીરીમાં પુસ્તકાલયોના દરેકરી કામની તંપાસણી ને સુવ્યવસ્થા ઉપરાંત પુસ્તકોની મેળવણી, વર્ગીકરણ ને વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામ કરવાનું રહેશે. અને તેને માટે મહિનામાં નિશાન ૨૪ દિનની ફેરણી જે તે પ્રાંતના તાલુકામાં વારાફરતી, મુખ્ય ઑફિસની સૂચના મુજબ જે તે પ્રાંત મંડળની દેખરેખ નીચે, કરવી પડશે. નવ મહિનાની કામગીરી મહેસાણા પ્રાંતમાં અને ત્રણ માસની કામગીરી અમરેલી પ્રાંતમાં કરવાની રહેશે. પ્રોવિડન્ટ ફંડનું પણ ધોરણ છે, અને તેનો લાભ સંતોષકારક કામની ખાતરી થયા બાદ નોકરીમાં કાયમ કરાયા પછી મળી શકશે. હાલ તુરત ગ્રેડના પગાર ઉપરાંત રૂ. ૬) મોંઘવારીના તથા કાયમ ફેરણી બંધ્યુ રૂ. ૧૦) નું જે છે તેને બદલે રૂ. ૧૫) મળી શકશે. મતલબ કે, મહેસાણા પ્રાંતની કામગીરી વખતે હાલ તુરત રૂ. ૨૫+૧૫+૬ એ પ્રમાણે પગાર મળશે. અમરેલી પ્રાંતની કામગીરીએ જવાનું થશે ત્યારે પરપ્રાંતની કામગીરી જલદ ફેરણી બંધ્યામાં રૂ. ૫) નો વધારો મળશે.

છત્તુક ઉમેદવારોએ નામ, કામ, અભ્યાસ, ઉમ્મર, તથા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વિષેના અનુભવની માહિતી સાથે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી C/o સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી-વડોદરા એ સરનામે અરજી મોકલી આપવી.

C/o સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી
વડોદરા
તા. ૧-૧૨-૪૫

રામભાઈ કા. પટેલ
મંત્રી
વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ
જાહેરાત નં. ૨ / ૪૫-૪૬

વિષય : પ્રમાણપત્ર મારેની પરીક્ષા

પુસ્તકાલયના કામકાજની તાલીમ પામ્યા બદલ પ્રમાણપત્ર મેળવવા મારેની આમામી પરીક્ષા સન ૧૯૪૬ ના મે માસની તા. ૨૫-૨૬ ને વાર સનિ-રવિએ સેવાની યોજના હેઠળ તે જે તે મહાલના વા પ્રાંતના અનુકૂળ પડતા કેન્દ્રે સેવાશે. છત્તુક ઉમેદવારોને પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ મો. પટેલ સંપાદિત 'સાર્વજનિક પુ. પ્રવૃત્તિનું એકીકરણ' નામના પુસ્તકનો સાગ્રંત અભ્યાસ કરવાની અને તેમાંના વર્ગીકરણ પાઠ્ય]

વિધ્યની સંપૂર્ણ સમજણ મેળવી હોયોરી પાઠવાની ખાસ બલામણુ કરવામાં આવે છે. બજેટ-નિવેદન તેમ જ પુસ્તકવિધિ અને વર્ગીકરણ કામની યથાવત સમજણ તથા ક્રિયાત્મક તાલીમ માટે રાજ્ય પુ. મંડળની ઓફિસમાંથી તે માટે યોગ્યતા પાઠો મંગાવી લઈ તેના અભ્યાસ બાદ તેમાંના નિર્દિષ્ટ પ્રશ્નોના ઉત્તરો લખીને મંડળના સહમંત્રી તરફ મોકલી આપવાથી પરીક્ષાર્થીને જરૂરી માર્ગદર્શન અને સલાહસૂચન મળી રહેશે. અભ્યાસ દરમ્યાન નડતી બીજી મુશ્કેલી કે મૂંઝવણના ખુલાસા પણ એ જ રીતે પરીક્ષાર્થી મેળવી શકશે.

ઉપર નિર્દિષ્ટ પુસ્તકના અભ્યાસ વખતે નીચેનાં પુસ્તકો સાથે રાખી જરૂર જોઈ નજર તળે કાઢી જવાથી અભ્યાસમાં સુગમતા સાંપડશે:—

(૧) સેં. લા. ખાતાના સૂચના સરકયુલરોનાં એકીકરણ ભા. ૧ થી ૩

(૨) યુ. પુસ્તકો માટે વર્ગીકરણની પદ્ધતિ

(૩) કૃતીઓની નામાવલિ

(૪) ૮૦૦૦ તથા ૪૦૦૦ યુ. વર્ગીકૃત પુસ્તકોની નામાવલિઓ.

આ પુસ્તકોની પ્રતો રાજ્યનાં કર્યા પુસ્તકાલયોમાંથી તેમ જ હાયકાળૂનાં ઘણાં ખર્ચામાં પુસ્તકાલયોમાંથી મળી શકશે.

મુશ્કેલ ઉમેદવારોએ પોતાનાં નામ, ઠામ, ઉમ્મર ને ધંધા સાથે પોતાની ઉમેદવારી નીચે સહી કરનાર તરફ જેમ અને તેમ જલદી નોંધાવી દઈ અભ્યાસ શરૂ કરી દેવો.

C/o સે-ટલ લાઇબ્રેરી,

વડોદરા.

તા. ૧-૧૨-૪૫

રામલાલ કા. પટેલ

મંત્રી,

વ. રા. પુ. મંડળ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

જાહેરાત નં. ૩ / ૧૯૪૫-૪૬

શિષ્ટ વાચનની રજા માં પરીક્ષા

કામળની અસહ્ય મોંઘવારી અને અપ્રાપ્તિના કારણે સન ૧૯૪૨-૪૩ માં બંધ રખાયેલી શિષ્ટવાચનની પરીક્ષાની યોજના ચાલુ સાલથી પુનઃ ચાલુ કરવાનું ઠરાવાયું છે. સુસ્તવી રખાયેલી રજા માં પરીક્ષા સન ૧૯૪૬ ના એપ્રિલ માસની ૨૮ માં તારીખ ને રવિવારે સવારના ૮ થી ૧૧ના સમયમાં જે તે સ્થળે લેવાશે. પરીક્ષા માટે (૧) શ્રી. કિશોર-લાલ મશરૂવાળા કૃત “ ઉદ્ધમનું જીવન ” નામનું જનુવિજ્ઞાન વિષયનું, તથા (૨) સ્વ. મો. ન. અમીન રમારક મંથમાળાના ત્રીજા પુષ્પ તરીકે પ્રસિદ્ધ કથેશ્વર “અમારી ઇંદુનું શિક્ષણ” નામનું શિક્ષણવિષયનું એ બે પુસ્તકો વિવિધ અદ્યક્ષત માહિતીઓથી ભરપૂર હોય રાજ્યનાં ઘણાં ખર્ચા પુસ્તકાલયોમાં હોવાનો સંભવ છે. જેમની પાસે ન હોય અગર વધારે નકલોની જરૂર હોય તેઓ પુ. સ. સ. મંડળમાંથી મેળવી શકશે. “ ઉદ્ધમનું જીવન ”ની કિંમત રૂ. ૦-૧૦-૦ છે, અને “ ઇંદુનું શિક્ષણ ”ની કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ છે. શિષ્ટ સાહિત્યના વાચનપ્રચારમાં રસ ધરાવનાર ઓદ્યેક પુસ્તકાલયના મંત્રી બાઇએ આ પુસ્તકો જો પોતાને ત્યાં ન હોય તો વહેલામાં વહેલી તકે મંગાવી લેવાં જોઇએ અને પોતાને તેમ જ છતર બાઇએ હરેલી પરીક્ષાનો લાભ લે એવી તજવીજ રાખવી. રાખવી ઘટે. પુસ્તકોને અમાલે

પરીક્ષાનો લાભ લેવાનો વિચાર માંડી વાળવાપણું કોઇને પણ ન રહે; એ જોવાની જે તે સ્થળના પુસ્તકાલયની ફરજ છે. બન્ને પુસ્તકોનો એક જ પ્રત્યક્ષ નીકળશે અને દરેક પુસ્તકમાંથી પચાસ પચાસ શુભના પ્રશ્નો પુછાશે.

ઇચ્છુક પરીક્ષાર્થીએએ નામ, ઠામ, ઉમ્મર, અભ્યાસ, ધંધો અને પોસ્ટનાં સ્થળની ચોક્કસ માહિતી સાથે પોતાની ઉમેદવારી રાજ્ય પ્ર. મંડળના મંત્રીની ઓફિસમાં સવેળા નોંધાવી દેવી જોઈશે. શિષ્ટવાચનની આવી પરીક્ષાનો લાભ સમજનાર અને એનો સુસ્વાદ ચાખેલાં ભાઈ-બહેનો તો આ જાહેરાત વાંચતાં જ તેમ કરી દે એ ખાસ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. ઉપર જેવા ક્ષુદ્ર જંતુની સમાજવ્યવસ્થા, શિસ્ત અને પરાક્રમે વાંચીને આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ જવાય એવું સુંદર વસ્તુ 'ઉપરનું જીવન' એ પુસ્તકનું છે; તેમ જ બાળકના શિક્ષણ ને સંસ્કારધરતરના વિવિધ પ્રયોગોની માહિતી ધરાવતું "ઇન્દુનું શિક્ષણ" પણ એવું જ ઉપકારક છે. તેથી એ બન્ને પુસ્તકોનો ખૂબ જાહેરાત પ્રચાર થાય અને આ પરીક્ષાનો લાભ મોટા પ્રમાણમાં લેવાય એમ ખાસ ઇચ્છીએ છીએ.

પરીક્ષા જે ગામે આપવાની હોય તે ગામે ટપાલ અઠવાડિયામાં કચે કચે દિવસે આવે છે તે અચૂક જણાવવું. પરીક્ષાનો મુદત દરમ્યાન શિરનામાનો ફેરફાર થાય તો તેની ખબર જે તે વખતે તરત જ આપી દેવાની નોંધ લેવાની બલામણુ છે.

ઇનામ : પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થતા ઉમેદવારો પૈકી પહેલાં ૪ નંબરોને અનુક્રમે રૂ. ૫, રૂ. ૪), રૂ. ૩), રૂ. ૨)નું તથા નં. ૫ થી નં. ૨૦ સુધીનાં દરેકને રૂ. ૧) નું ઇનામ અપાશે. ઉપરાંત ઉત્તીર્ણ થનાર સ્ત્રીઉમેદવારો પૈકી પ્રથમ આવતા ૧૦ ને તેમ જ ટ્રેનિંગ કોલેજનો લાભ મિલકત નહિ પામેલા શિક્ષકો, અંગ્રેજી પાંચ ધોરણે સુધીના વિદ્યાર્થીઓ તથા સામાન્ય બહુતરવાળા ખેડૂત, કારીગર અને વેપારી વર્ગ પૈકી ઉપરના ૧૦ નંબરોને દરેકને રૂ. ૧૦ નું ઉત્તેજનારું ઇનામ આપવાની ગોઠવણુ રહેશે. ઇનામ રોકડમાં અપાશે; છતાં જેમની ઇચ્છા હશે તેમને તેમની પસંદગીનાં પુસ્તક તેમના ખર્ચે મોકલી આપવાની સમવડ રહેશે.

C/O. સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી

વડોદરા,

તા. ૧-૧૨-૪૫

રામલાલ કા. પટેલ

મંત્રી,

વ. રા. પ્ર. મંડળ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

જાહેરાત નં. ૪/૪૫-૪૬

મામ પુસ્તકાલયોના અધ્યાપક-મંત્રીઓ માટે તાલીમ વર્ગ

વડોદરા પ્રાંતના મમ પુસ્તકાલયોનું કામ કરનારા બિનતાલીમી મંત્રીઓ વા અધ્યાપકો મારેનો તાલીમ વર્ગ ચાલુ સાથે સાવધી મદાલના પોષ્ટયા ગામમાં એપ્રિલ માસની તા. ૨૧-૨૨-૨૩ વાર રવિ-સોમ ને મંજળના દિવસોએ ભરવાતું કરાવ્યું છે. પુસ્તકાલય ખાતાએ ટ્રાવેલી નીતિ અનુસાર આ વર્ગનો લાભ સાવધી મદાલમાં મામ પુસ્તકાલયોના ચાલુ મંત્રી વા અધ્યાપકો તરીકે કામ કરતા હોય છતાં જેમણે આવી શિક્ષણવર્ગનો લાભ ન લીધો હોય તેવાઓને ખાસ લેવાનો છે.

વડોદરા પ્રાંતમાં છેલ્લાં ૪ વર્ષોમાં નવીન ઉધાડેલાં પુસ્તકાલયોનું કામ કરનાર મંત્રી વા મંથપાલે પણ આ વર્ગનો લાભ અવશ્ય લે એમ ખાતાના અધિકારી સાહેબ ધ્રુષ્ટ છે.

આ વર્ગ અંગે થતો ખર્ચો જ ભોજનખર્ચ, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ દ્વારા લેશે, અને હરકોઇ પુસ્તકાલયના મંત્રી વા મંથપાલ ઉમેદવારને થતો મુસાફરી ખર્ચ જે તે પુસ્તકાલયના બજેટમાં પાડી શકાય તેવી યોજના રહેશે. વર્ગનું કામ ચલાવવા માટે વ. રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રીઓ, રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રચારક ઉપરાંત પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી સાહેબ પણ હાજર રહેશે.

શિક્ષણકાર્ય સવારના ૮ થી ૧૧ તથા બપોરે ૩ થી ૬ એમ બે કકડે ચાલશે. વચ્ચે વખત ભોજન, આરામ, વાર્તાલાપ અને રમતગમત વગેરે માટે રહેશે. રાત્રે ૮ થી ૧૦ સુધીના વખતમાં શક્ય હશે તો મનરંજનનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવશે. કે પછી ઉપયોગી છતાં આનંદજનક વાર્તાલાપ ચાલશે. ત્રીજે દિવસે સવારના ભાગમાં શંકા-નિવારણનું કાર્ય અને સાંજના વર્ગ વિખરાઇ જશે. નજીકના ભાગમાં જેવા બહુવાળેનું કોઇ સ્થળ હશે તો તેની મુલાકાતે જવાનું પણ સમવડ પ્રમાણે ગોઠવાશે.

મજકુર વર્ગનો લાભ લેવા ઇચ્છનાર સાવલી મહાલના તેમ વડોદરા પ્રાંતના ઇતર તાલુકાઓના બિનતાલીમી મંત્રી-મંથપાલોએ પોતાના નામ ઠામ, પોસ્ટનું સ્થળ, અભ્યાસ, હિમ્મત, ધંધો અને પુસ્તકાલય અંગેની કામગીરીની હકીકત સાથેની અરજી અમારા તરફ તા. ૧૫ મી એપ્રિલ સુધીમાં મોકલવી. પ્રાંતના બીજા મહાલોના ઇચ્છુક ઉમેદવારો પણ જરૂરી હકીકત સાથે પોતાની અરજીઓ મોકલી શકશે. સવડ હશે તો તે મંજૂર રખાશે.

આ તાલીમ વર્ગ માટે ચાલુ સાલના બજેટમાં સવડ ન રખાઇ હોય તેવાં પુસ્તકાલયોએ જરૂરી રકમ પૂરતો ફેરફાર કરવાનું વા ત્રીજી વ્યવસ્થા થવા માટેનું લખાણ પુસ્તકાલય ખાતાના મે. મહદનીય વ્યવસ્થાપક સાહેબ તરફ આ વાંચતાં બરાબર મોકલી આપવું.

વર્ગ માટે જેમની અરજીઓ મંજૂર થશે તેમને વ્યક્તિગત ખર્ચ આપવામાં આવશે. વર્ગનું કામ ફરેલા પ્રથમ દિવસની સવારથી જ શરૂ થવાનું હોવાથી આખલી રાત્રે જ નેણે તેણે વર્ગના સ્થળે હાજર થઇ જવું રહેશે. પોષ્ટયા ખામ વાસદ રોડનથી ૨૫ માઇલ દૂર છે અને મોટર રસ્તે વડોદરાથી વાસદ જતી મોટર સર્વિસમાં સાંકરદા ઊતરીને ત્રણ માઇલ ચાલવું પડશે વાહનનો ખર્ચોજસ્ત મોટે ભાગે રહેશે.

પથારી, જલપાત્ર વગેરે અંગત જરૂરી સામાન ઉપરાંત પુ. ખાતાના વટકુકમ-સૂચનાઓના એકીકરણના ત્રણે ભાગો, સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું એકીકરણ, વર્ગીકરણ પદ્ધતિનું પુસ્તક ઉપરાંત પોતપોતાના પુસ્તકાલયનું જનરલ રજિસ્ટર તથા વિષયવારી નામવારી પત્રકો તૈયાર થયેલાં હોય તો તે અને રા. બ. ગોવિંદભાઈ દેસાઈ કૃત 'ધરમાં રમવાની રમતો' એટલું સૌએ સાથે લેતાં આવવું.

શિક્ષક હશે તેમની કામગીરી અણપ એ માટે ફાજરીના દાખલા શિરસ્તા મુજબ આપવાની વ્યવસ્થા રહેશે.

જે તે સંસ્થાના મંત્રી કે મંથપાલ પૈકી હરકોઇ એક જથ્થો જ વર્ગનો લાભ લઇ શકશે તેની નોંધ લેવા બલામણ છે.

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧ આગામી નવા વર્ષથી તમે તમારા પુસ્તકાલયના વાચકો વધારવા આજથી પ્રયાસ કરો, વિદ્યાર્થીઓને તેમની કક્ષા પ્રમાણે વાચન આપો, ગામમાં બહેનોમાં પુસ્તકોનો પ્રચાર કરો.

૨ પુસ્તકવાચન વધે તે માટે દરેક ક્ષણે એક યુવક વાચક દ્વારા ક્ષણિયાના લોકોમાં જાગૃતિ લાવો અને તેવી રીતે એકાદ સારા પુસ્તકનું વાચન મોટેથી કરાવવા પ્રયાસ કરો.

૩ મંજૂર થયેલાં અંદાજે મળે એટલે પાવતીઓ, ધોરણ પ્રમાણે સહીઓ કરી પુસ્તકાલય ખાતામાં તુર્ત મોકલી આપો અને લોકમદદનાં નાણાં પુ. સ. સ. મંડળમાં મોકલો. કેઈ પણ પુસ્તકાલયને મંજૂર કરેલી મદદથી વધારે મદદ આપી શકીએ તેમ નથી તેની નોંધ લેશો.

૪ ત્રિમાસી નિવેદનો જૂથમંડળો પોતાના જૂથનાં પુસ્તકાલયમાંથી મંગાવી એકુંણાત કરી મોકલે. જરૂર પડે સલા જોડાવી હકીકત એકત્રિત કરવા તજવીજ કરશો.

૫ તમારા પુસ્તકાલયમાં ઠરાવ બુક, વાંધાપત્રકની ચોપડી, ઊડી ગયેલાં બાળકોની ચાદી, વાચક નોંધવહી ન રાખી હોય તો આજે જ આ પત્રકો બાંધી તમારું કામ વ્યવસ્થિત કરો. આ ખામી હજી સુધરતી નથી. તે માટે રા. મહાલ શાળાધિકારીઓ ધ્યાન આપશે એવી વિનંતિ છે.

૬ નીચેનાં પુસ્તકોનો વાચનપ્રચાર તેના લાચક વાચકોમાં કરાવો.

“ હું અને મારી બા, બંધોર પટેલની વાતો ભાગ ૧-૨૦, વાતોમાં બોધ, ગ્રામ-ચિત્રો, વિક્રમાદિત્ય હેમુ, સહજનનન્દ સ્વામી, લોકમાતા, હિમાલયનો પ્રવાસ, ખાતરોની માહિતી અને ખેતી સુધારણા, શાકભાજીની વાડી, દિવાસ્વપ્ન, પ્રકાશનાં પગલાં. ”

ઉપરનાં પુસ્તકો તમારા પુસ્તકાલયમાંથી, નજીકના મોટા પુસ્તકાલયમાંથી અગર વડોદરાના પુસ્તકાલય ખાતાના ફરતા પુસ્તકાલયની પેટી દ્વારા મેળવી શકશો.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૨-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૦ સને ૧૯૪૫-૪૬

વિષય

લોકમદદ ખાખત

આથી તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને જણાવવામાં આવે છે કે, પુસ્તકાલયોમાં વર્તમાનપત્રો શરૂ કરવા માટે, સરકાર પંચાયત મદદ મેળવી તેનો છત્તર ખર્ચ કરવા માટે લોકમદદની રકમ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ તરફ મોકલવા ઈચ્છું છે. છતાં પુસ્તકાલયો એ માટેની રકમ પુસ્તકાલય મંડળમાં મોકલવાને બદલે પુસ્તકાલય ખાતામાં મોકલે છે. આથી કામ બેવડું વધી જશે યવાનો સંભવ ઊભો થાય છે.

અમેએ આ પહેલાં લોકમદદની રકમો પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા એ સરનામે મોકલવા સૂચનાઓથી જણાવેલું છે જ. છતાં એવી લોકમદદ બે અમારા તરફ મોકલવામાં આવશે તો અમે તે પગત કરીશું અને મંચપાલની બેદરકારીથી થયેલા ખર્ચ પુસ્તકાલયોને વિનાકારણ સહન કરવો પડશે તથા વર્તમાનપત્રો મોડાં વાંચવા મળશે. માટે તમામ પુસ્તકાલયોએ આયદ્યથી પોતાની લોકમદદ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાં મોકલવાનો કાબલો રાખવો.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૨-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
મદદ. વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૧ સને ૧૯૪૫-૪૬

વિષય

કાયમનિધિનાં નાણાં

રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોએ પોતાનાં કાયમફંડનાં નાણાં વધુ વ્યાજ ઉપજાવવા રોકવાં હોય અને વ્યાજનો ઉપયોગ પણ કાયમનિધિમાં ઉમેરો કરવા માટે કરવો હોય તો તેવાં પુસ્તકાલયોને અમારી પાસ બલામણુ છે કે તેમણે પોતાનાં નાણાં નેશનલ સેવિંગ સર્ટિફિકેટમાં રોકવાં. કારણ, એમ કરવાથી નાણાંની રકમ બાર વર્ષે દોઢી મળી શકે છે.

ચાણુરમા પરિષદમાં થયેલા ઠરાવ અંગે જણાવવાનું કે જે પુસ્તકાલયોનાં નાણાં રૂકે ટકાની દિન્દી સરકારની લોનમાં રોકવામાં આવ્યાં છે તેમને તે ચાપણુની પાસ ચુ આપવાની તજવીજ કરવામાં આવશે.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૨-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
મદદ. વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૨ સને ૧૯૪૫-૪૬

વિષય

અંદાજપત્ર

પુસ્તકાલયોનાં અંદાજપત્રો ચાલુ સાથે જૂના કારકુનો બદલાઈ જવાના કારણે તથા બજેટમાં સામાન્યતઃ ઍક્ટોબર આખર સુધીમાં દરેક પુસ્તકાલયને મદદ મળે તે હેતુથી બહુ મોટી માગણીઓમાં થયેલાં કામને કારણે ફેરફાર કરવામાં ઘણો સમય જતો હોવાથી હજી વડોદરા તથા મહેસાણા પ્રાન્તનાં કેટલાંક પુસ્તકાલયોને અંદાજપત્રો મળ્યાં નહિ હોય. પરંતુ જનતા સુધી તમામ ગ્રામ પુસ્તકાલયોને મદદ આપવાની નીતિ અખત્યાર કરી છે તેમ જ ગઈ સાલની માફક ગ્રામ પુસ્તકાલયો નાણાંના અભાવે સરકાર-પંચાયત મદદ વગર રહી ન જાય તે જોવાયું છે. ચાલુ સાથે અંદાજપત્ર સાથે પીળો કામળ દાળવણી સૂચવતો કેટલાંક પુસ્તકાલયોને મોકલાયો નથી. કારણ તે ફોર્મ ખૂટી ગયાં છે. પણ દાળવણી અંદાજપત્રના છેલ્લા પાન પર બતાવી છે. પોતાના ખર્ચની રકમ રાખી બાકીની રકમ પ્રુ. સ. સ. મં. માં મોકલવી. અને પાવતીઓ સામેલ રાખી છે તે પર જેટલી સરકાર મદદ અને જેટલી પ્રાંત પંચાયત મદદ મંજૂર કરી હોય તેટલી રકમ લખી પાવતી ઉપર જો તે રૂ. ૨૦) ઉપરાંત હોય તો એક આનાની કોર્ટ શી ચોટી સહી કરી પુસ્તકાલય ખાતામાં મોકલવી.

માટે જણાવવાનું કે તેઓએ પોતાની જિભી કરેલી લોકમદદ તા. ૨૨ ડિસેમ્બર ૧૯૪૫ પહેલાં પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળને મળી 'જાય તેવી રીતે મોકલવી. એવી રીતે મોકલનારનાં પત્રો તા. ૧ જાન્યુઆરી ૧૯૪૬ થી શરૂ થશે અને તા. ૨૦ જાન્યુઆરી ૧૯૪૬ સુધી લોકમદદ મોકલનારને પત્રો તા. ૧ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૬ થી શરૂ થશે.

જે પત્રો અમર માસિકો ઝોળી વતી મુદત માટે મંજૂર થયાં હોય. તેમણે સૂચના નં. ૬ વાંચી તે પ્રમાણે અમલ કરવો. પત્રવ્યવહાર કરવાથી ખુલાસો મળી ચક્રો નહિ. એક સૂત્ર તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોએ લક્ષમાં રાખવું કે બજેટ ઉપરાંત ખર્ચ કરવો હોય તો તેમણે લોકમદદ વધુ જિભી કરી પુસ્તકાલયોનો વિકાસ સાધવો.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૨-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદ. વ્યવસ્થાપક

પૃષ્ઠાંક સુધારણે

આ અંકનાં શરૂઆતનાં પૃષ્ઠોના પૃષ્ઠાંક ૨૨૫ થી ૨૩૨ સુધી જે છપાયા છે તે ભૂલથી છપાયા હોઈને તેનો પૃષ્ઠાંક ૫૨૫ થી ૫૩૨ સુધારીને વાંચવા વિનંતિ છે. —તંત્રી

સંપૂર્ણ મહાભારત

દળદાર ૭ ગ્રંથોમાં : મૂલ્ય રૂ. ૪૫-૦-૦

૧ આદિ ને સભાપર્વ	૬ શાંતિપર્વ
૨ વન અને વિરાટપર્વ	૭ અનુશાસન, આશ્રમવેદિક, આશ્રમ-
૩ ઉદ્યોગ અને ભીષ્મપર્વ	વાસિક, મૌસલ, મહાપ્રસ્થાનિક અને
૪ દ્રોણપર્વ	સ્વર્ગારોહણપર્વ
૫ ઠણ્ડ, શલ્ય, સૌપ્તિક ને ઐપર્વ	
- ‘જેણે મહાભારત વાંચ્યું નથી, તેનું ભારતવાસી હોવું વ્યર્થ છે....’
મંગાવવા માટે આજેજ લખો:—

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. પા. બા. નં. ૧૦, વડોદરા

ગુજરાતી ભાષામાં ૫૦ વર્ષથી પ્રગટ થતું

વૈદ્યક વૈદ્ય કલ્પતરુ માસિક

ગુજરાતી ભાષામાં વૈદ્યકવિષય ચર્ચાતું જૂનામાં જૂનું આ એક જ માસિક છે.

દરેક વર્ષે વૈદ્યકત્વ હેતુનું પુસ્તક આપવામાં આવે છે. આ વર્ષે છ ફરમાતું પુસ્તક આપવામાં આવ્યું હતું, પણ ગ્રાહકસંખ્યા ધાર્ય કરતાં વધી જવાથી આ પુસ્તક છુટવાથી નવા થનાર ગ્રાહકને “નકતુસામ્રાજ્ય” નામનું ૧૧ ફરમાતું પુસ્તક આપવાનું નક્કી કર્યું છે. આ પુસ્તકમાં સ્વ. વૈદ્યરાજ જટાશંકર લીલાધર ત્રિવેદીના નકતુસંબંધીના અગાઉ લખાયેલા લેખોનો સંગ્રહ છે. આ સાહિત્ય અવશ્ય વાંચવા જેવું છે.

માસિક હાલ ત્રણ ફરમાતું નીકળે છે. લવાજમ રૂ. ૨ છે. પરદેશ માટે રૂ. ૩ા નમુનાનો અંક મંગાવી જુઓ.

ગુજરાત ફાર્મસી, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

“ સસ્તુ સાહિત્ય ”નું નવું સાહસ

‘ સર્વોપયોગી સાહિત્યશ્રેણી ’ સંપાદક “ સોપાન ”

(૧) આ યોજનાનાં દરેક પુસ્તકની છૂટક કિંમત દસ આના છે. (૨) આ શ્રેણીનું અદારે પુસ્તકો અગાઉથી નાણાં મોકલી નામ નોંધાવનારને છૂટક મૂલ્યના યતા કુલ રૂ. ૧૧-૪ ને બદલે માત્ર રૂ. ૧૦ માં મળશે. (૩) દપાલ રસ્તે મંગાવવા છઠ્ઠનારે રૂ. ૧-૮ વધુ એટલે કુલ ૧૧-૮ મોકલવા. (૪) યોજના પૈકી નીચેનાં ૭ પુસ્તકો તૈયાર છે ને બીજાં હવે પછી તરતમાં પ્રસિદ્ધ થશે. પ્રકાશનાં પગલાં-લે. કરસનદાસ માથેક ૦-૧૦ જીવનપરિવર્તન-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૧૦

ભિન્નભિન્ન ધર્મોની પ્રેરક કથાઓ

રાખની દગલી-લે. ‘ સોનન્ય ’ ૦-૧૦

વાતીના સ્વરૂપમાં સંસારની સમસ્યાઓ

દ્વારચતુર્થ-લે. જ્યોતીન્દ્ર દ. દવે ૦-૧૦

જીવનપ્રસંગો ઉપરના કટાક્ષલેખો

જીવનની કલા-લે. રવિશંકર મહેતા ૦-૧૦

જીવનની સફળતા માટે મામૂંદર્શન

જગતમાં જાણવા જેવું-લે. કામદાર ૦-૧૦

જગતની અદ્ભુતતાનો પરિચય

જીવનપદ્ધતીની કરણ-મંગલ વાતો

દતિહાસને અજવાળે લે. છન્દ્રવસાવડા ૦-૧૦

ઐતિહાસિક પરાક્રમોઓની જીવનરેખા

ગામકું બોલે છે-લે. યુનીલાલ મડિયા ૦-૧

એક દિંદી આદર્શ ગામડાનું જીવનચરિત્ર

શુદ્ધજીવનની કલા-લે. રવિશંકર ૦-૧૦

સુખ અને સંપત્તિ નિષે કિંમતી સૂચનો

શુદ્ધજીવનનાં દર્શનો-લે. કુમુદ શેઠ ૦-૧૦

આપણાં શુદ્ધજીવનનાં સાચાં શબ્દચિત્રો

‘ આમ સાહિત્યશ્રેણી ’નાં પુસ્તકો

જ્ઞાનનાં ઝરણાં-સ્વામી માધવતીથ ૦-૩

ગીતાસંકલન-રમણ મદપિ ૦-૩

મનને-હેમંતકુમાર નીલકંઠ ૦-૩

વિચારસૂચીદ્ય-લે. સ્વામી માધવતીથ ૦-૩

તત્ત્વજ્ઞાનની બાળપોથી જેવું સળ પુસ્તક

ઉચ્ચ જીવન-ડૉ. દરિપ્રસાદ દેસાઈ ૦-૩

મનાવતી ને ગોપીચંદ } ‘કલાપી’ ૦-૩

તથા ભર્તૃહરિ ને વિક્રમ } ‘કલાપી’ ૦-૩

જેસલ અને તોરલ તથા } ‘કલાપી’ ૦-૩

જાલધર ને ગોપીચંદ } ‘કલાપી’ ૦-૩

ધ્યાન અને જ્ઞાન લે. સ્વામી માધવતીથ ૦-૩

અપજીવ્યાપા-ચન્દના મહાન સંતકું

ચરિત્ર ૦-૪

અણ્ણાએ અને નવું રેલવે સ્ટેશન-

યુનીલાલ વ. શાદની બે વાતોઆ ૦-૪

નરજીવાન-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૪

ઝાંબુક પુરુષ ૧-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૪

અસિદ્ધાનું રહસ્ય-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૪

અશાન અજાણે-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૧

જીવનનો મર્મ-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૧

નવાં પ્રકાશનો

આપણો ખોરાક-લે. મીનુ મસાણી ૦-૧૨

ખોરાકની આદિતીવું પુસ્તક

ખીરખલ ને ખીજા-લે. જ્યોતીન્દ્ર દવે ૧-૮

ખાદશાક ને ખીરખલની રમણ વાતો

આત્મનિરીક્ષણ-લે. રમણલાલ વ. દેમાઈ ૧-૦

સ્વસુધારણાની પ્રેરણા આપતું પુસ્તક

કલ્યાણમયી-લે. કુમરશી ધ. સંપદ ૧-૦

ઓઠાકર્ષની બાવના રચૂ કરતી વાતો

સ્ત્રીઓના વિવિધ પ્રશ્નો-(રજી આજ્ઞા) ૩-૦

સંલેહી વિદ્યામહેન અને ત્રી. પટવારી ૧-૮

અખાતી વાણી-(નવી આજ્ઞા) ૩-૦

અપરા શબ્દોના અર્થ સાથે

ખીજા જરૂરી સુધારા-વધારા સાથે

બાળકોના વિવેકાનંદ-ટૂંકું ચરિત્ર ૦-૪

મહાવીર-ટૂંકું ચરિત્ર ૦-૬

જયજારત્રી-લે. ‘ રામદા ’ ૦-૬

ભારતની ચડતી-પડતીનું દિગ્દર્શન

જીવનપગલે-લે. નંદલાલ ભોગીલાલ ૦-૧૦

મદાવાક્ય રતનાવલિ સરળ અનુવાદ ૦-૧૨

સાચે ઉપનિષદોમાંથી ચૂરેલાં

તત્ત્વો પ્રેરક ઉપયોગી વાક્યો

વિચારગાગ (છપાવ છે.)

લઘુ યોગ તિષ્ઠ- ૨-૮

યોગ તિષ્ઠના સાગ્રપ ઉપયોગી ગ્રંથ

સંવત ૨૦૦૨ની ત્રયતી-ગાજનીશી ૦-૪

“ ” હું શુંદર ધર્મિકી પંચાંગ ૦-૧

સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય { ડૉ. બદ્ર પારો, પા. ભા. નં. ૫૦ અમદાવાદ અને માધવાદેવી રોડ, દાથી બિસ્ત્રાજ, મુંબઈ-૨

બાલવિનોદનું બાલસાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે

ભારેભાર ચિત્રોવાળાં, પાંચથી પંદર વર્ષનાં બાલકો માટેનાં નીચેનાં પુસ્તકો વિના કોઈ પણ પુસ્તકાલય અધુરું છે.

“પુસ્તકાલયમાં વધુ વાચકો તો ગામનાં ઉછેરતાં બાલકો અને જુવાનો હશે તેમ જ ઔદ્યોગિકશીક્ષણપ્રવૃત્તિના પરિણામે નવાં વાંચતાં શીખેલાં ઔદ્યોગિક માટેનાં પુસ્તકોનો પણ તમારે વિચાર કરવાનો છે. આ બાબતમાં બાળકો અને ઔદ્યોગિક સરળતાથી વાંચી શકે એવી નાની સરળ ભાષામાં અને મોટા અક્ષરે જ્ઞાન આપે એવી પુસ્તિકાઓ પ્રગટ થઈ હોય તે લક્ષમાં લેતા જાણે અને એમને માટેનાં પુસ્તકો વસાવવાનું રહે ચૂકતા.”

‘પુસ્તકાલય’ના તંત્રીની જુલાઈ ૧૯૪૩ ના અંકમાંની આ સૂચના ધ્યાનમાં રાખો અને તમારા પુસ્તકાલયમાં બાલવિનોદનાં પ્રકાશનો વસાવો.

બાલવિનોદનો આખાસેટ : [પાંચથી છ વર્ષનાં બાળકો માટે] બેથી પાંચ રંગમાં છાપેલાં ૨૫૦ ચિત્રોવાળાં ૩ પુસ્તકો : અક્ષરમાળા, શબ્દમાળા, ને અંકલેખન.....રૂ. ૧-૨-૦

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ : [છથી સાત વર્ષનાં બાળકો માટે] બે રંગમાં મોટા અક્ષરે છાપેલાં ૧૨૦ ચિત્રોવાળાં ૪ પુસ્તકો. સંગીતશાસ્ત્રી, ચિત્રલેખા, તથા દીકરા ને અધેરી નગરી.....રૂ. ૧-૮-૦

બાલવિનોદમાળા : [સાતથી દસ વર્ષનાં બાળકો માટે] ૭૦૦ ચિત્રો ને ૧૫૦૦ પાનનું વાંચનવાળાં ૪૨ મનોહર પુસ્તકો : બે સુંદર બોક્સમાં...રૂ. ૧૧-૮-૦

ત્રીજા સેટનાં આઠ પુસ્તકો : ૧૦૦ ચિત્રો ૨૨૫ પાનાંનું વાચન.....રૂ. ૨-૦-૦

અગ્રેષ્ઠ બાલપુસ્તકમાળા : [દસથી પંદર વર્ષનાં બાળકો માટે] ૧૧૦૦ ચિત્રો ને ૪૦૦૦ પાનના રસિક વાંચનવાળાં ૯૨ વિવિધ વિષયોનાં પુસ્તકો નવ સુંદર બોક્સમાં.....રૂ. ૩૧-૮-૦

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : [મુંબઈ]

લાયજેરી એ વિના ન રહે.

કેટલાંક પુસ્તકોની થોડી જ નકલો હવે બાકી છે તો તે ખલાસ થાય તે પહેલાં મંગાવી લેવા વિનંતિ છે.

નવલ-નાટકો

ઉઘડતી આંખ (નવલકથા)	લે. પ્રો. ગજેન્દ્રશંકર લા. પંડ્યા	૩-૮-૦
આશા (તુરમતેવની નવલ)	શારદાપ્રસાદ વર્મા	૧-૪-૦
વનવનની વેલી	" "	૧-૦-૦
દુર્ગારામ મહેતાજી (નાટકો)	" "	૧-૪-૦
નવા યુગની સ્ત્રી	" "	૧-૪-૦
વહેમી	સ્વ. પ્રો. ધ્યોમેશચંદ્ર પાઠકજી	૦-૮-૦

બાલ-કિશોર-કુમાર સાહિત્ય

દ્વારમ-લદરી ૧-૧૨ (પાઠ) (સચિત્ર)	શારદાપ્રસાદ વર્મા	૪-૮-૦
દ્વારમ-લદરી ૧-૧૨ (શ્રી) "	" "	૪-૦-૦

અમર મહાજનો

વર્તમાન યુગના વિધાયકો	" "	૧-૪-૦
કમાલ આતા વુર્ક	" "	૦-૧૦-૦
મુસોલિની	" "	૦-૪-૦

પુરાણનાં પાત્રો

શ્રી રામચંદ્ર-શ્રીકૃષ્ણ	" "	દરેકના ૦-૬-૦
સીતા-હનુમાન-કૃષ્ણકુમાર	" "	૦-૨-૦
ઉપનિષદોની વાતો	" "	૦-૧૦-૦

પાઠક સાથે છ બાંધેલાં-પુસ્તકાલય આવૃત્તિ

૨-૪-૦

કાવ્યો

આકાશનાં ફૂલ	જ્યોત્સ્નાબેન શુક્લ	૦-૧૨-૦
રાતરાણી	ચંદ્રિકા પાઠકજી	૧-૦-૦
બાલરંજના	જયમનબેન પાઠકજી	૦-૮-૦
તેજહાયા	" "	૧-૪-૦
મંદિરને પગથિયે	શારદાપ્રસાદ વર્મા	૦-૮-૦
બાવનામૃગિ	પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી	૦-૧૨-૦
અંતરને આવારે	ચંપકલાલ બપાસ	૧-૮-૦
ઉપામાં ઊગેલાં	" "	૧-૪-૦

નિબંધો-વિવેચનો

પરાગ	સ્વ. પ્રો. ધ્યોમેશચંદ્ર પાઠકજી	૧-૦-૦
સમાજનાં મૂળ	" "	૧-૦-૦
વિવેચન	પ્રો. ગોહનલાલ પા. દવે	૧-૮-૦
કાવ્યકળા	" "	૧-૮-૦
સાહિત્યકળા	" "	૧-૦-૦

:: લખો ::

યુગાંતર કાર્યાલય, ગોપીપુરા, સુરત.

પુસ્તકાલયો માટે અમૂલ્ય તક

જે મહાભારતમાં નથી તે બીજે ક્યાંય નથી

વ્યાસોચ્છિષ્ઠ જગત્સર્વમ્

મગવાન વેદવ્યાસ રચિત

મહાભારત

સરળ અને રોચક શૈલીમાં અઢારે પવોનું સંપૂર્ણ ગુજરાતી ભાષાન્તર

ચાર દળદાર ગ્રંથોમાં : ૪૨૦૦ પાનાં.

આખા સેટની કિંમત રૂ. ૨૦-૦-૦ પેર્કીંગ માફ

અમારાં નવાં પ્રકાશનો

ધૂધવતાં પૂર

(મી. મદિયાની સત્તાવીસ મુંદર

વાતોએ) રૂ. ૪-૮-૦

રસોઇનું રસાયણ

પુષ્કળ સુધારા વધારા સહિત

ખીલ આવૃત્તિ: ૪૧૨ પાનાં

મોજ અને કાલિદાસ

(દારવ અને દાનવજનાખીની

વાતોએ) ૪-૮-૦

★

શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ રચિત

દૂધગંગા

(૧૧૨ ગરબા અને ગીતો)

૨-૮-૦

આપણા ખાનપાનની વસ્તુઓના ગુણદોષો,

સુવાનક, ભાળઉછેર, ઘરગથુ ઉપચારો,

આહાર અને આરોગ્ય, વિવિધ વાની-

ઓની કક્કાવારી સૂચી વગેરે અનેક

ઉપયોગી માહિતીથી ભરપૂર.

છબછબીયાં

(અમિત્ર બાલગીતો)

૦-૮-૦

મુંદર રૂપરંગ

રૂ. ૪-૦-૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટીટ : મુંબઈ ૨.

ઉદ્દાસ અને ઉદ્દોધન આપતી
વાર્તાઓનું અને એના ખુબ માસિક

એક જ અભિપ્રાય

★

આ માસિક શુજરાતનાં
કુટુંબોની વાચનની ભૂખ
તંદુરસ્ત રીતે પૂરી પાડી
શકશે...

શ્રી. રવિશંકર રાવળ

આગતની : કુમાર

ક્ર

વાર્ષિક રૂા. ૬-૧૨-૦

છૂટક પ્રત ૦-૧૦-૦

જેનો દરેક અંક એટલે
વિવિધતા ભર્યો વાર્તાસંગ્રહ
પુસ્તકાલયનું ભૂખણ
કુટુંબોનો શણગાર
સુસાફરીનો સંગાથી
બહેરખબરનું સખળ સાધન

*

આટલી જૂજ કિંમતે આજે કોઈ
વાર્તા-પુસ્તક પણ મળતું નથી.

કહાની કાર્યાલય : દાણાપીઠ, ભાવનગર

સર્વત્રિય સાહિત્ય

અધ્યયન	[પૌરાણિક કથા]	કદરતમય જીવન [આરોગ્ય-પુસ્તક]
લે. મણર	કિં. ૧-૦-૦	લે. ચમનલાલ મા. વૈખ્યવ કિં. ૨-૬-૦
વૈશાખી પૂનમ [અપૂર્વ જીવનકથાઓ]		ખોરાક [ખોરાક વિશેનું પુસ્તક]
લે. મણર	કિં. ૨-૧૨-૦	લે. ચમનલાલ મા. વૈખ્યવ કિં. ૧-૧૧-૦
ઊર્મિલા	[નવલકથા]	જગદંબા કસ્તૂરબા [જીવનચરિત્ર]
લે. પારાશર્ય	કિં. ૩-૮-૦	લે. શિવલાલ જેસલપુરા કિં. ૦-૪-૦
ગોરી	[દાંપત્યની નવલકથા]	નિકપરેખા [વિવેચનસંગ્રહ]
લે. પારાશર્ય	છપાય છે.	લે. વિશ્વનાથ મ. બટ્ટ

સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર પુસ્તક-પ્રકાશક : ભાવનગર
અને વિતેતા

સ્વ. ગિજુભાઈ જેવા બાલસાહિત્યના
સિદ્ધકર્તા લેખકના હાથે છેલ્લાં લખાયેલાં
અને તેમના અવસાન બાદ પહેલી જ
વાર પ્રસિદ્ધ થતાં સ્વ. ગિજુભાઈ સન્માન-
યેલી પ્રકાશનમાળાનાં બાલસાહિત્યમાં
અનોખી ભાત પાડતાં મુંદર પુસ્તકો

જુદા જુદા વિષયો ઉપર અનોખી
શૈલીમાં લખાયેલા નિબંધ લેખનના
નમૂનારૂપ રસદાયી પાઠોનાં ૩ પુસ્તકો

ગિજુભાઈના પાઠો ૦-૧૨-૦

વનસ્પતિના પાઠો ૦-૧૦-૦

પ્રાણીપાઠો ૦-૧૦-૦

જુદી જુદી ઋતુઓની કુંદરતને રસદાયી
બાષામાં વર્ણવતું પુસ્તક

ઋતુઓના રંગો ૦-૧૦-૦

જુની બાલવાતાંઓના જેવી જ નવી સરસ
બાલવાતાંઓ

નવી વાતો ૦-૮-૦

ગદ્યધાત્મક રસિક ભેડકણીની ચોપડી

ખારેક ટોપરાં ૦-૬-૦

રસદાયી બાષામાં લખાયેલી સ્વ. ની
આક્રિષ્ટાની પ્રવાસકથા

આક્રિષ્ટાની સફર ૦-૧૦-૦

ચિંસકોએ ખાસ વાંચવા જેવું
અત્યુત્તમ પુસ્તક

દિવાસ્વપ્ન (નવી આવૃત્તિ) ૧-૦-૦

તમારી શાળા, પુસ્તકાલય અથવા બાળક
માટે ઉપરનાં પુસ્તકો જરૂર મંગાવો.

મુખ્ય વિકેતા

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

તથા

પુસ્તકાલય સ. સ. મં. લિ.

રાવપુરા, વડોદરા

વાંચતાં શીખતાં બાળકો તથા શિશુવતાર
શિક્ષકોને ખાસ ઉપયોગી થઈ પડે એવાં,
ક્રમિક અને રસિક વાચનનાં, બાલશિક્ષ-
ણતા લાંબા અનુભવ પછી ચોંટાળેલાં
અને ઉઠાવદાર મોટી દાષ્ટિમાં છપાવેલાં,
બાળકો હોશે હોશે વાંચી ઝડપથી
વાંચતાં ધાય તેવાં, ચાર સરસ પુસ્તકો

વાચન સીડી-પગથિયું ૧-૨-૩-૪

ચારના સેટની કિં. રા. ૧-૮-૦

બાળકને સો સુધીનું લેખાંશન સમજ-
પૂર્વક મળે તે માટે ખાસ ઉપયોગી
પુસ્તક

ગણિતપ્રવેશિકા પુ. ૧ લું ૦-૬-૦

ખેતીવાડી સંબંધીનાં એ સરસ પુસ્તકો
જમીનમાંથી વધારે ઉત્પન્ન મેળવવા
માટે જુદી જુદી ભતનાં ખાતરો સંબં-
ધીની જાણવા જેવી બધી માહિતીથી
ભરપૂર હોવાથી ખાસ વાંચવા જેવું પુસ્તક

ખાતરોની માહિતી અને

ખેતી સુધારણા

શાકભાજી ઉગાડનાર સૌને માટે લોભિયા
જેવું ખાસ ઉપયોગી એક સરસ પુસ્તક

શાકભાજીની વાડી

મંગાવવા માટે લખો:-

શોમાભાઈ કીશાભાઈ પટેલ

મુણાવ (વાયા આજુબં)

અથવા

પુ. સ. સ. મંડળ લિમિટેડ

રાવપુરા, વડોદરા

અ મારાં પ્રકાશનો

પુસ્તકાલયસાહિત્ય

૮૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત	
નામાવલી	૭-૦-૦
૪૦૦૦ " " "	૫-૦-૦
વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય-	
પ્રવૃત્તિ	૩-૦-૦
વાતોનાં પુસ્તકોનો પરિચય	
ભા. ૨ ભે. ૦-૮-૦	
અર્વાચીન સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો	૨-૦-૦
પુ. પ્રવૃત્તિ, બાપણે. ને લેખો	
ભા. ૧ ભે. ૧-૮-૦	

જીવનચરિત્રો

ભારતના સંતો	૧-૮-૦
વીર ગાર્દીલ	૧-૮-૦
જુહર ટી. વૉશિંગ્ટન	૧-૧૨-૦

વૈદક-આરોગ્ય

કસરત અને આરોગ્ય	૧-૧૪-૦
કેટલાક રોગો ભા. ૨ ભે.	૧-૧-૦
રોગ અને આરોગ્ય	૧-૫-૦
આહારશાસ્ત્ર	૦-૧૪-૦
હાઈપિંગર	૦-૮-૦

શિક્ષણ-ઇતિહાસ-વિજ્ઞાન

ભૌતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ	૧-૮-૦
અમારી ઇંદુનું શિક્ષણ	૨-૦-૦
બાળકેળવણી	૦-૧૩-૦
તારાશાસ્ત્ર	૦-૧૨-૦
શમાયણ રહસ્ય	૦-૬-૦
આર્યોની જ્યોત્બાણ	૦-૫-૦
સારી રીતભાત	૦-૪-૦
વૈયાસિક ન્યાયમાળા	૧-૮-૦
ઉત્તર હિંદુસ્તાની સંગીતનો	
ઇતિહાસ	૦-૧૪-૦
ભૂરચના	૦-૧૧-૦
માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શિક્ષણકળા	૦-૧૪-૦
માટીનો પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ	૦-૧૩-૦
વિદ્યાશાળા	૧-૧-૦
શિક્ષણનો શાસ્ત્રીય	૦-૧૧-૦
સિંહ	૦-૬-૦
હિંદના ઇતિહાસની વાતો	૦-૧૨-૦

બાલસાહિત્ય

બાલવિજ્ઞાન ભાગ ૩ ભે.	૧-૮-૦
બાલકુળના પાઠો	૦-૪-૦
પરિભલ	૦-૫-૦

પ્રકીર્ણ

કુમારનાં ઓરતો (સામાજિક)	૧-૮-૦
કલાપીનો દેકારવ (કાવ્ય)	૭-૮-૦

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મં. લિ.

૫૮ બા. નં. ૧૦, -વડોદરા.

બાળકો ને કિશોરો માટે

પુષ્પ

અખિલ હિન્દ

[બાલકન-અ-તારીનું સુખપત્ર]

બાળકોનું પોતાનું માસિક

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ત્રણ.

વાતોઓ,

કવિતાઓ,

પ્રવાસવર્ણન,

ટૂંકકા,

કોયલા,

જીવનચરિત્ર,

રમૂજ,

બાલકન-અ-તારીના માસિક રિપોર્ટ સાથે

રી લાયબ્રેરીમાં ન હોય તો મંગાવો, ઘરે ન
તું હોય તો ગ્રાહક બની બચ્ચો, સુખરાતના
ઘરે ફરવું 'પુષ્પ' તમે જરૂર વસાવો.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલબાદેવી રોડ, સુબહ ૨.

પ્રેમ અને પુરુષાર્થ

[મંગલ ભાવનાથી છલોછલ કુટુંબજીવનની દીવાદાંડી સમુદાય, ડગલે ડગલે જીવનમાં ઉપયોગી એવા પ્રશ્નોની ચૂંચોના ઉઠેલ સાથે પચીસ-પચાસ વર્ષ ભાળવી રાખવું ગમે તેવું આ પ્રકારનું આ એક જ પુસ્તક ગુજરાતમાં છે.]

લેખક: શ્રી. સોપાન

- બાર દિરંગી આટું પ્લેટ ચિત્રો.
- પુષ્કળ સુશોભનો.
- કાપડનું સળંગ મજબૂત બાઇન્ડીંગ.
- સુંદર, મઠી લેવું ગમે તેવું ત્રિરંગી કોડેટ
- કિંમત રૂ. ૭-૮-૦૦ ટ. ખ. ૦-૮-૦૦.

ગમે તે વસાવળે પણ 'પ્રેમ અને પુરુષાર્થ' જરૂર વસાવશે. પિતા-પુત્ર, પતિ-પુત્ર, પતિ-પત્ની, માતા-પુત્રી, ઘરની વહુ, ભાઈ-બહેન, ભાલી, નણંદ અને સૌ સગાંને સર્વ રીતે ઉપયોગી.

આ પુસ્તકના સેટ આગળનાં બે પુસ્તકો
'લગ્ન એક સમસ્યા' અને 'લગ્નસાધના'

(બન્નેના રૂ. પાંચ) વસાવી પૂરો કરો.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કલ્યાણદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.

લાયબ્રેરીની પ્રતિષ્ઠા

[સારાં ને ઉપયોગી પ્રકાશનો શોધી કાઢી વસાવવામાં છે.]

૧. ગોમતીચક્ર—ઈન્ડલાલ ગાંધી ૨-૪-૦
[ગીતોથી ભરપૂર]

૨. આરામપુરશીએથી—ધનચુખલાલ મહેતા ૩-૦-૦

૩. સાંદીપનીનાં રેખાચિત્રો—રમણિક અરાલવાળા ૨-૮-૦
[વાંચકને તર-તર કરતાં રસાળ ને મમીળાં આ
કલાકૃતિઓ જરૂર વસાવો]

૪. કળિયો અને કુસુમો

—કરસનદાસ માણેક (વૈશંપાયન) ૧-૮-૦

[ઓએક પાત્ર તમને નવું હાસ્ય, નવો વિચાર,
નવી દૃષ્ટિ આપશે.]

૫. પાણીના સાથીઓ—હેમેન્દ્રકુમાર રોય ૨-૮-૦
[કરુણ-મંમળ ભાવના ભરપૂર સુંદર નવલકથા]

૬. પ્રણયસૃષ્ટિનાં પાત્રો—સોગીલાલ ગાંધી ૩-૦-૦
[લખજીવન ઉપર વાર્તાથી ય વધુ રસ આપતું
છતાં બીજી રીતે મૌલિક પુસ્તક.]

૭. ગાંધી-ઝીણા મંત્રણા—મોહનલાલ મહેતા (સોપાન) ૧-૪-૦
[મુસ્લીમ લીગનો પૂર્વ ઇતિહાસ, સંપૂર્ણ પત્ર-
બ્યવહાર, ને લેખકની ઉપયોગી વિચારણા સાથે]

૮. જાતીય રોગો (૨ જી આવૃત્તિ)—સત્યકામ ૧-૬-૦
[કિશોરથી માંડી દરેક કુવાને વાંચી જવા યોગ્ય]

લખો—

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.

નવા વર્ષે નવું

પ્રતિમા

તંત્રીઓ : મોહનલાલ મહેતા (સોપાન)
કાન્તિલાલ હ. પરીખ

[ગુજરાતનું લોકપ્રિય માસિક]

- વર્ષમાં ત્રણથી ચાર ખાસ અંકો. ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ સંપાદિત થએલા
એ અંકોમાં સ્થાયી કિંમતનું સાહિત્ય લાયબ્રેરીઓમાં માટે પુસ્તકોની
ગરબ સારથે.

દર અંકે એમાં—

વાતી, હાસ્ય — રમૂજ, નાટક, અર્થશાસ્ત્ર, રાજકારણ, આરોગ્ય,
પ્રવાસ, જીવનચરિત્રો, કાવ્ય વગેરે ઉપયોગિતાથી ભરપૂર વાંચન ગુજરાતના
પ્રતિષ્ઠિત લેખકોના હાથે લખાય છે

- દર મહિનાની ૧ લીએ પ્રગટ થાય છે.

પ્રતિમાની નકલ ગમે ત્યાંથી મેળવીને પણ જોઈ જશો. તમે
અવસ્ય માહક ઘસો જ. ગુજરાતની મોટા ભાગની લાયબ્રેરીઓમાં પ્રતિમા
નય છે, જે લાયબ્રેરીઓમાં હજી બાકી હોય તે સત્વરે નવા વર્ષે
લવાજમ મોકલી આપે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. પાંચ.

છૂટક નકલ આઠ આના.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલબાદેવી શાહ, મુંબઈ ૨

પ્રેમજીવન

૧. પ્રેમજીવન—લેખક, શ્રી. મુરલી કાકુર એમ. એ.; પ્રકાશક: નવચેતન સાહિત્ય મંદિર—અમદાવાદ; ૧ લી આવૃત્તિ, સન (૧); કાઉન ૧૬ પેજ પૃ. ૧૪૦; પૂઠું કાંડ બોર્ડનું સચિત્ર; કિં. ૨-૮-૦.

આ પુસ્તક પ્રકાશનસંસ્થા તરફથી ચાલતી નૂતન અંશમાળાના બીજા વર્ષનું ૨ જી પ્રકાશન છે. એમાં (૧) અતિથિ, (૨) પારેલું નદી ગયું (૩) તથુબો (૪) ધૂળો રૂપાલી (૫) કેનું કેને ત્યાં (૬) શોભારામ શેઠ (૭) આત્મારામ (૮) ભમરડો (૯) મિયાનો મુરદો (૧૦) પુલની પૂંછ (૧૧) એની એ વાત, અને (૧૨) આપડીની જાત-એ નામની ૧૨ સામાજિક નવલિકાઓ સંગ્રહાષ્ટ છે. પ્રથમ વાર્તા 'અતિથિ' નાં બે પાત્રો (૧) શહેરી વર પ્રેમજી અને (૨) ગામડાની કન્યા જ્યોતિનાં નામ પરથી સંગ્રહનું નામ 'પ્રેમજીવન' રખાયું હોય છે. લખાવટમાં ને મુદ્રણમાં રહેલા પામેલા ભેદથી અને વ્યાકરણના કોષો વાચનમાં રસભંગ પેદા કરે છે. કેટલાક દોષો નીચે પ્રમાણે:—

પૃ. ૧૮: 'એ ચારે એક દિન રહી'; પૃ. ૧૯: 'તરંગમાધા'; પૃ. ૩૮: 'આમ ધૂળાને ગામને શહેરનો મધ્ય પુરુષ સૌ માનતાં'; પૃ. ૩૯: 'ધૂળો સૌને પોતાને એ ટાણે જવાજ સૂઝતા એમ ધૂળો આપી દેતો'; પૃ. ૪૨: 'માણસ પોતાની મુરાદ લઈ આવતા હોય તેનાથી વધારે સૌમ્ય બને છે'; પૃ. ૭૩: 'શોભારામે એક મંદો બોલી લીધી ને ત્યાં પડી રહેલા માંડયા'; પૃ. ૭૮: 'વસંતિની જંધન'; પૃ. ૧૧૩: 'પેલા મીરખાંના મુરદાના અવાજને નાની જળાઓમાં સ્ફેરથી ડાલતાં ફરતાં મુરદાં હું જોતો હતો.' તથા 'પત્ર ને ડોક મીરખાંની સાથે વચ્ચે દળાઈ ગયેલો હતો; પૃ. ૧૨૯: 'રાત રાખી રાંધતું બેઠો' આવા તો બીજા અનેક દોષો આ પ્રકાશનમાં નજરે પડે છે. એટલે સામાન્ય કક્ષાના વાચકોને માટે રૂચિર નીવડે.

૨. સોહાગણ—લેખક: શ્રી રમાકાન્ત મૌતમ; પ્રકાશક, નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ; ૧ લી આવૃત્તિ, સન ૧, કાઉન ૧૬ પેજ પૃ. ૧૩૪; પૂઠું કાંડ બોર્ડનું; કિં. ૨-૪-૦.

પ્રકાશનસંસ્થાના તરફ ચાલતી ગ્રંથલક્ષ્મી અંશમાળાના દશમા વર્ષના બીજા પુસ્તક તરીકે આ એક સંગ્રહ વાર્તા અંગ્રેજીમાંથી ઉતારવામાં આવી છે. એનું વાચન સમાજના જીવતા તેમ જ નીચલા ઘરનાં માનવીઓનાં રહેણીકરણી તેમ જીવનનો, અને નાશક-સિનેમાની દૃષ્ટિનો આછો પરિચય આપે છે. વાર્તા, આ પ્રકાશનમાં ૯૭ અપૂર્ણ જ રહેલી હોવાથી 'સંપૂર્ણ' એ નામાભિધાન સ્પષ્ટ રખાયું છે એ નથી સમજવું. લખાવટની દૃષ્ટિએ આ પુસ્તક યશ્યેયું બધેલાં સામાન્ય વાચકોને રસપ્રદ બનરાનો સંભવ બોલે.

પ્રકાશન સાલ નહિ છાપવાનો કે પ્રસ્તાવિના સુદ્ધામાં નહિ આવવા દેવાનો હેતુ શો હશે ?—પુસ્તક વહેલું બહાર પડ્યું હોય છતાં હજી હમણાં જ ‘બહાર પડ્યું’ છે એવો ખોટો દેખાડો કરવા પૂરતો ?

નાં ૦

૩. “ યુ. કે. સી. સી. અને હિંદ ”—મૂળ અંગ્રેજીમાં:—લેખક: પ્રો. એ. એન. અમરવાલ; અનુવાદક: શ્રી. શંકરલાલ હ. ખટ્ટ એમ. એ; પ્રકાશક: ધી સદેશ લિમિટેડ, સારંગપુર, અમદાવાદ. કાઠિન કદનાં ૫૪૪ ૧૨૫૮, કાચું ૫૬૬, મૂલ્ય: બાર આના, સન-૧૯૪૫.

“ સંદેશ આર્થિક ગ્રંથમાળા ” ના ત્રીજા પ્રકાશનરૂપે આ પુસ્તિકા પ્રસિદ્ધ થઈ છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં આર્થિક વિષયોને સ્પર્શતાં પુસ્તકો નહિ એવાં જ છે. તેમાં જે વળી હિંદ એવા પરાધીન દેશમાં તેના પરદેશી શાસકો કેવાં બહાનાં નીચે અમુક ખાસ હેતુથી કાયદેસર સંસ્થાઓ જામી કરી, ચિત્રવિચિત્ર કરામતો દ્વારા પોતાના તાબાના દેશોતું શોષણ કરે છે અને જગતના અન્ય દેશો સાથેના વેપારના સીધા પરિચયમાંથી તેમને દૂર રાખે છે, આ વિષયને લગતી માહિતી આપતાં પુસ્તકો થોડાંક જ હશે. “ યુ. કે. સી. સી. અને હિંદ ” નામની પુસ્તિકા લખીને વિદ્વાન લેખક પ્રો. શ્રી. અમરવાલે ચાલુ વિશ્વયુદ્ધને લીધે જામી થયેલી ખર્ચ ઇન્ડીઆ કંપનીની નવી આદૃત્તિ યુ. કે. સી. સી. નો સાથો એવો પરિચય આપ્યો છે અને આપણી ભ્રમણા ભાગી સામીત કર્યું છે કે લડાઈ પછી પણ હરેક રસ્તે હિંદનો બધો વેપાર ઇંગ્લેન્ડ પોતાને કબજે રાખવા માગતું હોય તેવી હાલ તેની નીતિ છે.

મૂળ પુસ્તક અંગ્રેજીમાં હોઈ, ટૂંક વખતમાં તેના હિંદી, ઉર્દૂ વગેરે ભાષામાં અનુવાદો બહાર પડ્યા છે તે આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા દર્શાવે છે.

ગુજરાતી ઉદ્યોગપતિઓ, વેપારીઓ તેમ જ અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસકોષ્ટ્રે આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા જેવું છે.

વા. ના. અમીન

૪. પલ્લટાતા નકશા—લેખક: શ્રી. રતિલાલ મહેતા; પ્રકાશક: “ વદિમાતરમ ” કાર્યોલય, ફોર્વર રોડ, કોટ, મુંબઈ. કેમી ચારપેંચ કદનાં ૫૪ ૧૪૦, સચિત્ર સાદું ૫૬૬, મૂલ્ય રૂ. અઢી.

“ યુદ્ધસ્વ વાતા રમ્યા ” એ સંસ્કૃત ઉક્તિ અનુસાર, યુદ્ધ લડનારા લડયે જતા હોય ત્યારે તેને જોનારા અને તેનું બ્યાન સાંભળનારાઓને એ યુદ્ધવાર્તાનો જે રસસ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે તે તેમને માટે રમ્ય હોય છે. આવી “ યુદ્ધવાર્તા ” વિશ્વવિમ્બહના ચાલુ દિવસો દરમિયાન આ પુસ્તકના લેખક “ વદિમાતરમ ” ની કટારોમાં આપતા. અને એ વાર્તા-અવલોકનો-નિરીક્ષણો તેમણે ગયા વર્ષના મે માસ સુધીમાં ત્રણ પુસ્તક દ્વારા આપ્યાં હતાં.

એમાં એમણે વિશ્વવિમ્બહની તવારીખો નોંધી, લડતા સેનાપતિઓની બહુરંચનાઓ અને તેને અંગેનું રાજકારણ-એ બધાની ઠીક ઠીક છણાવટ કરી હતી. તે પછી મે ૧૯૪૪ થી મે ૧૯૪૫ સુધી—યુરોપના યુદ્ધમાં હિટલરના પરાજય સુધીની યુદ્ધનોંધો ઉપેક્ષા ત્રણ પુસ્તકોની માધ્યક આ પુસ્તકમાં પણ આપી છે. સ્થળે સ્થળે બૃહદર્શક નકશાઓ દ્વારા કયા-રાષ્ટ્રસેના કેટલે રહી અને આક્રમણના પરિણામે શું પરિસ્થિતિ ઉદ્ભવી વગેરે વિષયો-માહિતીઓ લેખકે આ પુસ્તકમાં આપી છે.

સવાસો ઉપરાંત-અપાયેલા આ પુસ્તકમાંના નકશાઓ અને તેને લગતી નોંધો વગેરે